గురుజాడలు

మహాకవి గురజాడ అప్పారావు సమగ్ర రచనలు

గురుజాడలు

(మహాకవి గురజాడ అప్పారావు సర్వలభ్య రచనల సంకలనం)

ప్రధాన సంపాదకులు
పెన్నేపల్లి గోపాలకృష్ణ

సహ సంపాదకులు
డాక్టర్ కాళిదాసు పురుషోత్తం
ఎం.వి.రాయుడు

మనసు ఫౌండేషన్
8-2-611/3, నిషాన్-ఇ-ఇక్బాల్, గ్రౌండ్ ఫ్లోర్, రోడ్ నెం.11,
బంజారాహిల్స్, హైదరాబాద్-500034. ఫోన్ :040 2332 3760.

GURUJAADALU
(Compendium of all available works of Mahakavi Gurajada Apparao)

Publishers
Manasu Foundation
8-2-611/3, Nishan-E-Iqbal,
Ground Floor, Road No. 11,
Banjarahills, Hyderabad - 500 034,
Phone : 04023323760.

Cover Page :
Bapu

Cover Design :
Siva Sai Graphics, Hyderabad.

First Edition :
21st September, 2012.

D.T.P.
R.V.Ramana, 9247361401.

Printing :
Kalajyothi, Hyderabad.

Distributors :
Pallavi Publications,
Dr. A. Prem Chand Complex,
Ist Lane, Ashok Nagar,
Vijayawada - 10,
phone :9866115655.
All Branches of Visalandhra,
Navodaya Book House, Hyderabad.

Price : Rs. 375/-

ప్రకాశకుల మనవి

మనసు ఫౌండేషన్ పేరిట ఇంతవరకూ రావిశాస్త్రి, కాళీపట్నం రామారావు, శ్రీశ్రీ, బీనాదేవి గార్ల లభ్య రచనల సర్వస్వాలు ప్రజలకు అందజేసాం. 'చెప్పులు కుడుతూ.. కుడుతూ', 'సర్ ఆర్థర్ కాటన్ జీవితం-కృషి' అనువాద రచనలు ప్రచురించాం. ఇవన్నీ ప్రజలు చదవాలన్న కోరికతో పుస్తకం తయారీ ధర కన్నా చాలా తక్కువ ధరకే అందించాం.

గురజాడ సర్వస్వమైన ఈ గ్రంథంలో వారి లభ్యరచనలను అనువాదం చేయకుండా యథాతథంగా ఇందులో చేర్చాం. సాధ్యమైనంత వరకు తొలి ముద్రణలను ప్రామాణికంగా చేసుకున్నాం. ఈ పుస్తకానికి ప్రధాన కారకులు పెన్నేపల్లి గోపాలకృష్ణగారు. వీరు ఈ గ్రంథాన్ని చూడకుండానే కన్నుమూయటం ఒక పూడ్చలేని విషాదం. వీరు రచించి ప్రచురించిన 'మధురవాణి ఊహాత్మక ఆత్మకథ' చాలా మందిని అలరించింది. వీరు 2009లో ఆంగ్లంలో ప్రచురించిన Diaries of Gurajada కు సంపాదకత్వం వహించారు. వీరి కృషికి మనసు ఫౌండేషన్ కృతజ్ఞతలు.

గోపాలకృష్ణ గారు అప్పగించిన బాధ్యతను అందుకుని చివరి వరకూ నిర్వహించిన డాక్టర్ కాళిదాసు పురుషోత్తం గారికి, వారి కుటుంబ సభ్యులకు అభినందనలు. గురజాడ రచనల సేకరణతో పాటు అనేక విధాలుగాను సహాయపడిన వెలుగు రామినాయుడు, పరుచూరి శ్రీనివాస్, వెల్చేరు నారాయణరావుగార్లకు కృతజ్ఞతలు. ఈ పుస్తకానికి సహనంతో సమర్థతతో డి.టి.పి. నిర్వహించిన రంగిశెట్టి వెంకటరమణగారికి, ప్రూఫులు దిద్దటంలో సహకరించిన వేణుగారికి, అన్ని విధాలుగా సహాయపడిన మహమ్మద్ రసూల్‌గారికి, శ్రీ పి.ఎల్.ఎన్. ప్రకాశంగారికి, శ్రీ కాళిదాసు గిరిధర్ Scientist, LAM గారికి, చిర్రా ఎలక్ట్రానిక్స్ సిబ్బందికి, ఇతర మిత్రులకు అభినందనలు.

ముచ్చటైన ముఖచిత్రం అందించిన బాపుగారికి కృతజ్ఞతలు.

కవర్ డిజైన్ చేసిన శివసాయి గ్రాఫిక్స్‌వారికి, మా పుస్తకాల ముద్రణలో మొదటి నుంచీ సహకారం అందిస్తున్న కళాజ్యోతి బాపన్నగారికి, వారి సహచరులకు ధన్యవాదాలు.

ఈ పుస్తకం సకాలంలో రావడానికి కృషి చేసిన మనసు ఫౌండేషన్ సలహామండలి సభ్యులు పల్లవి వెంకటనారాయణ, శ్యామ్‌నారాయణ, బాలాజీ (దాము) గార్లకు ప్రత్యేక అభినందనలు.

- మనసు ఫౌండేషన్

శ్రీ పెన్నేపల్లి గోపాలకృష్ణ
(1937-2011)

శ్రీ పెన్నేపల్లి గోపాలకృష్ణ జర్నలిజంపైన మక్కువతో న్యాయవాదవృత్తిని విడిచిపెట్టి, నెల్లూరులో యూత్ కాంగ్రెస్ వారపత్రిక సంపాదకులుగా, జమీన్ రైతు సహాయ సంపాదకులుగా దాదాపు పదిహేనేళ్ళు పనిచేశారు. పదేళ్ళు ఆకాశవాణి జిల్లావిలేకరిగా ఉన్నారు. తను నెల్లూరులో 'వర్ధమాన సమాజం' కార్యదర్శి అయిన తర్వాత ఆ సమాజం నిర్వహించే ప్రాచీన కవుల జయంతులతో పాటు వీరేశలింగం పంతులు, గురజాడ అప్పారావు జయంతులు నిర్వహించారు. కావలి 'జవహర్ భారతి' అధ్యాపకులు కే.వి.రమణారెడ్డి, ఆ కాలేజీ ప్రిన్సిపాల్ ఎం.పట్టాభి రామిరెడ్డి గార్ల స్నేహం, నేలనూతల శ్రీకృష్ణమూర్తిగారి సాన్నిహిత్యం గోపాలకృష్ణ దృష్టిని చరిత్ర, సాహిత్యంవైపు మరల్చాయి. ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ సభ్యుడుగా ఎన్నిక కావడం కూడా ఇందుకు దోహదపడింది.

వర్ధమాన సమాజ సభల్లో మహాపండితులు ఏటా కవిత్రయం మీద ఉపన్యాసాలు చేసేవారు. వారి ఉపన్యాస పాఠాలు సేకరించి, గోపాలకృష్ణ "కవిత్రయ కవితా వైజయంతి" పేరుతో ఒక పుస్తకాన్ని ప్రచురించారు. ఇప్పుడది ఒక రెఫరెన్సు గ్రంథం. వర్ధమాన సమాజం తరఫున ఆయన కావలి రామస్వామి "డెక్కన్ పోయెట్సు"ను పునర్ముద్రించారు; పఠాభి "ఫిడేలు రాగాల డజన్", "కయిత నాదయిత" కవితా సంకలనాలను వెలువరించారు.

నెల్లూరు సాంస్కృతిక జీవితంలో గోపాలకృష్ణ క్రియాశీల పాత్ర నిర్వహించారు. 'యువ భారతి' సంస్థను నిర్వహించి, నెల్లూరులో లలితకళలపట్ల స్పృహ కలుగజేశారు. అభ్యుదయ వేదిక, ప్రొగ్రెసివ్ ఫిల్మ్ సొసైటి తదితర సమాజాల కార్యక్రమాల్లో చురుగ్గా పాల్గొన్నారు.

ఆయన సినిమాల మీద, నాటకాలమీద చిరకాలం గుర్తుంచుకోదగిన మంచి సమీక్షలు చేశారు. జమీన్ రైతు పత్రికలో వారం వారం 'మాటకచేరి' శీర్షికలో స్థానిక విషయాల నుంచి, గొప్ప గ్రంథాల పరిచయం వరకు వైవిధ్యంగల విషయాలమీద చర్చించారు.

డాక్టర్ ఎం.పట్టాభిరామిరెడ్డిగారు ఆంధ్రప్రదేశ్ హిస్టరీ కాంగ్రెస్ సంస్థను ప్రారంభిస్తున్నప్పుడు ఆయనకు అండగా నిలబడ్డారు. గోపాలకృష్ణ ఏ.పి. హిస్టరీ కాంగ్రెస్ ఫౌండర్ మెంబర్స్‌లో ఒకరు.

గోపాలకృష్ణ తిరుపతిలో 'ఉదయం' దినపత్రిక రెసిడెంట్ ఎడిటర్‌గా ఉన్న రోజుల్లో "గురజాడ అధ్యయన కేంద్రాన్ని" నెలకొల్పారు. త్రిపురనేని మధుసూదనరావు, భూమన్, సాకం నాగరాజు మొదలైన మిత్రులతో కలిసి కన్యాశుల్కం నూరేళ్ళపండుగ ఏడాది పొడవునా నిర్వహించారు.

గురజాడమీద ఒక వర్గం దారుణంగా విమర్శలు చేసినపుడు కే.వి.ఆర్. ప్రోత్సాహంతో గోపాలకృష్ణ ఆ విమర్శలకు అరుణతారలో సమాధానం రాశారు. ఆయన గురజాడమీద రాసిన వ్యాసాలు జమీన్ రైతు, ఉదయం, ఆంధ్రజ్యోతి, వార్త తదితర పత్రికల్లో అచ్చయ్యాయి.

సౌత్ ఆఫ్రికాలో జాతివివక్షకు వ్యతిరేకంగా జరిగిన పోరాటంలో భారతీయుల పాత్రను వివరిస్తూ గోపాలకృష్ణ రచించిన "ఇంద్రధనుస్సు ఏడోరంగు" ప్రామాణిక గ్రంథంగా గుర్తింపు పొందింది.

గురజాడ సాహిత్యంమీద, ప్రత్యేకంగా కన్యాశుల్కం మీద తన అధ్యయన సారాన్ని గోపాల కృష్ణ "మధురవాణి ఊహాత్మక స్వీయచరిత్ర"గా రచించారు. ఈ పుస్తకం పరిశోధనకు, కాల్పనిక రచనకు మధ్య ఉన్న సరిహద్దును చెరిపివేసి తెలుగుసాహిత్యంలో ఒక కొత్త ప్రక్రియకు దారి చూపింది. గురజాడ ఇంగ్లీషులో రాసుకున్న దినచర్యలు మొట్టమొదటిసారి గోపాలకృష్ణ సంపాదకత్వంలోనే ఇంగ్లీషులో అచ్చయ్యాయి.

గోపాలకృష్ణ ఎప్పుడూ గంభీరంగా, హుందాగా వ్యవహరించేవారు. మితభాషి, హాస్యప్రియులు. ఆయన వచన రచనలో గొప్ప పరిణతి, నైపుణ్యం సాధించారు. ఆయన్ను ఎరిగినవారు "గోపాలకృష్ణ పెర్ఫెక్షనిస్టు" అంటారు.

గురజాడ సమగ్ర సాహిత్యం – 'గురుజాడలు' కు సంపాదకులుగా శ్రమించి, ఆ సంపుటం ఆవిష్కరించబడుతున్న వేళ, ఆయన మన మధ్య లేకపోవడం తీరని లోటు – గొప్ప విషాదం.

గోపాలకృష్ణ ఆత్మీయ మిత్రుడిగా ఆయన స్మృతికి శ్రద్ధాంజలి ఘటిస్తూ ఈ పరిచయాన్ని ముగిస్తున్నాను.

– డాక్టర్ కాళిదాసు పురుషోత్తం

Introduction

IN THE CAUSE OF THE PEOPLE

Pennepalli Gopalakrishna

Gurajada Venkata Apparao (1862-1915) was the harbinger of the modern era - Telugu literature. He was a pioneer and a crusader in the cause of people, simultaneously in more than one field. Renowned scholars, writers and historians have lauded him as a revolutionary in his thought and in his influence. He represents not merely a break away from the traditional thinking and writing, but also as one who brought a distinct change in direction.[1] He "brought out bloodless revolution in both the literary and social spheres".[2] He "revolutionized theme and treatment, he rescued language from the learned and gave it back to people, the ultimate creators of language. He looked ahead of his time, with an outlook amounting to vision." [3]

K.V.R., who can be called the Boswell of Gurajada, in his well-researched and comprehensive biography, said that Gurajada became great not by being ahead of his times and being different from others, but because his thinking transcended his contemporary milieu. Such a man is called a universal writer whose writings are applicable to all nations and people. Even while retaining the characteristics particular to his people, he achieved universality. They are relevant even today.[4] (Translation from Telugu by the Editor)

Reaffirming his unflinching faith in spoken Telugu, Gurajada in a letter to his disciple, as well a good friend, Ongole Munisubrahmanyam wrote :

"My cause is the cause of the people and I have cultured opinion at my back. I do not mind if those, who are incapable of understanding the subject, array themselves against me. Their conversion can do no good to the language. They are so hopelessly wedded to the old, highly artificial literary dialect."[5]

Strange mindset

Since Gurajada did not explicitly propagate his reformist views, some critics feel that he was not a votary of social reform.[6] No doubt he

viewed the reforms critically; yet he should not be construed as an opponent of social reform. He was however dissatisfied with contemporary reforms. A few superficial changes, he opines, will not transform society in totality.[7] The basic structure of society should be changed paving way for a new society of individual liberty, social equality and economic justice. But he never openly aired his views. "Gurajada was a firm advocate of social and religious reforms. Indeed, he would have welcomed humanism replacing all religions. What he liked in Auguste Comte (1798-1857) was Comte's humanism, and what he turned his face against was the religious gloss put on humanism by Comte. It is therefore, wrong to maintain as it is done sometimes, that Gurajada ridiculed social and religious reform. In reality, what he ridiculed was pretence of such reform. He had contempt for those who made religion a cover of means and chicanery; he hated those who, in the name of religion and social reform, tried to gain worldly advantage. His over-zealousness in holding up to ridicule such imposters did create in some minds the impression that he was against all reform. In fact, what he wanted was more than reform; he wanted a change in our thinking and being so that mankind as a whole could scale new heights and score new triumphs". [8]

Gurajada was intrinsically an artist. He viewed the world with a painter's brush and writer's creative pen. Through his artistic work he wakes up the reader to social evils. He neither propagates nor resorts to didacticism. But his social views and his personality reflect abundantly in his work. He says, "I paint life artistically, idealizing of course. Though art is my master I have a duty to society."[9] He was modern to the core. His dream and vision were of a new social system. His attitude towards women's education, social equality and love as the basis of marriage are all surprisingly modern. His concern was with every basic problem that has a bearing on life, the thought of his generation and the generations to come.

The writings of Gurajada should be taken as a whole to assess his personality and his message. His creative writings alone will not suffice. His other works – the diaries, letters and notes should be taken into account. How far these can be treated as literature depends upon their quality and substance. It is the task of the critic to analyze and classify them.

1911 Diary – lost or not written?

Unfortunately, not all of his diaries are available. The diaries from 1895 to 1915 are available covering only two decades in the short span of his life of fifty three years. Again, among these 20 years the diaries from 1907 to 1912 are missing. What we miss is a very valuable period of his life. It was during that time he published a revised edition of *'Kanyasulkam'* (1909). The 1911 diary raises a question – was it lost or not written at all? The year is significant in the history of modern Telugu literature as the movement for spoken dialect was started by Gidugu and Gurajada in that year. Opposing spoken dialect, the Andhra Sahitya Parishad was started by the champions of classical literature and 10,000 signatures were collected in support of the classical dialect to submit a memorandum to Government.

The controversy of *Muddupalani's Radhika Santwanam* too erupted in this period, when Bangalore Nagaratnamma, the icon of Carnatic music and a relentless champion of the cause of *Devadasis,* published a complete edition of *Radhika Santwanam* in which she gave a powerful rejoinder to Kandukuri Viresalingam for his derogatory remarks on Muddupalani in his *'Kavula Charitramu'*. Viresalingam's followers promptly complained to Government that *Radhika Santwanam* contained obscene descriptions. Government immediately seized the copies and initiated prosecution. Meanwhile, a meeting of learned Telugu and Sanskrit scholars was held in Madras and passed resolutions requesting Government to withdraw prosecution and bring out expurgated editions of Telugu classical works where there were objectionable passages. It is quite obvious that the meeting did not condemn the ban on the book. This meeting was presided over by Gurajada who sent the resolutions to the Chief Secretary to Government.[10] Burra Seshagirirao, a young contemporary of Gurajada, claimed to have discovered the 1911 diary and quoted from it, "Viresalingam was undoubtedly a great man." But the said diary has neither seen the light of the day nor is there any evidence to corroborate Seshagirirao's claim.

Peculiar scribbling

The diaries are more elaborate with regard to the research of history. As an epigraphist of the Vizianagaram Samsthanam, Gurajada acquainted himself with the old Telugu script in lithic records. He

wanted to write the history of *Kalinga* region and seems to have collected material for this, but his notebooks were lost in a journey. Hence the history of *Kalinga* region never saw the light of the day.

The manner in which Gurajada scribbled the diaries was peculiar to him. Important events were cryptically noted. Even the death of Ananda Gajapati, an event that caused enormous grief and personal loss to him, was given only one sentence (May 1897). Again at the end of the year he wrote something like a homage to the Maharajah. Gurajada briefly noted even the tragic and sudden death of his father, the marriage of his daughter and nowhere did he mention the death of his brother. (Did it happen in the year when the diary was not written?) He scribbles R.S. cryptically for the courtesan Ramaswamy, for whose details we have to depend on his notes. His conversations with prominent people like William Miller, Principal of Madras Christian College, Justice S. Subramania Iyer, Madan Mohan Malaviya, founder of Benares Hindu University, and eminent Bengali scholars like Gurudas Banerjee also found only a passing mention each. In the diary of 1897, the year in which the first edition of *Kanyasulkam* was published, nothing about the event finds place, except that it was presented to the Joint Manager of the Samsthanam.

George Sampson writes, "Diaries as a form of expression suited to certain natures have been common in many ages and they have been used normally as the material for reminiscences, autobiographies and biographies. A few have been printed in full and of these few, the greatest are the diaries of John Evelyn and Samuel Pepys, the first personal record of events and the record of a personal revelation of the frankest kind".[11] Anandarangam Pillai's diaries during the early period of East India Company in Madras Presidency are a source of history for scholars. Anne Frank's diaries are a treasure by themselves. Diaries thus also contribute a solid base for personality assessment.

The tradition of writing diaries is not exclusive to Western culture. Even though the coinage of word might differ and vary, the records of many historical, political and literary works can be called diaries. In Bengal this tradition seems to have started in the beginning of the twentieth century. In *Andhradesa*, this genre was taken up by two contemporary stalwarts, Gurajada and Kandukuri,[12] quite unwittingly

at the same time, in the late nineteenth century. Gurajada's diaries, as evidenced in the earliest publication, can be traced to 1889, whereas Kandukuri started writing diaries the following year.

Unfortunately, not all the diaries and manuscripts Gurajada's are available with the State Archives, A.P. Diaries prior to 1895 are not found either with the State Archives Hyderabad or elsewhere. Yet, the first edition of the Telugu version of Gurajada's diaries published in 1954 by Visalandhra Publishing House, Vijayawada, includes the slim diaries of 1889, 1891, 1892 and 1893. Since the manuscripts were in the possession of Visalandhra for a long time before they were handed over to the State Archives, the genuineness of the diaries published by them need not, rather dare not be questioned. Visalandhra is a pioneer in the publication of not only the diaries, but the entire literature of Gurajada with great zeal and commitment. Moreover, writers like K.V.R. and Arudra who perused the manuscripts when they were with Visalandhra Publishing House had quoted from the diaries extensively in their writings.

The diaries, letters and notes of Gurajada go a long way in re-evaluating his revolutionary ideas and reforms. They help to assess and understand his multifaceted personality, the graphic growth of his wisdom, vision and intellect and bring to light the high pedestal he occupies in the social and literary realm.

"We have still 'miles to go' before we reach the goals, which Gurajada has set for us. And until we reach those goals, he would be unto us 'a shaft of light' guiding our steps and lightening for us the weariness of the long journey by his friendly jests, his good honoured drollery and his hilarious laughter".[13]

"Never does land
Mean clay and sand
The people, the people, they are the land"

(Gurajada's 'Desabhakti' translated by Sri Sri)

Notes :

1. V.R. Narla : *Father of Modern Telugu Literature:* Gurajada centenary souvenir. New Delhi (1962).
2. Ronanki Appalaswami : Gurajada commemorative volume, South Delhi Andhra Association, New Delhi (1976)
3. M. Chalapati Rao : Gurajada commemorative volume, South Delhi Andhra Association, New Delhi (1976)
4. K.V. Ramana Reddy (K.V.R.) : *Mahodayam:* (1969)
5. Gurajada's letter to Ongole Munisubrahmanyam
6. Prof. Velcheru Narayanarao : *Girls for sale – Kanyasulkam,* Indiana University Press, Indianapolis, U.S.
7. Rachamallu Ramachandra Reddy: *Samvedana,* monthly magazine from Cuddapah (now Kadapa) July 1968.
8. V.R. Narla : Gurajada- Kendra Sahitya Academy, New Delhi.
9. Gurajada's letter to Ongole Munisubrahmanyam, dt. May 21, 1909.
10. V. Sriram : *The Devadasi and the Saint – The life and times of Bangalore Nagaratnamma,* Chennai, 2007.
11. George Sampson : Cambridge History of English Literature.
12. Viresalingam Diareelu, edited by Dr. Akkiraju Ramapati Rao, Visalandhra Publishing House, Hyderabad.
13. V.R. Narla : Gurajada, Kendra Sahitya Academy, New Delhi.

*****

PREFACE

Gurajada Venkata Apparao's diaries, letters and notes, all in English, should be viewed as one unit that provides an accurate assessment of his life and the contemporary literary and social movements. In fact, they are more helpful than his poems, short stories and plays to get a comprehensive picture of his varied activities and versatile genius. Such invaluable material has been in the dark for over a century.

I believe that Prajasakti Publishing House acquired the manuscripts from the successors of Gurajada in 1946 and got them translated into Telugu by Avasarala Surya Rao, a well-known writer. Subsequently the translated version of the diaries was published by Visalandhra Publishing House, Vijayawada, a premier publisher in Andhra Pradesh. Deciphering the scrawl of Gurajada, leave alone the translation, is a Herculean task, however expert the translator may be. Surya Rao fulfilled this task with great perseverance and zeal. A few lapses might have been committed in deciphering the script. Such lapses cannot mitigate the magnitude of his work.

After nearly four decades, the manuscripts, I trust most of them, were handed over by Visalandhra Publishing House to the Andhra Pradesh State Archives, Hyderabad obviously for safe custody and proper preservation. My friend Dr. Kalidasu Purushotham, who is deeply interested in the literature of Gurajada, and I visited the State Archives several times to study these records. It appears by the time Gurajada's papers reached the Archives, many of the important documents, were lost. Kanyasulkam manuscript, manuscripts of his poems etc. were

also lost. It was sad to say that even the pages from the diaries are also lost and got mixedup and jumbled. We approached Prof. Jayadhir Tirumala Rao, the then Director of A.P. Government Oriental Manuscripts Library and Research Institute, Hyderabad and explained the importance of the Gurajada papers. Subsequently he took steps to secure the digitized copies of the Gurajada collection of manuscripts from the A.P. State Archives and Research Institute. I am thankful to the Director, A.P. State Archives & Research Institute and Prof. Jayadhir Tirumala Rao for providing the Diaries and other papers of Gurajada in original (digital) form.

I owe my first interest in the diaries of Gurajada to S. Raminaidu of *Velugu*, Vijayanagaram, who sent me a typed script in 1993. A few years ago Sri Chalasani Prasad of *Virasam* sent me a suitcase of typed copies of the manuscripts of diaries, letters and notes and also the manuscript of *Kondubhattiyam*, the incomplete play of Gurajada, and encouraged me to go ahead with publication. The love of my friends has sustained me with encouragement and enthusiasm. My thanks are due to Sri Bapu for the meaningful art piece on Gurajada. I am thankful to my close friend Dr. Kalidasu Purushotham for sharing the responsibility of editing Gurajada's works. My profound thanks are due to Sri M.V. Rayudu garu, Manasu Publications, Bangalore who readily volunteered to bring out the complete works of Gurajada.

–Pennepalli Gopalakrishna

Notes on Minute of dissent

Minute of dissent : A historical document of great importance was presented by Gurajada to the Madras University on the resolution passed by majority numbers of the sub-committee on Telugu composition in 1913 and in 1914. Though the purpose of the said document was to protest against the University decision, rejecting 'Modern Telugu' as medium for writing Telugu composition, the same turned out to be the *Magna Carta* of 'The Modern Telugu Language' in particular and of Indian education system, in general. Gurajada opined that a highly artificial and archaic poetic dialect was altogether unsuitable to modern Telugu prose had strongly observed that "The education of the masses was no part of the orthodox tradition." He added, "learning and literature were no monopoly of the Brahmin to whom Sanskrit precedent was sacred and inviolable."

He said, "Telugu poetry appealed to a narrow cult" and that scholars wrote only for those few and as time went on, unintelligibility was felt to be high literary merit. Brushing aside all the criticism on the local variations of spoken Telugu dialect, he asserted that 'they were insignificant' and that 'it was easier to learn modern Telugu than the poetic forms.' He argued that literary cultivation of modern Telugu necessitates a study of it, and that the study of 'refined living vernacular has great cultural value.'

Even the present day system of education should realize that "if school books are written in modern Telugu, vernacular education will improve at one bounce. Gurajada categorically condemned the argument of the protagonists of literary dialect as 'a narrow cult'. In this context he quoted Prof. Whitney that "scholars might be developed and sustained on the old literatures, but not the people."

The 'Minute of Dissent' is a relevant document since it aims at 'rescuing the Telugu language from the learned and give it back to the people, the ultimate creators of language. (M. Chalapati Rao : Gurajada Com-

memorative Volume, New Delhi.)

This Dissent Note of Gurajada was first published in 1914 by Vavilla Venkateswara Sastri.

While publishing this present edition, the editors who had painstakingly and meticulously screened through the 1914 edition had felt it right to correct few printing errors, make few changes in the font and subjoin some missing nomenclature; all these changes without hurting the original text of Gurajada, for the better understanding of the readers.

In the Dissent Note, Gurajada had referred certain persons; some of their surnames, some by their short or pet names and some by their second names. The Editors of this edition preferred to give the complete names of those persons referred for the clearer understanding of the readers.

Sri Gurajada quoted some of Butterworth's inscriptions in his dissent note in support of his views. The editors on verification with the original text of Butterworth's inscriptions found that some of those inscriptions were printed incorrectly in the first edition of 1914. The editors corrected those errors in this edition.

At many places in the 1914 edition, the editors found many paragraphs printed in italics for no obvious reason they could conceive. They were restored to normal font.

In fine, it is assured that the editors had put in their best efforts to make this edition of Gurajada's Dissent Note, flawless, plain and clearly understandable for the readers even while retaining the original letter and spirit of Gurajada.

The Publishers and the editors wish to express in this connection, their sincere gratitude to Prof. B. Kesavanarayana, Visakhapatnam who had provided them with a copy of 1914 edition of Gurazada's Dissent Note and helped in completing this stupendous work.

- K. Purushotham

యవనిక వెనక

మహాకవి, యుగకర్త గురజాడ వెంకట అప్పారావుగారి 150వ జయంతిని పురస్కరించు కొని ఆయన రచనల సర్వస్వం **'గురుజాడలు'** తెలుగుజాతికి అంకితం చేస్తున్న సందర్భం ఇది. చిరకాలం ఆనందంగా స్మరించుకోదగిన రోజిది.

2010లో శ్రీ పెన్నేపల్లి గోపాలకృష్ణ గురజాడ ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాల రాతప్రతులను పరిశీలించి, ఇంగ్లీషులో ఉన్న ఆ లేఖలను ఇంగ్లీషులోనే ప్రచురించాలనే ఆలోచనతో కృషి మొదలుపెట్టారు. ఆ సందర్భంలోనే గురజాడ లేఖలను ప్రచురించే అవకాశం ఉంటుందా? అని మనసు ట్రస్టు అధిపతి శ్రీ ఎం.వి.రాయుడు గారిని సంప్రదించారు. ఒక రచయిత సమస్త సాహిత్యాన్ని కలిపి ప్రచురించే సంప్రదాయాన్ని మనసు ట్రస్టు నెలకొల్పిందని, గురజాడ సాహిత్యాన్నంతా సేకరించి ఒక సంపుటంగా ప్రచురించే ఆలోచనలో తాము ఉన్నామని ఆ సంపుటానికి సంపాదకులుగా ఉండమని రాయుడుగారు గోపాలకృష్ణను కోరారు.

గురజాడ రచనలన్నింటిని ఏకఖండంగా భావించి, దాని అన్ని పార్శ్వాలనూ లోతుగా, క్షుణ్ణంగా బేరీజు వేసుకోవలసిన అక్కర ఇంకా తీరలేదని భావించిన గోపాలకృష్ణ మనసు ట్రస్టువారి ప్రతిపాదనను అంగీకరించారు. గురజాడ తెలుగుజాతికి అందించిపోయిన అక్షర సంపదను ఒక కుదురుకు తెచ్చుకొని, మొత్తంగా మరొకసారి మదింపు వేసుకోవలసిన చారిత్రక సందర్భం ఇది అనీ, "ట్రంకుపెట్టె"ల్లో, చీకటిగదుల్లో అజ్ఞాతంగా ఉండి, చెల్లాచెదరై పోయినవి పోగా గురజాడ స్వహస్తాలతో రాసిపెట్టిపోయిన ఈ రచనాశకలాలను ఒకచోట చేర్చి, సమగ్రంగా కాకపోయినా, ప్రయత్నలోపంలేని కృషితో, ఈ సాహిత్య సంపదను భావితరాల వారికి అందజేయాలన్న సదాశయంతో గోపాలకృష్ణ ఈ ప్రయత్నానికి శ్రీకారం చుట్టారు.

మా ఇద్దరి అభిరుచుల్లో సారూప్యత ఉండడంచేత, నెలకొని ఉన్న గాఢమైత్రిచేత, గోపాల కృష్ణ కోరిన వెంటనే నేను ఆయనతో కలిసి పని చెయ్యడానికి అంగీకరించాను. ఒక సుడిగాలిలా రాష్ట్రమంతా తిరిగి ముఖ్యమైన గ్రంథాలయాలలో గురజాడ రచనలకోసం శోధించాము. కన్యాశుల్కం 1897 ప్రతి ఆంధ్రప్రదేశ్ స్టేట్ ఆర్కైవ్స్‌లోను, చెన్నైలోని జి.ఓ.ఎం.ఎల్.లోనూ కూడా ఉంది. ఆంధ్రభారతిలో అచ్చయిన కథలు సేకరించాము. గురజాడ డిసెంట్ నోట్ కోసం విశ్వప్రయత్నం చెయ్యవలసి వచ్చింది. చివరకు ప్రొఫెసర్ బి.కేశవనారాయణగారు (ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం విశ్రాంత ఆచార్యులు) ఆ పుస్తకాన్ని హైదరాబాద్‌కు తెచ్చి ఇచ్చారు.

జి.సి.వి. శ్రీనివాసాచార్యుల హరిశ్చంద్ర నాటకానికి గురజాడ ఇంగ్లీషులో రాసిన 'ప్రిఫేస్'ను విజయనగరం నుంచి మిత్రులు డాక్టర్ ఉపాధ్యాయుల నరసింహమూర్తిగారు పంపించారు. భాగవతుల లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రి శ్రీరామ విజయవ్యాయోగానికి గురజాడ రాసిన పరిచయాన్ని అమెరికానుంచి ప్రొఫెసర్ వెల్చేరు నారాయణరావుగారు పంపించారు. జార్జిదేవచరితకు గురజాడ సమకూర్చిన ఉపోద్ఘాతం లేకుండానే 'గురుజాడలు' వెలువరించవలసి వచ్చిందనే అసంతృప్తి మాత్రం మాకు మిగిలిపోయింది.

గోపాలకృష్ణ గురజాడ లేఖలకు ఒక కాపీ తయారుచేశారు.

ఒక గురజాడ చేతిరాతను మాత్రమే కాదు, గురజాడకు జాబులు రాసిన వారందరి రాత పద్ధతులను అవగాహన చేసుకొని, ఆ లేఖలన్నీ ఆయన చదవగలిగారు. ఇదంతా ఒక్క రోజులో జరిగింది కాదు. నెలల తరబడి శ్రమించి, ఆ కార్యాన్ని సాధించగలిగారు. ఉత్తరాలను అచ్చుకు సిద్ధం చేస్తున్న సమయంలోనే ఆయన తీవ్రంగా అస్వస్థులయ్యారు. రెండు మూడు పర్యాయాలు నన్ను హైదరాబాదుకు పిలిపించుకొని, కంప్యూటరు ఆపరేటరును పక్కన కూర్చో బెట్టి నాచేత ఉత్తరాలను డిక్టేట్ చేయించారు; ప్రూఫులు దిద్దించారు. 2011 ఏప్రిల్ మాసాంతానికి లేఖలకు ఒక రూపం ఏర్పడింది.

చివరిసారి నేను, నా శ్రీమతి గోపాలకృష్ణగారిని చూడడానికి 2011 మే18న హైదరాబాదు వెళ్ళాము. ఇంటినిండా బంధువులు, పరిచయస్తులు. ఆయన నన్ను గదిలోకి పిలిపించుకొని, ఆక్సిజన్ మాస్కు తీసివేసి, గంటసేపు మాట్లాడారు – ఊపిరి తీసుకోడానికి చాలా ఇబ్బంది పడుతూనే. గురజాడ లేఖలు, ఇతర రచనలు సమగ్రంగా పూర్తి చెయ్యడానికి అవసరమైన సూచనలిచ్చి, నన్ను మిగిలినపని పూర్తి చెయ్యమన్నారు. ఆయనకు పూర్తిగా నమ్మకం కుదిరింది, నేను ఈ బాధ్యతను నిర్వహించగలనని.

కన్నీళ్ళు బలవంతాన ఆపుకొని వీడ్కోలు తీసుకొని గదిలోంచి వచ్చేశాను.

గోపాలకృష్ణగారు 2011 మే 27వ తేదీన తుదిశ్వాస విడిచారు.

★ ★ ★

శ్రీ ఎం.వి. రాయుడుగారు నన్ను సంపాదక బాధ్యత తీసుకొని ప్రాజెక్టును పూర్తి చేయమని కోరారు. సహ సంపాదకులుగా ఉండి సహకరించమని వారిని నేను కోరాను. ఆయన అంగీక రించి, గురజాడ రచనలు మొట్టమొదటిసారి ప్రచురించబడిన పత్రికలను, పుస్తకాలను సాధించి తెచ్చారు. రీస్ అండ్ రయ్యత్‌లో అచ్చయిన గురజాడ సారంగధరను, గురజాడ తమ్ముడు శ్యామలరావు రచన "తాంతియా ది భిల్" ను తెప్పించారు.

శ్రీ రాయుడుగారు ముందుగా గురజాడ తెలుగు రచనలు అచ్చుకు సిద్ధం చెయ్యడానికి పూనుకోవడం వల్ల నాపరిశ్రమకు చాలా సమయం లభించింది. మొదట 1914లో అచ్చయిన డిసెంట్ నోట్‌లో గురజాడ ఇచ్చిన బట్టర్‌వర్తు నెల్లూరుజిల్లా శాసనపాఠాలను మూలంతో సరిచూసి అచ్చుతప్పులు సవరించడం మాత్రమేగాక, పాఠకుల సౌలభ్యం కోసం ఆయా తాలూకాల పేర్లన్నీ అకారాది క్రమంలో ఏర్పాటు చేశాను. 1914 ప్రతిలో ఇంగ్లీషు పుస్తకాలు, రచయితల పేర్లలో వచ్చిన ముద్రారాక్షసాలను సవరించగలిగాను. ఈ ప్రతిలో వీరేశలింగం, జయంతి రామయ్య పంతులు మొదలైన వాళ్ళ పేర్లు రకరకాలుగా కన్పిస్తాయి. రాబోయే తరాల పాఠకులను దృష్టిలో ఉంచుకొని ఆయా వ్యక్తుల పూర్తిపేర్లను ఇచ్చాను. ఇటువంటివే, చిన్న చిన్న సవరణలు తప్ప పాఠాన్ని (text) ఎక్కడా మార్పు చెయ్యలేదు.

గురజాడ రాసిన జాబులు, ఆయనకు ఇతరులు రాసిన జాబులు, లభించినవన్నీ ఈ సంపుటంలో చేర్చాము. పుస్తకం అచ్చుకు వెళ్ళే వరకు అలా చేర్చుతూనే వచ్చాము. ఒకటో రెండో ఉత్తరాలు పూర్తిగా జిలుగు రాతలో ఉండి బోధపడకపోవడం చేత వాటిని విడిచిపెట్టవలసి వచ్చింది. మరికాస్త సమయం ఉండి ఉంటే అవి కూడా ఈ సంపుటంలో చేరి ఉండేవి. గురజాడ ఇంగ్లీషు లేఖలలో తెలుగు లేఖలు కూడా చేర్చాము – పాఠకులకు లేఖలన్నీ ఒకే చోట అందు బాటులో ఉంటాయనే ఆలోచనతో. ఏట్సు, హంటర్, గిడుగు రామమూర్తి మొదలైన ఆత్మీయులు గురజాడ రామదాసుకు పంపిన సంతాపసందేశాలను కూడా గురజాడ లేఖల్లో చేర్చాము. 1929లో గిడుగు రామమూర్తి గురజాడ రామదాసుకు రాసిన రెండు ఉత్తరాలను కూడా ఇందులో చేర్చాము. గురజాడ వ్యక్తిత్వానికి, రచనలకు సంబంధించిన విషయాలు వీటిలో ఉన్నాయి.

ఎఫ్. హెచ్. స్క్రిని (F.H. Skrini, ICS) రీస్ అండ్ రయ్యత్ సంపాదకులు శంభుచంద్ర ముఖర్జీ జీవిత చరిత్రను, ఉత్తరాలను ఒక పుస్తకంగా అచ్చువేశాడు. ఏభై ఏళ్ళ క్రితమే ఇందులో ఒకటి రెండు ఉత్తరాలు తెలుగులోకి అనువదించబడ్డాయి కూడా. ఇందులోని గురజాడకు సంబంధించిన ఉత్తరాలన్నింటినీ పాఠకుల సౌలభ్యం కోసం 'గురుజాడలు'లో యథామాతృకంగా చేర్చాము.

జూనియర్ వేదం వెంకటరాయశాస్త్రి తమ తాతగారు వేదం వేంకటరాయశాస్త్రి జీవిత చరిత్రను తెలుగులోను, ఇంగ్లీషులోను రచించారు. ఆ రచనల్లో గురజాడ వేదం వేంకటరాయ శాస్త్రికి రాసిన లేఖలను ఆయన ఉదహరించారు. ఆ లేఖలు కూడా ఈ సంపుటంలో చేర్చ బడ్డాయి.

1969–70 ప్రాంతంలో ఆర్నెల్లపాటు నార్ల వెంకటేశ్వరరావుగారి పర్యవేక్షణలో పాటిబండ్ల సుందరరావుగారు, గొల్లపూడి మారుతీరావుగారు, కె.వి.రమణారెడ్డిగారు, తుమ్మల వెంకట్రామయ్య గారు పనిచేసి గురజాడ డైరీలను చదివి "మళ్ళీ రాయించటం, టైపు చేయించడం", "క్షాళన కార్యక్రమం" నిర్వహించారు. (పురాణం సుబ్రహ్మణ్యశర్మ, మధురవాణి ఇంటర్వ్యూలు, పుటలు 10,129). ఈ విషయాన్ని కే.వి.ఆర్. కూడా ప్రస్తావించారు. (మహోదయం, పుట. 435, 2012 ప్రతి).

ఇటీవల శ్రీ గొల్లపూడి మారుతీరావుగారిని కలిసినప్పుడు, వారు తాము గురజాడ రాత ప్రతులను చదివి శుద్ధప్రతులను తయారు చేసిన కార్యక్రమంలో పాల్గొన్నట్లు ధ్రువీకరించారు. ఆ మాటే కే.వి.ఆర్. నాతో (1976లో) అన్నారు. ఈ విధంగా చదివి, టైపు చేయించిన దినచర్య, ఇతర నోట్సు వగైరాల కాపీ, భమిడిపాటి రాధాకృష్ణ తనకు ఇచ్చిన, గురజాడ స్వహస్తాలతో రాసుకొన్న కొండుభట్టీయం ప్రతి – అన్నీ కే.వి.ఆర్. గారివి శ్రీ చలసాని ప్రసాద్ గారికి అందాయి. చలసాని ప్రసాద్గారు ఆ పత్రాలన్నీ 2006లో పెన్నేపల్లి గోపాలకృష్ణకు పంపించారు.

గురజాడ దినచర్య, ఇతర నోట్సు ఇంగ్లీషులో టైపు చేయించిన వాళ్ళు ఆ ప్రతిలో తమకు బోధపడనిచోట, తెలుగు, సంస్కృత పదాలు వచ్చినచోట తరచుగా (...) గుర్తు పెట్టారు.

1895 సంవత్సరానికి గురజాడ రెండు డైరీలను వాడారు. ఒకటి Hoe and Co. వారి డైరీ. రెండోది ఒక మామూలు రూళ్ళ నోట్బుక్. ఆ ఏడాది గురజాడ ఈ రెండు పుస్తకాల్లో దినచర్య రాసుకొన్నారు. రూళ్ళ నోట్బుక్లో మద్రాసులో నాటక ప్రదర్శనలు, బెంగుళూరు సందర్శన వగైరా విషయాలు రాశారు. ఈ నోట్బుక్ పేజీలు విడిపోయి, గజిబిజిగా కలగలసి పోయి అస్తవ్యస్తంగా ఉన్నాయి. మొత్తం గురజాడ దినచర్యలో ఒక్క 1895 దినచర్యే సగభాగంపైగా ఆక్రమించింది.

గోపాలకృష్ణ గురజాడ దినచర్య రాతప్రతులన్నీ మళ్ళీ మళ్ళీ చదివి, తన సంపాదకత్వంలో అచ్చయిన 2009 ప్రతికి ఎన్నో సవరణలు, మార్పులు చేశారు. ఈ దినచర్యకు, గురజాడ లేఖలకు ఆయనే ఒంటిచేతిమీదుగా నోట్సు సమకూర్చారు.

గోపాలకృష్ణ సిద్ధం చేసిన దినచర్య దగ్గర ఉంచుకొని రాతప్రతులతో మరొకమారు నిమ్మళంగా సరిపోల్చి చూశాము. ఈ కృషిలో నాతోపాటు శ్రీ సర్వోదయ కళాశాలలో పని చేసిన డాక్టర్. ఎం.శివరామప్రసాదు సహకరించారు. గురజాడ జిలుగు రాతను బోధపరచుకొని మళ్ళీ దినచర్య రాతప్రతులను (Digital Copies) చదివాము. పూర్వం బోధపడక విడిచిపెట్టబడిన

కొన్ని పుటలను, వాక్యాలను, పదాలను చదివి, గుర్తించి ఆ విషయాలన్నీ చేర్చాము. వ్యక్తుల పేర్లు, పుస్తకాలపేర్లు, అనేక విషయాలను శోధించి గురజాడ దినచర్య గ్రంథానికి మరింత నిండుతనాన్ని తెచ్చామని భావిస్తున్నాము. మాకు ఒక పదమైనా, వాక్యమైనా, ఒక పేజీ మొత్తమైనా బోధపడకపోతే (...) గుర్తుతో సూచించాము లేదా not legible అని పేర్కొన్నాము. దినచర్యలో ఒకటి రెండు చోట్ల రైళ్ళ రాకపోకల వివరాలో, రూపాయనోట్ల నంబర్లో, షేర్‌మార్కెట్లకు సంబంధించిన సంఖ్యలో అచ్చువెయ్యకుండా విడిచిపెట్టాము.

My Own Reflections, Observations, Remarks etc. కు సంబంధించి ఒక వివరణ ఇవ్వాల్సిన అవసరం ఉంది. గురజాడ తన అనుభవాలను, అనుభూతులను, పరిశీలనలను నోట్సుగా రాసుకున్నారు. వీటన్నిటికీ ఇప్పుడు లభిస్తున్న టైపు ప్రతి తప్ప రాత ప్రతి లేదు. అట్లాగే గురజాడ ఆనందగజపతి మహారాజుతో తన అనుభవాలను కూడా నోట్సుగా రాసుకున్నారు. టైపు ప్రతిలో M.O. అని, H.H. అని వీటికి శీర్షికలు పెట్టారు. టైపు ప్రతుల్లో (కే.వి.ఆర్.వి) ఆయా శీర్షికలతోపాటు కాగితం పైన ఒక కొనలో M.O. అని, H.H. అనీ ఉంది. ఒక కాగితం మధ్య భాగంలో M.O. = My Own Reflections, Observations, Remarks etc. అని మాత్రమే టైపు చేసి ఉంది. బాలికా పాఠశాల, భట్రాజుగారబ్బాయి, వెలగాడ కొండమీది నుంచి దృశ్యం వగైరా శీర్షికలన్నీ M.O. కు సంబంధించినవే.

M.O. కు సంబంధించిన కొన్ని రాతప్రతుల పుటలు మాత్రం ఇప్పుడు A.P. State Archives, Hyderabad లో భద్రపరచబడి ఉన్నాయి. బాలికాపాఠశాల, భట్రాజుగారబ్బాయి, వెలగాడ కొండమీది నుంచి దృశ్యం వగైరాల రాతప్రతులు ఇప్పుడు లభిస్తున్నాయి. కనుక దీన్ని బట్టి మిగతా శీర్షికలకు సంబంధించిన మాతృకలు కూడా ఉండేవని, ఆ రాత ప్రతుల ప్రాముఖ్యాన్ని ఎరగకపోవడంవల్ల, వాటిని handle చేసిన వ్యక్తుల అజాగ్రత్తవల్ల ఆ పుటలన్నీ కాలగర్భంలో కలిసిపోయి ఉంటాయని మనం భావించవచ్చు.

గోపాలకృష్ణ వీటన్నింటిని, ముట్టుకుంటే పొడిపొడి అవుతున్న టైపుకాగితాలను శ్రద్ధగా కాపీ చేసి, అచ్చుకు ఒక ప్రతిని తయారు చేసి ఉంచారు. ఆయన చనిపోయిన తర్వాత, వాళ్ళ అబ్బాయిలు ఇంట్లో దొరికిన కాగితాలన్నీ సేకరించి నాకు చేర్పించారు. ఆ టైపు కాగితాల మీద ఆయా శీర్షికలకు సంబంధించినంతవరకు పుటల సంఖ్య ఉందిగాని, మొత్తం M.O, H.H. శీర్షికలను గురజాడ ఏ క్రమంలో రాసిపెట్టారో తెలుసుకునే అవకాశం లేక పోయింది. శీర్షికల సారూప్యతనుబట్టి నాకు స్ఫురించిన వరుసలో అమర్చడమే చేయగలిగినది. మరికొన్ని M.O., H.H. కు సంబంధించిన టైపు పుటలు జారిపోయి లేదా misplace అయి నా దృష్టిలోకి వచ్చిఉండకపోవచ్చు కూడా. గోపాలకృష్ణ దృష్టి నుంచి తప్పించుకొన్న కొన్ని శీర్షికలు ఇందులో చేర్చడం జరిగింది.

గురజాడ అసంపూర్ణ రచనలు (1) Rev and the Hero, (2) A Novel - few scenes (3) రక్షస తంగడి యుద్ధం నేపథ్యంలో గురజాడ రాయతలపెట్టిన నవల / నాటకం తాలూకు నోట్సు (4) చిత్రాంగి పేరుతో గురజాడ రాసిన ఇంగ్లీషు నాటకంలో ఇప్పుడు మిగిలిన కొన్ని పుటలు (5) మరికొన్ని అసంపూర్ణ వ్యాసాల టైపు పుటలు కూడా ఉన్నాయి. వీటిలో 3, 4 అంశాలకు సంబంధించి గురజాడ స్వహస్తాలతో రాసి పెట్టుకున్న కాగితాలు A.P. State Archives, Hyderabad లో గురజాడ 'సంచయం'లో ఉన్నాయి. సౌకర్యం కోసం వీటన్నిటినీ M.O. లో చేర్చి 1. M.O., 2. H.H. 3. Creative Writings 4. Miscellaneous Works అని నాలుగు శీర్షికలుగా విభజించాము. గురజాడ దినచర్యల్లో ఖాళీపుటల్లో రాసుకొన్న నోట్సు కూడా M.O. లో చేర్చాము. Unilit (1963) గురజాడ విశేషసంచికలో ప్రచురించిన వ్యాసాలను కూడా M.O. లోనే చేర్చాము.

సెట్టి ఈశ్వరరావు సంపాదకత్వంలో విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయం ప్రచురించిన "గురజాడ రచనలు – కవితల సంకలనం"లో 'ఎమరాల్డ్సు' పేరుతో రెండు ఇంగ్లీషు పొయెమ్సు ఉన్నాయి. ఇందులో ఒకటి ఒక పార్సీ గీతానికి అనువాదంలాగుంది. కే.వి.ఆర్. సంపాదించిన టైపు ప్రతిలో ఈ గీతం ప్రతిపైన ఒక మూల H.H. అని గుర్తుగా టైపు చేసి ఉంది. అందువల్ల ఈ కవితను H.H. శీర్షికలో చేర్చాము. ఈ 'ఎమరాల్డ్సు' పోయమ్స్ తర్వాత అదే పుటలో 'How he did it' అనే కవిత ఉంది. ఇందులో కొన్ని పాదాలు జారిపోయినట్లనిపించింది. దీన్ని ఎటువంటి మార్పులు చెయ్యకుండా అనుబంధంలో చేర్చాము.

1912లో గురజాడ హిందూపత్రికకు రాసిన రెండు సంపాదకీయ లేఖల్లోంచి కొన్ని భాగాలు మాత్రం ఇప్పుడు లభ్యమవుతున్నాయి. ఆ భాగాలను కూడా M.O. లో చేర్చాము.

1908 డిసెంబరు 27, 28, 29 తారీకుల్లో మద్రాసులో జరిగిన అఖిల భారత కాంగ్రెస్ మహాసభలకు గురజాడ హాజరయ్యారు. ఆ సభల నిర్వహణమీద, ఉపన్యాసాల మీద ఆయన హిందూపత్రికలో హాస్యం, వ్యంగ్యం కలగలిపి ఒక వ్యాసం రాశారు. అవసరాల సూర్యారావు, సెట్టి ఈశ్వరరావు ఇద్దరూ ఈ వ్యాసాన్ని తెలిగించారు. ఈ వ్యాసం మధ్యలో గురజాడ ఒక పేరడీ కవితను చేర్చారు. అవసరాల ఈ కవితను తన అనువాదంలో యథాతథంగా ఇవ్వబట్టి ఈ కవితైనా మనకు దక్కింది, మిగతా వ్యాసం మటుకు గురజాడ అలబ్ధ రచనల జాబితాలో చేరిపోయింది – ప్రస్తుతానికి.

ఆంధ్రభారతిలో అచ్చయిన కథలు మినహాయిస్తే, గురజాడ మిగతా కథలు ఏ పత్రికల్లో అచ్చయ్యాయో తెలీదు.

"Stooping to raise" కథ ఆనాటి ఇంగ్లీషు కథల పత్రికల్లో ప్రచురించబడి ఉండవచ్చనే ఆశతో గోపాలకృష్ణ లండన్‌లో మిత్రుల ద్వారా ప్రయత్నం చేశారు. కాని, ఫలితం లేకపోయింది. ప్రసిద్ధ చిత్రకారులు, రచయిత శ్రీ అబ్బూరి గోపాలకృష్ణ గారు ఈ కథకు సంబంధించి ఒక ముచ్చట చెప్పారు. శ్రీ పోతుకూచి సాంబశివరావుగారు గురజాడ శతజయంతి సందర్భంగా Unilit విశేష సంచిక (1963)ను వెలువరిస్తున్న సందర్భంలో విజయవాడలో ఇండియన్ ఎక్స్‌ప్రెస్ ఉద్యోగి ఒకరు Stooping to raise కథను ఎనిమిది వందల రూపాయలకు అమ్మజూపాడట. అంత పెద్దమొత్తం సమకూడక ఆ అవకాశాన్ని సాంబశివరావుగారు వదులుకోవలసి వచ్చిందట! వేపా రామేశం చేత తన కథకు పరిచయ వాక్యాలు రాయించుకొన్నట్లు గురజాడ దినచర్యలో రాసుకొన్నారు. ఆ కథ ఏమయిందో తెలీదు.

అవసరాల సూర్యారావు సంపాదకత్వంలో విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయం ప్రచురించిన గురజాడ కథా సంపుటంలో పెద్దమసీదు, మెటిల్డా రెండు కథలున్నాయి. ఈ రెండు కథలు అంతకుముందే, అంటే 1950లో వావిళ్ళ ప్రచురణ సంస్థ అచ్చువేసిన "మహాకవి అప్పారావు గారి చిన్న కథలు" సంపుటంలో కన్పిస్తాయి. వావిళ్ళవారి పుస్తకంలో "మతము–విమతము" పేరుతో ఉన్న కథ విశాలాంధ్ర ప్రచురించిన పుస్తకంలో "పెద్దమసీదు" పేరుతో ఉంది. ఈ మార్పు కే.వి.ఆర్.కు తెలియకపోలేదు. ఆయన కూడా మహోదయంలో "పెద్దమసీదు" పేరుతోనే ఈ కథను పేర్కొన్నారు. గురజాడ ఇంగ్లీషులో M.O. నోట్సులో స్పష్టంగా 'భట్రాజుగారబ్బాయి' అని పేర్కొంటే అవసరాల 'భ' గారబ్బాయిగా మార్చారు. హిందూ మహమ్మదీయ సంస్కృతుల మధ్య వైరుధ్యాల నేపథ్యంలో కథ రాయాలని గురజాడ M.O. లో రాసుకున్నారు. మతము–విమతము కథా వస్తువు అదే. ఈ కథలో భాషను గమనిస్తే గ్రాంథికభాషాస్పర్శ అధికంగా ఉన్నట్లు తోస్తుంది. ఇదే గురజాడ తొలికథేమో?

మద్రాసులో వంటమనిషి చెప్పిన కథ గురజాడ వివరంగా దినచర్యలో రాసుకున్నారు. ఈ సంఘటనే మెటిల్డా కథకు ప్రేరణ అయి ఉండవచ్చని కే.వి.ఆర్. భావించారు.

ఈ సంపుటం తయారుచెయ్యడంలో ఎందరో సహాయ సహకారాలు అందించారు. డిసెంట్ నోట్‌లో, శ్రీరామ విజయ వ్యాయోగం పీఠికలో గురజాడ ఉదాహరించిన శ్లోకాలపాఠాన్ని నిర్ణయించి సహకరించిన వారు ప్రొఫెసర్ రామకృష్ణమాచార్యులవారు (కేంద్రీయ సంస్కృత విద్యాపీఠం, తిరుపతి). మనుస్మృతి శ్లోకాన్ని సరిచూసి పంపిన మిత్రులు డాక్టర్ శ్రీరంగాచార్య (హైదరాబాద్). సారంగధర, ఇతర ఇంగ్లీషు కవితలు చదివి కొన్ని సూచనలు చేసినవారు శ్రీ వేదం వెంకటరామన్ (నెల్లూరు వి.ఆర్. కళాశాల విశ్రాంత ఆంగ్ల అధ్యాపకులు), శ్రీ మైదవోలు సత్యనారాయణ (నెల్లూరు). గురజాడ దినచర్యలు చదివి గోపాలకృష్ణ మిత్రులు వి.ఏ.కె.

రంగారావు గారు కొన్ని సవరణలు సూచించారు. ఏ పుస్తకం కావాలన్నా కాకితో కబురుచేస్తే క్షణాల్లో పంపించారు శ్రీ లంకా సూర్యనారాయణ గారు (గుంటూరు). ఆచార్య మొదలి నాగభూషణశర్మ గారు, డాక్టర్ ఏటుకూరి ప్రసాద్‌గారు, డాక్టర్ కడియాల రామమోహనరాయ్‌గారు అవసరమైన సమాచారం, సూచనలు అందించారు. నాపోరు తట్టుకోలేక శ్రీ చలసాని ప్రసాద్‌గారు తన వద్ద ఉన్న గురజాడ పత్రాల సూట్‌కేస్‌ను పెన్నేపల్లి గోపాలకృష్ణకు పంపించారు, "మహాకవి గురజాడ అప్పారావుగారి గేయములు" (వావిళ్ళ వారి ప్రచురణ, 1950) జెరాక్సు చేసుకోడానికి అంగీకరించారు. శ్రీశాసపు రామినాయుడుగారు (వెలుగు, రాజాం) నీలగిరి పాటలు కాపీ పంపించారు. డాక్టర్ పోరంకి దక్షిణామూర్తిగారు, డాక్టర్ అక్కిరాజు రమాపతిరావుగారు, ఇతర మిత్రులు ఇచ్చిన ప్రోత్సాహం మరువలేనిది. బాపు ఈ సంపుటాన్ని ముఖచిత్రంతో అలంక రించారు.

కన్యాశుల్కం 1909 ప్రతి మనదేశంలో ఎక్కడా లభించలేదు. శ్రీ ఎం.వి. రాయుడుగారి కుమారులు చిరంజీవి 'జెన్' ఇంగ్లాండు నుంచి ఈ పుస్తకం డిజిటల్ కాపీ పంపి సహకరించారు. శ్రీ ఎం.వి. రాయుడుగారు మనసు ట్రస్టు అధిపతులుగా, ఈ సంపుటం సహ సంపాదకులుగా మాకు సంపూర్ణ సహకారం అందించారు. ఎప్పుడు, ఏ సమాచారం అవసరమైనా క్షణాల్లో పంపించారు.

ఈ 'గురుజాడలు' సమగ్ర రచనల సంపుటాన్ని తయారు చెయ్యడానికి రెండు సంవత్సరాల పైనే పట్టింది. అన్ని అడ్డంకులు అధిగమించి, మనసు ట్రస్టువారు గురజాడ 150వ జయంతి రోజు ఈ సంపుటాన్ని విడుదల చెయ్యడం ఆనందించదగిన సంగతి. మా కృషిలో లోపాలు లేవని అనుకోడం లేదు. అయితే గురజాడ రచనలన్నీ ఒకేచోట, ఒక సంపుటంగా తీసుకొని రావడంలో ఒక అడుగు ముందుకు వేశామని మాత్రమే వినయంగా విన్నవించుకొంటూ సెలవు తీసుకొంటున్నాము.

9.9.2012,
నెల్లూరు.

- డాక్టర్ కాళిదాసు పురుషోత్తం
(సంపాదకవర్గం పక్షాన)

గురజాడ నేటి అవసరం

మహాకవి గురజాడ అప్పారావు జన్మించి 150 ఏళ్ళు. మరణించి ఇంచుమించు వంద ఏళ్లు. ఆయన మిగిల్చినవి దాదాపు పాతిక కవితలు, మూడు నాటకాలు, నాలుగున్నర కథలు, కొన్ని వ్యాసాలు, కొన్ని ఉత్తరాలు, కొన్ని ఏళ్ల దినచర్యలు వగైరా. తెలుగుజాతి వందేళ్లుగా వీటిని చదువుకుంటూనే ఉంది. వారి ఆలోచనా జీవితాన్ని గురజాడ సృజన ప్రభావితం చేస్తూనే ఉంది. ఇకపై కూడా ప్రభావితం చేస్తుందని నిస్సందేహంగా చెప్పవచ్చు.

ఆయన రాసినదానికన్న ఆయన మీద తెలుగుజాతి రాసుకున్నది చాలా ఎక్కువ. ఆ రాతలో గురజాడ రచనలలోని సూక్ష్మాంశాల వివరణ ఉంది. లోతయిన విశ్లేషణ ఉంది. పరిశోధన ఉంది. పరవశంతో కీర్తించడం ఉంది. వీటితోబాటు అభిశంసన కూడా హెచ్చుగానే ఉంది.

ఆ కీర్తనకైనా, అభిశంసనకైనా ప్రేరణ ఏమిటి? అది వ్యక్తమైన రూపాలు ఏమిటి?

మనం వాటినన్నింటినీ గుర్తించి ఒక పట్టీ వేయవచ్చు. అనేక విధాల విశ్లేషించ వచ్చు. అందులో తెలుగుజాతి ఉద్వేగాలను, ఆవేశకావేశాలనూ పోల్చుకోవచ్చు. వాటి నన్నింటినీ క్రోడీకరించి, ఒకే ఒక అంశాన్ని గుర్తించడానికి ప్రయత్నించితే నాకు కనిపించిం దొక్కటే.

అది గురజాడ వారి నిలువు (stand).

ఆ నిలువు ఏమిటి?

2

మహాకవులెవ్వరికైనా వారు జీవించిన కాలంలో, సమాజంతో అనివార్యమైన అసంతృప్తి ఉంటుంది. అసమ్మతి ఉంటుంది. దానిని వారు తమ రాతలతో పట్టుకోజూస్తారు. రూపం కట్టజూస్తారు. దానిని జనానికి చూపెట్టజూస్తారు. జనం మనసును ఆకట్టుకోజూస్తారు. వారి మస్తిష్కాలను పట్టజూస్తారు. ఆ అసంతృప్తీ, సాహిత్యరూపంలో దాని ఆవిష్కరణా విశ్వమానవుడిని చూపించే క్రమానికి ఒక వెలుతురు ఇస్తుంది. స్థూల దృష్టితో చూస్తే మహాకవుల నిలువు ఒక్కటే అవుతుంది.

అయితే –

వారు జీవించిన కాలం ప్రత్యేకమైనది. సమాజం ప్రత్యేకమైనది. వ్యక్తిగత జీవితం ప్రత్యేకమైనది. వారి అనుభవాలు ప్రత్యేకమైనవి. వారి మెదడునూ, హృదయాన్నీ రూపొం దించిన పుట్టుక, పెంపకం, ఎదుర్కొన్న సమస్యలూ, వాటిపై చేసిన ఆలోచనలూ, కలిగిన ఉద్వేగాలూ, తెల్చుకున్న అంశాలూ, తీసుకున్న నిర్ణయాలూ వేటికవే ప్రత్యేకమైనవి.

ఈ సూక్ష్మాంశాలు పట్టుకుని పరిశీలించితే –

వారి నిలువులోని ప్రత్యేకత అర్థమవుతుంది. ఆ నిలువుకిగల సానుకూల, ప్రతి కూలాలు గ్రహించగలుగుతాం. ఆ సానుకూలతను ఆకట్టుకోటానికి ప్రతికూలతలను తట్టుకోడానికి వారు నిర్మించుకున్న సాహిత్య పరికరాలు స్పష్టమవుతాయి. అవి మొత్తం సాహిత్యానికి సమకూర్చిన కొత్తదనాలు కంటబడతాయి. నేర్పరితనం ఎలా సానబట్టు కున్నదీ చూడగలుగుతాం.

ఈ దృష్ట్యా చూస్తే –

గురజాడ నాటి పరిస్థితులేంటి? వాటి నుంచి రూపొందిన వారి నిలువు ఏంటి?

వారి కాలానికి ప్రపంచంలో భావ విస్తరణకి దారులు విస్తరించాయి. భావ విస్తరణకి పట్టేకాలం తగ్గించి. శతాబ్దాలుగా రాజకీయంగా ఒక్కటిగా లేని భారతదేశం భావాలలో, నమ్మకాలలో ఒక్కటిగా ఉంది. ఆచారాలలో, సాంప్రదాయాలలో, ఆలోచనలలో ఒక సారూప్యత కలిగి ఉంది. ఈ దేశానికి దూరం నుంచి వచ్చిన ఆంగ్లేయుల పాలన రాజ కీయంగా ఒక్కటి చేస్తోంది. అంతకుముందు ఈ దేశానికి వచ్చిన వారు దాదాపు ఇక్కడే స్థిరపడి, ఇక్కడి సంస్కృతితో ప్రభావితమైన ఈ సంస్కృతిని ప్రభావితం చేసి దానిలో భాగమైపోయినవారు.

అయితే;

పడమటి ప్రపంచం కేవలం లాభార్జన కోసం ప్రపంచమంతా విస్తరించే కార్యక్రమంలో భాగంగానే భారతదేశానికి వచ్చింది. వారిలో వారికి కోట్లాటలలో ఈ దేశంలో ఆంగ్లేయులు విజయం సాధించి పాలన ఆరంభించారు. వారిపై స్థానికులు తిరగబడగా దానిని అణచి వేసి వ్యాపార కంపెనీ పాలన స్థానంలో రాజపాలన ఆరంభమయింది. పడమటి ప్రపంచం నమ్మకాలలో (faith) దాదాపు ఒక్కటే మతమూ, గ్రంథమూ, దేవుడూ కలిగి ఉన్నా, లాభార్జనలో, సంపద పెంపులో మాత్రం ఎవరి జాతి వారిదే అన్న దృష్టికి అలవాటు పడింది.

క్రైస్తవంలోని 'పొరుగువాడు' అన్న భావన తమ జాతివారికి మాత్రమే పరిమితం చేసుకున్నారు. జాతిపేరుతో ఏకం అయినా, లాభాలు వ్యక్తులకే దక్కినా, సంపదను జాతి పేరుతో లెక్కగట్టటం (Nation's Wealth) పడమటి ప్రపంచం అలవరచుకొని, మిగిలిన ప్రపంచానికి కూడా అలవాటు చేస్తోంది. ఇలా జాతి సంపద పెరగటం అన్న భావనకు, దానికి అవసరమైన పద్ధతులను రూపొందించుకుంటున్న పడమటి ప్రపంచం లోనే, ఆ కాలంలోనే ఒక తాత్వికమైన ప్రశ్న ఉదయించింది.

జ్ఞానోదయమంటే ఏమిటి అన్నది ఆ ప్రశ్న.

దీనికి ఇమాన్యుల్ కాంట్ చేసిన నిర్వచనం చాలా ప్రధానమైనదిగా భావిస్తారు.

Enlightenment is man's emergence from his self-imposed nonage. Nonage is the inability to use one's own understanding without another's guidance. This nonage is self-imposed if its cause lies not in lack of understanding but in indecision and lack of courage to use one's own mind without another's guidance. *Dare to know! (Sapere aude.)* "Have the courage to use your own understanding", is therefore the motto of the enlightenment (తనకుతాను విధించుకున్న వయో అపరిపక్వత (సంరక్షకత్వం) నుంచి మనిషి బయటపడటమే జ్ఞానోదయం. ఇతరుల మార్గదర్శకత్వం లేకుండా తన అవగాహనను ఉపయోగించుకోలేని అసమర్థతే వయో అపరిపక్వత. ఈ వయో అపరిపక్వత స్వయంగా విధించుకున్నదే. ఎందుకంటే దీనికి కారణం అవగాహనారాహిత్యంలో లేదు. ఇతరుల మార్గదర్శకత్వం లేకుండా తన మస్తిష్కాన్ని ఉపయోగించుకోటానికి ధైర్యం లేక పోవటంలోనూ, నిర్ణయాలు తీసుకోకపోవటంలోనూ ఉంది. తెలుసుకోటానికి ధైర్యం చెయ్! "నీ అవగాహనను ఉపయోగించుకునే ధైర్యం అలవర్చుకో", అన్నది జ్ఞానోదయానికి నినాదం)

ఈ ప్రశ్న వెలువడటమూ, వ్యక్తులు సంపద పోగుచేసుకునే కార్యక్రమం ముమ్మరం కావటమూ, దానికి రక్షణ కోసం జాతి సంపద అన్న భావం పెంపొందించటమూ ఇంచు మించు ఒకే కాలంలో, ఒకే సమాజంలో జరగటం యాదృచ్ఛికం కాదు. అలాగని మానవజాతి అభివృద్ధిలో వీటి పాత్ర తక్కువదీ కాదు. వ్యక్తులు స్వతంత్రంగా ఆలోచించటం వల్ల ప్రభుత్వ పునాదులు ప్రభావితమవుతాయని, అది అంతిమంగా రాజ్యానికే ప్రయోజన కారి అవుతుందని వివరిస్తాడు కాంట్. ఈ వివరణలో తాత్వికత, రాజకీయం రెండూ

కలసి ఉండటంతో – అంటే వ్యక్తి ఏం చెయ్యాలీ, ప్రభుత్వం దానితో ఎలా వ్యవహరించాలన్నది–ఇది చాలా ప్రాధాన్యత సంతరించుకుంది. బహిరంగంగా పౌరుల స్వేచ్ఛా వాదనా, ఆంతరంగికంగా వారి రాజ్య విధేయతా ప్రతిపాదిస్తాడు కాంట్. ఈ అవగాహన పై పడమటి ప్రపంచం రెండు శతాబ్దాలుగా తర్జనభర్జనలు పడుతూనే ఉంది. జర్మన్ ఆదర్శవాదం కాంట్ అవగాహన పరిమితులు చర్చించి దానిని దాటి గురజాడ కాలానికే చాలా ముందుకు వెళ్లింది. వ్యక్తి వివేచన యొక్క ఆవశ్యకత అందరూ అంగీకరించినా దానికి బౌద్ధిక సంకల్పం ఎంత అవసరమో అంతకన్న భౌతిక అవసరాలు తీరటం అవసరమన్న అవగాహన ఆ చర్చల సారాంశం. అయితే ఆ వాద ప్రతివాదాలు పడమటి ప్రపంచం దానిలో భాగమైన ఆంగ్లేయుల పాలననూ, పౌరులతో వ్యవహరించవలసిన తీరునీ ప్రభావితం చేసాయి. వారితో బాటు భారతదేశానికి చేరిన ఈ భావన వ్యక్తి వివేచనకి పురికొల్పింది. రాజ్యం కన్న ఎక్కువగా సమీప స్వసమూహాల (కులం, వర్ణం) అదుపులో ఉన్న భారతీయ మేధావికి ఒక ఆత్మవిశ్వాసాన్ని కలిగించటంలో ఇది తోడ్పడింది.

గురజాడ వారి నిలువు దాదాపు దీని నుంచే ప్రభావితమైనది.

కన్నుగానని వస్తుతత్వము
కాంచనేర్పరు లింగిరీజులు
కల్లనొల్లరు; వారి విద్యల
కరచి సత్యము నరసితిన్

అని తన హేతుబుద్ధి వికసనానికి మూలం చెప్పుకున్నా,

హేలీ తోకచుక్క అన్న ఆ కాలపు సంఘటన మీద అది నష్టం కలిగిస్తుందన్న మూఢ విశ్వాసానికి వ్యతిరేకంగా "తలతు నేనది సంఘసంస్కరణ పతాకగన్" అని ప్రకటించినా,

చూడు మునుమును మేటివారల
మాటలనియెడి మంత్రమహిమను
జాతి బంధములన్న గొలుసులు
జారి, సంపదలుబ్బెడున్.
యెల్లలోకము వొక్కయిల్లై,
వర్ణభేదములెల్ల కల్లై,

వేలనెరుగని ప్రేమ బంధము
వేడుకలు కురియు.
మతములన్నియు మాసిపోవును,
జ్ఞానమొక్కటి నిలచి వెలుగును;
అంత స్వర్గసుఖంబులన్నవి
యవని విలసిల్లున్.

అంటూ మానవజాతికి ఉండవలసిన ఆకాంక్షలకు ఉదాత్తరూపం దిద్దినా,

మధురవాణి, గిరీశం వంటి పాత్రలతో నాటకం నడిపించినా,

గురజాడను నడిపింది స్వంత వివేచనే.

అదే వారి నిలువు.

3

గురజాడ వారి నిలువుని మరింత లోతుగా అర్థం చేసుకోవాలంటే అది రూపొందిన స్థల, కాలాలపై దృష్టి పెట్టాలి.

అప్పటికి

1) భారతదేశంలో ఒక ఆలోచనా వర్గం ఏర్పడింది. దానికి ఆరంభకునిగా చాలా మంది భావించే వ్యక్తి రాజారామమోహన్‌రాయ్. ఆయన తన సమూహంలోని కొన్ని సంప్రదాయాల పట్ల, మతం పేరిట ఆచరించుతున్న దురాచారాల పట్ల తన స్వంత వివేచనతో, ధైర్యంతో ధ్వజం ఎత్తాడు. తన పోరాటానికి ఆంగ్లేయుల శాసనాధికారాన్ని వినియోగించుకున్నాడు. తన సమాజంలోని ఒకనాటి తాత్వికతను పునరుజ్జీవింప చేసి, మధ్యలో వచ్చిన అవాంఛిత ఆచారాలను వదిలింపజేయటానికి బ్రహ్మ సమాజం నెలకొలిపాడు. ఆంగ్లవిద్య సంస్కరణలకి అవసరమని భావించాడు. ఈ ఆలోచనా వర్గం సంఖ్యాపరంగా చిన్నదైనా దాని శక్తి పెద్దది.

2) మారటానికి ఇష్టం లేని, ధైర్యంలేని అసంఖ్యాక సమూహం ఉంది. సహజంగానే ఈ మార్పుల ప్రయత్నానికి అది సమ్మతించదు. సంఖ్యాబలం ఉన్నా, దాని శక్తి ప్రదర్శనకి ప్రధాన అవరోధం భారతదేశపు ప్రత్యేక పరిస్థితి. ఈ పరిస్థితి వర్ణ వ్యవస్థ, కుల వ్యవస్థల ఫలితం. అచింత్యుడూ, నిర్గుణుడూ, నిరాకారుడూ అంటూ

ఎంతో పైస్థాయికి చెందిన అమూర్త (నైరూప్య, అరూప) భావనలతో ఈశ్వరుడిని ఏకదైవం చేసే ఎన్నో తాత్విక భావాలు వచ్చినా, సామాజిక అసమానతలను ధార్మిక పరిధిలోనే తొలగించటానికి కొన్ని ప్రయత్నాలు జరిగినా ఈ రెండు వ్యవస్థలూ సృష్టించిన సామాజిక అంతరాలను అవి గట్టిగా తాకలేక పోయాయి. భారతదేశపు సమూహాలకుగాని, వ్యక్తులకు గాని కష్టసుఖాలను ఒకే విధంగా అనుభవించే వీలు ఇవ్వలేక పోయాయి. ఒక సమూహంలోని దురాచారమనే దానితో తతిమ్మా సమూహాలకు వాస్తవిక సంబంధం లేకపోయింది. ఓ సమూహంలో రావలసిన మార్పులూ, దాని పట్ల వ్యతిరిక్తతా ఆ సమూహానికే సూక్ష్మస్థాయిలో పరిమితమై పోయాయి. స్థూలస్థాయిలో అది మొత్తం సమాజానికి చెందిన సంస్కరణగా చెప్ప బడినా, సూక్ష్మస్థాయిలో అది అనేకానేక సమూహాల దైనందిన కార్యకలాపాలకు సంబంధం లేనిదయింది. ఈ పరిస్థితి మార్పు వ్యతిరేకుల శక్తిని పెంచలేకపోయింది.

3) ఈ మార్పు వ్యతిరేకులు పొందిన విజయం ఏదైనా ఉందా అంటే వెలి వంటివి అమలు చేయటంతో పాటు, వారి స్మృతులు, శృతులూ, వేదాలూ, ఉపనిషత్తులూ వంటి గ్రంథాల పరిధిలోనే మార్పు కోరేవారు వాదనలు చేయవలసి రావటం. ఆ భావనలూ, భాషా పరిధిలోనే రాజారామమోహన్‌రాయ్ నుంచి, అంబేద్కర్ వరకూ తమ వాదనలు చేసారు. సమాజంలో అమలులో ఉన్న అనేక దురాచారాలు ఆ గ్రంథంలో లేవని చూపించటానికి తమ కాలమంతా వినియోగించవలసి వచ్చింది.

4) కందుకూరి వీరేశలింగం ఈ వాదనా విధానంలోనే పనిచేస్తూ, విధవా వివాహాలు జరిపించటానికి కొత్తగా పెరుగుతున్న 'అక్షరాస్యుల'ను ప్రభావితం చేయటానికి సాహిత్య మార్గం చేపట్టాడు. కార్యకర్త అయిన ఈయనకు సాహిత్యం ఒక ప్రచార సాధనంగా కనిపించింది. ఈయన సాహిత్య సృజన హేళన ప్రధానంగా సాగింది. ఆనాటి చదువరి అయిన వెంటే సాగుతూ, దురాచారాలు లేదా మూఢవిశ్వాసాలతో బాటు అవి కలిగి ఉన్న వారిని హేళన చేయటం ద్వారా తాము ఇతరుల కన్న అంతో ఇంతో అధికులమన్న మానసిక ఆధిక్యతా భ్రమకు లోనవటానికి అవకాశం ఏర్పడింది. ఇది కందుకూరి వారి ఆచరణ రంగానికి అతికినట్లు సరిపోయింది.

5) గురజాడది విజయనగరం. ఈ నగరం ఒక సంస్థానం. దీని పాలకుడు ఆనంద గజపతి రాజు. పడమటి గ్రంథాలు, పత్రికలూ అప్పటిలో భారతదేశానికి చేరటానికి

సంస్థానాలే ద్వారాలు. దానికి సంస్థానాధీశుల అభిరుచులూ కారణం కావచ్చును. ఆంగ్ల పాలకుల ప్రోత్సాహమూ కారణం కావచ్చును. 17, 18, 19 శతాబ్దాలు ప్రపంచ తాత్విక చరిత్రలో ప్రధానమైనవి. ఆ పుస్తకాల ద్వారా నూతన భావాలూ, భావనలూ భారతదేశానికి చేరటానికి పట్టే కాలం 20, 30 సంవత్సరాలకు గణనీయంగా తగ్గింది. రాజుచేత గుర్తింపబడిన అప్పారావు గారికి అవి వెంటనే అందే వీలుకలిగింది.

6) సంస్థానాలను ఆశ్రయించుకుని జీవించేవి కళావంతుల కుటుంబాలు. వారివల్ల నాశనమైపోతున్న సంసారాలు కందుకూరి వారి దృష్టికి వస్తే వారు ఆరంభించినది ఏంటీనాచ్ ఉద్యమం. ఆనాటి పత్రికలను పరిశీలిస్తే వేశ్యల వివాహ ప్రయత్నాలు, వారే తమ ప్రత్యామ్నాయ ఉపాధి మార్గాల గురించి ప్రశ్నించడాలూ కనిపిస్తాయి. ఇలాంటి వాతావరణంలో వేశ్యల అసలు సమస్య గురించి ఆలోచించటానికి, పరిశీలించటానికి విజయనగర వాతావరణం, రాజప్రాపకం గురజాడకి ఉపకరించాయి.

ఈ పై చెప్పబడిన పరిస్థితులలో గురజాడ నిలువు రూపొందింది.

దానిని రెండింటిగా విభజించి అవగతం చేసుకోవచ్చు.

సమాజంలో మార్పులు అవసరం. దానికి సాహిత్యం వినియోగపడాలి – ఇది సమాజ సంబంధి.

సాహిత్యంలో కూడా మార్పులు అవసరం. అది వాస్తవికతను ప్రధానం చేసుకోవాలి. భాష కృతక స్థితి నుంచి వాస్తవికం కావాలి. అంటే వాడుకభాషలో రచన సాగాలి. వస్తువు, పాత్రలు వాస్తవ జీవితం నుంచి ఎంచుకోవాలి. అంటే అవి రచయిత భావాలు, నిలువు చెప్పే కీలుబొమ్మలు కారాదు. రచన మాత్రమే రచయిత హృదయం ఎటు మొగ్గి ఉన్నదీ చెప్పాలి. ఆ హృదయం ఎప్పుడూ మనిషిమీద కరుణ కలిగి ఉండాలి. – ఇది సాహిత్య సంబంధి.

ఇదీ గురజాడ నిలువు.

దీనివల్ల ఆయన సమాజంలోని మార్పులను సమర్థించటంతో బాటు ఆ మార్పుల పేరిట పబ్బం గడుపుకునే స్వార్థపరులనూ, కబుర్లరాయుళ్లనీ చూడగలిగాడు. తెలిసిన వాళ్లు ఎంత అవకాశవాదులుగా ఉండగలరో చూపగలిగాడు. తద్వారా ఆయన సాహిత్యానికి

ఒక కొత్త సామాజిక బాధ్యత సూచించగలిగాడు. సమాజంలో వస్తున్న ధోరణులకు ఒక కాపలాకుక్కలా వ్యవహరించి, ఏ పెడధోరణి కనిపించినా, తన స్వంత వివేచనతో పసిగట్టి అరచి, గోలచేసి, తలపడి జనాన్ని జాగృతం చేయటం దాని బాధ్యత. – ఇది సమాజ సంబంధమైనదైతే –

సాహిత్యంలో ఆయన నిలువు – కొత్తపాతల మేలుకలయిక, క్రొమ్మెరుంగుల జిమ్మగా – అంటూ వ్యక్తం అయింది. కొత్తపాతల మేలు ఎవరు నిర్ణయిస్తారు? కొత్తలోని మేలునీ, పాతలోని మేలునీ తూచేది ఎవరు? ఎలా? స్వంత వివేచన.

ఈ స్వంత వివేచన అన్నది వ్యక్తి ఇచ్ఛమేరకు ప్రవర్తించే లక్షణంగా పొరబడరాదు. సమాజ నియమాలను, ధోరణులను వివేచించి తన బుద్ధి మేరకు తనను తాను నడుపుకునే శక్తి అది. అలాగే అది సాహిత్యంలో స్వీయమానసిక ధోరణిగా కూడా పొరబడరాదు. అది సాహిత్యంలో వ్యక్తియొక్క సామాజిక ప్రతిఫలనమేనని గ్రహించాలి. అది సమాజంపై వ్యక్తిలో నిబిడీకృతమైన బాధ్యతగా అర్థం చేసుకోవాలి.

4

గురజాడ మీద ప్రశంస, అభిశంసనల చరిత్ర అంతా ఆయన నిలువు పట్ల సమర్థన, వ్యతిరిక్తతల చరిత్రే. ఒక విధంగా ఇది దాదాపు వందేళ్ల తెలుగు జాతి బౌద్ధిక, తాత్విక చరిత్రగా కూడా భావించవచ్చు. ఈ చరిత్రను కొన్ని దశలుగా విభజించి క్లుప్తంగా పరిశీలించ వచ్చు. ఆరంభదశలోని సమర్దన, వ్యతిరిక్తతలు తరవాత కాలాలలో అదే విధంగా లేవు. అవి స్వభావంలోనూ, స్వరూపంలోనూ మారుతూ వచ్చాయి.

గురజాడ నిలువుపై ఆరంభ సమర్థన, వ్యతిరిక్తతలు ఏమిటి? ఎందుకు?

వారి తొలి సమర్థకులు అనేక రకాలు. సామాజిక నిలువుతోనూ, సాహిత్య నిలువుతోనూ పూర్తి ఏకీభావం కలవారు కొందరు. ఆయన సాహితీ సామర్థ్యానికి ముగ్ధులై పోయినవారు ఇంకొందరు. తమ చుట్టూ మసిలే మనుష్యులలో కనిపించే అవతత్వాలను పోల్చుకోటానికి కావలసిన జీవిత పరిశీలనను అద్భుతంగా అక్షరబద్ధం చేసిన సామర్థ్యానికి తాదాత్మ్యం చెందినవారు మరికొందరు.

వ్యతిరేకులలో గురజాడ సామాజిక నిలువుతో అంటే సంస్కరణల సమర్ధనతో ఏకీభవించనివారు కొందరైతే సాహిత్య నిలువుతో అంటే వాడుక భాషతో విభేదించనివారు

మరికొందరు. ఈ కారణంతో దాన్ని, ఆ కారణంతో దీన్ని వ్యతిరేకించినవారు ఇంకొందరు. స్వకులాన్ని రచ్చకీడ్చిన కులద్రోహి అని భావించిన వారు కొందరైతే, శాఖాభేదాలతో ఆగ్రహించిన వారు కొందరు. వారిలో సాంప్రదాయ నిరాకరణను సాంప్రదాయ పతనంగా ఎంచినవారిని మరింతగా పరిశీలించాలి. అప్పటికి ఆంగ్లవిద్య కొత్త ఉపాధి మార్గాలను తెరిచిందన్నది బ్రాహ్మణ కుటుంబాలకు పూర్తిగా తెలుసు. ఆ విద్య వేషభాషలను మార్చింది. ఆ ఉపాధులు డబ్బు అన్నదాని శక్తిని అర్థమయేట్టు చేసాయి. అదే సమయంలో అంత వరకూ ఆయాచితంగా పదవితో సంబంధం లేకుండా, పుట్టుకతో సంక్రమించిన ఆధిక్యతతో అనుభవించిన తోటి మనుష్యుల 'విధేయత' తగ్గుముఖం పట్టటం వారిని అభద్రతకి గురి చేసింది. దానికి 'కారకులైన' స్వసమూహంలోని గురజాడ, కందుకూరి వంటి ఈ ద్రోహులను ఎలా ఎదుర్కోవాలి? సామాజిక దోషాలుగా వారు ఎత్తిచూపుతున్న వాటిని కాదని, అవి ఎలా సమాజానికి అవసరమో వారి మార్గంలో - అంటే పత్రికలలో, సాహిత్యంలో, తర్కంతో వాదించాలి. ఆనాటి పత్రికలలో శారదా చట్టానికి (వివాహ వయోపరిమితిపై 1930-34) కనిపించిన పాటి వ్యతిరిక్తత, కన్యాశుల్కం, విధవా వివాహం వంటి సంస్కరణల విషయంలో కనిపించదు. వ్యతిరిక్తత ఉండకుండా ఉండే అవకాశం లేదు కనుక, దానిని బట్టి అది వ్యక్తం కాలేదు అని అర్థం చేసుకోవచ్చు. దానిని గురించి రాసినవారు కాని, పత్రికలు పెట్టినవారుగానిచాలా అరుదుగా కనిపిస్తారు. కారణం ఆనాటి 'అక్షరాస్యుల'లో వారి సంఖ్య తక్కువ. దాంతో వీరి వ్యతిరిక్తత చెవికొరుకుళ్ల (scandals) రూపంలో ఎక్కువగా వ్యక్తమయింది. చాలా వరకూ దానికే పరిమితమయింది. గురజాడ విషయంలో ఆయన రాజ విధేయత, జీవనశైలి, ప్రవర్తన వంటి వ్యక్తిగత అంశాల నుంచి అనేక లైంగికనీతి పతనాలను వదంతులకు సరుకుగా తయారు చేసుకున్నారు.

ఇక సాహిత్య విషయానికి వస్తే గురజాడ, గిడుగుల వాడుకభాషా ప్రతిపాదనకు వ్యతిరిక్తత చాలా గట్టిగానే బహిరంగమయింది. విశ్వవిద్యాలయాలలో గ్రాంథిక భాషను నిలబెట్టటానికి చాలాకాలం వరకూ ప్రయత్నాలు సాగాయి.

మోడర్న్, ప్రోగ్రెసివ్ అన్న ఆంగ్ల పదాలకు సమానార్థకంగా వాడుతున్న ఆధునిక, అభ్యుదయ పదాలకు పర్యాయ పదంగా గురజాడను ప్రశంసించటం ఆరంభమయి,

క్రమంగా బలపడింది. ఆధునికతను ఒక మలుపుగానూ, అభ్యుదయాన్ని ఒక మార్గంగాను భావించేవారు. కాలక్రమంలో ఆ రెండూ గతం పట్ల కించాదృష్టినీ, అవహేళననూ వ్యక్తం చేస్తున్నాయన్న భావన బలపడ్డాక గురజాడ అభిమానుల ధోరణినీ, 'అతి'నీ ఎదుర్కొనే క్రమంలో గురజాడను అభిశంసించేందుకు కొందరు ప్రయత్నించారు. గురజాడకీ, వీరేశలింగానికి మధ్య భేదం, దానిని పరాస్తం చేయటానికి ఆయన డైరీలో ప్రక్షిప్తాలూ వంటివి రాతలకు ఎక్కాయి. ఆరంభ వ్యతిరిక్తత సృష్టించిన చెవికొరుకుళ్లు రాతలకు ఎక్కాయి. కన్యాశుల్కం కర్తృత్వం కూడా గురజాడది కాదన్న వివాదం సైతం వచ్చింది.

సెట్టి ఈశ్వరరావు, అవసరాల సూర్యారావు, కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి, నార్ల, శ్రీశ్రీ, ఆరుద్ర, కె.వి.రమణారెడ్డి వంటివారి కృషి, ఆరాధనల వల్ల గురజాడ సృజన తెలుగు వారి గుండెలకు హత్తుకుంది. రచనల సేకరణ, పరిశీలన, వివరణలతో వారి కృషి ప్రతి ఫలించింది. కె.వి.ఆర్, ఆరుద్రల నిశితమైన పరిశీలనలలో వివరాల సేకరణ, విశేషాల వివరణ తెలుగు ఆలోచనా పరులకు గురజాడను నిత్యనూతనం చేసాయి. గొప్ప పరిశోధనా లక్ష్యంతో బ్రౌన్‌నీ, గురజాడనీ పరిశోధించిన బంగోరె (బండి గోపాలరెడ్డి)ని 'సత్య' ఆరాధకునిగానే గాని, 'వ్యక్తి' లేదా 'ఆదర్శ' ఆరాధకునిగా నేను భావించలేను. ఆయన కృషితో మొదటి కన్యాశుల్కం తిరిగి వెలుగులోకి వచ్చింది.

ఒక దశలో గురజాడకి లభించిన గుర్తింపు, ప్రచారం కమ్యూనిస్టులు పనిగట్టుకుని చేసిందన్న వారు ఉన్నారు. తెలుగు సాహిత్యంలో కమ్యూనిస్టుల ప్రవేశానికి ముందు గురజాడపై వచ్చిన వ్యాసాలను విడిగా పరిశీలించి ఆ భావాన్ని గట్టిగా ఖండించటం జరగలేదు. ఆయనపై అవిరళ కృషి చేసిన వారు ఆ వ్యాసాలను పరిశీలించినా, ఈ 'విమర్శ'ను చూసీచూడనట్టు ఉపేక్షించారు.

ఆ తరువాత దశలో గురజాడ, కందుకూరిలను కామ్రేడ్‌లుగా కమ్యూనిస్టులు గౌరవించడం కొత్త వ్యతిరేకులను తయారు చేసింది. వారు ఏదో ఒక నెపంతో గురజాడపై ధ్వజం ఎత్తిన సంఘటనలు చోటు చేసుకున్నాయి. వారిని ఆంగ్లేయుల బానిసలుగా, దేశభక్తి లేనివారిగా, లైంగికనీతి బాహ్యులుగా చూపెట్టటానికి ప్రయత్నించారు. ఈ కాలమంతా ఇవేవీ పట్టించుకోకుండానే చదివే జనం గురజాడను చదువుతూనే ఉన్నారు. నేర్చేది నేరుస్తూనే ఉన్నారు. ఆనందించేది ఆనందిస్తూనే ఉన్నారు.

5

ఇటీవలి దశలో వచ్చిన విమర్శ అన్ని విధాలా భిన్నమైనది. ఇది సాహిత్యంలో అస్తిత్వ వాదాలు దూసుకు వచ్చిన దశ. ఈ విమర్శకు లోతూ, గాఢతా ఉన్నాయి. దీనికి గురజాడ నిలువుతో విభేదం లేదు. స్థూలస్థాయిలో గురజాడదీ, వీరిదీ నిలువు (stand) ఒక్కటే. సాహిత్యానికి సామాజిక బాధ్యత ఉంది. జీవిత చిత్రణలోనూ, భాషలోనూ కూడా అది వాస్తవికంగా ఉండాలి.

పోతే –

వారి పరిశీలనకు కేంద్ర బిందువు గురజాడ పుట్టుక. మనిషి ఎక్కడో ఒకచోట పుడతాడు. అతని భావ వైశాల్యం వల్ల విస్తరిస్తాడు. ప్రపంచమంతటికీ చెందుతాడు. స్థలకాలాలను అధిగమిస్తాడు. దానికి అతని సామర్థ్యం చాలావరకు పనిచేస్తుంది. కొంత వరకూ అతని జాతి స్వభావం, వారి కృషీ పనిచేస్తాయి. భారతీయ సమాజంలో అధిగమించవలసిన వర్ణం, కులం, భాష వంటివి అధికంగా ఉన్నాయి. అవి పుట్టుకతోనే లభిస్తాయి. గురజాడ వెంకట అప్పారావు అనే మనిషి బ్రాహ్మణ అనే కులంలో, వర్ణంలో ఆయన ప్రమేయం లేకుండా పుట్టాడు. అది ఈ సమాజంలో పుట్టిన ప్రతి ఒక వ్యక్తికి సాధారణ పరిస్థితి. అస్తిత్వ వాదుల పరిశీలన ప్రకారం ఆయన కృషి ఆయన పుట్టిన కులం 'బాగు'కే వినియోగింపబడింది.

దాదాపు 70–80 ఏళ్ళుగా గురజాడ అభిమానులూ, వ్యతిరేకులూ దాదాపు అగ్ర కులాల వారు. ఆ కులాల బయటివారు ఇపుడు ఈ ప్రశ్న లేవనెత్తారు. గురజాడను ఆధునికతకూ, అభ్యుదయానికీ తర్వాత కమ్యూనిజానికీ విగ్రహం చెయ్యబోతే వాటివల్ల మాకేం ఒరిగిందని ఆలోచిస్తున్న వారు లేవనెత్తిన ఈ ప్రశ్న చర్చనీయమైనది.

భారతదేశపు ప్రత్యేక పరిస్థితుల సమగ్ర అధ్యయనానికి ఎంతయినా దోహదం చెయ్యగల ప్రశ్న ఇది. ఇది సరిగ్గా చర్చించబడలేదు. మాకొద్దీ తెల్లదొరతనమని అగ్ర కులాల వారు ప్రకటిస్తే మాకొద్దీ నల్లదొరతనమని తతిమా కులాల వారు స్పష్టం చేస్తున్న తరుణం ఇది. ఆత్మగౌరవం అంతిమ లక్ష్యమంటున్న అణచబడిన, బడుగున్న సమూహాలు వేసిన ఈ ప్రశ్న ఒక మీటింగ్ పాయింట్ ఏర్పరచింది. దీనిలో సమాజం అంతా పాల్గొనే అవకాశం, పరిస్థితి ఉంది. ఆవశ్యకత ఎంతయినా ఉంది. ఇది ప్రస్తుతం బీజ ప్రాయంలో ఉన్న ప్రశ్న. రేపటి తాత్వికత దీని నుంచే పుట్టే అవకాశం ఉంది.

మాకేమిటి అన్న రాజకీయ డిమాండ్ నుంచి మేమేమిటి అన్న తాత్విక ప్రశ్నవైపు భారతీయ సమాజంలోని అశేష సమూహాల ప్రయాణం ఇప్పుడిప్పుడే ఆరంభమయింది.

ఈ దశలో అడుగడుగునా గిరీశాలు ఎదురవుతుంటారు. వీరివద్ద పదిమందినీ చుట్టూ తిప్పుకోగల సామర్థ్యమేదో ఉంటుంది. మాటకారితనం ఉంటుంది. తాము మాటలాడుతున్న దానికి జవాబ్దారీలేనితనం ఉంటుంది. ఈ క్షణం పబ్బం గడవటం కోసం ఎంతకైనా తెగించగలతనం ఉంటుంది. వీరు అభ్యుదయ చింతకుల వేషంలో ఉంటారు. తమ వ్యక్తిగత సామర్థ్యాలను ఆ వేషం రక్తికట్టటానికే ధారపోస్తారు. అమాయకులైన బుచ్చమ్మలను ఉద్ధరించటానికే పుట్టామంటారు. తోలుబొమ్మలాటలో కేతిగాడు, బంగారక్కల లాగ వచ్చి నిద్రపోతున్న జనాన్ని లేపటానికన్నట్లు కబుర్లు చెప్పటమే గిరీశాల పాత్ర. చప్పట్లే వారి లక్ష్యం. చడీచప్పుడూ లేకుండా సొమ్ము చేసుకునేవారి కన్న, చప్పుడు చేస్తూ దృష్టి నిలవకుండా మరల్చే గిరీశాలే సమాజంలో అయోమయం సృష్టించటంలో ముందుంటారు.

ఈ గిరీశాలు సాహిత్యంలో, ఉద్యమాలలో ప్రతి కార్యాచరణ రంగంలో, భావ రంగంలో తారసపడుతూనే ఉంటారు. తన కాలపు గిరీశంతో డామిట్ కథ అడ్డం తిరిగింది అనిపించ గలిగాడు గురజాడ. ఈనాటి, రేపటి గురజాడలు తమ చుట్టూ ఉండే, తమలోనే ఉండే గిరీశాలతో ఆ మాట అనిపించవలసిన అవసరం ఎప్పుడూ ఉంటుంది. ఆ గిరీశాలు లేని సమాజం మానవజాతి రూపొందించుకునే వరకూ ఆ అవసరం ఉంటూనే ఉంటుంది.

6

రాబోయే పాతిక ముప్పై ఏళ్ల కాలం భారతీయ సమాజానికి, అందులోని తెలుగు సమూహానికీ ముఖ్యమైన దశ. సమాజంలో అన్ని సమూహాలూ కలసి కష్టసుఖాలు కలబోసుకుంటూ, ఒకరి సమస్యలను ఒకరు తెలుసుకుంటూ, చర్చించుకుంటూ ముందుకు వెళ్లగల సందర్భం శతాబ్దాల బహుశా సహస్రాబ్దాల తర్వాత తొలిసారి ఏర్పడింది. ఆలోచనా పరుల సంఖ్య పెరుగుతోంది. దాంతో రాసేవారూ, అసంఖ్యాకంగా చదివేవారూ పెరుగు తున్నారు. ఈ సామాజిక సందర్భాన్ని సాహిత్యంలో ప్రతిఫలించవలసిన రచయితలు స్వంత వివేచనతో, బాధ్యతతో రాయటమే కర్తవ్యం. అనేక సమూహాలకు చెందిన వీరు గురజాడ వంటి వారిని కొత్తగా పరిశీలిస్తారు. వ్యక్తులుగా, సమాజ చలనంలో పాల్గొన్న శక్తులుగా వారిని గురించి ఆలోచిస్తారు. తమ ముందున్న కర్తవ్యాలను, ఆచరణలను ప్రోదిచేసుకోటానికి వెనకటి వారిలో ముందు చూపున్న వారి కోసం వెదికినపుడు గురజాడ

తప్పక కంటబడతాడు. పుట్టుకనుబట్టి వేరు సమూహానికి చెందిన వారైనా, వారి అనుభవాలు, వారి వ్యక్తీకరణ విధానాలు, వారి వ్యక్తిగత చిత్తశుద్ధి అయినా, మూటగట్టుకున్న తిట్లైనా, మెప్పులైనా తమకు ఉపయోగిస్తాయా లేదా అన్న దృష్టితో చూస్తారు.

ఇది భవిష్యత్తుపై నా అంచనా.

ఈ అంచనా ఏమాత్రం నిజమైనా ఈ పుస్తకం ఈ రూపంలో తెచ్చిన కృషి ఫలిస్తుంది.

చెట్టపట్టాల్ పట్టుకుని
దేశస్తులంతా నడువవలెనోయ్
అన్నదమ్ముల వలెను జాతులు
మతములన్నియు మెలగవలెనోయ్

అన్న గురజాడ వేడికోలుతో అందరం కలసి ఆలోచించుకోవాలన్న ప్రేరణ నయినా పొందుతాం!

మతమునెన్నడు మరవనీకుము
మంచిగతమేనని భ్రమించనీయుము
జ్ఞానమొక్కటి కలియనీకుము

అంటున్న వ్యాపార ప్రపంచ పాలనలో మనం జ్ఞానోదయం కోసం ధైర్యం తెచ్చుకుంటే

మతములన్నియు మాసిపోవును
జ్ఞానమొక్కటె నిలచి వెలుగును – అన్న గురజాడ ఆకాంక్షని మానవుని ఆకాంక్షగా గుర్తించగలుగుతాం !

అందుకోసం మా ఉడతాభక్తి ప్రయత్నం ఈ గ్రంథం.

– మీ మనసు వివిన మూర్తి

గురజాడ జీవితంలో ప్రధాన సంఘటనలు

జననం (తండ్రి రామదాసు, తల్లి కౌసల్యమ్మ)......................	:	**21-9-1862**
ప్రాథమిక విద్య చీపురుపల్లిలో	:	1869-1872
హైస్కూలు విద్య విజయనగరంలో	:	1872-1882
మెట్రిక్ : మహారాజా హైస్కూలు	:	1882
ఎఫ్.ఎ. మహారాజా కళాశాల......................................	:	1882-84
ఇంగ్లీషులో 'కుక్కూ' గేయం	:	1882
'సారంగధర' ఇంగ్లీషు గేయం ప్రచురణ .... 'ఇండియన్ లీజర్ అవర్', విజయనగరం	:	1883
'సారంగధర' ప్రచురణ కలకత్తా నుంచి .... వెలువడే రయస్ అండ్ రయత్ జర్నల్‌లో	:	ఆగస్టు 11 & 18, 1883
బి.ఎ. పట్టా మహారాజా కళాశాల నుండి...........................	:	1884-1886
అప్పల నరసమ్మతో వివాహం	:	1885
మహారాజా కాలేజీలో ఉపన్యాసకులు (ఇంగ్లీషు) ఉద్యోగం	:	1886
డిప్యూటీ కలెక్టర్ ఆఫీసులో హెడ్ క్లర్కు ఉద్యోగం	:	1886
మహారాజా కాలేజీలో ఉపన్యాసకులు	:	1887
కుమార్తె లక్ష్మీ నరసమ్మ జననం	:	1887
డిబేటింగ్ క్లబ్‌కు ఉపాధ్యక్షుడు..	:	1889
కుమారుడు రామదాసు జననం..	:	12-10-1890
మూడవ స్థాయి ఉపన్యాసకులుగా పదోన్నతి	:	1891
తమ్ముడు శ్యామలరావు మరణం	:	1890-92(?)
'కన్యాశుల్కం' మొదటి ప్రదర్శన (జగన్నాథ విలాసినీ సభ)	:	ఆగస్టు 1892
మద్రాసుకు వైద్య సహాయం కోసం పయనం, "ట్రీటీ" ప్రచురణ	:	1895 జనవరి 9 నుండి జులై 3

ఎస్టేట్ ఎపిగ్రాఫిస్ట్‌గా నియామకం........................	:	జూన్ 5, 1896
'ప్రకాశిక పత్రిక' డిక్లరేషన్	:	1896
'కన్యాశుల్కం' మొదటి కూర్పు; ముద్రణ	:	జనవరి 1897
ఆనంద గజపతి మరణం	:	మే 23, 1897
'హరిశ్చంద్ర' ఇంగ్లీషు నాటకానికి పీఠికా రచన....................	:	1897
కుమార్తె వివాహం	:	మే 12, 1898
రేవా రాణీగారికి అంతరంగిక కార్యదర్శిగా నియామకం	:	జూన్, 1898
మద్రాసులో పరిశోధన	:	1899
ఎస్టేటు కేసులపై సలహా కోసం కలకత్తా ప్రయాణం	:	1900
మద్రాసులో భాష్యం అయ్యంగారితో సమావేశం	:	డిసెంబర్ 18, 1900
రెండవ కుమార్తె జననం	:	1902
వారసత్వ దావా; ఎస్.శ్రీనివాస అయ్యంగారితో స్నేహం.............	:	1903
ఇంగ్లీషు కథా రచనా కాలం (Stooping to Raise)...............	:	1903
తండ్రి రామదాసు మరణం	:	ఏప్రియల్ 24 1905
'కొండుభొట్టీయము' నాటక రచన	:	మే 1906
వ్యావహారిక భాషోద్యమం	:	1906
'నీలగిరి పాటలు' ప్రచురణ	:	1907
'కన్యాశుల్కం' మలికూర్పు; ముద్రణ	:	1909
ఆంధ్రభారతిలో 'దిద్దుబాటు' కథానిక ప్రచురణ	:	ఫిబ్రవరి, 1910
బరంపురంలో భిన్నకులాల సహపంక్తి భోజనం	:	నవంబర్, 1909
'బిల్హణీయం' మొదటి భాగం ప్రచురణ	:	1910
ఆంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచికలో		
'మీపేరేమిటి' పెద్దకథ ప్రచురణ, ఆంధ్రభారతి......................	:	ఏప్రిల్–జూన్ 1910,
'ముత్యాలసరము' గేయం ప్రచురణ, ఆంధ్రభారతి	:	జులై 1910
'కాసులు' గేయం ప్రచురణ, ఆంధ్రభారతి	:	ఆగస్టు 1910
'డామన్ పితియస్' గేయం ప్రచురణ, ఆంధ్రభారతి.................	:	సెప్టెంబర్ 1910

'లవణరాజు కల' గేయం, ప్రచురణ ఆంధ్రభారతి	:	నవంబర్ 1910
'బిల్హణీయం" రెండవ భాగం ప్రచురణ, ఆంధ్రపత్రిక, ఉగాది సంచికలో	:	1911
మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయం బోర్డ్ ఆఫ్ స్టడీస్‌లో సభ్యత్వం	:	1911
కలకత్తాలో రవీంద్రనాథ్ టాగోర్‌తో భేటీ	:	జనవరి 23, 1912
'కన్యక' గేయం ప్రచురణ, ఆంధ్రభారతి	:	అక్టోబరు 1912
'పూర్ణమ్మ' గేయం రచన	:	1912 ?
రేవారాణి మరణం	:	డిసెంబరు 1912
మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయం – ఫెలోషిప్	:	జనవరి 1913
వారసత్వ దావాలో రాజీ	:	1913
'సుభద్ర' పద్యకావ్య రచన	:	1913 ?
పదవీ విరమణ	:	1913
'దేశభక్తి గేయం' ప్రచురణ; కృష్ణాపత్రిక	:	ఆగస్టు 9 1913
'డిసెంటు పత్రం' (ఇంగ్లీషు) ప్రచురణ	:	1914
'దించు లంగరు' గేయప్రచురణ, కృష్ణాపత్రిక	:	ఏప్రియల్ 1914
అనారోగ్యం	:	నవంబర్ 19, 1914
వైద్య పరీక్షలు	:	1915
'లంగరెత్తుము' గేయ రచన	:	సెప్టెంబర్ 1915 ?
గృహప్రవేశము	:	1915
మరణం	:	**నవంబర్ 30, 1915**

విషయసూచిక

1. కవితలు 1 - 122

కవితలు

blank

Sarangadhara

Part - 1

The labouring dawn gave out the child of light
Whose infant became played O'er the river's breast
And woke the bees asleep in lotus bowers,
While from Godavary's bank in merry whirls
A thousand pigeons starred the morning sky.
"Mine that, that farthest speck," one cries ; "And mine
Is out of sight," another ; but a third,
"Mine surely wheels the best"; and many so
Scanned with their weary eyes, like flying hopes
Their favourite birds. The prince at last as if
He said, "Let all that be, now see how mine
Doth wheel," with one warm kiss left his. At once
Rose over the air one deafening cheer; all eyes
Were up, when lo! no flight, no merry whirl,
The frightened bird rushed onwards as if mad
And perched himself upon the palace heights.

The prince concerned his min'ster comrade called,
And said, "Didst thou not mark my pigeon perch
Upon those spires gilt by the morning sun?
They are the Queen's; and I shall fetch it back."
But, then, the boy - dewan held by the robe
Prince Saranga, and whispered in his ear,

"The King's abroad to hunt and thou art fair."
"Fool!" thought the prince as on he rushed, "to breed
Such thought like this.

But at his sight up rose
Chittrangi, once bride destined but whom
A father's love, his mother made, and said,
"O Sir what favour this! Sooner we thought
Could *Sampang* blooms invite the bee, than (then?) thee
These mansions poor. Pray seat thyself upon
This silken throne." She slowly washed his feet
With waters pure in golden vessels held,
And washing, "Many a way thy presence here
This day, gives boundless joy to me. Thy sire
To try his aged strength in youthful sports,
To hunt is gone; and in thy beauteous form
I see the king to lusty youth transformed."
Then softly pressing dry with robes she wore
His feet, with smile on lip and blush on cheek,
"What interest one may feel in thee, that once
Was bride destined?"
Then flashed through the Prince's mind,
"The king's abroad to hunt and thou art fair."
But yet he thought, "That may not be."
And she went on, "To whom but one beloved
I pride would feel to show my pleasure groves –
The talk of the world? Pray rise and come.
And thou shalt see a hundred fountains leap
Bright in the morning sun, and Nature fair
All night in calm repose now gives herself
To mirth and jollity."

"Another time,
Good mother ! for me it would ill - become
To tarry long, while all my comrades wait
Upon the river's bank, whereas we flew
Our pigeons, mine" – "Tis safe," she interposed,
And dragged him by the arm through several gates
And left him at a bright pool's brink and shut
A gate or two and slipt.[1]

And he, like one
From midnight slumbers snatched to moonlight bowers
In Persian vales, by some love-sick Peri,
With wonder looked around at scenes the like
He never saw before. All over the park
A hundred fountains flew, with rainbows decked
And full of golden foam; a Jessamine sea
About him spread, and at his feet a pond
Now one by one her colored lilies closed.
More varied lay the scene beyond, where spread
As far as eye could reach an endless grove.
With raptured eye the prince surveyed the scene
And took his way to where one water broad
Shone in the morning sun, and stood reclined
To a youthful tree that kissed the water's face.
He was a learned youth and not to him
Unknown the magic realms that poets trod
Before ; and spake to him each bird and bloom
Some poetic tale or moral sweet. He mused
And musing stood, lost in a world of charms.

But lo ! Presently at his side, the queen,
Her ringlets flying to the morning breeze,
Like water nymph or forest Dryad stepped;
And looked steadfast with eye unlided like
Some modern mesmerist over his subject,
At that fair prince. But he, like one in trance
Mesmeric, stood absorbed.
And she advantaged by his absent mood.
Stole softly round his neck her snowy arm
And softly thus began, "Marketh thou prince
How now the Lord of Day from every bud
Kisses the sleep away, that blushing wakes
And opens her fairy lids? The butterfly
Robbed in his gaudy silks wooes every bloom,
But wooes to quit – reckless wanton he !
And lo ! that malati twining as it does
The Kulaya's tall and aged trunk holds up
Her odorous blooms to frolic Zephyr's kiss.
In nature all his playful, all his mirth,
And beauteous things to beauteous things are linked."
And here a meaning look she cast at him,
But he a ghastly look returned, and slipped
From her side as if to pluck a lotus
That at the margin blew.

"Softly my prince !
Disturb not so the amours of the pair
Of ruddy geese, from nights' separation sore,
That lately met. 'Tis but a dreary waste

This mortal world, unless Love strew the scene
With freshening flowers. And O ! the pain one feels.
That feverish flame that creeps through every nerve –
Not soothed but fanned by Nature's cooling hand –
That anguish deep for one beloved ! Worse than
A brute is he, that having power to soothe,
Lends not his tender aid ! O ! save me dear
From yonder black-bee buzzing over the bloom
That thou hast pluckt." She drew behind him close
As if for fear, and threw her arms around
His neck, like frightened fawn behind from bush
Of stately growth. "I tremble Prince", she said
In accents choked within an ivory throat,
"There crept into the hollow of that trunk
A frightful snake. Then carry me secure
To yonder summer house that skirts that lake."
She hung upon his arm, and he led on.
At that gate she looked relieved, held firm
The prince's hand, and in her turn played guide.
"Lo! Prince," she said as into a room they stepped,
"Upon these walls, a master pencil's work,
It was a smith of learning great, who was
Much favoured at our court. Him brahmins[1] feared;
And once my sire in whimsied mood fade him
Draw these. Become they not a bridal gift?
The art of Love is there laid bare, and if
You read it to the end, why, then, thou learn'st,-
Where love is strong there hearts may wed,
You mark the amours of that shepherd God

Of million wives ! Did ever a woman love
And he not yield to her wish?"
'Mother ! wrongly
You read the sense of all those wondrous works
Of great Gopal. Didst thou not hear it said
That spirit of God husbands the human souls?
As if not hearing, she, "There in those panes
The amorous God a worthy lesson teach.
And saints! Well, well! if there is a heart that burns
With love for thee, respect you not examples
They have set?"
"I? Certainly not. One e'en
May read the mystic meaning of the stars;
Make out with daring aim the Maker's writ
On naked skulls, or peep through linkless words
At prophets' hearts; but who, however great
Of learning, can presume to read the sense
Of acts divine? On commonest things, doubt stamps
Her dismal mark. Why then should one with feet
Unhallowed tread the realms divine?"
"Well, prince !
If logic strange like this, befitting more
The broken hearts of forest bowers, should come
From youthful beauty, why then, may not our sex
Petition the gods against the mark (make?) of toys
Useless like us! The sprightly shape belies
These monkish texts. But I shall preach

Thee now upon a different theme, that must –
If thou art the rock that mocks the iron's edge –
Go home directly to the heart." "This then,"
She said, removing a screen that careful hung
Upon a drawing drawn to human size,
"This then the text on which was vileness played –
Vileness and grim perfidy by a king –
One, not less worthy than thy sire,"
He started back like one that meets at night
Some frightful shape, while from his lips escaped,
"Undone! Undone!" The image over the wall
To echo seemed. Speechless he stood, and not
The motion least his form betrayed, as if
The picture walked out of its frame. So like
Were they; for it was his. "And knowest thou prince,"
She said, "the story of this piece which strikes thee dumb
With such a perfect beauty that, except
Within thy glass, I throw, you never met?
At least I didn't ; and so when first my eyes
Lighted upon this drawing, which thy sire
Sent as the bridegroom's – and falsely sent–
My very heart did weep for (with) joy, and took
The image in. Since then the vision sweet
Haunted my thoughts, till last brought to this Court.
Whom did I meet within the bridal room?
Oh! Vilely done – thy sire! – and at his sight
Failed joy from me for ever. They say thou art
A man of tender heart; now make amends
For sins thy sire has done, or else no more

Can I endure the pangs of fruitless flame
For thee."
He tried to speak, but anger choked
His breath, and, muttering something, "Die than slip
From right." He moved to walk away; but she
Caught Sarang by his cloak, which he, in haste
To fly, left in her grasp, and through the park
Over the flower and plant like whirlwind passd and climbed
The garden wall and jumped he down. And there
With sweep majestic flowed Godavary's stream.

He stood a moment on its bank, while rolled
Within his brain, like to a horrid dream,
The events late. A moment cast a crazy look
Upon the stream below, and, as if it were
Oblivion's flood, dashed into the river and reached
The other shore.

Part - 2

The noon was far advanced; the monarch left
The tents, and sought where freshening to the eye
The forest trees a shady bower made.
Wearied with morning's mirth, all nature sank to rest
And not the slightest stir was there, save where
The streamlet gurgled over the distant slope,
And butterflies, like the spirits of the wood, among
The foliage moved. And there he laid him down
Upon the grass, and wearied with the chase
Soon sunk to sleep and dreamt.

"It was moonlight

And with his queen beloved, long through the park
He walked in converse sweet, till when he reached
The summer house, and like a baby held
Her in his arms, a hideous shape came O'er her
And he dropped her in fright; and there was blood,
And broken limbs lay strewn upon the floor."
He woke in fright, and passing hastily
On to the tents, he cried, "to horse" and rode
Away.

But how was she, the object dear
Of all his anxious thoughts? She when the prince
Ran roughshed over the park like a wild colt
And left the cloak behind, felt like a lover who
In dream obtains his lady's wished embrace,
But waking, feels the pillow in his arms.
Sorely distressed she felt and from her eyes
Rolled down big drops. In silent grief awhile
She stood, and in her heart the feelings changed
To wounded worth, and anger next followed;
But revenge last took possession of her heart.
She leaned upon the gate and thought on what
To do; cried, "He shall rue;" and tore as mad
Her costly robe, and broke her bangles O'er
A post, and, as to lock her thoughts in sleep
'Gainst every feeling soft, emptied a glass
And lay upon the floor.
But when she woke
It was night. She rose not, but still with face

Pillowed on crossed arms, she brought to mind
The events of the morn, till coming where
The prince with countenance stern contemptuous looked
On her and turned away, her bosom burned
Once more with dire revenge, and in the fit
She like a fury lifted up her head; and saw
The king seated beside her, anxiously
Looking over the prostrate form before.
The Queen at once withdrew her face and dropped
It over again upon her crossed arms.
"What means this girl," he said, "this torn robe
And broken bangles strewn upon the floor!
And why withdraw thy face in haste, as if
You saw some hateful fiend in me? Is there
No better bedding than a floor? Arise
And speak! For me the riddle is hard to read."
But when he held her arm to lift her up,
O' touch me not my lord," she cried, I'm fouled,
Fouled by a stranger's touch within *thy* house,
Like harlot slighted. Ah! 'tis woman's fate
To bide by every ill" "Slighted and fouled!
And who the wretch that touched? For by my life
Tomorrow's morning shall not see him whole!"

"Vow not so, King ! for why should one be blamed
That fate decreed me this? First brought by guile,
I have to brook indignity in thy Court.
This morn, thy son, knowing you gone to hunt,
Came with the story of a pigeon fled ;

Desired to see my park, and in this place,
This very place, laid violent hands on me;
Said I was once his bride destined, and spoke
Of love, but when I, drawing yonder sword,
Prepared to die rather than yield to his wish,
He like a coward fled, and left me here
Distressed. I am defiled and thee but ill
Befit ! Henceforth an ascetic shall I live
In forest caves secluded from the world,
But harm him not, thy son, for it is my fate
And not his fault." "Enough," he said, and walked
With haughty step away.

It was the time
When, from their haunts, deities to shrines return;
And stars slip out from heaven's azure vault
Where on their silver thrones through all the night
A heavenly choir they keep; and beasts of prey
Completely wearied with their fruitless search
Homeward retrace their cautious steps. 'Twas then
Upon a rock beneath a forest lime
That with a thousand eyes her fragrance wept,
Loud wailing lay, in agony deep, a prince
With severed legs and arms; and none was near
Except the workers of the deed who watched
With heavy hearts from distance over the scene,
But who yon shape that like a shadow walks

The nighted wood? Some ghost whose haunts disturbed
The prince's wail? Oh no ! it is the saint
Whom oft at early morn the woodman meets
Crossing with speed of wind the forest tracts.
Has he then heard the prince's cry? He did,
And is presently at his side. "Alas !
Innocent prince", he cried, and from his pot
Sprinkled the holy water over his form.
At once the bleeding stopped, and, in his arms
Holding the swooning prince, the holy saint
Windswift over forest flew.

Conclusion

The sun has set; but, linger yet his rays
Over the odorous heights of eastern peaks,
Where, stopping in her thoughtless speed, the fawn
With baby-wonder eyes the setting day,
That, twitching now his mantle bright, walked down
The slopes of the western mount. The forest lay
In all its twilight grandeur robed in shades.

But who be she that like a goddess sat
Upon a rock that edged a noiseless stream
And shiplike rose amidst a leafy sea?
All clad in purest white : one diamond lace
Alone adorned her neck and dangling rested
Over her fairy breast. Long did she trace
With thoughtful eye the evening evolutions
Of earth and sky, while each image that graced

Her orbs wooed back some relic of the past
Or golden thoughts that blossomed in her breast.
Softly she rose from reverie and withdrew
Her palm from 'neath her rosy cheek, and touched
A VIN with flowerets decked, and charmed the wood :-

Chorus

With power and pelf so falsely fair,
The world is all to thee;
O speak no more; O speak no more,
The world is not for me.

With tempting hues the lilies blow
Upon the Lake of Life;
But all below, unseen they grow
The weeds of sin and strife.

The plant of wealth on guile is grown
And watered is with sin;
The craft of power on blood is built
Its sails are puffed with din.

O not to me that power and wealth,
O not to me the world;
In muddied streams there life doth flow
And vapours dim are curled.

Mine be these woods, these hills, these dales,
Mine be the crystal stream,
Like wild bird in these happy vales
A happy heart I roam.

The prince that was by me undone
Lives in the cave below;
His limbs would all be whole again
In dozen moons or so.

I tend him like a mother true
It is a joy to me;
The holy saint of wonderous powers
Says, "Gods have forgiven me."

And when the prince is strong and whole
And to his Raj shall he;
My loved lord the king of kings
Will come and live with me.
And here beside this pleasant stream
A home we'll build of straw;
And bright blue-eyed and rosy-smiled
Shall creepers deck it ah!.

And here relieved from worldly cares
His easy head shall rest;
Though spurred by fate from faith it's strayed
Upon this dear breast.

And in the noon the gentle winds,
Shall make us flower beds meet,
And little fawns with fishy eyes
Shall frolic at our feet.

As oft I pass the twilight lake
    I spy the naiad fair;
Like lightning over the dark-blue skies
    She sinks her then and there.

But I shall hide behind some brake
    When moon is shining bright,
When she to ripples walks the lake
    With tread so airy light.

Then half above the water's face
    The naiad glides along
Planting among the furrowed waves
    Her lilies bright and young.

(This poem was first printed in a Vizianagarm local journal "Indian Leisure Hour" in 1883. Later it was published in Reis and Rayyet. (Sambha Chandra Mukherji's letter to the G.Venketesh Ramanaiah, dated 14.8.1883). The publishers of Unilit who retrieved the poem from Reis and Rayyet files and published in Unilit, "Homage to Gurajada" special issue, 1963 edition. Eds.)

నీలగిరి పాటలు

సుందరతర మీ నీల నగము

రాగము, సురట, – తాళము, ఆది.

పల్లవి

సుందరతరమీ నీల నగము దీని।
యందము హృదయానందకరము దీని।
చందము హృదయానందకరము ॥

అనుపల్లవి

నందన వన మిదె – నాతిరొ వింటివె।
బృందారక ముని – బృంద సేవితము॥

చరణములు

౧. ఎచ్చట జూచిన – బచ్చిక పట్టులు।
పొద పొద రొదలిడు – పొలుపగు పిట్టలు।
వింత వాసనలు – వీచెడు చెట్టులు।
కుదురు రథ్యగల – కొలకుల గట్టులు॥

౨. నిచ్చెలు నగముల – నీటగు తోఁటల।
విచ్చలవిడి చను – నచ్చపు మొగుళుల।
నచ్చరఁగేరెడు – మచ్చెకంటు లిట।
మించు తీవలన – మించి చరింతురు ॥

౩. పాద ఘట్టనకుఁ – బర్వు చక్రములు।
మంత్ర మహిమనగు – జంత్రపు రథములు।

పందెము వారెడు – పటుజవనాశ్వము।
లందముగా నిట – గ్రందయి తోచును॥

౪. గట్టుల లోయలఁ – గాజే చప్పరల।
మట్టి గోలెముల – మడువుల నడవుల।
నెల్లెడ విరియగ – వెల్లువలై విరు।
లిక్షధన్వు దొన – లక్షయమయ్యెను॥

౫. తప్పక భృత్యుల – నెప్పుడు బ్రోచెడి।
యప్పలకొండయ – మాంబా దేవిని।
నొప్పుగఁబ్రోచుత – నప్పుర దమనుఁడు।
మెప్పగు వరముల – విప్పుగఁగురియుచు॥

ఊటి చోద్య మేమి చెపుదు

రాగము, పంతువరాళి - తాళము, రూపకము

పల్లవి

ఊటి చోద్యమేమి చెపుదు - నువిద వింటివే।

అను పల్లవి

సాటియేది యూటి కెందు-

స్వర్గమైన దీని క్రిందు.

చరణములు

౧. వాటమైన తటములందు-దోటలెంతొ సొంపు మీరఁ।
గూటములను సౌధరాజి - కుదిరి మెరయఁగా।
మాటు మణగి శివుని జటా - జూటముననుు గంగపగిది।
కోటి హ్రదములందు జలము - కొమరి యమరి యుండును॥

౨. పండు వెన్నెలచటి పవలు - పావకుండు రాత్రులందు।
దండ నుండి యింట నింట - దయను బ్రోవఁగ।
నెండ దాడి కోడి సీతు - కొండ వట్టెనేమొ యనఁగ।
నిండు కొలువు హేమంత - ముండి యిచట వెలసెను॥

౩. వెన్నునిసిగ నమరియున్న - వేల్పు తరువు విరుల మాట్కి।
సన్న సన్న వెండి మబ్బు - చఱియ లంటగా।
మిన్ను బూయ సంజకాఁడు - మేళవించు రంగు లనగ।
వన్నె వన్నె పూలగములు - వనముఁ గ్రమ్మి మెరయును॥

౪ వెండి కొండ దొరను బూజ - వేట్కమీరఁ జేయు నప్పల।
కొండయాంబాధిరాజ్ఞి - కొలువు మహిమను।
దండి నీల నగము కనుల - పండువగను జూడగలిగె ।
రండు చెలియలార నేడు - పండెను మన సుకృతమెల్ల॥

ఉమాపతి యర్చన.

రాగము, భైరవి - తాళము, చాపు, మిశ్రజాతి.

పల్లవి

ఉదకమండలమున - నుమాపతి యర్చన ।
కోటి గుణితమై - కోరిక లీడేర్చును ।

అనుపల్లవి

వెల్లనౌ మబ్బులు - విరిసి వెన్నెల గాయ।
వెండి కొండని సురలు - వేట్కతో రాఁగ॥

చరణములు

౧. కర్పూర తరువులు - కంబములై తోప।
మిన్ను పందిరిఁబోల - మించు దివ్వెలుగాఁ।
బచ్చేల హసియించు - పచ్చికపై విరు।
లచ్చేర లిడు ముగ్గు - టచ్చున వెలయఁగ॥

౨. దేవదారు తరులు - దివ్య గంధము లీన।
యక్ష గానము మీఱి - పక్షులు పలుక।
రసితమల్లదె శంఖ - రావమై చెలఁగఁగ।
దీవ లేమలు పూలు - తిరముగఁ గురియఁగ॥

౩. ఆశ్రిత వరదుఁ- డంబికా రమణుఁడు।
బాలచంద్రమౌళి - భక్తికి నెదమెచ్చి।
రాజరాజపుత్రి - రాజ్ఞి నప్పలకొండ।
యాంబఁ బ్రోచుఁగాత - నధిక సౌఖ్యము లిచ్చి॥

నాటి మాట

రాగము, అఠాణా - తాళము, రూపకము

పల్లవి

నాటి మాట మఱచుట యే।
నాటికైన మఱవ వశమ॥

అనుపల్లవి

బోటి ప్రాణ మీ వంటి, ము ।
మ్మాటికి నిను విడ నంటి॥

చరణములు

౧. మాట మూట గట్టికొని।
పాటిదప్పి తనుట నా పొర।
పాటుగాక, మాటన నే।
పాటిర నీ సాటి దొరకు॥

౨. బ్రతుకు నందు లేని స్థిరత।
వెతక నేల భాషయందు।
నతుకు వేష భాష కోడు।
నతివలదే తప్పుగాక॥

౩. సాటి లేదు నా కంటివా।
మాట నిజము నేడు గంటి।
సాటి కలదె నమ్మి భంగ ।
పాటు పడిన పడంతి కెందు॥

౪. మేటివైన నీ యెద మొగ।
మాట మెటుల బాసె, నొక్క।
మాటురా, నీ యోటు మాటె
కోటి ధనము లిచ్చి కొందు॥

లేవొకో మంత్రములు

రాగము, శంకరాభరణము- తాళము, ఝంప.

౧. లేవొకో మం(త్రములు-లేమగాఁ జేయ నిను।
లావపుడు బయలు బడు నొక్కొ।
కావనుచు నీలాటి-కాంతునకుఁ జిక్కి నీ।
భావమున నలయికనుబడుదొ॥

౨. మంచియును చెడ్డయును మానమును గనక పటు।
వంచనను పరకాంత దగిలి।
యించుకయినను లోక-మెంచునని భీతిలక।
కొంచెతన మూను టది కొమరొ॥

౩. మగఁడవై పగ తీర్చు-పగతుఁడవు గాక నిది।
తగునటర తలపోయకుంట।
మిగిలినది లేదు రిఁక మీద నిను నమ్మ నా।
నగధరుని నమ్మెదను లేరా॥

చిత్తరువని చూడ

రాగము, శంకరాభరణము- తాళము, మిశ్రజాతి చాపు

పల్లవి

చిత్తరువని చూడఁ జిత్తము గొంటివి ।
చిత్తజు నపరంజి - చిలుక యెవ్వతెవే ॥

అనుపల్లవి

వత్తువొ నా మ్రోల - వలరాజు వేఁడిన ।
మత్తకాశిని నీదు - మనమైన నీగదె ॥

చరణములు

౧. ఇచ్చి పుచ్చుకొంట - యిలలోని మర్యాద ।
ముచ్చిలి మౌనము - మెచ్చుదు రటవే ।
వచ్చి చూచినంత - వంచనఁ జేయుదె ।
పచ్చి దొంగతనము - పడతిరొ పరువె ॥

౨. మనసులేని తనువు - మరి యేలనే నాకు ।
చెనటి దీనిఁగూడ - చేకొనఁ గదవె ।
వానికి బదు లొక్క - వాక్కు నే వేఁడెద ।
మానిని యీపాటి - మన్నింపఁ జెల్లునె ॥

౩. విలువ చాలదన్న - విరివిల్తుపై నాన ।
కలుగు జన్మములఁ - గానుక కొనవె ।
ఎలమి నానందేంద్రు- నేలిన వెన్నుఁడు ।
పలు తెఱఁగుల మేలు - పడతి నీ కిచ్చునె ॥

(ఈ ఆరు పాటలు "నీలగిరి పాటలు" అనే చిన్న పుస్తకంలోనివి. ఈ పుస్తకం 1907లో అచ్చయింది. రీవా మహారాణి అప్పల కొండయాంబ 'అనుజ్ఞ'తో ఈ ఆరు పాటలు రాసి ఆనంద గజపతి స్మృతికి అంకింతం చేశారు గురజాడ. ఈ పాటలను ఆయన Songs of the Blue Hills పేరుతో ఇంగ్లీషు లోకి అనువదించారు. తెలుగు మాతృక, ఇంగ్లీషు అనువాదం ఒకే పుస్తకంగా అచ్చయ్యాయి. -సం॥)

Songs of The Blue Hills

Beautiful are the Blue Hills !

Chorus

Beautiful are the Blue Hills, and
Their beauty gladdens the heart.
Verily this is the garden of the gods, and gods
And sages love to roam here.

Everywhere the eye meets expanses of green grass. Birds sing sweetly from every bush. The pine odours fill the air. Lovely drives sweep round limpid lakes.

In the masses of clouds that love to haunt the gardens on the hill slopes, fish-eyed damsels flit about like lightnings.

Wheels that speed under tread, cars that mock the powers of magic, and swift horses that race, move along in beauty.

On ridges and in valleys, in lakes and in forests, and in pots and in glass houses, flowers grow everywhere in profusion. So the quivers of the god of love are inexhaustible here.

May Siva, the Destroyer of the Puras, shower choice blessings on Appala Kondayamba Devi, who is kind to her servants.

The Wonders of Ooty

Chorus

Listen, friend, how can I describe
The wonders of Ooty?
Ooty has no equal.
Heaven itself is inferior.

Beautiful gardens cover the gentle slopes of the hills, and palaces glitter on the peaks. Like Ganga on Siva's head, a hundred lakes nestle in the valleys.

Here sunshine is mellow as moonlight, and at night, the fire god gives comfort in every home. Worsted by Summer on the plains, Winter has taken to these mountain fastnesses and holds sway here.

Silver clouds rest on the peaks like Kalpa blossoms on the head of Krishna, and manyhued flowers spread over the hill sides and shine like colours mixed by Evening to paint the dome of heaven.

Come, friends, our merit has attained fruition, and we are enabled to see the great Blue Hills by the kindness of the King's daughter Appala Kondayamba.

Worship the Lord of Uma

Chorus

Worship the Lord of Uma on the Blue Hills and you acquire merit a thousandfold.

White clouds envelop the peals and make moonlight - and gods take the Blue Hills for, the silver mountains and crowd with enthusiasm.

They witness Nature's worship of Siva there. The tall eucalyptuses form columns and the sky the awning. Lightning serves for lights and flower beds in the midst of green grass look like ornamentation of the floor by wood-nymphs in coloured powders.

The pines waft divine odours, and the birds sing as never nymphs sang. The thunder serves as the music of the conchshell and creeper damsels shed flowers.

May the Lord of Ambika who wears the moon-crescent as a crest-jewel save Maharani Appala Kondayamba, daughter of the great king, pleased with her devotion.

That Word of Long Ago!

Chorus

Can I forget your forgetting

That word of long ago?

You said I was your life.

You promised never to part.

(He): To treasure a *word* and to task you with unfaith is *my* fault. Of what count is a *word* to a great one like you?

Why should one seek in a *word* stability which one misses in Life? Women are to blame who turn thralls to words and ways that are not of the man.

(She): You said I had no equal. I now realise the truth of it. Where will one find another woman like me who trusted and suffered !

(He): How has compassion left the breast of a great one like you? Come to me but once and I will buy even your false word for a crore of gold.

(We supplied the words He and She for clarity. Eds.)

Is there no Magic ?

Is there no magic that will transform you into a woman? Would then your courage become plain? Would you, entangled in the wiles of a lord like you, suffer pangs of the heart?

Not to consider good and bad, and honour, and to take to another man's wife, not to heed the talk of the world, and to grow little – was that wise?

Are you a foeman of a previous birth born as a husband to be re-venged ! Not too late. I shall not trust you, hereafter I shall trust in God!

I Took You for a Picture !

Chorus

I took you for a picture and looked.

You stole my heart.

Who may you be,

O gold parrot of the god of love?

If I pray to him will he send you to me? Beautiful one, at least give me *your* heart.

To give and take is the rule of the world. Do the wise approve of stealth and silence? Is one to be cheated for going and seeing? Is open robbery a credit ?

What do I want with a body devoid of mind? So take that also. In return for both I crave but *a word*. Oh, fair one, you may concede this much.

If you think the price small, I present to you lives to come, and I call the god of love to witness. May Vishnu who ruled the heart of Prince Anandaraja bless you !

ముత్యాల సరములు

గుత్తునా ముత్యాల సరములు
కూర్చుకొని తేటైన మాటల,
కొత్త పాతల మేలు కలయిక
క్రొమ్మెరుంగులు జిమ్మగా.

మెచ్చునంటా వీవు; నీ విక
మెచ్చుకుంటే మించిపొయెను;
కొయ్యబొమ్మలె మెచ్చు కళ్ళకు
కోమలుల సౌరెక్కునా?

తూర్పు బలబల తెల్లవారెను,
తోకచుక్కయు వేగుచుక్కయు,
ఒడయుడౌ వేవెల్గు కొలువుకు
వెడలి మెరసిరి మిన్ను వీధిని.

వెలుగు నీటను గ్రుంకె చుక్కలు;
చదల చీకటి కదలబారెను;
యెక్కడనొ వొక చెట్టుమాటున
నొక్క కోకిల పలుకసాగెను.

మేలుకొలుపులు కోడికూసెను;
విరులు కన్నులువిచ్చి చూసెను;
ఉండి, ఉడిగియు, ఆకులాడగ,
కొసరెనోయన గాలివీచెను.

పట్ణమున పదినాళులుంటిని
కార్యవశమున పోయి; యచ్చట
సంఘ సంస్కరణ ప్రవీణుల
సంగతుల మెలగి,

యిల్లుజేరితి నాటి వేకువ;
జేరి, ప్రేయసి నిదురలేపితి;
"కంటివే" నేనంటి, "మింటను
కాముబాణం బమరియున్నది."

తెలిసి, దిగ్గున లేచి, ప్రేయసి
నన్నుగానక, మిన్నుగానక,
కురులు సరులును కుదురుజేయుచు
ఓరమోమిడ, బల్కితిన్.

ధూమకేతువు కేతువనియో
మోముచందురు డలిగి చూడడు?
కేతువా యది? వేల్పులలనల
కేలివెలితొగ కాంచుమా!

అరుదుగా మిను చేప్పరంబున
చొప్పుతెలియని వింత పొడమగ,
చన్నకాలపు చిన్నబుద్ధులు
బెదరి యెంచిరి కీడుగా.

అంతెకాని రవంతయైనను
వంతనేగతి కూర్చనేర్చునె,
నలువ నేరిమి కంతు యిదియన
నింగితొడవయి వ్రేలుచున్ –

కవుల కల్పన కలిమి నెన్నో
వన్నె చిన్నెలు గాంచు వస్తువు
లందు వెట్టి పురాణ గాథలు
నమ్మ జెల్లునె పండితుల్.

కన్ను కానని వస్తుతత్వము
కాంచ నేర్పరు లింగిరీజులు;
కల్లనొల్లరు; వారి విద్యల
కరచి సత్యము నరసితిన్.

దూరబంధువు యితడు భూమికి,
దారిబోవుచు చూడవచ్చెను-
డబ్బ దెనుబది యేండ్ల కొక తరి
నరుల కన్నుల పండువై.

తెగులు కిరవని కతల పన్నుచు
దిగులు జెందు టదేటి కార్యము?
తలతు నేనిది సంఘసంస్కర
ణప్రయాణ పతాకగాన్.

చూడు మునుమును మేటివారల
మాటలనియెడి మంత్ర మహిమను
జాతిబంధము లన్న గొలుసులు
జారి, సంపద లుబ్బెడున్.

యెల్ల లోకము వొక్క యిల్లై,
వర్ణ భేదము లెల్ల కల్లై,
వేల నెరుగని ప్రేమబంధము
వేడుకలు కురియ.

మతము లన్నియు మాసిపోవును,
జ్ఞాన మొక్కటె నిలిచి వెలుగును;
అంత స్వర్గసుఖంబులన్నవి
యవని విలసిల్లున్ -

మొన్న పట్ణము నందు ప్రాజ్ఞులు
మొట్ట మొదటిది మెట్టు యిది యని,
పెట్టినా రొక విందు జాతుల
జేర్చి; వినవైతో?

అంటి నేనిట్లంత ప్రియసఖి
యేమి పలుకక యుండు యొక తరి,
పిదప కన్నుల నీరు కారుచు
పలికె నీ రీతిన్.

వింటి, మీ పోకిళ్ళు వింటిని,
కంట నిద్దుర కానకుంటిని;
యీ చిన్న మనసును చిన్న బుచ్చుట
యెన్నికని యోచించిరో?

తోటి కోడలు దెప్పె, పోనీ;
సాటివారోదార్చె, పోనీ;
మాటలాడక చూచి నవ్వెడి
మగువ కేమందున్.

తోడు దొంగని అత్తగారికి
తోచెనేమో యనుచు గుందితి;
కాలగతియని మామలెంతో
కలగ సిగ్గరినై.

చాలునహా! మీ చాకచక్యము.
చదువుకిదె కాబోలు ఫలితము!
ఇంత యగునని పెద్దలెరిగిన
యింగిలీషులు చెపుదురా?

కోట పేటల నేలగలరని
కోటి విద్యలు మీకు కరపిరి;
పొట్ట కూటికి నేర్చు విద్యలు
పుట్టకీట్లు కదల్చెనా?

కట్టుకున్నది యేమి కానీ;
పెట్టి పొయ్యక పోతె, పోనీ;
కాంచి పెంచిన తల్లిదండ్రుల
నైన కనవలదో?

కలిసి మెసగిన యంత మాత్రనె
కలుగబోదీ యైకమత్యము;
మాల మాదిగ కన్నె నెవతెనొ
మరులుకొన రాదో?

అనుచు కోపము నాపజాలక
జీవితేశ్వరి సరులు నాపై
వేరచి చనె క్రొమ్మెరుగు చాడ్పున
మనసు వికలముగాన్.

తూర్పు బల్లున తెల్లవారెను;
తోకచుక్క యదృశ్యమాయెను;
లోకమందలి మంచి చెడ్డలు
లోకు లెరుగుదురా?

("ఆంధ్రభారతి" 1910 జూలై)

కాసులు

మనలకీ పోరాట మిప్పుడు
దేని గూరిచి కలిగె చెపుమా,
మరచితిని.... నవ్వెద వదేలను?
యేమి కారణమైన పోనీ ;
వినుము, ...ధనములు – రెండు తెరగులు;
ఒకటి మట్టిని పుట్టినది; వే
రొకటి హృత్కమలంపు సౌరభ
మ, దియు నిది యొక్కెడను కలుగుట
యరుదు; సతులకు వేడ తగినది
యెద్దియో?
"మనసులో నీ కుండు
ధనమన నొండు కలదే పసిడి
గాక"ని. ప్రాజ్ఞులకె కనికట్టు
కనకము; చపల చిత్తుల కన్ను
చెదురుట చిత్రమా! తీవలకు
తలిరుల తెరంగున, కాంచనము
సింగార మందురు లలనలకు;
కానిమ్ము; గాని, కమ్మని తావి
గ్రమ్మెడి పుష్పనిచయము ప్రేమె
కా? అది లేక మంకెన కెంపు,
కాంతల యందము
"ప్రేమ కొరుకుకు

తిందురా? యెట్టిదది? నా వలను
కలదో, లేదా?" యను నొక వింత
చూపును చూచెదవు-
బంగరు
మిసిమి మేనికి పసపు నలదితి;
కురుల నలరుల నూనె నించితి;
కాటుకను మెరుగిడితి చూడ్కికి;
విడెము వింత హొరంగు గూర్చెను
వాతెరకు; పలువరుస వెన్నెల
లలమె; దానదానను, మురువు
పెనగొనె, నేర్చి మెరసితి రూపు
ప్రేమ పెంచక పెరుగునే?
ప్రేమ-
పెన్నిధి గాని, యింటను నేర్ప
రీ కళ, ఒజ్జలెవ్వరు లేరు-
శాస్త్రము లిందు గూరిచి తాల్చె
మౌనము-నేను నేర్చితి భాగ్య
వశమున, కవుల కృపగని, హృదయ
మెల్లను నించినాడను ప్రేమ
యను రతనాల-కొమ్మ!
తొడవులుగ నవి మేన దాల్చుట
యెటుల నంటివో? తాల్చితదె, నా
కంట చూడుము! సతుల సౌరను
కమల వనముకు పతుల ప్రేమయె
వే వెలుగు; ప్రేమ కలుగక బ్రతుకు
చీకటి"
నా నేర్పు కొలదిది
(ప్రేమ విద్దెకు వోనమాలివి,)

యెదను నిల్పిన, మేలు చేకురు.
"మరులు ప్రేమని మది దలంచకు;
మరులు మరలును వయసు తోడనె;
మాయ, మర్మములేని నేస్తము

మగువలకు మగవారి కొక్కటె
బ్రతుకు సుకముకు రాజమార్గము–
ప్రేమ నిచ్చిన, ప్రేమ వచ్చును –
ప్రేమ నిలిపిన, ప్రేమ నిలుచును–
ఇంతియె–
కాసు వీసము నివ్వ నొల్లక,
కవిత పన్నితి నని తలంపకు;
కాసులివె; నీ కంఠసీమను
జేరి బంగరు వన్నె గాంచుత!
మగడు వేల్పన పాతమాటది;
ప్రాణమిత్రుడ నీకు నీ నెనెరు
కలుగకనున్న, పేదను కలిగినను
నా పదవి వేల్పుల రేని కెక్కడ?

("ఆంధ్రభారతి" 1910 ఆగస్టు)

డామన్, పితియస్

వన్నె కెక్కిరి డమను పితియసు
లన్న యవనులు ముజ్జగంబుల
మున్ను: వారల స్నేహ సంపద
నెన్న సుకృతంబౌ !

ఒక్క నాడా సీమ జనపతి
యక్కజంబగు కోప భరమున
"వ్రక్కలించుము డమను శిరమ"ని
పలికె తలవరితోన్ !

చెక్కు చెదరక నిలిచి డమనుడు
"నిక్కమే కద చావు నరునకు?
యెక్క డెప్పుడు, యెటుల గూడిన
నొక్కటే కాదా?"

"మ్రందు టన్నది బొందె మార్చుట,
ముందు భవమున కలుగు విభవము
నందజేయుటె కాదె, యేలిక!
దండ మను మిషను ?"

"కాని యింటికి పోయి యొక తరి
కనుల జూచెద నాలు బిడ్డల;
పనులు తీర్చుకు మరలి వత్తును
యానతిండనియెన్ !"

వింత పలుకుకు విస్మితుండై
కొంత కరకరి తీరి నరపతి,
"యింత యిట్టుల మిడునె విద్య"ను
చింత చిగురెత్తన్ !

అనియె నరపతి "యటులె కాని
మ్మవని కొంచము విపుల మందురు;
తనువు దాచను తగిన చోటులు
కలవు యెటు జనినన్.

"మించు చతురత మాట విరుపున
యెంచి నాడవు చెడ్డ మంచని;
పంచ ప్రాణము లందు ప్రేముడి
పరచునే? చెపుమా?

"ఆలు బిడ్డల చూతు నంటివి;
ఆలకించిన వారి శోకము,
తొలగు విద్యలు; తొలగు ధైర్యము
తొలగు నీతైనన్

"కాన నీకై తనువు నోడెడి
వాని నొక్కని జూపి చననగు;
మానవేశుని యాన తప్పిన
మాయదే జగము?"

లేచి పలికెను పితియసప్పుడు,
"రాచ సింగమ! ఒడలి కొడ లిదె!
వేచి యుంటిని బ్రతుకు ఫలముకు,
దొరికె నీ నాటన్" ॥

"ఐన, చనుమనె" నవనిపతి, డా
మనుడు కొంచము తలచి, యిట్లను
"పనుపు, భటులను పనికి, యిప్పుడె
పోవ నేనొల్లన్ !"

వొకటి తలచును నరుడు మది; వే
రొకటి తలచును బ్రహ్మ, వినమే?
పోక, రాకల నడుమ నడ్డము
లెన్ని తలపడునొ!"

"పొమ్ము, పొమ్మ"నె రేడు, "పొమ్మిట
రమ్ము, యీ నెల నిండు నంతకు;
లెమ్ము, చాలదె యదను పో, రా.
నడ్లు గడ్లైనన్."

2

కడలి నడుమను కలదు సేమా
సనెడి ద్వీపము కవుల పుట్టిలు;
వాడి లేదట యినుని వేడికి
సీతు వలికైనన్-

ఋతువు కొక్కొక వింత రూపం
బతుల శోభాభాజనంబై
మతుల కొల్లల నాడు, స్వర్గం
బేమొ యా సీమ?

అందు నుండొక కొండ కోనను
సుందరంబగు భవనరాజము;
విందు కనులకు కడలి యెదురై
లీలలో లాడన్-

పక్షముల నారింజ, ఆలివు
వృక్ష షండము లుప్పతిల్లును;
ద్రాక్షపందిరు లింటి పంటలు
సొంపు పచరింపన్ !

నవ్వులకు నెనరులకు నిల్లై
నివ్వటిల్లెను భవనరాజము;
పువ్వులెత్తెను దాన నిలిచిన
మొందు మనసైనన్ !

తదియ చంద్రుం డబ్ధి సోకెను;
చదల విడబడి, యిరులు బ్రాకెను;
అదను కాంచిన రిక్కమూకలు
అంతటను ప్రబలెన్ !

చారు తరముగ పసిడి పమిదల
బారు తీరి వెలింగె జోతులు;
వారి యంత్రము తళుకు ముత్తెపు
సరులు విరజిమ్మెన్

అలరు జిగురుల తోరణావళి
యలమి చుట్టెను జిలుగు కంబము
లుల్ల మలరగ నాటపాటలు
వుమ్మిరయి సెలగెన్.

ఘుమ్ము, ఘుమ్మని కమ్మతావులు
గ్రమ్మె ధూపము లాసవమ్ముల
దుమ్ము రేగెను నాటి పండువ
నిండు వేడుకతోన్ !

చుట్టలును, మిత్రులును, భ్రాతలు
చుట్టు మూగుచు దమను నడిగిరి
"యెట్టి వింతలు తెచ్చినాడవు
కలదు వేడ్క, గనన్?"

పలికె డామను "యిలను ద్రిమ్మరి
పలు తెరంగుల జనుల గాంచితి,
తెలియ నేర్చితి మర్మమెల్లను
వారి విద్యలలో !"

"యెరుగ రాదని తొల్లి విబుధులు
మరుగు పరచిన మంతనంబుల
తిరుగుడులు మరలించితి, తీసితి
రాళ రప్పలలోన్ !"

"వింత నొక్కొక దాని కని, మును
యింత కెక్కుడు లేద నుంటిని;
వింత లన్నిటి వమ్ము జేసెడి
వింత వినుడింకన్"-

"ఒకటే" ఆయెను రెండు మూడులు
"ఒకటే" ఆయెను కోటి సంఖ్యలు;
పెక్కు లొకటిగ జూచువాడే
ప్రాజ్ఞుడన వినమే?"

"నేను, తానను భేదబుద్ధిని
రేని కాగ్రహ మొదవి డామను
కాని వాడని తలచి ప్రాణము
గోలు పొమ్మనియెన్."

“ఒక్క వింతిది – పిరికి డామను
వొకటి వొకటికి సమము కద? వే
రొకడు నాకయి ప్రాణమిచ్చిన
చాలదా యనియెన్.”

“వింత రెండవ దిద్ది – నృపుడును,
చింత వాపుచు వల్లె యనియె, న
నంతరము నే నిటకు వచ్చితి
వింత కనగోరి –”

“కాన, మీరల నెవ్వ డిప్పుడు,
తాను, నేనను బుద్ధి తలపక
తనువు నాకై విడుచు వాడన
పలుక డొకడైనన్.”

“చింతవంతలు చిత్రితములై
అంతకానగ నయ్యె మోముల
“వింత యిదె!” యని పలికె డామను
వికసితాననుడై”

ఆట పాటలు అణగె నంతట;
మాటు మణిగెను భవనరాజము;
చాటు మాటున చార జొచ్చిరి
సఖులు చుట్టములున్.

“కల్ల జెప్పితి!” ననియె డామను
“యెల్లరెప్పటి యట్ల నలరుం
డుల్లముల!” వారపుడు “కొనుమివె
ప్రాణముల” నన్నన్.

పంజరమ్ముల నున్న పిట్టలు
మంజులారణ్యములు మరచెను;
శింజితములౌ కాలి గొలుసులు
శిక్షయని మరచెన్"

"దారిపోయే వారికొక్కటి
కారవాసర కల్పనాయెను;
దారి కాదిది దరి యటంచును
తలచుటొక వింత"
అనుచు, డామను డాసవమ్ముల
నాని పాడ దొడంగి మించెను;
కాని పండువ నందు కొండొక
కలక కన నయ్యెన్-

3

యెల్లి పున్న మనంగ పితియసు
యిల్లు నందొక విందు మిత్రుల
కెల్ల నాయెను, పితియసప్పుడు
పల్కె నీ పగిదిన్ !

"తెలియు వాడన నొక్కడే భువి;
తెలుపు వాడన నొక్కడే భువి;
పలు తెరంగుల సద్గుణాళికి
పట్టు వక్కండే."

కనియు, నేర్చుట, వాని కడనే;
వినియు నేర్చుట, వాని వలనే;
అనగవలెనా, అతడు డామను
డన్న మాటొకటి?

లోకమందభిమాన ముంచియొ!
నాకు యశ మొనగూర్చ నెంచియొ,
నాకపతి, నా మిత్రు డామను
రాక నడ్డడొకొ!"

"బ్రతికి, చచ్చియు ప్రజల కెవ్వడు
బ్రీతి గూర్చునొ, వాడె ధన్యుడు;
బ్రతికి డామను ప్రజల నేలును;
చచ్చి, నేనొకడన్."

"మందుటన్నది బొంది మార్చుట;
ముందు భవమున కల్గు విభవము
నంద, ప్రాజ్ఞుడు వగవ జెల్లునె
చెప్పుడీ" యనియెన్ !

"చదివి చెడితివి చాలున" నె నొక
"డొదవె యశమ"ని బలికె నొక్కం
"డదుననకు డామనుడు రాడా
యనియె నొక్కరుడున్.

అంత పితియసు కాంత పలికెను
కొంత గద్గదికంబు తోపగ,
"ఇంత వరకును ధైర్యమూనితి
మాట నమ్మికచే."

వచ్చువాడయితేను డమనుడు
వచ్చు నింతకె; చావు కోసము
యిచ్చగించుచు తానె వచ్చునె
పిచ్చి వాడైనన్ !

"వత్తునన్నను, వారి వారలు
మొత్తమై, తా మడ్డుపడరే?
పొత్తులన్నవి సంపదలకే;
ఆపదల కగునే ?

వాని నను టే లింత? పతి తన
చాన నెంచక, బలగ మెంచక
తనువుమిత్రున కోడుటన్నది
తగవ? యది చెపుడా

"కష్ట సుఖముల కలిసి కుడుచుచు,
గోష్ఠి ప్రాణంబంచు నెంచుచు,
ఇష్టవర్తన నున్న చానను,
బాయుటొక మహిమా?"

"విందు, నీల్గుట నిక్కమౌటను
యెందు, యెప్పుడదైన నొకటని;
యెందరో కల రనెడు వారలు
లేరు చనువారల్ !

"చదువు వారికి వెట్టి భ్రాంతులు
మెదడు కెక్కిన పాయ వందురు;
అదును లేదే దేనికైనను
అంద రెరుగనిదే?

"పండ గలదని కాయ కుడుతురె?
తిండి యెల్లిది నేడు తిందురె?
అండ మందున చిలుక కలదని
అరచి జీరెదరే?"

బతకవలసిన కాల ముండగ
బతుక నొల్లమి కంటె పుట్టినె
బతుకు దునిమిన బతుకు భారము
పాయదే చెపుడా!

అది యటుండగ డమనుపై పగ
మది దలంచిన మానవేశుడు
బదులుగా గొనె పాప మెరుగని
ప్రాణి నేలనొకో?

"నరుని చావే కాంక్ష్య మేనియు
నరపతికి, నరులెంద రనుదిన
మరుగు వారలు యముని పురమున
కంత తనియడొకో?"

"తప్పు వొక యెడ దండ మొక యెడ
వొప్పెయని; నరపతికి దోచిన
వప్పగించెద నాదు ప్రాణము
డమను క"న్నంతన్.

నీడ వెలువడి నిలిచె ముందట
వేడ్క మోమున వెల్లివిరియగ
"వీడె డమనుం"డంచు నందరు
విస్మయము చెందన్ !

"ఆ మహామతి; అంత వేరొక
యమిత విక్రము డతని కెదురై
"డమన ! బతుకుము బతుకు మనె;
"రేడ" నిరి పలువురటన్ !

పలికె నరపతి "మిత్ర భావము
సలుపు డిక నీ సఖుడు నీవును;
అలఘు రాజ్యము ప్రేమ సంపద
కలతి యని దలతున్"

"విద్య లందలి మాయ మర్మము
దిద్ది చెప్పిందబల యొక్కతె;
విద్య లెరుగని ప్రేమ భరమును
వింతగా చూపెన్."

వినగ తగినది వింటి నిచ్చట;
కనగ తగినది కాంచినాడను;
మనుజు లిద్దరు మగువ యొక్కతె
మాన్యు లీ జగతిన్."

(ఆంధ్రభారతి' 1910 సెప్టెంబరు)

లవణరాజు కల

నిండు కొలువున లవణుడను రా
జుండె, జాలికు డొకడు దరిజని,
దండినృప! వొకగండు గారడి
    కలదు కనుమనియెన్

అల్లపింఛ్ఛము నెత్తినంతనె
వెల్లగుఱ్ఱం బొకటి యంచేల
పల్లటీల్పస నొడయు నుల్లము
    కొల్లగొని వచ్చెన్

వచ్చి నిలిచిన వారువంబును
యచ్చెరువుపైకొన్న చూపున
మెచ్చు మేరలు గనకచూసెడి
    నృపుని కతడనియెన్

"ఉత్తమాశ్వంబిది సర్వేశ్వర!
చిత్రగతులను సత్వజవముల
చిత్తమలరించేని జనుమిక
    మనసుగలచోట్లన్"

చూపుదక్కగ చేష్టలుడిగెను
చూపరులు వెరగంద నృపునకు;
యేపుచెడి, వొకకొంత తడవున
    కెరిగి, నలుగడలన్

కలయజూసెను,కల్లనిజములు
కలకజెందిన మనసులోపల
మెల్లమెల్లన పూర్వజ్ఞానం
బల్లుకొని పొడమ !
“యేడి జాలకు డేది యశ్వం
బేడు లెన్నో గడిచె” ననె నృపు
“డేడు నిమిషము లేవి ప్రభువా!”
యనిరి తనభృత్యుల్!

కలదు లేదను రెండు భ్రాంతుల
కలయగూర్చుకు బుద్ధి బలమున
కాలమహిమకు వెరగుజెందుచు
లవణుడిట్లనియెన్

ఏడు నిమిషము లేడులాయెనొ?
యేడు నిమిషములందు యిమిడెనొ
యేడులెన్నో? యింతలంతలు
చింత చేయునొకో!

యెక్కెనట వొక మాయగుఱ్ఱం
బొక్క నరపతి మనసు నిలవక;
యెక్కినంతనె పరవశంబై
యెగసె నది యెటకో!

కన్ను మిన్నును కనని జవమున
కాననంబులు గడిచి యెన్నో,
యెన్న జీవం బొక్క టేనియు
లేని మరుభూమిన్

మట్టి చనె, సంస్కృతిని జీవం
బట్లు, యిరులును మరులు వేళకు
తుట్టతుద కొక గున్న యడవిని
బట్టి, గమనంబున్

మందగించిన, మానవేంద్రుం
దందుకొనె నొక కొమ్మ నల్లుకు
కింద వ్రేలెడి తీవ; గుఱ్ఱము
ముందువలె పరచెన్!

అడుగు పుడమిని తగిలి నంతనె,
బడలి యుంటను నిదుర పాలై
ఒడలు తెలియక వ్రాలి నరపతి
చాగె మృతునట్లన్.

పిదప జన్మాంతరము తెరగున
నిదుర జారినవేళ కన్నుల
యెదట వెలసెను వింతలోకము
సంజె కెంజాయన్!

"వెలుగు నీడలు కనుల కింపై
మెలగి చెలగెడు నాకసంబున
వ్రేలు మబ్బుల యంచులంటను
రగిలె రత్నరుచుల్.

పారె పక్షులు పొంజు పొంజుల;
జీరె కోయిల లొకటి వొకటిని;
దూరి గూడుల బాసలాడెను
పిట్ట లెల్లెడలన్!

గగనరాజ్యము గ్రమ్మ వేడుక
మగటిమిని తన కళలు గూర్చుచు,
పగలు వెన్నున దన్ని సోముడు
పైనమై వెడలెన్ !

తాడివనములు తూర్పు కొండను
గొడుగు లెత్తెను; చామరంబులు
నడిపె జీలుగులుడుగణంబులు
దవ్వులను నిలిచెన్!

చల్ల గాలులు సాగి యలలుగ
జల్లు జల్లున రాల్చె పూవుల;
ఉల్ల మలరెను; ఆక లొక్కటె
బడబవలె నడరెన్!

అంత చెవులకు దవ్వు దవ్వుల
వింత గానం బొకటి సోకెను;
సోకినంతనె పూర్వవాసన
పిలిచి నట్లాయెన్ !

మరిచె నాకలి; మరలె నిడుములు;
పరవశుండై నృపతి, గానము
దరియ, గాంచెను శ్యామలాంగిని
నొక్క జవ్వనినిన్.

అర మొగిడ్చిన కన్నుగవతో,
చెదరి యాడెడి ముంగురులతో,
బెదురు యెరగని బింక మొప్పిన
బెడగు నడకలతో,

"కూటికడవను బుజముపై నిడు
వాటమది యొక మురువు గులకగ
పాట పాడెను, పాటలాధరి
చెట్లు చామలకై !

పాట పాడెను, చెట్లుచామలు
కోటి చెవులను గ్రోలి యలరగ;
తాటి వనమున నాగి చంద్రుడు
తాను చెవి యొగ్గన్.

ఎవని గూరిచి పాట పాడెనొ?
యెవని నామము ధన్యమాయెనొ?
లవణుడను మాటొకటి నా చెవి
తాకినట్లయ్యెన్!

2

మంచివలె నిది మాయమగు నని
యెంచి, యించుక సంశయించక
కించలన్నియు తొలగి వెంబడి
వేడి యిట్లంటిన్.

వినుము, కిన్నరి! నీకు దైవం
బన్ని శుభములు – గూర్చు గావుత!
నిన్న నుండియు నన్న మెరగని
యాకలొక వంకన్!

"అంతకన్నను అధికతర మొక
వింత యాకలి మనసు గ్రాచెను;
యింత అంతని చెప్ప నేరక
యిట్లు వెంబడితిన్!

అనగ కన్నియ, తిరిగి మెల్లన
నన్ను కన్నులు విచ్చి చూసెను;
పూర్ణ బ్రహ్మాండాధి రాజ్యము
పూని నట్లయ్యెన్!

చూసి, కన్నులుడించి, మది తల
పోసి, మిన్నక తోవ సాగెను;
బాసె బింకము బెడగునడకల;
ముగిసె గానంబున్!

పండు వెన్నెల కుముదవనిపై
నిండుగమ్మిన నీడ క్రైవడి
నిండె మోమున చింత యొక్కటి;
మరల నేనంటిన్.

"అన్న మిడుటా కొన్న వారల
కెన్న సుకృత తమం బటంచును
మున్ను పెద్దలు బల్కి రది నీ
వెరుగ కుండుదువే?

"భృత్యునైతిని నీదుమూర్తికి;
భృత్యునౌదును నీకు సుందరి!
మృత్యుముఖమున నున్న భటునకు
నన్న మీవలదో?

చన్న బ్రతుకుల కొలిచి కుడిచిన
తెన్ను మనసుకు కొంత తోచెడి;
నిన్న యన్నదె, నేడు రేపులు
అన్యు నెట్లగుదున్?

"మౌనమూనిన, మరల గలనని
మది దలంపకు" మంటి; కన్నియ,
గమన మించుక మందగించి
శిరంబు వంచి యనెన్

"వన్నె మీరిన మేని పసతో
కన్ను మణగెడి రత్నరుచితో,
నన్ను తెలియక నాసచేసెద
వయ్యో! మాలిత నేన్,

"అయ్యకోసము కూడు కొందును,
ఇయ్యలే ననుమాట, హృదయము
వ్రయ్య చేసెదు; నాదు భాగ్యము
కెవరి నేమందున్.

3

"అన్న పలుకు విసంపుభల్లము
కన్నవాడయి మనసు దూసెను;
కన్నె కన్నుల నీరు గమ్మట కాంచి
ఖిన్నుడనై,"

కొన్ని నిమిషము లెన్ని యెన్నో
కన్న విన్నవి ధర్మముల నే
నెన్నుకొని, వొక పరమధర్మము
నపుడు గనుగొంటిన్!

మలినవృత్తులు మాలవారని
కులము వేర్చిన బలియురొక దే
శమున కొందరి వెలికిదోసిరి
మలినమే, మాల.

కులము లేదట యొక్క వేటున
పసరముల హింసించు వారికి;
కులము కలదట నరుల వ్రేచెడి
క్రూర కర్ములకున్.

మలినదేహుల మాల లనుచును,
మలినచిత్తుల కధిక కులముల
నెల వొసంగిన వర్ణధర్మమ
ధర్మ ధర్మంబే!

అనెడు నిశ్చయ మాత్మ దోపగ
వినుము, కన్నియ! యంటి యెదురై,
జనులు తెలియక పలుకు మాటకు
జనదు వగవంగన్.

"మంచి చెడ్డలు మనుజు లందున,
యెంచి చూడగ, రెండె కులములు;
మంచి యన్నది, మాలయైతే,
మాల నే అగుదున్!

"తెలివి యొలికెడి తేట కన్నులు
మురువు గులికెడి ముద్దు మోమును
వేల్పు చేడియలైన నేరని
గాన మాధురియున్,

"చిత్తరవులందైన గనని ప
విత్రరూపపు సౌష్టవంబును,
ఉత్తమోత్తమ జాతిలక్షణ
యుక్తి సంపదయున్.

“మాల యనువారున్న, వారల
మందబుద్ధికి వగవవలె; తన
యందు లేని కొరంత కలదని
వగవగానేలా?”

“నమ్ము నేనను మాట తెరవ! భ
యమ్ము వాయుము; కూటినిడి చే
కొమ్ము నా హృదయంపు రాజ్యము
నిస్సపత్నముగాన్.”

వినియె వ్రీడా విస్మయంబులు
ఆననంబున పొడమి పోరగ
కనుల నెత్తుచు, డించుచును నను
కాంత యిటు బలికెన్.

“తండ్రి కోసము తెచ్చు కూటిని
తిండికై యొరు కెట్టు లిత్తును?
పెండ్లియాడిన– పెనిమిటొకనికి
పెట్ట ధర్మంబౌ!

తడవు ఆయెను; తల్లడిల్లుచు
తండ్రి నాకై యెదురు చూసును”
అనుచు నన్ను తొలంగు భావము
అతివ అగుపరచన్.

కరము బట్టి యురంబు యురమున
జేర్చి, ముద్దిడి కురులు దువ్వితి;
తాళవనమును వెడలి చంద్రుడు
పక్కునను నవ్వెన్!

"ఆడబోయిన తీర్థ మెదురై
వేడబోయిన వరము వచ్చెను;
పెండ్లి యాడెద చంద్రు సాక్షిగ
పెట్టు కూడంటి"న్.

మున్ను వేల్పులు వెన్ను చేతను
గొన్న యమృతము కన్న రుచులను
చెన్ను మీరెను కూడు, కన్నియ
చేత నిడినంతన్ !

4

'వచ్చితివ యల్లుండ!' నీకై
వేచియుంటిని యింతకాలము;
యిచ్చితిని, చేకొమ్ము కూతులు
ప్రాణమది నాకున్.

"వచ్చితిమి యెట నుండొ" అటబో
నిచ్చ మెండై యుండు మనమున;
పసిడి గొలుసులు, బిడ్డ నాకై
పట్టి నన్నుంచెన్!

"ఇహము లోపలి మంచి యంతయు
యిమిడి యున్నది దీని ఆత్మను;
ముక్తికాంతై తుదకు నీ కిది
ముందుగతి చూపున్!

"కరపినాడను పరము మరవక
యిహము నందున మనెడు మర్మము!
కోటితపముల పుణ్యఫల మిది
కొమ్ము నీకి స్తిన్!

"మాలనైనను మలినవృత్తులు
మానుకుంటిని గురువు దయచే;
పొలములోపల పశుల మేపుచు
పొట్ట పోషింతున్.

మలినవృత్తులు మాన్పి, మాలల
వలస తెచ్చితి యీ వనాంతము;
పల్లె కలదిట; ప్రాజ్ఞు లందలి
ప్రజలు మావారల్!

పాడిపంటలు గలవు, తామర
తంపరలు మా పశులమందలు;
జంతుహింసను చేయనొల్లము;
భూతదయ మతము!

కాని మనుజుని బుద్ధి లోపల
కలవు, తన మే లొరుల కీడును
తలచు వృత్తులు; కానబోయిన
కలచు నెవ్వారిన్.
మాన్పగలిగితి కత్తికోతలు;
మాన్పవశమే; మాటకోతలు?
కత్తి చంపును; మాట వాతలు
మాన వేనాడున్ !"

నాటునను గలయట్టి యిడుములు
కాటి యందును కలవు; ఓరిమి
యేటికైనను మందు; కలిగిన
కలుగు సౌఖ్యంబుల్."

“యేలుకొను డొండొరుల; సిరులకు
మిట్టి పడకుడు; కీడు మూడిన
నాడు కుంగకు డొరుల మేలుకు
పాటుపడు డెపుడున్.”

అనుచు పలికెను వేదవాక్కులు
మమ్ము చేతులుబట్టి కన్నియ
తండ్రి; తొల్లిటి ఋషి యితండని
తోచ చిత్తమునన్!

పండు గెడ్డము; నిండుకన్నుల
నిండ శాంతరసంబు; పలుకుల
కడలి గాంభీర్యంబు, యొడలిని
దివ్యతేజంబున్ !

కలిగి కూచునె రాజఋషివలె
రావికిందను రచ్చశిలపై
కొమ్మలను జొరి చంద్రకాంతులు
మేన చెదరంగన్!

అంత నుండియు కొన్నిపంటలు
కాంతతో నట స్వర్గసౌఖ్యము
లొంది మంటిని; చక్రవర్తుల
కొమరులను కంటిన్ !

చిత్త మా కొమరులను తగులుట
కొత్త శృంఖల యంచు మామ ని
వృత్తిమార్గముపట్టి, దేహము
వాసె యోగమునన్!

పల్లెలోపల దొమ్ములాటలు
అల్లుకొనె, ఆనాట నుండియు
యెల్లవారలు పెద్దలగుటకు
యెంచిచూడంగన్!

సన్నగిల్లెను సాగు పొలమున;
వున్న దెల్లను తిన్న పిమ్మట
తినిరి పెంచిన పశుల చంపుకు;
అవియు కడతేరన్ !

చెల్లచెదురై పరచిరందరు
యెల్లదిశలను, పరచు ముందర
కొల్లకొని రేనున్న పొలమును
పండి మేముండన్!

తెల్లవారిననుండి మేమును
పిల్లలము పడ్డట్టి పాటులు
ఝల్లుమనియెడు నొడలుతలచిన
చాల, చెప్పంగన్!

"అడవియందలి కాయకసురులు
కుడవనేరక బడలె బిడ్డలు;
అడవి ద్రిమ్మరి కడకు ప్రాణము
చేరి నేనుంటిన్!

"ప్రాణసఖి నను పిలిచియప్పుడు
పలికె స్మితముఖియై వినుండిక
చేయు కార్యములేదు; చెల్లెను
ముందు గనవలయున్.

"కడకుజేరితి మీ భవంబున;
తడవులేదిక; మనసు తిప్పుకు
గడగవలె రాబోవు భవమున
జ్ఞానసంపదకై.

"కష్టసుఖముల తీరు లెన్న న
దృష్టములు - మన సత్యవర్తన
కాచుగావుత, కావగలిగిన
కన్న పసివాం(డన్.

"చింతయుడుగుడు - చితిని జొత్తము
యింతకన్నను భాగ్యమున్నదె!
అంతమున మతియెట్టులుండునొ
అట్టిగతి గల్గున్.

"కలుగు భవములు కూడ నీతో
కలిసి గడుపుచు ముక్తి జెందెద-
కలదె నీ (ప్రణయాతిరేకము
కన్న సద్గతియున్?"

అనుడు, చింతలు వాసి, కైకై
జేర్చి జొచ్చితి మపుడు చితి"

5

పలికె నిట్టుల పలు విషాద స
మాకులేక్షణు డగుచు లవణుడు,
"కలగవల దిది మాయ సర్వం"
బనిరి శాస్త్రజ్ఞుల్.

లవణు డనియెను, బొమలు ముడివడ,
"కలగ వలదట! కల్ల యిది యట!
కలిగి నది లేదన్న యంతనె
తొలగునట వేధల్!."

"పుస్తకంబులలోని మాటలు
విస్తరించుచు, ననుభవమ్ముల
తత్వమెరగక, శుకములగుదురు
వొట్టి శాస్త్రజ్ఞుల్!.

"యెప్పటికి అనుభూత మెద్దియొ
అప్పటికి యది నిక్కువంబే-
యెప్పుడో లోకంబు కల్లగు
ననుట యిపుడెట్లో?"

"చిత్తమందున కీలితములై
నిత్యఖేదము నిచ్చు తలపుల
నెత్తివైచును -లేరె! హా! యిది
చెప్పగల ప్రాజ్ఞుల్?

"యెక్కడిది ఆ మాయదేశం
బెక్కడుందురు నాదుబిడ్డలు?
ఒక్కరైనను జూపలేరే
నాదు ప్రాణసఖిన్?"

నృపుడు యిట్లని శోక భార
మ్మాపుకొన శక్యమ్ముగా కిరు
కేల కన్నులు మూసి, చింతా
మగ్నుడై యుండెన్

అంత దుర్గద్వారసీమను
వింత కలకల వినగ నయ్యెను;
చెంత ద్వారకు డేగి నృపునకు
తెల్పె "నొక మునియున్."

వారువముపై నొక్క కన్నియ
వచ్చి నిలిచిరి ద్వారసీమను."
"చెచ్చెరను తెమ్మ"నియె నరపతి
నోట మాటుండన్!.

జొచ్చె నాస్థానాంగణం బపు
డప్సరాకృతి వొక్క కన్నియ;
అచ్ఛ వర్ణపుటశ్వరాజం
బొక్క తాపసుడున్!.

పలికె తాపసు డతుల సౌఖ్యం
బధిప! నీ కౌగాక: యవనుడు,
సింధుదేశాధిపుడు, పితృసఖు
డంపె కానుకగా.

తనదు గాదిలి పట్టి, యీయమ
వినయ విద్యా సద్గుణాన్విత;
కోరె నీ నెయ్యంబు; నీ గుణ
సంపదకు నలరెన్."

"పంపె నీకీ యశ్వరాజం
బెందు లే దిద్దానికీ"డనె-
చెవిని మాటలు సోకి సోకక
లవణు డక్కన్నెం

జూచె, స్మయ హర్షాతిరేకము
లాత్మ పెనగొన; డాసి, చేకొని
"వచ్చితివ, నా ప్రాణ సఖి" యని
గద్దియను జేర్చెన్!

(ఆంధ్రభారతి, 1911 నవంబరు)

ముత్యాల సరము

వెల్లువగ నారోగ్య సంపద,
లుల్ల మలరుచు నిచ్చుగావుత
తల్లి భారతమాత పంచమ
జార్జి కెల్లపుడున్.
జార్జి సమ్రాట్భాసనంబుల,
జాజి పూవుల దండ మాడ్కిని
రాజ రాజులు శిరములందున
దాల్చి మనవలయున్.

మర్మ మెరుగని ధర్మ మనియెడి,
నిర్మలంబగు నీతి పథమున
పేర్మి ప్రజలను మలచు నేర్పరి
జార్జి మనవలయున్.

భరతఖండం బెన్న డెరుఁగని,
నిరత శాంతి నొసంగి విద్యల
నెరయ నించిన యాంగిలేయుల,
రేడు మనవలయున్.
కొల్లబోతగ జంపి శత్రుల,
ఢిల్లి, పట్టము గట్టు బలిమిని
తొల్లి నల్లని దేవుడొక్కడ
జాత శత్రునకున్.

తెల్లవారలు నీతి నిపుణులు,
ఢిల్లి పట్టము గట్టి రిపుడే
కల్ల యెరుగని జార్జిరేని,
కజాత శత్రునకున్.

నల్లవాడును తెల్లవాడును
నెల్ల శుభములగూర్చు గావుత
తల్లి మేరీ మహారాజ్ఞికి
జార్జి నరపతికిన్.

1912 డిశంబరు మాసాంతంలో పంచమ జార్జి కలకత్తా నగరం వస్తున్న సందర్భంలో 'రాజరాజు'కు బహూకరించడానికి, "రీవారాణి అప్పారావుతో చెప్పి రాయించిన గేయం" ఇది. 1929లో గురజాడ రామదాసు ముద్రించిన 'ముత్యాల సరము'లో దీన్ని చేర్చారు. (కె.వి.ఆర్. మహోదయం - 1969 ప్రతి, పుట. 154)

కన్యక

తగటు బంగరు చీరె కట్టి
కురుల పువ్వుల సరులు జుట్టి
నుదట కుంకుమ బొట్టు పెట్టి
సొంపు పెంపారన్

తొగల కాంతులు కనులు పరపగ
మించు తళుకులు నగలు నెరపగ
నడక లంచకు నడలు కరపగ
కన్నె పరతెంచెన్
రాజవీధిని.

పసిడి కడవల పాలు పెరుగులు
పళ్లెరమ్ముల పళ్లు పువ్వులు
మోము లందున మొలక నవ్వులు
చెలగ చెలికత్తెల్
వెంట నడిచిరి.

అంత పట్టపు రాజు యెదురై
కన్నె సొగసుకు కన్ను చెదురై
మరుని వాడికి గుండె బెదురై
యిట్లు తలపోసెన్

"ఔర! చుక్కల నడుమ చందురు
నట్లు వెలిగెడు కన్నె ముందర
వన్నె కాంచిన నగరి సుందరు
లంద రొక లెక్కా?

"పట్టవలెగా దీని బలిమిన
కొట్టవలెరా మరుని రాజ్యం
కట్టవలెరా గండపెండెం
రసిక మండలిలో"
నాల నడుమను నట్టి వీధిని
దుష్ట మంత్రులు తాను పెండెం
గట్టి కన్నెను చుట్టి నరపతి
పట్ట నుంకించెన్
మట్టి వచ్చిన దైవగతి కిక
దైవమే గతి యని తలంచుక
దిట్టతనమును బూని కన్నియ
నెట్ట నిటు పలికెన్.

"ముట్టబోకుడు, దేవకార్యం
తీర్చి వచ్చెద, నీవు పట్నం
యేలు రాజువు, సెట్టి కూతర,
నెటకు పోనేర్తున్"

చుట్టములు తన చుట్టు నిలవగ
భృత్యవర్గం కాచి కొలవగ
సెట్టి కరములు మోడ్చి రాజుకు
ఇట్లు వినిపించెన్.

“పట్టమేలే రాజ! బలిమిని
పట్టవలెనా? నీదు సొమ్మే
కాద కన్నియ? నీవు కోరుట
కన్న మరి కలదా
వైశ్యజాతికి వన్నె”

“గాని మన్నన జేసి మమ్ముల
బంధువర్గం, కులం పెద్దల”
ధర్మమన్నది అరసి కొంచెం
దారి కనపడితే,

“అగ్నిసాక్షిగ కన్నె గైకొని
ఆదరించుము మమ్ము, కానుక
లందుకొమ్మెం తంత వలసిన,
మనుచు మాజాతిన్”

నవ్వి హేళన నవ్వు, నరపతి
పల్కె, “నోహో! ధర్మ మార్గం
పట్టమేలే రాచబిడ్డకు
సెట్టి కరపడమా!

“రాజు తలచిందేను ధర్మం
రాజు చెప్పిందెల్ల శాస్త్రం
రాజులకు పేరైన పద్ధతి
కాద, గాంధర్వం?”

“తడవు చెయ్యక తల్లడిల్లక
నేడు రేపని గడువు పెట్టక,
నెమ్మి గోరితివేని, కన్నియ
నిమ్ము!
లేకుంటే, పొమ్ము!

"దేగ, పిట్టను పట్టి విడుచున?
కన్నె, యింటికి మరలి నడుచున,
తెమ్ము కానుక లిమ్ము, నీవిటు
వచ్చినందాకన్

కదల" నంతట సెట్టి పలికెను,
"దేవకార్యం ముందు, ఆవల
రాచకార్యం కాద, రాజా!
శలవు నీవిస్తె -

"యింటి దైవం వీరభద్రుడి
దేవళానికి పోయి యిప్పుడె
పళ్లెరం సాగించి వత్తును,
పైని తమచిత్తం!"
"మంచిదే, మరి నడువు, మేమును
తోడ వత్తుము, దేవళంలో
అగ్ని సాక్షిగ కన్యకను మే
మందుకొన గలము."

2

నాడు గుడిలో మండె గుండం
మంట మింటని ముట్టి యాడగ,
కన్న నరపతి గుండె దిగులై
పట్టు విడ జొచ్చెన్

భక్తి పరవశ మైన మనసున
దుర్గనప్పుడు కొలిచి, కన్యక,

ముక్తి వేడుచు వూడ్చి నగలను
శక్తి కర్పించెన్.

దుర్గ కొలనున గ్రుంకి పిమ్మట
రక్త గంధం రక్తమాల్యం
దాల్చి గుండం చుట్టు నిలిచిన
జనుల కిట్లనియెన్.
"అన్న లారా తండ్రులారా
ఆలకించం డొక్క విన్నప
మాలు బిడ్డల కాసుకొనుటకు
ఆశలేదొక్కొ
కులము లోపల?

"పట్టమేలే రాజు అయితే
రాజు నేలే దైవ ముండడొ?
పరువు నిలపను పౌరుషము మీ
కేల కలగదొకొ?
"విద్య నేర్చినవాడు విప్రుడు
వీర్య ముండిన వాడు క్షత్రియు
డన్న పెద్దల ధర్మ పద్ధతి
మరచి, పదవులకై
"ఆశ చేయక, కాసు వీసం
కలిగి వుంటే చాలు ననుకొని,
వీర్య మెరగక, విద్య నేర్చక
బుద్ధి మాలినచో

"కలగవా యిక్కట్లు? మేల్కొని,
బుద్ధి బలమును బాహు బలమును
పెంచి దైవము నందు భారం
వుంచి, రాజులలో

"రాజులై మనుడయ్య!" ఇట్లని;
కన్య నరపతి కప్పుడెదురై
నాలుగడుగులు నడిచి ముందుకు
పలికె నీ రీతిన్

"పట్టపగలే, నట్టివీధిని
పట్టబోరే జారచోరులు,
పట్టదలచితి వింక నీవొక
పట్టమేలే రాజువట!

"కండకావర మెక్కి నీవీ
దుండగము తలపెట్టినందుకు
వుండడా వొక దైవమంటూ,
వుండి వూర్కొనునా?

"కులం పెద్దలు కూడి రదుగో!
అగ్నిసాక్షికి అగ్ని అదుగో!
కన్ను కోరిన కన్నె యిదుగో!
జాల మేలొక్కో?

"పట్టమేలే రాజువైతే
పట్టు నన్నిపు" డనుచు కన్యక
చుట్టి ముట్టిన మంట లోనికి
మట్టి తా జనియెన్!

పట్టమేలే రాజు గర్వం
మట్టి గలిసెను, కోట పేటలు
కూలి, నక్కల కాటపట్లై
అమరె

యెక్కడైతే కన్య, మానం
కాచుకొనుటకు మంట గలిసెనొ
అక్కడొక్కటి లేచె సౌధము
ఆకసము పొడుగై

పట్ణమేలే రాజు పోయెను,
మట్టి కలిసెను కోట పేటలు,
పదం పద్యం పట్టి నిలిచెను
కీర్తులపకీర్తుల్."

('ఆంధ్రభారతి' 1912 అక్టోబరు,
'శశిలేఖ' 1912 నవంబరు)

మనిషి

మనిషి చేసిన రాయి రప్పకి
మహిమ కలదని సాగి మొక్కుతు
మనుషులంటే రాయి రప్పల
కన్న కనిష్టం

గాను చూస్తా వేల, బేలా?
దేవుc డెకడో దాగెనంటూ
కొండ కోనల వెతుకులాడే
వేలా?

కన్ను తెరిచిన కానబడడో?
మనిషి మాత్రుడి యందు లేడో?
యెరిగి కోరిన కరిగి యీడో
ముక్తి ?

('కృష్ణాపత్రిక' 1912 డిసెంబరు 14)

దేశభక్తి

దేశమును ప్రేమించుమన్నా

1

దేశమును ప్రేమించుమన్నా
మంచి అన్నది పెంచుమన్నా!
వొట్టి మాటలు కట్టిపెట్టోయి
గట్టి మేల్ తలపెట్టవోయి.

2

పాడిపంటలు పొంగిపొర్లే
దారిలో నువు పాటుపడవోయి;
తిండి కలిగితె కండ కలదోయి,
కండ కలవాడేను మనిషోయి!

3

యీసురోమని మనుషులుంటే
దేశమే గతి బాగుపడునోయి?
జల్దుకొని కళలెల్ల నేర్చుకు
దేశి సరుకులు నించవోయి.

4

అన్ని దేశాల్ క్రమ్మవలె నోయి,
దేశి సరుకుల నమ్మవలెనోయి !
డబ్బు తేలేనట్టి నరులకు
కీర్తి సంపద లబ్బవోయి.

5

వెనక చూసిన కార్యమేమోయి?
మంచి గతమున కొంచెమేనోయి
మందగించక ముందు అడుగేయి
వెనకపడితే వెనకే నోయి!

6

పూను స్పర్ధను విద్యలందే
వైరములు వాణిజ్యమందే,
వ్యర్థ కలహం పెంచబోకోయి
కత్తి వైరం కాల్చవోయి!

7

దేశాభిమానం నాకు కద్దని
వొట్టి గొప్పలు చెప్పుకోకోయి;
పూని యేదైనాను వొకమేల్
కూర్చి జనులకు చూపవోయి!

8

ఓర్వలేమిపిశాచి దేశం
మూలుగులు పీల్చేసెనోయి,
ఒరుల మేలుకు సంతసిస్తూ
ఐకమత్యం నేర్చవోయి!

9

పరుల కలిమికి పొర్లి యేడ్చే
పాపి కెక్కడ సుఖం కద్దోయి?
ఒకరి మేల్ తన మేలనెంచే
నేర్పరికి మేల్ కొల్లలోయి!

10

స్వంత లాభం కొంత మానుకు
పొరుగు వాడికి తోడపడువోయి,
దేశమంటే మట్టి కాదోయి,
దేశమంటే మనుషులోయి!

11

చెట్టపట్టాల్ పట్టుకుని
దేశస్థులంతా నడవవలెనోయి,
అన్నదమ్ముల వలెను జాతులు
మతములన్నీ మెలగవలెనోయి.

12

మతం వేరైతేను యేమోయి?
మనసు లొకటై మనుషులుంటే
జాతమన్నది లేచి పెరిగి
లోకమున రాణించునోయి!

13

దేశమనియెడి దొడ్డవృక్షం
ప్రేమలను పూలెత్తవలెనోయి,
నరుల చమటను తడిసి మూలం,
ధనం పంటలు పండవలెనోయి!

14

ఆకులందున అణగిమణగీ
కవిత కోయిల పలకవలెనోయి
పలుకులను విని దేశమందభి
మానములు మొలకెత్తవలెనోయి!

('కృష్ణాపత్రిక' 1913 ఆగస్టు 9, రచనా కాలం 1910)

లంగ రెత్తుము

1

విరిగి పెరిగితి; పెరిగి విరిగితి;
కష్ట సుఖములపార మెరిగితి;
పండు నన్నవి ఆశలెన్నో
    యెండి రాలగ బొగిలితిన్.

2

అంద జాలని పళ్ల కోసము
అఱ్ఱు జాపితి; నేల పాకిన
చెట్ల పళ్లను విలవ లెరగక
    పాదరక్షల మట్టితిన్.

3

తీపి విరిగిన చెరుకు వలె ఆ
నాటి కోర్కెలు నేడు బెండౌ
టెంచి నవ్వితి; బుద్ధి చపలత
    కొత్త కోర్కెల తగిలితిన్.

4

దేవతలతో జోడు కూడితి;
రక్కసులతో కూడి ఆడితి;
కొత్త మిన్కుల తెలివి పటిమను
    మంచి చెడ్డల మార్చితిన్.

5

చూతునా! అని చూసితిని; మరి
చేతునా ! అని చేసితిని; ఇక
చూడ చేయగరాని వింతలు
చూపి కన్నులు కట్టితిన్.

6

శత్రు మిత్రుల కిచ్చి నెనరులు
స్నేహవార్ధిని కొల్లగొంటిని;
నాటి మిత్రులు తరల శూన్యం
బైన పుడమిని నిలిచితిన్.

7

పంజరంబున నున్న కట్లను
పగలదన్నగ లేక స్రుక్కితి;
నింగి పర్వగ లేని జన్మము
నీరసంబని రోసితిన్.

8

“ఉసురులకు విసికితివా? యుద్ధము
కలదు; దేశము కొరకు పోరుము.”
యుద్ధమా? ఇకనేమి లోకము !
చాలు ! చాలును ! లంగరెత్తుము.

(కృష్ణాపత్రిక, 1915 జనవరి
రచనాకాలం 1914 సెప్టెంబరు)

కోరుకొండ

కనుల పండువయ్యె నగరు కాంత కంటివే
విజయరామ నిర్మితమై
విమల ప్రభా వర్మితమై
విబుధ బలము కలిమి విజయ
శ్రీల నలరుచూ॥

కొండ యిదా గోపురమా
దండి నృపతి కాపురమా
రండు, కండు, ఆనందమొందు
కలదె యింత మెందు॥

కోరుకొండ, కోర్కొండ, కోరకుండ నిత్తు
వరము లూరకుండ వలదు రండు
రండనె నట నృపవరుండు॥

శుభ విభవము లభయదాత ఇభరాట్
శ్రీ విజయరామ విభువరున కొసంగి
లలితలక్ష్మి బ్రోవగా॥

మాట మర్మ మెరిగినట్టి మేటి కవుల
జాడలరసి బోటి
అప్పకవి యమర్చె మాటల ముత్యాల పేట॥

ఆడపిల్లల పాటలు

పూర్ణమ్మ

మేలిమి బంగరు మెలతల్లారా!
కలువలకన్నుల కన్నెల్లారా!
తల్లులగన్నా పిల్లల్లారా!
విన్నారమ్మా యీకథను.

ఆటలపాటల పేటికలారా!
కమ్మని మాటల కొమ్మల్లారా!
అమ్మలగన్నా అమ్మల్లారా!
వినరమ్మ మీరీ కథను.

కొండలనడుమను కోనొకటున్నది;
కోనకి నడుమా కొలనొకటుంది;
కొలనిగట్టునా కోవెలలోపల
వెలసెను బంగరు దుర్గమ్మ.

పూజారింటను పుట్టెను చిన్నది
పుత్తడిబొమ్మా పూర్ణమ్మా;
అన్నల తమ్ముల కనుగై దుర్గకు
పూజకు పువ్వులు కోసేది.

ఏయేవేళల పూసేపువ్వుల
ఆయా వేళల అందించి
బంగరుదుర్గను భక్తితొ కొలిచెను
పుత్తడిబొమ్మా పూర్ణమ్మ.

ఏ యే ఋతువుల పండే పళ్ళను
ఆయా ఋతువుల అందించి
బంగరు దుర్గను భక్తితొ కొలిచెను
పుత్తడిబొమ్మా పూర్ణమ్మ.

పళ్ళను మీరిన తీపుల నడలను
పువ్వులు మీరిన పోడుములున్
అంగములందున అమరెను పూర్ణకు
సౌరులుమించెను నానాటన్

కాసుకులోనై తల్లీదండ్రీ
నెనరూ న్యాయం విడనాడి
పుత్తడిబొమ్మను పూర్ణమ్మను వొక
ముదుసలి మొగడుకు ముడివేస్రీ.

ఆమనిరాగా దుర్గకొలనులో
కలకలనవ్వెను తామరలు;
ఆమని రాగా దుర్గవనములో
కిల కిల పలికెను కీరములు.

ముద్దునగవులూ మురిపెంబు మరి
పెనిమిటిగాంచిన నిమిషమున
బాసెను కన్నియ ముఖకమలమ్మును
కన్నులగ్రమ్మెను కన్నీరు –

ఆటల పాటల తోటి కన్నియలు
మొగుడు తాత యని కేలించ,
ఆటల పాటల కలియక పూర్ణమ
దుర్గను చేరీ దుఃఖించె –

కొన్నాళ్ళకు పతి కొనిపోవచ్చెను
పుత్తడి బొమ్మను పూర్ణమను;
చీరెలు సొమ్ములు చాలగ దెచ్చెను
పుత్తడి బొమ్మకు పూర్ణమకు-

పసుపు రాసిరి బంగరు మేనికి
జలకము లాడెను పూర్ణమ్మ;
వదినెలు పూర్ణకు పరి పరి విధముల
నేర్పులు మెరసీ కై చేస్రీ.

పెద్దల కప్పుడు మొక్కెను పూర్ణమ
తల్లీ తండ్రీ దీవించ్రీ;
దీవన వింటూ పక్కున నవ్వెను
పుత్తడి బొమ్మా పూర్ణమ్మా!

చిన్నల నందర కౌగిట చేర్చుకు
కంటను బెట్టెను కన్నీరూ;
అన్నల తమ్ముల నప్పుడు పలికెను
పుత్తడి బొమ్మా పూర్ణమ్మా -

అన్నల్లారా తమ్ముల్లారా!
అమ్మను అయ్యను కానండీ!
బంగరు దుర్గను భక్తితొ కొలవం
డమ్మలకమ్మా దుర్గమ్మా.

ఆయా వేళల పూసే పువ్వుల
ఆయా ఋతువుల పళ్ళన్నీ,
భక్తిని గోసి శక్తికి యివ్వం
డమ్మల కమ్మా దుర్గమ్మా.

నలుగురు కూచుని నవ్వే వేళల
నా పేరొకతరి తలవండి;
మీమీ కన్నబిడ్డల నొకతెకు
ప్రేమను నా పేరివ్వండి.

బలబల కన్నుల కన్నీరొలికెను
పుత్తడి బొమ్మకు పూర్ణమకు
కన్నులు తుడుచుకు కలకల నవ్వెను
పుత్తడి బొమ్మా పూర్ణమ్మా.

వగచిరి వదినెలు, వగచిరి తమ్ములు
తల్లియు కంటను తడిబెట్టన్
కాసుకు లోనై అల్లుని తలుచుకు
ఆనందించెను అయ్యొకడె.

యెప్పటి యట్టుల సాయంత్రమ్మున
యేరిన పువ్వులు సరిగూర్చి
సంతోషమ్మున దుర్గను కొలవను
వొంటిగ బోయెను పూర్ణమ్మ.

ఆవులు పెయ్యలు మందల జేరెను
పిట్టలు చెట్లను గుమిగూడెన్
మింటను చుక్కలు మెరయుచు పొడమెను
పూర్ణమ యింటికి రాదాయె.

చీకటి నిండెను కొండల కోనల
మేతకు మెకములు మెసల జనెన్
దుర్గకు మెడలో హారములమరెను
పూర్ణమ యింటికి రాదాయె.

కన్నుల కాంతులు కలవల చేరెను
మేలిమి జేరెను మేని పసల్!
హంసల జేరెను నడకల బెడగులు
దుర్గను జేరెను పూర్ణమ్మ.

(రచనాకాలం1912 అని విమర్శకులు ఊహిస్తున్నారు. గురజాడ వెంకట రామదాసు 1929లో ప్రచురించిన 'ముత్యాలసరములు, చిన్నకథలు' పుస్తకంలో 'ఆడపిల్లల పాటలు' అనే శీర్షికపెట్టి 'పూర్ణమ్మ' గేయాన్ని వేశారు - సం॥)

దించు లంగరు

1. దించు లంగరు దీర్ఘయుద్ధం
ధర్మపక్షము ముల్లు చూపెను
నరుల పీనుగు పెంట పోకల
నాటి వెలయును శాంతి వృక్షము.

2. పాత సంధులు పాతిపెట్టుము
యుద్ధముల కవి ఉనికి పట్టులు
లోక మంతయు ఏకమై
యుద్ధమునె మారణము చేయును.

3. వచ్చెనిది బంగారు కాలము
వాంఛ లెల్లను తీరు సుజనుల
కాంగిలేయుల ధర్మ రాజ్యము
జ్ఞానమును స్వాతంత్ర్యమిచ్చుచు
సంతతము వర్ధిల్లు గావుత!

('కృష్ణాపత్రిక' 1915 అక్టోబరు 30)

మిణుగురులు

(పిల్లల గీతములు)

౧

మల్లెలు మొల్లలు పూచే వేళ

చల్లని గాలులు వీచే వేళ

మేనుల గంధం బలదే వేళ

ఉరుములు మెరుపులు మెరసే వేళ

తొలకరి వానలు కురిసే వేళ

మామిడి పండులు పండే వేళ

మన్మథ బాణం మ్రోగే వేళ

మగువల మనసులు క్రాగే వేళ.

౨

బూరుగు చెట్టు

చిలకలతోను

ఏమని పలికింది.

పండిన పండు

ఎండిన దూదై

పక పక నవ్వింది

౩

చిలకల్లార !

చిలకల్లార !

కలవలతోను,

ఏమని పలికారు?

కలవల్లార !

కలవల్లార !
రాజు వచ్చెను,
కన్నులు విప్పండి !
కలవల్లార !
కలవల్లార !
రాజు గ్రుంకెను
కన్నులు మూయండి.

౪

అరిటి కాయ బజ్జి,
మినపప్పు సొజ్జి
కలసి మెలసి తిందాం,
కథలు విథలు విందాం.

౫

ఏనుగు ఎక్కి మనము
ఏవూరెళదాము?
ఏనుగు ఎక్కి మనము
ఏలూరెళదాము!
గుఱ్ఱం ఎక్కి మనము
ఏ వూరెళదాము?
గుఱ్ఱం ఎక్కి మనము
గుంటూ రెళదాము.
మోటా రెక్కి మనము
ఏ వూరెళదాము?
మోటారెక్కి మనము
మోటూ రెళదాము.
వెన్నుని యెక్కి మనము
ఏ వూరెళదాం?
వెన్నుని యెక్కి మనము
వెయ్యేళ్ చూదాము.

('భారతి', 1930 ఫిబ్రవరి సంచిక)

సంప్రదాయ కవితలు

సుభద్ర

క. పండుగ దండిగఁ బర్వెను
గొండకు నలుగడల; నొక్క కోనను విడిగా
నుండి కిరీటియుఁ గృష్ణుఁడు
మెండగు మంతనములందు మెలఁగెడు వేళన్.

క. కల కల నగవులు మగువల
కలభాషలు నంగదముల గలగలరవముల్
చెలఁగి వన వీధి నొక తతి
నల విఱిగిన భంగి విఱివి యణఁగె బొదలలోన్.

ఉ. అంతట నొక్క కాంత, యల
కాంతము లల్లలనాడఁ దెమ్మెరన్
జెంత వనాంతము న్వెడలి
చేరఁజనెం; దొవకావి చీరపై
వింత మెఱుంగు రశ్మికలు
వెల్వఁగ బంగరు కత్తళంబు, వి
క్రాంతవిలాసముల్ నడలఁ,
గన్నులఁజెన్నుల వెల్లిగొల్పుచున్.

క. అడుగడుగున నూపురముల
చడి, వీణియ మీటు మాడ్కి సలుప, నరునకున్
గడు హృదయాహ్లాదము, నొక
పడఁతుక యేతెంచి నిలిచెఁ బజ్జను హరికిన్.

క. ఈ రెండ దాఁకి చదరఁగ
నీరజముఖి తళుకు మేన, నెలఁతుక మించెన్
వారిజ కింజల్క శ్రీ
వారంబున వెలసి మెఱయు వరలక్ష్మి క్రియన్.

క. హరి కెఱఁగి చెలియ నరుఁగని
మరుఁ గనిన తెఱంగు దోప మదిఁ గొండొక త
త్తరము వొడను నొయ్యారము
మెరయ నొఱగెఁ దపసి కలిమి మిన్నులు ముట్టన్.

చ. గరిత హొరంగు గొల్పె నరు
కన్నులకున్ మిఱుమిట్లు; చూడ్కుల
మ్మరుని కటారులై పొడువ
మర్మము, దిగ్భ్రమ మావహిల్లె; సుం
దరి ధనువూను సోయగము
ధైర్యము ద్రిప్పె; నినుండు దోచె మో
మరయ; నెఱుంగ డిట్టి యస
మాద్భుత విక్రమ మెట్టి పోరులన్.

క. "అమ్మా!" యని చెలి శిరమున
నెమ్మి గరంబుంచి పలికె నీరజనేత్రుం
"డిమ్మోని కరుణ సౌభా
గ్యమ్ముల నవ్వారిగాఁగఁ గాంచెద" వంచున్.

ఆ. కపట మౌనిఁ జూచి కన్నియఁ జూచుచుఁ
గన్నెఁ జూచి కపట మౌనిఁ జూచి,
చిత్త మలరఁదలఁచెఁ జిత్తజ జనకుండు
నేఁడు గంటి నలువ నేర్పటంచు.

ఆ. మొలక నగవు దోప మోమున, వసుదేవ
తనయుఁ డనియె మాయ తపసి తోడ;
"కాదె భావి నీకుఁ గరతలామలకంబు
మౌనివర్య! కలదు మనవి యొకటి."

క. "భద్ర యిదె కొలిచె, రైవత
కాద్రిని, వరుఁగోరి; కరుణఁ నరసి తెలుపుఁడీ!
రుద్రుఁడగునొ, వరుణుఁడొ, ని
ర్నిద్ర పరాక్రముఁడు నరుఁడొ, నీరజభవుఁడో!"

క. ఱెప్పల డాఁచిన నగవులు
ముప్పిరి గొని ముందు కుబుకు మురహరు మోమున్
విప్పుఁగనుల వీక్షించుచు,
నెప్పగిదినిఁ బలుక నేర క్రిందజుఁడున్నన్.

క. హరి యనియె "నిట్టి సిద్ధులు
మఱుఁగు పఱుతురమ్మ క్రొత్త మనుజుల కడఁదా
రెఱిఁగిన యర్థంబయినను;
గురుతర పరిచర్య గోడి కూర్తురు శుభముల్.

క. * ఘటనా ఘటన సమర్థులు
గుటిలపు విధి వ్రాఁతనైనఁ గుదురుపఱచు వా
క్పటిమ గల పురుషసింహము
లెట పఱచుఁ గటాక్ష మొదవు నీప్సితము లటన్.

పాఠాంతరం :

క. ఘటనా ఘటన సమర్థులు
నిటలంబున బ్రహ్మ వ్రాయు నిర్ణయ ఫక్కిం
బటు నిష్ఠా పాటవమున
నటునిటు సేయంగ నేర్తు రార్తులఁబ్రోవన్.

క. కేవల నరుఁడే యీతడు
భూవలయము చుట్టి పుణ్యభూము లరయుచున్
రావలసి వచ్చె నిట నినుఁ
బ్రోవను; సేవించి వేడ్కఁ బొందుము శుభముల్.

ఆ. కాంచి నరు సుభద్ర "కంటినా ముసు వీని"
నన్న శంక మనసు నలవి కొనఁగ
"నెఱుఁగకున్న వీని నెఱిగినట్లున్నది;
మంచిగూర్చు" ననుచు మదిఁదలంచె.

ఆ. "అన్న వీని నెన్న, నధికుఁడు కానోపు
నెన్నకున్న వీని చెన్నుఁజూడ
నన్నుఁ బ్రోవ వచ్చె నర రూపమును దాల్చి
మానవైరి యంచు మదిని దోఁచె.

క. నరుఁగూర్చిన నరుఁగూర్చును ।
నరుఁగూర్పకయున్న నాకు నరుఁడై గుఁరుడై
దరిఁజేర్చు; నిహము నోఁచమిఁ
బర సాధనమైనఁ గనుట పాడి దలంపన్."

ఆ. "పెద్ద యన్న నరుని పేరైన వినవొల్లఁ
డొరుని కెపుడు నన్ను నొసఁగఁ జూచు
గురుల చేతనుండుఁ దరుణీజనము పెంపు
వారు మెచ్చు వాఁడె వరుఁడు మరుఁడు."

ఆ. "కించయేల నాకుగృష్ణుఁడు నాయెడ
నున్న వాఁడు లోక మెన్ను వాఁడు
వాని పనుపు సేయ వమ్మగా దేనాడు
యతిని గొలిచి విజయు నధిగమింతు."

ఆ. అర్జునుండు దలంచె 'నమృతంబుఁ గొనునాడు
వెన్నుఁడెత్తి నట్టి వేస మిదియె
విప్రు కన్నులందు వెలయు ప్రసాదంబు
నిప్పు గప్పినట్టి నివుఱు గాదె?"

క. పసితనపు టాటపాటల
విసువని విలువిద్య దొడ్డ వేడ్క చెలంగన్
గుసుమాస్త్రుఁ డెన్నఁడెఱుఁగని
యసమాయుధ కౌశలంబు లబ్బె గరితకున్.

క. "లఘు నమనోన్న మనంబును
లఘు రయమును నంగముల విలసితము లగుటన్
సుఘటిత లావణ్యం బీ
జఘన ఘనకుఁ దెచ్చికొనని సొరులమర్చెన్."

ఆ. "వీరుఁడన్నవాడు బీరంబుగల యిట్టి
భామ నేలు భాగ్య మొదవెనేని
గాల ముందు దనుకఁ గతలందు నుతికెక్కు
కడిమి మీఱు సుతునిఁ బడయకున్నె.'

ఆ. 'వాసు దేవుఁడపుడె వాగ్దాన మొనరించెఁ
గొందు దీని నడ్డ మెందయైన
రాముఁడొకడు దక్క రౌహిణేయునిఁ బోర
గడఁగరాదు గనులు గప్పవలయు.'

ఆ. తలఁచె నిట్లు నరుడు; తలఁచి నంతనె వచ్చెఁ
దాటి సిడపు జోదు; తప్పుటడుగు
మేని చందనంబు మైకంపుఁ గనుచూపు
పండుగాడి నట్టి నిందు దెలుప.

క. ఎఱిగిరి భద్రయుఁ గృష్ణుడు
నరుఁడ వనత వదనుఁడయ్యె; నగి బలరాముం
“డరసితి” ననె “మిము గానక
దొరకితి రిపు డిచటఁదోడిదొంగ లిరువురున్.”

క. “సరి, సరి, మునియొకఁ డమరెనొ?
మఱి కృష్ణుఁడు మఱచు జగము; మన భద్రన్నన్
వరుఁగోరి తపముఁ జేసెడి;
గురు జనములఁ గన్న సేవ గురుకొని చేయున్.”

క. “కూర్చుండుఁడయ్య మీరలు
కూర్చుందము మనము; వింటె కురు వీరులలో
నేర్చు మగఁడతఁ డితండని
యేర్చుచు వాదిడిరి బాలు రెఱుఁగుదు చెపుమా!

క. “నరుని యెడఁ బక్షపాతము
పఱుపక యున్నట్టి మాట పల్కుము; “పల్కెన్
హరి యెటు పలుకం జెల్లును
బరులకు? ఈ మేటి తపసి ప్రక్కనె యుండన్”.

క. “ఇల యెల్లం గాలించుచు
మలసి మలసి, పురుషవరుల మహిమాన్వితులం
గలసి భవ మీఁదు తెఱవులు
తెలియుఁ దగులు మనములోనఁ దివిరి కొనంగన్.”

క.	“విన్నాఁడట : హరి యీనాఁ
డున్నాఁడవతారలెత్తి యుర్వినని, యతం
డన్నారఁట నీవే యని;
కన్నారఁగ నిన్ను గాంచఁగా నిటు వచ్చెన్”

ఉ.	గొంతు కొకింత మార్చుకొని
గుంతి సుతుండనె “నో బలాఢ్య! నీ
యంతటివాని ముందొరుల
నౌనె గణింప; మనుష్య మాత్రులా
వెంత; భవిష్యమెంత! జను
లేల యెఱుంగరొ నిన్నెఱింగియున్
సంతత సత్యవర్తనమె
సత్వము జీవులకన్న ధర్మమున్.

ఆ.	ధర్మముండుచోట దైవ బలంబుండుఁ,
గలుగ దైవ బలము గలుగు జయము,
విఱ్ఱవీఁగు జడుడు విజయంబు దనదంచు
మున్న లోకపాలు రెన్నినట్లు.”

చ.	అనిమొన నొంచి రక్కసుల
నాత్మబలంబులె కారణంబుగాఁ
గొని రమరుల్ జయంబునకు
గొండొక యక్ష మెదిర్చి గాలి న
గ్నిని గని మీరలీ తృణము
కేల్కొని త్రోయుఁడు కాల్చుఁడన్నవా
రనువది గామి, గుర్తెఱిఁగి
రాత్మబలంబుల పారతంత్ర్యమున్.

క. “ఐనను వృష్ణి కుమారులు
పైన గనంగలరు పోటువాసులు; పోరెం
దైనఁ బొసఁగ కున్నె దురభి
మానము కౌరవుల యెడల మల్లడిలంగన్.”

క. కల దంతశ్శత్రుచయం
బలఘు బలం బాప్తవేష మతిమానుషమై
యలయించు నెంత వారల
వెలి శత్రుల వెతకు వాఁడు వెడఁగు దలంపన్.”

క. కావున శత్రుని మిత్రుఁగ
నే వెరవుననైనఁజేయు నేర్పరి బలియుం
డావల నంతశ్శత్రుల
కావర మణఁగింపగలడు కాల మలవడన్.

క. “ఎఱుఁగనియ ట్లోరు నడుగుట
మఱుఁగుపఱచి దైవ జన్మ, మానుష లీలల్
నెఱుపుటగా కీ వెఱుగని
పరమార్థం బొందు గలదె ప్రజ్ఞాననిధీ.”

క. ఎద్దానికైన మీరలు
దిద్దక మముబోంట్లు నిజము తెలి వెఱుఁగుటగా
దద్దారి గనక వట్టివి
సుద్దులు నేర్చితిమి; యగునె సూక్తులను బనుల్.

క. “వసు దేవుని బిడ్డలు మీ
రసదృశ మహిమానుభావు లాప్తులు చెంతన్
వసియించి, కొంతకాలము,
పసగల సద్వస్తు వొకటి పట్టఁదలంచితిన్.”

క.	కంటిని మిము ధన్యుఁడనను
కొంటిని; మీవంటి వారు కూరుట తపపుం
బంట కదా; ననుఁ గనుఁడొక
కంటను, గన్నంత నాకుఁగల్గు శుభంబుల్.

క.	ప్రేమ పెనగొన్న చూపున
రాముఁడు తన తమ్ముఁ జూచి రంజిలి పల్కెన్
"ధీమంతుం డీ తాపసుఁ
డేమందును మనదు భాగ్య మెఱిఁగితి మితనిన్.

చ.	"కలరిల నెందఱో యతులు
కాంచి యెఱుంగము వీని యట్టి ని
స్తుల సదసద్వివేకనిధి
సూనృత వాక్కుల నాభిరాము స
ల్లలిత శుభానుభావు, విమ
లాత్ము, విచక్షణు, నిట్టి వానిఁబూ
జలఁదనియించి కొన్ని దివ
సంబులు నిల్పుట యింట నొప్పదే".

క.	"యదువీరు లెల్ల నీ ఘను
నదను లెఱిఁగి భక్తి గొల్వ నాత్మజ్ఞానం
బొదవు; భవ జలధి గడపెడు
చదురుం డలవడుట పూర్వ జన్మ ఫలమెకా?".

క.	ఎందెందుఁ గలుగు తీర్థము
లందలి మహిమముల నీ మహాత్ముని వలన
న్విందము; పరమార్థంబులఁ
గందము; వీనులకు విందు గద సూనృతముల్".

క. “మన భద్రయు నీ తపసిని
బనిగొని సద్భక్తి భోజ్య భక్ష్యంబులచేఁ
దనిపెడుఁగా కద్దానను
గనకున్నే రాజరాజుఁ గాంతునిఁగాఁగన్”.

క. గారాబ మొల్కు కన్నుల
నా రాముఁడు భద్రఁగాంచి నరుని కనియె “నీ
నారీమణి రైవతకము
నారాధించిన ఫలంబయౌ – నినుఁగాంచెన్”.

క. “నీ దాసిగ గొని చెలియల
నేదానను లోపమున్న నెఱుఁగఁ దెలుపుచున్
మోదానఁ గొనుఁడు పూజలఁ
గాదనకుఁడు ముద్దు గడపి కారుణ్యముతోన్”.

క. “కత్తిమొన బ్రతుకు జోదుల
పొత్తు గదా బ్రహ్మ వ్రాసెఁ బొలఁతులకు మా
యుత్తమ రాజ కులంబుల
నెత్తమ్మికి నిశితకరుని నెయ్యమువోలెన్”.

క. “బాణాసన తూణ తను
త్రాణము శైశవము నుండి తాల్చుచు నొక వి
న్నాణంపు జోదు తానై
ప్రాణంబుల సరకు గొనదు భద్ర మగటిమిన్”.

క. “పుట్టింట నుండు కాలం
బెట్టెట్టుగ నున్నఁ జెల్లు నింతికి; మఱి తా
మెట్టిన యింటను మెలఁగెడు
గుట్టు తెలియకున్న నెట్ల కూరు సుఖంబుల్”.

క. “దారుణము క్షత్రధర్మం
బీరసముల కిరవు దొల్లి యేర్పఱచిరి, యే
కారణమొ ధర్మకర్తలు
పూరుషులకుఁ జెల్లుఁగాక పొలఁతుల కేలా?”.

క. “పారంబులేని యోరిమి
గూరిమి బాంధవుల పట్ల, గురుజనములచో
గారవము భృత్యవర్గము
నేరుపెఱిఁగి యేలుకొంట, నెలఁతకు నీతుల్”.

క. కఱపవలె మీరు భద్రకు
నిరపాయ సుఖంబు లిచ్చు నీతి పథంబుల్
వరమీవలె నెన రెఱిఁగిన
నరవరు, మీయట్టి శాంతు నాథుఁ బడయఁగన్.”

క. తమ్ముఁడు పలికె “తథాస్తు” ని
నెమ్మొగమును వాంచి భద్ర నేత్రాంతములం
జిమ్మె నరుని యెడఁ జూపులఁ
గమ్మవిలుతు మాటు వెడలు కఱకు శరములన్.

క. అంతట మదిరను గ్రోలెడు
చింత మనమునందు దోప, సీరధ్వజుఁ డా
వింత తపసి వీడ్కొని చనె;
నంతి పురముఁ జేరె భద్ర యత్యుత్సుకయై.

సుభద్ర

రెండవ భాగము

సీ. కస్తూరి గన్నేరు కావి చీర మెఱుంగు
మేని చాయకు వింత మిసిమి గొలుప
చెలరేగు ముంగురుల్ చేర్చి కట్టిన జోతి
యిరులపై రిక్కల కరణి వెలుఁగ
పైటపైఁ దూఁగాడు పచ్చల హారముల్
చలదింద్ర చాపంబు చాడ్పుఁజూప
నిద్దంపుఁ జెక్కుల దిద్దిన పత్రముల్
మకరాంకు బిరుదాల మాడ్కి వఱల

గీ. మెఱపు, కెమ్మబ్బు లోపల మెఱయునట్లు
వలిపమున మేల్మి మొలనూలు తళుకులీన
భద్ర నడతెంచె బంగరు పళ్లెరములఁ
బండ్లుఁ బూవులు గొనుచు సపర్య కొఱకు.

క. మగని కడకేగు నెలఁతకు
దగు నీ కైసేత గాక, తపసిని దోడ్తోఁ
నెగఁజూచుట కాదే! యీ
సొగసరి, నీ ఠీవి నంప సుమ శరము వడిన్.

క. యతి నియతిఁ గోలుపోని
మ్మతివను గన్నంత మాత్ర ననిమేషత్వం
బతను విభూతియుఁ గాంచఁడె,
యతియై తాఁ బొందఁ జూచు టంతయు కాదే?

క. మంచి నటింతురు తన్పక
వంచనపరులైన వారు; వారిఁగని జనుల్
మంచనె పాటింతురు! మఱి
వంచన వంచకునె చెఱచి వంచించుఁదుదన్.

క. యతి మీదికి మతి వోవుట
మతిపోవుటగాఁ దలంచి మానిని యెంతో
ధృతిఁ గడఁగె మరులు మరులుప
మతి ద్రిప్పిన కొలఁది ఁజోకు మితి గడచుటయున్.

ఉ. "పొత్తులనుండ బెద్ద లిది
        పోలునటంచుఁ దలంచినట్టి యా
పొత్తుఁ దలంప కీ మగువ
        పుణ్యవతీతిలకమ్ము నోఁచె, ము
న్నుత్తగఁ గొంతిదేవి నను
        నమ్మల కన్నుల పెంపుదక్క యీ
రిత్త తపస్విపై మరులు
        రేఁగుట కానక మోసపోయితిన్.
ఉ. నవ్వదొడంగి రీ గతికి
        నా వదినె ల్తలలూపి ఖిన్నులై
నొవ్వగఁ బల్కఁజొచ్చిరి
        కనుంగవ నశ్రులు గ్రమ్మ చేటు; లీ
రవ్వఁదలంపఁగాని, మది
        రాల్పడి గుండె, నెఱింగెనేని యా
కవ్వడి నొచ్చి చుల్కనగఁ
        గాంచు గదాయని నాదు శీలమున్.

సీ. "ఏడు లోకంబుల నెనలేని

విల్లుకాఁ డెవ్వాఁ డటన్న గవ్వడి యనంగ

సాటివారల పట్ల సౌహార్ద మొనరించు,

మేటి యెవఁడన కిరీటి యనఁగ

నెనరు నేర్పులు గల్గు నెఱజాణుఁ డెవఁడన్న

నింద్రజుండని లోక మెన్ని పల్క,

పెద్దల కడ భక్తి పిన్నల యెడ రక్తి

నెరపువాఁ డెవఁడన్న నరుఁడె యనఁగ

గీ. వీను లలరంగ విని విని వేడ్కగదుర

నరుని నావానిగాఁ గొన్న నాతి నిపుడు

నాకు నాలోన వింతయ్యె నరుని మఱచి

మాయ యతి నొక్కరుని గాంచి మరులుకొంట.

క. జగదేక వీరునకు నే

నగుదును దగు వీరపత్నినని తలఁచి మదిం

దగిలి విలువిద్య నేర్చితి

నగవు గదా తపసి కప్పనము సేఁతకడున్.

క. పోనొల్లను యతి కడ కిఁకఁ

గానిమ్మెమైన; నరుఁడు గానలలోనన్

గాని, యగచాట్లఁ గుందగఁ

గానక నేఁదిరుగుచుంటి ఁగఠిన హృదయనై.

క. అని కన్నియ దలచుటయును

గనుఁగవ నుప్పొంగి పాఱెఁ గన్నీరు; పరు

ల్గన రాదని పడకింటికిఁ

జని పానుపుఁ జేరి కడు విషాదముఁ జెందెన్.

సుభద్ర

మూడవ భాగము

చ. పంచిరి రాచ బిడ్డ నొక పాంథ తపస్వి సపర్యకై గురుల్
మంచి దలంచి; చేకురక మానునె; నీవిటు వారి పంపుల
జ్జించి పరిత్యజించి నిరసించితి వేమొకొ యేమి కీడు శం
కించితివో యటంచు యతి కించల పాల్పడి వేఁగుచుండఁడే.

క. తెత్తును నరునని యతి వా
గ్దత్తము గృష్ణునకుఁ జేసెఁ గాని వినుమీ
తత్తరము మాని జనుమ యు
దాత్తుం డెంతేనిఁ దపసి తప్పునె పలుకుల్.

క. యతి నొకనిఁ గుడుపఁ జేకుఱు
నతి వేలంబైన భాగ్యమనఁడే హరి, నీ
మతకరి వదినెల మాటలఁ
గుతుక మఱియు నూరకుంట కూడునె చెపుమా.

క. కాలము దేశము సిద్ధుల
పాలై యాజ్ఞలను మెలఁగుఁ బార్థుని నీకై
లీల మెయిం గొనఁగా యతి
చాలడె? వంతలను మాని చనుమా వేడ్కన్.

క. "కాదని యాదవ వీరులఁ
గాదని నీ పెద్దయన్నఁ గవ్వడికొగి ని
న్నీఁదగు ధీరుడు కావలె
నౌదల మిన్నేఱు దాల్చు నార్యుండొకడే.

క. కారాదొకొ యతి యీశుఁడు,
రారాదొకొ నిన్నుఁ బ్రోవ రమణిరొ వటుఁడై
తా రాఁడొకొ యిటకు నరా
కారంబన నెంత యతికిఁ గరుణ గలిగినన్.

క. సిగ్గఱి వలె నొక్కొక తఱి
నెగ్గులఁ దొలగింపఁగోరు నింతులు; దానన్
లగ్గులు చేకుఱు మఱి నే
సిగ్గని నాఁడూరుకున్నఁ జిక్కునె హరియున్.

క. కోరి వరించితిఁ గాదే
నారాయణు నేను నాఁడు నాతులలోనన్
బేరుఁ బ్రతిష్ఠయుఁ గాంచనె
పారుఁడొకడు కాదె నాకుఁబట్టై నిలిచెన్.

క. ఉత్తముఁడా తపసి యెడన్
బత్తెంతయుఁ గల్గియుంట భావ్యం బైనన్
జిత్తమున నిన్న మొన్నను
గ్రొత్త తలఁపు లేరుపడ్డఁ గొంకితి పోవన్.

Subject for An Extravaganza

A young man makes love to a girl whom he often sees on a terrace of a house. She notices his attentions signs & c. She is in her పుట్టిన యిల్లు.

On Moon-light nights he goes along that street and listens to her music.

He sings snatches in the same tune. She replies.

She makes enigmatical appointments leading him into all kinds of escapades ending in embracing the దాసి.

At last She hatches a plot with the hero's wife, so that on a certain night the wife and the hero meet.

1

He చదలెల్ల వెదకెనే కొదమ చకోరము
కుదురైన రేవెల్గు కుదిసెనో యేమొ.

2

She ఏగాలి విసరెరా మగడ నిను యీా వంక
He తనువుకు తనువుకు తగులదె లంకె.

3

She తనువుకు తనువుకు తగులొక లంకా?
తగులన్న వగలన్న తలపోయు మింక.

4

He నేడేల కల్గెనె నెలత నీకీ శంక
(విను) మనుసుకు మనుసుకు మరులెగా లంకె.

5

She మనుసుకు మనుసుకు మరులు వక లంకా?
మరులన్న చెరలన్న మరవబోకింక.

6

He మగువల మాటలు మగువరో వింత
తగులము వగయని తగవొక కొంత?

7

She మగవారి బాటలు మరి మరి వింత
మగనాలిపైగాని మరులు కోరెంత.

8

He మాటలు కావిదె మనసిత్తు జూర
She మనసొక్క టేయైతె మరి రాకుపోర.

9

He చెంతకు చేరిన చెనకుట మేలె?
వంతలబెట్టకు వనజాక్షి యేలె.

10

She నీ కాంత నేనైన నెనరుంతువేమో!
పరకాంత పొందంటె ××××

11

He నాకాంత వీవైతె నా భాగ్యమెంత?
She నీకాంత నయ్యెద నిదె చూడు వింత.

(గురజాడ రామదాసు పంతులు ఈ గేయాన్ని, విజయనగరం నుంచి 1940 ప్రాంతంలో వెలువడిన 'విజయ' అనే పత్రికలో ప్రచురించారు. ఈ గేయాన్ని సేకరించిన బంగోరె దక్షిణ ఢిల్లీ ఆంధ్రసంఘం వెలువరించిన గురజాడ సంస్మరణ విశేషసంచికలో ప్రచురించారు. సం॥)

పుష్పలావికలు

వెన్నెల గాయు కుందములు వేళ నెరుంగక బూయ కల్వలున్
జున్నులు జూరగా గుడిపి చొక్కుల నెక్కుడు తేల్చు తమ్ములున్
జెన్ను వహించె నీ కడను చేరగ నిమ్మిక యన్యమేలనే
వెన్నుని యాన యిచ్చెదను వేడిని సొమ్ముల నంద్రు కామినుల్.

మోసములాయె లావికరొ మొన్నను నే తొగలెత్త నీ కడన్
మూసె గృహంబు చేరుతరి మోమను చందురు గానమిన్ మదా
వాసము జేరి కల్వలకు బాసట జేయుట నమ్మితేని నిన్
గాసుల నోలలార్చెదను కాదనక న్మెయి రమ్మనున్ విటుల్.

గోరుల డాలు దండలకు గూర్పగ గెంజిగి నెఱ్ఱమొల్ల లిం
పారగ జూడగా గలిగె నన్నువ తెమ్మని తీసి యింటికిన్
జేరగ తెల్లవార గని చింతిలి తారును దెల్లవారి ర
య్యారను గల్గు లావికల యోజలు చిత్రములంచు జవ్వనుల్.

నీ దండ చిక్కువడెనే
నా దండను చిక్కటన్న నగరే ప్రాజ్ఞుల్
నీ దండ నుంచికొనుమా
వాదుడుగు మటందు రచటి వనితలు విటులున్.

అరపది మోముల సామిని
విరులవి యొక రెండొ మూడొ విరియగ జేసెన్
విరుల వ్వారిగ బఱపెడు
విరుబోడులు విటుల తూల్చ వింతయె దలపన్.

కుసుమ శర విద్ధు లయ్యును
కుసుమంబులె కొందు రచటి కోవిదులు విటుల్
విసమునకు మందు విసమగు
నసమాయుధు వేటు తీట లలరులె మాన్చున్.

చూతము మీ మీ జాతుల
నాతిరొ యన విటులు బల్కె నగి లావికలున్
ప్రీతిగలదేని జాతులు
జూతురె మా జాతులెల్ల జోద్యము లనరే.

చక్కదనంబు నశ్వరము చానరొ వింటివె నీవు నా యెడం
జిక్కతనంబు జూపు టిటు చెల్లునె లోభి ధనంబు సర్వముం
బొక్కసమందు దాచు గతి బొంగెడు నా వెలలేని సొంపు నా
మక్కువనెల్ల గొంటి వొక మాట నొసంగుట భారమయ్యెనే!

చక్కదనంబు నశ్వరము సత్యమె మక్కువ లెల్ల కాలమున్
మిక్కుటమై చెలంగునొకొ, మిత్రమ చీమలు చుట్టుముట్టుచుం
జక్కెర చెల్లుదాక బలు సందడి జేయుచు వీడు కైవడిన్
జొక్కపు ప్రాయ మేగు తరి సున్న కదా మగవారి మక్కువల్!

భోట్టు

నూగు మీసపు కట్టు
కానరాని బొట్టు
నోటాన సిగరెట్టు
కోటు వింత కుట్టు
చేకట్ల జిలుగు వెండి కట్టు
నీలగిరి కొలను గట్టు
పై విహరించు వైష్ణవ భోట్టు.

సమస్యాపూరణం

మ. కలిచేతన్ విమతిత్వ మొందుచు మహా కామాంధకారంబునన్
కులధర్మంబు పరిత్యజించి గణికన్ గూడిమ్మ అమ్మా నినున్
బలుమార్వేడెదమంచుఁ బల్కెదరహో పాండిత్యమూహింపకే
వెలవాల్గంటి కుమారులౌదురు గదా విప్రోత్తముల్ రావణా!

(రీవారాణి అప్పలకొండయాంబకు సమస్యా పూరణం అంటే చాలా ఇష్టమట. "వెలవాల్గంటి కుమారులౌదురు గదా విప్రోత్తముల్ రావణా!" అనే సమస్యను ఆమె ఆస్థాన పండితులకిచ్చారట. గురజాడ పూరించిన పద్యమిది. కె.వి.ఆర్. మహోదయం, 1969 ప్రతి, పుట. 123)

మాటల మబ్బులు

దబ్బరలుం గొండెమ్ములు
మబ్బువలెం గ్రమ్మ మాయ మాటల తీపున్
నిబ్బరపు మొండితనమును
నబ్బురమగు విద్యలచటి యధికారులకున్.

తన కొక మేలు చేకురగ తక్కినవారికి గీడు సేయుటల్
మనమున లేని భక్తి యభిమానము మాటలలోనే చూపుటల్
గొనకెటు లాభముల్ గలుగు? గొంకక నాటకమాడ సాగుటల్
ధనమునకు న్మహోన్నతికి దారులు రాజ గృహాంతరంబులన్.

కెంజిగురుల కోయిల, సుమ
మంజరులన్ దేటిగముల, మనుజ ఖగములన్
మంజుల ఫలముల, చూతమ!
రంజించెద వితర తరులు రా వాదుకొనన్.

విధి వశమున నీ చెంతకు
మధుపము రా హేళనంపు మాటాడకుమా
మధు వొలుకు జలజ కులముల
కధికపు నెయ్యుఁడగు కుటజమా! తెలియు మెదన్.

మెరుపులు

ఈవియు దియ్యని మాటయు
భావంబున జేయతగిన పని తెలియుటయున్
ఠీవియగు ధైర్యభావము
రావు సుమీ యొకని వలన రావలె తనతోన్.

మానిసులు గాని యింతుల
తా నేర్చని నేర్పు చెలగు తరి జెప్పంగా
జ్ఞానవతుల కగునె పికము
దాని శిశువుల బెంచు నెగురుదాక నొరుచేన్.

గడ్డి తిను కారు మెకముల
బొడ్డున కస్తూరి నునిచి పొలియగ చేసెన్
జడ్జివిధి దుష్టజిహ్వాల
నొడ్డిన సమకూరు శుభము లుర్వీజనులకున్.

అడచుకొన కింద్రియంబుల
నిడుమల కది త్రోవ యంద్రు యివి యడచుటయే
కడు సంపదలకు బాటగు
నడుమే తేర వి ష్టమొదవు నా మార్గమునన్.

కాశి జచ్చెనేని కలుగదు జన్మంబు
కలిగెనేని నుదుట కలుగు కన్ను
సిరసు నందు చిన్ని సిరి తోడుబుట్టువు
కంఠసీమ వెలయు గరళ చిహ్నా

నాల్గు రీతుల గనకంబు నాడెమగును
వేటు గీటుల తునియించి వెచ్చజేసి
నరుడు నట్టుల నాల్గింట నాడెమగును
కులము శీలంబు కర్మంబు గుణము చేత.

(ఇవి కొన్ని సంస్కృత శ్లోకాలకు గురజాడ తెనిగింపు అని అవసరాల సూర్యారావు గుర్తించారు. సం॥)

ఋతశతకము

స్మితమతి సూచీ భేదిత
ఋత మౌక్తిక పదక శతక మిభపతి భాషా
సతి కతి కుతుకత గూర్చగ
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్.

సతి ప్రేమ వృత్తులను గని
పతి నమ్మిక నెగడు రీతి ప్రకృతి సతి యెడన్
మతియుతుడు ఋతము గనుటను
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

వెత బెట్టకు మిది యిమ్మని
బ్రతిమాలెడు ప్రియుని పల్కు ప్రతిభాషల సు
స్మిత ఋతమున్ వివరింపగ
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

ఋతము లతియత్న మృగ్యము
లతిగుప్తము లౌట పండ్ల నాకులలోనన్
వెతుకు గతి వెతుక దగునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

ఋతము గనుట లుప్తాక్షర
తతి పోల్కియు వేరు తెలివి తలపుల గూటం
బు తలప దాని క్రమమ్మని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

అతి సుకుమారము ఫలద
మృృత వృక్షం బనృతకక్ష మేచిన దానిన్
హతిజేసి తరువు గనుమని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

కుతప తరుణీ కర శబలీ
కృత వాతాచక్ర మనిల కృపి జెడు భంగిన్
ఋతమంటి కల్ల చెడునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

వితథముల బల్కి యొరులకు
వెత జేయు నతఁడు వన్నెలు వెట్టి యనృత పా
తతి కీలల తనె పడునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

కతలను రక్కసు నెత్తురు
క్షితి బడి రక్కసులగు గతి నృతమతి జంపన్
ఋతములు మితి లేకగునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

అతి తృష్ణాగ్ని పిశాచము
మతి ధర్మపథంబు నుండి మరలించు నెడన్
ఋతవిదుడె త్రోవ యిడునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

చతురత నశ్వంబును వలె
మతి నొంచు విచిత్ర గతుల మానవుడీ వై
నృత సత్యవర్ణ్నులం జన
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

ఋతమందు నిలిపి యుంచిన
మతి కుడ్యావృత సముద్ర మధ్యస్థంబై
ద్యుతి జెందు నోడ వలెనని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

మతి వీణా నిక్వణమున
ధృత తంతువు మీటకున్న నెట్టావృతమై
శ్రుతి చెడు, శ్రావ్యత యెట్లని?
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

మతి వీణ మీటు నంతనె
ఋత తంత్రీ శ్రుతిని జేరి యింపుగ స్వరముల్
ప్రతి సంవాద మ్మిడునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

ఋతమతి చూపులు దాకకు
మతి విద్యుద్యంత్ర మంచు మానిసి పగిదిన్
ధృతి చెడి వికలత గనునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

కితవత గట్టిన సంపద
కుతు కోద్యతి డించు పేక కోటల రీతిన్
ఋతమంటి నంత చెడునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

ఇతిహాసానృత కోష్టము
లతి కామోద్రేక రచన లందిరి నృపతుల్
ఋతకృతు లొందగ నృపతికి
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

మృతభట సంభృత రణ భువి
కుతల పతులు గనిరి కీర్తి కుంజర పతికిన్
మృతజీవిక ఋతభువి
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

గత క్లేశము లొొదవు హాయిని
కతలను విను వలన నెట్లు గలుగున్ సుఖముల్
మతిలేక నట్టి పోల్కిని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

బ్రతుకు విధము దెలియగ నగు
బ్రతికి యవుల బోవు తెలివి వంక వెతల నీ
ది తరణి గనుటయె యగునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

వెతక దగు నొక్క సత్వము
మతి నరు నొక్కింత ప్రేమ సరిగా జూడన్
నితరము లరయం జనదని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

ఋతమునకు బ్రాణ మిచ్చిన
మతిమంతు చరిత్ర కాల మార్గము నందున్
ఋత ఋజ దీపం బనుచున్
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

మితి మీరి దానవు తా
మృతిదాయక లోహమెత్త మెయి జీవనమౌ
గతి లోహమెత్తె నరు డిల
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

వితత కవితా ఖని గని కు
మతి కను చెదురు; మతియుతుఁడు కవితల సొంపున్
చతురత నేరిచి గనునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

ధృతి గురు జాడల నరిగెడు
గతి పెద్దలు జూప జనితి గజపతి త్రోవన్
కృతి కదె గౌరవమగుటన్
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

గురజాడ వారి పిల్లల పాట

చింతా చెట్టు చిలకల తోటీ
ఏమని పలికిందీ?
"చిలకల్లారా చిలకల్లారా
ఛీ ఛీ పొమ్మందీ."
కొబ్బరి చెట్టు చిలకల తోటీ
ఏమని పలికిందీ?
"చిలకల్లారా చిలకల్లారా
ఛీ ఛీ పొమ్మందీ."
జామీ చెట్టు చిలకల తోటీ
ఏమని పలికిందీ?
"చిలకల్లారా చిలకల్లారా
రండీ రండందీ."
మామిడి చెట్టూ చిలకల తోటీ
ఏమని పలికిందీ?
"చిలకల్లారా చిలకల్లారా
రండీ రండందీ."

('విశ్వవీణ' 1959 డిశంబరు 1వ తేదీ సంచిక నుంచి. చూ : గురజాడ రచనలు, కవితల సంకలనం, సం॥ సెట్టి ఈశ్వరరావు, పుట. 78, సప్తమ ముద్రణ, 2007)

Madras Congress

Tell me not in scornful numbers
Congress is an 'empty' show[1]
For though many a delegate slumbers
Seats are 'full' in every row.

Congress is earnest ! Congress is real!
Self-Government is its goal;
Action said, a high ideal
Is always good for the humen soul!

In the congress field of battle,
In constitutional strife
Indulge internal rattle,
Never lift a chair for life.

Lives of Moderates all remind us
We should wisely keep from crime,
Open sedition only finds us,
Shelter in a far-off clime[2]!

Let us then lie up and speaking,
Speaking at a furious rate :
Not always some benefit seeking
Learn to be loyal and to wait".

1. The first two lines resemble --
   H.H. Long Fellow's poem "A psalm of life".
   (Tell me not in mornful numbers, Life is an empty dream)
2. Perhaps a reference to the prison in Anandaman Islands.

(This poem was first printed in Vyasa Chendrika (A collection of Gurajada's Essays), edited by Avasarala Surya Rao and published by Visalandhra Publishing House in 1953. In a foot note Surya Rao stated that this parody was part of an essay written by Gurajada on Madras Congress Session held in December 1908 and published in the Hindu. Unfortunately Surya Rao published only the poem but not the whole essay. Till date the essay remained untraceable. Eds.)

The Emeralds

Under the bowers
Where the ocean powers,
Sit on their pearled thrones,
Through coral woods
of weltering floods,
Over heaps of unvalued stones,
Through the dim beams,
Which amid the streams
Weave a network of coloured light.

నాటకములు

కన్యాశుల్కము

(తొలి కూర్పు)

blank

DEDICATION

To

His Highness the Maharaja Mirja
Sri Ananda Gajapati Raj, Manea Sultan
Bahadur of Vizinagaram, G.C.I.E.

May it please your highness,

It is fable that when the ancient demi-god of your noble race was making a causeway across the sea to rescue his consort from captivity, the faithful squirrel brought at the end of its tail a few grains of sand, not indeed hoping to advance the high enterprise in any appreciable degree, but to show an inclination to serve. Ten years ago, when the question was engaging Your Highness's attention of saving a very helpless section of our woman-kind from a galling type of slavery, fraught with the germs of social demoralisation, an humble servant made a feeble effort to arouse public opinion on the subject by exposing the evil in n popular drama. The success that attended its production on the boards, and demand for copies from various quarters, emboldened him to publish it. No one is better aware that t he writer himself how great are the imperfections of the piece, and how unworthy it is of presentation to such an exalted personage and ripe scholar as Your Highness, but he has ventured to seek Your Highness's indulgence, as he deems it the highest honour and his greatest ambition to be permitted to dedicate the fruits of his intellect, poor though in merit, to Prince with whom knowledge is an absorbing passion and whose appreciative encouragement of letters, has attracted to his court, literary starts of the first magnitude and inaugurated to his court, literary starts of the first magnitude and inaugurated a brilliant epoch in the history of Telugu Literature.

I have the honour to subscribe myself

May it please Your Highness,

One Ever Loved to **The Ever Loyal.**

Preface

Under the orders of His Highness the Maharajah of Vizianagarm, a list was prepared ten years ago, of Brahmin *sulka marriages*, celebrated in the ordinary tracts of the Vizagapatnam District during three years. The lists is by no means exhaustive as the parties concerned were naturally averse to admitting acceptance of bride-money; but such as it is, it forms a document of great value and interest. The number of marriages recorded reached one thousand and thirty four, giving an average of three hundred and forty four for the year. Ninety nine girls were married at the age of five years, forty four at four, thirty six at three, six at two, and three at the age of one ! - the babies in the last instance carrying a price of from three hundred and fifty to four hundred rupees a head. Strange, as it may sound, bargains are sometimes struck for children in the womb. Such a scandalous state of things is a disgrace to society, and literature cannot have a higher function than to show up such practices and give currency to a high standard of moral ideas. Until reading habits prevail among the masses, one must look only to the stage to exert such healthy influence. These considerations prompted me to compose *Kanyasulkam.*

I clothed the play in the spoken dialect, not only that it is better intelligible to the stage - going public than the literary dialect, but also from a conviction that it is the proper comic diction for Telugu. Dramatic style is, no doubt, determined to some extent by usage, but the absence of any real dramatic literature in Telugu, leaves a writer free to adopt that outward form which he deems most appropriate for the presentation of his ideas. The metres in use in Telugu, with their alliterative restrictions, are incapable of imparting no language conversational ease which is indispensable in a comedy, or *continuity* in whcih, as Mr. Ward remarks, lies real life. One might invent new dramatic measures - but it would be a superfluous task, so far at least as comedy is concerned, as prose is gaining ground all over the world for dramatic purposes.

It has been remarked that the use of what is wrongly termed the *vulgar tongue* mars the dignity of a literary production, but that is a piece of criticism which one need not heed at the present day when the progress of the Science of Language has established better standards for judging the quality and usefulness of tongues than the whims of Grammarians of old linguistic strata. The Telugu literary dialect contains many obsolete grammatical forms, an inconveniently, large mass of obsolete words and arbitrary verbal contractions and expansions, necessitated by a system of versification based on allit-

eration and quantity. A license, which, no doubt, has its own advantages of introducing Sanskrit words to any extent has been but too eagerly availed of by poets who brought glossaries into requisition, revelled in fantastic compound - formation, and made the Telugu literary dialect *doubly dead.* This is not the place to dilate on the question of linguistic reform; but thus much might be said - It it is intended to make the Telugu literary dialect a great civilizing medium, it must be divested of its superfluous obsolete and Sanskrit elements, and brought closer to the spoken dialect from which it must be thoroughly replenished. There is not much dialectical difference in the Telugu generally spoken in the various parts of the Telugu Country; so a new common literary dialect can be established with comparative ease if only able writers set about it in right earnest.

Recently, I happened to read *Brahmavivaham* by Rai Bahadur Viresalingam Pantulu garu and found that there were some parallel passages in our plays, a thing perfectly natural considering that his piece traversed the whole field of Brahmin marriages. But it will be seen that these plays have little else in common, our treatment being essentially different. *Brahmavivaham* was meant to be a pure comedy of manners, while in *kanyasulkam* humour, characterization, and the construction of an original and complex plot have been attempted with what success, it is for the public to judge.

Vizianagaran, **G.V.A.**
1st January 1897.

పాత్రలు.

౧. అగ్నిహోత్రావధాన్లు : - కృష్ణారాయపుర మగ్రహారము కాపురస్థుడు.

౨. వెంకటేశము : - అగ్నిహోత్రావధాని కుమారుడు.

౩. గిరీశం :- వెంకటేశమునకు చదువుచెప్పునయ్యవారు.

౪. కరటకశాస్త్రులు :- వెంకమ్మ తోడబుట్టినవాడు.

౫. లుబ్ధావధాన్లు :- రామచంద్రపుర మగ్రహారము కాపురస్థుడగు నొక బ్రాహ్మణుడు.

౬. రామప్పంతులు :- రామచంద్రపుర మగ్రహారము కాపురస్థుడగు నొక లౌక్యుడు.

౭. సౌజన్యరావుపంతులు :- ప్లీడరు.

౮. భీమారావు పంతులు :- ప్లీడరు.

౯. నాయుడు :- ఏజన్సీకోర్టు వకీలు.

౧౦. కరటకశాస్త్రుల శిష్యుడు :- డెప్యూటీ కలెక్టరు, హెడ్‌కనిష్టీబు, బైరాగి, శూద్రులు, దుకాణదారు, కలక్టరు కచేరి గుమాస్తాలు, బ్రాహ్మణులు, బంట్రౌతులుమొదలగు వారలు.

౧. వెంకమ్మ : - అగ్నిహోత్రావధాని భార్య.

౨. బుచ్చమ్మ : - అగ్నిహోత్రావధాని కూతురు.

౩. మీనాక్షి : - లుబ్ధావధాని కూతురు.

౪. మధురవాణి : రామప్పంతులుంచుకొనిన సాని.

కన్యాశుల్కము

మొదటియంకము

స్థలము - విజయనగరములో బొంకులదిబ్బ

(గిరీశం ప్రవేశించి.)

గిరీశ : సాయంకాలమైనది. పూటకూళ్లమ్మకు సంతలో సామాను కొనిపెట్టుతానని నెల రోజులైనది పదిరూపాయలు పట్టుకువెళ్లి డ్యాన్‌సింగు గర్లుకింద ఖర్చు పెట్టినాను. యీవేళ ఉదయము పూటకూళ్లమ్మకూ నాకూ యుద్ధము అయిపోయినది. బుఱ్ఱ బద్దలకొడదామా అన్నంతకోపం వచ్చినది కాని, పూర్ రిచ్చర్డు చెప్పినట్లు పేషన్సు వుంటేనే కాని లోకములో పనిజరగదు.

When lovely woman stoops to folly,
And finds too late that men betray,
What charms can soothe her melancholy,
What arts can wash her guilt away?

ఈలా డబ్బు లాగేస్తే యిదివరకు యెన్ని పర్యాయములు ఊరుకున్నదికాదు. డ్యాన్‌సింగు గర్లు మాట యేదో కొంచెము ఆచోకీ కట్టినట్టు కనబడుతుంది. లేక యెవళ్లయినా నా మీద కోపంకొద్దీ ఉన్న నిజం దానితో చెప్పివేసినారేమో! ఈ వేళ ఉదయంసంగతి ఆలోచిస్తే యిటుపైని తిండిపెట్టేటట్టు కనపడదు. ఇక యీ వూరులో మనపప్పు వుడకదు. ఎటుచూచినా అందరికీ బాకీలేను. వెంకుపంతులుగారి కోడలికి లవ్‌లెటర్ వ్రాసినందుకు యెప్పుడో వొకప్పుడు సమయంచూసి యెముకలు విరగ్గొట్టేస్తారు.

Can love be controll'd by advice?
Will cupid our mothers obey?

శీఘ్రంగా బిచాణా యిక్కడనుండి యెత్తివెయ్యడమే బుద్ధిమంతుడికి లక్షణం. గాని మహాలక్ష్మిని వదలడమంటే యేమీ మనస్కరించకుండా వున్నది.

It is women that seduce all mankind.

నేను యేదో ఉద్యోగాలూ ఊళ్ళు యేలి తనతో వైభవము వెలిగిస్తాననే నమ్మకముతో ఉన్నది. పూర్ క్రీచర్ !

Oh! Whistle to me and I will come away, Though father mother and grandmother. Should go mad.

ఎవరా వస్తూ ఉన్నది? నా ప్రియశిష్యుడు వెంకటేశ్వరులులాగు వున్నాడు. ఈ వేళ కిస్‌మిస్ శలవులు యిచ్చివుంటారు. వాడి ముఖం వైఖరి చూస్తే ఫెయిలయినట్టు కనపడుతున్నాడు. వీడికి శలవులలో చదువుచెప్పే మిషమీద వీడితోకూడా వీడి వూరు వుడాయిస్తే చాలా చిక్కులు వదులుతవి. అటు నుంచి నరుక్కురమ్మన్నాడు.

(వెంకటేశ్వర్లు ప్రవేశించుచున్నాడు.)

గిరీశ : ఏమివాయి, మైడియర్ షేక్స్‌పియర్. ముఖం వేల వేసినావు?

వెంకటే: ఇక మీరు నాతో మాట్లాడకండి, మీతో సావాసం చేయడముచేత నా పరీక్ష పోయిందని మా మేష్టరుగారు చెప్పినారు.

గిరీశ : నాన్సెన్స్. మొదటినుంచీ నేను అనుమానిస్తూనే వున్నాను. నీ మేష్టరుకి నన్ను చూస్తే కిట్టదు. అందుచేత నిన్ను ఫెయిలుచేసినాడు గాని; లేకుంటే నివ్వు ఏమిటి? ఫెయిలు కావడమేమిటి! అతనికీ నాకూ యెందుకు విరోధము వచ్చిందో నీకు తెలిసిందా? అతను చెప్పేదంతా తప్పుల తడక. అది నేను న్యూసు పేపరులో పెట్టి యేకివేసినాను.

వెంకటే: మీవల్ల నాకు వచ్చినదల్లా చుట్టకాల్చడం వక్కటె. పాఠం చెప్పమంటే యెప్పుడూ కబుర్లు చెప్పడమేకాని, ఒకమాటయినా ఒక ముక్క చెప్పిన పాపానపోయినారా!

గిరీశ : డామిట్. యిలాంటి మాటలంటే నాకు కోపము వస్తుంది. ఇది బేస్ యిన్‌గ్రాటిట్యూడ్. నాతో మాట్లాడుతుండడమే యెడ్యుకేషన్. నీకున్న లాంగ్వేజి నీ మేష్టరుకైనా వుందీ? విడో మారేజి విషయమై నాచ్ కొశ్చన్ విషయమై నీకు యెన్ని లెక్చర్లు యిచ్చాను. నా దగ్గర చదువుకొన్నవాడు ఒకడూ అప్రయోజకుడు కాలేదు. పూనాలో డక్కన్ కాలేజిలో నేను చదువుతున్నప్పుడు, ది ఇలివెన్ కాజస్ ఫర్ ది డిజన్‌రేషన్ ఆఫ్ ఇండియా విషయమై మూడు ఘంటలు ఒక్క బిగిని ఆలాగు లెక్చెర్లు యిస్తే ప్రొఫెసర్లు అంతా టప్రు కొట్టేశారు. మొన్న బంగాళీబాబు ఈ వూళ్లో లెక్చర్లు యిచ్చినప్పుడు ఒకడికయినా నోరుపెగిలిందీ. మనవాళ్లు వట్టి వెధవాయిలోయి. చుట్ట కాల్చడం యొక్క మజా నీకేమీ బోధపడలేదు. చుట్ట కాల్చడం నించే దొర్లు యింత గొప్పవాళ్లు అయినారు. చుట్టుకాల్చని ఇంగ్లీషు వాడిని చూశావూ? చుట్టకాల్చడంబట్టె స్టీముయంత్రం కనుక్కున్నారు. శాస్త్రకారుడు కూడా యేమన్నాడో వినలేదా?

క. ఖగపతి యమృతముతేగా ।
భుగభుగమని పొంగి చుక్క భూమినిఁవ్రాలెన్ ।
పొగచెట్టైజన్మించెను ।
పొగతాగని వాడు దున్నపోతైబుట్టున్ ॥

ఇది బృహన్నారదీయం నాలుగవ ఆశ్వాసములో వున్నది. అది ఆలాగు వుణ్ణీగాని నీ అంత తెలివయిన కుఱ్ఱవాడిని ప్రొమోషన్ చెయ్యనందుకు నీ మేష్టరుమీద నావళ్లు మహామండుతూ వున్నది. ఈమాటు వంటరిగా షికారు వెళ్ళుతూన్నపుడు చూచి ఒక తడాఖాతీస్తాను. నీవు శలవులలో యిక్కడ వుంటావా లేక, మీ వూరికి వెళతావా?

వెంకటే: మా వూరికి వెళ్ళాలనివుంది కాని (గద్గద స్వరముతో) ప్యాసుకాలేదంటే మా వాళ్ళు కొట్టేస్తారు.

గిరీశ : నీకు నేనొక వుపాయం చెప్పుతాను. నేను చెప్పినట్టల్లా యెప్పుడూ వింటానని ప్రమాణకం చేస్తావా?

వెంకటే: (అతనికాళ్ళు పట్టుకుని) ఏలాగైనా నన్ను రక్షించాలి మా నాన్నకు మా చెడ్డకోపం. ఇంటికి వెళ్లితే యెముకలు విరగగొట్టేస్తాడు.

గిరీశ : దట్ యీస్ టిరనీ యిదే బంగాళీ కుఱ్ఱవాడవుతే యేమిచేస్తాడో తెలిసిందా? కఱ్ఱ పట్టుకుని తండ్రయేది తాతయేది ఛమ్డాలు యెక్కకొడతాడు. మీ అగ్రహారంలో మరి యెవరూ స్కూలు కుఱ్ఱవాళ్లులో లేరుగద?

వెంకటే: లేరు.

గిరీశ : అయితే నేనొక వుపాయం చెప్తాను విను. నేను కూడా నీతో వస్తాను. నువ్వు ప్యాస్ అయినావని చెప్పేదాము. కావలిస్తే అటుంచి వచ్చిన తరువాత టవును స్కూలులో ప్రవేశించవచ్చును.

వెంకటే: మీరు కూడా వుంటే నాకు భయములేదు, మొన్న వేసంగి శలవులలో కూడా మా అమ్మ శలవులలో పాఠాలు చెప్పడానికి మిమ్మలిని తీసుకురమ్మంది.

గిరీశ : ఆల్‌రైట్. కాని నా కిక్కడ చాలా వ్యవహారములలో నష్టము వస్తుంది. మునసబుగారి కొమాళ్లకి శలవులలో పాఠాలు చెప్పితే ట్వంటీ రుపీస్ యిస్తామన్నారు. అయినా నీ విషయంలో యెంత లాస్‌వచ్చినా నేను కేర్ చెయ్యను. మీవాళ్లు బార్ బరస్ పీపిల్ తిన్నగా ట్రీట్ చేస్తారో చెయ్యరో. నీవు నా విషయమై గట్టిగా రికమెండు చెయ్య వలసియుంటుంది. కొత్త పొస్తకాలు కొనడముకు ఒక జాబితావ్రాయి. కొంచెము

డబ్బు చేతిలో వుంటేనే గాని సిగర్సుకి కొంచెము ఇబ్బందిగా వుంటుంది. నోట్‌బుక్కు, పెన్సలు తియ్యి:

1. రోయల్ రీడర్.
2. మ్యాన్యుఅల్ ఆఫ్ గ్రామరు.
3. గోషుస్ జ్యామెట్రి.
4. బాసూస్ ఆల్జిబ్రా.
5. బాసూస్ అర్థమెటిక్కు.
6. నలచరిత్ర.
7. రాజశేఖర చరిత్ర.
8. షెప్పర్డ్సు జనరల్ యింగ్లీషు.
9. వెంకట సుబ్బారావ్స్ మేడిజీ.

యెన్ని పుస్తకాలయినాయి.

వెంకటే: తొమ్మిది పొస్తకాలయినాయి.

గిరీశ : మరొక్కటి వెయ్యి – కుప్పుస్వామి అయ్యర్సు మేడ్‌డిఫికల్ట్. అక్కడికి చాలును. మీవాళ్ళుగాని ఇంగ్లీషు మాట్లాడమంటే తణుకూ బెణుకూ లేకుండా పుస్తకాలలో వున్న ముక్కలు ఏకరపెట్టెయ్యి. నీ దగ్గిర యేమయినా కాపర్సు వున్నవా? బ్యాంకినోట్లు మార్చలేదు. వక పదణాలుపెట్టి మిఠాయి పట్టుకొనిరా. రాత్రి మరి నేను భోజనము చెయ్యను. మార్కట్‌కు వెళ్ళి బండి కుదిర్చేశి దానిమీద నా ట్రావెలింగు ట్రంక్ పడేసి మెట్టుదగ్గిర బండి నిలబెట్టివుంచు. ఇక్కడ కొన్ని పనులు చక్కబెట్టుకొని యెంత రాత్రికయినా వచ్చి కలుసుకుంటాను. గో యట్ వన్స్ మై గుడ్ బోయ్. నీవు బుద్ధిగా చెప్పిన మాటలు వింటూవుంటే సురేంద్రనాథ్ బనర్జీ అంత గొప్ప వాడిని చేసేస్తాను. నేను నీతో వస్తానన్న మాట మాత్రం పిట్టకైనా తెలియనియ్యవద్దు.

(వెంకటేశ్వరులు నిష్క్రమించుచున్నాడు)

గిరీశ : (తనలో) ఈ వ్యవహార మొకటి ఫైసలయింది. ఈ రాత్రి మహాలక్ష్మికి పార్టింగు విజిట్ యివ్వవలెను.

(పైకి) రవణింతున్నుతి కాలకంఠ మకుటాట్టాలప్రతోళీమిళత్యవమానామరశింధు బంధురపయ స్సంభార

(ఒక బంట్రోతు ప్రవేశించి.)

బంట్రోతు :అయ్యా మొన్న మీరు వేయించుకొన్న పొటిగ్రాఫుల ఖరీదు అడగమని మా పంతులు గారు పంపించారు.

గిరీశ : (వినబడనట్టు నటించుచు)

గంభీరవాగ్వ్యవహారైక ధురంధరత్వమగు జిహ్వాలోలి మత్తలికిన్! జనికిందల్లికి కారవేల్లికి ధనుర్జ్యావల్లి నీరుల్లికిన్!!

బంట్రోతు:యంతమందిని పంపించినా యిదుగో యిస్తామని అదుగో యిస్తామని తిప్పుతూ వచ్చేవారట. నేను వాళ్ళలాగు వూరుకునే వాడను కాను.

గిరీశ : అయ్య కోనేటికి తోవయిదే.

బంట్రోతు :యిదెక్కడ చెమిటి మహాలోకము వచ్చిందయా.

గిరీశ : కోమటి దుకాణమా? కస్పాబజారులో కాని ఇటివైపు లేదు.

బంట్రోతు :(గట్టిగా చెవిదగ్గిన నోరుపెట్టి) పొటిగ్రాఫుల ఖరీదు యిస్తారా ఇవ్వరా?

గిరీశ : బస రాధారీ బంగళాలో చెయ్యవచ్చును.

బంట్రోతు : (మరీగట్టిగా) మీరూ సానిదీ కలిసి వేయించు కున్న పొటిగ్రాఫు ఖరీదు 16 రూపాయలు. అప్పుడే యిస్తామని యింకా తిప్పలు పెడుతూన్నారు.

గిరీశ : ఓహో నీవా! నింపాదిగా మాట్లాడు. నింపాదిగా మాట్లాడు. రేపు వుదయం తప్పకుండా 8 ఘంటలకు పూటకూళ్లమ్మ యింటికి వచ్చినట్టైనా రూపాయలు అణాపైసలతో ఇచ్చివేస్తాను. మీ పంతులుకు స్నేహమూ మంచీ చెడ్డా అక్కరలేదూ. ఇంత తొందర పెట్టడానికి యేవూరైనా పారిపోతామా యేమిటి.

బంట్రోతు :మాటలతో కార్యము లేదు రూపాయలు నిలువబెట్టి మరీ పుచ్చుకోమన్నారు.

గిరీశ : పెద్దమనిషివి నువ్వూ అలాగే అనడం ధర్మమేనా? రేపు వుదయం యివ్వకపోతే మాలవాడి కొడుకు ఛండాలుడుతో సమానము – ఇంకా నీకు నమ్మకము లేకపోతే యిదుగో గాయిత్రి పట్టుకు ప్రమాణం చేస్తాను.

బంట్రో :కానియ్యండి రేపు వుదయం ఇయ్యకపోతే మాత్రం భవిష్యం వుండదు

(అని నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

గిరీశ : (తనలో) ఇన్నాళ్ళకు జంఝ్యపుపోచ వినియోగం లోకి వచ్చింది. ధియాసాఫిస్ట్ చెప్పినట్లు మన ఓల్డు కస్టమ్సుకు ప్రతిదానికీ యెదో ఒక ఉపయోగం ఆలోచించే మన వాళ్ళు నియమించారు. యిప్పుడు నాకు బోధపడ్డది.

ఈ పిశాచాన్ని వదుల్చుకునేటప్పటికి తలప్రాణం తోక్కివచ్చింది. చీకటి పడింది. శీఘ్రబుద్ధేఃపలాయనంఅని పెందరాళే ఈ వూరునుంచి వుడాయిస్తేనే కాని ఆబోరు దక్కదు. ఇక బయలుదేరి మహాలక్ష్మి ఇంటికి వెళ్ళవలెను. మేక్ హే వైల్‌ది సన్‌షైన్స్ అన్నాడు. (పైకి) పూజారివారి కోడలు తాజారగ బిందెజారి జర్రున పడియెన్. ఆ పైముక్క మరి జ్ఞాపకమువచ్చినది కాదూ. (చుట్టనోటిలో బెట్టుకుని అగ్గిపుల్ల వెలిగించు చుండగా తెరదించి వేయవలెను.)

★★★

(ఠస్థలము - కృష్ణారాయపురం అగ్రహారంలో అగ్నిహోత్రావధాన్లుగారి నడవ)

(అగ్నిహోత్రావధానులుగారు కూర్చుని జంఝ్యాలు వడుకుచు కరటక శాస్త్రులు శిష్యునిచేత పేలు నొక్కించుకొనుచు వెంకమ్మ కూర తరుగుచు గనబడుదురు)

వెంకమ్మ : నిన్నటినుంచి కిసిమీశ్శలవులని కుర్రవాడు వుత్తరం వ్రాసినాడు. యెన్నాళ్లైందో చూచి కళ్ళు కాయలుకాచిపోయినాయి. గడియో గడియో వస్తాడు కాబోలు.

అగ్నిహో: ఎందుకు వట్టినే వగచడం. నేను వద్దు వద్దంటూంటే ఇంగ్లీషులో పెట్టావు. మెరక పొలంమీద వచ్చేశిస్తంతా వాడికింద ఖర్చుఅయిపోతున్నది. క్రిందటి సంవత్సరం పరీక్షఫేలు అయిపోయినాడు. మనకి ఇంగ్లీషు అచ్చిరాదని పోరి పోరి మొదటే చెప్పాను. మా పెత్తండ్రి దిబ్బావధానులు కొడుకుని ఇంగ్లీషు చదువుకు పార్వతీపురం పంపించేటప్పటికి వుష్ణంవచ్చి మూడు రోజుల్లో కొట్టివేశింది. బుచ్చబ్బి కొడుక్కి ఇంగ్లీషు చెప్పిందామనుకుంటూండగానే పెద్దఖాయిలా పెట్టిచచ్చినంతైంది.

వెంకమ్మ : మీరు యెప్పుడూ యిలాంటి వాగాయత్తం మాటలే అంచారు. డబ్బుఖర్చు అయిపోతుందని మీకు బెంగ. మొన్న మొన్న నాకళ్లయదట మన వాకట్లో జుత్తువిరబోసు కుని గొట్టికాయలు ఆడుకునేవాడు నేమానివారి కుర్రాడికి మునసబీ అయిపోయింది.

అగ్నిహో: మన వెధవాయికి చదువువచ్చేది యేమీ కనపడదుకాని పుస్తకాలకింద జీతం కింద ఇక నాలుగు యేళ్లయేటప్పటికి మనభూమి కడతేరిపోతుంది. ఆ పైని చిప్పా దొప్పా పట్టుకుని బయలుదేరాలి. నిమ్మళంగా ఇంటిదగ్గిర వుంటే ఈ పాటికి నాలుగు అర్థాలు చెప్పివేదును. వొద్దంటూంటె యీ వెధవ ఇంగ్లీషుచదువుకింద పెట్టావు.

వెంకమ్మ : మనవాడికి ఒక మునసబు పనైనా, పోలీసు పనైనా అవుతే ఋణాలిచ్చి యీ అగ్రహారం భూములన్నీ కొనేస్తాడు. సాలుకు వక నూఱు రూపాయీలు ఖర్చుపెట్టడానికి ముందూ

వెనుకా చూస్తున్నారు. మీలాగే వాడూ పెద్ద కడుపు వేళ్లాడేసుకుని జంఝాలు వడుక్కుంటూ బతకాలని వుందా యేమిటి? మీకంత భారమనితోస్తే మా వాళ్లు నా పసపూ కుంఖానికి యిచ్చిన భూమి అమ్మేసి కుఱ్ఱాడికి చదువు చెప్పిస్తాను.

కరటక : నీ భూమి యెందుకు అమ్మాలి మన సొమ్ము చెడతిని కొవ్వివున్నాడు అతనే పెట్టుకుంటాడు.

అగ్నిహో: అయితే నా కడుపును ఆక్షేపణ చేస్తావషె? యీ మారంటె నీ అన్న వున్నాడని వూరుకునేది లేదుసుమా!

(గిరీశ, వేంకటేశ్వర్లు, ప్రవేశించుచున్నారు.)

వెంకమ్మ : మా బాబు – మా బాబు వచ్చావషోయి (అని లేచి వెళ్లి కవుగలించుకొనుచున్నది)

అగ్నిహో: వెధవాయా. యీ మాటైనా ప్యాసు అయినావా లేదా?

వెంకటే: (తెల్లబోయి జూచుచున్నాడు)

గిరీశ : ప్యాసు అయినాడండి. ఫస్టుగా ప్యాసయినాడు.

అగ్నిహో: యీ తురక యెవడోయి?

గిరీశ : టర్క్! డామిట్, టెల్‌మాన్.

అగ్నిహో: మాన్! మానులావున్నానంఛావు? గూబ పగలకొడఛాను.

వెంకటే: (వణుకుతూ తల్లివైపుచూచి) అమ్మా యీయనే నాకు చదువు చెప్పుతాడు.

కరటక : ఇంటికి పెద్దమనిషి వస్తే అపుచ్ఛపు మాటలాడుతావేమి ఇంగ్లీషుమాట ఆయనేమో కుఱ్ఱవాడితో అంటే పుచ్చకాయ దొంగంటే బుజాలు తుడుముకున్నట్టు నీ మీద పెట్టుకుంటావేమి.

(బండివాడు సామాను దించును)

గిరీశ : తమరు యిక్కడా వున్నారు. నన్ను తమరు యరగకపోయి వుండవచ్చును గాని సంస్కృత నాటక కంపెనీలో తమర్ని తరుచుగా చూస్తూ వుండెవాడిని. యిండియా అంతా తిరిగినాను. గాని తమవంటి విదూషకుణ్ణి యక్కడా చూడలేదు. సంస్కృతం, అరవం, మహారాష్ట్రం, యింకా యెన్నో భాషలు మంచినీళ్ల ప్రవాహంలా మాట్లాడుతారు.

అగ్నిహో: (ధుమధుమలాడుచు) యీ శెషభిషలు నాకు పనికిరావు. ఈయన వైఖరి చూస్తే యిక్కడే బసవేసేటట్టు కనబడుతున్నది. నా యింట్లో భోజనం యంత మాత్రమూ వీలుపడదు.

వెంకమ్మ : ఆయన వెర్రివాడు, ఆయనమాట గణనలోకి తేకు బాబూ! యాలాగైనా మా వాణ్ణి కడుపులోపెట్టుకుని ఒక ముక్క అబ్బేటట్టు చేయిబాబూ. వాడు వట్టి సత్తెకాలం నాయన. నామోస్తరే.

గిరీశ : అభ్యంతరమేమిటమ్మా, మీవాడు శలవులలో చదువు చెప్పమని యెంతో బతిమాలుకుంటే పోనీ పనికివచ్చే కుర్రవాడుగదా అని వచ్చినాను. లేకుంటే పట్నంలో పంచపక్వ పరమాన్నాలు మానుకుని ఇక్కడ ముతక బియ్యం తినడానికి ఎందుకువస్తాను.

కరటక : (తనలో) వీడు టక్కర్‌లా వున్నాడు.

వెంకమ్మ : ఈ చదువులకోసమని పిల్లలను వదులుకుని వుండడం వార్లక్కడ శ్రమదమాదులు పడుతూవుండడం, నా ప్రాణాలు యెప్పుడూ అక్కడే వుంచాయి. డబ్బంటే యెప్పుడూ వెనకచూడలేదుకదా, మేము కనడం మట్టుకుకన్నాము. మీరే తల్లిదండ్రీ వాడిని యేలాగు బాగుచేస్తారో మీదే భారం.

గిరీశ : మీరు ఇంతదూరం శలవు యివ్వవలెనా. నా మంచీ చెడ్డా మీకుర్రవాణ్ని అడిగితేనే తెలుస్తుంది. ఇంతెందుకు ఇక మూడుసంవత్సరములు నా తరిఫీతులో వుంచితే క్రిమినల్ లోవర్ అనగా పోలీసు పరీక్ష ప్యాసు చేయించివేస్తాను. డబ్బువిషయమై మట్టుకు మీరు వెనక తీయకుండా వుండాలి.

అగ్నిహో:యీ సంవత్సరం పుస్తకాలకి యెంతైందిరా అబ్బీ?

వెంకమ్మ : పదిహేను రూపాయిలవుతుంది.

అగ్నిహో:ఒక దమ్మిడీ ఇచ్చేది లేదు. వీళ్లిద్దరూ కూడి ఆ రూపాయలు పంచుక తినేసేటట్టు అగుపడుచుంది గాని మరేమీ లేదు. నేను వేదము 82 పన్నాలూ జటాంతం వరకూ పుస్తకాల కింద ఒక దమ్మిడీ ఖర్చు లేకుండా చదువుకున్నాను. ఇదంతా టోపీ వ్యవహారంలాగా కనబడుతుంది.

కరటక : (ముఖంవంకబెట్టి నవ్వుకొనును)

గిరీశ : (కరటకశాస్త్రులవైపుచూచి) బార్బరస్ చూచారండి జన్‌టిల్‌మ్యాను అనగా పెద్దమనిషిని యెలాగు అంటున్నారో– నేను యీ నిమిషం వెళ్లిపోతాను.

వెంకమ్మ : చాలు. చాలు. బాగానే వున్నది. ఇంటికి ఎవరైనా పెద్దమనిషి వస్తే నాకిదే భయం. ఆయన మాటల కెక్కడికి –బాబూ వెళ్లకండి. అన్నిటికీ నేను వున్నాకదా.

కరటక : అగ్నిహోత్రావధానులూ కుర్రవాడికి రవ్వంత చదువు చెప్పించడానికి ఇంత ముందూ వెనకా చూస్తూన్నావు. బుచ్చమ్మని అమ్మిన పదిహేను వందల రూపాయిలూ యేమిచేసినావు.

గిరీశ : సెల్లింగ్ గర్ల్స్! డామిట్.

అగ్నిహో:ప్రతిగాడిదకొడుకూ అమ్మేవు అమ్మేవు అంచూవుంచాడు. కూరగాయషోయి – అమ్మ డానికి – ఆ రూపాయిలు పుచ్చుకోకపోతే మొగుడు చచ్చాడు గదా దానిగతి యేమవును, వడ్డీతో కూడా ఇప్పుడు ౧౮౦౦ రూపాయలు అయినవి. దాని మానాన్న అది బతకవచ్చును.

కరటక: చచ్చాడంటే వాడిది తప్పా? మంచంమీంచి దించివేయడానికి శిద్ధముగా వున్నవాడికి పెళ్ళిచేసినావు. సదశ్యం నాడు వెంకుపంతులుగారు వచ్చారు కారని భోజనాల దగ్గిర కనిపెట్టుకు వుండేసరికి గుడ్లు పేలిచచ్చాడు. అగ్నిహోత్రావధానులూ! నేను యెరుగనట్లు చెప్పుతావేమిటి?

గిరీశ : తమరేనా, నులక అగ్నిహోత్రావధానులుగారు. జటలో తమతో సమానులు లేరని రాజమహేంద్రవరంలో అనుకునేవారు.

అగ్నిహో:మీది రాజమహేంద్రవరంటండీ. ఆ మాట చెప్పారు కారేమి. రామవుధానులు గారు ఖులాసాగా వున్నారా? ఆయన గొప్ప ఘనాపాటీ.

గిరీశ : ఖులాసాగా వున్నారు. నేను ఆయన మేనల్లుణ్ణే నండి నాపేరు గిరీశం అంటారు.

అగ్నిహో:ఆలాగునండీ చెప్పారు కారూ.

గిరీశ : మా మామగారు ఎప్పుడూ ఎవరువచ్చినా మిమ్ములనే పొగుడుతూ వుంటారు.

అగ్నిహో:ఎవరో అనుకుని యిందాకా మిమ్మలిని అన్నమాటలు క్షమించాలి సుమండీ. నేను కొంచెము ప్రథమకోపిని.

గిరీశ : దానికేమిటండీ. తమవంటి పెద్దవాళ్ళు అనడమూ – మావంటి కుర్రవాళ్లు పడడం విధి.

కరటక: (తనలో) మా అగ్నిహోత్రావధాన్లుకి తగినవాడు దొరికాడు.

అగ్నిహో:చూచారండీ మా కరటకశాస్త్రి వట్టి అవకతవక మనిషి మంచీ చెడ్డా యేమీ తెలియదు. అల్లుడు చచ్చిపోయినాడంటే అందువల్ల యంతలాభం కలిగింది? భూములకి దావా తెచ్చామా లేదా! గిరీశంగారూ నేను యీ మధ్య దాఖలుచేసిన అర్జీ పట్టుకొస్తాను దానిమీద యిందారుసు చదవండీ (అని గదిలోనికి వెళ్ళి తీసుకొనివచ్చి చేతికిచ్చు చున్నాడు)

గిరీశ : (కాకితము నెగదిగజూచి) ఎవరో తెలివి తక్కువ గుమాస్తా వ్రాసినట్టువున్నది గాని యెక్కడా అక్షరం పొల్లిలేదండీ.

అగ్నిహో:లేదండీ దొరగారు స్వయం చేత్తో వ్రాశారు. మఱి వక్కమారు చూడండి.

గిరీశ : అలాగు చెప్పండి – యిది లాటిను భాషను వ్రాసినాడు, ఇంగ్లీషు గాని యింకా నేను లాటినుభాష నేర్చుకొనలేదండి.

అగ్నిహో:మా వకీలు చదివేశాడండీ.

గిరీశ : అది యేమాత్రం పనండి. లాటిను వక రోజులో చదువవచ్చును. జరుగురు లేక నేను చదవడం లేదు.

కరటక : (తనలో) వీడిచర్య గమ్మత్తుగా వున్నది.

వెంకటేశ: మా అబ్బాయీ మీరు వక పర్యాయం ఇంగ్లీషు మాట్లాడుతారూ?

గిరీశం : Twinkle! Twinkle!little star,
How I wonder what you are.

వెంకటేశ: There is a white man in the tent.

గిరీశం : The boy stood on the burning deck
whence all but he had fled.

వెంకటేశ: Upon the same base and on the same side of it the sides of a trapezium are equal to one another.

గిరీశం : Of man's first disobedience and the fruit of that mango tree, sing Venkatesa my very good boy.

వెంకటేశ: Nouns ending in *f* or *fe*, change their *f* or *fe* into *'Ves'*.

అగ్నిహో:ఈ ఆడుతూన్న మాటలకి అర్థమేమిటండీ?

గిరీశ : యీ శలవులలో యే ప్రకారం చదవవలెనో అదంతా మాట్లాడుకుంటున్నాము.

కరటక : అబ్బీ వక్క తెనుగు పద్యము ఏదైనా చదువుతావురా?

వెంకటే: పొగచుట్టకు సతిమోవికి

కరటక : చబాష్!

గిరీశ : డ్యామిట్ డోన్ట్‌రీడ్దట్. (మెల్లగా) నల దమయంతు లిద్దరు (అని అందిచ్చుచున్నాడు.)

వెంకటే: నలదమయంతు లిద్దరు మనః ప్రభవానలదహ్యమానులై

కరటక : మనః ప్రభవానలమంటే యేమిట్రా అబ్బాయీ?

గిరీశ : స్కూళ్లలో అర్థం చెప్పరండి. పరీక్షకు అర్థం అక్కరలేదు. వేదం చదివినట్టె తెలుగూ చదివిస్తారు.

కరటక : (తనలో) తరిఫీత్ మా చమత్కారంగా వున్నది. వీడికి పెందరాళే ఉద్వాసన చెప్పితేనే గాని అసాధ్యుళ్లా వున్నాడు.

అగ్నిహో : బాగావుందండి మా వాడికి డబ్బు ఖర్చులేకుండా పెళ్ళి అయేసాధనం కూడా ఒకటి తటస్థించింది. ఇటుపైన కలక్టరీదాకా చదువుచెప్పిస్తాను.

వెంకమ్మ : మీ నైజం కొద్దీ ఛిర్రూ కొర్రూ మంటారు గాని మీకుమాత్రం బాబు మీద ప్రేమలేదా యేమిటి పట్నంలో గొట్టాలమ్మ వచ్చినప్పుడు బెంగపెట్టుకుని బాబుని శలవర్జీరాసి వెళ్ళిపో రమ్మన్నారు కారా – పెళ్ళీ చెయ్యక చదువూ చెప్పించక తీరుతుందాయేమిటి.

కరటక : డబ్బుఖర్చు లేకుండా కొడుక్కు పెళ్ళి చేస్తావుటోయి బావా! పిల్లలను అమ్మినట్టె అనుకున్నావా యేమిటి? పదిహేను వందలైనా పోస్తేగాని పిల్లను యివ్వరు.

అగ్నిహో:రామచంద్రపురం అగ్రహారంలో లుబ్ధావధాన్లుగారికి చిన్నమ్మిని పద్దెనిమిదివందల రూపాయిలలకు అడగవచ్చినారు. ఆయన నాలుగు లక్షలకధికారష. ఉభయ కర్చులూ పెట్టుకుంటారష. పెళ్ళి మహావైభవంగా చేస్తారష. మనమే తర్లి వెళ్ళడం. తాంబూలం పుచ్చుకున్నారు. నిశ్చయం అయిపోయినది, ఆ పద్దెనిమిది వందలూ పెట్టి వెంకడికి పెళ్ళిచేస్తాను.

వెంకమ్మ : అయ్యో! అయ్యో! నాకు తెలియకుండానే? నాకు తెలియకుండానే? యెన్నేళ్ళేమిటి పెళ్ళికొడుక్కి.

అగ్నిహో:ఎన్నేళ్లైతే నేమిటి నలభైయైదూ.

వెంకమ్మ : బుచ్చమ్మ మన జీవానికి వుసూరుమని యేడుస్తూంటే సుబ్బిని కూడా యెవడో ముసలి వెధవకు అమ్మ తల్చుకున్నారు. మేనరికము యివ్వాలని ఎంతో ముచ్చటపడుతూన్నాను. ఈ సంబంధము చేసుకుంటే నేను నూతులో పడకమానను.

గిరీశ : లుబ్ధావధాన్లు మా పెత్తల్లి కుమారుడండి కాని సెల్లింగ్‌గర్ల్స్ కన్యాశుల్కము, డామిట్, యెంతమాత్రమూ కూడదు. అవధానులు మామగారూ. డామిట్ – మల్బారీ దాని విషయమై చాలా యస్సేస్ వ్రాసినాడు. నేను పూనాలో వున్నప్పుడు కన్యాశుల్కము విషయమై ఒకనాడు నాలుగు ఘంటలు లెక్చరిచ్చినాను. సావకాశంగా కూర్చుంటే కన్యావిక్రయము బహు దౌర్జన్యమైన పనని మీచేత వొప్పిస్తాను.

కరటక : ఈ సంబంధము చేస్తే నీ కొంపకి అగ్గి పెట్టేస్తాను.

అగ్నిహో: వీళ్లమ్మా శిఖాతరగా! ప్రతి గాడిదకొడుకూ తిండిపోతుల్లాగచేరి నన్ను అనేవాల్లే! మరింతకాక యింత గింజుకుచచ్చేది యీ సంబంధము చెయ్యకపోతే బారికరాముడే సరి.

(అని వెళ్ళిపోవును).

కరటక : ఏమి అపృచ్ఛపుమాటలంటావయ్యా.

వెంకమ్మ : అబ్బీ యీ సంబంధం చేస్తే నేను నూతులో పడకమానను. నలుగురు బంధువులలో పరువూ ప్రతిష్టా పోవడం సరేగదా అమాంతంగా పిల్లదాని పీక కోసివెయ్యడం కాని మరివకటి కాదు. పెద్దదానిని పక్కలో కుంపటిలాగు ఇంట్లో పెట్టుకు అనుభవిస్తూనే వున్నాము. ఆయనకి మంచీ చెడ్డా వొళ్లునాటక ఈ దౌర్భాగ్యపు సంబంధం కల్పించినారు. ఆయన చదువులూ నా నోములూ యెందుకు. తగలేయనా, ఆయనకు యెంతతోస్తే అంతేకాని కావలసిన వారిని సలహాచెయ్యడం అదీ యెప్పుడూ లేదు. ఇంతెందుకూ ఈ సంబంధము అయినట్టాయనా ఒక నుయ్యో గొయ్యో చూచుకోవడమే కాని మరి సాధనం లేదు.

కరటక : (ఆలోచించుచు నిమ్మళముగా) గట్టి అసాధ్యము వచ్చినది - వొట్టి మూర్ఖపు గాడిదకొడుకు యెదురు చెప్పితే మరింత కొర్రెక్కుతాడు. యేమీ పాలు పోకుండావున్నది.

గిరీశ : వెంకమ్మత్తగారూ మీరెందుకాలాగు విచారిస్తారు. సావకాశముగా మామగారు ఒక్క ఘంట కూర్చుంటే కన్యాశుల్కమూ, శిశువివాహమూ కూడదని లెక్చరు ఇచ్చి ఒక నిముషములో ఆయన మనసును మళ్ళించి వేస్తాను.

కరటక : (తనలో) నీవు వొక ఘంట లెక్చరు యిస్తే నీ వంటిమీద అతను రెండు ఘంటలు లెక్చరు ఇస్తాడు. (బిగ్గరగా) అమ్మీ నేనొక సలహా చెపుతాను యీలాగురా. (ఇద్దరును వెళ్ళిపోవుచున్నారు)

గిరీశ : మైడియర్ షేక్స్పియర్! మీఫాదర్ అగ్గిరాముడోయి, మీ ఇంట్లో యెవళ్ళకీ అతనిని లొంగదీసే యలొక్వెన్సు లేదు. నా దెబ్బ చూడు యీవేళ యేమిచేస్తానో. వీరేశలింగం పంతులుగారు కన్యాశుల్కము విషయమై వ్రాసిన పాంప్లెట్ ట్రంకులోనుంచి తియ్యి. మామగారికి లెక్చర్లు ఇవ్వడానికి కత్తీ ఖటార్నూరాలి.

వెంకటే: మీ లెక్చరు మాట ఆలాగుండనీండిగాని యీవేళ నాగండము గడిచినది గదా అని సంతోషిస్తూన్నాను. మీరు రాకపోతే మా తండ్రి పెయ్యకట్టుతాడు పట్టుకుని పరీక్ష ఫెయిల్ అయినందుకు చెమడాలు యెక్కకొట్టి వేసును. క్రిందటి మాటు కిసిమిసు శ్శెలవులలో తిన్నదెబ్బలు యిప్పటికి మరిచిపోలేదు.

గిరీశ : యిలాంటివి తప్పించుకోవడమే ప్రజ్ఞ. యేమైనా డిఫికల్టీ వచ్చినపుడు ఒక రస్సా వేసినామంటే బ్రహ్మ భేద్యముగా ఉండవలెను. పొలిటిషన్ అంటె మరేమిటనుకున్నావు, పూజా నమస్కారాలు లేక బూజెక్కి వున్నాను గాని మన కంట్రియే ఇన్‌డిపెండెంటు అయిపోతే గ్లాడ్‌స్టన్ లాగు దివాన్‌గిరీ చెలాయిస్తును. ఏమివాయి మీ తండ్రి వైఖరి చూస్తే పుస్తకాలకి సొమ్మిచ్చేటట్టు కనబడదు. చుట్టలు పట్నమునుంచి అరకట్టే తీసుకుని వచ్చినాను.

వెంకటే: నాన్న యివ్వకపోతే అమ్మనడిగి పుచ్చుకుంటాను.

గిరీశ : యూ ఆర్ ఏ వెరి ఇన్‌టిలిజెంటు బోయ్. దట్ ఇజ్ ది ప్రాపర్‌వే. యూ విల్ వన్‌డే బికమ్ ఏ గ్రేట్ పొలిటిషన్.

(బుచ్చమ్మ ప్రవేశించును.)

బుచ్చమ్మ: తమ్ముడూ అమ్మ కాళ్ళు కడుక్కోమంటూంది.

గిరీశ : (తనలో) హౌ బ్యూటిఫుల్ క్వైట్ అనెక్స్‌పెక్టెడ్.

బుచ్చమ్మ: అయ్యా మీరు చల్దివణ్ణము తించారా.

గిరీశ : నాట్‌ది స్లైటెస్టు అబ్‌జెక్షన్. యెంతమాత్రమూ అభ్యంతరము లేదు. మీరే వడ్డిస్తారా యేమిటి?

బుచ్చమ్మ: మీకు ఆలిశ్యం వుందా.

గిరీశ : నాట్ ది లీస్టు. యెంతమాత్రమూ ఆలిశ్యములేదు. వడ్డించెయ్యండి. ఇదిగో వెళ్ళి పోవస్తాను. తోవలో యేటివద్ద సంధ్యావందనమూ అదీ చేసుకున్నాను.

(బుచ్చమ్మ నిష్క్రమించుచున్నది.)

గిరీశ :వాట్ యీవిడ మీసిస్టరా? తలచెడ్డట్టు కనబడుతున్నదే?

వెంకటే: అవును.

గిరీశ :ఇన్నాళాయి నీకు విడో మారేజి విషయమై లెక్చరిస్తూంటే ఈ కథ యెప్పుడూ చెప్పినావుకావు. మీ ఇంట్లోనే ఒక అన్‌ఫార్చునేట్ బ్యూటిఫుల్ యంగు విడో వున్నదోయి! మైహార్టు మెల్టుస్ నేనే తండ్రినైతే యెవరికైనా ఇచ్చి పెళ్ళిచేసేదును. (తనలో) ఇంత చక్కని పిల్లనెక్కడా చూడలేదు. పల్లెటూరు వూసుపోదనుకున్నాను గాని కాంపేన్ ఓపెన్ చేసి పని జరిగించడముకు మంచాపర్చూనిటీ యీ పల్లెటూరిలో కూడా తటస్తించడం నా అదృష్టం. (పైకి) మీ సిస్టర్‌కి చదువు వచ్చునా.

వెంకటే :రాదు.

గిరీశ :(తనలో) అయితె లవ్ లెటర్సు ద్వారా కథనడిపించడముకు వీలులేదు.

(కరటకశాస్త్రి ప్రవేశించుచున్నాడు.)

కరటక: మీకోసం వడ్డించి బుచ్చమ్మ కనిపెట్టుకవున్నది.

గిరీశ :యిదిగో వస్తున్నాను. (అని గిరజా సవరించుకొనుచు మీసములు కీటుకొనుచు లోపలికి వెళ్ళుచున్నాడు.)

(వెంకటేశ్వర్లు కూడా అతనితో వెళ్లుచున్నాడు)

శిష్యుడు : (తెరలో తేనిచి)

సతత్రమంచేషు – మంచేషా కుంచేషా?
పుస్తకం చూడాలి
సతత్ర మంచేషు
సతత్ర మంచేషు
సతత్ర మంచేషు
సతత్ర మంచేషు – మూడు పర్యాయములు వల్లెవేయడమైనది.
మనోజ్ఞ వేషాం
మనోజ్ఞ వేషాం
మనోజ్ఞ వేషాం
యింతసేపటికి పట్టుపడినది (కలిపి చదువుచున్నాడు)
సతత్రమంచేషు మనోజ్ఞ వేషాం,

సహ – ఆ రఘు మహారాజు, తత్ర – అక్కడ, మంచేషు – మంచం అంటే మంచంగదా, "షూ" మాటకేమి. మనోజ్ఞ –మనోజ్ఞ మయినషువంటి, వేషాం – అక్కడ నట్టిపోయినది.

యిది మా నాటకంలో వేషమో భాగవతవేషమో తెలియకుండా వున్నది. గురువుగారి నడగవలెను (ప్రవేశించుచున్నాడు)

కరటక: అబ్బీ కొత్త శ్లోకము చెప్పనటరా?

శిష్యుడు: పాతశ్లోకము రువ్వేశాను.

కరటక : అయితే రెండు చిడప్పొక్కులు గోకు. (గోకుచున్నాడు)
యేదీ చదువు శ్లోకము.

శిష్యుడు: ఉదయానికి సాపుగా వచ్చింది గాని చల్దివణ్ణం తినగానే అడుగునపడి తెమలకుండా వున్నది. రాత్రల్లా రువ్వుతూనే ఉన్నాను. మీ చిడప్పొక్కులు గోకుతూ మీతో దేశాలంట తిరగడమే కాని మరి నాకు చదువు వచ్చేటట్టు కనపడదు.

కరటక: (తనలో) నీ ఆసక్తి నా శ్రద్ధ వక్కలాగే వున్నాయి. నీ బుద్దులు చూస్తే కిందను పెడితే పంటా మీదినిపెడితే వానా లేకుండా వున్నది. (ప్రకాశంగా) చదువు యెందుకురా అబ్బీ? పొట్ట పోషించుకోవడం కోసం గదా? నీకు మా అమ్మినిచ్చి పెళ్ళిచేస్తాను. నీకు పెళ్లికాదన్న భయం అక్కరలేదు.

శిష్యుడు: యన్ని వందలు పుచ్చుకుని కన్యాదానం చేస్తారేమిటి?

కరటక: నీదగ్గిర డబ్బు పుచ్చుకుంటానా? ఆ ఆచారం మా యింటా వంటా కూడా లేదు. ఒక పాతికభూమి పిల్లకు వ్రాసి యిచ్చేస్తాను.

(శిష్యుడు సంతోషమును దెలుపుడు చేయునటుల వికాసముగా ముఖము పెట్టుచున్నాడు)

గాని నేను చెప్పినపని అల్లా చేస్తూ గురుభక్తితో వుండాలి

శిష్యుడు: మీరు చెప్పినపని యెప్పుడు చెయ్యలేదు?

కరటక: యీవేళ చిన్నమ్మి వివాహం విషమై జరిగిన చర్చ విన్నావుగదా – లుబ్ధావధానులు సంబంధం జరగకుండా చెయ్యవలెను. నీకు ఆడవేషం వేసి తీసుకవెళ్లి అతనికి పెళ్లి చేస్తాను. నీకు మన మహారాజావారి నాటక కంపెనీలో ఆడపిల్ల వేషం అలవాటే గనుక యవరూ భేదించలేరు. ఈడున్నా పొట్టిగా కూడా వున్నావు. ఆడవేషంతో నిన్ను చూచిన తరువాత లుబ్ధావధానులు తప్పకుండా నిన్ను పెళ్ళాడడానికి వప్పుకుంటాడు.

శిష్యుడు: యిదెంతపని.

కరటక: గాని బహుజాగ్రత్తగా వుండాలి. ఏమయినా వ్రాత ప్రోతం వచ్చిదంటే కొంప మునిగిపోతుంది. పదిరోజులు వాళ్ళయింట్లో వుండి యిల్లు గుల్లచేసి గందర గోళం పెట్టివెళ్ళిపోయి రావలెను. మల్లవరంలో నీకోసం కనిపెట్టుకుని వుంటాను.

శిష్యుడు: మీరు చెప్పిన దానికంటె యెక్కువ చేసుకు వస్తాను.

కరటక: యీ పనిలో నేను చెప్పిన ప్రకారం నడుచుకుంటే తప్పకుండా నీకు గొప్ప వుపకారం చేస్తాను. మా పిల్లని కన్యాదానం చేసి నిన్ను యిల్లరికం వుంచుకుంటాను.

శిష్యుడు: మీరే తల్లీ దండ్రీ అని మొదటినుంచీ ఆలోచించుకుంటూనే వున్నాను. మీ ఆజ్ఞకు యెప్పుడూ మీరేవాడిని కాను.

కరటక: ఏదీ శ్లోకం చదువు.

శిష్యుడు: సతత్ర మంచేషు మనోజ్ఞవేషాం.

(తెర దించవలెను)

కన్యాశుల్కము

ద్వితీయాంకము

ఒకటవ స్థలము - అగ్నిహోత్రావధాన్లుగారి యింటియెదుటివీధి.

(గిరీశ, వెంకటేశ్వర్లు, ప్రవేశించుచున్నారు.)

వెంకటే: నిన్నరాత్రి కన్యాశుల్కముమీద లెక్చరు యిచ్చారా?

గిరీశ : లెక్చరేమిటోయి ధణుతు ఎగిరిపోయినది. మీ తండ్రిది మైరావణచరిత్రోయి. మీ అంకుల్ కరటకశాస్త్రి స్కౌండ్రల్‌లాగ కనబడుతున్నాడు.

వెంకటే: ఏమి జరిగిందేమిజరిగిందేమిటి?

గిరీశ : రాత్రి భోజనాలవేళ లెక్చరు ఆరంభించమని రోజల్లా బురిడీలు పెట్టి నేను సబ్జక్టు అందుకునేటప్పటికి తనుకూడా సపోర్టుచేస్తానన్నాడు గాని నాకు మీ తండ్రివైఖరీ చూస్తే లెక్చరు ఆరంభిద్దామని నోటికొసకి అక్షరము వచ్చి జంకి మళ్లీ వూరుకుంటూ వుండేవాడిని. తుదకు పెరుగూ అన్నము కలుపుకునే వేళకు యిక టైమ్ మించిపోతుందని ఆరంభించాను ఇంకా ఇన్‌ట్రడక్షన్ రెండు సెన్‌టెన్‌సెస్ చెప్పలేదు నాలుగు ఇంగ్లీషుమాటలు దొర్లేయి దాంతో మీ తండ్రి గుడ్లు యర్రచేశి ఈ వెధవ యింగ్లీషు విద్యనుంచి బ్రాహ్మణ్యం చెడిపోతున్నది దేవభాషలాగ భోజనాలదగ్గిరకూడా ఆ మాటలే కూస్తారు, సంధ్యా వందనము పురుషసూక్తము శ్రీసూక్త పారాయణ తగలబడి పోయినది కదా అని గట్టిగా కేకలు వేశేటప్పటికి నేను కొంచము పస్తాయించి థ్రోయింగ్ పెర్ల్స్ బిఫోర్‌స్వైన్ అనుకుని కరటశాస్త్రులు ఏమయినా హెల్పు చేస్తాడేమో అని అతనివైపు చూశాను. వులకలేదు పలకలేదు సరేకదా మొఖమటు తిప్పేసి కడుపు పగిలేటట్టు నవ్వుతూ కూర్చున్నాడు. యిక లెక్చరు వెళ్లిందికాదు సరే కదా నోటిలోకి ముద్దకూడా వెళ్లిందికాదు. ఛీ యింత ఇన్‌సల్టు జరిగిన తరువాతను తక్షణం బయలుదేరి వెళ్ళిపోదామనుకున్నాను.

వెంకటే: అయ్యయ్యో వెళ్లిపోతారా యేమిటి?

గిరీశ : నాట్ ఇన్ ది లీస్ట్. కొసాకు విను నీ తండ్రిని అప్పుడే పోకట్‌లో వేశాను.

వెంకటే: అయితే మరి లెక్చరు ఇచ్చి పెళ్లి తప్పించేస్తామన్నారే.

గిరీశ : పెళ్లి ఆపడానికి బ్రహ్మశక్యంకాదు. డిమోస్తనీస్ సురేంద్ర నాథ్ బానర్జీ వచ్చి చెప్పినా కాని నీ తండ్రి ఆ పెళ్లి మానడు. లెక్చరెంతసేపూ సిటీలలోనే కాని పల్లెటూళ్లలో పనికిరాదు. పూనాలాంటి సిటీలో లెక్చరు ఇచ్చామంటే టెన్‌థౌజండు పీపిల్ వినడానికి

వస్తారు. మన టౌన్‌లోనే పెద్ద మీటింగులు చెయ్యాలంటే డప్పులు బజాయించి నోటీసులు కట్టి బాజారులు కాసి తోవంట వెళ్లిపోయే వాళ్లందరినీ యీడ్చుకుని వచ్చినాకాని వక యాభై మందికారు. పల్లెటూరి పీపిల్ లెక్చరుకు అన్‌ఫిట్. మొన్న మనము వచ్చిన బండివాడికి నేషనల్ కాన్‌గ్రెస్ విషయమై రెండు ఘంటలు లెక్చరు యిచ్చేసరికి ఆ గాడిదకొడుకు వాళ్ల వూరు హెడ్‌కానిస్టేబులుని కాన్ గ్రెస్‌వారు యెప్పుడు బదిలీ చేస్తారని అడిగాడు. విలేజస్‌లో లెక్చర్లు యంతమాత్రం కార్యంలేదు. నీ తండ్రిదగ్గిరమాత్రం లెక్చరు అన్న మాటకూడా అనకు.

వెంకటే: అయితే ఆయన్ని ఏలాగు జేబులో వేశారేమిటి?

గిరీశ : అది పోలిటిక్సు దెబ్బోయ్! ఆ తరువాత కథవిను. నా మీద కేకలు వేశిన తరువాత కోపం అణక్క ధుమధుమలాడుకుంటూ పెరుగూవణ్ణం కుమ్మడం ఆరంభించాడు. యింతట్లో మీ అప్పవచ్చి గుమ్మందగ్గర నిలువబడి కోకిలకంఠంతో నాన్నా తమ్ముడికి పెళ్లి చెయ్యాలంటె నా సొమ్ముపెట్టి పెళ్లిచెయ్యండి గాని దాని కొంపదీసి చెల్లెలని లుబ్ధావధానులకి ఇవ్వవద్దని చెప్పింది. దానితో వుత్తరవుపోసనం పట్టకుండానే ఆ పెరుగూ అన్నం విస్తరి తీసుకువెళ్ళి దానినెత్తిమీద రుద్దేశాడు. కరటకశాస్త్రుల్లు అడ్డపడబోయేటప్పటికి చెంబులో నీళ్లు అతనినెత్తిమీద దిమ్మరించాడు. దానితో కోపంవచ్చి కరటకశాస్త్రుల్లూ అతని శిష్యుడూ అప్పుడే బయలుదేరి వాళ్ల వూరికి వెళ్ళిపోయినారు.

వెంకటే: ఇదేనా ఏమిటి మా నాయన్ని జేబులో వేశెయ్యడం?

గిరీశ : కొసాకు విను మరి కరటకశాస్త్రుల్లు స్కౌండ్రల్ వెళ్ళిపోయాడని సంతోషించాను కాని మీ సిస్టర్ ఫేట్ విషయమై మహా విచారమయినది. నేనే దాని హజ్‌బెండ్ అయినట్టయితే నీ తండ్రిని నిలబడినచోట రివాల్వర్‌తో షూట్ చేసేదును. మీ అమ్మ ఏడుస్తూ వకమూల కూర్చున్నది. అప్పుడు నేను నీళ్ల పొయిలో నిప్పువేశి నీళ్లుతోడి మీ సిస్టరుని తీసుకువెళ్ళి స్నానం చేయించినాను. ఇంతట్లో మీ తండ్రికి పశ్చాత్తాపము వచ్చి నేను అరుగుమీద పక్కవేసుకుని పడుకుంటే మాటల్లో పెట్టి తెల్లవారినదాకా నిద్దరపట్టనిచ్చాడుకాడు, మొత్తము మీద కత్తుకలిపేసినాడు. అతను చెప్పినదానికల్లా సహీచేశాను. కరటక శాస్త్రుల్లు మీదమట్టుకు గట్టిగా బజాయించేశాను. మొత్తముమీద ఇన్‌ఫెంటు మేరియేజి బాగా ఆలోచిస్తే కూడును అని తోస్తున్నది.

వెంకటే: ఇన్నాళ్లూ కూడదని చెప్పేవారే నాతోటి?

గిరీశ : ఒపీనియన్సు అప్పుడప్పుడు ఛేంజిచేస్తూ వుంటేనే కాని పొలిటిషన్ కానేరడు. నాకు తోచిన కొత్త ఆర్గ్యుమెంటు చూచావా? ఇన్‌ఫెంట్ మేరియేజి వుంటేనే కాని విడోస్ అట్టే వుండరు. విడోస్ వుంటేనే కాని విడోమేరియేజి రిఫారము కాదుగదా. సివిలిజేషను కల్లా ఎసెన్షియల్ విడోమేరియేజే. కన్యాశుల్కము తప్పులేదనికూడా ఇప్పుడు నేవాదిస్తాను.

వెంకటే: యేలాగేమిటి?

గిరీశ : కన్యాశుల్కములేని మేరియేజి వుందిటోయి లోకంలోను డబ్బుపుచ్చుకుంటే నేమి, సరుకులు పుచ్చుకుంటేనేమి, లేక ఇంగ్లీషువాళ్లలాగ సెటిల్ మెంటు చేస్తేనేమి, ఈ ఆర్గ్యుమెంటు రాత్రి మీ నాన్నతో చెప్పేటప్పటికి చాలా సంతోషించాడు.

వెంకటే: రాత్రి యింకా యేమి మాట్లాడారేమిటి?

గిరీశ : నీకు జడ్జీపనిదాకా చదువు చెప్పించేస్తానన్నాడు. పుస్తకాల సంగతి కదిపాను గాని, పెళ్లినుంచి వచ్చిన తరువాత యిస్తామన్నాడు. ఈ లోగా సిగర్స్ లేకపోతే గుడ్లెక్కొస్తాయి. పట్నం నుంచి తెచ్చిన అరకట్టా ఆయిపోయింది. దొంగ తనంగా చుట్టకాల్చుకుందామని రాత్రి పక్క వీధరుగుమీద వేసుకుంటే మీ తండ్రి కూడా బిచాణా అక్కడే వేశాడు. సిగర్స్‌కోసం యేమయినా కాపర్స్ సంపాదించావా లేదా?

వెంకటే: లేదు – ఈ వుదయమల్లా అమ్మ, ధుమ ధుమలాడుతున్నది. పొడుంకోసం మా నాన్న కొట్టులో నిలవచేసిన పొగాకులోది వక కట్ట వోణీలో దాచి పట్టుకొచ్చాను.

గిరీశ : దటీజ్ పోలిటిక్స్ మైడియర్ బోయ్! మరి యింతసేపూ చెప్పావుకావేమి – చుట్టలు చుట్టుకుని ఈ కోవిలగోపురంలో కూర్చుని కాల్చుకుందాము.

వెంకటే: కోవిలలో చుట్టకాల్చవచ్చునా?

గిరీశ : కాలుస్తే కోవిలలోనేకాల్చవలెనోయి – దీని పొగముందర సాంబ్రాణీ, గుగ్గిలంయేమూల. యేదీ కట్ట యీలాగునతే (అని యందుకొని వాసనచూచి) హా యేమి పొగాకోయి – నిజంగా కంట్రిలైఫులో చాలా చమత్కారం వున్నది. బెస్ట్ టొబాకో – బెస్టు గేదెపెరుగు, మాంచి ఘీ అంచేతనేనోయి పొయట్సు కంట్రీలైఫు కంట్రీలైఫు, పేస్టొరల్ లైఫ్ అని దేవులాడుతారు?

వెంకటే: మీరూ పోయట్సేకదా?

గిరీశ : అందుకు అభ్యంతరంయేమిటి? నాకు కంట్రిలైఫు యిష్టమే గాని సీమలోలాగ బ్యూటిఫుల్ షెప్పర్డెసెస్, లవ్ మేకింగూ వుండదోయి – గ్రాస్గర్లు తగు మాత్రంగా వుంటారుకాని మాడర్టీస్మెల్, అదొకటిన్నీ మనదేశంలో మెయిడ్సువుండరోయి చిన్నప్పుడే మేరీచేస్తారు. యిక నెంతసేపూ లవ్ మేకింగ్ విడోసుకి చెయ్యాలిగాని మరి సాధనంలేదు.

వెంకటే: మీరు విడోసుమీద వ్రాసిన పోయిట్రీ యిస్తామన్నారు. ఒకమాటూ చదివారుకాదు.

గిరీశ : అది నేను రిఫార్మర్‌లో అచ్చువేయించేసరికి టెన్నిసన్ చూచి గుండె కొట్టుకున్నాడు. మైమదర్ అనేటటువంటి పోయిట్రీ నీకు వచ్చునా?

వెంకటే: వచ్చును. బారోసు రీడరులో చదివాను.

గిరీశ : దానికి పాఠాంతరంగా నేను పోయిట్రీ చేశాను. నోటుబుక్కూ పెన్సలూ తీసుకో (అని చుట్ట కాల్చుచు మధ్య మధ్య చుట్ట చేతపట్టుకుని యొక్కొక్క ముక్క చెప్పుచుండగా దానిని వెంకటేశ్వర్లు వ్రాయును)

The Widow

She leaves her bed at A.M.four,
And sweeps the dust from off the floor,
And heaps it all behind the door,
The Widow!

Of wond'rous size she makes the cake,
And takes much pains to boil and bake,
And eats it all without mistake,
The Widow!

Through fasts and feasts she keeps her health,
And pie on pie she stores by stealth,
Till all the town talk of her wealth
The Widow!

And now and then she takes a mate,
And lets the hair grow on her pate,
And cares a jot what people prate,
The Widow!

I love the widow - however she be,
Married again - or single free,
Bathing and praying,
A model of saintliness,
Or model of comeliness,
What were the earth
But for her birth?

The Widow!

(చుట్టపారవేశి) యింటికి పోదాము పద చాలా సేపయి పోయింది. (అని నాలుగడుగు లిద్దరు నడచునప్పటికగ్నిహోత్రావధానులు ప్రవేశించి)

అగ్నిహో :ఏమండీ రాత్రి మనమనుకున్న ప్రకారం మన దావాలు గెలుస్తాయనే మీ యభి ప్రాయమా?

గిరీశ : అవి గెలువకపోతే నేను చెవి కదపాయించుకుని వెళ్లిపోతాను. బుచ్చమ్మ గారి భూముల తగాయదా విషయమై జబ్బల్‌పూర్ హైకోర్టు తీర్పు స్పష్టముగా వున్నది. మా పెత్తండ్రిగారు యీలాటి కేసే వకమాటు గెల్చారు.

అగ్నిహో :దీనికల్లా వచ్చిన అసాధ్యం –పార్వతీపురం కోర్టులో దావా తేవడానికి వీలులేకపోయింది. భూములలో చాలాభాగము అమలాపురం తాలూకాలో వున్నాయి గనుక, కేసు ఆ కోర్టులో తేవలసివచ్చింది. కరటకశాస్త్రుల్లని మళ్లీ పంపించాలని అనుకుంటూ వుండే వాడిని కాని, వాడు వట్టి అవకతవక మనిషి, యెడదిడ్డం అంటే పెడదిడ్డం అంటాడు, వాడు వెళితే కేసు చెడిపోవడానికి అభ్యంతరంలేదు. కేసు యవడో చవల వకీలుకి అప్పగించాడు.

గిరీశ : మీ శలవయితే నేను వెళ్ళి ఆ వ్యవహారం అంతా చక్కపెట్టుకు వస్తాను. మా పెత్తండ్రిగారు అమలాపురం మునసబు కోర్టులో కల్లా పెద్దప్లీడరు. ఆయన పట్టినకేసు యప్పుడూ పోవడం లేదు.

అగ్నిహో : మీరు వెళ్లితే నేను వెళ్లినట్లే – యెంత ఫీజు అయినా మీ పెత్తండ్రిగారికే వకాల్తీయిస్తాను.

గిరీశ : మీ దగ్గర ఫీజు పుచ్చుకోవడం కూడానా? ఖర్చులు మట్టుకు పెట్టుకుంటే వక్కదమ్మిడీ యైనా పుచ్చుకోకుండా పనిచేస్తారు.

(బుచ్చమ్మ ప్రవేశించి)

బుచ్చమ్మ: నాన్నా అమ్మ మడికట్టుకోమంటున్నాది.

(అని బుచ్చమ్మ వెళ్లిపోవుచున్నది)

(గిరీశం క్రేగంటను జూచును)

అగ్నిహో :భోజనం చేసిన తరువాత కాయితాలు మీ చేతికి యిస్తాను. అవన్నీ సావకాశంగా చూడండి. మా యింటిపొరుగు సూరావధానులకీ మాకు మందడి గోడ విషయమై తెచ్చిన దావాలో మనమీద అన్యాయముగా లంచము పుచ్చుకొని మునసబు తీర్పు చెప్పితే జడ్జీ కోర్టులో అప్పీలు చేసినాను. దానికింద నాలుగువందల రూపాయిలు అయి పోయినవి. మీ వంటి వారు నాకు చెయ్యాసరా వుంటే సూరావధానుల పిలక వూడ దీసేదును. క్రిమినల్‌కేసు తెమ్మని కూడా మా వకీలు సలహా యిచ్చాడు. మీరే మంటారు.

(బుచ్చమ్మ తిరుగ ప్రవేశించి భోజనమునకు బిలుచును)

అగ్నిహో :వెధవముండాసొద – పెద్దమనిషితో వ్యవహారము మాట్లాడుతూవుంటే రామాయణంలో పిడకల వేట్లాటలాగ అదే పిలవడం.

గిరీశ : తప్పకుండా తేవలశినదే. దానితోకాని వాడికి శాస్తికాదు. 1572వ శక్షన్ ప్రకారం నెగోషియబిల్ ఇన్‌స్ట్రుమెన్‌ట్సుఆక్టు తెచ్చేదీ జయిలులోపెట్టించేసేదీ. తగాయిదాస్థలం చూచినాను గనుక జల్లీలు తెగ పొడిచేసేటట్టు సాక్ష్యం పలికేస్తాను. ఈ గోడచూస్తే తప్పకుండా మీదయినట్టే అగుపడుతూవున్నది.

అగ్నిహో :అందుకు సందేహం ఏమిటండి? పెరటిగోడకూడా చూదాము యీలాగు రండి. (అని నిష్క్రమించుదురు).

★★★

రెండవ స్థలము – రామచంద్రపురం అగ్రహారం రామప్పంతులు ఇల్లు.

(రామప్పంతులు – మధురవాణి ప్రవేశించి)

మధు : లుబ్దావధాన్లుని పెళ్ళికి యలా వొప్పించారేమిటి?

రామ : కట్టా విప్పా సమర్థుణ్ణి, నాకు యిదొకకష్టమయిన పనా!

మధు : అయినా చెబుదురు.

రామ : సిద్ధాంతిద్వారా హికమతంతా చేశాను. వాడు వెళ్ళి జాతకంలో వివాహయోగం వుందని, పిల్ల మహాపతివ్రత అవుతుందని, అది ఇంట్లో కాలుపెట్టిన దగ్గిరనుంచి యిల్లంతా బంగారంతో నిండిపోతుందని చెప్పాడు, నేను వెళ్ళి మీనాక్షి యిల్లు గుల్లచేసేస్తూందని, దానివల్ల యప్పటికైనా ముప్పువుందని చెప్పినాను. దానితో మనసు కుదిరింది. గాని చలచిత్తం ముండాకొడుకు, డబ్బు ఖర్చవుతుందని అడుగడుక్కీ వెనకతీస్తుంటాడు. యీ వివాహంలో నీకు బాగా డబ్బు యిప్పిస్తాను. యిది అంతా నీకోసమే.

మధు : మీమాయలు నాకు తెలియవా యేమిటి? లుబ్ధావధాన్లుకు పెళ్ళి చెయ్యడం మీకోసమే, అంచేత నాకు మనస్కరించకుండా వున్నది.

రామ : మైడియ్యర్ – అలాంటి అన్యాయం మాటలు ఆడకు. నిన్ను చూచిన కంటితో మరి వక్కర్తెను చూస్తే – మొత్తెయ్యాలని బుద్ధిపుడుతుంది. (అని ముద్దు పెట్టుకొనును)

(తెర దించివెయ్యవలెను.)

★★★

మూడవ స్థలము - రామచంద్రపురపగ్రహారములో లుబ్ధావధానులుగారి యిల్లు

(లుబ్ధావధానులు, రామప్పంతులు ప్రవేశించుచున్నారు.)

లుబ్ధావ: ఏమండి రామప్పంతులుగారూ వివాహానికి యాభై రూపాయీలు ఇస్టేమెంటు చేసినాను.

రామప్ప: నీగుణం నీవు పోనిచ్చుకోవు గదా మామా? లోకంలో యేమనుకుంటారో అన్నభయం యీషత్తైనా లేదు.

లుబ్ధావ: లోకంలో యేమనుకుంటే నాకేం కావాలి? మీరు ప్రోద్బలంచెయ్యబట్టి పద్ధెనిమిదివందల రూపాయీలు ఇవ్వడానికి వప్పుకున్నాను గాని. లేకుంటే యిప్పుడంత సొమ్ము అప్పుచేసి తెచ్చినదాకా నాకు ఏమిపట్టింది.

రామప్ప: వేషాలు వెయ్యకండి. పాతులో రెండు సంచీలు తియ్యరాదా - మీరు పెళ్ళిచేసుకుని నన్ను వుద్ధరించినట్లు మాట్లాడుతారేమిటి - మీరు పెళ్లాడే పెళ్లాము నా యింట్లో వచ్చి కాపురం చేస్తుందా ఏమిటి.

లుబ్ధావ: యిపుడు అంటే అన్నారు కాని పాతు, పాతు, అంటూ వుండకండి పాతువుంటే పురిల్లు ఖర్మమేమి - ఆ యాభయి రూపాయీలు మీచేతికి ఇస్తాను కటాక్షించి అది దాటకుండా అంతతో సరిపుచ్చుతే మీకు చాలా పుణ్యం వుంటుంది- డబ్బు తేవడమంటే బహు ఇబ్బందిగా వున్నది.

రామప్ప: ఆ యాభయికి మరి వకసున్నాచుట్టి నాచేతికి యివ్వండి. అతిక్లుప్తంగాను విశేషవ యిభవం గాను, వివాహంచేస్తాను. మీకేమీ శ్రమ లేకుండా అన్ని సప్లయిలు చేస్తాను.

లుబ్ధావ: అయిదువంద లెక్కడ వస్తాయేమిటి? పెళ్ళిలేకపోతె మానిపోయె.

రామప్ప: ఇప్పుడు వద్దన్నా మానదు. ప్రధానమయిన తరువాత చేసుకోకపోతే అగ్నిహోత్రావధానులు మహా చెడ్డవాడు. లా, బాగా తెలుసును. అయిదువేల రూపాయీలు డేమేజికి దావాతెస్తాడు.

లుబ్ధావ: నీనించే ఈ చిక్కంతా నాకు వచ్చినది.

రామప్ప: చక్కని పెళ్ళాము యింటికి వస్తూవుంటే చిక్కేమిటయ్యా, వెర్రి బ్రాహ్మడా! ఆడపిల్లను అమ్మిన సొమ్ము ఏమయినది. యాభయిఏళ్ళాయి వడ్డీ వ్యాపారము చేస్తున్నావు. యెప్పుడయినా నూటికి నెలకు - మూడు రూపాయిలకు తక్కువ వడ్డీ పుచ్చుకున్న పాపాన్ని పోయినావా?

లుబ్ధావ: యాభైఏళ్లు - యాభై ఏళ్లు అంటూ వస్తావు. పెళ్లికూతురు వారితో యన్నేళ్ళు వున్నాయని చెప్పారేమిటి.

రామప్ప: నలభై రెండేళ్లు అని చెప్పాను.

లుబ్ధావ: ఒకటి రెండు హెచ్చుతగ్గుగా అంతేసుమా నా వయస్సు ప్లవసంవత్సర శ్రావణమాసము ఏదీ లెక్కపెట్టండి.

రామప్ప: (తనలో) ముసలిగాడిదకి ఏమి అభిమానము (పైకి) సర్వజిత్తు, సర్వధారి, విరోధి, క్రోధన, అక్షయ (అని నోటికి వచ్చినట్టల్లా గబగబ లెక్క పెట్టుచూ) ఆట్టేలేవు వచ్చే శ్రావణమాసానికి డెబ్భైతొమ్మిది వెళ్లిపోతాయి. నామాటవిను అయిదువందల రూపాయిలతో నిన్నొక దమ్మిడీ అడగకుండా సరపలాగి చేస్తాను. అంతా అమాంబాపతులు రెండువేల మూడువందల రూపాయిలతో ఇతి భాషామంజరి సమాప్తః అవుతుంది. ముందూ వెనకా చూడక పాతుతియ్యి.

లుబ్ధావ: అదుగో పాతు పాతు అంటారు గదా అసాధ్యము వచ్చింది. ఈ మాటు మళ్లీ ఆమాట అంటే మరి మీకూ నాకూ సరి. ఈలాగే నీవంటి మహాత్ములు యెవరో లేనిపోని మాటలు పోలీసుగారితో చెప్పి పన్నువేయించేశారు.

రామప్ప: యీ అలకలతో నాకేమీ పనిలేదు. నాద్వారా పని జరిగించవలసినదని మీకుంటే అయిదువందల రూపాయిలకి తక్కువకి నేను చెయ్యను. అంతకితక్కువైతే నా ప్రతిష్టకు లోపంవస్తుంది. మరెవరి చేతైనా చేయించుకోండి.

లుబ్ధావ: కోపము పడకండీ మామా. మీ మాట యెప్పుడు వినలేదు. డబ్బుతో సంబంధించిన పని గనుక ఇంత బతిమాలుకుంటున్నాను.

రామప్ప: బేరానికి నేను మనిషినికాను. శలవిప్పించండి.

(తెర దించివెయ్యవలెను)

★★★

నాల్గవస్థలము – రామప్పంతులుగారి గృహము

(కరటక శాస్త్రులు, స్త్రీ వేషముతో శిష్యుడు, ప్రవేశించుచున్నారు.)

కరటక: అబ్బీ నేను చెప్పినదంతా నాటకంలో పాత్రలాగా అచ్చుకొట్టినట్టు చేసుకురావలెను. రవ్వంత పిసరు వాతప్రోతము వచ్చిందిరా అంటే మనపీకలు పోతాయి.

శిష్య : మీకెంత మాత్రమూ ఆ భయము అక్కరలేదు.

కరటక: (తలుపు దగ్గిరకు వెళ్ళి) ఇదేనా రామప్పంతులుగారి బస.

రామప్ప: (లోపలనుంచి) మీదియేవూరయ్యా?

కరటక : కృష్ణాతీరము. జటాంతస్వాధ్యాయిని.

రామప్ప: రామప్పంతులుగారు యింట్లో లేరు.

కరటక : మీరు వున్నారుగద.

రామప్ప: యెవరుంటే నేమిటి, యీ వేళ యేకాదశి వెళ్లిపొండి.

కరటక : తలుపుతీశివుంది; యిక మిమ్మల్ని బ్రతిమాలుకోవడమెందుకు? (అనిలోపల ప్రవేశించు చున్నారు)

రామప్ప: పీటవెయ్యవే, దయచేయండి.

కరటక : సాలిగ్రామాల వాసన కొట్టుతూంది యేమిటండోయి – యేకాదశన్నారే.

రామప్ప: వొళ్ళు, కారకంచేసి వున్నది. ఔషధంగా పుచ్చుకుంటూ వున్నాను. ఈ మాట యెక్కడా చెప్పకండి.

కరటక : మీ దయవల్ల భోజనం చేసినాను. ఒక ప్రయోజనం వుండి – వచ్చినాను.

రామప్ప: (తడక యవుతలనుంచి పైకివచ్చి చెయ్యి తుడుచుకొనుచు) దయచేయండి కుర్చీమీద – ఔనే, చుట్టలు పట్టుకురా. శాస్త్రుల్లుగారికి కూడా ఆకులు చెక్కలూ ఇయ్యి.

(సాని ప్రవేశించి)

సాని : నమస్కారమండీ పంతులుగారూ.

కరటక : ఇన్నాళ్ళకి జన్మసాఫల్యమయినది నన్ను పంతులుగారిని చేశావా.

రామప్ప: యేమండీ–ఇంగ్లీషు అభివృద్ధి అయిన దగ్గిరనుంచీ మన వైదీకులము కూడా పంతుళ్ల వారము అవుతున్నాము.

కరటక : నియ్యోగీవైదీకీ భేదమూ నాడీ భేదమూ శాస్త్రసిద్ధము కాదని విజయనగరము ఆనంద వర్ధనీ సమాజంవారు పరిష్కరించినారు.

రామప్ప: అందుకు సందేహమేమిటండీ. పేరుగొప్పా, ఊరుదిబ్బా అన్నట్టు యీ మార్థులు, ఈ కరణకమ్మలు, ఈ నియ్యోగులు, లౌక్యానికి మనవాళ్లతో పనికివస్తారండీ. యీ తాలూకాలో యే క్రిమినల్ కేసువచ్చినా నా సలహా లేనిదీ పని జరగదు. నియ్యోగి యేమిటి, వైదీకి యేమిటి.

రామప్ప: ఔనే. అద్దం పట్టుకరా.

(ఆమె తెచ్చి యద్దము చేతికివ్వగా దానినందుకొని చూచుకొనుచు మీసములు సవరించుకొనుచుండును.)

కరటక: లుబ్ధావధానులుగారికీ తమకీ చాలా స్నేహమటా? తమ మాట అడుగు దాటడని విన్నాను.

రామప్ప: ఆ గాడిదెకొడుకుకు ఒకడితో స్నేహమేమిటండీ, వాడి ప్రాణానికీ డబ్బుకీలంకె. డబ్బుకీ వాడికీ స్నేహముగాని మరియెవరితోనూ స్నేహములేదు. అయితే వాడికి వ్యవహార జ్ఞానం బొత్తిగా లేదు. కోర్టు అంటే భయపడతాడు. అంచేత నా సలహాలేక బతకలేదు.

కరటక: నేను కృష్ణాతీరమునుంచి వస్తున్నాను. భూములమీద చాలా ఋణం అయిపోయినది. ఈ పిల్లని నందిపిల్లిలో, వెంకటదీక్షితులు గారికి, పదిహేనువందల రూపాయిలకు అమ్మి ఆ ఋణం తీర్చుకోవాలని అంతా సిద్ధంచేసుకుంటే మాసంరోజులకు గాని, రూపాయిలు యివ్వలేమని ఆయన అన్నారు. పదిహేనవ తారీఖులోగా రూపాయిలు చెల్లకపోతే భూములు పోతాయి. ఇంతట్లో లుబ్ధావధాన్లుగారు వివాహప్రయత్నం చేస్తున్నారని విని ఆ సంబంధం మానుకుని యీలాగు వచ్చినాను. ఈ పిల్లను ఆయనకు అమ్మివేసి ఋణవిముక్తుణ్ణి కావలెనని ఆలోచిస్తున్నాను. ఇదిగాని సమకూరిస్తే మీకు పది వరహాల సొమ్ము దాఖలు చేసుకుంటాను.

రామప్ప: నలభై, యాభై రూపాయిల వ్యవహారాల్లోకి చొరబడే వాడనుకాను. అయినా మీరు దూరదేశమునుంచి వచ్చినారు. ఈపాటి ఉపకారం చేతునుగాని మించిపోయింది. పది రోజుల కిందటవస్తే అయిపోవును. అప్పుడే సంబంధం రహితమయినది. అయితే మీది యేనాడి?

కరటక: యేనాడి కావలిస్తే ఆనాడే అవుతుంది. మేము వెల్నాట్లం.

రామప్ప: చూచారా! అది వక వుపద్రం, వారు వేగినాట్లు – యెందుకయినా వేరే ఒక చోట ప్రధానం అయిపోయినది.

కరటక: ఈ కార్యం సమకూరిస్తే నాకు దొరికే దానిలో నాలుగోవంతు మీకిస్తాను.

రామప్ప: యెంతయిస్తేనేమిటి? మించిపోయినదని మనవి చేసినాను కానూ, ఇంకా మరి వకపని కావలిస్తే చేస్తాను. మీ భూములు తనఖా యిచ్చాం అన్నారు గదా, తనఖా దస్తావేజు చూపిస్తే, అది చెల్లకుండా సాక్ష్యం సంపన్నం సంపాదించి గ్రంథం చేయిస్తాను.

కరటక: సాక్షులు యెవరు దొరుకుతారండి?

రామప్ప: మధుపాడా, గరికివలసా, యింకా మరికొన్ని అగ్రహారాలూ వున్నాయి కావండీ, ఉర్లాం బసవరాజు గారి పద్దులెఖ్ఖే దొంగసాక్ష్యాలకు కూడా పనికివస్తుంది. కుండనాలుంటే పది. లేకుంటే ఆరు. నా తమాషా చూడండి యీ విషయంలో కావలిస్తే యాభయి సాక్ష్యాలు తీసుకువస్తాను. యీలాంటివి యెన్ని వ్యవహారాలు మోసేశానండీ.

కరటక: ఈ లండాచోరీలో దిగడానికైనా డబ్బుండాలి కదా? పిల్లకి యేలాగైనా పెళ్ళిచేస్తేనే కాని డబ్బు దొరకదు. టొంపలాగు యిది నాతో తిరుగుతూ వుంటే స్వేచ్ఛావుండదూ.

రామప్ప: మీకు దొరికేదానిలో సఘం రూపాయిలు యిస్తే వక తంత్రం చేసి వివాహం కుదురుస్తాను.

కరటక: సఘం మీకిస్తే నేను ఋణం యేమితీర్చుకోను.

రామప్ప: ఋణం తీర్చుకోనక్కరలేకుండా గ్రంథం జరిగిస్తానుగదా.

కరటక: (ఒక నిమిషమాలోచించి) అయితే కానియ్యండి. అంతా మీదే భారం, పిల్లదాని కలంకారం వుంపిస్తారా.

రామప్ప: ప్రయత్నం చేస్తాను కాని ఖరారు చెయ్యజాలను, వాడు పీసరికొట్టుముండా కొడుకు– అయినా నా ప్రతాపం చిత్తగించండి – అవునే కలం, కాయితం, సిరాబుడ్డీ తీసుకురా– (వ్రాయుచు గరటకశాస్త్రులవైపు జూచి) మీరు రేపు జాముురాత్రికి రండి.

★ ★ ★

అయిదవస్థలము – లుబ్ధావధానులుగారి ఇల్లు, లుబ్ధావధాన్లు, రామప్పంతులు, మీనాక్షి, ప్రవేశించుచున్నారు.

రామప్ప: అయితే మూడువందలకా సిసలు.

లుబ్ధావ: ఒక యాభై కొట్టివేస్తే బాగుండును.

రామప్ప: వక దమ్మిడీ తక్కువైతే నేను సరపలాగీ చెయ్యలేను. మరి యెవరిచేతనైనా చేయించు కోండి.

లుబ్ధావ: పోనీయండి నేనన్నమాటా వద్దు, మీరన్నమాటా వద్దు, ఒక పాతిక కొట్టి వేయండి.

రామప్ప: అయిదువందలల్లా, మూడువందలదాకా దించాను. ఇక వొక దమ్మిడీకొట్టేస్తే నాకీ వ్యవహారం అక్కరలేదు. అగ్నిహోత్రావధానులు మహా కోపిష్ఠిముండా కొడుకు, లాంఛనాలలో యేమిలోపం వచ్చినా వూరుకోడు.

(తెరలో) యిదిగో వుత్తరంబాబూ.

రామప్ప: యేవూరినుంచేమిటి.

కూలివాడు: కృష్ణారాయపురం అగ్ఘురారంనుంచి బాబూ.

రామప్ప: యిదిగో అప్పుడే మీ మామగారివద్దనుంచి వుత్తరాలు వస్తున్నాయి.

లుబ్ధావ: పంతులుగారూ చదవండి.

రామప్ప: (చదువుచున్నాడు)

శ్రీ వేదమూర్తులైన బ్రహ్మశ్రీ లుబ్ధావధానులుగారికి – త॥

మీకు విశేష వయస్సు లేదని మధ్యవర్తులు మభ్యపరచినందున మేము మీ సంబంధం చేసుకోవడంకు నిశ్చయించుకున్నాము. అయితే మీరు చాలా ముసలివాళ్లని మాకు తెలిసినందున, మీ సంబంధం మానివేయడమైనది – గనక, మీరు వేరే సంబంధం చూచుకోవచ్చును. మీరు మరి యెవరినీ యీలాగు దగాచెయ్యరని నమ్ముతాను.

అగ్నిహోత్రావధాన్లు వ్రాలు.

లుబ్ధావ: ముసలివాడనటోయి వీడమ్మ కడుపుకాల్చా.

మీనాక్షి: మరేమిటి కాకపోతే – అగ్నిహోత్రావధానులు తగినశాస్తి చేశాడు. యిపుడు పెళ్లెందుకు లేకపోతే.

లుబ్ధావ: అంతా నానోట్లో గడ్డిపెట్టేవారే.

రామప్ప: అమ్మీ – ఆడవాళ్లకీ వూసెందుకు అవతలికి వెళ్లూ.

(మీనాక్షి వ్రేళ్ళు విరచి వెళ్లిపోవును.)

యిది మించిపోతే వచ్చిన బాధేమిటి. అగ్నిహోత్రావధాన్లకు సిగ్గువచ్చేటట్టు దీనితాత సంబంధం మరివకటి చూస్తాను.

లుబ్ధావ: నా మాటవిని మరి యీ విషయమై మీరు శ్రమపడవద్దు. యీ ఖర్చు తప్పిపోయినదని సంతోషిస్తున్నాను.

రామప్ప: ఖర్చో, ఖర్చో అని యేడుస్తావు. నీ కూతురు సంసారం కొల్లబెట్టేస్తూవున్నది. ధాన్యం అమ్ముతుంది గదా? నాటి గందరగోళం అప్పుడు హేడ్డు కనిష్టీబుకు మూడువందలు దిమ్మరించకపోతే నిలబడ్డ మానాన్న అరదండాలు వేసేసునుగదా – యెప్పటికయినా యిది నీ పీకలమీదికి వున్నది. నీవు పెళ్ళి చేసుకుంటే నీవూ నీ పెళ్లామూ ఖులాసాగా వుండి దానిని వేరే కాపురం బెట్టవచ్చు. యిది యవరినైనా తీసుకుపారిపోతుంది.

లుబ్ధావ: చవకగా కుదిరేటట్టయితే మరివక సంబంధం చూడండి.

రామప్ప: పన్నెండు వందలకు కుదురుస్తాను – సమాధానమేనా?

లుబ్ధావ: వెయ్యికి కుదిరిస్తే మహాయుక్తంగా వుంటుంది.

రామప్ప: నీకు డబ్బుంటే మతిపోతుంది. అగ్నిహోత్రావధానులకు పద్దెనిమిది వందలు యివ్వడానికి వొప్పుకున్నావు. యిప్పుడు వెయ్యికి నన్ను కుదర్చమంటే నా శక్యమా. పన్నెండువందలకి తక్కువ కుదరదు.

లుబ్ధావ: తేలిపోయిన సంబంధము తేలేపోయింది. మళ్లీ నన్నెందుకు బాధపెట్టుతావు – మరి సంబంధము యెంతమాత్రమూ అక్కరలేదు.

రామప్ప: అగ్నిహోత్రావధానులు నిన్ను ముసలివాడని అగౌరవపరచిన తరువాత రెండువేలు ఇచ్చైనా పెళ్లాడకపోతే లోకం అంతా నవ్వుతారు. మీనాక్షివల్ల వచ్చే వుపద్రం మరచిపోకు, జాతకంలోకూడా రూఢిగా వివాహయోగం, ఆ భార్యామూలంగా గొప్ప ధనయోగం వుంది. నువ్వు అక్కరలేదంటే తప్పుతుందా.

లుబ్ధావ: అయితే సుళువుగా ఎక్కడైనా సంబంధము చూడండి.

కూలిమనిషి: చాలాశేపైంది. బత్తెఖర్చు ఇప్పించండి బాబూ.

లుబ్ధావ: ఈ శుభవార్తకా భత్యఖర్చు, వకదమ్మిడీ ఇచ్చేదిలేదు. ఇంకా శిగ్గులేక భత్యఖర్చు అడుగుతావు.

కూలి : ఆ వూసు నాకెందుకయ్యా. నా కూలి నేను నిలబెట్టి పుచ్చుకుంటాను.

లుబ్ధావ: రామప్పంతులుగారూ చూచారండి, యీ గాడిదకొడుకు పెంకితనం.

కూలి : మాటలు మిగల్నియ్యకండి, ఆ వెనక నేను వూరుకునేవాణ్ణికాను.

(తెర దించవలెను)

★★★

ఆరవ స్థలము – లుబ్ధావధానుల యిల్లు

కరటక: (తెరవెనుకనుంచి) యత్రబాణా స్సం పతంతీ

లుబ్ధావ: యవరయా వారు?

కరటక: బ్రాహ్మలం మాది కృష్ణాతీరం తలుపు తీయించండి.

లుబ్ధావ: ఏమిటయ్యా వేదము మహావడిగా చదువుతున్నావు. నేను చదవలేనా యేమిటి. వేదము వొక దమ్మిడీ ఇవ్వదు. ఇంగ్లీషు చదువుకొండి.

కరటక: ఒక పనస వినుపించి వెళ్లిపోతాను.

లుబ్ధావ: నేను కావలిస్తే పది పనసలు చదువుతాను.

కరటక: అయితే తలుపుతియ్యవషయ్యా?

లుబ్ధావ: తీసేదిలేదు పంతులుగారి యింటికి వెళ్లండి.

కరటక: ఇది లుబ్ధావధానులగారి యిల్లుకాదూ.

లుబ్ధావ: ఇదికాదు, ఇదికాదు. అవతలవీధి.

రామప్ప: (తెర యవుతలనుంచి) అవధాన్లు మామగారూ

లుబ్ధావ: పంతులుగారా – యేమిటి యిలాగు వచ్చారు.

రామప్ప: కొంచెము పనివున్నది.

లుబ్ధావ: మీకు రోజూ రెండురఝాముల రాత్రప్పుడు పనిగలిగే వుంటూ వుంటుంది. నేనెంతమాత్రం వప్పేదిలేదు.

రామప్ప: ఇందాకా మన మనుకున్న ప్రకారం వ్యవహారం ఒకటి ప్రశస్థంగా కుదిరింది.

లుబ్ధావ: ఊఁ అలాగనా? సరే. అమ్మీ తలుపుతియ్యవే.

(మీనాక్షి ప్రవేశించి తలుపు తీయుచున్నది.)

రామప్ప: ముండాకొడుకు ఎన్ని గడియలు వేశాడయ్యా.

(రామప్పంతులు, కరటకశాస్త్రులు, ఆడువేషముతో శిష్యుడు, ప్రవేశించుచున్నారు.)

లుబ్ధావ: దయచెయ్యండీ అవధానులుగారూ దయచెయ్యండి. ఈ పిల్ల మీ కుమార్తా యేమిటండీ?

కరటక: అవునండీ. దీన్ని యెవరికయినా సమర్పించి ఋణవిముక్తుణ్ణి అవుదామని ఆలోచిస్తున్నాను.

లుబ్ధావ: కన్యాదానం చేస్తారా ఏమిటండీ?

కరటక: తమకు తెలియని ధర్మము ఏమిటున్నది – దాని ప్రక్రియ అంతా పంతులుగారితో చెప్పినాను.

రామప్ప: మూతముప్పిడి యెందుకుమామా, పన్నెండువందల రూపాయలకు నిర్ణయించినాను.

లుబ్ధావ: తమరు యోగ్యులు పిల్ల నమ్ముతారండీ? గవర్నమెంటువారి రూల్సు వున్నదే అమ్మ కూడదని. మా గిరీశం చెబుతూ వచ్చేవాడు.

మీనాక్షి: యిన్నిరూల్సు యెరిగివుండేనా చచ్చే ముసలిగాడిదకొడుక్కి నన్ను అమ్మేవు.

రామప్ప: ఈలాంటి పెద్దవేషాలు వేస్తే మామా, నేనూ యీ పనిలో జొరుకోను.

లుబ్ధావ: (పిల్లవైపు యగదిగ జూచి తనలో) పిల్ల యేపుగానూ, లక్షణంగానూ వున్నది. (పయికి) అయితే పన్నెండువందలా?

కరట : ఇప్పిస్తేనేగాని వీలులేదండి, భూములమీద కొంత ఋణం తీర్చుకోవాలి. యీ నెల 15వ తారీఖు వాయిదా – ఆలోగా రూపాయలు చెల్లకపోతే భూములు పోతవి. పెళ్లి యాలాగు కావలిస్తే ఆలాగు చేసుకొండి. మీ యింట పిల్లను దిగబెట్టి వెళ్లిపోతాను.

మీనాక్షి: ఇప్పటినుంచీ దిగపెట్టడమే.

లుబ్ధావ: నీ నోరు వూరుకోదుగదా?

కరటక : రామప్పంతులుగారూ – అలంకారాలమాట వూరుకున్నారు. అలంకారాలు పెట్టకపోతే పిల్లది చిన్నపోతుంది. వివాహసమయమందే వుంచితేనేకాని వొప్పేదిలేదు.

లుబ్ధావ: అలంకారం ఒక పిసరయినా వుంచేదిలేదు.

రామప్ప: (లుబ్ధావధానులు చెవులో) చెడగొట్టకయ్యా వ్యవహారం సులభంగా కుదిరింది.

లుబ్ధావ: (రామప్పంతులుతో) యింట్లో వక పిసరైనా బంగారంలేదు. యేలాగు పెట్టడము?

రామప్ప: (లుబ్ధావధానులతో) నేను యెక్కడనైనా రహస్యంగా ఒక కంటె యెరువు తీసుకువస్తాను, పెళ్లప్పుడువుంచి తరవాత తీసి యిచ్చివేదాము (కరటకశాస్త్రులవైపుచూచి) అలంకారం విషయమై మీ ఇష్టానుసారం ఫైసలు చేశామండి.

కరటక : అయితే సంతోషమే – ఇక మీ పిల్లగాని నా పిల్లగాదు. దాని కేమి సరుకులు పెట్టుకున్నా మీవేగదా?

రామప్ప: మామా అయితే తాంబూలం యిప్పించేయండి.

లుబ్ధావ: అమ్మీ తాంబూలం తేవే.

(మీనాక్షి వెళ్ళుచున్నది.)

రామప్ప: నేనే పట్టుకువస్తాను (అని వెనుక వెళ్లుచున్నాడు.)

కరటక : మీకు వేరే సంబంధం కుదిరి తేలిపోయినదటే.

లుబ్ధావ: అవునండి, పిల్లదాని నక్షత్రము మంచిదయిందికాదు.

కరటక : అలాగునా! శుభస్య శీఘ్రం అన్నారు. పంతులూ నేనూ ముహూర్తం దగ్గిరగా నిర్ణయించాము – చూచారండీ కార్యమేదో క్లుప్తంగా కానీండి. విజయనగరం ఆనందవర్ధనీ సమాజమువారు, సదస్యమూ, నాగవిల్లీ, చెయ్యనక్కరలేదన్నారు.

లుబ్ధావ: మామగారూ (నిమ్మళముగా) యీ పంతులు వకడు శనిలాగు పోగయినాడు. యేదో వొక పెంటపెట్టి విశేషఖర్చుపెట్టిస్తూ వుంటాడు.

కరటక : (నిమ్మళముగా) మామగారూ యిటుపైన మీకు యేపని వచ్చినా, కావలసిన వాడిని గదా యిటుపైని నేనే చేసిపెడుతూ వుంటాను – మీరు శలవిచ్చినట్టు యీ పంతులు యింద్రజాలిలా కనపడుతాడు.

లుబ్ధావ: (నిమ్మళముగా) ఆ సంగతి నాకు మొదటినుండీ తెలుసును.

కరటక : (నిమ్మళముగా) నేను యవరినీ నమ్మలేకుండా వున్నాను. రూపాయీలు చేతులో పడితేనేకాని మంగళసూత్రధారణం చెయ్యనివ్వను సుమండీ.

లుబ్ధావ: (నిమ్మళముగా) ఆలాగే కానివ్వండి (బిగ్గరగా) ఇంతసేపు తాంబూలాలు తేవడ మేమిటయ్యా.

రామప్ప: వస్తున్నాను మామా చక్కలు పడిపోయినాయి వెదుకుతూ వున్నాను.

(అని తాంబూలము పట్టుకొని ప్రవేశించుచున్నాడు.)

(లుబ్ధావధానులు కరటక శాస్త్రికి తాంబూలమిచ్చును.)

లుబ్ధావ: వీరిని, వివాహమయ్యే వరకు మీయింటనే ఉంచండి.

రామప్ప: యిక్కడే వుండకూడదా? మా యింట్లో చేసేవారెవరూ లేరు.

కరటక : నేనే చేస్తానయ్యా పదిమందికి (అనిలేచి) శలవుపుచ్చుకుంటాను.

రామప్ప: (రహస్యముగా) వెర్రిబ్రాహ్మడా యిక్కడే వుండవయ్యా.

కరటక : (రహస్యముగా) వీళ్లయింట్లో వుండలేనండీ.

రామప్ప: (నిమ్మళముగా) అయితే నే వచ్చేదాకా అరుగుమీద పడుకొండి.

(కరటకశాస్త్రులు, శిష్యుడు, వెళ్లిపోవుచున్నారు.)

రామప్ప: యెల్లుండి పెళ్ళి నిశ్చయించాము. పుస్తెకట్టేటప్పుడు రూపాయీలు యివ్వాలట.

లుబ్ధావ: ఇంత కొద్ది కాలంలో, ఇన్ని రూపాయలెక్కడ, అప్పు దొరుకుతాయి.

రామప్ప: పాతుతియ్యవయ్యా?

లుబ్ధావ: బాబూ నీ పుణ్యవుంటుంది కాని ఆమాట పదే పదే అంటూ వుండకు.

రామప్ప: యీ వ్యవహారము యంత సులభంగా కుదుర్చానో చూశారా! పెద్ద మనుష్యులని, భోజనాలకీ వాటికీ, పిలవడం ఎప్పుడేమిటి.

లుబ్ధావ: నాకు పిలిచేవారు యవరున్నారు? మీరే రేపురాత్రి బయలుదేరి పిలవండి, మిమ్మలిని నమ్ముకుని నేను యీ పనిలో దిగాను. కాని నాకు యంతమాత్రమూ యిష్టంలేదు.

రామప్ప: మీకోసం వక్కదమ్మిడీ అపేక్షించకుండా యంతశ్రమ పడుతున్నానో చూశారా! రేపురాత్రి యీ అగ్రహారమంతాను, పెద్దిపాలెంలో లౌక్యుల్నీ పిలిచేటప్పటికి తెల్లవారిపోతుంది.

లుబ్ధావ: అగ్రహారంలో మీరుపిలిచి, పెద్దిపాలెం మరియవరినైనా పంపండి.

రామప్ప: అగ్రహారపు వైదీకపు వాళ్లని యవరయినా పిలుస్తారు. పెద్దిపాలెం వెళ్లి, లౌక్యుల్ని నేనేపిలవాలి. మేజువాణీవుంటేనే కాని వివాహము రాణించదుసుమండీ.

లుబ్ధావ: లేకపోతే బాధేమిటి?

రామప్ప: లేకపోతే పెద్దమనుష్యులు యవరొస్తారయా?

లుబ్ధావ: ఎల్లుండికి మేజువాణీ ఎక్కడవొస్తుంది.

రామప్ప: మన మధురవాణి వుందికాదూ ఆపాటి చెయ్యిమరి ఈ జిల్లాలో యేదీ?

లుబ్ధావ: ఆ ఖర్చువెచ్చమంతా మీ ఇష్టానుసారమే అని చెప్పాను కానూ, అంతకు వక దమ్మిడీ హెచ్చితే మాత్రం నేనివ్వజాలను.

రామప్ప: ఆలాగే కానియ్యండి (అని తనలో) ఆద్యంతాలు అయేసరికి మరి రెండు వందలు వీడిదగ్గిర లాక్కపోతే నేను మరియేమి లౌక్యుణ్ణి.

లుబ్ధావ: (పొడుము పీల్చుచు) అమ్మీ పంతులుకు తాంబోలమియ్యి.

రామప్ప: అక్కరలేదు నేనే వెళ్లి తెచ్చుకుంటాను.

లుబ్ధావ: ఇదుగో నువ్వు వెళ్లకయ్యా.

(తెర దించవలెను)

★★★

కన్యాశుల్కము

తృతీయాంకము

గిరీశ : (కాముని విరిశముల బారికినే అను జావళీ కూనురాగముతో పాడుచు ప్రవేశించి తనలో) ఇన్నాళ్లకు మిడతంభొట్లు చేతిలో చిక్కాడు. యేమీ పాలుపోకుండా వున్నది. యీ విడోబ్యూటీ చూస్తే యేమీ తోచదు. అయితే యిది చెప్పినట్టల్లా వశమయ్యేది కాదు. ఇంత సింప్లిసిటీ యెక్కడా నేను చూడలేదు. దీనికి లవ్ సిగ్నల్స్ రామరామా! యేమీ తెలియవు. చమత్కారము మాటలు ఆడితే యెంతమాత్రం అర్థం చేసుకోలేదు. యే మాటలన్నా ఆ లేడి కళ్లతో తెల్లబోయి చూస్తుంది. అయామ్ డ్రెడ్‌ఫుల్లీ యిన్ లవ్. దీనిని చూచిన దగ్గిరనుంచీ టవున్ లవ్‌సూ డాన్సింగ్ గర్ల్సూమీద పరమ అసహ్యం పుట్టింది. పోజిటివ్ యబ్‌హరెన్స్ వాళ్ల పెంకె మాటలు,పెడర్థాలు, వేషాలు, డామిట్ అంతా యిన్‌సిన్ సిరిటీయే కదా? యిన్నాళ్లు వాళ్ల వలలలో పడిపోయి యేలాగు యాస్‌ని అయిపోయినానో ఆశ్చర్యముగా ఉన్నది. దీనికీ వాళ్లకీ కమ్‌పేరిజన్ ఏమిటి? ఇది ప్యూర్ డైమండ్, అట్టర్ ఇన్నొసెన్స్. నేను రాత్రిళ్లు అరబ్బీనైట్సు కథలూ, కాశీ మజిలీలూ, ఇతరదేశపు ప్రయాణాల డచ్చీలూ చెప్పడానికి ఆరంభించిన దగ్గిరనుంచీ నాదగ్గర బహుచనువుగా నున్నది. ఈ మధ్య వాళమ్మ నూతిలో కాలుజారిపడ్డప్పుడు నేను సాహసించి ఉరికిపైకి తీసిన దగ్గిరనుంచీ నేను బహుయోగ్యుడనని, సత్య హరిశ్చంద్రుణ్ణి అని అనుకుంటూ యున్నది. కథలలో ప్రతిచోటా విధవలు పెళ్ళాడి బహుసుఖముగా ఉండి తుదకు స్వర్గానకు వెళ్లినట్టు సందర్భం తెస్తూవుంటున్నాను. అది కొంచెము బుచ్చమ్మ మనస్సుకు యెక్కివుండదా? అయితే యిప్పుడు సాల్వు కావలసిన ప్రోబ్లెమ్ యేమిటీ? దీనిని పాడు చేదామంటే అది పాపభీతిచేత వొప్పుకోదు. నాకూ యిష్టము లేదు. దీనికి నామీద కొంత ప్రేమయున్నది. నోడౌట్ ఎబౌట్ దట్ అయితే సక్సీడ్ కావడం యేలాగు, దేరీజ్ ది రబ్. యేమిసాధనం యిటుపైని? టుబీ, ఆర్ నాట్ టుబీ, దట్ ఈజ్ ది క్వశ్చన్. షేక్సృియరు ఉన్న అవస్థలో పడ్డాము. యాశస్ బ్రిడ్జి యేదయినా కట్టితేనే కాని ఒడ్డుచేరే మార్గములేదు. (పైకి ముఖము నెత్తియాలోచించి) ఇక విడో మారేజీ కూడునని బోధపరిచి రామవరం తీసుకుని వెళ్లిపోవడమే పని, అందుకు వప్పకపోయినా, యీ సంగతి తనవాళ్ళతో చెప్పినా, పీక కోసుకుంటానని చెప్తూతాను. లెట్ మీ బిగిన్ ది కాంపైన్ ఎట్‌వన్స్, (తలుపు కన్నములో నుంచి తొంగిచూచి) నడవలో కూర్చుని విస్తళ్లు కుడుతున్నది. మొట్టమొదట కొంచెం మ్యూజిక్ విసురుదాము (ఎటులోర్తునే చెలియా అను జావళీ కూను రాగముతో

పాడి) బుచ్చమ్మ వదిన గారూ తలుపుతీయండి (బుచ్చమ్మ తలుపుతీయును) వదినా.... వెల్!.... వేంకటేశం యేమి చేస్తున్నాడు?

బుచ్చమ్మ: పెరట్లో గొట్టికాయ లాడుతున్నాడు.

గిరీశ : ఈవూరువస్తే మరి చదువు చెడిపోతుంది. పట్నంలో వున్నప్పుడు దస్కుదగ్గిరనుంచి కదులుతే వొప్పేవాడను కాను... ఒక్క మాటు పి... పిలుస్తారా పాఠం చెపుతాను.

(బుచ్చమ్మ తమ్ముని తీసుకొని వచ్చుటకు వెళ్లును.)

ఆహా! దీని రస్సాకొయ్యా మొహం యెదటికి వచ్చేటప్పటికి కొంచెం ట్రెంబ్లింగ్ పట్టుకుంటుంది. వకటి అనవలెనని మరి వకటి అనేస్తూ యుంటాను. మరెవళ్లూ లేరు. వంటరిగా దొరికింది. యీలాంటప్పుడు నా మనస్సులో మాట చెప్పేస్తే తీరిపోనా! ఆకోతి వెధవను తీసుకొని రమ్మని చెప్పినాను. కానీ, పాఠాలలో చిన్న లెక్చెరు వేతాము. (వెంకటేశ్వరులు, బుచ్చమ్మ ప్రవేశించుచున్నారు) యేమివాయి మైడియర్ బ్రదరిన్లా వెంకటేశం, పాఠాలు చదవడం శుభ్రంగా మానివేశావు? యిక్కడ మాసం రోజులుంటే వచ్చిందికూడా మరచిపోతావు, యేదీ టెక్స్టు బుక్కు పట్టుకురా – (వెంకటేశం పుస్తకము పట్టుకుని వచ్చును)

గాడ్స్‌వర్క్స్ అనే పాఠం తియ్యి, రీడ్ ఆన్ మైగుడ్ బోయ్.

వెంకటే: (తడుముకొనుచు) దేర్‌యిజ్ నాట్ ఏన్ ఆబ్జక్టు వుచ్ డజ్‌నాట్ సర్వ్ సమ్ యూస్‌ఫుల్ పర్‌పస్.

గిరీశ : అట్టె! అట్టె! అక్కడ ఆపు, క్రియేషన్ అనగా యేమిటి?

వెంకటే: క్రియేషన్ అనగా – అనగా – ఆవులు

గిరీశ : నాన్సెన్స్ చదవేస్తే ఉన్న మతి కూడా పోతున్నది. ఆవులు యెదుటున్నాయనా ఆవులంటున్నావు. మళ్లీ ఆలోచించి చెప్పు.

వెంకటే: యేమాటకి అర్థం అడిగినారు?

గిరీశ : క్రియేషన్.

వెంకటే: ఆదా! క్రియెషన్ అంటే ప్రపంచం. నేను యెదట ఆవులు కనబడితే యీ ఆవు పెరుగు యీ నెలరోజులే కదా తినడమని అనుకుంటున్నాను.

గిరీశ : వన్ థింగ్ ఎట్ ఏటైమ్. యిప్పుడు పాఠంమాట ఆలోచించు–క్రియేషన్ అనే వక్క మాటపైనే వక్క ఘంట లెక్చరు యివ్వవచ్చును. ప్రపంచం యేలాగున్నది? కపిద్ధా కారభూగోళా అని మనుధర్మ శాస్త్రంలో చెప్పినాడు. కపిద్ధమంటే యేమిటి?

వెంకటే: నారింజపండు.

గిరీశ : వెరిగుడ్ – అందుకు అమర నిఘంటులో పద్యం నీకు వచ్చునా?

వెంకటే: రాదు – చెప్పండి రాసుకుంటాను.

గిరీశ : యింతలు బదరీ ఫలములు యింతలు మారేడుబళ్లు యీడుకుజోడై బంతులు తామర మొగ్గలు దంతీకుచ కుంభములబోలు తరుణీకుచములూ.

యీ ప్రపంచములో యేమి వస్తువు లుంటవి?

వెంకటే: ఆవులు,

గిరీశ : డామ్ నాన్సెన్స్ – యెంతసేపూ ఆవులే? యేమిటి వుంటవి?

వెంకటే: గేదెలు

గిరీశ : దట్ విల్‌నాట్ డు – ఆలోచించి చెప్పు

వెంకటే: అయితే నాకు తెలియదు.

గిరీశ : విడోస్–యింత చిన్న ప్రశ్నకు నీకు జవాబు తెలియదు! ప్రపంచమందుండే వస్తువుల న్నిటిలోకీ ముఖ్యమయినవి విధవలు. దాని విషయమై లెక్చరు యివ్వవచ్చును. మన దేశములో ఒక దురాచారము వున్నది. మొగవాడికి పెళ్లాము చచ్చిపోతే తిరిగీ పెళ్లాడు తాడు. ఆడదానికి మొగుడు చచ్చిపోతే యంత యవ్వనములో నున్నా, యెంత సొగసుగా వున్నా, మరివకడిని, పెళ్లాడడం వల్ల లేదు. ఇది అన్యాయమంటావా? కాదంటావా?

వెంకటే: తప్పకుండా అన్యాయమే.

బుచ్చమ్మ: యేమండీ గిరీశంగారూ – వెధవ, పెళ్లాడడం పాపంకాదూ?

గిరీశ : ఆహా! మీ సత్యకాలం చూస్తే నాకు విచారంగా నున్నది. వెధవలు పెండ్లాడవలసిన దని పరాశరస్మృతిలో స్పష్టంగా నున్నది. వేదంలో కూడా నున్నది. రాజమహేంద్ర వరములో యిదంతా పండితులు సిద్ధాంతం చేసినారు. పూర్వ కాలంలో వెధవలు పెండ్లాడేవారు. వెంకటేశం! నలచరిత్రలో దమయంతి రెండో పెండ్లి సాటించిన పద్యం చదువు.

వెంకటే: నాకురాదు.

గిరీశ : యింత ముఖ్యమయిన పద్యం మరచిపోవడం యంత తప్పూ! నోటుబుక్కుతీసిరాసుకో– దమయంతి రెండోపెళ్లికి, ధరనుండే రాజు లెల్ల దడదడవచ్చిరీ – చూశావా! లోకంలో వుండే రాజులంతా వెధవని పెళ్లాడడానికి వచ్చారు. (బుచ్చమ్మ వైపుజూచి) చూశారా?

శాస్త్రాలన్నీ వొప్పుకోవడమే కాకుండా వెధవలు పెళ్లాడకుండా వుండిపోతే దోషమని కూడా చెప్పుతూ వున్నాయి. యిందు విషయమై ఆచార్యులవారు పత్రికకూడా యిచ్చియున్నారు.

బుచ్చమ్మ: అయితే మనవాళ్లంతా వెధవల్ని పెళ్లిచేసుకోకూడదంటారే?

గిరీశం : అదంతా యింట్లో చాకిరీ చేయించు కోవడముకోసరముగానీ మరేమీకాదు. ఝాము రాత్రి ఉందనగా లేచి మరునాడు రెండు ఝాముల రాత్రిదాకా యెద్దులాగు పనిచేయిస్తారు కదా? ఒక్కపూటకంటె యెక్కువభోజనం చెయ్యనివ్వరుకదా? అప్సరసలాగున యెంత సొగసుగా నున్నా మంచి గుడ్డకట్టుకోనివ్వరు. సరుకు పెట్టుకోనివ్వరు. తుమ్మెద పంక్తుల్లా వుండే జుత్తుకూడా తీసివేస్తారు గదా! ఫర్ ఎగ్జాంపిల్, మీ అక్కయ్యకు ఆ చంద్ర బింబమువంటి ముఖముపైని ఒక కుంకుమబొట్టుంటే త్రినేత్రుడికైనా చూడడానికి అలవి వుండునా. ఆహా! యీ అవస్తచూస్తే నా హృదయం కరిగిపోతున్నది. ఆల్‌రైట్! ప్రపంచములో యింకా యేమి వస్తువులువున్నవి?

వెంకటే: చేగోడీలు.

గిరీశ : డామ్ నాన్సెన్స్–ఎంత సేపూ తిండి విషయమయ్యే ఆలోచిస్తావు. బాచిలర్స్, బ్రహ్మ చారులు కూడా వున్నారు. వాండ్లు చెయ్యవలసిన పనియేమిటి?

వెంకటే: వేదం చదువుకోవడం, పెయ్యలకి గడ్డితేవడం.

గిరీశ : నాన్సెన్స్–అది మీ తండ్రి దగ్గర చదువుకునే విద్యార్థులుకి, బ్రహ్మచారి యొక్క రియల్ డ్యూటీ, అంటే, విధించినపని యేమనగా విధవలను పెండ్లాడడమే. ఇంకా క్రియేషనులో యేమున్నది?

వెంకటే: నాకు తెలియదు.

గిరీశ : రామవరములో వెధవవివాహము చేసుకున్న వాళ్లకల్లా నెల వక్కింటికి నూరు రూపాయిలు యిచ్చి పోషించడముకు విడోమారేజి సభవకటి యున్నది. ఇదివరకు ఐదువేలమంది వెధవలకు వివాహములు అయి పుని స్త్రీలు అయిపోయినారు. ఆల్‌రైట్! క్రియేషన్ అనేమాట అయినది. ఆ సెంటెన్సు అంతకూ అర్థముచెప్పు.

వెంకటే: మీరొకమాటు చెప్పిన తరువాత నేచెబుతాను.

గిరీశ : ఆల్‌రైట్! ప్రపంచములో దేవుడు ప్రతి వస్తువునూ యేదో ఒక వుపయోగముకొరకు చేసియున్నాడు. చేగోడీ యెందుకు చేసినాడూ?

వెంకటే: తినడముకు.

గిరీశ : దట్ ఈజ్ రైట్. ఆవులనెందుకు చేశాడు?

వెంకటే: పాలు యివ్వడముకు.

గిరీశ : పెర్ఫెక్ట్లీ రైట్. ఆడవాళ్ల నెందుకు చేశాడు?

వెంకటే: వంట చెయ్యడానికి.

గిరీశ : నాన్‌సెన్స్. పెండ్లాడడముకూ పిల్లలను కనడముకున్నూ గనుక పెండ్లాడకుండావున్న వెధవపిల్లలు దేవుని ఆజ్ఞను అతిక్రమించిన పాపమును చేస్తున్నారు.

(అగ్నిహోత్రావధానులు ప్రవేశించుచున్నాడు)

అగ్నిహో : ఏమండీ గిరీశంగారూ మా కుర్రవాడికి చదువు చెప్పుతున్నారూ.

గిరీశ : ఘంటసేపాయి చెపుతున్నానండీ.

అగ్నిహో : యేదీ నేకూడా వింటాను కొద్దిగా చెప్పండీ.

గిరీశ : మైడియర్ బోయ్, గాడ్‌మేడ్ క్రియేషన్. సృష్టియెవడు చేసినాడూ?

వెంకట్ : దేవుడు.

గిరీశ : ఫాదర్ ఈజ్ నెక్స్ట్‌టుగాడ్. దేవుని తర్వాత ముఖ్యం యెవరూ? సే ఫాదర్.

వెంకటే : తండ్రి.

అగ్నిహో : మొత్తముమీద మీ ఇంగ్లీషు చదువు మంచిదిలాగే కనబడుతూన్నది. భాష భేదంగాని మనముక్కలే వాళ్లవిన్నీ.

గిరీశ : వెంకటేశం! దేవుడు సృజించిన ప్రపంచములో యేమి వస్తువులున్నవి? సే కోర్ట్స్.

వెంకటే: వెధవలు.

గిరీశ : నాన్ సెన్స్. సే కోర్ట్స్.

అగ్నిహో : యిదేమిటండోయి ప్రపంచంలో వెధవలున్నారంచున్నాడు, ఇంగ్లీషు పుస్తకాల్లో యిదేనాయేమిటి వున్నది.

గిరీశ : వెధ్వల్ అన్నది లాటిన్ మాటండి – ఆమాట కర్థం కచేరీలండి. కచేరీలు యెందుకున్నవి?

వెంకటే: దావాలు తేవడముకు.

గిరీశ : దట్ ఈజ్ రైట్ – చూచారండీ మీవాడికి కచేరీల భోగట్టాలుకూడా నేర్పుతున్నాను.

అగ్నిహో : అయితే మనదావా విషయమై నేనిచ్చిన కాకితాలు సమగ్రంగా చూశారా.

గిరీశ : కేసు గెలవడము కేమీ అభ్యంతరము లేదు. మీకు తెలియడముకోసం గ్రంథం అంతా తెలుగు చేస్తున్నాను. మామగారూ మీ విషయమై యెంత శ్రమయినాపడి అమలాపురం వెళ్లి అక్కడ కోర్టులో కేసు గెలిపించకపోతే నన్ను పేరుపెట్టి పిలవవద్దు.

అగ్నిహో : యేదో అంతా మిమ్మలినే నమ్ముకుని వున్నాము. యెంత డబ్బయినా కేసు గెలిస్తే చాలును. పెళ్లిపనులకి మీరు కుమ్మక్కు వుంటేనేకాని తూగదుసుమండీ. నామీద కోపంచాత కరటకశాస్త్రుల్లూ వాళ్లూ వెళ్లిపోయినారు. వాళ్లు వొచ్చేటట్టు కనపడదు.

గిరీశ : మీరు కూర్చున్న దగ్గిరనుంచి కాలు కదపకుండా ఎరేంజిమెంటు యావత్తూ నేను చేస్తాను కాదూ.

(నిష్క్రమించుచున్నారు)

★★★

రెండవస్థలము – రామచంద్రపురం అగ్రహారములో లుబ్ధావధానుల యిల్లు.

(కరటక శాస్త్రి, పురోహితుడు ప్రవేశించుచున్నారు)

కరటక : పంతులు వచ్చేలోగా కార్యమైపోవాలి.

పురోహి: ఆ పూచీనాదీ – మీ రిస్తానన్న రూపాయిలు నాచేతిలో పడేయండి.

(కరటకశాస్త్రి ఆయన చేతిలో పదిరూపాయిలు పడవేయును)

పురోహి: లుబ్ధావధానులుగారూ! వేగిరం స్నానాలు కానివ్వండి.

లుబ్ధావ: పెద్దమనుష్యులింకా రాలేదే?

పురోహి: లగ్నం పెద్దమనుష్యులకోసం ఆగుతుందయ్యా? అగ్రహారంలో బ్రాహ్మణులందరినీ పిలిచాను. వచ్చి పందిట్లో కనిపెట్టుకొని కూర్చున్నారు.

లుబ్ధా : పంతులు వుదయం నాలుగ్ఘడియలకి ముహూర్తమని చెప్పాడే?

పురోహి: పంతులు చెప్పినమాట చూస్తారా – పంచాంగం చూస్తారా?

లుబ్ధావ: ఆ–ఆ–పంతులు నాలుగ్ఘళ్ల పొద్దుకు రమ్మని పిలుస్తానన్నాడే పెద్దిపాలెంలో లౌక్యుల్ని?

పురోహి: నేను నాలుగు ఘడియలకి తెల్లవారుతుందనగా ముహూర్తమని చెప్పాను. పంతులు నాలుగు ఘడియలు తెల్లవారిన తర్వాతనుకున్నాడు కాబోలు.

లుబ్ధావ: అయితే కానియ్యండి స్నానానికి లేస్తాను.

కరటక: నా రూపాయిలిచ్చి మరీ స్నానంచెయ్యండి.

లుబ్ధావ: బాపన్నగారూ : యీసంచి పట్టుకొండి. మధ్యవర్తులు గనుక మంగళ సూత్రధారణ కాగానే మీరే యిచ్చి వెయ్యండి.

కరటక: పుస్తె కట్టడంకాగానే బయలుదేరి నేను వెళ్లిపోవలెను. రేపు రూపాయిలు చెల్లకపోతే భూములు నిష్కారణంగా పోతాయి. ఎల్లుండి ఎంత రాత్రికైనా వచ్చి కలుసుకుంటాను. ఈలోగా పిల్లది వక్కర్తె వంటరిగానుంటుంది. మీదే భారము. (కరటకశాస్త్రి, మీనాక్షి, తక్క దక్కినవారు వెళ్లిపోవుచున్నారు.)

కరటక: అమ్మీ మీనాక్షి! పిల్ల దాన్ని యలాగ చూసుకుంటావో నేను నీకిస్తానన్న మొహురిదుగో పిల్లదాని స్నానం అదీ ఒక్క నిమిషములో అయిపోవాలి. (మీనాక్షి చేతిలో నొకమొహురు బడవేయును)

మీనాక్షి :మీకెందుకూ, నేనున్నాను కాదూ, (వెళిపోవును.)

★★★

మూడవస్థలము - లుబ్ధావధానుల యింటిలో సావడి.

(పసుపు పంచలు కట్టుకొని, లుబ్ధావధానులు, యింకను మరికొందరును, ప్రవేశించుచున్నారు. తాషామరపా చప్పుడు వినబడును.)

పంతులు :(డాబుగా దుస్తువేసుకుని ప్రవేశించి) అబ్బ! ఎంత శ్రమ పడ్డానండీ. (నౌఖర్ల వైపుచూచి) బాజాలూరుకోమనరా వెధవ పెద్దిపాలెం ఎంతదూరమున్నదండీ. కాళ్లు పీకుకువచ్చాయి.

(అని కూరుచొనును.)

లుబ్ధావ : లగ్నానికి మీరు లేకపోయినారుగదా అని మహావిచారంగా వుంది.

పంతులు: (ఉలికిపడిలేచి) ఏమిటీ.... వివాహమయిపోయిందీ?

లుబ్ధావ :మీరు ముహూర్తం తెల్లవారిన తర్వాత నాలుగు ఘడియలకనుకున్నారు. పురోహితుడు నాలుగు ఘడియల రాత్రుందనగా లగ్నమన్నాడు.

పంతులు: (పురోహితుని వైపుచూచి) నాతో స్పష్టంగా నాలుగు ఘడియల ప్రొద్దుకని చెప్పావు? నేను పెద్దమనుషుల్నాలాగు పిలుచుకువచ్చానుగదా వాళ్లేమనుకుంటారు? గుంటూరు శాస్తుర్లేడి?

లుబ్ధావ: వూరికి వెళిపోయినారు.

పంతులు: (ఆశ్చర్యము, కోపము, ముఖమున గనపరచుచు) ఏమిటీ రూపాయిలిచ్చి వెయ్యలేదు గదా?

లుబ్ధావ: సీదాగా యిచ్చివేశాను.

పంతులు: అన్న కొంపతీశావు మరేమిటి? ఇదంతా నీ కుట్రలాగ కనపడుతూంది. నువ్వూ వాడూ ఒకటైపోయినారు. యింతా నన్ను మధ్యవర్తినిచేసి నేను లేనిదీ ఈ వ్యవహారము ఏలాగు పైసలు చేసినారయా. ఈ వివాహంకోసం అష్టకష్టాలుపడి చమటూడ్చి పనిచేస్తే నేను లేకుండా ముహూర్తం జరిగినదా? ఇంత అమర్యాద నన్నెవ్వడూ చేయలేదు, దాని సంగతి నీకే తెలుస్తుంది.

లుబ్ధావ: నేను యేమీ చెయ్యలేదండీ మామగారూ, మీ పాదాలుసాక్షి, యేతప్పువున్నా క్షమించ వలసినది (అని కాళ్లుముట్టును.)

పంతులు: యీ గుంటూరిశాస్త్రుల్లు పచ్చపుదొంగలా కనపడుతున్నాడు. రూపాయలు పట్టుకుని వుడాయించాడు. పెళ్లి ఖర్చుకని నా దగ్గిర యాభై రూపాయలు బదులుకూడా పుచ్చు కున్నాడు. యీ వాళకమంతా చూస్తే వీడు యేదో పెద్దదగా చేసి నిలిచివుంటే యెక్కడ తెలిసిపోతుందో అని డబ్బు సంధించుకుని వుడాయించినట్టు కనపడుతుంది.

లుబ్ధావ: ఆయన రేపుసాయంత్రంలోగా రూపాయలు అప్పులవాళ్లకు చెల్లించకపోతే భూములు పోతాయని ఊరికే తొందరపడ్డాడు.

రామప్ప: నువ్వు తెలివిహీనుడివి. నీకు వాడి సంగతి బోధపడకయినా వుండవలె. లేకుంటే నీవూ వాడూ కలిసి నన్ను టోపీ వెయ్యడముకు కుట్రైనాచేసి వుండవలెను. నా యాభై రూపాయలు నిష్కారణంగా పోయినాయి. నేను వూరుకునేది లేదు. బాగా ఆలోచిస్తే యీ పిల్ల రెండోపెళ్లి పిల్లలాగ కనబడుతున్నది. కనిష్టేబులను పిలిచి కేసు చేయిస్తాను. నేను యెప్పుడూ యింత దగాపడలేదు. యెవరోయి, హెడ్డుగారిని పిలువు.

లుబ్ధావ: యేదో కార్యమైపోయింది. మీ యాభైరూపాయలూ నేనిచ్చుకుంటాను. నా పరువు నిలబెట్టండి. రసాభాస చెయ్యకండి. మీరెలా చెపితే అలాచేస్తాను.

రామప్ప: ససేమిరా! నేనెంతమాత్రమూ వూరుకోజాలను. నా దగ్గిరే స్వామిద్రోహం చెయ్య డమా?

లుబ్ధావ: క్షమించండి (కాళ్లుపట్టుకొనుచున్నాడు.)

దగ్గిరున్నవారు: లుబ్ధావధానులుగారు నిరపరాధి తమరేలాగైనా గడుపుకోవాలి.

రామప్ప:...యేవూరు వెళ్లారో తెలుసునూ?

లుబ్ధావ: విశాఖపట్నం.

రామప్ప: (బుర్ర తటాయించుచు) కానీ చెపుతాను – లౌక్యులంతా నాలుగుఘడియల ప్రొద్దుకు వస్తారు గదా యేమిటి చెయ్యడం?

లుబ్ధావ: యేమీతోచకుండా వున్నది. తమరే చక్రం అడ్డువెయ్యాలి.

రామప్ప: కానియ్యి మేజువాణీ పెడదాము. మధురవాణికి రాత్రులకు కంట్రాక్టుగాని పగలు రావడముకు ప్రసక్తంలేదు. దానికి ఇందుకు వేరే ఇస్తేనేగాని కుదరదు.

లుబ్ధావ: మీరేమిమ్మంటే అదిచ్చుకుంటాను.

రామప్ప: యెవరోయి నౌఖరు, పోలిశెట్టిని పిలువు. యెవరోయి వంటబ్రాహ్మలు, ఫలహారాలు మా బసకి పంపించినారా లేదా?

(తెర దించవలెను)

★★★

నాల్గవస్థలము – లుబ్ధావధాన్లుగారి యిల్లు

లుబ్ధావ: సోమన్నశాస్త్రుల్లుగారు వచ్చారయ్యా నా గుడ్లు పైకి వస్తూన్నాయి.

పురోహి: ఇదివరకు పదికబుర్లు వెళ్లాయి. ఇప్పుడే దేవతార్చన చేస్తున్నారు.

లుబ్ధావ: రామయ్యపంతులుగారు వచ్చారా?

బ్రాహ్మడు : ఇప్పుడే చుట్టకాల్చుకుని స్నానానికి వెళ్లారు.

లుబ్ధావ: పంతులూ, నాకు మా ఆకలి వేస్తూన్నదయా పెందరాళే మెతుకులు పడితేనే కాని ప్రాణం నిలవడం కష్టం.

రామప్ప: మాయింటికిరండి అక్కడ చల్దివణ్ణం యెవరికీ తెలియకుండా పెట్టేస్తాను. ఇప్పుడు ఆచార మాలోచిస్తే కథ మొదటికి వస్తుంది – యేదో వొకటి పెందరాళేకానియ్యండి.

లుబ్ధావ: (నాలుగడుగులు నడచి తొంగిచూచి.) ఓయి నాయినా – ఇంతమందిని పిలిచినా వేమయ్యా భోజనానికి?

రామప్ప: ఇదో విశేషంటయ్యా – ఇందులో ముప్పాతిక మంది పిలవనివాళ్లే, పీక బట్టుకు గెంటుతూ వుంటే పెణకపట్టుకు వేళ్లాడుతున్నారు. యీ సప్లై వూసు మీ కెందుకు మీరు ముందు భోజనానికి పదండి.

(వెళ్ళిపోవుతున్నారు.)

అయిదవ స్థలము : రామప్పంతులుగారి ఇల్లు

లుబ్ధావ: (తనలో) అమ్మా – భోజనమయింది – ప్రాణం తెప్పిరిల్లినది, కార్యం యరక్క తలపెట్టి నాను. యీ రామప్పంతులు సంసారం కొల్లపెట్టేస్తున్నాడు. యక్కడలేని బ్రాహ్మణ్యం వచ్చారు.

(రామప్పంతులు ప్రవేశించి.)

రామప్ప: ప్రయత్నం చాలిందికాదు. బ్రాహ్మలు కొంప ముట్టించేస్తామంటున్నారు.

లుబ్ధావ: గాడిదకొడుకులు, కనిష్టేబులను పిలవండి.

రామప్ప: యిందాకా పిలవని బ్రాహ్మలని తోలెయ్య డానికి కనిష్టేబులను పిలుస్తే దర్భాసనాలూ జారీలతో ఆ కనిష్టేబులను చావగొట్టారు. మధుపాడ అగ్రహారీకుడు, లెంపకాయకొడితే చూశారా నాదవడమీద అయిదువేళ్లూ అంటుకున్నాయి. రెండు మూడు వందలదాకా పయినివుంచివేశి తలుపులు బిడాయించి వేశినాను. వుతకయెత్తివేశి లోపల ప్రవేశించి నారు. వాళ్లే పదార్థంఅంతా ఒడ్డించేసుకున్నారు. అయిదురోజులకూ జాగ్రత్తచేసిన సామానంతా అయిపోయింది. యిప్పుడు వాళ్లకు వండిపెట్టకపోతే ఆబోరు దక్కదు, రౌద్రాకారులై వున్నారు, మీకోసం వెతుకుతున్నారు.

లుబ్ధావ: (వణుకుతూ) మీ పుణ్యం వుంటుంది పోలిశెట్టిదగ్గిర యిసేబు తెచ్చివాళ్లకు కూడా తిండిపెట్టెయ్యండి.

రామప్ప: (తనలో) సమయంలో సమయం పోలిశెట్టికి నేబాకీవున్న రూపాయలు కూడా దీనిలో కలిపివేస్తాను. (అని వెళ్ళిపోవుచున్నాడు)

★ ★ ★

ఆరవ స్థలము – లుబ్ధావధానుల యిల్లు (హేకర్ ప్రవేశించుచున్నాడు)

హేకర్ : అయ్యా పంథుల్‌గారూ లెక్కా యిప్పించరా.

లుబ్ధావ: పెళ్లిచేసుకొన్న సౌఖ్యం బాగానే వున్నది.

హేకర్ : అమ్మగార్ నలభై రూపాయల్‌కీ కీన్‌కాఫ్‌తాన్ పుచ్చుకొన్నార్.

లుబ్ధావ: ఖీనూలేదు ఖాబూలేదు అడ్డదిడ్డంగ పేలక వెళ్లు.

హేకర్ : రూపాయల్‌కీ ఇయ్యరంటయ్యా బవిస్సం తీసివేస్తాన్.

లుబ్ధావ: ఫుండాఖోర్ – తలకు దగనిమాటలు ఆడతావు.

హేకర్ : మాటల్‌కి మిగుల్ సెప్పకండి. యేటమ్మా మాటాడక్ యింటిలో కూఖుంటావ్. యిలా రావమ్మా నీ బవిస్సం తీసివేస్తాన్.

లుబ్ధావ: నీ అమ్మకడుపుకాల్చా. తీసుకోరా రూపాయలు, పెళ్లిసుఖం బాగా అనుభవిస్తున్నాను, ఇఖ మా యింటికివస్తే నేవప్పేవాడిని కాను. (రూపాయిల నిచ్చును)

హేకర్ : మీకీ పెనిమిటి ధర్మరాజా అమ్మా. ముఖ్ మల్‌తాన్ మా మంచీదీ వుండాది కనిష్టీపుగారి కూతురుకి వకటి ముక్కా ఇచ్చాన్.

శిష్యుడు: రెండుగజాల గుడ్డ కావాలోయి.

లుబ్ధావ: గుమ్మంలో అడుగుపెడితే కాళ్లు విరగకొడుతాను.

హేకర్ : అదుగోనమ్మా మీకి మొగుడ్ అలాగూ కోపంపడుతూవుంటే నాకీ యేమి సెయ్యమంటార్.

శిష్యుడు: నీకెందుకోయి ఆయన ముసలివాడు ఆయనకీ సంగతులేమీ తెలియవు.

లుబ్ధావ: కొంపపీక్కున్నాను. ఇంట్లో డబ్బంతా దీనికిందైపోతూంది. కుట్టుపనివాళ్లూ, పళ్లవాళ్లు, కంసాలివాళ్లూ అంతా బాకీలని తినేస్తున్నారు. సంసారం కడితేరుస్తూంది. రాత్రి దీనిపని పట్టిస్తాను. అమ్మీ వీడి మొఖముమీద పేడ్నీళ్లుపొయ్యి.

(హేకర్ బట్టలుమూట కట్టుకుని పారిపోవును.)

మీనాక్షి: దీనిని పెళ్లాడవొద్దని చెప్పానుకానూ – దాని తండ్రి యేమి మాయలమల్లి వాడమ్మా! ఓ సక్కా బంగారం మోరీ చేతులో పెట్టాడనుకున్నాను. కంసాలి అక్కాబత్తుడికి చూపిస్తే డబ్బుకు కళాయి వేశాడన్నాడు. కులంతక్కువ గుంటను పెళ్లాడితే యేమౌతుందేమిటి.

శిష్యుడు: తల పెంచుకుని తాంబూలం వేసుకుని సరసాలుచేసే వెధవముండ కంటె నయంకద.

మీనాక్షి: చూశావురా నాన్నా – దీనమ్మ కడుపుకాలా యేలాగంటుందో.

లుబ్ధావ: ఇక నాకు సుఖంలేదు

మీనాక్షి: నువ్వే తెచ్చిపెట్టుకున్నావు.

లుబ్ధావ: దెబ్బకి దెయ్యం వెరుస్తుందన్నాడు. రాత్రి దీనికి ఒక తాళాధ్యాయం వెయ్యి.

(తెర దించవలెను)

★★★

ఏడవస్థలము - రామప్పంతులుగారి యిల్లు

రామప్పంతులు గడప వెలుపలను, మధురవాణి లోపలను, నిలువబడుదురు.

రామప్ప: నీకంత పెంకెతనంగావుంటే పెళ్లిచేసుకుని గృహస్థాశ్రమంలో ప్రవేశిస్తాను.

మధురవాణి: అరవైయేళ్లు వచ్చి చదువుకోక మన్ను కొట్టుకుంటానా అన్నట్టున్నది. యీ వెర్రికబుర్లకు యేమిటి - యేదో వొక తంబళ అనుమానం పెట్టుకుని చెర్రూ బుర్రూ అంటూవుండడం మీకు స్వభావమే. మెడలో కంటె తీసుకొని పోయినారు - అది యెక్కడనో తాకట్టుపెట్టి నేను యేమంటానో అని నామీదికే బయలుదేరుతున్నారు.

రామప్ప: కంటె తాకట్టు పెట్టుకోడం ఖర్మమేమి? నిలబడ్డపాటుగా చూడు కంటెలు వర్షం కురిపిస్తాను.

మధుర: నాకాకబుర్లేమీ పనికిరావు - మీ ప్రయోజకత్వం నాకు తెలుసును. నాకంటిప్పుడు తీసుకొస్తారా లేదా?

రామప్ప: నీకు మతిపోతూంది. నన్ను తృణీకరించడం ఆరంభిస్తున్నావు. నా దెబ్బ తెలియకుండా వుంది.

మధుర: యేడిశినట్టే వుంది.

రామప్ప: నాకు వొళ్లు మండుతూన్నది. ఖబడ్దార్!

మధుర: మీకు వొళ్లుమండుతూంటే గాల్లో నిలబడితే చల్లబడుతుంది.

(అని తలుపువేసికొనును.)

రామప్ప: యీ కంటెబాధ మా ఇబ్బందిగా వున్నది. తాకట్టుపెట్టానని ప్రాణం కొరికేస్తూంది. రేపు వుదయం తెస్తానంటే వినదు. యీ చీకట్లో లుబ్ధావధానులు ఇంటికి పోకతీరదు. యీ కంటె తాకట్టుపెట్టానని గట్టి అనుమానము పట్టుకుంది. తీరా వెళితే యిప్పుడు పెట్టా బేడా తీసియిస్తాడో ఇవ్వడో.

★★★

ఎనిమిదవస్థలము - లుబ్ధావధానులుగారి యిల్లు

రామప్ప: (తలుపు వెలపలనుంచి గట్టిగా) అవధానులు మామగారూ! అవధానులు మామగారూ! తలుపండోయి (అని అనేక పర్యాయములు పిలిచి) యేమిటి చెప్మా, దొంగగాడిదె పలకడు. నిద్రమాట అబద్ధం. దొంగల భయంచాత వీడురాత్రల్లా మేలుకుంటాడు. (గట్టిగా) తలుపు తియ్యకపోతే వుతకయెత్తి వేస్తాను.

లుబ్ధావ: (లోపలనుంచి) యెవరయా?

రామప్ప: నేనయ్యా రామప్పంతులుని.

లుబ్ధావ: (నిమ్మళముగా) రామప్పంతులు... అమ్మీ తలుపుతియ్యవే.

(తలుపు తియ్యును)

రామప్ప: మామగారూ మీ వంట్లో తాజాగావుందిగద?

లుబ్ధావ: యేమితాజా అండి

(అని యూరకుండును.)

రామప్ప: కోడలు మాజోరుచేస్తూన్నట్టు కనబడుతూంది. వూరు హోకర్లంతా మీ గుమ్మంముందరే కనబడతారు.

లుబ్ధావ: (మోకాళ్లమీద బుర్ర పెట్టుకుని నిమ్మళముగా) ఆ ఊ ఊ ఉ!

రామప్ప: (తనలో) ఆ మాటలు యిష్టములేదు కాబోలు (పైకి) ఆకంటెకు చాలా తొందరగా వున్నది. మధురవాణి యేమీ నిలవనియ్యకుండా వుంది. అది తాకట్టు పెట్టానన్న అనుమానంకొద్దీ యిప్పుడు తెస్తేనేకాని వల్లకాదని కింకపట్టుపట్టి కూర్చున్నది.

లుబ్ధావ: అదికూడా పారిపోయింది.

రామప్ప: కంటె పారిపోయిందీ! ఏమిటి! మామగారు పలవరిస్తూ వున్నారా యేమిటి?

లుబ్ధావ: లేదండీ పలవరింతగాదు – కంటెపట్టుకుని చెప్పకుండా పరారీ అయిపోయింది. యిదంతా మీ కుట్రే.

రామప్ప: ఏమిటీ! అయితే కంటె యిస్తావా, యివ్వవా?

లుబ్ధావ: నా దగ్గిరలేదు.

రామప్ప: వద్దుసుమా నా సంగతి తెలిసిందికాదు నీకు.

లుబ్ధావ: నాకు అంతా తెలుసును. నాచేత పద్దెనిమిది వందలు కర్చుచేయించావు.

రామప్ప: (బుర్ర తటాయించి ఆలోచించి తనలో) అన్నా మించిపోయినది. యేదైనా వక యెత్తు యెత్తితేనేకాని కంటె రావడము కష్టము. (పైకి) మొన్నరాత్రి మీ ఇంట్లో పెద్దకేకలూ, పెడబొబ్బలూ జరగలేదూ?

లుబ్ధావ: అయితే!

రామప్ప: అయితే మరేమిటి – మీ అమ్మి దానితో దెబ్బలాడి నూతులో పడేసింది. నేను పెరట్లో గుడ్డెమీదికి బాహ్యానికిపోయి స్వయంగా చూచాను.

లుబ్ధావ: గాడిదెకొడకా! (అని కర్రపట్టుకొని లేచును).

రామప్ప: ముసలిగాడిదకొడకా నీ పనిపట్టిస్తాను.

(అని వెళ్లిపోవును)

★★★

కన్యాశుల్కము

చతుర్థాంకము

(బైరాగీ, హేడ్ కనిష్టేబు, దుకాణాదారుడు, యింకా మరిద్దరు, మధ్యను సీసాలు పెట్టుకుని ప్రవేశించుదురు.)

(తెరతీయు ముందర నారాయణ నారాయణ నారాయణభజే అను కీర్తన పాడుచుండవలయును.)

హేడ్ : గురోజీ తమరు హరిద్వారం బయలుదేరి యెన్నాళ్లయిందేమిటి?

బైరాగి : రెండు రోజులయినది. మొన్న వుదయం ప్రయాగ, నిన్న వుదయం జగన్నాధం సేవించాము. ప్రచ్ఛన్నంగా సింహాచలం పోతూవుంటే నువ్వొక భక్తుడవు పట్టుకొని ఆపేశావు.

హేడ్ : ఆహా! యోగమహత్యం – ముక్కు బిగించి స్నానాలుచేసే బ్రాహ్మలకెవరికీ యీ సిద్ధుల్లేవుగదా?

బైరాగి : వాళ్లకేమీ తత్వము తెలియదు. మా తాతగారు చెప్పిన పద్యం నీవు వినలేదా? ఆత్మ శుద్ధిలేని ఆచారమదియేల.

హేడ్ : వేమన్న మీ తాతేనా గురోజీ?

బైరాగి : అవునోయి నాకు మూడువందల యేళ్లున్నవి, ఆయన పరంపదం వేంచేసి వెయ్యి సంవత్సరము లౌతవి.

దుకాణ: ఆహా! యివాళ మనదేమదురుష్టం. గురోజీ! నౌకరి కొక సందేహం వున్నాది. పరబ్బరమం సీసాలో కనపడ్డంత సొట్టంగా మరొకసోట అగుపడుతుందా?

బైరాగి : యీ రహస్యం నీకేలాగు దెలిసిందేమిటి? అమృతమంటే సారాయి కాదురా పామరుడా – నాడు దేవాసురులు యిదే చెడతాగినారు.

దుకాణ: (నలుగురివైపు జూచి) సూశారా భాయి నే మొదట్నించీ యిదేకదా సెపుతూ ఒచ్చేవోణ్ణి– అఖాడాకొస్తేగాని పరబ్బరమం దొరకదు.

బైరాగి : కాసీలో మేమూ వక బ్రాహ్మడు బ్రహ్మగ్యాన సమాధికి కూర్చున్నాము. బుడ్డీమీద బుడ్డి, బుడ్డీమీద బుడ్డి తెల్లవారేటప్పటికి యిద్దరికీ తన్మయం అయిపోయింది. మరి రెండు రోజులకుగాని నేను సమాధిలోంచి లేవలేదు. మరి ఆ బ్రాహ్మడు, యెప్పటికీ లేవలేదు. పరమాత్మలోకలిసి పోయినాడు. (పెన్షను సిపాయి అచ్చన్న ప్రవేశించుచున్నాడు)

దుకాణ: ఈయన సిపాయి అచ్చన్నగారు మంచి బరమగ్గాని.

అచ్చన్న: నేను యేహపాటివాఢనండీ, మీ ద్రాసుఢను, తమవంటివారు వచ్చినప్పుఢల్లా పాదసేవ చేసుకుని నాలుగు స్రంఘతులు నేర్చు కున్నాను.

బైరాగి : నీ ముఖాన్ని మంచి బ్రహ్మకళవున్నదిరా నరుడా.

అచ్చన్న: (దుకాణదారుతో) నాహస్రంగతి యిప్పుడు త్రెలిసింధా (పైకి) తమ క్రటాక్షం.

హేడ్ : అచ్చన్నగారు మా బాగాపాడుతారండీ.

బైరాగి : యేదీ కొంచెము పాడూ.

దుకాణ: ఒక గళాసుచ్చుకు మరీ పాడండి.

అచ్చన్న: (యాగంటి లింగడిపాట పాడి, పాటయిన తరువాత మరి రెండు గ్లాసులు పుచ్చుకొని) మాఘురువుగాహరు యీ క్రీర్తన ప్రాఢుతూ రెండు హడుగులుపైకి లేహచేవారు.

బైరాగి : నాశక్తి చూపిస్తాను చూడండి. నరుడా ఆ సీసా యిలాగందుకో మంత్రిస్తాను, వక్కొక్క గలాసు పుచ్చుకుని కళ్లు మూసుకుని లోపలిదృష్టితో చూడండి. నేను లంబికా యోగం పడతాను.

(అందరును త్రాగి కళ్లుమూసికొనుదురు.)

బైరాగి : కళ్లు మూసుకున్నారా?

అందరు: మూసుకున్నాము గురోజీ.

బైరాగి : బస్ – యికకళ్లు తెరవండి, యెన్ని అడుగులు పైకిలేచానో చూశారా?

అచ్చన్న: యీవేహళ యేమిసుధినం! మరి వక్క క్రీహర్తన మనవిచేసుకుంటాను.

(అని మరి వకగ్లాసు పుచ్చుకొనును.)

బైరాగి : యితను నిజంగా బ్రహ్మగ్యానిలాగ కనబడుతున్నాడు.

(వీధిలోనుంచి రామప్పంతులు తలుపు, తలుపు అని యనేకమారులు పిలుచును. ఎవరును పలుకరు.)

రామప్ప: గాడిదలు యెవరూ వినిపించుకోకుండా వున్నారు. (అని గట్టిగా) హెడ్డు గారూ కూనీ, కూనీ జరిగింది.

హేడ్ : యెవరో కూనీ, కూనీ అంటున్నారు.

రామప్ప: లుబ్ధావధానులు భార్యను చంపివేశినాడు. నూతిలో ధభీమని పడివేయడం నేను చూచినాను, ఆ తరువాత శవంతీసి పాతిపెట్టి వేసినాడు.

హేడ్ : (తలుపు తీసికొని యవులకువెళ్లి) యెందుకు చంపాడేమిటి.

రామప్ప: పెళ్లయిన మూడు రోజుల్లోగా రెండు వందలు రూపాయలు ఖర్చు పెట్టిందట. యింతే కాకుండా యిది వుండడం మీనాక్షి వ్యాపారానికి భంగం; యీ గుంట దానిగుట్టు వీధిలో పెట్టినది.

హేడ్ : యేదో ఆలాగచెప్పు అది వుంటేగాని కూనీయెప్పుడూ జరగదు. యిన్నాళ్లకు దొరికాడవుధాన్లు, నా రెండు వందలరూపాయల పత్రం లాగేస్తాను.

రామప్ప: అయితే నీమట్టుకేనా? భాయీ! నాకంటె అపహరించాడు. దాని ఖరీదు కూడా తియ్యాలి సుమా.

హేడ్ : అదంతా నువ్వే సెటిలుచేసుకో – గాని వక్కడి సాక్ష్యం చాలదే.

దుకాణ: నాకేమైనా పారేస్తే నేను సాచ్చికం పలుకుతాను.

హేడ్ : మూడోసాక్షికూడా కావాలే

బైరాగి : కావలిస్తే నేను కూడా వస్తాను, మావంటి జ్ఞానులుకు అబద్ధం అన్నమాటలేదు, లోకం అంతా మిధ్య, నువ్వూ నేనూ కూడా అబద్ధమే. దాని రహస్యం అది. ఏమయినా డబ్బు పారవేస్తే హరిద్వారంలో నేకడుతూన్న మఠానకు పనికివస్తుంది.

హేడ్ : అచ్చన్నగారుకూడా వస్తే బాగుండును గాని, ఆయన సమాధిలో వున్నాడు.

దుకాణా: మనము చాలమా యేమిటి, ఆయన రేపు సంజేళకిగాని సమాదిలోంచి లేవడు. (అంతా వెళ్లిపోనిచ్చి దుకాణాదారుడును. పంతులును వెనుక నాగుదురు. పంతులెవరును లేకుండ నిటునటు చూచి యొకగ్లాసు పుచ్చుకొనును)

దుకాణా: మీ పద్దు పాతిక రూపాయలయిందండి. అందర్లాగా మిమ్మల్నింటికొచ్చి అడగడానికి ఒల్లలేదుగదా?

రామప్ప: ఈ వ్యవహారంలో యేమయినా చెయ్యితడి అవుతుంది. నీపద్దు మొట్టమొదట పయిసలు చేస్తాను. (అని నిష్క్రమించును)

ఒకటవస్థలము - లుబ్ధావధానులు యింటిపెరడు

(హేడ్ కనిష్టేబును, లుబ్ధావధానులును మాటలాడుచుందురు)

హేడ్ : నాపత్రం యిచ్చివేస్తే కేసు నీళ్లు కారించివేస్తాను.

లుబ్ధావ: వడ్డీమట్టుకు వదిలివేస్తాను ఆలాగు కటాక్షించండి.

హేడ్ : మళ్లీ మొదటికి వచ్చినారూ?

లుబ్ధావ: నాకు ఏఖర్మం తెలియదు నిరపరాధినిసుమండీ నాయనా?

హేడ్ : యీ కబుర్లు నా దగ్గిర యందుకు చెపుతారండీ? పంతులు చూచారు, కీపర్ చూచాడు, గురోజీగారు చూచారు, గ్రంథం అంతా సంపూర్ణంగా ఉన్నది; రిపోర్టు చేస్తినా ఊరి బయట మర్రిచెట్టుకి మిమ్మలిని తప్పకుండా వురిదీసి వేస్తారు.

లుబ్ధావ: మరి వీళ్లకేమి యిచ్చుకోవలెను?

హేడ్ : అంతకు తక్కువకు వప్పరు, యాభై రూపాయలు ఇయ్యండి.

లుబ్ధావ: యిరవయి రూపాయిలిచ్చుకుంటాను.

హేడ్ : పోనియ్యండి ముప్పయిరూపాయలు ఇయ్యండి (అని పత్రమును రూపాయిలును పుచ్చుకొనును)

లుబ్ధావ: డబ్బంతా అయిపోయినది యిక ముష్టికి బయలుదేరాలి.

హేడ్ : డబ్బుమాటకేమి ప్రాణం దక్కింది మరి భయం పడకండి. మీ భార్యా పరారి అయిపోయిందని రిపోర్టు వ్రాశేస్తాను.

(నిష్క్రమించుచున్నారు.)

★★★

రెండవ స్థలము - లుబ్ధావధానులు పెరటిగోడ అవుతల

(రామప్పంతులు, దుకాణాదారు, బైరాగియు నుందురు, హేడ్ కనిష్టీబిల్ ప్రవేశించును)

హేడ్ : (గట్టిగా) రండి వెళ్లిపోదాము.

రామప్ప: మీమాట ఫయిసలయింది కాబోలు - మామాట యేమిటి.

హేడ్ : అంతా పైసలు చేసుకొచ్చాను.

రామప్ప: యేమిటి ఫయిసలు చెయ్యడము-నాకంటె యగేశాడు. రెండువందలిస్తేనే కాని కూడిరాదు.

హేడ్ : ఆకాశం కన్నం పడినట్టు కబుర్లు చెపుతారు. మీ యిద్దరికి ఇదిగో చెరి అయిదు రూపాయిలు – గురోజీగారికి పది.

బైరాగి : (పుచ్చుకుని) నారాయణస్మరణ, రాత్రి మేము కాసీవెళ్లి రేపుసాయంకాలానికి తిరిగీ వస్తాము.

హేడ్ : చిత్తం తమ దయవల్ల యీ వేళ యీ లాభం కలిగింది. నాకు మహాకులాసాగా వున్నది.

దుకాణా: (బైరాగి చెవులో) యీవేళే చెన్నాపట్టంనించి ఫష్టురకం బ్రాందీ వొచ్చింది. ఒక్కమాటు దుకాణం దగ్గిరికి దరిశనం యిప్పించి మరీ కాశీ వెళ్లాలి.

రామప్ప: (తనలో) గాడిద తనమట్టుకు తడుముకుని వూరుకున్నాడు. నేను చెప్పకపోతే యేమీ లేకపోవును. ఆ బైరాగి వెధవ కాసీ వెళ్లి రేపు సాయంత్రానికి వస్తాడట. వాడికి పది రూపాయిలిచ్చేశాడు. యీ హేడ్డుకి యేమీ నదురూ బెదురూ లేకుండా వున్నది. కంటె పోయిందంటే అయిదురూపాయిలు చేతులో పెడతాడూ? (పైకి) కనిష్టీబు అన్నా! నా కీ వ్యవహారంలో చాలా నష్టం కలుగజేసినారు. నాకంటె పోయింది. మీకు యేమీ చీమా దోమా కుట్టినట్టయినా లేదు. ఆ ముసలివాడిని మళ్లీ పట్టుకుంటాను – మీరు ఆ వూసుకు రాకూడదు సుమండీ.

హేడ్ : నే మొదటే చెప్పాను మీ కథ మీరే శెటిలు చేసుకొమ్మని. (తనలో) దొంగవేషాలు వీడికంటె పోయిందట – వీడక్కడికిపోతే – నేను మధురవాణి దగ్గిరకు వెళతాను.

(పంతులు తప్ప అందరూ నిష్క్రమించుచున్నారు.)

రామప్ప: ఈ హేడ్ తాళం పట్టించాలి – వాడి సొదే చూచుకున్నాడు గాని నా మాటాలోచించాడు కాడు, బిచ్చం బిసాదు అయిదురూపాయిలా నావంటివాడికి యిప్పిస్తాడు? వీడికిగాని యీ వూరినుంచి వుద్వాసన అయితే మధురవాణివైపు చూసేవాడు మరెవడూ లేడు. ఆకాశరామన్న అర్జీలు నాలుగు యినస్పెక్టరుకి, పోలీసుకి కొట్ బజాయించేస్తాను.

(అని నిష్క్రమించును.)

★ ★ ★

మూడవస్థలము - అగ్నిహో(త్రావధానులయిల్లు

(అగ్నిహో(త్రావధానులు, వెంకమ్మ (ప్రవేశించుచున్నారు.)

అగ్నిహో :రెండు జాముల రా(త్రికి (ప్రయాణం.

వెంకమ్మ : యెన్ని బళ్లేమిటి?

అగ్నిహో :యిరవయ్యైదుబళ్లు.

వెంకమ్మ : అన్ని బళ్లెందుకేమిటి?

అగ్నిహో :నులకవారు, నెమలివారు, న(ప్రవారూ అంతా వస్తారు. కరణంగారి కుటుంబముకూడా వస్తామని చెప్పారు దివాంజీ సాహేబుగారు ఒక యేనుగ, నాలుగు గుఱ్ఱాలూ ఇచ్చారు.

వెంకమ్మ : అల్లుడినడుం ఇదివరకు విరగకుండా వుంటే దీనితో విరిగిపోతుంది. యెందు కేమిటి యీ వెధవ పటాటోపమంతాను? తోవలో మనమింత మందికి తిండి పెట్టాలి కదా? వూళ్లో అయిన వాడినీ కానివాడినీ వెంట పెట్టుకు వెళ్లితే అల్లుడు పకీరౌతాడు - అమ్మిముష్టెత్తుకోవాలి.

అగ్నిహో : ఉత్సాహభంగమ్మాట్లాడకు, నాకు కోపము మా(త్రము తెప్పించకు. లుబ్ధావధాన్లు పెళ్లియెంతో వైభవంగా చేస్తాడు.

వెంకమ్మ : చాలును (ప్రయోజకత్వం. తోచినప్పుడల్లా ఆడవాళ్లను పశువులలాగ బాదడమే కదా ఇప్పటికిన్నీ, మా మంచి సంబంధం చేశారు లెండి మావాళ్లు కోపంవచ్చి రావడం మానేశారు.

అగ్నిహో : మీవాళ్లు రాకపోతే పీడాచీడా కూడా పోయింది. మీవాళ్లు ఓర్వలేని గాడిదలు.

వెంకమ్మ : అయ్యవారు బయలుదేరి వెళ్లిపోతామంటున్నారు. ఆయన కేదో పరిక్ష వుందట.

అగ్నిహో :ఆయన వెళ్లిపోతె పెళ్లిసప్తె యెంతమా(త్రమూ జరగదు. యేలాగైనా వుండమని బతిమాలు కుంటాను. ఆయనలాంటి అల్లుడుంటేనా, లోకమంతా సాధింతును. (నిమ్మ ళముగా) చిన్నమ్మిని ఇతనికిస్తె తీరిపోవును. అయితే డబ్బుంటేనేగాని వ్యవహారం జరగదు.

(అని ని(ష్క్రమించుచున్నారు)

(గిరీశం, బుచ్చమ్మ, (ప్రవేశించుచున్నారు.)

గిరీశ : మీ పెనిమిటి యెన్నేళ్లై పోయినాడు.

బుచ్చమ్మ: పెళ్లి సదస్యంనాడే.

గిరీశ : ఆహా! ఆ తల్లిదండ్రులు నీకు శత్రువులైనారు గదా! ముసలివాడికి కట్టిపెట్టడం కంటె శవానికి కట్టిపెట్టడం మేలు. ఆహా! స్త్రీలకు వెధవరికం యెంత దురవస్త, మీవంటి శోభ గల ముఖమునకు బొట్టూ కాటుక యుంటే యేమి సొంపుగా నుండును. ఆ తుమ్మెద బారుల నపహసించు జుత్తుతీసి వేయుదురు గదా? వంటిపూట తిండిబెట్టి ఆ దబ్బపండువంటి శరీరము కృశింపచేతురు. ఇంటిచాకిరంతా నీవే చేయవలెను గదా? మనవాళ్ల ఆచారము లెంత దుర్మార్గముగానూ, శాస్త్ర విరుద్ధముగానూ వున్నవి.

బుచ్చమ్మ: మన శాస్త్రాల్లో అలా చెయమనే వుందటే?

గిరీశ : రామాయణము నెత్తిని పెట్టుక ప్రమాణం చేస్తాను. చిన్న పిల్లని ముసలి వాడి కివ్వగూడదని శాస్త్రమున్నది గాని, విధవలను పెళ్లాడగూడదని లేదు. మీ తమ్ముడికి పాఠం చెప్పేటప్పుడల్లా శాస్త్రాలూ, సబబులూ చదివి వినిపించుతూనే వున్నాను కానూ. నేను సలహాయిచ్చినట్టు వెళ్లిపోడమే వీళ్లకు శాస్తి. నీయందు నాకు అపరిమితమైన అనురాగము వున్నది. నీవు ఆలాగు రాకపోయినా యీ సంగతి మీవాళ్లతో చెప్పినా తప్పకుండా ప్రాణత్యాగంచేస్తాను. నీ కోసమే ఇన్నాళ్లు మీ వాళ్ల యింట్లో అరవచాకిరీ చేస్తూ ఉన్నాను.

బుచ్చమ్మ: మీరు చెప్పిన మాటలు బాగానే వున్నవి గాని జాతిలోనుంచి వెలివేస్తారు గదా అని భయము మట్టుకు వదలకుండా వున్నది.

గిరీశ : నీ యడల ఇంత అక్రమముగా నడిచినవాళ్ల లోంచి విడిచిపోతే నీకు వచ్చిన నష్టం యేమి? యింత సొగసూ, యిన్ని సద్గుణములూ బూడిదెలో పోసిన పన్నీరు అయి పోయెను గదా అని విచారిస్తూన్నాను. గౌర్నమెంటువారు మళ్లీ పెండ్లాడిన వెధవల్ని కులములో కలుపుకొమ్మని ఆక్టుకూడా కొద్ది రోజులలోనే ప్యాసుచేయడానికి సిద్ధంగా వున్నారు.

బుచ్చమ్మ: లేచిపోయి మావాళ్లందరికీ–విచారం కలగచేయడంకంటె నేను బాధపడుతూ అయినా యిక్కడ వుంటేనే మంచిది కాదూ?

గిరీశ : నీవు యెక్కడ వున్నా యేమిచేసినా నీకు లోపంలేదు. వజ్రమెక్కడున్నా వజ్రమే, కానీ నీవు రాకుంటే నా బ్రతుకంతా వృధా అయిపోతుంది. నా ఇష్టము నెరవేరకపోయిన యడల జీవించడమందు యెంతమాత్రమూ అభిలాషలేదు. నీవు మీవాళ్లను విడవవలసి వస్తుందన్నావు? నీకింత అపకారము చేసి నిన్నింత బాధపెడుతూ వున్నవాళ్లను, విడిచేమి విడవకేమి. నెత్తి మీద పువ్వులాగ ధరిస్తాననిన్నీ, నీవు లేక జీవించలేననిన్నీ మనవి చేసుకుంటూ వున్న నన్ను పొందక పోవడం ధర్మమా (అని మోకాళ్లపడి చేయిపట్టుకుంటాడు).

బుచ్చమ్మ: అయితే మనము వెల్లిపోతే ఆపైన గతేమిటి?

గిరీశ : వీరయ్య పంతులుగారు మహాయోగ్యులు, ఆయన్ను చేరుకుంటే మనకి లోపం వుండదు. యీ సొసైటీ తాలూకు లక్షలకొలది డబ్బువున్నది, డబ్బు విషయమై నీకు విచారంవద్దు. నేను పరిక్ష ప్యాసుఅయినాను కదా?

బుచ్చమ్మ: అయితే మనం యేలాగు వెళ్లడం?

గిరీశ : యెల్లుండి రాత్రి జగన్నాధపురంలో మజిలీచేస్తాము. ఆరాత్రి ప్రయాణంలో నీ బండితోవ తప్పించి శౌంతాం మార్గంగా పెట్టించివేస్తాను.

బుచ్చమ్మ: నా బండిలో మా తమ్ముడుకూడా కూర్చుంటాడే?

గిరీశ : వాడిని యేనుగుమీద యెక్కిస్తాను?

బుచ్చమ్మ: కానియ్యండి – అలాగేను వెళ్లండి? నా మనస్సేమీ మనస్సు లాగుంది కాదు (అని కన్నీళ్లు విడుచును.)

గిరీశ : నేను చెప్పినట్టు చేస్తానని చేతులో చెయ్యివేస్తేనే కాని వెళ్లను.

బుచ్చమ్మ: (కొంత సేపాలోచించి) సరే.

(ఇద్దరు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

★★★

నాల్గవస్థలము – జగన్నాధపురం సత్రం

(గిరీశం, వెంకటేశం ప్రవేశించుచున్నారు)

వెంకటే: రాత్రి మీరూ నేనూ కూడా వొక బండిలోనే కూర్చుందాము.

గిరీశ : డామ్‌బండీ – నేను హార్సుమీద కూర్చుంటా.

వెంకటే: అయితే నాకూ బండీవద్దు హార్సు యెక్కలేనే మరి సాధనం యేమిటి ?

గిరీశ : అయితే నీకు యెలిఫెంటు. మావటివాండ్రతో బందోబస్తు చేస్తాను మీవాళ్లతో యీ ప్రయత్నం చెప్పకుమా.

అయిదవస్థలం- (లుబ్ధావధానులు ఇల్లు)

(లుబ్ధావధానులు, రామప్పంతులు ప్రవేశించుచున్నారు.)

రామప్ప: అయితే కంటె ఇవ్వనంటావా?

లుబ్ధావ: నీకంటె సంగతి నాకేమీ తెలియదు.

రామప్ప: అయితే నీమీద క్రిమినల్ చార్జీ తేవలసి వుంటుంది.

లుబ్ధావ: పీకకోసినాగానీ కంటెమాట నాకేమి తెలియదు.

రామప్ప: యింతా చదువుకుని అబద్ధం ఆడేస్తావయ్యా.

లుబ్ధావ: అక్షరాలా.

రామప్ప: నీకూ నాకూ వుండే స్నేహం ఇంతేనా నా మాటవిని కంటెఇచ్చేయి మధురవాణి దానికోసం అల్లరి పెట్టేస్తూన్నది.

లుబ్ధావ: యీ కబుర్లు నాతో యెందుకు చెపుతారు? ససేమిరా కంటె సంగతి నాతో మాట్లాడవద్దు. నీ స్నేహంవల్ల కావలసిన వుపకారం ఎంత కావాలో అంతా అయింది. వద్దంటూ వుంటే పెళ్లాడమని ప్రాణాలు తినేశావు. డబ్బు పోవడం పెళ్లాము పారిపోయి పరువు పోవడం ఆలాగు వుండగా మీది మిక్కిలి కూనీకేసుకూడా పీకలమీదికి తెచ్చావు. నాపాలింటి శనిగ్రహంనీవే. అందుకు తోడు యేల్నాటిశని రోజులు కూడా తటస్థించాయి? రేపు రాత్రి బయలుదేరి కాశీయాత్ర వెళ్లడానికి నిశ్చయించాను. పెట్టవలసిన బాధేమో పెట్టావు. చెయ్యి చిక్కిన డబ్బేమో చెయ్యి చిక్కింది. మరి కంటే గింటే అని బాధపెట్టక లేచిపోతే బహువుపకారంగా ఆలోచించుకుంటాను.

రామప్ప: మొగుణ్ణి కొట్టి మొగసాలెక్కింది అన్న సామెతగా, నువ్వూ ఆగుంటూరు శాస్త్రులూ కలిశిచేసిన దగావల్ల యాభై రూపాయీలూ, కంటే, పోవడమే కాకుండా నేను పెళ్లిలో పడ్డశ్రమ యెంతమాత్రమూ ఆలోచించినావు కావు? చిన్నప్పటినుంచీ నీ దగ్గిర యెంతో స్నేహభావంగా వుండే నన్ను యీలాగు దగా చెయ్యడం యెంతమాత్రమూ నీకు న్యాయముకాదు. కేసులో నా వూసే ముంది. కూనీ జరిగిన తరువాత పోలీసు వాళ్లూరు కుంటారా? బలవత్తరమయిన సాక్ష్యం వచ్చింది. నన్నేమి చెయ్యమంటావు? ఇంకా నేను చెప్పబట్టే నిన్నీలాగు వదిలేశారు. న్యాయమాలోచించి నాకంటె నాకిప్పించండి.

లుబ్ధావ: యెవరివల్ల వస్తేనేమి నా ప్రాలుద్దం ఆలాగువుంది యేలాగా రేపు బయలు దేరి వెళ్ళిపోవడానికి సిద్ధంగా వున్నాను. మీకంటె సంగతి మీరే కొవ్వి తెచ్చిపెట్టుకున్నారు – నన్ను ఆ విషయమై అడగవలసిన ప్రసక్తిలేదు.

రామప్ప: బాగా ఆలోచించుకోండి నావల్ల చాలా వుపకారం పొందినారు.

(లుబ్ధావధానులు తలుపువేసుకొని లోపలికి వెళ్లిపోవును)

రామప్ప: ముసలిగాడిద టంగాడుకాడు. రేపు రాత్రి బయలుదేరి వెళ్లిపోతానంటూన్నాడు. వీడు వెళ్లిపోయినట్టైనా నా కంటెకు నీళ్లధారే – ఇంటిదగ్గిర రోజూ మధురవాణి ఘాలివాన పెట్టేస్తూ వున్నది. యీ రాత్రి అదన్నమాటలుచూస్తే దానిని పొడిచేసి పొడుచుకోవాలని బుద్ధిపుట్టింది. వీడు వెళ్లేలోగా ఆకాశరామన్న అర్జీ అంది పోలీసువస్తే బాగుండును. ఈ వేళ దశమికాదూ; ఆ! అయితే ఫర్వాలేదు. ఈ రాత్రి అగ్నిహోత్రావధానులు తోటలో దిగుతాడు. అక్కడ యేదైనా పన్నాగం పన్నాలి. ఇప్పుడు యింటికి వెళ్లితే మధురవాణి పేడనీళ్లు పట్టుకువస్తుంది నాకు యేమీ తోచకుండావున్నది తెల్లవారగట్ల కావచ్చినది. కాలోచిత కృత్యములు తీర్చుకోవడముకు చెరువుకు వెళ్లుదాము.

★★★

ఆరవస్థలము – తోట – పెళ్లి వారి బళ్లు చెరువుగట్టుమీద నుండును.

అగ్నిహో : బళ్లుదింపండి – బళ్లు దింపండి – సాయేబూ యేనుక్కి, కావలసినంత రొడ్డవున్నది. చెరువు, స్నానానికి మహాబాగా వున్నది. యెవరయ్యా చెరువు గట్టుమీద?

రామప్ప: నా పేరు రామప్పంతులంటారు.

అగ్నిహో : లుబ్ధావధానులుగారు మిమ్మలను పంపించారా యేమిటి?

రామప్ప: యెందుకండీ?

అగ్నిహో :మేమొస్తామని లుబ్ధావధానులుగారు యెదురుచూస్తూ ఉండలేదూ? నా పేరు అగ్నిహోత్రావధానులంటారు.

రామప్ప: మీరేనా అగ్నిహోత్రావధానులుగారు యేమి వచ్చారేమిటి?

అగ్నిహో : పెళ్లిమాట మీకు తెలియదా యేమిటి?

రామప్ప: పెళ్ళెవరికండీ?

అగ్నిహో : మీదీవూరు కాదా యేమిటండీ? మా పిల్లను లుబ్ధావధానులుగారికిస్తాము.

రామప్ప: లుబ్ధావధానులుగారికి పెళ్లి అయిపోయిందే?

అగ్నిహో : పంతులుగారాశ్యాలాడుతున్నారు – హాశ్యాలకేమిగాని ప్రయత్నాలు యేలాగు జరుగుతున్నాయి యేమిటండీ? లుబ్ధావధానులుగారు బహుసామంతులని వింటున్నాము?

రామప్ప: మీరే హాశ్యాలాడుతున్నట్లున్నది. పెళ్లి అయి పదిరోజులైంది. మీరీ సంబంధం అక్కరలేదని వుత్తరము వ్రాసినారట. అందుపైని గుంటూరు నుంచి వొక శాస్త్రుల్లు వస్తే ఆయన కొమార్తెను పన్నెండువందల రూపాయలు యిచ్చి పెళ్లాడాడు.

అగ్నిహో : అన్నగారూ హాశ్యం ఆడుతున్నారు – న్యాయంగాదు సుమండీ.

రామప్ప : గాయత్రీసాక్షి, నేను యెప్పుడూ అబద్ధం ఆడి యెరుగను. నా మాట నమ్మకపోవడం ధర్మమేనా?

అగ్నిహో : గుండెలు తీసినపని. రండీ గాడిదకొడుకుని యెమికలు విరగకొడతాను.

రామప్ప: నేను రానండి – గుంటూరు సంబంధం చెయ్యవద్దంటే నాతో దెబ్బలాడాడు. అప్పటి నుంచీ నాకూ అతనికీ మాటలులేవు – మీరు వెళ్లి మాట్లాడి రండి. సూర్యోదయము అయేసరికి వచ్చి కలుసుకుంటాను.

అగ్నిహో : గాడిదకొడుకింత స్వామిద్రోహం పని చేస్తాడూ? నా కేమీ నమ్మకము లేకుండా వుంది – నిజమైతే పులుసులోకి యెమికలు లేకుండా విరిచేస్తాను.

(నిష్క్రమించును)

రామప్ప: పిశాచంలాగు వెళ్లుతున్నాడు – కంటె యివ్వనందుకు తగినశాస్తి అవుతుంది–నా సంగతి చూస్తే ఆవు పెయ్యాకాదు – గేదెపెయ్యాకాదు, దిక్కుమాలిన పెయ్యలాగున్నది. ఇంటికి వెళ్లితే కంటెకి తాపులాట తప్పదు. వెళ్లకపోతే కనిష్టీబు ప్రవేశిస్తాడేమో అన్న బెంగ.

ఏడవ స్థలము – రామప్పంతులు ఇల్లు

(రామప్పంతులు వెనుక ప్రక్క నుంచే తొంగితొంగి చూచుచు నిమ్మళముగా అడుగువేయుచు ప్రవేశించును)

రామప్ప: మధురవాణీ.

మధుర: అయ్యా?

రామప్ప: యెవరు యింట్లోంచి నల్లకోటు తొడుక్కుని వెళ్లిపోతున్నాడు?

మధుర: ఇల్లుతుడిచేదాన్ని కాబోలు చూచి ఆలాగనుకున్నారు. మీ కంతకంతకు మతిపోతూంది. నా కంటేదీ? తాకట్టు పెట్టేశారు. నాకు తెలుసును. అది అడుగుతానని యీ వేషాలు వేస్తూన్నారు. యీ సరుకులు మీరు తీసుకోండి – మీరు నన్ను సార్లా చెయ్యరు – నేను నూతులో బడిపోతాను (అని యేడ్చును)

రామప్ప: (తనలో) గట్టి వుపద్రం వచ్చింది. (పైకి) సుందరి! యెందుకు నిష్కారణంగా విచారిస్తావు యీ నెలలో రొండు కంటెలు సంపాదించి యివ్వకపోతే నా మీసం గొరిగించెయ్యి

మధుర: నాకేమి అక్కరలేదు నాకంటె నాకు కావాలి.

రామప్ప: (దగ్గిరకు వెళ్లి) గడ్డం పట్టుకు బ్రతిమాలుకుంటాను. (అని గడ్డము పట్టుకొనబోవును, మధురవాణి తోసివేయును)

రామప్ప: కాళ్లు పట్టుకుంటాను నన్ను రక్షించి యేలాగైనా ఈ మాటు కాపాడు.

మధుర: ఆ కంటె యెవర్తెకిచ్చావో దాని కాళ్లేపట్టుకో. (అని తన్నివేయును)

ఎనిమిదవ స్థలము - తోట

(రామప్పంతులు, అగ్నిహోత్రావధానులు, వెంకమ్మ, మొదలగువారు)

అగ్నిహో: గాడిదకొడుకుని మా చెడ్డదెబ్బలు కొట్టేశాను. యేనుగులూ గుఱ్ఱాలూ తెచ్చాను - వీడి శ్రార్ధము మీదికి త్రోవ ఖర్చులైనా వాడు వొక దమ్మిడి ఇవ్వడష.

వెంకమ్మ: మన ప్రాలుధ్ధం గాని యెందుకీ సంబంధం వద్దంటే విన్నారూ. నేను మొదటే అను కున్నాను - వచ్చేటప్పుడు పిల్లి యెదురుగుండా వచ్చింది.

అగ్నిహో: మాదర్చోద్ వూరుకో? ఆడముండలకేమి తెలుసును. అన్నగారూ - క్రిమినల్ మీద వెళ్లడానికి అవకాశంగా వుంటుందా? మా దగ్గిర గిరీశంగారని అయ్యావారు ఒకరున్నారు - ఆయనకీ లాభోగట్టా మా బాగా తెలుసును. ఆయనను కూడా సలహా చేద్దాం.

రామప్ప: (తనలో) ఇదేమిటి పులిమీద పుట్రొచ్చింది వీడినిపట్టి గ్రంథంచేయించి డబ్బు పిండాలనుకుంటూవుంటే నా చేతిలో నుంచి వ్యవహారము తప్పిపోయేటట్టు కనపడుతూ వున్నది. (పైకి) చిన్నప్పటినుంచీ, లాలో పుట్టి పెరిగాను. నా కంటె యెక్కువ తెలిసిన వాడొకడున్నాడా? అయినా యిందులో సలహా కేమున్నది. మీరు మాత్రం యెరగని లా యేముంది. మొట్టమొదట క్రిమినల్కి తెచ్చేది, తరవాత సివిలు, నా సలహాప్రకారం వెళితే యీ కేసులో నాలుగువేల రూపాయిలు డామేజి యిప్పిస్తాను. మొట్టమొదట ఖర్చులకి మట్టుకు కొన్ని రూపాయిలు పట్టుకోవాలి.

అగ్నిహో: నా దగ్గిర లెఖ్క దమ్మిడీ లేదండీ, యీ గాడిదెకొడుకు రూపాయిలిస్తాడనే నమ్మకంచాత నేనేమీ తేలేదు.

రామప్ప: యింటికి వెళ్లి లెఖ్ఖపట్టుకు వచ్చేటప్పటికి వ్యవధి అయిపోతుంది. శుభస్యశీఘ్రం అన్నాడు. మీ ఆలోచనేమిటి?

అగ్నిహో : యిదేదో అయితేనేకాని యింటి మొఖంచూచేదిలేదు. ఓ సరుకేదైనా మా అమ్మిది యీ వూళ్లో అమ్మేస్తాను.

రామప్ప: అయితే పట్టుకురండి పోలిశెట్టికి అమ్మేదాము. మీరు లుబ్ధావధాన్లని కొట్టేటప్పుడు పోలిశెట్టి దగ్గిర వున్నాడని చెప్పారు. లుబ్ధావధాన్లు మీమీద కేసుతేవడం స్వతస్సిద్ధం. పోలిశెట్టి మీమీద సాక్ష్యం పలక్కుండా వాడికేమైనా యిచ్చి కట్టుకుందాము.

అగ్నిహో :ఆ సలహా బాగుంది. నాకూ అదే భయంవేస్తూవుంది.

రామప్ప: చూశారా ప్రతివాడికీ సలహా చెప్పడానికి చాతవుతుందండీ! అందులో యీ యింగ్లీషు చదువుకున్న అయ్యవార్లని సలహా అడిగితే కేసులు తేవద్దంటారు. వాళ్ల సొమ్మేం పోయింది. దొంగసాక్షాలు కూడదంటారు. యేవీ లేకపోతే కేసులు గెలవడం ఎలాగు?

అగ్నిహో :మా అయ్యావారుమట్టుకు మంచి బుద్ధిమంతుడూ, తెలివైనవాడండీ. కేసుల విషయమై అతనికి తెలియందేదీలేదు. అంత బుద్ధి మంతుణ్ణి యెక్కడా చూడలేదు, మీరు అతణ్ణి చూస్తే మీరూ అలాగే అంటారు.

రామప్ప: మీకు మరొకరు సలహా చెప్పవలసిన జరుగురుండదు. నా మాటవిని అయ్యావారిని తోడిచ్చి పిల్లల్ని యింటికి పంపించెయ్యండి, లుబ్ధావధాన్లు మీమీద చార్జీ తెచ్చేలోగా మనం ముక్కతగిలించేస్తేనేగాని బాధిస్తుంది, మరి వేగిరం ఏదో సరుకు పట్టుకురండి.

అగ్నిహో :యేదీ అమ్మి నిలా పిలువ్ (అమ్మేది, అమ్మేదియని పదిమందియు పిలుతురు)

వెంకమ్మ : అమ్మేది చెప్మా. బద్ధకించి బండీలో పడుకుందేమో పిల్చుకొస్తాను. (అమ్మిబండి యేది యనుచు నాలుగడుగులు నడుచును)

ఒకరు : అమ్మిబండీ యెక్కడా కనబడదు. బండీ, వెనక్కుండిపోయిందేమో?

వెంకమ్మ : అడుగో అబ్బున్నాడే, వీడెలావచ్చాడు? అబ్బీ నువ్వక్కయ్య బండీలో కూర్చోలేదూ?

వెంకటే: లేదు. నేను యేనుగెక్కాను.

అగ్నిహో :దొంగగాడిద కొడకా అయ్యావారేడ్రా.

వెంకటే: యెక్కడా కనబడదు.

అగ్నిహో :గుఱ్ఱం యేదీ, గుఱ్ఱపాడేడీ.

వెంకటే: రాత్రివేళ గుఱ్ఱం దిగిపోయి బండీయెక్కాడని గుఱ్ఱపువాడు చెప్పాడు.

వెంకమ్మ : అయ్యో దాన్ని లేవదీసుకుపోలేదు గద?

దగ్గిరనున్న వారు : ఆఁ! ఆఁ!

వెంకమ్మ : కొంప మునిగిపోయింది మరేమిటి (అని చతికిలబడును)

అగ్నిహో : (కోపముచేత వణకుచు) అయ్యవారు పకీరు ముండని తీసుకువెళ్లినాడూ? నగలపెట్టె! నాకోర్టు కాగితాలో!

వెంకటే: నా పుస్తకాల పెట్టెకూడా పట్టుకుపోయినాడు.

అగ్నిహో :(జందెము చేతుల బట్టి ముందుకు వెనుకకు కుడిచేయిలాగుచు) దొంగ లంజకొడకా! నువ్వే వాణ్ణి యింట్లో పెట్టావు, గాడిద కొడుకును చంపేదును. నాకు రవంత ఆచోకీ తెలిసింది కాదు. గాడిద కొడుకును పాతిపెట్టేదును.

రామప్ప: (దగ్గిరకువచ్చి) అయ్యవారు మహాదొడ్డవాడని చెప్పారే యేమి యెత్తుకు పోయినాడేమిటండి?

అగ్నిహో :యేమి యెత్తుకుపోయినాడా – నీ శ్రార్ధం యెత్తుకుపోయినాడు. పకీరు ముండ నెత్తుకపోయినాడు. యీగాడిద కొడుకు ఇంగ్లీషు జదువుకొంపతీసింది. (అని కుమారుని జుత్తుపట్టుకొని కొట్టబోవుచుండగా తెర దించవలెను)

★★★

కన్యాశుల్కము

పంచమాంకము

ఒకటవస్థలము – విశాఖపట్టణములో మధురవాణి బసయెదుటి వీధి

(రామప్పంతులు, అగ్నిహోత్రావధాన్లు ప్రవేశించుచున్నారు)

అగ్నిహో : మనం పోలిశెట్టి దగ్గిర బదులెత్చిన రూపాయిలన్నీ అయిపోయినాయి, యిప్పటికీ ఖర్చులు ఖర్చులే అంటారు, నా దగ్గిర వక దమ్మిడీలేదు.

రామప్ప: ఖర్చు కానిదీ కార్యాలవుతాయిటయ్యా? మీ కడియం యెక్కడైనా తాకట్టు పెట్టండి.

అగ్నిహో : యీ వూళ్లో మనం యెరిగిన వాళ్లెవరున్నారు.

రామప్ప: రండి మధురవాణి దగ్గిర తాకట్టు పెడదాము.

అగ్నిహో : చేసేవి మాఘస్నానాలూ, దూరేవి దొమ్మరి కొంపలూ అని జటాంత స్వాధ్యాయిని నన్ను ముండలిళ్లకి తీసుకు వెళతావషయ్యా?

రామప్ప: మరి యేకొంపలూ తిరక్కపోతే కేసులు గెలియడం ఎలాగు? అది అందరు ముండల్లాంటి దనుకున్నారా యేమిటి? సంసారి వంటిది. ఐనా మీకు రావడం ఇష్టం లేకపోతే నాచేతికివ్వండి. నేనే తాకట్టుపెట్టి తీసుకొస్తాను.

అగ్నిహో :అలాక్కాదు నేను కూడా వస్తాను.

రామప్ప: యేదీ కడియం ఇలాగివ్వండి.

అగ్నిహో : యిది మాతాతగార్నాటిది. యిది యివ్వడమంటే నాకేమీ యిష్టంలేకుండా వుంది. డబ్బారికే ఖర్చుపెట్టించేస్తున్నారు. మీరు కుదిర్చిన వకీలు తగిన వాడుకాడు, యింగ్లీషూ రాదేమీ లేదూ.

రామప్ప: ఆయన్లాంటిచెయ్యి యీ జిల్లాలో లేదు. ఆయన్ని చూస్తే డిప్టీకలక్టరు గారికి ప్రాణం. ఇంతకీ మీరేదో పట్టుదల మనుషులనుకున్నా గాని మొదటున్న వుత్సాహం యిప్పుడు లేదు. మీకు డబ్బు ఖర్చుపెట్టడం యిష్టంలేకపోతే మానేసాయెను. యావత్తైలం తావద్వ్యాఖ్యానం అన్నాడు, మరి నాకు శెలవిప్పించెయ్యండి.

అగ్నిహో : (ఆలోచించి) అయితే తాకట్టు పెట్టండి. (అని నిమ్మళముగా కడియము తీసియిచ్చును)

రామప్ప: (తన చేతనెక్కించుచు) యీ కేసుల్లో యిలాగు శ్రమ పడుతున్నాను కదా? నాకొక దమ్మిడీ అయినా యిచ్చారుకారుగదా?

అగ్నిహో : అయితే నా కడియం వుడాయిస్తావా యేమిషి ?

రామప్ప: నేను మీకు యెలాంటి వకీల్ని కుదిర్చాను. ఆయన మీ విషయమై యంత శ్రమపడుతున్నాడు. ఇదుగో ఆయన వస్తున్నాడు.

(నాయడు ప్రవేశించును)

రామప్ప: (తనలో) యేమిటి చెప్మా వీడు మధురవాణి బసపెరటి దిడ్డీవేపునుంచి వస్తున్నాడు? వీడుకూడా మధురవాణిని మరిగాడా యేమిటి? వీణ్ణి యీ కేసులో నుంచి తప్పించెయ్యాలి.

నాయడు : యేమండీ రామప్పంతులన్నా, మిగతా ఫీజిప్పించారుకారుగద?

అగ్నిహో : మీరు రాసిన డిఫెన్సు బాగుంది కాదని భుక్తగారన్నారట.

నాయడు : ఎవడా అన్నవాడు గుడ్లు పీకించేస్తాను. రామప్పంతులన్నగారూ చూశారండీ – డిఫెన్సు యెంత జాగ్రత్తగా తయార్‌చేశానో. నా దగ్గిర హైకోర్టుక్కూడా ప్లయింట్లు రాసుకు వెళ్లిపోతారు, యీ కుళ్లు కేసనగా యేపాటి? నే చెప్పినట్టల్లా పార్టీ నడిస్తే నే

పట్టినకేసు పోవడమన్నమాట యెప్పుడూలేదు. యీ డిఫెన్సు చిత్తగించండి. (అని చంకలోని రుమాల్ కట్టతీసి విప్పి యందులోని యొక కాగితము తీసి చదువును)

'ఫిర్యాదీచెప్పిన సంగతులు యావత్తూ అబద్ధంకాని యెంత మాత్రం నిజంకావు.' చూశారూ ఆ వక్కమాటతోటే ఫిర్యాదీ వాదం అంతా పడిపోతుంది. 'ఫిర్యాదీ నామీద గిట్టక దురుద్దేశంతో కూహకంచేసి కేసు తెచ్చినాడు కాని యిందులో యెంతమాత్రం నిజంలేదు.

రామప్ప: డిఫెన్సు మాటకేమండి కాని అవధాన్లుగారు పైసా లేదంటున్నారు.

నాయడు : పైసాలేకపోతే పనేలా జరుగుతుంది?

రామప్ప: ఒక సంగతి మనవిచేస్తానిలారండి (రామప్పంతులు, నాయడు, వేరుగా మాటలాడుదురు)

రామప్ప: నాయడుగారూ మీ వకాల్తీ యీయన కేమీ సమాధానం లేదు. నే యెంత చెప్పినా వినక భీమారావు పంతులుగారికి వకాల్తీ యిచ్చాడు. మీకు యింగ్లీష్ రాదనీ, లా రాదనీ, యెవడో దుర్బోధ చేశాడు.

నాయడు : స్కాలెట్ దొరగార్ని మెప్పించిన ముండాకొడుకుని నాకు లా రాకపోతే యీగుంట వెధవలకుటోయ్ లా వస్తుంది. పాస్‌పీసని రెండు యింగ్లీషు ముక్కలు మాట్లాడడంతోటే సరా యేమిటి? అందులో మన డిప్టీకలక్టరు గారికి యింగ్లీషు వకీలంటే కోపం. అందులో బ్రాహ్మడంటే మరీని. ఆ మాట ఆలందరికి బోధపర్చండి.

రామప్ప: మరి కార్యం లేదండి, నే యెంతో దూరం చెప్పాను తిక్కముండాకొడుకు.

నాయడు : అయితే నన్నిలాగు అమర్యాద చేస్తారా? యీబ్రాహ్మడి యోగ్యత యిప్పుడే కలక్టరుగారి బసకువెళ్లి మనవిచేస్తాను.

(తెర దించవలెను)

★★★

రెండవస్థలము - విశాఖపట్టణము, లుబ్ధావధాన్లుగారి బస

(లుబ్ధావధానులు కూరుచొనియుండును)

లుబ్ధావ: రామనామతారకం భక్తి ముక్తి దాయకం; రామనామతారకం భక్తిముక్తి దాయకం- (అని స్మరణ జేయుచుండును). (తనలో) ఆహా! నా అంత దురదృష్టవంతుడు లోకంలో యెవడైనా వున్నాడూ? ఏల్నాడిశని రాగానే కాసీకి బయల్దేరి వెళ్లిపోవలసింది. బుద్ధి తక్కువపని చేశాను రామనామతారకం:- సౌజన్యారావు పంతులుగారు నిన్న పెట్టిన చివాట్లకి తల పగిలిపోయింది. ఇంత డబ్బుండీన్నీ కూతుర్ని ముసలివాడికి డబ్బుకు లోబడి అమ్మాను. అది మొదటి తప్పు, నా జీవానికి ఉసూరుమంటూ అది మానం, పరువూ, ప్రతిష్టా, చెడి, లేనిపోని కూనీకేసు పీకలమీదికి వచ్చి, జైల్లో పడ్డది. దానివంతు నన్ను జైల్లో పెట్టేస్తే నాకు విచారం లేకపోవును. యినస్పెక్టరు ముండాకొడుకు దాన్ని చేలపట్టాడు; ఈ పాపం యెవళ్లని కొట్టుకు పోతుందో. పెళ్లాం ముండ పారిపోవడ మేమిటి చంపేశామని మా మీద కేసేమిటి? కలి, కలి, కలి, కలి, కలి; కలి ముండుకు పోతూంది. రామనామతారకం - స్వయంకృతాపరాధం వగిచి కార్యంలేదు - రామ నామతారకం - ఈ రామప్పంతులే నా పాలిటి శెని, వేరే గ్రహం అక్కర్లేదు. లేకపోతే వెర్రిముండాకొడుకుని నా యింట్లో నే పడుండక ఆ వెధవమాట్లు విని కాలం అంతా మళ్లింతరువాత పెళ్లి చేసుకోవడమేమిటి. యెంత డబ్బు ఖర్చైపోయింది. పెళ్లికో రెండువేలు ఖర్చైపోయినాయి. హెడ్డు కనిష్టీబు వచ్చి కూనీ, కూనీ అని పత్రం తీసుకువెళ్లి పోయినాడు. ఆ తరవాత పోలీసొచ్చి మళ్లీ కేసు లేవదీసి అతనో సంచీ లాగేశాడు. మళ్లీ యేగాడిదకొడుకు యే పెంట పెట్టాడో కలక్టరు యిదంతా యెక్క తీశాడు. నిజం దైవానికి తెలుసును. మా అమ్మి పసిపిల్ల, సౌజన్యారావు పంతులుగారన్నట్టు యింత దారుణప్పని యెంత మాత్రం చేసి వుండదు. దాని వుసురూ నా వుసురూ యెవళ్లకు తగుల్తుందో, సౌజన్యారావు పంతులుగారు యిప్పుడు వస్తామన్నారు, ఆయనొక్కడే నాకు సత్యసంధుడు కనబడుతున్నాడు. కడమంతా వకీళ్లూ, పోలీసులూ అంతా పచ్చపదొంగలు, కలినిండిపోయివుంది - రామనామతారకం.

(రామప్పంతులు ప్రవేశించుచున్నాడు)

రామప్ప: మామా నాకేమీ మనస్సు మనస్సులాగుంది కాదు.

లుబ్ధావ: మహాప్రభో నీకు పదివేలు నమస్కారాలు. యిహ, యీ పకీరువెధవను వదిలివెయ్యి- రామనామతారకం -

రామప్ప: రామరామా! యెంత మాటంటావయ్యా. మీరు ఆపదలోవుండి విరక్తిచాత యేమాట లన్నా మేము మీవిషయంలో పనిచెయడం మాకు విధి. ముందూ వెనకా చూడ్డానికి యిహటైమ్ లేదు. వ్యవహారం అంతా ఖాక్తు పర్చుకువచ్చాను. పదివేలక్కర్లేదు. అయిదు వేలిచ్చినట్టైనా యినస్పెక్టరుగారు బలమైన డిఫెన్సు సాక్ష్యంకూడా కుదిర్చి పెడతారు. కేసు యెండ ముందర మంచు విడిపోయినట్టు విడిపోతుంది. ఒక చోట వ్యవహారం కూడా కుదిర్చాను. ప్రామిసరీ నోట్ రాసినట్టైనా రూపాయిలిస్తారు.

లుబ్ధావ: వకదమ్మిడీ నేనివ్వను – రామనామతారకం –

రామప్ప: చెడిపోక నామాటవిను, యంతో ప్రయాస మీద యీ ఘట్టం కుదిర్చాను. యినస్పెక్టరు, తాస్సీల్దార్ని సాధించడంకోసం యీ కేసంతా లేవదీశాడు. యిందులో సిక్షైపోయినట్టైనా తాస్సీల్దారు తాడుతెగుతుంది. డిష్టికలక్టరు బ్రహ్మద్వేషి: గట్టిడిఫెన్సొస్తేనేకాని కమ్మెంటు కట్టేస్తాడు. యినస్పెక్టరు యింత పట్టుదలగా వున్నా నాకూ అతనికీ వుండేస్నేహంచాత యీ ఘట్టానికి వొప్పుకున్నాడు. యిటు పైని జాలం అయితే నీ కూతురికి వురి నీకు కఠిన సిక్షాపడిపోతుంది.

లుబ్ధావ: పడితే పడ్నీ నాదగ్గిర డబ్బులేదు. నన్ను బాధపెట్టక నీ మానాన్న నీవు పోదూ రామనామతారకం –

రామప్ప: నీ అంత కర్కోటకుణ్ణి నేనెక్కడా చూడలేదు. కన్నకడుపు కూతురు జైల్లో కూర్చుని వురికి సిద్ధంగా వుంటే వెధవడబ్బుకి ముందూ వెనకా చూస్తున్నావు.

లుబ్ధావ: నన్నెందుకు బాధపెడతావు పదివేల నమస్కారాలు వెళిపో బాబూ–రామనామతారకం–

రామప్ప: ఐతే నీకు సిక్షకావడం, నీ కొమార్తెను వురితియ్యడం నిశ్చయం. నాకు హృదయం కరిగిపోతూంది. దేవుడా యేమిటిగతి. (అని కళ్లను వోణీ అద్దుకొనును)

(లుబ్ధావధాన్లు గదిలోనికి వెళ్లి తలుపు వేసుకొనును).

(సౌజన్యారావు పంతులుగారు ప్రవేశించుచున్నారు).

రామప్ప: తమరు ధర్మస్వరూపులు, లుబ్ధావధాన్లు గారియందు దయచాత యీ కేసులో పనిచేస్తున్నారు. కేసంతా వట్టి అన్యాయం. యేమీ నిజంలేదు. సెలవైతే డిఫెన్సు సాక్ష్యం కుదురుస్తాను.

సౌజన్య: నీ సంగతి నాకు తెలుసు. యిక్కడ్నుంచి లేచివెళ్లిపో.

రామప్ప: (తనలో) వీడసాధ్యుడ్లావున్నాడు. వీడి చర్య చిత్రంగా వుంది. డబ్బుయేదుపేమీ అక్కర్లేదు. ఎప్పుడూ న్యాయం న్యాయం అంటూ దేవులాడుతాడు. (అని నిష్క్రమించుచున్నాడు).

సౌజన్య: లుబ్ధావధాన్లుగారూ!

లుబ్ధావ: (తలుపు తీసుకొని పైకివచ్చి) బాబ్బాబు! దయచేశారా?

సౌజన్య: యీదౌల్బాజీని మళ్లీ యెందుకు రానిచ్చారూ?

లుబ్ధావ: యినస్పెక్టరు అయిదువేలు లంచమియ్యమన్నాడని వచ్చాడు.

సౌజన్య: మీరు కాక్కో మెతుకన్నా వెదపకండి. మొట్టమొదట మీ సంగతి చూడగానే మీరు నిర్దోషులని నాకు తట్టి మీ విషయంలో నేనే దఖలు పుచ్చుకున్నాను. ఆ గుంటూరి శాస్త్రుల్లెవరో యేమీ భేదించలేకుండా వున్నాను కాని, నాకు వచ్చిన యితర భోగట్టా అంతా మీ కనుకూలంగానే వుంది. తగిన డిఫెన్సు సాక్ష్యం దొరుకుతుందని నమ్మకం వుంది. మీరట్టే భయపడకండి.

లుబ్ధావ: బాబూ మీరు నా పాలింటి నారాయణమూర్తిలా చక్రం అడ్డువేశారు. మీరు సాక్షాత్తు అవుతారపురుషుల్లా వున్నారు. మీరు కడంవకీళ్ల లాంటివారుకారు మీ మొహం చూస్తే పాతకాలన్నీ పోతాయి. యీ గండం గడిచి నాపిల్లా నేను కాసీ చేరుకునే సాధనం చేయిస్తిరట్టయినా నా దగ్గిరున్న డబ్బంతా మీ పాదాల్దగ్గిర దాఖల్ చేస్తాను. మాకు నెలకో పదిరూపాయిలు జీవనోపాధికి పంపిస్తూ ఆ కడమంతా మీరు పుచ్చుకోండి.

సౌజన్య: నేను మొదట మీతోచెప్పేవున్నాను. నాకోదమ్మిడీ అక్కర్లేదు. నే చెప్పిన మాటలు మీకునచ్చి ముసలివాళ్లు పెళ్లాడకూడదనీ, కన్యాశుల్కం తప్పనీ, యిప్పటికైనా నమ్మకంతోస్తే యీలాంటి దురాచారాలు మాన్పడానికి రాజమహేంద్రంలో వొక సభ ఉంది కనక మీకు తోచిన డబ్బు ఆ సభకి యిస్తే చాలును.

లుబ్ధావ: (బుర్రయూపుచు). ఆ-ఆ-ఆ- బాగా బోధపడ్డది. శల్యాల్ని పట్టిపోయింది. తప్పకుండా దాఖలు చేసుకుంటాను.

సౌజన్య: (నోట్ బుక్కు, పెన్సలు, తీసి) బాగా జ్ఞాపకం తెచ్చుకొమ్మన్నాను-తెచ్చుకున్నారా గుంటూరు శాస్త్రుల్లు పోల్తీ అదీని.

లుబ్ధావ: ఆ!

సౌజన్య: అతని మాటలకి పడమటిదేశపు యాసవుందా?

లుబ్ధావ: (ఆలోచించి) యెంతమాత్రం లేదు.

(తెర దించవలెను)

(సౌజన్యారావుగారి యిల్లు.)

(సౌజన్యారావు పంతులుగారు, అగ్నిహోత్రావధానులు కూరుచొని మాటలాడుచుందురు)

సౌజన్య: ఇహ మిమ్మల్ని జయించినవాడు లేడు. పిల్లల్నమ్ముకోవడం శిష్టాచారం అంటారయ్యా?

అగ్నిహో : ఔనండి మా మేనత్తల్నందర్ని అమ్మేరు. వాళ్లంతా పునిస్త్రీ చావేచచ్చారు. మా తండ్రి మేనత్తల్నికూడా అమ్మడమే జరిగిందష. యిప్పుడీ వెధవ యింగ్లీష్ చదువునుంచి ఆ పకీరు వెధవదాన్ని లేవదీసుకు వెళ్లిపోయినాడు గాని, వైధవ్యం అనుభవించిన వాళ్లంతా యెంత ప్రతిష్టగా బ్రతికారు పూర్వకాలంలో.

సౌజన్య : చిన్నపిల్లల్ని కాలంగడిచినవాడికి చేస్తే వైధవ్యం రాక మానుతుందయ్యా?

అగ్నిహో : ప్రాలుద్ధం చాలకపోతే ప్రతివాళ్లకీ వస్తుంది. చిన్నవాళ్లకిస్తే నేమి పెద్దవాళ్లకిస్తేనేమి, రాసిన రాతెవడైనా తప్పించగలడూ?

సౌజన్య : డబ్బుకి లోభపడిగదా ముసలివాళ్లకిస్తారు. కన్యల్నమ్ముకోవడం శాస్త్ర దూష్యం కాదయ్యా?

అగ్నిహో : యిప్పుడు మీ లౌక్యుల్లో రెండేసి వేలూ, మూడేసి వేలూ, వరకట్నాలు పుచ్చుకుంటు న్నారు కారండీ. మామట్టుకేనా శాస్త్రాలు?

సౌజన్య: చంటిపిల్లని ముసలివాడికి యేం సౌఖ్యపడుతుందని యిచ్చారయ్యా?

అగ్నిహో : అదంతా మీకెందుకయ్యా. ఓహో! యిందుకా నన్ను పిలిపించారు. వెధవముండన్లే వదీసుకు పోయిన పకీర్ వెధవపక్షాన మాట్లాడతారూ? యేం పెద్ద మనుష్యులండీ, కేసుమానుకునేది లేదు సరేగదా ఆ వెధవ, కనపడితే నా దుఃఖంతీరా నూటేస్తాను.

సౌజన్య: తొందరపడకండీ అవుధాన్లుగారూ, బ్రాహ్మణోత్తములు, తమ దగ్గిరంతా శాంతం నేర్చుకోవాలి. లుబ్ధావధాన్లుని నూటేసినందుకు సిక్ష కావడానికి సిద్ధంగా వుందిగదా. వందో రెండువందలో యీసరికి వదిలిపోయినాయి. కాళ్లు బాగా పీకితేనేకాని కన్యా శుల్కంలోవున్న దోషమూ కనపడదు, మీ మూలంగా దురవస్థచెందిన మీ పిల్లయందు మీకు కనికరమూ పుట్టదు. నాపేర రిఫార్మ్ సభ శక్రటరీగారు వుత్తరం వ్రాశారు. ఆ పిల్లతాలూకు ఆస్తి కొంత మీవద్ద వుందట; చిక్కులలో దిగక పంపించెయ్యండి.

అగ్నిహో : నా పిల్లేమిటి పకీర్ముండ. రేపు యింటికి వెళుతూనే ఘటాశార్ధం పెట్టేస్తాను.

సౌజన్య : ఇంత కనికరం లేదేమయ్యా నీకు?

అగ్నిహో : ఏమిటో నా ప్రాలుద్ధం మీ కెందుకూ? మీ గృహకృత్యాలవూసుకు నే వచ్చానా?

సౌజన్య : అయితే ఆ పిల్ల ఆస్తికి మీమీద దావా తేవలసివుంటుంది.

అగ్నిహో : దావాలకి భయపడేవాణ్ణి కానండోయ్.

సౌజన్యా: అది నాకు తెలుసును, మీరు అగ్రహారపు చెయ్యి, ఆఖరుమాట ఒక మాట చెబుతాను, ఆలోచించండి. మీరు గిరీశంమీద కేసుతేవడం మానుకుని ఆ పిల్ల తాలూకు ఆస్తి యిచ్చివేస్తే, మీమీద లుబ్ధావధాన్లుగారు తెచ్చిన ఫిర్యాదు తీయించివేస్తాను.

అగ్నిహో :కేసు మానుకుంటానూ? లుబ్ధావధాన్లుకు చేసినట్టే యెప్పుడో వొహప్పుడు వాడిక్కూడా యెమికలు పచ్చడిచేస్తాను. లుబ్ధావధాన్లు నన్ను చేసేదేమిటి? సాక్ష్యం రావాలికాదూ.

సౌజన్య: ఇప్పుడు మీరే నాదగ్గిర వొప్పుకున్నారుగదా! నేనే పలుకుతాను సాక్ష్యం.

అగ్నిహో : అంతవారు కారనా, యేడిసినట్టేవుంది ముండాసంత, యేడిసినట్టేవుంది. యిందుకేనా యింత ప్రత్యుత్థానంచేసి నన్ను తీసుకువచ్చారు. యేమిటో కేసులో సలహా చెబుతారనుకున్నాను.

(అని లేచి వెళ్ళిపోవును)

★★★

మూడవస్థలము – విశాఖపట్టణములోని వీధి

(బైరాగీ, వెనుక పదిమంది శూద్రులు ప్రవేశించుచున్నారు)

౧వ **శూద్రుడు** : యక్కడనుంచి విజయం చేస్తున్నారు?

బైరాగి : నేను కాశీనుంచి వస్తున్నాను.

౧**వ.** శూద్రుడు : యన్నాళ్లాయి బయలుదేరినారు?

బైరాగి : రెండురోజులయినది.

౨**వ.** శూద్రుడు : యలాగొచ్చారు యింతయేగిరం.

బైరాగి : పవనం బంధించి వాయువేగంమీద వచ్చాము.

౩వ **శూద్రుడు** : యోగులకి యాలాటి శిద్ధులయినా వుంటాయి. యీయనే కాబోలురా మొన్న శివరాత్రికి, సింహాచలంలోను, వుప్పాకలోనూ కూడా ఒక్క మాటే కనపడ్డాడని అనుకున్నారూ?

బైరాగి : యీ వూరిలో సదావృత్తి మఠం వున్నదా?

౩వ **శూద్రుడు**: లేదుగురూ మేమంతా వుండగా మీకు మఠం యెందుకూ? కాశీలో భోగట్టా యేమిటిగురూ?

బైరాగి : నాలుగు రోజుల క్రిందట విశ్వేశ్వరుడు కోవిల్లో ఒక బంగారపు రేకు పడ్డాది. దానిమీద అక్షరాలున్నాయి. బ్రాహ్మల కెవ్వరికీ తెలిసినాయికావు. అప్పుడు మా దగ్గిరకు తీసుకువచ్చేటప్పటికి మేము చదివాము–మరియెవరితో చెప్పకండి. అందులో ఆరు నెలలకి ఇంగిలీషు బావుటా పోతుందనివుంది.

౨వ **శూద్రుడు** : ఏమాచ్చెర్రెం! ఏమాచ్చెర్రెం! గురువుగారు భోజనం యేటారగిస్తారు?

బైరాగి : పాలు, పంచదార, అరటిపళ్లున్నూ, నెలకు పదిహేన్‌రోజులు ఆలాగు ఫలారం చేస్తాం, పదిహేన్‌రోజులు వాయుభక్షణం చేస్తాము. యీవూరు భోగట్టాలేమిటి?

౧వ **శూద్రుడు** : ఏమున్నాయండి. రామచంద్రపురం అగ్ఘురారం కాపరస్తుడు లుబ్ధావధాన్లని ముసలిబ్రాహ్మడు పెళ్లాన్ని కూతురుచేత చంపించేశాడు. కూనీ కేసు వొచ్చింది. రేపు సాయింత్రం అతన్ని, హెడ్డుకనిష్టీబుని, సాక్షులని, తాసీల్దారుని సిక్ష చెబుతారు.

బైరాగి : (తెల్లపోయి) యీ వూరు పాపంతో నిండినట్టు కనబడుతుంది. యీ వూళ్లో మేమొక నిముషమయినా వుండము.

౨వ **శూ** : గురోజీ మీ రెళ్లిపోతే మాగతేమిటి? కూనీ చేసినోళ్లు యీ వూరోళ్లుకారు.

౩వ**శూ** : ఆ వూరు దుకాణాదారుగారిదిగో వస్తున్నారు. ఆయన మంచి గ్యాని.

బైరాగి : (క్రేగంట నా దిక్కుజూచి) యీ వూళ్లో తాగడం లావుగావున్నట్టు కనబడుతుంది. మేము తాగుబోతులతో మాట్లాడము. ఆ దుకాణాదారు వచ్చేలోగా ఈ సందులోకి మళ్లిపోదాముర౦డి.

(ఇంతటిలో దుకాణదారు పరుగెత్తికొని వచ్చును)

దుకా : (బైరాగీమొలలో చెయివేసి పట్టుకొని) నాకు బాకీవున్న రూపాయలిక్కడ కక్కితేనేకాని వొదలను.

బైరాగి : యేమిటీవాళకం! వీడు తప్పతాగి పేలుతున్నాడు. నేను మొదటే అన్నాను కానూ, తాగుబోతులతో సహవాసం కూడదని.

౩వ **శూ**: భాయి! మీకేమి మతిపోయిందా యేమిటి? గురువుగారితో అలాగ మాటలాడుతున్నారు.

దుకా : గురువులేదు, గుర్రాలేదూరుకోశ్. యీడెక్కడ గురువు, నా దుకాణంమీద సారా అంతా చెడతాగి డబ్బు యివ్వకుండా యగేశాడు.

౨వ **శూ** : నీకు మతిపోయింది. ఆయనేటి నీ దుకాణంమీద సారాతాగడం యేటి? మొన్న బయల్దేరి కాశీనుంచి యిప్పుడే ఒచ్చారు.

దుకా : ఆకాశంమీంచి ఒచ్చాడుకాదూ? రూపాయిలిచ్చేసి మరీ కదులు.

బైరాగి : మావంటి సాధులతోటి మీకు వాదెందుకబ్బీ, యెవర్ని చూసి నేననుకున్నావో యేమిటో. నీ వంత మమ్మలిని నిర్బంధ పెట్టాలనివుంటే వొక్కనిముషంతాళు, యింత రాగి తెచ్చుకుంటే వెండిచేసి యిస్తాను.

3వశూ : యేమి వెర్రిముండాపని చేశావోయ్-బంగారం చేశేవాళ్లకి డబ్బులచ్చుంటోయ్, ఆరికాళ్ల మీదపడి కోపం తీర్చుకో.

దుకా : వుండోశ్ యేడిసినట్టేవుంది. (హెడ్ కనిష్టీబు ప్రవేశించును)

హెడ్ : యేమండోయి గురోజీ! మీరు దొరకడం నాకు దేముడు దొరికినట్టుంది. ఇక బతికాను, మీతో కొన్ని జరూరుసంగతులు చెప్పాలిరండి.

బైరాగి : భాయి! మీరు వెనక్కుండండి (పదిమంది శూద్రులును వెనుకకు వెళ్లిపోవుదురు.)

దుకా : నా రూపాయిలు యిచ్చి మరీ మాట్లాడండి.

బైరాగి : నీకు కావలసినంత వెండిచేసిస్తాను, నలుగురిలోను మర్యాదతీసి వెయ్యడం న్యాయమేనా. ఇలాంటి రహస్యాలు పామరులకు తెలియకూడదు.

హెడ్ : (దుకాణాదారునితో) భాయి! నీ రూపాయలు నేనిస్తానుగాని, కేసుమాటేదో జాగ్రత్త చేసుకోనియ్యండి. (బైరాగీవైపు తిరిగి) గురోజీ కూనీకేసు పీకల మీదికి వచ్చింది. కేసు యేబుగ్గిలేనిదే, నాలుగు రాళ్లు తడముకుందామని ఆవేళ రాత్రి ముసలివాణ్ణి గందరగోళం పెట్టాం, యీ రామప్పంతులుగాడు యేదో వాడడిగినంత యిచ్చాంకామని తాస్సీల్దారుకి ఆకాశరామన్న అర్జీకొట్టాడు - వాడొచ్చి కేస్ మళ్లీకదిపి, హోత్‌హూత్తని, ముసలాణ్ణి బెదిరించి డబ్బులాగి వూరుకున్నాడు. తాస్సీల్దారు దగ్గిరకూడా రామప్పంతులుకేం పెగిలింది కాదు, దాంతో కలక్టరుకి ఒహ ఆకాశ రామన్న అర్జీకొట్టాడు. దాని మీద అది యినస్పెక్టరుకి రిఫరైంది. వాడు మైరావణాసురుడు. తాస్సీల్దారుకీ వాడికి బలవద్విరోధం దొంగసాక్ష్యం అంతా కూడదీసి పద్మవ్యూహం పన్నేశాడు. నేనూ తాస్సీల్దారూ, కేసు కమ్మీచేశామని రుజువుతెస్తున్నాడు.

బైరాగి : మేముండగా మీకేమి భయమండీ. కోరుటుకు వెళ్లేటప్పుడు యీ వేరు చేతికి కట్టుకుని యీ అక్షింతలు యింటిమీద పడేసి లోపలికి వెళ్లండి. అధికారికి వాగ్బంధము అయిపోతుంది.

హెడ్ : ఆలాగురక్షించు గురూ. మీరు నా పక్షం సాక్ష్యంకూడా పలకాలి. లుబ్ధావధాన్లు మామ గారు ఆ గుంటూరు శాస్త్రులెవరో వాడెక్కడా కనబడకుండా వున్నాడు. వాడుకాని

దొరికితే కేసొక్క నిముషంలో పోతుందని ఫస్టుక్లాస్ ప్లీడర్ సౌజన్యారావు పంతులుగారు చెప్పారు. గుంటూరు టెలిగ్రాఫిస్తే అక్కడనుంచి యీ మధ్య యవరూ శాస్త్రుల్లు కూతుర్ని తీసుకుని యీ వేపు రాలేదని జవాబు వచ్చింది. వాణ్ణి రప్పించే సాధనం యేమైనా చేయించగల్రూ గురోజీ?

బైరాగి : ఆహా! అదెంతపని, రాత్రి అంజనం వేసి యెక్కడున్నదీ కనుక్కుంటాం.

హెడ్ : దయచెయ్యండి యింటికి వెళదాము.

బైరాగి : యీ శిష్యులక్కొంచం గ్యానోపదేశంచేసి వస్తాను మీరు వెళ్లండి.

హెడ్ : అలాక్కాదు. నేను మీతో కూడా వుంటాను.

(తెర దించవలెను.)

డెప్యూటీ కలెక్టర్ మాణిక్యం మొదలికచేరీ (వకీళ్లు, బంట్రౌతులు మొదలైనవారు.)

భీమా : నాకు మునసబుకోర్టులో కేసున్నది. కటాక్షిస్తే వొక అర్జీ దాఖలుచేసి శలవు పుచ్చుకుంటాను.

కలెక్టర్ : కోర్టువారికి సావకాశం అయేవరకూ వుండలేని వకీళ్లు కేసు యెందుకు దాఖలు చేయవలె? ఇది చెప్పినట్టల్లా వచ్చే కోర్టనా మీ యభిప్రాయం?

భీమా : చిత్తం, చిత్తం, తమ ప్రిడిశెసర్లు అలాగ్గడుపుతూ వచ్చేవారు.

కలెక్టర్ : ఆఫీస్ పని చూసుకొని పిల్చేవరకూ ఉండండి.

అగ్నిహో : (రామప్పంతులుతో) యేమండోయ్ మన కొత్తవకీల్ని కోప్పడుతున్నారే?

రామప్ప: యీ అధికార్ల నైజం యేమిటంటే యెవళ్లమీద దయుండి యెవళ్ల పక్షం కేస్ చెయ్యాలంటే వాళ్లని కరవ్వొచ్చినట్టు కనపడతారు. మీరు కోర్టసంగతంతా తెలుసునంటారే? యిదేనా మీ అనుభవం?

అగ్నిహో : (కొంచెము గట్టిగా) అవునవున్నాకు తెలుసును.

కలెక్టర్ : యెవరా మాట్లాడుతున్న మనిషి.

నాయుడు : (లేచి) తక్‌షీల్ మాప్‌చేస్తే మనవిచేస్తాను. యీయన కృష్ణారాయపురం అగ్రహారం కాపురస్తుడు, నులక అగ్నిహోత్రావధాన్లుగారు, మహాయోగ్యమైన బ్రాహ్మడు, జటాంత స్వాధ్యాయి, యీయనే లుబ్ధావధాన్లుగారికి కొమార్తెని, పద్దెనిమిదివందల రూపాయిలకు, కన్యాదానం చేయడానికి బేరమాడుకుని, కాబోయే అల్లుడికి దేహశుద్ధిచేశారు, అందుకే యీ మధ్య లుబ్ధావధాన్లు గారు యేలినవారి కోర్టులో చార్జీదాఖలు చేశారు. అందులో

ముద్దాయీ యీ మహానుభావుడే! రామవరంలో సహస్రమాసజీవైన వక బ్రాహ్మణ శ్రేష్టుడుంటే ఆయనకు పెద్ద కుమార్తెను కన్యాదానంచేసి, రెండు పిల్లికూనల్ని స్వీకరిం చేటప్పటికి పెళ్లిలోనే ఆ బ్రాహ్మడిపుణ్యం అంతా మూడి పరంపదం వీంచేశాడు. ఆ పిల్లదాని తరపున భూముల కొరకు దావాతెచ్చారు. వీరు తమవంటి గవర్నమెంట్ ఆఫీసర్లకి తరుచుగా పని గలుగ చేసి ప్లీడర్లని పోషిస్తూవుంటారు. వీరి యోగ్యత లేమి, వీరి దయాంతఃకరణ లేమి, వీరి సరసత లేమి, మరి యెన్నడముకు శేషుడికైనా అలవికాదు. వారి తరపున కేసు దాఖలు చెయ్యడం కోసమే భీమారావు పంతులుగారు కోర్టుకు దయచేశారు (అని విరసముగానవ్వి కూరుచొనును).

కలెక్టర్ : బలే శాబాష్ (గుమాస్తాతో) ఏదీ భీమారావు పంతులుగార్ని ప్రియాదు అర్జీ దాఖలు చేయమను. (గుమాస్తా పుచ్చుకొని దాఖలు చేయును)

కలెక్టర్ : (కాగితమందుకొని) యేమిటయ్యా కేసు స్వభావం?

భీమా : చిత్తం, యీయన వెధవకొమార్తెని, యీయన కొమారుడికి చదువుచెప్పే గిరీశం అనే ఆయన అలంకారాలూ, ఆస్తితోకూడా లేవతీసుకు వెళిపోయినాడు.

అగ్నిహో : దస్తావేజులూ, కోర్టుకాయితాలూ కూడానండీ.

కలెక్టర్ : యేమిటి? ఆ,హా,హా,హా,హా (అని నవ్వుచు బూట్సు నేలపైతట్టును) బలేశాబాష్ (అర్జీచూసుకొని) యిన్నాళ్లేమి చేస్తున్నారు?

భీమా : తహస్సీల్దార్‌గారి దగ్గిర నేరం జరిగిన మూడోరోజునే మున్సబుకోర్టు వకీలు వెంకట్రావు పంతులుగారు, చార్జీదాఖలుచేస్తే ఆ తహస్సీల్దారుగారు కేస్ స్వభావం యేమిటని అడిగి నారు. ఎబ్‌డక్షన్ అని వెంకట్రావుపంతులుగారు చెప్పేసరికి యింగ్లీషు రాకపోవడం చాత, తహస్సీల్దారు గారు ఆ మాట యెప్పుడూ విన్లేదని చెప్పారు. తరవాత కేస్ స్వభావం తెలుగున చెప్తే యీలాటి నేరం మా జూరిస్‌డిక్షన్‌లో జరగదు. తోవలో రోడ్డుమీద యే తాలూకా సరిహద్దులో యెత్తుకు పోయినాడో అని అర్జీ దాఖలు చేసుకున్నారు కారు. లుబ్ధావధాన్లుగారి కూనీకేసు కామాప్ చేసిన తహస్సీల్దారుగారే యీయనండి.

నాయడు : ఇంగ్లీష్ రాకపోతేనేమండి. తహస్సీల్దారుగారు యెంత ప్రాజ్ఞులు. పూర్వపు యూరోపియన్ అధికార్లని యెంతమందిని మెప్పించారు. ఆయన లుబ్ధావధాన్లుగారి కేసు కామాప్ చేశారని భీమారావుపంతులుగారు అంటున్నారు. యింకా విచారణవుతున్న కేసులో అలా అన్నందుకు యీనపైన తహస్సీల్దారుగారు పరువునష్టం చార్జీ తేవడమునకు వీలువున్నది.

కలెక్టర్ : (భీమారావువైపు జూచి) పిల్లకు పదహారు సంవత్సరములకులోపు యీడని రుజు వున్నదా?

భీమా : జాతకం వుందండి.

నాయడు : కోర్టువారు ఆ జాతకం దాఖలు చేసుకోవాలి.

భీమా : యీ కేసులో ఆయన మాట్లాడుతూంటే నే ఎంతమాత్రం వొప్పేదిలేదు.

నాయడు : యీ కేసులో నాక్కూడా వకాల్తినామా వుందండి (అని దాఖలుచేయును)

భీమా : (అగ్నిహోత్రావధాన్లుగారితో) ఏమయ్యా యీయనక్కూడా వకాల్తీ యిచ్చావయ్యా?

అగ్నిహో : మొదటా, రామప్పంతులు యీయన కిప్పించారు.

భీమా : (అగ్నిహోత్రావధాన్లుగానితో) అయితే యేడువు.

(అగ్నిహోత్రావధాన్లు తెల్లపోయి చూచును)

కలెక్టర్ : యేదీ జాతకం దాఖలు చెయ్యండీ.

(భీమారావు పంతులు దాఖలు చేయును)

నాయడు : కోర్టువారితో వకసంగతి మనవి చేసుకుంటాను. యీజాతకం విశ్వామిత్రుడంత యోగ్యుడైన బ్రాహ్మడిచేత తయారుచెయ్య బడ్డది. అదుగో ఆమూల నిలబడ్డ రామప్పం తులుగారికి యీ జాతకంలో మంచి ప్రవేశం వుందండి.

భీమా : నేను పేసడ్ వకీల్ని కేసు హీరింగు నేనే చేయవలెనుగాని నాయడుగారు చేస్తే నేనెంత మాత్రం వొప్పేదిలేదు.

నాయడు : స్మాలెట్ దొరగారి దగ్గిర్నుంచీ యేజన్సీ కోర్టులో వకాల్తీ చేస్తున్నాను. డబ్బుచ్చు కున్నందుకు నా పార్టీ తరపున నాలుగుమాటలు చెప్పితీరుతానుగాని యింగ్లీష్ చదువుకున్న కొందర్లాగ నోటంట మాట్రాకుండా కొయ్యలాగ నిలబడనండి.

కలెక్టర్: క్లార్కి ఆ రామప్పంతులుచాతను దీనిక్కాపీ రాయించు.

(క్లార్కి వ్రాయించును).

(అతను కాపీవ్రాయులోగా డెప్యూటీ కలెక్టర్, గుమాస్తాలు తెచ్చిన కొన్ని కాగితముల మీద సంతకములు చేయుచుండును. కొంతసేపునకు గుమాస్తా రామప్పంతులు వ్రాసిన కాపీతోకూడా జాతకమును దాఖలు చేయును)

కలెక్టర్ : (అగ్నిహోత్రావధానులవైపుచూచి) మీ కొమార్తె, యే సంవత్సరమందు బుట్టిందయ్యా?

అగ్నిహో: దుర్మతి.

కలెక్టర్ : జాతకంలో దుందుభుందే. రెండు దస్తూరీలు వొక్కలాగున్నా యేమయ్యా బ్రాహ్మడా? బ్రాహ్మణ్యం పరువంతా తీసేస్తిరే. గడ్డితిని పిల్లనమ్ముకున్నావు సరేకాని, యీలాటి ఫోర్జరీలు కూడా చేయిస్తావూ. బ్రాహ్మల్లో అంత, ఖంగాలీ మాలకూడు మరెక్కడాలేదు. నీ దుర్మార్గతవల్ల నీ కుమార్తెను యీ అవస్థలోకి తెచ్చి మళ్లీ ఎబ్డక్షన్ కేసుకూడానా? నీ పొట్ట కరిగించేస్తానుండు. (గుమాస్తాతో) కేస్‌లో నోటీస్‌లు చెయ్యి.

గుమా : (చార్జీ కాగితముజూచి) యిందులో ముద్దాయి యింటిపేరూ సాకీనూ లేదండి.

నాయ : (లేచి) వల్లకాట్లో రామనాథయ్య వ్యవహారంలాగుంది. ఇంగ్లీషు వకీళ్లు దాఖలు చేసే కాకితాలు యీరీతినే వుంటాయండి.

భీమా : (గుమాస్తాతో రహస్యముగా) తరవాయీలు నింపించలేదుటయ్యా (పైకి) యీలా నాయడుగారు నన్ను తూలనాడుతుంటే కోర్టువారు ఊరుకోడం న్యాయంకాదు.

కలెక్టర్ : నాయడుగారు మిమ్ము నేమి అన్లేదే.

భీమా : (తనలో) యిక్కడికి నేను రావడం బుద్ధిపొరపాటు.

క్లర్క్ : (భీమారావు పంతులుగారితో) ఇంటిపేరూ, సాకీనూ యేమిటండీ?

భీమా : (అగ్నిహోత్రావధానులుగారితో) ఏమిటయ్యా?

అగ్నిహో : ఆయనపేరు గిరీశం, మరంతకంట నాకు తెలియదు.

కలెక్టర్ : చాబాష్ : బాగావుంది! అవధాన్లుగారి కొమార్తెని యెవడో తీసుకుపోయినాడు. కనక వాడి వూరూ పేరూ యెరిగినవాళ్లు తెలియచెయ్యవలసినదని దండోరా కొట్టించి గేజట్లో వేయించండి. పోలీసువారికి యెందుకు నోటీసివ్వలేదూ! సాకీనూ మొదలైనవి లేనిది కేసు యడ్మిట్‌చేయడానికి వీలులేదు. టిఫిన్‌కి వేళయింది లేదాము (అని లేచి వెళ్లిపోవును)

అగ్నిహో :(భీమారావు పంతులుగారితో) ఏమండోయ్ కేసు అడ్డంగా తిరిగిందే (భీమారావు పంతులుగారు మాట్లాడరు)

అగ్నిహో : యేమండోయి మీతోటి మాట్లాడుతున్నాను.

భీమా : ఇచ్చిన ఫీజుకు పనైపోయింది. మళ్ళీ ఫీజిస్తేనే కాని మాట్లాడేది లేదు.

అగ్ని : యేం పనైంది అఘోరంపని, కలక్టరు చివాట్లు పెడుతూంటే ముంగిలా మాట్లాడక వూరుకున్నారు.

భీమా : బంట్రోత్! యితన్ని నా దగ్గిరకి రాకుండా గెంటేయ్.

అగ్నిహో : ఓహో బాగుంది వ్యవహారం! రామప్పంతులేడీ?

నాయడు : (మెల్లగా వెనుకనుండివచ్చి) ఫోర్జరీమాట రాగానే సన్నగా జారారు యీపాటికి వారివూరికి సగంతోవలో వుంటారు.

అగ్ని : అయ్యో కొంపతీశాడే!

నాయడు : ఇంగ్లీషు వకీలు సరదా తీరిందా? ఫోర్జరీకి తమక్కూడా మఠప్రవేశం అవుతుంది.

అగ్ని : అయ్యో నీ యింటకోడి కాల్చా.

నాయడు : రోజూ కాలుస్తూనే వుంటారు.

(అందరునూ నిష్క్రమింతురు)

(సౌజన్యారావుగారి బస)

(కుర్చీమీద సౌజన్యారావుగారు కూరుచొని యుందురు,
బంట్రౌతొక కార్డు తీసుకొనివచ్చి యిచ్చును)

సౌజన్య: (కార్డు చూచుకొని) జె.యస్.గ్రీస్. (బంట్రౌతుతో) డ్రెస్సు వేసుకుని వస్తానుండు (అని వెళ్లి డ్రెస్సు వేసుకొని వచ్చి కుర్చీమీద కూరుచొనును).

సౌజన్య: (బంట్రౌతుతో) ఆయన్ను పిలు.

(బంట్రౌతువెళ్లి గిరీశమును లోపలికి పిలుచుకొనివచ్చును).

సౌజన్య: ఈయనెవరు. దొరగారేరి?

బంట్రౌ : యీయనేనండి కార్డుయిచ్చారు.

గిరీశం : ఐ యామ్, గిరీస్, సర్; వీరయ్య పంటులుగారూ, ఆఫ్ రామవరం, సెంట్‌మీ.

సౌజన్య: ఇదేమిటి వికారం గ్రిసేమిటి? క్రిస్టియనువుటయ్యా?

గిరీ : చిత్తం, చిత్తం, చిత్తం. కాను.

సౌజన్య: మీరు వచ్చిన సంగతి విషయమై ఆతరవాత చెబుతాను. కొన్ని రోజుల క్రిందట మీ విషయమై వీరయ్యపంతులుగారు నా పేర వ్రాసినారు, నేను అందు విషయమై భోగట్టా చెయ్యడంలో పాపం లుబ్ధావధానులుగారి కేసు సంగతి నాకు తెలిసినది. అందు విషయమై కొంత ఇన్‌టరెస్టు పుచ్చుకుని పనిచేస్తూన్నాను. లుబ్ధావధాన్లుగారు మీకు బంధువుణ్ణని చెప్పారు యేమి బంధుత్వం యేమిటి?

గిరీశ : అతను మా పెత్తల్లి కొమారుడండి.

సౌజన్య: ఆయన కుమార్తెమీద కూనీకేసు వచ్చినమాట యెరుగుదురు కాదూ! డెప్యూటీ కలెక్టరు బ్రహ్మద్వేషి; బలమైన డిఫెన్స్ సాక్ష్యం దొరక్కపోతే కమ్మెంట్టైపోతుంది. ఆయనికి పిల్లనిచ్చిన గుంటూరి శాస్త్రుల్లెవరో మీకు తెలుసునా?

గిరీశ : నాకు ఆసంగతి మట్టుకు తెలియదండి. శలవయితే అదెంత భాగ్యం కనుక్కుంటానండి.

సౌజన్య: వెతగ్గా వెతగ్గా యీ వూళ్లో గుంటూరు కాపరం అని చెప్పుకునే అవధాన్లొకడు దొరికాడు. ఆయన్ని మా యింటికి పిలిపించాను. ఇప్పు డిక్కడే వున్నాడు. వెళ్లి రహస్యంగా యీ సంగతి లుబ్ధావధాన్లుగారితో చెప్పి వేగిరం తీసుకురండి.

గిరీశ : ఆయన్కెడ బసచేశారండి?

సౌజన్య: జగన్నాథస్వామి కోవిల కెదురుగుండాను.

(గిరీశం వెళ్లును. తెర దించవలెను).

★★★

మూడవస్థలము - (లుబ్ధావధాన్లుగారి బస)

లుబ్ధావ: రామనామతారకం భక్తిముక్తిదాయకం (అని పఠించుచుండును)

గిరీశ : (ప్రవేశించి) అన్నయ్యా (అని యేడ్చుచు కౌగలించుకొనుచు)

లుబ్ధావ: రామనామతారకం భక్తిముక్తిదాయం -

గిరీశ : మీ మీద కూనికేసొచ్చిందని తెలిసి నిద్రాహారం లేకుండా యెకాయకీని వెళిపోయి వచ్చాను. మా అన్నయ్యకీ వాళ్లకీ కబురంపించావు కావేమి?

లుబ్ధావ: ఎవడేం చెయ్యాలి? అన్నిటికీ సౌజన్యరావు పంతులుగారే వున్నారు. అయితే అబ్బీ అగ్నిహోత్రావధాన్లుగాడి కూతుర్ని లేవదీసుకు వెళ్లిపోయినావట్రా! వాడికి తగిన శాస్తి చేశావు. దాన్ని పెళ్లిమాత్రం ఆడ్లేదుగదా!

గిరీశ : అంత తెలివితక్కువపని చేస్తానా? నువ్వు నన్ను పెంచుకుంటావనీ, పెళ్లి చేస్తావనీ మావాళ్ళు కొండంత ఆశ పెట్టుకున్నారు గదా!

లుబ్ధావ: యీ గండం గడిస్తే పెంపకంమాట ఆలోచించుకుందాం.

గిరీశ : (గద్గదస్వరంతో) గడిచేటట్టు కనపడదట. సౌజన్యరావు పంతులుగారన్నారు. డెప్యూటీ కలెక్టరు బ్రహ్మద్వేషట. కడుపు సముద్రం అయిపోతూంది (అని కళ్లు తుడుచుకొనును) విధికృతం తప్పించడాని కెవడి శక్యం, కానీ, ముందు గతన్నా చూసుకో. ఓ దత్తపత్రిక రాసిచ్చేస్తే కాపుదారీగా వుంటుంది.

లుబ్ధావ: నాకున్న బంధువులంతా నాదగ్గిర డబ్బు లాగాల్ని చూశేవాళ్లే కాని కష్టసుఖాలకి పనికి వచ్చేవాడు ఒక్కడయినా లేడు.

గిరీశ : ఒహణ్ణెత్తినైనా ఓ దమ్మిడి కొట్టిన పాపాన్నెప్పుడైనా పోయినావూ? నే కాబట్టి నీ ఆపద సమయంలో వచ్చాను కాని నీ బంధువులందరికీ నీయందు పిసరంతయినా అభిమానం లేదు.

లుబ్ధావ: లేకపోతే పీడా నాడా కూడా పాయెను.

గిరీశ : నీదగ్గిరొక దమ్మిడీ నేనాశించి రాలేదు. దత్తత చేసుకుని యిప్పటికైనా తరుణోపాధి చూసుకొమ్మన్నాను.

లుబ్ధావ: యిక్కడంతయింది, యిహ ముందు లోకం మాట ఆలోచించుకుందాం.

గిరీశ : నీకోవేళ సిక్కైపోతే నీ వ్యవహారాలూ సవహారాలూ చూశేవాడెవడైనా వుండాలిగదా? నీ సన్నిహిత బంధువుల్లో యింగ్లీషొచ్చినవాణ్ణి నే నొక్కణ్ణే. నాకో పౌరాఫ్టర్నామా ఐనా గొలికిచ్చేయ్.

లుబ్ధావ: నువ్వెందుకు నన్ను దుఃఖంలోవున్నవాణ్ణి మరింత దుఃఖపెడతావు? అన్నిటికీ సౌజన్యారావుపంతులుగారున్నారు. ఆయ నెలా చెబితే అలా చేస్తాను.

గిరీశ : (తనలో) యీ సౌజన్యరావు పంతులు మా అసాధ్యపు ఘటంలా వున్నాడు. అతణ్ణి చూసిన దగ్గిర్నుంచీ బ్రహ్మన్లక్ష్యపెట్టనివాణ్ణి నాకే కంపరం కలుగుతూంది.

(బంట్రౌతు ప్రవేశించును)

బంట్రౌ : అవధాన్లుగారూ! సౌజన్యరావుపంతులుగారు రమ్మంటున్నారు.

గిరీశ : ఆఁ. ఆఁ. మరిచిపోయినాను. నే నిప్పుడక్కడినుంచే వచ్చాను. ఎవరో గుంటూరి శాస్త్రుల్లు వారింటి కొచ్చాడట. నిన్ను పిలవమన్నాడు.

లుబ్ధావ: (ముఖమున నాతృత గనుపరచుచు) ఏమిటీ! గుంటూరి శాస్తుల్లే! ఇదుగో వస్తున్నాను. (వళ్లంతా వణుకును). (లుబ్ధావధాన్లు, గిరీశం నాలుగడుగులు నడచునంతటికి పోస్టు బంట్రౌతు కనుబడును)

పోస్టు బం : మీరేటండీ లుబ్ధావధాన్లుగారు?

లుబ్ధావ: అవును, ఎందుకేమిటి?

పోస్టు బం : మీపేర పన్నెండు వందల్రూపాయలు మనీ ఆర్డరొహటీ, బంగీవహటీ వచ్చింది.

లుబ్ధావ: (తనలో) నాపేర మణీ ఆర్డరేమిటి చెప్మా! (పైకి) ఏదీ యిలాతే.

పో.బం: యీ వూరి పెద్దమనుష్యులెవరైనా సాక్షి సంతకం చేస్తేనే కాని యిస్తే మాకు మాట వస్తుంది.

లుబ్ధావ: అయితే సౌజన్యరావు పంతులుగారి యింటికి, రా, ఎవరి దగ్గిర్నుంచొచ్చిందేమిటి మణీ ఆర్డరు?

పో.బం: (కాగితము తీసిచూచి) యెవరో గుంటూరి శాస్తుల్లట.

లుబ్ధావ: ఏమిటేమిటి? ఆ కాయితం యిలా చూడ్నీ. (అని వణుకుచున్న చేతితో కాగితము పట్టుకొని చూచి) గుంటూరి శాస్త్రుల్లేమిటి మణీ ఆర్డరు పంపించడం యేమిటి? యిది నిజమేనా?

పో.బం: అవునండీ. ఆ ఫారములో అలావుంది.

గిరీశ : (పోస్టు బంట్రౌతును గోకి, లుబ్ధావధాన్లుతో) కావలిస్తే నేసాక్ష్య సంతకం చేస్తాను. పుచ్చుకో రూపాయిలు. సంచీ నే మోస్తాన్లే. శుభస్య శీఘ్రం అన్నాడు.

లుబ్ధావ: అహఁ; అహఁ; అలాకాదు వేగిరంరా, సంజీవరావు పంతులుగారి దగ్గిరకి వెళదాం. (అని నడచుచు) గుంటూరి శాస్త్రుల్లేవూరి నుంచోయి యిచ్చాడు.

గిరీశ : యిలా తెండి చెబ్తాను. (అని లుబ్ధావధాన్లు చేతిలో నుంచి కాగితము లాగును)

లుబ్ధావ: వద్దొ ద్దొ ద్దొ ద్దొ ద్దొ ద్దు. (అని కాగితము వదలడు)

గిరీశ : (లుబ్ధావధాన్లు చేతిలోనుండగానే కాగితము చూచి) వైజాగపటామ్, అనగా, యీ వూరునుంచే.

లుబ్ధావ: (బుర్రెత్తి చూచి ఆశ్చర్యము ముఖమున గనుపరచుచు) అడుగో గుంటూరి శాస్తుల్లా సందులోను, మన్ని చూచి పరుగెత్తుతున్నాడు. (అని లుబ్ధావధాన్లు పరిగెత్తును)

గిరీశ : యేమిటి వెర్రెత్తిందా వీడికి! (అని లుబ్ధావధాన్లుతో కూడా నాలుగడుగులు పరుగెత్తి కరటకశాస్త్రులు కనబడగానే వెనకకుతగ్గి, లుబ్ధావధాన్లు చెయిబట్టుకు వెనుకకులాగి) వీడుకాదు గుంటూరిశాస్త్రుల్లు. అతను వలంగా వుంటాడు. అతన్ని సౌజన్యరావు పంతులుగారింట్లో చూశాను. ఇతను కరటకశాస్త్రుల్లు.

లుబ్ధావ: (జాపోయుచు) నీకు తెలియత్తెలియత్తెలియదు. వీణ్ణి పట్టుకో. పట్టుకుంటే యీమణీ ఆర్డర్రూపాయలు నీ కిచ్చేస్తాను.

గిరీశ : (ఒక్కక్షణ మాలోచించి ముందువెనుకజూచి) ఆల్‌రైట్ (అని పరుగెత్తును) (ముందు గుంటూరిశాస్త్రులు. వెనుక గిరీశం తెరచుట్టు పరుగుపెడుదురు.)

(ఆ వీధిలోనే మరియొక చోటు)

(అగ్నిహోత్రావధాన్లు, నాయడు, మాటలాడుచుందురు)

అగ్నిహో :అయితే కేసు మానుకొమ్మన్నారూ?

నాయడు : లేకపోతే మీకు చాలా వుపద్రం సంభవిస్తుంది. ఆ యింగ్లీషు వకీలు అంతా పాడుచేశాడు.

అగ్నిహో : అయితే రామప్పంతులు వూడాయించేసి నట్టేనా?

నాయడు : అందుకు సందేహం యేమిటి?

అగ్నిహో : నాకడియం. మరో బంగారపు సరుకూ తాకట్టు పెడతానని తీసుకుపోయినాడు.

నాయడు : వాటికి నీళ్లధారే.

అగ్నిహో : అయ్యో! కడియం మా తాతగారినాటిది, మీరు మొన్న దిడ్డీతోవంబడవస్తున్నారే, ఆ సానింట్లోతాకట్టు పెట్టానన్నాడు.

నాయడు : రామ, రామా, దాని దగ్గిర యంతమాత్రం లేదు. మీది మిక్కిలి దాన్తాలూక్కంటోటి వాడే తీసుకుపోయి యెక్కడో తాకట్టు పెట్టేశాడు, గాని మీమీద ఫోర్జరీకేసు ఖణాయించకుండా డిప్టీ కలక్టరుగారితో సిఫార్సు చేశాను గదా నాకేమిస్తారు?

అగ్నిహో : యేమిచ్చేది, నాభి కొనుక్కోడానికి దమ్మిడీ అయినా యిప్పుడు లేదు. వూరికి చేరితేనేకాని డబ్బురాదు.

నాయడు : పోనియ్యండి. ఒక ప్రోమిసరీనోటు రాయండి రూపాయిలు యిప్పిస్తాను.

అగ్నిహో : పీకపోయినా అప్పుచేయ్యను. మా తండ్రి చచ్చిపొయ్యేటప్పుడు రుణం చెయ్యనని ప్రమాణం చేయించుకున్నాడు.

(తెరవెనుక నుంచి పట్టుకో, పట్టుకో దొంగ యనునొక కేక వినబడును) (కరటకశాస్త్రులు వగర్చుచు పరుగెత్తుకొని వచ్చును)

అగ్నిహో : ఇదుగో బావా యిదేమిటోయ్!

కరటక : ఊరుకో, ఊరుకో, నేనిక్కడున్నానని చెప్పకు.

(అని పరదామూల దాగును. రెండవ వైపునుంచి వగర్చుచు గిరీశం వచ్చును)

అగ్నిహో : (గిరీశంను జూచి) ఇదుగో గాడిదెకొడుకు దొరికాడు, (అని మీద బడబోగా గిరీశం గతక్కుమని వెనుకకు మళ్లి పారిపోవును. అగ్నిహోత్రావధాన్లు వెంట దరుమును)

నాయడు : యేమిటీ గమ్మత్తు! యేమిటీ అద్భుతం! యిది అరబ్బీనైట్సులో చిత్రం లావుంది, దీని గమ్మత్తేదో మనంకూడా కనుక్కుందాం. (వెళ్లును)

నాల్గవ స్థలము - సౌజన్యరావుపంతులుగారి యింటినడవ

(లుబ్ధావధాన్లు, గిరీశం ప్రవేశించుచున్నారు)

గిరీశ : దొరికిపోయినాడుకాని అగ్నిహోత్రావధాన్లు అడ్డుపడ్డాడు. వొహరికిద్దరైనారు గదా అని వెళిపోవచ్చాను.

లుబ్ధావ: గుంటూరిశాస్త్రుల్లు వాడేన్రా.

గిరీశ : వాడెక్కడ గుంటూరిశాస్త్రుల్లు. ఆయన అగ్నిహోత్రావధాన్లు బావమరిది కరటక శాస్త్రుల్లు.

(సౌజన్యరావు పంతులుగారు ప్రవేశించుదురు)

సౌజన్య: యేమిటండోయ్ విశేషాలు?

లుబ్ధావ: గుంటూరిశాస్త్రుల్లు కనపడ్డాడండి. ఇదుగో యిప్పుడే.

గిరీశ : కాడండి, అతను అగ్నిహోత్రావధాన్లు బావమరిది కరటకశాస్త్రుల్లండి.

సౌజన్య: (ఆశ్చర్యము నభినయించుచు) సొంస్కృతనాటకంలో విదూషకుడు, మన కరటక శాస్త్రుల్లా యేమిటి?

గిరీశ : అవునండి.

లుబ్ధావ: కాదు, కాదు, నా కళ్ళారా చూశాను. అతనే గుంటూరి శాస్త్రుల్లు, నన్ను చూస్తూనే పరుగుచ్చుకున్నాడు.

గిరీశ : చాలాదూరం వెంట దరిమాను కాని దొరికాడుకాదు.

సౌజన్య: అలాగనా; నిన్నే అగ్నిహోత్రావధాన్లు వీధికొసని కడుపీడ్చుకుంటూ వెంటతరమడం మేడమీంచి చూశానే.

గిరీశ : (తెల్లపోయి చూచును)

సౌజన్యా: మళ్లీ కళ్లెదటపడి దొరికినట్టైనా నీ యెముకలు విరక్కొట్టేస్తాడు.

లుబ్ధావ: (మణీఆర్డరు కాగితము సౌజన్యరావు పంతులుగారికి చూపించి) యిదిగోనండి గుంటూరి శాస్త్రుల్లు దగ్గిర్నుంచి పన్నెండువందర్లూపాయిలకు మణీఆర్డరు వచ్చింది. ఈ వూర్నుంచేనట.

సౌజన్య: పన్నెండు వందలేనా మీ దగ్గిర అతను పుచ్చుకున్నవి?

లుబ్ధావ: అవునండి.

సౌజన్య: అతని కుమార్తెకు పెళ్లికాలేదే? ఐసీ ఇట్ ఆల్ దిస్ ఈజ్ వన్ ఆఫ్ అవర్ హార్లకివ్స్ ప్రాక్టికల్ జోక్స్. మీ వివాహం నిజమయిన వివాహం కాదు మీరు భయపడకండి.

లుబ్ధావ: (చేయి వణకుచుండ) యిదుగోనండి ఈ బంగీలో గుంటూరి శాస్త్రుల్ల పిల్లకి పెట్టిన కంటె.

నాయడు : (పై మాటలనుచుండగ గడపమీద నడుగుబెట్టి నిలిచియుండి) ఆఁ. పంతులుగారూ! అది మధురవాణిదండి, దాని తరుపున వకాల్తీ నేనుపట్టాను. (లుబ్ధావధాన్లుగారి వైపు చూచి) యేమండీ లుబ్ధావధాన్లుగారూ! యీ కంటె మధురవాణిది కాదూ?

లుబ్ధావ: రామప్పంతులు అలాగే అంటూవచ్చేవాడు.

సౌజన్య: అది యెవరిదైతే వారికి యిప్పించేస్తాను.

నాయడు : తమరు మరి వకలా చేస్తారని కాదు. తెలిసిన హంశంగనక మనవి చేశాను. అగ్నిహోత్రావధాన్లుగారి కొమార్తెను ఎత్తుకు పోయిన గిరీశం తమ బసలో జొరబడ్డాడని ఆయన... చూసి కనుకొమ్మన్నారు, దొరికాడా యేమిటండీ?

సౌజన్య: మీరు మాటాడక ఊరుకోండి. యితనూ, అతనూ కలిస్తే రక్తఖల్లీలైపోతాయి. (గిరీశంతో) యిప్పుడు నాలుగు గంటలపావు అయినది. ఆరు గంటలకు స్టీమరు వెళ్లిపోతుంది. యవరోయి బంట్రోతు! బగ్గీ, పెరటి గుమ్మమువైపు తీసుకురా (గిరీశంతో) నీవు యీ నిముషము బయలుదేరి స్టీమరు అందుకుని, రాజమహేంద్రవరము వెళ్లిపో, నీ యోగ్యత నాకు యిదివరకే తెలిసి వీరయ్యపంతులుగారికి తెలియజేసినాను. బుచ్చమ్మను నీవు యిప్పుడు పెళ్లాడడముకు వల్లలేదు. ఆ పిల్లను రామబాయిగారి విడోస్‌హోముకు పంపించి విద్య చెప్పించ వలసినదని వీరయ్య పంతులుగారి పేర వ్రాసినాను. నీవంటివాళ్లు చేరితే రిఫారం పరువుపోతుంది. నీవు తిరిగీ కాలేజీలో ప్రవేసించి యీ వికారపు చేష్టలు వదిలి, బియ్యేవరకూ చదువుకుంటే ఆపైని బుచ్చమ్మకు యిష్టంవుంటె నిన్ను పెళ్ళాడుతుంది. నీచదువు విషయమయి వీరయ్య పంతులుగారు ఫండులోనుంచి సహాయము చేస్తారు. నీవు తిన్నగా తిరగకపోతే ఆ సహాయంకూడా చెయ్యరు. (బంట్రౌతు ప్రవేసించి బగ్గీ సిద్ధంగా వున్నది అని చెప్పును) పో, పోయి బుద్ధిగా బతుకు, వకనిముషం ఆగావంటే, అగ్నిహోత్రావధాన్లు నీ పెంకితనం అణగకొడుతాడు.

గిరీశం : (మాటలువినినంతసేపును, నిర్ఘాంతపోయి చూచుచు, మాటలు కాగానె ముఖం ప్రక్కకు త్రిప్పి) డామిట్! వ్యవహారం అడ్డంగా తిరిగింది.

(తెర దించవలెను)

కన్యాశుల్కము

(మలి కూర్పు)

blank

Preface to the Second Edition

It was my original intention to reprint the play with slight alternations, but at the suggestion of my friend Mr. S. Srinivasa Iyengar, for whose literary judgments. I have great respect, I recast it. In the process, it has gained considerably in size. In its present shape it is almost a new work.

The first edition was marked success. The press gave it a cordial reception and hailed it as an event in the History of Telugu Literature, and men, women and children read it with interest. The only exception was Mahamahopadhyaya K. Venkataratnam Pantulu garu who cannot stand two things in this otherwise perfect world - Social Reform and Spoken Telugu. The first edition was exhausted in a few weeks, and there was since been a constant demand for copies. I long postponed the worry of a second edition and I undertake it now only at the importunity of friends.

In the Telugu country an author has generally to be his own publisher and book-seller. There is no book-selling enterprise, and what book-reading enterprise there is, is due entirely to the exertions of that venerable body, the Board of studies. The Christian Gospels do not speak of an eleventh Commandment "Thou shalt read!", but it is given to the Telugu Board of Studies to Command "Thou shalt read!", and straight thousands of unfortunate young men read books that no mortal can read with profit or with pleasure.

When I wrote the play, I had no idea of publication. I wrote it to advance the cause of Social Reform and to combat a popular prejudice that the Telugu language was unsuited to the stage. Itinerant Maharatha troupes staged Hindi plays in the Telugu districts and made money. Local companies copied their example and audiences listened with delight to what they did not understand. The bliss of ignorance could not have been more forcibly illustrated. *Kanyasulkam* gave little scope to vulgar stage attractions such as flaring costumes, sensuous dances, bad music and sham fights; yet it drew crowded houses and vindicated the claims of the Vernacular.

I am glad to find that Hindi plays are on the decline. But the condition of the Telugu stage can, by no means, be considered to be satisfactory. There are no theatres worth the name, and no professional actors who practise acting as an art. There are not many good plays either. Modern life which presents complex social conditions is neglected by play-wrights except for purposes of the broadest farce, and poverty of invention is manifested by the constant

handling of threadbare romantic topics. Few writers display any knowledge of technique. Such a low level of literary workmanship is a matter for wonder after fifty years of University Education and domination of Western Culture, and it can be attributed only to the defective teaching of English Literature in our Colleges. A better state of things cannot perhaps, be expected until a strong sense of duty impels English Professors and Educational Officers to cultivate the vernaculars.

The Telugu intellect is also seriously handicapped by the tyranny of authority - of a highly artificial literary dialect, a rigid system of alliterative versification, and literary types which have long played out. I shall say a word here about the Literary Dialect. Since I wrote the preface to the first edition, the spoken Dialect has, gained ground. My friend, Principal P.T. Srinivasa Iyengar recently started a Telugu Teaching Reform Society among the aims and objects of which the cultivation of Vernacular Telugu holds a prominent place, and Mr. Yates, whose name will always be remembered in the Telugu districts for the introduction of rational methods of teaching into our schools, has lent weight to the movement by accepting the Presidentship of the Society.

I cannot understand how modern writers fail to see the merits of Spoken Telugu, its softness which elicited the admiration of foreigners, and its range of expression. At this moment, the best prose in the language is in the Spoken Dialect. Strange as it may sound, Telugu prose owes its origin and development not to the patronage of kings or to the influence of foreign literatures, but to the exertions of a curious Englishman who stimulated compilation of local histories in the vernacular during the early years of the last century. The Mackenzie Collections, no doubt, comprise tracts of unequal merit but for rythm, flow and directness some of them beat the best work in the Literary Dialect ! and, what is rare in Telugu literature, they reflect the mind of the people and bear impress of the times. Unconsciously possibly, **Raj Bahadur K. Viresalingam Pantulu** garu rendered great service to Telugu by issuing as the first volume of the collected works adaptations of English acting plays and farces of Indian Life written in vernacular of various degrees of purity; and the choice does credit to his shrewd common sense, because that first volume contains his very best work, in fact, his only work that took the public by storm. The credit of deliberately introducing the vernacular into Telugu drama in keeping with Sanskrit tradition belongs to my friend V. Venkataraya Sastri garu whose *Prataparudriyam* owes not a little of his charm to dialogue in the dialects. I believe my play is the first ambitious work in the Spoken Dialect and, certainly, it has not failed, but success or failure of individual authors is no test of the capacity of a language.

While the vernacular is thus gaining recognition, the Literary Dialect itself is approximating to the Spoken Dialect in the best modern prose which manifests great freedom of usage. Rai Bahadur K. Viresalingam Pantulu garu, the most Prominent figure in the Telugu World of letters at the present day, has set the example of laxity in the observance of the Law of interchange of soft and hard consonants after a *drita* nasal. Hardly a modern writer would escape censure if judged by rules of grammar and established usage, and in the school room. Pandits have relaxed insistence on rigid observance of rules of *sandhi*. The moral of this tendency to break through traditional restrictions is clear. The old Literary Dialect is felt to be an inconvenient instrument, and there is an unconscious effort to form a new Literary Dialect. My complaint is that this movement is illogically slow.

I view the Telugu Literary Dialect as a great disability imposed by tradition upon the Telugus. Let those who love fetters venerate it. My own vernacular for me, the Living Telugu, the Italian of the East in which none of us is ashamed to express our joys and sorrows, but which some of us are ashamed to write well. Literature in the Vernacular will knock at the door of the peasant and it will knock at the door of the Englishman in India. Its possibilities are immense.

No argument in favour of a Vernacular Literature is needed with persons who are conversant with the history of the English Dialects and the Prakrits, and I know it is : not arguments that will evolve a new Literary Dialect for Telugu. A great writer must write and make it. Let us prepare the ground for him.

The cause of Social Reform has received strong support from a recent decision of the Madras High Court in which a full bench consisting of Chief Justice Sri Arnold White, and Justice Miller and Munro ruled : "That a contract to make payment to a father in consideration of his giving his daughter in marriage is immoral and opposed to public policy within the meaning of Section 23 of the Indian Contract Act".

I had to contend with one difficulty in printing this book. There are many sounds in the Spoken Dialect which are not represented in the Telugu Alphabet. In the present state of Telugu phonetics, I had to content myself with indicating such sounds by a horizontal line placed over the nearest symbols, and I employed the Ardhanusvara after a nasal. The creation of new symbols and their adoption into type can be effected only after a more widespread recognition of the Spoken Dialect.

My best thanks are due to Messrs. G. Ramaswami Chetty Co., who cheerfully undertook to adopt my innovations, and did their part of the work to my entire satisfaction.

"Elk Hill House"
Ootacamund, G.V.A.
1st May 1909.

పాత్రములు.

1. అగ్నిహోత్రావధాన్లు – కృష్ణారాయపురం అగ్రహారీకుడు.
2. వెంకమ్మ – అతని భార్య.
3. బుచ్చమ్మ – పెద్ద కూతురు, వితంతువు.
4. సుబ్బమ్మ – రెండవ కూతురు.
5. వెంకటేశం – కుమారుడు.
6. కరటకశాస్త్రి – అగ్నిహోత్రావధాన్లు బావమరిది. విజయనగరం సంస్కృత నాటక కంపెనీలో విదూషకుడు.
7. కరటకశాస్త్రి యొక్క శిష్యుడు, పెళ్లికూతురు వేషము, దాసరి వేషము వేయును.
8. లుబ్ధావధాన్లు – రామచంద్రపురం అగ్రహారీకుడు.
9. మీనాక్షి – అతని కుమార్తె వితంతువు.
10. రామప్పంతులు – రామచంద్రపురం అగ్రహారం కరణం.
11. గిరీశం – లుబ్ధావధాన్లు పింతల్లికొడుకు. వెంకటేశముకు చదువు చెప్పు నయ్యవారు.
12. సౌజన్యారావు పంతులు – వకీలు.
13. భీమారావుపంతులు – ప్లీడరు.
14. నాయుడు – ప్రైవేటు వకీలు.
15. పూజారి గవరయ్య – వైద్యుడు, మాంత్రికుడు.
16. మధురవాణి – వేశ్య.

డిప్టీకలక్టరు, హెడ్కనిష్టీబు, పోలిసెట్టి, సిద్ధాంతి, బైరాగి, దుకాణదారు, గ్రామ మునసబు, హవల్దారు, యోగిని, లుబ్ధావధాన్లు యొక్క నౌఖరు అసిరిగాడు, మనవాళ్లయ్య, వీరేశ.

Blank

కన్యాశుల్కము

ప్రథమాంకము

౧వ స్థలము : విజయనగరములో బొంకుల దిబ్బ

★★★

(గిరీశము ప్రవేశించును.)

గిరీశ : సాయంకాలమైంది, పూటకూళ్లమ్మకు సంతలో సామాను కొనిపెడతానని నెలరోజుల కిందట యిరవై రూపాయలు పట్టుకెళ్ళి డాన్సింగర్లు కింద ఖర్చు పెట్టాను, యీవాళ ఉదయం పూటకూళ్ళమ్మకీ నాకూ యుద్ధమైంపోయింది. బుఱ్ఱ బద్దలు కొడదామా అన్నంత కోపం వొచ్చింది గాని, పూర్రిచ్చర్డు చెప్పినట్లు పేషెన్సు వుంటే గాని లోకంలో నెగ్గలేం. ఈలా డబ్బు లాగేస్తె యిదివరకు యెన్ని పర్యాయములు వూరుకుంది కాదు. యిప్పుడేదో కొంచం డాన్సింగర్లు మాట ఆచోకీ కట్టినట్టు కనబడుతుంది. ఓర్వలేని వెధవ యెవడైనా చెప్పివుంటాడు. ఉదయం కథ ఆలోచిస్తే యిటుపైని తిండి పెట్టేటట్టు కానరాదు. యీ వూళ్ళో మరి మన పప్పు వుడకదు. ఎటు చూసినా అందరికీ బాకీలే. వెంకుపంతులు గారి కోడలికి లవ్ లెటర్ రాసినందుకు యెప్పుడో ఒహప్పుడు సమయం కనిపెట్టి దేహశుద్ధి చేస్తారు.

Can Love be controll'd by advice ?
Will cupid our mothers obey?

శీఘ్రంగా యిక్కణ్ణించి బిచాణా యెత్తివెయ్యడమే బుద్ధికి లక్షణం; గాని మధురవాణిని వదలడవంటే యేమీ మనస్కరించకుండా వున్నది.

It is women that seduce all mankind.

నేను యేమో ఉద్యోగాలూ ఊళ్ళూ యేలి తనతో వైభవం వెలిగిస్తాననే నమ్మకంతో వుంది, పూర్ క్రీచర్!

ఎవరా వస్తున్నది! నా ప్రియ శిష్యుడు వెంకటేశ్వర్లులా వున్నాడు. యీవాళ కిస్మిస్ శలవులు యిచ్చి వుంటారు. వీడి వైఖరి చూస్తే పరిక్ష ఫేలైనట్టు కనబడుతుంది. వీణ్ణి కొంచం వోదార్చి వీడికి శలవుల్లో చదువు చెప్పే మిషమీద వీడితో వీడి వూరికి వుడాయిస్తే చాలా చిక్కులు వొదుల్తాయి; అటుంచి నరుక్కు రమ్మన్నాడు.

(వెంకటేశం ప్రవేశించును)

యేమివాయ్ మైడియర్ షేక్స్పియర్, ముఖం వేల వేసినావ్?

వెంక : యిక మిర్నాతో మాట్లాడకండి. మా మేష్టరు మీతో మాట్లాడొద్దన్నాడు. మీ సావాసం చెయడం చాత నా పరిక్ష పోయిందని అన్నారు.

గిరీ : నాన్సెన్స్, మొదట్నుంచీ నేను అనుమానిస్తూనే వున్నాను. నీ మేష్టరికి నన్ను చూస్తే కిట్టదు. అందుచాత నిన్ను ఫెయిల్ చేశాడు గాని, లేకుంటే నువ్వేవింటి ఫెయిల్ కావడవేఁవిటి? అతనికీ నాకూ యెందుకు విరోధం వొచ్చిందో తెలిసిందా? అతను చెప్పేదంతా తప్పుల తడక. అది నేను న్యూసు పేపర్లో యేకేశాను. అప్పట్నుంచి నేనంటే వాడిక్కడుపుడుకు.

వెంక : మీ వల్ల నాకు ఒచ్చిందల్లా చుట్ట కాల్చడం వొక్కటే. పాఠం చెప్పమంటే యెప్పుడూ కబుర్లు చెప్పడవేఁ కాని ఒక మారయినా ఒక ముక్క చెప్పిన పాపాన్ని పోయినారూ?

గిరీ : డామిట్. ఇలాటి మాటలంటే నాకు కోపం వస్తుంది. ఇది బేస్ ఇన్గ్రాటిట్యూడ్. నాతో మాట్లాడడవేఁ ఒక ఎడ్యుకేషన్. ఆ మాటకొస్తే నీకున్న లాంగ్వేజి నీ మేష్టరుకుందీ? విడో మారియేజి విషయమై, నాచ్చి కొశ్చన్ విషయమై నీకు యెన్ని లెక్చర్లు యిచ్చాను! నా దగ్గర చదువుకున్నవాడు ఒహడూ అప్రయోజకుడు కాలేదు. పూనా డక్కన్ కాలేజీలో నేను చదువుతున్నప్పుడు ది ఇలెవెన్ కాజస్ ఫర్ది డిజనరేషన్ ఆఫ్ ఇండియాను గూర్చి మూడు ఘంటలు ఒక్క బిగిని లెక్చెర్ యిచ్చేసరికి ప్రొఫెసర్లు డంగయిపోయినారు. మొన్న బంగాళీ వాడు యీ వూళ్లో లెక్చరిచ్చినప్పుడు ఒకడికైనా నోరు పెగిలిందీ? మన వాళ్ళు వుట్టి వెధవాయలోయ్, చుట్ట నేర్పినందుకు థాంక్ చెయ్యక, తప్పు పట్టుతున్నావ్? చుట్ట కాల్చడం యొక్క మజా నీకు యింకా బోధపడకపోవడం చాలా ఆశ్చర్యంగా వుంది. చుట్టగాల్చబట్టే కదా దొర్లింత గొప్పవాళ్ళయినారు. చుట్ట కాల్చని యింగ్లీషు వాణ్ణి చూశావూ? చుట్ట పంపిణి మీదనే స్టీము యంత్రం వగయిరా తెల్లవాడు కనిపెట్టాడు. లేకపోతే వాడికి పట్టుబణ్ణా? శాస్త్రకారుడు యేవఁన్నాడో చెప్పానే. సూత ఉవాచ – క॥ ఖగపతి యమృతము తేగా । భుగభుగమని పొంగి చుక్క భూమిని వ్రాలెన్। పొగ చెట్టై జన్మించెను । పొగతాగనివాడు దున్నపోతై బుట్టును॥ యిది బృహన్నారదీయం నాలుగవ ఆశ్వాసంలో వున్నది. అది అలా వుణ్నీ గాని నీ అంత

తెలివైన కుఱ్ఱవాణ్ణి ఫెయిల్ చేసినందుకు మీ మేష్టరు మీద నావొళ్ళు మహా మండు తూంది. ఈ మాటు వంటరిగా చూసి వొక తడాఖా తీస్తాను. నువ్వు శలవుల్లో యిక్కడుంటావా వూరికి వెళతావా?

వెంక : వెళ్ళాల్నుంది గాని, పాసు కాలేదంటే మా తండ్రి చావకొడతాడు.

గిరీ : ఆ గండం తప్పే వుపాయం నేన్చెబుతాను, నే చెప్పినట్టల్లా వింటానని ప్రమాణం చాస్తావూ?

వెంక : (గిరీశం కాళ్ళు పట్టుకొని) మీ శలవు యెప్పుడు తప్పాను? మా తండ్రికి మా చడ్డ కోపం. పాసు కాలేదంటే యెవిఁకలు విరగ్గొడతాడు (కన్నీరు చేత తుడుచుకొనును)

గిరీ : దటీజ్ టిరనీ –యిదే బంగాళీ కుఱ్ఱవాడవుతే యేంజాస్తాడో తెలిసిందా? తాతయేది, తండ్రయేది కఱ్ఱ పట్టుకొని చమ్డాలెక్క గొడతాడు; మీ అగ్రహారం కుఱ్ఱ వాళ్ళు మరి యవళ్లయినా యీ వూళ్లో చదువుకుంటున్నారా?

వెంక : మరెవళ్లూ లేరు.

గిరీ : ఐతే నేనో వుపాయం చెపుతాను విను, నే కూడా నీతో మీవూరొచ్చి పరిక్ష పాసయినావని మీ వాళ్ళతో చెబుతాను; అక్కడ నీకు చదువు చెప్పడానికి ఒచ్చానని మీ వాళ్ళతో చెప్పు; శెలవులాఖర్ని నిన్ను టవును స్కూల్లో పై క్లాసులో ప్రవేశపెడతాను.

వెంక : మీరేవొస్తే బతికాను మరేవిఁటి; కిందటి మాటు శలవులికే మా అమ్మ మిమ్మల్ని తీసుకు రమ్మంది.

గిరీ : ఆల్రైట్–గాని–నాకిక్కడ చాలా వ్యవహారములలో నష్టం వస్తుందే – మునసబు గారి పిల్లల్కి శలవుల్లో పాఠాల్చెపితె ఫిఫ్టీ రుపీజ్ యిస్తావఁన్నారు; అయినా నీ విషయవైఁ యంత లాస్ వచ్చినా నేను కేర్ చెయ్యను. ఒక భయం మాత్రం వుంది. మీ వాళ్ళు బార్‌బరస్ పీపిల్ గదా, నన్ను తిన్నగా ట్రీట్ చేస్తారో చెయ్యరో. నీవు నన్ను గురించి మీ మదర్‌తో గట్టిగా రికమెండ్ చెయ్యవలసి వుంటుంది. కొత్త పుస్తకాలికి వొక జాబితా రాయి – కొంచం డబ్బు చేతిలో వుంటేనే గాని సిగర్సుకి యిబ్బంది కలుగుతుంది. నోటుబుక్కు తీసి రాయి.

1 రోయల్ రీడర్, 2 మాన్యూల్ గ్రామర్, 3 గోష్ జియామెట్రీ, 4 బాస్ ఆల్జిబ్రా, 5 శ్రీనివాస్సయర్ అర్థిమెటిక్, 6 నలచరిత్ర, 7 రాజశేఖర చరిత్ర, 8 షెపర్డు జనరల్ ఇంగ్లీష్, 9 వెంకట సుబ్బారావు మేడీజీ. యెన్ని పుస్తకాలయినాయి?

వెంక : తొమ్మిది.

గిరీ : మరొక్కటి రాయి. అక్కడికి పదీ అవుతాయి. కుప్పుసామయ్యర్ మేడ్ డిఫికల్ట్. అక్కడికి చాల్ను. మీ వాళ్లు గాని యింగ్లీషు మాట్లాడమన్నట్టాయినా తణుకూ బెణుకూ లేకుండా పుస్తకాల్లో చదువుకున్న ముక్కలు జ్ఞాపకం వున్నంతవరకు యాకరు పెట్టు, నీ దగ్గిర కాపర్సు యేవైఁనా వున్నవా? నా దగ్గిర కరన్సీ నోట్లు వున్నవి గాని మార్చలేదు. పదణాలు పెట్టి ఓ శేరు కాశీ మిఠాయి కొని పట్టుకురా. రాత్రి మరి నేను భోజనం చెయ్యను. మార్కట్టుకి వెళ్ళి బండీ కుదిర్చి దానిమీద నా ట్రావెలింగ్ ట్రంక్కు వేశి మెట్టు దగ్గిర బండీ నిలబెట్టి ఉంచు. యిక్కడ కొన్ని రాచకార్యాలు చక్కబెట్టుకుని యంత రాత్రికైనా వొచ్చి కల్సుకుంటాను. గో ఎట్వన్స్; మైగుడ్ బోయ్. నువ్ బుద్ధిగా వుండి చెప్పిన మాటల్లా వింటూంటే నిన్ను సురేంద్రనాథ్ బానర్జీ అంత గొప్పవాణ్ణి చేస్తాను. నేను నీతో వస్తానన్న మాటమాత్రం పిట్టకైనా తెలియనియ్యొద్దు. జాగ్రత (వెంకటేశం నిష్క్రమించును.)

గిరీ : యీ వ్యవహారమొహటి ఫైసలైంది. ఈ రాత్రి మధురవాణికి పార్టింగ్ విజిట్ యివ్వందీ పోకూడదు.

(రాగవరసతో పాడును)

నీ సైటు నా డిలైటు;
నిన్ను మిన్న
కానకున్న
క్వైటు రెచడ్ ప్లైటు,
మూను లేని నైటు.

(ఒక బంట్రోతు ప్రవేశించును)

బంట్రోతు : నేను పొటిగరాప్పంతులు గారి నౌఖర్నండి, లెక్క జరూరుగుందండి. పొటిగరాపుల కరీదు యెంటనె యిప్పించమన్నారండి.

గిరీ : (విననట్టు నటించుతూ)

ఫుల్లుమూనూ లైటటా,
జాసమిన్ను వైటటా,
మూను కన్న
మొల్ల కన్న
నీదు మోము బ్రైటటా,
టా! టా! టా!

బంట్రోతు : యంతమందిని పంపినా యిచ్చారు కారటండి, నేనాళ్ళ లాగూరుకుండేవోణ్ణి కానండి.

గిరీ : అయ్యకోనేటికి తోవయిదే.

బంట్రోతు :యక్కడి శెవిఁటిమాలోకం వొచ్చిందయ్యా.

గిరీ : కోవఁటి దుకాణవాఁ? కస్పా బజార్లో గాని యిటి వేపు లేదు.

బంట్రోతు : (గట్టిగా చెవిదగ్గర నోరుపెట్టి) పోటిగరాపులు కరీదిస్తారా యివ్వరా?

గిరీ : బస, రాధారీ బంగాళాలో చెయ్యొచ్చును.

బంట్రోతు : (మరీ గట్టిగా) యాడాది కిందట మీరూ సాన్దీ కలిసియేసుకున్న పోటిగరాపుల కరీదు మా పంతులు నిలబెట్టి పుచ్చుకొమ్మన్నారు.

గిరీ : ఓహో నీవటోయ్, యవరో అనుకున్నాను. నింపాదిగా మాట్లాడు, నింపాదిగా మాట్లాడు. రేపు ఉదయం యెనిమిది ఘంటలకి పూటకూళ్ళమ్మ యింటికి వొస్తే అణా ఫయిసల్తో సొమ్మిచ్చేస్తాను. మీ పంతులికి స్నేహం మంచీ చెడ్డా అక్కర్లేదూ?

బంట్రోతు : మాటల్తో కార్యం లేదు. మొల్లో శెయ్యెట్టి నిల్సున్నపాట్ని పుచ్చుకొమ్మన్నారండి.

గిరీ : పెద్ద మనిషివి గదా; నువ్వూ తొందరపడ్డం మంచిదేనా? నీ తండ్రి యంత పెద్ద మనిషి, యీ చుట్ట చూడు ఎంత మజాగా కాల్తుందో. హవానా అంటారు దొర్లు దీన్ని. రేప్పొద్దున్న రా రెండు కట్టలిస్తాను.

బంట్రోతు : శిత్తం, సొమ్ము మాటేం శలవండి.

గిరీశం: చెప్పాను కానా? రేప్పొద్దున్న యివ్వకపోతే మాలవాడి కొడుకు ఛండాలుడు.

బంట్రోతు : మాలాడి కొడుకు శండాలుడు కాకుంటే మరేటండి.

గిరీశం: నీకు నమ్మకం చాలకపోతే యిదిగో గాయత్రీ పట్టుకు ప్రమాణం చేస్తాను.

బంట్రోతు : శిత్తం, రేపు పొద్దున్న సొమ్మియ్యకపోతే నా ఆబోరుండదండి.

గిరీ : ఆహాఁ. నీ ఆబోరు ఒహటీ, నా ఆబోరు ఒహటీనా? (బంట్రోతు నిష్క్రమించును)

ఇన్నాళ్లకి జంఝుప్పోస వినియోగంలోకి వొచ్చింది. థియాసాఫిస్టుసు చెప్పినట్లు మన ఓల్డు కస్టమ్సు అన్నిటికీ యేదో ఒహ ప్రయోజనం ఆలోచించే మనవాళ్ళు యేర్పరిచారు. ఆత్మానుభవం అయితేనే గాని తత్వం బోధపడదు. ఈ పిశాచాన్ని వొదుల్చుకునే సరికి తల ప్రాణం తోక్కొచ్చింది. శీఘ్రబుద్ధేః పలాయనం. పెందరాళే యీ వూర్నించి వుడాయిస్తేనే కాని ఆబోరు దక్కదు. యిక మధురవాణి యింటికి వెళదాం. మేక్ హే వైల్దీ సన్ షైన్స్ అన్నాడు.

౨వ స్థలము : మధురవాణి యింట్లో గది

(రామప్పంతులు కుర్చీ మీద కూర్చుండును, మధురవాణి యెదట నిలుచుండును.)

రామ : (జేబులో నుంచి చుట్ట తీసి పంటకొన కొరికి) పిల్లా, అగ్గిపుల్ల.

మధురవాణి : (అగ్గిపుల్ల వెలిగించి చుట్టకందించుచుండగా రామప్పంతులు మధురవాణి బుగ్గను గిల్లును. మధురవాణి చుట్ట కాలకుండానే అగ్గిపుల్ల రాల్చి యెడంగా నిలబడి కోపం కనపర్చుతూ) మొగవాడికయినా ఆడదానికయినా నీతి వుండాలి. తాకవద్దంటే చెవిని పెట్టరు గదా?

రామ : నిన్ను వుంచుకోవడానికి అంతా నిశ్చయమయి రేపో నేడో మంచి ముహూర్తం చూసి మా వూరు లేవతీసుకు వెళ్లడానికి సిద్ధవఁయ్యింటే యింకా యెవడో కోన్కిస్కా హేగాడి ఆడాలో వున్నానంటూ పాతివ్రత్యం నటిస్తావేమిటి?

మధుర : వేశ్య అనగానే అంత చులకనా పంతులు గారూ? సానిదానికి మాత్రం నీతి వుండొద్దా? మా పంతులు గార్ని పిలిచి "అయ్యా యిటు పైని మీ తోవ మీది, నా తోవ నాది" అని తెగ తెంపులు చేసుకున్నదాకా నేను పరాధీనురాలినే అని యెంచండి. మీరు దెప్పి పొడిచినట్టు ఆయన వైదీకయితేనేమి, కిరస్తానం మనిషైతే నేమి, పూటకూళ్లమ్మను వుంచుకుంటేనేమి నన్ను యిన్నాళ్లూ ఆ మహరాజు పోషించాడు కాడా? మీరంతకన్న రసికులయినా, నా మనస్సు మీరు యెంత జూరగొన్నా, ఆయన యెడల విశ్వాసం నాకు మట్టుకు వుండొద్దా?

రామ : పెద్ద పెద్ద మాటలు ప్రయోగిస్తున్నావు! వాడి బతుక్కి వాడు పూటకూళ్లమ్మని వుంచుకోవడం కూడానా! పూటకూళ్లమ్మే వాణ్ణి వుంచుకొని యింత గంజి బోస్తూంది.

మధు : అన్యాయం మాటలు ఆడకండి, ఆయన యెంత చదువుకున్నాడు, ఆయనకి యెంత ప్రఖ్యాతి వుంది! నేడో రేపో గొప్ప వుద్యోగం కానైయ్యింది.

రామ : అహహ (నవ్వుతూ) యేం వెఱ్ఱి నమ్మకం! నీవు సానివాళ్ళలో తప్ప పుట్టావు. గిరీశంగారు గిరీశం గారు అని పెద్ద పేరు పెడతావేవిఁటి, మా వూళ్ళో వున్న లుబ్ధావధాన్లు పింతల్లి కొడుక్కాడూ వీడూ! గిఱ్ఱడని మేం పిలిచేవాళ్ళం. బొట్లేరు ముక్కలు రెండు నేర్చుకోగానే ఉద్యోగాలే! వాడికల్లా వక్కటే వుద్యోగం దేవుఁడు రాశాడు. యేవిఁటో తెలిసిందా? పూటకూళ్లమ్మ యింట్లో దప్పిక్కి చేరి అరవ చాకిరీ చెయ్యడం.

మధు : యీ మాటలు ఆయన్ని అడుగుదునా?

రామ : తప్పకుండా. కావలిస్తే నేను చెప్పానని కూడా చెప్పు.

మధు : అయినా ఆయన గుణ యోగ్యతలతో నాకేం పని? యేవఁయినా ఆయన నాకు యజమాని. ఆయన తప్పులు నా కళ్ళకు కనపడవ్.

రామ : అయితే అతడికి విడాకులు యెప్పుడిస్తావు?

మధు : యిక్కడి రుణాలూ పణాలూ తీర్చుకోడానికి మీరు శలవిచ్చిన రెండు వొందలూ యిప్పిస్తే యీ క్షణం తెగ తెంపులు చేసుకుంటాను.

రామ : అయితే యింద (జేబులోనుంచి నోట్లు తీసి యిచ్చును. మధురవాణి అందుకొంటుండగా రామప్పంతులు చెయ్యిపట్టి లాగును. మధురవాణి కోపంతో చెయి విడిపించుకుని నోట్లు పారవేసి దూరముగా నిలుచుఁను)

మధు : మీతో కాలక్షేపం చెయ్యడం కష్టం. ఒక నిర్నయం మీద నిలవని మనిషిని యేవఁ న్నమ్మను?

రామ : (నోట్లు యెత్తి) క్షమించు, అపరాధం, (నోట్లు చేతికిచ్చును) లెఖ్ఖపెట్టి చూసుకో.

మధు : ఆమాత్రం మిమ్మల్ని నమ్మకపోతే మీతో రానేరాను. యింత రసికులయ్యుండీ నా మనస్సు కనిపెట్ట జాలినారు కారు గదా? మీ నోట్లు మీ వద్దనే వుంచండి. నేను డబ్బు కక్కూర్తి మనిషిని కాను. (నోట్లు యివ్వబోవును.)

రామ : వొద్దు! వొద్దు! వొద్దు! నీ మనసు కనుక్కుందావఁని అన్నమాట గాని మరొకటి కాదు. గాని, యీ గిరీశం గుంట వెధవ, వీడెవడో మా గొప్పవాడనుకుంటు న్నావేవిఁటి?

మధు : ఆయన్ని నా యదట తూల్నాడితే యిదిగో తలుపు తీశాను విజయం చెయ్యండి (తలుపు తీసి వకచేత పట్టుకుని రెండవ చేతి వేలుతో పైకి తోవ చూపును). అదుగో గిరీశంగారే వొస్తున్నారు, ఆ మాటేదో ఆయన్తోటే చెప్పండి.

రామ : వేళాకోళం ఆడుతున్నావూ?

గిరీశం: (వాకట్లో నుంచి) మైడియర్.

రామ : (ఆత్మగతం) అన్న, వేళగాని వేళొచ్చాడు. గాడిద కొడుకు, తంతాడు కాబోలు, యెవిఁటి సాధనం, ఈ మంచం కింద దూరుదాం (మంచంకింద దూరును).

(గిరిశం ప్రవేశించును.)

గిరీశం : వెల్, మైడియర్ ఎంప్రెస్ (బుజము మీద తట్టబోవును.)

మధు : (ఒసిలి తప్పించుకుని) ముట్టబోకండి.

గిరీశం: (నిర్ఘాంతపోయి) అదేమిటి ఆ వికారం.

మధు : ఆఖరు వికారం.

గిరీ : (ఆత్మగతం) నేను వుడాయిస్తానని దీనికెలా తెలిసింది చెప్మా! సానివాళ్లకి కర్ణ పిశాచి వుంటుంది కాబోలు (పైకి) మైలబడితే స్నానం చేసి వేగిరం రా.

మధు : యిప్పుడేం తొందర, తలంటుకుంటాను.

రామ : (ఆత్మగతం) చబాష్, యేమి నీతయిన మనిషి యిది! వెధవని ముట్టుకోనివ్వ కుండా యెత్తు యెత్తింది!

గిరీ : మైలా గియిలా మా యింగ్లీషు వారికి లక్ష్యం లేదు, యిలారా (దగ్గిరికి చేరును.)

మధు : (వేలుచూపి) అక్కడనే ఆగండి. మీరు కిరస్తానం అయితే కావచ్చును. నేను కిరస్తానం ఇంకా కాలేదే. మీరు కిరస్తానం అన్నమాట యిప్పుడే ఒహరు చప్పగా విన్నాను.

రామ : (తనలో) నె చెప్పానంటుందా యేమిటి!

గిరీ : ఒకరు చప్పగా విన్నావూ? యవరా జెప్పింది? యవడికిక్కడికి రావడానికి మగుదూర్ వుంది? యిలాంటి చాడీకోర్ కబుర్లు చెప్పడానికి యవడికి గుండె వుంది? ఆ మాటలు విని నాతో చెప్పడానికి నీకెక్కడ గుండుంది? చెప్పు!

రామ : (తనలో) తంతాడు కాబోలు, యరక్క చిక్కడ్డాను.

మధు : మొగాడే చెప్పాలాయేవింటి? ఆడవాళ్లకి దేవుఁడు నోరివ్వలేదా?

గిరీ : (తనలో) పూటకూళ్ల ముండే చెప్పింది కాబోలు (పైకి) ఆడదా? ఆడదాన్ని నోరు బెట్టుకు బతకమనే దేవుఁడు చేశాడు. పరువయిన ఆడది నీ యింటి కెందుకొస్తుంది.

మధు : పరువైన మొగాళ్లొచ్చినప్పుడు పరువైన ఆడవాళ్లెందుకు రాకూడదు? ముందు కూచోండి. తరవాత కోప్పడుదురు గాని, చుట్ట తీసుకొండి. అదుగో అగ్గిపెట్ట.

గిరీ : ముట్టుకోడానికి వల్లలేకపోతే అగ్గిపుల్ల వెలిగించి యివ్వడానికయినా పెట్టిపుట్టాను కానా? యీవాళ మహా ఉత్సాహంగా వచ్చాను గాని, ఉత్సాహ భంగం చేశావ్.

మధు : యెవిఁటా వుత్సాహం?

గిరి : యిదిగో జేబులో హైదరాబాద్ నైజామ్ వారి దగ్గిర్నించి వచ్చిన ఫర్మానా. మా నేస్తం నవాబ్ సదరదాలత్ బావురల్లీఖాన్ ఇస్పహన్ జంగ్ బహద్దర్‌వారు సిపార్స్ చేసి వెయ్యి సిక్కా రూపాయలు జీతంతో ముసాయిబ్ ఉద్యోగం నాకు చెప్పించారు. అనగా హమేషా బాద్షా వారి హుజూర్న వుండడం.

రామ : (తనలో) యెవిఁట్రా వీడి గోతాలు!

గిరీ : యింత శుభవార్త తెచ్చినా, దగ్గిరికి రానిచ్చావు కావు గదా? నాతో హైదరాబాద్ వస్తావా?

మధు : (తలతిప్పుతూ) నే యెందుకు! పూటకూళ్లమ్మని తీసికెళ్లండి.

గిరీ : (నిర్ఘాంతపోయి) పూటకూళ్లమ్మ యేవఁయినా పెంట పెడుతూందా యేవిఁటి?

మధు : మీకే తెలియాలి.

గిరీ : నీ తెలివి తక్కువ చూస్తే నాకు నవ్వొస్తూంది. యెవడేమాటన్నా నా మీద నమ్మడవేఁనా? యీ ఘోరమైన అబద్ధాలు నీతో యవడు చెబుతున్నాడో కనుక్కోలేననుకున్నావా యేవిఁటి? సప్త సముద్రాల్దాటినా వాడి పిలకట్టుకుని పిస్తోల్తో వొళ్ళు తూట్లు పడేటట్టు ఢాఢామని కొట్టకపోతినట్టయినా నా పేరు గిరీశమే, నినద భీషణ శంఖము దేవదత్తమే! కబడ్దార్!

మధు : సముద్రాలవతల కెళ్ళి వెతకక్ఖర్లేదు. ఆ చెప్పిన మనిషి మీ యదటే చెబుతాడు.

రామ : (తనలో) యీ ముండ నన్ను బయలుబెడుతుంది కాబోలా దైవమా!

గిరీ : (తనలో) థాంక్గాడ్. అయితె పూటకూళ్ల దాన్దెబ్బ తగల్లేదు. (పైకి) యిలాంటి దుర్మార్గప కూతలు ఆయిల్లాలు చెవిని పడితే చాలా ఖేదిస్తుంది. ఆ పాపవఁంతా నిన్ను చుట్టుకుంటుంది. ఆమె యంత పతివ్రత! యంత యోగ్యురాలు!

మధు : వెధవముండకి పాతివ్రత్యం అన్నమాట యీనాటికి విన్నాను.

గిరీ : దానికి... కాదు ఆమెకి మొగుళ్లేక పోయినా ఆమెను వెధవనడానికి వీల్లేదు.

మధు : మీరుండగా వెధవెలా అవుతుంది?

గిరీ : నాన్సెన్స్ (దీనికో తస్సా చెప్పి రంజింపచేదాం) యిదుగో విను. దాని నిజం యెవిఁటంటే–పూటకూళ్లమ్మ ముచ్చటగా తప్పటడుగులు వేశే రోజుల్లో ఒక కునుష్టి ముసలాడికి కట్ట నిశ్చయించారు. పుస్తె కట్టబోతూంటేనో కట్టిన వుత్తర క్షణంలోన్నో ఆ ముసలాడు పెళ్లి పీటల మీదే గుటుక్కుమన్నాడు. అప్పుడు పెళ్లి అయినట్టా కానట్టా అని మీమాంస అయింది. కొందరు పుస్తెకట్టాడన్నారు. కొందరు కట్టలేదన్నారు. పిల్లతండ్రి, పెళ్లికొడుకు వారసులుమీద దావా తెచ్చాడు. పురోహితుడు వాళ్ల దగ్గర లంచం పుచ్చుకుని పుస్తె కట్టలేదని సాక్షివిఁచ్చాడు. దాంతో కేసు పోయింది; మరిదాన్నెవరూ పెళ్లాడారు కారు.

మధు : అయితే మరి మీకు తప్పలేదే?

గిరీ : యేవిఁటి యీ కొత్త మాటలూ! నాకు ఆదీ అంతూ తెలియకుండా వుందీ! ఆహాఁ సరసం విరసంలో దిగుతూందే! హాస్యానికంటే నివ్వేవఁన్నా ఆనందవేఁ, నిజవఁని

గానీ అంటివా, చూడు నా తడాఖా. యవడీ మాటలు పేల్తున్నాడో వాడి పేరు తక్షణం చెబుతావా చెప్పవా?

మధు : రామ.

రామ : (తనలో) సచ్చాన్రా, పేరు చెప్పేసింది!

మధు : రామ! రామ! ఒహరు చెప్పేదేవింటి లోకవంతా కోడై కూస్తూంటేను? (వీధిలో నుంచి తలుపు తలుపు అని ధ్వని)

గిరీ : (తెల్లపోయి) తలుపు తియ్యోద్దు, తియ్యోద్దు, ఆ పిలిచే మనిషి వెఱ్ఱిముండ, మనుషుల్ని కరుస్తుంది.

మధు : తలుపు తీసేవుంది.

గిరీశం: చంగున వెళ్ళి గడియవేసెయ్.

మధు : అదుగో తలుపు తోసుకు వొస్తూంది.

గిరీ : గెంటెయ్, గెంటెయ్

మధు : ఆ వయ్యారం చూస్తే మీ పతివ్రతలా కనిపిస్తూంది. (మధురవాణి వాకట్లోకి వెళ్లును).

గిరీ : మంచం కింద దూరుదాం (గిరీశం మంచం కింద దూరును).

(తనలో) దొంగలంజ– సరసుణ్ణి దాచిందోయ్ మంచం కింద. యిదేవింటో మంచిమనిషి అని భ్రమించాను. దీన్తస్సా గొయ్యా. సిగపాయిదీసి తందును గాని యిది సమయం కాదు. అయినా పోయేవాడికి నాకెందుకు రొష్టు, (రామప్పంతులుతో మెల్లిగా) యవరన్నా మీరు, మహానుభావులు?

రామ : నేను రామప్పంతుల్నిరా, అబ్బాయీ.

గిరీ : తమరా, యీ మాత్రానికి మంచం కింద దాగోవాలా, మహానుభావా? నన్నడిగితే యిలాంటి లంజల్ని యిరవై మందిని మీకు కన్యాదానం చేతునే.

రామ : (తనలో) బతికాన్రా దేవుడా; (పైకి) నువ్వురా బాబూ దీన్నుంచుకున్నావు! అలా తెలిస్తే నే రాకపోదును సుమా.

గిరీ : మాటవినపళ్లేదు. కొంచం యిసుంటారండి (రామప్పంతులు ముందుకు జరుగును, గిరీశం అతన్ని తప్పించుకుని గోడవేపు చేరును)

గిరీ : అన్నా యీ లంజని యన్నడూ నమ్మకండీ, యిలా యిరవై మందిని దాచగల శక్తుంది, దీనికి.

రామ : రెండు వందలు దొబ్బిందిరా బాబూ.

గిరీ : నువ్వులేం జాగర్త చేశారా?

రామ : అంతేనా ?

గిరీ : మరేవింటి ?

మధురవాణిన్ని, పూటకూళ్లమ్మ వల్లెవాటులో చీపురుగట్టదాచిన్ని ప్రవేశింతురు.)

మధు : మీరన్న మనిషి యిక్కడలేరంటే చెవిని బెట్టరు గదా!

పూట : నీ యింట్లో జొరబడ్డాడని వీధులో వాళ్లు చెబితే నీ మాట నమ్ముతానా యెవింటి? ఆ వెధవ వుంటే, నాకేం కావాలి, వుండకుంటే నాకేం కావాలి. వాడు నీకిచ్చిన యిరవయి రూపాయలూ యిచ్చెయ్.

మధు : యవడికిచ్చావో వాణ్ణే అడగవమ్మా.

పూట : వెధవ కనబడితే సిగపాయిదీసి చీపురుగట్టతో మొత్తుదును, యెక్కడ దాచావేవింటి?

మధు : నాకు దాచటం ఖర్మవేఁవిఁ? నేను మొగనాల్ని కాను. వెధవముండనీ కాను. నా యింటి కొచ్చేవాడు మహరాజులాగ పబ్లీగ్గా వొస్తాడు (కంటితో మంచము కింద చూపును)

పూట : మంచంకింద దాగాడేమో (మంచము కిందుకు వంగి) నీ పరువు బుగ్గయినట్టే వుంది లేచిరా. (చీపురు గట్ట తిరగేసి రామప్పంతులును కొట్టును)

రామ : ఓర్నాయనా, నన్నెందుకొట్టడతావే దండు ముండా? (మంచంకింది నించి పైకి వచ్చి వీపు తడుముకొనును).

మధు : ఆయన్నెందుకు కొట్టావు? నాయింటికొచ్చి యేవింటీ రవ్వ?

పూట : అయితె మంచంకిందెందుకు దూరాడూ?

మధు : నీ కెందుకా గోష? అదో సరసం.

పూట : యిదో చీపురుగట్ట సరసం.

రామ : (వీపు తడువుఁకుంటూ) నీ సిగతరగా, ఆడదానివై పోయినావే, లేకుంటే చంపేసిపోదును. నీ రంకు మొగుణ్ణి కొట్టక నన్నెందుకొట్టావే ముండా? అందుకా నన్ను ముందుకు తోసి తాను గోడవేపు దాగున్నాడు.

పూట : ఆ వెధవ కూడా వున్నాడూ మంచం కింద! కుక్కా పైకిరా.

గిరీ : వెట్టప్పా! మంచంకిందికిరా, వెట్టి వొదల గొడతాను.

పూట : అప్పనిత్రా వెధవా నీకు? నీకు భయపడతాననుకున్నావా యేవిఁటి? నీ సానిముండ యలా అడ్డుకుంటుందో చూస్తాను. (పూటకూళ్లమ్మ ఒకవేపు నుంచి మంచం కిందికి దూరును. మరివొక వేపునుంచి గిరీశం పైకి వచ్చి రామప్పంతులు నెత్తి చరిచి లఘు వేసి పెరటి వేపు పరిగెత్తిపోవును.)

రాము : సచ్చాన్రా నాయనా (రెండు చేతుల తలపట్టుకొని) మధురవాణీ యేవీఁబేహద్బీ! కనిష్టీబుక్కబురంపించూ.

మధు : యెందుకు పబ్లీకున అల్లరీ అవమానవుఁన్నూ! రేపో యెల్లుండో మీరే వాడికి దెబ్బకి దెబ్బతీసి పగతీర్చుకుందురు గాని.

(మధురవాణి రామప్పంతుల్ని కాగిలించుకొని తల ముద్దెట్టుకుని చేతరాసి) యేవిఁ దుష్టు! మొగవాడయినవాడు యెదట నిలిచి కొట్టాలి. దొంగ దెబ్బకొడతాడూ? వాడి పొంకం అణుతురు గాని లెండి.

రామ : గవురనుమెంటు జీతవిఁచ్చుంచిన కనిష్టీబులుండగా మనకెందుకు శరీరాయాసం? యీ వెధవని పజ్యెండుకోర్టులంటా తిప్పకపోతే నేను రామప్పంతుల్ని కాను చూడు నా తమాషా!

మధు : (రామప్పంతుల్ని ముద్దుబెట్టుకుని) మాటాడక వూరుకొండి. (మంచం కింది వేపు చూపించి నోరు మూసి) దొంగ దెబ్బ కొట్టినవాడిదే అవమానం; మీది కాదు.

రామ : నొప్పెవడిదనుకున్నావు? ఆ ముండ మంచం కింద నించి రాదేం? చీపురు కట్టలాక్కో

పూట : ఫడేల్మంటే పస్తాయించి చూస్తున్నాను. నీ మొగతనం యేడిసినట్టే వుంది. (పైకి వచ్చును)

(అంతా నిష్క్రమింతురు.)

కన్యాశుల్కము

ద్వితీయాంకము

౧వస్థలము : కృష్ణారాయపురం అగ్రహారంలో అగ్ని హోత్రావధాన్లు ఇల్లు

(అగ్నిహోత్రావధాన్లు జంఝాలు వడుకుచుండును. కరటక శాస్తుల్లు శిష్యుడిచేత లేనిపేలు నొక్కించుకొను చుండును. వెంకమ్మ కూర తరుగుచుండును)

వెంకమ్మ : నిన్నట్నించి కిశిమీశ్శలవులని కుఱ్ఱవాడు వుత్తరం రాశాడు. యెన్నాళ్లో ఐంది వాణ్ణి చూసి, కళ్లు కాయలు కాసిపోయినాయి. గడియో గడియో రావాలి.

అగ్ని హోత్రావధాన్లు : ఎందుకు వొట్టినే వగచడం? వొద్దు వొద్దంటూంటే యీ యింగిలీషు చదువులో పెట్టావ్. మెరకపొలం సిస్తంతా వాడి కిందయి పోతూంది. కిందటి యేడు పరిక్ష ఫేలయిపోయినాడు గదా? యీ యేడు యెలా తగలేశాడో తెలియదు. మనకీ యింగిలీషు చదువు అచ్చిరాదని పోరి పోరి చెబితే విన్నావు కావు. మా పెద్దన్న దిబ్బావుధాన్లు కొడుకుని యింగిలీషు చదువుకు పార్వతీపురం పంపించేసరికి వూష్టం వొచ్చి మూడ్రోజుల్లో కొట్టేశింది. బుచ్చబ్బి కొడుక్కి యింగిలీషు చెప్పిద్దావఁనుకుంటూండగానే చచ్చినంత ఖాయలా చేసింది.

వెంకమ్మ : మీరెప్పుడూ యిలాంటి వోఘాయిత్తం మాటలే అంఛూవుంఛారు. డబ్బు కర్చయిపోతుందని మీకు బెంగ. మొన్న మొన్న మనకళ్లెదట మనవాకట్లో జుత్తు విరబోసుకు గొట్టికాయలాడిన నేమానివారి కుఱ్ఱాడికి మునసబీ ఐంది కాదూ?

అగ్ని : మన వెధవాయకి చదువొచ్చేదేం కనపడదు గాని పుస్తకాల కిందా జీతం కిందా యిహ నాలుగేళ్ళయే సరికి మన భూమి కడితేరిపోతుంది. ఆ పైని చిప్పా దొప్పా పట్టుకు బయల్దేరాలి. నిమ్మళంగా యింటి దగ్గిరుంటే యీపాటి నాలుగష్టాలు చెప్పేదును. వొద్దంటూంటే యీ వెధవింగిలీషు చదువులో పెట్టావు.

వెంకమ్మ : మనవాడికో మునసబీ ఐనా పోలీసుపనైనా ఐతే రుణాలిచ్చి యీ అగ్ఘురారం భూవుఁలన్నీ కొనేస్తాడు. యీడాదికో నూఱ్ఱూపాయలు కర్చు పెట్టడానికింత ముందూ వెనకా చూస్తున్నారు. మీలాగే వాడూ జంఝాలు వొడుక్కుంటూ బతకాలని వుందా యేవిఁషి? మీకంత భారవఁం తోస్తే మావాళ్ళు నాకు పసుపూ కుంకానికీ యిచ్చిన భూవఁమ్మేసి కుఱ్ఱాడికి చదువు చెప్పిస్తాను.

కరటకశాస్త్రి: నీ భూవెందు కమ్మాలమ్మా! మన సొమ్ము చెడతిని కొవ్వున్నాడు, అతడే పెట్టుకుంటాడు.

అగ్ని : ఐతే నన్ను ఆక్షేపణ చేస్తావషే? యీ మారంటే నీ అన్న వున్నాడని వూరుకునేది లేదు.

(గిరీశం వెంకటేశం ప్రవేశింతురు.)

వెంక : మాబాబ్మాబాబు వచ్చావషాయ్! (వెంకటేశమును కాగలించుకొనును.)

అగ్నిహో: వెధవాయా యీ మారైనా పాసయినావా? (వెంకటేశం తెల్లబోయి చూచును)

గిరీశం: పాసయినాడండి, ఫస్టుగా పాసయినాడు. నేను చాలా శ్రమపడి చదువు చెప్పానండి.

అగ్ని : యీ తురకెవడోయ్?

గిరీశం: టర్క్! డామిట్, టెల్ మోన్.

అగ్ని : మానా? మానులా వుంచా నంఛావూ? గూబ్బగలగొడతాను.

వెంకటేశం : (వణుకుతూ తల్లి వేపు చూసి) అమ్మా యీయ్నే నాకు చదువు చెప్పే మేష్టరు.

కరటక: ఇంటికి పెద్దమనిషొస్తే అపృచ్ఛపు మాటలాడతావేవింటి బావా? ఆయనేదో కుఱ్ఱవాడితో యింగిలీషు మాటంటే పుచ్చకాయల దొంగంటే బుజాల్తడువుంకున్నట్టు నీ మీద పెట్టుకుంటావేం? (బండివాడు సామాను దించును)

గిరీశం: (కరటకశాస్త్రితో) తమ బావగారా అగ్నిహోత్రావధాన్లుగారు? నన్ను తమరు యరక్కపోవచ్చును గాని, డిప్టీ కలక్టరు గారింటికి తమరు వచ్చేటప్పుడు నేను వారి పిల్లలికి చదువు చెబుతూ వుండేవాణ్ణి. డిప్టీ కలక్టరుగారు తమర్ని యేమ్మెచ్చుకునే వారనుకుంటారు!

కరటక: అవును మీ మొఖం చూసిన జ్ఞాపకవుంది. డిప్టీ కలక్టరు గారు మహదొడ్డ ప్రభువ్.

గిరీశం: మీలాంటి చప్పన్న భాషలూ వచ్చిన మనిషిని యక్కడా లేదనీ, సంస్కృతం మంచి నీళ్ల ప్రవాహంలా తమరు మాట్లాడతారనీ, తమలాంటి విదూషకుణ్ణి యక్కడా చూళ్లేదనీ డిప్టీ కలక్టరుగారు శలవిస్తూండేవారు. కవితారసం ఆయన్లా గ్రెహించేవారేరీ? నా కవిత్వవంటే ఆయ్న చెవికోసుకుంటారు. మహారాజావారి దర్శనం కూడా నాకు చెయించారండి.

అగ్ని : (ధుమధుమలాడుతూ) ఈ శషభిషలు నాకేం పనికిరావు. యితడి వైఖరి చూస్తే యిక్కడే బసవేసేటట్టు కనపడుతూంది. మా యింట్లో భోజనం యంత మాత్రం వీలుపడదు.

వెంక : ఆయన మాటలు గణించకు బాబూ, ఆయన మోస్తరది. మీదయవల్ల మా వాడికో ముక్కబ్బితే మీ మేలు మరిచిపోం.

గిరీశం: అందుకభ్యంతర వేఁవిఁటమ్మా, మీ వాడు శలవుల్లో చదువుచెప్పమని యంతో బతిమాలు కుంటే పోనీ పనికొచ్చే కుఱ్ఱవాడు గదా అని వొచ్చానుగాని, పట్ణంలో మునసబు గారింట భోజనం చేదని వొచ్చానా వారిచ్చే డబ్బు చేదని వొచ్చానా అమ్మా?

వెంకమ్మ : యీ చదువులకోసవఁని పిల్లణ్ణి వొదులుకుని వుండడం, వాడు పరాయి వూళ్ళో శ్రమదమాలు పడుతూండ్డం నా ప్రాణాలు యెప్పుడూ అక్కణ్ణే వుంఛాయి. డబ్బంటే యెన్నడూ వెనక చూళ్లేదు గదా, మేం కనడం మట్టుకు కన్నాం. మీరే వాడికి తల్లీ తండ్రీని. యలా కడుపులో పెట్టుకు చదువు చెబుతారో మీదే భారం.

గిరీశం: తమరు యింత దూరం శలవియ్యాలమ్మా? నా మంచి చెడ్డలు మీ కుఱ్ఱవాణ్ణడిగితే తెలుస్తుంది. మునసబుగారూ, డిప్టీ కలక్టరుగారూ యెన్నిక చేసిన మనిషిని. నా మాట నే చెప్పుకోవాలా, ఇంతెందుకూ, యిక మూడేళ్లు నాతరిఫీదులో వుంచితే క్రిమినల్లో వరసగా పోలీసు పరిక్ష పాసు చేయిస్తాను.

అగ్ని : మూడేళ్ళే! యీ సంవత్సరం పుస్తకాల కెంతవుతుందిరా అబ్బీ?

వెంకటేశం : పదిహేన్రూపాయలవుతుంది.

అగ్ని : ఒక్క దమ్మిడీ యివ్వను. వీళ్లిద్దరూ కూడి ఆ రూపాయలు పంచుకు తినేటట్టు కనపడు చూంది. నేను వేదం యనభై రెండు పన్నాలూ ఒహదమ్మిడీ పుస్తకాల ఖర్చు లేకుండా చదువుకున్నాను. ఇదంతా టోపీ వ్యవహారంలా కనపడుతుంది.

కరటక: (నవ్వుతూ) కోట్లకి విలవైన మాట అన్నావు బావా!

గిరీశం: (కరటకశాస్త్రితో) దిసీజ్ బార్బరస్, చూచారండీ, జెంటిల్మేన్ అనగా పెద్దమనిషిని యలా అంటున్నారో! నేను యిక యిక్కడ వుండడం భావ్యం కాదు, శలవు పుచ్చుకుంటాను.

వెంకమ్మ : చాల్చాలు బాగానే వుంది! యింటికెవరొచ్చినా నాకిదే భయం, ఆయన మాటలకెక్కడికి బాబూ, వెళ్లిపోకండి.

కరటక: అగ్నిహోత్రావుధాన్లూ! కుఱ్ఱవాడికి రవ్వంత చదువు చెప్పించడానికి ఇంత ముందూ వెనకా చూస్తున్నావ్, బుచ్చమ్మనమ్మిన పదిహేనువొందల రూపాయలేంజేశావ్?

గిరీశం: సెల్లింగ్గర్ల్స్! డామిట్!

అగ్ని : ప్రెతీ గాడిదె కొడుకూ అమ్మావమ్మా వంచూంఛాడు. కూరగాయల్లోషే అమ్మడానికీ? ఆ రూపాయలు పుచ్చుకోకపోతే మొగుడు చచ్చాడు గదా, దాని గతి యావైఁ య్యుండును?

కరట : చచ్చాడంటే వాడిదా తప్పు, మంచం మీంచి దించెయడానికి సిద్ధంగా వున్న వాడిక్కట్టావ్?

గిరీశం: తమరేనా నులక అగ్నిహోత్రావుధాన్లు గారు? యీ పట్టెని జటలో తమంత వారు లేరని రాజమహేంద్రవరంలో మా వాళ్లనుకునేవారు.

అగ్ని : మీది రాజమహేంద్రంషండీ. ఆ మాట చెప్పారు కారేం? రామావుధాన్లుగారు బాగున్నారా?

గిరీశం: బాగున్నారండి. ఆయన మా మేనమావఁగారండి.

అగ్ని : ఆ మాట చెప్పారు కారూ?

గిరీశం : మా మావఁ ఈ దేశబ్భోగట్టా వొచ్చినప్పుడల్లా తమర్ని యెన్నిక చేస్తూంటారండి.

అగ్ని : నాకూ వారికి చాలా స్నేహం. చూశారా కొంచం నాకు ప్రథమ కోపం. యవరో తెలియకుండా అన్న మాటలు, గణించకండేం.

గిరీశం: దానికేవఁండి, తమవంటి పెద్దలు అనడం మాలాంటి కుఱ్ఱవాళ్లు పడడం విధాయకవేఁ గదండీ?

కరట : (తనలో) యిన్నాళ్ళకి మా అగ్నిహోత్రుడికి తగిన వాడు దొరికాడు.

అగ్ని : చూశారండీ, మీ పేరేవిఁటండీ?

గిరీశం: గిరీశం అంటారండి.

అగ్ని : చూశారండి, గిరీశంగారూ! మా కరటక శాస్త్రుల్లు వట్టి అవకతవక మనిషి; మంచీ చెడ్డా యేమీ వాడి మనసుకెక్కదు. అల్లుడు చచ్చిపోయినాడంటే అందువల్ల యెంత లాభం కలిగింది భూవుఁలకి దావా తెచ్చావాఁ లేదా? నేను యీ మధ్య దాఖల్చేయించిన పిటీషనుమీద ఆర్డరు చదివిపెట్టండి (గదిలోకి వెళ్లి కాకితం తెచ్చి గిరీశం చేతికి యిచ్చును)

గిరీశం: (చూసి) ఎవడో తెలివితక్కువ గుమస్తా వ్రాసినట్టుంది. అక్షర పొలితే లేదండి.

అగ్ని : మా వకీలు గడగడ చదివేశాడండి.

గిరీశం: నేను మాత్రం చదవలేకనా, అంతకన్న గళగ్రాహిగా చదువుతాను. లెక్చర్లిచ్చే పండితుణ్ణి నాకిది పేలపిండీ కాదు; అయితె రాసినవాడి తెలివికి సంతోషిస్తున్నాను. యిది అరిటిపండు విప్పినట్టు తర్జుమా చేసి దాఖలు చెయ్యమని శలవా?

అగ్ని : అంతకంటేనా! (తనలో) డబ్బు ఖర్చు లేకుండా వీడి చాత కాగితమ్ముక్కలన్నీ తర్జుమా చేయించేస్తాను.

గిరీ : ఇంకా యింగ్లీషు కాయితాలు యేవుంన్నా నా మీద పారెయ్యండి. తర్జుమా చేసి పెడతాను.

అగ్ని : అష్లాగే.

వెంకమ్మ : మా అబ్బాయీ మీరు ఒక్క పర్యాయం యింగిలీషు మాట్లాడండి బాబూ.

గిరీశం: ఆలాగేనమ్మా.

My dear Venkatesam-

Twinkle! Twinkle ! little star,

How I wonder what you are !

వెంకటేశం : There is a white man in the tent.

గిరీశం : The boy stood on the burning deck

Whence all but he had fled.

వెంకటేశం : Upon the same base and on the same side of it the sides of a trepezium are equal to one another.

గిరీశం: Of man's first disobedience and the fruit of that mango tree, sing, Venkatesa, my very good boy.

వెంకటేశం : Nouns ending in *f* or *fe* change their *f* or *fe* into *ves.*

అగ్ని : యీ ఆడుతూన్న మాటలికి అర్థంయేవింషండి?

గిరీశం: యీ శలవుల్లో యే ప్రకారం చదవాలో అదంతా మాట్లాడుతున్నావంండి.

కరట : అబ్బీ వొక తెనుగు పద్యం చదవరా?

వెంకటేశం : పొగచుట్టకు సతిమోవికి –

కరటక: చబాష్ !

గిరీశం: డామిట్! డొంట్రీడ్ దట్, (మెల్లగా) "నలదమయంతులిద్దరు" చదువ్.

వెంకటేశం : నలదమయంతులిద్దరు మనః ప్రభవానల దహ్యమానులై సలిపిరి దీర్ఘవాసర నిశల్

కరట : అట్టే అట్టే, మనః ప్రభవానలవంండే యేవింట్రా?

వెంకటేశం : (యింటి కప్పు వేపు చూసి వూరుకుండును.)

గిరీశం : పసి పిల్లలకి అలాంటి కఠినవైంన పద్యానికి అర్థం తెలుస్తుందా అండి?

అగ్ని : పద్యాలికి అర్థం చెప్పరూ?

గిరీశం: యిప్పటి మట్టుకు వేదంలాగే భట్టీయం వేయిస్తారు. తెల్లవాళ్ల స్కూళ్లలో తెలుగు పద్యాల మీద ఖాతరీ లేదండి. యంతసేపూ జాగర్ఫీ, గీగర్ఫీ, అర్థమెటిక్, ఆల్జిబ్రా, మాథమాటిక్స్ యివన్ని హడలేసి చెప్తారండి.

కరటక: (తనలో) తర్ఫీదు మాచక్కగా వుంది. వీణ్ణి పెందరాళె తోవపెట్టకపోతే మోసం వొఁస్తుంది.

అగ్ని : అన్నోటి చెప్తారండీ?

గిరీశం : మరేవఁనుకున్నారు? మీకుట్టువాళ్లాగ చదువుకునే వాడికి ఒక నిమిషవైఁనా తెరిపుండదు.

అగ్ని : అదుగో చదువంటే అహ్లాగే చదువుకోవాలి. గొట్టి కాయలాడకుండా మావాణ్ణి ఖాయిదా చేస్తే యంత చదువైనా వొస్తుంది.

గిరీశం: నా దగ్గిర గొట్టికాయలు గిట్టికాయలు పనికి రావండి. పుస్తకం చాతపడితే వేళ్లకి పుస్తకం అంటుకు పోవాలి, అలా చదివిస్తానండి.

అగ్ని : అలాగే చేస్తే మా వాడికి చదువొచ్చి అన్ని పరిక్షలూ పాసవుతాడండి. మా వాడికి డబ్బు ఖర్చు లేకుండా పెళ్లయె సాధనం కూడా తటస్థించిందండి.

వెంకమ్మ : మీ నైజం కొద్దీ ఛీట్లూ కొట్లూ మంఛారు గాని మీకు మాత్రం అబ్బి మీద ప్రేవఁ లేదా యేవిఁషి? పట్నంలో గొట్టాలమ్మొచ్చినప్పుడు యంతో బెంగబెట్టుకుని అబ్బిని శలవర్జీ రాసి వెళ్లిపోయిరమ్మన్నారు కారా? చదువూ చెప్పించక పెళ్లీ చెయ్యక తీరుతుందా యేమిషి?

కరట : డబ్బు ఖర్చు లేకుండా కొడుక్కి పెళ్లి చేస్తావుటోయి బావా? ఆడపిల్లల్ని అమ్మినట్టే అనుకున్నావా యేవిఁటి? పదిహేను వొందలైనా పోస్తేనే గాని అబ్బికి పిల్లనివ్వరు.

అగ్ని : డబ్బు ఖర్చు లేకుండా వెంకడికి యలా పెళ్ళి చేస్తానో నువ్వే చూతువు గాని. రామచంద్రపురం అగ్రహారంలో లుబ్ధావదాన్లు గార్ని యెరుగుదువా?

కరట : యరగను.

అగ్ని : ఆయ్న లక్షాధికారి. పద్దెనిమిది వందలకి సుబ్బిని అడగొచ్చారు. ఉభయ ఖర్చులూ పెడతారష, పెళ్ళి మావైభవంగా చేస్తారష, మనం పిల్లని తీసికెళ్లి వాళ్లింటే పెళ్లి చెయ్యడం, మనకి తట్టుబడి అట్టే వుండదు. ఆ పద్దెనిమిది వొందలూ పెట్టి వెంకడికి పెళ్లి చేస్తాను.

వెంకమ్మ : పెళ్లి కొడుక్కెన్నేళ్లు?

అగ్ని : యెన్నేళ్లైతేనేవిఁ? నలభైయ్యయిదు.

గిరీశం: లుబ్ధావధాన్లు మాపెత్తల్లి కొడుకండి, తమతో సమ్మంధవఁంటే నాకు సంతోషవేఁ గానండి. ఆయనకి అరవయ్యేళ్లు దాటాయండి, యీడేవఁయినా సెల్లింగ్ గర్ల్స్ అనగా కన్యాశుల్కం, డామిట్! యంత మాత్రమూ కూడదండి, నేను పూనాలో వున్నప్పుడు అందు విషయమై ఒహనాడు నాలుగ్గంటలు ఒక్కబిగిని లెక్చరిచ్చానండి. సావకాశంగా కూర్చుంటే కన్యాశుల్కం కూడని పనేని తమ చేతనే వొప్పిస్తాను.

కరట : బావా యీ సమ్మంధం చేస్తే నీ కొంపకి అగ్గెట్టేస్తాను.

అగ్ని : వీళ్లమ్మా శిఖాతరగ, ప్రతీ గాడిద కొడుకూ తిండిపోతుల్లాగ నా యింట జేరి నన్నేవాళ్లే, తాంబోలం యిచ్చేశాను, యిహ తన్నుకు చావండి.

వెంకమ్మ : నాతో చప్పకుండానే?

అగ్ని : ఆడముండల్తోనా ఆలోచన? యీ సమ్మంధం చైకపోతే నేను బారికరావుఁణ్ణే! (లేచి వెళ్లును.)

కరట : యెం మార్దవం

వెంక : అన్నయ్యా! యీ సమ్మంధం చేస్తే నేన్నుయ్యో గొయ్యో చూసుకుంటాను. పెద్దదాన్ని రొమ్ముమీద కుంపట్లాగ భరిస్తూనే వున్నాం. ఆయనికి యంత యీడొచ్చినా కష్టం సుఖం వొళ్లు నాటక యీ దౌర్భాగ్యపు సమ్మంధం కల్పించుకొచ్చారు. నే బతికి బాగుం డాలంటే యీ సమ్మంధం తప్పించు.

కరట : గట్టి అసాధ్యం తెచ్చిపెట్టావే, వొట్టి మూర్ఖప గాడిద కొడుకు. యెదురు చెప్పిన కొద్దీ మరింత కొట్టెక్కుతాడు, యేంచేయగల్గుదునని నీకు భరువసా చెప్పను? యేమీ పాలుపోకుండా వుంది.

గిరీశం : అమ్మా – మీరు యెందుకలా విచారిస్తారు? అవుఁధాన్లుగారు సావకాశంగా వున్నప్పుడు ఒక్క గంట కూర్చుంటే డబ్బుచ్చుకు ముసలివాళ్లకి పెళ్లిచెయ్యడం దౌర్జన్యవఁని లెక్చరిచ్చి మనసు మళ్లిస్తాను.

వెంకమ్మ : బాబూ, అతడు మీ మేనత్త కొడుకైతే మీ కాళ్లు పట్టుకుంటాను, మీరు వెళ్లి ఆయ్న మనస్సు మళ్లిస్తురూ. నా చర్మం చెప్పులు కుట్టియిస్తాను.

గిరీశం: అమ్మా యేం చెప్పను! వాడో త్వాష్టం. పిల్ల దొరకడవేఁ చాలువాడికి. యీ సమ్మంధం వొదులుకుంటే వాడికి పెళ్లే కాదు. వాడని వాడొదిలే ఘటం కాదు.

కరట : అమ్మీ, నేనో ఉపాయం చెబుతాను యిలారా. (కరటకశాస్త్రి, శిష్యుడు, వెంకమ్మ నిష్క్రమింతురు.)

గిరీశం: మైడియర్ షేక్స్పియర్! నీ తండ్రి అగ్గి రావుఁడోయి. మీ యింట్లో యవళ్ళకీ అతణ్ణి లొంగదీశే యలోక్వెన్సు లేదు. నా దెబ్బ చూడు. యీవాళేం జేస్తానో. వీరేశలింగం పంతులుగారు కన్యాశుల్కం విషయమై రాసిన ఉపన్యాసం పైకి తీయ్. మావఁగారికి లెక్చరివ్వడాని కృత్తీ కఠారీ నూరాలి.

వెంకటేశం : మీ లెక్చరు మాట అలా వుణ్ణీండి గాని యీవాళ నా గండం గడిచింది గదా అని సంతోషిస్తున్నాను. మీర్లాకపోతే పరిక్ష ఫేలయినందుకు మా నాన్న పెయ్యకట్టు తాడుతో చమ్డాలెక్కగొట్టును.

గిరీశం: యిలాంటి ప్రమాదాల్తప్పించుకోవడవేఁ ప్రజ్ఞ. యేమైనా డిఫికల్టీ వొచ్చినప్పుడు ఒక రస్సా వేశావంటే అది బ్రహ్మభేద్యంగా వుండాలి. పోలిటిషనంటే మరేవిఁటను కున్నావ్? పూజా నమస్కారాల్లేక బూజెక్కున్నాను గాని మన కంట్రీయే ఇండిపెండెంట్ అయితే గ్లాడ్స్టన్ లాగ దివాన్గిరీ చలాయిస్తును. యేమివాయ్! మీ తండ్రి వైఖరి చూస్తే పుస్తకాలకి సొమ్మిచ్చేటట్టు కనబడదు. చుట్టలు పట్నం నించి అరకట్టే తెచ్చాంగదా, యేమి సాధనం?

వెంక : నాన్నివ్వకపోతే అమ్మనడిగి డబ్బు తెస్తాను.

గిరీశం: నీ బుద్ధియలా వికసిస్తూందో చూశావా? యిలా తర్ఫీదవుతుంటే నువ్వు కూడా పెద్ద పోలిటిషనువవుతావు.

(బుచ్చమ్మ ప్రవేశించును)

బుచ్చమ్మ : తమ్ముడూ అమ్మ కాళ్ళు కడుక్కోమంచూందిరా.

గిరీశం : (తనలో) హౌ బ్యూటిఫుల్! క్వైటనెక్స్పెక్టెడ్!

బుచ్చమ్మ : అయ్యా మీరు చల్దివణ్ణం తించారా?

గిరీశం : నాట్దిస్లైటెస్టబ్జక్షన్, అనగా యంతమాత్రం అభ్యంతర లేదు. వడ్డించండిదుగో వస్తున్నాను. తోవలో యేటి దగ్గర సంధ్యావందనం అదీ చేసుకున్నాను. (బుచ్చమ్మవెళ్లును)

గిరీశం: వాట్, యీమె నీ సిస్టరా? తలచెడ్డట్టు కనబడుతున్నదే?

వెంక : మా అక్కే, జుత్తుకి చవుర్రాసుకోదు.

గిరీశం: తలచెడ్డం అంటే, విడో అన్నమాట. చవుఁరు గివుఁరూ జాంతే నయ్, గాని యిన్నాళ్లాయి నీకు విడో మేరేజి విషయమై లెక్చర్లిస్తూ వుంటే యీ కథ యెప్పుడూ చెప్పావు కావు? మీ యింట్లోనే ఓ అన్ఫార్చునేట్ బ్యూటిఫుల్ యంగ్ విడో వుందటోయ్! యేమి దురవస్థ! మై హార్ట్ మెల్ట్స్. నేనే తండ్రినైతే యీ పిల్లకి విడో మేరియేజ్జేసి శాశ్వితమైన కీర్తి సంపాదిస్తును. (తనలో) యేమి చక్కదనం, యీ సొంపు యక్కడా చూళ్లేదే!

పల్లిటూరు వూసు పోదనుకున్నాను గాని పెద్ద కొంపేనుకి అవకాశం యిక్కడ కూడా దొరకడం నా అదృష్టం.

వెంక : మా నాన్న నాక్కూడా పెళ్ళి చాస్తాడు.

గిరీశం: యీవాళో పెద్దపెళ్ళి నీకు తలవెంట్రుకంత వాసి తప్పిపోయింది. యీ శలవులాఖర్లోగా తాళాధ్యాయం కాకుండా తప్పించుకుంటే నువ్ పూరా ప్రయోజకుడివే. యిహ నిజ మైఁన పెళ్లా? యింత చదువూ చదువుకుని నీ తండ్రి కుదిర్చిన యేవీఁ యరగని చిన్న పిల్లకా పుస్తె కడతావ్? మాంచి యెట్టిగా బుట్టిగా వున్న యంగ్విడోని నువ్ పెళ్లాడకపోతే ఐషుడ్బి యషేమ్డాఫ్యూ!

౨వ స్థలము. దేవాలయం

(పువ్వులతోటలో మండపం మీద కూచుని, శిష్యుడు ప్రవేశించును)

శిష్యుడు: ఆర్నెల్లకోమాటు పొస్తకం పట్టుకుంటే కొత్త శ్లోకాలు, పాతశ్లోకాలు ఒక్కలాగ్కన పడతాయి. యిప్పుడు కొత్తశ్లోకం కనుక్కొమ్మంటే నా శక్యవాఁ? సిద్ధాంతి నెవణ్ణయినా ప్రశ్నడిగి కనుక్కోవాలి. లేకుంటే చటుక్కున పుస్తకం విప్పి యే శ్లోకం కనపడితే ఆ శ్లోకం చదువుతాను.

"మృగాః ప్రియాళుద్రు మమంజరీణాం"

యిదేదో చదివిన జ్ఞాపకం లీలగా వుంది. లేళ్లు పరిగెత్తాయని కాదూ? యేం గొప్ప మాట చెప్పాడోయి కవి! లేళ్లు పరిగెత్తితే యవడిక్కావాలి, పరిగెత్తకపోతే యవడిక్కావాలి? కుక్కలు పరిగెత్తుతున్నాయ్ కావా, నక్కలు పరిగెత్తుతున్నాయ్ కావా? పిల్లులు పరిగెత్తుతున్నాయి కావా? పనికొచ్చే ముక్క ఒక్కటీ యీ పుస్తకంలో లేదు. నాలుగంకెలు బేరీజు వేయడం, వొడ్డీ వాశీ కట్టడం కాళిదాసుకేం తెలుసును? తెల్లవాడిదా మహిమ! యెపట్నం యెక్కడుందో, యెకొండ లెక్కడున్నాయో అడగవయ్యా గిరీశం గార్ని; నిలుచున్న పాట్ను చెబుతాడు.

"ప్రియాముఖం కింపురుషశ్చుచుంబ"

ముద్దెట్టు కున్నాడటోయి ముండా కొడుకు. ముక్కట్టు కున్నాడు కాదూ?

(కరటకశాస్త్రి శిష్యుడికి కనపడకుండా వెనుక నుంచి ప్రవేశించును.)

"వర్ణ ప్రకర్షే సతి కర్ణికారం ।
ధునోతి నిర్గంధ తయాస్మచేతః ॥

యిది కూడా చదివినట్టే వుందోయి, ఆ పువ్వేదో కవికిష్టం లేదట. యిష్టం లేక పోతె ములిగిపోయింది కాబోలు? మా గురువు గారికి దొండకాయ కూరయిష్టం లేదు, గురువుగారి పెళ్లాం పెరట్లో దొండపాదుందని రోజూ ఆ కూరె వొండుతుంది. బతికున్న వాళ్ల యిష్టవెఁ యిలా యేడుస్తూంటే, చచ్చినవాడి యిష్టాయిష్టాల్తో యేం పని? యీ చదువిక్కడితో చాలించి గిరీశం గారి దగ్గర నాలుగింగిలీషు ముక్కలు నేర్చుకుంటాను. వెంకడికి యింగిలీషొచ్చునని యేం గఱ్ఱాగా వుంది?

కరట : యెవిఁట్రా అబ్బీ అంటున్నావు?

శిష్యు : యెదో నా స్వంత ఘోష.

కరట : గురువుని గదా, అదేదో నాకూ కొంచం చెబుదూ.

శిష్యు : చప్పడానికేంవుఁందండి! నాటకంలో నా చాత వేషం కట్టించి పెద్ద చాంతాళ్లలాంటి హిందూస్తానీ ముక్కలూ, సంస్కృతం ముక్కలూ అర్థం తెలియకుండా భట్టీయం వేయించడానికి మీకు ఓపికుంది గాని నాకు నాల్రోజులికోశ్లోకం చెప్పడానికి శ్రద్ధ లేదు గదా? పట్నం వొదిలి ఆర్నెల్లకోమాటు అగ్రహారాలంట వొచ్చినప్పుడు మరేం వూసుపోక "పుస్తకం తియ్యంటె" సంస్కృతం యేంవఁచ్చేని?

కరట : యిటు పైన్నుంచుడు యలా చెబుతానూ, రోజుకి నాలుగే శ్లోకాలు చెబుతాను. కొత్త శ్లోకం చదువు.

శిష్యు :

అస్త్యుత్తరస్యాం దిశి దేవతాత్మా ।
హిమాలయో నామ నగాధిరాజః॥

కరట : మొదటికొచ్చావేం ?

శిష్యు : మొదలూ కొసా వొక్కలాగే కనపడుతూంది

కరట : (నవ్వి) పోనియ్, మొదణ్ణించే చదువుదాం.

శిష్యు : చదివినా యేం లాభవుఁంది. యీ శ్లోకం శుద్ధ అబద్ధంట.

కరట : యవరు చెప్పారు?

శిష్యు : గిరీశం గారు.

కరట : యెం చెప్పాడు?

శిష్యు : హిమాలయం రెండు సముద్రాలకీ దాసి, రూళ్ల గఱ్ఱలాగ లేదట. మేపులో చూపించాడు.

కరట : హిమాలయం శిగగోశిరి గాని, ఆ పుస్తకం మణిచి నా మాట విను.

శిష్యు : చిత్తం (పుస్తకం మూయును.)

కరట : చదువన్నదెందుకు పొట్ట పోషించుకోడానిగ్గదా ?

శిష్యుడు : అవును.

కరట : యీ రోజుల్లో నీ సంస్కృత చదువెవడికి క్కావాలి?

శిష్యు : దరిద్రులిక్కావాలి.

కరట : బాగా చెప్పావు. నీకు యింగ్లీషు చదువుకోవాల్నుందో?

శిష్యు : చెప్పించే దాతేడీ?

కరట : నేను చెప్పిస్తాన్రా.

శిష్యు : నిజంగాను?

కరట : నిజంగాన్రా, గాని ఒక షరతుంది.

శిష్యు : యెవిఁటండి?

కరట : నాకో కష్టసాధ్యమైన రాచకార్యం తటస్థించింది. అది నిర్వహించి నువ్ చేసుకురావాలి.

శిష్యు : నా వల్లయే రాచకార్యాలు కూడా వున్నాయా?

కరట : యీ రాచకార్యం నీ వల్లే కావాలి. మరెవడి వల్లా కాదు. అదేవిఁటంటె, ఓ పది రోజులు నువ్వు ఆడపిల్లవై పోవాలి.

శిష్యు : గణియం పట్ణంలో వుండి పోయిందే?

కరట : అట్టే గణియం అవసరం లేదు. నీకు తలదువ్వి, కోకకడితే పజ్యండేళ్ళ కన్నెపిల్లలా వుంటావు. నిన్ను తీసుకెళ్లి లుబ్ధావధాన్లికి పెళ్లి చేస్తాను. నాలుగు పూటలు వాళ్లింట నిపుణతగా మెసిలి, వేషం విప్పేశి పారిపోయిరా. నిజమైన పెళ్లి ముహర్తం చాలా వ్యవధుంది.

శిష్యు : యిదెంతపని.

కరట : అలా అనుకోకు, అతి చేస్తి వట్టాయనా, అనుమానపడతారు. పట్టుబడ్డావంటే పీక తెగిపోతుంది.

శిష్యు : మీకా భయం వొద్దు.

కరట : నువ్వు నెగ్గుకొస్తే, మా పిల్లన్నీకిచ్చి యిల్లరికం వుంచుకుంటాను.

శిష్యు : అలా ప్రమాణం చెయ్యండి.

కరట : యిదుగో యీ పుస్తకం పట్టుకు ప్రమాణం చేస్తున్నాను.

శిష్యు : యీ పుస్తకం మీద నాకు నమ్మకం పోయింది. మరో గట్టి ప్రమాణం చెయ్యండి. గిరీశంగారిని అడిగి ఒక యింగిలీషు పుస్తకం పట్టుకురానా?

కరట : తప్పితే భూమితోద్రా.

శిష్యు : మీరు యగేస్తే భూవేఁం జేస్తుంది? మీ మాటే చాలును కానీండి.

౩వ స్థలము : అగ్నిహోత్రావధాన్లు యింటి యదటి వీధి

(గిరీశం, వెంకటేశం ప్రవేశింతురు.)

వెంక : రాత్రి కన్యాశుల్కం మీద లెక్చరిచ్చారా?

గిరీశం: లెక్చరేవిఁటోయ్, ధణుతెగిరిపోయింది. మీ తండ్రిది మైరావణ చరిత్రోయ్. మీ అంకుల్ కరటక శాస్త్రి స్కౌండ్రల్లా క్కనపడుతున్నాడు.

వెంక : యేం జరిగిందేం జరిగిందేవిఁటి ?

గిరీశం: విను. రాత్రి భోజనాల వేళ లెక్చరు ఆరంభించమని రోజల్లా బురిడీలు పెట్టాడోయి మీ మావఁ. సబ్జక్టు నేను కొంచెం యెత్తగానే తను కూడా గట్టిగా సపోర్టు చేస్తానని ప్రోమిస్ కూడా చేశాడు. నీ తండ్రి వైఖరీ చూస్తే మాత్రం కొంచం ధైర్యం వెనకాడి నాలిక్కొసకొచ్చిన మాట మళ్లీ మణిగి పోతూండేది. పెరుగూ అన్నం కలుపుకునే వేళకి యిక టైమ్మించి పోతూందని తెగించి లెక్చరు ఆరంభించాను. ఇంట్రడక్షన్ రెండు సెంటెన్సులు యింకా చెప్పనే లేదు నాలుగు యింగ్లీషు మాటలు దొల్లాయోయ్. దాంతో నీ తండ్రి కళ్లెఱ్ఱ జేశి "యీ వెధవ యింగ్లీషు చదువునించి బ్రాహ్మణ్యం చెడి పోతూంది; దేవభాషలాగ భోజనాల దగ్గిర కూడా ఆ మాటలే కూస్తారు; సంధ్యావందనం శ్రీసూక్త పురుష సూక్తాలూ తగలబడిపోయినాయి సరే గదా?" అని గట్టిగా కేక వేసి చెప్పేసరికి నేను కొంచం పస్తాయించి "థ్రోయింగ్ పెర్లు బిఫోర్ స్వైన్" అనుకొని కరటకశాస్తుల్లు వేపు చూసే సరికి యెంచేస్తూన్నాడనుకున్నావ్? రాస్కెల్ వులకలేదు, పలక లేదు, సరేకదా మొహం పక్కకి తిప్పి కడుప్పగిలేటట్టు నవ్వుతున్నాడు. యిక లెక్చరు వెళ్లింది కాదు సరే కదా, నోట్లోకి ముద్ద కూడా వెళ్లింది కాదు. ఛీ యింత యిన్సల్టు జరిగింతరవాత తక్షణం బయలుదేరి వెళ్లిపోదావఁనుకున్నాను.

వెంక : అయ్యో వెళ్ళిపోతారా యేవిఁటి?

గిరీశం: నాటింది లీష్టు. కొసాకీ విను, నీ తండ్రిని పోకెట్లో వేశాను.

వెంక : నా తండ్రికి లెక్చరిచ్చి పెళ్ళి తప్పిస్తానన్నారే?

గిరీశం: పెళ్ళి ఆపడానికి బ్రహ్మశక్యం కాదు. డిమాస్థనీసు, సురేంద్రనాథ్ బెనర్జి వచ్చి చెప్పినా నీ తండ్రి యీ పెళ్లి మానడు. లెక్చర్లు యంతసేపూ సిటీల్లోనే గాని పల్లిటూళ్లలో యంతమాత్రం పనికిరావు. పూనాలాంటి సిటీలో లెక్చర్ యిచ్చానంటే టెంథౌజెండు పీపిల్ విండానికి వొస్తారు. మన టౌన్లోనే, పెద్ద మీటింగులు చెయ్యాలంటే, డప్పులు బజాయించి, నోటీసులు కట్టి, బజార్లు కాసి, తోవంట పోయేవాళ్లని యీడ్చుకు వొచ్చినా, యాభైమంది కారు. పల్లెటూరి పీపిల్ లెక్చర్లకి అన్‌ఫిట్. మొన్న మనం వొచ్చిన బండీవాడికి నాషనల్ కాంగ్రెస్ విషయమై రెండు ఘంటలు లెక్చర్ యిచ్చేసరికి ఆ గాడిద కొడుకు, వాళ్లవూరు హెడ్ కానిష్టేబిల్ని కాంగ్రెస్ వారు యెప్పుడు బదిలీ చేస్తారని అడిగాడు! విలేజస్‌లో లెక్చర్లు యంతమాత్రం కార్యం లేదు. నీ తండ్రి దగ్గిర మాత్రం లెక్చరన్న మాట కూడా అనకూడదు.

వెంక : అయితే, నాన్నని యలాగ జేబులో వేశారేవిఁటి?

గిరీశం: అది పోలిటిక్సు దెబ్బోయ్! ఆ తరవాత కథ విను. నా మీద కొకలేసిన తరవాత కోపఁ వణక్క, ధుమధుమ లాడుకుంటూ, పెరుగూ అన్నం కుమ్మడం ఆరంభించాడు. ఇంతలో మీ అప్పవొచ్చి గుమ్మం దగ్గిర నిలబడి కోకిల కంఠంతో "నాన్నా తమ్ముడికి పెళ్ళి చెయ్యాలంటే నా సొమ్ము పెట్టి పెళ్లి చెయ్యండి గాని దాని కొంపముంచి లుబ్ధావుఁధాన్లుఁకి ఇవ్వొద్దని" చెప్పింది. దాంతో నీ తండ్రికి వెఱ్ఱికోపం వొచ్చి వుత్తరాపోసనం పట్టకుండానే ఆ పెరుగూ అన్నంతో విస్తరి తీసికెళ్ళి దాన్నెత్తిని రుద్దేశాడు! కరటకశాస్తుల్లు అడ్డుపడబోతే చెంబుతో నీళ్లు వాడి నెత్తిందిమ్మరించాడు. కరటక శాస్తుల్లుకి కోపం వొచ్చి శిష్యుణ్ణి తీసుకు వాళ్ల వూరెల్లి పోయినాడు.

వెంక : దీని పేరేనా యేవిఁటి మా నాన్నం జేబులో వేసుకోవడం?

గిరీశం: పేషన్స్! కొసాకీ విను. స్కౌండ్రల్ కరటక శాస్తుల్లు వెళ్లిపోయినాడని సంతోషించాను గాని, నీ సిస్టర్ ఫేట్ విషయమై మహా విచారమైంది. నేనే దాని హజ్బెండ్నై వుంటే, నిలబడ్డపాటున నీ తండ్రిని రివాల్వర్తో షూట్ చేశివుందును. మీ అమ్మ యేడుస్తూ ఒక మూల కూచుంది. అప్పుణ్ణే వెళ్లి నీళ్లపొయిలో నిప్పేసి, నీళ్లు తోడి, నీ సిస్టర్ని స్తానం చెయమన్నాను. సిగర్సు కాల్చుకుందావఁని అరుగుమీద నేను బిచాణా వేసేసరికి, నీ తండ్రికి పశ్చాత్తాపం వొచ్చి, తానూ ఆ అరుగు మీదే బిచాణా వేసి, ఒక్క సిగరయినా కాల్చనియ్యకుండా రాత్రల్లా కబుర్లలో పెట్టి చంపాడొయ్. మొత్తానికి కత్తు కలిపేశాను.

వెంక : యాలాక్కలిపారేవిఁటి?

గిరీశం: ఒక పొలిటికల్ మహాస్త్రం ప్రయోగించి కలిపేశాను.

వెంక : యేవిఁటండా అస్త్రం?

గిరీశం: ఒకడు చెప్పిందల్లా మహా బాగుందందవేఁ. సమ్మోహనాస్త్రవఁంటే అదే కదా?

వెంక : లెక్చరిచ్చి మా తండ్రిని వొప్పించడానికి బదులుగా ఆయన చెప్పిందానికి మీరే వొప్పుకున్నారూ?

వెంక : కుంచం నిలువుగా కొలవడానికి వీల్లేనప్పుడు, తిరిగేశైనా కొలిస్తే నాలుగ్గింజలు నిలుస్తాయి. బాగా ఆలోచిస్తే యిన్ఫెంటు మేరియేజి కూడుననే తోస్తూంది.

వెంక : యిన్నాళ్లూ కూడదని చెప్పేవారే నా తోటి?

గిరీశం: ఒపినియన్సు అప్పుడప్పుడు ఛేంజి చేస్తూంటేనే గాని పొలిటిషను కానేరడు. నాకు తోచిన కొత్త ఆర్గ్యుమెంటు విన్నావా? యిన్ఫెంటు మారేజీలు అయితేనే గాని, యంగ్ విడోజ్ వుండరు. యంగ్ విడోజ్ వుంటేనే గాని, విడో మారియేజ్ రిఫారమ్‌కి అవకాశం వుండదు గదా? సివిలిజేషన్కల్లా నిగ్గు విడో మారియేజ్ అయినప్పుడు, యిన్ఫెంట్ మారేజీల్లేకపోతే, సివిలిజేషన్ హాల్టవుతుంది! మరి ముందు అడుగు పెట్టలేదు. గనక తప్పకుండా యిన్ఫెంటు మారేజి చేయ్యవలసిందే. యిది వొహ కొత్త డిస్కవరీ; నంబర్ టూ, చిన్న పిల్లల్ని ముసలాళ్లకిచ్చి పెళ్లి చెయ్యడం కూడా మంచిదే అని నేను వాదిస్తాను.

వెంక : సుబ్బిని లుబ్ధావుధాన్లికి యివ్వటం మంచిదంటారా యేవిఁటి? అమ్మ ఆ సమ్మంధం చేస్తే నూతులో పడతానంటూందే?

గిరీశం : ఫెమినైన్స్ ఫూల్సన్నాడు. "పడుపడు అన్న నా సవితే గాని పడ్డనాసవితి లేదంది" టెవర్తోను. నూతులో పడడం గీతులో పడడం నాన్సన్స్. ఓ రెండుతులాల సరుకోటి మీ నాన్న చేయించి యిచ్చాడంటే మీ అమ్మ ఆ మాట మానేస్తుంది. గాని నా ఆర్గ్యుమెంటు విను.

వెంక : యేవిఁటండి.

గిరీశం: పెళ్ళనే వస్తువ శుభవాఁ అశుభవాఁ? మంచిదా చెడ్డదా? చెప్పు.

వెంక : మంచిదే.

గిరీశం: వెరిగుడ్! పెళ్లనేది మంచి పదార్థమైతే "అధికస్య అధికం ఫలం" అన్నాడు గనక చిన్నపిల్లని ఒక ముసలాడికి పెళ్లి చేసి, వాడు చస్తే మరోడికి, మరోడు చస్తే మరోడికి, యిలాగ పెళ్లి మీద పెళ్లి, పెళ్లి మీద పెళ్లి అయి, వీడి దగ్గిరో వెయ్యి, వాడి దగ్గిరో వెయ్యి,

మరోడిదగ్గిర మరో వెయ్యి, రొట్టె మీద నెయ్యి, నేతి మీద రొట్టె లాగ యేకోత్ర వృద్ధిగా కన్యాశుల్కం లాగి, తుదకి నాలాంటి బుద్ధివంతుణ్నిచూసి పెళ్లాడితే చెప్పావ్ మజా? ఇహసౌఖ్యం పూర్తిగా లభిస్తుంది. ఇహసౌఖ్యం వుంటే పరసౌఖ్యం కూడా సాధించావేఁ అన్నమాట. యలాగో తెలిసిందా? ఈజ్‌మెంటు హక్కు యష్టాబ్లిష్ అవుతుంది.

వెంక : కన్యాశుల్కం కూడా మంచిదంటున్నా రేవిఁటి?

గిరీశం: మరేవిఁటనుకున్నావ్? నెవ్వర్డ్ బైహోవ్వన్నాడు, చేస్తే శుద్ధక్షవరవేఁ గాని తిరపతి మంగలాడి క్షవరం చెయ్యకూడదు. యీ అస్త్రంతోటే మీ తండ్రి వశ్యం అయినాడు. యింగ్లీషువాడు "థింక్" అన్నాడోయి. ఆలోచిస్తే గాని నిజం బోధపడదు. బాగా ఆలో చించగా, కన్యాశుల్కంలేని మారేజే యీ భూప్రపంచంలో లేదు. విన్నావా?

వెంక : యెలాగండి?

గిరీశం: అలా అడగవోయి, యేం? డబ్బుచ్చుకుంటేనే కన్యాశుల్కవఁయిందేం? యిన్ని తులాలు బంగారం పెట్టాలి, యింత వెండి పెట్టాలి అని రూపాయిలకి బదులుగా వెండి బంగారాలకింద ధనం లాగితే, కన్యాశుల్కం అయింది కాదేం? యీ పెద్ద పెద్ద పంతుళ్ల వారంతా యిలా చేస్తూన్న వారేనా?

వెంక : అవును.

గిరీశం: యిక దొర్లలోనో? వాళ్ల...తస్సా గొయ్యా, యిల్లు గుల్ల చేస్తారోయి; అవి గుడ్డలు కావు, అవి శెంట్లు కావు, అవి జూయల్సు కావు, మారియేజి సెటిలుమెంటని బోలెడు ఆస్తి కూడా లాగుతారు. యీ ఆర్గ్యుమెంటు నేను చెప్పేసరికి నీ తండ్రి బ్రహ్మానంద భరితుడైనాడు. లుబ్ధావుఁధాన్లు పెళ్లికి అన్నిటికన్న పెద్ద సవబొకటి నీకు చెబ్తాను విను.

వెంక : యెవిఁటండి.

గిరీశం : లుబ్ధావుఁధాన్లు ముసలాడూ, బంగారప్పిచికానున్ను. రెండేళ్లకో, మూడేళ్లకో అమాంతంగా బాల్చీ తన్నేస్తాడు. అనగా "కిక్స్ ది బకెట్". దాంతో నీ చెల్లెలు రిచ్చి విడో అవుతుంది. నువ్వు పెద్దవాడివైఁన తరవాత దానికి విడో మారియేజి చేశి శాశ్వతవైఁన కీర్తి అతి సులభంగా సంపాదించవచ్చును. యెవఁంటావ్?

వెంక : అవును.

గిరీశం: మరో గొప్పమాట! యీ సంబంధం అయితే నీకూ నాకూ సంబంధం కలుస్తుందోయి.

వెంక : అది నా కిష్టవేఁ.

గిరీశం: రాత్రి నీ తండ్రి, నీకు హైకోర్టు వకాల్తీ దాకా చదువు చెప్పిస్తానన్నాడు. ప్రస్తుతోపయోగం పుస్తకాల మాట కదిపాను గాని, పెళ్లినుంచి వచ్చిం తరవాత యిస్తానన్నాడు. యీలోగా చుట్ట ముక్కల్లాకపోతే గుడ్లెక్కొస్తాయి. సిగర్సు కోసం కాపర్సేవఁయినా సంపాదించావా లేదా?

వెంక : లేదు, యీ ఉదయవఁల్లా అమ్మ ధుమ ధుమ లాడుతూనే వుంది. మా నాన్న పొడుం కోసం కొట్లో నిలవచేశిన పొగాకులోది వో కట్ట వోణీలో దాచి తీసుకొచ్చాను.

గిరీశం: దటీజ్పోలిటిక్స్! మరియింతసేపూ చెప్పావు కావేం? చుట్టల్చుట్టుకుని యీ కోవిల గోపురంలో కూచుని కాల్చుకుందాం రా?

వెంక : కోవిల్లో చుట్ట కాల్చవొచ్చునా?

గిరీశం: కాలిస్తే కోవిల్లోనే కాల్చాలోయి. దీని పొగ ముందర సాంబ్రాణి, గుగ్గిలం యేమూల? యేదీ కట్ట యిలాతే (కట్ట అందుకొని వాసన చూసి) ఆహా! యేవిఁ పొగాకోయి! నిజంగా కంట్రీ లైఫులో చాలా చమత్కారం వుంది. బెస్ట్ టొబాకో, బెస్టు గేదెపెరుగు, మాంచి ఘీ, అంచేత నేనోయ్ పోయట్సు "కంట్రీ లైఫ్ కంట్రీ లైఫ్" అని దేవులాడుతారు.

వెంక : మీరూ పోయట్సే గదా?

గిరీశం: అందుకభ్యంతరవేఁవిఁటి? నాకూ కంట్రీ లైఫు యిష్టవేఁ గాని సీవఁలో లాగ బ్యూటిఫుల్ షెపర్డెస్లూ, లవ్ మేకింగూ వుండదోయ్. గ్రాస్‌గర్ల్సు తగు మాత్రంగా వుంటారు గాని, మాడర్టీ స్మెల్! అదొహటిన్నీ మన దేశంలో మెయిడన్సు వుండరోయి. యంతసేపూ లవ్మేకింగ్ విడోజ్కి చెయ్యాలి గాని మరిసాధనాంతరం లేదు.

వెంక : మీరు విడో మీద చేశిన పోయిట్రీ రాసి యిస్తానని యిచ్చారు కారు గదా?

గిరీశం: అడగ్గానే యిస్తే వస్తువ విలవ తగ్గి పోతుంది. అదొహటిన్నీ, మట్టెండేళ్లు పోతేనే గాని దాని రసం నీకు బాగా బోధపడదు. అయినా స్పెషల్ కేసుగా నీకు ఉపదేశం చాస్తాను. నోటు బుక్కు తీసి రాయి.

(గిరీశం చుట్ట కాలుస్తూ, మధ్య మధ్య చుట్ట చేత పట్టి,
ఒక్కొక్క ముక్క చెప్పగా వెంకటేశం వ్రాసును.)

THE WIDOW

She leaves her bed at A.M. four,
And sweeps the dust from off the floor,
And heaps it all behind the door,
The Widow!

Of wond'rous size she makes the cake,

And takes much pains to boil and bake,
And eats it all without mistake,

The Widow!

Through fasts and feasts she keeps her health,
And pie on pie, she stores by stealth,
Till all the town talk of her wealth,

The Widow!

And now and then she takes a mate,
And lets the hair grow on her pate,
And cares a hang what people prate,

The Widow!

I love the widow - however she be,
Married again - or single free,
Bathing and praying,
Or frisking and playing,
A model of saintliness,
Or model of comeliness,
What were the earth,
But for her birth? The Widow!

యిది నేను రిఫార్మర్లో అచ్చు వేసేటప్పటికి టెన్నిసన్ చూసి గుండె కొట్టుకున్నాడు (చుట్ట తాగడం సమాప్తంచేశి) యింటికి పోదాం రా చాలా సేపైంది.

(నాలుగడుగులు యిద్దరూ నడిచేసరికి అగ్నిహోత్రావుధాన్లు కలియును.)

అగ్ని : ఏవండీ హనుమాన్లుగారూ–మీ పేరేవిఁటండీ!

గిరీశం: గిరీశం అంటారండి.

అగ్ని : అదుగో, గిరీశంగారూ రాత్రి మనవఁనుకున్న ప్రకారం మన దావాలు గెలుస్తాయనే మీ అభిప్రాయవాఁ?

గిరీశం: గెలవకపోతే నేను చెవి కదపాయించుకు వెళ్లిపోతాను. మీ వూహాపోహాలు సామాన్యవైఁనవా? అందులో "యతో ధర్మస్తతో జయః" అన్నట్టు న్యాయం మీ పక్షం వుంది.

బుచ్చమ్మగారి కేసు విషయమై జబ్బల్పూర్ హైకోర్టు తీర్పొహటి మనకి మహాబలంగా వుంది. మా పెత్తండ్రిగారు యిలాంటి కేసే ఒహటి యీ మధ్య గెలిచారండి.

అగ్ని : దీని కల్లా అసాధ్యం యీ కేసు కాకినాళ్లో తేవలసొచ్చింది. మా కరటక శాస్తుల్లుని పంపిస్తే యవడో చవల వకీల్ని కుదిర్చాడు. వాడెప్పుడూ డబ్బు తెమ్మని రాయడవేఁ కాని కేసు భోగట్టా యేవీఁరాయడు. గడియ గడియ వెళదావఁంటె దూరాభారం గదా?

గిరీశం: మీశలవైతే స్టీమరు మీద నేను వెళ్లి ఆ వ్యవహారవఁంతా చక్క బెట్టుకు వస్తాను. మాపెత్తండ్రి గారు కాకినాడ కల్లా తెలివైన ప్లీడరు, ఆయన పట్టిన కేసు యన్నడూ పోయిందన్న మాట లేదండి.

అగ్ని : మీరు వెళితే నేను వెళ్లినట్టే. యంత ఫీజయినా మీ పెత్తండ్రి గారికే వకాల్తీ యిద్దాం, యావఁంటారు?

గిరీశం: మీ దగ్గిర ఫీజు పుచ్చుకోవడం కూడానాండి? ఖర్చులు మట్టుకు మీరు పెట్టుకుంటే, ఫీజఖ్కర్లేకుండానే పని చేయిస్తానండి.

అగ్ని : మీరలా అంటారన్నే నెరుగుదును. గాని గెలిచింతరవాత మనకి తోచిన బహుమతీ యిద్దాం.

గిరీశం: యిచ్చినా సరె, యివ్వకపోయినా సరేనండి.

(బుచ్చమ్మ ప్రవేశించును)

బుచ్చమ్మ : నాన్నా అమ్మ స్తానానికి లెమ్మంచూంది.

అగ్ని : అలాగే. (బుచ్చమ్మ వెళ్లిపోతుండగా గిరీశం కేగంట చూసును)

భోజనం చేశిన తరవాత కాయితాలు మీ చేతికిస్తాను; అవన్నీ సావకాశంగా చూడండి. మా యింటి తూరుప్పారుగు రావాఁవుధాన్లు మీద మందడి గోడ విషయమై మనం తెచ్చిన దావా, లంచం పుచ్చుకుని మునసబు అన్యాయంగా కొట్టేశాడు. జడ్జీ కోర్టులో అప్పీలు చేశాం; మా వకీలు అవతల పార్టీ దగ్గిర కతికి మన కేసు ధంసం చేశాడు. మీ వంటి వారు నాకు చెయ్యాసరా వుంటే రావాఁవుధాన్లు పిలకూడదీసేదును; కానిండి గాని తూర్పు మందడిగోడ రావాఁవుధాన్లిదయితే, పడవఁటి మందడి గోడ మందవాల్నా లేదా? న్యాయం చెప్పండి. చూడండీ దానిమీద యలా కొంజాయెత్తాడో! క్రిమినల్నడి పించమని భుక్త సలహా చెప్పాడు.

(బుచ్చమ్మ ప్రవేశించును)

బుచ్చ : నాన్నా! అమ్మ స్తానం చెయ్యమంచూంది.

అగ్ని : వెధవముండా సొద! పెద్ద మనుష్యుల్తో వ్యవహారం మాట్లాడుతూంటే రామాయణంలో పిడకల వేట్లాటలాగ అదే పిలవడవాఁ!

గిరీశం: తప్పకుండా క్రిమినెల్కేసు తావలిశిందే, క్రిమినల్ప్రొశిజ్యూర్ కోడు 171 శక్షన్ ప్రకారం తెద్దావాఁ? 172 డోశక్షన్ ప్రకారం తెద్దావాఁ?

అగ్ని : రెండు శక్షన్లూ తాలేవేం?

గిరీశం: నేరంగల ప్రవేశం, ఆక్రమణ రెండు శక్షన్లూ కూడా ఉపచరిస్తాయి. సరే గదా కళ్లతో చూశాను గనక యీ గోడ మీదయినట్టు జల్లీల్తెగ బొడిచి సాక్ష్యం కూడా పలగ్గలను, యీ గోడ స్పష్టంగా మీదాన్లాగే కనపడుతూంది.

అగ్ని : అందుకు సందేహం వుఁందండీ, యేమరిచి యిన్నాళ్ళు వూరుకున్నాను. పెరటిగోడ కూడా చూతురుగాన్రండి. అక్కా బత్తుడి ముక్కు నులిపి గెల్చుకున్నాను. కాని యీ దావాల కింద సిరిపురం భూవిఁ అమ్మెయ్యవలసి వొచ్చిందండి, రావాఁవధాన్లు కేసు కూడా గెలిస్తె, ఆ విచారం నాకు లేకపోవును.

(అందరు నిష్క్రమింతురు.)

కన్యాశుల్కము

తృతీయాంకము

౧వస్థలము. రామచంద్రపురం అగ్రహారంలో రామప్పంతులు యింట్లో సావిట్లో గది

★★★

(మధురవాణి ప్రవేశించును)

మధు : ఈ రామప్పంతులు కథ పైకి పటారం, లోపల లొటారంలా కనిపిస్తూంది. భూవుఁలన్నీ తాకట్టుపడి వున్నాయిట; మరి రుణం కూడా పుట్టదట. వాళ్లకీ వీళ్లకీ జుట్లు ముడేసి జీవనం జేస్తూన్నాడు. యీ వూరు వేగం సవిరించి చెయ్చిక్కినంత సొమ్ము చిక్కించుకుని పెందరాళే మరో కొమ్మ పట్టుకోవాలి. (పాడును) 'తెలియక మోసపోతినే, తెలియక' (పాడుతుండగా రామప్పంతులు ప్రవేశించును)

రామ : యేవిఁటో ఆ మోసపోవడం? తరవాత ముక్కేవిఁటి, పాడూ.

మధు : తరవాత ముక్కకేవుఁంది, మిమ్మల్ని నమ్మి మోసపోయినాను.

రామ : అదేం అలా అంటున్నావు? నిన్ను మోసపుచ్చ లేదే? నిర్ణయ ప్రకారం రెండొందలూ పట్ణంలో యిచ్చాను. నెలజీతం నెలకు ముందే యిచ్చాను. యిహ మోస వేఁవుఁంది?

మధు : యేం చిత్రంగా మాట్లాడతారు పంతులు గారూ, నాకు డబ్బే ప్రధానవైఁనట్టు మీ మనుసుకి పొడగడుతూంది కాబోలు, నాకు డబ్బు గడ్డిపరక. మీ భూవుఁలు రుణాక్రాంతవైఁనాయని అప్పట్లో నాకు తెలిశుంటే మీ దగ్గిర రెండొందలూ పుచ్చు కొందునా? మీరు ఖర్చు వెచ్చాలు తగ్గించుకుని సంసారం బాగు చేసుకోకపోతే నేను మాత్రం వొప్పేదాన్ని కాను. ఫలానా పంతులుగారు ఫలనా సాన్నుంచుకుని బాగు పడ్డారం టేనే నాకు ప్రతిష్ఠ. మా యింటి సాంప్రదాయం ఇది పంతులు గారూ; అంతేకాని లోకంలో సాన్లమచ్చని వూహించకండి.

రామ : భూవుఁలు తణఖా అన్నమాట శుద్ధ అబద్ధం, యవరన్నారో గాని; నేను మహరాజులా వున్నాను.

మధు : నాకంటికి మహరాజులా కనపడబట్టే యిల్లూ వాకలీ వొదిలి మానం ప్రాణం మీ పాలు చేసి నమ్మి మీ వెంట వొచ్చాను. నన్ను మోసం మాత్రం చెయ్యకండీ; మిమ్మల్ని పాపం చుట్టుకుంటుంది.

రామ : నేను మోసం చేసే మనిషినేనా?

మధు : ఆలాగయితే లుబ్ధావుధాన్లు గారికి పెళ్లెందుకు కుదిర్చారు? నాకు తెలియదనుకున్నారా యేవిఁటి? ఆ ముసలాడికి పెళ్లెందుకు? మీ కోసవేఁ యీ యెత్తంతాను.

రామ : ఆహా! హా! హా! యిదా అనుమానం! కొంచెం గెడ్డం నెరుస్తూంది, నన్ను కూడా ముసలాణ్ణంటావా యేవిఁటి?

మధు : చెట్లకి చావ నలుపు, మనిషికి చావ తెలుపూ. అనగా చీకట్లో నక్షత్రాల్లాగ, అక్కడక్కడ తెల్లవెంట్రుక తగిల్తేనే చమక్.

రామ : స్వారస్యం మాచమత్కారంగా తీశావ్! యేదీ ముద్దు (రామప్పంతులు మధురవాణిని ముద్దు బెట్టుకో బోవును.)

మధు : (చేతులతో అడ్డి ముఖము ఓరజేసుకొని) వేళాపాళా లేదా? లుబ్ధావుధాన్లు పెళ్ళి తప్పించేస్తే గాని నేను ముద్దు బెట్టుకోనివ్వను.

రామ : అంతా సిద్ధమైనం తరవాత, నాశక్యమా ఆపడానికి? (బలాత్కారంగా ముద్దు బెట్టుకొనును.)

మధు : సత్తువుందనా మోటతనం?

రామ : నా సత్తువిప్పుడేం జూశావ్, చిన్నతనంలో ధ్వజస్తంభం దండతో కొడితే గణగణమని గంటలన్నీ ఒక గడియ వాగేవి. నాడు జబ్బు చేసిం దగ్గిర్నుంచీ డీలా అయి పోయినాను.

మధు : యిదా డీలా? నా చేయి చూడండీ యలా కందిపోయిందో. అన్నా, మోటతనం!

రామ : చేప చిరిగినా చేదరంతని, నీ ప్రాణానికి యిప్పటి సత్తువే ఉడ్డోలం లా కనపడుతూంది.

మధు : యీ పెళ్ళి మాన్పించకపోతే నేను మీతో మాట్లాడను.

రామ : వెట్టి కుదిరింది, రోకలి తలకి చుట్టమన్నాట్ట! రెండేళ్ళాయి ఆ ముసలి గాడిదెకొడుకు మీద నా లౌక్య ప్రజ్ఞంతా వినియోగపర్చి పెళ్లి సిద్ధం చేసి యిప్పుడెలా తప్పించడం?

మధు : యేం లౌక్యం చేశారు?

రామ : అలా అడుగు. నా బుద్ధి సత్తువ కూడా నీకు తెలుస్తుంది. లుబ్ధావుధాన్లు పరమలోభి, వాడి గుణం యిలా వుండబోతుందని పోల్చారేమో అన్నట్టు చిన్నతనంలో వాడికి పేరు పెట్టారు. పెళ్లాడితే వొల్లమాల్ని ధనంవొస్తుందని ఆశ పెట్టించాను.

మధు : యలా చేశారీ మహా చిత్రం? పెళ్లైతే ధనం ఖర్చౌతుంది గాని, రావడమెలాగ.

రామ : లౌక్యమంటే మరేవిటనుకున్నావు? అసాధ్యాలు సాధ్యం, సాధ్యాలు అసాధ్యం చెయ్యడమే కదూ? మన సిద్ధాంతిని దువ్వేటప్పటికి వాడేంజేశాడనుకున్నావు? లుబ్ధావుధాన్లు జాతకం యగాదిగా చూసి, సీఘ్రంలో వివాహయోగం వుందన్నాడు, ఆ వివాహం వల్ల ధనయోగ వుందన్నాడు. దాంతో ముసలాడికి డబ్బొస్తుందన్న ఆశ ముందుకీ, డబ్బు ఖర్చౌతుందన్న భయం వెనక్కీ లాగడం ఆరంభించింది. యింతట్లో పండాగారిక్కడి కొచ్చారు. ఆయన్ని కూడా తయారు చేశాను. లుబ్ధావుధాన్లు అనుమానం తీర్చుకుందావమని ఆయనికి జాతకం చూపించే సరికి పండాగారు యేమన్నారూ? "వివాహ ధనయోగాలు జమిలిగా వున్నాయి, అయితే మీరు పెద్దవాళ్లు, యిప్పుడు మీకు పిల్లనెవరిస్తారు, పెళ్లెలా అవుతుంది? యిలాంటి జరగడానికి వీల్లేని మహాయోగాలు జాతకాల్లో పట్టినప్పుడు, గొప్ప మేలుకు బదులుగా గొప్ప కీడు సంభవిస్తుంది. అనగా మీకు మార్కమో ధననష్టమో సంభవిస్తుంది. గ్రహశాంతి చేసి బ్రాహ్మణ భోజనం బాహుళ్యంగా చెయ్యండి. కొంత్త జబ్బోగిబ్బో చేసి అంతటితో అరిష్టం పోతుంది. మంచి రోజు చూసి సూర్యనమస్కారాలు ఆరంభించండి" అని చెప్పేసరికి అవుధాన్లు గుండె రెండు చక్కలై వివాహ ప్రయత్నం ఆరంభించాడు. యిదీ కథ.

మధు : యేమి కల్పన!

రామ : యింకా వుంది; యిహను కృష్ణా రాయపురంలో అగ్నిహోత్రావుధాన్లు కూతురు జాతక మెలావుందట? చప్పడానికి అలవి లేదు. అది కాలు పెట్టిన యిల్లు పది యిళ్లౌతుందట. అది పట్టిందల్లా బంగారవౌతుందట!

మధు : నిజమేనా లేక అదీ మీ బనాయింపేనా?

రామ : అది మట్టుకు నా బనాయింపు కాదు, అగ్నిహోత్రావుధాన్లే జాతకం అలా బనాయించాడు. మా బ్రాహ్మల్లో యిది పరిపాటే, పెళ్లిళ్లలో పంపించేది ఒహ జాతకవూ నిజం వుండదు.

మధు : యేమ్మోసం!

రామ : లౌక్యం, లౌక్యమను.

మధు : రెండింటికీ యేవిటో భేదం.

రామ : నమ్మించోట చేస్తే మోసం, నమ్మంచోట చేస్తే లౌక్యవూను.

మధు : తాను చేస్తే లౌక్యం, మరోడు చేస్తే మోసం అనరాదా? అబద్ధానికి అర్థమేవిటి?

రామ : యేమన్నావూ? అబద్ధమనా? ఉద్యోగధర్మం లౌక్యవృత్తీ అని, అదివక వృత్తి భగవంతుడు కల్పించాడు. ఆ లౌక్య వృత్తి యెటువంటిదీ? నిజాన్ని పోలిన అబద్ధమాడి ద్రవ్యాకర్షణ చేసేది. యీ ధర్మసూక్ష్మాలు నీకెలా తెలుస్తాయి.

మధు : నాకెలా తెలుస్తాయి. నిజమేగాని, ద్రవ్యాకర్షణ యలాగ యీ పెళ్లి వల్ల?

రామ : (తనలో) క్రాసెగ్జామినేషను చేస్తూందోయి దీంతస్సా గొయ్యా (పైకి) నీకు మేజువాణి నిర్ణయించుకున్నాను కానూ, నీకు పదిరూపాయల సొమ్ము దొరకడం ద్రవ్యాకర్షణ కాదా?

మధు : యేంచిత్రమైన మనుష్యులు పంతులుగారూ! (తమలపాకు చుట్టతో కొట్టి) నేను రాబోతానని రెండేళ్ల కిందట కలగని, యీ కాబోయే మేజువాణీ బుద్ధిలో వుంచుకుని యీ పెళ్లి కావడానికి విశ్వప్రయత్నం చేశారూ! ద్రవ్యాకర్షణ యలాగో నాకు బోధపడ్డది. పెళ్లి కూతుర్ని యిలాకాచేసుకుని, దాం ద్వారా ముసలాడి మూటా ముళ్లాలాగేస్తారు. యంత సత్యకాలపదాన్నయినా ఆ మాత్రం ఊహించుకోగల్ను. లేకపోతే నేయంత బతిమాలుకున్నా యీ పెళ్లి తప్పించకపోవడమేవిఁ? మీ బుద్ధికి అసాధ్యం వుందంటే నమ్ముతానా?

రామ : ఆ మాట్నిజవేఁ గాని, అన్ని పనులూ ద్రవ్యాకర్షణ కోసవేఁ చాస్తాననుకున్నావా యేవిఁటి. ఆ ముసలాణ్ణి కాపాడదావఁనే యీ పెళ్లి తలపెట్టాను.

మధు : "చిత్రం చిత్రం మహాచిత్రం" అని కథుంది, అలా వున్నాయి మీ చర్యలు!

రామ : ఆ కథేదో చెబుదూ, నాక్కథలంటే మా సరదా.

మధు : పొగటిపూట కథలేవిఁటి, ముందు యీ చిత్ర కథేవిఁటో శలవియ్యండి.

రామ : అది చెప్పేది కాదు, చెప్పను.

మధు : చప్పకపోతే వొప్పను.

రామ : ఒప్పకేం జేస్తావు?

మధు : యేం జేస్తానా? యీ జడతో కొడతాను. శాస్త్రంలో కాముకులకు చెప్పిన ఆయుధవిఁది.

రామ : నేం దెబ్బలికి మనిషిని కాను. శాస్త్రం గీస్త్రం వొక పక్కనుంచి మోటసరసం మాను. చెప్పమంటే చెబుతాను గాని అలాంటి కబుర్లు నువ్వు వినకూడదు. మరేం లేదు. లుబ్ధావుఁధాన్లు వెధవకూతురు, మీనాక్షి ప్రవర్తన మంచిది కాదు. నాల్రోజుల కొహమారు అది పీకలమీదికి తెస్తూంటుంది. పోలీసువాళ్లు బెదిరించి పది డబ్బుల సొమ్ము లాగేస్తూంటారు. డబ్బు ఖర్చంటే ముసలాడికి, ప్రాణపోకట, సంసారం కూడా మీనాక్షి దూబర చేస్తుందంటాడు. పెళ్లయితె దాని ఆట కడుతుంది.

మధు : మీనాక్షి ప్రవర్తన బాగుంది కాదంటూ మీరే చెప్పాలి? మీరు కంటపడ్డ తరవాత యే ఆడదాని ప్రవర్తన తిన్నగా వుంటుంది?

రామ : అదుగో చూశావా? అలా అంటావనే కదూ చప్పనన్నాను.

మధు : యీ చిక్కులు నాకేం తెలియవు. పెళ్లి మానిపించెయ్యండి.

రామ : యీ పెళ్లిలో నీ మేజువాణీ పెట్టి పదిరాళ్లిప్పిస్తాను. మాటాడకూరుకో.

మధు : (ముక్కు మీద వేలుంచుకొని) లుబ్ధావుధాన్లు యదట నేను మేజువాణీ ఆఁ!

రామ : పేరు వాడు గాని, సభలో పెద్దన్నేనే కదూ?

(హెడ్ కనిస్టేబ్ చుట్ట కాలుస్తూ ప్రవేశించి కుర్చీ మీద కూర్చొనును.)

హెడ్ : రామఁప్పంతులూ! యినస్పెక్టరికే టోపీ వేశావటే?

రామ : (హెడ్ కనిస్టేబు చెవిలో) గారూ గారూ అనవయ్యా.

హెడ్ : యెప్పుడూలేంది గారేవిఁటి, గీరేవిఁటి, చింతగారు?

రామ : ఆడవాళ్ళున్న చోటికి తోసుకు రావడవేఁనా, అన్నా!

హెడ్ : ఆడవాళ్లంటున్నావు, నువ్వు కూడా అందులోనే జమాయేవింటి? అహ! హ!

రామ : హాస్యానికి వేళాపాళా వుండాలి.

హెడ్ : నేను హాస్యం కోసం రాలేదు; యినస్పెక్టరు పేరు చెప్పి రావింనాయడిదగ్గిర పాతిక రూపాయ ల్లాగావట, యిలా యందరి దగ్గర లాగాడో రామంప్పంతుల్ని నిల్చున్న పాట్లాన్ని పిలకట్టుకు యీడ్చుకురా అని నాతో ఖచ్చితంగా చెప్పి యినస్పెక్టరు పాలెం వెళ్లిపోయినాడు.

రామ : చిన్నప్పుడు వొక్క బళ్లో చదువుకున్నాం యినస్పెక్టరూ నేనూను. అంచాత అతని పిలక నేనూ నా పిలక అతనూ లాగినా ఫర్వాలేదు. రావింనాయడి మాట మాత్రం శుద్ధాబద్ధం. మీరు ముందు పదండి, గుఱ్ఱం కట్టించుకుని స్టేషను దగ్గిర కలుస్తాను.

హెడ్ : నేనెలా వొస్తాను నీతోటి; నాకు వొల్లమాల్నె పనుంది, ఒక కనిష్టీబుని నీతో పంపిస్తాను

రామ : (హెడ్ చెవులో) నా యింట్లో మాత్రం నకార ప్రయోగం చెయ్యకు, నీ పుణ్యవుం టుంది.

హెడ్ : అదా నీ ఘోష! అలాక్కానియి. (నిష్క్రమించును)

రామ : (తనలో) అదుగో మళ్లీ ఏకవచనవేం కూస్తాడు! (పైకి) యవఁడ్రా అక్కడ.

నౌఖరు: (ప్రవేశించి) సిత్తం బాబు.

రామ : గుఱ్ఱం కట్టమను.

నౌఖరు: సిత్తం బాబు. (నిష్క్రమించును)

రామ : చూశావూ మధురవాణీ, నేన్నిలబడ్డ చోట రూపాయలు గలగల్రాల్తాయి, యీ యినస్పెక్టరుగాడికి యీ తాలూకాకి వొచ్చింతరవాత అయిదారువేలు యిప్పించాను. వీధి తలుపు వేసుకొని సంగీత సాధకం చేసుకో, విద్యవంటి వస్తువు లేదు. (గుమ్మం దాటి నాలుగడుగులు వెళ్లి తిరిగి వచ్చి) అప్పుడే వీణ తీశావు? యీ వూళ్ళో మా దుర్మార్గులున్నారు; నా స్నేహితులవంనీ, బంధువులవంనీ పేరు పెట్టుకొస్తారు, రానీకుమా (తలుపు పైనించి వేసి) గడియ వేసుకో (నిష్క్రమించును)

౨వ స్థలము. రామప్పంతులు యింట్లో పడక గది

(మధురవాణి తివాసీ మీద కూచుని వీణ వాయించుచుండును. వాయిద్యం ముగించి.)

మధు : విద్యవంటి వస్తువ లేదు, నిజమే – ఒక్కటి తప్ప – అదేవిఁటి? విత్తం. డబ్బు తాని విద్య దారిద్ర్య హేతువ. యీ వూళ్ళో నారదుడు వొచ్చి పాడితే నాలుగు దమ్మిడీలివ్వరు. గనక యీ వీణ యిటుపెడదాం. హెడ్డు కనిష్టేబు సొజ్ఞ చేసి వెళ్ళాడు. అతడు యిచ్చేదీ చచ్చేదీ లేదు గాని, జట్టీలేవైఁనా వొస్తే ఓ వొడ్డుకాస్తాడు.

(వీధి తలుపు తట్టబడును.)

వొచ్చాడు కాబోలు. (తలుపు దగ్గిరకి వచ్చి) యవరు మీరు? బంధువులా?

(తలుపవతల కరటకశాస్తుల్లు, కన్య వొషంతో శిష్యుడున్నూ.)

కరట : ఆపదకడ్డం పడ్డ వారే బంధువులు. మేమ్మీకు బంధువులం కావుఁ గాని, మీరు మాకు బంధువులు కాగలు.

మధు : నొస్తులా?

కరట : (తనలో) యీ కంఠం విన్నట్టుంది (పైకి) నొస్తం కట్టడానికే వొచ్చాం.

మధు : దేంతో కడతారు?

కరట : (తనలో) యీ వేశ్య మధురవాణి కాదు గద? కంఠాన్ని పోలిన కంఠం ఉండకూడదా? (పైకి) నొస్తం కట్టడానికల్లా వున్నది ఒక్కటే గదా టంకం?

మధు : యేవిఁటో ఆ టంకం?

కరట : బంగారం!

మధు : మా పంతులుగారికి మీరు నొస్తులూ, బంధువులూ కూడా కాకపోతే తలుపు తియ్యొచ్చును. (తలుపు తియ్యును.)

కరట : (తనలో) అరే! మధురవాణే!

మధు : (ముక్కు మీద వేలుంచుకొని) చిత్రం!

కరట : యేమిటి చిత్రం?

మధు : యీ వేషం!

కరట : ఉదరనిమిత్తం బహుకృతవేషం; యిది దేవుఁడిచ్చిన వేషవేఁను.

మధు : నాదగ్గిరేనా మర్మం? యీ పిల్లెవరో?

కరట : నా కొమార్తె.

మధు : నాటకవంల్లా చెడి పొగటి వేషాల్లో దిగిందా? పెట్టి పుట్టారుగదా యేల యీ అవస్థ?

కరట : నీ దయవల్ల దేవుడిచ్చిన స్థితికేం లోపం రాలేదు. నిన్ను చూదావంని వొచ్చాను.

మధు : యిన్నాళ్లకైనా యీ దీనురాలు మీకు జ్ఞాపకం రావడం అదెంత గాదు?

కరట : నీలాంటి మనిషి మళ్లీ వుందా? నిన్ను చూడ్డం బ్రహ్మానందం కాదా? నీ దగ్గిరికి రావడం చేదనా యిన్నాళ్ళూ రాలేదనుకున్నావు? డిప్టీ కలక్టరుగారి కుమార్రత్నం గారు నిన్ను చేపట్టారని తండ్రికి తెలిసింతరవాత, నేను గానీ నీ యింటికి వొస్తే పీక ఉత్తరించేస్తాడేమో అనే భయం చాత కొంచం యడబెట్టి యితడికి యెప్పుడు బదిలీ అవుతుంది, మా మధురవాణ్ణి యెప్పుడు చూస్తాను అని దేవుణ్ణి సదా ప్రార్థిస్తూ వుంటిని, నువ్విక్కడెన్నాళ్లాయి వున్నావు?

మధు : డిప్టీ కలక్టరు గారి కుమార్రత్నం గార్ని, తండ్రి, చదువు పేరు పెట్టి చన్నపట్నం తగిలిన రెండు నెల్లదాకా ఆయన నేస్తుడు గిరీశం గారి ద్వారా డబ్బు పంపించాడు. ఆ తరవాత మొన్నటి దాకా గిరీశం గారు నన్ను వుంచారు గాని, డబ్బుకి యటామటీగా వుండేది. నా యింటికి వొచ్చిన వాడల్లా తన కొడుక్కి దోస్తీ అయివుంటాడని డిప్టీ కలక్టరు అనుమానిస్తాడేమో అని పేరుగల వాడెవడూ నా యింటికి రావడం మానేశాడు. సంజీవరావుగారి అల్లరి కొంచెం మరుపొచ్చిందాకా పైనుందావంని యీ వూరొచ్చాను.

కరట : (ముక్కుమీద వేలుంచుకొని) గిరీశం నిన్నుంచుకున్నాడా? మా మేనల్లుడికి చదువు చెప్పడానిక్కుదురుకుని మావాళ్లింట్లో చేరాడు. వాడికి పెందరాళే ఉద్వాసన చప్పాలి.

మధు : (ముక్కుమీద వేలుంచుకొని) నా దగ్గిరకు వచ్చినవాడల్లా చెడిపోయినాడో? నా దగ్గిరకు మీరు రాకుండా అవరోధం కలిగిందని యిప్పుడే డిప్టీ కలక్టరుగార్ని తిట్టారే, ఆయన కంటె మీ న్యాయం యేంబాగావుంది? నా దగ్గిరకు వచ్చినందుకు, మీ భార్యాగారు ముందు మిమ్మల్ని మెడబట్టుకొని యింట్లోంచి తరవ్వంలిసింది. తనకిరొట్టా, ఒహడికి ముక్కానా?

కరట : క్రియలలో అంతవరకూ జరక్కపోయినా మాటల్లో అమర్యాద అమేషా నాకు జరుగుతూనే వున్నది.

మధు : (చిరునవ్వుతో) యీ యిల్లాలు మా పంతులు కంటబడితే యీవిడ గుట్టు బట్టబయలౌతుంది.

కరట : యిల్లాలనేస్తున్నావేం అప్పుడేను? కన్నెపిల్ల; దీన్ని పెండ్లి చెయ్యడానికే, నీ దగ్గిరికి తీసుకొచ్చాను.

మధు : మా పంతులుకేనా పెళ్లి?

కరట : "ఏకా నారీ సుందరీ వా దరీవా" అన్నాడు. త్రిలోక సుందరివి నువ్వు దొరికిం తరవాత నీ పంతులు గారికి యింకా పెళ్లెందుకు?

మధు : ఐతే మరెవరికి పెళ్లి చెయ్యడం? నాకాయేవిఁటి? అలాగైతే, సైయేఁ! మొగవేషం వేసుకొని, పెళ్లి పీటల మీద కూర్చుంటాను. యిలాంటి పెళ్లాం దొరకడవేఁలాగ? జగత్ప్రసిద్ధులైన కరటకశాస్త్రుల్లు గారి అల్లుణ్ణి కావడం యెలాగ? దివ్యసుందర విగ్రహవఁని పొగడగానే నా బుజాలు పొంగుతాయనుకున్నారు కాబోలు? యీ పిల్ల దగ్గిర నా బోట్లు దివిఁటీ ముందర దీపాలు. ఆడది మెచ్చిందే అందం! మొగాడి కన్ను మసక. మీకేం తెలుసును? మరి నా పెళ్లాన్ని నాకిచ్చేసి మీ తోవని మీరు వెళ్లండి (శిష్యుడి చెయి పట్టి లాగును.)

శిష్యు : చూశావురా నాన్నా యలా పట్టుకుందో?

మధు : (ఆచుకోలేకుండా నవ్వుతూ) శాబాషు! యిదేనా పెద్దమనిషి తరహా! యిరుగు పొరుగమ్మ లేవఁంటారో మొగుడు పిలిస్తే వెళ్లకుంటేను?

శిష్యు : కొడుతుంది కాబోల్రా నాన్నా, యింటి కెళ్ళిపోదాం, రా!

మధు : యేం నంగనాచివే? తరవాత పెళ్లి చేసుకుంటాను. అందాకా ముద్దియ్యి (ముద్దెట్టు కొనును)

కరట : నేరని పిల్లని చడగొడుతున్నావు.

మధు : నాలాంటి వాళ్లకి నూరు మందికి నేర్పి చెడగొట్టగలడు. యవరి శిష్యుడు? యీ కన్నె పిల్ల నోరు కొంచం చుట్ట వాసన కొడుతూంది!

కరట : అంచాతే కాబోలు డబ్బీలో చుట్టలు తరుచు మాయవౌఁతూంటాయి. మధురవాణీ! దేవుఁణ్ణాకు నిన్ను చూపించాడు. పంతుల్లేని సమయం కనిపెట్టి వొచ్చాను; మళ్లీ అతడొచ్చే లోగా నా మాటలు నాలుగూ విని మాకు వొచ్చిన చిక్కు తప్పించు.

మధు : మీకొచ్చిన చిక్కేవిఁటి? నేం చెయ్యగలిగిన సహాయ వేఁవిఁటి?

కరట : చిక్కన్నా చిక్కు కాదు. విను, యీ యీళ్ళో గిరీశం పెత్తల్లి కొడుకు లుబ్ధావుధాన్లని ఓ ముసలాడున్నాడు; వాడికి మా మేనగోడల్నివ్వడానికి మా బావ నిశ్చయించాడు. యీ సంబంధం చేస్తే నాచెల్లెలు నూతులో పడతానని వొట్టేసుకుంది, యేం వుపాయం చేస్తావో, దాని ప్రాణం కాపాడాలి.

మధు : యీ పిల్లని అంతకి తక్కువ సొమ్ముకి అమ్మితే, లుబ్ధావధాన్లు చంకలు గుద్దుకుని చేసుకుంటాడు. అతని దాకా యెందుకు నేనే కొనుక్కుంటాను.

కరట : చూపితే అందుకు పోయేదానికి నీకు మిక్కిలి చెప్పాలా యేవిఁటి?

మధు : యిదివరకి నిర్ణయమైఁన సమ్మంధం యేమ్మిష పెట్టి తప్పించడం?

కరట : నీ బుద్ధికసాధ్యం వుందా? డబ్బుకసాధ్యం వుఁందా?

మధు : బుద్ధికి అంతా అసాధ్యవేఁ కాని, డబ్బుకి యక్కడా అసాధ్యం లేదు, యీ పెళ్లిలో మా పంతులుకో పది రాళ్ళు దొరుకుతాయనుకుంటున్నాడే?

కరట : నా సంబంధం చేసుకుంటే నేను యిరవై రాపాషాణాలు యిస్తాను.

మధు : సరే. గాని నాటకంలో యంతహాస్యమైఁనా చెల్లుతుంది. నటనలోకి హాస్యం తెస్తే యేవిఁ మూడుతుందో ఆలోచించారా?

కరట : మధ్య నీకొచ్చిన ఫర్వాయేవిఁటి? నాకొచ్చిన ఫర్వాయేవిఁటి? యీ కత్తెరమీసం, కత్తెర గెడ్డం కడిగేసుకొని నా తోవని నే వెళతాను. యీ కోక నీ దగ్గిర పారేసి మా శిష్యుడు వెళతాడు. ఆ తరవాత యిదేవిఁటమ్మా యీ చిత్రవఁని నువ్వూ నలుగురమ్మలక్కలతో పాటు ఆశ్చర్యపడుదువు గాని. మీ పంతులుతో సిఫార్సు చేసి యీ మంత్రం యలా సాగిస్తావో గట్టి ఆలోచన చెయ్యి.

మధు : మా పంతులు వక్కడివల్లా యీ పని కానేరదు.

కరట : మరియింకా యవరి కాళ్ళు పట్టుకోవాలో చెప్పు?

మధు : మా పంతులుతో మాట్లాడ్డం ఐన తరవాత అవుధాన్లు కూతురు మా నేస్తం మీనాక్షిని తండ్రికి తెలియకుండా చూసి, ఓ రెండు పెద్ద కాసులు యిస్తానని చెప్పండి. ఆ పైని సిద్ధాంతిని చూసి అతనికీ అలాగే ఆశ పెట్టండి. యీ పనికి సిద్ధాంతే కీలకం. నేను తెర వెనక నుంచి సమయోచితంగా హంగు చాస్తాను.

కరట : నీ మాట వేరే నే చెప్పాలా? నిన్ను సంతోష పెట్టడం నాకు విధి.

మధు : ఆ మాట మీరు శలవివ్వడం నాకు విచారంగా వుంది. వృత్తి చేత వేశ్యని గనక చెయ్య వలసిన చోట్ల ద్రవ్యాకర్షణ చేస్తాను గాని, మధురవాణికి దయా దాక్షిణ్యాలు సున్న అని తలచారా? మీతోడబుట్టుకి ప్రమాదం వొచ్చినప్పుడు నేను డబ్బుకి ఆశిస్తానా? యటుంచి యెటొచ్చినా కాపాడతాడు, హెడ్డు కనిష్టేబుకు మాత్రం కొంతం నిజం చెబుదాం. అతగాడు యిప్పుడే వస్తాడు, మాట్లాడతాను, మీరు యిక్కడ కూచోండి.

కరట : స్వాధీనుడేనా? కొంపముంచడు గద?

మధు : గులాం. (నిష్క్రమించును.)

కరట : కూచుందాం రా.

శిష్యుడు : నా పేరేవిఁటండోయి?

కరట : కొంప ముంచుతావు కాబోలు! సుబ్బి! సుబ్బి! మధురవాణ్ణి చూడగానే మతిపోయిందా యెవిఁటి?

శిష్య : దాని నవ్వు పట్టుబడాలెని నిదానిస్తున్నాను.

కరట : సబ్బు అన్నమాట జ్ఞాపకం వుంచుకుంటే సుబ్బి అనే పేరు జ్ఞాపకం వుంటుంది.

(రామప్పంతులు గుఱ్ఱం దూరాన్నదిగి నడిచివచ్చి)

రామ : (కరటక శాస్త్రితో మెల్లిగా) లోపలికెవరైనా వెళ్లారా?

కరట : (గట్టిగా) యవరో యిద్దరు ముగ్గురొచ్చారు గాని మీ యిల్లాలుగారొచ్చి పైకి పొమ్మని గెంటేశారు.

రామ : మీరెవరు? యెందుకొచ్చారు?

కరట : మాది కృష్ణాతీరం. నా పేరు గుంటూరు శాస్తుల్లంటారు. తమ దగ్గిర రాచకార్య వుండి వొచ్చానండి.

వీధిలోనుంచి జవాను – "యినస్పెకటరుగారు నే వొచ్చిందాకా మఱ్ఱిచెట్టుకింద గుఱ్ఱాన్ని నిలబెట్టుంచుతావఁన్నారు. రూపాయలు వేగం యివ్వండి"

(మధురవాణి ప్రవేశించును.)

రామ : యవరు వొచ్చారట?

మధు : యవరొస్తారు? మీ నాస్తులట ! తగిలాను.

జవాను: రూపాయలండోయి.

రామ : (మధురవాణితో) యేదీ మొన్న నీకిచ్చిన రూపాయలు? సాయింత్రం మళ్ళీ ఫిరాయిస్తాను. యీ సైతాను ప్రాణం తింటున్నాడు.

మధు : మీరిచ్చిన రూపాయలు పట్నంతోలేశాను. నేను డబ్బిక్కడ దాచుకుంటే మా తల్లెక్కడ కాలక్షేపం చెయ్యడవెఁలాగ?

రామ : వొట్టె బద్ధాలు!

మధు : (తాళముల గుత్తి మొలలో నుంచి తీసి రామప్పంతులు మీద విసిరి) చూసుకోండి.

రామ : (బుజం తడువుఁకుంటూ) దురహంకారం కూడదు! విసిరికొడితే దెబ్బతగల్దనుకున్నావా యేవిఁటి?

మధు : దుష్టు మాటలనగా తగిల్తే తప్పా?

జవాను: యేవఁయ్యోయి. పోయి, రూపాయి లిచ్చావు కావని యినస్పెక్టరు గారితో చెబుదునా?

మధు : (మెడలో నానుతీసి) యిది తాకట్టు వుంచి కావలసిన సొమ్ము తెచ్చుకొండి.

రామ : (తనలో) ఆహా ! యేమి యోగ్యమైన మనిషి! లేనిపోని అనుమానాలు పడకూడదు!

కరట : పంతులుగారూ యెన్ని రూపాయలు కావాలండి?

రామ : పాతిక.

కరట : నే దాఖల్చేస్తాను (జవానుకు యిచ్చును)

రామ : ధన జాతకానికి డబ్బులా వొస్తూ వుంటుంది. యేవిఁటి మీ రాచకార్యం?

కరట : యిది నా పిల్లండి. దీనికి వివాహం చేయించి ఆ సుకృతం తమరు కట్టుకోవాలి.

రామ : వివాహం చేయించడానికి నేను వైదీకిని కాను. నాకు మంత్రాలు రావే? (చుట్ట, జేబులోంచి తీసి కొనకొరికి) యేవఁంటావు మధురవాణీ? అగ్గిపుల్ల.

మధు : (అగ్గిపుల్ల అందిస్తూ పంతులు నుంచి శిష్యుడి వేపూ, శిష్యుడి నుంచి పంతులు వేపూ కోపముతో చూసును.)

కరట : మంత్రవఁన్నప్పుడు వైదీకపవాడిదేం మంత్రవఁండి? యీ రోజుల్లో వైదీక మ్మంత్రాల మహిమ పోయిందండి. మంత్రవఁంటే నియ్యోగ ప్రభువుదే మంత్రం! తమవంటి ప్రయోజకులకు మంత్రం మాటాడుతుందండి.

రామ : మధురం! యేవఁంటావు? యీ పిల్ల న్నే పెళ్ళి చేసుకుందునా?

మధు : (రామప్పంతులు వేపూ, శిష్యుడి వేపూ చురచుర చూసి నిష్క్రమించును.)

రామ : సొగసుకత్తెలకి అలక కూడా అదో సృంగారం సుమండీ, శాస్తుల్లు గారూ

కరట : వైదీకపాళ్లం మాకా శృంగారాలు యలా అనుభవవౌఁతాయండి? మాయిల్లాళ్ళక్కోపం వొస్తే చీపురు గట్టలు యెగురుతాయండి. సరసవఁన్నది పుస్తకాల్లో చదవడవేఁ గాని మాకు అనుభవవేద్యం కాదండి. శ్రీకృష్ణమూర్తివారు రాధికతో శలవిస్తున్నారు, ఓ రాధికా నీ కోపం తీర్చుకోవాలన్నష్షాయనా "ఘటయ భుజ బంధనం రచయరద ఖండనం, యేనవాభవతి సుఖజాలం" అనగా యేవఁంచున్నాడంటే కవీశ్వరుడు, చేతుల్తోటి ఉక్కిరి బిక్కిరి అయ్యేటట్టుగా కాగలించుకో, మరిన్నీ పెదివఁలు రక్తాలొచ్చేట్టు కొరికెయ్యి, అంఛున్నాడు.

రామ : (మధురవాణి వెళ్లిన గుమ్మము వేపు చూసి) ఉప్పులేకనే ముప్పందుం, మధురవాణికి మాత్రం యీ వెఱ్ఱి మొఱ్ఱి కవిత్వాలు చెప్పకండి. నాలాంటి మృదువర్లు మోట సరసం సహించరు.

కరట : ఆమె మీ భార్యా కారండీ? సంసారికన్నా మర్యాదగా వుంది యీ వేశ్య! మీది యేవఁ దృష్టం!

రామ : యెంపిక, యెంపికలో వుందండి. మీ రాచకార్యం చెప్పారు కారు.

కరట : లుబ్ధావుధాన్లు గారికీ తమకీ చాలా స్నేహవఁని విన్నాను. ఆయన తమమాట అడుగుదాటరట?

రామ : ఆ గాడిద కొడుక్కి ఒకరితో స్నేహం యేమిటండీ? వాడి ప్రాణానికీ డబ్బుకీ లంకె. డబ్బుకీ వాడికే స్నేహం గాని మరి యవరితోనూ స్నేహం లేదు. అయితే వాడికి వ్యవహార జ్ఞానం లాఁక పోవడం చాతా, కోర్టంటే భయంచాతా నా సలహాలాఁక బతకలేడు. వాడే అన్నమాటేవిఁటి, యీ తాలూకాలో సివిలు మేజస్ట్రేట్లు యెక్కఁడొచ్చినా రామప్పంతులు పప్పులేని పులగం వుండదు.

కరట : ఆ మాట వినే తాము నియ్యోగ ప్రభువులు, మంత్రబలం చాత చక్రం అడ్డేస్తారని తమర్ని వెతుక్కొచ్చాను. మా పింతల్లి కొడుకు బియ్యే బియ్యల్ పాసయినాడండి. డిప్టీ కలెక్టరీ చేస్తున్నాడు. బంధువులకి అతని వల్ల గడ్డిపరకంత సాయం లేదు గదా? మీది మిక్కిలి కూరానారా యవళ్లయినా గృహస్థులు గృహస్థు మర్యాదకి పంపించి, తల్లయినా, పెళ్ళాం అయినా అవి పుచ్చుకుంటే, తిరగగొట్టిందాకా అభోజనం కూచుంటాడు! పెట్టడానికీ పుచ్చుకోవడానికీ నియ్యోగ ప్రభువులు, తమకి చెల్లింది కాని, మా వాళ్ల ఉద్యోగాలు మంటిగడ్డ ఉద్యోగాలండి. "ఇయ్యా ఇప్పించంగల అయ్యలకే గాని మీసమన్యులకేలా రొయ్యకి లేవా బారెడు" అని కవీశ్వరుడన్నాడు.

రామ : యీ యింగిలీషు చదువులు లావైన కొద్దీ వైదీకులే అన్న మాటేవిఁటి అడ్డవైన జాతుల వాళ్లకీ ఉద్యోగాలవుతున్నాయి గాని యంత చదువుకున్నా మీ వైదీకప్పంతుళ్ళ వారికి మా చాకచక్యాలబ్బుతాయండీ? మా లౌక్యం మాతో స్వతహాగా పుట్టినది, మీరు తెచ్చి పెట్టుకున్నది. యెరువు సరుకు, యెరువు సరుకే, విన్నారా? మీ వాళ్ళు లంచాలు పుచ్చుకోవడం చాతకాక, పతివ్రతలమని వేషం వేస్తారు.

కరట : అదే పతకవైఁతే అది అమ్ముకు బతకనాఁ అన్నట్టు మా వాళ్లకే చాతయితే నాకు యీ అవస్థేవండి? మా వాడు పదిమంది పార్టీలతో చెబితే పదిరాళ్ల సొమ్ము దొరుకును. యీ చిక్కులు లాఁకపోవును

రామ : యేవిఁటా చిక్కులు?

కరట : రుణబాధ చాలా లావుగా వుందండి. రేపటి పున్నంలోగా ఒక దస్తావేజు తాలూకు రూపాయలు చెల్లక పోతే దావా పడిపోతుందండి. యీ పిల్లని నల్లబిల్లిలో వెంకట

దీక్షితులుగారికి పదహారు వందలకి అమ్మ నిశ్చయించుకొని తీరా వొచ్చేసరికి యిప్పట్లో రూపాయలివ్వలేం, పెళ్లయిన నెల రోజుల్లో యిస్తావఁన్నారండి. అందుచేత అది వొదులుకొని లుబ్ధావుధాన్లు గారు వివాహ ప్రయత్నంలో వున్నారని విని తమ దర్శనానికి వొచ్చానండి. యిది గాని తాము సమకూరుస్తే పది వరహాల సొమ్ము దాఖలు చేసుకుంటాను.

రామ : నేను నలభై యాభై రూపాయల వ్యవహారాల్లో జొరబడే వాణ్ణి కాను.

కరట : తాము చేసే సదుపాయాన్ని బట్టి యెంతయినా దాఖలు చేసేవాణ్ణేనండి. నా రుణాలు పదహారు వందలుంటాయండి. ఆపైని యేవొచ్చినా తాము దాఖలు చేసుకొండి.

రామ : "ఐతే, గియ్తే" బేరాలు మాకవసరం లేదు. అగ్నిహోత్రావుధాన్లకి పద్దెనిమిది వొందలిస్తున్నాడు గదా, అందుకు సగానికి సగం తగ్గితేనే గాని అవుధాన్లు ఆ సంబంధం మాని మీ సంబంధం చేసుకోడు. అందులో మీ రుణాలు తీరేదేవిఁటి? నాకిచ్చేదేవిఁటి? యేవైఁ తేనేవి? ఆ వ్యవహారం యలాగా మించిపోయింది. పదిరోజులకిందటొస్తే ఘొక్కుపరుస్తును. ఆ సంబంధం భోగట్టా మొదట నేనే తెచ్చాను. నా చేతులోంచి ఆ వ్యవహారం పోలిశెట్టి లాగేశాడు. కృత్యాద్యవస్థమీద మధురవాణి మేజువాణీకి వాణ్ణొప్పించే సరికి నా తాతలు దిగొచ్చారు. మరి వక ఉపాయం చెబుతాను వినండి. మీకు మయినరు కొమాళ్లున్నారా?

కరట : చిన్నవాడికి మయినారిటీ దాటి మూడేళ్లయిందండి.

రామ : అయితే యిహలేందేవిటి? ఆ కుఱ్ఱవాడు మయినరని వాదిద్దాం.

కరట : సాక్ష్యం యలావొస్తుందండి?

రామ : ఓహో హో! మీకు యేమీ తెలియదే! యిలాంటి వ్యవహారాలు నా తలమీద యెన్ని వెంట్రుకలున్నాయో అన్ని మోసేశాం. విన్నారా? ఉర్లాం బసవ రాజుగారి సంభావన్ల రేటే సాక్ష్యాలక్కూడా గేజటార్డర్ చేశాం. కుండనాలు వేసుకున్నవారికి ఓ రూపాయి జాఫా.

కరట : జాతకం వుంది గదా యేం సాధనం?

రామ : కాకితవైఁతే అగ్గిపుల్లతో ఫైసల్! తాటాకైతే నీళ్లపొయ్యి! కొత్త జాతకం బనాయించడం అయిదు నిమిషాలు పని. మా సిద్ధాంతి మట్టుకు నాలుక్కాలాలు చల్లగా వుండాలి. నా దగ్గిర పాత తాటాకులు ఆలేఖాలు అటక నిండా వున్నాయి. ముప్ఫైయేళ్ళ నాటి కాకితాలున్నాయి. రకరకాల సిరాలున్నాయి. ఒక నూఱ్ఱూపాయిలు నాకు ఫీజు కింద యిచ్చి ఖర్చులు పెట్టుకొండి. గ్రంథం నడిపిస్తాను.

కరట : దారి ఖర్చు కోసం తెచ్చిన రూపాయలు మీకు దాఖలు చేశాను. మరిబుర్ర గొరిగించుకుందా వంటే దమ్మిడీ లేదు. కోర్టంట తిరగడానికయినా చేతిలో ఓ డబ్బు సొమ్ముండాలి గదా? యిదొహర్తే టొంపలా నాతో వుంటే యలాగండి కోర్టంట తిరగడం? తమ లౌక్యానికి అసాధ్యవఁన్నది వుంటుందంటే నే నమ్మజాలను. యలాగయినా కుదిర్న సంబంధం తప్పించి, మా సంబంధం కుదిర్చి, నాకు యిచ్చే సొమ్ములో పదోవంతు తాము అంగీకరించి మిగిలింది నాకు దయచెయ్యండి. దీన్ని మొగుడింట అప్పజెప్పి ఆ పైన యీ గ్రంథం యేదోకొస చూసిందాకా తమర్ని అంటగాగి వుంటాను.

రామ : పదోవొంతు పనికిరాదు. మా బేరం యెప్పుడూ సగానికి సగం.

కరట : సంగోరు మీకిస్తే మరి నేను ఋణాలేం తీర్చుకోను?

రామ : ఋణాల్తీర్చుకో అఖర్లేకుండా గ్రంథం జరిగిస్తాం కదూ? అప్పుడే మీ చేతులో రూపాయలు పడడానికి శిద్ధంగా ఉన్నట్లు మాట్లాడుతారేవిఁటి? నేను యంత శ్రమపడ్డ పైని పతకం తిరగాలి? అది ఆలోచించారా?

కరట : తాము అలా అంటే నేనేం మనివి చెయ్నండి? రక్తం మాంసం అమ్ముకుంటూన్నప్పుడు ఆ కాని కూడయినా సంతుష్టిగా దొరకడం న్యాయం గదండి? వ్యవహారాల తొట్రుబాటు చాతనూ పిల్ల కట్టు దప్పి వుండడం చాతనూ, తొందరబడుతున్నాను గానండి, కొంచెం వ్యవధి వుంటే రెండు వేలకి పైగా అమ్ముకుందునండి.

రామ : "అయితేగియితేలు" అనుకున్న లాభం లేదని చెప్పాను కానా? ఐదో వొంతుకు యేవంటారు?

కరట : యీ పాపపు సొమ్ముకే తమరు ఆశించాలా అండి?

రామ : పాపపు సొమ్ము మాదగ్గిరికిరాగానే పవిత్రవైఁ పోతుంది. ఒహళ్ల కివ్వడం కోసవేఁ గాని నాక్కావాలా యేవిఁటి?

కరట : ఐతే కానియ్యండి.

రామ : యిక నా ప్రయోజకత్వం చూడండి. మధురం! మధురం! కాకితం, కలం, సిరాబుడ్డి తీసుకురా. మామోలు సిరాబుడ్డి కాక గూట్లోది పెద్ద సిరాబుడ్డి తే.

మధు : (అవతల నుంచి) నాకంటె మధురం కంటబడ్డ తరువాత నేనెందుకు?

రామ : ఆడవాళ్లకి అనుమానం లావండి. వింటున్నారా? అదో ముచ్చట!

కరట : కేవలం వజ్రాన్ని సంపాదించారు!

రామ : వజ్రవేఁగానండి, పట్టవాసపు అలవాటు చాత పదిమందితో మాట్లాడితే గాని దానికి వూసుబోదు.

కరట : ఆ మాత్రం స్వేచ్ఛ యివ్వడమే మంచిదండి; ఆడదాన్నట్టే రొకాయించకూడదండి?

రామ : రొకాయిస్తే యెంజేస్తుందేవిఁటండి?

కరట : యిలాంటి మానం గల మనిషైతే నూతులో గోతులో పడుతుందండి.

రామ : అలాగనా అండి?

కరట : అందుకు సందేహమేమిటండి? నాజూకైన మనస్సు గల స్త్రీని మల్లెపువ్వులాగ వాడుకోవాలండి.

రామ : ఆ నాజూకులూ గీజూకులూ మీకేం తెలుసునండి?

కరట : పుస్తకాల్లో చదువుకున్న ముక్కలు. నాయకుడు నిరాకరిస్తే నాయిక వొచ్చిన్నీ యేవే, ఉద్యానాల్లో వుండుకున్నషువంటి లతలతో వురిపోసుకుంచుందండి. మహాకవుల నాటకాల్లో ఆష్లాగే జరిగినట్లు రాశారండి.

రామ : మరెవళ్లతో మాట్లాడినా తప్పులేదు గాని, హెడ్డు కనిష్టీబుతో మాత్రం మాట్లాడవద్దని బుద్ధి చప్పండి. మీరు తండ్రిలాంటి వారు గదా?

కరట : ప్చు! అంత అదృష్టవాఁ అండి! అట్లాంటి పిల్లే నాకు వుంటే, మూడు నాలుగు వేలకమ్ముకుని రుణాలూ పణాలూ లేకుండా కాలక్షేపం చేసి వుందును. దీన్నయినా నాలుగు దిక్కులా అమ్మజూపితే రెండు మూడు వేలు యిదివరకే చేతిలో పడివుండునండి. మేనరికం చెయ్యాలని దీంతల్లి భీష్మించుక్కూచోబట్టి యీదురవస్థ మాకొచ్చింది. అంచాతనే యింట్లో చప్పకుండా యీ పిల్లని వెంటతీసుకొచ్చి యీ దేశంలో పెళ్లికి చూపుతున్నాను.

రామ : నా సహాయ లోపం వుండబోదు.

కరట : ఐతే కార్యవఁయిందే!

రామ : యేదీ పిల్లా యిలారా, చెయి చూపించూ.

(శిష్యుడు భయం నటించి వెనక్కి తక్కును)

కరట : చూపించమ్మా, భయంలెచ్చూపించు (కరటక శాస్తుల్లు శిష్యుణ్ణి రామప్పంతులు దగ్గిరికి తోయును. రామప్పంతులు చెయ్యిపట్టుకుని అరిచెయ్యి చూచు చుండును. శిష్యుడు చెయ్యి లాగుకొంటూన్నట్టు నటించును. మధురవాణి సిరాబుడ్డీ, కలం, కాకితం పట్టుకొని రామప్పంతులు వెనక నిలుచుండును)

రామ : ఆహా! యెం ధనరేఖా! సంతాన యోగ్యత బాగా వుంది.

మధు : మీరు చేపట్టింతరవాత, అందుకు లోపం వుంటుందా?

(సిరాబుడ్డిలోని సిరా రామప్పంతులు ముఖం మీద పోసి ఛఝ్ఝున వెళ్లిపోవును)

★★★

౩వ స్థలము. కృష్ణారాయపురం అగ్రహారంలో అగ్నిహోత్రావధాన్లు గారి ఇల్లు

(వీధి-గుమ్మం యదట గిరీశం నిలిచి సన్నని గొంతుకతో పాడును)

"కాముని విరిశరముల బారికి నే,
నేమని సహింతునే, చెలి, యేమని సహింతునే?"

వీడి తస్సాగొయ్యా, వీడి బాణాలు పువ్వులటోయి? ఆ మాట యవడు నమ్ముతాడు? వెర్రికుట్టె యెవడైనా నమ్మాలి గాని? అనుభవ వేద్యమైన దీని నిజం యేమిటంటే : మంచి పదును బట్టిన లోహం మొనకి, డయమండ్ పాయింట్ వేసి, పాయజన్‌లో ముంచి, కంటికి కనపడకుండా మంత్రించి విసురుతాడు. అంచేతనే పైకి గాయం కనపడదు గాని, పోలీసు వాళ్ల దెబ్బల్లాగ లోపల తహతహ పుట్టిస్తాయి. ఈ విడో బ్యూటీ చూస్తే యేమీ తోచకుండా వున్నది. అయితే యిది చెప్పినట్టలా వశమయ్యే మనిషి కాదు. పాతరస్త్రాలేం పనికి రాకుండా వున్నాయి. నా యక్స్పీరియన్సూ, నా శృంగార చేష్టలూ గుడ్డి గవ్వంత పని చెయ్యకుండా వున్నాయి. యింత సింప్లిసిటీ యక్కడా కానలేదు. దీనికి లవ్ సిగ్నల్సు రామరామా! యేమీ తెలియవు. చమత్కారం మాటలు ఆడితే యేమిన్నీ అర్థం చేసుకోలేక ఆ లేడి కళ్లతో తెల్లబోయి చూస్తుంది. అయామ్ డ్రెడ్ఫుల్లీ యిన్ లవ్ విత్ హర్. దీన్ని చూసిన దగ్గిర్నించీ టౌన్ లవ్సూ, డాన్సింగర్లుసూ, మీద పరమాసహ్యం పుట్టింది. పాజిటివ్ యబహరెన్స్. వాళ్ల పెంకె మాటలూ, పెడర్థాలు, దొంగ వేషాలూ, డామిట్! అంతా యిన్సిన్సిరిటీయేగదా? యిన్నాళ్లు మధురవాణి వలల్లో పడి యెలాగు యాస్‌ని అయిపోయినానో నాకు నా మట్టుకే ఆశ్చర్యంగా ఉంది! మధురవాణికీ యీ మనిషికీ కంపారిజన్ వున్నదా? అది రంగు వేసిన గాజుపూస, యిది ప్యూర్ డైమండ్? కాదని యవడైనా అభాజనుడు అంటే అమాంతంగా వాడి పిలకూడదీస్తాను. దీనిని చెడగొట్టడానికి ప్రయత్నం చెయ్యకూడదు. చేసినా సాగేది కాదు. గనక కొత్తదారీ, కొంత న్యాయమైనదారీ తొక్కాలి. యేమిటయా అది? మాయోపాయం చేసి దీన్ని లేవదీసుకుపోయి విడో మారియేజి

చేసుకుంటినట్టాయనా కీర్తీ, సుఖం కూడా దక్కుతాయి. "టూ బర్డ్స్ యట్ వన్ షాట్!" యిలాంటి అట్టర్లీ యిన్నోసెంట్ విడోని వొప్పించి తీసుకుపోయి పెళ్లాడితే మజా, ప్రయోజకత్వమూ గాని, రెండేసి మూడేసి సంతానాలు కలిగి తురకాడితోనో, దూదేకులవాడితోనో లేచిపోవడానికి సిద్ధంగా వున్న దండు ముండల్ని విడో మారియేజి చేసుకుంటే హెల్! పూట కూళ్ళమ్మలాంటి ముండని పెళ్ళాడ్డం విడో మారియేజి అనిపించుకోదు. అది దొంగ ముండా మారియేజి! యిదేవింటయా యిది, యీ బుచ్చమ్మ? సాక్షాత్తూ పరమపవిత్రమైన విడో విత్ గిల్ట్ లెటర్స్! అయితే, గియితే మ–రా–రా–శ్రీ, యన్ – గిరీశం గారు విడో మారియేజి చేసుకోవడమేనా? "టు మారీ యె విడో, ఆర్ నాట్ టు మారీ, దటీజ్ ది క్వశ్చన్!" షేక్స్పియర్ పడ్డ అవస్థలో పడ్డాం! "తొందరపడి హాజీసాహేబు తురకల్లో కలిసిపోయినాడన్నట్లు" నావంటి బుద్ధిమంతుడు తొందరపడి యేపనీ చెయ్యకూడదు. దాని లాభనష్టాలు బేరీజు వేసి, జమా ఖర్చు చేసుకుని మరీ డిసైడ్ చెయ్యాలి. లెటస్ సీ, Imprimis ఒకటో పద్దు డెబిట్ (నష్టం)– విడో మారియేజి చేసుకుంటే మావాళ్లు అక్కర చెయ్యరు. అందుకు క్రెడిట్, (లాభం) – వాళ్లిప్పుడు చేస్తూన్న అక్కరేవుంది గనక బాలెన్స్ (గాక బాకీ) నిల్, బండిసున్నా! రెండో పద్దు! డెబిట్ (ఖర్చు) – లోకం నన్ను బహిష్కారంచేస్తారు. అందుకు క్రెడిట్, (జమ)–లోకంలోకల్లా విలవైన వస్తువను నేను అంకించుకుని, పసలేని ఆ లోకానికే నేను బహిష్కారం వేస్తాను. గనక క్రెడిటు బాలెన్సు (నిలవ) –యేమిటయా? నెగెటివ్ యడ్వాంటేజి, హేవింగ్ నథింగ్ టుడూ వితే పాపర్‌వర్ల్డు – పోజిటివ్ యడ్వాంటేజి –పొజెసింగ్ ఆలిట్స్ వెల్త్! మూడోపద్దు – డెబిట్ – నష్టం – "వీడి పెళ్లాం వెధవముండ" అంటారు. నోటాబీనీ – యీ పద్దు నిజంగా డెబిటేనా? ఆడిట్ డిపార్టుమెంటువార్నడిగి సంశయం తీర్చుకోవాలి. అందాకా మ–రా–రా–శ్రీ, గిరీశం గారి అభిప్రాయం యేమంటే – విడో అనేది యేమిఁటి? ఏ నేమ్! ఓ పేరు! ఆ పేరు మనిషి మొహమ్మీద రాశుందా? మనిషిని ముస్తాబు చేసి యదట నిలబెడితే, యిది పునిస్త్రీ, యిది విడో అని చప్పగలిగిన పెద్దమనిషి యవడు? ఒహడూ లేడు, గనక విడో అనే వస్తువ యక్కడుందయా? వెక్కిరించే వెధవల నోళ్లలో వుంది. దీనికి క్రెడిట్,(లాభం) యేమనగా–విడో పెళ్ళాడిందంటే అశుభం వోగాయిత్యం అని అటెవడూ కన్నెయ్యడు. యిక డెబిట్లేని శుద్ధ క్రెడిట్, నంబర్ ఫోర్, "చుక్కలవలె, కర్పూరపు ముక్కల వలె నీదు కీర్తి ముల్లోకములన్ కిక్కిరిసి పిక్కటిల్లెను", అన్నట్లు గిరీశంగారి కీర్తి మిన్ను ముట్టుతుంది. గిరీశం గారి విధవా వివాహ మహోత్సవం కథ న్యూసు పేపర్లలో పెద్దక్షరాల్తో పడుతుంది. క్రెడిట్ నెంబర్ ఫైవ్ విడోమారియేజి యసోసియేషన్ వారు

ఒక తృణం యిస్తారు. బుచ్చమ్మక్కూడా కొంచం డబ్బుంది. డెబిట్-దావా తెస్తే గాని అవుఁధాన్లు మావగారు దాన్లో దమ్మిడీ యివ్వడు.

ఫ్రొజెండ్ కాన్సన్నీ విచారించగా, ఆవశ్యం విడోమేరియేజి చేసుకుని తీరవలసిందే. అయితే సాధనవేఁవిఁటి? యేదైనా యాసెస్ బ్రిడ్జికట్టి వొడ్డు చేరాలి. (పైకి ముఖంయెత్తి ఆలోచించి) వెంకమ్మ, మొగుడితో దెబ్బలాడి నూతులో పడ్డప్పుడు నేను సాహసించి వురికి పైకి తీసిందగ్గిర్నుంచీ వూరంతా నేను సాక్షాత్తూ సత్యహరిశ్చంద్రుణ్ణిగా భావిస్తున్నారు. అడుగడుక్కి బుద్ధి దాట్లేస్తూంటుంది గాని, నేనంత వాణ్ణీ కానా యేవిఁటి? స్నేహం పట్ల పీకిచ్చేస్తారే గిరీశంగారు! సాధారణులా? గనుక బుచ్చమ్మని మనం లావుచనుం చేసినా సుతిమించే వరకూ యవరూ తప్పు బట్టబోరు, రాత్రిళ్ళు అరబ్బీ నైట్లు, కాశీమజిలీలు, మదన కామరాజు కథలూ చెబుతూ వుంటే యంతో సర్దాగా పక్కని కూచుని వింటుంది. లవ్ స్టోరీజ్ బుఱ్ఱకెక్కించాను. కొంత గ్రౌండ్ ప్రిపేరైంది గనక, యిహ విడో మేరియేజి మంచిదని బోధపరుద్దాం. పాచిక పారినట్టాయనా, రాయవరం చలో, విడో మారియేజి కరో! లెట్ మీ బిగిన్ ది కాంపైన్ ఏట్ వన్స్! (తలుపు కన్నములోనుంచి తొంగి చూచి) నడవలో కూర్చుని విస్తళ్లు కుడుతున్నది. మొట్టమొదట కొంచం మ్యూజిక్ విసురుదాము. (ఎటులోర్తునే చెలియా అను జావళీ కూనురాగముతో పాడి) బుచ్చమ్మ వదినగారూ తలుపు తీయండి. (బుచ్చమ్మ తలుపు తీయును) వదినా... వెల్!... వెంకటేశం యేమిచేస్తున్నాడు?

బుచ్చమ్మ : పెరట్లో గొట్టికాయలాడుతున్నాడు.

గిరీశం: ఈ వూరువస్తే మరి చదువు చెడిపోతుంది. పట్నంలో వున్నప్పుడు డస్కు దగ్గిర నుంచి కదలితే వొప్పేవాడను కాను. ఒక్కమాటు పి... పిలుస్తారా పాఠం చెపుతాను.

(బుచ్చమ్మ తమ్ముని తీసుకొని వచ్చుటకు వెళ్లును.)

ఆహా! దీని తస్సాగొయ్యా, మొహం యెదటికి వచ్చేటప్పటికి కొంచం ట్రెంబ్లింగ్ పట్టుకుంటుంది. వకటి అనవలెనని మరివకటి అనేస్తూ యుంటాను. మరెవళ్లూ లేరు, వంటరిగా దొరికింది గదా. యీలాంటప్పుడు నా మనస్సులో మాట చెప్పేస్తే తీరిపోవునా! ఆ కోతి వెధవని తీసుకురమ్మని చెప్పాను. కానీ, పాఠాలలో చిన్న లెక్చరు వేతాము. (వెంకటేశ్వరులు, బుచ్చమ్మ ప్రవేశింతురు.) యేమివాయి మైడియర్ బ్రదరిన్లా వెంకటేశం, పాఠాలు చదవడం శుభ్రంగా మానివేశావు? యిక్కడ మరి మాసం రోజులు వుంటే వచ్చింది కూడా మరచిపోతావు. యేదీ టెక్స్టుబుక్కు పట్టుకురా. (వెంకటేశం పుస్తకము పట్టుకొని వచ్చును) గాడ్స్ వర్క్స్ అనే పాఠం తియ్యి. రీడ్‌ఆన్ మై గుడ్ బోయ్.

వెంక : (తడుముకుంటూ) దేర్ యిజ్ నాట్ ఏన్ ఆబ్జక్ట్ ఇన్ క్రియేషన్ వుచ్ డజ్ నాట్ సెర్వ్ సమ్ యూస్‌ఫుల్ పర్పజ్.

గిరీశం: అట్టె! అట్టె! అక్కడ నిలుపు, క్రియేషన్ అనగా యేమిటి?

వెంక : క్రియేషన్ అనగా – అనగా – ఆవులు.

గిరీశం: నాన్సెన్స్, చదవేస్తే ఉన్న మతి కూడా పోతున్నది. ఆవులు యెదటవున్నాయనా ఆవులంటున్నావు? మళ్ళీ ఆలోచించి చెప్పు.

వెంక : యే మాటకి అర్థం అడిగారండీ?

గిరీశం: క్రియేషన్

వెంక : ఆదా! క్రియేషన్ అంటే ప్రపంచం. నేను, యెదట ఆవులు కనబడితే యీ ఆవుపెరుగు యీ నెలరోజులేకదా తినడవఁని ఆలోచిస్తూన్నాను.

గిరీశం: వన్ థింగ్ ఏట్ ఏ టైమ్. యిప్పుడు పాఠం మాట ఆలోచించు. క్రియేషన్ అనే వక్కమాట పైనే వక్క ఘంట లెక్చరు యివ్వవచ్చును. ప్రపంచం యేలా గున్నది? కపిద్ధాకార భూగోళా అని మనుధర్మ శాస్త్రంలో చెప్పినాడు. కపిద్ధమంటే యేమిటి?

వెంక : నారింజపండు

గిరీశం: వెరిగుడ్. అందుకు అమర నిఘంటులో పద్యం నీకు వచ్చునా?

వెంక : రాదు. చెప్పండి రాసుకుంటాను.

గిరీశం: యింతలు బదరీ ఫలములు యింతలు మారేడు బళ్ళు యీడుకు జోడై బంతులు తామర మొగ్గలు దంతీకుచ కుంభములబోలు తరుణీ కుచములూ. యీ ప్రపంచములో యేమివస్తువులుంటవి?

వెంక : ఆవులు.

గిరీశం: డామ్ నాన్సెన్స్, యెంతసేపూ ఆవులేనా? యేవిఁటి వుంటవో బాగా ఆలోచించి చెప్పు.

వెంక : గేదెలు.

గిరీశం:దట్‌విల్ నాట్ డు, మళ్లీ ఆలోచించి చెప్పు.

వెంక : అయితే నాకు తెలియదు.

గిరీశం: విడోస్–యింత చిన్న ప్రశ్నకు నీకు జవాబు తెలియదు! ప్రపంచమందుండే వస్తువు లన్నిటి లోకీ ముఖ్యమయినవి విధవలు. దాని విషయమై పెద్ద లెక్చరు యివ్వ వచ్చును. మనదేశములో ఒక దురాచారము వున్నది. మొగవాడికి పెళ్లాము చచ్చిపోతే తిరిగి

పెళ్లాడుతాడు. ఆడదానికి మొగుడు చచ్చిపోతే యంత యవ్వనములో నున్నా, యెంత సొగసుగానున్నా, మరివకడిని పెళ్లాడవల్లలేదు. ఇది అన్యాయమంటావా, కాదంటావా?

వెంక : తప్పకుండా అన్యాయమే.

బుచ్చమ్మ : యేమండీ గిరీశం గారూ, వెధవలు పెళ్ళాడడం పాపం కాదూ?

గిరీశం: ఆహా! మీ సత్యకాలం చూస్తే నాకు విచారంగా నున్నది. వెధవలు పెండ్లాడవలసినదని పరాశరస్మృతిలో స్పష్టంగా నున్నది. వేదంలో కూడా నున్నది. రాజమహేంద్రవరములో యిదంతా పండితులు సిద్ధాంతం చేసినారు. పూర్వకాలంలో వెధవలు పెండ్లాడే వారు, వెంకటేశం! నలచరిత్రలో దమయంతి రెండో పెండ్లి సాటించిన పద్యం చదువు.

వెంక : నాకు రాదు.

గిరీశం: ఇంత ముఖ్యమయిన పద్యం మరచిపోవడం యంతతప్పూ! నోటుబుక్కు తీసి రాసుకో – "దమయంతి రెండో పెళ్లికి, ధరనుండే రాజు లెల్ల దడడడవచ్చిరీ" – చూశావా! లోకంలో వుండే రాజులంతా వెధవని పెళ్లాడడానికి వచ్చారట, (బుచ్చమ్మ వైపు జూచి) చూశారా? శాస్త్రాలన్నీ వొప్పుకోవడమే కాకుండా మీది మిక్కిలి వెధవలు పెళ్లాడకుండా వుండిపోతే దోషమని కూడా చెప్పుతూ వున్నాయి. యిందు విషయమై శంకరాచార్యులవారు పత్రిక కూడా యిచ్చి యున్నారు.

బుచ్చమ్మ : అయితే మనవాళ్లంతా వెధవల్ని పెళ్లి చేసుకోకూడదంటారే?

గిరీశం: అదంతా యింట్లో చాకిరీ చేయించుకోవడము కోసరము గాని మరేమీ కాదు. ఝామురాత్రి ఉందనగా లేచి మరునాడు రెండు ఝాముల రాత్రి దాకా యెద్దులాగు పనిచేయిస్తారు కదా? ఒక పూట కంటే యెక్కువ భోజనం చెయ్యనియ్యరు గదా? అప్సరస లాగున యెంత సొగసుగా నున్నా మంచిగుడ్డ కట్టుకోనివ్వరు. సరుకు పెట్టుకోనివ్వరు. తుమ్మెద పంక్తుల్లా వుండే జుత్తు కూడా తీసివేస్తారు గదా! ఫర్ ఏగ్జాంపిల్, మీ అక్కయ్యకు ఆ చంద్రబింబము వంటి ముఖము పైని ఒక కుంకుమ బొట్టుంటే త్రినేత్రుడికైనా చూడడానికి అలవి వుండునా? ఆహా ఈ అవస్థ చూస్తే నా హృదయం కరిగిపోతున్నది. ఆల్‌రైట్! ప్రపంచములో యింకా యేమి వస్తువులువున్నవి?

వెంక : చేగోడీలు.

గిరీశం: డామ్ నాన్సెన్స్–ఎంతసేపూ తిండి విషయమయ్యే ఆలోచిస్తావు. బాచిలర్స్, బ్రహ్మచారులు కూడా వున్నారు. వాండ్లు చెయ్యవలసిన పని యేమిటి?

వెంక : వేదం చదువుకోవడం, పెయ్యలకి గడ్డి తేవడం

గిరీశం: నాన్సెన్స్, అది మీ తండ్రి దగ్గర చదువుకునే విద్యార్థుల మాట. బ్రహ్మచారి యొక్క రియల్ డ్యూటీ అంటే, విధింపబడిన పని యేమనగా, విధవలను పెండ్లాడడమే. ఇంకా క్రియేషనులో యేమున్నది?

వెంక : నాకు తెలియదు.

గిరీశం: రామవరములో వెధవ వివాహము చేసుకున్న వాళ్లకల్లా నెల వక్కంటికి నూరు రూపాయలు యిచ్చి పోషించడమునకు విడోమారేజి సభ వకటి యున్నది. ఇదివరకు అయిదు వేల మంది విధవలకు వివాహములు అయి పునిస్త్రీలు అయిపోయినారు. ఆల్‌రైట్! క్రియేషన్ అనే మాట అయినది. ఆసెంటెన్సు అంతకూ అర్థము చెప్పు.

వెంక : మీరొకమాటు చెప్పిన తరవాత నేచెబుతాను.

గిరీశం: ఆల్‌రైట్! ప్రపంచములో దేవుడు ప్రతి వస్తువునూ యేదో వొక వుపయోగము కొరకు చేసి యున్నాడు. చేగోడీ యెందుకు చేసినాడూ?

వెంక : తినడముకు.

గిరీశం: దట్ ఈజ్ రైట్, ఆవులనెందుకు చేశాడు?

వెంక : పాలు యివ్వడముకు?

గిరీశం: పెర్‌ఫెక్ట్‌లీ రైట్, ఆడవాళ్లనెందుకు చేశాడు?

వెంక : వంట చెయ్యడానికి.

గిరీశం: నాన్‌సెన్స్. పెండ్లాడడముకూ పిల్లలను కనడముకున్నూ. గనక పెండ్లాడకుండా వున్న వెధవ పిల్లలు దేవుని ఆజ్ఞను అతిక్రమించిన పాపమును చేస్తున్నారు.

(అగ్నిహోత్రావధానులు ప్రవేశించును)

అగ్ని : ఏమండీ గిరీశంగారూ మా కుర్రవాడికి చదువు చెప్తున్నారూ?

గిరీశం: ఘంటసేపాయి చెపుతున్నానండి.

అగ్ని : యేదీ నేను కూడా వింఛాను కొద్దిగా చెప్పండీ.

గిరీశం: మైడియర్ బోయ్, గాడ్ మేడ్ క్రియేషన్, సృష్టి యెవడు చేసినాడూ,

వెంకటేశ : దేవుడు.

గిరీశం: ఫాదర్ ఈజ్ నెక్స్ట్ టు గాడ్. దేవుని తరువాత ముఖ్యం యెవరూ! సే ఫాదర్

వెంకటేశ : తండ్రి.

అగ్ని : మొత్తము మీద మీ ఇంగ్లీషు చదువు మంచిదిలాగే కనబడుచూన్నది. భాషభేదం గాని మన ముక్కలే వాళ్లవిన్నీ.

గిరీశం: వెంకటేశం! దేవుడు సృజించిన ప్రపంచములో యేమి వస్తువులున్నవి. సే కోర్ట్స్.

వెంకటేశ : వెధవలు.

గిరీశం: నాన్‌సెన్స్, సే కోర్ట్స్.

అగ్ని : యిదేమిటండోయి ప్రపంచంలో వెధవలున్నారంచున్నాడు. ఇంగ్లీషు పుస్తకాల్లో యిదేనా యేమిషి వున్నది?

గిరీశం : వెధ్వల్ అన్నది లాటిన్ మాటండి – ఆ మాట కర్థం కచేరీలండి. కచేరీలు యెందుకున్నవి?

వెంకటేశ : దావాలు తేవడముకు.

గిరీశం : దట్ ఈజ్ రైట్ – చూచారండీ మీ వాడికి కచేరీల భోగట్టాలు కూడా నేర్పుతున్నాను.

అగ్ని : అయితే మన దావా విషయమై నేనిచ్చిన కాకితాలు సమగ్రంగా చూశారా?

గిరీశం : కేసు గెలవడముకు యేమీ అభ్యంతరము లేదు. మీకు తెలియడం కోసం గ్రంథం అంతా తెలుగు చేస్తున్నాను. మామగారూ మీ విషయమై యెంత శ్రమయినా పడి అమలాపురం వెళ్లి అక్కడ కోర్టులో కేసు గెలిపించకపోతే నన్ను పేరుపెట్టి పిలవవద్దు.

అగ్ని : యేదో అంతా మిమ్మలినే నమ్ముకుని వున్నాము. యెంత డబ్బయినా కేసు గెలిస్తే చాలును. పెళ్లిపనులకి మీ కుమ్మక్కు వుంటేనే కాని తూగదు సుమండీ.నామీద కోపంచాత కరకటశాస్త్రుల్లూ వాళ్లూ వెళ్లిపోయినారు. వాళ్లు వొచ్చేటట్టు కనపడదు.

గిరీశం : మీరు కూర్చున్న దగ్గిరనుంచి కాలుకదపకుండా ఎరేంజిమెంటు యావత్తూ నేను చేస్తాను కాదూ.

(నిష్క్రమించుచున్నారు.)

★★★

౪వ స్థలము. పెరటిలో జామిచెట్టు కొమ్మ మీద
వెంకటేశం కూచుని జామిపండు కొరుకుచుండును.
(చెట్టుకొమ్మలు ఆవరించివున్న నూతిలో నీరు బుచ్చమ్మ తోడుతుండును.)

బుచ్చమ్మ : తమ్ముడూ, గిరీశం గారు గొప్పవారర్రా?

వెంక : గొప్పవారంటే అలా యిలాగా అనుకున్నావా యేవిఁటి? సురేంద్రనాద్ బెనర్జీ అంత గొప్పవారు.

బుచ్చమ్మ : అతగాడెవరు?

వెంక : అందరికంటే మరీ గొప్పవాడు.

బుచ్చమ్మ : అయితే గిరీశం గారికి వుద్యోగం కాలేదేమి?

వెంక : నాన్సన్స్! నువ్వు ఆడదానివి; నీకేం తెలియదు. ఉద్యోగవఁంటే గొప్పనుకుంటున్నావు. ఉద్యోగవంటే యేమిటో తెలిసిందా? సర్వెంట్ అన్నమాట.

బుచ్చమ్మ : అనగా యేమిటి?

వెంక : సర్వెంటనగానా? నౌఖర్ అన్నమాట. మన గేదెని కాసే అశిరిగాడు ఒక సర్వెంట్. మన యిల్లు తుడిచే అంకి ఒక సర్వెంట్. వీళ్లు మన నౌఖర్లు. పోలీసూ, మునసబూ, తెల్లవాడి నౌఖర్లు. జీతం లావురాగానే గొప్పనుకున్నావా యేవిఁటి? సురేంద్రనాద్ బెనర్జీ, గిరీశం గారూ లాంటి గొప్పవాళ్లు తెల్లవాడి దగ్గిరకాదు, దేవుఁడి దగ్గిరైనా నౌఖరీ చెయ్యమంటే చెయ్యరు. కలక్టరేవంటాడో తెలిసిందా? పోలీసువెళితే "స్టాండ్!" నిలుచో అంటాడు. గిరీశం గారు వొచ్చారంటే షేక్‌హేండ్ చేసి కుర్చీమీద కూచోండి అంటాడు. ఆయనకి హైదరాబాదు నవాబు వెయ్యిరూపాయల పని యిస్తామంటే, నీపనెవడిక్కావాలి పొమ్మన్నాడు.

బుచ్చమ్మ : ఆయనకి పెళ్లైందిరా?

వెంక : లేదు.

బుచ్చమ్మ : తమ్ముడూ, వెధవలు పెళ్లాడ్డం మంచిదంటారుగదా, ఆయనెందుకు పెళ్లాడారు కార్రా?

వెంక : నీకు యంతచెప్పినా తెలియదు (గట్టిగా) ఆయన ఉద్యోగం చెయ్యకపోవడం, పెళ్లి మానుకోవడం లోకం మరామత్తు చెయ్యడానికట; యిప్పుడు తెలిసిందా?

బుచ్చమ్మ : యలా మరమ్మత్తు చేస్తున్నార్రా?

వెంక : నావంటి కుర్రాళ్లకి చదువు చెప్పడం (నిమ్మళంగా) చుట్ట నేర్పడం. (గట్టిగా) నాచ్చికొశ్చన్ అనగా సానివాళ్లనందర్నీ దేశంలోంచి వెళ్లగొట్టడం ఒహటి. నేషనల్ కాంగ్రెస్–అనగా దివాన్గిరీ చలాయించడం ఒహటి. యిప్పుడు తెలిసిందా?

బుచ్చమ్మ : ఉద్యోగం చెయ్యరన్నావే? దివాన్గిరీ యే రాజు దగ్గిర్రా?

వెంక : యే రాజుదగ్గిరా? – ఆడదానివి నీ కెందుకూ యీ భోగట్టా అంతాను?

బుచ్చమ్మ : నువు కూడా లోకం మరమ్మత్తు చాస్తావుప్రా?

వెంక : ఓ !

బుచ్చమ్మ : ఐతే వెధవముండని కూడా పెళ్లాడతావురా?

వెంక : నాన్న తన్నకుండా వుంటే తప్పకుండా పెళ్ళాడతాను; గాని బోడిగుండు చేస్తే మాత్రం నాకక్ఖర్లేదు.

(గిరీశం ప్రవేశించి).

గిరీశం : వదినా యీ చెట్టుకింద నిలబడితే మీరు వనలక్ష్మిలా వున్నారు (బుచ్చమ్మ వైపు తేరి చూసును).

బుచ్చమ్మ : విన్నారా? తమ్ముడు వెధవని పెళ్లాడతాష్ట!

గిరీశం : నా ప్రియశిష్యుడూ, మీకు ప్రియసోదరుడూ అయిన వెంకటేశం విధవా వివాహవేఁ చేసుకుంటే, మేం యావన్మందివిఁన్నీ బ్రహ్మరథం పట్టవాఁ?

బుచ్చమ్మ : గురువులుగదా ముందు మీరెందుకు చేసుకోరు?

గిరీశం: అడగవలిసినమాట అడిగారు. చెబ్తాను వినండి. మీరడిగినతరవాత చెప్పకపోవడం తప్పని చెబుతున్నాను గాని, యీ మాటలు చెప్పవలసినవి కావు. యేవఁంటారా? నా గొప్ప నే చెప్పుకోకూడదు గదా? అదొహటి. అంతకంటె ప్రమాదమైన మాట మరోటుంది. చూశారా వొదినా! – మొదట్నించీ విధవా వివాహం కూడదు కూడదు అని తప్పు అభిప్రాయంలో పడిపోయివున్న అత్తగారూ, మావఁగారూలాంటి పెద్ద వాళ్లకి యెన్ని శాస్త్రాలూ సవబులూ మనం చెప్పినా, వాళ్లకి నెత్తికెక్కవు. యిలాంటి మాటలు వాళ్లతో మనం చెప్పినట్టాయనా కఱ్ఱుచ్చుకుంటారు. మావఁగారు వేదం మట్టుకే చదువుకున్నారు గాని నేను శాస్త్రాలు అన్నీ చదువుకున్నాను. అబ్బో, నేను మనశాస్త్రాల్లో వుడ్డోలుణ్ణి. శాస్త్రకారుడు యేవఁన్నాడూ? "బాలాదపి సుభాషితం" అన్నాడు. అనగా మంచిమాట చంటిపిల్లడు చెప్పినా విని ఆ ప్రకారం చెయ్యండయ్యా అన్నాడు. అయితే మన పెద్దవాళ్ళు శాస్త్రంలో చెప్పిన ప్రకారం నడుస్తారూ?

యంతమాత్రం నడవరు. మనం శాస్త్రమూ, సవబులూ చూపిస్తే యావఁంటారు? యీ గుంట వెధవలు చెప్పడం మనం విండవూనా అని కఱ్ఱుచ్చుకుంటారు. నా మాట కేవిఁచప్పకండి, నాది యినుంలాంటి శరీరం–కొడితే కఱ్ఱ విరిగిపోవాలి గాని చెక్కు చదరదు. నా ప్రియ శిష్యుడికైతేనో? మీ అందరివీ మెత్తని మృదువైన శరీరాలు అవుట చాత యెవిఁకలు విరిగిపోతాయి. గనక యీ మాటలు మన్లో మనం అనుకోవలసినవే గాని మరోళ్ళతో ప్రాణం పోయినా అనవలసినవి కావు. యావఁంటారు?

బుచ్చమ్మ : అవును.

గిరీశం: అవునంటే చాలదు. యవరితోనూ యీ మాటలు చెప్పనని మీరంటేనే గాని, నా మనసులో మాటలు నాలుగూ యెలా చప్పడం?

బుచ్చమ్మ : యవరితోనూ చప్పను.

గిరీశం: వొట్టేసుకోవాలి.

బుచ్చమ్మ :యావఁని వొట్టేసుకునేది?

గిరీశం: యావఁనా? మీరు యవరితోటైనా చెబితే నా బుఱ్ఱ పగిలిపోవాలని వొట్టేసుకొండి.

బుచ్చమ్మ : అహఁ! అలా వొట్టేసుకోను! మీ బుఱ్ఱ చల్లగా వుండాలి. చెబితే నాబుఱ్ఱే పగిలిపోవాలని వొట్టేసుకున్నాను.

గిరీశం: అందుకు నే వొప్పుతానా యేవిఁటి? నా బుఱ్ఱ పగిలింతరవాత మీబుఱ్ఱ జోలికి యవడైనా రావాలి గాని, మీ ప్రాణానికి నా ప్రాణం అడ్డు వెయ్యనా?

బుచ్చమ్మ : మా అమ్మని బతికించారు కారా? మీరు ఆలాంటి వారే.

గిరీశం: ఆ మాట మీరే అన్నారు గనక, వినండి – చెప్తాను. నేను పెళ్ళాడి పెళ్లాం బిడ్డలూ నాకుంటే, వాళ్లని తల్చుకున్న తరవాత ప్రాణానికి తెగించి మీ అమ్మని తియ్యడానికి నూతులోకి గెంత గలిగివుందునా? యీ జన్మవఁంతా లోకోపకారం కింద వినియోగ పర్చు కుందావఁని నిశ్చయించుకుని యిదివరదాకా ఏకాకినైవుంటిని. సత్యమే. మీలాంటి నా మేలుకోరిన వాళ్ళు "పెళ్లిచేసుకో" అంటే ఆ మాట తోసేయడం కష్టమే; గాని ఒక మాట మాత్రం జవాబు న్యాయంగా చప్పండి. ఒక్కళ్లకి ఉపకారం చెయడం గొప్పా? అందరికీ ఉపకారం చెయడం గొప్పా?

బుచ్చమ్మ : అందరికి చెయ్యడవేఁ గొప్పనుకుంటాను.

గిరీశం: సరే! ఆ మాట మీద నిలవండి. పెళ్లాడి, ఆలూ బిడ్డలికి, ముచ్చకాయ ముగ్గురికి ఉపకారం చెయడం కంటే లోకోపకారం కింద యీ ప్రాణం వినియోగపర్చడం పుణ్యం కాదా? చచ్చే కాలానికి స్వర్గం యెదురుగుండా వొస్తూందే?

బుచ్చమ్మ : లోకానికి యేం ఉపకారం చాస్తారు?

గిరీశం: అలా అడగండి. సోషల్ రిఫారమ్. సోషల్ రిఫారమ్ అంటే సంఘ సంస్కారం. అసలు యింగిలీషు మాట యంత అర్థవౌఁతుందో, మీకు, దాని తర్జుమా కూడా అంతే అర్థం అవుతుంది. విప్పి చెప్పాలంటే ఒక సిమిలీ, అనగా ఉపమానం చెప్పి మీకు బోధపరుస్తాను. లోకం తప్పు తోవలో వెళ్లుతూంటే ఆ తోవలోంచి మళ్లించి మంచితోవలో పెట్టడమనేది సోషల్ రిఫారమ్.

బుచ్చమ్మ : యేమిటా తప్పుతోవ?

గిరీశం : జారూ బురదాగట్లూ గతకలూ వున్న తోవ యలా వుంటుందో యిప్పుడు మనవాళ్ల ఆచారాలు అలా వున్నాయి; ఆ తోవలోంచి బండీ తప్పించి మంచి దిమ్మిసాకొట్టిన హైరోడ్డులోకి మళ్లించాలి. ఆ బండికి రెండు చక్రాలు. ఒకటి విధవా వివాహం, రెండు నాచిక్వొశ్చన్, అనగా సానివాళ్లని హతవాఁర్చడమున్నూ ఈ రెండే రాజమార్గాలు.

బుచ్చమ్మ : మనవాళ్ల దురాచారాలేవిఁటో నాకు బోధపడలేదు.

గిరీశం: ఐతే చెబుతాను వినండి. ముసలాళ్లకి చిన్న పిల్లల్నిచ్చి పెళ్లి చెయ్యడం ఒకటి. డబ్బుకి పిల్లల్ని అమ్ముకోవడం ఒకటి. అవునంటారా కాదంటారా?

బుచ్చమ్మ : అవును.

గిరీశం: ఆ ముసలాళ్లు ఛస్తే కష్టం సుఖం యరగని పసి పిల్లలు వెధవలు అవుతారు. ఉప్పూ, పులుసూ తినడం చాత యేమీ యరగని పసిపిల్లలు పూర్ణయవ్వనం వొచ్చిన తరవాత మనసు పట్టలేకపోతే వాళ్లదా తప్పు? "వెధవ వివాహం కూడదూ, గిధవ వివాహం కూడదూ" అని ఓర్వలేని మాటలు చెబుతూ, డబ్బుకాసించి, ముసలి పెళ్లిళ్లు చేసే మూర్ఖుల్దా తప్పు? వూరుకుంటారేం?

బుచ్చమ్మ : నాకు తెలియదు.

గిరీశం: అవుఁను మరి మీరేవఁనగల్రు? తల్లినీ తండ్రినీ యేవఁనుకున్నా మనసులో అనుకుని జీర్ణించుకోవాలి గాని, మీలాంటి మంచివాళ్లు పైకంటారా? నాలాంటి వాణ్ణి, యేవఁండీ మావఁగారూ, పిల్లల్ని రూపవంతుడూ, యవ్వనవంతుడూ, బుద్ధి మంతుడూ అయ్ని కుర్రవాడికి యిమ్మని శాస్త్రంలో వుంది గదా, శాస్త్రానికి విరుద్ధంగా యెందుచాత డబ్బుకక్కుర్తిపడి ముసలాళ్లకి కట్టబెడుతున్నారయ్యా? శాస్త్రంలో "వెధవలికి పెళ్ళి చెయ్యవలసినది, చెయ్యవలసినది" అని శాశించి చెప్పి వుండగా యెందుకు చెయ్యరయ్యా అని అడిగితినట్టాయనా, అర్థచంద్ర ప్రయోగం చేసి అవతలికి గెంటుతారు. అంచాత

"శాంతంభోషాణపెట్ట" అనుకుని నోరు మూసుకు వూరుకున్నాను. యిహ నాచ్చి కొశ్చన్ మాట వినండి. సానివాళ్ళని హతవాఁర్చడం మంచిదంటారా కారా?

బుచ్చమ్మ : వాళ్లని చంపేస్తారా యేవిఁటి?

గిరీశం: చంపక్కర్లేదు, "పొమ్మనక్కర్లేదు, పొగబెడితే" చాలునన్నట్టు సానివాళ్లని పెళ్లిళ్లకు పిలవకపోవడం, వాళ్లిళ్లకి వెళ్లకపోవడం, వాళ్లని వుంచుకోకపోవడం పైం చెప్పిన పనులు చేసేవాళ్లని కనపడ్డ చోటల్లా తిట్టడం, యిలా నాలాంటి బుద్ధిమంతులంతా ఒహటై కొంతకాలం చేసేసరికి, కలికంలోకైనా మరి సాంది వుండదు. లేకుంటే చూడండి. మన వెంకటేశం పెళ్లికి తప్పకుండా సానిమేళం తెస్తారు. నే యెరుగుదును. కూడదన్న పనల్లా మావఁగారు చాస్తారు, కూడిన పని మానేస్తారు. సానిమేళం తావడ మనేది డబ్బిచ్చి తద్దినం కొనుక్కోవడమన్నమాట కాదా? పెళ్లి నాటికి నా ప్రియ శిష్యుడికి కొంచెం యీడొస్తుంది గదా. ఆ సానిముండలు యట్టిగా బుట్టిగా వుండడం చూసి, పెళ్లాం మీద అసహ్యం పుట్టి "యీ పసిపిల్ల యదగడవెఁప్పుడు, కాపరానికి రావడవెఁప్పుడు, యీ సానివాళ్లు మామజాగా వున్నారని వాళ్లని వెంకటేశం వుంచు కుంటే కొంప మునిగిపోతుంది గాని తరవాయి వుండిపోతుందా? యేవఁంటారు?

బుచ్చమ్మ : అవును నిజవేఁ

గిరీశం : గనుక లోకం బాగుపడేటందుకుగాను వెధవలికి పెళ్లి చెయ్యడానికి, సానివాళ్లని సాగనంపడానికి వీరకంకణం కట్టాను. మరే వచ్చి, మీ తమ్ముళ్లాంటివాళ్లకి అనేకులికి విద్యాబుద్ధులు చెప్పుతున్నాను. గజీతగాణ్ణి ఔటచేత నూతుల్లో గోతుల్లో పడ్డ వాళ్లని పైకి తీస్తాను. యింకా నాషనల్ కాంగ్రెస్ ఒహటుంది గాని అందులో నే చేసేపని చాంతాడంత వ్యాఖ్యానం చేస్తే గాని మీకు బోధ పడదు. పరిపరి విధాల లోకోపకారం చేస్తున్నాను.

బుచ్చమ్మ : యీ పనులన్నీ పెళ్లి చేసుకుంటే మాత్రం చెయ్యకూడదా?

గిరీశం: యలా జెయడం? లోకవఁంటే యేవిఁటి గంజిగుంట అనుకున్నారా? యేషియా, యూరోప్, ఆఫ్రికా, అమెరికా, ఆష్ట్రలేషియా అని, ఐదు ఖండాలు. అందులో అమెరికాలో మనుష్యులు బుఱ్ఱకిందికీ కాళ్లు పైకీ పెట్టి నడుస్తారు. యిక్కడ పగలు గదా యిప్పుడు? అక్కడ రాత్రి. నార్త్‌పోల్ అని మరో దేశం వుంది. అక్కడ ఆర్నెల్లు పొగలే; అప్పుడు మరి రాత్రుండదు. ఆర్నెల్లు రాత్రే; అప్పుడు మరి పొగలుండదు. అక్కడేవిఁ టనుకున్నారు? సముద్రం అంతా మంచు కెరడైపోతే లేళ్లని బళ్లకి కట్టి సవారీఐ, వాయువేగ మనోవేగంగా వెళతారు. యిన్ని దేశాలకీ వెళ్లి అక్కడి వాళ్లకల్లా ఉపకారం

చేస్తే గదా లోకోపకారం అవుతుంది. పెళ్లాం బిడ్డలు వుంటే వాళ్లని వొదిలి యలా పోవడం? అయితే పెళ్లాడమని మీరు చెప్పిన మాట కూడా సుతలామూ కొట్టి పారెయ కూడదు. లోకానికోసం బతకడం ఉత్తమం. అయితే లోకం అంతా యంత విలవో అంత కన్న యెక్కువ విలవైన రత్నం లాంటి ఆడమనిషి దొరికితే, తప్పకుండా పెళ్లాడవలిసిందే. యీ వూరొచ్చేవరకూ నాకలాంటి దివ్య సుందర విగ్రహం, కనపళ్లేదు. మొహవెఁదట చెప్పకూడదు. అలాంటి మనిషి ఈ వూళ్లో కనపడ్డది; అందరాని పండుకు ఆశించడవెఁందుకని మనసు మళ్లించుకోడానికి విశ్వప్రయత్నం చేస్తున్నాను గాని మనస్సు లొంగకుండా వుంది. భగవంతుడేం జేస్తాడో! మనస్సుతో యావఁ ంటున్నానంటే, "ఓ వెఱ్ఱి మనసా! నువ్వు వలచిన చిన్నది ఆణిముత్యవేఁగాని యిన్నాళ్లూ పెళ్లి మానేసి యిప్పుడు "పెళ్లాడదాం, పెళ్లాడదాం" అని యెందుకు సందడిపడతావు? "సంసార సాగరం దుఃఖం, తస్మాజ్జాగ్రత జాగ్రత" అన్నాడు. సంసారంలో పడిపోతే మళ్లీ నీకు లోకోపకారం చెయడానికి అవకాశం వుంటుందా?" అని మనస్సుకి బోధ పరుస్తున్నాను. పెళ్లాడితే లోకోపకారానికి అవకాశం యంతమాత్రం వుండదు. చూశారా వదినా! మాటవరసకి మనం పెళ్లాడతాం అనుకుందాం. సంసారం గడుపుకోవడానికి డబ్బు సంపాదించుకోవాలా? యిదివరకల్లా అంటే బ్రహ్మచర్యం ఆచరిస్తున్నాను. గనక "సత్రా భోజనం, మఠానిద్రా" సరిపోయింది. మాటవరసకి మిమ్మల్ని పెళ్ళాడింతరవాత, అలా సరిపోదే! మనం గాని మావఁగారి మూర్ఖానికి లక్ష్యపెట్టక, యవరితోనూ చప్పకుండా రామవరం వెళ్లిపోయి అక్కడ శాస్త్రోక్తంగా పెళ్లాడావఁంటే, ప్రస్తుతం మట్టుకు విడో మారియేజి సభ వారు మనకి నెలకి నూర్రూపాయలు యిస్తారు. ఓ నాలుగయిదు మాసాలు అలా కాలక్షేపం చేసి, హైదరాబాదులోగాని బడోదాలోగాని ఓ వెయిరూపాయల వుద్యోగం సులభంగా సంపాదించుకుంటాను. హయిదరాబాదు నవాబు నెలరోజుల కిందట పెద్ద ఉద్యోగ విఁస్తానన్నాడు. "నేను ఒకడి దగ్గర నౌఖరీ చేస్తానా?" అని విఱ్ఱవీగి తోసిపారేశాను. మీరు వివాహం చేసుకోమని సలహా యిస్తారని అప్పుడే యెరిగి వుంటే ఆ ఉద్యోగం మించిపోనియ్యకపోదును.

బుచ్చమ్మ : మీరు ఉద్యోగం చెయ్యరన్నాడే, తమ్ముడు?

గిరీశం: అవును బ్రహ్మచారిగా వుండి లోకోపకారం చేస్తూ వున్నంతకాలం పెళ్లిచేసుకోనని శపథం పట్టాను. గాని, యిప్పుడు నా అదృష్టం వల్ల లోకం అంతటి కన్నా విలవైన వజ్రంలాంటి భార్యా దొరికితే పెళ్లాడక తీరుతుందా? లోకం యొక్క విలవ వెండి అనుకోండి, లోకం వెండైతే మీలాంటి సువర్ణచ్ఛాయగల కుందనపు బొమ్మ,

పఙ్చుండోవన్నె బంగారం అవునంటారా కాదంటారా? బంగారం విలవ యెక్కువా వెండి విలవ యెక్కువా? చప్పండి.

బుచ్చమ్మ: బంగారవేఁ యెక్కువ

గిరీశం: సరే, మీలాంటి బంగారం బొమ్మె లభించినప్పుడు లోకం గీకం అవతలబెట్టి పెళ్లాడక తీరదుగదా. మాటవరసకి మనం పెళ్ళాడతాం అనుకొండి. పెళ్లాడింతరవాత సంసారం సుఖంగా జరుపుకోవాలంటే లావుగా డబ్బుండాలి గదా? ఉద్యోగం చేస్తే గాని డబ్బులావుగా రాదే?

బుచ్చమ్మ: అవును.

గిరీశం: అట్టే డబ్బెందుకని అడుగుతారు ఒకవేళ, చెబుతాను వినండి. సంసారానికి యిల్లన్నది ఒకటుండాలి గదా? యేవఁంటారు?

బుచ్చమ్మ: అవును.

గిరీశం: నాకు మేడలుంటేనే గాని కుదరదు. యిలాంటి చిన్న ఇళ్లలో నాకు ఉక్కిరి బిక్కిరిగా వుంటుంది. ఆ మేడ చుట్టూ తోట వుండాలి. మావిడి చెట్లూ, అరిటి చెట్లూ, జామిచెట్లూ, చెప్పన్ని వృక్షాలూ వేస్తాం. మన వెంకటేశం కోతిలాగ పళ్లు తింటూ యెప్పుడూ ఆ చెట్ల మీదే వుంటాడు.

వెంక : ఆ చెట్ల పళ్లన్నీ నేనే కోస్తాను.

గిరీశం: అంతవాడివి కావనా? మనం అలాగ యిల్లూ, వాకిలీ, తోటా, దొడ్డీ, యార్పరుచు కునేటప్పటికి మనకి చిన్నపిల్లలు పుడతారు. వాళ్లని సంరక్షణ చెయ్యాలా? వాళ్లు నేను కుర్చీ మీద కూచుని రాసుకుంటూంటే వొచ్చి చెయ్యిబట్టుకు లాగి నాన్నా యిది కావాలి అది కావాలంటారు. మీరు బీరపువ్వుల్లాగ వొంటి నిండా సరుకులు పెట్టుకుని,చక్కగా పసుపూ కుంకం పెట్టుకుని, మహాలక్ష్మి లాగ యింట్లో పెత్తనం చేస్తూ వుంటే ఒక పిల్ల యిటివేపువొచ్చి మెడ కాగలించుకునీ, ఒక పిల్ల అటు వేపు వొచ్చి మెడ కాగలించుకుని "అమ్మా యిది కావాలి, అమ్మా అది కావాలని" అడుగు తారు. వాళ్లకి సరుకూ జప్పరా చేయించాలి, జరీ దుస్తులు కుట్టించాలి. గిరీశం గారి పిల్లల్ని తీసుకురా అని ఒకప్పుడు నవాబుగారి శలవౌతుంది. మన పిల్లల్ని వెంకటేశంలాగ కాయగావంచా, తెల్లచొక్కాయితో పంపించడానికి వల్ల కాదుగదా? వాళ్లకి చిన్నబళ్ళూ, గిళ్లూ కొనాలి. వాళ్లకి చదువూ సంధ్యా చెప్పించి ప్రయోజకుల్ని చెయ్యాలి? యిదంతా సంసార తాపత్రయం కాదా? యిందులో పడిపోతే మరి

లోకోపకారం చెయడానికి అవకాశవుంటుందా? చెప్పడం మరిచి పోయినాను, అప్పుడు మన వెంకటేశం మన దగ్గిరే వుండి చదువుకుంటాడు.

బుచ్చమ్మ: అలా అయితే మరి నాన్నకి ఖర్చుండదు. నాన్నా అమ్మా వాడి చదువు కోసం దెబ్బలాడ్రు.

గిరీశం: నే వొద్దన్నానా?

వెంక : నాకో చిన్న గుఱ్ఱబ్బండి కొనాలి.

గిరీశం: వేరే నీకు బండీ యెందుకు? మా పిల్లల బండీలో నువ్వు కూడా వెళ్లుదువు గాని, వాళ్లు అల్లర చెయకుండానూ, కింద పడిపోకుండాను చూస్తూ వుందువు గాని.

వెంక : అక్కయ్యని పెళ్లాడేస్తారా యేవిఁటి?

గిరీశం: మాటవరసకి అని అంటూంటే, మతిపోయినట్లు మాట్లాడతావేవిఁటి?

బుచ్చమ్మ: అంతేకద?

గిరీశం: అంతేగదంటే, అంతకంటె అదృష్టం నాకు పట్టడం యలాగ? ఆ మాట మీరు అన్నా, నేను అన్నా, మీ వాళ్లు నన్ను తన్ని తగిలేస్తారు. వెంకటేశం గానీ అన్నట్టాయనా, పెయ్యికట్టుతాడు వుణ్ణే వుంది.

వెంక : ఓయి నాయనో! (వీపు తడువుకొనును) గుప్ చప్! నే ఆ వూసెత్తను!

బుచ్చమ్మ: మానొస్తం, రాంభొట్లు గారి అచ్చమ్మ మీరు వొప్పుకుంటే మిమ్మల్ని పెళ్లాడతానంది.

గిరీశం: పెళ్ళాడడవేఁ వొస్తే, అచ్చమ్మనీ, పిచ్చమ్మ నా పెళ్లాడతాను? యప్పటికైనా "ఒకళ్లతో నాకు పనేవిటి? నా బతుకు సుఖవేఁదో నేను చూసుకుంటాను" అని మీలాంటి దివ్య సుందర విగ్రహమూ, గుణవంతురాలూ, నా మీద కనికరించి "గిరీశంగారూ నన్ను పెళ్లాడండి" అంటే పెళ్లాడతాను గాని అచ్చమ్మల్నీ, పిచ్చమ్మల్నీ మెడకి కట్టుకుని ఉత్తమ బ్రహ్మచర్యం, లోకోపకారం మానుకుంటాననుకున్నారా యేవిఁటి?

వెంక : మంచిపండు పడిపోయింది అందుకోండి.

గిరీశం: (పండు తీసి) ఆహా యేమి చాయ! వొదినా మీ వొంటి చాయని వుంది యీ పండు, యిందండి.

బుచ్చమ్మ: బిందెలో పడెయ్యండి. తమ్ముడూ దిగొచ్చి బిందె యెత్తు.

గిరీశం: వాడక్ఖర్లేదు. నేనెత్తుతాన్లెండి (యెత్తి) ఆహా! యేమి వయ్యారం!

(బుచ్చమ్మ నిష్క్రమించును)

శిష్యా! రెండు పళ్లు రాల్చు.

వెంక : నాన్నొస్తున్నాడండోయి దిడ్డీతోవ్వేపు. యేవిఁటి సాధనం?

గిరీశం: ఆకులు దట్టంగా వున్నవేపు దాగో. నేను యాతాం తోడ్డం ఆరంభిస్తాను.

(అగ్నిహోత్రావధాన్లు ప్రవేశించి).

అగ్ని : గిరీశం గారూ, నీరు తోడుతున్నారండీ? అసిరిగాడు తోడుతాడే, యింగిలీషు చదువు కున్న వాళ్లు, మీ కెందుకాశ్రమ?

గిరీశం: పనివంటి వస్తువ లోకంలో లేదండి. ఊరికే కూచుంటే నాకు వూసుపోదు, మొక్కలకా, మంచిది. నాకా, కసరత్తూ. గవునరు, తోట్లో గొప్పు తవ్వుతాడు. సీవఁరాణీ వారు బీదలూ, సాదలకీ యివ్వడానికి బట్టలు కుడతారు. యింగిలీషువాడు సోమరితనం వొప్పడండి. వాళ్లలో పెద్ద కవీశ్వరుడు షేక్స్పియరు యేవన్నాడో విన్నారా, “డిగ్నిటీ ఆఫ్ లేబర్” అన్నాడు – అనగా కలక్టరు గొప్ప వాడు కాడు; జడ్జీ గొప్పవాడు కాడు, కాయక్లేశపడి కష్టపడే మనిషే గొప్పవాడన్నాడు. అంచాతనే యీ గొప్పదొర్లంతా మెప్పు పొందాలంటే తోటమాలీపని చేస్తారు. చెట్లూ చావఁలూ యెక్కడం వొహటి వాళ్లలో గొప్ప విద్య, లాభం లేని పని యేదీ దొరచెయ్యడండి మావఁగారూ. దొరగారు వూర్నించి వూరికి వెళుతూండగా దాహవేఁస్తుంది – చెట్లని పళ్లుంటాయి. నడి తోవలో చెట్టెక్కడం నేర్చుకోకపోతే దాహంతో చావవలసిందే గదా? యేజన్సీ కమాన్ చేస్తూ వుంటే పెద్ద పులి వొస్తుందనుకోండి. దొరకి చెట్టెక్కడం చాతయితె చపాల్న చెట్టెక్కి ప్రాణం కాపాడుకుంటాడు. అంచేత చదువుతో పాటు చెట్లెక్కడం కూడా నేరుస్తారు.

అగ్ని : దొర్ల తరీఫీదంతా అదో చిత్రం. వెంకడు రాసుకుంచున్నాడా, చదువుకుంచున్నాడా అండి?

గిరీశం: యింతసేపూ చదువు చెప్పి “చెట్లూ చావఁలూ యెక్కి ఆడుకో” అని తోలేశాను.

అగ్ని : మీకేం మతిపోయిందా యేవిఁటండి? కాలూ చెయ్యీ విరుచుకుంటే?

గిరీశం: రేపు మన వాడికి గుణుపురం తాసిల్దారీ అయి అడివిలో కమాను వెళ్లుతూ వుండగా పెద్దపులొస్తే చెట్టెక్కలేక, కాళ్లు వొణికి చతికిలబడాలని మీ అభిప్రాయవాఁ యేవిఁటి?

అగ్ని : మనవాడికి తాసీల్దారీ అవుతుందండి?

గిరీశం: యెందుక్కాకూడదూ? గుఱ్ఱాలెక్కడం, చెట్లెక్కడం మనవాడు నేర్చుకోకపోతే, “నాయనా నువ్వు కమాన్లకి పనికిరావు, దసుకు దగ్గిర కూచుని గుమస్తా పని చేసుకో, తాసిల్దారీ గీసిల్దారీ తలపెట్టకు” అని దొర్లంటారు.

అగ్ని : అషైతే చిన్న చెట్లెక్కించండి గాని పెద్దచెట్లప్పుడే యక్కనియ్యకండి.

గిరీశం: అంచేతనే జామచెట్టు యక్కమన్నాను. చూశారా?

అగ్ని : ఓరి! కోతి వెధవా!

గిరీశం: అదుగో తిడుతున్నారూ? దొర్ల చదువు చదువుకుంటే, దొర్ల తరిఫీదు యివ్వక తప్పదు. మీరిలా తిడితే భయపడి కిందపడతాడు; యిలాంటి పనులు మీకిష్టం లేకపోతే, యింగిలీషు చదువు మానిపించి వేదం చెప్పండి.

అగ్ని : మరిచిపోయి తిట్టాను. యీ యింగిలీషు వాళ్ల సంగతంతా అదో వెట్టిమొట్టి.

గిరీశం: మీవంటి ప్రాజ్ఞులు అలా అండం నాకు ఆశ్చర్యంగా వుంది. వాళ్ల నడవడిక మంచిదవడం చాతనే దేవుఁడు యింత రాజ్యైశ్వర్యం వాళ్లకిచ్చాడు. మనశాస్త్రాల్లో మాటలు మనం మరిచిపోయినావుఁ. ఆ మాటలే తెల్లవాళ్లు దొంగతనంగా పట్టుకు పోయి, శాస్త్రం చెప్పినట్టల్లా ఆచరించి మన రాజ్యం లాగుకున్నారు. మీరు యెరిగిన వారుగదా చెప్పండి, గురువులు దగ్గిర శిష్యులు యేంచేశేవారు? అడివికెళ్లి చెట్లెక్కి, సమిధలు తెచ్చేవారు. రండికీ మొండికి ఓర్చేవారు. యిప్పుడు యింత ప్రాజ్ఞులైన మీరేవఁంటు న్నారూ? మా వాడు యిల్లు కదిలివెళ్లితే కందిపోతాడు, మా వాడు జావఁచెట్టెక్కితే కాళ్లు విరుచుకుంటాడు అని భయపడతున్నారు. మీ శిష్యులు బ్రహ్మాండవైఁన మఱ్ఱిచెట్టు కొనకెక్కి ఆకులు కోసి తెస్తున్నారు కారా? మన పుస్తకాల్లో మర్మం కనుక్కుని దొర్లు బాగుపడుతున్నారు, మన పుస్తకాలు బూజెక్కించి మనం చెడుతున్నాం.

అగ్ని : మీకు చాలా తెలుసును. యీ తెల్లవాళ్లు చేసే విద్యలన్నీ మన గ్రంథాల్లోంచి యెత్తుకెళ్లి నవే. యీ రెయిళ్లు, గియిళ్లూ యావత్తు మనవేదంలో వున్నాయిష. మీది మాపరిశీలనైన బుద్ధి. మనకేసు గెలవడానికి మీరు రాసిన సవబులు మా బాగున్నాయి.

గిరీశం: యింకా బాగుండును. రికార్డు పూర్తిగా లేదు. కొన్ని కాగితాలు మీరే పారెశారో, మీ వకీలు వుంచేసుకున్నాడో నాకు బోధ పడకుండా వుంది.

అగ్ని : నేను పారెయ్యలేదండీ. నాకు యింగిలీషు తెలియకపోవడం చాలా చిక్కొచ్చింది.

గిరీశం: మీకే యింగ్లీషు వొస్తె భాష్యం అయ్యాంగార్లా అయిపోరా? యీ మడి తడిపేసి, వున్న కాగితాలు యావత్తుకూ జాబితారాస్తాను, తమరు వెళ్లండి.

అగ్ని : మీరు సంసారం పనిపాట్లు యేం శ్రద్ధగా చేసుకుంటారు! మా వాడికి మీలా ప్రయో జకత్వం అబ్బితే నాకొహడి అవసరం వుండదు. దిగేటప్పుడు నిమ్మళంగా సాయం చేసి మరీ దింపండేం? కీడించి మేలించమన్నాడు. (నిష్క్రమించును.)

వెంక : (నిమ్మళంగా) నాన్న యింట్లో కెళ్ళిపోయినాడు.

గిరీశం: నిమ్మళంగా దిగు.

వెంక : (వురికి) బతికించారు. (వెళ్ళిపోబోవును)

గిరీశం: ఆగు ఆగు ఆవొళ్లోపళ్లిలా పట్రా.

వెంక : దొబ్బుతారా యేవింటి అన్నీని? అన్యాయం!

గిరీశం: "అన్యాయం పాపనాశనం" అన్నాడు. ఒక్క అన్యాయంతో పాపాలన్నీ పోతాయి. అన్ని పళ్లూ నువు మాత్రం తింటావాయేమిటి? తింటే స్టమకేక్, కడుపు నొప్పొస్తుంది. కడుపునొప్పొస్తే మీ అమ్మ నోరు పగల్దీసి సోలడు ఆవంరదం వసగుండా గొంతుకలో పోస్తుంది.

వెంక : నేనావందం తాగను.

గిరీశం: అలా అయితే పళ్లట్టే తినకు (యాతాం వొదిలి వెంకటేశం వొళ్లోని కాయలు యెంచుచుండును)

వెంక : (యేడుపు మొహంతో) పెద్ద పళ్లన్నీ దొబ్బుతారా యేవింటి?

గిరీశం: పెద్దవాళ్లకి పెద్దపళ్లూ, చిన్నవాళ్లకి చిన్నపళ్లూ. యింతసేపూ చెట్టెక్కి చిలకలా కొరికావు చాల్దా? (నాలుగు పెద్దపళ్ళు తీసుకొని వెంకటేశం వీపుతట్టి) మైడియర్ బ్రదరిన్లా! యిహ నీ యిష్టవొచ్చినట్టు చెట్లూ చావంలూ యెక్కు యింగిలీషువాడు నేచర్ స్టడీ చెయ్యమన్నాడు. జామచెట్టెక్కి నప్పుడు మాత్రం పండూ, పరువుకాయా, పచ్చికాయా వీట్ల భేదం బాగా స్టడీ చేసి, పళ్లే కొయ్యి, అందులో నాలుగు గురుదక్షిణ కింద నాకియ్యి. లేకుంటే కడుపుబ్బుతుంది. నువ్వొహ మాటు చెట్టెక్కింతరవాత, వలేసి చూసినా మరి పరువు కాయ కనబడదు. "యేరకుమీ కసుగాయలు" అన్నాడు. రనెవే! (వెంకటేశం దాటు వేసి పారిపోవును).

పాచిక పారేటట్టే కనపడుతూంది. హా! యేమి సొగసు!

క॥ నదమాపొక్కిలి, జాంబూ ।
నదమామైచాయ, కోకనదమా పదమా।
పదమాజడ, నడుమువియత్।
పదమా, నూగారు గూఢ పదమా చెలికిన్॥

(నిష్క్రమించును.)

కన్యాశుల్కము

చతుర్థాంకము

౧వ స్థలము : రామప్పంతులు యింటిసావిడి

(రామప్పంతులు కుర్చీమీద కూర్చునివుండగా మధురవాణి నిలబడి తమలపాకులు చుట్టి యిచ్చుచుండును.)

రామ : నేనే చిన్నతనంలో యింగిలీషు చదివివుంటే జడ్జీలయదట ఫెళఫెళలాడించుదును. నాకు వాక్ స్థానమందు బృహస్పతి వున్నాడు. అందుచాతనే యింగిలీషు రాక పోయినా నా ప్రభ యిలా వెలుగుతూంది.

మధు : మాటలు నేర్చిన శునకాన్ని వేటకి పంపితే ఉసుకోమంటే ఉసుకోమందిట.

రామ : నేనా శునకాన్ని?

మధు : హాస్యానికన్న మాటల్లా నిజమనుకుంటారేవిఁ?

రామ : హాస్యానికా అన్నావు?

మధు : మరి మీతో హాస్యవాఁడకపోతే, వూరందరి తోటీ హాస్యవాఁడమన్నారా యేవిఁటి?

రామ : అందరితో హాస్యవాడితే యరగవా?

మధు : అంచేతనే కుక్కన్నా, పందన్నా, మిమ్మల్నే అనాలి గాని, మరొకర్ని అనకూడదే? మిమ్మల్ని యేవఁనడానికైనా నాకు హక్కు వుంది. యిక మీ మాటకారితనం నాతో చెప్పేదేమిఁటి? మీ మాటలకు భ్రమసే కదా మీ మాయలలో పడ్డాను?

రామ : నాకు యింగిలీషే వొస్తే, దొరసాన్లు నా వెనకాతల పరిగెత్తరా?

మధు : మీ అందానికి మేము తెనుగువాళ్ళము చాలమో? యింగిలీషంటే జ్ఞాపకవొఁచ్చింది. గిరీశం గారు మాట్లాడితే దొరలు మాట్లాడినట్టు వుంటుందిట.

రామ : అటా, యిటా! నీకేం తెలుసును. వాడువొట్టి బొట్లేరుముక్కలు పేల్తాడు. ఆ మాటలుగానీ కోర్టులో పేల్తే చెప్పుచ్చుకు కొడతారు.

మధు : అదేమో మీకే తెలియాలి! గాని, గిరీశం గారు లుబ్ధావధాన్లు గారి తమ్ములటా? చెప్పారు కారు!

రామ : నీ మనసు వాడి మీదికి వెళుతూందేం? ఐతే నీకెందుకు, కాకపోతే నీకెందుకు?

మధు : మతిలేని మాటా, సుతి లేని పాటా, అని.

రామ : నాకా మతి లేదంటావు?

మధు : మీకు మతిలేకపోవడవేఁం, నాకే.

రామ : యెం చేత?

మధు : నుదట్ను వ్రాయడం చేత.

రామ : యేవఁని రాశుంది?

మధు : విచారం వ్రాసివుంది.

రామ : యెందుకు విచారం?

మధు : గిరీశం గారు లుబ్ధావధాన్లు గారి తమ్ములైతే, పెళ్లికివొస్తారు; పెళ్లికి వస్తే యేదైనా చిలిపిజట్టీపెట్టి, మీమీద చెయి జేసుకుంటారేమో అని విచారం.

రామ : అవును, బాగా జ్ఞాపకం చేశావు, గాని డబ్బు ఖర్చైపోతుందని అవుఁధాన్లు బంధువుల నెవళ్లనీ పిలవడు.

మధు : గిరీశం గారు పిలవకపోయినా వస్తారు.

రామ : నువుగానీ రమ్మన్నావా యేమిటి?

మధు : మీకంటే నీతి లేదు గాని నాకు లేదా?

రామ : మరి వాడొస్తాడని నీకేలా తెలిసింది?

మధు : పెళ్లికూతురు అన్నకి చదువు చెప్పడానికి కుదురుకుని, వాళ్లింట పెళ్లి సప్తై అంతా ఆయనే చేస్తున్నారట. అంచేత రాకతీరరని తలస్తాను.

రామ : వాడొస్తే యేమి సాధనం?

మధు : నన్నా అడుగుతారు?

రామ : పెళ్లే తప్పిపోతే?

మధు : యలా తప్పుతుంది?

రామ : తప్పిపోడానికి ఒక తంత్రం పన్నాను.

మధు : అయితే, మధురం మాట చెల్లించారే?

రామ : చెల్లించక రావఁప్ప యే చెరువు నీళ్లు తాగుతాడు?

మధు : యేదీ ముద్దు (ముద్దు పెట్టుకొనును.)

రామ : గాని మధురం, కీడించి మేలిద్దాం. ఒకవేళ దెబ్బ బేజోటు అయిపోయి వాడు రావడవేఁ తటస్థిస్తే యేవిఁటి సాధనం?

మధు : ఆడదాన్ని, నన్నా అడుగుతారు?

రామ : ఆడదాని బుద్ధిసూక్ష్మం. కోర్టు వ్యవహారం అంటే చెప్పు. యెత్తుకి యెత్తు యింద్ర జాలంలా యెత్తుతానూ? చెయిముట్టు సరసవఁంటే మాత్రం నాకు కరచరణాలు ఆడవు.

మధు : పెళ్లి నాలుగురోజులూ, తలుపేసుకుని యింట్లో కూచోండి.

రామ : ఆడదాని బుద్ధి సూక్ష్మవఁని చెప్పాను కానూ? మా మంచి ఆలోచన చెప్పావు.

మధు : గాని, నాకొక భయం కలుగుతూంది. నిశిరాత్రి వేళ పైగొళ్ళెం బిగించి, కొంపకి అగ్గిపెడతాడేమో?

రామ : చచ్చావేఁ! వాడు కొంపలు ముట్టించే కొరివి ఔను. మరి యేవిఁగతి?

మధు : గతిచూపిస్తే యేమిటి మెప్పు?

రామ : "నువ్వు సాక్షాత్తూ నన్ను కాపాడిన పరదేవతవి" అంటాను.

మధు : (ముక్కుమీద వేలుంచి) అలాంటి మాట అనకూడదు. తప్పు!

రామ : మంచి సలహా అంటూ చెప్పావంటే, నాలుగు కాసులిస్తాను.

మధు : డబ్బడగలేదే? మెప్పడిగాను. నేను నా ప్రాణంతో సమానులైన మిమ్మల్ని కాపాడుకోవడం, యెవరికో ఉపకారం?

రామ : మెచ్చి యిస్తానన్నా తప్పేనా?

మధు : తప్పుకాదో? వేశ్యకాగానే దయా దాక్షిణ్యాలు వుండవో?

రామ : తప్పొచ్చింది. లెంపలు వాయించుకుంటాను, చెప్పు.

మధు : పెళ్లి వంటలకి పూటకూళ్లమ్మని కుదర్చండి.

రామ : ఛబాష్! యేమి విలవైన సలహా చెప్పావు! యేదీ చిన్న ముద్దు (ముద్దు పెట్టుకోబోయి, ఆగి) గాని గిరీశంగాడు నన్నూ దాన్నీ కూడా కలియగట్టి తంతాడేమో?

మధు : ఆ భయం మీకక్కరలేదు. పూటకూళ్లమ్మ కనపడ్డదంటే, గిరీశం గారు పుంజాలు తెంపుకు పరుగెత్తుతారు, ఆమె నోరు మహాఁ చెడ్డది.

రామ : అవును, నోరే కాదు, చెయ్యి కూడా చెడ్డదే. దాం దెబ్బనీకేం తెలుసును. గాని, మా దొడ్డ సలహా చెప్పావు. యేదీ ముద్దు (ముద్దు పెట్టుకొనును.)

ముద్దు బెట్టుకుంటుండగా లుబ్ధావధాన్లు ఒక వుత్తరము చేతబట్టుకుని ప్రవేశించును.)

లుబ్ధా : యేమిటీ అభావ చేష్టలూ!

రామ : (గతక్కుమని తిరిగిచూసి) మావాఁ పడుచువాళ్లం గదా? అయినా, నా మధురవాణిని నేను నడివీధిలో ముద్దెట్టుకుంటే, నన్ను అనేవాడెవడు?

మధు : నడి కుప్పమీద యెక్కి ముద్దు పెట్టుకోలేరో? పెంకితనానికి హద్దుండాలి, బావగారికి దండాలు, దయ చెయ్యండి (కుర్చీ తెచ్చి వేయును)

రామ : నాకు మావఁగారైతే, నీకు బావగారెలాగేవిఁటి?

మధు : మా కులానికి అంతా బావలే. తమకు యలా మావఁలైనారో? (లుబ్ధావధాన్లుతో) కూచోరేం? యేమి హేతువో గాని బావగారు కోపంగా కనబడుతున్నారు. రేపు పెళ్లైన తరవాత అక్కగారిని, వీధి తలుపు గడియ వేసి మరీ ముద్దెట్టుగుంటారేమో చూస్తాను గదా? అయినా మీ అల్లుడుగారికి చిన్నతనం యింకా వొదిలింది కాదు.

రామ : పైలా పచ్చీసీలో, చిన్నతనం కాక పెద్దతనం యలా వొస్తుంది? యేం మావాఁ! కోపవాఁ?

లుబ్ధా : నాకు పెళ్లీవొద్దు పెడాకులూ వొద్దు

రామ : (మధురవాణి చెవిలో) చూశావా మధురం, నా యంత్రం అప్పుడే పారింది. (పైకి లుబ్ధావధాన్లుతో) అదేం, అలా అంటున్నారు? నిశ్చయం అయిన తరువాత గునిసి యేం లాభం?

లుబ్ధా : నీ సొమ్మేం పోయింది? గునియడం గినియడం కాదు. నాకీ పెళ్లి అక్ఖర్లేదు.

మధు : (రామప్పపంతులు చెవిలో) యేమిటా వుత్తరం?

రామ : (మధురవాణి చెవిలో) అగ్నిహోత్రావుధాన్లు పేరుపెట్టి నేనే బనాయించాను.

మధు : (రామప్పంతులు చెవిలో) యేవఁని?

రామ : (మధురవాణి చెవిలో) నువ్వు ముసలవాడివి గనక నీ సంబంధం మాకు వొద్దని.

మధు : చిత్రం! చెప్పేస్తాను.

రామ : (మధురవాణి చెవిలో) నీకు మతిపోయిందా యేమిటి? పెళ్లి తప్పించమని నువ్వే నా ప్రాణాలు కొరికితే, ఈ యెత్తు యెత్తాను, నోరుమూసుకో.

మధు : (లుబ్ధావధాన్లు చెవిలో) యీ సంబంధం మీకు కట్టిపెట్టాలని పంతులు చూస్తున్నారు. వొప్పుకోకండి.

రామ : (మధురవాణితో) యేమీ బేహద్బీ! (లుబ్ధావధాన్లుతో) స్త్రీ బుద్ధిః ప్రళయాంతకః అన్నాడు. దాని మాటలు నమ్మకండి. కల్పనకి యింత మనిషి లేదు.

లుబ్ధా : (చేతిలోని వుత్తరమును ఆడిస్తూ) యీ కుట్రంతా నీదే.

రామ : (తీక్షణంగా మధురవాణి వైపు చూసి, లుబ్ధావధాన్లుతో) కోపం కోపంలా వుండాలి గాని, యేకవచన ప్రయోగం కూడదు.

లుబ్ధా : యిదంతా మీ కల్పనే. నా కొంప ముంచడానికి తలపెట్టారు, చదవండి.

రామ : (వుత్తరం అందుకోక కుర్చీ వెనక్కి తీసుకుని) ఆ వుత్తరం సంగతి నాకేం తెలుసును?

లుబ్ధా : చేసినవాడివి, నీకు తెలియకపోతే, యెవరికి తెలుస్తుంది?

రామ : అదుగో మళ్లీ యేకవచన ప్రయోగం! మెత్తగా మాట్లాడుతున్నానని కాబోలు ఆనాడీ చేస్తున్నారు? వుత్తరం గిత్తరం నేను కల్పించానని, మళ్లీ అన్నారంటే కథ చాలా దూరం వెళుతుంది. ఆ సంగతి మట్టుకు కాని వుండండి. రామప్పంతులు తడాఖా అంటే యేవఁనుకున్నారో?

లుబ్ధా : నువ్వు –

రామ : అదుగో మళ్లీ.

లుబ్ధా : మీ కల్పనైతేనేం, మరొహరి కల్పనైతేనేం, బుద్ధి పొరపాటు నాది. మధ్య వెధవలతో నాకేం పని? వెంటనే బయల్దేరిపోయి, ఆ అగ్నిహోత్రావధాన్లునే అడుగుతాను.

రామ : మాటలు మా జోరుగా వొస్తున్నాయి జాగ్రత. (లుబ్ధావధాన్లు వెళ్లును) నన్నేనా వెధవలు అంటున్నాడు?

మధు : నన్ను కూడా కలుపుకోవాలని వుందా యేవిఁటండి?

రామ : నన్ను మట్టుకు వెధవని కింద కట్టావూ?

మధు : నేవుండగా వెధవలు మీరెలా అవుతారు?

రామ : నన్ను సప్త వెధవని చేశావు. మరి యింకా తరవాయి యేం వుంచావు?

మధు : అదేవిఁటి ఆ మాటలు?

రామ : ఆ వుత్తరం నేను బనాయించానని, ఆ వెధవతో యెందుకు చెప్పావు?

మధు : మీ తోడు, నేను చెప్పలేదే?

రామ : మరి నేను బనాయించానని, వాడికెలా తెలిసింది?

మధు : యెందుకీ ఆందోళన?

రామ : మరి, ఆ వెధవ ఆ వుత్తరం తీసికెళ్ళి అగ్నిహోత్రావుధాన్లుకి చూపిస్తే, నా మీద వాడు వెంటనే ఫోర్జరీ కేసు బనాయిస్తాడే? పీక తెగిపోతుంది? యేవిఁటి సాధనం?

మధు : యంత్రం యెదురు దిరిగిందో? ఐతే చక్రం అడ్డువేస్తాను (మధురవాణి తొందరగా వీధిలోకి వెళ్లును)

రామ : యిదెక్కడికి పారిపోతూంది? యిదే చెప్పేశింది. దొంగపని చేసినప్పుడు రెండో వారితో చెప్పకూడదు. వెధవని చెవులు నులుపుకుంటాను. పరిగెత్తి వెళ్లి చేతులో కాగితం నులుపుకొత్తునా?– గాడిదకొడుకు కరిస్తే? పోయి మీనాక్షి కాళ్లు పట్టుకుంటాను.

(మధురవాణి వక చేతితో వుత్తరము, వక చేతితో లుబ్ధావధాన్లు చెయ్యి పట్టుకుని ప్రవేశించును.)

మధు : (రామప్పంతులుతో) చాలు, చాలు, మీ ప్రయోజకత్వం. బావగారికి అన్నా, తమ్ముఁడా, కొడుకా, కొమ్మా! మిమ్మలిని ఆప్తులని నమ్ముకుని, సలహాకి వస్తే, ఆలోచనా సాలోచనా చెప్పక, ఏకవచనం, బహువచనం, అని కాష్టవాదం పెట్టారు. బావా! కుర్చీ మీద కూచోండి. (కుర్చీమీద కూచోబెట్టి) (రామప్పంతులుతో) యీ వుత్తరం యేవిఁటో నింపాదిగా చదివి చూసుకోండి. (వుత్తరం రామప్పంతులు చేతికి యిచ్చును.)

రామ : (వుత్తరం అందుకుని తనలో) బతికాన్రా దేవుఁడా (చూచుకొని). అరే నా ఉత్తరవేఁ కాదే యిది. నా నీడ చూసి నేనే బెదిరాను (పైకి) మావాఁ! వొస్తూనే తిట్లతో ఆరంభిస్తే యెంతటి వాడికైనా కొంచం కోపం వొస్తుంది. నెమ్మదిగానూ, మర్యాదగానూ నన్నొచ్చి యేం సహాయం చెయమంటే అది చెయనూ?

లుబ్ధా : మరైతే యీ పటాటోపం వొద్దని రాయండి. అతగాడికి పటాటోపం కావలిస్తే ఆ ఖర్చంతా అతగాడే పెట్టుకోవాలి.

మధు : (లుబ్ధావధాన్లు, జుత్తు ముడి విప్పి దులిపి) యేం ధూళి! సంరక్షణ చేసేవాళ్ళు లేకపోబట్టి గదా? (గూటిలో నుంచి వాసననూనె దువ్వెనా తెచ్చి తలదువ్వుచుండును.)

రామ : (ఉత్తరం తిప్పి కొసచూసి చదువును) "శేవకుడు తమ్ములు గిరీశం" – వీడా!

మధు : పైకి చదవండి.

రామ : నీ గిరీశం, అనగానే పైకి చదవాలేం?

మధు : అయితే, మీరే చదువుకు ఆనందించండి.

లుబ్ధా : "నీ గిరీశం" అన్నారేం?

రామ : అది వేరే కథ.

లుబ్ధా : పైకి చదవండి.

రామ : (చదువును)

"శేవకుడు, తమ అత్యంత ప్రియ సోదరులు గిరీశం అన్కే నమస్కారములు చేసీ చాయంగల విన్నపములు, త॥ యీ నాటికి వృద్ధాప్యంలో నయినా మీరు తిరిగీ వివాహం చేసుకుని ఒక యింటివారు కావడమునకు నిశ్చయించితిరన్నమాట విని యమందానందకందళిత హృదయారవిందుడ నైతిని".

లుబ్ధా : వెధవ, వృద్ధాప్యవంఁట్టాడూ? మొన్నగాక మొన్ననే గదా యాభై దాటాయి.

మధు : (దువ్వెన మొలను పెట్టి, లుబ్ధావధాన్లు జుత్తు ముడి వేసి) సంరక్షణ లేక యిలా వున్నారు గాని, యవరు మిమ్మల్ని ముసలివాళ్లనేవారు?

రామ : (చదువును) "మీకు కాబోవు భార్య, నా ప్రియ శిష్యుండగు వెంకటేశ్వర్లు చెలియలగుటం జేసి నాకు బ్రహ్మానందమైనది. నేను అగ్నిహోత్రావధానులవారి యింటనే యుండి పెళ్లి పనులు చేయించుచున్నాడను. వారు నన్ను పుత్రప్రాయముగా నాదరించుచున్నారు. బహు దొడ్డవారే గాని చంద్రునకు కళంకమున్నటుల వారికి కించిత్తు ద్రవ్యాశా, కించిత్తు ప్రథమకోపముం గలవు".

వ్యాకరణం వెలిగిస్తున్నాడయ్యా గుంటడూ!

"షరా – ఆ కోపం వొచ్చినప్పుడు మాత్రం యెదట పడకుండా దాగుంటే యెముకలు విరగవు. ప్రాణం బచాయిస్తుంది. మరేమీ ఫర్వా వుండదు – ద్రవ్యాశ అనగా, అది వారికి గాని మీకు గాని ఉపచరించేది కాదు. మీ వూరివారెవరోగాని ఒక తుంటరి, మీరు విశేష ధనవంతులనియు, పెళ్లి దేవదుందభులు మ్రోయునటుల చేతురనియు, వర్తమానము చేయుటను, యేబది బండ్ల మీద యీ వూరి వారి నందరిని తర్లించుకు రానైయున్నారు. ఇంతియకాక, దివాంజీ సాహేబు వారినడిగి, ఒక కుంజరంబునూ, మూడు లొట్టియలనూ, యేను గుఱ్ఱంబులం గూడ తేనైయున్నారు. బంగారపుటడ్డల పల్లకీ గూడ దెచ్చెదరు.

"షరా – దానిమీద సవారీఐ, ఆలండౌ లత్తులతో వూరేగి, మీరు పెళ్లిచేసుకోవడం నాకు కన్నుల పండువే గాని, యిదంతా వృధా వ్యయం కదా, అని నాబోటి ఆప్తులు విచారిస్తున్నారు. యెద్దుపుండు కాకికి రుచి, రామప్పంతులు సొమ్మేంబోయింది?"

వెధవ! నావూసెందుకోయి వీడికి?

"యిందులో ఒక పరమ రహస్యం. అది యెద్దియనిన, యీ రామప్పంతులు చిక్కులకు, జాకాల్; తెలివికి, బిగ్ యాస్".

యిదేవిఁటోయి, యీ బొట్లేరు యింగిలీషు!

"అనగా"

వ్యాఖ్యానం కూడా వెలిగిస్తున్నాడయా!

"జాకాల్, అనేది, గుంటనక్క"

పింజారీ వెధవ!

"బిగ్‌యాస్, అనగా, పెద్ద -"

వీడి సిగాదరగా! యేం వీడి పోయీకాలం! వీడిమీద తక్షణం డామేజీ దావా పడేస్తాను.

(మధురవాణికి నవ్వొచ్చి, ఆపుకోజాలక, విరగబడి నవ్వును.)

యెందుకలా నవ్వుతావు? నీ మొగుడు నన్ను తిడుతున్నాడనా ఆనందం?

మధు : (నవ్వు చేత మాట తెమలక, కొంతసేపటికి) కాదు - కాదు - మీతోడు - లొటి -

రామ : నా తోడేవిఁటి! నేను చస్తే నీకు ఆనందవేఁ!

మధు : (ముక్కుమీద వేలువుంచి, రామప్పంతులు దగ్గరకు వెళ్ళి, సిరస్సు కౌగలించుకొని, ముద్దెట్టుకొనును) యేమి దుష్టుమాటా!

రామ : మరెందుకు నవ్వుతావ్?

మధు : లొటి - లొటి - లొటి-

రామ : యేమిటా "లొటి"?

మధు : లొటి - పిట -

రామ : అవును, లొటిపిట, అయితే?

మధు : (సమాళించుకుని) యెందుకో?

రామ : యెందుకో నాకేం తెలుసును?

లుబ్ధా : ఉత్తరంవల్ల మీరే తెమ్మన్నట్టు అగుపడుతూందే?

రామ : నేనా? నేనా? నాకెందుకూ లొటిపిట?

మధు : (ఉప్పెనగా తిరిగీ నవ్వుతూ) యెక్కడానికీ.

రామ : నేనా యెక్కడం?

మధు : యెందుకు కూడదూ? మీరొక లొటి - పిట - బావగారొక లొటిపిట- పో - పో - పోలిశెట్టి -పెళ్ళి సప్లయిదారుడు గనక, అతడో లొటిపిట - యెక్కి పొలాలంట -

వూరేగండి-వెన్ను కుప్పెక్కి - ఆ వైభవం- కళ్ళారా - చూస్తాం - (మిక్కిలిగా నవ్వును, నవ్వు సమాళించుకుని) బావగారూ, క్షమించండి - ఆ దుష్ట వ్రాతకి నవ్వాను - మరేంగాదు.

రామ : దుష్టంటే దుష్టా! గాడిద!

లుబ్ధా : మీరొహ, పెద్ద గాడిదని కూడా తెమ్మన్నారని కాబోలు, రాశాడండీ.

రామ : లేదు, లేదు, గాడిదె మాట వుత్తరంలో యక్కడా లేదు.

లుబ్ధా : వుంది. నేను చదివానండీ గాడిదనెందుకు తెమ్మన్నావయ్యా నానెత్తి మీదికీ?

రామ : నీకు మతిపోతూందా యేమిటి? గాడిద మాట లేదంటూంటేనే? (మధురవాణి తిరిగీ నవ్వుచుండును) నీక్కూడా మతిపోయిందీ? యెందుకా నవ్వు? నన్ను చూశా? అవుధాన్లును చూశా?

మధు : యెందుకు - ఆ - అనుమానం? - సామెత - వుంది.

రామ : యేమిటా సామిత గీమితాను?

మధు : గాడిద అందిట-పాటకి నేను - అందానికి - మా అప్పా - అందిట -

రామ : అంటే?

మధు : పెళ్ళికి గాడిద - లొటిపిటా మాట యిన్నాళ్ళకి - మళ్లీ విన్నానుగదా అని.

రామ : వింటే?

మధు : నవ్వొచ్చింది. మీరు కూడా నవ్వరాదూ? యెందుకీ దెబ్బలాట?

రామ : వీడి మీద డామేజీ దావా వెంటనే పడేస్తాను.

మధు : (లుబ్ధావధాన్లుతో) బావా, యెందుకు మా పంతులు గారి మీద అన్యాయంగా అనుమానం పడతారు? ఆయన నిజంగా మిమ్మల్ని అన్నగార్లా భావించుకుంటున్నారు. గిరీశంగారు పంతులు మీద వ్రాయడానికి కారణాంతరం వున్నది. మీతో చెప్పవలిసిన సంగతి కాదు గాని, మీ ఉభయులకూ స్నేహం చెడడానికి సిద్ధంగా వున్నప్పుడు చెప్పక తీరదు. మీ గిరీశం గారు నాకు కొన్నాళ్లు యింగ్లీషు చెప్పేవారు. కొద్ది రోజులు నన్ను వుంచుకున్నారు. మా పంతులుగారు ఆయన దగ్గిర నుంచి నన్ను తీసుకువెళ్లి పోయి వచ్చినారనే దుఃఖం చేత లేనిపోని మాటలు కల్పించి "నక్కా గిక్కా" అని వ్రాశారు గాని, ఆ బొల్లి మాటలు నమ్మకండి.

రామ : "నక్కా గిక్కా" వొట్టినే పోతుందనుకున్నావా యేమిటి? డామేజీ దావా పడ్డతరవాత దాని సంగతి తెలుస్తుంది.

మధు : బావా, మరొకమాట ఆలోచించండీ. పంతులకేం లాభం యేనుగులూ, లొటిపిటలూ, గాడిదలూ – (నవ్వును.)

రామ : మనిషివి కావా యేమిటి? గాడిదె మాట లేదంటూంటేనే?

మధు : పోనియ్యండి – మీకెందుకు కోపం! గాడిదలు లేకపోతే కడంవ్వే ఆయెను. యివన్నీ మీ యింటి మీద పడి తింటే మా పంతులుగారికి యేం లాభం? చెప్పండీ. ఒకవేళ రాతబు బేరం జరుగుతుంది గనక పోలిశెట్టికి లాభించవచ్చును.

లుబ్ధా : బాగా చెప్పావు – పోలిశెట్టి చేసినపనే!

రామ : చవగ్గా చేస్తాడని ఖర్చు వెచ్చం కోవఁటాడి మీద పెట్టావు. అనుభవించు.

మధు :యిప్పుడు మించిపోయినదేమి? పెళ్లికూతుర్ని పంపిస్తే పది రూపాయలు ఖర్చుతో యిక్కడ ముడి పెట్టేస్తాం. మీరెవరూ రావద్దని, మీ మావఁగారి పేర వుత్తరం వ్రాయండి.

లుబ్ధా : మా ప్రశస్తమైన ఆలోచన చెప్పావు. మావఁగారూ, మధురం మా బుద్ధిమంతురాలు.

రామ : అదుగో! "మధురం గిధురం" అని మీరు అనకూడదు. "మధురవాణి" అనాలి.

లుబ్ధా : పొరపాటు–గాని తీరా మోసి వాళ్లు పెళ్లికూతుర్ని ఒక్కర్తైనీ పంపించేస్తే ?

మధు : మరేం? మీ తీపు దిగదీసిందీ? పెళ్లి చేసుకోండి.

లుబ్ధా : నా ప్రాణం పోతే ఈ సంబంధం చేసుకోను. ఆ వుత్తరం కొసాకూ చదివితే అభావచేష్టలు మీకే బోధపడతాయి.

మధు : చదవడం మానేసి యేమిటి ఆలోచిస్తున్నారు?

రామ : గిరీశం గాడిమీద పరువునష్టానికి డామేజీ దావా తేకమాన్ను – వాడి మొహంలాగే వుంది వుత్తరం. చదివేదేవిఁటి.

లుబ్ధా : మా వెధవ నా పరువు మాత్రం యేమైనా వుంచాడనా? అయినా తరవాయి చదవండీ.

రామ : (చదువును) తాజాకలం. చిన్నది బహులక్షణంగా వుంటుంది. గాని కొంచెం పెయ్యి నాకుడు మాత్రం కద్దు. అద్దానిని మనవారు వైధవ్యహేతువ అంద్రు. యిది వట్టి సూప–సూపర్–స్టి–షన్ అనగా, తెలివి తక్కువ నమ్మకం. మనవంటి ప్రాజ్ఞులు లెక్కించవలసినది కాదు. షరా – దీనికి వక చిన్న బైరాగీ చిటికీ వున్నది. చిమ్మిటతో పెయ్యి నాకుడు వెండ్రుకలూడబీకి, ఒక పౌ–పౌడర్ అనగా, గుండ కద్దు; ఆ గుండ ప్రామినచో మరల పెయ్యినాకుడు పుట్టనేరదు. ఈ లోగా దైవాత్తూ వైధవ్యంబే సంప్రాప్తించినచో, పదే పదే క్షౌరంబౌనుగావున పెయ్యినాకుడు బాధించనేరదు. రెండవ

నెంబరు షరా – ఒకవేళ వైధవ్యం తటస్థించినా, మా వదెనగారు జుత్తు పెంచుకునే యడల, మీరేం జెయ్యగలరు; నేనేం జెయ్యగలను?"

మధు : చాల్చాలు; యీపాటి చాలించండి. గిరీశం గారు యేం తుంటరి?

రామ : యిప్పుడైనా వాడి నైజంనీకు బోధపడ్డదా? (చదువును) మూడవ షరా –యీ రోజుల్లో స్త్రీ పునర్వివాహం గడబిడ లావుగా నున్నది. తమకు విశదమే. మీరు స్వర్గంబునకుం బోయి ఇంద్రభోగంబనుభవించుచుండ నామెకు పునర్వివాహము చేసికొన బుద్ధి పొడమ వచ్చును. అదిమాత్రం నేను ఆపజాలనని స్పష్టముగా తెలియునది. ఏలననిన ?వద్దని మందలించుటకు ఎదట పడితిమో, "మీయన్న స్వర్గంబున రంభతో పరమానందంబు నొందుచునున్నారు కదా, నా గతేమి" అని యడిగినచో నేమి యుత్తర మీయువాడ?

మధు : మరి చాలించండి.

రామ : నీ యిష్టం వచ్చినప్పుడు చదివి, నీ యిష్టం వొచ్చినప్పుడు మానేస్తాననుకున్నావా (చదువును)

నాల్గవ షరా – కొదువ అన్ని హంశములూ బహు బాగావున్నవి. తప్పకుండా యీ సంబంధం మీరు చేసుకోవలిసిందే. మీ అత్తగారు సాక్షాత్తూ అరుంధతి వంటి వారు. మనలో మనమాట, ఆమెకు యీ సంబంధం యెంత మాత్రమూ యిష్టము లేదు. పుస్తెకట్టే సమయమందు, మీ యింటి నూతులో పడి ప్రాణత్యాగం చేసుకుంటానని, యిరుగు పొరుగమ్మలతో అంటున్నారు, గాని ఫర్వాలేదు. ఆ నాలుగు గడియలూ, కాళ్లూ చేతులూ కట్టేదాం. మూడు ముళ్లూ పడ్డ తరవాత నూతులో పడితే పడ నియ్యండి. మనసొమ్మేం బోయింది? పోలీసు వాళ్ల చిక్కు లేకుండా మాత్రం, వాళ్ల కేమైనా పారేసి వాళ్లని కట్టుకోవలసివస్తుంది. యీ సంగతులు యావత్తూ మీ మేలుకోరి వ్రాసితిని. యిక్కడ వారికి తెలియరాదు. మరిచిపోయినాను. పిల్లజాతకం అత్యుత్కృష్టంగా వుందట. ఆ బనాయింపు కూడా రామ –"

మధు : రామ?

రామ : అది ఆడవాళ్లు వినవలసిన మాట కాదు.

లుబ్ధా : అది కూడా మీరే బనాయించారంటా దేవిటండీ?

రామ : వాడి నోటికి సుద్దీ బద్ధం వుందీ? డామేజీ పడితే గాని కట్టడు.

లుబ్ధా : కొంచం అయినా నిజం వుండకపోతుందా, అని నా భయం. అత్తగారికి యిష్టం లేదని పోలిశెట్టి కూడా చెప్పాడు. యీ సంబంధానికి వెయివేలదణ్ణాలు; నాకొద్దుబాబూ.

మధు : బాగా అన్నారు. మీ సంబంధం మాకు యెంతమాత్రం వొద్దని, మీ మావఁగారి పేర వ్రాయండి. కాకితం కలం తేనా?

లుబ్ధా : మావాఁ! మరి ముందూ వెనకా ఆలోచించకవెంటనే వుత్తరం రాసి పెట్టండీ. (నిలబడి మధురవాణి చెవిలో రహస్యము మాట్లాడును; మధురవాణి లుబ్ధావధాన్లు చెవిలో మాట్లాడును).

రామ : మొహంమీద మొహం పెట్టి, యేవిఁటా గుసగుసలు?

పైనుంచి పోస్టుజవాను – "లుబ్ధావుధాన్లుగారున్నారండీ. వుత్తరంవొచ్చింది"

(మధురవాణి పైకి వెళ్లి వుత్తరము తెచ్చి లుబ్ధావధాన్లు చేతికి యిచ్చును. లుబ్ధావధాన్లు రామప్పంతులు చేతికి యిచ్చును.)

లుబ్ధా : సులోచనాలు తేలేదు. మీరే చదవండి.

రామ : (తనలో చదువుతూ) మరేవీఁ! చిక్కే వొదిలిపోయింది. మీ మావఁగారి దగ్గిర్నించి.

లుబ్ధా : యేవఁని? యేనుగులూ, లొటిపిటలూ తానంటాడా యేవిఁటండి?

రామ : మీ సంబంధవేఁ అక్కర్లేదట.

లుబ్ధా : యేవిఁటీ? యెంచేతనో? వాడికా అక్కర్లేదు? నాకా అక్కర్లేదు? తన పరువుకి నేం తగనుకానో?

మధు : నిమిషంకిందట పెళ్లి వొద్దన్నారే? యిప్పుడు పెళ్లి తప్పిపోయిందని కోపవాఁ?

లుబ్ధా: యింకా యేం కూస్తాడో చెప్పండీ.

రామ : మీరు పీసిరి గొట్లని యెవరో చెప్పారట.

లుబ్ధా : నేనా పీసిరి గొట్టుని? వొక్క పాటున పద్దెనిమిది వొందలు యే పీసిరి గొట్టు పోస్తాడు? యింత సొమ్ము యెన్నడైనా, ఒక్కసారి, అగ్నిహోత్రావుధాన్లు కళ్లతో చూశాడూ? సంసారం పొక్తుగా చేసుకుంటే పీసిరి గొట్టా? వాడిసొమ్ము వాడి నెత్తిని కొట్టిన తరవాత, నేనెలాంటి వాణ్ణి అయితే వాడికేం కావాలి?

మధు : యెలాంటివాళ్లేం? బంగారంలా వున్నారు?

రామ : మీరు ముసలివాళ్లనీ, మీకు క్షయరోగం వుందనీ కూడా, యెవరో చెప్పారట.

లుబ్ధా : నేను ముసలివాణ్ణా వీడి సిగతరగా! యాభైయేళ్లకే ముసలిటండీ? కొంచెం దగ్గు వుండడవేఁ కాగట్టండి (దగ్గును) నిలివెడు ధనంపోసి పిల్లని కొనుక్కున్న తరవాత, మరిదాని ఘోషా, నా ఘోషా వాడి కెందుకయ్యా? డబ్బుచ్చుకున్న తరవాత చచ్చిన శవానికైనా కట్టకతీరదు. మాటా(డేం?

రామ : అవును; నిజవేఁ. మీరు ముసలివాళ్లైతే మాత్రం?

లుబ్ధా : అదుగో. 'ఐతేమాత్రం' అంటారేవిఁటి? నువ్వేపెట్టావు కాబోలు యీ పెంటంతాను.

రామ : అన్ని పెంటలు పెట్టడానికీ, మీ తమ్ముడు గిరీశం అక్కడే వున్నాడుకదూ?

లుబ్ధా : వీడు, అక్కడెలా పోగయినాడయ్యా నాకు శనిలాగ?

మధు : ఏమి! యీ మగవారి చిత్రం! యింతసేపూ పెళ్లి వొద్దని వగిస్తిరి; యిప్పుడు పెళ్లి తేలిపోయిందని వగుస్తున్నారు. నిజంగా మీకు పెళ్లాడాలని వుందండీ?

లుబ్ధా : వుంటే వుంది, లేకపోతే లేదు. గాని యీ దుర్భాషలు నేను పడివూరుకుంటానా?

మధు : మరేం జేస్తారు?

రామ : యేంజేస్తారా? డామేజీకి దావా తెస్తారు.

లుబ్ధా : దావావొద్దు, నీ పుణ్యం వుంటుంది. వూరుకో బాబూ.

రామ : కాకపోతే, యింతకన్న చవకైనదీ, సాంప్రదాయవైనదీ, సంబంధం కుదిర్చి, చేసుకున్నా వఁంటే, అగ్నిహోత్రావుధాన్లుని చెప్పుచ్చుకు కొట్టినట్టు వుంటుంది.

లుబ్ధా : చవగ్గా కుదరడవెఁలాగ?

మధు : నా మాటవిని పెళ్లిమానేసి వూరుకోండి.

లుబ్ధా : యేం? ముసలివాణ్ణని నీకూ తోచిందా? యేవిఁటి?

మధు : మీరా ముసలివాళ్లు? యవరా అన్నవారు?

లుబ్ధా : నీకున్న బుద్ధి ఆ అగ్నిహోత్రావుధాన్లకి వుంటే బాగుండును.

మధు : ఓ పన్ను కదిలిందా? కన్నుకు దృష్టి తగ్గిందా? చూడండీ మీ దండలు కమ్మెచ్చులు తీసినట్టు యలా వున్నాయో?

రామ : (తన దండలు చూసుకొని) మావఁ పెరట్లో గొప్పు తవ్వడం నుంచి దండలు మోటుగా వున్నాయి; గాని నా దండలు సన్నవైఁనా ఉక్కు ఖడ్డీలు.

మధు : (తన చీర కొంగుతో లుబ్ధావధాన్లు ఛాతీ కొలిచి) యెంత ఛాతీ!

రామ : యేమిటీ వాళకం?

మధు : వుత్తరం, మీలో మీరు చదువుకుంటారేం? పైకి చదవండి.

రామ : నువ్వు నన్ను ఆజ్ఞాపించే పాటిదానివా? మేం చదువుకుంటాం. యివి ఆడవాళ్లు విన వలిసిన మాటలు కావు. నువ్వు అవతలకి వెళ్లు.

మధు : నేను కదలను.

రామ : అమాంతంగా యెత్తుకెళ్లి వెనకింట్లో కుదేస్తాను.

మధు : (కుర్చీ వెనకను నిలబడి లుబ్ధావధాన్లు దండలు చేతులతో గట్టిగా పట్టుకుని) మార్కండేయులు శివుణ్ణి చుట్టుకున్నట్లు, బావగార్ని చుట్టుకుంటాను. యెలా లాక్కువెళతారో చూస్తాను.

లుబ్ధా : (తనలో) యేమి మృదువూ చేతులు! తల, తల దగ్గిర చేరిస్తే, యేమి ఘుమ ఘుమా! (పైకి) "బాలాదపి సుభాషితం" అన్నాడు మావఁగారూ – మధురవాణ్ణి వుణ్ణియ్యండి. మంచి బుద్ధిమంతురాలు. నిజం కనిపెడుతుంది.

రామ : అయితే మరివిను (చదువును) మీ కొమార్తె ప్రవర్తన బాగా వుండకపోవడం చాత మిమ్మల్ని వెలేశారని లోకంలో వార్త గట్టిగా వున్నది."

లుబ్ధా : (కొంత తడవు వూరుకుని) నువ్వే నాకొంప తీశావు.

మధు : పంతులేనా?

లుబ్ధా : ఒహర్నువలసిన పనేవుఁంది?

మధు : (కొంత తడవు వూరుకొని) నేను మీ యింటికి వెళ్లిపోయొస్తాను. రండి. పెళ్లీగిళ్లీ మానెయ్యండి. మీకు పెళ్లాంకన్న యెక్కువగా సంరక్షణ చేస్తాను.

లుబ్ధా : (ఆనందం కనపరుస్తూ) బీదవాణ్ణి నేను డబ్బివ్వలేనే? నీలాంటి విలవైన వస్తువను పంతులుగారే భరించాలి.

మధు : నాకు డబ్బక్కర్లేదు. తిండి పెడతారా?

లుబ్ధా : ఆహా! అందుకు లోపవాఁ!

మధు : ఐతే పదండి, మరి యీ పంతులుగారి మాయమాటలు వినక పెళ్లిమానేసి, సుఖంగా యింట్లో కూచుందురు గాని.

రామ : (మధురవాణి వైపు తీక్షణముగా చూసి) నువ్వు భోజనం చెయ్యలేదన్నమాట జ్ఞాపకం వుందా? వెళ్లు.

మధు : మీ చర్య చూస్తేనే కడుపు నిండుతుంది. (ఛఋ్ఖుమని యింటిలోనికి పోవును.)

లుబ్ధా : యీ మధురవాణి. విన్నారా! మావాఁ! వేశ్య అయినా! చాలా తెలిసిన మనిషి. మన సంసార్లకి దానికి వున్న బుద్ధివుంటే బతికిపోదుం.

రామ : అవుఁను. బుద్ధిమంతురాలే; గాని వొళ్లెరగని కోపం. యేవైఁనా వెఱ్ఱి అనుమానం పుట్టితే, తనూపై కానదు. చూశారా మావాఁ, మీలాంటి శిష్ఠులు సానివాళ్ల శరీరం

తాకకూడదు. అది చిన్నతనంచేత మొఖం మీద మొఖం పెడితే "పిల్లా, యడంగా నిలబడి మాట్లాడు" అని చవ్పాలి. ఒక్కటే వొచ్చింది దీనికి దుర్గుణం. పరాయివాళ్లతో మాట్లాడితే గాని దానికి తోచదు. పట్నవాసంలో వుండడంనించి ఆ దురలవాటు అబ్బింది.

లుబ్ధా : చిన్నతనం గదా! మధురవాణి నా పిల్ల లాంటిది. ముట్టుగుంటే అదో తప్పుగా భావించకండి.

రామ : నీ సొమ్మేం బోయింది! అదికాదు, చూశారా మావాఁ. వుంచుకున్న ముండాకొడుకు యదట, మరో మొగాణ్ణి పట్టుకుని "వీడి దండలు కమ్మెచ్చులు తీసినట్టున్నాయి. వీడి ఛాతీ భారీగా వుంది" – అని చెవిలో నోరు పెట్టి గుసగుసలాడుతూంటే అగ్గెత్తుకొస్తుందా రాదా?

లుబ్ధా : పొరపాటు, లెంపలు వాయించుకుంటాను. క్షమించండి.

రామ : మీ లెంపలు వాయించుకుంటే కార్యం లేదు. దాని లెంపలు వాయించాలి. మీమీద దానికి కొంచం యిష్టం వున్నట్టుంది. గట్టిగా బుద్ధి చెప్పండి.

లుబ్ధా : నా మీద యిష్టవేఁవిఁటి మావాఁ! యక్కడైనా కద్దా?

రామ : మీ యింటికి వెళ్లిపోయొస్తానంటూందే? మరి తీసికెళ్లు.

(పై మాటలాడుచుండగా మధురవాణి పట్టుచీర కట్టుకుని ప్రవేశించి.)

మధు : అలాగే తీసికెళ్తారు మీకు భారవైఁతేను. ఆ మహానుభావుడికి చాకిరీ చేస్తే పరం ఐనా వుంటుంది.

లుబ్ధా : మామగారు హాస్యానికంటున్నారు గాని, నిన్నొదుల్తారా? నేతగను, తగను.

రామ : అలా గడ్డి పెట్టండి!

మధు : ఆయన హాస్యానికి అంటున్నా, నేను నిజానికే అంటున్నాను. గడ్డి గాడిదెలు తింటాయి; మనుష్యులు తినరు.

రామ : అదుగో మళ్లీ గాడిదలంటుంది! (మధురవాణి నవ్వు దాచుటకు ముఖం తిప్పికొని, లోగుమ్మము దాటి, విరగబడి నవ్వును)

లుబ్ధా : మధురవాణికి మీదగ్గిర భయంభక్తీ కూడా కద్దు.

రామ : వుంది. కోపవొఁస్తే గడ్డిపరకంత ఖాతరీ చెయ్యదు. పరాయి మనిషి వున్నాడని అయినా కానదు.

లుబ్ధా : పెళ్లి ప్రయత్నం యిక మానుకోవఁడవేఁ ఉత్తమం, అని తోస్తుంది. యేవిఁటి తమ శలవు?

రామ : నా శలవేం యేడిసింది. పెళ్లి చేసుకోవొద్దని మధురవాణి శలవైంది. దాని బుద్ధికి ఆనందించి అలా నడుచుకుంటున్నారు. స్త్రీ బుద్ధిః ప్రళయాంతకః అని చెప్పనే చెప్పాను.

లుబ్ధా : మీరు ఆప్తులనే గదా మీ సలహాకి వొచ్చాను. మధురవాణి చెప్పిందనా పెళ్లి వద్దంటున్నాను. తప్పిన పెళ్లి తప్పిపోయింది. ఖర్చులుకూడొచ్చాయి గదా అని సంతోషిస్తున్నాను.

రామ : రెడ్డొచ్చాడు మొదలాడన్నాడట. సాధక బాధకాలు యెన్ని పర్యాయములు చెప్పినా అవి అన్ని పూర్వపక్షంఐ, ముక్తాయింపు మళ్లీ డబ్బు ఖర్చు మీదికి వొస్తూ వుంటుంది. పెళ్లి చేసుకుని కడుపు ఫలిస్తే మీ యిల్లు పది యిళ్లౌతుంది. పెళ్లి చేసుకోక గుటుక్కుమంటే యీ కష్టపడి ఆర్జించిన డబ్బంతా యవడి పాలు కాను?

లుబ్ధా : అదుగో యేమో యెక్కువ ధనం వున్నట్టు శలవిస్తారు? నాకేవుఁంది?

రామ : వున్నంత వుంది. పరానికి యిన్ని నీళ్ల చుక్కలు వొదిలేవాడుండాలా?

లుబ్ధా : అలా అయితే, తమ రెందుకు పెళ్లి చేసుకున్నారు కారూ?

రామ : నేను పిత్రార్జితం అంతా కరరావుఁడు చుట్టేవేశాను. యిక పరానికా? నేను శాక్తేయుణ్ణీ; యోగ సాధనం చేస్తాను. నాకు మరి కర్మతో పనిలేదు. లోకం కోసం తద్దినాలు పెడుతున్నాను. అయితే సానిదాన్ని యెందుకు వుంచుకున్నావయ్యా! అని అడగగలరు?

"కామిగాక మోక్షకామి కాడు" అన్నాడు. యిక మీ సంగతో? మీరు నిద్దరపోతూండగా చూసి యెప్పుడో ఒకనాడు మీనాక్షి ఆపాతు యెక్కదీసి రంకు మొగుణ్ణి తీసుకు పారిపోతుంది. ఆపైని దరిద్ర దేవత మిమ్మల్ని పెళ్లాడుతుంది.

లుబ్ధా : అయితే యేం జెయమంటారు?

రామ : మీరు పునః ప్రయత్నం చేసి పెళ్ళాడండి. మీ పెళ్లాం భయం చేత మీనాక్షి ఆటకట్టడుతుంది. మీనాక్షి భయం చేత, మీ పెళ్లాం కట్టుగా వుంటుంది. అవునంటారా? కాదంటారా?

లుబ్ధా : నిజవైఁనమాటే.

రామ : నిజవైతేనేం? మీకు బహుపరాకు. సాధక బాధకాలు అడుగడుక్కీ, జ్ఞాపకం చేస్తూండాలి. మీకు జాతకరీత్యా వివాహం జరక్కపోతే, మార్కం వుందన్న మాట పరాకుపడ్డారా?

లుబ్ధా : పరాకు లేదు, గాని యిన్నాళ్లాయి కొట్టుకుంటూంటే, యీ నాటికి పద్దెనిమిది వొందలకి, వక సంబంధం కుదిరి, తీరా క్రియ కాలానికి తేలిపోయింది గదా? యిప్పుడు చవగ్గా మనకి సంబంధం కుదురుతుందా? కుదరదు. కుదరదు.

రామ : నిన్న వొచ్చాడయ్యా, గుంటూరు నించి ఒక బ్రాహ్మడూ. వున్నాడో వెళ్లిపోయినాడో?

లుబ్ధా : సంబంధానికా?

రామ : అవును. యంత బుద్ధి తక్కువ పని చేశానూ! నా యెరికని యెక్కడైనా సంబంధం వుందా అని అతగాడు అడిగితే, లేదని చెప్పాను. యీ సంబంధం మీకు తప్పిపోతుందని నేనేం కలగన్నానా యేవిఁటి? అతడు జటాంత స్వాధ్యాయిన్నీ మంచి సాంప్రదాయవైఁన కుటుంబీకుడున్నూ. ఆ సంబంధం చేస్తే అగ్నిహోత్రావుధాన్లుని చెప్పుచ్చుకు కొట్టినట్టౌను.

లుబ్ధా : బేరం యేం చెప్పాడు?

రామ : బేరం మహా చవకయ్యా. అదే విచారిస్తున్నాను. అతగాడు గుంటూరు నుంచి వస్తున్నాడు. అక్కడి వాళ్లకి మన దేశపు కొంపలమ్ముకునే బేరాలతాపీ యింకా తెలియలేదు. అందుచేత నందిపిల్లిలో పన్నెండు వందలకి సంబంధం కుదుర్చుకున్నాడు. వ్యవధిగాగాని పెళ్లి కొడుకువారు రూపాయిలు యివ్వలేమన్నారట, ఆ బ్రాహ్మడికి రుణాలున్నాయి. వాయిదా నాటికి రూపాయలు చెల్లకపోతే దావా పడిపోతుందని యెక్కడయినా పిల్లని అంటగట్టడానికి వ్యాపకం చేస్తున్నాడు. ఒకటి రెండు స్థలాల్లో వెయ్యేసి రూపాయలకి బేరం వొచ్చిందట. పన్నెండు వందలకి గాని యివ్వనని చెప్పాడు.

లుబ్ధా : మరొక్క వంద వేదాం మనం?

రామ : అతగాడు వుంటేనా, నూరు వెయడానికీ యాభై వెయడానికీని?

లుబ్ధా : కనుక్కుందురూ మీ పుణ్యం వుంటుంది. యెక్కడ బసో?

రామ : దాని సిగ గోసిన డబ్బు. డబ్బు మాట అలా వుణ్ణీండి గాని, ఆ పిల్ల యేమియేపు! యేమి ఐశ్వర్య లక్షణాలు! ధనరేఖ జెట్టిపోతులా వుంది. సంతాన రేఖలు స్ఫుటంగా వున్నాయి. పిల్ల దివ్య సుందర విగ్రహం.

(మధురవాణి ప్రవేశించును.)

మధు : గ్రహవేఁవిఁటి?

రామ : గ్రహవేవిఁటా? అవుధాన్లు గారి గ్రహస్థితి చూస్తున్నాం. జాతకరీత్యా యీ సంవత్సరంలో వివాహం కాక తప్పదు.

మధు : మీ మాట నేను నమ్మను (అవుధాన్లు దగ్గిరకు వెళ్ళి ముఖంయదట ముఖం వుంచి) ఆ మాట నిజమా?

లుబ్ధా : అంతా నిజం అంటున్నారు.

మధు : సిద్ధాంతిగారేవఁన్నారు?

లుబ్ధా : జాతకం చూసిన సిద్ధాంతల్లా ఆ మాటే అంటున్నాడు. యిదివరకల్లా నాజాతకం మా గట్టి దాఖలా యిస్తూంది. ఒక్కటీ తప్పిపోలేదు.

మధు : అయితే మీ ప్రారబ్ధం. ఆ పెయ్యనాకుడు పిల్లని మాత్రం యీ పంతులు మాయ మాటలు విని చేసుకోకండి.

రామ : భోంచేస్తూ వొచ్చావు, యేం పుట్టి మునిగి పోయిందని?

మధు : వెండిగిన్నె కోసం వొచ్చాను.

రామ : తీసుకెళ్ళు (మధురవాణి నిష్క్రమించును.)

లుబ్ధా : పెళ్లి చేసుకోవద్దంటుందేవఁండీ?

రామ : నిమ్మళంగా మాట్లాడండి. సానిది యక్కడైనా పెళ్లి చేసుకోమంటుందయ్యా? నీ మీద కన్నేసింది.

లుబ్ధా : నామీద కన్నెయ్యడవేఁవిఁటి మావఁగారూ! యవరు విన్నా నవ్వుతారు.

రామ : మీరు గానీ పెళ్లి చేసుకోవడం మానేస్తే, మీ యింట్లో వచ్చి బయితాయిస్తుంది. అది ఘంటాపథంగా చెబుతూవుంటే చెవుల్లేవా యేవిఁటి మీకు? దానితో మీరేవఁయినా వెఱ్ఱి వెఱ్ఱి చాష్టలు చేశారంటే మీకూ నాకూ పడుతుంది గట్టిరంధి. జాగ్రతెరిగి మసులుకొండి.

లుబ్ధా : నేనా? నేనా? యేవిఁటి అలా శలవిస్తున్నారు. మావాఁ ! నా పిల్ల ఒకటీ అది వొకటీనా? ఆ గుంటూరు శాస్త్రుల్లు వున్నాడో వెళ్ళాడో, ఒక్క మాటు కనుక్కోలేరో?

రామ : యదటింట్లోనే బసచేశాడు. కనుక్కుంటాను గాని, మధురవాణి భోజనం యేపాటి అయిందో చూసి మరీ వెళతాను (లోపలికి వెళ్లి వచ్చి పైకి వెళ్లును.)

లుబ్ధా : మధురవాణ్ణి తీసుకుపోతాననుకుంటున్నాడు యీ పంతులు అహా! హా! (పొడుము పీల్చి) మనిషికీ మనిషికీ తారతమ్యం సాందే కనిపెట్టాలి. పంతుల్లాగ మీసం వుంచుకుని, రంగు వేసుకుంటే, తిరిగీ యౌవ్వనం వస్తుంది. యీ చవక సంబంధం కుదిరినట్టాయనా యేమి అదృష్టవంతుణ్ణి!

(రామప్పంతులు స్త్రీ వేషముతో నున్న శిష్యుణ్ణి రెక్క పట్టుకు తీసుకువచ్చును. అరచెయ్యి చూపించి)

రామ : మావాఁ! యేం ఖొదాకొట్టుకొచ్చిందోయి నీకు! యిదిగో ధనరేఖ. చెయ్యి కొసముట్టి రెండో పక్కకి యెగబాకిరినట్టుందోయి. యివిగో సంతాన రేఖలు కంఠం దగ్గిర చూశావా. హారరేఖలు?

లుబ్ధా : అట్టే పరిశీలన అక్కర్లేదు. చాల్లెండి.

(పై ప్రసంగము జరుగుచుండగా మధురవాణి వెనక పాటున వచ్చి పంతులు నెత్తిమీద చెంబుతో నీళ్లు దిమ్మరించును.)

రామ : యేమిటీ బేహద్బీ!

మధు : మంగళాస్నానాలు (శిష్యుడి గెడ్డం చేత నొక్కి) నీకు సిగ్గు లేదే లంజా?

(మధురవాణి నిష్క్రమించును.)

రామ : కోపవొఁస్తే మరి వొళ్లెరగదు. యిక కొరకంచో చీపురుగట్టో పట్టుకు వెంటదరువుఁతుంది. యీ పిల్లని తీసుకు పారిపోదాం రండి.

(శిష్యుడి చెయ్యి పట్టుకుని పైకి నడుచును.)

లుబ్ధా : నడుస్తుంది. రెక్క వొదిలెయ్యండి.

రామ : (రెక్కవదిలి) ఓహో! కాబోయే యిల్లాలనా?

(ముగ్గురూ నిష్క్రమించి, వీధిలో ప్రవేశింతురు)

లుబ్ధా : యీ పిల్లని చేసుకోమని మీ అభిప్రాయవేఁనా?

రామ : నా అభిప్రాయంతో యేం కార్యం? మీ మనస్సమాధానం చూసుకోండి. పిల్ల యేపుగా వుందా? రూపు రేఖా విలాసాలు బాగున్నాయా? అది చూసుకోండి.

లుబ్ధా : సంసార్లకి సౌందర్యంతో యేం పని?

(సిద్ధాంతి తొందరగా యెదురుగుండా వస్తూ ప్రవేశించి.)

సిద్ధాం : (లుబ్ధావధాన్లతో) యవరు మావాఁ యీ పిల్ల? (లుబ్ధావుధాన్లు జవాబు చెప్పక, రామప్పంతులు వైపు బుఱ్ఱతిప్పి సౌజ్ఞ చేయును.)

రామ : మావాళ్ళే

సిద్ధా : (నిదానించి) భాగ్య లక్షణాలేంబట్టాయి యీ పిల్లకీ!

రామ : యేవిఁటండి?

సిద్ధా : విశాలమైన నేత్రాలూ, ఆకర్ణాలు, ఆవుంగరాల జుత్తూ, విన్నారా? యేదమ్మా చెయ్యి (చెయ్యి చూసి) యే అదృష్టవంతుడు యీ పిల్లని పెళ్లాడాడో గాని...

రామ : యింకా పెళ్లి కాలేదండి.

సిద్ధా : మీరు పెళ్లి చేసుకోవాలని వుంటే, యింతకన్న అయిదోతనం, అయిశ్వర్యం, సిరి, సంపదాగల పిల్ల దొరకదు. యిది సౌభాగ్య రేఖ, యిది ధనరేఖ, పంతులూ బోషాణ పెట్టెలు వెంటనే పురమాయించండి. యెది తల్లీ చెయి తిప్పూ. సంతానం వకటి, రెండు, మూడు. (చెయ్యి వదిలి లుబ్ధావధాన్లతో) యేదీ మావాఁ పొడి పిసరు. (పొడుం పీల్చి) పోలిశెట్టి కూతురు ప్రసవం అవుతూంది. జాతకం రాయాలి. మళ్ళీ దర్శనం చాస్తాను.

రామ : వక్కమాట (సిద్ధాంతితో రహస్యంగా మాట్లాడును. సిద్ధాంతి చంకలో పంచాంగం తీసి, చూచును. మరి నాలుగు మాటలాడి పంచాంగం చంకని పెట్టుకుని తొందరగా వెళ్లిపోవును.)

లుబ్ధా : యేవఁంటాడు?

రామ : నేనే యీ పిల్లని పెళ్ళిచేసుకుంటానను కుంటున్నాడు. రేపటి త్రయోదసి నాడు పెళ్లికి మంచిది అన్నాడు.

లుబ్ధా : ఆ రోజు వివాహ ముహూర్తం లేదే?

రామ : శుభస్య శీఘ్రం అన్నాడు. ద్వితీయానికి అంత ముహూర్తం చూడవలసిన అవసరం లేదు. తిథీ నక్షత్రం బాగుంటే చాలును. యిదుగో మీ మావఁగారు వొస్తున్నారు.

లుబ్ధా : బేరవాఁడి చూడండి.

(కరటక శాస్తుల్లు ప్రవేశించును.)

కరట : గంగాజలం సిరస్సున పోసుకున్నారా యేవిఁటి పంతులు గారూ? మా పిల్లని యెక్కడికి తీసికెళ్తున్నారు?

రామ : (కరటక శాస్త్రితో) మాట.

(ఇద్దరూ రహస్యముగా మాటలాడుదురు).

(లుబ్ధావధాన్లును యెడంగా తీసుకెళ్లి) పధ్నాలుగు వొందలు తెమ్మంటున్నాడు.

యెవళ్లో పదమూడు యిస్తావఁన్నారట.

లుబ్ధా : యిదా మీరు నాకు చేసిన సాయం? పోనియ్యండి. ఆపజ్యేందుకైనా తగలెట్టండి.

రామ : ఉపకారానికి పోతే నాదా నిష్టూరం? కోరి అడిగితే కొమ్మెక్కుతారు. యేం జెయను (కరటక శాస్త్రితో రహస్యంగా మాట్లాడి, తిరిగీ వచ్చి లుబ్ధావధాన్లుతో) మావాఁ కృత్యాద్యవస్థమీద వొప్పించాను. పిల్లదానికి సరుకు పెడితే గాని వల్లలేదని భీష్మించుకు కూచున్నాడు. యేవఁంటావు?)

లుబ్ధా : అది నా వల్ల కాదు.

రామ : వూరుకోవయ్యా. అలాగే అందూ, మధురవాణి తాలూకు కంటె తెచ్చి ఆవేళకి పెట్టి, తరవాత తీసుకుపోతాను.

లుబ్ధా : అదేదో మీరే చూసుకోండి.

రామ : నేనే చూసుకుంటాను. ఖర్చు వెచ్చాలేవో మనవేఁ చేసుకుని, కొంచంలో డబడబలాడిం చేదాం. పోలిసెట్టిని సప్లైకి పెట్టకండి. పెద్దిపాలెం వెళ్లి లౌక్యుల్ని యెవరు పిలవడం?

లుబ్ధా : మరి నాకెవరున్నారు. మీరే పిలవాలి.

రామ : లౌక్యుల్ని పిలవడానికి వెళ్లినప్పుడు దుస్తుడాబుగా వుండాలి. దగలా, గిగలా తీయించి యెండవేయిస్తాను.

(నిష్క్రమింతురు.)

★★★

౨వ స్థలము : లుబ్ధావధాన్లు యిల్లు

లుబ్ధా : అవును. మీరు చెప్పిన మాట బాగుంది. దివ్య స్థలాల్లో ఏకరాత్ర వివాహాచారం వుంది.

కరట : పెద్ద పెద్ద ఉద్యోగస్థులు కూడా, యిప్పటి రోజులలో, వివాహాలు అలాగే చేస్తున్నారు. కోదండ రామస్వామివారు స్వయంవ్యక్తవూఁ, హనుమత్ప్రతిష్ఠా, అయినప్పుడు, దివ్యస్థలం కాదని యెవడనగలడు?

లుబ్ధా : ఆ మాట సత్యవేఁ గాని, యిది దివ్య స్థలంగా ఆలోచించి ఇదివరకు యెవళ్లూ యిక్కడ, ఏకరాత్ర వివాహం చేసివుండలేదు మావఁగారూ. మనం చేస్తే యేవఁంటారో?

కరట : దివ్యస్థలం అయిన తరవాత యెవడేవఁంటే మనకేం పోయింది?

లుబ్ధా : అయితే పంతులుతో చెబుదాం.

కరట : యేవిఁటి మీ సత్యకాలం మావఁగారూ! యీ పెళ్లిలో యేదోవొక వొంటుబెట్టి, నాలుగు డబ్బులు ఆర్జించుకుందావఁని చూస్తూ వున్న పంతులూ, పోలిశెట్టీ, ఏకరాత్ర వివాహానికి ఆమోదిస్తారా? పుస్తెకట్టిందాకా ఆ మాట వాళ్లతో చెప్పకండి.

లుబ్ధా : పంతులుతో చెప్పకపోతే యేం జట్టీ పెడతాడో?

కరట : యేవిఁటి మీ భయం! అతగాడు మీకు యజమానా? జట్టీ, గిట్టీ పెడితే, పెణతూడ గొడతాను.

లుబ్ధా : మీరు కాదుగాని, సిద్ధాంతిగారి చేతిలో రెండు రూపాయలు పడేస్తే, ఆ పూచీ అంతా ఆయన నెత్తిమీద వేసుకుంటాడు. ఆయన యదట పంతులు నోరు యెగియదు.

కరట : పావఁంటిదానికి విరుగుడుంది. పంతులికుండదా?

(నిష్క్రమింతురు.)

౩వ స్థలము : లుబ్ధావధాన్లు యింటి పెరడు

(కరటక శాస్తుల్లు, మీనాక్షి ప్రవేశింతురు)

మీనాక్షి: మీ పిల్లని నా కడుపులో పెట్టుకోనా తాతయ్యా?

కరట : కడుపుగదా అమ్మా? అంచేత పదే పదే చెబుతున్నాను. దానికి తల్లివైనా నువ్వే, తండ్రివైనా నువ్వే (దుఃఖమును అభినయించును)

మీనాక్షి: విచారించకండి, తాతయ్యా. దానికి యే లోపం రానియ్యను.

కరట : అమ్మా, నీకిమ్మని మా అమ్మి చేతికి ఓ పులిమొహూరు యిచ్చాను. పుచ్చుకో.

మీనాక్షి :యిస్తుంది. తొందరేవిఁటి, తాతయ్యా? దాం దగ్గిర వుంటేనేం? నాదగ్గిర వుంటేనేం?

(సిద్ధాంతి ప్రవేశించును)

సిద్ధాంతి :యెంతసేపూ కూరలు తరగడం, భోజనాల సరంజాం జాగ్రత చెయ్యడం సందడే గాని, లగ్నానికి కావలసిన సరంజాం జాగ్రత్త చెయ్యడపు తొందరేవీఁ కానరాదు. నా శిష్యుడు ముంగిపోతులాగ పడున్నాడు.

మీనా : నాలుగ్గడియల పొద్దుకి లగ్గవైఁతే, యిప్పట్నించీ సరంజాం తొందరేవిఁటి అచ్చన్న మావా?

సిద్ధాంతి :చదవేస్తే వున్న మతీ పోయిందన్నాట్ట. నాలుగ్గడియల రాత్రుందనగా శుభమూర్తం.

మీనా : మా నాన్న యెప్పుడూ యిదే మచ్చు. యే మాటా నిజం యింట్లో ముండలతో చెప్పకపోతే యెలా యేడుస్తారు? నాన్నా ? నాన్నా!

(లుబ్ధావధాన్లు ప్రవేశించును)

లుబ్ధా : యెందుకా గావుకేకలు?

మీనా : నాలుఘ్ఘడియల రాత్రుందనగానట మూర్తం. అచ్చన్న మావఁ అంటున్నారు.

లుబ్ధా : యిదేవిఁటండోయి, నాలుగ్గడియల పొద్దు కనుకున్నానే ముహూర్తం?

సిద్ధాంతి: ముప్పై మూడు ఘడియల పొద్దు కనుకున్నారు కారో? మీ వెఱ్ఱులు చాలించి చప్పున కానియ్యండి మంగళాస్నానాలు. ఊళ్లో బ్రాహ్మలినందర్నీ పిలిచేశాను.

లుబ్ధా : చంపారే! చలి! – అయితే రావఁప్పంతులుకూడా నాలుఘ్ఘడియల పొద్దుకి అనుకున్నాడే ముహూర్తం? ఆయనే వొచ్చి, పెద్దిపాలెంలో లౌక్యుల్ని నాలుఘ్ఘడియల పొద్దుకి రమ్మని పిలుస్తారేమో?

సిద్ధాంతి: శతాంధాః కూపం ప్రవిశంతి. అమ్మీ, పిల్లకి స్నానం చేయించూ.

మీనా : యిదుగో, నిమిషంలో చేయిస్తాను.

సిద్ధాంతి :ఆడవాళ్లు నయం. పెళ్లి పందిట్లో సరంజాం చూసుకుంటాను.

లుబ్ధా : పంతులు లేకుండా లగ్నం అయితే–

సిద్ధాంతి: పంతులుకా, మీకా పెళ్ళి? జంకవోడక స్నానం కానీండి.

(నిష్క్రమింతురు)

★★★

౪వ స్థలము : లుబ్ధావధాన్లు యింటి అరుగు మీద పసుపు బట్టలు కట్టుకుని, లుబ్ధావధాన్లు, స్త్రీ వేషముతో శిష్యుడు, కొందరు బ్రాహ్మలు కూర్చుని వుందురు

(రామప్పంతులు, తాషామర్పా, కావిళ్ళూ, చాకర్లతో, ప్రవేశించి, అరుగు మీద చతికలబడి...)

రామ : అబ్బ! ఎంత శ్రమ పడ్డానండి (నౌఖర్లతో) తాషామర్పా వూరుకోమను. బోయీలొహాళ్లూ, బాజావాళ్లొహాళ్లూ, వూరు చేరేటప్పటికి కోలాహలం లావు చేస్తారు. కాళ్లు పీక్కు వచ్చాయయ్యా, వెధవ పెద్దిపాలెం యంతదూరం వుఁందీ! (తిరిగి చూసి) యిదేవిఁటీ

పసుబ్బట్టలూ, పెళ్లి కూతురుతో కలిసి కూచోడవూఁను? పెళ్లి కొడుకుం చేయించుకున్నావటయ్యా? ముదిమికి ముచ్చట్లులావు.

లుబ్ధా : లగ్నానికి మీరు లేకపోయినారు గదా! అని మహా విచారపడుతున్నాను.

రామ : (ఉలికిపడి) యేవిఁటీ! లగ్గవేఁవిఁటి?

పూజారి గవరయ్య :లగ్నం వేళకి తమరు లేకపోయినారు గదా అని, మేం యావన్మందివీఁ విచారించాం. తమరు యేదో వ్యవహారాటంకం చేత వేళకి రాజాలినారు కారనుకున్నాం. తాము లేకపోవడం చేత సభ సొగుసే పోయింది. "నియ్యోగి లేని సావిడి। అయ్యయ్యో వట్టి రోత, అది యెట్లన్నన్। వయ్యారి"–

రామ : అట్టే పేలకు, ముహర్తానికి ముందే పుస్తె యెలా ముడెట్టావయ్యా?

పూజా : సిద్ధాంతిగారు నక్షత్రాలు చూసి ఘడియలు గట్టి సరిగ్గా ముహూర్తం వేళకే పుస్తె కట్టించారండి.

రామ : నాలుగ్ఘడియల పొద్దుకాలేదే?

పూజారి :నాలుగు ఘడియల రాత్రుందనగా కదండీ, శుభముహూర్తం?

రామ : సిద్ధాంతి, ముహర్తం తెల్లవారి నాలుగు ఘడియలకని చెప్పాడే?

పూజారి :పంచాంగం మార్చడానికి యవడిశక్యం బాబూ? తెల్లవారగట్ల నాలుగు ఘడియలకని, సిద్ధాంతి గారు మనవి జేసి వుంటారు. తాము పరాగ్గా విని వుందురు.

రామ : పంచాంగానికేం యీ వెధవ పల్లిటూర్లో? సిద్ధాంతి ఆడింది ఆటా, పాడింది పాటా. యంతద్రోహం చేశాడయ్యా సిద్ధాంతి!

పూజారి :సిద్ధాంతి యంతో నొచ్చుకున్నాడు, తమరు రాలేదని బాబూ, యేమి ఆటంకంచాత వుండిపోయినారో అని అవుధాన్లు గారు తల్లడిల్లారు. తాషామర్ఫా విన్న తరవాత గదా, ఆయన మనస్సు స్వస్థపడ్డది.

లుబ్ధా : నిజం మావఁగారు.

పూజారి :యిక మధురవాణో? అంటే, ఆ పందిట్లో నిశ్చేష్టురాలై పుత్తడి బొమ్మలాగ నిలుచుంది గాని బ్రాహ్మణ్యం యావన్మందీ గెడ్డం పట్టుకు యెంత బతిమాలుకున్నా, పాడింది కాదు.

కొండిభొట్లు : అంతసేపూ హెడ్డు కనిష్టీబుగారితో మాట్లాడుతూ నిల్చుంది గాని, యేం? యింతమందిం ప్రార్థించినప్పుడు, ఓ కూనురాగం తియ్యకూడదో?

మరివక బ్రాహ్మడు :ఓరి కుంకాయా, పంతులుగారు సభలో లేందీ యలా పాడుతుందిరా?

పూజా : హెడ్డు గారితో యేవింటి మాట్లాడుతూందనుకున్నావు? పంతులుగారు సరుకూజప్పరా, పెట్టుకు వెళ్లారు, యేం ప్రమాదం వొచ్చిందో! ముహర్తం వేళకి రాలేదు, జవాన్లని పంపి వెతికించండి అని బతిమాలుకుంటూందిరా.

కొండిభొట్లు :ఈ గవరయ్యగారు గోతాలు కోస్తాడ్రా. హెడ్డూ, అదీ, ఒహరి మీదొహరు విరగబడి నవ్వుతూంటే, పంతులు కోసం బెంగెట్టుకుందని కవిత్వం పన్నుతాడు.

రామ : వైదికం! వైదికం! మీ యేడుపులు మీరు యేడవక, లోకంలో భోగట్టా అంతా మీకెందుకు?

పూజారి :వూరుకోరా కొండిభొట్లు. పెద్దాపిన్నా అక్కర్లేదూ?

రామ :నీ పెద్దతనం యెక్కడ యేడిసింది? నివ్వే ముందు రేపెట్టావు.

పూజారి :వై, స, బు, పె అని యందుకన్నాడు బాబూ?

రామ : అతడేడీ, అతడు? అతడి పేరేవింటీ?

పూజారి : యవరండి?

రామ : ఆ గుంటూరి శాస్తుల్లేడయ్యా?

పూజారి : యే గుంటూరి శాస్తుల్లండి?

లుబ్ధా : ఆయనా, – మరే వొచ్చి, ఆయనా – వూరికెళ్లారు.

రామ : యేవింటీ తెలివితక్కువ మాట! కూతురికి పెళ్ళౌతూంటే వూరికెలా వెళ్ళాడు? –

లుబ్ధా : పెళ్లయిపోయింది గదా ?

రామ : తెలివిహీనం! లగ్నవంటే నేను లేకుండా వెలిగించావు గానీ, పెళ్లి ఐదు రోజులు తగలడుతుంది గదూ ? –

పూజా : ఏకరాత్ర వివాహం కదండీ? అంచేత ప్రధాన హోమం, శేషహోమంతో సమాప్తి అయిపోయింది.

రామ : (నిశ్చేష్టుడై లుబ్ధావధాన్లుతో) ఓరి, సామిద్రోహప వెధవా!

పూజారి : నోరుమూసి, బాబ్బాబూ. శాంతించండి! శాంతించండి! (లుబ్ధావధాన్లుతో) పంతులుగారి కాళ్ల మీద పడవయ్యా. (పంతులుతో) తమరు చేయించిన శుభం. అశుభం మాటలు శలవియ్యకండి. సిద్ధాంతి గారూ, వారిమావఁగారూ, శాస్త్ర చర్చ చేసి, లగ్నం పదినిమిషాలుందనగా ఏకరాత్ర వివాహం స్థిరపర్చారు.

రామ : యేం కుట్ర! వాడికి రూపాయలివ్వ లేదు గద ?

లుబ్ధ : యెల్లుండి యేవాళకైనా రూపాయలు చెల్లించకపోతే దావా పడుతుందని, తొందరపడి పట్టుకు వెళ్లిపోయినారు. మళ్లీ వారంనాటికి వొస్తావఁన్నారు.

రామ : నన్ను మధ్యవర్తిని చేసి, నేను లేనిదీ, యీ వ్యవహారం యలా పైసలు చేశావు? నేను యంత యడ్వాన్సు వాడికి యిచ్చానో నీకు తెలుసునూ? అప్పుడే మావఁగారితో కలిసిపోయి నాకు టోపీ అల్లావూ?

లుబ్ధా : మీరు చేసిన నిర్ణయ ప్రకారవేఁ, రూపాయలు చేతులో పడితేనే గాని, పుస్తె కట్టనివ్వనన్నాడు. యేం జెయ్యను?

రామ : పుస్తె కట్టకపోతే నీ పుట్టె ములిగింది గాబోలు! నేవొచ్చేలోగా యేం వుప్పెనవొచ్చింది? వీడేదో పెద్ద దగా చేసి, నేనొస్తే, పట్టుగుంటానని రూపాయలు చేతులో పడేసుకుని వుడాయించాడు. వాడి పేరేవిఁటీ?

పూజారి : ఆయన పేరు – మరే వచ్చి – అవుధాన్లు గారు శలవిస్తారు.

లుబ్ధా : నాకు తెలియదు.

రామ : అయ్యో అభాజనుడా! యిహ, వాడు, పంచాలీ మనిషి అనడానికి సందేహవేఁవిఁటి?

లుబ్ధా : అతగాణ్ణి మీరే తీసుకొచ్చి దొడ్డవాడని చెప్పారు? అంచేతనే అతణ్ణి నేను నమ్మాను.

రామ : నువ్వు నమ్మితే యెవడికి కావాలి? నమ్మకపోతే యెవడికి కావాలి? అతనికి నేను పెళ్లి ఖర్చుల కోసం బదులిచ్చిన నూరు రూపాయిలూ, అక్కడ పెట్టు.

లుబ్ధా : యెవరికిచ్చారో ఆతణ్ణే అడగండి. నాతో చెప్పకండి.

రామ : సరే, నీతో చెప్పను–నీతో యిక మాటే ఆణ్ణు–మరి నీ యింట్లో వక్క నిమిషం వుండను (లేచి నులుచుని) అంతా వినండయ్యా! యీ గుంటూరు శాస్తుల్లు పచ్చి దొంగ. లేకుంటే ఈ తెలివిహీనుడు యిచ్చిన రూపాయిలు సంధించుకుని, పేరైనా చెప్పకుండా పరారీ అవుతాడా? నా తాలూకు సొమ్ము కూడా పట్టుకు చపాయించాడు. వీడి వైఖరీ చూడగా, రెండో పెళ్లి పిల్లనో, సూద్రప్పిల్లనో, యీ తెలివిహీనుడికి అమ్మి, యెగేసినట్టు కనపడుతుంది. గనక, ఒరే! బారికీ, ఒరే! మంగలీ, హెడ్డు గారి దగ్గిరికెళ్ళి ఇద్దరు జవాన్లను తీస్కురా. వాడి వెంట దౌడా యింపిస్తాను.

(పై మాటలు అంటూ వుండగా, సిద్ధాంతి ప్రవేశించి, రామప్పంతులు మాటలు ముగించి వెళ్లిపోబోతూ వుండగా రెక్కబట్టి నిలబెట్టును)

సిద్ధాంతి: యెక్కడికి వెళతారు? కొంచం నిలబడండి.

రామ : యేమిటి నీ నిర్బంధం?

సిద్ధాంతి: గుంటూరు శాస్తుల్లుగారి పేరేవింటో మీ క్కావాలా?

రామ : యేమిటా పేరు?

సిద్ధాంతి: పేరి రామశాస్త్రుల్లు గారు. ఆయన పేరుతో మీకేం పనుంది?

రామ : వాడు నాకు బాకీ.

సిద్ధాంతి: మీకు ఒక దమ్మిడీ బాకీ లేదు. ఆ నిజం నాకు తెలుసును.

రామ : చెయ్యి నొక్కేస్తున్నావేవింటి?

సిద్ధాంతి:వైదీకపాళ్ల చెయ్యి మృదువుగా యలా వుంటుంది? అవధాన్లు గారు యిచ్చిన సొమ్ము తాలూకు నిలవ యెంతుందో చెప్పండి.

రామ : నువ్వెవరివి అడగడానికి? అన్న! చెయ్యి నొక్కుతున్నావు! తంతావా యేవింటి?

సిద్ధాంతి :శుభమల్లె, పెళ్లికూతుర్ని ముండా ముతకా, అంటే యెవరయినా వూరుకుంటారా?

రామ : ముండకాదు, పుని స్త్రీయే, అంటాను; చెయ్యి వొదిలెయ్యి.

(లుబ్ధావధాన్లు శిష్యుడికి కొంతయడంగా జరుగును)

సిద్ధాంతి : కోపం వొచ్చినప్పుడు లౌక్యం మరిచి పోకూడదు. మీరు ప్రభువులూ; మేం ఆశ్రితులం. తమకిలాభించే మాట చెబుతాను, యిలా దయ చెయ్యండి.

రామ : మర్యాదగా మాట్లాడితే, నా అంత మంచివాడు లేదు.

సిద్ధాంతి : అవధాన్లు గారూ మీరు కూడా యిలా రండీ

(అవధాన్లు, సిద్ధాంతి, రామప్పంతులూ రహస్యముగా మాట్లాడుదురు)

రామ : (ఉత్సాహముతో) సిద్ధాంతీ యేదీ పొడిపిసరు. నియ్యోగపాడన్నవాడు, సవబుకి కట్టుబడతాడు. యవరయా వంట బ్రాహ్మలు! మా యింటికి పలహారాలు వెళ్లాయా? యేవోఁయి, కొండిభొట్లూ! మాట, యిలారా.

(కొండిభొట్లు వచ్చును)

కొండి : యేం శలవు?

రామ : మా యింటిదాకా నాతోరా.

కొండి : చిత్తం.

రామ : మా తోట్లో, మంచి పనసకాయలున్నాయి. రెండు కాయలకి బరాతవిఁస్తాను. తెచ్చుకో మీ అయ్యకి పనసకాయ కూరంటే, మా యిష్టం.

కొండి : చిత్తం!

రామ : పెళ్లిలో యేవింటోయి గమ్మత్తు

కొండి :యేవీఁ గమ్మత్తు లేదండి.

రామ : మధురవాణి పాడింది కాదేం?

కొండి : పాడింది –

రామ : ఆఁ!

కొండి : కాదండి.

రామ : అలా చెప్పు. అంతసేపూ హెడ్డు కనిష్టీబుతో మాట్లాడుతూంది కాబోలు?

కొండి : లేదండి. ఒక్క మాటాళ్లేదు.

రామ : మరెందుకన్నావూ, మాట్లాడిందని యిందాకానూ? విరగబడి నవ్విందన్నావే.

కొండి : మరీ – మరీ – మరే వొచ్చి– లింగన్న గారి కాంభొట్లు అలా అనమన్నాడు.

రామ : వాడిపని పట్టిస్తాను. నాతో వెకాస్యాలా! నువ్వు మాత్రం వాడి జట్టు కూడకు. చిన్నప్పట్నుంచీ నిన్ను యెరుగుదును. నువ్వు నిజాయితీ మనిషివి.

కొండి : అవుఁనండి. యెప్పుడూ నేను నిజవేఁ చెబుతాను.

రామ : అవును గాని, హెడ్డు కనిష్టీబు మాట మట్టుకు నిజం చెప్పావు కావు. పట్టాభిరామస్వామిఁ మీద ప్రమాణం చేసి, చెప్పూ! మధురవాణి యవరెవరితో మాట్లాడింది?

కొండి : మరే వచ్చి – నిజం చెప్పమన్నారూ?

రామ : నిజాయితీ మనిషివనే గదా నిన్ను అడుగుతున్నానూ?

కొండి : అయితే, – అందరితోటీ మాట్లాడింది.

రామ : అందరితోటీ అంటే యవరెవరితోటి?

కొండి : యవరెవరా అండి? పెళ్లి వొదిలేసి, అంతా మధురవాణి చుట్టూ మూగాం. భుక్తగారితో మాట్లాడింది, మరే వచ్చి

రామ : యింకా యవరితో మాట్లాడింది?

కొండి : సిద్ధాంతి మంత్రం చప్పడం మానేసి మధురవాణి చెవులో యేకాంతం మాట్లాడాడు.

రామ : మరింకా యవరితోటి?

కొండి : మరేవచ్చి – హెడ్డు కనిష్టీబు తోటి.

రామ : ఓరి ఛండాలుడా! హెడ్డుతో మాట్లాడ లేదన్నావే?

కొండి : అవును మాట్లాళ్లేదు.

రామ : ఫుండాఖోర్! మాట్లాడిందా మాట్లాళ్లేదా?

కొండి : సచ్చాఁన్రా దేవుఁడా!

రామ : అసత్యం అంటే, నాకు వెఱ్ఱి కోపం. ప్రమాణ పూర్తిగా, నిజం చెప్పు. అబద్ధవాఁడితే, తల పేలిపోతుంది. మాట్లాడిందా లేదా?

కొండి : లేదు.

రామ : ప్రమాణ పూర్తిగా?

కొండి : ప్రమాణ పూర్తిగానే.

రామ : యిప్పుడు నిజం చెప్పావు. విన్నావా? నీకు చిన్నతనం; ఆడవాళ్ల మీద, ఒహరు అనమన్నా, అన్యాయం మాటలు ఆడకూడదు, తెలిసిందా?

కొండి : మధురవాణి మా దొడ్డ మనిషి.

రామ : వూళ్లో అలా అనుకుంటారేం ?

కొండి : అంతా అనుకుంటారు

(రామప్పంతులు యింటి యెదట)

రామ : నేను తలుపు కొడతాను. నివ్వో చిన్న గమ్మత్తు చెయ్యి.

కొండి : చిత్తం.

రామ : ఈ విచ్చ బేడ మొలని పెట్టుకో, మా పెరటి గోడ అవతల, ఒక అర ఘడియ నిల బడు. దిడ్డీతోవంట, కనిష్టేబు గాని, మరెవరు గాని, పైకి వొచ్చినట్టాయెనా, రెక్కపట్టుకుని, కేకెయ్యి. నేవొస్తాను. లేకుంటే వుడాయించెయి. (కొండు భొట్లు నిష్క్రమించును.) తలుపు తలుపు (తనలో) ఒకంతట తలుపు తియ్యదు. అనుమానాని క్కారణం. వీడు నిజం చెప్పాడా? అబద్ధం చెప్పాడా? నేను పాలెం నించి వొచ్చి కబురు పంపించిన తరవాత రాక, యిది తుఱ్ఱుమని యలా పరిగెత్తి వెళ్లిందీ పెళ్లిలోకి? తలుపు తలుపు! యిప్పటికీ రాదేం!

(మధురవాణి తలుపు తీయును) యేం జేస్తున్నావు యింతసేపు?

మధు : ఉదయం నుంచి రాత్రివరకూ చేసే పనులన్నీ, రేపటి నుంచి వ్రాసి వుంచుతాను రండి.

(ఉభయులూ నిష్క్రమింతురు)

(కొండుభొట్లు ప్రవేశించి)

కొండి : పంతులుగారూ, పంతులుగారూ,

(రామప్పంతులు, మధురవాణీ ప్రవేశింతురు)

రామ : (మధురవాణితో) నువ్వు లోపలకి వెళ్లు (కొండిభొట్లుతో) యేవింటి?

కొండి : మరే వచ్చి, – పట్టుకోలేదు.

రామ : (తీక్షణంగా) యెందుకు పట్టుకున్నావు కావు?

కొండి : చెప్పరానిదాన్ని యలా పట్టుకోవడం?

మధు : చెప్పరానిదాన్ని యెందుకు పట్టుకోవడం?

కొండి :దిడ్డీ తోవంట యవరొచ్చినా పట్టుకొని, కాకెయమని పంతులు చెప్పారు.

మధు : యేవించిత్రం! యేం అప్రతిష్టా! బ్రాహ్మడికి వెట్టెత్తుతూంది కాబోలు.

రామ : (మధురవాణి వెనక నిలచి చేతితో వెపొమ్మని కొండిభట్లుకు సౌజ్ఞచేసి) పేలుడుగాయ వైదీకపగుంటడి వెకాశ్యాలు నిజం అనుకుంటావేవింటి?

(లోపలికి వెళ్లును)

(రామప్పంతులు యింటిలోనికి వెళ్లగానే మధురవాణి సావిడి వెనకతలుపు పైనుంచి వేసి,కొండిభొట్లును లోపలికి రమ్మని సౌజ్ఞ చేసి ముద్దెట్టుకొనును.)

మధు : (నిమ్మళంగా) బాగా, కాపాడావు!

కొండి : మధురవాణీ, యిదుగో పంతులిచ్చిన బేడ. యిదుగో హెడ్డుగారిచ్చిన పావలా. యింద వెండితొడిపొడికాయ (యిచ్చును).

మధు : (పుచ్చుకొని) నువ్వు మంచివాడివి. యీవేళ నుంచి, నీకూ నాకూ నేస్తం. తెలిసిందా? (మరివక సారి ముద్దు పెట్టుకొని) యిక వెళ్లు.

(కొండిభొట్లు చెంగున వీధిలోకి యెగిరి వీధి నడుమ గెంతులు వేయును)

(కాంభొట్లు ప్రవేశించి)

కాంభొ: యెందుకురా యీ గెంతులు?

కొండి : ముద్దెట్టుకుందిరా!

కాంభొ: వెట్టివెట్టి వేషాలు వెయ్‌కు. యీ కోతి మొహాన్నే!

కొండి : పోస్సి, వెట్టి కుట్టా! మేం జట్టుకట్టాం!

(నిష్క్రమింతురు)

౫వ స్థలము : కృష్ణారాయపురం అగ్రహారంలో.

(అగ్నిహోత్రావధాన్లు యింటి పెరటిలో గిరీశం పనివాళ్ల చేత పందిరి వేయించుచుండును)

(వెంకటేశం ప్రవేశించును)

గిరీశం: యేమివాయ్ బావా, యెడందవడ యెట్ట బారింది?

వెంకటేశం :నాన్న గూబగదలేశాడు.

గిరీశం: యేం జేశావు?

వెంకటేశం :సంధ్యెవార్చలేదని.

గిరీశం: ఆ మాత్రం వార్చినట్లు వేషం వెయ్యలేక పోతివో?

వెంకటేశం :చూద్దనుకున్నాను.

గిరీశం: అనుకోడాలు పనికి రావోయి, బావా. మనం యేదైనా, వేషం వేశావంటే, ఒకడు చూస్తున్నాడని అనుకున్నప్పుడూ, ఒకడు చూస్తూవుండలేదనుకున్నప్పుడూ కూడా, వొక్క మోస్తరుగా వేషం నడిపిస్తే సేఫ్ సైడ్. చూస్తున్నావు కావా, రోజూ నేను యెంతసేపు బక ధ్యానం చేస్తానో?

వెంకటేశం :యేవంని ధ్యానం చాస్తారు?

గిరీశం: యేం ధ్యానవాఁ? యీ చాదస్త బ్రాహ్మడు యంతట్లో దేవతార్చనచాస్తాడు. యంతట్లో విస్తట్లో మెతుకులు పడతాయి అని తదేక ధ్యానం చేస్తాను.

వెంకటేశం :మంత్రాలు చదివి దేవుణ్ణి ధానం చెయ్యాలి గాని, అన్నం కోసం ధానం చేస్తే పాపం కాదా?

గిరీశం : ఇగ్నొరెన్స్! మత సంబంధమైన సంగతులు నీకేమీ తెలియవు. యీ పెళ్లి అయిపోయిన తరవాత నిన్ను మతంలో తరిఫీదు చెయ్యాలి. అన్ని మతాలూ పరిశీలించి వాటి తాలూకు యసెన్స్, నిగ్గుతీసి ఓ కొత్త మతం యేర్పర్చాను. అది అమెరికా వెళ్లి ప్రజ్వ లింప చేస్తాను. యిప్పుడు మట్టుకు నీ సంశయం తీరుస్తాను. యేమన్నావ్? అన్నాన్నా ధ్యానించడం, అని కదూ? యేవంందోయి నీ ఉపనిషత్తు? "అన్నం బ్రహ్మేతివ్యజానాత్" అన్నవేఁ, బ్రహ్మ అని తెలుసుకోవోయి వెధవాయా, అంది. తెల్లవాడు యేవంని ధ్యానం చేస్తాడోయి రోజూనూ? "ఫాదర్, గివ్, అస్ అవర్, డెయిలీ, బ్రెడ్" అనగా "నన్ను కన్న తండ్రీ, రోజూ ఒక రొట్టెముక్క ఇయ్యవోయి అని" –ఇక, మనవేవనాలి? "తండ్రీ

రోజూ కందిపప్పు, ధప్పళం ఇయ్యవయ్యా" అని ధ్యానించాలి. మన చమకంలో యేమన్నాడూ? "శ్యామాకాశ్చమే" "చామల అన్నం మామజాగా వుంటుంది, నాక్కావాలి, ఓ దేవుఁడా!" అన్నాడు. ఆ చమకంలో యవడికి యిష్టమైఁన వస్తువులు వాడు కలపవచ్చును "కంది గుండాచమే, యింగువ నూనాచమే" దీనినే రిలిజియస్ రిఫార్మ్ అంటారు.

వెంకటేశం :గేదె పెరుగూచమే, చేగోడీచమే.

గిరీశం: చబాష్! అదే ఒరిజినాలిటీ – అడిగితే గాని అమ్మ అయినా పెట్టదు. దేవుడు మాత్రం ముద్దిస్తాడనుకున్నావా యేమిఁటి? నీకు యెప్పుడు యేమి కావలిస్తే అప్పుడు ఆ వస్తువులు సంపుటీ చేసి చమకపారాయణ ఆరంభించేది.

వెంకటేశం :అయితే రేపణ్ణించి నేను రోజూ చమక పారాయణ చేస్తాను.

గిరీశం: మనస్సులో చెయ్యి. పైకి పారాయణ చేశావంటే, నీ తండ్రి ఎడ్యుకేషన్ లేకపోవడం చేతా, రీజన్ తెలియకా, యిదేవిఁటి చమకం పాడు చేస్తున్నాడని పెణతెక్కగొట్టి, తొమ్మిదో అష్టం ఘనం పారాయణ చేస్తాడు.

వెంకటేశం :మొన్న బుగతగారి యింట్లోంచి మీరు పొగాక్కట్ట యెత్తుకొచ్చారు గదా, పాపం చేశారని దేవుఁడు కోప్పడ్డా?

గిరీశం : చిన్నతనంలో మా పింతండ్రి (నీ తండ్రి లాగే అగ్గిరావుఁడోయి) చెవి నులిపి నా చేత ఉపనిషత్తులు చదివించాడు. దాం తస్సా గొయ్యా, పేరు మరిచిపోయినాను గాని, ఒక వుపనిషత్తులోను, శిష్యుడు ప్రశ్న అడుగుతూవుంటే, గురువు సమాధానం చెబుతూంటాడు. ఆ వుపనిషత్తులో చెప్పిన శిష్యుల్లాంటి శిష్యుడివి నువ్వు; అలాంటి గురువుని నేను. మన ప్రశ్నోత్తరాలు యవడైనా తాటాకు మీద రాసి పారేశాడంటే, ఒక రెండువొందలేళ్ళు అయిన తరవాత "టొబాకోపనిషత్తు" అవుతుంది. పొగాకు కట్టకి పాపవేఁవిఁటోయి, కాల్చి పారేసేదానికి? అందులో పొడుం చేసే బుద్ధిహీనుల దగ్గర పొగాకు యెత్తుకు రావడం లోకోపకారవఁని నమ్ము.

వెంకటేశం :యలాగండి లోకోపకారం?

గిరీశం : యలాగా, యిదుగో, యిలా చుట్ట కాలిస్తే, స్టీము యంజన్ లాగ, భగ్, భగ్ మని పొగ ఆకాశానికి పరిగెత్తి మేఘమైఁ వర్షం కురిపిస్తుంది. పొడుం గాని పీలుస్తే ఆ ఘాటుకి, ఆకాశం ఆర్చుకుపోతుంది. ముక్కంట మాత్రం చిరి వర్షం కురిసి యిల్లూ వొళ్లూ కూడా డర్టీ అవుతుంది. గనక పొడుం చేసే మూర్ఖుల యింట్లో వుండే పొగాకంతా

దొంగిలించి చుట్టలు గట్టి, తగలెట్టవలసినదే. ఒకవేళ, గిరీశం గారూ, తమరు దొంగతనం చేశారు, కొద్ది రోజులు నరకానికి విజయంచెయ్యండి, అని దేవుఁడు గానీ, అన్నట్టాయనా, ఒకచిన్న లెక్చరుకొట్టి, గభరాయింపజేస్తాను.

వెంకటేశం :యేవని లెక్చరు కొడతారు?

గిరీ : యేవంనా? ఓ దేవుఁడా! నా మనస్సు యిండిపెండెంటుగా సృజించావా? లేక డిపెండెంటుగా సృజించావా? యిండిపెండెంటుగా అయితే, నా యిష్ట వొచ్చినపనల్లా నేను చేశాను, నువ్వెవరు అడగడానికి? యిలాంటి చిక్కులు పెట్టావంటే హేవెన్‌లో చిన్న నేషనల్ కాంగ్రెస్ వొకటి లేవదీస్తాను. లేక నన్ను డిపెండెంటుగా చేశావూ? అహ్లాగయితే నువ్వే నా చేత పాపం చేయించావు గనక నీకే ఆ శిక్ష కావలిసింది. దేర్ ఫోర్ చలో, నరకానికి, ఛలో! అక్కణ్ణించి నువ్వు తిరిగీ వొచ్చేలోగా, ఆరు ఘుడియలు స్వర్గంలో నీ అధికారం, నాకిస్తివట్టాయనా, కొన్ని సృష్టిలో లోపాలు సవరణ చేస్తానంటాను.

వెంక : యేవిఁటండి లోపాలు?

గిరీ : లోపాలన్న లోపాలా! నీ చేతే వొప్పిస్తాను. నెంబర్ వన్ – నీ మేష్టరు లాంటి అభాజనుణ్ణి పుట్టించడం లోపం అంటావా అనవా?

వెంక : లోపవేఁ.

గిరీ : నీ సిస్టర్ లాంటి బ్యూటిఫుల్ యంగ్ గర్లుని, విడోని చెయ్యడం తప్పంటావా, ఒప్పంటావా?

వెంక : తప్పే.

గిరీ : యిలాంటి లోపాలు కోటానకోట్లు. యిక రద్దు సృష్టి యంతుందనుకున్నావు? ఫరిన్‌స్టెన్స్, యెన్ని సముద్రాలు వున్నాయి?

వెంక : యేడు.

గిరీ : యేడూ, యేడిసినట్టే వున్నాయి. పాల సముద్రం వుంటూ వుండగా మళ్ళీ పెరుగు సముద్రం, నేతి సముద్రం యెందుకోయి? యిది ప్లియోనిజమ్, పునరుక్తి – మరో తెలివితక్కువ చూశావా? యెందుకూ పనికిమాలిన ఉప్పు సముద్రం మన నెత్తిని కొట్టి, పెరుగు, పాలు, నెయ్యి, చెరుకుపానకం, యీ సముద్రాలన్నీ యవడికీ అందుకు రాకుండా దూరంగా విసిరేశాడోయి. ఒక సంవత్సరం గాని నాకు దేవుఁడు దివాన్గిరీ యిస్తే, భీముని పట్ణానికి పాల సముద్రం, విశాఖపట్ణానికి మంచినీళ్ళ సముద్రం, కళింగపట్ణానికి చెరుకుసముద్రం తెస్తాను. యీ యీస్టర్న్ ఘాట్సు అంతా పొగాకు

అరణ్యం చేస్తాను. యీ లెక్చరు నేను కొట్టేసరికి, దేవుఁడు యేవఁంటాడో తెలిసిందా? వీడు అసాధ్యుల్లా వున్నాడు, వెనకటికి "పాతయముడివా? కొత్త యముడివా" అని అడిగిన పెద్ద మనిషి కంటే ఒక ఆకు యెక్కువ చదువుకున్నట్టు కనబడతాడు. గనక వీడికో జోడు గుఱ్ఱాలబండీ యిచ్చి, స్వర్గంలో వున్న యావత్తు మహలులు, బగీచాలూ చూపించి, యేంకావాలంటే అది యివ్వండని దేవదూతలతో చెబుతాడు. నా శిష్యుడు వెంకటేశాన్ని కూడా తీసుకొస్తే గాని, నాకేం తోచదని నే చెబుతాను. అప్పుడు నిన్ను విమానమ్మీద తీసుకొస్తారు. మనవిఁద్దరం స్వర్గంలో మజా వుడాయిద్దాం. యీ వేళకి మతం మీద యింతవరకు లెక్చరు చాలును. యిక వెళ్లి దేవాలయం తోటలో కోతిపిల్లిని కట్టి ఆడుకో. సాయంత్రానికి నీ తండ్రి వొచ్చేసరికి మాత్రం, దీపం యదట కూచుని పుస్తకం తిరగేస్తూ పులుసటుకులు ధ్యానం చెయ్యి. యింగువవేసి బలే సొగుసుగా తయారు చేస్తాను (వెంకటేశం వెళ్ళును) రనెవే.

(బుచ్చమ్మ ప్రవేశించి.)

బుచ్చమ్మ: యీ రుబ్బురోలు నిండా తాటాకు ముక్కలు పడుతన్నాయి. యివతలకి లాగేసి పెడతారూ.

గిరీ : అదెంతపని.

(గిరీశం రుబ్బురోలు, పందిరి అవతలకు లాగును.
బుచ్చమ్మ రుబ్బురోలు కడిగి మినపపప్పు రుబ్బును.)

గిరీ : (పాడును) "భజగోవిందం, భజగోవిందం. గోవిందం భజమూఢమతే" యేం, వదినా, కంటనీరు పెడుతున్నారూ?

బుచ్చ : యేవీఁ లేదు.

గిరీ : మీరు కంటనీరు పెడితే నా మనసు కలిగిపోతూంది.

బుచ్చ : మీకేం – మహరాజులు – మా కష్టాలు మమ్మల్నే బాధిస్తాయి.

గిరీ : యేమి కనికరం లేని మాట అన్నారూ! మీరు అలా దుఃఖంలో మునిగి వుంటే, యెందుకు నాకీ వెధవ బతుకు? మీ కోసం యేం చెయ్యమంటే అది చాస్తానే? ప్రాణవిఁచ్చెయ్యమంటే యిచ్చేస్తానే? దాఖలా చూడండి యిదుగో కత్తిపీట!

బుచ్చ : (కత్తిపీట దగ్గిర తీసుకుని) చెల్లికి యీ సమ్మంధం తప్పించారు కారు గదా?

గిరీ : అదొక్కటి మట్టుకు నాకు సాధ్యమైఁంది కాదు.

బుచ్చ : అయితే మీతో నాకేం పనీ? యింత సందడిగా పెళ్లి పనులు చేయిస్తున్నారు. మా నాన్నకి తోచకపోతే, మీకైనా తోచకూడదా, యీ సమ్మంధం కూడదని? మీకు కూడా దానిమీద ఇంత కనికరం లేకపోవాలా? లుబ్ధావుఁధాన్లు మీకు అన్నగారని కాబోలు మీకు సంతోషం.

గిరీ : నాకా సంతోషం? యంత క్రూరమైన మాట అన్నారు! ఈ సంబంధం ఔతుందని, నా మనస్సులో యంత ఖేదిస్తున్నానో, ఆ భగవంతుడికి తెలుసును. యీ సంబంధం తప్పించాలని చెడ చివాట్లు పెడుతూ మా అన్న పేర రెండు టావులు వుత్తరం రాశాను. చెవిని పెట్టాడుకాడు. నేను యేంచేతును? వాడిని స్మరిస్తేనే పాపం వొస్తుంది. ఊరికే కూచుంటే, మీ తండ్రి యేవఁను కుంటాడో అని, మీ యింట అరవ చాకిరీ చేస్తూ నీకు యేనాటికైనా కనికరం వొస్తుందేమో అని ఒక్క మనిషిని నూరుమంది చేసేపని చేస్తున్నాను. అంతేగాని, యీ నమ్మిన నౌఖరు మీద నీ మనసు భారంగా వుంటే, యవరికీ చెప్పకుండా యీ రాత్రి లేచి మా దేశానికి వెళ్లిపోతాను.

బుచ్చ : వెళ్లిపోకండి.

గిరీ : నేను మాత్రం పోయే సాధనం యలాగ? యెన్నో మాట్లు యేవఁనుకుంటాను? యీ పెళ్లి తప్పించ లేకపోయినాను గదా? నా ప్రాణం కంటే యిష్టమైన యీ బంగారపు బొమ్మలాంటి బుచ్చమ్మని పునిస్త్రీని చెయ్యలేక పోయినాను గదా? అని విరక్తి పుట్టి, పోదాం అని నిశ్చయించే సరికి – కాలు ముందుకు వేసినా, మనస్సు వెనక్కి లాగి యేమితోచేదీ? "పైకి పోతానని సందడి పడుతున్నాను. నా బుచ్చమ్మ కనపడకపోతే, పోయి బతకడం యలాగ? దానికి యంత కనికరం లేకపోయినా, యిక్కడే వుండి చూశైనా సంతోషిద్దాం" అని వుండి పోతూ వొచ్చాను.

బుచ్చ : మీరు చెబితే, లుబ్ధావుఁధాన్లు గారు పెళ్లి మానుకుంటాడని తమ్ముడు చెప్పాడు?

గిరీ : నే చెప్పినమాట, యీ భూప్రపంచంలో యవడూ కొట్టి వెయ్యలేడు. అందుచేత, వెంకటేశం అలా అని వుంటాడు గాని, మీ తండ్రి ఒకడు, మా అన్న వకడు లోకా తీతులు. వాళ్లు బ్రహ్మ చెబితే వినరు. ఈయనకి వెఱ్ఱికోపం. అతగాడు శుద్ధ పీసిరిగొట్టు. మా అన్న సుఖపడ్డానికా యీ పెళ్ళి తలపెట్టాడు? నీ మొగుడు నిన్ను పెళ్లాడి యంత సుఖపెట్టాడో, మా అన్న నీ చెల్లెల్ని పెళ్లాడి, అంతే సుఖ పెడతాడు. ఆఫ్రికా దేశంలో స్లేవరీ అని వుంది. అనగా మనుషుల్ని పట్టి పశువుల్లాగ బజార్లలో అమ్ముతారు. యవరు కొనుక్కుంటే వాళ్ల యింట్లో ఆయా మనిషి బతికినన్నాళ్లూ చాకిరీ చెయ్యాలి. అలాగ్గానే మా అన్న, మీ చెల్లెలిని పెళ్లి అనే మిషపెట్టి కొంటున్నాడు. వాడింట యిది

జీతంలేని బాపనక్కలాగ పనీ పాటూ చేస్తుందని, వాడి ఆశ. నేను కూడదని యంత గడ్డిపెట్టినా విన్నాడు కాడు. యీ కష్టాలన్నీ యిలా వుండగా నాకు మరో భయం వేస్తూంది. చెబితే కోపం తెచ్చుకోవు గద!

బుచ్చ : మీరేం చెప్పినా నాకు కోపం లేదు.

గిరీ : ఆ మాత్రం ధైర్యమిస్తే నాక్కావలసిందేవిఁటి? రామచంద్రపురం అగ్రహారీకులు బహు దుర్మార్గులు – మా అన్న చచ్చిపోయిన తరవాత నీ చెల్లెల్ని తిన్నగా ఉండనియ్యరు. అదికూడా మా మీనాక్షి మోస్తరౌతుంది.

బుచ్చ : మీనాక్షికేం లోపం వొచ్చింది?

గిరీ : యేవఁని చెప్పను. కడుపు చించుకుంటే కాళ్ల మీద పడుతుంది. అయినా నీ దగ్గిర నాకు దాపరికం యేవిఁటి? దాని మొగుడు పోయిన తరవాత యేటేటా కడుపు, అవుతూ వుండడం. అయినప్పుడల్లా వొల్లమాలిన అల్లరిన్నీ. ఒకప్పుడు అది ప్రాణభయం కూడా చేస్తుంది. ఆ వూళ్లో రామప్పంతులని వొక పరమదుర్మార్గుడు నియ్యోగప పంతులు వున్నాడు. వాడు ఒక సానిదాన్ని వుంచుకున్నాడు. యెందరినో సంసార్లని చెడగొట్టాడు. మా అన్న వ్యవహారాలన్నీ ఆ పంతులే చూస్తాడు. మా అన్న చచ్చిన ఉత్తరక్షణం, నీ చెల్లెలికి వొల్లమాలిన ధనం చేతిలోకి వొస్తుంది. స్వాతంత్ర్యం కలుగుతుంది. "యేమి ఇది?" అని అడిగే వాడుండడు. యిహ, చెడిపోవడానికి అభ్యంతరవేఁవిఁటి? "నేను కట్టుగావున్నాను కానా?" అని నువ్వు అనగలవు. నీ మొగుడి తాలూకు ఆస్తి నీ చెయ్యి చిక్కలేదు. మొగుడి యింటికైనా నువ్వు వెళ్లలేదు.

బుచ్చ : అవును.

గిరీ : తల్లిదండ్రుల చాటున ఖాయిదాగా వున్నావు. పరాయి వాడు యింట్లో అడుగు బెట్టలేదు. గాని యిలా యెంతకాలం వెళ్లుతుంది? నిన్ను తల్లిదండ్రులు కలకాలం కాపాడలేరు గదా? వాళ్లు పోయిన తరవాత నీకూ స్వాతంత్ర్యం వొస్తుంది. యే కాలానికి మనసు యలా వుండునో? అప్పుడు కాలుజారిన తరవాత, నువ్వు యేవఁనుకుంటావు? "అయ్యో నాడు గిరీశాన్ని శాస్త్రోక్తంగా పెళ్ళాడి పునిస్త్రీనయిపోతే, పిల్లాపేకా కలిగి, అష్టైశ్వ ర్యంతో తులతూగుదును గదా, యీ దురవస్థ నాకు రాకపోవును గదా" అని విచా రిస్తావు. అప్పుడు నే యెక్కడ వుంటానూ? స్వర్గంలో మీకోసం యెదురు చూస్తూ వుంటాను. యీ పెళ్ళి అయిపోయిన తరవాత వెంకటేశమూ, నేనూ పట్నానికి వెళ్ళిపోతాం. నిన్ను, తలుచుకుంటూ, నిద్రాహారం మానేసి, కొన్ని రోజులు వుంటాను. యెంతకాలవఁని మనిషన్న వాడు, నిద్రాహారం మాని వుండగలడు? నిన్ను తలుచుకుని

తలుచుకుని నిద్దర పట్టక, రెండు ఝాముల రాత్రప్పుడు నా గదిలో యీజీ చెయిరు మీద కూచుని వుండగా–యదట బల్లమీద మెరుపుదీపం, గోడని నిలువుటద్దం వున్నాయి – ఆ అద్దంలో నా ముఖం చూసుకుని యేమంటానూ? "యీ సొగుసైన ముఖం, యీ తామర రేకుల వంటి నేత్రాలు, యీ సోగమీసాలు, యివన్నీ వృధా గదా? యవరు చూసి ఆనందించనూ? నా బుచ్చమ్మ, నన్ను పెళ్లాడక పోయిన తరవాత నా బతుకు యెందుకు" అని, నిస్పృహ కలిగి ఛఝ్ఝున టేబిలు సొరుగు తీసి, అందులోవున్న జోడు గుళ్ల పిస్తోలు యెక్కు బెట్టి గుండె దూసిపోయేటట్టు కొట్టేసుకుంటాను.

బుచ్చ : కొట్టుకోకండి. మీరు అలా అంటే నాకు యేడుపొస్తుంది.

గిరీ : తక్షణం దేవతలు విమానం పంపించి నన్ను స్వర్గానికి తీసుకువెళతారు. స్వర్గానికి వెళ్ళానని నాకు అక్కడ మాత్రం సుఖవుంటుదనుకున్నావా వొదినా? నవాభరణ భూషితురాలయి రంభ తక్కుతూ తారుతూ వొచ్చి, "హా! ప్రియ! గిరీశ! నీలాంటి సుందరుణ్ణి యన్నడూ నేను చూడలేదు. రమ్ము, నన్ను చేకొమ్ము" అని రెక్కబట్టుకు లాగుతుంది. నేనేవంటానూ? "ఛీ! అవతలికిఫో! నేను ఏంటీ నాచ్చి! సానిది తాకితే, పరమ అపవిత్రంగా తలుస్తాను. పియర్సు సబ్బు రాసి కడిగితేనే గాని యీ చేతికి కశ్మలం పోదు. నువ్వా రంభవి? మా బుచ్చమ్మ సొగుసుకి నువ్వువొడ్డీకి పనికిరావు, గోయెవే, డామ్, డర్టీ గూస్" అని అంటాను. అలాగే, మేనకా, ఊర్వసీ, తిలోత్తమా మొదలైన యావన్మంది అప్సర స్త్రీలనీ తన్ని తగిలేస్తాను. తగిలేసి, కాషాయ వస్త్రాలు ధరించి కల్పవృక్షచ్ఛాయని "హా! బుచ్చమ్మా, బుచ్చమ్మా" అని నీ పేరు జపం చేస్తూ అనేక సంవత్సరాలు పద్మాసనం మీద వుండిపోతాను. అంతట కొన్నాళ్లకి నా తపస్సు ఫలించి, నువ్వు నందనవనంలోకి చంద్రోదయం లాగ బయలుదేరి వస్తావు. నేను "ప్రియురాలా! యెన్నాళ్లకి వొచ్చావు!" అని అమాంతంగా వెళ్లి నిన్ను కౌగలించు కుంటాను. అప్పుడు నీ మొదటి మొగుడు, ముసిలి వెధవ, గావంచా గుడ్డకట్టుకుని, పొడుంముక్కుతో "బుచ్చమ్మ నా పెళ్లాం" అని అడ్డురాబోతాడు. "వెధవాయా, నువ్వు బుచ్చమ్మకి తగవు. నీ రూపాయలు నువ్వు పట్టుకుపో" అని, వొక్కతాపు తన్ని తగిలేస్తాను. మనం యిద్దరం సుఖంగా స్వర్గంలో శాశ్వతంగా వుండిపోతాం.

బుచ్చ : యేడుస్తూన్న దాన్ని నవ్విస్తారు.

గిరీ : నువ్వు నన్ను పెళ్లాడితే, మనం బతికున్నంత కాలం నవ్వుకుంటూ, ఆనందిస్తూ కాలం వెళ్లబుచ్చుతాం. అప్పుడు నిన్ను యిలా పప్పు రుబ్బనిస్తానా? మనకి యెంత మంది నౌఖర్లు వుంటారు! యెంతమంది చాకర్లు వుంటారు! తోటలు, దొడ్లు, గుఱ్ఱాలు,

బళ్ళు! నిన్ను నడవనిస్తానా? పుష్పం లాగ నెత్తిమీద పెట్టుకుంటాను. అప్పుడు నీకు కలిగే ఆనందం ఆలోచించుకో.

బుచ్చ : నా జన్మానికి మరి ఆనందవెఁక్కడిది?

గిరీ : నేను, నీకు దాసుడనై, "యిదుగో నన్ను స్వీకరించు, నన్ను పెళ్ళాడి, ఆజన్మం ఆనందం అనుభవించు. నన్ను ఆనందంలో ముంచు" అని బతిమాలుకుంటూంటే, నువ్వు అట్టి సులభసాధ్యమైన సుఖమును కాలున తన్నుకు వెళ్లిపోయి, నా బతుకు కూడా బుగ్గిని కలిపితే, నేనేమి చెయ్యగలను?

బుచ్చ : మీ బతుక్కి లోపవేఁవి? మీరు మహరాజులు.

గిరీ : నువ్వునన్ను పెళ్లాడితే నేను మహారాజునే అవుతాను. నీ నోటంటవచ్చిన మాట అమోఘం – వొట్టినే పోకూడదు. గనక నాతో వెళ్లిపోయిరా.

బుచ్చ : అమ్మ నాయనా! నే మీతో రాను.

గిరీ : సరే. రాకపోతే నేనే గదా ప్రాణత్యాగం చేస్తాను? పీడానాడా కూడా పాయె.

బుచ్చ : అలాంటి మాటలు అనకండి.

గిరీ : చేసేమాట, చెబితే తప్పేమిఁటి? నేనేమైతేనేం గాని, నీ చెల్లెలిమీదైనా నీకు కనికరం కద్దా?

బుచ్చ : అదేం, అలా అడుగుతున్నారు?

గిరీ : నిజంగా కనికరం వుందా?

బుచ్చ : వుండకుండా వుంటుందా?

గిరీ : వుంటే, యీ పెళ్లి తప్పించే సాధనం నీ చేతులోనే వుంది.

బుచ్చ : నా చేతులోనా?

గిరీ : అక్షరాలా.

బుచ్చ : యేమి చిత్రమైన మాటలు చెబుతారు!

గిరీ : యీ భూ ప్రపంచం మీద వుండుకున్న యావన్మంది స్త్రీలలోనూ, నిన్నొక్కర్తెనూ వలిసి, నేను నీకు సుతలామూ లొంగిపోబట్టి గదా, నా బతుకు హాస్యాల కింద ఐపోయింది?

బుచ్చ : మీ తోడు – ఆలా అనకండి.

గిరీ : పోనియి – ఆ మాత్రం భరవసాయిచ్చావు. ఒక మాట నాకు ప్రమాణ పూర్తిగా చెప్పు. నీ చెల్లెలు పెళ్లి తప్పించడం, నీ చేత అయితే, చేస్తావా?

బుచ్చ : చెయ్యనా?

గిరీ : యేమో, చేస్తావో చెయ్యవో! చేస్తానని ప్రమాణం చేస్తేనే, ఆ మాట నేను చెబుతాను.

బుచ్చ : యేఁవఁని ప్రమాణం చెయ్మన్నారు?

గిరీ : నా మీద ప్రమాణం చెయ్యి.

బుచ్చ : మీ మీద ప్రమాణమే; చెప్పండి.

గిరీ : అయితే విను. వొంటరిగా చూసి, యీ మాటే నీతో రహస్యంగా చెప్పుదావఁని కాచి, కాచి వుండగా, యీ వేళ, మీ తండ్రి వూరికి వెళ్లడం, మీ తల్లి వాకట వుండడం నుంచి, సమయం చిక్కింది. చెవి వొగ్గి విను. నీ చెల్లెలి పెళ్లి తప్పడానికి ఒక్కటే సాధనం వుంది. అది యేవిఁటంటే, నువ్వు ముందూ వెనకా ఆలోచించక, నాతో లేచివచ్చి నన్ను పెళ్లి చేసుకోవడవేఁ – లేకుంటే నీ చెల్లెలి పెళ్లి తప్పదు.

బుచ్చ : (ముసిముసి నవ్వుతో) నేను మీతో లేచివొస్తే మా చెల్లెలు పెళ్లి ఆగిపోతుందీ? యేవిఁ చిత్రాలు!

గిరీ : ఆ మాట నీ చేతనే వొప్పిస్తాను కదూ – విను – పెళ్లికి తర్లివెళ్ళుతూన్నప్పుడు, రెండో నాడు రాత్రి బండీ వాడి చేతులో నాలుగు రూపాయలు పెట్టి, నీ బండీ తోవ తప్పించి అనకాపిల్లి రోడ్డులో పెట్టిస్తాను. అక్కడ నుంచి రామవరం దాకా మా స్నేహితులు అంచీబళ్లు ఖణాయిస్తారు. ఆడుతూ పాడుతూ, మనం దౌడాయించి రామవరంలో పెళ్లాడేసుకుని సుఖంగా వుందాం. యిక మీ వాళ్ల సంగతి యేవొఁతుందీ? మనం వుడాయించిన మన్నాడు తెల్లవారగట్ల, నీ బండీ కనపడక, కలవిలపడి, మీ వాళ్లు నెత్తీ నోరూ కొట్టుకుంటారు. నీ చెల్లెలు పెళ్లి ఆగిపోతుంది. మరి రెండు రోజులికి మనం పెళ్లాడావఁని తెలుస్తుంది. నిన్ను ముసలివాడికి కట్టిబెట్టి నందు వల్ల కలిగిన చిక్కులు చూస్తూ, నీ తండ్రి నీ చెల్లెలికి మళ్లీ ముసలి సంబంధం చెయ్యడు. నీ తండ్రి ఒకవేళ మూర్ఖించి పెళ్లి చేస్తానన్నా, మన తమాషా విన్న తరువాత, నా అన్న నీ చెల్లెల్ని మరి పెళ్లి చేసుకోడు, యిది సిద్ధాంతం అవునా కాదా?

బుచ్చ : అవును కాబోలు.

గిరీ : అయితే మరి అందుకు సమ్మతేనా?

బుచ్చ : యెందుకు?

గిరీ : నాతో వెళ్లిపోయి రావటానికి.

బుచ్చ : అమ్మ నాయనా, నా ప్రాణంపోతే నేను మీతో రాను.

గిరీ : రాకపోతే, మీ చెల్లెలికి యీ పెళ్లీ తప్పదూ, నాకు చావూ తప్పదూ.

బుచ్చ : అలా అనకండి.

గిరీ : అనకపోతే మాత్రం, చావు తప్పేదుంది గనకనా? నిన్ను వొదిలి బతకలేను, అది వకచావు, నువ్వు నా మీద వొట్టు వేసుకుని ఆ మాట తప్పిపోతే, నన్ను దేవుఁడే చంపేస్తాడు. అది రెండో చావు. మరి నాకు చావు యెలా తప్పుతుంది?

బుచ్చ : నానించి మీరు చచ్చిపోతే, నేనూ చచ్చిపోతాను. చచ్చిపోకండి.

గిరీ : నా వశవాఁ? అదుగో నీ తమ్ముడు వొస్తున్నాడు. మరి మనం యీ కష్టసుఖాలు మాట్లాడుకోవడానికి వీలు చిక్కదు. ఒక్క మాట చెప్పు. బతకమన్నావా? చావమన్నావా?

బుచ్చ : వెయ్యేళ్లూ బతకండి.

గిరీ : అలాగైతే, నాతో రావడం ఖాయవేఁనా?

బుచ్చ : యేంజెయమంటే అది చేస్తాను.

(వెంకటేశం మిడతను పట్టుకు ప్రవేశించును.)

వెంక : యిదుగోనండోయి, గొల్లభావఁని పట్టుకున్నాను.

గిరీ : చూశావూ, వొదినా! నీ తమ్ముడు చిన్న గుంటడయీ, అప్పుడే గొల్లభావఁల్ని పట్టుగుంటున్నాడు.

బుచ్చ : (ముసిముసి నవ్వు నవ్వుచు) మిడత!

గిరీ : (బుచ్చమ్మతో) యిన్నాళ్లకి మిడతంభొట్లు చేతులో చిక్కాడు. (వెంకటేశంతో) యిలాతే – మిడతల్ని పట్టుకోవడం మంచి ఎడ్యుకేషన్ – యిదే, నాచురల్ హిస్టరీ, ప్రకృతి శాస్త్రం అంటారు.

వెంక : అక్కయ్యా – కొంచం ఊరుబిండి!

గిరీ : అమ్మ చూస్తే తంతుంది.

వెంక : అమ్మ చూడదులే! (ఊరుబిండి చేతులో వేసుకుని నాలుకతో నాకి గెంతును.)

(తెరదించవలెను)

★★★

కన్యాశుల్కము

పంచమాంకము

౧వ స్థలము : లుబ్ధావధాన్లు పడకగది

లుబ్ధావధాన్లు మంచముమీద పరుండివుండును. నిద్రలో అరచి, కాళ్లూ చేతులూ కొట్టుకుని, లేచి కూచుని, వణక నారంభించును.

లుబ్ధా : అసిరిగా! అసిరిగా! అమ్మో! చంపేశాడత్తోయి. రామనామతారకం। రామనామతారకం। రామనామ తారకం । రామ నామ తారకం॥ యిది రెండో పెళ్లి ముండే. దీని మొగుడు పిశాచవైఁనాడు – నా పీక పిసికి చంపేస్తాడు. యేవిఁటి సాధనం? రామనామతారకం। రామనామతారకం।

(తలుపు అవతల నుంచి) అసిరిగాడు – యేటిబాబూ? యేటిబాబూ? (తలుపు తట్టును)

మీనా : యేవిఁటి నాన్నా, తలుపు తియ్యి.

లుబ్ధా : (తనలో) కాళ్లు ఆడవు. చేతులు వొణుకు తున్నాయి. (తలుపు తీయును; అసిరిగాడితో) వెధవా నువ్వు లోపలకి రాకు.

అసిరి : నాను పిలుస్తొస్సినాను (నిష్క్రమించును)

(మీనాక్షి – శిష్యుడు ప్రవేశింతురు)

లుబ్ధా : (మీనాక్షితో) ఆ ముండని అవతలుండమను.

మీనా : నువ్వు మన గదిలోకి వెళ్లిపో అమ్మా (శిష్యుడు గది అవతలకి వెళ్లును) యేవిఁటి నాన్నా?

లుబ్ధా : యిహ, నే బతకను.

మీనా : యేవొఁచ్చింది నాన్నా, కడుపునొప్పా, కాలు నొప్పా.

లుబ్ధా : కడుపునొప్పీ కాదు, కాలునొప్పీ కాదు, వెధవ ముండని పెళ్లాడిన కుంకపీనుగ బతకడం యలాగ?

మీనా : యేవిఁటా వోగాయిత్యం మాటలు, నాన్నా? మీకు యీ లేనిపోని అనుమానం యవరు పెట్టారు?

లుబ్ధా : అనుమానవేఁవిటి? నిజం, నిజం, నిజం – వూరంతా అదేమాట.

మీనా : యీ రావఁప్పంతులే యిలాంటి అపవాదలన్నీ వేస్తూ వుంటాడు. కనపడ్డ వాడితో అల్లా వూసు పెడితే, వూరంతా అనుకోరూ? బంగారం లాంటి పిల్లని యిలాంటి మాటలని బెంబేరు పెట్టకండి. తండ్రి వెళ్ళిపోయినాడని అది రాత్రీ పొగలూ యేడుస్తూంది.

లుబ్ధా : వెధవ తండ్రీ! బోడి తండ్రీని! గాడిద కొడుకు రెండో పెళ్లి ముండని నా పీకకి ముడేసి అమాంతంగా నా కొంప ముంచాడు! యిహ బతకను యిహ బతకను.

మీనా : "రెండో పెళ్లి ముండ, రెండో పెళ్లి ముండ" అని శుభమల్లే అనకండి. మీరే యిలా సాటుతూ వుంటే వూరంతా అనడం ఆశ్చర్యవాఁ? మాట్లాడక వూరుకోండి.

లుబ్ధా : వూరుకోవడవెఁలాగే? మనవూరా? మన దేశవాఁ? రెండో పెళ్లి ముండ కాకపోతే ఆ తండ్రి వెధవ, పేరయినా చెప్పకుండా పారిపోవడవేఁవిఁ?

మీనా : సిద్ధాంతితో చెప్పొట్టే, పేరు?

లుబ్ధా : వాడి శ్రాద్ధం చెప్పాడు. సిద్ధాంతి గడియకో పేరు చెబుతున్నాడు.

మీనా : అతగాడికి మాత్రం కొత్తవాడి పేరు జ్ఞాపకం వుంటుందా యేవిఁటి? మన పిల్ల మన యింట్లో వున్న తరవాత అతగాడి పేరుతో మీకేం పని?

లుబ్ధా : యీ పెళ్లాం ముండ నా యింట్లో వుంటే నేను చచ్చిపోతాను, మరి బతకను.

మీనా : వెఱ్ఱి కేకలెయ్యక నోరు మూసుకుని వూరుకోండి. యిరుగు పొరుగువారు నవ్వగల్రు. మీ మావఁగాఁరు యంతపండితుడు, యంత దొడ్డ మనిషి! లేనిపోని అనుమానాలు పెట్టుగోకండి. పసిపిల్ల బెంగెట్టుకోగల్దు.

లుబ్ధా : ఓసి భ్రష్టా! వాడు నీకేవఁయినా యిచ్చాడా యేవిఁటే, వాణ్ణి వెనకేసుకు మాట్లాడు తున్నావు? నీకు నేను చచ్చిపోవాలని వుంది కాబోలు!

మీనా : యేవిఁటా మతిపోయిన మాటలు! అతగాడు రేపో నేడో వొచ్చి, యిలాంటి మాట్లన్నం దుకు మన నోట్లో గడ్డి పెడతాడు.

లుబ్ధా : అతగాడెవడు. వొల్లకాట్లో రావఁనాథాయ? మరెక్కడొస్తాడు వాడు! యిహ, నాకు చావు సిద్ధం.

మీనా : మీకు చావేం వొచ్చింది యిప్పుడు? ఒహవేళ రెండో పెళ్లి పిల్ల అయితే మాత్రం, గుప్‌చుప్ అని వూరుకోవాలి గాని, అల్లరి చేసుకుంటారా? యీరోజుల్లో యంతమంది రెండో పెళ్లి చేసుకుని సుఖంగా వున్నారు కారు? పిల్ల బుద్ధిమంతురాలు. మీ అదృష్టం వల్ల దొరికింది. మాట్లాడక వూరుకోండి.

లుబ్ధా : నా అదృష్టం తగలబడ్డట్టే వుంది. నీకేం పోయీకాలం వొచ్చిందే! నువ్వుకూడా యీ కుట్రలోచేరి, నీ తండ్రికి కళ్లుగప్పి వెధవ పెళ్ళి చేశావే? అయ్యో వెధవని పెళ్లి చేసు కున్న కుంకవెధవా నీ బుద్దెక్కడికి పోయిందిరా? నీ చదువెక్కడికి పోయిందిరా? నీ వేదం తగలబడనూ – యిహ బతకను!

(మీనాక్షి నవ్వును)

లుబ్ధా : నవ్వుతావేఁవే భ్రష్టాకారిముండా? నువ్వూ, నీ సవిత్తల్లీ నన్ను చంపేసి రాజమహేంద్రం పారిపోయి, వెధవపెళ్లి చేసుకుంటారు. నాకు తెలుసును. గిరీశం గాడు అన్న మాట నిజం. వెధవని చెవిపెట్టాను కాను. నా సొమ్మంతా ఘటాశ్రాద్ధప వెధవల పాలవుతుంది. నువ్వుపో, నేను పడుకుంటాను. (పక్కమీద పడుకుంటూ) మళ్లీవొస్తాడు గాబోలా దేవుడా!

మీనా : యవరు నాన్నా?

లుబ్ధా : నువుపో, నీకెందుకు! ఆ వెధవ నా పీక పిసికేస్తాడు. నీ కోరిక తీరుతుంది.

మీనా : మీరలా అంటే నాకు యేడుపొస్తుంది. నేనిక్కణ్ణించి కదలను. యవడా పీకపిసికేవాడు?

లుబ్ధా : అయితే యిక్కడ పక్కేసుకుపడుకో

మీనా : పడుకుంటాను. యవడు మీ పీక పిసుకుతాడు?

లుబ్ధా : ఆ ముండ మొదటి మొగుడే. యిందాకా నువు రాకముందు, నా గుండెల మీదెక్కి, పీక పిసికేటప్పటికి ప్రాణం పోయిందనుకున్నాను.

మీనా : నిజంగానూ ! ..... కలగన్నారు కాబోలు – నాన్నా!

లుబ్ధా : కలెక్కడి కలే! పీక నులుచుకుపోతేనూ!

మీనా : మొదటి మొగుణ్ణి మీకేం తెలుసును?

లుబ్ధా : వాడే, చెప్పాడే! వెధవా! "నా పెళ్లాన్ని పెళ్లాడావు; నిన్ను చంపేస్తాన"న్నాడే.

మీనా : యలా వుంటాడు?

లుబ్ధా : గిరీశంగాడి మూడు మూర్తులూనే.

మీనా : కలకాబోలు నాన్నా. అదే తలుచుకు పడుకుంటే, చిన్నబాబు కల్లోకొచ్చాడు కాబోలు.

లుబ్ధా : నేను చస్తే యవరికి విచారం!

మీనా : ఆ పిల్లని వెళ్లి అడుగుదునా?

లుబ్ధా : వొద్దు, వొద్దు. తొందరపడకు.

మీనా : నన్ను తిట్టేస్తున్నారు, దాని చచ్చిన మొగుడు మిమ్మలిని చంపేస్తాడని భయపడుతున్నారు. యెందుకీ తంబళ అనుమానం? ఓ మాటు దాన్నేడిగేస్తే ఉన్న నిజం తెలిసిపోతుంది.

లుబ్ధా : నిజం నీతో చెబుతుందీ?

మీనా : నాతో నిజం చెబుతుంది. అది వొట్టి సత్యకాలప్పిల్ల. నాకు యంతో వుపచారం చేస్తుంది.

లుబ్ధా : దాన్ని పాడుచేస్తున్నావూ?

మీనా : యిలాంటి మాటలంటేనే నాకు అసయ్యం. మీరు యక్కడో దడుసుకున్నారు కాబోలు; అంచేత దుష్టకల వొచ్చింది. అంతేగాని, రెండో పెళ్లి, మూడోపెళ్ళి అని వెఱ్ఱులు వోడకండి. పూజారి గవరయ్యని పిలుస్తాను; అతగాడు యింత మంత్రించి వీభూది యిస్తాడు. రాసుకు పడుకోండి.

లుబ్ధా : కొంపతీస్తావా యేవిఁటి? వాడొస్తే, వాడితో యేవఁని చెప్పడం? దాన్నే నిజం అడుగుదూ.

మీనా : నే నడగను, నాన్నా, నన్ను అడ్డవైఁన మాటలూ అంటూంటే, నే నెందుకు అడుగుతానూ? నేం దాంతో యిగమాట్లే ఆణ్ణు.

లుబ్ధా : నా తల్లివి కాదూ, అడుగమ్మా.

(మీనాక్షి పైకి వెళ్లును.)

ఓపన్నం యాకర బెట్టేదా? గాయత్రీ స్మరణ చేసేదా?

వేదాలూ, మహామంత్రాలూ, యీ దెయ్యాలకి పేలపిండి వొడియాలు. శాపర మంత్రాలు ఉపదేశం అవుదావఁంటే, బెడిసిగొడతాయేమో అని భయం. యేవిఁసాధనం? "రామనామతారకం" స్మరణ చేస్తాను. "రామనామ తారకం। భక్తిముక్తిదాయకం। జానకీ మనోహరం। సర్వలోక నాయకం। రామనామ తారకం। రామనామ తారకం" యీ ముండ యింట్లో వుంటే, నే బతకను. "రామనామతారకం! రామనామతారకం!" రుద్రాక్షతావళం యేదీ? (మంచము అంచున కూచుని పరుపుకింద తడివిఁ, రుద్రాక్షతావళం తీయుచుండగా మీనాక్షి ప్రవేశించి)

మీనా : మీ మాట నిజవేఁ నాన్నా.

లుబ్ధా : నిజవేఁ!

(మంచము మీది నుంచి కింద కూలబడును.)

మీనా : (లేవదీసి) నాన్నా! నాన్నా! పడిపోయినా వేవిఁ!

లుబ్ధా : యేవీఁ లేదు, నిజవేఁ! నిజవేఁ!

మీనా : నిజవేఁను, ఆ మొగుడు యిప్పుడే దానిక్కూడా కనపడి, "ముండా, మళ్లీ పెళ్లాడావే? నీ కొత్త మొగుణ్ణి పీక పిసికేస్తాను చూడు" అన్నాట్ట.

లుబ్ధా : అయ్యో! అయ్యో! రామప్పంతులు యిల్లు వొల్లకాదు కానూ! యక్కడ కల్పించాడే, యీ మాయ పెళ్లి నాకోసం! వీడి పిండం పిల్లులికి పెట్టా! అయ్యో! అయ్యో! ఆ మొగుడు వెధవ యలా వున్నాడందే.

మీనా : వాడు రోజూ దానికి కనపడతాట్ట నాన్నా, వాడికి మీసాలూ, గిరజాలూ వున్నాయట, చావం చాయట.

లుబ్ధా : వాడేనే! వాడేనే! యేవిఁటే సాధనం? యిహ నేం దక్కను.

మీనా : పూజారి గవరయ్యకి కబురు పెడతాను.

లుబ్ధా : వొద్దు, వొద్దు, నా మాట విను. వాడొచ్చాడంటే యిల్లు తినేస్తాడు.

మీనా : తింటే తింటాడు. ప్రాణంకంటేనా యేవిఁటి?

లుబ్ధా : నాకొద్దంటూంటే వినవుగదా, నువ్వు నా మంచం దగ్గర పక్కేసుకు పడుకో; నువ్వు చదువుకునే భాగవతం పుస్తకం పట్రా; తలకింద పెట్టుకు పడుకుంటాను.

(మీనాక్షి వెళ్ళును)

యీ ముండ నా యింట్లోంచి విరగడైపోతేనే గాని, యీ పిశాచం వొదిలిపోదు. వేదం చదువుకున్న ముండా కొడుకుని, నా మీదే పడ్డ తరవాత, వీడు బ్రహ్మ రాక్షసి గాని, వొట్టి దెయ్యం కాడు. పోనీ అతడికే ప్రార్థన చేస్తాను. “నా పెళ్లాం మొదటి మొగుడా!” ఆఁ! నా పెళ్లాం కాదు లెంపలు వాయించుకుంటాను. “యీ పిల్ల మొగుడా! నువ్వే నిజమైన మొగుడివి. నేను కాను. దాన్ని ముట్టను–తాకను– దాంచేత చాకిరీ అయినా చేయించను. నన్ను రక్షించి, పీక పిసికెయ్యకు; పీక పిసికెయ్యకు; యే పాపం చెయబట్టో దెయ్యానివైనావు. నన్ను చంపావంటె బ్రహ్మ హత్య చుట్టుకుంటుంది. మరిజన్మం వుండదు. బాబూ! నాయనా! తండ్రీ! నా జోలికి రాకు. నీ మావఁగారి పీకనులివెఁయ్యి! ఆ రావఁప్పంతులుగాడి పీకనులివెఁయ్యి! లేకపోతే, (కేకలు, యేడ్పు వినబడును) ఓరి దేవుడా, మళ్లీ వొచ్చాడు కాబోలు (శిష్యుడు యేడుస్తూ పరిగెత్తి వచ్చి లుబ్ధావధాన్లును గట్టిగా కౌగలించుకొనును. మీనాక్షి శిష్యుణ్ణి చీపురుగట్టతో కొట్టబోవును. శిష్యుడు తప్పించుకోగా, దెబ్బలు లుబ్ధావధాన్లకు తగులును.)

మీనా : ముండా! నా మోహురు అక్కడపడేస్తావా పడెయ్యవా? నా తాళం యేదే లంజా?

లుబ్ధా : నన్ను కొట్టేశావేవిఁటే? (శిష్యుడితో) వొదులు, వొదులు, నన్ను ముట్టుకోకే తల్లీ (మీనాక్షితో) దీని అపవిత్రపు వొళ్లు తగిల్తే చచ్చిపోతాను. నన్ను వొదిలిపించెయ్యి.

(మీనాక్షి శిష్యుడి రెక్కలు పట్టిలాగి, బుగ్గ గిల్లును. శిష్యుడు మీనాక్షి చెయ్యి కరిచి పారిపోవును.)

మీనా : దానమ్మ కడుపు కాలా, చెయ్యి కరిచేసింది నాన్నా - రక్తం బొట బొట కారుతూంది. దీన్ని హతవాఁరుస్తాను.

లుబ్ధా : యంత దారణప్పని చేసిందీ, ముండ! యేదమ్మా చెయ్యి (గుడ్డ పీరికతో రక్తంతుడిచి), మొహురడిగావు గదా యక్కడిదేవిఁటి?

మీనా : ఆతంఁడ్రి వెధవ నాకిమ్మని యీ ముండ చేతికి యిచ్చాడు. దీని నక్కవినయాలు చూసి నా పెట్టా బాడా దానికే వప్ప జెప్పి, ఆ మోహురు దాన్నే దాచమన్నాను. అనుమానవేఁసి యిప్పుడు నా మోరు తెమ్మంటే, "బట్టలపెట్లో పెట్టాను, తాళం పోయింది" అంది. తాళం తాకపోతే రోకలితో బుఱ్ఱ చితకబొడుస్తాను.

లుబ్ధా : చెయిజేసుకోకు. నీది వెఱ్ఱికోపం. చావగొట్టగలవు జాగ్రత!

మీనా : చస్తే యీడిచిపారేస్తాను. ముండయలా కరిచిందో చూడండీ. యింకా రక్తం కారుతూందీ. మనిషి కాటుకి మందులేదన్నాడు.

లుబ్ధా : కుంకుం పెట్టమ్మా.

మీనా : దాని బుఱ్ఱ చితకబొడిచి మరీ పెడతాను (మీనాక్షి వెళ్లును)

లుబ్ధా : గుండుగొమ్ముల అనుమానం తీరిపోయింది - పీకనులివిఁ, వాడైనా చంపేస్తాడు; కరిచి అదైనా చంపేస్తుంది. వీడిచేతో, దానిచేతో, చావు తప్పదు. యెంత డబ్బెట్టి కొనుక్కున్నాన్రా, యీ చావు పెళ్లి! అయ్యో! అయ్యో! దీన్ని పైకి తగిలేస్తే వాడు కూడా విరగడై పోతాడు. అదే సాధనం - యెక్కడికి తోలెయ్యను? బండీ మీద యెక్కించి పట్నం తోలేస్తాను - అక్కడ గానీ తంఁడ్రి వెధవ కనపడకపోతే మళ్లీ దెయ్యాన్ని నెత్తిని పెట్టుకుని ప్రత్యక్షం అవుతుందే! బండిఅద్దె యిచ్చుకోవడవేఁ మిగుల్తుంది. యేమి సాధనం? - యేమి సాధనం? రావఁప్పంతుల్ని సలహా అడుగుదునా? ఆ! మంచి ఆలోచన తోచింది - రావఁప్పంతులు నాకు కట్టిపెట్టిన యీ ముండని, వాడి దగ్గిరికే పంపించేస్తాను - సానిదాంతో పాటు దీన్ని కూడా వుంచుకుంటాడు - కావలిస్తే పదిరూపాయలు దక్షణతో కూడా యిచ్చేస్తాను.

(మీనాక్షి ప్రవేశించి.)

మీనా : యక్కడా కనపడదు నాన్నా గుంట.

లుబ్ధా : నూతులో పళ్లేదు గద?

మీనా : యేమో !

లుబ్ధా : పరిగెత్తెళ్ళి గవరైని పిలవమను. దాన్ని నువ్వు చావగొట్టలేదు గద?

మీనా : కనపడితేనా?

లుబ్ధా : యేవింటి నాయనా, యీ కొత్త ఉపద్రం!

(నిష్క్రమింతురు.)

★ ★ ★

౨వ స్థలము : రామప్పంతులు యింట్లో కొట్టు గది

భుక్త, పోలిశెట్టి, సిద్ధాంతి, మధురవాణి పేకాడుచుందురు.

పూజారి గవరయ్య ఆట చూచుచుండును.

పోలిశెట్టి :యేం భష్టాకారి ముక్కలు యేశావయ్యా! యెప్పుడూ నువ్వింతేను.

భుక్త : చూసివేశానా యేవింటి? నీ దరిద్రదేవతని తిట్టు.

పోలి : గవరయ్యా, నీ మొణుకు నా దగ్గిర యిలా యెట్టకు. లేచిపో, నీ పుణ్యవుంటుంది.

గవ : నేను మా మధురవాణి దగ్గిర కూచుంటాను.

భుక్త : చూడూ, ముక్క తప్పుపడ్డట్టుంది.

పోలి : ఆఁ! బాపనయ్య పంచాలని తప్పు పంచుతున్నావు. తప్పు పంచితే బేస్తు మీద కుదేలెట్టిస్తాను.

భుక్త : ముక్కలు బాగా పడలేదన్నావే?

పోలి : రెండో యేత నాలుగాసులడకూడదా?

భుక్త : పోలిశెట్టికి ముక్కలు వేస్తూ యిదుగో నాలుగాసులేస్తున్నాను. జుఝ్ఝు.

పోలి : నీ యిషప చేత్తో యేస్తే, పొల్లు ముక్కలే పడతాయి; మంచి ముక్కలడతాయా?

భుక్త : తథాస్తు!

పోలి : అలా అనకు. యెంతశెడ్డా బాపనాడి శాపనాకారం మాశెడ్డది. (చూచుకొని) శీ! భష్టాకారి ముక్కలు!

సిద్ధాంతి : ఒకటి, రెండు.

పోలి : అదుగో, అలాశెప్పితే నేవొప్పను. ఒక్కొకటి శెప్పాలి.

సిద్ధాంతి: అయితే వకటి.

పోలి : ఒక్కటీ.

మధు : ఒకటి.

భుక్త :వకటి.

(సిద్దాంతి ఆలోచించును)

పోలి : యే టాలోసిస్తావు చేతరస! యెత్తవయ్యా.

సిద్ధా : నీదేం పోయింది! రెండు.

పోలి : లాంతరేశావు. యేటెత్తను? రొండు.

మధు : రెండు

భుక్త : రొండు

(సిద్ధాంతి ఆలోచించును.)

పోలి : యేటాలోసిస్తావు? చేతరస : యెత్తి బేస్తు గెలుసుకో.

సిద్ధా : నువు చెప్పావు గనక యెత్తుతాను.

పోలి : ఆఁ! డబ్బుక్కడెట్టి మరీయెత్తు. మూడో యెత్తడపు బేస్తు; గాపకవుందా! బేస్తు మీద కుదేలెట్టిఁ బాకీ లెట్టి, యగెయడానికా?

సిద్ధా : (తన ముక్కలు యెత్తు ముక్కల మీద వేసి) కోవఁటాడి పిలక నిగుడుతూంది!

పోలి : తంతావాయేటి?

సిద్ధా : తన్నడవఁంటే, ఒహలాగనా?

పోలి : నా ఆట శెడగొట్టేశినావు బాపనయ్యా!

భుక్త : ముక్కలు పడలేదని యేడుస్తూ, మళ్ళీ యేవిఁటి, ఆట చెడగొట్టాడని యేడుస్తావు?

పోలి : యీ ఆట బేస్తు చేయించకపోతే నా పేరు-

సిద్ధా : కోవఁటాడా, నోరు మూసుకుంటావా, మూసు కోవా?

పోలి : తెల్లాడిబావుటా యెగురుతుండగా, నీజులువేఁటి? ముక్కల్తియ్యడం యింతసేపైతే, మరాటేటి?

సిద్ధా : నువ్వుగానీ మళ్లీ మాట్లాడావంటే, ముక్కలు కలిపెస్తాను.

(పోలిశెట్టి "నేను మాటాడను; నువ్వు ఆడు," అని సౌజ్ఞ చేయును. సిద్ధాంతి ఆడును)

పోలి : మూడే తురుపులు పడ్డాయి బాపనాడా; "తమాషాదేఖో, లంకకేరాజా!"

సిద్ధాం : ఆటపారెయనా?

పోలి : బుద్ధొచ్చింది; బుద్ధొచ్చింది. లెంపలోయించుకుంటాను. మరి మాటాడితొట్టు

పూజారి: మా మధురవాణి మీద ఆశుకవిత్వం చెబుతాను.

రాణా, డైమనురాణీ?।

రాణా, యిస్పేటు రాణి? రాణికళావ।

ఙ్టాణా అఠీ[న్రాణీ?।

రాణి యనన్మధురవాణె, రాజులరాణీ।

సిద్ధాం: గవరయ్యా! యేంవిలవైన పద్యం చెప్పావోయి! నీ మీద నేను పద్యం చెబుతాను- విను.

"గవరయ్యా! నీ సరి మరి!

యెవరయ్యా?"

పూజారి: యెవరు లేరు, యిచ్చోనయ్యా!

సిద్ధాం : యిదుగో రాజు.

పోలి : యిదుగో పాల్తు.

(మధురవాణి తురుఫురాణీ వేయును.)

పోలి : అదుగో, అదుగో, యీ బాపనాడు కపీశం శెప్పి, మధురవోణి దగ్గిర రాణీ వుందని శెప్పేశాడు. గోరం. గోరం. గవరయగానీ మాటాడితే నే ఆటాణ్ణు.

పూజారి : పోలిశెట్టి మీద కవిత్వం చెప్పి చాలా రోజులైంది (పొడుం పీల్చి)

"పోలిశెట్టి ముఖము – పోలిరొట్టెను బోలు! పోలిశెట్టి ముక్కు పొడుముడొక్కు!"

పోలి : వొద్దు! వొద్దు! వొద్దు! నా మాటినను. పాసం పెట్టి సంపేస్తావాయేటి? ఊరుకుంటి వొట్టాయినా, యిన్నావా? యీ ఆట సిద్ధాంతి బేస్తెట్టి, నేను గెలిస్తే, నీక్కాండబ్బిస్తాను. మరూరుకో.

సిద్ధాం : నీ సొద తగలడా – తురుపు మిగిలిపోయింది; బేస్తు (ముక్కలు చూపించి పారవేయును)

పోలి : ఆఁ! మూడో యెత్తడబ్బేస్తు. గాపకాలుంచుకోం దయ్యా, చేతి వొరస, మంచి ముక్కలెయి, బాపనాడా అంతసేపు కలపడవాఁ? గోరం, గోరం.

సిద్ధాం : బులబులాగ్గా కలిపి, బేస్తు నీకిస్తాననుకున్నావా?

పోలి : తోలుసేత్తో, ముక్కలేసినావు! "నరిసింవ్వ, నీదివ్వె నామమంతరముశాత, నరిసింవ్వ నీదివ్వె–"

సిద్ధాం : దివ్వేలేదు, దీపం లేదు. ముక్కల్తియ్యి.

పోలి : గవరయ్యముక్కల మీద కన్నేసి సిల్లంగెట్టేస్తున్నాడు. నరశింవ్వ నీదివ్వే – (ముక్కలు యెత్తిచూసి) సీ! భష్టాకారి ముక్కలేశావు.

సిద్ధాం : (పంపకం ముగించి తన ముక్కలు తీసి చూసుకొని) మృత్తికాచమే!

పూజారి : పోలిశెట్టికి అంత అలకైతే, నే నింటికిపోయి పరుంటాను.

(గవరయ్య నిష్క్రమించును. మధురవాణి వెంట వెళ్లి తిరిగివచ్చును.)

పోలి : శని విరగడైపోయిందిరా, దేవుఁడా! – ఒట్టి భష్టాకారిముక్కలు. ఒహాటీ.

మధు : ఒకటి.

భుక్త : ఒహాటి.

సిద్ధాం : ఒహాటి.

పోలి : రెండు.

మధు : రెండు.

భుక్త : రెండు.

(సిద్ధాంతి ఆలోచించును.)

పోలి : యెందుకాయెట్లాలోశన? నా మాటిను. మూడో బేస్తెట్టకు.

(వీధి తలుపు తట్టబడును)

మధు : పంతులు!

పోలి : యీవాళ రాడని సెప్పితివే?

మధు : రారనుకున్నాను వొచ్చారు. యేంచేదాం?

సిద్ధాం : ఆట తీసెయ్యండి. (ముక్కలు పడవేయును)

పోలి : బేస్తెగెయడానికా? నేనొప్పను, మధురోణి, ఆటాడి మరీ తలుపుతియ్యి.

మధు : ముక్కలు కిందబెట్టి, లేచి (సన్నని గొంతుకతో) గోడగెంతి పారిపోండి.

భుక్త : దిడ్డితోవంట వెళ్లిపోతాం.

పోలి : నేను పట్టనే? యేటి సాధనం?

భుక్త : మేం దిడ్డితోవంట పోతాం. నువ్వు అటకెక్కు.

పోలి : నన్నెక్కించి మరీ యెళ్లండి. కాలుజారితే యేటి సాధనం?

సిద్ధాం : నీ కొడుకుది, అదృష్టం

(పెరటిలోకి వెళ్లును.)

పోలి : గోరం! గోరం! గోరం! యవడి ముక్కలు ఆడిదగ్గిరే! ఆట కలపకండి.

(తలుపు తిరిగీ తట్టబడును)

పోలి : నరిశింవ్వ, నీదెవ్వె –

(మధురవాణి ఊరుకొమ్మని కోపరసంగా సౌజ్ఞ చేయును)

(సిద్ధాంతి ప్రవేశించును)

సిద్ధాం : దిడ్డీ తలుపు కప్పుతాళం వేశుంది. మన్ని పట్టుగుందావఁనే, పంతులు దిడ్డీ తలుపు తాళవేఁశాడు.

పోలి : నరిశింవ్వ, నీ దివ్వె –

మధు : (పోలిశెట్టిని ఉద్దేశించి) చప్! (సన్నని గొంతుకతో) ఉలక్కుండా, పలక్కుండా ఈ గదిలో కూచోండి; ఆయన పరున్న తరవాత వచ్చి తలుపు తీసి వొదిలేస్తాను. (మధురవాణి దీపములు ఆర్పి, పైకి వెళ్ళి, గది తలుపు వేసి గొళ్లెము బిగించును)

(తలుపు తిరిగీ తట్టబడును.)

మధు : యేవీఁ గవరయ్య చాదస్తం! అదే తట్టడవాఁ (వీధి తలుపు దగ్గిరకు వెళ్ళి) యెవరు?

తలుపవతల మనిషి : యింతసేపేం?

మధు : నిద్దరబోతున్నాను.

మనిషి : పేక! పేక! పేక! నిన్నొదిలేస్తాను. నీ సంగతి నాకు తెలిసింది.

మధు : మరి, మీ మానాన్న మీరు పోయి, నిశిరాత్రి వేళ వొక్కర్తెనీ నన్ను వొదిలేస్తే ఈ అడివి వూళ్లో నాకు భయం కాదా? అంచేత పబ్లిగ్గా నలుగుర్నీ పిలిచి పేకాడుతున్నాను. తప్పేవుఁందీ? మంచు పడుతూంది. లోపలికి రండి (తలుపు గడియతీసి) రండి. నా ఆట మీరాడండి, నేను పరుంటాను.

మనిషి : సొందాన్ని యవడు నమ్మమన్నాడు? నీ కిద్దావఁని సంతోషంతో వక సరుకు తెచ్చాను. నీ చర్య చూసేటప్పటికి నా మనస్సు చివుక్కుమనిపోయింది.

మధు : యెంత న్యాయంగా సంచరించినా, మీ హృదయంలో కాసింత కనికరం లేదు గదా? యీ నాటి నుంచి మీరు యెక్కడికి కమాను వెళుతూ వుంటే, అక్కడకల్లా నేను కూడా మీతో వస్తూవుంటాను.

మనిషి : మెడపైకి వుంచు. (మధురవాణి అటుల చేయును. ఆ మనిషి మధురవాణి మెడలో కంటె వుంచును.)

మధు : ఔరా! యింద్రజాలి! పంతులు గొంతుక యెలా పట్టావు? నన్నే మోసపుచ్చితివే? (రెక్క పట్టుకొని) గదులోకిరా. (గదులోనికి తీసుకువెళ్లును) యీ చిల్లంగి కళ్లు నీకేదేవుఁడిచ్చాడు (ముద్దెట్టుకొనును) వాళ్లింట యేవేఁవిఁ చిత్రాలు చేశావో చెప్పు.

శిష్యు : ముద్దెట్టుకోనంటే, చెబుతాను?

మధు : నీకు తగనో?

శిష్యు : ముద్దెట్టుకుంటే యెంగిలౌతుంది.

మధు : నిజం. నీకున్న బుద్ధి నీ పెద్దలికి లేదు. నన్ను నిష్కారణంగా భయపెట్టావు. అందుకు నీ కేవిఁటి సిక్ష? బుగ్గ కొరికేతునా?

శిష్యు : పాలూ, పంచదారా వుంటే ఇయ్యి.

మధు : తరవాత మేపుతాను. ముందు నీకు దాసరి వేషం వేస్తాను. కొత్త అగ్రహారం పోయి నీ గురువును చేరుకుందు గాని.

(తెర దించవలెను)

(చీకటి గదిలో పోలిశెట్టి, భుక్త, సిద్ధాంతి వుందురు – తెర అవతల నుంచి రామప్పంతులు గొంతుకతో, శిష్యుడు "యీ గదులో యవణ్ణో దాచావు"

మధు : రామ! రామ! యవ్వడూ లేదు.

(పోలిశెట్టి నిచ్చెనయెక్కును, భుక్త కూడా యెక్కబోవును. నాలుగు మెట్లెక్కి యిద్దరూ కింద బడుదురు.)

పోలి : సంపేశినావు, బాపనాడా!

భుక్త : నా మీద నువ్వు పడి, నేను వుక్కిరిబిక్కిరి ఔతూంటే, నువ్వు సచ్చానంటావేవిఁటి? లేస్తావా? కరిచేదా?

శిష్యు : (రామప్పంతులు గొంతుకతో) అదుగో లోపల యెవళ్లో మాట్లాడుతున్నారు. లంజా! అదికోవఁటాడి గొంతుకలా వుంది. కప్ప తాళం వేసి వూరందరినీ లేవదీసుకొస్తాను.

మధు : కప్పతాళవెందుకు? లోపల యెవళ్లూ లేరు. దెయ్యాల కొంప – దెయ్యాలు దెబ్బలాడుతున్నాయి.

(మధురవాణి తలుపు తీసి గదిలో ప్రవేశించి అగ్గిపుల్ల వెలిగించును. శిష్యుడు పక్కకి తొలగిపోవును.)

మధు : పోలిశెట్టియేమి, పడుకుని లేవడు – మేలుకొలుపులు పాడనా?

భుక్త : రామప్పంతులేడీ?

మధు : రామప్పంతులూ లేరు, గీమప్పంతులూ లేరు. యింట్లో పనిచేసేవాడు తలుపు కొట్టాడు. బెంగెట్టుకోకండి.

భుక్త : అతగాడి మాటలు వింటేనే?

మధు : నేనే ఆయన గొంతుకు పెట్టి మాట్లాడాను. యేమి ధైర్యం! యేమి మగతనం!

పోలి : "నరశింవ్వ, నీదివ్వె" (లేచి) "నామమంతరము సేత"–యవడి ముక్కలాడి దగ్గిరున్నాయా?

(అంతా మళ్లీ ఆటకు కూచుందురు)

సిద్ధాం : ఆట కలిపేశాను.

పోలి : గోరం! గోరం! నాకు యిసిపేటు ఆసు దాడదదొచ్చింది గదా, బేస్తులు గెలుసుకుపోదునే! గోరం! గోరం! మధురోణి, ఒట్టినే బెంబేరు పెట్టేశింది. అటక మీంచి పడి నడుం విరిగిపోయిందిరా దేవుడా.

భుక్త : నీ కిందపడి నేను నలిగిపోయినాను. నీకేం తీపు దిగదీసింది?

పోలి : కలిపియెయ్యొయ్యి – ముక్కలు.

సిద్ధాం : నేను కలపను – నా వొంతు అయిపోయింది – నువు కలుపు.

పోలి : యేటైపోయింది?

(రామప్పంతులు వీధి తలుపు తట్టును.)

రామ : లక్ష్మి, లక్ష్మి, తలుపు.

మధు : యీ మాటు పంతులే.

పోలి : యేటి సాధనం?

మధు : గోడగెంతి వెళ్లిపోండి.

పోలి : నేను గెంతలేనే?

మధు : నిన్ను యీ గదిలో పెట్టి తాళం వేస్తాను.

పోలి : దీపం ఆరిపెయ్యి. నాకు బయవేస్తుంది.

సిద్ధాం : గాజు పెంకులు గుచ్చుకుంటాయి; గోడ దాటడం యెలాగ?

భుక్త : నాకు కాళ్లు మేహవాతం నొప్పులు. నేను గెంతలేనే?

మధు : (దీపవార్పి) యిలాగే వుండండి.

పోలి : నరశింవ్వ –

మధు: చప్!

పోలి : సచ్చాను.

మధు : (గది గొళ్లెం వేసి, వీధి తలుపు గడియ తీసి, తలుపు ఓరగా వుంచి) మాయగుంటని యెక్కడదాచారు?

రామ : మాయగుంట యేమిటి?

మధు : యేం నంగనాచే? లుబ్ధావధాన్లు మాయ పెళ్లాన్ని వాళ్ల యింట్లోంచి లేవదీసుకుపోయి యెక్కడ పెట్టారు? యిదే కదూ, రాత్రల్లా మీరు చేస్తూన్న లౌక్య వ్యవహారం?

రామ : నీ మాట నాకేవీఁ అర్థం కాకుండా వుంది. యింట్లోంచి లేవదీసుకుపోవడవేఁవిఁటి? నేను దాచడ వేఁవిఁటి?

మధు : దాస్తే దాచారు. దాచకపోతే మానారు. నాకంటె యేదీ?

రామ : నీకంటా? మరిచిపోయినాను సుమా.

మధు : యేమి చిత్రం! నన్ను మరిచారు – నా వస్తువ అని, మరిచారు. మరిచి, ఆ గుంట కిచ్చారు. దాన్ని లేవదీసుకుపోయి యెక్కడో దాచి, నిశిరాత్రి వేళ పెద్దమనిషిలా, యింటికి వొచ్చారు!

రామ : ఆ గుంట కనపడదా యేవిఁటి?

మధు : యేవిఁ నాటకం! మీకు కనపడకేం! మీరు పెట్టిన చోటే వుంది.

రామ : మీనాక్షి తన్ని తగిలేశిందా యేవిఁటి? కంటెతో తగిలేస్తే చచ్చానే?

మధు : యేమి నాటకం! చావండి; బతకండి; ఆకంటెతోంది గడపలో కాలుపెట్టనివ్వను.

(తలుపు వేయును)

రామ : నాలుగుకోసులు గుఱ్ఱపసవారీ అయి, యీసురోమని యిల్లు చేరుకుని, గుమ్మంలో అడుగు పెట్టేసరికి మబ్బులేని పిడుగుపడ్డది. మీనాక్షి ఆగుంటని మన్ననిస్తుందని, నేను యెన్నడయినా అనుకున్నానా యేవిఁటి? ఆ గుంట పోతేపోయింది, వుంటే వుంది; నా కంటె పోకుండా వుంటే అదృష్టవంతుణ్ణి. కంటె అడగడానికి వెళితే "నువ్వే యీ పెళ్ళి కుదిర్చావు" అని కఱ్ఱుచ్చుకుంటాడేమో!

(నిష్క్రమించును.)

౩వ స్థలము : లుబ్ధావధాన్లు యింటి వాకలి

లుబ్ధావధాన్లు – (పచారు చేస్తూ)

కనపడకపోతే యేవైఁనట్టు? నూతులోగానీ పడిందా? పోలీసువాళ్ళు యిల్లు దోచేస్తారు. నూతులో పడలేదా? పడకపోతే యేవైఁనట్టు? –రావఁప్పంతులు యింటికి పోయుం టుంది. అంతే కావాలి – యంత అందవైఁన పిల్లా! నాదిగాక దురదృష్టం! యంతట్లో వెన్నెల చీకటైందీ! రేపో యెల్లుండో యెదిగొచ్చే పిల్లగదా అని సంబరపడ్డాను. ఒహవేళ– అప్పుడే పెద్దమనిషైందేమో?–అందుకు సందేహవేఁలా? లేకుంటే యింత యేపైన పిల్ల పెద్ద పడుచుకాకుండా వుంటుందా? యిలాంటివి యెన్ని పెళ్ళిళ్లు చేసుకుని యందరు మొగుళ్లని కడితేర్చిందో! ఓరి కుంకపీనుగా, నీ కళ్లు యేవైఁపోయినాయిరా? రజస్వలాముండని చూస్తూ, చూస్తూ, యలా పెళ్లాడావురా? మరి నీకు గతులు లేవు. రాజమహేంద్రవరంలో వెధవ ముండల్ని పెళ్ళాడినవాళ్ల సామాజికంలో చేరావురా? అయ్యో! అయ్యో! దీనికి మరి ప్రాయశ్చిత్తం యక్కడిది? ఒహవేళ చేయించుకుందావఁ ంటే, శంకరాచార్యులు పాదకట్ణం పెట్టమ్మంటాడు. బ్రాహ్మలు యిల్లు తినేస్తారు. అంతకంటె పోలీసు వాళ్లు నయం. అల్లరి కాకుండా హెడ్డుచేతులో పాతిక రూపాయలు పెట్టి, రేపురాత్రి బయల్దేరి కాశీ పోయి, గంగలో మునిగానంటే అన్ని పాపాలూ పోతాయి. కాశీవాసవేఁ చేసుకుంటాను. భగవంతుడు బుద్ధొచ్చేటట్టు చేశాడు. లేకుంటే, ముసలి వెధవకి పెళ్లి చేసుకోవడపు పోయీ కాలవేఁవిఁ? అన్ని విధాలా యీ రామప్పంతులు నా కొంప తీశాడు.

(రామప్పంతులు ప్రవేశించి.)

రామ : యేవిఁటి మావాఁ రావఁప్పంతులంటున్నారూ?

లుబ్ధా : యేవీఁ లేదూ.

రామ : యింత రాత్రివేళ పచారు చేస్తున్నారేవిఁ?

లుబ్ధా : యేమీఁలేదు – నిద్దరపట్టక.

రామ : మావఁగారూ, ఆ కంటె యిప్పుడు తెమ్మని మధురవాణి భీష్మించుకు కూచుంది. శ్రమ అని ఆలోచించక యిప్పించాలి.

లుబ్ధా : కంటేవిఁటి?

రామ : మీ భార్యాకి పెట్టిన కంటెండీ.

లుబ్ధా : నా భార్యాకి నేను పెట్టలేదు.

రామ : మీరు పెట్టమంటే, నేను యెరువు తెచ్చాను కానా?

లుబ్ధా : నేను పెట్టమన్లేదు.

రామ : అయితే దొబ్బేస్తావా యేవిఁటి? మీ భార్యా మెళ్లో యిప్పుడా కంటె లేదూ?

లుబ్ధా : నా భార్యా యెవరు? నా భార్యా నాడే చచ్చింది.

రామ : మొన్న మీరు పెళ్లి చేసుకున్న పిల్ల మీ భార్యా కాదటయ్యా?

లుబ్ధా : రెండో పెళ్లి ముండ నాకు భార్యా యేవిఁటి?

రామ : రెండో పెళ్లి ముండేవిఁటి?

లుబ్ధా : రెండో పెళ్లి ముండ అని నువ్వే అన్నావు?

రామ : మాటమీద మాటొచ్చి, వొట్టినే అంటే, అదో దెప్పా?

లుబ్ధా : వొట్టినే అనలేదు. గట్టే అన్నావు. యిదంతా, ఆ గుంటూరు శాస్త్రుల్లూ నువ్వూ చేసిన కుట్ర; నాకు నిజం తెలిసిపోయింది. ఆ ముండ నీ యింటికే వెళ్లింది. మధురవాణిని వుంచుకున్నట్టు దాన్ని కూడా నువ్వే వుంచుకో. నా జోలికి రాకు. నీకు పదివేల నమస్కారాలు.

రామ : నా కంటె నాకియ్యమంటే, యీ వెఱ్ఱి వెఱ్ఱి మాట లేవిఁటయ్యా?

లుబ్ధా : నీ మాయగుంటా, నీ కంటా, నీ యింట్లోనే వున్నాయి.

రామ : యీ వేషాలు నాకు పనికిరావు. నిలబెట్టి నా కంటె పుచ్చుకుంటాను.

(తడిసిన భాగవత పుస్తకం పట్టుకుని మీనాక్షీ, చేతులో కఱ్ఱా, నెత్తిమీద పసుపురాసినకుండా, అందుమీద అఖండంతో అసిరిగాడూ, చేతిలో సీసాపట్టుకుని, తడి బట్టలతో పూజారి గవరయ్యా ప్రవేశింతురు.)

పూజారి : హ్రాం! హ్రీం! హ్రూం! ఓంకార భైరవీ!

(రామప్పంతులు భయమును కనపర్చును)

మీనాక్షి: యక్కడా కనపళ్లేదు నాన్నా. యీ పుస్తకం నూతులో పడేశింది.

(లుబ్ధావధాన్లు భయమును కనపర్చును.)

రామ : కనపడకపోవడం యవరు?

మీనా : నా సవిత్తల్లి – గవరయబాబు నూతులో దిగి అంతటా గాలించాడు. నూతులో మరేవీఁ కనపడలేదు.

(లుబ్ధావధాన్లు భయం తగ్గను.)

బ్రహ్మ రాక్షసిని గవరయ బాబు యీ సీసాలో బిగించాడు నాన్నా.

(రామప్పంతులు సీసాకి యడంగా నిలబడును.)

రామ : బ్రహ్మరాక్షసి యేవింటి?

లుబ్ధా : వేరే – ఓ బ్రహ్మరాక్షసి వొచ్చి – మా అమ్మిని భయపెట్టింది.

మీనా : నన్ను కాదు – మా నాన్న పీకే పిసికింది.

రామ : గవరయగారూ, పిల్ల యావైఁనట్టు?

గవర : దాని మొగుడు యగరేసుకు పోయినాడు.

మీనా : యక్కడికి యగరేసుకు పోయినాడు? వాడు యీ సీసాలోనే వున్నాడన్నారే?

గవర : (కొంచెం ఆలోచించి – చిరునవ్వు నవ్వి) అదీ యీ సీసాలోనే వుంది.

మీనా : మనిషి సీసాలోకి యలా వొచ్చింది?

గవర : అయ్యో సత్యకాలవాఁ! అది మనిషా అనుకున్నావు? అది కామినీ పిశాచం. అంచేతనే నేను మీ యింటికొచ్చినప్పుడల్లా దూరంగా వెళ్లిపోయేది, యేమి చెప్మా, అనుకునేవాణ్ణి.

మీనా : యిద్దర్నీ ఓ సీసాలో పెడితే దెయ్యప్పిలల్ని పెడతారేమో?

గవర : పంతులుగారూ చిత్తగించండీ, రెండు మనుషుల బలువుందో లేదో చూడండీ.

రామ : మొఱ్ఱో! నా దగ్గిరకి తేకయ్యా.

గవర : అసిరిగా నువ్వు పట్టుకో.

అసిరి : నాకు బయవేఁటి? పైడితల్లి చల్లగుండోలి – (సీసా పట్టుకుని) ఓలమ్మ! యంతంత బలువుందోస్సి!

గవర : సీసా, అఖండం, తులిసికోట దగ్గిరదించు.

లుబ్ధా : బాబ్బాబు! సీసా నా యింట్లో పెట్టకు, మీ యింట్లో పెట్టించండి.

గవర : మా పిల్లలు తేనెసీసా అని బిరడా తీసినట్టాయనా, రెండు దెయ్యాలూ వొచ్చి మళ్లీ మీ యింట్లోనే వుంటాయి.

లుబ్ధా : అయితే, సీసా భూస్థాపితం చెయ్యండి.

గవర : భూస్థాపన మజాకాలనుకున్నారా యేమిటి? భూస్థాపితం చెయ్యడానికి యంత తంతుంది! పునశ్చరణ చెయ్యాలి, హోమం చెయ్యాలి, సంతర్పణ చెయ్యాలి.

లుబ్ధా : నా యిల్లు గుల్ల చెయ్యాలి!

గవర : మీకలా తోస్తే నాకేం పోయింది? యీ మూత తీసేసి, నా మానాన్న నేను వెళ్లిపోతాను.

లుబ్ధా : మూతెందుకు తీసెయ్యడం. నాకు కలిగినది తృణవోఁ కణవో యిస్తాను. ఆ మూత తియ్యకుండా ఆ సీసా అలా వుంచి వెళ్లండి.

పూజారి : యేవీఁ అవధాన్లుగారి గడుస్తనం! నేపోగానే పాతిపెట్టడానికాయెత్తు? ఆ సీసా తగిన శాంతి చెయ్యందీ భూస్థాపితం చేశారంటే, నేను రౌరవాది నరకాలకి పోనా? యిప్పుడే బిరడా తీసేస్తాను.

లుబ్ధా : తియ్యకు, తియ్యకు. రేపు ఆ శాంతేదో తగలేతు గాని.

గవ : అష్లాగైతే, యీ రాత్రల్లా యీ సీసా దగ్గిర పెట్టుకు పెరట్లో పడుకుంటాను. మీరు వెళ్ళి నిర్భయంగా పడుకుని నిద్రపోండి.

(నిష్క్రమించును.)

రామ : మావాఁ! ఓ మాట.

(రామప్పంతులూ, లుబ్ధావధాన్లూ పక్కకు వెళ్లి మాట్లాడుదురు.)

రామ : నా కంటె మాటేవిఁటి, మావాఁ?

లుబ్ధా : మీ కంటె మీ యింట్లోనే వుంది.

రామ : మీ పెళ్లాం మా యింటికి వెళ్లిందని మీరంటున్నారు గాని, అక్కడికి ఆ పిల్ల రాలేదు. కంటా తాలేదు.

లుబ్ధా : అయితే యేవైఁందో! నాకేం తెలుసును?

రామ : వొద్దు సుమండీ – నా కంటె నాకిచ్చెయ్యండి – నేను మా కానివాణ్ణి.

లుబ్ధా : కంటె, గింటె, నాకు తెలియదు.

రామ : నీకు తెలియకపోతే మరెవరికి తెలుసును? గవరయ్య నీ పెళ్లాం దెయ్యవైఁందన్నాడు గదా? నువ్వూ నీ కూతురూ కలిసి దాన్ని చంపేశారు కాబోలు.

లుబ్ధా : ఓరి! గాడిద కొడుకా (కఱ్ఱతో కొట్టబోవును)

రామ : నా కంటె అపహరించావు గదా? నీ పని పట్టిస్తాను వుండు. (నిష్క్రమించును)

లుబ్ధా : (తనలో) కంటె యావైఁనట్టు చెప్మా? (పైకి) అమ్మీ!

మీనా : యేం నాన్నా?

లుబ్ధా : కంటె యేంజేసిందే?

మీనా : యేం జేసిందో? పెట్లో దాచిందేవోఁ? దాని వొంటినే వుంది గాబోలు నాన్నా?

లుబ్ధా : వొంటినుంటే – దెయ్యానికి కంటెందుకూ?

మీనా : యేం? తీపు దిగదీసిందా యేవిఁటి? పెట్టుగుంటుంది.

లుబ్ధా : నూతులో దిగి గవరయ్య నుయ్యంతా గాలించాడూ?

మీనా : గడియ సేపు గాలించాడు.

లుబ్ధా : నువు చూశావూ?

మీనా : చూశాను.

లుబ్ధా : అది రావఁప్పంతులు యింటికే వెళ్లిందేమోనే?

మీనా : గవరబాబు, సీసాలో బిగించాడు గదా, యలా వెళుతుంది?

లుబ్ధా : యేమో నాకేం పాలు పోకుండా వుంది. రా పరుందాం – మన ప్రారబ్ధం యిలా వుంది.

(నిష్క్రమింతురు.)

★★★

౪వ స్థలము : రామచంద్రపురం అగ్రహారంలో సారా దుకాణం వెనక తోట)

(ఆ తోటలో కాళీమందిరం యెదటి మంటపం. మంటపంలో కాళీ విగ్రహానికి యెదురుగుండా ఒక పెద్ద పీట మీద మూడు సీసాలతో సారాయి; చుట్టూ గళాసులు, పీట నిండా పువ్వుల దండలు, మంటపంలో వక వైపు పులి చర్మం మీద యోగదండమును ఆనుకుని సమాధిలో వున్న వొక బైరాగి; యోగిని యొకతె సారాయి అందరికీ అందిచ్చును. గ్రామ మనసబు సోమినాయుడు చిలుం పీల్చుచుండును. సాతాని మనవాళ్లయ్య, జంగం వీరేశ, దుకాణదారు రామందాసు చెదిరి కూర్చుందురు)

మునసబు : ఆకాశం ముందు పుట్టిందా? బూవిఁ ముందు పుట్టిందా?

మనవాళ్లయ్య: సుత్తి ముందా? కారుముందా?

మునసబు : పంగనావాఁలుముందా పట్టెవొర్దనాలు ముందా? నామాలోడా నా సవాలేటి? నీ బువాబేటి? ఆకాశానికి మట్టాబూవిఁ? బూవిఁకి కప్పా ఆకాశం? సదువుకున్నోడెవడో సెప్పండొస్సి –

మనవాళ్లయ్య: ఆకాశంబు సూన్యంబు అనగా యేమీ లేదన్నమాట.

మునసబు : యేటీ లేదా? గుడ్డోళ్లకి యేటీ లేదు. తెల్లోడు యెర్రోడా? పట్టంలో గొట్టావెఁట్టి అదే సూస్తాడే ఆకాశం కాసి?

మనవాళ్లయ్య: శాస్త్రంబులలోని రహస్యంబులు మ్లేచ్ఛులకెట్లు తెలియును?

మునసబు : అల్లాండం, బెల్లాండం, శక్కరపొంగలి తినడవఁనుకున్నావా, నామాలోడా? తెల్లోడి మహిమ నీకేటి తెలుసును! తెల్లోడి సారాయికి, తెనుగోడి సారాయికి యంత భేదం వుందో, తెల్లోడికి నీకూ అంత భేదం వుంది.

మనవాళ్లయ్య: గణిత శాస్త్రంబునం దాకాశంబన సున్న – సున్నయన సూన్యంబు – యేమీ లేదన్న మాట.

వీరేశ : చాత్రంలో మన్ను, మిన్ను,అని అన్నాడు కాడా? మన్ను లేదా? మన్నుంటే, మిన్నుండదా?

మునసబు: యీరేచ మామేలయిన పలుకు పలికినాడు.

వీరేశ: "ఆకాశం బొక్కడ్డది!" అంటురు గదా! ఆకాశం లేకుంటే బొక్కడ్డవెఁలాగ?

మునసబు : శబాసు యీరేచ! నామాలోడు పలకడేం? నోరు కట్టడ్డది.

(వీరేశ – శంఖం పూరించును)

హెడ్డు : (దుకాణదారునితో) యేవిఁటీ అల్లరి భాయి?

మునసబు: యీరేచం గెల్చుకున్నాడు గదా, చంకం వోగించడా?

దుకాణదారు: గురోజీగారి సమాదికి బంగం వొస్తే శపించి పోతారే?

బైరాగి : (కళ్లు తెరిచి) శివబ్రహ్మాం! శివబ్రహ్మాం! శివోహం!

వీరేశ : చూచావు నేస్తం, చివబ్రెమ్మం అన్నారు.

బైరాగి : రామబ్రహ్మాం! రామబ్రహ్మాం! రామోహం!

మన: మొదటి మాటను రెండవమాట రద్దు చేయును. రామానుజ! రామానుజ!

వీరేశ : చివ చివా! చివ చివా!

దుకాణదారు: యెందుకు కాట్లాడతారు. నీ శివుడూ నిజవేఁ. అడుగో ఆశీసాలో యెలుగుతున్నాడు. నీ రాముడూ నిజవేఁ. అడుగో ఆ శీసాలో యెలుగుతున్నాడు. వినలేదా తత్తం?

గాజుకుప్పెలోను గడగుచు దీపంబు।
యెట్టులుండు గ్యానమట్టులుండు।
తెలిశినట్టి వారి ద్రేహంబులందును।
యిశ్వదాభిరామ యినరవేమా॥

బైరాగి : సత్యం, సత్యం.

దుకాణదారు : గురోజీ! తమకి అంతా యిశదవేఁ! ద్రేహం గాజుకుప్పె, ద్రేహంలో వుండేది పరవాఁత్వ! గాజు కుప్పెలో వుండేది అన్నసారం. యీ అన్నసారం ద్రేహంలో పడితే గాని పరవాఁత్మ పెజ్జిలించదు. యేం శలవు?

బైరాగి : యీ పరమ రహశ్యం నీకు యెలా తెలిశింది తమ్ముడా?

దుకా : తమవంటి వారి ద్రయవల్లగురూ! (నలుగురి వైపూ చూసి) చూశారాబాయీ నేను యెప్పుడూ యీ మాటే గదా చెపుతూ వుంటాను? అఖాడాకి వొస్తే గాని పరబ్రెమ్మం పట్టుపడ్డం యేలాగు?

బైరాగి : అమృతమనేది యేమిటి? సారాయే! నాడు యిదే గదా తాగడానికి దేవాసురులు తన్నుకు చచ్చారు?

వీరేశ : చివచివా! చివచివా!

మనవాళ్ల: రామానుజ - రామానుజ!

మునస: కాట్లాటమాని ఘానం యినండొొస్సి - యెట్టిగొల్లోళ్లు.

హెడ్డు : గురూ, మరివొక రసలింగం చేయించి, శిష్యుడికి దయ చెయ్యాలి.

బైరా : అలాగె.

మునస: గురూ! బంగారం సేస్తారు గదా, అదెట్టి, హరిద్దొరంలో మటం కట్టించక మాలాటోళ్ళని డబ్బెందుకడుగుతారు?

బైరా : మేం చేశే స్వర్ణం మేవేఁ వాడుకచేస్తే తలపగిలి పోతుంది.

హెడ్డు : అవి వేరే రహస్యాలు వూరుకోండి మావాఁ! గురోజీ! హరిద్వారంలో చలి లావుగాబోలు?

బైరాగి : నరులకక్కద్దు - మా బోటి సిద్ధులకు, చలీ, వేడీ, సుఖం, దుఃఖం యెక్కడివి -

హెడ్డు : ఆహా! అదృష్టవంటే సిద్ధుల్దే అదృష్టం.

మునస: గురు, హరిద్దొరం నించి యెప్పుడు బైలెళ్లోరు?

బైరా : రెండు రోజులయింది. మొన్న ఉదయం ప్రయాగ, నిన్న వుదయం జగన్నాధం శేవించాం. ఖేచరీగమనమ్మీద ఆకాశమారాన్న పోతూ వుండగా మీ వూరి అమ్మవారు వనం దగ్గిర గమనం నిలిచిపోయింది. యేమి చెప్మా? అని యోగదృష్ఠిని చూసేసరికి అమ్మవారి విగ్రహము కింద నిలువుల లోతున, మహాయంత్రం వొకటి స్థాపితమై కనపడ్డది. అంతట భూమికి దిగి, అమ్మవారిని శేవించుకొని, ప్రచ్ఛన్నంగా పోదావఁంటూంటే, యీ భక్తుడు మమ్మల్ని పోల్చి నిలిపేశాడు.

దుకా : చూడగానే, నేను సిద్ధుల్ని పోలుస్తాను గురూ-

మునస: సుక్కేసేవోళ్ళని మాబాగా పోలుస్తావు. మా వూరమ్మోరు జగజ్జనని ! మా చల్లని తల్లి.

బైరాగి : బ్రహ్మోహం ! బ్రహ్మోహం!

హెడ్డు : ఆహా! యోగమహత్యం! స్తానాల్చేసి, ముక్కు బిగించే బ్రాహ్మలకి లేవు గదా యీ సిద్దులూ?

బైరా : వేషానికీ - జ్ఞానానికీ దూరం కాదా తమ్ముడా? మా తాతగారు చెప్పలేదా? "ఆత్మశుద్ధి లేని యాచార మదియేల" అని?

హెడ్డు : వేమన్న - తమ తాతా, గురూ?

బైరా : అవును - వారు పరంపదించి ఆరువొందల సంవత్సరాలు కావొచ్చింది.

హెడ్డు : తమ వయస్సెంత గురూ?

బైరాగీ : ఆదీ అంతూ లేనిదానికి లెఖ్ఖేవిటి తమ్ముడా? పరమాత్మకెన్నేళ్లో అన్నేళ్లు.

మునస: యేం యిలవైన మాటలింటున్నాం!

(వీరేశ శంఖం పూరించును.)

హెడ్డు : (శంఖం లాక్కొని పక్కనువుంచి) అట్టెపట్టెయ్యకండి భాయి.

దుకా : అట్టే యక్కడభాయీ? పరవశవైందాకా తాక్కుంటే తాగడవేఁటి? వేమన్న చెప్పలేదా?

"తాగి, తాగి, తాగి, ధరణిపైబడుదాక।
తాగెనేని తన్ను, తాను తెలియు॥
తాగలేని వాడె, తాగుబోతరయంగ।
యిశ్వదాభిరామ యినరవేమ॥

బైరాగి : కాశీలో రెండువందల యాభై సంవత్సరముల క్రిందట అలంగీర్ పాదుషా వారి హయాంలో, ఒకశేటు మాబోటి సిద్ధులందరిని కూటానికి పిలిచాడు. గంగనడివిఁని పడవ మీద పీపాలలో సారాయి భరాయించి, బంగారపు గిన్నెలతో అందిచ్చాడు. రెండు ఝామల రాత్రి అయేసరికి పీపాలు కాలీ అయిపోయినాయి. అంతా పడిపోయినారు.

హెడ్డు : యేమి ఆశ్చర్యం!

బైరాగి : మేమూఁ ఒక్క నేపాళపు బ్రాహ్మడూ మిగిలాం. "తే! తే!" అన్నాడు ఆ బ్రాహ్మడు. "తెస్తావా శపించేదా" అన్నాడు. శెట్టి యెక్కడ తెస్తాడూ? వాడు మా కాళ్లు

పట్టుకునేటప్పటికి పర్వాలేదు నిలవమని చెప్పి, మేము ఒక పుణిక మంత్రించి, గంగ భరాయించిన కొద్దీ ఆ గంగ సారా అయిపోయింది. ఆ బ్రాహ్మడు సహస్ర పుణికలు తాగి జిట్టున తేన్చాడు. బ్రాహ్మల్లో కూడా మహాత్ములుంటారు. కనుక్కోగలిగిన జ్ఞానికి గంగానది అంతా సారాయి కాదా?

మునస: రామందాసోహదు, గంగ బరాయించడానికి గురువు; ఒకదరావుకి పద్దరావుఁలు సేరుస్తాడు.

(హవల్దారు అచ్చన్న ప్రవేశించును.)

దుకా : గురూ వీరు హవల్దార్ అచ్చన్న గారు. మంచి గ్యాని. మునసబు గారికి మేనల్లుడు.

హవల్దారు : రామ్! రామ్!

బైరాగి : రామ్! రామ్!

హవల్దారు : (యోగినితో) పిల్లా హుక్కాలావ్? (హెడ్‌తో) భాయీ గుంటూరు శాస్తుల్లు గారి పతాయేమైనా తెలిశిందా?

హెడ్డు : లేదు భాయి.

దుకా : రామప్పంతులంటాడు – పెళ్లికూతురు రెండో పెళ్ళి పిల్ల – దాన్ని అమ్మి డబ్బు చెయ్యి చిక్కించుకుని –

హెడ్డు : ఆ మాటలు మనకెందుకు భాయి?

మునస : పోలిసోళ్లకీ అక్కర్లేక, బాపనోళ్ళకీ అక్కర్లేక, యెదవముండని బాపనాడు పెళ్లిచేసుకుంటే లోకం అంతా వూరుకోవడవేఁనా?

హెడ్ : డబ్బు యిచ్చినవాడికీ, పెళ్లి ఆడినవాడికీ లేని చింత, మనకేల మావాఁ! కాక, "ఈ రోజుల్లో బ్రామ్మణ్యం యెక్కడుంది? యెక్కడ చూశినా పిల్లల్ని ముసలాళ్లకి అమ్ముకోడాలు – రంఢా గర్భాలే కదా?

హవ : కలికాలం గదా భాయీ? యెంత చెడ్డా బ్రాహ్మలు మనకి పూజ్యులు.

హెడ్డు : అన్నా, యవరంత వారు, వారు. జ్ఞానం, నీతీ ప్రధానం గాని, జాతిలో యేవుఁది? వేమన్న యేవఁన్నాడు?

మునస: యెవఁన్నాడా? నీతికి పోలీసోణ్ణి, ఘానానికి సాతానోణ్ణి అడగమన్నాడు.

హెడ్డు : మావాఁ! వెక్కిరించండి గాని, నేను యెన్ని తాలూకాల్లో నౌఖరి చేశానో అన్ని తాలూకాల్లోనూ రంఢా గర్భాలు యెన్నని చెప్పను? నన్నడిగితే వెధవలు పెళ్లి చేసుకోవఁ

డమే ఉత్తమం అంటాను. మా సూపరెంటు పిల్లలతో వున్న రెండో పెళ్లి దొరసాన్ని పెళ్లాడి సుఖంగా వుండలేదా?

మునస: మావఁగారి అబిప్పరాయం, పెయ్యతోటొచ్చిన ఆవు మేలు కాదా అని? అందకనే, ముసలి బాపనోడు యెధవ గుంటని పెళ్లాడితే, మీ నేస్తం కరణపోణ్ణి, ఆ ముసలాడి యెధవ కూతుర్ని పెళ్లాడమని బోదసెయ్యరాదా?

హవ : మనకేల మావాఁ? గవునర్‌మెంటా, దేవుళ్లూ బ్రాహ్మలూ – వారి నేరాలు వారివి – వాటితో మనకి పని లేదు. మన భక్తి మనకుండాలి. (హెడ్‌తో) భాయీ, తెల్లా నల్లా వొకటా?– తెల్లవాడికి క్రీస్తువొక పద్ధతి పెట్టాడు. ముసల్‌మాన్‌కి పైగంబరు వొక పద్ధతి పెట్టాడు, నల్లవాడికి రాముడు వొక పద్ధతి పెట్టాడు. భగవంతుడు తెల్లవాడితో యేవఁన్నాడూ? వెధవని పెళ్ళాడు అన్నాడు. రాముడు తెనుగువాడితో యేవఁన్నాడూ? వెధవని పెళ్లాడొద్దన్నాడు. చెప్పన్న దేశాలూ చూశాను భాయీ. పరిపరి విధాలు ఆచారాలూ, వ్యవహారాలూ వున్నాయి గాని నీతి వకటీ, భగవంతుడొకడూ, అంతటా వక్కటే.

మునస: రాముడు యెదవ ముండల్ని కాని పనులు సెయమన్నాడూ? మన్లో మారు మనువులుండేవి కావా?

హవ : పిల్లా, చిలుం భరాయించి, తే.

మునస: నామాలోడు మూలకి తీసికెళ్లి పిల్లని ముద్దెట్టుకుంటున్నాడు.

యోగిని : (చెయ్యి విడిపించుకొని సిగ్గుతో) ఏకాంత ఉపదేశం చేస్తున్నారు.

మునస : యేటో ఆ వుప్పుదేశం? తనెంట వాయు యేగంగా రమ్మనా?

దుకా : యేవిఁటి భాయీ? అనరాని మాట్లు అంటున్నారు. మనయోగిని పరమ భక్తురాలు.

మునస: లెంపలోయించుకుంటాను. పిల్లా! ఆనామోలోడు సెప్పిన ఉప్పుదేశవేఁటో, నా సెవులో కొంచెం సెప్పరాదా?

(యోగిని సారాగళాసు హవల్దార్ యెదట వుంచును)

మునస : నామాలోడి వుప్పుదేశంతో పిల్లకి మతోయింది.

బైరాగి : హవల్దారు గారు అమృతం సేవించరా?

హవ : (చిరునవ్వు నవ్వి) తాక్క సోజరు వాడు చెడ్డాడు, తాగి సిపాయివాడు చెడ్డాడు. జ్ఞానికి జ్ఞానపత్రి; తాగుబోతుకు సారాయి.

మునస : పించను పుచ్చుకుంటివి గదా, యింకా సిపాయీనా సెయ్యాల్నుందా, అల్లుడోడా?

హవ : కుంపిణీ నమ్మక్ తిన్న తరువాత, ప్రాణం వున్నంత కాలం కుంపిణీ బావుటాకి కొలువు చెయ్యాలి. రేపు రుషియాతో యుద్ధం వొస్తే పించను ఫిరకా యావత్తూ బుజాన్ని తుపాకీ వెయ్యమాఁ ?

మనస : రుస్సోవోడి వోడ నీట్లో ములిగి నడస్తాది గదా, నువ్వు తుపాకుతో యవణ్ణి కొడతావు?

హవ : మొన్నగాక మొన్న యింగిరీజ్ రుషియా దేశానికి దండెత్తిపోయి, రుషియాని తన్ని తగలలేదా? అప్పుడేవైఁందో, యిప్పుడూ అదే అవుతుంది. మా రాణీ చల్లగా వుండాలి.

దుకా : సీవఁరాణీ ఆ కాళీమాయి అవుతారం కాదా?

హవ : కాళీ, గీళీ, జాంతేనై – ఆ రాముడి అవతారం.

దుకా : గురూ – హవల్దారుగారు తత్తకీర్తనలు మాయింపుగా పాడతారు. (యోగినితో) తల్లీ, నా తంబూరా తెచ్చి భాయిగారికి ఇయ్యి.

మునస: యీతూరి, యీరేచ వుప్పుదేశం చేస్తున్నాడు.

దుకా : గొప్పవారున్నప్పుడు ఆస్యాలేటి భాయీ?

మునస: వున్నమాటాడితే ఆస్సాలా? నాకెవడూ సెయడేం వుప్పుదేశం? యీరేచ వుప్పుదేశం గట్టిగా బిగిసింది; మరిసెయ్యొదల్లు –

(యోగిని కష్టం మీద చెయ్యి వొదిలించుకొని తంబురా తెచ్చియిచ్చును)

దుకా : అవన్నీ గ్యానరహశ్యాలు. బ్రెమ్మానందవఁంటే యేటి? కడుపునిండా సారా; ముక్కునిండా పొగ; పక్కని పడుచుపిల్లా కదా?

మునస: ఘానం యినండొస్సి –

హవ : పామరం ! పామరం! రాముడు పఠం కాళీ నెత్తి మీద పెట్టకపోతే కుంపిణీ సిపాయన్నవాడు యిక్కడికి వొచ్చునా?

హెడ్డు : భాయీ ! ఓ కీర్తన శలవియ్యండి.

(హవల్దారు పాడును.)

పింజర్మె రహకర్ ఛుప్ నైరహ్నా
క్యారే బుల్బుల్ కహొ ముల్కిసునా॥ క్యారె॥
యెక్కడికి వెళతావు? యేమి చెప్పవు, బోలో పింజర్మె॥

(వీరేశ శంఖం మనవాళ్లయ్య తీసి పూరించును.)

హవ : (పాటమాని, తంబూరా క్రిందబెట్టి) గద్దా!

హెడ్డు : (శంఖంలాక్కొని) శంఖం అగ్గిలో పడేస్తాను. యెందుకు తానిస్తావు భాయి!

దుకా : వొద్దంటే వినడు.

హెడ్ : వినకపోతే దుకాణానికి రానియ్యకండి. అల్లరైతే మాకు మాటకదా!

దుకా : పదిశంకాలు దాచేశాను; మళ్లీ మళ్లీ తెస్తాడు. యేం జెయ్యను. బేరంగదా భాయీ?

మునస: దిట్టంగా పట్టెయి. తత్తఘ్నానం తలకెక్కాలి !

దుకా : (తంబురా తీసిపాడును)

నాగా దిగురా। నా తండ్రి దిగురా॥
దిగుదిగు నాగన్న। దివ్య సుందర నాగ।
ముదముతో రేపల్లె। ముద్దుల నాగ॥
ఊరికి ఉత్తరాన । ఊడలమఱ్ఱి కింద॥
కోమపుట్టలోని కోడి నాగన్నా॥–

(పాడుచుండగా రామప్పంతులు ప్రవేశించి యెడంగా నిలిచి యోగినికి సౌజ్ఞ చేయును. యోగిని రామప్పంతులుతో మాటలాడి వచ్చి హెడ్ చెవిలో రహస్యం చెప్పును.)

మున : పిల్ల, హెడ్డుగారికి వుప్పుదేశం సేస్తూంది. ముసలోణ్ణనా –

యోగిని : (మునసబు చెవి దగ్గర నోరు పెట్టి చెవిగిల్లును)

మునస: పిల్లా! సాత్రోజులైంది మునిసిబు నాయుడికి యీపాటి వుప్పుదేశం తగిలి–(హెడ్డు కనిష్టీబు రామప్పంతులు దగ్గిరకు వెళ్లి యడంగా యిద్దరూ మాటలాడుదురు.)

హెడ్డు : కొత్తవారు యవరూ లేరే? బావాజీ గారు వుంటే మీకు భయ వేఁవిఁటి?

రామ : కొత్తా, పాతా, ఆలోచించుకోలేదు. కొంప మునిగింది. మీ సాయం కావాలి.

హెడ్డు : డబ్బేవైఁనా పేల్తుందా?

రామ : మీ చాతైతే, పేల్తుంది.

హెడ్డు : యేమిటొచ్చిందో చెప్పు.

రామ : లుబ్ధావుధాన్లు పెళ్లాడిన గుంట మధురవాణి తాలూకు కంటె తీసుకుని యెక్కడికో పారిపోయింది.

హెడ్డు : యెందుకు పారిపోయిందో?

రామ : మీనాక్షి చావగొడితే పారిపోయింది. యెక్కడ వెతికినా కనపడలేదు. ముందు మీ జవాన్లని దౌడా యించండి.

హెడ్ : యీ రాత్రివేళ మాజవాన్లుమాత్రం పట్టుకోగల్రా? పోలీసు జవానంటే పదికళ్లూ, పది కాళ్లూ వుంటాయనుకున్నావా యేవింటి?

రామ : దాని సిగ్గోసిరి; దాన్ని పట్టుకోవడం నాకెందుకు, నాకంటె నాకిప్పించెయ్యండి?

హెడ్డు : యేవింటి నీ మాటలూ! ఆ కంటె పట్టుకు ఆ పిల్ల పరారీ అయిందని చెపితివి. నేను కంటె యెలా యిప్పిస్తాను?

రామ : ముసలాణ్ణి అడిగితే, అది పట్టుకుపోయిందంటాడు; గాని నిజంగా వాడు పెట్టెలో దాచేశి యివ్వకుండా వున్నాడు.

హెడ్డు : నన్నేం చెయ్యమంటావు?

రామ : కూనీకేసని ముసలాణ్ణి బెదిరిస్తే, నా కంటె నాకిచ్చేస్తాడు; మీ చెయ్యి కూడా తడౌతుంది.

హెడ్డు : అలాగనా–గాని నువ్వన్నట్టు ఆ పిల్లగానీ, కంటె పట్టుకు పరారి అయిపోయి వుంటే–

రామ : పోనీండి – దాని ఖరీదు యిప్పించెయ్యండి.

హెడ్డు : వాడిస్తాడా?

రామ : మరి మీ సాయం యెందుకు కోరాను?

హెడ్డు : యిస్తాడని నాకు నమ్మకం లేదు. ఐనా చూస్తాను. కేసని యెత్తు యెత్తడానికి యిద్దరు ముగ్గురు సాక్షులుండాలి?

రామ : మందిరంలో వున్నవాళ్లో?

హెడ్ : వీరేశం, మనవాళ్లయ్యా, మూడోకాలంలో వున్నారు. హవల్దారు అబద్ధం ఆడమంటే తంతాడు. మునసబు నాయుడు యింతరాత్రివేళ అంతదూరం నడిచి రాలేడు. యిహ ఆడనూ పాడనూ రామందాసు వొక్కడే గదా?

రామ : ఆ బైరాగాడు సాక్ష్యం పలకడేం?

హెడ్డు : వేషం వేసుకు ముష్టెత్తుకునే బైరాగాడనుకున్నావా యేవింటి? ఆయన గొప్ప సిద్ధుడు, నిలువెత్తు ధనం పోస్తే అబద్ధవాడ్డు.

రామ : సాక్ష్యం పలకావొద్దు, యేవీవొద్దు, దగ్గిర నిలబడితే చాలును. పిల్చుకురండి? (కనిష్టీబు వెళ్లి దుకాణ దారునూ బైరాగినీ తీసుకువచ్చును.)

బైరాగి : సాక్ష్యం అంటే మావంటి వాళ్లే చెప్పాలి. యోగదృష్టి వల్ల చూశావఁంటే యెక్కడ జరిగినదీ యెప్పుడు జరిగినదీ కళ్లకి కట్టినట్టు అప్పుడు కనబడుతుంది. గనక మేం కూడా వస్తాం. యెవైఁనా దొరికితే హరిద్వారంలో మఠానికి పనికొస్తుంది.

రామ : జరిగినదాని ముండామోశిరి. కొంచం కల్పనుంటే కాని కథ నడవదు. అంచేత హెడ్డుగారు ముసలాడితో చెప్పే మాటలు నిజం అని మీరు శలవివ్వాలి.

బైరాగి : వెట్టి! వెట్టి! నిజవేఁవిటి, అబద్ధవేఁవిఁటి! మేం సిద్ధులం. అబద్ధం నిజం చేస్తాం, నిజం అబద్ధం చేస్తాం – లోకవేఁ పెద్ద అబద్ధం, పదండి.

(నిష్క్రమింతురు.)

★ ★ ★

౫వ స్థలము : దేవాలయం గుమ్మం దగ్గిర

(హెడ్డు కనిష్టీబు, రామప్పంతులూ మాట్లాడుతుందురు. మరివక కనిష్టీబు, బైరాగి, దుకాణదారు కొంత యడముగా నిలుచుందురు)

హెడ్ : నా నౌఖరీ పోగొట్టుకుంటానా భాయీ?

రామ : కొంచం బెదిరిస్తే నౌఖరీ పోతుందా అన్నా? పోలీసు డూటీ అంటే బెదిరింపే గదా? మీరు అలా తప్పించుకుంటే నేనేం అనుకోను?

హెడ్డు : (చేతిలో నులుపుతున్న కాకితపు ముక్కలు విసిరేసి) భాయీ. లుబ్ధావుధాన్లు చంటిపిల్లడా? దుక్కిముచ్చా? బెదిరించడానికి – కూనీ కేసని నాకేవైఁనా ఆశవుంటే, పోలీసువాణ్ణి, నేను వూరుకుంటానా? పట్టుకుంటే నాకు యెంత కారక్టు కాదు? యీ జవాన్ని యీ చీకటి రాత్రిలో నూతిలో దింపాను కానా? కూనీ గీనీ అంటే యవరైనా నవ్వుతారు. మీనాక్షి చేతికి వెరచి, ఆ పిల్ల యిరుగింట్లోనో పొరుగింట్లోనో పడుంది. మీ యింట్లోనే వుందేమో – ముసలాడు అన్నట్టు?

రామ : దేవుఁడుతోడు మా యింటికి రాలేదు. యిరుగింటో, పొరుగింటో అని మీరు వూరుకుంటే యలాగ? మీ ధైర్యవేఁవిటో నాకు బోధపడదు. వెతికించవయ్యా అంటే, వెతికించారూ కారు. ఆ యిరుగింటి వాళ్లూ, పొరుగింటివాళ్లూ, పిల్ల నిద్దరపోతూవుండగా కంటె చెపాయిస్తే నాగతేవిఁటి? కంటె యింటికి పట్టుకు వెళ్లకపోతే మధురవాణి గుమ్మంలోంచి గెంటుతుంది. అనగా, గెంటుతుందని కాదు – యేడుస్తుంది – ప్రాణం తినేస్తుంది. విన్నారా?

హెడ్డు : అయితే నా సలహా విన్నారా?

రామ : యేదో చెప్పండి మరి.

హెడ్డు : ఆ కంటె యిచ్చిందాకా, కదలకుండా, లుబ్ధావుధాన్లు యింటిమీద కూర్చోండి.

రామ : యిదా సలహా? పీకమీద కూచున్న దాకా నాకేం పట్టింది? యింటికెళ్లి సుఖంగా పడుకుంటాను.

హెడ్డు : మధురవాణి బాధ పెడుతుందని కదూ?

రామ : అని మీకు కనికారం కాబోలు? రేపు గానీ వాడు కంటె యివ్వకపోతే, అవుధాన్లు మీద సివిల్ దావా పడేస్తాను. మీ దగ్గిర, కంటె మాట వొప్పుకున్నాడు గదా, మిమ్మల్ని సాక్ష్యం వేస్తాను.

హెడ్డు : ఓహో! యిదా వేషం? పోలీసు ఆఫీసర్ని నేను, సాక్ష్యాలకీ సంపన్నాలకీ తిరిగితే నా నౌఖరీ నిలుస్తుందా? కావలిస్తే లుబ్ధావుధాన్లు కంటె హరించాడని నా దగ్గిర ఫిరియాద్ చెయ్యండి. కేసు చేసి నా తమాషా చూపిస్తాను.

రామ : కంటె మాట మీ దగ్గిర అతడు వొప్పుకున్న తరవాత, మీరు బోనెక్కి యలా అబద్ధం ఆడగల్రో చూస్తాను గదా.

హెడ్డు : పంతులూ, అక్కరమాలిన లౌక్యాలు చెయ్యకు. వాడు కంటె మాట తనకేవీఁ తెలియదన్నాడు. కావలిస్తే ఆ మాట సాక్ష్యం పలుకుతాను.

రామ : యిదా మీరు చేసిన సాయం?

హెడ్డు : యెందుకు అక్కరమాలిన ఆందోళన పడతావయ్యా- రేపు నీ కంటె నీ యింట్లో వుండకపోతే నన్ను అను.

రామ : మధురవాణితో యిప్పుడు యేం జెప్పను?

హెడ్ : అయితే నన్నేం జేయమంటారు?

రామ : మళ్లీ లుబ్ధావధాన్లు యింటికి రండి. యీ మాటు మనవిద్దరం వెళ్లి పీడిద్దాం.

హెడ్డు : రెడ్డొచ్చాడు, మొదలాడు అన్నాట్ట - నిరర్ధకంగా రాత్రల్లా నిద్దర్లేకుండా చంపావు. మరి నేను రాజాలను. నువ్వెళ్లి వాడి యింటి మీద కూచోవయ్యా, అని చెప్పాను కానా? నా మాట విని అలా చెయ్యండి. అదే సలహా. పీసిరిగొట్టు ముండాకొడుకు మా నలుగురికీ నాలుగు మూళ్ళు పజ్యెండు రాళ్లు పారేశాడు. యివి పెగిలేటప్పటికి నా తలప్రాణం తోకకి వొచ్చింది. నా వొంతు మూడూ మీకిచ్చేస్తాను.

రామ : కంటె పోయి యేడుస్తూ వుంటే, యీ వెధవ మూడు రూపాయలూ నా కెందుకూ?

హెడ్డు : మీకు అఖ్ఖర్లేకపోతే పోనియ్యండి. గురోజీ గారికి యిద్దాం.

రామ : కొంచం చిల్లర ఖర్చుంది. యేం జెయ్యను? యిలా పారెయ్యండి. (పుచ్చుకొనును.)

హెడ్డు : గురోజీ తమకో తులసిదళం.

బైరాగి : తృణం, కణం యేవొఁచ్చినా మఠానికే అర్పణం.

హెడ్డు : (దుకాణదారుతోనూ, కనిష్టీబుతోనూ) మీకో మూడు, నీకోమూడూ (చేతులు దులిపి) సాఫ్ ఝూడా - నాకు తిప్పటే మిగిలింది.

దుకాణదారు : (బైరాగిని పక్కకి పిలిచి) యీవేళే చెన్నాపట్టం నుంచి ఫస్టురకం బ్రాందీ వొచ్చింది. చిత్తగించి మరీ కాశీ వెళుదురు గాని.

హెడ్డు : గురోజీ! రాం! రాం! పంతులూ, ముసలాణ్ణి వెళ్లి పట్టుకోండి, భాయీ, స్టేషనుకు పోవాలి. (జవానుతో) రావోయి కావఁయ్యా. (హెడ్డూ, జవానూ, ఒకవైపున్నూ, దుకాణ దారూ, బైరాగీ మరి వక వైపున్నూ వెళ్లుదురు)

రామ : కంటె పోయిందంటే మూడురూపాయలా చేతులో బెడతాడు! (విరసంగా నవ్వును) వీడి తాళం పడతాను. (హెడ్ పారేసిన కాకితపు ముక్కలు యేరి) యినస్పెకటరుకి వొకటి, తాసిల్దారుకి వొకటి, ఆకాశరామన్న అర్జీలు పంపుతాను. వెధవ, మధురవాణి దగ్గిరికి వెళతాడేమో? నేను యింటికిపోతే అరుగుమీద పడుకోవాలి గాని ఆ తిక్కలంజ తలుపుతియ్యదు. లుబ్ధావధాన్లు యింటికి వెళ్లితే వాడు కఋచ్చుకుంటాడు. యీ దేవాలయంలో పరుందునా? - పురుగూ బుట్రా కరిస్తే-కరిస్తే ఛీ!- యీ సానిముండని వొదిలేస్తాను - ఆ గుంట యావైఁనట్టు? నా అదృష్టం వల్ల యవళ్లింట్లో నైనా దాగి రేపు గాని కళ్లబడితే, కంటె పోకూడదు - ఒకవేళ చస్తే? - చచ్చుండదు-నూతులో పడలేదు. గవరయ్యా, కావఁయ్యా కూడా గాలించారు-ఒకవేళ అది రెండో పెళ్లి పిల్ల అయి, దాని ఆ తండ్రి కానికీగావొచ్చి బండీ యెక్కించుకు దౌడాయించాడేమో? అలా ఐతే కంటె కూడా వుడాయించదా?-మీనాక్షిని పట్టుకుంటే కొంత ఆచోకీ తెలుస్తుంది - అది కనపడ్డవెఁలాగ?-తలుపు తట్టితే ముసలాడే వొస్తాడేమో?-(రోడ్డు దాటి లుబ్ధావధాన్లు యింటి గుమ్మం యదట నిలుచుని) ఆకలి దహించేస్తూంది - మీనాక్షి దొరికితే యేవైఁనా ఫలహారం యిచ్చును - యవడు చెప్మా! రావిచెట్టు కింద చుట్ట కాలుస్తున్నాడూ? (నాలుగు అడుగులు ముందుకు వెళ్లి) అసిరీ, నువ్వా?

అసిరిగాడు : నానుబాబు (చుట్టపారవైచును)

రామ : నిమ్మళంగా వున్నావురా?

అసిరి : యేట్నిమ్మళం బాబూ, సానమ్మొచ్చింది – ఈయమ్మకాసి సూడం మానేసినారు. డబ్బిచ్చే దాతేడి బాబూ?

రామ : అసిరి, అడక్కపోతే, అమ్మైనా పెడుతుందిరా?

అసిరి : ఆ సానమ్మ మా సెడ్డ మనిషి బాబూ.

రామ : యేవింటి? యేవింటి? చెప్పొరే. చాలా రోజులైంది నీకు డబ్బిచ్చి – యిందా ఈ రూపాయి పుచ్చుకో.

అసిరి : నూరు దండాలు బాబూ!

రామ : మధురవాణి మాట యేవింట్రా చెప్పబోయినావు?

అసిరి : మా సెడ్డమనిషి బాబూ.

రామ : యవడెళ్తాడ్రా దాందగ్గిరకీ? అసిరి – యవడెళ్తాడ్రా?

అసిరి : యవడెళ్నా, యీపు పెట్లగొడతాది బాబూ.

రామ : చెడ్డ మనిషన్నావు?

అసిరి : కాదా? మొన్న హెడ్డు గారెళ్తే, యేపికూన్ని ఉసుగలిపింది కాదా?

రామ : నిజం చెప్పావు. నీ మీద యెప్పుడైనా కోప్పడ్డదిట్రా?

అసిరి : మాలాటోళ్ల మీద యెందకోప్పడతాదీ? బాపనాళ్లొస్తే తిడతాది.

రామ : నువ్వు యెప్పుడూ నిజవేఁ చెబుతావురా అసిరిగా.

అసిరి : సీ! అబద్దవాడితే బగమంతుడు ఒల్లకుంటాడా బాబూ?

రామ : మీ బుగత యేం జేస్తున్నాడ్రా?

అసిరి : తొంగున్నాడు బాబూ.

రామ : నీకు మరో రూపాయి యిస్తాను – మీనాక్షిని సావిట్లోకి పిలుస్తావురా?

అసిరి : నాశక్కవాఁ, బాబూ? ఆయమ్మ అయ్యగదులో పక్కేసుకు తొంగున్నారు.

రామ : నువ్వు చిటికేస్తే, యక్కడున్నా లేచొస్తుంది. నేనెరగనట్రా.

అసిరి : తెండి బాబూ, సూస్తాను. (రామప్పంతులు రూపాయి యిచ్చును. ఉభయులూ యింట్లో ప్రవేశింతురు)

★ ★ ★

ఽవ స్థలము : లుబ్ధావధాన్లు యింటి నడవ

(తలుపు జారవేసి వుండును)

(మీనాక్షి ప్రవిదతో దీపం తెచ్చి గూటిలో వుంచును. రామప్పంతులు వొత్తి తగ్గించి, మీనాక్షిని ముద్దుబెట్టుకొనును)

మీనాక్షి: తోవ తప్పొచ్చారో?

రామ : బుద్ధి తక్కువచేత, గడ్డితిని యిన్నాళ్లూ తోవ మరచాను.

మీనాక్షి: మధురవాణి యలా రానిచ్చింది?

రామ : మధురవాణి శిగ్గోశిరి, దాన్ని వదిలేస్తాను. ఆకలి దహించుకుపోతూంది. ఫలారం యేవైఁనా వుందీ?

మీనాక్షి: యేవుందీ? – వొడపప్పూ, కొబ్బిరిముక్కా కావాలా?

రామ : యేదో ఒహటి తెస్తూ. (మీనాక్షి మూకుడుతో వడపప్పూ కొబ్బిరి ముక్కలూ తెచ్చును. రామప్పంతులు తినుచుండును)

మీనాక్షి: మధురవాణిని వొదిలేస్తారో?

రామ : వొదిలెయడం నిశ్చయవైఁపోయింది.

మీనాక్షి: కనిష్టీబు మాట తెలిసిందో?

రామ : తెలిసింది.

మీనాక్షి: యవరు చెప్పారు?

రామ : అసిరిగాడు.

మీనాక్షి: మా అసిరిగాడా?

రామ : మీ అసిరిగాడే.

(అసిరిగాడు వీధి తలుపు కొంచం తీసి తొంగి చూసి)

అసిరి : దెయ్యానికెట్టింది తింతున్నావయ్యా?

రామ : దెయ్యానికా పెట్టారు?

మీనాక్షి: (అసిరిగాడితో) వూరుకో వెధవా.

రామ : నీకు న్యాయవేఁనా? దిగదుడుపు కూడు పెట్టడం?

(వీధులోకి వెళ్లి వమనము చేసికొనుటకు ప్రయత్నము చేసి తిరిగీ ప్రవేశించి) వమనవైఁంది కాదు. యేం సాధనం?

మీనాక్షి: దిగదుడుపు కాదంటే నమ్మరు కదా?

రామ : మూకుళ్ళో తగలేశావు?

మీనాక్షి: దెయ్యం తిని సచ్చిందా, యేవిఁటి?

రామ : ఆడవాళ్ళు దారుణం మనుషులు!

మీనాక్షి: అసిరిగాడేం చెప్పాడు మధురవాణి మాట.

అసిరి : (తిరిగీ తొంగి చూచి) ఆ పారేసిందట్టుకు పోదునా బాబు?

రామ : పట్టుకుపో.

(అసిరిగాడు పట్టుకుపోవును)

మీనాక్షి: వాడికి మీ కంటె ధైర్యం వుంది.

రామ : అపవిత్రం ముండాకొడుకు యేవైఁనా తింటాడు. బ్రాహ్మలం పవిత్రవైఁన వాళ్లం గదా!

మీనాక్షి: పవిత్రం అంటే, మీదీ, నాదే!

రామ : అదేం అలా అంటున్నావు?

మీనాక్షి: నేను వెధవముండనీ, మీరు సరసులున్నూ, మనకంటే మరి పవిత్రం అయిన వారు యవరుంటారు?

రామ : ఆకళంకం తీసెయ్యడానికే యీ వేళొచ్చాను.

మీనాక్షి: యలా తీసేస్తారు?

రామ : మనయిద్దరం పెళ్లాడితే మరి అపవిత్రత యెక్కడుంటుంది?

మీనాక్షి: యేవిఁటీ!

రామ : మనం పెళ్లాడదాం?

మీనాక్షి: నిజంగాను?

రామ : యేం వొట్టు వేసుకొమ్మన్నావు?

మీనాక్షి: ఆ దీపం ఆర్పెయ్యండీ.

రామ : యీ కాగితం ముక్కలు చదివి మరీ ఆర్పేస్తాను. (కాగితంముక్కలు జేబులోంచి తీసి చదివి) గాడిద కొడుకు తన బాకీ తాలూకు నోటు లాగి, నన్ను దగా చేశాడు; వీడి తాళం పడతాను.

మీనాక్షి: యవడు?

రామ : అది వేరే కథ.

మీనాక్షి: అసిరిగాడు కనిష్టిబు మాట యేం జెప్పాడు?

రామ : మధురవాణి హెడ్డు మీద కుక్కని వుసిగలిపిందని చెప్పాడు.

మీనాక్షి: యెందుకూ?

రామ : నేను లేనప్పుడు వాడు యింట్లో చొరబడ బోతేను.

మీనాక్షి: అయ్యో తెలివా! అసిరిగా!

అసిరిగాడు : (ప్రవేశించి) యేటమ్మా!

మీనాక్షి: వెధవా, నిజం చెప్పు. పంతులు యింట్లో లేనప్పుడల్లా కనిష్టీబు మధురవాణితో వుంటాడని, నువ్వు నాతో చెప్పలేదూ?

అసిరి : (బుఱ్ఱగోకుకుంటూ) సెప్పినాను.

రామ : దొంగ వెధవా! కుక్కని వుసిగలిపిందన్నావు?

అసిరి : బాబు – నౌకరోడు నోరుమూసుకోవొద్దా బాబు? సానమ్మడిగితే, మీమాట సెప్పుతాన బాబు?

మీన : వెధవా, నువు చెబితే నాకు భయవఁనుకున్నావా యేవిఁటి?

రామ : ఓరి అబద్ధపు వెధవా! యెవరితోనూ మా మాటమాత్రం చెప్పకు. రూపాయి యిచ్చాను కానూ?

మీనాక్షి: యందుకిచ్చారూ, రూపాయి?

అసిరి : పిల్లలోణ్ణిగందా? (పైకి వెళ్లును)

రామ : దొంగముండ ద్రోహం చేస్తూందేం?

మీనాక్షి: తెలుసునన్నారు?

రామ : యింతని యెరగను.

మీనాక్షి: ఆడది నీతి తప్పిన తరవాత అంతేవిఁటి? యింతేవిఁటి? తెగించిన దానికి సగుడు మొకాలుబంటి – అందులో సాంది ఖాయిదాగా వుండాలనుకోవడం మీదీ బుద్ధితక్కువ.

రామ : బుద్ధి తక్కువంటే బుద్ధితక్కువా! ముండని బుఱ్ఱ చితకపొడిచెయ్యాలని వుంది. దీనికింద యంత సొమ్ము తగలెట్టానూ!

మీనాక్షి: యెప్పుడు తోలేస్తారు?

రామ : యెప్పుడోనా? రేపే. లంజ యంత పతివ్రత వేషం వేసిందీ!

మీనాక్షి: మనవెఁప్పుడు వెళ్లిపోవడం?

రామ : యక్కడికి?

మీనాక్షి: మతిపోతూందా యేవిఁటి? రాజమేంద్రం?

రామ : అవును. రేపు దాన్ని తోలేస్తానా? యెల్లుండి మనం వుడాయిద్దాం. గాని నీ సరుకులు తెచ్చుకుంటావా, ముసలాడికి వొదిలేస్తావా?

మీనాక్షి: నాకున్నదల్లా నా సరుకులే; యెలా వొదిలేస్తాను? నా సరుకుల పెట్టె తాళం మా నాన్న దగ్గరుంది గదా, యేవి గతి?

రామ : నా ప్రయోజకత్వం నీకేం తెలుసును? యిదుగో ఈ రింగున వున్న యినప ములికీతో నీచిత్తవొఁచ్చిన పెట్టె తాళం తీసేస్తాను. గాని నాకంటె యక్కడుంది?

మీనాక్షి: గుంటకి పెట్టిందా? రాత్రివేళ, నా బట్టల పెట్లో పెట్టేది.

రామ : నీ పుణ్యవుంటుంది. ఆ బట్టల పెట్టె వోమాటు తీసి చూతూ. రేపు దాని కంటె మధురవాణికిచ్చి, ముండని తగిలేస్తాను.

మీనాక్షి: ఆ గుంట బట్టల పెట్టె తాళం పారేశింది?

రామ : ములికితో తీసేస్తాను.

మీనాక్షి: నా సరుకుల పెట్టె తాళం కూడా తీసేసి పెడతారూ?

రామ : అద్దే!

మీనాక్షి: నన్ను పెళ్లాడతానని ప్రెమాణం చేశారు కారే?

రామ : దీపం అర్పేస్తె పెట్టె తియ్యడం యలాగ?

మీనాక్షి: అగ్గిపుల్ల వుంది.

రామ : ఐతే యిదిగో, నిన్ను తప్పకుండా పెళ్ళాడతానని ఈ దీపం ఆర్పేస్తున్నాను.

(రామప్పంతులు దీపం ఆర్పి మీనాక్షిని కాగలించుకుని యెత్తును.)

రామ : యిలా యెత్తుకు తీసుకుపోతాను రాజమహేంద్రవరం.

(లుబ్ధావధాన్లు చీకటిలో వచ్చి కఱ్ఱతో రామప్పంతులు కాళ్ల మీద కొట్టును. మీనాక్షి కిందపడును)

లుబ్ధా : బందిపోటు గాడిదెకొడకా!

రామ : సచ్చాన్రా (వీధిలోకి కుంటుకుంటూ పోవును)

లుబ్ధా : పో, ముండా నువు కూడా నా యింట్లోంచి. (మీనాక్షిని పైకి తోసి తలుపు గడియ వేయును)

రామ : అసిరిగా. చంపేశాడ్రా – కాలెవింక విరిగి పోయిందిరా.

అసి : (నిమ్మళంగా) దెయ్యానికెట్టింది తింతే యేటౌతది బాబూ? (గట్టిగా) కానేళ యిల్లు జొరబడితే, బుగత తన్నడా?

రామ : (మీనాక్షితో) నువ్వు యింట్లోకి వెళ్లిపో.

మీనాక్షి: మరి యింట్లో అడుగుపెట్టను. నా సరుకులు లేకపోతేపాయను. రండి రాజమేంద్రం పోదాం.

రామ : తలిచినప్పుడేనా తాతకి పెళ్లి?

మీనాక్షి: మీ యిష్ట వొచ్చినప్పుడు పెళ్లాడుదురు గాని, యింట్లోంచి లేవదీసుకొచ్చారు గదా? యిహ నేను మీతో వుండవలసిన దాన్నే, పదండి.

రామ : వెట్టి కుదిరింది, రోకలి తలకి చుట్టుకొమ్మన్నాట్ట! బతిమాలుకుంటాను. యిప్పటికి యింట్లోకి వెళ్లిపో.

మీనాక్షి: మరి యీ జన్మంలో యీ యింట్లో అడుగు పెట్టను.

రామ : అసిరిగా, మీనాక్షి వొక్కర్తా వుంటుంది. కాపాడి, బుగత తలుపు తియ్యగానే లోపలికి తీసుకెళ్లు.

(పరిగెత్తును. మీనాక్షి వెంటబడును)

(రామప్పంతులు యింటి యెదట)

రామ : (తలుపు తట్టి) వేగిరం, వేగిరం తియ్యి.

మధురవాణి : (తలుపు అవతల నుంచి) యేవింటా తొందర?

రామ : ఆకుచిట్టెడ వెంట తరువుతూంది.

మధురవాణి :చిట్టెడ కనపడగానే తలుపు తీస్తాను.

రామ : తలుపేసుకు కూచుంటే నీకకనపడ్డం యలాగ? నువ్వు తలుపు తీసేలోగా నన్ను కాజేస్తుంది.

మధు : నాకంటేదీ?

రామ : కంటె, కంటె, అని తపిస్తున్నావేవింటి? నిలబడ్డ పాటున నూరు కంటెలు కురిపిస్తాను.

మధు : మీ నూరు కంటెలూ మీరు వుంచుకొని, నావొక్కకంటె నాకిచ్చి, మరీ యింట్లో అడుగు పెట్టండి.

రామ : రేపు పొగలు కాని కంటె యివ్వనన్నాడు లుబ్ధావధాన్లు?

మధు : రేపే యింట్లోకొత్తురు గాని, మించిపోయిందేవీఁలేదు.

రామ : యింతట్లో చిట్టెడ మీదపడితే.

మధు : సకేశా? అకేశా?

రామ : పిల్లికి చెలగాటం, యలక్కి ప్రాణ పోకటా!

(మీనాక్షి ప్రవేశించి, రామప్పంతులు రెక్క పట్టుకొనును)

మీనా : దీపం ఆర్పి ప్రమాణం చేశావు – తప్పితే తలపగిలిపోతుంది.

రామ : పోముండా!

మీనా : మీ కాగల పెళ్లాన్ని గదా యెక్కడికి పోతాను?

మధు : కాగల పెళ్లావేఁవింటి?

మీనా : నిన్ను వొదిలేసి, నన్ను రాజమేంద్రం తీసుకు పోయి పెళ్లాడతానన్నాడు – దీపవాఁర్పి ప్రమాణం చేశాడు. మరెలా తప్పుతాడు?

మధు : యీవిడేనా ఆకు చిట్టెడ?

రామ : ముండా, నాచెయ్యొదిలెయ్ – నిన్ను నే పెళ్లాడతానన్నానే? కలగన్నావా యేవింటి? (మీనాక్షిని విదిపించుకొనగా మీనాక్షి కిందపడును)

మధు : ఆడదానిమీదా చెయి జేసుకుంటారు? యేమి పౌరుషం! అబద్ధవాఁడక అన్నమాట నిలబెట్టుకోండి. యేం? కులం తక్కువా? రూపం తక్కువా? ఆమె బతుకు భ్రష్టు చెయ్యనే చేశారు; పెళ్లాడి తప్పు దిద్దుకోండి–ఆవిణ్ణి పెళ్లాడి వొస్తేనే నేను తలుపు తీస్తాను.

మీనా : పంతులు నన్ను కాగలించుకుని యెత్తుకుంటే మా నాన్న చూసి, తన్ని, యిద్దర్నీ యింట్లోంచి తగిలేశాడు. నువ్వు హెడ్డు కనీష్టీబుతో పోతున్నావు, నిన్నొదిలేసి నన్ను పెళ్లాడతానని వొట్టేసుకున్నాడు. నన్ను లేవదీసుకొచ్చి, నన్ను పెళ్లాడక తప్పుతుందాయేమిటి?

మధు : అవస్యం పెళ్లాడవలిసిందే – పెళ్లాడక పోతే నువ్వు మాత్రం వూరుకుంటావూ? దావా తెస్తావు – పంతులు గారికి దావాలంటే సరదానే!

రామ : మధురవాణీ! నీకు మతిపోతూంది – నా యింటికి నువ్వా యజమానివి? తలుపు తియ్యి.

మధు : నిలబడండి. కర్పూరం వెలిగించి, మంగళ హారతి పళ్లెం తెస్తాను. (తలుపు దగ్గిర నుంచి లోనికి వెళ్లును).

రామ : (తలుపు సందులోనుంచి చూసి, తరవాత మీనాక్షిని ముద్దెట్టుకొని) యెంత పని చేశావూ! దాంతో చెప్పేశావు! రహస్యంగా లేచిపోయి పెళ్లిచేసుకోవాలి గాని, అల్లరి చేసుకుంటే యలాగ?

మీనా : యెప్పుడైనా అందరికీ తెలిసేదే గదా?

రామ : నా మాట విని యిప్పుడు యింటికి వెళ్లిపో.

మీనా : యిహ మా యింటికి వెళ్లను. యిదే మా ఇల్లు; మధురవాణి తలుపు తీస్తుంది; లోపలికి వెళదాం.

రామ : అయితే యిక్కడ వుండు యిప్పుడే వస్తాను. (కొన్ని అడుగులు వీధంట నడచి, నిలచి) నిజంగా మంగళహార్తి తెస్తుంది కాబోలు పెంకె లంజ? అది తలుపు తియ్యకపోయెనా, మీనాక్షి నన్ను వెతకడానికి బయల్దేరుతుంది. తెల్లవారవచ్చింది–చెరువ్వేపు పోయి కాలకృత్యాలు తీర్చుకుని ఆపై చర్య ఆలోచిద్దాం. రెండ్రోజులు పైకి వుడాయించానంటే, మళ్లీ వచ్చేసరికి కొంత అల్లరి సద్దుకుంటుంది. తలుపు తీసినట్టు కానరాదు. యవడిల్లు? యవర్తె యిది నన్ను అడ్డడానికి? ఆశ్చర్యం! (కొంత దూరంగా వీధిలో నిలబడి, దాసరి వేషంతో శిష్యుడు చితారుమీటి పాడును)

చరణం ॥ "యిల్లు యిల్లనియేవు । యిల్లు నాదనియేవు
నీ యిల్లుయెక్కడే చిలుకా?"

రామ : యిది నా యిల్లు కాదా?

శిష్యుడు : "ఊరికి ఉత్తరాన। సమాధి పురములో। కట్టె యిల్లున్నదే చిలుకా॥"

రామ : వల్లకాట్లోనా?

శిష్యుడు : పల్లవి॥ "యెన్నాళ్ళు బ్రతికినా। యేమి సామ్రాజ్యమే।
కొన్నాళ్ళకో రామచిలకా?"॥

అనుపల్లవి : "ముణ్ణాళ్ల బతుకునకు, మురిసేవు త్రుళ్ళేవు।
ముందుగతి కానవే చిలుకా"

రామ : యేవిఁటీ అపశగునం పాటా?

శిష్యుడు : "కట్టిలే చుట్టాలు, కట్టెలే బంధువులు

కన్నతల్లెవ్వరే చిలుకా?"

రామ : చుట్టాలా? వొక్క అప్పవుంది, అది యెప్పుడూ నా గుమ్మంలో అడుగుబెట్టలేదు. యిప్పుడు యింటికి యజమాని యెవరూ? తలుపవతల సాని లంజా, తలుపివతల సంసారి వెధవ లంజానూ; యిద్దరూ కలిసి యిల్లు చేరకుండా నన్ను తగుల్తున్నారు.

శిష్యుడు : "నిన్ను మోసేరు నలుగురు। వెంబడిని పదిమంది।"

రామ : వెఱ్ఱి ముండాపాటా! పోదాం. (గబగబ కొంత దూరము నడచి, నిలుచుని) యీ తోవనే వొస్తున్నాడు కాబోలు – అదుగో పాట వినబడుతూంది?)

పాట : "నువ్వు కాలిపోయేదాక।
కావలుందురు గాని।
కడకు తొలగొత్తురు।
వెంట నెవరూ రారు చిలుకా॥"

రామ : వెఱ్ఱి ముండాపాటా!

శిష్యుడు : పంతులుగారూ! యక్కడున్నారు?

రామ : పరుగుచ్చుకోకపోతే పట్టుగుంటుంది. (పరిగెత్తును)

★★★

కన్యాశుల్కము

షష్ఠాంకము

౧వ స్థలము: రామచంద్రపురం అగ్రహారంలో)

(చెఱువు గట్టున వున్న తోటలోనికి పెళ్లివారిబళ్లు వచ్చును. గట్టుమీద ఒక వైపు అగ్నిహోత్రావధాన్లు, రెండవ వైపు పళ్ళు తోమికొనుచు రామప్పంతులును)

అగ్ని : బళ్లు దింపండి. బళ్లు దింపండి. సాయేబూ యేనుక్కి కావలసినంత రొడ్డ. చెఱువు స్నానానికి బహు బాగా వుంది. యెవరయా చెఱువు గట్టు మీద?

రామ : (తనలో) అరే! మరిచితిని. యీవేళే కదా పెళ్లివారు రావలసిన రోజు? (పైకి) నా పేరు రామప్పంతులంటారు.

అగ్ని : లుబ్ధావధాన్లుగారు మిమ్మల్ని పంపించారా యేమిషి?

రామ : యెందుకండి?

అగ్ని : మేవొఁస్తున్నావఁని యెదురుగా యవర్నీ పంపలేదా? నా పేరు అగ్నిహోత్రావధాన్లు అంటారు.

రామ : మీరేనా అగ్నిహోత్రావధాన్లు గారు? యేం వచ్చారేఁవిటి?

అగ్ని : పెళ్లి మాట మీకు తెలియదా యేమిషి?

రామ : పెళ్లెవరికండి.

అగ్ని : మీదీ వూరు కాదా యేమిషండి? మా పిల్లని లుబ్ధావధాన్లుగారి కిస్తావుఁ.

రామ : లుబ్ధావధాన్లు గారికి పెళ్ళైపోయిందే?

అగ్ని : తమరు హాస్యాలాడుతున్నారు – హాస్యాలకేం గాని, ప్రయత్నాలు యలా జరుగుతున్నాయి యేమిషండి?

రామ : మీరే హాస్యాలాడుతున్నట్టుంది. పెళ్లి అయి పదిరోజులైంది. లుబ్ధావధాన్లు గారి సంబంధం అక్కర్లేదని మీరు రాశారట. అందుపైని యవడో గుంటూరు నుంచి వొచ్చిన ఓ శాస్తుల్లు కొమార్తెని పన్నెండు వొందలిచ్చి పెళ్లాడాడు.

అగ్ని : అన్నగారూ–హాస్యం ఆడుతున్నారు. న్యాయం కాదు. మనకి బావగారి వరసా యేమిషండి?

రామ : యేమిటి మీ మాటలూ? నేను యెన్నడూ అబద్ధవాఁడి యెరగను. నా మాట నమ్మకపోవడం ధర్మవేఁనా?

అగ్ని : ప్రమాణం చెయ్యండీ?

రామ : గాయత్రీ సాక్షి.

అగ్ని : అయ్యో! అయ్యో! యేవీఁదురంతం! రండీ, వెళ్లి గాడిదకొడుకు యెవిఁకలు విరగ్గొడతాను.

రామ : నేను రానండి. ఆ గుంటూరు సంబంధం చెయ్యవొద్దన్నానని నాతో మాట్లాడడం మానేశాడు. మీరు వెళ్లిరండి. మీరు తిరిగీ వొచ్చిందాకా యిక్కడే కూచుంటాను.

అగ్ని : ఆ గాడిదె కొడుకు యింటికి నాకు తోవ తెలియదే?

శిష్యు : (చెరువుగట్టు యెక్కుతూ పాడును) "తానెవ్వరో తన వారెవ్వరో? । "మాయజీవికి తనువుకు తగులాయగాకా"॥

(రామప్పంతులు నిలబడి భయము కనబర్చును.)

అగ్ని : యేవిఁ అలా చూస్తున్నారు?

రామ : శవాన్ని మోసుకుపోయే పాట!

శిష్యుడు : "దినమూ, మరణమని తెలియూడీ".

రామ : (శిష్యునితో) వూరుకో (అగ్నిహోత్రావధాన్లుతో) అన్నా ఓ కానీ వుందా?

శిష్యుడు : మిమ్మల్ని తీసుకురమ్మంది.

రామ : చచ్చానే - వొస్తూందా యేవిఁటి?

శిష్యుడు : కంటె పోతేపోయింది, రమ్మంది.

రామ : బతికాను.

అగ్ని : చావడం యెందుకు, బతకడం యెందుకు?

రామ : అది వేరే కథ.

శిష్య : చిట్టపులి పిల్లని తండ్రొచ్చి పండకి తీసుకు పోయినాడట.

అగ్ని : యీ వూళ్లోకి పుల్లొస్తాయా యేమిషి?

రామ : విరగడైపోయింది. (శిష్యునితో) యింద రూపాయి. (శిష్యుడు తీసుకుని) దాసుణ్ణి బాబూ!

(పాడును) "చిత్తాస్వాతి వాన, జోడించి కురియగ".

అగ్ని : యేవిఁటీ వెధవపాట? వూరుకుంటావా వూరుకోవా? నీకు రూపాయి చాలదురా గుంట కక్కగట్టా?

శిష్య : తమరు దయచెయ్యరా బాబూ?

అగ్ని : నేనివ్వను - అన్నా, తోవ యవరు చూపిస్తారు?

రామ : (శిష్యుడితో) నీకు లుబ్ధావధాన్లు యిల్లు తెలుసునూ.?

శిష్య : తెలుసును - తండ్రీ

రామ : అవుధాన్లు గారు ఓ కాని డబ్బిస్తారు. యిల్లు చూపించు.

శిష్య : ముందిస్తే గాని చూపించను.

అగ్ని : యింద - యేడువు.

(శిష్యుడు ముందూ, అగ్నిహోత్రావధాన్లు
వెనకా కొన్ని అడుగులు వెళ్లిన తరవాత, శిష్యుడు పాడును.)

శిష్యు : "నీలాలకా యేల నీ యలుకా?"

అగ్ని : యలకేవిఁటి నీ శ్రాద్ధం?

శిష్యు : యలక్కాదు, పిల్లి.

(పాడును) "పిల్లన్న తెయితక్కలాడంగనూ। యలక లేరూగట్టి దున్నంగనూ!"

అగ్ని : యేవిఁటీ?

శిష్యు : "మేక పిల్లరెండు మేళాంగట్టుకుని। మేరంగి తీర్థాని కెళ్లంగనూ"॥

అగ్ని : యేవిఁటి నీ శ్రాద్ధం పాట!

శిష్యు : "తొండాయ నేస్తూడు, దొనిగఱ్ఱబట్టుకుని। తోటమల్లీ పువ్వులేరంగను॥"

అగ్ని : పాడావంటే తంతాను.

శిష్యు : అయితే నీకు మరి యిల్లు చూపించను.

అగ్ని : పాడగట్టా – (కొట్టబోవును)

శిష్యు : (తప్పించుకు పారిపోతూ) "గట్టుకిందానున్న। పందాయనేస్తూడు మరిగబుకూ మరిగుబుకూ"॥

(నిష్క్రమించును)

అగ్ని : వీడి శ్రాద్ధం చెట్టుకింద బెట్టా, తోవ యిటా? అటా?

(తెరదించవలెను)

★★★

౨వ స్థలము : చెఱువుగట్టు తోట

(అగ్నిహోత్రావధాన్లు, రామప్పంతులు, వెంకమ్మ, యితరులూ.)

అగ్ని : గాడిదెకొడుకుని మా చెడ్డ దెబ్బలు కొట్టేశాను; యేనుగులూ గుఱ్ఱాలూ తెచ్చాను వీడి శ్రాద్ధం మీదికి! తోవ ఖర్చయినా వొక దమ్మిడీ ఇయ్యడష.

వెంకమ్మ : మన ప్రాలుబ్ధం – నేన్నోచిన నోవుఁలు యిలా వుండగా, మరోలా యలా అవుతుంది? యీ సంమ్మంధం వొద్దని పోరితే విన్నారూ? నేను భయపడుతూనే వున్నాను. బయల్దేరేటప్పుడు పిల్లి యెదురు గుండా వొచ్చింది.

అగ్ని : పింజారీ! వూరుకో–ఆడముండలకేం తెలుసును? అన్నగారూ, క్రిమినల్ కేసు తావడానికి అవకాశం వుంటుందా? మా దగ్గిర అయ్యవారూ ఒకాయన వున్నారు. ఆయనకి లా బోగట్టా మాబాగా తెలుసును. ఆయన్ని కూడా సలహా చేదాం.

రామ : కోర్టు వ్యవహారాల్లో ఆరితీరిన మీకు ఒహడు సలహా యివ్వాలండీ? స్థలజ్ఞుణ్ణి గనక సాక్ష్యం గీక్ష్యం తేవడానికి నేను సాయం చేస్తానన్నాను గానీ, అయ్యవార్లు, గియ్యవార్లూ మీకు నాకూ సలహా చెప్పేపాటివాళ్లా? గుంట కక్కగట్లు రెండు యింగిలీషు ముక్కలు చదువుకున్నారు గనక ముక్కస్యముక్కార్థః అని తర్జుమాలు మట్టుకు చేస్తారు; గాని యేదయినా యెత్తుయెత్తావఁంటే, తమలాంటి యోధులు యెత్తాలి, నాలాంటి నియ్యోగపాడు నడిపించాలి. క్రిమినలుకి అవకాశం వుందా అని అడుగుతారేవిఁటి? మీకు తెలియదా యేవిఁటి! – అటుపైని సులభసాధ్యంగా మూడు నాలుగువేలు డామేజీ కూడా సివిల్లో లాగేస్తారు.

అగ్ని : అదే, నా ఆలోచన.

రామ : తీరిపాయె; మళ్లీ యిహ సలహాకేవుఁంది. వెంటనే వెళ్లి ముక్క తగిలించేదాం. ఖర్చులికి సొమ్ము పట్టుకుని బయలుదేరండి.

అగ్ని : నా దగ్గిర దమ్మిడీ లేదు; యేమి సాధనం? ఈ గాడిదె కొడుకు రూపాయలిస్తాడని నమ్మి, నేనేమీ తేలేదు.

రామ : యింటికి వెళ్లి లెఖ్ఖపట్టుకు వొచ్చేటప్పటికి పుణ్యకాలం మించిపోతుంది. "శుభస్యశీఘ్రం" అన్నాడు – మీ ఆలోచనేవిఁటి?

అగ్ని : యిదేదో అయితేనే గాని యింటి మొహం చూసేది లేదు. మా అమ్మి సరుకేదయినా ఈ వూళ్లో తాకట్టు పెడదాం.

రామ : అయితే పట్టుకురండి; పోలిశెట్టి దగ్గర తాకట్టు పెడదాం; పోలిశెట్టిని మనం కొంచం మంచి చేసుకోవడం ఆవస్యకం. మీరు లుబ్ధావధాన్లుని కొట్టినప్పుడు–పోలిశెట్టి వున్నాడు గనక, లుబ్ధావధాన్లు మీమీద ఛార్జి చేసినప్పుడు, పోలిశెట్టిని తప్పకుండా సాక్ష్యం వేస్తాడు. శెట్టిని మనం విడతియ్యడం జరూరు – యేవఁంటారు?

అగ్ని : మీ సలహా మా బాగా వుంది. నాకూ అదే భయ వేఁస్తూంది.

రామ : చూశారా, ప్రతి వాడికీ సలహా చెప్పడం చాతౌతుందండీ? అందులో యీ యింగిలీషు చదువుకున్న అయ్యవార్లని సలహా అడిగితే, కేసులే తేవొద్దంటారు. దొంగసాక్ష్యాలు తావొద్దంటారు. వాళ్ల సొమ్మేం పోయింది. యే మాలకూడూ లేకపోతే కేసులు గెలవడం యలాగ?

అగ్ని : మా అయ్యవారు మట్టుకు మంచి బుద్ధిమంతుడూ, తెలివైనవాడూనండి-కోర్టు వ్యవహారాలలో అతనికి తెలియని సంగతి లేదండి. అంత బుద్ధిమంతుణ్ణి నేను యక్కడా చూడలేదు. ఆయన్ని చూస్తే మీరూ అలాగే అంటారు.

రామ : యెంత బుద్ధిమంతుడైనా మీ కొహాడు సలహా చెప్పేవాడున్నాడండీ? (చెవులో) మరో మాట-మీ అయ్యవారు గిరీశం గాడు కాడండీ? వాడు లుబ్ధావధాన్లు పింతల్లి కొడుకుగదా? మీకా వాడు, యీ కేసుల్లో సరైన సలహా చెబుతాడు?

అగ్ని : అవునండోయి!

రామ : నియ్యోగపాణ్ణి - నా మాట కొంచం ఖాతరీ చెయ్యండి. గనక, ఆ అయ్యవార్ని తోడిచ్చి, పిల్లల్ని యింటికి పంపించెయ్యండి. యెకాయెకిని మనం తక్షణం వెళ్లిపోయి, లుబ్ధావధాన్లు కన్న ముందు ముక్క తగిలించెయ్యాలి. యేదో ఓ సరుకు వేగిరం పట్టుకురండి.

అగ్ని : యేదీ, అమ్మిని యిలా పిలువు.

వెంకమ్మ: అమ్మేది చెప్మా? బద్దకించి బండిలో పడుకుంది కాబోలు. పిలువమ్మా.

అగ్ని : మనకి డామేజీ దిట్టంగా వొస్తుందా?

రామ : వొస్తుందంటే, అలాగ యిలాగానా?

ఒకడు : అమ్మన్నగారి బండీ యక్కడా కనపడదు; బండీ వెనకపడిపోయింది కాబోలు.

వెంకమ్మ: అడుగో అబ్బి వున్నాడే? వీడెలా వొచ్చాడు? అబ్బీ నువ్వు అక్కయ్య బండిలో కూచోలేదురా?

వెంకటేశం : లేదు. నేను యేనుగెక్కాను.

అగ్ని : దొంగగాడిద కొడకా అయ్యవారేడ్రా?

వెంకటేశం : యెక్కడా కనపడ్డు.

అగ్ని : గుఱ్ఱం వొచ్చిందా? గుఱ్ఱపాడేడీ?

వెంకటేశం : గుఱ్ఱపాడు చెప్పాడు -

అగ్ని : యేవింట్రా, వెధవా, చెప్పాడూ?

వెంకటేశం : మాష్టారూ - రాత్రి -

అగ్ని : నోటంట మాట పెగల్దేం?

వెంకటేశం : గుఱ్ఱం దిగి - బండీ యెక్కాట్ట.

వెంకమ్మ: అయ్యో దాన్ని లేవదీసుకు పోలేదు గద?

దగ్గిరనున్న వారు : ఆc! ఆc!

వెంకమ్మ: కొంప మునిగిపోయింది, మరేవింటి !

(చతికిలబడును)

అగ్ని : (కోపము చేత వణుకుచు) అయ్యవారు పకీరు ముండని లేవతీసుకుపోయాడూ? నగలపెట్టె? నా కోర్టు కాగితాలో ?

వెంకటేశం : అక్కయ్య పెట్లో నా పుస్తకాలు కూడా పెట్టాను.

అగ్ని : దొంగ గాడిదె కొడకా! నువ్వే వాణ్ణి యింట్లో పెట్టావు. రవంత ఆచోకీ తెలిసింది కాదు. దొంగ వెధవని చంపేసిపోదును. గాడిదె కొడుకును అమాంతంగా పాతి పెట్టేదును.

రామ : (దగ్గిరకు వచ్చి) అయ్యవారు మహా దొడ్డ వాడని చెప్పారే? యేమి యెత్తుకు పోయినాడేమిటండి?

అగ్ని : యేవిం యెత్తుకుపోయినాడా? నీ శ్రాద్ధం యెత్తుకుపోయినాడు. పకీరు ముండని యెత్తుకు పోయినాడు. యీ గాడిదె కొడుకు యింగిలీషు చదువు కొంప ముంచింది. (వెంకటేశం జుత్తు పట్టుకొని కొట్టబోవుచుండగా తెరదించవలెను.)

★★★

౩వ స్థలము : విశాఖపట్టణములో మధురవాణి బస యెదటి వీధి

(రామప్పంతులు, అగ్నిహోత్రావధాన్లు, ప్రవేశింతురు)

అగ్నిహో: మనం పోలిశెట్టి దగ్గిర బదులెత్తిచ్చిన రూపాయి లన్నీ అయిపోయినాయి; యప్పటికీ ఖర్చులు ఖర్చులే అంచారు; నా దగ్గిర వక దమ్మిడీ లేదు.

రామ : ఖర్చు కానిదీ కార్యాలవుతాయిటయ్యా? మీ కడియం యెక్కడైనా తాకట్టు పెట్టండి.

అగ్ని : యీవూళ్లో మనం యెరిగిన వాళ్లెవరున్నారు?

రామ : రండి మధురవాణి దగ్గిర తాకట్టు పెడదాం.

అగ్ని : చేసేవి మాఘస్నానాలూ, దూరేవి దొమ్మరి కొంపలూ అని, జటాంత స్వాధ్యాయిని నన్ను ముండలిళ్లకి తీసికువెళతావషయ్యా?

రామ : మరి యేకొంపలూ తిరక్కపోతే కేసులు గెలవడం యలాగ? అది అందరు ముండల్లాంటిదీ అనుకున్నారా యేమిటి? సంసారి వంటిది. ఐనా మీకు రావడం ఇష్టం లేకపోతే నా చేతికివ్వండి, నేనే తాకట్టు పెట్టి సొమ్ము తీసుకువస్తాను.

అగ్ని : అలాక్కాదు; నేను కూడా వస్తాను.

రామ : యేదీ కడియం ఇలాగివ్వండి.

అగ్ని : యిది మా తాతగార్నాటిది. యిది యివ్వడమంటే నాకేమీ యిష్టం లేకుండా వుంది. డబ్బు వూరికే ఖర్చు పెట్టించేస్తున్నారు; మీరు కుదిర్చిన వకీలు తగినవాడు కాడష; యింగ్లీషూ రాదు, ఏమీ లేదూ.

రామ : ఆయన్లాంటి చెయ్యి యీ జిల్లాలో లేదు. ఆయన్ని చూస్తే డిప్టీకలక్టరు గారికి ప్రాణం. ఇంతకీ మీరేదో పట్టుదల మనుషులనుకున్నాను గాని, మొదటున్న వుత్సాహమీ్మకు యిప్పుడు లేదు. మీకు డబ్బు ఖర్చు పెట్టడం యిష్టం లేకపోతే మానేపాయెను. "యావత్తైలం, తావద్వ్యాఖ్యానం" అన్నాడు. మరి నాకు శలవిప్పించెయ్యండి.

అగ్ని : (ఆలోచించి) అయితే తాకట్టు పెట్టండి. (అని నిమ్మళముగా కడియము తీసి యిచ్చును)

రామ : (తన చేత నెక్కించుచు) యీ కేసుల్లో యిలాగు శ్రమపడుతున్నాను కదా? నాకొక దమ్మిడీ అయినా యిచ్చారు కారు గదా?

అగ్ని : అయితే నా కడియం వుడాయిస్తావా యేమిషి?

రామ : నేను మీకు యెలాంటి వకీల్ని కుదిర్చాను! ఆయన మీ విషయమై యంత శ్రమ పడుతున్నాడు! ఇదుగో ఆయన వస్తున్నాడు.

(నాయడు ప్రవేశించును)

రామ : (తనలో) యేమిటి చెప్మా, వీడు మధురవాణి బస పెరటి దిడ్డీ వేపు నుంచి వస్తున్నాడు? వీడు కూడా మధురవాణిని మరిగాడా యేమిటి? వీణ్ణి ఈ కేసులో నుంచి తప్పించెయ్యాలి.

నాయడు: యేమండీ రామప్పంతులన్నా, మిగతా ఫీజు యిప్పించారు కారు గదా?

అగ్ని : మీరు రాసిన డిఫెన్సు బాగుంది కాదని భుక్త గారన్నారష.

నాయడు: ఎవడా అన్నవాడు? గుడ్లు పీకించేస్తాను. రామప్పంతులన్నగారూ చూశారండీ. డిఫెన్సు యెంత జాగ్రతగా తయార్ చేశానో. నా దగ్గిర హైకోర్టుక్కూడా ప్లయింట్లు రాసుకువెళ్లిపోతారు. యీ కుళ్లుకేసనగా యేపాటి? నేచెప్పినట్టల్లా పార్టీ నడిస్తే నేపట్టిన

కేసు పోవడమన్న మాట యెన్నడూ లేదు. యీ డిఫెన్సు చిత్తగించేండి. (చంకలోని రుమాల్ కట్టతీసి విప్పి అందులో ఒక కాగితము తీసి చదువును)

"ఫిర్యాదీ చెప్పిన సంగతులు యావత్తూ అబద్ధం కాని యెంత మాత్రం నిజం కావు". చూశారూ ఆ వక్క మాటతోటే ఫిర్యాదీ వాదం అంతా పడిపోతుంది.

"ఫిర్యాదీ నా మీద గిట్టక దురుద్దేశంతో కూహకం చేసి కేసు తెచ్చినాడు కాని యిందులో యెంతమాత్రం నిజం లేదు".

రామ : డిఫెన్సు మాటకేమండి గాని అవధాన్లు గారు పైసా లేదంటున్నారు.

నాయడు: పైసా లేకపోతే పనెలా జరుగుతుంది?

రామ : ఒక సంగతి మనవి చేస్తాను యిలా రండి (రామప్పంతులు, నాయడు, వేరుగా మాటలాడుదురు). నాయడుగారూ మీ వకాల్తీ యీయనకేమీ సమాధానం లేదు. నేయెంత చెప్పినా వినక భీమారావు పంతులు గారికి వకాల్తీ యిచ్చాడు. మీకు యింగ్లీష్ రాదనీ, లా రాదనీ, యెవడో దుర్బోధ చేశాడు.

నాయడు: స్మాలెట్ దొరగార్ని మెప్పించిన ముండా కొడుకుని నాకు లా రాకపోతే యీ గుంట వెధవలకుటోయ్ లా వస్తుంది. పాస్ పీసని రెండు యింగ్లీషు ముక్కలు మాట్లాడడంతోటే సరా యేమిటి? అందులో మన డిప్టీ కలక్టరు గారికి యింగ్లీషు వకీలంటే కోపం. అందులో బ్రాహ్మడంటే మరీని. ఆ మాట అందరికి బోధపర్చండి.

రామ : మరి కార్యం లేదండి. నే యెంతో దూరం చెప్పాను; తిక్కముండాకొడుకు విన్నాడు కాడు.

నాయడు: అయితే నన్నిలాగు అమర్యాద చేస్తారూ? యీ బ్రాహ్మడి యోగ్యత యిప్పుడే కలక్టరుగారి బసకు వెళ్లి మనవి చేస్తాను.

(తెరదించవలెను)

★★★

౪వ స్థలము : లుబ్ధావధాన్లు బస

లుబ్ధా :(ప్రవేశించి) ఏమి దురవస్థ వచ్చిందీ! నా అంత దురదృష్టవంతుడు లోకంలో యవడూ లేడు. యేల్నాడి శని రాగానే కాశీకి బయల్దేరి పోవలసింది. బుద్ధి తక్కువ పని చేశాను. యిలా రాసివుండగా యెలా తప్పుతుంది. సౌజన్యరావు పంతులు దేవుఁడు. ఆయనలాంటి వాళ్లు వుండబట్టే వర్షాలు కురుస్తున్నాయి. ఆయన శలవిచ్చినట్టు తప్పంతా నా యందు ఉంచుకొని విధిని నిందించడవెఁందుకు? ఇంత డబ్బుండిన్నీ, డబ్బుకి లోభపడి ఒక్కగా నొక్క కూతుర్ని ముసలివాడికి అమ్మేను. నా జీవానికి ఉసురుమంటూ అది కానితిరుగులు తిరిగిందంటే దాని తప్పా? బుద్ధితక్కువ వెధవని, ముసలితనంలో నాకు పెళ్లేం? దొంగముండా కొడుకని తెలిసిన్నీ ఆ రావఁప్పంతుల్ని నేన్నమ్మడవేఁవి? ఆ మాయగుంట పారిపోవడవేఁవి? కంటెకి, ఆ అల్లరేమి? ఆ యినసిపికటరు కూనీ చేశావని మమ్మల్ని సలపెట్టడవేవిఁటి? అంతా ఘోరకలి; కలి నిండిపోతూంది. ఒక్క సౌజన్యారావు పంతులు సత్యసంధుడు నాకు కనపడుతున్నాడు. కడవంతా వకీళ్లూ, పోలీసులూ, పచ్చిప దొంగలు – ఆయన చక్రం అడ్డువేసి, మమ్మల్ని యీ ఆపదలోంచి తప్పించారంటే కాసీవాసం పోతాం–యేమి చిత్రాలు! వెధవలకి మఠం కట్టారట! యన్నడూ వినలేదు. అమ్మిని వెళ్లి ఆ మఠం చూడమంటాను. దానికి యిష్టం కలిగిందా, దానికి కావలిసిన డబ్బు యిస్తాను. ఆ మఠంలో వుంటుంది. లేకుంటే నాతోపాటు కాసీవాసం.

(రామప్పంతులు ప్రవేశించును)

లుబ్ధా : కంటె, గింటె అని నాతో మీరు ప్రశంసించి కార్యం లేదు.

రామ : ఆ కంటె మాట ప్రశంసించడానికి రాలేదు మావాఁ. ఆ కంటె మధురవాణిది, మీరె ర గరా? అదీ, మీరూ యేం జేసుకుంటారో నాకేం కావాలి? కంటె సిగ కోసిరి గాని, మీకు ఓ గొప్ప సాయం చెయ్యడానికి వొచ్చాను. మీ అవస్థ చూస్తే నా గుండె నీరైపోతూంది.

లుబ్ధా : మహాప్రభో! నీకు పదివేల నమస్కారాలు. యిక, యీ పకీరు వెధవని వదిలెయ్యి.

"రామనామ తారకం।
భక్తిముక్తిదాయకం। జానకీమ" –

రామ : రామ! రామ! యంతమాట అంటివయ్యా! మీరు ఆపదలో వుండి విరక్తి చేత యేమి మాటలన్నా అవి పడి, పని చెయ్యడం నాకు విధి. చెప్పేమాట చెవిని బెట్టండి. ముందూ వెనకా చూడడానికి యిహ టైము లేదు. వ్యవహారం అంతా సూక్ష్మంగా పొక్తు పరుచుకు వొచ్చాను. రెండు సంచులతో, కూనీకేసంతా మంచు విడిపోయినట్టు

విడిపోతుంది. ఒక్క యినస్పెక్టరుతో కుదరలేదు. డిప్టీ కలక్టరికి కూడా చెయ్యి తడి చెయ్యాలి– మీ దగ్గిర యిప్పుడు సొమ్ము లేదంటిరా, ఒక చోట వ్యవహారం కూడా పొక్తుపర్చాను. ప్రాంసరీ నోటు మీద యెన్ని రూపాయలు కావలిస్తే అన్ని రూపాయ లిస్తారు.

లుబ్ధా : నేను వక దమ్మిడీ యివ్వను. "రామనామ తారకం, భక్తిముక్తిదాయకం, జానకీ మనోహరం, సర్వలోక నాయకం."

రామ : నా మాట విను. యంతో ప్రయాసం మీద యీ ఘట్టం కుదిర్చాను. తాసీల్దారు మీ దగ్గిర లంచం పుచ్చుకుని కూనీ కేసు కామాపు చేశాడని, యినస్పెకటరు డిప్టీ కలక్టరికి గట్టిగా బోధపర్చాడు. కలక్టరు సలహా మీద యినస్పెక్టరు చాలా పట్టుదలగా పనిచేసి, సాక్ష్యం అంతా రడీ చేశాడు. కేసు రుజువైనట్టాయనా యావొఁతుందో ఆలోచించు కోండి.

లుబ్ధా : నీ కెందుకు నా యేడుపు?

రామ : డిప్టీ కలక్టరు బ్రహ్మద్వేషి – తాసిల్దారు తాడు ముందు తెగుతుంది. తరువాత మిమ్మల్నీ, మీనాక్షినీ కమ్మెంటు కట్టేస్తాడు – వురిసిద్ధం. నాకూ యినస్పెక్టరికీ వుండే స్నేహం చేత యీ ఘట్టానికి వొప్పించాను. గనక నా మాటకి చెవొగ్గి యీ ఆపద తప్పించుకోండి.

లుబ్ధా : నన్ను బాధపెట్టక నీ మానాన్న నువ్వుపోదూ. "రామనామతారకం। భక్తిముక్తిదాయకం.॥

రామ : నీ అంత కర్కోటకుణ్ణి యక్కడా నేను చూడలేదు. నీ మాటకేం పెద్ద వాడివి – పసిపిల్ల, కడుపున కన్న మీనాక్షికి వురి సిద్ధం అయితే, ముండా డబ్బుకి ముందూ వెనకా చూస్తావు! తలుచుకుంటే నా హృదయం కరిగిపోతూంది.

(సౌజన్యారావు పంతులు ప్రవేశించును.)

రామ : తమరు ధర్మ స్వరూపులు. లుబ్ధావధాన్లు గారి యందు అకారణమైన దయచేత యీ కేసులో పని చేస్తున్నారు. కేసంతా వట్టి అన్యాయమండి. ఒక్క పిసరైనా నిజం లేదు. శలవైతే గట్టి డిఫెన్సు సాక్ష్యం –

సౌజన్యా :నీ సంగతి నాకు తెలుసును. అవతలకి నడువు.

రామ : తమరు యోగ్యులూ, గొప్పవారూ అయినా, ఏక వచన ప్రయోగం –

సౌజన్య: నడువు!

(రామప్పంతులు నిష్క్రమించును)

సౌజన్య : ఈ దౌల్బాజీని తిరిగీ యెందుకు రానిచ్చారురూ?

లుబ్ధా : పొమ్మంటే పోడు బాబూ.

సౌజన్య: యే వొచ్చాడు?

లుబ్ధా : యినస్పికటరికీ డిప్టీ కలకటరికీ లంచం యిమ్మంటాడు.

సౌజన్య : డిప్టీ కలక్టరు గారు లంచం పుచ్చుకోరు. ఆయన నాకు స్నేహితులు; నాకు తెలుసును. లంచాలూ పంచాలూ మీరు యిచ్చినట్టయితే, మీ కేసులో నేను పని చెయ్యను.

లుబ్ధా : తమశలవు తప్పి నడుస్తే చెప్పుచ్చుకు కొట్టండి. నాకు భగవంతుడిలాగ తమరు దొరికారు. "పాలను ముంచినామీరే, నీళ్లను ముంచినా మీరే" అని మిమ్మల్నే నమ్మి ఉన్నాను.

సౌజన్య :మీరు నేరం చేయలేదని నాకు పూర్తి అయిన నమ్మకం వుంది. నిజం కనుక్కోడానికి చాలా ప్రయత్నం చేస్తున్నాను గాని ఆ గుంటూరి శాస్తుల్లు యవడో భేదించ లేకుండా వున్నాను. మీరు జ్ఞాపకం మీద చెప్పిన చహరా గుంటూరు వ్రాసి పంపించాను. అక్కడ అలాంటి మనిషి యవడూ లేడని జవాబు వొచ్చింది.

లుబ్ధా : అదేం మాయో బాబూ! మీ సాయం వల్ల యీ గండం గడిచి, నా పిల్లా నేనూ యీ ఆపదలోంచి తేలితే, నా డబ్బంతా, మీ పాదాల దగ్గిర దాఖలు చేసి కాసీ పోతాను.

సౌజన్య: మీ డబ్బు నాకక్కరలేదని మీతో మొదటే చెప్పాను. నే చెప్పిన మాటలు మీకు నచ్చి, ముసలివాళ్లు పెళ్లాడకూడదనీ, కన్యాశుల్కం తప్పనీ, యిప్పటికైనా మీకు నమ్మకం కలిగితే, యిలాంటి దురాచారాలు మాన్పడానికి రాజమహేంద్రవరంలో వక సభ వుంది. ఆ సభకి కొంచవోఁ గొప్పో మీకు తోచిన డబ్బు యివ్వండి. వితంతువుల మఠానికి మీ పిల్లని పంపడం నా సలహా.

లుబ్ధా : తమ చిత్తం, తమ శలవు. చేసిన తప్పులు, తప్పులని శల్యాల్ని పట్టిపోయింది. బుద్ధివొచ్చింది బాబూ.

సౌజన్య: ఆ గుంటూరు శాస్తుల్లుకి పరవఁట దేశపు యాస వుండేదా? బాగా జ్ఞాపకం చేసుకు చెప్పండీ.

లుబ్ధా : (ఆలోచించి) లేదండి.

సౌజన్య: బాగా జ్ఞాపకం తెచ్చుకోండీ.

లుబ్ధా : లేదండి.

(తెర దించవలెను)

౫వ స్థలము : విశాఖపట్టణంలో

(మధురవాణి యింటి యదటివీధి కొసను కరకటశాస్త్రి, శిష్యుడూ ప్రవేశింతురు)

కరట : నువ్వు ఆ కంటె వాళ్ల నెత్తిని కొట్టకుండా లేచి రావడం నుంచి, యీ ముప్పంతా వొచ్చినట్టు కనపడుతుంది.

శిష్యుడు :మధురవాణి కంటె మధురవాణికి యివ్వడం తప్పా అండి?

కరట : తప్పు కాదా? నువ్వు యిచ్చావని, మరి అది వొప్పుకుందా? "తే, ధగిడీకే కంటె తెస్తావా, చస్తావా?" అని రామప్పంతుల్ని పీకి పిండెట్టింది. దాని బాధపడలేక, ఆ రావఁప్పంతులు కూనీ కేసని యెత్తు యెత్తాడు. ఆ ముసలాడికి సిక్ష అయిపోయిందంటే, బ్రహ్మహత్య నా మెడకి చుట్టుకుంటుంది. నువ్వు అంటూ ఆ కంటే వాళ్ల యింట వొదిలేస్తే, నాకు ఈ చిక్కు లేకపోవును గదా?

శిష్యుడు : వెధవముండ గూబగదలేస్తూంటే, కంటె గింటె యవడికి జ్ఞాపకం వొస్తుందండి? చేయి కరిచి, పెట్టె తీసి, మెహురు అంకించుకుని, చెంగున గోడ గెంతాను. పజ్యండువొందలు మీరు పత్రాగా, నాకు పెళ్లిలో పెట్టినకంటె నేను తెచ్చాననా, తప్పు పట్టుతున్నారు? ఆ కంటె అయినా దక్కిందా? చూస్తూనే మధురవాణి లాక్కుంది.

కరట : నేను హాస్యగాణ్ణే గాని, యీ కూనీ గడబిడతో నా హాస్యం అంతా అణిగిపోయింది. గనక యిక హాస్యంమాను – నేను తీసుకున్న రూపాయలు, లుబ్ధావధాన్లుకి యప్పటికైనా పంపించడానికే తలచాను! అంతే గాని అపహరిద్దామని అనుకోలేదు – మధురవాణిని యలాగైనా లయజేసి, కంటె యరువు పుచ్చుకుని, ఆ కంటా, యీ రూపాయలూ, బంగీకట్టి అవుధాన్లుకి పంపించేస్తే, కూనీ నిజం కాదని పోల్చుకుంటారు. నాకు ఈ బ్రహ్మహత్య తప్పిపోతుంది.

శిష్యుడు: మీ నేస్తులు సౌజన్యారావు పంతులు గారితో నిజం చెప్పెయ్యరాదా అండి?

కరట : వెట్టి కుదిరింది, రోకలి తలకి చుట్టమనన్నాట్ట! వెనకటికి యవరో పోలీసు, తల్లి కూరగాయలు పుచ్చుకుంటే జుల్మానా వేశాట్ట; సౌజన్యారావు పంతులు అలాటి వాడు. ఆయనతో మనం వున్నమాట చెప్పావఁంటే ఆయన నిజం కోర్టులో చెప్పేస్తాడు. ఆపైని లుబ్ధావధాన్లు పీక వురి, మన పీకకి తగులుకుంటుంది.

శిష్యుడు : 'మన' అంటున్నారేవిఁటి?

కరట : మాట పొరపాటురా. రావఁప్పంతులు వూరికి వెళ్లిన మాట నిజవేఁనా?

శిష్యుడు : నిజవేఁ –

కరట : వాడి కంట పడ్డావంటే -

శిష్యుడు : పడితే?

కరట : మరేం లేదు. మధురవాణి కంటె మనకి యెరువు యివ్వడానికి వొప్పుకుంటే, ఆంజనేయస్వామికి పదిశేర్లు నెయ్యి దీపారాధన చేస్తాను.

శిష్యుడు : కడుపులోకి వెళ్లవలసిన నెయ్యి కాల్చెయ్యడం నాకేవీఁ యిష్టం లేదు. అమృతగుండీ మొక్కుకొండి.

కరట : హాస్యం చాలించు! బెడిసిగొడుతుంది.

(నిష్క్రమింతురు)

★★★

౭వ స్థలము. మధురవాణి బసలో గది

(మధురవాణి కుర్చీమీద కూచుని యుండును. కరటక శాస్త్రుల్లు, శిష్యుడూ ప్రవేశింతురు. మధురవాణి నిలబడును).

మధు : గురువుగారికి పదివేల దండాలు; శిష్యుడి కొక చిన్న ముద్దు (శిష్యుని ముద్దు బెట్టుకొనును)

కరట : నీ పుణ్యం వుంటుంది. నా అల్లుణ్ణి చెడగొట్టకు.

మధు : అల్లుడెవరు?

కరట : మా పిల్లని యితగాడికి యిచ్చి, కన్యాదానం చేస్తాను.

మధు : జెయిలు నుంచి వొచ్చిన తరువాత పెళ్లా? లేక, పెళ్లి చేసుకుని, మరీ మఠ ప్రవేశవా?

శిష్యుడు : జయిలేవిఁటండోయి?

కరట : వొట్టినే హాస్యానికంటూంది.

మధు : పాపం ఆ పసిపిల్లవాడికి వున్న నిజస్థితి చెప్పండి. తన వాళ్లని వెళ్లి చూసైనా వస్తాడు.

శిష్యుడు :(కరటకశాస్త్రితో) కొంపముంచారో?

మధు : ముంచడం అంటే ఆలాగా యిలాగానా?

కరట : నీ పుణ్యవుంటుంది. హాస్యం చాలించు. లేకపోతే కుఱ్ఱవాళ్లకి పెద్దలయందు భక్తి చెడుతుంది.

శిష్యుడు :నేనేం తప్పుచేశాను? గురువు గారు చెప్పిన పని చేశాను. ఆ తప్పూ, వొప్పూ ఆయనందే.

మధు : యవరేమి చేసితిరో, నాకు తెలియదు గాని, మీ యిద్దరి కోసం హెడ్ కనిష్టీబు గాలిస్తున్నాడు. దొరకగానే మఠం ప్రవేశం చేస్తాడట. యీ మాట మట్టుకు నాకు రూఢిగా తెలుసును.

శిష్య : యిదేనా మీరునాకు చేస్తానన్న పెళ్లి?

కరట : యేమైనా జట్టీ వస్తే, నీ ప్రాణానికి నా ప్రాణం అడ్డు వెయ్యనట్రా?

మధు : వొస్తే జట్టీ గురుశిష్యులకు యిద్దరికీ వొక్క మారే వస్తుంది గాని, ఒకరికి రావడం ఒకరు అడ్డు పడటం అన్న మాట వుండబోదు. యెప్పుడైనా మీ యిద్దరి ప్రాణాలకీ నేను కనికరించి, అడ్డుపడాలి కాని, మరి యవడికీ సాధ్యం కాదనుకుంటాను.

శిష్య : మా గురువుగారి మాటకేం; ఆయన పెద్దవారు; యేవొఁచ్చినా సర్దుకోగలరు. నేను పాపం పుణ్యం యెరగని పసిపిల్లవాణ్ణి. నా ప్రాణానికి నీ ప్రాణం అడ్డువేశావంటే, కీర్తి వుండిపోతుంది.

మధు : నీ గురువుని వొదిలేసి నా దగ్గిర శిష్యరికం చేస్తావా?

శిష్య :యిదిగో–యీ నిమిషం వొదిలేస్తాను(బుగ్గలు గాలితో పూరించి పిడికిళ్లతో తట్టి గురువుతో) మీ నేస్తం యీవేళతో సరి. మరి ఆడవేషం యీ జన్మంలో వెయ్యను.

మధు : నాటకంలో కూడా వెయ్యవా?

శిష్య : మరి నాటకం గీటకం నాకొద్దు.

మధు : నా దగ్గిర శిష్యరికం అంటే యేవేఁం జెయ్యాలో తెలుసునా?

శిష్య : నీళ్లు తోడుతాను, వంట చేస్తాను. బట్టలు వుతుకుతాను. గాని బ్రాహ్మణ్ణి గదా, కాళ్ళు పట్టమనవు గద?

మధు : (విరగబడి నవ్వి) యిదా నీ గురువు దగ్గిర చేసే శిష్యరికం?

శిష్య : మరిచిపోయినాను. చిదప్పొక్కులు కూడా గోకుతాను.

మధు : (నవ్వి) పెంకా?

శిష్య : యే నౌఖరీ చెయ్యమంటే ఆ నౌఖరీ చేస్తాను.

మధు : నన్ను ముద్దెట్టుకొమ్మన్నప్పుడల్లా ముద్దెట్టుకోవాలి.

శిష్య : ముద్దెట్టుకుంటాను.

కరట : వాడు కుఱ్ఱవాడు – వాణ్ణెందుకు చెడగొడతావు? ఆ శిష్యరికం యేదో వాడి తరఫునా, నా తరఫునా కూడా నేనే చేస్తాను. చాతనైతే చక్రం అడ్డెయి.

మధు : "గురువూ శిష్యుడాయె, శిష్యుడూ గురువాయె."

మీరు శిష్యులు కావాలంటే యిస్కూలు జీతం యిచ్చుకోవాలి.

కరట : పిల్లికి చలగాటం, యలక్కి ప్రాణపోకటా!

మధు : మీరా యలక?

కరట : అవును.

మధు : మీరు యలక కారు, పందికొక్కులు. మీ శిష్యుడు యలక.

కరట : పోనీ – వాణ్ణయినా కాపాడు.

మధు : అదే ఆలోచిస్తున్నాను.

కరట : బుద్ధీ, బుద్ధీ కలిస్తే రాపాడుతుంది. నీ ఆలోచన యేదో కొంచం చెబితివట్టాయనా నా ఆలోచన కూడా చెబుతాను. కలబోసుకుందాం.

మధు : మీ ఆలోచన ముందు చెప్పండి.

కరట : మరేమీ లేదు. నే పుచ్చుకున్న పజ్యెండువొందల రూపాయల నోట్లూ, ఆ కంటా, పోస్టు ద్వారా బీమా చేసి గుంటూరు శాస్తుల్లు పేరట, లుబ్ధావధాన్లుకి పంపిస్తాను. దాంతోటి కూనీ కేసు నిజం కాదని సౌజన్యారావు పంతులు గారు పోల్చుకుంటారు. ఆపైని దైవాధీనం!

మధు : మీకు కంటె యలా వొస్తుంది?

కరట : నువ్వు అనుగ్రహిస్తేను.

మధు : (ముక్కు మీద వేలువుంచుకొని) చిత్రం! బ్రాహ్మలు యంతకైనా తగుదురు.

కరట : యేవిఁ అలా అంటున్నావు?

మధు : నా కంటె తిరిగీ నేను కళ్ల చూడడం యెలాగ?

కరట : సౌజన్యారావు పంతులుగారు నీ వస్తువ నీకు యిచ్చేస్తారు. ఆయన బహు న్యాయమైన మనిషి.

మధు : అంత మంచివాడా?

కరట : అందుకు సందేహవేఁమిటి?

మధు : యెంత మంచివాడు?

కరట : అంత మంచిమనిషి మరి లోకంలో లేడు.

మధు : ఆయన్ని నాకు చూడాలనుంది. తీసి కెళ్తారా?

కరట : నా ఆబోరుంటుందా? ఆయన సానివాళ్లని చూడరు.

మధు : ఆంటీ నాచ్చి కాబోలు?

కరట : యింగిలీషు చదువుకున్న వాళ్లకి కొందరికి పట్టుకుంది యీ చాదస్తం! అయినా అందులోనూ దేశ కాలాలను బట్టి, రకరకాలు లేకపోవడం లేదు.

మధు : సౌజన్యారావు పంతులు గారిది యే రకం? గిరీశం గారిది యే రకం?

కరట : యేమి సాపత్యం తెచ్చావు? కుక్కకి గంగి గోవుకూ యెంతవారో, వాడికీ ఆయనకు అంతవార. సౌజన్యారావు పంతులుగారు కర్మణా, మనసా, వాచా, యాంటీనాచి. "వేశ్య" అనే మాట, యేమరి ఆయనయదట పలికితివట్టాయనా, "అసందర్భం" అంటారు. ఆయనలాంటి అచ్చాణీలు అరుదు. మిగిలినవారు యధాశక్తి యాంటీ నాచులు. ఫౌఁజు ఫౌజంతా, మాటల్లో మహావీరులే. అందులో గిరీశం అగ్రగణ్యుడు. కొందరు బంట్లు పొగలు యాంటీనాచి, రాత్రి ప్రోనాచి; కొందరు వున్న వూళ్లో యాంటీనాచి, పరాయివూళ్లో ప్రోనాచి; కొందరు శరీరదార్ఢ్యం వున్నంతకాలం ప్రోనాచి, శరీరం చెడ్డ తరువాత యాంటీనాచి; కొందరు బతికివున్నంత కాలం ప్రోనాచి, చచ్చిపోయినతరవాత యాంటీనాచి; కొందరు అదృష్టవంతులు చచ్చిన తరవాత కూడా ప్రోనాచే. అనగా యజ్ఞం చేసి పరలోకంలో భోగాలికి టిక్కట్లు కొనుక్కుం టారు. నాబోటి అల్ప ప్రజ్ఞ కలవాళ్లు, లభ్యం కానప్పుడల్లా యాంటీనాచె.

మధు : మీ యోగ్యత చెప్పేదేవిఁటి! గాని, హెడ్డు గారి మాటలు చూస్తే, సౌజన్యారావు పంతులు గారు లుబ్ధావధాన్లుగారిని కాపాడడానికి, విశ్వప్రయత్నం చేస్తూ వున్నట్టు కనపబడుతుంది. యేమి కారణమో?

కరట : చాపలు యీదడానికి, పిట్టలు యెగరడానికి, యేం కారణమో అదే కారణం.

మధు : పరోపకారం ఆయనకు సహజగుణమనా?

కరట : కాకేవిఁ?

మధు : మీరెందుకు, కొంచెం ఆ యీదడం, యెగరడం నేర్చుకోకూడదు?

కరట : నీ మాట అర్థం కాలేదు.

మధు : ఈ కేసులో నిజవేఁదో సౌజన్యారావు పంతులు గారితో చెప్పి మీరు కూడా – కొంచం లోకోపకారం చెయ్యరాదా?

కరట : మా మంచి సలహా చెప్పావు! తనకు మాలిన ధర్మమా? "స్వయంతీర్ణః పరాంస్తారయతి" అన్నాడు. నిజం చెబితే పంతులు యేవంటాడో నీకు తెలుసునా? శాస్తుల్లు గారూ మీరు నేరం చేశారు, నేనేఁమి చెయ్యగలను? మిమ్మును గురించి నాకు చాలా విచారంగా వున్నది" అని వగుస్తూ, పోలీసువాళ్లతో చెప్పి, జైయిలులోకి వప్ప చెప్తాడు. జైయిలు నుంచి తిరిగీ వచ్చిందాకా మాత్రం నెలకో పాతికో, పరకో కనికరించి నా భార్యాకు యిస్తూ వుంటాడు. అలాంటి ప్రమాదం లేకుండా కార్యసాను కూలం కావఁడంకోసమే యీ యెత్తు యెత్తాను.

మధు : సరే, సౌజన్యారావు పంతులుగారు మంచివారు గనక ఆయనదాకా వస్తే నా కంటె నాకు యిప్పించేస్తారు. గాని, లుబ్ధావధాన్లు ఆ రూపాయలూ, కంటా, పెట్లో పెట్టుకుని ముంగిలా మాట్లాడకుండా వూరుకుంటేనో?

కరట : దాని ఖరీదు నేనిచ్చుకుంటాను.

మధు : తమరు ఒకవేళ మఠంలో ప్రవేశిస్తే మరి నాకు కంటె ఖరీదు యిచ్చేవారెవరు? అందుచేత ఆ కంటె నాకు తిరిగీ వచ్చేవరకూ మీ శిష్యుణ్ణి నా దగ్గిర తాకట్టు వుంచండి.

కరట : అలాగనే.

శిష్యు : మీ సొమ్మేంబోయింది. నా పెళ్లో?

కరట : నాలికా? తాటిపట్టెరా?

శిష్యు : మీరో వేళ – జయిల్లోకి వెళితే –

మధు : గురువుకు తగిన శిష్యుడివౌదువు!

కరట : అంత ఉపద్రం వొస్తే, నీ పెళ్లి మాట నా పెళ్లాంతో యరేంజిమెంటు చేసి మరీ వెళతాను.

శిష్యు : యేమో! ఘోరవైఁన ప్రమాణం చేశారు గదా?

కరట : మధురవాణీ, కొంచెం శ్రమచేసి కంటెతేవా?

మధు : యేవొఁచ్చిందీ తొందర?

కరట : హెడ్డు గాని, రామప్పంతులు గాని, వొచ్చాడంటే, నా కొంప ములుగుతుంది.

మధు : ములిగితే తేలుస్తాను.

కరట : అంత చాకచక్యం నీకు లేదని కాదు.

(మధురవాణి లోనికి వెళ్లును)

కరట : అది చెప్పిందల్లా చెయ్యక, కొంచంపై ఒచ్చేది కాని, మరీ నడుస్తూవుండు, యేవైఁనా వుంటే, నా చెవిని పడేస్తూండు.

శిష్యు : యవరిదగ్గిర వున్నప్పుడు వారు చెప్పిందల్లా చెయ్యడవేఁ, నా నిర్ణయం. మీరు యేంపైకాని, నా చేత ఆడవేషం వేయించి పెళ్లి చేశారో?

కరట : ప్రమాదోధీమతామపి. యంతటివాడికైనా ఒకప్పుడు కాలుజారుతుందిరా.

(మధురవాణి కంటె పట్టుకు ప్రవేశించి)

మధు : తాకట్టు వస్తువ తప్పించుకు పారిపోతేనో? కుక్కా? నక్కా, కాదు గదా గొలుసులు వేసి కట్టడానికి?

కరట : నీ వలల్లో పడ్డ ప్రాణి మరి తప్పించుపోవడం యలాగ? వాటికి వున్న పటుత్వం యేవుక్కు గొలుసులకూ వుండదు.

మధు : వలలో ముత్యపు చిప్పలు పడితే లాభం గాని, నత్తగుల్లలు పడితే మోతచేటు.

కరట : యంతసేపూ డబ్బు, డబ్బేనా? స్నేహం, వలపూ, అనేవి వుంటాయా?

మధు : స్నేహం మీలాటి వారిచోట; అందుచేతనే, కష్టపడి ఆర్జించిన కంటె మీపాలు చేస్తున్నాను. మా తల్లి చూస్తే భవిష్యం వుంచునా? యిక వలపో? బతుకనేది వుంటే, వలపు వన్నె తెస్తుంది. అంగడి వాడికి మిఠాయి మీద ఆశా, సాని దానికి వలపూ, మనస్సులోనే మణగాలి; కొద్ది కాలం వుండే యవ్వనాన్ని జీవనాధారంగా చేసుకున్న మా కులానికి వలపు ఒక్కచోటే.

కరట : యక్కడో?

మధు : బంగారం మీద. శృంగారం వన్నె చెడిన దగ్గిర నుంచీ, బంగారం గదా తేటు తేవాలి? ఆ బంగారం మీకు ధారపోస్తూ వున్నప్పుడు నా స్నేహం యెన్ననేల?

కరట : నీ స్నేహం చెప్పేదేవిఁటి? గాని నీ యౌవ్వనం, నీ శృంగారం దేవతా స్త్రీలకు వలె శాశ్వతంగా వుంటాయి.

మధు : మా తల్లి ధర్మవాఁ అని, ఆమె నా చెవిలో గూడు కట్టుకుని బుద్ధులు చెప్పబట్టి గాని, లేకుంటే మీలాంటి విద్వాంసుల యిచ్చకాలకి మైమరచి, యీపాటి వూళ్లో సానులవలె చెడివుండనా?

కరట : మీ తల్లి అనగా యెంత బుద్ధివంతురాలు! దాని తరిఫీదు చేతనే నువ్వు విద్యా సౌందర్యాలు రెండూ దోహదం చేసి పెంచుతున్నావు?

మధు : అంతకన్న కాపు మనిషినై పుట్టి, మొగుడి పొలంలో వంగ మొక్కలకూ, మిరప మొక్కలకూ దోహదం చేస్తే, యావజ్జీవం కాపాడే తనవాళ్లన్న వాళ్లు వుందురేమో?

కరట : యేమి చిన్నమాట అన్నావు! మధురవాణి అంటూ ఒక వేశ్యా శిఖామణి యీ కళింగరాజ్యంలో వుండక పోతే, భగవంతుడి సృష్టికి యంతలోపం, వచ్చి వుండును?

మధు : సృష్టికి లోపం వచ్చినా రాకపోయినా, యిప్పటి చిక్కులలో మీకు మట్టుకు కించిత్ లోపం వచ్చి వుండును.

కరట : మమ్మల్ని తేల్చుడానికి నీ ఆలోచన యేదో కొంచం చెప్పావు కావు గదా?

మధు : నన్ను సౌజన్యారావు పంతులుగారి దగ్గిరకు తీసుకువెళ్లడానికి వొప్పారు కారు గదా?

కరట : ఆయన నిన్నూ, నన్నూ యింట్లోంచి కఱ్ఱ పుచ్చుకు తరుముతారు.

మధు : కోపిష్టా?

కరట : ఆయనకి కోపవఁన్న మాటే లేదు.

మధు : ఐతే భయమేల?

కరట : చెడ్డవారి వల్ల చెప్పుదెబ్బలు తినవచ్చును గాని, మంచివారివల్ల మాట కాయడం కష్టం.

మధు : కొత్త సంగతి వకటి యీ నాటికి నాకు తెలిసింది. సృష్టికల్లా వన్నె తెచ్చిన మధురవాణి అనే వేశ్యా శిఖామణి గిరీశంగారి వంటి కుక్కల పొత్తుకే తగి వున్నది గాని, సౌజన్యారావు పంతులు గారి వంటి సత్పురుషులను చూడడమునకైనా అర్హత కలిగి వుండలేదు. గిరీశంగారు దాని యింట అడుగు బెట్టగానే, మీ చెల్లెలు గారియింట, అడుగు పెట్టడానికి ఆయనకు యోగ్యత తప్పిందని మీ నిర్ణయం. తమలాంటి పండితోత్తములు మాత్రం కార్యావసరం కలిగినప్పుడు వూరూవాడా వెతికి, మధురవాణి దగ్గర లాచారీ పడవచ్చును. అయితే డిప్టీ కలక్టరూ కుక్కేనా?

కరట : లంచం తినడు గాని, ఆయనకు స్త్రీవ్యసనం కద్దు. పెద్ద ఉద్యోగస్థుడు గనక, సీమకుక్క అని అందాం. ఆయన్ని గానీ వలలోవేశావా యేవిఁటి?

మధు : వేస్తే?

కరట : బతికానన్న మాట! ఆయన సాయం వుంటే, కేసు మంచులా విడిపోతుంది. తెలిసింది. యిదా నువు చేసిన ఆలోచన? యెంత గొప్పదానివి!

మధు : ఆయన నాయుడు చేత రాయబారాలు పంపుతున్నారు.

కరట : వెళ్లు, వెళ్లు, వెళ్లు, వెళ్లు, యింకా ఆలోచిస్తావేవింటి? నీ అదృష్టం నా అదృష్టం యేవంని చెప్పను?

మధు : వెళ్లతలచుకోలేదు.

కరట : చంపిపోతివే! ఆయన ఒక్కడే మమ్మల్ని కాపాడగలిగినవాడు.

మధు : యిటుపైని వూరకుక్కలనూ, సీమకుక్కలనూ దూరంగా వుంచడానికి ఆలోచిస్తున్నాను.

కరట : ఆయనని హాస్యానికి సీమకుక్క అని అన్నాను గాని, యెంత రసికుడనుకున్నావు? చేతికి యెమిక లేదే! హెడ్డు కనిష్టీబుపాటి చేశాడు కాడా?

మధు : పట్నం వొదిలి పల్లెటూరు రాగానే, మీ దృష్టిలో, పలచనైతినో? హెడ్డును నౌఖరులా తిప్పుకున్నాను గాని, అధికం లేదే? ఆ నాలుగురోజులూ, సర్కారు కొలువు మాని అతడు నా కొలువు చేశాడు. అతడి సాయం లేకపోతే, మీరు ఆ వూరి పొలిమేర దాటుదురా? ఈ దాసరి దాటునా? లోకం అంతా యేమి స్వప్రయోజక పరులూ!

కరట : అపరాధం! అపరాధం! కలక్టరుని చూడనంటే, మనస్సు చివుక్కుమని అలా అన్నాను. నువ్వు ఆ గ్రామం గ్రామం సమూలం రాణీలాగ యేలడం నేను యీ కళ్లతో చూడలేదా?

మధు : నేను కలక్టరును చూడనంటే, మీ మనస్సు చివుక్కుమనడం యెట్టిది? యేమి చిత్రం! సౌజన్యారావు పంతులుగారు యీ మాట వింటే సంతోషిస్తారు కాబోలు?

కరట : పీక వుత్తరిస్తారు.

మధు : అదేదో చూస్తాను.

కరట : బ్రహ్మహత్య కట్టుకుంటావా యేవింటి?

మధు : ఆహా! యేమి బ్రాహ్మలూ! – అయినా పోలిశెట్టి చెప్పినట్టు, యెంత చెడ్డా బ్రాహ్మలు గదా? యిందండి; (కంటె యిచ్చును) తిలోదకాలేనా?

కరట : యెంతమాట! పువ్వులలో పెట్టి మళ్లీ రాదా? నీ యెదట అనవలిసిన మాట కాదు, నీలాంటి మనిషి మరిలేదు. కించిత్ తిక్క లేకుంటేనా!

మధు : ఆ తిక్కే గదా యిప్పుడు మీకు వుపచరిస్తూంది?

కరట : యేం వుపచరించడం? చంపేశావు! ఆ డిప్టీ కలక్టర్ని ఒక్క మాటు చూసి యీ బీద ప్రాణిని కాపాడితే –

మధు : చాలించండి. యిక విజయం చెయ్యండి. (వెళ్లిపొమ్మని చేతితో సౌజ్ఞ చేయును. కరటక శాస్త్రుల్లు, శిష్యుడు నిష్క్రమించుచుండగా) శాస్తుల్లు గారూ!

(కరటక శాస్తుల్లు తిరిగీ ప్రవేశించును.)

మధు : మీ పిల్లని మహేశానికి యిస్తారా?

కరట : యిస్తాను.

మధు : అయితే నాకో ఖరారు చేస్తారా?

కరట : చేస్తాను.

మధు : యిక అతణ్ణి నాటకాలాడించీ, ముండలిళ్లతిప్పీ చెడగొట్టకండి.

కరట : యిటుపైని చెడ్డగొట్టను – నాకు మాత్రం అక్ఖర్లేదా? (పొడుం పీల్చి) నీది గురూపదేశం, మధురవాణీ!

మధు : బ్రాహ్మలలో ఉపదేశం లావూ, ఆచరణ తక్కువా, ఖరారేనా?

కరట : ఖరారే.

మధు : బ్రాహ్మలు కాగానే, దేవుఁడికంట్లో బుగ్గిపొయ్య లేరు అనుకుంటాను.

కరట : చివాట్లకి దిగావేఁవిటి?

మధు : చిత్రగుప్తుడికి లంచం యివ్వగలరా? అతడి దగ్గిరకి మధురవాణిని పంపి, చేసిన పాపాలు అన్నీ తుడుపు పెట్టించడానికి వీలువుండదు కాబోలు?

కరట : మధురవాణీ! జరూరు పనివకటుంది. మరిచి పోయినాను – వెళ్లి, రేపు మళ్లీ వస్తాను.

మధు : (నవ్వు చేత కుర్చీ మీద విరగబడి, తరవాత నవ్వు సమాళించుకొని) ఒక్క నిమిషం ఆగండి. శిష్యుడా! (శిష్యుడు ప్రవేశించును) యేదీ, నాడు నువ్వు రామచంద్రపురం అగ్రహారంలో, రామప్పంతులు యింటి బైటనూ, నేనూ మీనాక్షమ్మా తలుపు యివతలా అవతలా ఖణాయించి వుండగా, తెల్లవార ఝాముఁన నిశ్శబ్దంలో ఆకాశవాణిలా పాడిన చిలక పాట పాడి నీ మావఁగారికి బుద్ధి చెప్పు. తమ మూలంగా ఒక ముసలి బ్రాహ్మడికి ముప్పు వస్తూ వుంటే తమశరీరం దాచుకుంటున్నారు.

శిష్యుడు : (పాడును) యెఱ్ఱని ముక్కుగలది రామచిలుక! దాని....

మధు : (బెత్తముతో కొట్టబోయినట్లు నటించి) చెప్పిన పని చెయ్యకపోతే జయిలు సిద్ధం.

శిష్యు : ("యెన్నాళ్ళు బ్రతికినా" అను పాట పాడును. రెండు చరణములు పాడిన తరువాత).

కరట : అతిజరూరు పని వుంది. మధురవాణీ మరోమాటు వస్తాను (నిష్క్రమించుతూ) తలవాయ గొట్టింది. తెల్లవెంట్రుకలు లావయినాయి – మనసు కొంచెం మళ్లించుకుందాం.

★ ★ ★

౭వస్థలము : సౌజన్యరావు పంతులు గారి యింట్లో కచేరీ గది

(సౌజన్యారావు పంతులుగారు, అగ్నిహోత్రావధాన్లు ప్రవేశింతురు)

సౌజ : ఇక మిమ్ములను జయించినవాడు లేడు. పిల్లల్ని అమ్ముకోవడం శిష్టాచారం అంటారండీ!

అగ్ని : ఆహా, మా మేనత్తల్ని అందరినీ కూడా అమ్మారండి. వాళ్ళంతా పునిస్త్రీ చావే చచ్చారు. మా తండ్రి మేనత్తల్ని కూడా అమ్మడవేఁ జరిగిందష. యిప్పుడు యీ వెధవ యింగిలీషు చదువునుంచి ఆ పకీరువెధవ దాన్ని లేవదీసుకుపోయినాడు గాని, వైధవ్యం అనుభవించిన వాళ్లంతా పూర్వకాలంలో యెంత ప్రతిష్ఠగా బతికారు కారు?

సౌజ : పసిపిల్లల్ని కాలం గడిచిన వాళ్లకి పెళ్లి చేస్తే వైధవ్యం రాక తప్పుతుందా? నింపాది చేసి కొంచెం యోచించండీ.

అగ్ని : ప్రాలుబ్ధం చాలకపోతే ప్రతివాళ్లకీ వస్తుందండి. చిన్నవాళ్లకిచ్చినా, పెద్దవాళ్లకిచ్చినా, రాసిన రాత యెవడైనా తప్పించగలడా?

సౌజ : మీరు చదువుకున్నవారు గదా, ప్రారబ్ధమని పురుష ప్రయత్నం యే వ్యవహారంలో మానేశారు? కేసు, "విధికృతం; యలా వుంటే అలా అవుతుందని" వకీల్ని పెట్టడం మానేశారా? కన్యలని అమ్ముకోవడం శాస్త్ర దూష్యం కాదా? డబ్బుకి లోభించి పిల్లల్ని ముసల వాళ్లకి కట్టబెట్టి విధికృతం అనడం న్యాయవేఁనా? శలవియ్యండి.

అగ్ని : యిప్పుడు మీ లౌక్యుల్లో వెయ్యేసి, రెండేసి వేలు, వరకట్నాలు పుచ్చుకుంచున్నారు కారండీ? గిరీశం గారు చెప్పినట్టు – వాడి పిండం పిల్లులికి పెట్టా! – మీలో ఆడపిల్లలికి యిన్ని తులాలు బంగారం పెట్టాలి, యిన్ని తులాలు వెండి బెట్టాలి అని నిర్ణయించు కోవడం లేదా? అది మాత్రం కాదేం కన్యాశుల్కం?

సౌజ : అలా చెయ్యడం నేను మంచిదన్నానా యేమిటండీ? "గిరీశం గారు చెప్పినట్టు" అని అన్నారేవిఁటి?

అగ్ని : ఆ వెధవ పేరు నాయదట చెప్పకండి.

సౌజ : కానీండి గాని – మీ రెండో పిల్లకి తగిన వరుణ్ణి చూసి పెళ్లిచెయ్యండి. యేం సుఖపడు తుందని ముసలివాళ్లకి యివ్వడం? శలవియ్యండీ.

అగ్ని : అదంతా మీకెందుకయ్యా! ఓహో యిందుకా నన్ను పిలిపించారు? మీ గృహకృత్యాల వూసుకి నేవొచ్చానా యేవిఁటి? నా గృహకృత్యాల వూసు మీకెందుకూ?

సౌజ : తొందరపడకండి అవుధాన్లుగారూ, దూరం ఆలోచించండి. మీ కడుపున బుట్టిన పిల్ల యొక్క సౌఖ్యం ఆలోచించి సలహా చెప్పాను గాని, నా స్వలాభం ఆలోచించి చెప్ప లేదు గదా – పెద్దపిల్లకి సంభవించిన అవస్థ మీ కళ్లతో చూడనే చూశారు. యికనైనా వృద్ధులకు పిల్లని కట్టబెట్టడుపు ప్రయత్నము చాలించండి.

అగ్ని : నా పిల్లభారం అంతా మీదైనట్టు మాట్లాడుతున్నారేమిటి? ఆ సంత మీకెందుకూ?

సౌజ : నన్ను తమ స్నేహవర్గంలో చేర్చుకోండి– పరాయివాణ్ణిగా భావించకండి – దయచేసి నా సలహా వినండి – మర్యాదగల యింట పుట్టిన బుద్ధివంతుడగు కుఱ్ఱవాణ్ణి చూసి, మీ చిన్నపిల్లని పెళ్లిచెయ్యండి. యిక పెద్ద పిల్ల మాట–ఆమెకు వితంతువుల మఠంలో, సంఘ సంస్కార సభవారు విద్యాబుద్ధులు చెప్పించుతారు. మీ కడుపున పుట్టినందుకు యెక్కడనయినా ఆమె సుఖంగా వుండడం గదా తండ్రైనవారు కోరవలసినది. ఆమె తాలూకు కొంత ఆస్తి తమ వద్ద వున్నది. మా స్నేహితులున్నూ, స్త్రీ పునర్వివాహ సభ కార్యాధ్యక్షులున్నూ అయిన రామయ్య పంతులుగారు నా పేర వ్రాసినారు. ఆ ఆస్తి, చిక్కులు పెట్టక, తాము ఆ పిల్లకి పంపించి వెయ్యడం మంచిది.

అగ్ని : యేవిఁటీ ముండా యేడుపుసంత! వాడెవడు? వీడెవడు? మీరెవరు? అదెవర్తె? నా పిల్లేవిఁటి, పకీరు ముండ! రేపు యింటికి వెళుతూనే ఘటాశ్రాద్ధం పెట్టేస్తాను.

సౌజ : యిప్పటి ఆగ్రహం మీద మీరు అలా శలవిచ్చినా, నిడివిమీద మీకే కనికరం పుడుతుంది. యిప్పట్లోనే మీరు కనికరిస్తే కొంత మీకు నేను ఉపకారం చెయ్యగలను.

అగ్ని : కనికరం గాకేం, కడుపులో యేడుస్తున్నానుకానూ? ఆస్తీ గీస్తీ యిమ్మంటే మాత్రం యిచ్చేవాణ్ణి కాను. ఆ వెధవని పెళ్లి చేసుకోకుండా యిల్లు జేరితే, యింట్లో బెట్టుకుం టాను. అంతే.

సౌజ : అది మరి జరగదు.

అగ్ని : యిది అంతకన్న జరగదు.

సౌజ : ఆమె ఆస్తి మీరు యిచ్చి వెయ్యకపోతే దావా పడుతుంది. నిష్కారణం ఖర్చులు తగులుతవి.

అగ్ని : నేను అగ్రహారపు చెయ్యిని – దావాగీవా అని బెదిరించితే భయపడేవాణ్ణి కాను.

సౌజ : నా మాట విని ఆస్తి యిచ్చివేసి, గిరీశం గారి మీద గ్రంథం చెయ్యడపు ప్రయత్నము మానుకుంటే, లుబ్ధావధాన్లు గారు మీ మీద తెచ్చిన కేసు తీయించి వేస్తాను. మీ పిల్ల మీద దయాదాక్షిణ్యాలు లేకపోతే, స్వలాభవైఁనా ఆలోచించుకోండి.

అగ్ని : వెధవముండని లేవదీసుకుపోయిన పకీరువెధవ పక్షం మాట్లాడుతావు; యేవిఁ పెద్దమనిషివయ్యా? నేనా కేసు వొదులుకుంఛాను? ఆ వెధవ గానీ కంటికి కనపడితే, కూనీ చేస్తాను. పెద్ద ప్లీడరు ప్రత్యుద్ధానం చేసి పిలిచాడంటే, కేసుల్లో యేవిఁ సలహా చెబుతాడో అని భ్రమ పడ్డాను. వెధవముండలకి పెళ్లి చెయ్యడపు పోయీ కాలం పట్టుకుందేవిఁ, పెద్ద పెద్ద వాళ్లకి కూడాను?

సౌజ : లుబ్ధావధాన్లు గారి తరఫున మీ మీద గ్రంథం నేనే నడిపించవలసి వుంటుంది. మీకు వృధాగా డబ్బు తట్టుబడీ, సిక్షా, క్షూణతా కూడా సంభవిస్తాయి గదా అని యింత దూరం చెప్పాను. మంచికి మీరు మనుషులైనట్టు కనపడదు. గనక నా చాయశక్తులా పనిచేసి మీకు గట్టి సిక్ష అయ్యేటట్టు గ్రంథం నడిపిస్తాను. పిల్ల దాని ఆస్తి విషయమయి దావా కూడా నేనే పడేస్తాను.

అగ్ని : నీ యింట కోడి కాల్చా!

సౌజ : మీరు యేమన్నా, నాకు కోపం లేదు. యింటికి వెళ్లి ఆలోచించుకుని, నా సహాయం కావలసివుంటే తిరిగీరండి.

అగ్నిహోత్రావధాన్లు (నిష్క్రమించుతూ తనలో) వీడికి వెఱ్ఱి గాబోలు!

(తెరదించవలెను)

★★★

కన్యాశుల్కము

సప్తమాంకము

౧వ స్థలము : విశాఖపట్ణంలో వీధి

(బైరాగి, వెనుక పదిమంది శూద్రులూ ప్రవేశింతురు)

రామన్న : యెక్కణ్ణించి యిజయం సేస్తున్నారు గురూ?

బైరాగి : కాశీ నుంచిరా!

రామన్న: యెన్నాళ్ళైంది గురూ?

బైరాగి : ప్రాతః కాలం గంగ సేవించి బయల్దేరాముురా.

రామన్న: యింత యేగిరం యెలాగొచ్చినారు గురూ?

బైరాగి : పవనం బంధించి వాయువేగం మీద వచ్చాముురా.

బుచ్చన్న : యోగులికి సిద్దులుండవురా? యీయనేరా, ఉప్పాకలోనూ సింవాచలంలోనూ మొన్న సివరాత్రికి వొక్కమారే అగుపడ్డారు.

లక్ష్మన్న:తెల్లోడు తీగి టపా యేసినాడు కాడ్రా? నిమేటికి వుత్తరం దేశదేశాలికి యెల్లదా?

బైరాగి : పామరులు! పామరులు!

రామన్న :వూరుకొస్సి – నీకేటెరిక? యెట్టినాకొడక.

బైరాగి : యీ వూళ్ళో తీర్థపురాళ్ళ రేవున రెండు మైళ్ళ లోసబురున ధర్మరాజు వారు ప్రతిష్ఠ చేసిన శివాలయం, కంచు దేవాలయం ఒకటి వున్నది. రాత్రి ఆ దేవుణ్ణి శేవించుకొని, రేపు రామేశ్వరం వెళ్ళిపోతాం. సదావృత్తి యక్కడ దొరుకుతుంది?

రామన్న: యీ వూళ్ళో మఠం లేదు గురూ. మేవంతుండగ తమకి లోపవేఁటి గురూ? కాశీ కబుర్లేటి గురూ?

బైరాగి : నాలుగు రోజుల కిందట విశ్వేశ్వరుడి కోవిలలో ఒక బంగారపురేకు ఆకాశం మీంచి పడ్డది. దానిమీద వ్రాసిన లిపి బ్రాహ్మలికి యవరికీ బోధ అయింది కాదు. మేం చిత్తగించాం. సిద్ధుల భాషని దానిమీద బంగారం చేసే యోగం వకటి, కలకాలం బతికే యోగం వకటి వ్రాసివున్నాయి.

రామన్న : యేవాఁచ్ఛుట్టిం? గురూ భోజినం యేటారగిస్తారు?

బైరాగి : పాలు, పంచదారా, అరిటి ఫలములూ, యీ ప్రకారం ఒక పక్షం ఫలహారం చేస్తాము. మరి పదిహేను రోజులు వాయుభక్షణ చేస్తాము.

రామన్న : ఒక మిట్టకాయలో పలారం జాగర్త చేస్తాం గురూ. మా రాంమందిరానికి దయసెయ్యాలి.

బైరాగి : పద – యీ వూరి వింతలేవింటి?

లచ్చన్న : యేటీలేవ్ – రావంశంద్రపురం అగ్ఘరోరంలో ముసలబాపనోడు ఆల్ని సంపేసినాట్ట. ఆడికీ దొంగసాచ్చీకం పలికినోళ్ళకీ తాసీలుగోరికీ సిచ్చెపోతాదిట.

బైరాగి : ఈ వూరు పాపంతో నిండి వున్నట్టు కనపడుతూంది. యీ వూళ్లో మేము నిలవము.

రామన్న : లచ్చువుండు వెఱ్ఱోడు గురూ. ఆడిమాట నమ్మకండి. మీరెల్లిపోతే మాలాటోళ్లు తరించడం యలాగ్గురూ? ఆళ్లు వూరోళ్లు కారు.

బుచ్చన్న: ఆ వూరి దుకాణదారు గారు అదుగో వొస్తున్నారు.

బైరాగి : యీ వూళ్ళో తాగడం లావుగా వున్నట్టు కనపడుతుంది. మేము తాగుబోతులతో మాట్లాడం – ఆ దుకాణదారు వచ్చేలోగా యీ సందులోకి మళ్లిపోదాం. రండి (దుకాణదారు పరుగున వచ్చి కలిసి బైరాగి మొలలో చెయివేసి పట్టుకొనును.)

దుకా : రూపాయలు కక్కి మరీ కదలాలి!

బైరాగి : యేమిటీ వాళకం! వీడు తప్పతాగి పేలుతున్నాడు – నేను మొదటే చెప్పలేదా యీ వూరి సంగతి? అంతా పాపంతో నిండి వుంది! వేమన్న యేమన్నాడు?

"తాగుబోతుతోడ! తగదెందు నేస్తంబు"

రామన్న: (దుకాణదారుతో) భాయీ! మీకేటి, మతోయిందా? గురువుగోరికి దణ్ణవెంట్టి లెంపలోయించుకొండి.

దుకా : గురువూ లేదు, గుట్రా లేదు. వూరుకోస్సి – యీడెక్కడ గురువు? నాదుకాణంలో సారా అంతా చెడ తాగి డబ్బియ్యకుండా యెగేసినాడు.

రామన్న: మీకు మతోయిందా భాయి! ఆరేటి మీ దుకాణంలో తాగడవేంటి? కాశీ నించి యిప్పుడే ఒచ్చినారు గదా?

దుకా : ఆకాశం బొక్క చేసుకుని వొచ్చాడు కాడూ? (బైరాగితో) డబ్బిచ్చి మరీ కదులు.

బైరాగి : మావంటి సాధులతో నీకు వాదెందుకు అబ్బీ? యవర్ని చూసి మేవనుకున్నావో! మమ్మల్ని పోలిన దాసరి వాడొకడు, బైరాగి వేషం వేసుకుని యీ దేశంలో తిరుగుతున్నాడు. కిందటి మాటు మేం దేశ సంచారం చేసినప్పుడు చూసి చివాట్లు పెట్టాం. నీకు డబ్బు మీద అంత కాపీనం వుంటే తులం రాగి తెచ్చుకో బంగారం చేసి యిస్తాం. సంగోరు ధర్మ ఖర్చు చేసి సంగోరు తిను. లేకుంటే తల పగిలిపోతుంది.

రామన్న : యేం యెఱ్ఱిముండా పని చేసినారు భాయీ! బంగారం చేసే సిద్దులికి డబ్బు లచ్చుంటోయి? ఆరికాళ్ల మీద పడి అలక తీరుసుకొండి.

దుకా : వుండోస్సి - యేడిసినట్టే వుంది. నీ సొమ్మేం పోయింది?

(హెడ్ కనిష్టీబు ప్రవేశించును.)

హెడ్ : యేమండోయి గురోజీ! మీరు దొరకడం నాకు దేవుఁడు దొరికినట్టుంది. ఇక బతికాను. మీతో కొన్ని జరూరు సంగతులు మాట్లాడాలి, రండి.

బైరాగి : భాయీ - మీరు వెనక్కుండండి. (దుకాణదారు తప్ప తక్కినవారు దూరముగా వెళ్లుదురు.)

దుకా : నా డబ్బిచ్చి మరీ మాట్లాడండి.

బైరాగి : నలుగురిలోనూ మర్యాద తియ్యడం ధర్మ వేఁనా తమ్ముడా? యోగరహస్యాలు పామరుల దగ్గిరా వెల్లడి చెయ్యడం?

దుకా : డబ్బు యెగెయ్యడప్రయోగం నా దగ్గిర పారదు. రహస్యవేఁటి? ఆ విద్యకి అంతా గురువులే!

బైరాగి : వెఱ్ఱి నరుడా! బైరాగి వాళ్లకి మాకు డబ్బు మీద తనుపుంటుందటోయి? ఒకళ్లకి యిచ్చేదీ కానం - పుచ్చుకున్నదీ కానం.

హెడ్డు : భాయీ! నీ రూపాయలు నేనిస్తాను. తెలివి మాలిన మాటలాడకు. గురువు గారికి కళ్లు మొయ్యా ఆగ్రహవొఁస్తే మనం మండిపోతాం. మీరటుండా, వెళ్లండి. (బైరాగితో) గురోజీ! కూనీ కేసు పీకల మీది కొచ్చింది. కేసూ, యే బుగ్గీ లేనిదే, ఆ రాత్రి నాలుగు రాళ్లు తడువుఁకుందావఁని మనం ఆ ముసలాణ్ణి అల్లరి పెట్టావాఁ? ఆ తరవాత, తాసిల్దారొచ్చి "హాత్‌హూత్" అని బెదిరించి పదిరాళ్లు లాగాడు. తన తాలూకు కంటె పెగిలింది కాదని రావఁప్పంతులుగాడు యినస్పెక్టరికీ పోలీసు సూపరెంటుకీ అర్జీలు కొట్టాడు. నిజంగా కూనీ కేసు జరిగి వుండగా, మేవుఁ కామాపు చేశావఁని తాసిల్దారు మీదా, నా మీదా యిప్పుడు పితూరీ చేస్తున్నారు.

బైరాగి : మేవుఁండగా మీకేం భయం, భాయి?

హెడ్డు : అందునే గదా, నా పాలిటి దేవుఁళ్లా మీరు దొరికారన్నాను.

బైరాగి : మీ శత్రువులకు వాగ్బంధం చేస్తాను. వాళ్ల పేర్లు వ్రాసి యివ్వండి. యినస్పెక్టరుకి మీమీద యిష్టవఁని చెప్పేవారే?

హెడ్డు : యీ పెద్ద ఉద్యోగస్థులకి దయలూ, దాక్షిణ్యాలూ యేవిఁటి గురూ? వాళ్లకి యంత మేపినా, వాళ్లకి కొరక్టు వొస్తుందని గాని, ప్రమోషను వొస్తుందని గాని, ఆశపుట్టి

నప్పుడు, తెగని కత్తితో పీకలు తెగ గోస్తారు. మా యినస్పెక్టరికి, సూపరేంటుపని కావాలని ఆశుంది. తసీల్దారికీ వాడికీ బలవద్విరోధం వుంది. ఆ విరోధం మధ్య నన్ను కొట్టేస్తూంది.

బైరాగి : చూస్తూ వుండండి. రేపటి నుంచి పతకం తిరిగిపోతుంది.

హెడ్డు : మీ దయ, గురూ – సౌజన్యారావు పంతులుగారని ఓ గొప్ప వకీలుగారున్నారు. ఆయన నాకు చాలా సాయం చేస్తున్నారు. కేసు తేలిపోయే సాధనం ఆయన వొకటి చెప్పారు గాని, అది కుదరక తల్లడిల్లుతున్నాం.

బైరాగి : యెమిటండి, ఆ సాధనం?

హెడ్డు : పరారీ అయిపోయిన ఆ పిల్లదాని తండ్రి – గుంటూరు శాస్తుల్లని ఒకడు వున్నాడు. అతగాడు దొరికితే, కేసు పోతుంది. వాడు యెక్కడా కనపడ్డు.

బైరాగి : యిదెంతపని, రాత్రి అంజనం వేసి ఒక్క క్షణంలో కనుక్కుంటాను.

హెడ్డు : అలా రక్షించు గురూ, ఆ కుఱ్ఱాడు – అనగా ఆ చిన్నది – యిప్పుడు యెక్కడుందో కనుక్కోగలరూ, గురూ?

బైరాగి : అదీ అంజనంలోనే కనపడుతుంది.

హెడ్డు : అది మొగాడయినా, ఆడదయినా కూడా కనపడుతుందా గురూ?

బైరాగి : ఆడది మొగాడెలా అవుతుంది భాయీ?

హెడ్డు : (తనలో) చెబితే యేం ప్రమాదవో? (పైకి) యీ చిక్కుల్నించి మతిపోతూంది గురూ. దయచేండి యింటి కెళదాం.

బైరాగి : యీ శిష్యులకి కొంచెం జ్ఞానోపదేశం చేసి మరీ వస్తాను. మీరు ముందు నడవండి.

హెడ్డు : ఈ కార్యం అయిందాకా మీ పాదాలు వొదలను – కార్యమైతే తమరు హరిద్వారంలో కట్టిస్తూన్న మఠానికి నూటపదహార్లు దాఖలు చేస్తాను.

(అందరూ నిష్క్రమింతురు.)

★★★

౨వ స్థలము : డెప్యూటీ కలెక్టర్ కచేరీ

(డిప్టీ కలక్టరు, వకీళ్లు, బంట్రౌతులు, మొదలైనవారు ప్రవేశింతురు.)

భీమారావు : నాకు మునసబు కోర్టులో కేసున్నది. వొక అర్జీ దాఖలు చేసి శలవు పుచ్చుకుంటాను.

కలెక్టర్ : కోర్టువారికి అవకాశం అయ్యే వరకూ వుండలేని వకీళ్లు కేసు యెందుకు దాఖలు చేయవలె? ఇది చెప్పినట్టల్లా వచ్చే కోర్టనా మీయభిప్రాయం?

భీమా : చిత్తం, చిత్తం, తమ ప్రిడిశెసర్లు అలాగు గడుపుతూ వచ్చేవారు.

కలె : ఆఫీస్ పని చూసుకుని పిల్చే వరకూ ఉండండి.

అగ్నిహో : (రామప్పంతులుతో) యేమండోయ్ మన కొత్త వకీల్ని కోప్పడుతున్నారే?

రామప్ప : (అగ్నిహోత్రావధానులుతో) యీ అధికార్ల నైజం యేమిటంటే యెవళ్ల మీద దయవుండి యెవళ్ల పక్షం కేస్ చెయ్యాలంటే వాళ్ళని కరవ్వొచ్చినట్టు కనపడతారు. మీరు కోరట్ల సంగతంతా తెలుసునంటారే? యిదేనా మీ అనుభవం?

అగ్నిహో: (గట్టిగా) అవునవున్నాకు తెలుసును.

కల : యెవరా మాట్లాడుతున్న మనిషి?

నాయడు : (లేచి) తక్‌షీర్ మాఫ్ చేస్తే మనవి చేస్తాను. యీయన కృష్ణారాయపురం అగ్రహారం కాపురస్తుడు, నులక అగ్నిహోత్రావధాన్లు గారు; మహా (అ) యోగ్యమైన బ్రాహ్మడు, జటాంతస్వాధ్యాయి, యీయనే లుబ్ధావధాన్లుగారికి తన కొమార్తెను పద్దెనిమిది వందల రూపాయిలకు, కన్యాదానం చేయడానికి బేరమాడుకుని, కాబోయే అల్లుడికి దేహశుద్ధి చేశారు; అందుకే యీ మధ్య లుబ్ధావధాన్లు గారు యేలినవారి కోర్టులో ఛార్జీ దాఖలు చేశారు; అందులో ముద్దాయీ యీ మహానుభావుడే! మల్లవరంలో సహస్రమాసజీవైన వక బ్రాహ్మణ శ్రేష్టుడుంటే, ఆయనకు తన పెద్ద కుమార్తెను కన్యాదానం చేసి, రెండు పిల్లికూనలు స్వీకరించేటప్పటికి పెళ్లిలోనే ఆ బ్రాహ్మడి పుణ్యం అంతామూడి పరం పదంవీంచేశాడు. ఆ పిల్లదాని తరపున భూముల కొరకు దావా తెచ్చారు. వీరు తమవంటి గవర్నమెంటు ఆఫీసర్లకి తరుచుగా పనిగలుగచేసి ప్లీడర్లని పోషిస్తూ వుంటారు. వీరి యోగ్యతలేమి, వీరి దయాంతఃకరణలేమి, వీరి సరసత లేమి, మరి యెన్నడమునకు శేషుడికైనా అలవి కాదు. వారి తరపున కేసు దాఖలు చెయ్యడం కోసమే భీమారావు పంతులుగారు కోర్టుకు దయ చేశారు. (విరసముగా నవ్వి కూరుచొనును.)

కలె : బలే శాబాష్ (గుమాస్తాతో) ఏదీ భీమారావు పంతులు గార్ని ప్రియాదు అర్జీ దాఖలు చేయమను. (గుమస్తా పుచ్చుకొని దాఖలు చేయును.)

కలె : (కాగితమందుకొని) యేమిటయ్యా కేసు స్వభావం?

భీమా : చిత్తం, యీయన వెధవ కొమార్తెని, యీయన కొమారుడికి చదువుచెప్పే గిరీశం అనే ఆయన అలంకారాలూ, ఆస్తీతో కూడా లేవతీసుకు వెళ్లిపోయినాడు.

అగ్ని : దస్తావేజులూ, కోర్టు కాయితాలూ కూడానండి.

కలె : యేమిటి? ఆ, హా, హా, హా, హా, (నవ్వుచు బూట్సు నేలపై తట్టును) బలే శాబాష్ (అర్జీ చూసుకొని) యిన్నాళ్లేమి చేస్తున్నారు?

భీమా : తహస్సీల్దార్ గారి దగ్గిర నేరం జరిగిన మూడో రోజునే మున్సబుకోర్టు వకీలు వెంకట్రావు పంతులుగారు, ఛార్జీ దాఖలు చేస్తే ఆ తహస్సీల్‌దారు గారు కేస్ స్వభావం యేమిటని అడిగినారు. ఎబ్‌డక్షన్ అని వెంకట్రావు పంతులు గారు చెప్పేసరికి యింగ్లీషు రాకపోవడం చాత, తహస్సీల్దారు గారు ఆ మాట యెప్పుడూ విన్లేదని చెప్పారు. తరవాత కేస్ స్వభావం తెలుగున చెప్తే యీలాటి నేరం మా జూరిస్ డిక్షన్‌లో జరగదు. తోవలో రోడ్డు మీద యేతాలూకా సరిహద్దులో యెత్తుకుపోయినాడో అని అర్జీ దాఖలు చేసుకున్నారు కారు. లుబ్ధావధాన్లు గారి కూనీ కేసు కామాప్ చేసిన తహస్సీల్దారు గారే యీయనండి.

నాయుడు : ఇంగ్లీష్ రాకపోతేనేమండి? తహస్సీల్దారు గారు యెంత ప్రాజ్ఞులు. పూర్వపు యూరోపియన్ అధికార్లని యెంతమందిని మెప్పించారు! ఆయన లుబ్ధావధాన్లు గారి కేసు కామాప్ చేశారని భీమారావు పంతులు గారు అంటున్నారు. యింకా యిన్క్వైరీ అవుతూ వున్న కేసులో అలా అన్నందుకు యీయన పైని తహస్సీల్దారు గారు పరువునష్టం ఛార్జీ తేవడమునకు వీలు వున్నది.

కలె : (భీమారావు వైపు జూచి) పిల్లకు పదహారు సంవత్సరములకు లోపు యీడని రుజువున్నదా?

భీమా : జాతకం వుందండి.

నాయుడు : కోర్టు వారు ఆ జాతకం దాఖలు చేసుకోవాలి.

భీమా : యీ కేసులో ఆయన మాట్లాడుతూ వుంటే నే ఎంత మాత్రం వొప్పేది లేదు.

నాయుడు : యీ కేసులో నాక్కూడా వకాల్తినామా వుందండి. (అని దాఖలు చేయును)

భీమా : (అగ్నిహోత్రావధాన్లుగారితో) ఏమయ్యా, యీయనక్కూడా వకాల్తీ యిచ్చావయ్యా.

అగ్ని : మొదటా, రామప్పంతులు యీయన కిప్పించారు.

భీమా : (అగ్నిహోత్రావధాన్లుగారితో) అయితే యేడువు.

(అగ్నిహోత్రావధాన్లు తెల్లపోయి చూచును.)

కలె : యేదీ జాతకం దాఖలు చెయ్యండీ.

(భీమారావు పంతులు దాఖలు చేయును.)

నాయుడు : కోర్టువారితో వక సంగతి మనవి చేసుకుంటాను. యీ జాతకం విశ్వామిత్రుడంత యోగ్యుడైన బ్రాహ్మడి చేత తయారు చెయ్యబడ్డది. అదుగో ఆ మూల నిలబడ్డ రామప్పంతులు గారికి యీ జాతకంలో మంచి ప్రవేశం వుందండి.

భీమా : నేను పేన్డ్ వకీల్ని. కేసు హీరింగు నేనే చేయవలెను గాని, నాయుడు గారు చేస్తే నేనెంత మాత్రం వొప్పేది లేదు.

నాయు: స్మాలెట్ దొరగారి దగ్గిర్నుంచీ యేజన్సీ కోర్టులో వకాల్తీ చేస్తున్నాను. డబ్బుచ్చుకున్నందుకు నా పార్టీ తరఫున నాలుగు మాటలు చెప్పి తీరుతాను గాని, యింగ్లీష్ చదువుకున్న కొందరు వకీళ్లలాగ నోటంట మాట్రాకుండా కొయ్యలాగ నిలబడనండి.

కలె : (అగ్నిహోత్రావధానుల వైపు జూచి) మీ కుమార్తె యే సంవత్సరమందు పుట్టిందయ్యా?

అగ్ని : అంగీరస.

కలె : జాతకంలో భావవుందే? బ్రాహ్మణ్యం పరువంతా తీసేస్తిరే. గడ్డితిని పిల్ల నమ్ముకున్నావు సరే కాని, యీలాటి ఫోర్జరీలు కూడా చేయిస్తావూ? బ్రాహ్మల్లో వున్నంత ఖంగాళీ, మాలకూడూ మరెక్కడా లేదు. నీ దుర్మార్గత వల్ల నీ కుమార్తెను యీ అవస్థలోకి తెచ్చి మళ్లీ ఎబ్‌డక్షన్ కేసు కూడానా? నీ పొట్ట కరిగించేస్తానుండు. (గుమాస్తాతో) కేసులో నోటీస్‌లు చెయ్యి.

గుమా : (ఛార్జీ కాగితము జూసి) యిందులో ముద్దాయీ యింటిపేరూ సాకీనూ లేదండి.

నాయు: (లేచి) యీ అర్జి వల్లకాట్లో రామనాధాయ వ్యవహారం లాగుంది. ఇంగ్లీషు వకీళ్లు దాఖలు చేసే కాకితాలు యీరీతినే వుంటాయండి.

భీమా : (గుమస్తాతో రహస్యముగా) తరవాయీలు నింపించలేదుటయ్యా? (పైకి) యీలా నాయుడుగారు నన్ను తూలనాడుతూంటే, కోర్టు వారు ఊరుకోవడం న్యాయం కాదు.

కలె : నాయుడు గారు మిమ్మ నేమీ అన్లేదే?

భీమా : (తనలో) యిక్కడికి నేను రావడం బుద్ధి పొరపాటు.

క్లార్క్ : (భీమారావు పంతులు గారితో) ఇంటిపేరూ, సాకీనూ యేమిటండీ?

భీమా : (అగ్నిహోత్రావధాన్లుగారితో) ఏమిటయ్యా?

అగ్ని : ఆయన పేరు గిరీశం, మరంతకంట నాకు తెలియదు.

కలె : చాబాష్; బాగా వుంది! అవధాన్లు గారి కొమార్తెని యెవడో తీసుకుపోయినాడు. కనక వాడి వూరూ పేరూ యెరిగిన వాళ్లు తెలియచెయ్యవలసినదని, దండోరా కొట్టించి గేజట్లో వేయించండి. పోలీసు వారికి యెందుకు నోటీసివ్వలేదూ! సాకీనూ మొదలైనవి లేనిదీ కేస్ యడ్మిట్ చెయడానికి వీలులేదు. టిఫిన్‌కి వేళయింది. లేదాము (అని లేచి వెళ్లిపోవును).

అగ్నిహో: (భీమారావు పంతులు గారితో) ఏమండోయ్ కేసు అడ్డంగా తిరిగిందే? (భీమారావు పంతులుగారు మాట్లాడరు.)

అగ్నిహో: యేమండోయి మీతోటి, మాట్లాడుతున్నాను.

భీమా : ఇచ్చిన ఫీజుకు పనైపోయింది; మళ్లీ ఫీజిస్తేనేకాని మాట్లాడేది లేదు.

అగ్నిహో: యేంపనైంది అఘోరంపని? కలక్టరు చివాట్లు పెడుతూంటే ముంగిలా మాట్లాడక వూరుకున్నావు!

భీమా : బంట్రోత్! యితన్ని నా దగ్గిరికి రాకుండా గెంటేయ్.

అగ్నిహో: ఓహూ బాగుంది వ్యవహారం! రామప్పంతులేడీ?

నాయుడు: (మెల్లగా వెనుకనుండివచ్చి) పోర్జరీ మాటరాగానే నన్నసన్నంగా జారారు. యీపాటికి వారి వూరికి సగంతోవలో వుంటారు.

అగ్ని : అయ్యో కొంపతీశాడే!

నాయుడు: ఇంగ్లీషువకీలు సరదా తీరిందా? పోర్జరీకి తమక్కూడా మఠప్రవేశం అవుతుంది.

అగ్ని : అయ్యో నీయింట కోడికాల్చా.

నాయుడు: రోజూ కాలుస్తూనే వుంటారు.

(తెరదించవలెను.)

★ ★ ★

3-వ స్థలము. సౌజన్యారావు పంతులుగారి కచేరీ గది

(సౌజన్యారావు పంతులుగారూ, పోలిశెట్టి ప్రవేశింతురు)

సౌజ : చూశారా శెట్టిగారూ. యిప్పటి రోజుల్లో దేవ బ్రాహ్మణభక్తి కోమట్లలోనే వున్నది. లుబ్ధావధాన్లుగారు బ్రాహ్మలు, వృద్ధులున్నూ - ఆయనను కాపాడితే మీకు చాలా సుకృతం వుంటుంది.

పోలిశెట్టి: బాబు - తమ శలవు కబ్బెంతర వేఁటి?

సౌజ : చూశారా, మీరు సాక్ష్యం చెప్పి ఆయన్ని యీ ఆపదలోనుంచి తప్పించకపోతే, నిజం దాచినందువల్ల ఆయనకి యేమి ప్రమాదం వచ్చినా, ఆపాపం మిమ్మల్ని చుట్టుగుంటుంది.

పోలి : అబ్బెంతరవేఁటి? బాబూ!

సౌజ : నిజంగా కూనీ జరగలేదని మీనమ్మకవేఁకదూ?

పోలి : అబ్బెంతరవేఁటి? బాబూ!

సౌజ : ఆపిల్ల గోడదాటి పారిపోవడం మీరు చూశారుగదూ?

పోలి : అబ్బెంతరవేఁటి బాబూ?

సౌజ : మీరు అప్పుడు గుడ్డెమీదకి బాహ్యానికి వెళ్లివున్నారు?

పోలి : అబ్బెంతరవేఁటి బాబూ?

సౌజ : మీరు బాహ్యానికి వెళ్లినప్పుడు, సహాయానికి మీ నౌఖరును కూడా తీసుకు వెళ్లారు?

పోలి : అబ్బెంతరవేఁటి బాబూ?

సౌజ : (కలం కాగితం తీసి) యీ సంగతులే వ్రాస్తాను. చెప్పండి.

పోలి : యేటి బాబూ?

సౌజ : మీరు చెప్పబోయే సాక్ష్యానికి స్టేటుమెంటు కట్టుగుంటాను. జరిగినది అంతా చెప్పండి - వ్రాస్తాను.

పోలి : మా యింట్లోళ్లకి ఉడ్డోలవైఁన జబ్బుగా వుందని కబురెట్టారు బాబూ. నాకు సేతులు కాళ్లు ఆడకుండున్నాయి. బండీ కుదుర్చుకొచ్చాను - శలవిప్పించండి - యీ సాచ్చీకాల్లో తిరిగితే పిల్లాపేకా బతుకుతారా బాబూ?

సౌజ : యింతసేపూ చెప్పారు కారేమి? రుగ్మత నిజమే ఐతే చాలా విచారమైన సంగతి – మీకు సాక్ష్యం యలాగా తప్పదు. చెప్పేమాటలు ముందు వ్రాసుకుంటే మంచిది. లేకుంటే బోనెక్కిన తరవాత తత్తరపడిపోతారు. పది నిమిషములు పట్టదు. చెప్పండి వ్రాస్తాను.

పోలి : సాచ్చీకం తప్పదు బాబూ?

సౌజ : యలా తప్పుతుందీ? నిజం తెలిసినవారు సాక్ష్యం పలకకపోతే మరియవరు పలుకుతారు?

పోలి : బాబూ – తమరు పెద్దవాకీళ్లు, కోవఁటోడి మాటని కొట్టెయక, యింటారా?

సౌజ : వినకేమి?

పోలి : నిజవేఁటి బాబూ? అబద్దవేఁటి బాబూ? నేను చూసి నిజవాఁ చెప్పినాను? గుడ్డిమీదికేటి నిశిరాత్రేళ నేను బైటకెల్దవేఁటి? జువ్విచెట్టుమీద పిశాచం అమాంతంగా సంపేసి పోదా! బాబూ? యేటిబాబూ సాచ్చీకానికి ముండ పోలిశెట్టి పోలిశెట్టే సెప్పాలా సాచ్చీకం బాబూ? తమంటి అధికార్లని చూస్తే, పాణం యెగిరిపోతుందిగదా? తమరు తలిస్తే సాచ్చీకానిక్కొదవా? బాపనోళ్లు నచ్చాపనచ్చులు. కొంచం సెయితడిజేస్తే సాచ్చీకం చెప్పేసిపోతారు బాబూ –

సౌజి : యీపాటి చాలించండి. దొంగసాక్ష్యాలు నాదగ్గిర పనికిరావు. నిజం తెలిసిన సాక్షులే నాకు కావాలి.

పోలి : ఆపాటిమాట యెవరు సెప్పినారు కారు బాబూ; నిజం నాకేమీ తెల్దు, యేదేవుఁడు నెత్తికొట్టమంటే ఆ దేవుఁడు నెత్తికొడతాను బాబూ.

సౌజ : మరి యెరుగుదువఁని యెందుకు చెప్పారూ?

పోలి : బాబూ, సెప్పనంటే కనిష్టీబోళ్ళు ఊరుకున్నారా?

సౌజ : యిప్పుడు మాత్రం వూరుకుంటారా?

పోలి : చెప్పితే, యిన్నిసిపికటరు పీక పిసికెయ్డు బాబూ!

సౌజ : చెప్పకపోతే హెడ్డు కనిష్టీబు పీక పిసకడా?

పోలి : అధికార్లేటి చెయ్మంటే, మాలాటోళ్లు అదల్లా సెయ్యాలి గదా బాబూ –లేకుంటే పీక్కురిగదా? "పోలిశెట్టీ, సాచ్చీకం సెప్పాలి" అని హెడ్డు గారంటే, సిత్తం బాబూ అనాలి; "పోలిశెట్టీ కబడదారు, సాచ్చీకం చెప్పితే సంపేస్తాను" అని యిన్నిసిపికటరు గారు

అంటే, సిత్తం బాబూ అనాలి. "హేడ్డు గారిని బదిలీ చేస్తాం, మరి భయపడకు", అంటే సిత్తం బాబూ అనాలి. ఆ రాత్రి నేనూళ్లోవున్నానా బాబూ? లింగోరం సంతకి పోలేదా?

సౌజ : మీ సాక్ష్యాన్ని, నమ్ముకొని లుబ్ధావధాన్లుగారికి నేను ధైర్యం చెప్పానే?

పోలి : గొప్పధికార్లు! తమరు తలిస్తే ఆరికి నోటేటి బాబూ? కొవిఁటాడి మాటకొట్టెయ్యకండి బాబూ, తమవంటోరుతలిస్తే, బాపన సాచ్చీకాలు నచ్చాపనచ్చులు.

సౌజ : మీ యోగ్యత తెలిసింది. చాలు, యీపాటి వెళ్లండి.

పోలి : (లేచి నిలబడి) కోపవాఁబాబూ? మేం బతగ్గలవాఁ? ఆవు నెయ్యి బాబూ గుమగుమలాడేది ప్రతోరం పంపించుకుందునా బాబూ?

సౌజ : మీ యినస్పెక్టరికి పంపండి.

పోలి : (వెళ్లిపోతూ) ఆరంతోరు ఆరూ, తమంతోరు తమరూ. మాకిద్దరొహటి గాదా?

సౌజ : చాలును వెళ్లండి, వెళ్లండి.

పోలి : తమక్కోపవొఁస్తే, బతగ్గలవాఁ బాబూ., (గుమ్మం దాటి) బతిగాన్రా దేవుఁడా! పెందరకాళె యింటికి పోయి యెంకటేశ్వర్లుకి, అరశటాకు నెయ్యి దివ్వెలిగిస్తాను.

(నిష్క్రమించును.)

★★★

౪వ స్థలము : వీధి

(అగ్నిహోత్రావధాన్లు, నాయడు ప్రవేశింతురు.)

అగ్ని : అప్పైతే కేసు మానుకొమ్మంఛారూ?

నాయడు : లేకపోతే మీకు చాలా వుపద్రవం సంభవిస్తుంది. ఆ యింగిలీషు వకీలు అంతా పాడుచేశాడు.

అగ్ని : అయితే, రావఁప్పంతులు ఉడాయించేసినట్టేనా?

నాయడు : అందుకు సందేహవేఁవిఁటి?

అగ్ని : నా కడియం, పట్టుకుపోయి, తాకట్టు పెట్టాడు.

నాయడు : దానికి నీళ్లధారే.

అగ్ని : అయ్యో! ఆ కడియం మా తాతనాటిది. మీరు మొన్న దిడ్డీ తోవంట వొచ్చారే, ఆ సొందాని యింట్లో తాకట్టు పెట్టాడు.

నాయడు : రామ! రామ! ఆ సరుకు దాని దగ్గర వుంచేలేదు. మీది మిక్కిలి దాని తాలూకు కంటె వకటి వాడే తీసుకుపోయి యక్కడో తాకట్టు పెట్టాడు. ఆ తాగుబోతు మీకేలా దొరికాడు?

అగ్ని : రావఁప్పంతులు తాగుఛాడా?

నాయడు : మరి కడియం, కంటెకూడా తాగేశాడు కాడా?

అగ్ని : వీడి సిగతరగా?

నాయడు : అవును గాని, మీ మీద ఫోర్జరీ కేసు ఖణాయించకుండా డిప్టీ కలక్టరు గారితో సిఫార్సు చేశాను గదా, నాకేమిస్తారు?

అగ్ని : యేవిఁచ్చేది? నాభి కొనుక్కోడానికి దమ్మిడీ అయినా నా దగ్గిర లేదు. వూరికి చేరితే గాని డబ్బు పెగల్దు.

నాయడు : పోనియ్యండి. ఒక ప్రోమిసరీ నోటు రాయండి; రూపాయలు యిప్పిస్తాను.

అగ్ని : నా ప్రాణం పోతే నోటు రాయను. అప్పుపత్రం రాయనని మా తండ్రి చచ్చిపోయేటప్పుడు నా చేత ప్రమాణం చేయించాడు.

నాయడు : అయితే మీతో కూడా మీ వూరు వస్తాను – వక బండెడు ధాన్యం యివ్వండి.

అగ్ని : డబ్బూ, దినసూ కూడా వొకీళ్ళ నెత్తిని కొడితే, యేటికేడాదీ బతకడం యలాగు? రెండుపుట్లు మిరపకాయలిస్తాను.

నాయడు : అదైనా యెంత కాదు. ఖరారేనా?

అగ్ని : అగ్నిహోత్రావధాన్లు అన్నమాట తప్పుఛాడా? లుబ్ధావధాన్లు నన్ను పకీర్ని చేశాడు – వాడికి సిక్ష కాదేం?

నాయడు : అవును గాని, సౌజన్యారావు పంతులు గారు అతడికి సాయం చేస్తున్నారు. అధికార్లంతా ఆ పంతులు మాట వింటారు.

అగ్ని : ఆ పంతులు అవుధాన్లు కూతుర్ని పెళ్లాడఛాడా యేమిషి?

నాయడు : ఆయన ప్రాలుబ్ధం, దాన్ని పెళ్లాడతాడా?

అగ్ని : మరి యెందుకు, లుబ్ధావుధాన్లు మీదపడి యేడుస్తాడు?

నాయడు : సౌజన్యారావు పంతులుగారు మహా దొడ్డ వారు. కోట్లలో యెన్నవలిసిన మనుషులు. ఆపదలో వున్న యెవరికైనా ఆయ్న ఉపకారం చెయ్యవలసినవారే?

అగ్ని : అపైతే, వెధవముండని పెళ్లాడిన చావాటుపీనుగును వెనకేసుకుని, నా పీక యెందుకు నొక్కుచున్నాడు? – అడుగో ఆ గాడిదకొడుకు!

(గిరీశం తొందరగా ప్రవేశించును. అగ్నిహోత్రావధాన్లు పక్కనుంచి గిరీశం మీదపడును. గిరీశం తప్పించుకుని కిందికి జారి, అగ్నిహోత్రావధాన్లు కాళ్లు బట్టి లాగి, "మావగారికి నమస్కారం" అని పరుగుచ్చుకొనును. అగ్నిహోత్రావధాన్లు కిందపడును)

నాయడు : అల్లుడుగారా యేవింటండి? (లేవదీసి వొళ్లు దులుపును.)

అగ్ని : వీడి శ్రాద్ధం చెట్టుకింద బెట్టా! యేడీ, వెధవని చంపేస్తాను?

నాయడు : అల్లుణ్ణి హతవాఁరిస్తే, కూతురు డబ్బిల్ వెధవౌతుంది. శాంతించండి.

అగ్ని : నీ యింట కోడి గాల్చా!

నాయడు : అమోఘాశీర్వచనము! పదండి.

★★★

౫వ స్థలము : లుబ్ధావధాన్లు బస

లుబ్ధా : రామనామతారకం। భక్తిముక్తి దాయకం॥

(గిరీశం ప్రవేశించి లుబ్ధావధాన్లును కాగలించుకొని "అన్నయ్యా" అని యేడ్చును.)

లుబ్ధా : యిదేవింట్రా?

గిరీశం: నీ మీద కూనీ కేసు వొచ్చిందని తెలిసి నిద్రాహారం లేకుండా యకాయకీని వొచ్చాను. మా అన్నయ్యకీ వాళ్లకీ కబురు పంపించావు కావేవిఁ?

లుబ్ధా : యెవడేం జెయ్యాలి? అన్నిటికీ సౌజన్యారావు పంతులుగారే వున్నారు. అయితే అబ్బీ, అగ్నిహోత్రావధాన్లు గాడి కూతిర్ని లేవదీసుకు పోయినావట్రా? వాడికి తగిన శాస్తి చేశావు. దాన్నిగానీ పెళ్లి మాత్రం ఆడలేదు గద?

గిరీశం: నేనంత తెలివితక్కువ పని చేస్తాననుకున్నావా, అన్నయ్యా? నువ్వు నన్నేదో పెంచు కుంటావనీ, పెళ్లి చేస్తావనీ మా వాళ్లు కొండంత ఆశ పెట్టుకున్నారు గదా?

లుబ్ధా : ఈ గండం గడిస్తే పెంపకం మాట ఆలోచించుకోవచ్చును.

గిరీశం: (గద్గద స్వరంతో) సౌజన్యరావు పంతులు గారు చెప్పిన మాటలు చూస్తే, యీ గండం గడుస్తుందని నాకు ధైర్యం తాళకుండా వుంది. నీకు కావలసిన వాణ్ణీ, చదువుకున్న వాణ్ణీ, బుద్ధిమంతుణ్ణీ గనక నీకు మంచి సలహా చెప్పమని సౌజన్యారావు పంతులు గారు నాతో మరీ మరీ చెప్పారు.

లుబ్ధా : ఆయన్ని చూశావురా?

గిరీశం: "చూశావా" అనా అడుగుతున్నారు? ఆయన దగ్గిరికి పెద్ద సిఫార్సు తీసుకువొచ్చాను. ఆయనకి నా మీద పుత్ర ప్రేమ. ఆయనకేమీ పాలుపోకనే, నన్ను మీతోటీ, హెడ్డు కనీష్టీబు తోటీ మాట్లాడి, మంచి సలహా యిమ్మని పంపించారు. గనక నా మాట విను యెందుకైనా మంచిది, ఒక దత్తత పత్రిక రాయి – కన్న కొడుకు లేనందుకు, ఉత్తరగతి చూసుకోవాలా లేదా?

లుబ్ధా : నాకువున్న బంధువులంతా నా దగ్గిర డబ్బు లాగాలని చూసేవారే గాని, నా కష్ట సుఖాలకి పనికివొచ్చేవాడు ఒక్కడయినా కనపడ్డు.

గిరీశం: ఒహణ్ణెత్తినైనా యెన్నడైనా, ఓ దమ్మిడీ కొట్టిన పాపాన్ని పోయినావూ? నేనొక్కణ్ణే గద, నీ మీద అభిమానం పెట్టుకు దేవులాడుతున్నాను. మిగతా నీ బంధువులకి యెవరికైనా నీ మీద పిసరంత అభిమానం వుందీ? చెప్పు.

లుబ్ధా : లేకపోతే పీడా నాడా కూడా పాయెను.

గిరీశం : నే మట్టుకు నీ దగ్గర ఒక్క దమ్మిడీ యెన్నడూ ఆశించలేదు. నీపరం కోసం దత్తత చేసుకోమన్నాను. నన్ను కాకపోతే మరొకణ్ణి చేసుకో.

లుబ్ధా : యిహం యింత బాగా వెలిగింది; పరం మాట బతికివుంటే ముందు చూసుకుందాం.

గిరీశం: సౌజన్యరావు పంతులు గారు నీకు మంచి సలహా యిమ్మని శలవిచ్చారు. గనక నీతో యీ మాట చెప్పాను; అంతేగాని, ఆప్తులు చెప్పిన మాట నువ్వు వినవన్న మాట నాకు బాగా తెలుసును–పోనియ్యి–మరో మాట చెబుతాను. అది ఐనా, చెవిని బెట్టు – నీకొక వేళ, సిక్ష అయితే, నీ తరఫున, నీ వ్యవహారాలూ, సవహారాలూ చూడడానికి యవడైనా ఒకడు వుండాలా లేదా? నీ బంధువుల్లో కల్లా యింగిలీషు వొచ్చినవాణ్ణీ, వ్యవహార జ్ఞానం కలవాణ్ణీ నేను వొక్కణ్ణే గద? నాకో పవరాఫ్టర్నామా గొలికి యిచ్చెయ్యి.

లుబ్ధా : నువ్వెందుకు నన్ను దుఃఖంలో వున్నవాణ్ణి, మరింత దుఃఖ పెడతావు? అన్నిటికీ నాకు సౌజన్యారావు పంతులు గారు వొక్కరేవున్నారు. ఆయన యేలా చెబితే అలా చేస్తాను.

గిరీశం : నేనన్నమాటా అదే కదూ? ఆయన చెప్పినట్టు నువ్వేవింటి? నేనేవింటి, యవరైనా వినవలసిందే, యీ రెండు సంగతుల విషయమయీ, ఆయన సలహా తప్పకుండా అడిగి, వారు యలా శలవిస్తే అలా చేదాం. యేమంటావు?

లుబ్ధా : యిప్పటి నా చిక్కుకు పనికొచ్చే మాట ఒక్కటి లేదుగద.

గిరీశం: మరి యెందుకొంచ్చా ననుకున్నావు యింత దూరం? నేను నాడు వ్రాసిన వుత్తరపు సంగతులు నువ్వు ఆలోచనలోకి తెచ్చి వుంటే, యీ చిక్కులు నీకు రాకపోను గదా?

లుబ్ధా : అప్పుడు గడ్డితిన్నాను.

(హెడ్డు కనిష్టీబు, దుకాణదారు ప్రవేశించి)

హెడ్డు : అవుధాన్లూ – ఈయనెవరు?

లుబ్ధా : నా తమ్ముడు.

హెడ్డు : నాకేం తోచకుండా వుంది బైరాగీ మాయవైం పోయినాడు.

లుబ్ధా : అయ్యో! మరేవింటి సాధనం?

హెడ్డు : అదే ఆలోచిస్తున్నాను.

లుబ్ధా : యెక్కడికి వెళ్ళాడో?

హెడ్డు : శ్రీ జగన్నాథస్వామి వారి శలవౌతూంది అని యీ వుదయం నుంచీ అంటూ వొచ్చాడు.

దుకా : సారా దుకాణాల్లో యెతికితే, దొరుకుతాడు.

హెడ్డు : అదేం మాట భాయీ, సిద్ధులు యేం జేసినా, వారికి తప్పులేదు. యే దుకాణంలోనూ కూడా కాన రాలేదు.

దుకా : ఆలాగైతే అనకాపిల్లి రోడ్డు కాసి యెతకండి.

గిరీ : బైరాగి యెందుకయ్యా?

హెడ్డు : ఆయన అంజనం వేసి గుంటూరు శాస్తుల్లునీ, వాడి కూతుర్నీ చూపించాడు.

గిరీ : డామ్ నాన్సెన్సు – గ్రోస్ సూపర్ స్టిషన్ – యీ వెఱ్ఱి కబుర్లు యేదొర నమ్ముతాడు?

హెడ్డు : దొర్లు నమ్మకపోతే పోయేరు. ఆ గుంట బతికి వుందనీ, ఫలానా చోట వుందనీ మనకి ఆచోకీ తెలిస్తే చాలదా?

గిరీశం : ఇగ్నోరెన్స్! యేమి ఆచోకీ తెలిసింది?

హెడ్డు : ఆ పిల్ల ఒక వూరి యింట్లో కుక్కి మంచం మీద కూచుని యేడుస్తూన్నట్టు కనపడ్డది.

గిరీ : మీకే కనపడ్డదా?

హెడ్డు : నాకెలా కనపడుతుంది?పాపం పుణ్యం యెరగని చిన్న పిల్లవాళ్లకే కనపడుతుంది.

గిరీ : లోకం అంతటా పూరియిళ్లూ కుక్కి మంచాలూ వుఁన్నవి గదా, యేవూరని పోల్చడం?

హెడ్డు : ఈ రాత్రి మళ్ళీ అంజనం వేసి వూరు పేరు చెప్పిస్తానన్నారు.

గిరీ : యవిడెన్సు ఆక్టులో అంజనాలూ, పిశాచాలూ సాక్ష్యానికి పనికొస్తాయిటయ్యా?

హెడ్డు : ఆ బైరాగీని మీరెరగరు; ఆయన గొప్ప సిద్ధుడు – యేం జెయ్యాలంటే అది చెయ్యగల్డు. అతడు పక్కని వుంటే నాకు కొండంతం ధైర్యం వుండేది. జగన్నాధ స్వామిని సేవించుకుని సాయంత్రానికి ఆయనవొస్తే, నేను అదృష్టవంతుణ్ణి.

గిరీ : పదిరోజులు ప్రయాణం గదా, ఒక్క రోజుకి పోవడం రావడం యలాగ?

హెడ్డు : ఆయనకి వాయు వేగం వుంది.

దుకా : అప్పులాళ్ళు అగుపడితే, వాయువేగంగా యెగేస్తాడు – నా బాకీ వొసూలు చేసుకోనిచ్చినారు కారు గదా భాయీ!

హెడ్డు : వెధవబాకీ – యీ గండం తప్పితే, నేను యిచ్చేస్తాను భాయీ.

దుకా : గండం తప్పేదేటి, నా సొమ్ము నా చేతులో పడేదేటి భాయీ?

హెడ్డు : మీ అందరిసాయం వుంటే దాటకేం భాయి?

దుకా : ప్రాణం పెడతాను భాయి, సాక్షెం మాట మాత్రం శలవియ్యకండి?

హెడ్డు : సాక్ష్యం పలకరా యేవిఁటి?

దుకా : దుకాణవేఁసుకు బతికేవాళ్ళకి సాక్షికాలెందుకు భాయీ? ఈ తిరగడం నించి బేరం చెడ్డాది. యీ వేళ వూరికి పోకుంటే దుకాణం యెత్తి పెట్టాలి.

హెడ్డు : యిదేనా మీ స్నేహం, నేస్తం?

దుకా : మీ వెంట తిరిగితే, కొత్త హేడ్డు గారు –

హెడ్డు : కొత్త హేడ్డేవిఁటి భాయీ?

దుకా : యినసిపికటరు గారు, చెప్పినారు. నా సొమ్ము మాటేటిభాయి?

హెడ్డు : యినస్పెక్టరు గాడు అన్నిందాలా నా కొంప తీశాడు!

దుకా : ఆ బైరాగాడు నాకొంప తీసినాడు. యిహ నా డబ్బు నాచేతులో పడేదేటి?

(నిష్క్రమించును)

(అసిరిగాడు ప్రవేశించి.)

అసిరి : (బుఱ్ఱ గోకుకుంటూ) బాబు, మా ముసల్దోనికి సాలొచ్చిందట – కబురెట్టింది బాబూ.

హెడ్డు : వెధవా, సాక్ష్యం యివ్వందీ వెళ్లిపోతావా యేమిటి?

అసిరి : సాచ్చీకం అయిందాకా బతికుంతాదా బాబు?

హెడ్డు : ఓరి వెధవా, దొంగమాటలాడుతున్నావు – గుండె పగలగొడతాను. నీకెవడ్రా కబురు తీసుకొచ్చాడు?

అసిరి : మనవూరు బండోళ్లొచ్చినారు బాబు.

హెడ్డు : గాడిద కొడకా, యిల్లు కదిలావంటే వీపు పెట్ల గొడతాను.

అసిరి : యెల్లితే మీరు తంతారు, యెల్లకుంటే అరుతంతారు.

హెడ్డు : ఆరెవఱ్ఱు?

అసిరి : యినీసిపిక్కటోరు.

హెడ్డు : యీ యినస్పెక్టరు మరి సాక్ష్యం రానివ్వడు!

గిరీశం: అసిరీ – నా దెబ్బ నీకు తెలుసును – యినస్పెక్టరు, గినస్పెక్టరూ జాంతేనై. విన్నావా? తిన్నగా బోనెక్కి నిజవేఁదో సాక్ష్యం పలక్కపోతివట్టాయనా, పీక నులివేఁసి నిన్ను నూతులో పారేస్తాను.

అసిరి : యేటిబాబూ! మీరోతెన్నా, ఆరోతెన్నా, యీరో తెన్నా, నాకేటెరిక బాబు? మీ నౌకరీకి దణ్ణిం. పోతాను, బాబూ. ఆయమ్మ గోడగెంతడం నాను సూపులేదు బాబూ– గవరయ్యగోరు దెయ్యాన్ని సీసాలో యెడితే, గోడగెంతడం యేటిబాబు? వొట్టి అబద్దం! నాను సూపు లేదు బాబు.

గిరీశం: వాడు చూడందీ సాక్ష్యం యలా పలుకుతాడు, అన్నయ్యా?

లుబ్ధా : నా ప్రాలుబ్ధం – యేవఁని జెప్పను?

హెడ్డు : యవరీయనా? కేసుల మొహం అంటే యీయనకేమైనా తెలుసునా?

గిరీ : కేసుల మొహం నాకూ తెలియదు, నిజం మొహం పోలీసువాళ్లకీ తెలియదు. అబద్ధ సాక్ష్యాల వల్ల తప్పించుకోవడం కన్న, జెయిల్లో కూచోడవేఁ ఉత్తమం. ధన ప్రాణాలు రొండూ పోయినా, మనిషి అన్నవాడు అసత్యం ఆడకూడదు – ఆడించకూడదు.

హెడ్డు : యేవిఁటండీ ఈయన శల్య సారధ్యం! యవరితడు?

గిరీ : నేను లుబ్ధావధాన్లుగారి తమ్ముణ్ణి – నా పేరు గిరీశం అంటారు. నేను పరిక్షలు పాసైనవాణ్ణి; తెలిసిందా?

హెడ్డు : వెధవముండని తగులుకుపోయిన మహానుభావుడివి నువ్వేనా?

గిరీశం: డిఫమేషన్ అంటే మీకేమో తెలుసునా? నేను సౌజన్యారావు పంతులు గారి స్నేహితుణ్ణి – సాక్ష్యాలు యే రీతిగా వున్నాయో కనుక్కుని, అన్నయ్య గారికీ మీకూ సలహా చెప్పమని పంతులు గారు నన్ను పంపితే వచ్చాను.

హెడ్డు : అలా అయితే మాకు మీరు సాయం చెయ్యాలి గాని, అబద్ధం లేకుండా సాక్ష్యం కావాలంటే ఈ భూప్రపంచకమందు యెక్కడైనా సాక్ష్యం అన్నది వుంటుందా? నా నెత్తిమీద యెన్ని వెంట్రుకలున్నాయో, అన్ని సాక్ష్యాలు చూశాను. పెద్ద పెద్ద వకీళ్లు తయారు చేసిన సాక్ష్యాలు కూడా చూశాను. మీరు అనుభవం లేక నీతులు చెబుతున్నారు గాని, హైకోర్టు వకీళ్లు కూడా తిరగేసి కొట్టమంటారు. నీ పుణ్యం వుంటుంది బాబూ, నిజం అబద్ధం అని తేలగొట్టక, యేదో ఒక తడక అల్లి తయారు చేస్తే గాని ఆబోరు దక్కదు.

గిరీ : అన్నయ్యకీ, మీకు సహాయం చెయ్యడం కోసం కాకపోతే యింతదూరం నుంచి నేను యెందుకు వచ్చాను? మీ యిష్టవొచ్చినట్టల్లా మీకు పనికివొచ్చే, అబద్ధాలు మీరు పలికించడముకు, నా అభ్యంతరం యెంత మాత్రం లేదు. ఎబ్‌స్ట్రాక్టు ట్రూత్ అనగా సుద్ధసత్యవఁనేది, సాక్షాత్తూ భగవంతుడితో సమానమైన వస్తువ అన్నమాటమాత్రం మరిచిపోకూడదని నా అభిప్రాయము. నేను మట్టుకు నిజం కోసం సమయం వస్తే సంతోషముతో ప్రాణం యిచ్చేస్తాను. "లోకోభిన్న రుచిః" అన్నాడు. కొందరికి కందిపప్పు పచ్చడి రుచి; కొందరికి పెసరపప్పు పచ్చడి రుచి; కొందరు అదృష్టవంతులికి, రెండు పచ్చళ్లూ రుచి, అలాగనే, కొందరికి అబద్ధం రుచి. కొందరికి నిజం రుచి; చాలా మందికి రెండింటీ కలగలుపు రుచి యిది లోక స్వభావం. గనక అవసరం కలిగినప్పుడు తణుకూ బెణుకూ లేకుండా, అబద్ధం ఆడవలసిందే – ప్రస్తుతాంశంలో, అసిరిగాడి చేత అబద్ధం ఆడించడం నాది పూచీ. అసిరీ – నా తడాఖా జ్ఞాపకవుఁందా, కబడదార్ – సాక్ష్యం ఇవ్వకపోతే చంపేస్తాను.

హెడ్డు : అలా తోవలోకి రండి భాయీ – చర్మం చెప్పులు కుట్టి యిస్తాను. (లుబ్ధావధాన్లుతో) ఆ ఛండాలుడు రావఁప్పంతులుని నమ్మక, యిలాంటి కావలసినవాళ్ల మాట వింటే; మీకు యీ గతి రాకపోవును గదా?

గిరీశం: మా వాడు, కావలసినవాళ్ళ సలహా వింటాడండీ? దత్తత చేసుకుంటానని యెన్నాళ్లాయో అంటున్నాడు; దత్తత చేసుకుంటే కనిపెట్టివుండనా? "పోనీ ఓ పవరాఫ్‌టర్నామా అయినా నా పేర వ్రాయి, నీ వ్యవహారాలు చూస్తాను" అంటే, చెవిపెట్టడు.

హెడ్డు : యేవఁండీ, అవుఁధాన్లుగారూ అలా చెయరాదటయ్యా?

లుబ్ధా : వెనకనుంచి ఆలోచించుకుందాం.

గిరీశం: అధాత్తుగా, జెయిలులోకి లాక్కుపోతే, ఆ పైని చేసే పనేవిఁటి?

హెడ్డు : జయిలు సిద్ధపరిచారూ?

గిరీశం: మాటవరసకన్నాను. కీడించి మేలించాలి. యినస్పెక్టరు కుట్ర బలంగా వుంది. పోలిశెట్టి సాక్ష్యం పలకనని సౌజన్యారావు పంతులుగారితో చెప్పి వూరికి వెళ్లిపోయినాడు.

హెడ్డు : అయ్యో, మరేమిటి గతి?

గిరీశం: అదే పంతులుగారూ, నేనూ విచారిస్తున్నాం.

(పూజారి గవరయ్య ప్రవేశించును.)

హెడ్డు : గవరయ్య గారూ, గురోజీ కనపడ్డారా?

గవ : యిదుగో నాతో వొస్తూంటేనే! మీ పెరటి అరుగు మీదే యింతసేపూ సమాధిలో వున్నారు.

హెడ్డు : నాకు పెరటి అరుగుమీద కనపడలేదే? పోనీండి ఆయనవొచ్చారంటే బతికాను అన్నమాట – యేరీ?

గవ : యేమి అలా అడుగుతున్నారు? యిరుగో మీ యెదటా? (కాళీ జాగావేపు చూపును) మీకు కనపడలేదా యేమిటి? (కాళీ జాగా వైపు చూసి) యేం గురోజీ తిరస్కరిణీ విద్య అవలంబించారేమిటి? – ఓహో, మీ గురువు గారి ఆజ్ఞ ఐందనా?–అయితే నాకెలా కనపడుతున్నారు? – నాకు మంత్రసిద్ధి కలదనా? – అయితే యెన్నాళ్లు యిలా కనపడకుండా వుంటారు? – ఒక్క పక్షవాఁ? –(హెడ్డుతో) అదీ వారు శలవిచ్చిన మాట.

హెడ్డు : ఈ లోగా మా పీకకి వురి అయిపోతుందే?

గవ : (కాళీ జాగా వైపు చూచి) యేమి శలవు. గురూ?–(హెడ్డుతో) మీకేమీ పర్వాలేదన్నారు.

హెడ్డు : ఈ రాత్రి అంజనం వేయిస్తావఁన్నారు గదా, యెలాగ?

గవ : (కాళీ వైపు చూచి) యేం శలవు? – (హెడ్డుతో) అన్ని పనులూ నా చేత చేయిస్తామన్నారు.

హెడ్డు : వారు కనపడితే బాగుండును.

అసిరి : అదేటి బాబూ, ఆరు నాకగుపడుతున్నారు!

గవ : సిద్ధులూ, పిశాచాలూ, మాలాంటి మాంత్రికులికి కనపడతారు. వాడిలాంటి మూఢ భక్తులకు కనపడతారు; పాపం, పుణ్యం యరగని, పసిపిల్లలకి కనపడతారు. ఇతరులకు కనపడరు.

గిరీశం: డామ్! హంబగ్. (కఱ్ఱతో గవరయ్య పక్కని ఖాళీ జాగా కొట్టి) యవడున్నాడిక్కడ? హెడ్డుగారూ? యిదంతా గ్రాండ్డచ్చీ ఆఫ్ బేడెన్.

గవ : నువ్వు రెండు ఇంగిలీషు ముక్కలు చదువుకుని నాస్తికుడివి కాగానే మాహాత్మ్యాలు పోతాయనుకున్నావా యేవింటి? నువ్వు సొట్టకఱ్ఱ తిప్పితే సిద్ధులికి తగుల్తుందా? నీలాగే పెద్ద కబుర్లు చెప్పిన రిజిస్టరికి, స్మశానంలోకి తీసికెళ్లి దెయ్యాన్ని చూపించేసరికి, ఆర్నెల్లు వూష్టం పెట్టుకున్నాడు. సిద్ధుల్ని నిందిస్తే బుఱ్ఱ పగుల్తుంది.

అసిరి : ఆరేటి బాబూ, బైరాగోరు!

గిరీశం: (అసిరిగాడిపైని ఉరికి) వెధవా, యేడిరా?

అసిరి : లేదు బాబూ, లేదు బాబూ, ఉత్తినన్నాను.

గిరీశం: దొంగ గాడిదె కొడకా! (హెడ్డుతో) మీరు సాక్ష్యం కుదుర్చుకోవడం మానేసి, ఈ గవరయ్య మాయల్లో పడితే మరి తేల్తారా?

హెడ్డు : అన్నా – అలా అనకండి. వీరి సాయం వల్లే మనం వొడ్డెక్కాలి (చెవిలో) గవరయ్య గారు మనకి ముఖ్యమైన సాక్షి.

గవర : కిరస్తానప భ్రష్టులు చేరినచోట మాంత్రికులూ, సిద్ధులూ వుండజనదు. – (కాళీ వైపు చూసి) రండి గురోజీ మన తోవని మనం పోదాం.

లుబ్ధా : గవరయ్యన్నా, యెక్కడికి వెళతారు?

గవర : నాకు తోచిన చోటికి.

లుబ్ధా : మరి సాక్ష్యవోఁ?

గవ : అవధాన్లు గారు పెళ్లాడినది కామినీ పిశాచం. "అది మనిషీ, గోడగెంతి పారిపోయింది" అని నేను అబద్ధపు సాక్ష్యం చెప్పానంటే మరి మంత్రం అన్నది నాకు మళ్లీ పలుకుతుందా? నా వొంతు ఆ గిరీశాన్ని సాక్ష్యం పలకమను.

నమ్మి చెడినవారు, లేరు।
నమ్మక చెడిపోతే, పోయేరు॥

(గిరీశంతో) – యినసిపికటరు గారు నీకంటే యెక్కువ యింగిలీషు చదువుకున్నా ఆయనకి మన శాస్త్రాల్లో నమ్మకాలు పోలేదు.

హెడ్డు : ఆయన దగ్గిరికి వెళతారా యేవిఁటి?

గవర : (వెళ్లుతూ) కబురంపించారు.

హెడ్డు : రండి, రండి, గవరయ్య గారూ చిన్నమాట.

గవర : (వెళ్లుతూ) ఆ చిన్న మాటేదో (గిరీశమును చూపి) ఆ మహానుభావుడుతో చెప్పండి.

(నిష్క్రమించును.)

హెడ్డు : (గిరీశంతో) ఈ సాక్ష్యం మీరు మాట దక్కించుకున్నారు – మరి సాక్ష్యవఁన్నది లేదు.

గిరీశం: ఆ మాటకొస్తే – నేనే సాక్ష్యానికి దిగి, కేసు నీళ్లు కారించేస్తాను. నా శక్తి చూతురు గాని – సౌజన్యారావు పంతులుతో మాత్రం ఆ మాట యింకా చెప్పకండి.

(తెరదించవలెను.)

★★★

౮వ స్థలము : సౌజన్యారావు పంతులు గారి యిల్లు

(మేడపైని పంతులుగారి పడకగది. ఒక బల్లపైని సన్నని గాజుదీపము కొంచము వెలుతురు కలుగజేయును. గది మధ్యను మెట్లవైపునున్న గుమ్మమునకు యెదురుగా దోమతెర మంచము ఉండును. దానిపైని సౌజన్యారావు పంతులు మేలుకుని పరుండియుండును. మంచము రెండవ ప్రక్కను చిన్న రౌను బల్లపైని గిల్టు కవరూ అంచులూ గల భగవద్గీతా పుస్తకము. ప్రక్కని కుర్చీ మీద గిరీశము కూర్చునియుండును.)

గిరీశ : నా మనసు డైలెమ్మాలో పడి చాలా ఖేదిస్తూందండి. యే రీతినైనా నా అన్నగారు యీ ఆపద దాటుదురా అని ఆతృత వొకపక్కా, అసత్యమునా కార్యసాధనంగా చేసుకోవడం అనే జిఘాస ఒక పక్కా, నన్ను పీడిస్తూన్నవండి. "అబద్ధపు సాక్ష్యం వొద్దు, నిజమైన సాక్ష్యం జాగ్రత చెయ్యండి" అని హెడ్డు కనిష్టీబుతో నేను అనేసరికి నాపైని కొండంత కోప్పడ్డాడండి. నిజమైన సాక్ష్యం ప్రయత్నిస్తే దొరకదా అండి?

సౌజ : నిజమైన సాక్ష్యం! యేం సత్యకాలం! నిజవాఁడే వాడు సాక్ష్యానికి రాడు. సాక్ష్యానికొచ్చిన వాడు నిజవాఁళ్లేడు.

గిరీశ : యెంచేత ఆళ్లేదండి.

సౌజ : వాదికి బాధించే నిజం వాది తరపు వకీలికి అక్కర్లేదు. ప్రతివాదిని బాధించే నిజం ప్రతివాది వకీలుకి అక్కర్లేదు. క్రాసెగ్జామినేషను ఆరంభం అయేసరికి యెంతటి సాక్షీ కవిత్వం ఆరంభిస్తాడు. అంచేతనే పెద్ద మనుషులు బోనెక్కడానికి భయపడతారు.

గిరీశ : వకీళ్లు అబద్ధాలాడిస్తే న్యాయం కనుక్కోడానికి జీతం పుచ్చుకునే జడ్జీ యేం జేస్తాడండి?

సౌజ : ఉభయపార్టీల వకీళ్లు ఆడించే అబద్ధాలూ చెయిపీకేటట్టు రాసుకుంటాడు.

గిరీశ : అయితే యెందుకండి యా కోర్టు.

సౌజ : నేను అదే చాలా కాలవాఁయి ఆలోచిస్తూ వుంటిని. పెద్ద పెద్ద వకీళ్లుకూడా సిగ్గుమాలి బరిపెట్టి దొంగ సాక్ష్యాలు పాఠం చెబుతారు. కొందరు మృదవర్లు తిరగేసి కొట్టమంటారు. నావంటి చాదస్తులం యింకొక కొందరం అట్టి పాపానికి వొడిగట్టుకోం గాని, మా పార్టీల తరపు సాక్ష్యులు కూడా అబద్ధం చెబుతున్నారని యెరిగిన్నీ వూరుకుంటాం. యిలాటి అసత్యానికి అంగీకరించవలసి వస్తుందనే, నేను ప్రాక్టీసు చాలా తగ్గించు కున్నాను. క్రమంగా ఈ వృత్తే మానుకోవడపు సంకల్పం కూడా వుంది.

గిరీశ : అందరూ తమవంటి వకీళ్లే అయితే, అసత్యం అన్నది వుండనే వుండదండి. వకాల్తీలో యింత అక్రమం వుందన్నమాట నేనెరగనండి. యేమైనా సహించగలను గాని అసత్యం అన్నది సహించలేనండి.

సౌజ : ఒక్క అసత్యంతో కుదరలేదు. సాధారణంగా వకాల్తీలో దురాచారాలు చాలా వున్నాయి. ఆంటినాచ్ లాగనే, ఆంటీ వకీల్ అని ఒక మూవ్‌మెంట్ మన దేశంలో స్టార్టు చెయ్యడపు అవశ్యకత కలిగేటట్టు కనపడుతుంది. హెడ్ కనిస్టేబుది తప్పుకాదు. దొంగసాక్ష్యం కలిస్తేనే గాని కేసులు గెలియవు. మీరు సత్యమార్గంలో తరిఫీదైన మనుష్యులు ఔటచేత, మీకు కేసులు నడిపించే మార్గాలు ఏహ్యంగా వున్నాయి.

గిరీ : మరి మా అన్నగారి గతియేవిఁటండి?

సౌజ : ఒక్కటే సాధనంవుంది. ఆ గుంటూరు శాస్తుల్లు యెవరో పోల్చి పట్టుగుంటే, యితర సాక్ష్యం అవసరం వుండదు.

గిరీ : పట్టుపడేమార్గం యేదో తమరు శలవిస్తే మూడులోకాలూ గాలించి అయినా పట్టు గుంటానండి.

సౌజ : మీయోగ్యతకు నాకు చాలా సంతోషంగావుంది. మీలాంటి యెంగ్‌మెన్ లావుగావుంటే, మనదేశం బాగుపడును. మీ ప్రయత్నం సానుకూలంగా తగిన బందోబస్తు యావత్తూ

నేను చేస్తాను. మీస్వంత చిక్కులు కూడా వదిలినవి గనక మీరు వెంటనే బయలుదేరి వెతకడం ఆరంభించవచ్చును. యీ కారణం చేత మీ వివాహం పోస్ట్‌పోన్ కావలసి వొస్తుందిగదా అని మాత్రం విచారిస్తున్నాను.

గిరీ : అట్టి విచారం తాము పడనక్కరలేదు. మా గురువుగారి ఉపదేశం – డ్యూటీ ముందూ, ప్లెజర్ తరవాతానండి. అందులో నేను చిన్ననాటి నుంచీ కొంచం కాన్‌సెన్‌ట్రేషనూ, ఇంద్రియనిగ్రహమూ అభ్యాసం చెయ్యడం చాతనూ, వొళ్లు మరిచి యెల్లప్పుడూ యేదో ఒక వ్యాపకంలో కొట్టుకుంటా వుండడంచాతనూ, స్త్రీసుఖములయెడల నాకు విముఖతలావండి. అందుచేతనే మావాళ్లంతా నాకు నెపోలియన్ ఆఫ్ ఆంటినాచ్ అని పేరుపెట్టారు. యీ జీవితకాలవంతా సోషల్ రిఫారమ్ కింద వినియోగ పరుద్దావం నే నిర్ణయంతో వివాహంమాని మా గురువుగారి దగ్గిర లెఫ్టెనెంటుగా ప్రవేశించానండి. బుచ్చమ్మయొక్క హృదయ నైర్మల్యమూ, ఆమె దురవస్థా చూచిన్నీ, నా శిష్యుడి యందు నాకు వుండే ప్రేమాతిశయం చేతానున్నూ, ఆమెయందు కూడా ప్రేమాతిశయం నాకు కలిగి, ఆమెను వివాహం కావడముకు వొప్పుకున్నానుగానండి, ఇంద్రియ సుఖముల నపేక్షించి కాదు. ఆమెకూడా నన్ను ప్రేమించి, విధవా వివాహము కూడుననే నిశ్చయ ముతో నన్ను వివాహము కావడముకు అంగీకరించారండి. గనక మా మారియేజి అనేది, ట్రూలవ్‌మారియేజి గాని, సాధారణపు విడోమారియేజి కాదండి.

సౌజ : మీ గురువుగారూ అలాగే వ్రాశారు. గాని మీరు విడోమారియేజి చేసుకుంటే మీ అన్నగారు మిమ్మల్ని పెంచుకోరేమో?

గిరీశ : తమ మాటను ఆయన అతిక్రమించబోరండి. ఒకవేళ ఆయన వప్పకపోతే, దత్తత వదులుకుంటాను గాని, ప్రాణసమానురాలైన బుచ్చమ్మను విడవనండి.

సౌజ : ఆమె అదృష్టవంతురాలు.

గిరీశ : అట్టి స్త్రీ రత్నము (చడిలేకుండా ఒక మనిషి మెట్లెక్కి వచ్చి ద్వారము దగ్గిర తనకు యెదురుగా నిలిచివుండడము చూచి గిరీశం నిర్ఘాంతపోయి, మాటమాని నోరు తెరచును. ఆ వైఖరి సౌజన్యారావు పంతులు కనిపెట్టి)

సౌజ : యేవిటి అలా చూస్తున్నారు? (గిరీశం చూస్తూ వున్న వేపు తానును దృష్టి తిప్పి, వచ్చిన మనిషిని చూసును)

గిరీశ : యిట్టి స్త్రీ రత్నము దొరికిన కారణం చేత నేనే అదృష్టవంతుణ్ణి అని భావిస్తాను. అయితే "పరోపకారః పుణ్యాయ పాపాయ పరపీడనం" అన్న న్యాయప్రకారం, ఒకర్ని కాపాడి ఉపకారం చెయ్యడం ఉత్కృష్టమైన పుణ్యం. నిష్కారణంగా, వాడి మానాన్న

వాడు బతుకుతున్న వాడికి అపకారం చెయ్యడం పాపానికి కారణం. గనుక మా అన్నయ్యని యెంత కష్టపడి అయినా నేను కాపాడడం విధి అని యెరుగుదునండి.

సౌజ : (కొత్తగా వచ్చిన మనిషితో) యెవరు మీరు?

కొత్త మనిషి : జరూరు ప్రయోజనం కలిగి వచ్చానండి. వర్తమానం చెయకుండా వచ్చినందుకు క్షమించవలెను – కింద నౌఖర్లు కానరాలేదండి.

సౌజ : రండి – కూచోండి.

గిరీశ : (లేచి వెళ్ళి ఒక కుర్చీ తెచ్చి తన కుర్చీ పక్కను వేసి) దయచెయ్యండి.

కొత్త మనిషి : (కూచోక) అక్కర్లేదు.

సౌజ : కూచోండి (కొత్తమనిషి కూచొనును) తాము యెవరండి?

కొత్త మనిషి : నేనెవరో మనవి చెయక తీరదా అండి?

సౌజ : యే కారణం చేతనైనా పేరు చెప్పడం యిష్టం లేకపోతే, చెప్పనక్కరలేదండి.

కొత్త మనిషి : నేవచ్చిన పనికి, నా పేరుతో పనిలేదండి. కొన్ని కారణములచేత నా పేరు చెప్పడముకు వీలు లేదండి. క్షమించవలెనని ప్రార్థన.

గిరీ : షెక్స్పియర్ అన్నాడు కాడా అండి "వాట్సినె నేమ్?" అని. దానిని నేను చిన్న గీత ముక్కగా తర్జుమా చేశానండి. "పేరులోన నేమి పెన్నిధియున్నది" మన శాస్త్రాల్లో కూడా యెవరి పేరు వారు గట్టిగా ఉచ్చరించితే పాపవఁన్నారు. తమకు విశదమే.

కొత్త మనిషి : మరివొకరితో అయితే కల్పించి మారు పేరు చెప్పుదును. తమచోట అబద్ధం ఆడజాలనండి.

గిరీ : భోజరాజు ముఖం చూస్తే కవిత్వం పుట్టినట్టు, తమ ముఖం చూస్తే యెట్టి వాడికైనా నిజవేఁ నోటంట వొస్తుందండి.

కొత్త : ఒకానొకరికి తప్ప.

గిరీ : "సచేమాన్ ఈజ్ టుబి పిటీడ్" అనగా అట్టి మనిషి వుంటే ఆ మనిషి యెడల మనం కనికరం కలుగజేసుకోవాలి – అంతే.

సౌజ : అసత్యవఁనేది యెవరితోనూ ఆడకూడదు.

కొత్త : మంచివారి యెడల మంచిగానూ, చెడ్డవారి యెడల చెడ్డగానూ, వుండమని మా తల్లిగారు ఉపదేశం చేశారు. అంచేత తమతో అబద్ధవాఁడనన్నాను.

సౌజ : మీ తల్లిగారు పూజ్యులేగాని, వారి ఉపదేశంలో మీరు మొదటి సగమే అవలంబించి కడం సగమూ మార్చి, మనం చెడ్డవారని అనుకునే వారి యెడల కూడా మంచిగా వుండుటకు ప్రయత్నము చేస్తే, దయాపరిపూర్ణుడైన భగవంతుడు సృజించిన యీ లోకము మీకు మరింత యింపుగా కనపడుతుంది. మీకూ మీ పరిచయం కలిగిన వారికీ మరింత సౌఖ్యము కలుగుతుంది. కాక మంచి చెడ్డలు ఏర్పర్చగలిగిన వాడు యెవడు? మంచిలోనూ చెడ్డ వుంటుంది. చెడ్డలోనూ మంచి వుంటుంది.

గిరీశ : యేమి విలవైన మాటలు! ఒక చెడ్డ మనిషి వున్నాడనుకోండి. ఒకణ్ణి అనడవెందుకు? నేనే ఆ చెడ్డవాణ్ణి అనుకోండి. అట్టి చెడ్డవాడనైన నా యెడల మంచిగా వుండడమే యోగ్యత. తమవంటి మంచి వారి యెడల అంతా మంచిగానే వుంటారు. "అపకారికి నుపకారము నెపమెన్నక చేయువాడు నేర్పరి సుమతీ" అని కవి అన్నమాట పర్‌ఫెక్ట్ జెమ్ కాదా అండి!

సౌజ : నా భావం మా బాగా ఉపన్యశించారు.

కొత్త : (సౌజన్యారావు పంతులుతో) తమ వాక్యం గురూపదేశంగా భావించి, యిటుమీదట చెడ్డవారి యెడల కూడా మంచిగా వుండడముకు ప్రయత్నిస్తాను. తమ శిష్యరికం లభించడం నాకు పెన్నిధి. సత్పురుషుల దర్శనం సద్యోఫలం కలది. తాము మంచిలో చెడ్డ వుంటుందని శలవిస్తిరి. పరిపూర్ణమైన తమ మంచిలో చెడ్డలేదని వింటున్నాను.

సౌజ : పరిపూర్ణమైన మంచి ఒక్క భగవంతుడియందే కలదు. నా చెడ్డలోకవేఁవెఁరుగును?

గిరీ : మిషనరీ ఒరిజినల్ సిన్ అంటాడండి. మన వాళ్ళు దుష్కర్మ అంటారు. దాంతస్సాగొయ్యా (బెగ్ యువర్ పార్డన్) ఆ ఒరిజినల్ సిన్, లేక కర్మ, అనేది యెంత మంచివాడినైనా, యెంత కట్టుదిట్టవైఁన వాడినైనా రెక్క పట్టుకుని తప్పు తోవలోకి లాగుతుందండి. తమకు విశదము కానిది యేమున్నది?

సౌజ : "బలవానింద్రియగ్రామో విద్వాంసమపికర్షతి" అని గీత చెబుతూంది. యెవడి చెడ్డ వాడు దాచుకుని, మంచినే పైకి కనపర్చుతాడు.

కొత్త : ఒకానొకరు లేని మంచిని కూడా వున్నట్టు ప్రచురపరిచి లోకాన్ని భ్రమింపచేస్తారు.

సౌజ : సత్యం. అందుచేతనే మంచి చెడ్డలు మనసే యెరగవలెగాని లోకమేవెఁరుగును అని అన్నాను.

కొత్త : నటన వల్ల కొద్ది కాలవేఁ లోకానికి కళ్లు కప్పవచ్చును గాని, నిడివి మీద బంగారాన్నీ, యిత్తడినీ లోకం యేర్చేస్తుందండి (గిరీశంతో) యేమంటారు?

గిరీశ : పంతులు గారికి నిద్రభంగవౌఁతుంది. మీరు వచ్చిన పనేదో -

కొత్త : (సౌజన్యారావు పంతులుతో) స్వాభావికంగా మంచికి లోకం గుడ్డి; చెడ్డ వెతకడానికి చారెడు కళ్లు; గనక, చూస్చూసి, లోకం ఈయన మంచివారు, అని నిర్ధారణ చేసిన తరవాత, వారు మంచివారు కాక తీరదండి - తమవంటి మంచివారు వలవేస్తే యెక్కడా కనపడడం కష్టం అండి. గనక తమ దర్శనం నాకు కావడం వల్ల యీరోజు, నా జన్మానికల్లా సుదినంగా భావించి సంతోషిస్తున్నాను.

గిరీ : సందేహవేఁవిఁటి!

సౌజ : మంచిగా వుందావఁని ప్రయత్నిస్తున్నాను. అంతకన్న నా యందు యోగ్యత యేమీలేదు. మీరు వచ్చిన పని చెప్పారు కారు.

గిరీశ : నేను కనుక్కుని తమతో ఉదయం మనవి చేదునా?

సౌజ : జరూరు పనిమీద వచ్చినవారూ, పేరు చెప్పని వారూ, మీతో వారికార్యం చెబుతారా? మీది యెంత సత్య కాలం?

గిరీశ : వారికి నేనేమైనా సాయం చెయడానికి అవకాశం వుంటుందేమో అనీ, తమకు నిద్రవేళైందనీ, మనవి చేశాను.

కొత్త : గిరీశంగారు లోకోపకారపరులు.

సౌజ : మీకు కృత పరిచితులా?

కొత్త : వారిని యెరగని వారెవరండి?

గిరీశ : వారు నాయందు వుండే దయచేత అలా శలవిస్తున్నారు గాని, నన్ను అంతా యెరగడానికి నేనే పాటి వాణ్ణండి. అయినా తరుచుగా లెక్చర్లు యిస్తూ వుండడం చాత, వీరివంటి సత్పురుషులు నన్ను యెరిగివుండడం కద్దు; సత్కరించడం కద్దు. వీరిని కూడా నేను చూచివుందును. అందుచేతనే వీరు కనపడగానే, యెవరు చెప్మా చూచినట్టుందీ, అని! కలవిలపడ్డాను. వారు కూడా ప్రచ్ఛన్నులై వుందామని నిశ్చయించుకున్నారు గనక, నేను జ్ఞాపకం తెచ్చుకోడానికి ప్రయత్నం చెయ్యను; నేను పోయి పరుంటాను. తాము ఉభయులు మాట్లాడుకోవొచ్చును.

సౌజ : ఆలాగే చెయ్యండి.

గిరీశ : (సౌజన్యారావు పంతులుతో) నమస్కారం. (కొత్తమనిషితో) మీరు బ్రాహ్మలా?

కొత్త : కాను.

గిరీశ : (కొత్త మనిషితో) అయితే, దాసోహం ! – టు ది అన్సోన్! (నిష్క్రమించుతూ గుమ్మము దగ్గరకు వెళ్లి తిరిగి చూసి కొత్తమనిషిని బతిమాలుకున్నట్లు అభినయించి, వెళ్లును.)

సౌజ : గిరీశం గారు కవి – మహా యోగ్యవైఁన చిన్నవాడు.

కొత్త మనిషి : వితంతువులను పెళ్లాడడం, యాంటీనాచీ కూడా మంచికి ఆవశ్యకవేఁనా అండి?

సౌజ : వితంతువులను, యిష్టమైతే పెళ్లాడవొచ్చును. లేకుంటే మానవొచ్చును. మంచితో దానికి పనిలేదు. గాని వేశ్యా సంసర్గ కలవాడు యెన్నడూ మంచివాడు కానేరడు.

కొత్త మనిషి : అంతేనా అండి, లేక వేశ్యను చూడరాదు; వేశ్యతో మాటాడరాదు; వేశ్య పాట వినరాదు; అని నిర్ణయం కూడా వున్నదా అండి?

సౌజ : అలాంటి నిర్ణయం వుంటే మరీ మంచిది.

కొత్త మనిషి : తమరు యాంటినాచ్ అనుకుంటాను.

సౌజ : ఔను.

కొత్త మనిషి : (చిరునవ్వుతో) గిరీశంగారూ యాంటీనాచే కదా అండి?

సౌజ : మీకు తెలియదా? ఆయన యాంటినాచికి గురువు.

కొత్త మనిషి : ఆయన నాకు కూడా గురువులేనండి.

సౌజ : అలాగనా? నాకు చాలా సంతోషం.

కొత్త మనిషి : యీ విషయంలో చాలా కాలవాఁయి నాకు ఒక్క సందేహం వుండిపోయింది; క్షమిస్తే మనవి చేస్తాను.

సౌజ : చెప్పండీ – తప్పేమి?

కొత్త మనిషి : వేశ్యలను పాటకు పిలవకపోతే, వాళ్లు బతకడం యెలాగండి?

సౌజ : పెళ్లి చేసుకుంటే సరి.

కొత్త మనిషి : గిరీశంగారి లాంటి వారిని అనా తమ అభిప్రాయం?

సౌజ : యేమిమాట అన్నారు! రేపో నేడో ఆయ్న ఒక పవిత్రమైన వింతువును పెళ్లికానై యున్నారు గదా, వేశ్యనా పెళ్లాడుతారు?

కొత్త మనిషి : జపాన్ దేశంలో గెయిషాలని వేశ్యలు వున్నారనీ, వాళ్లని గొప్ప గొప్పవారు కూడా పెళ్లాడతారనీ యీ గిరీశం గారే కాబోలు చెప్పగా విన్నాను. జపాన్ దేశం గొప్పదేశం అని అంటారండి?

సౌజ : ఔను గాని, గొప్పదేశంలో వున్న చెడ్డనే మనం అవలంబించాలా? గిరీశం గారు అట్టి అపవిత్రమైన పనికి ఇయ్యకొనరు.

కొత్త మనిషి : అయితే పెళ్లి చేసుకోగోరిన వేశ్యలకు కోరతగిన వరులు దొరకడం యెలాగండి? లేక యెట్టి వారైనా సరే అని తమ అభిప్రాయమా అండి?

సౌజ : ఈ సంగతి యింకా నేను బాగా ఆలోచించ లేదు – వేశ్యలు విద్యలు నేర్చి, ఇతర వృత్తుల వల్ల సత్కాలక్షేపము చెయ్యరాదా?

కొత్త మనిషి : అట్లా చేస్తే, తమవంటి వారు వాళ్లను వివాహమౌదురా?

సౌజ : యేం ప్రశ్న? నేను యెన్నడూ వేశ్యను పెళ్లాడను, నా యెత్తు ధనం పోస్తే వేశ్యను ముట్టను.

కొత్త మనిషి : ప్రమాదం వల్ల వేశ్య శరీరం తమకు తగిలితే?

సౌజ : (నవ్వుతూ) తగిలిన శరీరం కోసేసుకుంటాను. చిత్రమైన ప్రశ్నలడుగుతున్నారు !

కొత్త మనిషి : వేశ్యజాతి చెడ్డ కావచ్చును. గాని తాము శలవిచ్చినట్టు చడ్డలో మంచి వుండకూడదా? మంచి యెక్కడనున్నా గ్రాహ్యం కాదా అండి?

సౌజ : మంచి యెక్కడనున్నా గ్రాహ్యమే. గాని మీరు వచ్చిన పని చెప్పారు కారు?

కొత్త మనిషి : నా పని మట్టుకు మిమ్మల్ని చూడడమే.

సౌజ : చూడడానికి నిశీధి వేళ రావలెనా?

కొత్త మనిషి : మీ పని మించిపోకూడదని అట్టి వేళ వచ్చాను.

సౌజ : మించిపోయే పనులేవీ నా పనులు లేవే?

కొత్త మనిషి : దురవస్థలో వున్న వారి పనులల్లా తమ స్వంత పనులు గానే యోచింతురని లోకుల వల్ల విన్నాను. మరేం లేదు, అవధాన్లు గారి కేసులో గట్టి సహాయం చెయ్యగలిగిన వారి నౌకరిని నేను యెరుగుదునండి.

సౌజ : అలాగైతే మిమ్మల్ని మా పాలిట దేవుణ్ణిగా భావిస్తాం.

కొత్త మనిషి : అంత మాట నాకు దక్కాలి గదా అండి?

సౌజ : యేమి అలాగ అంటున్నారు?

కొత్త మనిషి : మరేమీ లేదు. ఆ కార్య సాధనము ఒక వేశ్యవల్ల కావలశివున్నది. అదీ చిక్కు.

సౌజ : డబ్బు యిద్దాం.

కొత్త మనిషి : ఆ వేశ్య ద్రవ్యానికి సాధ్యురాలు కాదండి.

సౌజ : అయితే మరేమి కోరుతుంది?

కొత్త మనిషి : ఆమె కోరిక అసాధ్యవఁని తలుస్తానండి.

సౌజ : అయినా యేమిటో చెప్పండి.

కొత్త మనిషి : చెప్పితే మీకు ఆగ్రహం రావడమే కాని, కార్యం వుండదనుకుంటానండి.

సౌజ : తనను వుంచుకోమంటుందా యేమిటి! అది యెన్నడూ జరిగేపని కాదు.

కొత్త మనిషి : ఆ ముసలి బ్రాహ్మడి దురదృష్టం! మనవేఁం చెయగలవండి?

సౌజ : యెంత బుద్ధిహీనురాలు! అసందర్భమైన యిలాటి కోరిక కోరతగునా? మీరెలా మోసుకొచ్చారు యింత అసంభావితమైన మాట?

కొత్త మనిషి : వ్యవహార విషయములు మాట్లాడుతూన్నప్పుడు మంచైనా, చెడ్డైనా ఉన్న మాటలు నాలుగూ అనుకోవడం విధాయకం గదండి. ఆ మనిషి తలకితగని వెఱ్ఱికోరిక పెట్టుకుంది అనేమాట అన్నంతినే మనిషల్లా యెరగడా అండి?

సౌజ : నేను మన్మధుణ్ణనా నన్ను వలిచింది?

కొత్త మనిషి : మిక్కిలీ మంచివారని కాబోలు.

సౌజ : సానిదానికి మంచితో పని వుండదు. ఇది యేదో యెత్తై వుండాలి.

కొత్త మనిషి : మృచ్ఛకటిక చదివిందేమోనండి.

సౌజ : వసంతసేనలాంటి మనిషి వెఱ్ఱి కవీశ్వర్ల కల్పనలో వుండాలి గాని, లోకంలో వుండదు. యేదో యెత్తు. అందుకు సందేహం వుండదు – సాధనాంతరం లేదో?

కొత్త మనిషి : తమరు ప్రశ్నలు అడుగుతారు. విన్నమాట మనవి చేస్తే ఆగ్రహిస్తారు. యేం సాధనం?

సౌజ : శ్రీకృష్ణుడి అనుగ్రహం వల్ల ఆగ్రహమనే వస్తువను చంపుకోవడముకు సదా ప్రయత్నం చేస్తున్నాను. స్ఖాలిత్యం కనపర్చారు. కృతజ్ఞుడను, చెప్పవలసినది చెప్పండి.

కొత్త మనిషి : తమకు వుంచుకోవడం మనస్కరించకపోతే, తనను వివాహము కావచ్చునని కూడా ఆ మనిషి అభిప్రాయము.

సౌజ : మంచివారిని హేళన చెయ్యవలసినదని కూడా మీ తల్లి గారి ఉపదేశం కాబోలు?

కొత్త మనిషి : మీ శ్రీకృష్ణుని మీద ఆన – మీ యెడల నాకు అమాయకమైన భక్తి కలదు. తమరి యెడల తృణీకార భావము నా హృదయమందు యెన్నడూ పుట్టదు. నమ్మండి.

రాయబారి మోసుకువచ్చే మాటలకు రాయబారిని తప్పుపట్టడం ధర్మం కాదు. యివి జరిగే మాటలని నేను మనవి చెయ్యలేదు. వున్నమాట మనవి చేస్తే, వకీళ్లు గనక వేశ్యపెట్టిన చిక్కు, విప్పజాలకపోతారా అని మనవి చేశాను.

సౌజ : వేశ్యలకు వకీళ్లు సమదంతా అనా? (నవ్వి) నేను మట్టుకు వోడిపోయినానని వొప్పుగుంటున్నాను. యెగతాళీలో దించకండి– వేశ్య డబ్బొల్లకపోదు. ద్రవ్యం కోరమనండి, ఆయనైనా యిస్తారు, నేనైనా యిస్తాను.

కొత్త మనిషి : అందాకా యెందుకండి? తమదాకా అక్కరలేదు. ఆ బ్రాహ్మడికి ఉపకారార్థం నేనేయిస్తును. ఆ మనిషి ద్రవ్యానికి సాధ్యురాలు కాదని మనవి చేశాను; నమ్మరా?

సౌజ : అన్నట్టూ, మీరు గిరీశం గారి శిష్యులమంటిరికదా? మీరు యాంటినాచ్ కారా? అయితే, వేశ్యవల్ల యీ భోగట్టా యావత్తూ మీకు యెలా వొచ్చింది? యిదంతా యెగతాళా? కుట్రా?

కొత్త మనిషి : నమ్మని వారితో యేమి చెప్పను? యిది కుట్రా కాదు; యెగతాళీ కాదు. నేను అక్షరాలా యాంటీనాచ్‌నే. వివేకలేశం వున్నవారు యెవరు యాంటినాచ్ కారండి? గాని, విధికృతం చేత నాకు వేశ్యాసంసర్గ తప్పింది కాదు.

సౌజ : యేవిటో ఆ విధికృతం?

కొత్త మనిషి : ఇది! (కొత్త మనిషి నెత్తిని వున్న పాగా తీసి జుత్తును జారవిడచి; వెనకకు తిరిగి తొడుగుకున్న కోటు విడచి, కప్పుకున్న శాలువ వలెవాటుగా వేసికొని సౌజన్యారావు పంతులు వేపు తిరిగి) నా వూరూ పేరూ అడిగితిరి. వూరు విజయనగరం, పేరు మధురవాణి!

సౌజ : (మొదట ఆశ్చర్యమగ్నుడై, యోచనపైని కోపావేశము కలిగి నిలిచి) యేమి మోసము జరిగినది!

మధు : గురువుల ఉపదేశం గురువులే మరవ కూడదు. చెడ్డలో కూడా మంచి వుండవచ్చును. కాక మంచి చెడ్డలు యెంచేవారెవరు?

సౌజ : యేమి దగా!

మధు : నిర్మలమైన అంతఃకరణతో వస్తిని, నిజం దేముడెరగవలె. దగా అని తోచినది; యేమి చెయ్యగలను? వెళతాను.

సౌజ : శీఘ్రంగా వెళ్లవచ్చును.

(మధురవాణి పాగా కోటూ విడిచి గుమ్మము వరకు వెళ్లును.)

సౌజ : నిలు-నిలు - (మధురవాణి తిరిగి వచ్చి కొంచము యెడముగా యెదట నిలుచును.)

సౌజ : పాగా, కోటూ మరిచిపోయినావు.

మధు : అంతేనా? మనసే మరచిపోయినాను; కొదవేవింటి? (తిరిగి రెండడుగులు వెళ్లును.)

సౌజ : మాట!

మధు : (తిరిగిచూసి) యీ మాటు యేం మరిచానండి!

సౌజ : నువ్వు మరవలేదు, నేనే మరిచాను; లుబ్ధావధాన్లు గారి మాటేమిటి?

మధు : తమమంచి లోక ప్రసిద్ధమైనప్పటికీ, ఆయనయందు తమకు అట్టే అభిమానం భగవంతుడు పుట్టించలేదు.

సౌజ : ఆయనను కాపాడడముకు న్యాయమైన పని యేమి చెయ్యమన్నా చేస్తాను. అనేక సంవత్సరములాయ, వేశ్య అన్నది నా యింటికి రాలేదే? నేను వేశ్యతో యెన్నడూ మాట్లాడలేదే? ఈనాటికి వ్రతభంగమైనది గదా, అని అపారమైన విచారములో మునిగివున్నాను.

మధు : తమరు ప్రాజ్ఞులు ; వ్రతభంగమేది?

సౌజ : నిశిరాత్రివేళ పడకింటిలో వేశ్యను పెట్టుకొని మాట్లాడడం కన్న యింకాయేమి కావలెను?

మధు : తమరు నన్ను రప్పించలేదే? వేశ్యలు పార్టీలైతే, వకీళ్లు కేసులు పట్టరో?

సౌజ : పడతాం, పట్టం; యేమైనా నువ్వు పార్టీవైనా కావే?

మధు : కాను - గాని మీ పార్టీని కాపాడే మనిషిని నేను యెవతెనైతేనేమి-నను చూడకూడదా? అది అలా వుండగా వేశ్యలము దేవాలయములలో భగవంతుణ్ణి చూడడమునకు పోవచ్చును గదా? సత్పురుషులైన తమవంటి వారి దర్శనమునకు మాత్రం నిరోధమా?

సౌజ : "మంచివారు, మంచివారు" అని పలుమారు అంటూవుంటే, నాకు లజ్జగా వుంది. ఆ మాట మరి అనకు - చూడరావచ్చును గాని రాత్రివేళ పడకింట్లోనా?

మధు : వేశ్యనని వర్తమానం చేస్తే పగటివేళ చూతురో?

సౌజ : నా శత్రువులు యెవళ్లో నిన్ను నా దగ్గిరకు పంపారు (నఖ సిఖపర్యంతం నిదానించి) యెంతటివాళ్లైనా వుంటారు!

మధు : అలాగైతే తమమంచే తమకు శత్రువై వుండాలి. మీ కార్యం నిర్వహించి డబ్బు ఒల్లనప్పుడు కుట్రా కూహకం లేదని నమ్ముదురా?

సౌజ : అంత మంచి మనిషివి అయితే, పాపము ఆ బ్రాహ్మడికి ఉపకారం నీవు చెయ్యరాదా? మధ్య నాకు గండగత్తెరేమి?

మధు : నేను మంచిదాననని నమ్మగలరా?

సౌజ : ఆ బ్రాహ్మణ్ణి కాపాడితే నమ్మనా?

మధు : అయితే, ఒక తుని తగువు మనవి చేస్తాను.

సౌజ : అట్టే సేపు నువ్వు నా యెదట గానీ నిలిచివుంటే, నువ్వు యేతగువు తీరిస్తే ఆ తగువుకు వొప్పుదల అవుతానేమో అని భయవేఁస్తూంది.

మధు : (ముఖము పక్కకు తిప్పి) ఒక్క చిన్న ముద్దుకు కరువో?

సౌజ : అంతటితో కార్యం నిర్వహిస్తావా?

మధు : యేంజెయనూ, మరి?

సౌజ : నా వ్రతభంగం చెయ్యడవేఁనా నీ పట్టుదల?

మధు : అడుగు మెట్టుకు దిగానని మెప్పులేదు గదా? యిష్టం లేని పని యేల చేయించవలె? శలవు. (రెండు అడుగులు వెళ్లును)

సౌజ : ఆగు (మంచము మీద కూర్చుని – దుప్పటీ కప్పుకుని) కూచో.

మధు : కూచోను.

సౌజ : వెయ్యి రూపాయలిస్తాను. తీసుకుని బ్రాహ్మణ్ణి కాపాడు.

(మధురవాణి తిరిగీ వెళ్లబోవును.)

సౌజ : వెళ్లకు – నీకు ముద్దా కావాలి? యేం వెఱ్ఱి మనిషివి? యేమిలాభం?

మధు : నాకు తెలియదు.

సౌజ : తప్పదూ?

మధు : తప్పదనుకుంటాను.

సౌజ : అయితే విధిలేక వొప్పుకుంటున్నాను. చిత్రం! వెయ్యి రూపాయలకంటే వక ముద్దు యెక్కువ విలవా? సరే – నువ్వు చేసే సాయఁవేదో చెప్పు.

మధు : తెల్ల బియ్యం, పాటిమానికా – లుబ్ధావధాన్లు గారు వివాహవైఁన పిల్ల ఆడ పిల్లకాదు.

సౌజ : (ఆశ్చర్యముతో) యేమిటీ!

మధు : మరచితిని – అందుతో సంబంధించిన వారికి యెవరికిన్నీ హాని రాకుండా కాపాడతావఁని శలవిస్తేనే కాని పేర్లు చెప్పజాలను.

సౌజ : లేకుంటే చెప్పవా?

మధు : చెప్పను.

సౌజ : లుబ్ధావధాన్లుగారి వల్ల యెవరికిన్నీ బాధ లేకుండా కాస్తాను. అయనకు కాక ఇతరులు యెవరికైనా హాని చేసి వుంటే, నావశం కాదు.

మధు : చాలును. యిహ చెబుతాను. కరటక శాస్త్రుల్లు గారు వారి శిష్యుడికి ఆడవేషం వేశి పెళ్లిచేశారు.

సౌజ : కరటక శాస్త్రుల్లా గుంటూరు శాస్త్రుల్లు!

మధు : అవును. కొంచెం చిరిగెడ్డం అంట్టించుకున్నారు; అంతే భేదం –

సౌజ : ఔరా? అతగాడి దారుణం !

మధు : అతని వల్ల తప్పులేదండి ; అగ్నిహోత్రావధాన్లుగారి కూతురు ఆయన మేనకోడలు. ఆ పిల్లని లుబ్ధావధాన్లుగారికి యివ్వడానికి నిశ్చయమైన సంగతి తమకు విశదమే. ఆ సమ్మంధం తప్పించుటకు కరటక శాస్త్రుల్లు గారు యీ యెత్తు యెత్తారు. ఆయనకు మాత్రం హాని రానీకండి.

సౌజ : ఔరా? యేమి చిత్రము! మేలుకున్నానా నిద్రబోతున్నానా?

మధు : నా ఫీజు ఇచ్చి మరీ నిద్రపొండి.

సౌజ : బీదవాణ్ణి యిచ్చుకోలేనే?

మధు : నాకు లోకంలో ధనవంతా అదే అనుకున్నానే?

సౌజ : నీవు సొగసరివి. ముద్దు చేదని కాదు. వ్రత భంగం గదా అని దిగులు.

(ముద్దు పెట్టుకొనబోవును)

మధు : ఆగండి.

సౌజ : ఏమి?

మధు : నా వ్రతమో?

సౌజ : యేమిటది?

మధు : చెడని వారిని చెడగొట్టవద్దని మా తల్లి చెప్పింది.

సౌజ : చెప్పితే?

మధు : అందుచేత, మిమ్మల్ని ముద్దు పెట్టుకోనివ్వను.

సౌజ : కృతజ్ఞుడనై వున్నాను!

మధు : ఆ పుస్తకము నేను చూడవచ్చునా అండి?

సౌజ : చూడు.

(మధురవాణి పుస్తకము విప్పి చదువును.)

మధు : భగవద్గీతలు, యిది మంచివారు చదివే పుస్తకమా అండి?

సౌజ : యిది చెడ్డవారిని మంచివారినిగా చేశే పుస్తకం.

మధు : దానిలో యేముందండి?

సౌజ : అది చదివిన వారికల్లా విలవలేని గొప్ప స్నేహితుడొకడు దొరుకుతాడు.

మధు : యెవరండి ఆ స్నేహితులు?

సౌజ : శ్రీకృష్ణుడు.

మధు : శ్రీకృష్ణుడు సానిదానితో కూడా స్నేహం కడతాడా అండి?

సౌజ : శ్రీకృష్ణుడు తన్ను నమ్మినవారితో అల్లా స్నేహం కడతాడు. పరమాత్మకు జాతి భేదం లేదు.

మధు : శ్రీకృష్ణుడు ఆంటీనాచి కాడా అండి.

సౌజ : యేమి పెంకెవు!

మధు : అయితే ఈ పుస్తకం చదువుతాను. చదివి మంచిదానను అవుతాను.

సౌజ : కావలిస్తే ఆ పుస్తకం తీసుకువెళ్లు.

మధు : కృతార్థురాలను – శలవా?

సౌజ : (వెన్నుకుప్ప వేపు చూచి యోచించి) నువ్వు మంచిదానివి. యెవరో కాలుజారిన సత్పురుషుడి పిల్లవై వుంటావు. యీ వృత్తి మానలేవో? స్థితిలోపమా?

మధు : దైవానుగ్రహం వల్ల లోపం లేదు. నా వృత్తి యొక్క హైన్యత గుర్తెరుగుదును. సత్పురుషుల దయ సంప్రాప్తమైన తరవాత దుర్వృత్తి యేల వుంటుంది?

సౌజ : (భగవద్గీతా పుస్తకము మీద నున్న శ్రీకృష్ణుని విగ్రహమును వేలునజూపి) సత్పురుషుడనే నామము సార్థకముగాగల యీ సత్పురుషుణ్ణి నీకు యిచ్చాను. ఆయన స్నేహం బలమైనకొలదీ మా బోట్లను తలచవు.

మధు : అప్పటప్పట తమదర్శనం చేసుకోవచ్చునా?

సౌజ : (తటపటాయించును)

మధు : వృత్తి మానినా, మంచి -

సౌజ : అయితే రావచ్చును.

మధు : కృతార్థురాలను, (పుస్తకము వక్షమున ఆని చేతులు జోడించి) శలవు!

సౌజ : మరోమాట! (మధురవాణి ప్రశ్నార్థకముగా కనుబొమలెత్తి చూచును) నీకు గిరీశం గారి పరిచయం యెక్కడ?

మధు : క్షమించండి.

సౌజ : చెప్పవా?

మధు : తాము చెప్పక తీరదని ఆజ్ఞాపిస్తే దాటగలనా? పాపము ఆయనను బతకనియ్యండి.

సౌజ : అతడి బతుకు మాట ఆలోచించుతున్నావు. వీడు అవ్యక్తుడైతే, పాపము ఆ బుచ్చమ్మ బతుకు చెడుతుంది. అది ఆలోచించావు కావు.

మధు : (ఆలోచించి) అవును ఆయన నాకు కొంతకాలం యింగిలీషు చదువు చెప్పేవారు. కొంతకాలం వుంచుకున్నారు కూడాను.

సౌజ : యెన్నాళ్ల కిందట?

మధు : మొన్నమొన్నటి దాకా.

సౌజ : చిత్రం! ఒక్క నిమిషము ఆగు. (పైకి వెళ్లి గిరీశమును వెంటబెట్టుకుని వచ్చి) నెపోలియన్ ఆఫ్ యాంటి నాచ్ గారూ! యీమెను మీరు యెరుగుదురా?

గిరీ : కొంతకాలం కింద గిరీశం అనే ఫూలిష్ యంగ్ మేన్ వొకడు వుండేవాడు. మధురవాణి అనే ఆ బ్యూటిఫుల్ నాచిడెవిల్ ఒకతె వుండేది. వాడి దురదృష్టం వల్ల దాని వలలలో చిక్కి, మైమరచి అంధకారంలో పడి పోయిన మాట సత్యము. గురువుల ఉపదేశం కొంత కాలానికి జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొని, ఆ అంధకారంలోంచి వెలువడి గురువుల పాదములు చేరుకుని గతం కలగా భావించి, మరిచి, మంచితోవలో పడ్డాడు. ఆ గిరీశవేఁ యీ గిరీశం – ఆ మధురవాణే యీ మధురవాణి! స్వర్గానికి ఒక్క చీడీ తరవాయిగా వున్న నన్ను నరకానికి లాగడానికి తిరిగీ యిక్కడ నా పురాకృతం వల్ల ఆవిర్భవించింది! ఐ టర్నడ్ ఆల్టుగెదరే న్యూలీఫ్– పాపంలో కాలుజారి, పశ్చాత్తాపపడి, రిఫార్మ్ అయినాను. నా వంటి సిన్నర్స్‌ని సహాయం చేసి మంచివాళ్లని చెయ్యడం తమ బిరుదు గాని, బ్రతుకు చెరచడం న్యాయంకాదు. ఐ క్రేవ్ యువర్ మెర్సీ!

సౌజ : యెన్నాళ్ళైంది చీకట్లోంచి వెలుతురులోకి వురికి?

గిరీ : (వూరకుండును)

సౌజ : (మధురవాణితో) నువు చెప్పగలవు.

గిరీ : యెన్నాళ్లైతేనేమండి? ట్రూరిపెంటెన్సు ట్వంటీ ఫోర్ అవర్సు చాలదా అండి?

సౌజ : ఔరా? నీలాంటి ఆషాఢభూతుల వల్ల నీ గురువుగారు యెంత సులభంగా దగా పడ తారూ? అరె, నన్ను కూడా భ్రమింపజేస్తివే! నిన్ను మరి చేరనివ్వవద్దనీ, బుచ్చమ్మను పూనాలో విడోజుహోముకు పంపమనీ, మీ గురువుగారి పేర టెల్లిగ్రాం యిస్తాను. ఆమె చదువుకుని ప్రాజ్ఞురాలై తన యిష్టము వచ్చినవారిని పెళ్లిచేసుకుంటారు. లేకుంటే మానుతారు. రిఫారము అయితివని గదా నీవుచెప్పితివి. నిజమైతే, కాలేజీలో ప్రవేశించి, పైపరిక్షలకు చదువుకో. నీ ప్రవర్తన బాగున్నంతవరకు ద్రవ్యసహాయం చేస్తాను. బుద్ధి తెచ్చుకుని బతుకు. మధురవాణిని డెవిలంటివే? నీవే డెవిల్. ఆమె నీ అయోగ్యత అయినా నొక్కి అడిగితే గాని చెప్పింది కాదు. వక సత్యకాలపు బ్రాహ్మడిని కాపాడడమే కాకుండా, దుర్మార్గుడవైన నీ చేతిలో పడకుండా బుచ్చమ్మను కాపాడింది. నాకు వక మహోపకారం కూడా చేసింది. గనుక, నా సంతోషమును తెలియజేయుటకు, యిదిగో ఆమెతో షేక్‌హాండ్ చేస్తున్నాను. (షేక్‌హాండ్ చేయును) నెపోలియన్! తక్షణం యింట్లోనుంచి పైకిపో!

(గది గుమ్మం దాటి)

గిరీ : డామిట్! కథ అడ్డంగా తిరిగింది!

(తెరదించవలెను)

బిల్హణీయము

blank

బిల్హణీయము

మొదటియంకము - ఒకటవ స్థలము

అనిహిల్లా పట్టణములో రాజు ఆస్థానము

(వైయాకరణుడు నారాయణభట్టును, బిల్హణుని

మిత్రుడగు తార్కికుడు, కేశవభట్టును ప్రవేశింతురు.)

నారాయణభట్టు : మహాభాష్యానికి ఇతని తండ్రి వ్రాశిన వ్యాఖ్యానం ప్రమాణంగా యెవరు వొప్పుతారండీ! ఆలాగైతే నా శిష్యులు వ్రాసిన వ్యాఖ్యానాలు కూడా ప్రమాణవేఁ! యేవఁటారు?

కేశవభట్టు : వాదానికి యుక్తి ప్రధానం గాని పుస్తకాలతో యేంపనండీ!

నారా : యుక్తిలో నీరస సారసాలు కనిపెట్టే దాతేదండీ? ప్రభువులు నూతన ప్రియులు, ఆశ్రయించుకున్న వాళ్ళను క్షూణత పరచడమూ, పరాయి వాణ్ణి నెత్తికెక్కించు కోవడమూ వారికి నైజగుణం.

కేశ : గొంగళీలో తింటూ వెంట్రుకలు లెక్కపెట్టాడట! యిప్పుడు క్షూణత మనకు కొత్తగా వొచ్చిందా యేమిటండి భోజరాజు కాలంనుంచీ కవిత్వం విలవ హెచ్చింది; శాస్త్రాలు అడుగంటాయి. నాలుగు శ్లోకం ముక్కలు అల్లుతారనే కదా రామశాస్త్రిని కృష్ణ స్వామిని రాజు యిప్పుడు మన అందరి నెత్తిమీదా కూచోబెట్టాడు.

నారా : వెధవ కవిత్వం! నా శిష్యులు చెబుతారు అంతకన్న మెరుగ్గాను, పరిశీలించేవాడే దండీ?

కేశ : గనక మనకు యిప్పుడు కొత్తగా వచ్చిన క్షూణత లేదని నా మతం. బిల్హణుడికీ, మీకూ స్నేహం కలుపుతాను రండి?

నారా : అయితే వాడి కాళ్ళు పట్టుకోమంటారా యేవిఁటి?

కేశ : ఏవీఁ, బిల్హణుడు, రామశాస్త్రీ కృష్ణస్వామీ పాటి పండితుడూ, కవీ, కాడనా మీ అభిప్రాయం?

నారా : ఆ పీనుగులకంటే యెవడైనా నయవేఁ అని నా అభిప్రాయం.

కేశ : నేను చెప్పవచ్చిన మాటా అదే. బిల్హణుడు మహాకవీ, ప్రతిభావంతుడున్నూ. అప్పుడే రామశాస్త్రుల్లుకీ కృష్ణస్వామికీ కొన మళ్లించాడు. అది మనకో గొప్ప లాభం కాదా?

నారా : ఔను గాని, మన కొన కూడా మళ్లించే ప్రయత్నం చేస్తున్నాడే!

కేశ : మనకు కొనంటూ వొకటి వుంటే కదూ మళ్లించడానికి? మీ, నా, అదృష్టాలు నాడే గిడస బారాయి. రాజు మన శాస్త్రాలు అక్కర చెయ్యడమే మానెను. మనం సభకు రాక పోయినా యేమైనారని తనుపే లేదు. మన పదవి సదక్షిణాకంగా ధారపోస్తే వొల్లడు బిల్హణుడు.

నారా : అవును, మన అవస్థ అలాగే వుంది.

కేశ : ఈపాటి భాగ్యానికి అతగాడితో వృథావాదం మన కెందుకూ? కలహం పెంచకండి. నిన్న మీరు ఉభయులూ వాదిస్తూ వున్న సమయంలో రాజు ఉదయమంత్రితో రాచకార్యాలు ప్రశంసించుచుండెను. కనిపెట్టితిరా?

నారా : ఆలాగనండీ! అయితె నావాదవఁంతా వృథాయే? అవును. రాజు మెచ్చుతాడన్న ఆశ చాలా కాలామాయి వొదులుకున్నాను, గాని, జినచంద్రుడయినా మెచ్చుకున్నాడా?

కేశ : స్తంభాన్ని జారబడి నిద్రపోయినాడు.

నారా : ఆసి! వీడి బొడ్డు పొక్కా! పాండిత్యం కురిపిస్తూంటే యలా నిద్రపోయినాడయ్యా?

కేశ : ఇక్కడికి సంతుష్టి అయిందా?

నారా : అయితే ముందు యేంజేదాం?

కేశ : ఇటుపైని వాదం మానీసి, బిల్హణుడు ఏమన్నా మెచ్చుకుందాం.

నారా : ఓడిపోయినావఁనుకుంటాడేమో?

కేశ : బిల్హణుడి యోగ్యత మీ రెరగరు. ఎదటివాడి సత్తువ యెన్నే ఔదార్యం, పండితుల్లోకల్లా అతనియందే కలదు. నిజమైన విద్వత్తుకు జోహారు చేస్తాడు. అతను వైరులకు పిడుగు, స్నేహితులకు చందనము.

నారా : అయితే నా పాండిత్యం విషయమై అతగాడి అభిప్రాయం యెట్టిదో కనుక్కున్నారా?

కేశ : దిగ్దంతులం, మన పాండిత్యం విషయమై ప్రాజ్ఞుడైన వాడికి మరో అభిప్రాయం యెలా కలుగుతుంది? ఆయన మనసులో మాట దాచే వ్యక్తి కాడు. రేపో నేడో ఆయన ముఖతః మీరే వింటారు. అదుగో మాధవశర్మ వస్తున్నాడు మొహం మంగలంలా వుంది.

(యామినీదేవికి విద్యాగురువు మాధవశర్మ ప్రవేశించును.)

మాధవ: రాజుకు మతిపోయింది.

నారా : యేవఁండోయి?

మాధవ: యామినీదేవికి బిల్హణుడిచేత, విద్య చెప్పిస్తాడష!

నారా : మరి మీరో?

మాధ : కొత్త నీరొచ్చి పాతనీరు కొట్టుకుపోయింది.

నారా : యేం విద్య చెప్పిస్తారో?

మాధ : యేం విద్యో నాకేం కావాలి! క్షుణతలో క్షుణత, అతగాడు చదువు చెబుతూవుంటే నేను కూడా వింటూ దగ్గర కూచోవాలష! "విపులాచ పృథ్వీ" అన్నాడు, మరో రాజు కాళ్ళు పట్టుకుంఛాను.

కేశ : బావా! తొందరపడకు. నీ జీతం నిలుపు కాలేదు గద?

మాధ : లేదు గాని పువ్వులమ్మిన వూళ్ళో కట్టెలమ్మవలశి వచ్చింది గద?

కేశ : రాజుల యిష్ఠాయిష్ఠాలు మనమా శాసించే వాళ్ళము? పండితుడన్న వాడికి, కాలు కాలిన పిల్లిలాగ దేశాలు తిరిగి కష్ఠజీవనం కల్పించుకోవడానికి బదులుగా, గొప్ప ఆస్థానమందు ఉపాధి కలగడం పెద్ద అదృష్టం కాదా? అది తన్నుకుపోవడం ఉచితం కాదు. మన రాజు రాజర్షి! యిట్టి రాజు యెన్ని రాజ్యాలు తిరిగినా మీకు దొరకదు.

మాధ : రాజర్షయితే యీలాటి ఘోరం ఆచరిస్తాడండీ ?

కేశ : ఘోరానికీ, అఘోరానికీ మీరయినా యామినీదేవికి కలకాలం విద్య చెప్పేది లేదు గద? రేపో నేడో ఆమెకు వివాహవైఁ విద్య కట్టడుతుంది. యీలోగా బిల్హణుడు నొల్లుకుపోయీది యేమీ లేదు.

మాధ : యెవడిదాకా వొస్తే గాని వాడికి తెలియదు.

కేశ : యెవడైనా కాకతీరని పనికి తలవంచక తీరదు. రాజుకు యెవడు మాన్యుడైతే మనకు వాడే రాజు గనక బిల్హణుణ్ణి మంచి చేసుకోవడమే నీతి.

మాధ : మానభంగానికి కారణభూతుడైన శత్రువును బతిమాలు కొమ్మన్నావు. మంచి నీతే!

"రథకారో నిజాం భార్యాం

సజారాం శిరసా కరోత్" అన్న న్యాయంగా వుంది నీ సలహా!

కేశ : మనిషి దైవసృష్ఠి, శత్రుమిత్రులు మనుష్యసృష్ఠి. "అయం బంధుః పరోవేతి గణనా లఘుచేతసామ్! పుంసా ముదార చిత్తానాం వసుధైవ కుటుంబకమ్"

మాధ : చాల్చాలు, నీ కుతర్కం చాలించు.

(కవి కృష్ణస్వామి ప్రవేశించును, మాధవశర్మ అతనికి యెదురుగా వెళ్ళి.)

మాధ : విన్నారా?

కృష్ణ : చూచాయగా.

మాధ : (నారాయణభట్టుతో) చూశారా, అప్పుడే వూరందరికీ తెలిసింది. (కృష్ణస్వామితో) ఆ వుత్తరాది వాడు మీకంటె పెద్ద కవిషండీ?

కృష్ణ : పెద్ద కేవుఁంది; అందరికంటే తాటిచెట్టు పెద్ద. కవిత్వం ఒక పాటిగా చెబుతాడు; గాని పండితుడు.

మాధ : పండితుడే కాగట్టండి! ఒకపాటి కవి కాదు మహాకవే అనండి. రాజపుత్రికలకు, తరతరాలనుంచి ఆస్థానం కనిపెట్టుకొని కాలం గడిపిన మీ, నా, బోటివారు విద్య చెప్పడం భావ్యం గాని, శీలం యెట్టిదో, సాంప్రదాయం యెట్టిదో, తెలియని దిక్కుమాలిన పరదేశిని అంతఃపురంలో ప్రవేశపెట్టడం ఉచితమేనా?

కృష్ణ : ఆ మాట అన్నారు, ఒప్పుకున్నాను.

మాధ : (మెల్లగా) మాట వరసకు అనుకుందాం. బిల్హణుడు జారుడైతే?

కృష్ణ : మీ పుట్టేం మునిగింది? రాజు అనుభవిస్తాడు.

మాధ : ఈలోగా యీ అవమానవఁంతా నేను అనుభవించాలి గదండీ!

కృష్ణ : మానావమానములు వకడు యిస్తేనా వస్తవి? రాజుటండీ బుద్ధి యొక్కా, విద్యయొక్కా విలువ కొల్చేవాడు? లేకుంటే, ఆ రామశాస్తుల్లు సొట్ట కవిత్వం మెచ్చుతాడు గదా, రాజు తెలివి యేమని చెప్పను!

మాధ : అయితే యిప్పుడు మనం యేం జేయడం, మీ సలహా.

కృష్ణ : సలహా కేవుఁంది? మాట్లాడక ఊరుకోవడవేఁ సలహా.

మాధ : యీ అప్రతిష్ఠ సహించి యెలా వూరుకోవడం? నాలుగు మాసములు శలవు పుచ్చుకుని తీర్థయాత్రలు వెళుదునా?

కృష్ణ : వెళ్ళండి.

మాధ : (మెల్లగా) ఆహవమల్ల మహారాజు పట్టపుదేవి తరుచు వర్తమానం చేస్తూన్నారు. వస్తే నాలుగు గ్రామాలు అగ్రహారంగా దయచేయిస్తావఁన్నారు.

కృష్ణ : అలాగైతే యింకా ఆలోచిస్తారేవిఁ?

(వైయాకరణులు జిన చంద్రుడును గోవింద శాస్త్రియును ప్రవేశింతురు.)

జిన : పడపడ వాగితే, యీ రాజులు డంగైపోతారు. నాలుగు పంక్తులు వ్రాస్తే పస బయలు పడుతుంది. పత్రికావాదం పెట్టి, పత్రికలు కాశీకి పంపమనండీ; బలాబలాలు తెలుస్తాయి.

(కవి రామశాస్త్రి ప్రవేశించును.)

గోవింద : అతగాడికి ఉపాసనాబలం వుందండీ. వాదన సమయంలో నాకు యెన్నో యుక్తులు స్ఫురిస్తాయి. వాక్‌స్తంభనవై మాట పైకి రాదు. మనిషిని గెలియడం శక్యంగాని, మంత్రాన్ని గెలియడవెఁలాగ.

రామ : అంత పెనుప్రళయం అతగాడిలో యేమీ కానరాలేదే?

మాధ : (రామశాస్త్రిని పక్కకు పిలిచి) యేనాటికి యేవొఁస్తుందో తెలియదు.

రామ : యిప్పుడే వొఁచ్చింది ?

మాధ : యీనాటికి యామినీదేవికి చదువు చెప్పడానికి నేను తగాను కాను.

రామ : యేమండి?

మాధ : యేమో, రాజుగారికే తెలియాలి. రేపటినుంచి బిల్హణుడిచేత విద్యచెప్పిస్తారష!

రామ : అలాగనా, ప్రభుచిత్తం మనవేఁం చెయ్యగలం?

మాధ : అంచాతనే దేశాంతరం వెళ్ళడానికి ఆలోచించాను.

రామ : అట్టి ఆలోచన యెన్నడూ చెయ్యకండి. మీరు పిల్లలవాళ్ళు, యిల్లూ వాకిలీ, తోటా దొడ్డీ కల్పించుకున్నారు. యెక్కడికి వెళ్లినా లోకం అంతా వక్క రీతిగానే వుంటుంది. మరి వక రాజ్యంలో మాత్రం ధర్మం నాలుగు పాదాలా నడుస్తుందనుకున్నారా? వెఱ్ఱిభ్రమ! ఆకాడికి మనరాజ్యవేఁనయం. రాజు సత్యసంధుడు. నిలబడి నిర్వహించడం నీతిగాని యెవడో డంబాచారి వచ్చాడని నొగలు విప్పి వెయ్యడం పౌరషవేఁనా?

మాధ : నాలుగు రోజులు జబ్బు పేరు పెట్టుకొని యింట వుండిపోదునా?

రామ : రాజు పోల్చుకొని కార్పణ్యం వహించగలడు.

మాధ : అయితే యేం జేదాం?

రామ : (మెల్లగా) యిసుంటారండి (నాలుగు అడుగులు యెడంగా వెళ్ళి) కపట స్నేహం చేశి వాడి లోతుపాతులు కనిపెట్టండి. కర్తవ్యం ముందు ముందు ఆలోచించుకుందాం.

మాధ : మీ సలహా బాగుంది.

రామ : సాయంత్రం కలుసుకు మాట్లాడుదాం. ఇప్పుడు యెడంగా వెళ్ళిపొండి. బిల్హణుడు వస్తున్నట్టుంది.

(బిల్హణుడును, పురోహితుడును ప్రవేశింతురు.)

బిల్హ : బ్రాహ్మణోత్తములకు నమస్కారము.

రామ : (నారాయణశాస్త్రితో) చూశారా బ్రాహ్మణోత్తములంటాడు గాని పండితులనడు.

(బిల్హణుడు సభామంటపంలో నిలుచున్న వారిని, చూపు విసురున పరికించి నారాయణభట్టు దగ్గిరకు పోయి కౌగలించుకొనును.)

బిల్హ : పండితోత్తమా, మీరు పతంజలి అపరావతారము. మీ వాగ్ధోరణి నిన్న నాకు అపూర్వ కర్ణానందము చేసినది. నన్ను మెప్పించిన వైయాకరణి కిత్తునని నే ప్రతిజ్ఞ చేసిన యీ రుద్రాక్షమాల మీ కంఠము నలంకరించు గాక! (తన మెడలోని బంగారు కట్టిన రుద్రాక్షమాల నారాయణభట్టు మెడను వేయును.)

నారా : వద్దు-వద్దు-వద్దు. నేం తగను, మీ వంటి మహానుభావుల మెప్పే పది కోట్లు.

(రుద్రాక్షమాల చేతబట్టి తీయునటుల అభినయించుచు కేశవభట్టు వంక చూచును. నలుగురు పండితులును చుట్టూ మూగుదురు.)

కేశ : మహాపండితుడు చేసిన సన్మానం ప్రభుసన్మానముకన్న దొడ్డది. ఉంపించండి.

బిల్హ : యీ అపూర్వమయిన మాల రాజపండితుడైన కర్ణమహారాజు కంఠమును మున్ను అలంకరించెను, ఇప్పుడది పండిత రాజు కంఠము నలంకరించినది.

రామ : (మాధవ శర్మతో మెల్లగా) మహారాజిచ్చిన మాల భట్టు కిచ్చాడు. యేమి యితగాడి పొగరూ!

మాధ : (రామశాస్త్రితో) వీడు యెన్నాళ్లో దక్కడు.

(పూజ బ్రాహ్మడు ప్రవేశించి)

పూజ : మహాప్రభువువారు పూజాగృహానికి విజయం చేశారు.

(పండితులు వస్త్రములు సవరించుకొని బ్రాహ్మణుడి వెంట పోదురు.)

రెండవ రంగము

(కర్ణమహారాజు పూజామంటపము. రాజు పూజ చేయుచుండును.

ఇరు పక్కలనూ పండితులును, ఉద్యోగస్థులును కూర్చుని యుందురు.)

కర్ణ మహారాజు : నిన్నటి వాదములో యవరు గెలిచినట్టు?

కవి రామశాస్త్రి : గెలుచుటకూ, వీగుటకూ యేమున్నది మహారాజా ?

కేశ : సత్యమే అన్నదాతా! పూర్వ పశ్చిమ సముద్రములకు వార ఏమిటి? అసాధారణ ప్రతిభావంతులగు మహాపండితులచే ఉత్పాదితమైన వాక్పరంపర భగవదుత్పాదితమగు సృష్టి పరంపర వలెనే (చెయ్యి రామశాస్త్రి వైపు తిప్పి) అస్మదాదులకు ఆశ్చర్య జనకమై యెన్న నశక్యమై యుండును. విష్ణ్వంశ సంభూతులగుటను, వారపారలు యేలిన వారికే తెలియవలయు.

కర్ణ : రామశాస్త్రుల్లు గారు యేమంటిరి?

రామ : మహారాజా! కేశవభట్టు గారు తార్కికులు గనుక, వాదాదర మనుస్కులు. మంచిదేకాని వివాదాంశము వస్తుతత్వమును గూర్చి కాక, పరవస్తుతత్వమును గూర్చి కాక, ఒక వ్యాకరణ సూత్ర మందు ఒక్క మాటకు వినియోగమున్నదా లేదాయను కుశంక ననుసరించియున్నప్పుడు, అట్టివాదము కాలము వెళ్లపుచ్చునుగాని, తత్వాన్వేషణము నకు కానేరదు. సూత్రములు ఋషి ప్రణీతములు. మార్పబడనేరవు. గాన వాదము నకు చరితార్థము తక్కువ. వినోదార్థముచేయు ప్రసంగములకు వీగు గెలుపు లెక్కడివి మహాప్రభో!

కేశ : వ్యాకరణము వేదాంగమై, శబ్దబ్రహ్మమును గూర్చిన శాస్త్రమైనపుడు చరితార్థము లేకుండుట యెటుల?

"అజ్ఞానాంధస్య లోకస్య జ్ఞానాంజనశలాకయా,
చక్షురున్మీలితం యేన తస్మై పాణినయే నమః"

అనే శిక్షావాక్యము నిరర్థకము కానోపునా?

విదూషకుడు : వారివ్యాకరణ శాస్త్రము శబ్ద బ్రహ్మపరము. మీ తర్క శాస్త్రము అర్థబ్రహ్మపరము. అర్థబ్రహ్మన్నే అందరూ ఉపాశిస్తారు. శబ్ద బ్రహ్మంతో సంతుష్టి తక్కువ. అర్థం మాట కొస్తే మంత్రి నానాపంతులు మహాపండితులు. మీరంతా నిరర్థకులే!

రామశాస్త్రి: స్వారస్యం బాగా తీశావూ.

మంత్రి నానాపంత్ : చుట్టూ తిరిగి ముక్తాయింపు నా మీదే?

విదూ : నిజం చెబితే, నిష్ఠూరం! "యస్యాస్తివిత్తం, సనరః కులీనః సపండితః" అనలేదా?

రామ : అవును; కాకేమి? అర్థశాస్త్రంలో నానామంత్రులు పండితులే!

విదూ : ఆ మాటే నేనంటే హాస్యం. మీరంటే నిజం.

కర్ణమహారాజు : నిజమనేది యేమిటో?

విదూ : మంత్రులాడే మాటలల్లా నిజం.

కర్ణ మహారాజు : వారు అబద్ధమాడినా నిజమౌతుందా?

విదూ : సాగింది నిజం, సాగంది దబ్బర. మంత్రులనే మాట సాగుతుంది గనుక, వారనే మాటల్లా నిజమే. ఇంకా ప్రభువుల మాటే, సాగక, తరుచు దబ్బరౌతుంది.

కవి కృష్ణస్వామి : గౌతముడిది యేదో వినియోగంగల వాదం గాని, వ్యాకరణ వాదంలాగ నిరర్థకం కాదు.

కర్ణమహారాజు : మంత్రివర్య! గౌతముల యెడల మనమేమో అపరాధము చేసినట్టుంది.

నానామంత్రి :మహాప్రభో, ప్రభువులకు ధనం కూడికచేస్తే అది అందరికీ అపరాధమే.

విదూ : యెన్ని అక్రమాలు చేసినా, మంత్రులకు యిది వక డాలు దొరికింది. నీతినిపుణుడైన మంత్రి, స్వప్రతిభవల్ల కొత్తమార్గాలు కల్పించి, ధనసంగ్రహం చెయ్యాలిగానీ, రాజునూ, రాజునాశ్రయించుకున్న వాళ్ళనూ యెండు చాపలవలె యిగరగట్టడమా, ప్రయోజకత్వము?

కవి కృష్ణస్వామి : మరి వారి జాగ్రత ప్రభువులకు వ్యక్తం కావడ వెలాగ?

విదూ : గనక ఆస్థానమందు కనిపెట్టుకుని వున్నవాళ్ళకే, మొదట తాళం పట్టాలి. పయిన యెంత దూబర అయినా చింతలేదు.

కవి కృష్ణస్వామి : మహాప్రభో, మన ఉద్యోగస్థుల మీద గౌతముడు పద్యం చెప్పాడు. చిత్తగించ తగి వున్నది.

కర్ణమహారాజు : యేదేది?

గౌతముడు : వారి మహిమ "అతీతః పంథానం! వాఙ్మనసయోః" అయినా "చకితమభిధత్తే" అన్నట్టు చెప్పాను.

క. **దబ్బరలుం గొండెమ్ములు**
మబ్బువలెంగ్రమ్ము మాయ మాటల తీపున్
నిబ్బరపు మొండితనమును
నబ్బురమగు విద్య లిచటి యధికారులకున్.

కృష్ణస్వామి : అక్షరలక్ష ఇయ్య తగి వుంది.

నానామంత్రి : హాస్యగాణ్ణి అయినా, హద్దుమీద వుంచాలి.

కర్ణమహారాజు : (చిరునగవుతో) హద్దుమాలిన మనిషి ఒక్కొకడు ఉంటేనే గాని, హద్దు యొక్క గుణాగుణములు తెలియవు. మనవలె ఉచ్ఛావస్థలో నున్న వారిని స్వేచ్ఛగా తిట్ట

గలిగిన వారిని వకరిని, అచ్చుబోసి వదిలితేనే గాని, మనను గూర్చి లోకం యేమనేదీ మనకి తెలియబోదు, యేమంటారు?

కృష్ణ : సత్యం! సత్యం! పునస్సత్యం!

రామ : మహారాజా, ఉచ్ఛావస్థలో నున్న ప్రాజ్ఞులు మంచి చెడ్డలు యెరగకనా సంచరిస్తారు? మంచిచెడ్డ లన్నవి అంతకన్న లోకులకు, బాగా తెలియగలవు ?

విదూ : భర్తృహరి ప్రభువులను గూర్చియేమో చెప్పాడు. రామశాస్తుల్లుగారికి విస్మృతి వచ్చినట్టుంది.

నానామంత్రి : తల్లితండ్రులు ప్రభువులను దిద్దాలి. మాబోటి అధికార్లను ప్రభువులు దిద్దాలి; గాని తిట్టి బతకనేర్చిన కడుపుకూటి బ్రాహ్మడా, మహాప్రభో తప్పొప్పులు కనిపెట్టే వాడూ? కొందరు మహానుభావులు యితగాడికి విందులు పెట్టి, వారి పగలు ఈ వికటకవి ద్వారా తీర్చుకుంటారు. అయినా, నౌకరుకు విచారం లేదు. ప్రభుసేవా దైవసేవలతో కాలం వెళ్ళపుచ్చే మనిషి, దూషణ భూషణ తిరస్కారములు సరకు గొనడు. మనవి చెయ్యవలశిన మాట ఒకటి వుండి పోయింది మహాప్రభో! మాతా మహారాణీవారి శలవైనది. మహారాజ కుమారికా వారికి విద్యాభ్యాసము ముగించ వలసిన కాలము మీరినదని వారి అభిప్రాయము.

కర్ణమహారాజు : అమ్మాజీవారి ఆజ్ఞ మన అందరికీ సిరస్సున ధార్యము.

కృష్ణస్వామి : (విదూషకునితో) ఏమి వెన్నుకుప్ప పరిసీలిస్తున్నావు?

విదూ : ఈ దొడ్డ సలహా, మాతా మహారాణీ వారికి, యెవరు మనవి చేసి యుందురో అని.

కర్ణమహారాజు : వెన్నుకుప్ప చెప్పునా?

నానామంత్రి : నేను మనవి చేశానని కాబోలు, యీ బ్రాహ్మడి మాటల ధ్వని. శ్రీకృష్ణులు సాక్షి నేను మనవి చెయ్యలేదు.

కర్ణమహారాజు : యెన్నడూ వొట్టు వేసుకోకండి. వొట్టు వేసుకోవడం యితరులు మనమాట నమ్మరని కదా? నమ్మినా, నమ్మకపోయినా, వొట్టు కార్యము లేదు కదా?

రామశాస్త్రి : సలహా మాటకు వస్తే, ఈ విషయములో ఒకరి సలహాకు యేమి అవకాశం కద్దు? మహారాజకుమారికా వారికి విద్యాభ్యాసపుటీడు మీరినదని, ఒకరు విన్నవించిన గాని, మాతా మహారాణీ వారికి తెలియదు కాబోలును.

విదూ : కొందరు అధికార్లకు ఆశ్రయణమూ, పొగడ్తా రుచి. బిల్హణుడు ఉద్యోగస్తులకు కైవారం చెయ్యడు. వారి నోట వచ్చిన మాట కల్లా అహ! హా! అని ఆశ్చర్యం నటించడు. వొచ్చిన ఉపద్రవం, యిది.

కృష్ణస్వామి : నిజమైన పండితుడికి ప్రభువులయందే లక్ష్యం ఉంటుందిగాని, ఉద్యోగస్తుల యందు లక్ష్యం యేల వుండును?

రామ : ప్రభు లక్ష్యమే లేని పండితులకు, ఉద్యోగస్తుల లక్ష్యమెలా వుండును?

నానామంత్రి : బిల్హణుడు ప్రభువులను కూడా లక్ష్యపెట్టడా? మహాప్రభువు వారిని గూర్చి చులకనగా ప్రశంశించెనా? యేమిటి అంతవాడూ అవును!

మాధ : ప్రశంస అని ప్రశంస కాదు. ప్రభువులు చేసిన సన్మానాన్ని నిరాకరించారని కాబోలు రామశాస్త్రిగారి భావం.

కర్ణమహారాజు : అదెలాగ?

కృష్ణ : మరేమీలేదు; యేలినవారు దయచేసిన రుద్రాక్షమాల, పదిమంది పండితులలోనూ, నారాయణభట్టుగారి మెడను వేశారు (రామశాస్త్రితో) అదేకదండీ మీరనబోయే మాట?

కర్ణమహారాజు : (కనుబొమ లెగయ యోచన నటించి) అలాగనా స్వామీ?

కృష్ణ : నా కళ్ళతో చూశాను.

నానామంత్రి : ప్రభువులు, వచ్చిన దాసరినల్లా మెచ్చి, హారాలూ, అందలాలూ, యిస్తూవుంటే, వాళ్లు నిరసించడం ఆశ్చర్యమా!

విదూ : ప్రభువుల శలవైనప్పటికీ, ఒక కాచవైనా యివ్వకుండా మీరు కలకాలం తిప్పుతూ వుంటే, ప్రభువులు వొళ్లువొలిచి, హారాలూ, అంగదాలూ, యివ్వవలశి వొస్తుంది. ఇదే మీలాటి మంత్రులు ప్రభువులకు చేసీ కూడిక.

కర్ణమహా : మంత్రివర్య, బిల్హణకవి ఇట్టి పనిచేస్తారని మేము తలచి యుండలేదు.

నానామంత్రి : దేశదిమ్మరి! తరతరాలనుంచి కనిపెట్టుకున్న వాళ్లకి వుంటాయిగాని యేలినవారి యెడల భక్తి విశ్వాసాలు, అట్టివాడికెలా వుంటాయి?

కృష్ణ : బుఱ్ఱకు విలవ తక్కువ అనండి. స్వదేశి అయితేనేం, పరదేశి అయితేనేం?

నానా : కాకుంటే, తనతలేవింటి, ప్రభువులు తనకిచ్చిన అమూల్యమైన హారం, తానంటూ మరివక పండితుడికి బహుమానం చెయ్యడవేఁవింటి?

కర్ణ : యింకా బిల్హణులచేత మహారాజకుమారికలకు చదువు చెప్పించవలెననుకుంటిమి. ఈయన ప్రవర్తనకు తగిన ప్రతిక్రియ యెద్ది?

విదూ : తన్ని తగిలివెయ్యడం.

నానా : ఉచ్చాటన చెయ్యడమున్నూ, అతనివద్ద నున్న ధనము తీసికొని, ధర్మవినియోగము చెయ్యడమున్నూ ఉచితమని తలుస్తాను.

కేశవ : క్షమాపణనుకోరి, విన్నవిస్తును. మహారాజాధిరాజా! పండితుడు శిక్షార్హుడుకాడు. "విద్వద్దండమగౌరవమ్". అదిగాక నేరమన్నది ఒకటి స్థాపించవలసి :-

కర్ణ : (కొంచెము కోపరసంగా) నేరం లేదనా మీ అభిప్రాయము?

కేశవ : చిత్తం, చిత్తం, నేను యేమి మనవి చెయ్యగలను.

మాధవ : నేరవేఁ కాకపోతే యెన్నడూ కోపవెఁరగని ప్రభువులకు కోపవెఁందుకు వచ్చేని?

రామ : (మాధవశర్మతో మెల్లగా) ఊరుకొండి.

కర్ణ : మంత్రివర్య, యీ బ్రాహ్మణ్ణి అరవై గడియల్లోగా పట్ణంలోనుంచి సాగనంపితే?

నానా : చిత్తం! యేలికల శాసనము ఈ క్షణమందే అమలు చేస్తాను. (పత్రిక వ్రాసి పంపును)

కర్ణ : మంత్రివర్య, మహారాజ కుమారికావారి విద్యాభ్యాసము విషయమై, మీ అభిప్రాయ మెట్టిది? మీరు అనుభవ శాలులు, సాంప్రదాయజ్ఞులు.

నానామంత్రి : మాతా మహారాణీవారి శలవు ఆ ప్రకారం అయినది. నేను యేమి మనవి చెయ్యగలను?

కర్ణమహా : సంగీత సాహిత్యములూ, కొంత వరకు తర్క వ్యాకరణములూ, బావాజీ వారు చెప్పించారు. అదంతా మాధవశర్మగారి ఆశీర్వచన ఫలం గాని, యీ విద్యలు జ్ఞాన సాధనములు. ప్రత్యేకం వీటియందు విలువ తక్కువ. భగవద్గీతను ఉపదేశించి మరీ విద్యాభ్యాసము విరమించడము ఉచితమని యిదివరకు అనుకుని వుంటిమి.

నానామంత్రి : ఏలికల వాక్యములు గురూపదేశములు. విద్య అనగా ముక్తి సాధనమైన విద్యే. సందేహ మేవిఁటి మహాప్రభో!

కర్ణ : మహారాజ కుమారికలు భగవద్గీతను పఠించతగ్గదనే మీ అభిప్రాయమా?

నానా : చిత్తము. నా చిన్నతనంలో మా తల్లిగారు పఠిస్తూ వుండగా నాకు కూడా గీతా శ్లోకములు కంఠోపాఠంగా వచ్చినవి. ప్రాజ్ఞుడనైన తరువాత వారణాసిలో గురు ముఖతః గీత ఉపదేశం అయినాను. దక్షిణయాత్రలు వెళ్లినప్పుడు కాంచీపురంలో లక్ష్మణాచార్యుల వారివద్ద కూడా గీతార్థం విన్నాను. నేను అజ్ఞుడనే గాని, నేను మనవి చేశిన స్వారస్యాలు వారు చిత్తగించి, ఆశ్చర్యపడేవారు. అది అల్లా అమ్మాజీ మహారాణీవారి శిక్షా ప్రభావం, మహాప్రభో.

కర్ణ : సందేహమేమి? సముద్రమునకైనా మేరకద్దుగాని, మనిషి బుద్ధికి మేరయెక్కడిదీ? వాఖ్యాన కర్తలూ, మనవంటి మనుష్యులేనా? గురువు బుద్ధికి పై ఆడవలెనని శిష్యుడు

ప్రవర్తిస్తేనే గాని విద్య పెరగదు. అమ్మాజీవారికి భగవద్గీతయందు మంచిప్రవేశము కలదు. మీరు మనవి చేస్తే మహారాజకుమారికావారికి కూడా ఆ గ్రంథరాజమును చెప్పించుటకు వప్పుదురేమో!

నానా : శలవయితే మనవి చేస్తాను.

కర్ణ : మీరు మనవిచేస్తే, వారు ఆమోదించడముకు అభ్యంతరం వుండబోదు. గాని బిల్హణులు వెళ్ళిపోతే, యెవరిచేత ఉపదేశం చేయింతుము!

నానా : మన పండితులు దిగ్దంతులు, యవరైనా చెప్పగలరు.

కర్ణ : లోకానుభవమూ, బోధకతా శక్తీకలవారు మీ రేల చెప్పరాదు?

నానా : ప్రభువుల శలవైతే, తప్పకుండా చెప్పుతాను. మాధవశర్మగారి సహాయం వుండనే వుంటుంది.

మాధవ : ఆహా.

కర్ణ : అయితే అమ్మాజీవారితో మనవిచేశి వత్తురా?

నానా : చిత్తం. మనవిచేసి, యిప్పుడే తిరిగీ హాజరవుతాను (నిష్క్రమించును)

విదూ : యేమి చిత్రమైన లోకమూ!

కర్ణ : కొత్త చిత్రం యేమి కనపడ్డది?

విదూ : నేను ఒక్కణ్ణి తప్ప, లోకంలో మరి యెవడికీ తన అవస్థతో సంతుష్టిలేదాయ?

కర్ణ : యెలాగో?

విదూ : పండితులకి ఉద్యోగాలు చెయ్యాలని తాపత్రయం. ఉద్యోగస్తులకు పండితులనిపించుకోవాలని తాపత్రయమూను.

కర్ణ : మామాటో?

విదూ : తమమాట చెప్పనేల? అంతా యెరిగినదే! నా పదవిమీద మీరు కన్నువేశారు.

కృష్ణ : మొదటికే తెచ్చావూ!

విదూ : రామ శబ్దంరాని నానామంత్రిచేత, గీత ఉపదేశం చేయించడానికి తమరు తల పడ్డప్పుడు, నా బిరుదులు నేను తమకు సమర్పించక తీరదు గదా? (మహారాజు విదూషకుడి చెవిలో రహస్యము చెప్పును. విదూషకుడు టొంకరి నడకతో నిష్క్రమించును)

కృష్ణ : (మాధవశర్మతో చిన్న గొంతుకతో రహస్యమాడి, పైకి)

"ముఖేహోరావాప్తిః" అన్న శ్లోకము విషయమై మాధవశర్మగారు ఒక చిత్రకథ చెప్పుతున్నారు.

కర్ణ : యేమిటండి?

కృష్ణ : మరేమీ లేదు. ఆ శ్లోకం దాహలాధీశుడైన కర్ణమహారాజును ఉద్దేశించి చెప్పినదట.

కర్ణ : యెంగిలి శ్లోకమా మాకు సమర్పణ అయినది!

కృష్ణ : చాలామంది కవులమనేవారు, యెంగిలి శ్లోకాలవల్లనే ప్రతిష్ఠ సంపాదిస్తారు.

రామ : పరదేశికి యేలినవారియందు భక్తి యెలా వుంటుంది?

కర్ణ : పేరు ఒకటయితే యిట్టి తారుమార్లకు అవకాశం వుంటుంది.

కేశవ : యేలినవారికి తెలియనిది లేదు. ఆ శ్లోకము మట్టుకు మిక్కిలి విలవైనది. చాలాకాలము కిందటనే రచితమయిన యడల, ప్రభువుల యొక్కా, పండితులయొక్కా కర్ణగోచరము కాకుండునా? బిల్హణకవి కొత్త శ్లోకం చెప్పే పాటి సామర్థ్యం లేనివాడు కాడు.

రామ : మంచి శ్లోకవఁన్నది తలచినప్పుడల్లా స్ఫురిస్తుందా?

(విదూషకుడు ప్రవేశించును)

కర్ణ : ఈయన కాశ్మీర రాజుల ఆస్థానము యేల విడచిరో, యెవరికైనా తెలుసునా?

రామ : మనవి చెయ్యడమునకు వీలులేని కారణము చెబుతారు.

కృష్ణ : తన్ని తగిలేశారని యీ మాధవశర్మగారే చెప్పారు.

మాధవ : నేనా చెప్పాను! తప్పుగా విని వుందురు.

విదూ : ఈ కవిత్వం మాధవప్రణీతవఁయే, వుండాలి.

కర్ణ : (కృష్ణస్వామితో) యెందుకు ఉచ్చాటన ఐందో?

కృష్ణ : కారణవంటూ విశేషకారణ వేఁమీ లేదు. రాజుగారు వుంచిన వేశ్య, సౌందర్యమును చూచి మనసు నిలపబూనినారు కారట.

కర్ణ : ఐతే రసికులే.

విదూ : ఆ మాట కొస్తే, యితర మహాకవుల తక్కువ యేమిటో! కృష్ణమిశ్రి చెప్పినట్టు యెంతటివాడికైనా...

శ్లో॥ సంతు విలోకన భాషణ,
విలాస పరిహాస కేళి పరిరంభాః
స్మరణ మపి కామినీనామ్,
అలమిహ మనసోవికారాయ

కర్ణ : అందరికీ తెచ్చారా?

కేశవ : క్షమాపణ మనవిచేసి, ఒక్క సంగతి శృతపర్చుకుంటాను. బిల్హణుడు మహాపండితుడు, దేశదేశములు తిరుగును. అట్టివాడిని అనాదరణచేసిన యెడల, అపకీర్తి సాటగలడు. పండితులు శిక్షార్హులు కారు. "విద్వద్దండ మగౌరవం" అన్నాడు. నేరం యెంతవరకూ వున్నదో, వారు యెంతవరకూ సమాధానం చెప్పుకోగలరో, ఆ తత్వాన్వేషణం కూడా కర్తవ్యమేమో అని సందేహం కలుగుతూంది.

మాధవ : అయితే, తత్వాన్వేషణం చెయ్యనిదీ ప్రభువులు శిక్ష విధించారనా, మీ అభిప్రాయం?

రామ : విష్ణ్వంశసంభూతులగు మహాప్రభువులు, అన్వేషణం అంటూ వకటి చెయ్యవలెనా నిజమును?

"సతాం హి సందేహ పదేషు వస్తుషు
ప్రమాణ మంతఃకరణ ప్రవృత్తయః"

విదూ : ఆ సిద్ధాంతం అందరి మెళ్ళకీ వురి అల్లుకోవడవేఁ. యిప్పుడు ఒహడి పీకకు తగిలిస్తే, రేపు మన పీకకే తగులుకోగల్దు. ఇదుగో నానా మంత్రి వస్తున్నారు. నిద్రపోతూన్నవాళ్ళ పీకలు తెగ్గొయ్యడానికి యింత మహావీరుడు మరి లోకంలో లేడు. ఆ ధర్మ సందేహవేఁదో ఆయన తీరుస్తారు.

(మంత్రి నానాపంత్ ప్రవేశించును.)

నానా : మహాప్రభో! మహారాజకుమారికావారికి భగవద్గీతలు ఉపదేశం చేయించడపు అభిలాష యేలినవారికి కలదని, శ్రీ మాతా మహారాణీ వారితో నవుకరు మనవి చెయ్యగా మిక్కిలి సంతోషముతో వారు ఆమోదించారు.

కర్ణ : మీరు మనవి చేసిన తరవాత, మరివకలాగు యేల ఔను ?

విదూ : పాం విషం పావేఁ తియ్యాలి.

(నానామంత్రి కోపముతో విదూషకునివైపు చూచును)

కర్ణ : అతని మాటలు సరకు చెయ్యకండి.

విదూ : భగవద్గీత కాశీలోనూ, కాంచీపురంలోనూ అభ్యసించిన పంతులు వారికి కోపమెం దుకు వుంటుంది? అయినా నిజమైన మాటకు కోపమెందుకు?

కర్ణ : నిజమనేది యెట్టిదో?

విదూ : అనుదినం భగవద్గీత పారాయణం మట్టుకు చేస్తూవుంటే, ఆడే అబద్ధాలల్లా నిజ మౌ తాయి. ఇది వక శుద్ధక్రియ.

నానా : యేమిటీ యీ మాటలకి అర్థం.

కర్ణ : విదూషకుడి మాటలకు అర్థం ఆలోచిస్తారేమిటి?

కృష్ణ : కొందటికి అతగాడి మాటలు ఆలోచించినకొద్దీ అర్థాలిస్తాయి.

నానా : వెట్టికి వెయి అర్థాలు.

విదూ : కేశవభట్టుగారిని ఒక వెట్టి ధర్మసందేహం బాధిస్తూంది. ఆయన వెట్టి తీర్చి, తరువాత నా వెట్టికి వైద్యం చేతురుగాని.

(కర్ణమహారాజు కనుబొమలెత్తి కేశవభట్టును చూచును.)

కేశవ : నిజం విచారించి మరీ శిక్ష విధించటం ధర్మశాస్త్ర పద్ధతేమో యని సర్వజ్ఞులున్నూ, ధర్మస్వరూపులున్నూ అయిన యేలికల సమక్షమందు యంతో భయంతో మనవి చేసుకుంటున్నాను.

కర్ణ : యెంతమాటంటిరి; భయమేల? నేను రాజు నైనను, కించజ్ఞుడను. రాజు నౌటనే కించజ్ఞుడను అని అనవచ్చును. పండితులు, ప్రాజ్ఞులు వారి వారి నమ్మకములను నా యెదుట ముచ్చటించుటకు వెరచిరేని, నేను రాజ్యమునకు అర్హుడనే కానే?

కేశ : రాజాధిరాజ! పండితరాజను శబ్దము యేలినవారికే చెల్లెను! గ్రంథములు నెత్తిని మోయుటకు అస్మదాదులము కూడా మహాపండితులమే. అయితే, మోతచేటే గాని, వాటి గంధము ఆత్మలకు అంటక, చదువులు ఒక తెన్నూ చర్యలు మరివక తెన్నూ అయి, కామ లోభాదులచే జ్ఞానాంధులమైన మా బోట్లకు, పండితశబ్దము యెట్లు చెల్లును? లోకము పరిత్యజించి అడవుల్లో తపస్సుచేసే మునులకయినా లొంగని క్రోధాదులను నిర్జించిన యేలినవారే పండితులుగాని, ఈర్ష్యతీర్చుకొనుటకుగాను నిజమును కప్పి, ధర్మమును దాచి, అల్పమైన ఐహిక లాభముల నపేక్షించే, మేమా పండితులము మహారాజా?

కృష్ణ : యీ ముక్కలేమో యెవరికీ తెలియనట్లు ఉపన్యసిస్తూన్నారు. రెండు కళ్ళతోనూ చూశామయ్యా, అని ఘోషిస్తూ వుంటే, అట్టి బలవత్తరమైన సాక్ష్యాన్ని మీ పండిత

దూషణ యెలా కొట్టగలదో, నాకు బోధపడకుండా వున్నది. ఛాందసానికిన్నీ, రాజ్య తంత్రానికిన్నీ చాలా దూరం వుంది.

నానా : నాతో దోషే వొప్పుకుంటేనే "ఆ తావళ మనేది, తాతాజీ మహారాజా వారు నేపాళం మహారాజులువద్ద సంపాదించారు. దానితో అర్జునుడు జపం చేసేవాడని ప్రతీతి కూడా కద్దు. శివపూజా కాలమందు మహా ప్రభువువారు, నమస్కరించి, కళ్ళ నద్దుకుని మరీ ధరించేవారు. మీ యందు వుండే అసమాన గౌరవము చేత మీకిది అనుగ్రహ పూర్వకముగా దయచేశారు. అది యెందుకు వక ఆస్థాన పండితుడికి బహుమానంగా యిచ్చావయ్యా" అని నే నడిగితే, యేవన్నాడంటే, "యీ కుళ్ళు తావళానికి యీ దేశంలో కాబట్టి యింత మాన్యత కలిగింది, మా దేశంలో ప్రతి తుప్పనిండా ఏకముఖీ రుద్రాక్షలే. తెగించి నాకు యింత బహుమానం చేశినందుకు మీ రాజు బెంగ బెట్టుకోలేదు గదా?" అని నిర్మోహమాటంగా అన్నాడు. నా కంటూ ఆ మాటతో వొళ్ళు నీరు విడిచిపోయింది.

విదూ : యెప్పుడు ఈ ప్రసంగం జరిగిందో?

నానా : నీ ప్రశ్నలకు సమాధానాలు నీలాటివాళ్లే చెబుతారు.

కర్ణ : చిత్రం, కొందరికి యెలకంటే బెదురు, కొందరికి పిల్లంటే బెదురు; నానామంత్రిగారికి గౌతములంటే బెదురు.

నానామంత్రి : ఆ మాట శలవివ్వవద్దు, మహాప్రభో! యేలినవారూ అమ్మాజీవారూ తప్ప లోకంలో నాకు బ్రహ్మ భయం లేదు.

విదూ : యముడి భయవేఁ లేనివాడికి, బ్రహ్మభయం యెలా వుంటుంది !

కృష్ణ : వారు చెబుతూవున్న సాక్ష్యం అబద్ధవోఁ, నిజవోఁ, కొసాకూ వినరాదూ?

కర్ణ : తరువాతండి?

నానామంత్రి : తరవాతేవొచ్చి, మళ్ళీ అన్నాను "నారాయణభట్టుగారి విద్యను మహారాజులు తగినట్టు గౌరవించనట్టున్నూ, యీ విషయంలో మహారాజుల లోపమును మీరు యెత్తి పొడిచి సవరణ చేసినట్టున్ను లోకానికి అర్థం కాగలదు. మహారాజులు శాంతులని, యీలాటి నిరాదరణ చెయ్యరాదు" అని వేయి విధాల అతని మేలుకోరి, బోధ చేస్తే, "రాజులకేం తెలుస్తుంది విద్యల విలవ? రాజులు విద్యాఘూకా"లన్నాడు.

విదూ : యీపాటికి బిల్హణుడు వూరి పొలిమేర దాటివుంటాడు. యెన్ని గోతాలు కోసినా ప్రతిబంధకం లేదు.

నానామంత్రి : అలా అనేటట్టయితే, యిప్పుడు ఆయన్ని పిలిపించండి. యీ ఆస్థానమందు రుజు విప్పిస్తాను.

విదూ : అదుగో, నారాయణభట్టుతో కలశి ఆయనే వస్తున్నారు. మీరు తలచేటప్పటికి బిల్హణుడు ఆకాశాన్నించి వుట్టిపడ్డట్టుంది. కాయసిద్ధుంది కాబోలు.

(నానామంత్రి వెనుకవైపు నిర్ఘాంతపోయి చూచును. అలా చూచుచుండగా కర్ణమహారాజు స్వర్ణపేటికలోని రుద్రాక్షమాల దీసి ధరించును.)

నానామంత్రి : వైదికులు హద్దుమీద వుండరు. ఉచ్చాటనా శాసనమైనప్పటికీ యెలా తోసుకు వస్తున్నాడో! (ఉత్సాహముతో) అదిగో, నారాయణభట్టుగారి మెడలో రుద్రాక్షమాల!

విదూ : ఆచిత్రవేఁంజూస్తారు, ఈచిత్రం చూడండి. యిదుగో ప్రభువుల మెడలో ప్రభువుల రుద్రాక్షమాల!

(నానామంత్రి ఆశ్చర్యముతో మహారాజు వైపు చూసి, తిరిగీ నారాయణభట్టు కంఠమును పరికించుచున్న సమయములో బిల్హణుడు దగ్గిర కాగానే మహారాజు నిలుచుండును. అందరూ నిలుతురు. అది చూచి యెందుకో పోల్చుకోలేక, నానామంత్రి కూడా నిలుచును.)

కేశ : బోధపడ్డది "యీ హారము రాజుపండితుడైన కర్ణమహారాజు కంఠమును అలంకరించినది" అని బిల్హణకవులు అన్నప్పుడు దాహలా ధీశుడగు కర్ణుని ఉద్దేశించి చెప్పివుందురు. కానలేకపోతిమి.

విదూ : యింతసేపటికి తర్కం పని చేసింది.

కృష్ణస్వామి : అదిటండీ. అప్పైతే మనమందరమూ బిల్హణులకు అపరాధం చెప్పుకోవలసి వుంటుంది.

కేశ : చుక్కానికి న్యాయంగా పోతుంది స్వామివారి మనస్సు. కలుషం లేదు.

కృష్ణ : పండితుడికి కలుషంవుంటే, మరి పండితుడేవిఁటండీ. ఆ మహారాజును చూసైనా నేర్చుకోవద్దా?

కర్ణ : (బిల్హణ నారాయణభట్టులతో) దయ చెయ్యండి. దగ్గరగా కూచోండి.

(అందరును యవరి స్థలములయందు వారు కూచుందురు)

నానామంత్రి : (మాధవశర్మ చెవిలో) నా మాటలు గానీ వినివుండరు గద?

విదూ : అప్పుడు చాలా దూరంగా వున్నారు; విని వుండరు, కర్ణ పిశాచి వుంటే తప్ప.

కృష్ణ : నీకు వున్నట్టుంది కర్ణ పిశాచి. యెక్కడలేని రహస్యాలూ యెక్క లాగుతావు.

కర్ణ : (బిల్హణుని ఉద్దేశించి) కవి వర్య! అజ్ఞానానికి అంజనం యేమిటి?

బిల్హ : రాజ పదవికి నైసర్గికమైన మహాంధకారమును తొలగించి, నిశ్చలమైన జ్ఞానోదయము వల్ల అరిషడ్వర్గమును తలచూప నివ్వకుండా తరిమిన తమవంటి సత్పురుషుల సహవాసమే అజ్ఞానాంజనము మహారాజా! పండిత సామాన్యమునకు విద్యన్నది జ్ఞానసాధకంకాక, మాత్సర్యహేతువై యేయుండును.

విదూ : నానామంత్రిగారి అభిప్రాయమూ అదే. వారు మట్టుకు సాధనం లేకుండానే సాధ్యం సాధించారు.

కర్ణ : జ్ఞానాలోకమునకు ఉత్పత్తి స్థానము సూరులు. ఆ సూరుల సంసర్గంవల్ల నృపనామక పాషాణములకు కూడా కాంతి ఆపాదన ఔతుంది. నాకుగల స్వల్పజ్ఞానము అమ్మాజీ వారి శిక్షవల్లనూ, మహా పండితుల సహవాసమువల్లనే కలిగినది. స్వామి మాకు బాల్యగురువులు. యిప్పుడు తాము అందరూ మాకు గురువులే. (మంత్రితో) మంత్రి వర్యా! రేపటి నుంచి బిల్హణ కవులు మహారాజ కుమారికా వారికి గీతోపదేశం చెయ్యడముకు అభ్యంతర మేమీ?

నానా : అభ్యంతరం అనగా అభ్యంతరం యెందుకుంటుంది మహాప్రభో!

కర్ణ : అయితే అమ్మాజీ వారితో విన్నవించి వస్తాము. (లేచును.) (అందరు లేచుచుండగా) కూచోండి! పెద్దలకు శ్రమయేల? (నిష్క్రమించును).

(పండితులు చెదిరి గుంపులు గుంపులుగా మాటాడుదురు.)

నానామంత్రి : (మాధవశర్మతో) అడ్డంగా తిరిగిందే!

మాధవశర్మ : అదే నేనూ యోచిస్తూన్నాను. ప్రవాహానికి యెదురీది ప్రయోజనం లేదు.

నానామంత్రి : అయితే వాడితో కలిశిపోతానంటారా యేమిటి?

మాధవ : ఆడుకొమ్మా, పట్టుకొమ్మా, కనపడనప్పుడు యేం జేయను?

నానా : మీరు భయపడక నిలబడి మాత్రం వుండండి వీడికి ఉచ్చాటనమంత్రం మహారాణీ వారితోటి వుపదేశం చేస్తాను. చూడండీ, ఆ స్వామి, వాడితో యెంత ఆసక్తితో ముచ్చ టిస్తున్నాడో! మన వాళ్లలో కట్టు లేదు.

మాధవ : పండితులు కుక్కల్లాగ కాట్లాడబట్టేకదండీ, పరాయివాళ్ళు డబ్బు తన్నుకుపోతున్నారు! (బిల్హణుడున్న తావుకు వెళ్ళును.)

నానా : (రామశాస్త్రితో) అస్త్రం అడ్డుదిరిగిందండీ.

రామశాస్త్రి :తాము కొంచం అతి ఆచరిస్తారు.

నానామంత్రి : యేం చెయను శాస్తుల్లుగారూ? భగవంతుడు తీక్ష్ణమైన బుద్ధిని యిచ్చాడు. అది విడద్దదంటే, పట్టడానికి నాకే అసాధ్యమైఁపోతుంది. యిహ వూరుకుందునా?

రామ : తాము ఊరుకుంటే యేలాగ? బిల్హణుడు కుమారికావారి దగ్గర ఆనుకున్నాడంటే వారిని కలశ మహారాజుకు వివాహం చేసే ప్రక్రియ నడిపిస్తాడు. ధారాపతినిగూర్చి మనం ఇన్నాళ్ళాయి చేశిన ప్రయత్నం విఫలమౌతుంది.

నానా : చూశారా మొన్న కాశ్మీరరాజు తండ్రి అనంతభూపాలుణ్ణి, రాజు యెదుట భట్టువాళ్లా యెలా పొగిడాడో!

రామ : దానికి ప్రతిక్రియ అమ్మాజీవారి దగ్గిర తాము కల్పించాలి.

నానా : రాజు అసాధ్యుడుగద!

(బిల్హణుడు నానామంత్రి వద్దకు వచ్చును.)

బిల్హ : (నానామంత్రితో) తాము పంపిన ద్రాక్షఫలముల వంటి ఫలములు మా దేశం విడిచిన తరవాత తినలేదు. పంపిన మీ దయకు చాలా సంతోషించాను.

కృష్ణ : (ఒకపాటి మెల్లగా, గాని వినబడేటట్టు) ముడ్డి కాల్చి, మూతికి వెన్న రాసేవాడు, యింతవాడు మరి పుట్టబోడు.)

నానా : (బిల్హణుని దూరము కొనిపోయి) పండితులలో యెంత ఓర్వలేని వాళ్లయినా వుంటారు. వీళ్ల నెవ్వరినీ నమ్మకండి. అందులో మాధవశర్మ బహుదుర్మార్గుఁడు. యామినీ దేవికి మీరు విద్య చెప్పబోతారని, ముక్కంటా నోటంటా యేడుస్తున్నాడు, ఎప్పుడో మీమీద నిందయేదో తీసుకొస్తాడు జాగ్రతమీద వుండండి.

(బిల్హణుడు తన మొలలో నున్న ఛురికను చూపించును)

నానా : మా నాయనగారికీ మీ నాయనగారికీ చాలా స్నేహం ఉండేది. తమకు తెలిసిందో లేదో మా తండ్రిగారు జ్యేష్ఠకలశుల గుణవర్ణన తరుచుగా చేస్తూవుండేవారు. వారు రెండు పర్యాయములు కాశ్మీరాస్థానముకు రాయబారిగా వెళ్లారు. అప్పట్లో వారు తెచ్చినదే మా తోటలోని ద్రాక్ష.

బిల్హా : ఆలా చెప్పండి. అందుచేతనే ఆ స్వాదు కలిగింది.

నానా : ఇటుపైని అనుదినం తమకు పళ్ళు పంపి మరీ అమ్మాజీవారికి పంపుతాను. మన తండ్రులు స్నేహితులైనందుకు, యీ నాటికి తిరిగీ మనం కూడా స్నేహితులం కావడము కేవలము భగవత్సంకల్పంగాని ఒండుకానేరదు.

బిల్హ : కృతార్థుడను. స్నేహంయొక్క విలువన్నది దేశదేశాలు తిరిగే మా బోటి పండితులకే తెలుసును.

నానా : యిక్కడ వున్నంతకాలం మీకు యే సహాయం కావలసినా అరమరలేక, ఈ మిత్రుడివల్ల పుచ్చుకొండి. అమ్మాజీవారి ఆగ్రహం మీయందు వున్నప్పటికీ నా ప్రాణం వున్నంతవరకు, మీకు అడ్డుపడతాను.

బిల్హ : నా విషయమై ఒకరికి హాని రాకూడదు. యేమి ఆ ఆగ్రహ కారణము?

నానా : మహారాజ కుమారికా వారికి తాము విద్య చెబుతారనే.

బిల్హ : మహారాజువారి మనస్సు మళ్ళించలేరో?

నానా : వారిక్రోధం అనివార్యం.

బిల్హ : తమ సలహా యేవింటి?

నానా : యేం జెప్పను? యెప్పటికైనా వారివల్ల మీకు హాని వుంది. రాజుల క్రోధాలు మహ చెడ్డవి. దేశం విడిచి వెళ్ళిపోవడం వక ఆలోచన. మీరు యెక్కడికి వెళ్ళినా రారాజులు నెత్తిని పెట్టుకుంటారు గాని, మీరు వెళ్ళిపోతే ఆ దురదృష్టం ముఖ్యంగా నాది. కుమారికా వారితోపాటు నేను కూడా తమవద్ద భగవద్గీతలు నేర్చవలెననుకున్నాను.

బిల్హ : నావల్ల భగవద్గీతలు వింటే, మీరు ఉద్యోగం మానుకుంటారు. మహారాజకుమారికా వారు వివాహం మాని, సంసారం పరిత్యజిస్తారు.

నానా : నేను నాలుగు యేళ్ళాయి ఉద్యోగం చాలించుకుని, భగవంతుడి శేవలో కాలం వెళ్ళబుచ్చుదావఁనుకుంటున్నాను. నేను ఉద్యోగంలో వుంటేనే గాని రాజ్యానికి ఆపాటం వస్తుందేమో యని మహారాణీవారైతేనేమి, మహారాజు అయితేనేమి నన్ను నిర్బంధిస్తున్నారు.

బిల్హ : మీయందు మాతా మహారాణీవారికి అంత వాత్సల్యత ఉండగా నాకు హాని రాకుండా మీరు వారిని మళ్లించలేరో?

నానా : మహాపండితులూ, మహాకవులూ! తమకు నేను జెప్పవలశిన ధర్మాలు కలవా? రాజులు తాచుపాములు! పట్టుదలే గాని లాభనష్టాలు గణించరు.

(నగరునుంచి ఆభరణ భూషితలగు స్త్రీలు బంగారు పళ్ళెరములో సంక్రందన తాంబూలములూ పచ్చలహారమూ తెచ్చి నమస్కరించి బిల్హణునికి సమర్పింతురు.)

ఒకతె : అమ్మాజీ మహారాణీవారు తాము వారికి అంకితముగా రచించిన గీతమునకు సంతోషించి వారు ధరించే ఈ పచ్చల హారము తమకు దయ చేయించిరి. ధరించి సముఖమునకు రండి. (బిల్హణుడితో నిష్క్రమింతురు.)

నానా : (రామశాస్త్రులు, మాధవశర్మ ఉన్నచోటికి వచ్చి వారలతో) ప్రభువులు ఒక మాట మీదను నిలచివుండరు.

మాధవ : శకం తిరిగింది.

రామ : చక్రం యెప్పుడూ తిరుగుతూనే వుంటుంది. మరో, తిరుగులో, మీదు కిందికి దిగుతుంది, విచారమేలా?

(తెర దించవలెను)

బిల్హణీయము

రెండవ యంకము

నారాయణభట్టు యింటి సావిడి.

(నారాయణభట్టూ, శిష్యుడు వామనశర్మ, ప్రవేశింతురు.)

నారా : అరవైయేళ్లు దాటి, యిప్పుడు కవిత్వం నేర్చుకోవాలంటే, యెలా సాధ్యవౌఁతుంది. రాజుకు కవిత్వం పిచ్చి, ఘట్టిగా పట్టుకుంది.... ఈ కవిత్వవఁన్నదానికి, వొక తోవా, తెన్నూ, సవబూ, సందర్భవూఁ, కానరాదు. యేదీ బిల్హణుడు చెప్పిన పద్యంలో మొదటి వాక్యం చదువూ.

శిష్య : (చదువును) "అంకం కేపి శశంకిరే జలనిధేః పంకం"

చంద్రుళ్లో, కళంకమును, కొంతమంది, సముద్రంలో బురదగా భావించారు.

నారా : కొంతమంది మనుష్యులు, చంద్రుళ్లో వుండుకున్నషువంటి మచ్చయేదైతే వున్నదో దాన్ని సముద్రపు బురద అనుకున్నారని కదూ, కవి అభిప్రాయం? యే వెఱ్ఱివాడైనా, యెన్నడైనా, అలా అనుకుంటాడ్రా? బిల్హణుడు మహాపండితుడే గాని, కవిత్వంలో దిగగానే, అసత్యం కల్పించాడు. యేవఁంటావ్?

శిష్యు : ఔనండి.

నారా : ఇక పద్యం యెలా అల్లాడో చూదాం....'అంకం' అనే ఒక మాట తీసుకున్నాడు. దానికి అనుప్రాసార్థం 'పంకం' అనే మాటొకటి యెత్తాడు... అటుపైని "ఆ అంకానికీ, యీ పంకానికీ, యెలాగయా అతకడం?" అని ఆలోచించి యేం యెత్తు యెత్తాడంటే, పంకం సముద్రంలో వుంటుంది గదా, చంద్రుడున్నూ సముద్రంలోనే పుట్టాడు గదా, ఆ పుట్టడంలో బురద యేమాత్రమైనా వొంటికి అంటకుండా వుంచ్చుందా అని యోచించి, అంక పంకాలకి లంకె వేశాడు. అంతే కదూ?

శిష్యు : అంతేనండి.

నారా : సరేగాని, బురదంటూ వొకవేళ తగిల్నా, యెవడయినా కడుక్కోడ్రా? యిదంతా అసందర్భం చాలా కానవస్తూంది.

శిష్యు : అవునండి.

నారా : అయితే మనక్కూడా వొక ప్రాసముక్క చూచిపెట్టు; శ్లోకం అల్లుదాం.

శిష్యు : 'శంఖం' బాగుందండి.

నారా : బాగుంది. అయితే శంఖానికీ, చంద్రుడికీ, యెలాగరా అతకడం?

శిష్యు : యలాగనా అండి తెలుపు గనుక ఉపమానం చేదాం.

నారా : అంకం, వొకటి తగలడుతూంది కదూ! శంఖానికి కళంకమేదీ?

శిష్యు : కొంచెం మసిపూస్తె, కళంకం సాధ్యమౌతుందండి.

నారా : ఓరీ, మూర్ఖుడా! శంఖం పనికిరాదు. మరో మాట చూడు.

శిష్యు : శంకా.

నారా : శంకా?... శంకా?... శంకా... కళంకానికి, శంకెలా తగిలించడంరా? ఆఁ, కుదిరింది, రాయి.

(నారాయణభట్టు చెప్పును. శిష్యుడు రాయును.)

"అంకం కిమితి శశాంకే ।

కథమిహ నృణాం విజాయతే శంకా॥"

"శశాంకుడిలోవున్న మచ్చ యేమిటని మనుషులకు శంక యేలాగు పుట్టగలదు?" మహాబాగా వొచ్చిందిరా, శ్లోకం! యేమఁంటావు.

శిష్యు : బాగానే వుందండి.

నారా : మహా, మహా, అనాలి. వొట్టి బాగుండడం కాదు. మహా బాగుందను. మొట్టమొదటికే తాళంపట్టాం అనగా, శంకకే శంక తగిలించావఁన్న మాట! యీ పద్యం చూస్తే రాజు డంగైపోతాడు. వోమూల శశాంకుడని తానే అంటూ యింకా అంకవఁన్నది యేమిటీ, అని యెంత బుద్ధి తక్కువ మనిషైనా అడుగుతాడా?

శిష్యు : (నవ్వు ఆపుకుంటూ) యెవ్వడూ అడగడండి, ఉత్తరార్ధం శలవియ్యరా?

నారా : ఇంకా ఉత్తరార్ధం కూడా వుందిట్రా! యేమి సాధనం; చెప్పవలసిన అభిప్రాయం అంతా చెప్పేశాం గదా?

శిష్యు : 'శంకర', అనే మరోమాట తీసుకుని శంకరుడి సిరస్సు మీద చంద్రుడు వున్నాడు గనుక యేదైనా వొహ కల్పన యెత్తితే సరండి.

నారా : అసలు శంకనే, కొట్టిపారేశిం తరువాత, మరి కల్పనకి జాగా వొకటి వుంచావాఁ? ఇక తోవ కనపడదే,... కనపడదే,... హాఁ! దొరికింది రాయి!

(నారాయణభట్టు చెప్పును. శిష్యుడు రాయును.)

"అంకం కిమితి శశాంకే।

కదాపి నృణాం నజాయతే శంకా॥"

శశాంకుడిలో అంకం యేమిటి? అనే శంక నరులకు ఎన్నడూ కలుగ నేరదు...

నారా : ప్రశస్తతరంగా వొచ్చిందిరా? యేమంటావ్?

శిష్యు : (నవ్వు ఆచుకొనను, ముఖం పక్కకు తిప్పి) ఔనండి.

నానా : అట్టి శంక యెన్నడూ పుట్టనేరదని ప్రథమార్ధంలో ప్రశ్నకు సమాధానం మా బాగా కుదిరిందిరా. ఏది పద్యం కలిపి చదువూ.

శిష్యు : (శిష్యుడు చదువును)

"అంకం కిమితి శశాంకే

కథమిహ నృణాం విజాయతే శంకా॥"

నారా : తగలేశావురా! బంగారంలాంటి పద్యం! కొంచెం రాగ వరస పెట్టి యాడవరాదూ!

శిష్యు : (రాగవరసతో) అంకం కిమితి శశాంకే! (ఆ పైని చదవజాలక విరగబడి నవ్వును.)

నారా : యెందుకు నవ్వుతావు? ఓరిపాడగట్టా! పద్యం బాగుంది కాదంటావా యేమిటి? (నానా మంత్రి ప్రవేశించును) వూరుకో! వూరుకో! నానా మంత్రొస్తున్నారు, ఆ పత్రం దాచెయ్యి. (గురుశిష్యులు నిలుతురు).

నానా : యేవిఁటండోయి శిష్యుడిచేత రాయిస్తున్నారు? (శిష్యుడితో) యేమి, అబ్బాయీ, కనబడ్డవేఁ మానేశావూ?

నారా : యేమీ లేదండి. గ్రంథం రాయిస్తున్నాను.

నానా : (శిష్యుడితో) యేదీ ఆ రాసింది చదువూ. (శిష్యుడు తలగోక్కుంటూ గురువ్వేపు చూచును).

నానా : (శిష్యుడి చేతులో పత్రం లాక్కుని చదువును, తలయెత్తి నారాయణభట్టుతో) యవరు చెప్పారండీ యీ శ్లోకం?

నారా : మా శిష్యుడూ.

శిష్య : యింతకన్న బాగా చెప్పగలనండి.

నారా : యేడిశావూరుకో.

నానా : శ్లోకం మట్టుకు మహా బాగా వుందండి.

నారా : బాగుందంటారా? నాకు అలాగే తోచింది.

నానా : బాగుండడవఁంటే ఆలాగా యిలాగా అనుకున్నారా యేవిఁటి? బిల్హణుడి పద్యాన్ని పగలగొట్టారే!

నారా : మా శిష్యులు చెప్పమని పీక్కుతింటే యేదో చెప్పి చూదావఁని చెప్పాను.

నానా : తర్కం కురిపించిపోతిరే. యిఖ బిల్హణుడు తలదాచుకోవాలి.

నారా : పద్యం అంత ప్రశస్తంగావుందని శలవిస్తారా?

నానా : 'శలవియ్యడం' కాదు 'మనవి' అనండి. మీ శిష్యకోటిలో వాణ్ణి మాట మరిచిపోకండి. ఆ శ్లోక ప్రాశస్త్యానికి, అవధి అంటూ వుందండి? మీరే కవిత్వం చెప్పడం ప్రారంభిస్తే, యీ కవీశ్వర్లంతా సూర్యుడి ముందర చుక్కల్లాగ చకాపికలై పోరా?

నారా : శాస్త్రాలు చదువుకున్న మా బోట్లకి కవిత్వం చెప్పడఁవన్నది, తక్కువ పని కాదండీ?

నానా : యీ రోజుల్లో తక్కువ విద్యలకీ, తక్కువ మనుష్యులకే యెక్కువ విలువ. "రాజద్రోహీ! తులువా!" అని కాశ్మీరం నుంచి, అక్కడి రాజులు వెళ్ళగొట్టిన, యీ బిల్హణుడికి మహా ప్రాజ్ఞులైన మన మహారాజులే, మీ అందరికంటే యెక్కువ గౌరవం చేస్తున్నారు? కారా?

నారా : బిల్హణులను కాశ్మీరం నుంచి వెళ్ళగొట్టారండీ?

నానా : కూచోండి, చెబుతాను (శిష్యుడితో) అబ్బాయీ, మీరు కొంతసేపు అవతలకు వెళ్ళి చదువుకోండి, చదువు వంటి వస్తువ లేదు.

(శిష్యునికి వెళ్ళమని గురువు సంజ్ఞ చేయును. శిష్యుడు వెళ్ళును. నారాయణభట్టు నానామంత్రి కూచుందురు.)

నానా : విన్నారా, కలశ మహారాజు వొక వేశ్యను వుంచారు. ఆ వేశ్య మీద బిల్హణుడు ఒక ప్రబంధం చెప్పగా, కలశ మహారాజు సంతోషించి బిల్హణుడికి ఆ వేశ్య దగ్గిర ప్రవేశం కలుగజేశారు. యీ రాజులకి దయపుడితే, చెయ్యతగిన మర్యాదా, చెయ్యదగని మర్యాదా, కానరు. ఆ పైని జరగవలసిన పని ఏదో, జరిగింది. దాంతో యీ తుంటరి కవికి ఉద్వాసన అయింది.

నారా : యింత విద్వాంసుడు గదా, అలా జరిగి వుంటుందండీ? పండితుడన్నవాడు క్షుద్రులవలె నీచవృత్తులకు దిగడు. కిట్టక ఎవరో యీ కథ కల్పించి వుంటారని నా మతం.

నానా : మీకు లోకం తెలియదు. అట్టి సంశయమే మీకుంటే, ఈ రంకు శ్లోకం చదివి నిజానిజాలు కనిపెట్టండి. దస్తూరీ యెవరిదో పోల్చారా?

(పత్రం వొకటి చేతికి యిచ్చును.)

నారా : యేమిటండిది? దస్తూరి బిల్హణులదే అనుకుంటాను. (చదువును)

'అలమతిచపలత్వా త్స్వప్నమాయోపమత్వా
త్పరిణతి విరసత్వా త్సంగమేనాంగనాయాః ।
ఇతి యది శతకృత్వస్తత్త్వమాలోచయామ
స్తదపిన హరిణాక్షీం విస్మరత్యంతరాత్మా ॥

ఈకవిత్వమూ, శృంగారం అన్నవి, యెంతటి పండితుడికైనా, కళంకం తేకమానవు. అందుచాతనే మా తండ్రిగారు కవిత్వం చెప్పబోయేవు సుమా, చెడతావని శలవిచ్చేవారు. నే చెప్పిన శ్లోకం చింపెయ్యండి.

నానా : యిది చింపవలసిన శ్లోకం కాదు. మహారాణీవారికి చూపిస్తాను. బిల్హణుణ్ణి కొట్ట గలిగినపాటి కవి, మన ఆస్థానంలో వొకరంటూ వున్నారు గదా, అని వారు యెంతో సంతోషిస్తారు. ఈ మూలంగా మీపైని మహారాణీ వారికి కలిగిన ఆగ్రహం కొంత మళ్ళ గలదు.

నారా : నా మీదే ఆగ్రహం! యేం, నాయనా! యేం, నాయనా! ఎన్నడూ యే పాపం యెరగనే!

నానా : మీ అంత అమాయకమైన బ్రాహ్మణ్ణి నేను ఎక్కడా చూడలేదు. ఊరందరికీ తెలిసిన మాటైనా మీకు తెలియదు.

నారా : నా వంటి బీద బ్రాహ్మడియందు ఆగ్రహానికి, కారణవేఁవిఁటి నాయనా?

నానా : వొక కారణం, స్త్రీలోలుడైన ఈ బిల్హణుడి సహవాసం చేస్తున్నారనే – రెండో కారణం, మీరు ఈ ఆస్థానంలో పండితులయి వుండిన్నీ బిక్షాటనం చేసే పరదేశ పండితుడివల్ల బహుమానం పరిగ్రహించడం, ఆ పరిగ్రహించిన తావళం మెదని వేసుకొని నిర్భయంగా తిరగడం. నేనంటూ, యెంతో దూరం మీ యోగ్యత, శ్రీవారి సమక్షంలో మనవి చెయ్యబట్టి, మీకు అట్టే హానిలేకుండా సరిపోయినది.

నారా : పిల్లలవాణ్ణి, మహరాజా, నా కొక హానిరాకుండా కాపాడండి. నాకు లౌక్యం తెలియదు. అయితే ఈ తావళం అతగాడికి పంపివేదునా?

నానా : అదికాదు కర్తవ్యం. మీకు సమ్మతవైఁతే నేనొక ఉపాయం చేస్తాను. రుద్రాక్షలు ప్రతి బైరాగి దగ్గిరా దొరుకుతాయి. వాటికి విలువేమిటి! బంగారం యే మాత్రం వుంటుందో?

నారా : యిరవై తులాలు వుంటుందని, మా యింటి ఆవిడె అంది.

నానా : చూశారా, మొగవాళ్ళకంటె ఆడవాళ్ళకి యెక్కువ బుద్ధి వుంది. "క్షణశః కణశశ్చైవ విద్యా మర్థం చ సాధయేత్" అన్నాడు. యీ తావళం యెప్పటికైనా మీకు దక్కేది కాదు, గనక, ఆ యిరవై తులాల మీదా మరి నాలుగు తులాలు వేసి ఆ విలవగల కాసులు యిస్తాను; అవి పుచ్చుకొని అక్కగారికి ఒక కాసుల పేరు చేయించండి. రండి, అక్కగారితో ఆ మాట నేను స్వయంగా మనవి చేస్తాను.

(ఇద్దరును యింటిలోకి వెళుదురు.)

(అదే స్థలం) కేశవభట్టు ప్రవేశించి, యిటూ అటూ, చూచి, ఎవరినీ కానక ఒక మూలకు కూచుని పుస్తక పత్రాలు తిరగవేస్తూ వుండును. కొంతసేపటికి రుద్రాక్ష తావళమూ, ఒక పత్రమూ, పట్టుకుని, నానామంత్రిన్నీ, సంతోషంగల ముఖంతో నారాయణ భట్టున్నూ ప్రవేశింతురు. వీరు మూలకూచున్న కేశవభట్టును చూడరు.)

నానా : ఇటుపైని బిల్హణుడితో కలియకండి. మాట్లాడ్డం కూడా తప్పించుకొండి. రుద్రాక్ష తావళం యేమైపోయిందని యవరడిగినా, పోయిందనండి. రాజడిగితే అమ్మేశానండి.

కేశవభట్టు :(ముందుకు వచ్చి నిలిచి) ఈ అబద్ధాలు ఆడవలసిన అవసరమేమిటండి?

నానా : మరేం లేదు. నారాయణభట్టు ధనికులు కారు. పిల్లల వాళ్ళు. అక్కగారి వంటను అట్టే హంగులేదు. అందుచేత, యీ రుద్రాక్ష తావళం విక్రయించి, ఆ సొమ్ముపెట్టి బంగారం కోసమని నాకు అక్కగారి శలవు కాగా, కాసులుతెచ్చి అక్కగారికి యిప్పుడే దాఖలు చేశాను.

కేశవ : కావొచ్చును. కాని బిల్హణులతో కలియకపోవడానికీ, మాట్లాడకపోవడానికీ కారణ మేముండునో కొంచెం శలవు దయచేయిస్తారా?

నారా : వేశ్య మాట మీకు తెలియలేదు కాబోలు?

కేశ : వేశ్య మాట యేమిటండి?

నారా : బిల్హణులు, కలశ మహారాజులు వుంచిన వేశ్యతో స్నేహం లావు చేశారట. అందుచేతనే వారు దేశం నుంచి తోలివేశారట.

కేశ : ఏ దుష్ట యీ కల్పన కల్పించాడండీ! (నారాయణభట్టు నానామంత్రి వేపు చూసి వూరుకొనును.)

కేశ : (నానామంత్రితో) తమరు యిప్పుడు దయచేయించినన్ని కాసులు, నేను తమకు దాఖలు చేస్తాను, భట్టుగారికి నేను చాలా సొమ్ము బాకీ వున్నాను. రుద్రాక్షతావళం యొక్క విలువ అన్నది ఆ బంగారంలో లేదండి, ఆ మాల అమూల్యమైనది. అది యిలా దయ చెయ్యండి. వారి కంఠమందు తిరిగీ వుంచుతాను.

నానా : అలా గయితే నేనే వుంచుతాను. (మాల నారాయణభట్టు మెడ వుంచబోవును.)

కేశవ : తమకంత శ్రమెందుకూ? నేనే వుంచుతాను. (కేశవభట్టు మాలను పట్టుకుని తాను వుంచ ప్రయత్నించును.)

నానా : నేను వుంచితే తప్పా!

కేశవ : తమరు తగిలించవలసిన సూత్రం, యెప్పుడో ఒకప్పుడు మా అందరికీ వుండనే వుంది.

(కేశవభట్టూ, నానామంత్రీ తావళంతో పెనుగులాడుతూ వుండగా తావళం తెగుననే భయంచేత, నారాయణభట్టు కూడా తావళం పట్టుకొనును. యింతలో బిల్హణుడు ప్రవేశించును. ముగ్గురూ పట్టువదలగా, తావళమూ, నానామంత్రి చేతి పత్రమూ, నారాయణభట్టు చేతి పత్రమూ, నేలపడును.)

బిల్హ : (తావళమును, పత్రములను యెత్తి) యేమిటీ దురంతం? ఈ పండితాగ్రేసరుడికి యెట్టి పాటు వచ్చినది! యీ ఉత్కృష్ణమాలకు యెట్టి పాటు వచ్చినది! (ఒక పత్రము

చదివి) ఇది నానామంత్రిగారి కవిత్వం కానోపును. (రెండవ పత్రం చూసి, ఆశ్చర్యపడి) యిది యిక్కడి కెలావచ్చింది?

కేశవ : యేమిటండి ఆ పత్రం?

బిల్హ : (ప్రత్యుత్తర మియ్యక) ఇక్కడ కేలావచ్చెను, యీ పత్రం?

నారా : చెప్పవద్దని నానామంత్రిగారు, నా చేత ఘోరమైన ప్రమాణం చేయించారు.

నానా : (బిల్హణుడి చేతులు తన చేతులతో పట్టుకొని) క్షమధ్వం! క్షమధ్వం!

బిల్హ : "క్షమధ్వం", యేమిటి, నీ శ్రాద్ధం!

నానా : నా వల్ల గట్టి పొరపాటు వచ్చింది. క్షమించండి. తమవంటి మహా పండితులకు, ఆగ్రహవఁన్నది వుండదు. యీ శ్లోకం కాశ్మీర మహారాజులు వుంచిన వేశ్యను ఉద్దేశించి తాము రచించినారని తమ శిష్యుడొకడు తెచ్చి నాకు చూపించాడు. దాంతో నాకు అనుమానం కలిగిన మాట సత్యం. అనుమానం కలిగి తమతో సంబంధం వొదులు కొమ్మని, నారాయణభట్టుగారితో నేను చెప్పిన మాటా సత్యమే. వారి మంచికోరి ఆలా చెప్పాను. అంతేగాని మీకు అపకారం చేదామని కించిత్తు అయినా నా అభిప్రాయం కాదు. ఆ సోమనాథుడు సాక్షి. అబద్ధవాఁడితే నా నెత్తి మీద ఆకాశవంతఁ పిడుగు పడిపోవాలి. తమవంటి మహానుభావుల విషయమై క్షుద్రులు చెప్పిన మాటలు నమ్మడం బహు పొరపాటు. కేశవభట్టుగారు యీ వేశ్య కథ అంతా శుద్ధ అబద్ధవఁని యిప్పుడే శలవియ్యగా, "యెంతటి కబుర్లయినా పుట్టించే దుర్మార్గులు వుంటారని" ఆశ్యర్య పడ్డాను. వారి మాటంటే నాకు చాలా గురుతు. క్షమధ్వం అని తిరిగీ ప్రార్థిస్తున్నాను.

బిల్హ : (ఇంత తడవు ఆలోచించి, తావళము నారాయణభట్టు మెడను తగిలించి) నేను వెళ్ళిపోయినదాకా అయినా, యిది మెడని వుండనియ్యండి. ఆ తరువాత యెలాగా మీకు దక్కదు. అప్పట్లో యీ దుష్టమంత్రికి యీ మహా హారమును అర్పించి ప్రాణం కాపాడుకొండి. శూరాగ్రేసరుడైన దాహలాధీశుని కంఠంనుంచి దుష్టాగ్రేసరుడైన ఈ కుమంత్రి కంఠమునకా! దేనికి యే కాలానికి యే అవస్థ వస్తుందో, కానలేం. (నానామంత్రి దగ్గరకు వెళ్ళి ముఖం మీద ముఖం వుంచి) నా మూలముగా యీ అమాయకుడైన బ్రాహ్మడికి అపకారం చెయ్యకండి. మీ యందు నాకు ఆగ్రహం లేదు. అందుకు తగరు. అసహ్యం కద్దు. మీ కుట్రకల్లా లక్ష్యం నేను యీ దేశం విడిచి వెళ్ళడవేఁ గదా? మీరు అట్టే శ్రమపడకండి. వెంటనే వెళ్ళతలచినాను. ఆహా! యేమి దేశం! యేమి మనుష్యులు! (నిష్క్రమించును.)

నానా : యీ కళంకం లేకుండావుంటే, యింతవాడు మరిలేడు.

నారా : ఆ వార్త, అబద్ధవఁన్నారే?

నానా : అలా అనకపోతే, మొహం యదట యేవఁన్ను?

కేశ : (నానా మంత్రితో) అయ్యా, ఒక మనవి! తమ ఆగ్రహం మా వుభయుల యెడలా ప్రసరింప చెయ్యమని తాము వరం అనుగ్రహిస్తేనే, యీ దేశంలో వుంటాం. లేకుంటే, దేశాంతరం పోతాం. మేము, అల్పులం. తాము ఆస్థానంలో చాలివున్నారు. వ్యవహారస్థితి ఎప్పుడు యే రీతిని వుండునో తెలియదు. యీ తావళం తాము వుంపించండి. యా సంగతి మేం యెవరితోనూ చెప్పం. మేం పండితులం; అనేది వొకమాటా, జేసేది ఒకపనీ కానేరదు. మామా స్వభావాలు కూడా, యీపాటి తాము కానే వుంటారు.

నానా : రామా రామా! తావళం నాక్కావాలనుకున్నారా యేవిఁటి? అక్కగారు ముచ్చటపడ్డారు కదా అని కాసులు తెచ్చాను. మీ వుభయులకీ నా కంఠంలో ప్రాణం వుండగా, హాని రాకూడదు. మీ నాయనగారికీ, మా నాయనగారికీ ఉండే స్నేహవైఁనా ఆలోచించుకోనా? పండితులంటే నాకు ప్రాణం కాదా? నేను శుద్ధ జయనుణ్ణి అనుకున్నారా యేవిఁటి? అక్కదగ్గర శలవు పుచ్చుకొని వెళతాను. మీ యోగ్యత వేరేనాతో చెప్పాలా?

(తెర దించవలెను)

బిల్హణీయము : అముద్రిత భాగము

బిల్హణీయము

* రెండవ అంకము

స్థలము

అనిహిల్లా పట్టణమునకు కొంచం దూరంలో సరస్వతీ నదీ తీరమందు కాశ్మీర రాజపుత్రులు వలస వచ్చి విడిచిన పేట, ఒక ఉద్యానవనము మధ్య ఆ కాశ్మీరుల యజమానిన్నీ, కాశ్మీర మహారాజులకు బంధువున్నూ, ఒకప్పుడు కాశ్మీర రాజ్యములో సామంతరాజున్నూ ఐన చంద్రవర్మ అనే రాజు యొక్క తోట మిక్కిలి రమ్యమైనది.

చంద్రవర్మ శూరుడు, విద్వాంసుడు, లోకానుభవము కలవాడు. మహమ్మదు ఘజినీ సోమనాథ క్షేత్రమును కొట్టినప్పుడు ఈయన కుమారుడు ఇంద్రవర్మ యుద్ధంలో మృతి పొందెను. ఇంద్రవర్మకు రణ సింహుడను పందొమ్మిదియేళ్ళ ప్రాయంగల ఒక కుమారుడును, పదహారేళ్ళ ప్రాయముగల కుమార్తెయును కలరు.

చంద్రవర్మగారి భవనమునకు సామీప్యములో ఆ యుద్యానవనములోనే ఒక కొలను వద్దున ద్రాక్ష తీగ లల్లిన మంటపములో చిత్రాసనము మీద జమిలి స్థంభములకు చేర్చిన దిండును చారబడి బిల్హణుడు, యెదట మరి వక చిన్న చిత్రాసనము మీద రణసింహుడు కూచుని యుందురు.

బిల్హ : (పత్రము చేతపట్టి చదువును.)

అస్యాశ్చర్యమయస్య మన్త్రగతయః స్వైరం తరంగై రపి,
జ్ఞాయన్తే న విధేరివాతికుటిలా వైదగ్ధ్యసీమా భువః
శ్రూయన్తేప్రతిభూభృతాం వసతయ స్త్వంగత్తురంగావళి
విశ్వోత్తేజల ఖురాగ్రఖణ్డితమణి క్షోణీతలాః కేవలమ్!

రణసింహుడు : ఆహా! యేమి శ్లోకం!

బిల్హ : కుమార, ఇది వినండి.

వాత్సల్యం నవహత్యపత్యవిషయే వ్యాక్షిప్యతే న క్షణం
దాక్షిణ్యేన సమీహతే నవవధూ వర్గేపి ధీరాశయః
నిష్ణాతః కుటిలే నయాధ్వని చరన్నాచారపూతః ప్రభోః
దుస్సాధ్యా నపి సాధయత్యభిమతా నర్థా న్నుసాధ్యానపి

రణ : తమవంటి మహాకవులవల్ల కృతి పొందడముచేత అమాత్య సంపత్కరుల జన్మ సఫలమైనది. ఆ మహాపురుషుడు అసమాన ప్రతిభావంతుడు, దయాళుడు, ప్రభు విశ్వాసపాత్రుడు; మరిన్నీ ఈ రాజ్యానికి కాలగతి చేత వలస వచ్చిన మమ్మును కాపాడుతున్న పరమ మిత్రుడు. తమ పొగడ్తకు తగినవాడేగాని జైనుడు కాకుంటే యంతో బాగుండును కదా అని అనుకుంటాను.

బిల్హ : (చిరునవ్వు నవ్వి) ప్రభువు నమ్మిన బంటయి, మిమ్మల్ని కాపాడుతున్న మిత్రుడై, లోకోపకార ధురీణుడైనప్పుడు ఆయన మతం మీకు ఎక్కడ అడ్డు వచ్చెను కుమారా?

రణ : సకల సద్గుణ సంపన్నుడు గదా, మతం గూడా మంచిదైతే, చంద్రుడికి కళంకం లేనట్లు వుండును గదా అని నా మనస్సున కొరత.

బిల్హ : కుమార, నిజమైన జ్ఞానమును సాధించవలెననే అభిలాష గల మీబోటి పండితులకు పర మతములయందు అసూయ వుండకూడదు. ఈ భూ ప్రపంచమందు లెక్కలేని మతాలు వున్నవి. అన్ని పేరెక్కిన మతములలోనూ పండితులూ, సత్పురుషులూ కలరు, అన్ని పేరెక్కిన మతములలోనూ సంసారమును తరించే సాధనములు కలవు. ఆయా సాధనములను అవలంబించి ప్రాజ్ఞులు ధర్మమార్గానువర్తులై, సదా లోకోప కారపారీణులై ఆయా మతములకు వన్నె తెత్తురు. అందుకు అమాత్య సంపత్కరులే దృష్టాంతము. అప్రాజ్ఞులు ఆత్మలాభమునే ఆపేక్షించుచు అట్టి లాభము సమకూడు టకు వంకర తోవల నడిచి, తామసులై పరులను పీడించుచు జీవికలేని జప తపాదు లను చేయుచు లోకమును, దేవుడినికూడా మభ్యపరుప యత్నింతురు. అట్టివాడు నానా మంత్రి. పేరుగల మతమల్లా సత్ప్రవర్తనను, భూతదయను ముఖ్యములని చాటు తున్నవి. వైదికమతములకన్న బౌద్ధ జైనమతములలోనే వీటికి ప్రాముఖ్యత లావు. సత్ప్రవర్తన అనేది ఆత్మకు కవచము. భూతదయ అనే ఉపాసన ప్రత్యక్ష స్వర్గమై సద్యో ఆనందదాయకము, నిర్వ్యాజమైన ఈ గుణములతో మేళనలేని జపతపాదులు వ్యర్థ ములు. మనస్సుయొక్క దుర్వృత్తులను మళ్ళించడం అల్ప బుద్ధులకు సాధ్యంకాదు. ముక్కు బిగించుకు కూచొనుట ప్రతి కొంగకూ సాధ్యమే. గాన వైదికుడైన నానామంత్రి కన్న, జైనుడైన సంపత్కరులే శిష్టు. నాలుగు దేశాలూ తిరిగి నాలుగు దేశాలవారి తోడనూ అన్న దమ్ములవలె బతికిన వాళ్ళకు మతాభిమానాలు మాసిపోతాయి. బుద్ధికి సంకెళ్ళు విడిపోతాయి.

రణ : జైనులు వేదబాహ్యులు గదా అని.

బిల్హ : ఆ మాటకు వస్తే మన దర్శనాలు అన్నీ వేద ప్రామాణ్యమును సరిగ్గా వొప్పుకున్నవా? వొప్పుకున్నవి మాత్రం వక్క రీతిని వొప్పుకున్నవా?

రణ : (యోచన నటించి) అవును నిజమేనండి.

బిల్హ : మరి యేలా వేదములను గూర్చి అభిమానము? అన్ని మతాల వారూ వొప్పుకునే శబ్ద ప్రమాణము వక్కటే, నాకు కనపడుతున్నది అందులో నా కంటే మీరే పండితులై వుంటారు.

రణ : యే విద్యలోనైనా తమ పాదముల వద్ద శుశ్రూషచేసి, అభ్యసించడముకు అర్హుడను గాని, తమ యెదుట నేను పండిత పదవాచ్యుడను యెన్నడూ కానేరను.

బిల్హ : నే చెప్పవచ్చిన సర్వమత సమ్మతమైన శబ్ద ప్రమాణ మనేది ఇట్టిది అని చెప్పడముకు శక్యము కాని ఆనందమును కలుగజేసే విలాసవతీ సంబంధి శబ్ద ప్రపంచం (తల తడిమి) ఒక్కొక్క వెంట్రుక నెరుస్తున్నది కనుక ఆ శబ్ద ప్రపంచము విషయంలో బధిరత అప్పుడే మమ్ములను ఆవహిస్తున్నది.

రణ : పూర్ణ యౌవనముయొక్క శృంగార రసగ్రహణ శక్తి, వార్ధక్యము యొక్క జ్ఞానసంపత్తీ, ఆ రెండు అవస్థలకూ సహజములైన దోషములు అంటకుండా, మహాకవుల యందు సదా కలిగి వుంటవి.

హేలాభ్యస్త సమస్త శాస్త్ర గహనః సాహిత్యపాథోనిధి

క్రీడాలోడన పణ్డితః ప్రియతమః శృంగారిణీనామ్ గిరామ్॥

అని కర్ణ మహారాజు యెవరిని గురించి చెప్పగలిగారు? వస్తు ప్రపంచములో, జన సామాన్యమునకు గోచరము కాని రామణీయకమును కనిపెట్ట కలిగిన వారు కవులే కదా!

బిల్హ : కుమారా, యింత పరిజ్ఞానమూ, గుణసంపత్తీ కల మీరు పండితులు కాకపోతే యింక యెవరు పండితులు, సత్యమే: స్వర్గ నరకములనేవి యీ లోకంలోనే వున్నవి. చూడ నేర్చినవాడికి ప్రతిదేశంలోనూ కలవు, నందనవనాలు, దేవతా స్త్రీలూ, మహర్షులూ. అట్టి భూలోకమందుగల ఆ స్వర్గ రామణీయకమును కావ్యములుగా సర్వజన వేద్యము చేసినాడని కదా కాళిదాసును నేను మెచ్చుకుంటాను. ఊర్వసి పురూరవుడి కన్నులు మూయుటకు దొంగతనముగా వెనుక పాటున వచ్చునపుడు ఆమె అందెల యొక్క అణిగీ అణగని చడియొక్క సొగసు కవులలోకల్లా కాళిదాసు కదా గ్రహించెను. "గూఢం నూపురశబ్దమాత్ర మపి మే కాంతం శ్రుతౌ పాతయేత్". కవిత్వంలో ధ్వని అన్నది ఆ అందెల చడిలాగు వుండవలె. చూడండి కుమారా, నేను చెప్పిన శబ్ద ప్రమాణమును కాళిదాసే గదా నిర్వచనం చేశాడు.

“సామన్త మౌళి మణి రఞ్జిత పాదపీఠ,

మేకాత పత్ర మవనేర్నతథా ప్రభుత్వమ్

అస్యా స్సఖే చరణయో రహ మద్య కాస్త

మాజ్ఞాకరత్వ మవిలంఘ్య యథాకృతార్థః”

ప్రియురాలి ఆజ్ఞకు చక్రవర్తులు బద్ధులు, ఇతరుల మాట చెప్పనేలా.

రణ : అహ యేమి శ్లోకం గురోజీ!

బిల్హ : కుమార, ఇది వినండి.

వాత్సల్యం నవహత్య పత్యవిషయే వ్యాక్షిప్యతే న క్షణం

దాక్షిణ్యేన సమీహితే నవవధూ వర్గేపి ధీరాశయః

నిష్ణాతః కుటిలే నయాధ్వని చరన్నాచారపూతః ప్రభోః

దుస్సాధ్యానపి సాధయ త్యభిమతా నర్థాన్సుసాధ్యానపిః॥

రణ : మహామాత్య సంపత్కరుడు మీవంటి మహాకవివల్ల కృతి పొందడం; యేమి అదృష్టవంతుడు. మనకు ఆప్తుడు తమ పొగడ్తకు తగినవాడే గాని జైనుడు కాకుండావుంటే బాగుండును.

బిల్హ : (చిరునవ్వు నవ్వి) కుమార! నిజమైన జ్ఞానమును సాధించవలెనన్న పండితుడికి పర మతముల యెడల అసూయ వుండకూడదు. ఈ భూ ప్రపంచమందు లెక్కలేని మతాలు వున్నవి. అన్ని మతాలలోను ప్రతిభావంతులు, మహాపండితులూ కలరు. మన మతమే నిజమూ, పర మతములన్నీ అబద్ధమూ అనుట అజ్ఞత. ఏ దేశంలో, యే మతంలో, యేమేమి మేలు వుంటే అదల్లా గ్రహించదగినదే. నాలుగు దేశాలూ తిరిగి నాలుగు మతాల వాళ్ళతోనూ అన్నతమ్ములాగ బతికిన వాళ్ళకి మతాభిమానాలు మాసిపోతాయి. బుద్ధికి సంకెళ్ళు విడిపోతాయి. వైదిక మతావలంబియై రోజూ రెండు ఝాములు మఠంవేసి జపతపాలు చేసే నానామంత్రి ప్రవర్తనకు, జైనుడై వేదబాహ్యుడైన సంపత్కరుడి ప్రవర్తనకు కల భేదము చూస్తిరి కదా! నానామంత్రి తనకు తెలుసునని గర్వించే ఆ భగవద్గీతలోనే తొమ్మిదవ అధ్యాయంలో దేవప్రకృతి, రాక్షస ప్రకృతి వర్ణింపబడియున్నవి. అందులో వైదికుడైన నానామంత్రియందు ఆదిరాక్షస గుణములు మూర్తీభవించి వున్నవి. జైనుడైన సంపత్కుమారుడి యందు దేవగుణాలు వున్నవి. గీతలోకల్లా విలవైన శ్లోకాలు ఆ అధ్యాయంలో వున్నాయి. అవి మనసును పట్టినవాడు తన్నూ, లోకాన్నీ కూడా జయిస్తాడు.

రణ : అయితే వేదములు ప్రమాణములు కావా?

బిల్హ : మన దర్శనములు మాత్రం అన్నీ వేదప్రమాణం అంగీకరించాయా, వక్కరీతిని అంగీకరించాయా, అన్ని మతాలూ వొప్పుకునే శబ్ద ప్రమాణము నాకు ఒక్కటే కనబడుతున్నది.

రణ : ఏమిటండి అది?

బిల్హ : యౌవ్వనులైన మీరెరుగరా, కుమారా?

రణ : పోల్చలేకుండా వున్నాను.

బిల్హ : విలాస రతులతో సంబంధించిన శబ్దజాలం. ఆ శబ్ద ప్రమాణం సృష్ట్యాదినుండి అన్ని మతాలవారూశిరసావహించుకుంటున్నారు. ఆ ప్రమాణం యొక్క బలం నిన్నటి రోజునే నాకు వ్యక్తమయింది.

రణ : (అయిష్టమును ముఖమున కనపర్చి తరువాత చిరునవ్వు నవ్వును.)

బిల్హ : కుమారా? గురువు మీద శిష్యులకు అలకపొడమిందా? ఏమి ఈ బ్రాహ్మణుడు మహారాజకుమారికల శృంగారం విషయమును ప్రలాపం చేస్తున్నాడా అని కావచ్చును. తరవాత ఇంత పండితుడు అయినాడా అని నవ్వు వచ్చినదా? అయితే బిల్హణుడు కవిశేఖరుడన్న మాట మరచితిరి కుమారా! కవి అంటే యెవడు. వస్తు ప్రపంచమునందు యితరులు చూడలేని సొగసులు చూసేవాడు. ఇతరులకు అవేద్యమైన రసమును అనుభవించేవాడు. కాళిదాసును ఈ విషయంలో ఎంతైనా మెచ్చవలసి వున్నది. ప్రియురాలు దొంగతనంగా ప్రియుడి వెనకపాటున కన్నుమూయుటకు వచ్చేటప్పుడు, ఆమె అందెలయొక్క అణగి అణగిన చడి సొగసు కవుల్లోకల్లా అతనే గ్రహించాడు! గూఢం నూపుర శబ్దమాత్రమపి మే కాంత వచోపాతయేత్.

కవిత్వంలో ధ్వని ఆ అందెల చడిలా వుండాలి. ప్రియురాలి శబ్ద ప్రామాణ్యం మళ్ళీ కాళిదాసే చెప్పాడు.

సామన్త మౌళి మణిరఞ్జిత పాదపీఠ
మేకాతపత్రమవనేర్న తథా ప్రభుత్వమ్
అస్యాస్సఖే చరణయో రహ మద్యకాన్త
మాజ్ఞాకరత్వ మధిగమ్య యథా కృతార్థః

పాదము యొక్క ఆజ్ఞాకరుడు కావడం అత్యుత్కృష్ట పదవి అన్నాడు. ఒక్కొక్క విలాసినియొక్క వాక్కులయందు ఈశ్వరుడు అనిర్వచనీయమైన రమణీయకత వుంచాడు. వెనుకటికి మా దేశంలో ఒక దరద్దేశపు స్త్రీని చూచాను. దాని మాటలు విని విని చెవికి మత్తెక్కి ఆ స్థలంనుంచి లేచిరావడం కష్టమైంది. మహారాజ కుమారికా వారి వాఙ్మాధుర్యము, ఆ మాధుర్యమును వెయ్యిరెట్లు మీరియున్నది. అదుగో మళ్ళీ కుమారా! బొమ ముడిపడ్డది రాజపుత్రికల యొక్క రమ్యతను యెన్నుటకు ఈ బ్రాహ్మడి తల తగునా అని కదూ! సంతోషమే. పైకి అందమే కదూ తప్పూ, మాటలయొక్క మంజులత విని చెవి ఆనందించినది, ఆనందించినది అని పైకి అనడంలో నా తప్పు యేమి; చంద్రమండలము ఆకాశమందు వున్నది. దాని కాంతికి కళ్ళు మూసు కొమ్మంటే యెవడి శక్యం. కాని పదిహేను రోజులాయె నేను గీత చెబు తున్నాను. ఇన్నాళ్ళూ వారు మౌనమవలంబించారు, నిన్ననే మాటాడారు, వారు మాటాడగానే ఆ మాటలయొక్క ఆనందం యొక్క భావము, వేదాంత శాస్త్రవేద్యమై శబ్దజాలములో కప్పబడి యెక్కడా కానరానప్పటికీ యెప్పుడో లభ్యమవుతుందని యీ జన్మమట్టుకు వృథా అని అట్లు బ్రహ్మానందము యొక్క అభావము కనపడి, ఆహా ఎందుకు ఈ పుస్తకాలు? ఇవి వున్నాయనే ఆనందం యెక్కడా కనబడదు. ఈమె మాటలు వినడమే బ్రహ్మానందం. ఈమె వాక్కులయందే అత్యంతమైన శబ్దప్రమాణము అని నిశ్చయించాను.

రణ : మీ కల్పనా చాతురికి సంతోషించాను.

బిల్హ : యేమి కల్పనాచాతురి. ఆ వాఙ్మాధురి వర్ణన శబ్దమునకు పట్టుపడనిదే. అభూతోపమ.

రణ : వారిని చూస్తిరా!

బిల్హ : చూడలేదు. చూడడమేలా? దేవుణ్ణి చూస్తున్నామా? వాడి మహిమ ప్రపంచ మంతటనూ చూసి అత్యాశ్చర్యపడుతున్నాము కామా? మనిషిని చూడకుండా మాటల వల్ల సమ్మోహమును పొందుతూ వుండుటలో ఒక అనిర్వచనీయమైన సొగసు వున్నది. మరి వక చమత్కారము చెబుతాను. తరుచు స్త్రీ వ్యక్తులలో అంగమునకు అను రూప మైన అంగసౌష్టవము ఉండుట కష్టము. స్త్రీ నడుచుకు పోతూవుంటే ఆ నడకా, అంగములూ అతి రమ్యముగా కనబడుతాయి. ముఖం చూస్తే జాదూ విరిగిపోతుంది. కనుక దేవుణ్ణి చూడకుండా సృష్టి వైచిత్రిని చూచి ఆనందించినట్టే ఆమెను చూడకుండా ఆమె మాటలలో నిమగ్నమై పోవడం మాబోటి కవులకు బ్రహ్మానందము.

రణ : (నిస్పృహను సూచించి, విచార రసము కల నవ్వునవ్వి) వాఙ్మాధురిని మీరిన రూపసౌందర్యము ఆమెకు కలదు.

బిల్హ : కుమారా మీరెలా చూస్తిరి.

రణ : ఒకమారు మదనపాలుల కుమార్తె చంద్రలేఖా, మహారాజ పుత్రికయును యీ వనము చూచుటకు వచ్చియుండిరి. నేను వారి రాక చూచి ఒక కుంజమున దాగుంటిని. చెలికత్తెలు పొదనుండి పొదకు వేటాడి పట్టుకుని ఆమె యెదుట వుంచిరి. ఆమె తమ తల్లిగారికి నన్ను కనపర్చినారు. వారు కూడా దయ కనపర్చినారు. అప్పటినుండి కమలములు కోసి తీసుక పోనాజ్ఞ అయెను. అట్లు నెల రోజులు తీసుకు వెళ్ళితిని. మాధవశర్మగారు దగ్గర వుండగా నేను వెళ్ళుట కలదు. ఆమె పాఠములు చదువునప్పుడు దగ్గర వుండేవాడను. శ్లోకములు రచించేవాళ్ళము. ఇలా నెల రోజులు అయిన తరువాత మా తాతగారు వద్దన్నారు. మరి నేను వెళ్ళలేదు. యీ వనంలో వారు విహరించడం తరచు కద్దు. అట్టి సమయంలో నేను యీ యింట్లో వచ్చి దాగొనమని ఆజ్ఞ.

బిల్హ : ఆమె పెద్దపులి కారే? నాకు బోధపడ్డది. మీ మనస్సు ఆమె యందు లగ్నమాయెను కాబోలు. యిప్పటి అవస్థనుబట్టి మీ ప్రేమను రాజకుటుంబము వారు నిరాకరించిన అవమానము వచ్చునని కాబోలు.

★★★

కొండుభొట్టీయము

Blank

కొండుభొట్టీయము

ప్రథమాంకము

ప్రథమ రంగము - మంజువాణి యిల్లు.

(మంజువాణి తలదువ్వుకొంటూ కుర్చీపైని కూర్చుండును. కొండిభొట్లు ప్రవేశించును.)

మంజు : దండం శాస్తుల్లుగార్కి, **వెంకీ** : శాస్తుల్లు గార్నికూర్చోబెట్టి పీటవెయ్యే.

కొండి : సకలైశ్వర్య సిద్ధిరస్తు. పంతుళవారు పాదాక్రాంతాభవంతు.... ఆ తలవెంద్రుకలు సాక్షాత్తూ చమరీవాలాల్లాగ శోభిల్లుచున్నాయి. విన్నావా మంజువాణీ!

మంజు : యింకా యేవి యెలా వున్నాయి?

కొండి : యెదిన్ని వర్నించడానికి సెఖ్యం కాకుండా వున్నాయి... ముఖం చంద్రబింబంలా వున్నది. కళ్లు కలవరేకుల్లా వున్నయి. గళం శంఖంలా వున్నది. బాహువులు లతల్లా వున్నయి. మరెవచ్చీ....

మంజు : మరెవచ్చి అక్కడ ఆగండి.

కొండి : మంజువాణీ! అధికం యేల. నీ సౌందర్యం, రంభా ఊర్వశీ మేనకా తిలోత్తమాదుల్ను ధిక్కరించి వెక్కిరించియున్నది.

మంజు : మా పంతులుగారి వెధవ అప్పగారి సాటి యేమాత్రమయ్నా వస్తుందా?

కొండి : హాశ్యానికైనా అనగూడని మాటలున్నాయి (పొడుం పీల్చును.)

మంజు : చెయ్యగాలేంది చెప్పడమా తప్పొచ్చింది.

కొండి : దేవతలు బ్రాహ్మలు చేసే పనులు తప్పు పట్టకూడదు. స్వర్గంలో వాళ్లు దేముళ్లయితే, భూలోకంలో మేం దేముళ్లము; అంచేతనే మమ్మల్ని భూసురులంటారు. చదువుకున్న దానివి నీకు తెలియందేమున్నది.

మంజు : వెధవల్ని తరింపజేసే భూసురోత్తములకు నమస్కారము (నిలుచుని నుదుట చేతులు మొగిడ్చి నమస్కారము చేయును.)

(భీమారావు పంతులు ప్రవేశించును.)

భీమా : యేమిటీ నాటకం.

మంజు : ముక్కోటి దేవతలు స్వర్గంలో ఉంటే, భూమ్మీద దేవతలు బ్రాహ్మణులని కొండి భొట్లుగారు శలవిచ్చారు. అందుచేత వేశ్య యింటికి అనుగ్రహించి వేంచేస్ని భూసురోత్తముల్ని కొలుస్తున్నాను.

భీమా : నీవు యెంత యెకసెక్యం చేసినా మేం దేవతలమే, అందుకు రవ్వంతైనా సందేహము లేదు.

మంజు : భూలోకంలో కృష్ణావతారం లాంటి రసికులు మీరు. కృష్ణావతారం కుదిరింది; కాని శాస్తుల్లు గారు యే దేముడి అవతారమో పోల్చలేకుండా వున్నాను.

భీమా : పట్టణం వెళ్ళినప్పుడు పరంగీ స్త్రీల సహవాసం చేశానని చెప్పారు గనుక శాస్తుల్లు గారు సాక్షాత్తు నారదావతారం.

మంజు : అన్నా! మరచిపోయినాను. యెంత బుద్ధి తక్కువ మనిషిని; దూరముగా నిలుచొండి. ప్రాయచ్చిత్తం చేసుకొంటేనే గాని దగ్గరకు రానియ్యను.

భీమా : శాస్త్రుల్లుగారూ! యేమిటండి ప్రాయచ్చిత్తం? నకక్షతమా? దంతక్షతమా?

కొండి : అది యెంత అదృష్టవంతులకు గాని సంప్రాప్తమవుతుంది. ముక్కు తిమ్మన్న ఏమన్నాడు.

"చ... నను భవదీయదాసుని..................

.... అరాళకుంతలా."

స్వేతముఖలు గనుక బ్రాహ్మడికి రజతదానం చేస్తే ప్రత్యువాయం పోతుంది. మా కుర్రవాడు మెటిక్లేషను పరీక్షకు కట్టాలి. యీ బీదబ్రాహ్మడికి దానం యిస్తే సమయానికి పనికి వస్తుంది.

మంజు : నిత్యసువాసినికి సువర్నదానం చెయ్యమని లేదా?

భీమా : (దీని తస్సాగొయ్యా బంగారపు సరకును మళ్ళీ తెమ్మంటుంది కాబోలు) తొందరపని వుంది. యిప్పుడే వెళ్ళి వస్తాను.

కొండి : మంజువాణి! బహు పుణ్యాత్మురాలివి, యేమైనా సాయం చేస్తేనే గాని కుర్రవాడు పరీక్షకు వెళ్లే సాధనం కనబడదు.

మంజు : పంతులుగారి అప్పని అడుగరాదా?

కొండి : యెవర్నీ అడక్కుండా యేమయింది. వైదీకపాళ్ళని పుట్టించినప్పుడే బ్రహ్మ రాసిపడేశాడు. "ముష్టెత్తుకొండర్రా" అని.

మంజు : యేది యిందాకటి పద్యం చదవండీ.

కొండి : (రాగవరసను చదువును)

"చ నను భవదీయ.........

(అలా రాగవరసని చదువుతూవుండగా వెనుక వైపు వచ్చి మంజువాణి శాస్తులు వీపు మీద తన్నును)

ఓస్నీ అమ్మాశిఖా....(అని తగ్గి).... ఆహా! మల్లి పువ్వుల గుత్తా? పట్టుకుచ్చా? మలయ మారుతమా? వీపు తాకినది?

మంజు : సానిదాని కాలు.

కొండి : కాదు! కాదు! మన్మధుని వాడి వాలు.

మంజు : ప్రాస కుదిరింది కాని, శాస్తుల్లు గారు! యీ తాపు మదనశాస్త్రంలో క్రియక్రింద పరిగణన మవుతుందా? భూసురోత్తములను తన్నిన పాపం క్రింద పరిగణన మవుతుందా.?

కొండి : పది రూపాయిలు పారేస్తే పుణ్యం కింద పరిణామం అవుతుంది.

మంజు : పాటు పడక పైసా రాదు.

కొండి : బ్రాహ్మడికల్లా సాపాటు వక్కటె పెద్దపాటు యేర్పాటు చేసి బ్రహ్మ పడేశాడు.

మంజు : అయితే పెందరాళే వెళ్ళి ఆపాటు పడండి.

కొండి : మంజువాణి! యెంత చదువుకున్నా మా వంటి వాళ్లం నీకు వక్క మాటకు సదుత్తరం చెప్పగలమా? బాపనాళ్ళని కనికరించి, ఒక డబ్బు సొమ్ము ఇవ్వాలి గాని.

మంజు : వేశ్యల ద్రవ్యం పాపిష్టిది. బేరం తెచ్చి రుసుం పుచ్చుకుంటే ప్రత్యువాయువుండదు.

కొండి : ఈ వూళ్ళో నానాటికి రసికత సన్నగిల్లుతూన్నది. "అంధునకు గౌరయవెన్నెల" అన్నట్టు ఈ వూళ్ళో మూర్ఖులకు నీరూపలావణ్య విలాస విశేషములు అగ్రాహ్యాములు. తోవంటపోయే పొన్నూరు వాళ్లను కాచి పట్టుకొవ్వాలి.

మంజు : ఈ కంసాలాడు యింటి యెదుట దుకాణం బెట్టుకొని యిక్కడికి వచ్చే వాళ్లనల్లా వాళకం కట్టుతూ వుంటాడు. వాడిని తెస్తే.......

(తెర దించవలెను.)

ప్రథమాంకము

(ద్వితీయ రంగము)

(కొండుభొట్లు యిల్లు – వీధి సావిడి)

(రామ్మూర్తి, వెంకన్న, గిరీశం ప్రవేశించును.)

వెంక : రాముడు! పరీక్షంటే ఏమిటిరా?

రామ : పరీక్షంటే యెగ్జామినేషన్.

వెంక : (పొడుం పీల్చును) యజ్ఞం నాకు తెలుసును. మేషం అంటే మేక, మేకపోతు వేస్తారా ఏమిషిరా?

రామ : ఫూలిష్! యజ్ఞం కాదూ. మేషం కాదు. శాస్త్రాల్లో ప్రశ్నలు అడుగుతారు.

వెంక : నీకు శాస్త్రము వచ్చును? తర్కమా? వ్యాకరణమా?

రామ : నథింగ్ ఆఫ్ ది కైండ్ (Nothing of the kind) జాగర్ఫీ ఒకటి.

వెంక : అనగా?

రామ : భూగోళ శాస్త్రం.

వెంక : దానిలో యేమిటుందిరా?

రామ : వెలగపండువలె గుండ్రంగా వుండే భూం మీద యేయే నదులు, సముద్రాలు, కొండలు వగయిరాలు యెక్కడవున్నాయో చెప్పుతుంది.

వెంక : భూమి గుండ్రంగా వుంది? అబద్ధం! అబద్ధం! నలు చదరంగా వుంది. దాన్ని, అష్ట దిగ్గజాలూ మోస్తున్నాయి.

రామ : నాన్‌స్సెన్సు (Nonsense) “కపిద్ధాకార భూగోళం” అని మనవాళ్లు కూడా అన్నారు. యేనుగులు మాట పాతమాట. అవి అన్నీ వెళ్ళిపోయినాయి.

వెంక : గుండ్రంగా వుంటే ఎవరు మోస్తున్నారు.

రామ : యెవ్వరూ మొయ్యలేదు. ఆకర్షణ శక్తి వల్ల భూగోళం అంతరాళంలో నిలిచియున్నది.

వెంక : అలా చెప్పు... అదొక కొత్త శక్తి పేరు చెప్పావు. యేదోవక దేవతలేన్ది యేదీ వుండదు. అయితే ఈ వెధవలు పశ్చిమసముద్రం చూశారు?

రామ : ఓ! దాన్లోకి! ఓబి. యెనిసి, లీనా, అను మూడు నదులు, ప్రవహించును.

వెంక : అబద్ధం, శుద్ధ అబద్ధం, హిమవత్పర్వతానికి వుత్తరం చూడ్డం. మనుష్యులు వెళ్లితే చచ్చిపోర్రా! ఇదా. దొంగముండా శాస్త్రం. ఇంకా యే శాస్త్రం చదువుకున్నావు.

రామ : హిష్టరీ.

వెంక : విస్తరా?

రామ : చెరిత్ర

వెంక : అనగా?

రామ : తెలియనివాడితో యేమి చెప్పను. వేదాలు యెప్పుడు రాశారో, రామాయణం, భారతం, యెప్పుడు పుట్టేయో అవి యెంత నిజమో, యెంత అబద్ధమో....

వెంక : వేదాలు రాశేరు? రామాయణం అబద్ధమా?

రామ : ఆ! కావలసినంత. రాముడు దేముడు కాడుట. మహారాజు, రావణాసురుడికి ఒక్కటే బుర్ర, విన్నారా?

వెంక : ఈ పాపపు మాటలు వినగూడదు.

(చెవులు మూసుకొని పారిపోవును.)

గిరీశం : అజ్ఞానం! అజ్ఞానం పోతే గాని మన దేశం బాగుపడదు.

రామ : మా వెంకడికి మెదడు లేదు.

గిరీశం : మీ తండ్రి తెలివి వున్న మూర్ఖుడు. భోగం వాళ్ల యింటికి వెళ్లి ఆశ్రయిస్తాడు. నీ పరువు తీసి వేస్తూన్నాడు. సమయము చూచి చీవాట్లు పెట్టాలి.

రామ : అతనికి తోచినట్టు అతను చేస్తాడు. మనకు తోచినట్లు మనం చేదాం.

గిరీశం : డామిట్ (Damit), ప్రాణమయ్నా యిచ్చెయ్యాలి గాని రిఫారం విషయమై నదురూ, బెదురూ వుండకూడదు. లేకుంటే మనదేశం బాగుపడేదెట్లు? మనకి బంగాళీ వాళ్లలాగ పరువు ప్రతిష్ఠ వచ్చేదెట్లు?

రామ : అయితే సమయం చూసి చీవాటు పెట్ట మంటారా?

గిరీశం : ఇంక ఆలోచిస్తావా? అదుగో మీ తండ్రి వస్తూన్నట్టుంది. నన్నెరగనట్టు నటించు. రహస్యం భేదించకుండా నటించాలి.

రామ : యెందు కేమిటండి?

గిరీశం : మీ తండ్రి అసాధ్యుడు. నిన్ను గురించి యెంతో విచారిస్తూన్నాను.

రామ : ఆయనతో పరిచయము చేశారా యేమిటి?

గిరీశం : చేశాను. నీకు చేస్తానన్న పిల్ల ముక్కుపచ్చ లారని పసిపిల్ల. రిఫార్మర్ (Reformer) అనేవాడు అలాంటి పిల్లని పెళ్ళాడితే (Society looks down upon him) సంఘం నిరసనగా అతన్ని చూస్తుంది.

రామ : అంచేతనే నేనూ సిగ్గుతో చచ్చిపోతున్నాను, తెగించి దేశాలంట పోదూనా అనిపిస్తూంది.

గిరీశం : నాతో యెన్నడు చెప్పకపోతివే?

రామ : యేమని చెప్పను. సిగ్గుచేత చెప్పలేదు.

గిరీశం : ఒకరి లోపాలికి మనం సిగ్గుపడనేల? చేతనయినంతవరకూ మళ్లిద్దాం. మళ్లకపోతే కనికరిద్దాం. సిగ్గుతోనూ, కోపంతోనూ పనిలేదు.

రామ : నామీద్దయ చేత మీరు అలా అంటారు. లోకంలో తలయెత్తుకు యెలా తిరగను.

(తెర దింపవలెను.)

ప్రథమాంకము

తృతీయ రంగము

(అక్కాబత్తుడి యింటి వీధి అరుగు)

(వెంకన్న, అక్కాబత్తుడు ప్రవేశించును)

వెంక : యేనుగులు దొబ్బేశాయండోయి.

అక్కా : యెవరియేనుగులు? విజయనగరం వారివా? బొబ్బిలివారివా?

వెంక : కాదండి, దిగ్గజాలు.

అక్కా : యెక్కడికి వెళ్ళిపోయినాయి?

వెంక : భూమి వెలగపండులా గుండ్రంగా వుందిష. అంచేత యేనుగులు మోత అక్కరలేదుష.

అక్కా : భూమి వెలగపండయితే యేనుగులు వెలగ పండు తినేస్తాయి కాబోలు?

వెంక : మా రాముడు చెప్పాడు.

అక్కా : ఇంకా ఏమి చెప్పాడు?

వెంక : వేదాలెవళ్లో రాశారుష, రాములువారు మనిషష, దేముడు కాదుష.

అక్కా : మీకు కొండిభొట్లు ఇంగ్లీషు చదువు చెప్పించాడు కాదని నాకు కించగా వుండేది. ఇంగ్లీషు చదువు కిదే ఫలితమయితే మరి విచారం లేదు. తురకలు మెడకి కత్తి మొనజేర్చి గొడ్డు మాంసం తినిపించే వారు. ఈ యింగ్లీషు వాళ్లు చదువులు పెట్టి మనవేళ్ళతో మనకళ్లే పొడుస్తున్నారు. అదిగో మీ బాబు వస్తున్నాడు పారిపో.

(యిద్దరు నిష్క్రమింతురు.)

ప్రథమాంకము

చతుర్థ రంగము

(కంసాలి దుకాణం)

(అక్కాభత్తుడు, కొండిభొట్లు ప్రవేశింతురు.)

కొండి : అక్కాభత్తుడు గారూ? దయలేదు గదా.

అక్కా : బ్రాహ్మణోత్తములు తమదయ మాకుండ వలెను గాని మా దయ యేమిచెరితార్థం?

కొండి : విశ్వకర్మలనగా సాధారుణులండీ. పురుష సూక్తంలో యేమి చెప్పాడో విన్నారా. "విశ్వకర్మణ...... పురుషుణ్ణీ" అనగా ఆపరమాత్ముడ్నే త్వష్ట అనే కంసాలి చేశాడుట.

అక్కా : అలా అయితే బ్రాహ్మల కన్న కంసాల్లు యెక్కువే గదా?

కొండి : సందేహమేమిటండి. అందుచేతనే కంసాల్లు బ్రాహ్మలకి దండం పెట్టరు. వక్కహక్కు మాత్రం బ్రాహ్మణులకు వుండుకున్నది. కంసాల్లకి గాని యితర వర్ణాలకి గాని లేదు.

అక్కా : అది యెషువంటిదండి?

కొండి : గొప్ప చెప్పుకోవలసినది కాదు. అది యేమిటంటే "ప్రతి గ్రహణం" తెలిగిస్తే, ముష్టి యెత్తుకోవడమన్న మాట.

అక్కా : గడియకపోతే అది అందిరికీ వున్న హక్కే.

కొండి : గడిచినా బ్రాహ్మడ్కి తప్పదు. నూరుకోట్ల రాజ్యాలేలే శ్రీమంతుడ్కి తప్పింది కాదు.

అక్కా : అది యెలాగేమిటి.

కొండి : చిత్తగించారా? అహల్యాబాయి అని హోల్కారు మహారాజులుంగారి భార్య వుండేవారు. ఆవిడకి కోట్లతో ధనమువుండేది. ఆ మహారాణీ బహుదొడ్డ పుణ్య కార్యాలు చేశారు. కాశీలో ఒక ఘట్టం కట్టించారు. సత్తరువు వేశారు. చిత్తగించారా! ఒకనాడు శ్రీమంతుల వారికి ద్రవ్యం కావలశివచ్చినది. అహల్యా బాయి గారిని దోచుదామని వెళ్ళేసరికి ఆ మాట తెలిసి అహల్యాబాయి గారు యేం చేశారంటె ధనమంతా కుప్పపోసి స్నానం చేసి, పట్టు వస్త్రాలు ధరించి తులసిదళం జారీ చేత్తోపట్టుకొని శ్రీమంతులు రాగానే "మహారాజా! దోచడానికి యేమి అవసరముంది. మీరు బ్రాహ్మణ మహారాజులు. ఈ తులసిదళం రెండు నీళ్ళ చుక్కలుతోటి నా యావత్తు ధనం పరిగ్రహించవలసినది. యింత పాత్రతయిన దానం యెలా లభిస్తుంది" అని ఆ మహారాణి అన్నారుట.

అక్కా : సరేకాని అపాత్ర దానంవల్ల దోషం లేదా?

కొండి : ఈ కలియుగంలో పాత్రాపాత్ర లెంచడానికి అవకాశమేది. అంతా పాపభూయిష్టమయి యున్నది. "బ్రాహ్మణబీజాయి తేనమః" అన్నాడు, గనుక బ్రాహ్మణ బీజానికి పుట్టితే చాలును.

అక్కా : అదైనా నిశ్చయము కద్దా?

కొండి : లోకం అంతా నమ్మకముతో వుంది. నమ్మకం లేకుంటే అడుగుతీసి అడుగు పెట్టడాన్కి వీలు లేదు. నమ్మియెన్నో వెండి, బంగారాలు లోకులు తమకి స్తున్నారు కారూ? అసాక్షికం లేదంటే యేమిటి చెయ్యడం "నమ్మిచెడిన వారు లేరు. నమ్మక చెడిపోతే చెడిపోయారు" అన్నాడు.

అక్కా : శాస్త్రాలు వదిలి తంబళి పదాల్లోకి వొచ్చారూ?

కొండి : భారతంలో యేమన్నాడు "లోకజ్ఞున్" అన్నాడు. అంచేత లోకంలో వేదం మొదలుకొని తంబళి పదాల వరకూ యావత్తుహంశములు తెలిస్తేగాని పండితుడు కానేరడు. ఇదిగో శాస్త్రంలో ముక్క మనవి చేసుకొంటాను. "కంసాలి" అనగా 'కంసారి' "రలయోరభేదః" అన్నాడు. గనుక కంసాలి శబ్దార్థం సాక్షాత్తు శ్రీకృష్ణమూర్తి వారని సిద్ధాంతం.

అక్కా : నేను కృష్ణమూర్తిని అయితే సత్యభామని యెక్కడయ్ని ఆలోచించారా లేదా?

కొండి : అదే నేనూ మనవి చెయ్యాలనుకుంటాను. సత్యభామ కోసం యెక్కడికైనా వెళ్లాలా, యేమిటి? తమ యింటి యెదుటనే కాచివేచి యున్నది. మంజువాణి – బంగారు బంతి – దాని రూపురేఖ విలాసాలెషువంటి దనగా ....

అక్కా : అదంత నిజమే కాని, "మిక్కిలి రొక్కము లియ్యక చిక్కదు రా వారకాంత సిద్ధము సిద్ధము సుమతీ" అన్నాడు. నేను డబ్బెక్కడ తేను.

కొండి : శ్రీకృష్ణమూర్తి వారియందు సత్యభామకు వలెనే ఈ మంజువాణికిన్ని మీ యందు మనసు లగ్నమయి వున్నది.

అక్కా : అది చెప్పిందా, మీరు పోల్చారా?

కొండి : అది చెప్పనూ చెప్పింది. అయితే మాటల్లో మర్మము వుండవచ్చును కాని, కామ శాస్త్రంలో చెప్పిన హావభావచేష్టల్ని పట్టి పండితముండా కొడుకుని ఆపాటి పోల్చలేనా? "స్తంభః ప్రళయరోమాన్చ శ్వేదో వైవర్ణ వేపదుః...".

అక్కా : ఒక్కొక్కటి సెలవివ్వండి.

కొండి : తమర్ని స్మరించేటప్పుటికి "స్తంభః" స్తంభించిపోవడం.

అక్కా : అగ్నిస్తంభమా జలస్తంభమా?

కొండి : స్తంభమనగా నిశ్చేష్టగా నిలిచిపోవడము.

ప్రళయ : ఇంద్రియ వ్యాపారాలు అణగడం.

రోమాంచ : వెంద్రుకలు పులకరించడము.

స్వేదం : చమట పొయ్యిడం.

వైవర్ణ్యం : తెల్లపోవడము.

వేపదు : వణకడంము.

ఇవియన్నియు ప్రేమాతిశయ ద్యోతకాలు.

అక్కా : నా వ్యాఖ్యానం వింటారా? దొంగపని చేసి పట్టుబడి బొంకలేకపోతే తెల్లపోవడం, ఒక సరసుడుండగా, మరోసరసుడొస్తే స్తంభః అనగా ఒకడ్ని స్తంభం చాటున దాచడం. సీతాకాలములో సరసుల్లేకుండా వంటరిగా పడుకొంటే వేపదుః, రోమాంచ, అడిగినప్పుడు సరసుడు డబ్బు యియ్యకపోతే ప్రళయం, ఇవి హావభావచ్చేష్టలు.

కొండి : బంగారం గీటు గియ్యనిది నాణెం చెయ్యరు గదా. పండు రుచి చూడందీ తారీపు చెయ్యరు కదా. స్త్రీని అనుభవించి యెంచాలి. సుఖాలు అనుభవ వేద్యాలు గాని వర్ణింప వీలైనవి కావు.

అక్కా : సత్యభామని నేను తగులుకుంటే, యింట్లో యిల్లాల్ని యెవరికివప్పచెప్పను.

కొండి : తమ యిల్లాలు సాక్షాత్తూ రుక్మిణీదేవిలాగు కీర్తి ప్రతిష్టలు సంపాదించి వున్నారు. జ్ఞాపకం తెచ్చారు. వారి నోములుకి నా పౌరోహిత్యం మానివేశారు కదా.

అక్కా : మీరు కాలం అంతా లౌక్యంలో వెళ్లబుచ్చుచున్నారు. చిన్ననాడు చదువుకున్న ముక్కలు జ్ఞాపకం వున్నాయో లేవో.

కొండి : దానిముండా మోసిపోయెను. నిలుచున్నపట్లాన యజ్ఞాదిక్రతువులు చేయించమంటే చేయించి వేస్తాను కదా, నోములు చేతకాదూ?

అక్కా : తమరే శలవిచ్చారు గదా కంసాల్లు బ్రహ్మల కంటే అధికులని, అంచేతనే వీర సభా చార్యులు మా యిళ్ళలో పౌరోహిత్యం చేస్తున్నాడు.

కొండి : తమకియిదో మెహనత్తు కాదు కాని, మంజువాణి దగ్గర నుంచి చిన్న పని తీసు కొచ్చాను. చిత్తగించారా (పంచకొంగున కట్టబొడ్డు దగ్గర ముడిచిన బంగారపు కమల్ పఠామొలతాడు తీసి) యిది చెరిపి బంగారు గోవతాడు చేయించమంది.

అక్కా : (స్వగతం) యిది మాతంఁడ్రి, పంతులు తల్లికి తయారు చేస్సింది. యింత పనివాడితనం వున్న యీ పాలెలు చితగొట్టుటకు చేతులు యెలా వస్తాయి. ఇది పంతులు యింటి వద్దపోయినదని కలవిలపడి వూరుకున్నాం. కానియ్యి! ఇది పంతులు భార్యకు యిచ్చి వేస్తాను (ప్రకాశం) యెంతట్లో కావాలి.

కొండి : యెంతవేగం వీలైతే అంత వేగం కావాలి.

అక్కా : సరే (మొలతాడుపెట్టిలో పెట్టి తాళం వేసి) మీకుర్రవాడు వచ్చినట్టుంది. చదువెలాగు వుంది?

కొండి : ఈ సరికి బాగా వుంది. యిప్పుడు మెట్రికిలేషను పరీక్షకు కడతాడు. యిరవై రూపా యీలు కావాలి. తమవంటి వారి సహాయం వుంటే గాని గట్టు దాటదు.

అక్కా : (ఇరవయి రూపాయీలు పెట్టిలోనుంచి తీసి యిచ్చి) గుప్తదానము యిది. యెవరితో చెప్పకండి.

కొండి : (అక్కాభత్తుడి చెవిలో) చూశారు మంజువాణి, డబ్బు లక్ష్యంగాని, డబ్బు జాగ్రత్తగాని వున్న మనిషి కాదు. బంగారం కరగడంలో కొంచెం కొంచెం చెయ్యి తడి చేసుకో వచ్చును. మా వాడి వివాహం వొకటి తటస్థించింది. డబ్బుకి వ్యాపకపడుతున్నాను.

అక్కా : అలాగేకానియ్యండి. తూనిక మీరు శెలవిచ్చి నట్టు అందాదుగా చూసుకొందాం. ఈసరకు యిలాగే వుంచి నా దగ్గర బంగారం పెట్టి జమిలిగోవాతాడు తయారుచేస్తాను. కాని మీ కుర్రవాడు భూమిగుండ్రంగా వుందునని, రామాయణం అబద్ధమని అంటాడట. మీరు విన్నారా? అవునుగాని వెంకన్నకి యింగ్లీషెందుకు చెప్పించారు గారు?

కొండి : ఒక్కడికి చెప్పించడమే కృత్యాద్యవస్తగా వుంది. ఇద్దరికీ చెప్పించడం నా తరమా?

అక్కా : వెంకన్నకే ఇంగ్లీషు చెప్పించి, రామ్మూర్తికే కావ్యాలు యెందుకు చెప్పించారు కాదు?

కొండి : అక్కాభత్తుడు గారు! అన్నీ యక్షప్రశ్నలడుగు తారు. మనమా చేసీవాళ్ళం. జాతక యోగం వుండాలి.

అక్కా : యోగం యెలావుంటే అలా వుండనియ్యండి కాని వెధవ ముండనెవర్తినీ పెంల్లాడ కుండా వివాహం ముందు చెయ్యండి.

కొండుభొట్టీయము

ప్రథమాంకము

పంచమరంగము

(కొండిభొట్లు యింటి పెరట్లో పెంకిటిసాల, పొయి మీద నీళ్ళకాగు. పొయ్యిలో నిప్పు లేదు. నీరుకాయ పంచ అంగవస్త్రం ధరించి కొండుభొట్లు, నీళ్ళ కాగులోకి తన జుత్తు వదుల్తాడు. గావంచాతో తడిజుత్తు తుడుచు కుంటూ అంటాడు.)

కొండి : తల వెంట్రుకలకి శీతోష్ణాలు తెలియకుండా చేసిన భగవంతుడి ప్రజ్ఞ ఏమని పొగడనూ. లేకపోతే సీతకాలంలో తెల్లవారగట్లే చన్నీళ్లలో మునగడానికి మనిషా, మానా?

(వీభూతిబురిక గూట్లోంచి తీసి బాలరామాయణం చదువుతూ నుదుటికి జెబ్బలకీ గుండెకీ రాసుకొంటాడు.)

కూజంతం... రామరామేతి..... మధురం మధు రాక్షరం। ఆరుహ్యాకవితాశా ఆఆఖాం। వందేవా....ల్మీకికోకిలం. యఃఐర్బ సతతం రామ....

చప్పుడౌతుంది. లేచాడు గాబోలు. (గట్టిగా)

చరితామృత సాగరం। అతృప్తస్తం మునిం వందే ప్రాచేత సమకల్మషం। గోష్పదీకృత వారాసిం మశకీకృతరాక్షసం

(రామమూర్తి ప్రవేశించును)

అబ్బీ మేష్టరుల్లేచార్రా?

రామ్మూ: మేష్టరుగారు యేటికి స్నానానికెళ్ళారు.

కొండి : యీచల్లో యేట్లో యలా స్నానం చాస్త్రార్రా? ఉద్దండ పిండంలా వున్నాడు.

రామ్మూ: మీకంటె యెవరైనా నయం.

కొండి : తండ్రిం తప్పట్టకూడదు; తెలిసిందా. మాతృదేవోభవ! పితృదేవోభవ! అని వేదం ఘోషిస్తూంది.

రామ్మూ: రాత్రి ఎక్కడకెళ్లారు.

కొండి : పెద్దల్ని పిన్నలు ప్రశ్నలడగకూడదు. యాభై యేళ్ళు దాటి తుదకి నీకా నేను సమాధానం చెప్పడం! నా బ్రతుకు అంతకొచ్చిందీ!

అంజనానందనం దేవం జానకీ శోకనాశనం।

కపీశ మక్షహంతారం వందే లంకాభయంకరం।

రామ్మూ: ఆ శ్లోకాలు కట్టిబెట్టి, నేం జెప్పే మాట వినండి.
"ప్రాప్తేషోడశ వర్షాణి పుత్రంమిత్రవ దాచరేత్" అన్నాడు

కొండి : (చిన్న రాగి జారీ చేతపట్టుకొని నిల్చి)
నా శాస్త్రం ముక్క నామీదికే విసురుతున్నావ్? ఆ చెప్పే మాటేదో చెప్పు. యిటుపైని నువ్ తండ్రివి నేను కొడుకునినీ.

రామ్మూ: మీరు రాత్రి రామసానిపంచనో పంతులుగారి పంచనో తిని పరుంటారని మా గురువు గారితో అమ్మ చెప్పేసరికి నా వొళ్లు నీరు విడిచిపోయింది. మీరు సాందాని కొంపకి వెళ్లడవైనా మానాలీ, నేను మీ యింట్లో అడుగు పెట్టడమైన మానాలి.

కొండి : (నిర్ఘాంతపోయి) యేమంటున్నావ్?

రామ్మూ: మీ ప్రవర్తన బాగుంది కాదు.

కొండి : మతిపోయి మాట్లాడుతున్నావేమిటి? బ్రాందీత్రాగలేదు కద?

రామ్మూ: అదొక్కటీ తరువాయుండిపోయింది. మీరు సాని యింటికి వెళ్లడం నాకు యిష్టము లేదు.

కొండి : గుడ్డొచ్చి పిల్లని వెక్కిరించిందని... నీ యిష్టం యెవరిక్కావాలి. ముండయేడుపుసంత. యేదొమ్మరి గుడిసెలూ దూరకపోతే యే అకార్యాకర్ణాలు చెయ్యక పోతే నీకు బోలిడేసి డబ్బు పోసి చదువెలా చెప్పిస్తున్నాననుకున్నావు.

రామ్మూ: సానికొంపలు తిరిగి తెచ్చే డబ్బు పెట్టి నాకు చదువు చెప్పించక్కరలేదు.

కొండి : అయితే మున్సబీదాకా చదుకోవూ? నీయధాన్న యిదివరకల్లా బోశ్ని డబ్బంతా బూడిదలో పోసిన పన్నీరే? ఇది వరకు తిన్నది మాత్రం దుష్ట డబ్బు కాదా యేమిటి? అది ముందు వెళ్లగక్కి, తరవాత శ్రీరంగ నీతులు చెప్పు.

రామ్మూ: మీరు మన యింటి పరువు తీసేస్తున్నారు.

కొండి : ఓరీ! నీ పరువుకు తండ్రినయినానుకాను, రాముడు దేవుడు కాదని, వెధవ ముండల్ని పెళ్ళి చేసుకో మనే కిరస్తానపు వెధవలకు సానింటికెళ్తే తప్పొచ్చిందీ. నీ పెళ్ళి కూడా సమీపించింది. కిరస్తానంలో కలసిపోవాలనుకుంటే యీలోగానే కలసిపో నీమేనమామ కూతురు కొంపెందుకు తీస్తావు.

రామ్మూ: కిరస్తానంలో యెంత మాత్రము కలియను నేను.

కొండి : ఈ తండ్రి మీద తిరుగుబాటంతా ఏమిటి.

రామ్మూ: నేను బ్రహ్మ సమాజంలో కలిశాను.

కొండి : బ్రహ్మ సమాజం ఏమిటి? విష్ణుమతం, శివమతం అని సృష్ట్యాది నుంచి విన్నాం కాని, బ్రహ్మకి పూజెక్కడేడిసింది. పోనియ్యి: యే సమాజమయినా యెవణ్ణో మనదేవుణ్ణే పట్టుకుని కిరస్తానంలో కలియకుండా వుంటే చాలు.

రామ్మూ: కిరస్తానమతం అసత్యమతం – దాల్లో బుద్ధిమంతుడెవడూ కలియడు.

కొండి : అదిగో! ఆ మాత్రం మంచిమాట అన్నావంటే నాకు పరమానందం (కాగలించుకొని) మున్సబీ పరీక్ష కోసం తెల్లవాళ్ల చదువు చదువుదు గాని, స్వేత ముఖులు కల్పించి మతం చెడగొట్టాలని వ్రాశిన సంగతులు ఒకటయ్నా నమ్మవద్దు. యివిగో యిరవై రూపాయ్యాలు తెచ్చాను. ఇవి కట్టి పరీక్షకు వెళ్లు.

రామ్మూ: (రూపాయీలు పుచ్చుకొని) సానింటికి వెళ్లడం మానేస్తే బాగుండును.

కొండి : మరో పరమార్థం మాట మనస్సులో వుంచు కోవాలి. విన్నారా? జాజిమొక్కకి పేడవగైరా అసుద్ధ పదార్థములు వేస్తే మొక్క పెరిగి, పరిమళ భరితములగు పూలు పూస్తుంది. చెట్టుకి పేడవేశామని పుష్పాలకేమయినా అపవిత్రత వచ్చిందా? అవి దేవుడి నెత్తిమీద పెడతాం. అషువలెనే యే మాయోపాయం చేతనైనా ద్రవ్యం సంపాదించి పెద్ద అవస్తలోనికి వచ్చిన తరువాత వుచితంగా ధర్మంచేస్తే పాపాలన్నీ దహించుకుపోతాయి. నీ పెల్లి అయిన తరువాత శివ పంచాక్షరీ మంత్రముపదేశం చేస్తాను. దాంతో ఐశ్వర్యము, ముక్తి కూడా లభిస్తాయి. పాపాలు యెగిరిపోతాయి.

రామ్మూ: (ఆత్మగతం)

కాష్టవాదం వల్ల కార్యం లేదు. యెంతయ్నా పెద్దవాడు తండ్రిగదా (ప్రకాశం) అలగే.

(ఇద్దరూ నిష్క్రమింతురు.)

కొండుభొట్టీయము

ద్వితీయాంకము

ప్రథమ రంగము

(కొండిభొట్లు యింటి అరుగుమీద చాప పరుచుకొని వెంకన్న కూర్చుని చుట్ట చేతితో పట్టుకొనును.)

వెంక : రాముడు చుట్ట మా ఠీవిగా కాలుస్తాడు. ముక్కులోంచి పొగ తెప్పిస్తాడు. ఆ విద్య పట్టుపడింది కాదు. (అగ్గిపుల్ల వెలిగించి చుట్ట ముట్టించుచుండగా తలుపు తియ్య బడును) (చటుక్కున చుట్ట, అగ్గిపుల్ల పారవేశి, తటాలున ముసుగెత్తి పడుకొనును)

పార్వతమ్మ ప్రవేశించి గుమ్మము దగ్గర నిలువబడి; మెల్లగా "వెంకడూ! వెంకడూ" అని పిల్చును. వెంకన్న మారు పలకక నిద్రించినట్టు నటించును. పార్వతమ్మ అరికాలుగోకి తిరిగి నిమ్మళముగా "వెంకడూ, వెంకడూ! అని పిలుచును.

వెంక : (కాలు ముడుచుకొని) నిద్రపోతున్నానే.

పార్వ : దొంగనిద్ర పోతున్నావు! నువ్వు చుట్ట కాల్చడం సొంపు చూడలేదనుకున్నావా యేమిటి?

వెంక : చూశావూ?

పార్వ : చూశాను.

వెంక : బాబుతో చెబుతానంచావా యేమిషి? కాల్చడం మానేస్తానులే.

పార్వ : నే చెప్పినమాట వింటే చెప్పనులే గదా, చుట్టలు కొనడానికి రూపాయిలు కూడా యిస్తాను.

వెంక : చుట్టల శిఘాగోశెనుగాని, పది రూపాయలంటూ యిచ్చావంటె పొడుం దుకాణం పెట్టుకుంఛాను.

పార్వ : చెప్పినట్టు వింటె, పది కాదు యిరవై రూపాయిలు యిస్తాను.... ... యిప్పుడె యిమ్మంటావా యేమిటి ?

వెంక : యిచ్చావంటె నీకన్న పుణ్యాత్మురాలుందా?

పార్వ : అయితే లోపలికిరా... (అని గదిలోనికి వెళ్లును)

వెంక : (సావిడిలోనికి వచ్చి నిలుచుని పొడుం పీల్చి) పార్వతి బహుదొడ్డ మనిషి... బాబుకంటె నయం. నేను పొడుంకొట్టు పెట్టానంటె వర్ఘుల కొట్టుమీద వక్క దమ్మిడీ పొడుం చెల్లదు.

పార్వ : (ఒక చేతితో విస్తరంటలో అట్లున్నూ, రెండవ చేతిలో రూపాయిలున్నూ పట్టుకొచ్చి అట్లు కింద వుంచి) అట్లు తిను.

వెంక : కాళ్ళూ చేతులు కడుక్కుని తడిగావంచా కట్టుకుని తింఛాను.

పార్వ : (తనలో) వెఱ్ఱివెధవా. (పైకి) మీ బాబు కాళ్లు కడుక్కోంది వీధిలోంచి వొచ్చిన బట్టతో తింటాడు కాని. నీకు అంతకన్న ఆచారం బలువయి పోయిందీ? తిన్నగా తిను.

వెంక : కాళ్లూ చేతులు కడుక్కోవద్దంఛావా ఏమిషి.

పార్వ : కాళ్ళు కడుక్కుంటే చప్పుడవుతుంది.

వెంక : చప్పుడవుతే యేమిషి?

పార్వ : (తనలో) మొద్దు వెధవ! (పైకి) అంతా లేస్తారు.

వెంక : (గట్టిగా) ఓ! హో! దొంగతనంగా తెచ్చావు?

పార్వ : నిమ్మళంగా మాట్లాడు. చెప్పినట్టు వినకపోతే రూపాయిలివ్వను.

వెంక : అనాచారంగా తింటే యిస్తానంఛావా (తినను)

పార్వ : పది రూపాయిలిస్తే యేం చేస్తావు?

వెంక : పొగాకు కొని పొడుం కొట్టు పెడుతాను. నేను పొడుంకొట్టు పెట్టానంటే వాడి కొట్టు పడిపోతుంది.

పార్వ : గట్టిగా మాట్లాడకు.

వెంక : నా పొడుం యెంత బాగా వుంటుందనుకున్నావేమిటి, చిన్న పట్టు పీల్చిచూడు. (అని ఎడమ చేతిలో మొలనున్న పొడుంకాయ చూపించును)

పార్వ : (ముక్కుమీద వేలుంచి) ఆడవాళ్లు పొడుం పీలుస్తారుట్రా? (పొడుంకాయ మొల్లోంచి తీసి రూపాయలు మొలలో ముడుచును. ఆలాగు చేయుటలో తన శరీరము వెంకన్న పార్శ్వమునకు తగిలించును.)

వెంక : (తనలో) యిదేమిషోయి మీదపడుతూన్నది.

పార్వ : (అట్టుముక్క తానుకొరికి వెంకన్న నోటి కందించును.)

వెంక : యిదేమిటి, యెంగిలితినమంచావా యేమిషి.

పార్వ : నేచెప్పినట్టు వింటానన్నావే? (అని నోటిలో కుక్కును.)

వెంక : (అయిష్టముతో మింగుతూ) యెంగిలి తినడానికి పది రూపాయిలు యిచ్చావంషావు?

పార్వ : యింకా వుంది.

వెంక : యేమిటుంది?

పార్వ : యిదిగో (అని కౌగిలించుకొనును)

వెంక : వెధవముండా (అని విదిలించివేయును. పార్వతి నేలబడును, వెంకన్న పైకి పారిపోయి అరుగు మీద ముసుగు పెట్టికుని పడుకొనును. (తనలో) చచ్చానురోయి! యిదేమిటీ రంకుముండకి కాలం... రామ... రామ!

పార్వ : (చీపురు కట్ట తెచ్చి) గాడిద కొడుకా.. (అని కొట్టును)

(తెర దించవలెను)

ద్వితీయాంకము

ద్వితీయ రంగము

(అక్కాభత్తుడి యిల్లు)

వెంక : అక్కాబత్తుడూ – అక్కాబత్తుడూ (అని తలుపు కొట్టును)

అక్కా : యెవరది?

వెంక : వెంకన్న.

అక్కా : (తలుపు తీసి పైకి వచ్చి) యేమిటి వెంకన్న.

వెంక : కొంప ములిగింది.

అక్కా : ములగడానికి నీకు కొంప వుంటేనా? మీచ్చిబాబు గారి కొంప ములిగినట్టాయిన, శుభవార్త చెప్పు.

వెంక : కొంప ములిగింది.

అక్కా : యెందుకు తొందర – నింపాదిగా చెప్పు – దొంగలొచ్చారా? యిల్లంటుకుందా? యేదయ్నా సంతోషమే.

వెంక : చెప్పనా?

అక్కా : (అరుగుమీద కూర్చుని) చెప్పు.

వెంక : నేను చెప్పను.

అక్కా : చెప్పకపోతే యింట్లోకి పోయి వెచ్చగా పరుంటాను. (లేచి తలుపు వైపు పోవును.)

వెంక : (అక్కాబత్తుడి దుప్పటి పట్టుకులాగి) నేను చెప్పుతాను. చెప్పుతాను.

అక్కా : (తిరిగి కూర్చుని) అయితే చెప్పండి.

వెంక : యెవరితో చెప్పరు గద!

అక్కా : యేమిటా మహా రహస్యం

వెంక : చెప్పరు గద – యిదిగో పార్వతి రాత్రి పడుకుంటే, మెల్లిగా లేపి మయిల బట్టలతో అట్లు తినమంది.

అక్కా : యిదా రహశ్యం, మైలబట్టలతో ఎందుకు తిన్నావు?

వెంక : (తలగోక్కుంటూ) పొడుం కొట్టు పెట్టుకోవడాన్కి పదిరూపాయిలిస్తానంది.

అక్కా : మరేమి! నీరొట్టి నేతిలో పడ్డది.

వెంక : నెయ్యి లేదు, వొట్టి రొట్టిలే పెట్టింది.

అక్కా : కొంప ములగడం?

వెంక : తను కొరికిన యెంగిలి రొట్టిముక్క తినమన్నది.

అక్కా : (నవ్వి) తిన్నావ?

వెంక : తిన్నాను.

అక్కా : (నవ్వు పట్టలేక మిక్కిలిగా నవ్వుతూ) రూపాయి లిచ్చిందీ?

వెంక : యిచ్చింది.... యిచ్చి....

అక్కా : యిచ్చి యేంచేసింది.

వెంక : మీదపడి కాగలించుకుంది. వెధవముండా అని తోసేసి అరుగు మీద వచ్చి పడుకున్నాను. ఆయంతా చీపురుగట్ట పట్టుకు వచ్చి వీపు పెట్లగొట్టింది. దాంతో మీ దగ్గరకు పారిపోయిచ్చినాను.

అక్కా : (నవ్వు పట్టలేక దొర్లును)

వెంక : యెందుకు నవ్వుతారేమిషి?

అక్కా : నవ్వక యేడవమన్నారేమిటి?

వెంక : నేను కూడా నవ్వనా?

అక్కా : అడిగి నవ్వుతారాయేమిటి? నవ్వు.

వెంక : (నవ్వును)

అక్కా : అయితే యిప్పుడేంచేస్తావు.

వెంక : యేం చెయ్యమంటారు.

అక్కా : తిన్నగా వెళ్ళి అరుగుమీద పడుకో.

వెంక : చీపురుకట్ట ముతకది.

అక్కా : నిష్కారణం దెబ్బలు తిండం యెందుకు? పార్వతి చెప్పినట్టు చెయ్యి.

వెంక : వెధవతో సంగమం చెయ్యమంటావయ్యా.

అక్కా : నీ పింతండ్రికంటను నువ్వు గొప్పవాడివా యేమిటి? ఆయన యెన్నో పాడు దేవాలయాలు ప్రతిష్ట చేశాడు.

వెంక : మా తండ్రి మహా యోగ్యుడు. అయ్య పేరు చెడగొట్టుతానా.

అక్కా : హాశ్యానికన్నాను. బహుధర్మంగా ప్రవర్తించావు. నిన్ను చూచి చినబాబు బుద్ధి తెచ్చుకోవాలి. నీవు వేలలో యెన్నికైన మనిషివి. గాని రేపటి నుంచీ యెలా కాలక్షేపం చేస్తావు.

వెంక : మధోకరం.

అక్కా : నేస్తం! నేనువుండగా నీకా అవస్థ రానిస్తానా? ఆ పది రూపాయిలు యెం చేస్తావు?

వెంక : పార్వతికి పంపించేస్తాను.

అక్కా : నేను యంత మదుపు పడితే అంత మదుపు పెట్టుతాను. పొడుం కొట్టుపెట్టి నీ కాలక్షేపము పోగా మనకి లాభం కూడా వస్తుంది.

(యిద్దరూ నిష్క్రమింతురు.)

కొండుభొట్టీయము

ద్వితీయాంకము

తృతీయ రంగము

(రామమూర్తి, చేతులు కట్టుబడి పార్వతమ్మ ప్రవేశించును)

రామ : యిదేమిటి పార్వతి.

పార్వతి : (కంట నీరొలుకుతూ వూరుకుండును.)

రామ : (దగ్గిరచేరి కూర్చుని) యే దుర్మార్గులు కట్టారు నీ చేతులు.

పార్వతి : (మాట్లాడదు.)

రామ : (వెంట్రుకలు సవరించి, ముద్దు పెట్టుకొని చేతులు కట్లువిప్పి) యెవరు నీకీ అవస్థకి కారణభూతులు.

పార్వతి : వెంకడు.

రామ : వెధవని యెముకలు విరగదంతాను.

(యిద్దరూ నిష్క్రమింతురు)

కొండుభొట్టీయము

ద్వితీయాంకము

చతుర్థ రంగం

(పొడుం దుకాణం)

వెంకన్న: (పొడుం చేస్తూ ప్రవేశించును.)

రామమూర్తి : యెందుకురా వెంకా చేతులు కట్టావు?

వెంకన్న: యెప్పుడొచ్చావు రాముడూ? పరీక్ష ప్యాసయిందిరా?

రామమూర్తి : దున్నపోతు. అడిగిన మాటకు జవాబు చెప్పవేమి?

వెంకన్న :(పొడుంకఱ్ఱ పడవేసి నిర్ఘాంతపోయి జూచును) యెందుకురా రాముడు యీ కోపము.

రామ : పార్వతి చేతులు కట్టినందుకు ఇదిగో, పూనితీసి వో లెంపకాయ (అని కొట్టును)

వెంక : (బుగ్గ తడుముకుంటూ) యెవఱ్ఱా కట్టారు పార్వతి చేతులు.

రామ : నువ్వు కట్టావని చెప్పింది.

వెంక : నేను కట్టానని చెప్పిందా వెధవముండ.

రామ : వెధవముండని దాన్ని తూల్నాడితే మరో లెంపకాయ తీస్తాను.

వెంక : వెధవముండ కాకుంటే పునిస్త్రీ ముండనమంఛావురా! యీ మాటు లెంపకాయ తీస్తే ఆ మండ విరిచేస్తాను. విన్నావా.... ఒక దెబ్బకి మా రాముడివి కదా అని వూరుకున్నాను.

రామ : (పస్తాయించి) అయితే నువ్వు కట్టకపోతే దాని చేతులు ఎవరు కట్టారు ?

వెంక : అదేమో నాకేం తెల్సును. నెల రోజులాయి నేను యింటికే వెళ్ళలేదు.

రామ : (కూర్చుని ఆశ్చర్యముతో) యెంచేతరా? అబద్ధమాడిందా ... అబద్దమాడి వుండదు... నే వినడం తప్పు కావచ్చును... యెంచేతరా నెలరోజులాయి ఇంటికి వెళ్ళలేదు?

వెంక : యెంచేతనంటే... చెప్పకుమా పొడుం కొట్టు పెట్టుకున్నాను.

రామ : మా నాన్న గెంటేశాడా యేమిటి?

వెంక : మీ నాన్న నెలరోజులాయి వూళ్ళో లేడు.

రామ : నీ మానాన్న నువ్వు బతకాలని బుద్ధిపుట్టిందా యేమిటి?

వెంక : అవును రాముడు. పొడుం మా బాగా తయారుచేస్తాను. మీ తట్టు పొడుం యిలా వుంటుందిరా. ఒక పట్టు పీల్చు!

రామ : (పీల్చి) మా మజాగా వుందిరా. ఏం వేస్తావేమిటి?

వెంక : యే వేస్తానా? మకోబా పిక్క వేస్తాను... ఘుమఘుమలాడుతుంది. ఓ పెద్ద పొట్లం పుచ్చుకో... నీకు యెప్పుడు కావలిస్తే అప్పుడు పొట్లాము యిస్తాను.

రామ : వెంకన్నా! నీవు చాలా మంచివాడివిరా.

వెంక : నేను మంచివాణ్ణిరా?

రామ : అవును.

వెంక : మరి నన్నెందుకు కొట్టావు?

రామ : బుద్ధి తక్కువచేత !

వెంక : మరెప్పుడూ కొట్టవు గద?

రామ : కొట్టను.

వెంక : రాముడు ! నువ్వు మునసబు పనిచేస్తూ వుంటే నేను వచ్చి, "వొరె రాముడు!" అని పిలుస్తాను. కోప్పడవు గద.

రామ : కొప్పడను... యింటికెళ్ళిపోయిరా!

వెంక : అమ్మో... నేను రా[్రా.

రామమూర్తి : యిన్నాళ్ళు అన్నదమ్ముల్లా ఉండి, యిప్పుడు వేరుంటావురా?

వెంకన్న: చీపురుగట్ట ... (అని వీపు తడుము కొనును.)

రామమూర్తి : నీకేం [్రాలుబ్ధం. చీపురుగట్టతో స్వయం యిల్లు తుడుచుకోవడం... వంట చేసుకోవడం నాకేం మనస్కరించలేదు.

వెంకన్న : వొరే రాముడూ! వంట ఓ సొగసుగా చేస్తానూ.... చినబాబు దేశాంతరం వెళ్ళుతే నేనే గద వండుతాను. యీ రాత్రి వుల్లిపాయల పులుసు చేస్తాను వస్తావా?

రామమూర్తి : యెందుకు శ్రమ పడుతావు. నా మాట విని యింటికి వెళ్ళిపోయిరా.

వెంకన్న : యెంత డబ్బొస్తూందంటావంటె... రెయిలు వచ్చినప్పుడల్లా అక్కాబత్తుడు పొట్లాలు పంపిస్తాడు. ఒక రూపాయి పొట్లాలు చెల్లుతాయి. మా పొడుం వూరు వూళ్ల వాళ్లు కొనుక్కుపోతారు. వర్ఘులు కొట్టు యెత్తేశాడు. ఒక రహశ్యం విన్నావూ.

రామమూర్తి : ఆరహశ్యమేమిట్రో?

వెంకన్న :పొడుం షడక్షరని ఒక మహా మంత్రం వుంది. కంసాలి గురువు వీరనాభాచార్యులు దగ్గిర ఉపదేశమయి పునశ్చరణ చేశాను. శిద్ధయింది.

రామమూర్తి : నాకు చెప్పుతావురా ఆ మంత్రం.

వెంకన్న : చెప్పుతే తల పేలిపోతుందిష. ... గురువు చెప్పాడ్రా...

రామమూర్తి : మంత్రాలబద్ధం. శ్రమపడి పునశ్చరణ చెయ్యకు.

వెంకన్న : అదొక్కటేన్రా? నీ దగ్గిర దౌర్భాగ్యపు గుణం.... తెల్లవాడి మాట నమ్మేసి మన గ్రంథాలన్నీ అబద్ధం అంచావు... నాకు దాఖలా యిస్తేనే. స్వప్నంలో మంత్ర దేవత నానా భర్ణ భూషితురాలవు కుంచున్నూ బంగారపు పొడుం కర్రతో వీపు మీద వేశింది. దాంతో తెలివొచ్చింది. మరి ఆవేళ నిద్రపోలేదు. నిద్రపోతె ఫలం పోతుందిష.

రామమూర్తి : పూర్ ఫూల్ (poor fool).

కొండుభొట్టీయము

ద్వితీయాంకము

పంచమ రంగము

(అక్కాబత్తుడు, వెంకన్న ప్రవేసించును.)

అక్కా : యేమిటి కబుర్లు?

వెంకన్న: మా రాముడు పరీక్ష ఫ్యేసు అయినాడు? యీ వేళె పట్నం నుంచి వచ్చి వో లెంపకాయ తీశాడు.

అక్కా : యెందుకేమిటి?

వెంక : పార్వతి చేతులు యెవడో కట్టాడుష.

అక్కా : యెవడో కట్టలేదు. వీధి దగ్గిర నిలుచుని తోవంటెపోయే వాళ్ళని చూస్తూవుంటే, మీ మేనత్తతో ఖాయిదా పెట్టమనినే చెప్పాను. అంచేత చేతులు కట్టింది.

వెంక : మా మేనత్త కడితే రాముడు నన్నెందుకు కొట్టాడు ?

అక్కా : నీ సత్యకాలము చూసి. రామమూర్తికి గూబకదలేశావు కాదు.

వెంక : రాముణ్ణి కొడుతానా! వాడ్కి మునసబీ అయితే "వొరే రాముడూ" అని పిలుస్తాను. వాడి పెళ్ళి చేస్తాను.

అక్కా : నువ్వే చేస్తావూ?

వెంక : (పొడుం పీల్చి) ఆ నేనే! మా చిన్నాన్న వచ్చి నన్ను కౌగలించుకు యెత్తి యింటికి తీసుకుపోయినాడు. యివాళనుంచి మా యింట్లోనే భోజనం. ష్టాంపు సంతకము చేసి వెయ్యి రూపాయిలు తెచ్చి మా మామకిచ్చాను.

అక్కా : యంత బుద్ధి తక్కువ పనిచేశావు. నాతో చెప్పందీ యెందుకు సంతకం జేశావు.

వెంక : రాముడికి పెళ్లి చెయ్యవొద్దంఛావా యేమిషి?

అక్కా : యంత పనిచేశావు! (ఆత్మగతం) దీనికేమిటీ ప్రతీకారం? (ప్రకాశముగా) రెయిలు వేళయింది పొట్లాలు పంపించు.

(యిద్దరూ నిష్క్రమింతురు.)

కొండుభొట్టీయము

ద్వితీయాంకము

షష్ఠ్వరంగము

(కొండుభొట్లు ప్రవేశించును.)

(రెయిలు వచ్చును. ఫష్టు క్లాసు బండిలో, జరీ టోపీ, కన్ కాఫ్ ఫాయిదామా మొదలయ్ని పోషక్ వేసుకొని త్రివిక్రమరావు పంతులు కిటికీలో నుంచి తొంగిచూచి "అల్లీఖాన్– అల్లీఖాన్" అని నౌఖర్ని పిలుచును.)

కొండు : యే తాలూకా వారు వీరు – యే తాలుకా రాజా వారు వీరు (అని దగ్గర నున్న వార్ని అడుగును.)

దగ్గిర వున్నవారు : మాకు తెలియదు.

కొండు : (త్రివిక్రమరావు పంతులుగారి దగ్గరకు వెళ్ళి) ప్రభువువారు జాజి నగరం జమీందారు వారనుకుంటాను.

త్రివిక్రమరావు : అలాగే నన్ను చూసి అంతా అనుకుంటారు. మేము తుమ్మల పాలెం మొఖాసాదార్లం. మాకు భూములవల్ల పది పదహారు వేల్దాకా వస్తాయి.

కొండు : నా విష్ణుః పృథ్వీపతిః అన్నాడు. భూస్వాములు కాకపోతే ఆ రాజవర్చస్సు యెలా వస్తుంది. తమ నాయనగార్ని మా బాగా యెరుగుదును. నాయందు వారికి చాల దయ. పిల్ల జమీందార్లును - అఖండ అన్న ప్రదాతలును - ప్రభువు వారు యిక్కడ దిగుతారు? పైకి దయచేస్తార? యిక్కడ దిగేటట్టయితే మా యిల్లు విశాలంగా వుంచుంది. యే విధమయిన యిబ్బందిన్నీ వుండదు. యీ గ్రామం గొప్ప క్షేత్రం. పాండవ ప్రతిష్ట కోదండ రామస్వామి వారు స్వయం వ్యక్తం.

త్రివి : మేము విలాసార్థం దేశం చూదామని విజయం చేస్తున్నాం. మీ గ్రామంలో చోద్యాలేమయ్నా వుంటే రెండు పూటలు గడుప అభిప్రాయం కద్దు.

కొండు : చోద్యం అంటే పాతకోట కద్దు - సీత గుండం కద్దు. స్వామివారి ఉద్యానవనం కద్దు. అందులో మంటపము, దేవ నిర్మాణం దేవాలయం. నౌఖరీ చేసేవారు యాభయి యిళ్లు భోగం వాళ్లు వున్నారు. మంచి విద్యావంతులు - రూపవంతులున్నూ.

త్రివి : అయితే యిక్కడ దిగుతాం.

కొండు : యేమర్రా - ఓయి - కళాసులు.

త్రివి : సాయిబు వున్నాడు - మీరు శ్రమ పడకండి.

కొండు : పరాయిలపనా యేమిటి? తమ పనికి నా కభ్యంతరము లేదు.

అల్లీఖాను :(ప్రవేశించి) నీకీ పైకీ చలోజీ

కొండు: నేను సామాను అందిస్తాను. నువ్వు బహర్‌రఖో.

అల్లీ : నాకి బాత్ నకోజీ - నీకి సామాన్ మత్‌పకడో.

కొండు : అమ్మకి తక్లేఫ్ నహి (అని అటూ యిటూ సామానుతీస్తూ సీసా గళాసులు తన్ని వేసును)

అల్లీ : అరే బంచూత్ కామ్‌కియా.

కొండు : అపరాధం - అపరాధం

త్రివి : అవి మనవి కావండి - యెవడో దొరహొదిలి వెళ్ళి పోయినాడు. (అని వూరుకొమ్మని సాయిబుతో సంజ్ఞ చేయును)

కొండు : నేను పరాయివాణ్ణి కాను – నేను శాక్తేయుణ్ణిని. వామాచార తత్పరుణ్ణిన్ని – నా దగ్గిర ప్రభువు వారు అరమరవుంచవద్దు – రండి – ప్రభువు వారు దయ చెయ్యండి. సామాను వెనుక నుండి తీసుకువస్తారు.

టిక్కెట్టు కలెక్టరు: (ప్రవేశించి) కొండుభొట్లు చెయ్యి పట్టుకు లాగి – ఫష్టుక్లాసు బండీలోంచి దిగుతూ వుండగా నేను కళ్ళార చుశాను.

కొండు : అది యెవర్ని చూచి నేననుకున్నావో – వొంటి మీద చెయి వెయ్యకు ప్రాయశ్చిత్తం చేసుకోవాలి – నీ మీద డేమేజీ దావా తెస్తాను. (కొండుభట్లు త్రివిక్రమ రావు గారి వేపు తిరిగి) చిత్తగించారా ప్రభువు వారు యీ మూర్ఖుడికి యింగ్లీషన నాలుగు చివాట్లు రానియ్యండి శ్రోత్రియుణ్ణైన బ్రాహ్మణ్ణి అమాంతముగా ముట్టు గుంటారు! తల పగిలిపోతుంది.

టిక్కెట్టు : యీ కబుర్లెందుకు పదండి ష్టేషన్ మేష్టరు దగ్గరకి.

కొండు : పద, నాకేం భయమనుకున్నావ యేమిటి? (త్రివిక్రమరావు పంతులుగారితో) యిప్పుడే వస్తాను. తాము వొక్క నిమిషం ప్రభువు వారు కుర్చీమీద కూర్చోండి. (రంగనాయకులు సెట్టి తొందరగా ప్రవేశించి కొండుభట్లు చెవిలో యేమో చెప్పును. కొండుభొట్లు ఆందోళన పడును. యిద్దరూ ప్రత్యేకము మాట్లాడడముకు ఒకే ప్రక్కకు వెళ్లిపోదురు.)

టిక్కెట్టు క. : యెక్కడికి వెళ్ళుతావు ష్టేషను మాష్టరు దగ్గరకి రా!

శెట్టి : ఏమిటీ అల్లరి

కొండు : నేను ఫష్టు క్లాసులో కూచున్నాని ప్రాణం పుచ్చుగుంటున్నాడు.

శెట్టి : యెళ్ళు! బాపనోళ్ళ మీదే నీ ఝూంకారమంతాను. యింద! సుట్ట ముక్కలకి (అని ఒక అణా చేతితో పెట్టును.)

కొండు : కొంప ములిగింది. హఠాత్తుగా చచ్చింది, ముండ! యింత వేగం ఛస్తుందని నే నెరుగను. లేకుంటే వూరు దాటుదునా? అయితే మంజువాణిని ఎవరయినా ఆదుకున్నార? ఆమెకు యెవరు భరాసా యిస్తూన్నారు... నువ్వు వెళ్ళావు కావు.

శెట్టి : అంతా రత్నాంగే. మరెవరు నేను వెళితే కఱ్ఱ పట్టుకుని వెంట తరుముతుంది.

కొండు : అయితే మనకేం చెయిజిక్కదు కాబోలు.

శెట్టి : సిక్కకేం! మీరు బేగెల్లి సుళువు చెయ్యండి.

కొండు : యేం సుళువు చెయ్యడం ? బుద్ధిమాల్ని వెధవని. నాలుగు రాళ్లకి ఆశపడి రామసానికి అంత జబ్బుగా వున్నప్పుడు వూరు విడిచివెళ్లేను.

శెట్టి : బుద్ధి తక్కువకు లెంపలాయించుకుని బేగెల్లి కథ యెలా వుందో కనిపెట్టండి.

కొండు : సరేగాని ప్రొద్దుపోతూంది. నువ్వు ముందు వెళ్ళి పెరటి గుమ్మం దగ్గిర వుండు. నే నిప్పుడే ఆ బోడి పంతులిని బసకు దిగబెట్టి వచ్చి కలుసుకుంటాను... (త్రివిక్రమరావు పంతులుగారి వద్దకు వెళ్ళి) ప్రభువు వారు దయచెయ్యాలి... యేదిరా గుఱ్ఱబ్బండీ. తీసుకురా జట్కా! ప్రభువువారి హోదాకి తగినది కాదు కాని – కుచేలుడింటికి శ్రీకృష్ణమూర్తి వారు విజయం చేసినట్టు అనుగ్రహించాలి... సాయిబూ, మా బసకి పోనీయి. ఈ సామాను పట్టించుకుని నౌకర్లతో కూడా నేను వస్తాను.

వెంకటస్వామి : నా గాజు సామానుకు వేరే బండి కావాలి.

కొండు : ఈ బండీ నీకు.

అచ్చన్న: నా లాంతరుకి కొవ్వొత్తులకి వేరే బండీ కావాలి.

కొండు : ఈ బండీ నీకు

అల్లిఖాన్ : పంతులుగారి హుక్కాకీ, లేహం డబ్బాకీ వేరే బండీ కావాలి.

కొండు : ఈ బండి నీకు.

అల్లీ: పంతులుగారి పోషక్‌కు వేరేబండి కావాలి.

కొండు : దానికీ బండి.

బుచ్చన్న: వంట సామానుకో బండి కావాలి.

పాపన్న: ప్రత్యేకం నాకొకబండి మామూలు.

కొండు : మరిలేవు పొండి.

పాప : స్నేహితుణ్ణి, ఆశ్రితుణ్ణి –

కొండు : మరిలేవుబళ్లు, ఒక్కొక్కరే ఓ బండీ యెక్కి వాళ్లు వుడాయించారు.

బుచ్చ : అయితే యీవాళ పంతులుగారు పస్తు పడుకోవాలీ....

కొండు : నడిచి వెళ్ళిపోదాం – మరి బళ్లు దొరకవు.

బుచ్చ : సామానెవడు మోస్తాడు.

కొండు : కూలివాడు ఒకడూ కనపడ్డూ – మనమే మోసుకుపోవాలి.

పాప : మనం – తిమ్మనం – ఆ పప్పుడకదు. నేను ఒక్క వస్తువయినా పట్టుకోను.

బుచ్చ : దొబ్బితిని, భంగుతాగి పంతులుతో మజా ఉడాయించడాన్కి నువ్వున్ను, అరవచాకిరీ చెయ్యడాన్కి నేనూనా!

పాప : బ్రహ్మదేవుడు నీకలా రాశాడు. నాకిలా రాశాడు. కావలిస్తే బ్రహ్మదేవుడితో వెళ్ళి ఫిర్యాద్ చేసుకో. శాస్త్రుల్లు గారు యీ వూళ్లో డాన్సు కథ యేమయినా వున్నదా యేమిటి – లేకుంటే పంతులు పడడు.

కొండు : యీ దేవాలయం నౌఖర్లులో మంజువాణి సాక్షాత్తు రంభావతారం, వుంది.

పాప : యెవరైనా వుంచుకున్నారా?

కొండు : నరహరిరావని ఒక పంతులు వుంచుకున్నాడు.

పాప : అయితే మా పంతులికి అవకాశం యెలాగ?

కొండు : నేను కొంచెము వైద్యము కూడా చేస్తాను. పంతులుకి పైత్యాధికం పోవడానికి అప్పటప్పట విరోచన సాధనం చేస్తాను. దాంతో మూడు నాలుగు రోజులు మంజు వాణికి ఆట విడుపు కలుగుతూ వుంటుంది.

బుచ్చన్న : నువ్వు పాతర సామాను పట్టుకుంటే నేదినస్సు పట్టుకుంటాను.

కొండు : నా ప్రారబ్ధం కాలితే నా స్వగ్రామంలో మూటలు మొయ్యమంటావు.

బుచ్చ : అంత పౌరుషముంటే – వెదికి కూలాణ్ణి యెవడ్నయినా తీసుకురా.

(కొండుభట్లు నిష్క్రమించును.)

(తెర దించవలెను)

కొండుభొట్టీయము

ద్వితీయాంకము

సప్తమ రంగము

(మంజువాణి పెరటి యింట్లోగది. ఆ గదిలో ఒక వైపు పెద్ద పాత పందిరి మంచము, ఒక మూలకు ఒక పాతబోను పెట్టె గోడవైపు రెండు పెద్ద జాడీలు, గోడలకు బల్లల పీటలు, వాటిపైని బొమ్మలు పాతపటాలు, పందిరి మంచము క్రింద యిత్తడి సామానులు.)

(చింపిరితల, కొంచము మాసినబట్టతో కనకవల్లి, దువ్వినజుత్తు, తగు మాత్రం అలంకారం, కావిరంగు చీరతో మంజువాణి, ఒక జాడీకి యీ ప్రక్కనొకరు, ఆ ప్రక్కనొకరు నిలిచివుందురు. రత్నాంగిచేతిలో, ఒక వెలుగుతూ వున్న కొవ్వొత్తి, జాడీ దగ్గర ఒక మొక్కల పీటపైని, బంగారపు సరుకులు, మరి ఒక పీట మీద వెండి సామాను, ఒకవేపు బట్టల మూట.)

రత్నాంగి కొవ్వొత్తి వెలుతుర్ని - జాడీ నాలుగు మూలల తొంగి చూచి - తలయెత్తి - యింతే - మరిలేదు - యేమఁనుకుంటావు? యిరవై ముప్ఫై వేలకు దేకురుతుంది. యింత గణించిందని, యవరూ యెన్నడూ అనుకోలేదు. బతికి నిన్ను బాధ పెడితే పెట్టింది కాని చచ్చి నీకు కనకాభిషేకం చేసింది. లోకం కోసమయినా కంటతడి బెట్టావు కావు.

మంజు : చచ్చిందని సంతోషించుతూ కంట నీరు పెట్టడం యెలాగ?

రత్నాంగి : నవ్వులు, కన్నీళ్ళు, భోగం దానికి తలిచే టప్పటికి రావద్దా?

మంజు : నేను భోగం దాన్నా?

రత్నాంగి:నాలుగేళ్ళు సానెరికం చేసి, యింకా సంసార్ని అనుకుంటానా?

మంజు : నమ్మక స్వామిద్రోహము చేసి నన్ను అమ్మి కొండుభొట్లూ, డబ్బిచ్చి కొని రామసానీ నాలుగేళ్ళు యీ చెరలో పెట్టారు - దేవుడు యిన్నాళ్ళకి చెరవొఁదిల్చాడు. యీ డబ్బు నాకు యివ్వాలని ఆ పిశాచం యిచ్చిందా యేమిటి? యీ డబ్బు నాకు దేవుడు యిచ్చాడు. నన్ను బెట్టి అది యెంత ఆర్జించింది? యిక స్వేచ్ఛగా బతుకుతాను.

రత్నాంగి : అనగా?

మంజు : వొకరి బాధ లేకుండాను.

రత్నాంగి : యెవరి బాధ?

మంజు : రామసాని బాధ వొదిలిపోయింది - యిక పంతులు బాధ.

రత్నాంగి:(జాడీలో సరుకులు ఉంచడం మాని నిలిచి) నా మాట కొంచెం వింటావా?

మంజు : నీకంటె నా మంచి కోరిన వారెవరున్నారు.

రత్నాంగి:అట్టి నమ్మకం వుంటే పది రోజుల కాలం పాటీ తోవనే జరగనీ.

మంజు : అయితే నీ యిష్టం.

రత్నాంగి:అలసివున్నావు. వెళ్ళి పడుకొని నిద్దర తెచ్చుకో.

మంజు : అలాగె, కాని నిద్దర రావడం యెలాగ? యీ మంచం మీద యింకా పడుకుందేమో అని బితుకు వేస్తూంది. దెయ్యవైందేమో?

రత్నాంగి:చచ్చిన వుత్తర క్షణం వెర్రి కుక్కయి పుట్టి వుంటుంది. మనుషుల్ని పీక్కు తినే పిసినిగొట్లకు అదే గతి. ఆంజనేయ దండకం చదువుకుంటూ పడుకో (మంజువాణిని కాగలించుకొని జుత్తు సవరించి ముద్దు పెట్టుకొని) వెళ్ళు, పడుకో.

మంజు : నీకీ రాత్రి జాగరవేఁనా?

రత్నాంగి : లేకుంటే ప్రమాదం వుంది – డబ్బు పాపిష్టిది – యెవరి కే దుర్వ్యూహాలు వున్నాయో?

మంజు : వొక్కర్తవీవుండడానికి భయం వేఁయదా?

రత్నాంగి:బతికివున్నప్పుడు భయపడందానికి చచ్చిం తరువాత భయపడుతానా?

(మంజువాణి పైకి వెళ్లును. రత్నాంగి తలుపు వేసి లాంతరు వెలిగించి తిరిగి చూసును. మూలనున్న పెద్ద జాడీలోంచి కొండుభొట్లు లేచును – రత్నాంగి గుండె ఝల్లుమని కొవ్వొత్తి జారవిడుచును – కొండుభొట్లు వూరుకొమ్మని చేత్తో సంజ్ఞ చేసును – రత్నాంగి కొవ్వొత్తి తిరిగీ తీసుకొని కొండుభొట్లు దగ్గిరకు వెళ్లును)

కొండు : మంచి యెత్తు యెత్తావు. నీ అంత బుద్ధి మంతురాలు లోకంలో లేదు.

రత్నాంగి:మీ కంటేనా?

కొండు : అంచేతనే మనవుభయులం యిక్కడ కలిశాం.

రత్నాంగి:యిన్నాళ్లు యిటు కనపడితే అటు మొహం తిప్పేవారే?

కొండు : ఆ రాక్షసి ముండ రామసానికి నీ పేరు చెబితే యిష్టం లేకపోయేది. మరిదాన్ని ఆశ్రయించుకు బతక్క తీరేది కాదు; అంచేత నీకు యెడ యెడంగా తిరిగే వాణ్ణి గాని నీచతురతా – నీ విద్యా – నీ ధర్మబుద్ధి – చదువుకున్న వాణ్ణి నేను కాన లేదనుకున్నావా? ..... తెల్లవారేసరికి యీ సరుకులన్నీ కరగడానికి తగిన సాధన సామగ్రి సిద్ధంగా వుంది. వొంతులు యేర్పర్చేయి – నన్ను మాత్రం కలుపుకున్నావంటే పోలీసు గీలీసు నిన్ను ముట్టలేరు – మంజువాణి డబ్బు విలువ యెరగదు. మనం యెంత వుడాయించినా పోల్చలేదు.

(కొండుభొట్లు రత్నాంగి భుజం మీద చెయి వేసి)

కొంచెం ఆసరాయియ్యి పైకి రావడం దండ ఘుడియ పడుతుంది. కాళ్లకి కొంచెం మేహవాతనొప్పులు.

(రత్నాంగి కొండుభొట్లుచెయి విదల్చి సరుకులు జాడీలో పడివేయ నారంభించును.)

కొండు : సరుకులు జాడీలో పడివేస్తున్నావేమి?

రత్నాంగి:జాడీతో కూడా పట్టుకుపోవడానికి.

కొండు : జాడీ యెలా మోసుకువెళ్లడం.

రత్నాంగి : జాడీ మొయ్యడానికి మనుషులున్నారు.

కొండు : యెందుకు వృధా శ్రమ–నలుగురికీ తెలియడం. నా మాట విని యీ గావంచా గుడ్డలో కట్టు (గావంచా చుట్ట చుట్టి రత్నాంగికి విసురును) నీకు యీ విద్యలో ప్రావీణ్యత తక్కువగా వున్నట్టు కనబడుతుంది.

రత్నాంగి : బంగారం యెవరు కరిగిస్తారు?

కొండు : యిదుగో మన......

రత్నాంగి:మన యెవరు?

కొండు : యెవరయితేనేం పేరడక్కు.

రత్నాంగి:నమ్మినట్టా? నమ్మనట్టా?

కొండు : కావలిస్తే నువ్వు కూడా దగ్గిరవుందువు కాని.....

రత్నాంగి:అయితే పేరు చెప్పరా?

కొండు : యేదీ! గ్రంథంలో దిగిన తరువాత అసలు అవతారాలె దిగుతాయి – పేర్లతో యేం పని?

రత్నాంగి : అయితే పేరు చెప్పరా?

కొండు : నీ పుణ్యం వుంటుంది – కొంచెం ఆసరా యియ్యి పైకి వొచ్చి అన్ని సంగతులు చెబుతాను. వీటి తస్సాగొయ్యా బొద్దెంకలు చెడకరుస్తున్నాయి.

రత్నాంగి:బొద్దెంకలు కరవ్వు కొంచెం దాళండి. యీ జాడి పెట్టించి మళ్లి వస్తాను.

(తలుపు దగ్గరికి వెళ్లి ఘడియతీయనారంభించును.)

కొండు : అంతా నువ్వే అవుపోసం పడతావు? కొంచెం బ్రాహ్మడికి పారెయ్యకపోతే శ్రేయస్సు కాదు.... ఆ ధనంలో మూడో వంతు నా మంత్రాంగమువల్ల రామసాని సంపాదించింది.

రత్నాంగి:(తలుపు కొంచెం తీసును – కొండుభొట్లు తల జాడీలోకి తీసును)

రత్నాంగి : ఆ తగాయిదా యేదో మంజువాణితో తీర్చుకొండి. పిలుస్తాను.

కొండు : (బుర్రపైకెత్తి) అమాంతంగా చంపేస్తావా యేమిటి?

రత్నాంగి : అయితే పేరు చెప్పండి.

కొండు : చెప్పకపోతే యేం జేస్తావు?

రత్నాంగి:మంజువాణ్ణి పిలుస్తాను –

కొండు : నువ్వు కాకనేకాదంటె-చెబుతాను కాని, కోరి లభించిన ధనంకాళ్లని తన్నుకుపోవడమే?

రత్నాంగి : పేరు... పేరు?

కొండు : అయితే విను (పొడుం పీల్చి) అక్కాబత్తుడు

రత్నాంగి:కంసాలాడి శ్రీరంగనీతులన్నీ వొట్టివేనా?

కొండు : మరేవిఁటనుకొన్నావు. లోకమంతా అంతే - నీలాంటి ధనవొల్లని వెఱ్ఱికుట్టె యెక్కడో వుంటారు - నా మాట విను.

రత్నాంగి:ముందు నా మాట వింటే - ఆ తరువాత నీ మాట ఆలోచిస్తాను.

కొండు : నీ చిత్తం - నువ్వేమి చెబితే అది చేస్తాను.

రత్నాంగి:యీ గదిలోనికి యేలా వొచ్చావో చెప్పు.

కొండు : యేకవచనం ప్రయోగిస్తూన్నావేమిటి?.... యక్ష ప్రశ్నలడుగుతున్నావు. నా వంటి మంత్రవేత్తకి తలుపులు - గోళ్ళూ ఒక అడ్డా?

రత్నాంగి:అయితే ఆ మంత్రం వల్లే పైకిరా - యీ జాడీపైన పెట్టించి పైనుండి తాళం వేస్తాను.

కొండు : గదిలో ప్రవేశించడానికి యేం బ్రహ్మవిద్య కావాలి? మారు తాళం పెట్టి తీశాను.

రత్నాంగి:యే మనిషి నీకు సాయం చేసింది?

కొండు : నా కొకరి సాయం కూడా కావాలా?

రత్నాంగి:పేరు?

కొండు : చెప్పకపోతే?

రత్నాంగి:పట్టి అప్పచెపతాం

కొండు : పట్టి అప్పచెప్పితే ప్రాణత్యాగం చేస్తాను - బ్రహ్మహత్య నిన్ను చుట్టిముట్టి శేషువులా చుట్టుకుంటుంది.

రత్నాంగి:అయితే చెప్పిన మాటకి జవాబు చెప్పండి.

కొండు : పేరుకే వుంది. (పొడుం పీల్చి) అంకి.

రత్నాంగి:అబద్ధం!

కొండు : అయితే - పైడి

రత్నాంగి:అబద్ధం!

కొండు : యెరిగి నన్నెందుకడుగుతావూ

రత్నాంగి: బ్రాహ్మడికుండే నీతి నీకు లేకపోయినా – దొంగకి వుండవలసిన నీతైనా నీకున్నందుకు అలరుతున్నాను.

కొండు : అయితే బ్రాహ్మణ్ణి దయదల్చి ప్రాణాల్తో వొదిలి వేస్తావాయేమిటి? నువ్వు ధర్మాత్మురాలివి. యీ పుణ్యం కట్టుకుంటే స్వర్గం యెదురుగా వస్తుంది. కొంచెం ఆసరా యియ్యి. జాడిలోంచి పైకి వచ్చి యీ దొంగముండా బొద్దెంకల బాధ వదుల్చుకుంటాను.

రత్నాంగి: శిఖా, యజ్ఞోపవీతం, యిక్కడ సమర్పించి, మరీపైకి రావాలి.

కొండు : అదేవింటది?

రత్నాంగి: అలానిలుచుండండి; చెబుతాను (దగ్గరకు వెళ్లి) ముందు జంఝుం, దర్భముడి వుంగరం ఇలా ఇచ్చెయ్యి.

కొండు : (జంఝుం తీసి యిచ్చి) యిదుగో జంఝుంపోస దాఖలు చేసుకో–బ్రాహ్మడన్న వాడికి ప్రాణ సమానమైన ధనం యిదే. అది నీ పాలు చేశాను. అంతటితో వొదలి వేయి.

రత్నాంగి: వుంగరం ఇలా ఇయ్యి.

కొండు : నువ్వు నీతిమంతురాలవని పేరు పడ్డావు. బ్రాహ్మణ ద్రవ్యం అపహరిస్తావా? అవిషం విషమి త్యాహుః బ్రాహ్మస్వం విషముచ్చతే" అని వెయ్యి నోళ్ళతో శాస్త్రకారుడు చెప్పాడు. చదువుకున్న బ్రాహ్మణ్ణి కొంచం చెయ్యి తడిచేస్తావేమో అని ఆశపడితే అసలుకి మోసం తెస్తూన్నావేమిటి?

రత్నాం : అధిక ప్రసంగం ఆలస్యానికి హేతువ! మన మాటలు విని ఎవరైనా వస్తే గుట్టు బట్టబయలవుతుంది... వుంగరం! ....

కొండు : కానియ్యి! నా వేలు వుంగరం నీ మృదువైన వేలు అలంకరిస్తే కృతార్థత చెందుతుంది. (వుంగరం అందిచ్చును.)

రత్నాం : ఆ మాట బాగుంది. (వుంగరం వేలునుంచుకుని) యిక శిఖ వుండిపోయింది. (తలవంచి ఒక నిమిషం కదలకుండా వుండి మొలలోంచి కత్తితీసి చూపించును.)

కొండు : (జుత్తు చేత పట్టుకుని) సిగకే తాళం పట్టావు? అదిమాత్రం వొదిలే, నీకు దాసుణ్ణై తిరుగుతాను. యెన్నడైనా నీ మాట గడువు దాటితే అప్పుడే యీ మర్యాద చేతువు గాని.

రత్నాం : "శుభస్య శీఘ్రం" అన్నాడు.

కొండు : కేశఖండన వుత్సవానికి చెప్పినట్టు చెపుతున్నావు. యీమాత్రం గడపవా? ముందు నీకెంతో పనికి వస్తాను సుమా.

రత్నాం : అలా అయితే కొస కొంచం కత్తిరించి వొదిలేస్తాను; అది మాత్రం తప్పదు.

కొండు : అయితే కానియి !

రత్నాం : (జుత్తు కత్తిరించును.)

కొండు : కొసేమిటి! మొయ్యా కత్తిరించేశావు.

రత్నాం : వెండ్రుకల కేవిఁటి! తరిగినకొద్దీ పెరుగుతాయి, బలువు తగ్గింది.

కొండు : యీ అవమానంతో నలుగుర్లో యెలా తలెత్తి తిరగడం ? దాని సిగ్గోసినసిగ పోతే పోయింది. కొంచెం ఆసరా యిచ్చి పైకి లేవదియ్యి. కాళ్లు కొంకర్లు పోయినాయి.

రత్నాం : మొదట యెలా దిగావు ?

కొండు : తలుపు తాళం రాగానే శరీరాన్కి యెక్కడలేని లాఘవం వొచ్చి హనుమాన్లులా యెగిరి లోపల్కి జారాను గాని వొళ్ళు కొట్టుకుపోయింది.

రత్నాం : రాలేకపోతే అలాగే వుండు.

కొండు : యేం యీలాంటి కాఠిన్యం వహించావు? (కొండుభొట్లు అంచులు చేతపట్టి ఉబక ప్రయత్నించగా జాడీ పగిలిపడును. (కొండుభట్లు పెంకుల మధ్య కూలబడును.) చంపావు! (రత్నాంగి కొంత కనికారముతో లేవతీసును.)

వొళ్ళంతా గాయాలు తగిలాయి గాని, నీ కరస్పర్శ తగలగానె అమృతనిష్యందనం లాగ–(కుంటుతూ తలుపు వేపు నడుచును. తలుపు దగ్గర నిలచి ధనం వేపు చూచి) ధనం కాళ్ళతన్నుకు పోతున్నావు. లేక నాతో వంతుకూడ్డం యిష్టం లేదు గాబోలు – నా మట్టుకు కొత్త నీరూ పాత నీరూ కూడా యేకంగా కొట్టుకుపోయినాయి – నా వుంగరం దొబ్బినందుకు లేడా దేవుడు (అంటూ తలుపు గడియ తీసును, రత్నాంగి తను కూడా తలుపు దగ్గరకి వెళ్లి తలుపు తానే వేస్తూ)

రత్నాంగి: నిన్ను ఒక్కణ్ణీ పైకి వదలనే – గదిలో వున్నానంటే పైని గొళ్ళెం వేసి కొంపకగ్గిపెట్టగలవు. గనుక నిన్ను వీధిలోకి సాగనంపి వీధి తలుపు గడియ వేస్తాను (రత్నాంగి గదిపైన గొళ్లెం వేసి కొండుభొట్లుతో పైకి వెళ్లును).

(బోనిపెట్టి తలుపు యెత్తి కోమటి రంగన్న పెట్టి పైకి వచ్చి సరుకులు పరీక్షించి అందులోంచి వుంగరాలు తీసి చేతిని పట్టుకొని కొన్ని కాసులు మొలను దోపుకొనును.

యింతట్లో రత్నాంగి కాళ్ల చప్పుడవును. శెట్టి మంచం మీద పడుకుని దుప్పటి తీసి కప్పుకొనును. రత్నం తలుపు తీసి గదిలో ప్రవేశించి సరుకులు వేపు చూచి - కాసులు పోగుచేసి)

రత్నాంగి : యేమిటీచిత్రం కాసులు సగానికి సగం తగ్గిపోయినాయి? (నిలుచుని నాలుగువైపులా చూచును. మంచంమీద మనిషి వుండడం చూసి గతుక్కుమని రెండడుగులు వెనక్కువేసి ఆంజనేయదండకం పఠిస్తూ "శ్రీమన్మహా అంజనీగర్భ సంభూత - సద్బ్రహ్మచారీ - కపీంద్రాదివంద్యా - కిరీటోజ్వలద్రత్న" రత్నాంగి దుప్పటీ ముసుగుతీస్తుంది. గాఢ నిద్రలో వున్నట్టు శెట్టి కదలడు. రత్నాంగి బాగా మనిషిని, నఖశిఖ పర్యంతం పరీక్షించి మొలదగ్గర చెయ్యి పెట్టును - శెట్టి తటాలున రత్నం తలపట్టుకొని)

శెట్టి : దొరికావు మరొగ్గను - చెప్పు - అమ్మవారివా? అసిరమ్మవా? పీడవా? పిశాచానివా? ఆ! యేమిటీ వాళకం చెప్పు - నిశిరాత్రి వేళ యిటొస్తావు అటొస్తావు నీకేం నేనాశ్శకరా! పరాశ్శకరా! వోలమ్మా యిదియేవూరు? యేలోకం? నా కొంపలో నా పక్క మీద నీను పల్లకపడుకున్న ముండా వాణ్ణి అమాంతంగా యెత్తి తెచ్చి యిక్కడ పడేసినావు గదా గుండెబద్దలయి సవ్వనా? రామసాని నీకేటి కావాల? ఒక్క మాట చెప్పు, యేటపోతు కావాలా? నీ రూపం చూస్తే నాకు భయం వేస్తున్నాది. కళ్లు మూసుకున్నాను. తల్లీ రక్షించు.

రత్నాంగి:చదవవలస్ని పాఠంవంతా అయిందా? యింకా వుందా?

శెట్టి : అయితే మనిషివే? యెవరమ్మా నువ్వు? చెప్పు - నా యిల్లు చేర్చు తల్లీ మా వాళ్ళు బెంగ బెట్టుకుంటారు - రత్నాంగివా? అయితే బతికాను. (పలు ప్రక్కలా పరికించి) యిది రామసాని చీకటి గది కాదు? పిశాచమై పీక్కు తింటూంది! నన్ను తెచ్చి పడేసినట్టే నిన్నూ తెచ్చి పడేసిందా ఏమిటి? యిక్కడుంటే మన్ని చంపేసి పోగలదు! రా! పైకి పోయి మంత్రగాడి కాళ్ళట్టుకుని ప్రాణం బచాయించుకుందాం.

రత్నాం : తల వొదిలెయి.

శెట్టి : చూశావా నా చేతులు యెలా గజగజ వొణుకుతున్నాయో? భయం చేత వళ్లు కంపం పట్టుకుంది... నా వశవాఁ చేతులు వొదల్డానికి. (రత్నాంగి పెనుగులాడి మొల దగ్గిరకి చెయ్యి పోనిచ్చును)

శెట్టి : చెయ్యి మాత్రం మొలలోకి వెళ్లనియ్యకు. దోపిడే? సానిబుద్ధిపోతుందా? పిశాచం పీక్కుతింటావుంటే సరసానికి యాళా?

రత్నాం : వేళాకోళం మాని మొలనున్న కాసులు అక్కడ పెట్టు.

శెట్టి : యీ వాళకం సెట్టి దగ్గర పనికి రాదు. (లేచి నిలబడి రత్నాంగిని దూరానికి తోసి తలుపు వేపు జరుగును)

రత్నాం : దొంగ! దొంగ! మంజువాణీ (అని కేక వేసును.)

శెట్టి : నేనేం యెట్టి కుట్టి బాపనాణ్ణనుకున్నావా యేమిటి? నీ యిష్టం వొచ్చినవాళ్లని పిలువు. నాకు భయమనుకున్నావా? (పెద్ద గొంతుకతో) నన్ను యీ సీకటి గదిలోకి పిలిసి యీ బంగారం మనం పంచుకు దొబ్బుదామంటే నే నొప్పుతానా? నీక్కావలిస్తే నువ్వు దొబ్బు. పోలీసోళ్ల పట్టుకున్నప్పుడు నువ్వడ్డుపడతావా? రామసాని దెయ్యమై పీక పిసికితే నీ డబ్బడ్డుపడతాదా? (తలుపు దగ్గిరకి దాసీలు, మంజువాణి, నరహరిరావు గారు వచ్చి తట్టుదురు)

శెట్టి : నా యెత్తు ధనం పోస్తే యిలాంటి దొంగ పని నేను చెయ్యను. యింత ద్రోహవా? పాపము బద్ధలై ఆకాశమంత పిడుగు నెత్తిమీద పడదా? నా చెయ్యి వొదిలెయి. తలుపు తీసి నీ భవిష్యం నలుగురి యెదుటా తీస్తాను.

రత్నాం : చేతులు పట్టు వొదల్డు! ఏం చెయ్యను?

నరహరి: (తలుపు మీద చెయ్యివేసి) యెవర్లోపల?

రత్నాం : శెట్టి–

మంజు : శెట్టా? యెలా వొచ్చాడు?

శెట్టి : శెట్టి యెలా వచ్చాడా? రత్నం రమ్మని ప్రాణం తింటే వచ్చాను. బంగారం నాణెం చేసి ఖరీదు కట్టాలి రమ్మంటే వచ్చాను. దొంగ పని చెయ్యమంటే నే నొడబడతానా? రామసాని సొమ్ము ఒక్క చిల్లికాసు ముట్టుకుంటే పిశాచై పీక పిసగదా? (తలుపు తీసుకు పైకి పోవడాన్కి ప్రయత్నిస్తూండగా)

రత్నాం : పట్టుకోండి! మొల్లో కాసులు ముడుచుకుపోతున్నాడు? అవుగో, వుంగరాలతో పాటు...

శెట్టి : యేటీ మనిసి యికారం. (రత్నాంగి మీదికి వంగి మొహం దగ్గిర మొహం పెట్టి) నే దొంగనా? నువ్వు దొంగవా? మా యింటావంటా ఆ మాటలేదు. ఆ మాట మళ్లీ అన్నావంటే చాలా దూరం యెళుతుంది. కోవటోళ్లం! మా యిల్లంతా బంగారం! మా వొళ్ళంతా బంగారం.

నరహరి: శెట్టీ!

శెట్టి : సిత్తం బాబు! పిశాచమంటే నాకు భయం. పోలీసోళ్లంటే నాకు భయం – మరెవ్వళికీ లచ్చపెట్టను. (శెట్టితిరిగి సాగి వెళ్లుతాడు.)

నరహరి: నిలబడు!

శెట్టి : (వెళ్లిపోతూ) భోగం దానియింట్లో ఒక్క నిమషం నిలబణ్ణు! అదంతా బాపనాళ్లకు చెల్లుతుంది.

నరహరి: (పరుగెత్తి శెట్టి రెక్క పట్టుకొని నిలబెట్టి) కాసులు, వుంగరాలు పెట్టు.

శెట్టి : సెయిముట్టు సరసం మాత్రం సెయకండి, మాటొస్తుంది.

నరహరి: యిస్తావా? యివ్వవా?

శెట్టి : దోపిడే!

నరహరి: ఆహా!

శెట్టి : యివ్వకుంటే యేటిసేస్తావు?

నరహరి: పిలకూడదీస్తాను.

శెట్టి : గవరుమెంటు బావుటా యెగురుతుండగా యెవడు పిలకట్టుకునేవాడు ?

నరహరి: యిదుగో నేను (అని పిలకపట్టుకుని వంచును.)

శెట్టి : బాబ్బాబు! మీ మాట కెప్పుడయినా కోవటోఁడు అడ్డు పెడతాడా? మీ శెలవు! బాపనోరికి బంగారం యిచ్చుకుంటే పుణ్యం కదా! పితాళ్లు స్వర్గానికి పోరా? ముంద కాసులు మళ్ల ఆర్జించుకుంటాను; పుచ్చుకొండి! (కాసులు పుచ్చుకుని నరహరిరావు జుత్తు వదలివేయును.)

నరహరి: దెబ్బకు దెయ్యం వెరుస్తుంది.

శెట్టి : బాబు! దెయ్యమంటే నాకు వొల్లమాల్ని భయం! మరొగ్గెయ్యండి! ఈ కొంపలోంచి దాటిపోతే బతుకుతాను. (గడప దిగుతూవుండగా)

రత్నాం : వుంగరాలో?

నరహరి: వుంగరాలిచ్చి మరి వెళ్ళు!

శెట్టి : మీ శలవు! మీ శలవు కద్దా? (వుంగరాలు తీస్తూ రెండడుగులు ముందు కేసి పరిగెత్తి పారిపోవును.)

(తెర దించవలెను)

కొండుభొట్టీయము

ద్వితీయాంకము

అష్టమరంగము

(అక్కాబత్తుడి దుకాణం)

(అక్కాబత్తుడు – రామమూర్తి ప్రవేశించును)

అక్కా : యిక రామమూర్తి అని పిలవకూడదు. రామమూర్తి పంతులుగారు అని పిలవాలి.

రామ : యేదో పెద్ద ఉద్యోగాలు అయినప్పుడు గదా అలా పిలవడం.

అక్కా : అందాకా మామూలుగా పిలవొచ్చునా?

రామ : యేం చదువు – యేం వుద్యోగాలు.

అక్కా : యేం అలా అంటున్నారు.

రామ : మా తండ్రి సంగతి బాగుంది కాదు. ఆయనకి మంచి స్నేహితులైన మీలాంటి వాళ్లు కూడదని చెప్పరు–

అక్కా : ఆయ్నె యే కూడని పని చెయ్యలేదే. యేదో ఉపాయం వల్ల పదిరాళ్ల సొమ్ము ఆర్జించుకుని సంసారం గడుపుకుంటున్నాడు.

రామ : యెవడో షోళంగిరాజును యీ వేళ యింట్లో దింపి పార్వతిని వాడికి ఉపచారం చెయ్యమని అప్పచెప్పారు. ఈ దౌర్జన్యం చూశారా ?

అక్కా : "భార్యా రూపవతీశత్రుః" అన్నాడు. మొగుడున్న పెళ్ళామే సొగసుగా వుంటే పరాయి వాళ్లు కన్నేస్తారు గదా! ఖాయిదా లేకుంటే సొగసైన వితంతు చెడిపోవడమనగా యెంతసేపు?

రామ : మా తండ్రికి అలాగ్గడ్డి పెట్రాదా?

అక్కా : మీ తండ్రికి గడ్డిపెడితే గడ్డయ్యేది గట్రయ్యేది సాపుగా తినేస్తాడు. అయినా ఆయిన ప్రతిబంధకం మీ ప్రయత్నానికి అడ్డవుతుందా యేమిటి? పెళ్ళి మూర్తం యెప్పుడండి?

రామ : యెవరి పెళ్లండి?

అక్కా : యవరి పెళ్లనుకున్నారు?

రామ : నా పెళ్లి?

అక్కా : ఆ మాటే – మీ పెళ్లి – పార్వతమ్మ పెళ్లిన్నీ.

రామ : (నిర్ఘాంతపోయి) యెవరు చెప్పారేమిటి?

అక్కా : యెవరూ చెప్పలేదు..... లేదు మీ మాటల వల్లా, మీ చెర్యల వల్లా ఊహించాను. మరేం భయపడకండి. అది మహా మంచిపని. మీ తండ్రి ఆదాలో వుంటే రత్నం లాంటి పిల్ల చెడిపోతుంది – యీ మాట పొక్కేలోగా శీఘ్రంగా కానియ్యండి – నా చేతనయ్ని సహాయం చేస్తాను.

రామ : నిజంగాను?

అక్కా : లింగం సాక్షి.

రామ : అయితే మా గురువు గిరీశంగార్ని తీసుకొస్తాను.

(యిద్దరు నిష్క్రమింతురు)

కొండుభొట్టీయము

ద్వితీయాంకము

నవమ రంగము

(మంజువాణి యిల్లు – ఒక బల్ల చుట్టూ కుర్చీలు – బల్లమీద గళాసులు – విప్పిన సీసా.) (మంజువాణి మంచం మీదను త్రివిక్రమరావు పంతులు ఈజీ చెయిరు మీదను మితిమీరి పడివుందురు)

కొండు : (చప్పుడు కాకుండా బొటన వ్రేళ్ళమీద నడచి వచ్చి త్రివిక్రమరావును కదిపిచూచును. తెలివిరాదు. ఆత్మగతం) జేబులో యేముందొ–(చెయి జేబులో జొరిపి మనీపర్సు తీసి–విప్పిచూచి, ఆత్మగతం) దీనిలో పెద్ద కాసులు చాలా వున్నాయి–యివి వీడికీ దక్కేవి కావు – వివాహ కార్యం క్రింద వినియోగపరిస్తే కొంత పుణ్యం అయ్నా వీడికి దక్కుతుంది. రెండు కాసులు మంజువాణికి యిచ్చేటందులకు యిందులో వుంచి యిదిగో జేబులో మళ్లీ పడేస్తాను. కడంవి కాకితం పొట్లాం కట్టి కందులజాడీలో లోతుగా కప్పివేస్తాను.

(నిష్క్రమించును)

త్రివిక్ర : (నిద్రలో కాలుజాచగా సారాబుడ్డి నేలకిపడి చప్పుడవును, అంతట వులికిపడి లేచి, మరి ఒక గళాసు పుచ్చుకుని) దీనికి డబ్బిచ్చి వెళుదాం.

(జేబులో మనీఫర్సు తీసి చూచి నిర్ఘాంతపోయి ప్రకాశం) ఆ! రెండే వున్నాయి – కడంవి యెవరు దొబ్బారు. అది మంచం మీద వొళ్ళెరక్క పడే వున్నది. లేక నేను

ఖర్చు పెట్టాన? లేకుంటే నౌఖర్లు యెవరయినా చెపాయించేశేరా? ఈ రెండు కాసులు దీనికి యిచ్చేస్తే యింటికి చేరే సాధనమేమిటో.... ఒకటీ సాధనం కనపడుతూంది. శాస్తుల్లు ఇంట్లో దాని శిగగోస్ని పాత్రసామాను వొదిలివేసి – సన్నంగా నలుగురుం జారిపోయి తెల్లారగట్ల రెయిలులో విశాఖపట్నం జేరుకుంటే, అక్కడ రుణం చేసుకోవచ్చును. యెవడూ మేలుకుండలేదుగద?

(తలుపు మెల్లగా తీసి వెళ్ళిపోవును)

కొండుభొట్టీయము

తృతీయాంకము

ప్రథమ రంగము

(కేశవరాయుడు గారి చదువు గది. కేశవరాయుడు గారు హెడ్ మేష్టరు – ఇంద్రపట్నం బ్రహ్మ సమాజ కార్యదర్శి – దివాన్ బహద్దర్ రాజారాం గారు – కేశవ రాయుడు గారు ప్రవేశించును.)

కేశవ : బహు కాలానికి. దయచెయ్యండి.

ది.రా : రిటైరయ్నివాళ్లం కామండీ, బ్రతుకు యొక్క సాయం కాలంలో దేవుడికి దేశానికి నౌఖరీ చెయ్యవలెననే అభిలాష కలిగి దైవారాధనా గ్రంథ కాలక్షేపంతో కాలం వెళ్లబుచ్చుచున్నాను. భగవద్గీత ఆచార్యుల వారి వ్యాఖ్యాన సహితంగా ఆంధ్రీకరించి నాను కద – ఇప్పుడు ఉపనిషత్ భాష్యం తెనిగిస్తున్నాను. నాస్తికం ఇంగ్లీషు చదువుకున్న మన వారిలో యెక్కువగుచున్నది. పెద్దలు చిన్నలు కూడా అప్పటి ఐహికములందు మగ్నచిత్తులయి వుండడమే కాని "What Am I" “కోహం”? “నేనెవడను?” నా దేవుని యడల నా యెడల నాతోటి పాటి జంతువుల యడల duty యేమిటి? where am I drifting? నే నేతోవజారుతున్నాను – అనే తలంపులు యేమి పాపమో కాని బుర్రలో జొరబడవు. ఆస్తికులయిన తాము ప్రధానోపాధ్యాయులయి వుండుటను యీ పట్నముల బాలురు మాత్రము యితర పట్నముల వారివలె కాక బుద్ధివంతులుగా నున్నారు.

కేశవ : దయచేత నన్ను పొగడుచున్నారు గాని నేను యెంతటి వాడను. నే చేసేపననగా యెంతటిది?

ది.రా : మీ వంటి సత్పురుషులకు వినయము సదాభూషణమయే వుండును. దేశమున ముందునుండీ యున్న పాపచింతా ఆంగ్లేయ విద్యల వలన కలిగిన నాస్తికతా అనే

మహా మిసిసిపి–మిసోరి ప్రవాహములకు బ్రహ్మ సమాజ మతమనేది పెద్ద ఆకట్టుకట్టువలే ఆచరిస్తున్నాది. బ్రహ్మ సమాజము లోకములో నుండు మతములన్నిం టికన్నా Rational సవబయినదే అయిననూ లోకమున అవస్థాభేదము–రుచి భేదము కలిగి వుండుట చేత ఏజాయ మనుష్యులకు ఆజాయను జ్ఞానోత్పత్తి ధర్మోపదేశమూ చేయడము విధి గనుక తాము తర్కమును బట్టి సూటిగాపోవు బుద్ధులకు బ్రహ్మమతో పదేశము చేయుచున్నారు. నేనంటిరో హిందూ మత గ్రంథములలో పురాణాదులు కేవల స్త్రీ పామరజన బోధక ప్రయోజనములుగా తొలగించి పాశ్చాత్యులు గూడా వేయినోళ్ళ పొగడు భగవద్గీతాది మహాగ్రంథముల సహాయమున ఆర్య మతమునకు చిరకాలమావరించిన తృప్పును గడగి ఆచార్య నిర్దిష్ట కర్మ– వేదాంత మార్గములను చదువరుల కంటికింపుగ గనపర్చ ప్రయత్నిస్తుయున్నాను.

కేశవ : యేరీతినయినా నాస్తికతా పాపముయడల భీతి–పుణ్యము యడల ఆసక్తి కలుగ చెయ్యడం యిప్పుడు మన దేశములో అత్యావశ్యకములైనప్పటికి మనవాళ్ల అవివేకానికి మేర లేకుండా వున్నది.

ది.రా : Pardon me. యేదో ఒక తరహా అంటే ఇంచుక నేను తమ అభిప్రాయముతో భేదించవలసి వస్తుంది. క్షమించవలయును. యే రీతిగానైనా ఆస్తికత అంటే యిదిగో ఛండాలుడు యెనుపోతును వేటవేసి మరిడమ్మకు పూజ చేస్తాడు. మనమునూ అట్టుల చేయగలమా? సంఘములోపై అంతస్తుల వారమైన మనము Rational Religion కలిగి వుండవలెను. అట్టి మతము క్రమక్రమంగా క్రిందివారికి దిగును. సవబునే నేను పూజిస్తాను. థియాషిపిష్టు మతము వలె పేడా బెల్లం కలిపి మనవాళ్ళు సంతోషిం చడం కొరకు ప్రతి వెర్రి మొర్రి వ్రాతకు సందర్భార్థము కల్పించడము ప్రతి అవకతవక ఆచారముకు రహస్యసవబులు గుణములు కల్పించడము – యేమంటారు? తాము అట్టి వెర్రి మాయల నమ్మజాలరే?

కేశవ : నిజమే!

ది.రా : అట్టి ప్రవర్తన కలవారితో రాజీ లెల్లను యెట్లు పాటించతరమనవలయును. మత సంబంధ మయిన ఆ తర్కిత ఆచరణలో మన వాకిటలోనే కొండంత inconsistency వున్నది చూడండి. నాయుడు గారు– మనమాధవయ్య గారున్నారు – వారి యోగ్యత ఆంధ్ర పాండిత్యమూ, కవితా సామర్థ్యము – మన దేశమున కెల్లా అలంకార భూషితములయియున్నవే – వారు బ్రహ్మ సమాజ మతము నెన్నాళ్ల నుండియో అవలంబించి, ఆ మతమునకు మొనగాండ్లయి వున్నారు. విధవా వివాహములు

ఆచరించవలసి వచ్చినప్పుడు రీజన్ కాగినవారు బ్రహ్మ సమాజము యొక్క మార్గము వదలి హిందూ శాస్త్ర ప్రకారం ఆచరిస్తారు – అది యేమనవచ్చును?

కేశవ : నిజమే గాని మాధవయ్య గారు సవబు మాలిన పనిచేసిననూ మళ్ళించడము శక్యము కాదు గాని తాము విధవా వివాహమునకు ఫర్ (for) గాని, ఎగనెష్టు (Against) గాని వున్నట్టు కానరాదు – తమవంటి పండితులు ఆ రిఫారం (reform) విషయమయి చర్చించి యేదో వకనిశ్చయము తీసుకు వుండకపోతే.....

ది.రా : అన్ని పనులు అందరూ చెయ్యడము శక్యమా? మత సంస్కారము అందుతో సంబంధించిన గ్రంథ రచనా నా బ్రతుకుకు నిధానములుగా నిర్నయించకు వున్నాను– చేయవలసిన పనులు లోకములో మెండు కలవు. చేయ జేసుకొనిన పని చాయశక్తుల చేయనగు అందు విద్య అన్య వ్యాపార నిరోధి (Jealous wife) ప్రస్తావనవశాత్తూ విధవా వివాహముల మాట అంటిని గాని, ఆ భారము కూడా వహించుటకు నా భుజములకు వైశాల్యముజాలదు. మాధవయ్య గారూ, తమలాంటి వారు పట్టి యుండగా నా రిఫార్మ్ (reform)కు మరియొకరి సహాయమావశ్యకము కాదు– గాని నా మనసునకు కలిగిన సందేహము నివారించుకోజాలక మాధవయ్య గారి మతమునకు ఆచరణకు గల వైరుధ్యము తాము సమన్వయించగలుగుదురని అడిగితిని.

కేశవ : రాత్రింబొగళ్ళు నేనిదే ఆలోచించుతాను – వారు వినరు– యేమి చెయ్యను. నేను కూడా మోరల్ కరేజ్ (moral courage) లేనివాడిలా లోకానికి కనపడుతున్నాను. నా శత్రువులు నన్ను తరుచుగా వెక్కిరిస్తూ వుంటారు.

ది.రా : మాధవయ్య గారు గొప్ప గ్రంథకర్తలు. సంఘ సంస్కార నిర్వాహకులు. వారికి మన మందరమూ పూజ చేయవలసినదే వారి పేరట చంద్రకాంత శిలాప్రతిమ ఒకటి నిలపనగును గాని తప్పుత్రోవను మనల నీడ్చుకు పోయి హాస్యాస్పదులనుగా జేసి నప్పుడు నేనయిన నేమిచేతును? పెళ్ళి చేసుకునే కుర్రవాడు బ్రహ్మసమాజ మతస్తు డైనప్పుడు సమాజ మందిరములో సమాజపద్ధతి ప్రకారం పెళ్లి చేయించుదును. మాధవయ్య గారేమి చేయుదురు?

కేశవ : తమరిచ్చిన సలహా బాగా వున్నది. సంఘ సంస్కార సమాజం వారము చాలామందంతా బ్రహ్మ సమాజము వారమే. మేము నలుగురమూ కలసి మా మత ప్రకారం వివాహము చెయ్యడమునకు నిశ్చయిస్తే మిగిలిన ముచ్చకాయ ముగ్గురూ యేవిఁచెయ్యగలరు? అందులో మా స్కూలు కుర్రవాళ్లు మా పక్షం వుంటారు కద. ఓట్లు మెజారిటీ యే

మీటింగులోనయ్నా మాకే వస్తుంది. యిటు పైని మా నమ్మకములననుసరించి పని చేసి చూస్తాము. థేంక్యూ వెరిమచ్ ఫర్ ది ఎడ్వైస్. (Thank you very much for the advice).

ది.రా : నేను యెడ్వైసు (advice) యివ్వలేదు. యివ్వజాలినంత వాడిని కాను. రిఫారమ్ (reform) విషయమై నేను తమకు యెడ్వయిజు (advice) యేల? ఈ హంశము మన ప్రసంగములో ఉపమానముగా తెచ్చినాను. దీని మాటకేమి? తాము సవబు ప్రకారం నడిచేటప్పుడు లోకం అంతా మీ పట్ల వుంటారు. మనం అనుకుంటూ వున్న ప్రస్తావన రిలిజన్ రేషనల్గా (religion rational) వుండకుంటే అన్యమతస్థుల యొక్క నాస్తికం యొక్క ధోకాకు నిలవగలదా.

కేశవ : అవును.

ది.రా : నేను యిప్పుడు తమ దర్శనానికి రావడము కారణమేమంటే తమతో ముచ్చటించడమనే సంతోషమలా వుండగా ఆదివారం రోజున, మా తోటలో నలుగురు ఫ్రెండ్సు (friends) కి టీపార్టీ యిస్తాను. ఆహూాయము చేయుటకు వచ్చితిని.

కేశవ : చీటీవ్రాస్తేవస్తానే నా కోసం యింత శ్రమ తీసుకున్నారు.

ది.రా : తామును చూడడపు ఆనందమో తమతో ముచ్చటించుట వలన గలుగు జ్ఞానోత్పత్తియో? గుడ్ బై (Goodbye) (Shake hands చేసుకుందురు.)

కేశవ : గుడ్ బై.

(యిద్దరూ నిష్క్రమింతురు.)

కొండుభొట్టీయము

తృతీయాంకము

ద్వితీయ రంగము

(రాజారాంగారి కచేరి గది)

(దివాన్ బహుద్దూర్ రాజారాం గారు, గంగాధర శాస్త్రి ప్రవేశించును.)

ది.రా : ఈ పటుపటాంగములో యెవరు గెలుస్తారంటారు?

శాస్త్రి : తాము దివాన్ బహద్దర్లు – మాధవయ్య గారు రావు బహద్దరు – ఇద్దరి తారతమ్యము కంపెనీ వారు యెంచేవుంచారు. తాము సార్థక నాములగు మంత్రులు – మాధవయ్య

గారిది వైదీకపురస్తా – అందులో వేగినాటి సన్యాసం ఆయ్నకు దేశాన్ని పట్టి అబ్బింది. గ్రంథాలయితే చాలా రాశారు.

రాజా : పండితులైన మీరూ అలా అనడం ఆశ్చర్యంగా నున్నది. పిట్టకథలు పిచ్చిక కథలు తిట్లూ గ్రంథము లంటారా? ఇంగ్లిషులో సోలిడ్ బుక్ (Solid Book) అంటారే అనగా ఉద్గ్రంధము. అది మనము వ్రాస్తూన్నాము. మన భగవద్గీత ఆంధ్రభాషకు వజ్రకిరీటమని పేపరు వాడు రాశాడు. శైలి భేదం చూశారా మాధవయ్య గారి వ్రాత – ఊక – పేలపిండి మా శైలి అలంకార భూయిష్టమైయుండును. వాక్యములనడక సంగీత గమనము ననుకరించును. పామర జనులకు ఉత్కృష్ట వస్తుగుణ గ్రహణం వుండదు. మన గ్రంథములు యెంత సొగసుగా నచ్చొత్తించినను కొనువారు కానరారు. జమీందార్లు తమ యుద్యోగస్తుల మేలుకోరి కాపీలధికముగా గొని తాము వారికి పంచి పెట్టిన జమీందారీలు బాగగును. దేశములో జ్ఞానాభివృద్ధికి మార్గమగును. ఒకమారు వెళ్ళి ఉద్యోగావస్థలో పూర్వ పరిచితులయిన వారిని చూడవలె. యెక్కడయినా మంచి సంస్థానంలో దివాన్‌గిరీకి కుదురుకుంటేనే గాని అధికారం చేసే అలవాటు పోయి యేమీ తోచకుండా వున్నది.

గంగా : ప్రజలికి అదృష్టం పట్టాలి కదా!

ది.రాజా: దివాన్ గిరీ చేస్తే చెన్నపట్టపు వకీళ్లతో పలుకుబడి కూడా వుంటుంది. కౌన్సిలు మెంబరు పనికి సహాయ భూతంగా వుంటారు. యీజిల్లాలోనే కొంచెం ప్రజలని రంజింప చెయ్యడాన్కి సంఘ సంస్కారంలో మనంకూడా వేలు పెట్టితేనే కాని యిక్కడి వాళ్లు మనకు వోట్లు యివ్వరు.

(నౌఖరు ప్రవేశించి)

నౌఖ : గిరీశం పంతులుగారు వచ్చారు.

ది.రాజా: రమ్మను (గంగాధర శాస్త్రితో)

ఇతడు నా బాల్యస్నేహితులయ్ని యుగంధరరావు పంతులుగారి కొమారుడు. చిన్న నాటి నుంచి యెరుగుదును. బి.ఏ. ప్యాసుఅయినాడు. తండ్రి ఆర్జించిన ధనంపెట్టి బ్రతుకుతున్నాడు. ఇతనిని సంఘ సంస్కారంవారు కెప్తాను అంటారు. సాహసౌదార్యాలు గల మనిషి. కోటి విద్యలున్నాయి. నాటకాలాడుతాడు. పాడుతాడు. గారిడీ చేస్తాడు. దొర్లకి యితనంటే సరదా. తండ్రిచేసిన మొదటి వివాహం భార్యాపోయింది. పిల్లలు లేరు. తిరిగీ వివాహం లేదు. చేసుకుంటె మరెవరయినా పిల్లను యిచ్చివుందురు. అర్ధరాత్రివేళ యెటువైపున పిలచినా రెండువేలమంది వెనుక కూడుతారు. గుణయోగ్యత

లున్నవిగాని కొంచెం పెద్ద పిన్నా తారతమ్యం మరిచి హాస్యరసంగా మాట్లాడుతాడు. తుంటరి ... అతనువచ్చే సర్కి పుస్తకం చదువుతూ వుందాము. "భీష్మాత్ వాతః పవతి – భీష్మోదేతి సూర్యః – భీష్మాదగ్నిశ్చండశ్చ.

గిరీశం: (ప్రవేశించి.)

ఆ స్వరాన్ని యెందుకు సాగదీస్తున్నారు. శాస్తుల్లుగారి చేత చదివించండి. మీరు అర్థం వ్రాయండి.

ది.రాజా: (Dam it) (అప్పుడే ఆరంభించాడు.)

బి.ఏ. ఆ భాషలో ప్యాసు అయినాడు. మావాడికి సంస్కృతంలో మంచి ప్రవేశం వుందండి. తండ్రి ఉపనిషత్తులు కూడా చెప్పించాడు.

గిరీ : మా గ్రామములో ఒక కోమటి ఉండేవాడు. ఆయన పురుషసూక్తం పారాయణ చేస్తూ వుంటే నూతులో కప్పలు బుఱ్ఱపైకెత్తి అరిచేవి.

గంగా : మండూకప్లుతం – వేదంలో స్వరం కూడా వుంది.

గిరీ : బ్రాహ్మలు సోమపానం చేసి తొలకరి వేదపారాయణ చేస్తే తొలకరి కప్పల అరుపుల్లా వుంటుందని ఋగ్వేదంలో ఉపమానం కల్పించారు. తొలకరివాన కురిసినతరవాత రాత్రివేళ కప్పలు మేళంగట్టి తరహాతరహాలుగా గానం చేస్తూవుంటే అదిఒక ఆనందంగా ఉంటుంది.

ది.రాజా: (Serious Subject) సీరియస్ సబ్జెక్టులోనయినా హాస్యం విడనాడజాలవుగదా ! రావుజీ !

గిరీ : మామగారు! గుడ్లగూబలా గాంభీర్యంగా కూర్చుంటాను. యేం శలవు?

ది.రాజా: ఉపనిషద్వాక్యము పరిసమాప్తిచేసి మాటాడుకుందాము.

శాస్తుల్లుగారు! అబ్బీ నువ్వు కూడా విను. నీ బుద్ధిలో (originality) ఒరిజినాల్టి వుంది. భీష్మాత్ వాతః పవతే" అన్నాడు. దేవునికి భయపడి వాయువు వీస్తుంది. సూర్యుడు ఉదయిస్తున్నాడు. అని యీ ప్రకారం చాలామంది తాత్పర్యం చెప్పుతారు. భయమనేది భగవంతుని యందు క్రౌర్యం కనపరుస్తుంది. భక్తి వల్ల దేవతలు వారి వారి పనులు చేసినారంటే కొంత స్వారస్యంగా వుండును. మా వాడు (గిరీశం వంక చూసి) భయం చేత చెయ్యమంటే యే పని చెయ్యడు. "భీషా" అనే మాటకు మరి యేదయినా అర్థం చెప్పితే బాగుంటుంది. యూరోపియన్లు వ్రాసిన డికషనరీలు చూదాం.

గంగా : నేను కూడా యేకాక్షర నిఘంటు చూచి కొన్ని అర్థాలు మనవి చేసుకుంటాను.

గిరీ : నేను ఒరిజనల్ (Original) అని మామగారు శలవిచ్చారు గనుక నేనో కొత్త అర్థం చెప్పుతాను. 'షా' మీద 'కా' యెక్కిస్తే 'భిక్షా' అని అవుతుంది. ఆపైని అర్థం బహు సుళువుగా వస్తుంది. గాలీ, సూర్యుడు వగైరాలు ముష్టి కోసం సంచారం చాస్తారని సమన్వయం అవుతుంది. "భిక్షా" అన్నది 'భీ' అనే ధాతువులో నుంచి వచ్చిన పదం కాదు. అది యిండో ఆర్యన్ (Indo Aryan) మాట. 'వ' 'చ' యోరభేదః అన్నసూత్ర ప్రకారం యింగ్లీషులో విష్ అనే మోస్తరుగా తేలింది. విష్ (Wish) అనగా యిచ్ఛ. ఇఛ్ఛా మాత్రం భోజనం దేని కోసం ముష్టి అంటే భుక్తి కోసం. "భుక్తి భిక్ష మీయవే" అని త్యాగరాయిలు పాడలేద. – లోకంలో కూడా మనం చూడమా! గవర్నమెంటు వారు యింత భిక్ష పడేస్తే గదా మామగారి వంటి గొప్ప గొప్ప ఉద్యోగస్తులు నౌఖరీ చేస్తారు.

గంగా : వేదంలో అక్షరాలు మార్చడానికి వీలు లేదండి.

గిరీ : అర్థము మార్చడానికి వీలుందండీ?

గంగా : శాస్తుల్లు గారు! మీకు తెలియదండీ. మా వాడు చెప్పింది చాలా సబబుగా వుంది. యీ వేళకి సమాప్తి చేతాం. శాస్తుల్లు గారు మనలో వారే. మనం స్వేఛ్ఛగా మాట్లాడు కోవచ్చును. రావుజీ! నీ హాస్యరసమునకు కొంచెం కళ్ళెం పెట్టి ఒక్క అర నిమిషం సీరియస్ (Serious) గా వుంటే చాలా ఒబ్లైజు (Oblige) అవుతాను.

గిరీ : మామ గారి శలవు శిరసావహించి, గుడ్లగూబ వలె బుద్ధిగా కూర్చుంటాను.

ది.రాజా: యీ విధవా వివాహం తాలూకు హికమత్తు యావత్తూ మీ క్యెప్తాను గారి చేతులో వున్నది. గనుక, 'తూ' 'చా'లు పోకుండా యావత్తూ పరిసమాప్తి అగుననే నమ్మకము నాకున్నది. నేను నిన్నటి దినం కేశవరావు నాయుడు గారితో మాట్లాడినాను. మాధవయ్య గారిది వరకు .... చేయుచున్న శాస్త్రోక్త పద్ధతి త్రోసి, బ్రహ్మ సమాజ మత ప్రకారం యిటు పైని విధవా వివాహములు చేయించుటకు వారిని గట్టిగా పుర్లెక్కించాను. నీ సహాయం కూడా వుంటే పార్వతమ్మ వివాహం మన పట్టణంలో ఫస్టు (first) బ్రహ్మ సమాజ విడోమారోజి (widow marriage) గా వుంటుంది. చేసుకునే కుర్రవాడు బ్రహ్మ సమాజ మతస్తుడు గన్క రేషనల్ కన్సమేషన్ (Rational consummation) అనేది మనం ప్రతిష్ఠించిన వారమగుదుము.

గిరీ : సందేహము లేమయ్యా అడగవచ్చునా?

గంగా : అడగకపోతే యెటులను.

గిరీ : ఇదివరకే వ్యవహారం జరిగిపోతూ వుంది. నలుగురూ ఐకమత్యంగా రిఫారం పని చేసుకుపోతూ వున్నారు. ఇప్పుడు నాయుడుని లేవదీశారు. మాధవయ్య గారికి తాను పట్టిన కుందేటికి మూడేకాళ్ళు. ఇప్పుడు మీరు చేస్ని దోహదం వల్ల వారుభయులు జుత్తూ జుత్తూ పట్టుకుంటారు. ఈ దేశంలో రిఫారం (Reform) అమాంతంగా రెండు ముక్కలవుతుంది. అదే నా అభిప్రాయం. మామగారు శలవియ్యండి.

ది.రా : (ఆత్మగతం) వీడు అసాధ్యప్పిండం. యితడి సహాయం లేనిది పని కాదు. మామ అని పిలవడం ఆరంభించాడు. యుగంధరరావు నేనూ స్కూలులో చదువుకునే రోజులలో అన్నా తమ్ముడు అని పిలుచుకునే వారము. యెదిగిన పిల్లలు గల తండ్రులను మామ అని పిలిస్తే మనస్సుకు కించిత్తు అనుమానం తగులుతుంది. యింట్లో చనువుగా తిరుగు తాడు వద్దంటే బాగుండదు. యెంతటి వాడికైనా వీడిని చూస్తే సరదా. ప్రవర్తన చెడ్డదని వినలేదు. గాని వీడి నాటకాలు, గారడీ చూడకుండా పిల్లల్ని ఖాయిదా పెట్టాలి. వెధవ పిల్లని మాత్రం యీ వూళ్ళో వుంచితే మాటదక్కదు. అన్న దగ్గరకు పంపించివేతాము.

గిరీ : మామగారు! యేమిటి ఆలోచిస్తున్నారు.

ది.రా : మరేమీ లేదు. మీ నాయినే యీ వ్యవహారంలో ప్రవేశిస్తే నీవు హాస్యాలు అడ్లు మాని సహాయం చేతువు గదా!

గిరీ : మా తండ్రి యే వ్యవహారములో దిగినా ముందూ వెనుకా చూడకుండా దిగేవారు. తండ్రిగారు దిగినా నాకు తోచిన మాటలు చెప్పవలసివస్తే చెప్పే వాడినే.

ది.రా : అయితే నీవంటి బుద్ధిమంతులు సంఘ సంస్కారముకు మొనగాళ్ళయి వుండిన్నీ బేసవబయిన మార్గాన్నపని జరుగుతూ మనమంతా అన్య మతస్తులకు హాస్యాస్పదం కావడం నీకు మనస్కరించి యున్నదా? పెళ్లాడే కుర్రవాడు బ్రహ్మ సమాజ మతస్తు డైనప్పుడు హిందూ శాస్త్రోక్తంగా పెళ్లి చెయ్యడం నీకు యుక్తమనే తోచిందా?

గిరీ : పెళ్లికూతురిది యే మతమో ఆలోచించారా? (ఆత్మగతం) యిదివరకు రంకుమతం.

ది.రా : మనలో స్త్రీలు అజ్ఞానులు. అస్వతంత్రులున్ను. వాళ్ళకి "గతానుగతికో లోకః" అన్నట్లు ఆచరణే గాని మతమంటూ వకటున్నదీ? క్రమంగా ఆ పిల్ల భర్త మతం అవలంబి స్తుంది. యిన్‌యేంటిసిపేషన్ (in anticipation) మనం అందులో చేర్చవచ్చును.

గిరీ : కిరస్తానులు, తురకలూ, విధవా వివాహం చేసుకుంటే హిందూ సంఘ సౌంస్కారానికి యెంత లాభమో బ్రహ్మ సమాజం వారు చేస్తే అంతే లాభము. అంతకంటె సవరలు,

కోదులు, గడబలు, మొదలయిన కొండ జాతుల ఆచారాలంటే తెల్లవాళ్ళు చెవికోసు కుంటారు. పేపర్లలో వ్రాసినా చదవతగి వుంటుంది.

ది.రా : (ఆత్మగతం) కర్ణ పిశాచి వున్న వాళ్ల దగ్గిర కాని కీలు దాగవు.

(ప్రకాశం) ఒక పోయింటు నీవు మరచిపోతున్నావు. హిందూ హిందూ అనే మాట తుడుపు పెట్టి సంఘ సంస్కారమే ముఖ్యముగా ఆలోచించవలసి వుంటుంది. హిందూ అనే మాట చేర్చగానే మన వుద్యమముల లాభము సంకుచితమవుతుంది. రాచకీయ వ్యవహారములలో అన్ని మతముల వారమూ కలుస్తూన్నామా? లేదా? యౌవ్వన వంతులైన వితంతువుల బ్రతుకు సుఖ రహితము కాకుండా వుండడము సంఘ సౌంస్కారము యొక్క ముఖ్యోద్దేశము కదా! యేమత ప్రకారమైతేనేమి వారలు పెండ్లి చేసుకొని సుఖించుట సంఘ సౌంస్కారము కాదా? బ్రహ్మ సమాజమతము కూడా హిందూ మతములలో నొకటని నా అభిప్రాయము. పుత్ర ప్రాయుడవు కావలసినవాడవూ గనక నీ ఆసరా మీద కించిత్తు సంఘ సౌంస్కార రూపకమైన లోకోపకారంలో దిగతలచితిని. నీకు తోడ్పడడముకు యిష్టము లేని యెడల యింతటితో విరమిస్తాను.

గిరీ : (ఆత్మగతం) బాణం గురి దాటింది. మిగిలిపోనియ్య కూడదు.

(ప్రకాశం) నేను చెయ్యబూనుకున్న సహాయం చేసి తీరుతాను. గిరీశం అన్నమాట తప్పినాడన్న మాట యీసర్కి పుట్టలేదు. భగవంతుడనుగ్రహం వల్ల ముందయినా అలా అనుటకు అవకాశము కలుగకూడదు. వధూవరులను యిక్కడకు తెచ్చి దిగబెడతాను. గాని మామగారు పెట్టుతూ వున్న బ్రహ్మ సమాజ హిందూ వివాహ విధానముల కలహంలో నేను చేయి జేసుకో జాలను. సవబు కావలిస్తే నా స్వల్పాను భవమును బట్టి చెప్తుతాను. యెవడి మతం వాడికి సవబు, యెదుటి వాడి మతం వాడికి బేసవబు. నిజమయిన సవబు స్వర్గంలో వుంటే వుండవచ్చును. మనిషికి మనసాసవబుతత్వమాలోచిస్తే మనోవృత్తులు ముందు పరుగెత్తుతాయి. మాటకారి సవబులు కలిపిస్తాడు. నిష్కల్మషమయిన మనస్సు అవ్యాజ్యమయిన భూతదయా వుంటే యేమతమయినా సమ్మతమే.

ది.రా : మామ! నీ మాటలు లేబరింతులా గనబడుతాయి. మాటలను బట్టి మతం పోల్చడం శక్యం కాకుండా వుంది. ఒకమారు శాస్త్రంలో కర్రెత్తుతావు. మరచటి క్షణం శాస్త్రాన్ని తిరుగదోసి సవబుకోసం కత్తి తీస్తావు. ఆ వెంటనే లోకంలో సవబు లేదంటావు.

గిరీ : నా మతం నాకే పోల్చడానికి దుస్థరంగా వుందనుకుంటాను. మతం వుపాది వేసి కడతారనుకున్నారు కాబోలు మామగారు – యెండవేళ వొక మతం – చల్లని వేళ

ఒక మతం – కడుపు కాల్తూవున్నప్పుడు ఒక మతం – కడుపు నిండినప్పుడు ఒక మతం – అందులో అంబలి మతం – పప్పు నెయ్యి మతం – గోధుమ రొట్టె మతం – మద్యమాంస మతం – యేరెకుతినే వాకపళ్ళ మతం– డబ్బిచ్చి కొనే మామిడిపళ్ల మతం – గడవడం గడవకపోడాన్ని బట్టి అంతర్భేదాలు కలవు. అలసివున్నప్పుడో మతం – వంటరిగా వున్నప్పుడో మతం – అతివ చంతనున్నప్పుడు ఒక మతం – లంగరు లేని నావలాగ మతం మనస్సు యొక్క శరీరము యొక్క స్థితిని బట్టి చెలిస్తూ ఉంటుంది. కొన్ని వెఱ్ఱులు మాత్రం నాకు వున్నాయి అనుకుంటాను. మనసుకు మాటకు విడాకులైనప్పుడు మాటునున్న మాట మార్కట్టులో పెట్టాలనే పట్టలేని ఉత్సాహం ఒకటి –సూదంటి రాయిని యినుమంటినట్లు మంచివాళ్లు కనిపిస్తే వాళ్లను అనుకొను స్వభావం రెండు–యెదిరించిన వాడి మీద కయ్యానికి కాలు దువ్వడం మూడు – కష్ట సాధ్యమైన పని తటస్థించి ఫలితం మంచిదని తోస్తే ముందూ వెనకా చూడకుండా అందులో వురకడం నాలుగు–లైఫ్ (life) లో వుండే చమత్కారాలు వెతుక్కుంటూ పోవడం అయిదు – తమ వంటి పెద్దల శలవు ప్రకారం నడుచుకోవడం ఆరోమతం. అక్కడికి షణ్మతాలు స్థాపనయినాయి. ఇన్ని మతాలు ఒక్క చోట గూడిన ఒకతెన్ను యెలా వెళతాయి.

ది.రా : అందుచేతనే లోకం నువ్వు చెప్పినట్టల్లా వింటారు. అటువంటి మనిషివి నాబోట్లు చెప్పినట్టు వినడమనేది వాత్సల్య సూచికం. ఆ మాత్రం ఆసరా యిచ్చావంటే నేను కూడా సంఘ సౌంస్కారానికి కించిత్ సహాయభూతుణ్ణి కాగలను. ప్రస్తుతాంశమేమిటి?

గిరీ : మీరు చేస్తానన్న ద్రవ్య సహాయము సెటిల్ (settle) కావలెను.

ది.రా : రామమూర్తికి మూడు వందల రూపాయిలు యిస్తానన్నానే.

గిరీ : యెప్పుడు?

ది.రా : పెళ్లి అయిన తక్షణం.

గిరీ : బ్రహ్మ సమాజ మత ప్రకారం వివాహం కాక శాస్త్రోక్తంగా అయితే?

ది.రా : బేసవబుగా అయిన పనిలో మనం యేలా సహాయ భూతులం కాగలం?

గిరీ : యే ప్రకారం జరిగినా సరే, ఇప్పుడు ఆ సొమ్ము చేతులో పడితేనే ముందు పని జరగడం లేకుంటే యిక్కడితో సమాప్తి.

ది.రా : Hard terms. you can trust me to pay.

గిరీ : Immediate payment will obviate the necessity for trust, Some money has to go in to the hands of divers persons persons including the brid.

ది.రా : కంసాలికూడానా?

గిరీ : లేదు.

ది.రా : నీవు ప్రాజ్ఞుడవు. నీకు నేను బుద్ధి చెప్పవలసిన వాడను కాను గాని అనుభవాన్ని బట్టి చెబుతున్నాను. బ్రాహ్మణ సంఘ సౌంస్కారంలో కంసాలి వాడు అమాయకంగాను అనపేక్షగాను కలుస్తాడంటే నమ్మవద్దు. యేదో వక ఘట్టి సామిద్రోహం చేసి మన పరువు తీస్తాడు.

గిరీ : నేను ఆ జాగ్రత్త పడగలను. అయినా జాగ్రత్త ఈ వ్యవహారములో అవసరం లేదు. మనము సంఘ సౌంస్కారమని వేశడు మాట ఉపయోగించి లోకాన్ని మూరెడెత్తు పెరిగించామని సంతోషిస్తున్నాము. కంసాలి బాపనోళ్ళకులం చెడుతున్నారు గదా అని ఆనందిస్తున్నాడు. అదివకటి మనకి సేఫ్ సైడ్ (safe side) మరి ఒకటేమిటంటే రామమూర్తి పెత్తండ్రి కొడుకు వెంకన్నని వున్నాడు. వాడియందు కంసాలికి పుత్రప్రేమ. ఆ వెంకన్నని తిన్నగా పెంచక వాడి వంతు భూముల ఫలసాయం పెట్టి కొండుభొట్లు రామమూర్తికి ఇంగ్లీషు చదువు చెప్పించాడని మరికొన్ని కారణాల చేత కొండుభొట్లు మీద కోపం. రామమూర్తికి మేనరికం కుదిర్చివుంచాడు. యీ విధవా వివాహం అయినట్టయినా మేనరికం తప్పిపోతుంది. ఆ పిల్లని వెంకన్నకి పెళ్లి చేయించాలని అక్కాబత్తుడు కుట్ర చేస్తున్నాడు. గనుక భయపడ్డానికి అవుసరం లేదనుకుంటాను. పెళ్లికి తర్లి మూడో రోజు రాత్రి యీ వూరికి పదకొండు మైళ్ళ దూరముననున్న చెరుకువాడ సత్రంలో దిగుతారు. అప్పట్లో మీ గుఱ్ఱబ్బండీ సత్రం పెరటి గొబ్బరితోటలో వుంచి యీ కంసాలి హికమత్ మీద వధూవరులను దాల్లో యెక్కించి రాత్రి వుండగానే తమ యింట్లో పెట్టాలి.

ది.రా : కొంపదీసి మా యింటికే?

గంగా : (ఆత్మగతం) అమ్మగారు పంతులుగారికి వధూవరులకు కూడా గోమయోదకస్నానం, చీపురుగట్ట ప్రయోగం చేత ఉచ్చాటన వెంటనే చేస్తారు.

గిరీ : మీరు పబ్లీకుకు రాకూడదో? మామగారు యింత పిరికి అని నేననుకోలేదు.

ది.రా : పిరికితనమా? యుద్ధానికి వెళ్లమంటే వెళతాను. సమయోచితమయిన జాగ్రత్తను పిరికితనమంటారా? కుర్రవాళ్ల బుద్ధి మిలమిల పరుగెత్తుతుంది. ముసలి బుర్రలు కొంచెం పస్తాయిస్తాయి. కార్య సానుకూలం అయ్యే వరకు పైకి రాకూడదు వకటి. రెండవది నా సహాయ్యం కావలసినదిగాని నా పేరు గొప్ప కావడం నేను విలవగా

యెంచను. మూడవది మా వంటి వాళ్లం సంఘంలో వుండి మీ అభిప్రాయములను వ్యాపింపచేస్తే లాభం గాని – అంతా యేట్లో దిగితే లాభం లేదు. కొంతమంది మన వాళ్లని పించుకున్న వాళ్లం గట్టుమీద వుంటే మనకే లాభం.

గిరీ : దానిపేరు ఇంగ్లీషులో టైమ్ సెర్వింగు (Time serving) అంటారు.

ది.రా : (అది....) మంచి అభిప్రాయములకు చెడ్డపేరు మహా సులభంగా యిస్తారు.

గిరీ : వధూవరులను మా యింట్లో పెట్టనా?

ది.రా : (ఆత్మగతం) యితని యింట్లో పెడితే బట్ట బయలవుతుంది. నలుగురూ చేరి అంతా Credit కోసం దేవులాడితే మన Credit సన్నగిల్లుతుంది. (ప్రకాశం) మీ యిల్లు సత్రవు. అక్కడయేం చేసినా చిదంబర రహస్యం. ఈ వ్యవహారం మట్టుకు పెళ్లి పీటల మీద... లేదు. కుర్చీల మీద కూర్చునే వరకూ వధూవర్లు ఫలానీ వారనీ యెవరికిన్నీ తెలియకూడదు. బ్రహ్మసమాజ మతం ప్రకారం పెళ్ళి కావడమునకు ప్రయత్నం నేను చేసుకుంటాను. యేదో ఒక విధవా వివాహము సిద్ధమయినదని నాయుడు గారితో చెప్పుతాను, గాని పేర్లు చెప్పను. తెలిసినదా, బ్రహ్మ సమాజం, పద్ధతి వల్ల మరివక వుపయోగం కనిపెట్టాను. శాస్త్ర ప్రకారం అయితే మంచి ముహూర్తం దాకా వితంతువుని దాచి వుంచడం దుర్లభం. యీ లోగా బంధువుల వల్ల చాలా తొందర కలుగుతుంది. బ్రహ్మసమాజం ప్రకారమయితే పిల్లవచ్చిన మర్నాడు సాయంత్రమే పెళ్ళి చేసి వేయవచ్చును. నాకు తోచిన సలహా యేమిటంటే మాబగీచాలో వధూవర్లును ఆ రాత్రి పెట్టి....

గిరీ : బాగుంది! రూపాయిలో?

ది.రా : యివిగో! అని.....

(పెట్టె తీసి రూపాయిలిచ్చును)

గిరీ : Thank you (అని నిష్క్రమించును)

గంగా : (ఆత్మగతం) గాడిద కొడుకు! యిన్నాళ్లు ఆశ్రయించాను. నాకు నెలకి యేడు రాళ్లు యిచ్చేటప్పటికి కళ్ల నీళ్లు పెడతాడు. ఈ వెధవ పెళ్లికి మూడు వందలు ఖర్చు పెడుతున్నాడు.

ది.రా : శాస్తుల్లు గారు! యీ సంగతి మనవాళ్ళకి తెలియనీకండి. మీరు చెప్పాలి. నేను చెప్పాలి మరెవరూ చెప్పరు.

గంగా : "ఘట్కర్ణాభిద్యతే మంత్రాని" అన్నాడు.

ది.రా : గిరీశం చెప్పడు. లోగిట్లో వాళ్లు ఆ సమయంలో వుంటేమట్టుకు ఆబోరుదక్కదు. వాళ్లు పుట్టింటికి పంపించమని సంవత్సరమై తొందర చేస్తున్నారు. ముహూర్తం యీలోగానేకుదిర్చి మీరు తీసుకుని వెళ్లి దిగబెట్టండి.

గంగా : మీరు విధవా వివాహములో కలుస్తే బహిష్కారం అవుతుందే.

ది.రా : యింతేనా నా మంత్రశక్తి శాస్తులు గారు. చూశారు బ్రహ్మసమాజ మత ప్రకారం పెళ్ళి అయితే మనం చేసే సహాయ సంపత్తి వల్ల బాధకం లేదు. పెళ్లి సమయంలో వెళ్లి Tiffin పుచ్చుకున్నా, కిరస్తానులు, తురకలు వద్ద పుచ్చుకున్నట్టే గాని అంతకన్న తప్పు పట్టడానికి అవకాశం లేదు. క్షీరం కలిసినందువల్ల కాఫ్యాదులు చెండాల హస్తంలో నుంచి ఆరగించవచ్చును.

గంగా : బోధపడ్డది.

(యిద్దరూ నిష్క్రమింతురు)

కొండుభొట్టీయము

తృతీయాంకము

తృతీయ రంగము

(కంసాలి దుకాణం)

(అక్కాభత్తుడు వెంకన్న ప్రవేశించును)

అక్కా : వెంకన్నా! పంతులు చెడిపోతున్నాడు. దాని శాష్టలు బహు అక్రమంగా వున్నాయి. మీ బాబు మంత్రాంగము వల్ల యవరు బాగుపడ్డారు?

వెంక : మా బాబు యేం చేశాడు?

అక్కా : యేం చెయ్యలేదు. సానిదాన్కి సరసుల్ని తార్చి సంపాదిస్తాడు. పంతులుకి రత్నం వంటి పతివ్రత అయ్ని భార్య వుండగా దీని మాయలలో దింపేశాడు.

వెంక : పంతులుని మీరు బాగు చెయ్యరాదు!

అక్కా : మీ బాబు మంత్రాంగం మీద మన బుద్ది లెక్కవు. గాని పంతులు కంటి మసక వదలడాన్కి వక మందు చెప్పతాను. చెయ్యి.

వెంక : నేను వైద్యుణ్ణి కాను.

అక్కా : మందనగా వుపాయము. యీవేళ పంతులు తండ్రి తద్దినం. అంచేత మంజువాణి యింటికి రాత్రి యీ సమయము చూచి కొండిభొట్లు తోళ్ళ సాయిబుని మంజువాణి యింట్లో ప్రవేశపెట్టబోతున్నాడు. నువ్వు తిన్నగా వెళ్ళి ఈ మాట పంతులుగారితో చెప్పి పదకొండు ఘంటల ప్రాంతాన పెరటి గోడ గెంతి అమాంతంగా లోపలికి వెళ్లమను. నేను వీధి గుమ్మం తలుపు గొళ్లెం పెట్టుతాను.

వెంక : తురకాడుంటే పంతులుకేమి?

అక్కా : చూస్తూగాని నీకే తెలుస్తుంది.

(తెర దించవలెను)

కొండుభొట్టీయము

తృతీయాంకము

చతుర్థ రంగం

(మంజువాణి ఇల్లు)

(మంచంమీద కూర్చుని హుక్కా పీలుస్తూ సాహేబు గారు కింద తివాచీ మీద కూర్చుని కొండుభొట్లు ప్రవేశించును.)

సాహే : క్యో! దేర్ హోతాజీ.

కొండు : పోషక్ బనాతే మహరాజ్.

సాహే : క్యాపోషక్ – ఆన్‌కో పోషక్ కర్తే రాత్ బహుత్ హోగయ, తోడా వేదం బోలోజీ.

కొండు : (ఆత్మగతం) తురక వెధవ వేదం చదువమంటున్నాడు.

(ప్రకాశం) సాహేబు గారు వచ్చారు.

మహదొడ్డవారువై!
మదదుక్కలాగ వున్నారు!
గొడ్డుమాంసము తిందురు!
లెంపకాయ ఆచికొట్టేను
దవడపళ్ళూడిపోవును ఇత్యమరః

సాహేబుగారు వచ్చారు!
మహదొడ్డవారువై!
మోటవారేమి చేస్తారో!
భయం వేయుచున్నది!
గంజాయి పీల్చు మార్గాన!
వొళ్ళు తెలియక యుందురు ఇత్యమరః

(దాసీ ప్రవేశించి కొండుభొట్లు చెవిలో)

దాసీ : సాయిబుకు తెలుగువచ్చునా?

కొండు : వక్క అక్షరం రాదు. రెండు నెలలు కాలేదు ఢిల్లీ నుంచి వచ్చాడు.

సాహె : ఢిల్లీ క్యా బోల్తేజీ,

కొండు : డిల్లీ బాద్షాకె అబ్ భాయి బంధుకర్కె బోల్దియా.

సాహె : (లేచి వచ్చి వెన్నుమీద గట్టిగా చరిచి)
తు అచ్చా బొమ్మన్ హై.

కొండు : చచ్చానురోయి. నీ అమ్మా శిగతరగా!

మంజు : (తెర అవతల నుంచి) సాయిబుని వెళ్ళిపొమ్మను. వెధవ కసాయి వాడిలా వున్నాడు. తోళ్ల వాసన కొట్టుతున్నాడు.

సాహె : క్యాబోల్తేజీ!

కొండు : ఫెట్మె దర్ద్ హైకర్కె బోల్తే

సాహె : ఝూటాబాత్ దగాకర్తెతో తుమ్మొమార్తె (అని ముష్టియెత్తును)

కొండు : వాణ్ణి పొమ్మన్నమాట
చెప్పజాలనువై
తురకః కరకశ్చేవ
ద్యానేతౌ మలమోచకౌ।
తురకాడు కరక్కాయ
పేరు చెప్తే విరోచనం।
నీవు రాకుంటే వీడ్నించి
యింటికి మెల్లిగానువై।
జారిపోతాను లేకుంటే
నాకిక్కడాబోరు దక్కదు॥

సాహె : కంచన్ క్యం నై ఆతేజీ?

కొండు : అబి ఆతే మహారాజ్

మంజు : గుల్లో కూచుని, తలుపు గడియ వేసుకున్నా ములే; నేను వెంకిని, సాయిబుని పైకి గెంటెయ్యి లేకుంటే వాడి చేత తాపులు తిను.

కొండు : ధర్మం కాదిది మంజువాణి వినుమా (Read like a verse)
దాగుంట, ధైర్యంబూనీ
నవలంబించియు పైకి వచ్చి మరియున్
ప్రాణంబు దక్కించుమా
లేకుంటే నిటదీపమార్పి మరియున్
నీకొంప కగ్గెట్టుదున్
నీవు న్నీ చెలికత్తె కూడ గదిలో
చిచ్చెట్టి చస్తారువై॥

సాహె : బహుత్ అచ్ఛాగాతేజీ (అని తిరిగీ కొండుభొట్లును తట్టును)

మంజు, వెం : యెవళట్టో వీధిలోను? (అని గొంతెత్తి అరచును)

సాహె : క్యా గడ్‌బడ్ జీ?

కొండు : యెఘర్మె ఏక్ బడా బ్రహ్మరాక్షసికహతే. బడా బొమ్మన్ సైతాన్ హై.

సాహె : సైతాన్ గియితాన్ మార్దేతి (అని కట్టి సవరించును)

(పంతులు తలవిరబోసుకొని చేతులో లాఠీ పట్టుకుని కోపముతో)

"ముండా మంజు వాణి" (అని తొందరగా ప్రవేశించును.)

(కొండుభొట్లుని చూసి) వెధవ పకీరు వెధవ! నువ్వుండేన యీ దౌర్జన్యం చేస్తున్నావు? (అని కొండుభొట్లును కర్రతో కొట్టును)

సాహె : యెహాయి బొమ్మన్ సైతాన్?

కొండు : హై మహరాజ్.

సాహె : (కర్రతో రెండు దెబ్బలు పంతుల్ని కొట్టేసరికి పంతులు చతికిలబడును)

కొండు : (వీధి తలుపులోపలి గడియతీసి తియ్యబోతే రాదు) యెవడో తలుపు గొళ్లెం వేశాడురోయి! పెరటి తోవను పోదామంటే అడ్డంగా తురకాడున్నాడు! యిఖనేమి సాధనం (ఆత్మగతం) దీపం ఆర్పేస్తే పంతులు పారిపోతాడు. (దీపం ఆర్పేసి సాహెబు మీద, పంతులు మీద బిందెతో నీళ్లు విసురును.)

సాహె : అరే బహుత్ బడా సైతాన్ హై. ఇహాసె చెల్జానా (వీధి తలుపు తియ్యబోగా రాదు. తలుపు బలత్కారంగా తీసి వెళ్లిపోవును.)

(తెరదించవలెను)

కొండుభొట్టీయము

తృతీయాంకము

పంచమ రంగము

(అక్కాబత్తుడి యింటి అరుగు : వెంకన్న, కొండుభొట్లు అక్కాబత్తుడు ప్రవేశించును)

కొండు : సాయిబు పంతుల్ని చావగొట్టేడు.

అక్కా : యెక్కడ?

కొండు : మంజువాణి యింట్లో

అక్కా : మీరెందుకున్నారక్కడ?

కొండు : పంతులుగారి యింట్లో ఆడవాళ్ళకు పురాణం చెప్పి వస్తూండగా మంజువాణి ఇంట్లో గడబిడ అవుతు వుంటే తొంగి చూశాను.

అక్కా : అయితే యేం చయ్యమంటారు? కనిష్టీబుల్ని పిల్చుకు వెళ్ళుదాం.

కొండు : వొద్దు బాబు! లేనిపోని అల్లరి చెయ్యకండి! తమరు దయచేస్తే చాలును.

అక్కా : తురకాడు నాకు దేహశుద్ధి చేస్తే?

కొండు : వెళ్ళిపోయినాడు.

అక్కా : కొండుభొట్లుగారు! లాంతరు తెండి. నేను చేతికఱ్ఱ పట్టుకు వస్తాను.

(ముగ్గురు నిష్క్రమింతురు)

కొండుభొట్టీయము

తృతీయాంకము

షష్టమ రంగము

(పంతులు మంచమును జారబడి జాపోయుచుండును. అక్కాబత్తుడు చేతికఱ్ఱయు – వేంకన్న లాంతరును పట్టుకొని కొండిభొట్లు ప్రవేశించును)

అక్కా : యేమిటండి పంతులుగారు?

పంతు : యేమీ లేదండి ... శాస్తుల్లూ! వీడ్నెందుకు తీసుకొచ్చావు?

కొండు : సాయిబు మళ్ళా వస్తాడేమో అని భీతాహం చేత తీసుకొచ్చాను.

పంతు : సాయిబు యింగువ అమ్మకానికి కాదూ వచ్చాడు?

కొండు : వెధవ అందుకే వచ్చానన్నాడు (మెల్లిగా) సానివాళ్ళ మాయలు నాకేం తెలుసును.

అక్కా : యెందుకట్టే చర్చ పంతులుగారు. యిక్కడ వుంటారా? యింటికి వస్తారా?

పంతు : యిహెంధుకు యిక్కడ యింటికి వెళ్లి పోతాను.

మంజు : (మంజువాణి పంతులు వెనుక నుంచి ప్రవేశించి) అక్కాబత్తుడు గారు మీరు వెళ్ళిపొండి.

పంతు : (కుంటుతూ లేచి కమ్చీ తీసి)

ఆ యింగవమ్మే తురకాడికోసమేనా యీ ముస్తాబంతా?

(అని కమ్చీతో మంజువాణిని కొట్టును. అక్కాబత్తుడు కొరడా చెయ్యి పట్టుకొని)

అక్కా : శాంతించండి పంతులుగారు.

మంజు : (చేతిలో కొరడాలాగికొని రెండవ జబ్బ, తనచేత్తో పట్టుకొని) పంతులుగారు కారు వీరు అమ్మ గారు. ఆడవాళ్ల మీదికి సూరులు –సాయిబు దగ్గిర లేకపోయిందీ పౌరుషం నేను వేశ్యను నా వృత్తి ధర్మం నే మానను. మీ యింట్లో వున్న సంసారి వేశ్యను ఖాయిదా పెట్టుకొండి.

పంతు : యేమిటి పేలేవూ? చూడు (అని పెనుగు లాడును)

కొండు : ఊ.... ఊరుకొమ్మని మంజువాణికి సౌజ్ఞ చేయును.

మంజు : పంతులుకి యింకా గీటణగలేదు. వెంకీ! యిక్కడే వీధిలో వుంటాండు తీసుకురా.

వెంక : పిలవమన్నావా యేమిటి?

కొండు : వెధవాయ! వూరుకోవోయి– సాయిబు మళ్లీ వస్తే చంపేస్తాడు. పంతులుగారు దయచెయ్యండి.

(అని పంతులు చెయ్యి పట్టుకొని లాగును. పంతులు కొండుభొట్లు గుమ్మము దాటుతూండగా చురచుర చూస్తూ, మంజువాణి పంతులు వీపు మీద ఒక దెబ్బ తిరిగి చూచిన కొండుభొట్లు వీపు మీద ఒక దెబ్బ వేసును.

(తెర దించవలెను)

కొండుభొట్టీయము

తృతీయాంకము

సప్తమ రంగము

(కొండుభొట్లు యిల్లు)

అరుగు మీద బిచాణ పరచుకొని కూర్చుని పొడుం పీల్చి

కొండు : ఇవాళ యేమి ప్రమాదాలు వచ్చాయి. పంతులు కొట్టిన దెబ్బ రక్తం బొటబొట రక్తం కారింది. గాడిద కొడుకు నిద్దరపోతే తురకాడు కల్లో వస్తాడేమో అని భయంగా వుంది. రామస్కంథం, హనూమంతం, వైనతేయం, వృకోదరం, శయనేయస్సరే న్నిత్యం దుస్స్వప్నం తస్యనశ్యతి. (నలుదిక్కులా కలయజూచి పడుకొనును)

(సాహెబు ప్రవేశించి)

సాహి : ఉఠోజి

కొండు : (ఆత్మగతం) ఓర్నాయన సాయిబు కాబోలు... నిజమా ? కలా?

సాహి : ఉఠోజి, (అని గట్టిగా వెన్ను మీద చరచును.)

కొండు : (లేచి) చంపేశావు.

సాహి : కంబన్ ఘుర్కు ఫిర్ చల్నా ఆప్.

కొండు : ఆహా; .... హాహా.... హి..... ఖురావంద్ కంబన్ ఘుర్మే బడా బొమ్మన్ సైతాన్‌హై హమ్‌దర్తె

సాహె : కూచ్ ఫర్వానహి. బొమ్మన్ సైతాన్‌కు మార్ దేయంగే.

కొండు : హమ్ బొమ్మన్ హై కంచన్ ఘుర్కు చల్నా బొహుత్ దోష్ కర్కి అమార శాస్త్రమే హయి.

సాహె : తుమ్‌కు కోన్ శిఖాయ?

కొండు : అమార బాప్ శిఖాయ.

సాహె : ఆజ్ తక్ ఆల్ కంచన్కు ఘుర్ నై చల్తీ

కొండు : కంచన్‌కు ఘుర్కు కిభీనై జాయెగ.

సాహె : అయిసాత్ తుమారీ దేవత్సే ప్రమాణ కరో.

కొండు : (ఆత్మగతం) ఘోర ప్రమాణాలు చెయ్యమంటాడు. యెవరిశక్యం, కందుల గూనలో కాసులు యెవడు వదులుకోగలడు? వీధిలో చడి అవుతూంది. ఓ కేక వేస్తునా.

సాహె : పుకార్ కర్నే, తొగలాకాటు దేయంగే (అని గొంతుకు చేత్తో పట్టుకొనును.)

కొండు : (ఆత్మగతం) మనస్సులో మాట మనస్సులో వుండగానే పోలుస్తాడు. మనిషి కాడు దెయ్యం అనుకుంటాను (ప్రకాశం) యిదిగో జందెంపద్కె శపథం కరేంగే, హం కంచన్కు ఘర్కునై జాయంగే - దేఖోజీ దర్తె హమ్కు బుఖార్ ఆయ (అని చెయ్యి చూపును)

సాహె : అచ్ఛా! కెబీ కంచన్కు ఘర్కు జాన్‌తే గల్లా కాట్‌గా (అని నిష్క్రమించును.)

కొండు : చలి వొణుకు వచ్చాయిరా బాబూ పార్వతీ, కుంపటి తేవే కుంపటి-కుంపటి (అంటూ నిష్క్రమించును)

కొండుభొట్టీయము

తృతీయాంకము

అష్టమ రంగము

(కొండుభొట్లు యిల్లు. రాత్రి భోజనం చేసి బట్టలు కట్టుకొని పైకి వచ్చి గుమ్మం అవతల నిల్చి)

కొండు : తురకాడి దెబ్బ పదిహేను రోజులు మంచంయెక్కించింది. మంజువాణి ఫికర్లేదు. ఇన్నాళ్లకు ఆశ్రయించి యెంతో సహాయ సంపత్తి చేసినాను. శాస్తులు గారికి యెలా వుందని మాటవరుసకైనా వర్తమానం పంపించలేదు. పంతులు కూడా అదే పద్ధతి అవలంబించాడు. మంజువాణ్ణి వదిలేసి యేకపత్నీవ్రతుడయినాడుట. దెబ్బకి దెయ్యం వెరుస్తుందన్నారు. గాడిద కొడుకు నన్ను కొట్టాడయ్యా... యీసర్కి గాయం మానలేదు. వీళ్ళు మాగడపలోకి రావద్దంటే మాత్రం.... కందులగూనలో కాసులకి కామమ్మ సరసాలకి దూరమై పోతాం. మంజువాణికి యేమిటి అపకారం చేశాను. ఒక్క తుమ్మలపాలెం వాడు డబ్బియ్యకుండా వెళ్ళి పోయినాడు. అదొకటిన్ని సాయిబు కొంచం భయోత్పాతం చేశాడు. తలుపుకి మాత్రం కించిత్తు మరామ్మత్తు తటస్థించి వుండవచ్చును. అయితే, ఆ అల్లరి తురకాడు చేసిన దేహశుద్ధి తోటి పంతుల ప్రాపకం పడిపోయిందని కోపం వుంటే వుండవచ్చును. పైపత్యంలో వున్నాను. ఇంకా దేహానికి జవసత్వం రాలేదు. తొందర పాటు మనిషి... కమ్చీ తిరిగేసిందంటే మళ్లా మంచం

యెక్కాలి. కుఱ్ఱవాడి పెళ్ళి వ్యవధి లేదు. కందులగూనలో కాసులు చేతపడితేనే గాని పప్పుడకదు. యేమిటి సాధనం... మరేమిటీ లేదు. తిన్నగా వెళ్లడం యెవరూ చూడకుండా లోపల ప్రవేశించి, తటాలున దీపం ఆర్పివెయ్యడం. కందులగూన దగ్గరకు ఒక్క దాటు వేసి కాసుల పొట్లాం సంధించుకొని ఆంజనేయులలాగ పైకి లంఘించడం... వెళదామా... తురకాడితో సానింటికి వెళ్లనని చెప్పానే... వెధవ చూడొచ్చాడాయేమిటి.... వాడికిదే తనుపా? గొడ్డును కోసుకుతినే వాడు సర్వాం తర్యామా యేమిటి? కోళ్ల కొట్టు మేడ తలుపు తాళం వేసి వుంది. మంత్రజాలం సాయిబు వూళ్ళో లేడు. ఆ చుట్టు పట్ల యెంతోసేపు నిలబడ్డాను. హుక్కా పొగ వాసన రవ్వంతైనా కనపడలేదు. "పర్వతోవహ్నిమస్థమాత్ ధూమాత్" అన్నాడు. ధూమం లేకపోతే అగ్గి లేదు. అషువలెనే హుక్కా ధూమం లేదనే కారణం చేత అగ్గి రాముడనే సాయిబు కూడా నాస్తి, యితి సిద్ధాంతః – ('కబడ్దార్' అని ఒక కేక వినపడును.)

ఓరిదేమిటిరోయి నాయినా! తురకాడి గొంతుక వినపడుతూంది. వూళ్లో లేని తురకాడి మాట యిక్కడి కెలా వచ్చింది. వందేమాతరం గుంటడెవడో కేకవేసి వుంటాడు... అంతే... అదే నిజం... కాని వొళ్లు కొంచెం కంపరం పుచ్చుకుంది. శబ్దం విని భయపడితే మరేం పౌరుషం శబ్దగుణం ఆకాశం. ఆకాశం నిరవకాశం శబ్దం వట్టి మిథ్య, మిథ్య, మిథ్య, అనగా యేమీ లేదన్న మాట (నాలుగడుగులు నడిచే సర్కీ "కబడ్దార్" అని తిరిగి వినపడును) మళ్ళీ వచ్చింది రోయి ధ్వని.... వణుకు పట్టుకుంది. అయితే యేం చేతాం? ఈ శబ్దానికి భయపడి రెండు మూడు వందల రూపాయిల సొమ్ము వదులుకుంటానా? తురకాడు వస్తే యేం జేస్తాడు? ఇంగ్లీషు బావుటా చల్లగా ఉండాలి గాని చెయ్యి జేసుకున్నా డంటే తురకాణ్ణి పోలీసు వారికి వప్ప చెప్పుతాను. కబడ్దార్ అప్పుడు తెలుస్తుంది. ఎందుకేనా మంచిది ఆంజనేయ దండకం చదువుతూ ఒక్క విసరున వెళ్లానంటే అన్ని భయాలూ పటాపంచలైపోతాయి. "శ్రీ మన్మహా అంజనీ గర్భసంభూత సదా బ్రహ్మచారీ కపీంద్రాదివంద్యా కిరీటోజ్జ్వలద్రత్న..." (మంజువాణి యింటి గుమ్మం దగ్గర నిలిచి, మెల్లగా తొంగి చూచి) సావిట్లో యవరూ లేరు.... సావిడి గదిలోనూ లేరు.... (మెల్లగా దీపం ఆర్పేసరికి గభీమని వీధి తలుపు గడియ వేస్ని చప్పుడగును.) చంపేశాద్రోయి సాయిబూ... అని) మంజువాణీ! బ్రహ్మహత్య జరిగి పోతూంది.

మంజు : మళ్లీ సాయిబుని తీసుకొచ్చావు? ఇదిగో కందులగూన వున్న గదిలోనికి వెళ్ళి గడియ వేసు కుంటున్నాము. బ్రహ్మ హత్య జరిగితే స్వయంకృతాపరాధం గాని పాపం మాది కాదు.

కొండు : తురకాడి కమ్చీ దెబ్బలు తప్పించుకోవడం కష్టంగా వుంది. బ్రహ్మ హత్య జరిగిస్తే బ్రహ్మ రాక్షసినై పీక్కుతింటాను.

మంజు : కంసాలి వీరనాభాచారి చేత మారణహోమం చేయిస్తాను.

కొండు : అంతటి దానవగుదువు. (ఆత్మగతం, కిందటి మాటులాగ కేకైనా వేతునా యెవరయినా రానైనా వస్తారు)

మంజు : "ధర్మం కాదిది మంజువాణి వినుమా దాగుంట"

కొండు : నువ్వా వాడితో కలిశావు. సాహెబ్ అభీ ఛోడ్ తోకెభీఫిర్ నై ఆయంగె.

సాహె : బొమ్మన్ బాత్ ఝూటా బాత్ అని (కమ్చీ చప్పుడు చేయును)

మంజు : దీపంయెందుకు ఆర్పేశావు. ఇదిగో దీపం తెస్తున్నాను. ధైర్యం అవలంబించండి.

కొండు : చీకట్లో కొరడా దెబ్బలు తప్పించుకొంటు న్నాను. దీపం మాత్రం తేకు ధర్మాత్మురాలివి. వీధి తలుపులు మట్టుకు తీసెయ్యి.

మంజు : (దీపం పట్టుకువచ్చి సాయిబు వెనక నక్కి) శాస్తుల్లు గారు! మంచం క్రింద నుంచి విజయం చెయ్యండి.

కొండు : సాయిబు, సైతానా? నిజమైన మనిషా?

మంజు : పైకి వస్తే మాట స్పష్టమవుతుంది.

కొండు : సాహేబ్ – సాహేబ్ కంచన్ ఘుర్కకబీ నైజాయంగే.

సాహె : దాలార్ఝూడ్ మే తుమ్ రహకర్ మెహెర్ చోడ్దేయంగే.

కొండు : (ఆత్మగతం) వీడి దగ్గర యక్షిణీ వుందిరోయి నాయన అన్ని రహస్యాలూ వీడికి వెల్లడే. గూనలో కాసులు దొబ్బింది. ఈ గండం గడుస్తే డబ్బుమాట చూసు కుందాము. (ప్రకాశం) మహరాజ్ లేజియే ఆప్కా పాం పకడ్తే.

సాహె : బొమ్మన్ పాంపకడ్తే.

కొండు : సమయం వస్తే గాడిద కాళ్లు పట్టుకోమన్నాడు. ఏం చెయ్యను.

సాహె : అచ్ఛా గులామల్లీ దర్వాజా ఖోలో – దౌడ్ కర్కె చెలో...

కొండు : (చెవల పిల్లిలాగ మంచం కింద నుండి జరిగి కుప్పించును. పరుగెత్తుటలో గుమ్మము తగిలి జారిపడును.) కందులగూనా యెంత చేస్తివే...?

(తెరదించవలెను)

కథానికలు

Blank

దిద్దుబాటు

"తలుపు! తలుపు!"

తలుపు తెరవఁబడలేదు. ఒక నిమిష మతఁడూరుకొనెను.

గదిలోని గడియారము టింగుమని ఒంటిగంట కొట్టినది.

"ఎంత ఆలస్యము చేస్తిని; బుద్ధి గడ్డి తిన్నది. రేపటి నుంచి జాగ్రత్తగా వుంటాను. యాంటి నాచల్లా పోయి సానిదాని పాట సరదాలో మనసు లగ్నమై పోయినది. ఒక్క పాట సరదాతో కుదరలేదు. మనిషి మీద కూడా సరదా పరిగెత్తుతూంది. లేకుంటే, పోకిరీ మనిషి వలే పాట ముగిసిన దాకా కూర్చోవడమేమిటి? యేదోవక అవకాశము కలుగఁజేసుకొని దానితో నాలుగు మాటలు ఆడడపు ఆసక్తియేమి? ఇదిగో లెంపలు వాయించుకుంటున్నాను. రేపటి నుంచి మరి పాటకు వెళ్ళను. నిశ్చయం, నిశ్చయం........ గట్టిగా పిలిచితే కమలిని లేవగలదు. మెల్లిగా తలుపు తట్టి రాముడిని లేపగల్గితినా చడి లేకుండ పక్కజేరి పెద్దమనిషి వేషము వెయ్యవచ్చును".

గోపాలరావు తలుపు చేతనంటగానే రెక్కవిడబారెను. "అరే యిదేమి!" అనుకొని, రెక్క మెల్లన తెరవ, నడవలో దీపము లేదు. అంగణము దాటి తన పడక గది తలుపు తీయ, నందును దీపము లేకుండెను. చడిలేక అడుగు వేయుచు మంచము దరికి పోయి కమలిని నిద్రించుచుండెనా, మేల్కొని యుండెనా యని కనుగొన యత్నించెను గాని, యేర్పరింప లేదయ్యె, అంత జేబు నుండి అగ్గిపెట్టె తీసి పుల్ల వెలిగించెను. మంచముపైని కమలిని కానరాలేదు. నిశ్చేష్టుడై చేతి నుండి అగ్గిపుల్ల నేలరాల్చెను. గదినీ, అతని మనస్సును కూడా చీకటి క్రమ్మెను. వెఱ్ఱిశంకలును అంతకు వెఱ్ఱి సమాధానములును మనసున పుట్టుచు గిట్టుచు వ్యాకులత కలుగజేసెను. బుద్ధి తక్కువకు తనయందో, కానరామికి కమలిని యందో, యేర్పరింపరాని కోపావేశమును, చీకాకును గలిగెను. నట్టి వాకిటికి వచ్చి నిలువ చుక్కల కాంతిని దాసి గాని దాసుఁడు గాని కనపడలేదు. వారికి తగిన శిక్ష వురియేయని గోపాలరావు నిశ్చయించెను.

తిరిగి గది లోనికి పోయి దీపము వెలిగించి, గది నలుదెసల పరికించెను. కమలిని కానరాలేదు. వీధి గుమ్మము జేరి, తలుపు తెరచి చూడ చుట్ట కాల్చుచు తలయెత్తి చుక్కల

పరీక్షించుచున్న రాముఁడు వీధి నడుమ కానవచ్చెను. పట్టరాని కోపముతో వానిని ఁజూచి గోపాలరావు "రామా! రా!" యని పిలచెను. రాముడు గతక్కుమని చుట్ట పారవైచి, 'బాబు' అని దగ్గరెను.

"మీ అమ్మేదిరా?"

"మా యమ్మా? యింటున్నది బాబూ".

"మీ అమ్మ కాదురా; బుద్ధిహీనుఁడా, నా భార్యా"

"అమ్మగారా? యెక్కడుంటారు బాబూ? పడుకున్నారు"

"యింట్లోనే లేదు".

రాముడి గుండెలో దిగులు ప్రవేశించెను. గుమ్మములో అడుగు పెట్టఁగానే రాముని వీపుపై వీశ గుద్దులు రెండు పడెను. "చంపేస్తిరి బాబూ" అని రాముఁడు నేల కూలఁబడెను.

గోపాలుఁడు సదయ హృదయుఁడు. అక్రమమాచరించితినను జ్ఞానము వెంటనే పొడమి ఆగ్రహావేశము దిగజారి పశ్చాత్తాపము కలిగెను. రాముని చేత లేవనెత్తి, వీపు నిమిరి పశువువలే నాచరించితినని యనుకొనుచు గదిలోనికి తీసుకొని పోయెను.

కుర్చీ పయి కూచుని "రామా యేమాయెరా?" యని దైన్యముతో ననెను.

"యేటో మాయలా వుంది బాబూ"

"పుట్టింటికి వెళ్లియుండునా?"

"అంత వారు కారనా? బాబూ కోపగించితే చెప్పలేను గాని ఆడారు చదువు నేరిస్తే యేటౌతది?"

"విద్య విలవ నీకేం తెలుసురా, రామా!" అని గోపాలరావు మోచేతులు బల్లపయినాని వాని నడుమ తలయుంచి యోచించుచుండ కమలిని చేవ్రాత నొక యుత్తరము కానవచ్చెను. దానిని చదువసాగెను.

"అయ్యా!"

" 'ప్రియ', పోయి 'అయ్యా!' కాడికి వచ్చెనా?"

"పెయ్య పోయిందా బాబూ"

"మూర్ఖుఁడా! వూరుకో!"

"అయ్యా! పది దినములాయె. రాత్రులనింటికి మీ రాకయే నే నెరుగను. మీటింగులకుఁ బోవుచుంటి మంటిరి. లోకోపకారకరములగు నుద్యమముల నిదుర మాని చేయుచుంటిమంటిరి.

మా చెలుల వలన నిజము నేర్చితిని. నేనింట నుండుటను గదా మీరు కల్లలు పలుకవలసి వచ్చె. నేను పుట్టింట నున్న మీ స్వేచ్ఛకు నిర్బంధమును, అసత్యమునకు అవకాశమును కలుగకుండును. మీచే దిన దినమును అసత్యమాడించుట కన్న మీ త్రోవకు అడ్డుగ నుండకుం డుటయే, పతి మేలు కోరిన సతికి కర్తవ్యము కాదా? నే నీ రేయి కన్నవారింటికి జనియెద సంతసింపుఁడు. వెచ్చము గాక యేపాటి మిగిలియున్నను దయ నుంచుఁడు.”

ఉత్తరము ముగించి “నేను పశువును” అని గోపాలరావు అనెను.

“అదేటి బాబు ఆలా శలవిస్తారు?”

“శుద్ధ పశువును!”

రాముఁడు అతి ప్రయత్నముచే నవ్వు ఆచుకొనెను.

“గుణవతి, విద్యానిధి, వినయ సంపన్నురాలు, నా చెడు బుద్ధికి తగిన శాస్తి చేసినది”.

“యేటి చేసినారు బాబూ?”

“పుట్టింటికి వెళ్ళిపోయినది – గాని నీకు తెలియకుండా యెలా వెళ్ళిందిరా?”

రాముఁడు రెండడుగులు వెనుకకు నడిచి “నాను తొంగున్నాను కావాల బాబూ – అలక చేస్తే చెప్పచాల్ను గాని బాబు ఆడదాయి చెప్పకుండా పుట్టినారింటికి యెల్తానంటే లెంపలాయించి కూకోబెట్టాలి గాని, మొగోరిలాగ రాతలూ కోతలూ మప్పితే ఉడ్డోరం పుట్టదా బాబూ?”

“ఓరి మూర్ఖుఁడా! భగవంతుడి సృష్టిలోకల్లా ఉత్కృష్టమైన వస్తువ విద్య నేర్చిన స్త్రీ రత్నమే. శివుఁడు పార్వతికి సగం దేహము పంచి యిచ్చాడు. యింగ్లీషు వాఁడు భార్యను బెటర్‌హాఫ్ అన్నాఁడు. అనగా పెళ్ళాము మొగునికన్న దొడ్డది అన్నమాట. బోధపడ్డదా?”

“నాకేం బోధ కాదు బాబూ” రామునికి నవ్వు ఆచుకొనుట అసాధ్యమగుచుండెను.

“నీ కూతురు బడికి వెళ్ళుతున్నది గదా; విద్య విలవ నీకే బోధపడుతుంది. ఆ మాట అలా వుండనియ్యి కాని, నువ్వో నేనో వెంటనే బయలుదేరి చంద్రవరం వెళ్ళాలి. నేను నాలుగు రోజుల దాకా వూరి నుంచి కదలడముకు వీలు పడదు. నువ్వు తాతల నాటి నౌఖరువి. వెళ్ళి కమలినిని తీసుకురా. కమలినితో యేమి జెప్పవలెనో తెలిసిందా?”

“యేటా? బాబూ! బాబు నా యీపు పగలేసినారు, రండమ్మా అంతాను”.

“దెబ్బల మాట మరచిపో, కొట్టినందుకు రెండు రూపాయలిస్తాను తీసుకో. మరి యెన్నడు ఆ వూసెత్తకు. కమలినితో గాని తప్పిజారి అనఁబోయేవు సుమా”.

“అనను బాబూ”.

"నువ్వు చెప్పవలసిన మాటలు చెబుతాను", బాగా విను. "పంతులికి బుద్ధి వచ్చింది. యిక యెన్నడూ సానుల పాట వినరు. రాత్రులు యిల్లు కదలరు. యిది ఖరారు". తెలిసిందా? మిమ్ములను గెడ్డము పట్టుకుని బతిమాలు కున్నానని చెప్పమన్నారు. దయదలచి ఆయన లోపములు బయలు పెట్టక రెండు మూడు రోజులలో వెళ్ళిపోయి రమ్మన్నారు. మీరులేని రోజో యుగముగా గడుపుతున్నారు. అని నిపుణతగా చెప్పు– తెలిసిందా?"

"తెలిసింది బాబూ!"

"యేమని చెబుతావో, నాతో వొక మాటు చెప్పు".

రాముఁడు తలగోకుకొనుచు "యేటా - యేటా - అదంతా నాకేం తెలదు బాబూ - నానంతాను. అమ్మా! నామాటినుకోండి – కాలం గడిపినోణ్ణి – ఆడోరు యెజిమాని చెప్పినట్టల్లా యిని పల్లకుండాలి. లేకుంటే మా పెద్ద పంతులార్లాగ అయ్యగారు కూడా సానమ్మ నుంచు గుంతారు. మీ శెవులో మాట, పట్టంలోకి బంగారబ్బొమ్మలాంటి సానమ్మ వొచ్చింది. మరి పంతులు మనుసు మనుసులో లేదు. ఆపై మీ సిత్తం. అంతాను".

"ఓరి వెధవా!" అని గోపాలరావు కోపముతో కుర్చీ నుండి లేచి నిలిచెను.

ఊసవలే రాముడు వెలి కెగసెను.

అంతట మంచము క్రింద నుండి అమృత నిష్యందిని యగు కలకల నగవును కరకంకణముల హృద్యారావమును విననయ్యెను.

(ఆంధ్రభారతి 1910 ఫిబ్రవరి)

మీ పేరేమిటి?

దేవుడు చేసిన మనుషుల్లారా!
మనుషులు చేసిన దేవుళ్ళారా! మీ పేరేమిటి?

పురాణములను గురించి మేము శంకలు వేస్తే, మా గురువు గారు "వెధవ చదువు! మీమతులు పోతున్నాయి. మీరు వొట్టి బౌద్ధులు" అనేవారు.

"బౌద్ధులు యెషువంటి వారు శాస్తుల్లు గారూ?"అని రామ్మూర్తి అడిగాడు. రామ్మూర్తి శతపెంకె.

"రేపు ఆదివారంనాడు పువ్వుల తోటలో ఉపన్యాసం యిస్తాను, అంతా రండి" అని శా(స్తుల్లు గారు శలవిచ్చారు.

ఆదివారం మధ్యాహ్నం నాలుగు గంటలప్పుడు పువ్వుల తోటలో ఒక పరుపు మావిడి చెట్టుకింద యిసకలో మేమంతా పాతికమంది కూచున్నాం. మధ్యగావంచా పరచుకుని, మాకు అభిముఖంగా శాస్తుల్లు గారు కూచున్నారు. నేను బల్ల చెక్క తెచ్చి వెయ్యిబోతే, "వొద్దురా, మీరంతా కింద కూచుంటే, నేను బల్లమీద కూచుంటా(నా!" అన్నారు. రెండు కొబ్బరి కాయల నీళ్ళు తాగి, తాంబూలము వేస్తూ ,శాస్తుల్లు గారు బౌద్ధమతం విషయమై ఉపన్యాసం ఉప(క్రమించారు, పది నిమిషములు అయే సరికి, రామ్మూర్తి తన చేతనున్న పుస్తకం విప్పి చూచి, "శాస్తుల్లు గారూ, తాము శలవిస్తూన్నదంతా సర్వదర్శన సం(గ్రహములోనిది కాదండీ" అని అడిగాడు. ఆశ్చర్యపడి, శాస్తుల్లు గారు, "ఔరా నీకెలా తెలిసెనురా? అదేం తర్జుమా కాదు గద?" అన్నారు.

"ఔనండి"

"ఈ యింగిలీషు వాడు ఉద్దండ పిండంరా! ఆ రెండో పుస్తకమేమిటో?"

"బుద్ధ చరి(త్రండీ."

"ఎక్కడ సంపాదిస్తా(రా యీ అపూర్వ (గ్రంథాలు, యేదీ తే."

శాస్తుల్లు గారు పుస్తకం అందుకుని, అతి మధురమైన కంఠంతో చదివి, అర్థం చెప్పడం (ప్రారంభించారు.

నాలుగు రోజులు పోయిన తరువాత, శాస్త్రుల్లు గారు క్లాసులో యిలా శలవిచ్చారు. "ఒరే యీ పుస్తకం చదివిందాకా, బుద్ధుడి మహిమ నాకు తెలియలేదురా. తప్పకుండా యీ మహానుభావుడు శ్రీ మహావిష్ణు అవతారవేఁన్రా"

ఆనాటనుంచీ శాస్త్రుల్లు గారు మమ్మలిని బౌద్ధులని దూషించడం మానేశారు.

కిరాస్తానులమని మట్టుకు అంటూ వచ్చారు. క్రీస్తును, శ్రీ మహావిష్ణు యొక్క పదకొండవ అవతారంగా చెయ్యడం సాధ్యం కాక, వొడబడి వూరుకున్నాం.

మా గురువు గారి వంటి గురువులు లోకంలో లేరు. చిరకాలం కాశీవాసం చేసి తర్కశాస్త్రము చదువుకున్నారు. మన దేశంలో అంత తార్కికుడు లేడని ప్రతీతి. శాస్త్రం మాటకేం గాని, కావ్యాల్లో మంచి రసగ్రాహి. మరి సుగుణ సంపత్తికో అంటే, సత్యకాలపు మనిషి అన్నప్పుడు, ఆయనే సత్యకాలపు మనిషి. అంత పాండిత్యం యింత సత్యకాలం ఒక్క బుఱ్ఱలో యెలా యిమిడి వున్నాయో, ఆశ్చర్యం!.

యీ జరిగినది పది సంవత్సరముల కిందటి మాట. ఇప్పుడు శాస్త్రుల్లు గారు పించను పుచ్చుకున్నారు. మాలాటి శిష్యుల శుశ్రూష పొందుతూ, మాకు సంస్కృత గ్రంథాలు చెబుతూ, సంతోషిస్తూ, సంతోషపెడుతూ, కాలం వెళ్ళబుచ్చుతున్నారు.

నేను వర్తకం చేస్తున్నాను. రామ్మూర్తికి భూములు లావుగా వున్నాయి. కొత్త కొత్త మోస్తర్లను వ్యవసాయం చేస్తున్నాడు. వూట గెడ్డ దరిని సీతారామ కోరుతున్న ఒక బ్రహ్మాండమయిన తోట వేశాడు. అవి పువ్వులు కావు. అవి పళ్ళు కావు. తొలి ఫలాలు గురువుగారు ఆరగించనిదీ రామ్మూర్తి చెట్టు ముట్టడు. ఆ తోటలో విహరించడం గురువు గారికి అత్యానందం. అక్కడనే మేం తరుచు మీటింగులు చేస్తూ వుంటాం. వెంకయ్య స్కూలులో మేష్టరు. ఖాయిదా లావుచేసి, తిట్లు తింటూ వుంటాడు. మా స్కూలు జట్టులో ఆరేడుగురం యిక్కడనే వున్నాం. గురువు గారూ మేమూ కలసినప్పుడల్లా స్వర్గఖండం ఒకటి అక్కడికి దిగినట్లు వుంటుంది.

యిక ప్రస్తుత కథా –

మా పట్నానికి యెనిమిది మైళ్ళ దూరంలో రామగిరి అని ఒక విష్ణుక్షేత్రం గలదు. దాని వర్ణన మరి వక మాటు చేస్తాను. ఇప్పటి మట్టుకు మీకు తెలియవలసిన దేమంటే:– అక్కడి విష్ణుక్షేత్రం ఆధునికం. ఆ వూరి నల్ల కొండల నంతటను శిధిలమైన బౌద్ధ కట్టడములు కలవు. అక్కడి వారు వాటిని పాండవుల పంచలంటారు. ఈ దేశంలో పాండవులు వుండని గుహలూ, సీతామ్మవారు స్నానమాడని గుంటలూ లేవు.

ఒక పెద్ద గుహలో నున్న బౌద్ధ విగ్రహమును శివుడని, దాని పక్కనున్న దేవీ విగ్రహమును గౌరి అని భావించి జంగాలు పూజ చేస్తున్నారు.

ఉండగా, ఉండగా, కొన్నాళ్ళకి, ఒక దొర, గుమాస్తాలతోను, బిళ్ల బంట్రోతులతోనూ వచ్చి, మెట్టల పడమట నున్న ముదర మామిడి తోటలో కాంపు ఖణాయించాడు. మరిన్నీ వొందల కొలది కూలీలను కూర్చి ఆ కొండల మధ్య నున్న దిబ్బలు తవ్వించడం ఆరంభించాడు. ధనం కోసం తవ్వుతున్నాడని అక్కడి వాళ్ళంతా అనుకొన్నారు. కాని, విరిగిన ప్రతిమలూ, జిలుగు చెక్కిన రాళ్ళూ, పాతుకుపోయిన పాత కుండలూ, మండలూ, బళ్ళమీద పెరికి ధనం కంటెనూ యెక్కువ భద్రంగా యేర్చి, పేర్చాడు. ఇవి చూచుటకే మేం వెళ్ళాం.

మేం ఆ వూరు వెళ్ళేసరికి జంగాలు పూజచేసే పాలరాతి బుద్ధ ప్రతిమను గూర్చి వూరంతా కోలాహలంగా వుండెను. ఆ బొమ్మ మేం చూశాం. బహు సొగసైనది. ఇంత తీరైన చిత్రము గాంధార దేశంవైపు తప్ప మరెక్కడా చూడలేదని దొరమాతో చెప్పారు. దాని పీఠం మీద "యే ధర్మా హేతు ప్రభవా" ఇత్యాది బౌద్ధ సిద్ధాంతము సొంపుగా వ్రాయబడివున్నది. దొరగారు దాని మీద కన్ను వేసి "ఇస్తారా?" అని అడగగా, శైవులలో పెద్దలు "ప్రాణములనయినా యిత్తుము గాని, దానిని యివ్వ జాలము" అనిరి. దొరగారు నలుగురితో సాయిలా పాయిలాగా తిరిగే వారు గనుక మర్యాదగా జవాబు చెప్పారు. మరివకరైతే కథ చాలా దూరం వెళ్ళి వుండును. దొరగారు అంతటితో ఆ ప్రయత్నం మానుకున్నారు.

ఇలా వుండగా ఒకనాటి రాత్రి పూజచేసే జంగం శరభయ్య ఆ ప్రతిమను పెగిల్చి, కొని పోయి దొరగారికి రెండు వందలకి అమ్మజూపాడు, దొంగతనంగా తెస్తివి పుచ్చుకోజాలను అని, దొర, తనకు మాట రాకుండా వుండగలందులకు వూరి పెద్దలకు కబురు పెట్టాడు. యేమిటి, యీ దొర బుద్ధి తక్కువా అని శరభయ్య కొంత ఆశ్చర్యపడి, దొర కొంచెం కనుచాటు కాగానే, మెట్టల వైపు పరుగుచ్చుకున్నాడు. నాటికీ నేటికీ మరి పికరు లేదు.

శాయన్న భుక్త గారి యింట బసచేసి ఆ వూళ్లో మేం మూడ్రోజులు వున్నాం. శాయన్న భుక్త మా గురువు గారి దగ్గర కొన్నాళ్ళు తర్కం చదువుకున్నాడు. మంచి సాహిత్యం కద్దు. కొంచం కవిత్వం కూడా అల్లుతాడు.

మూడోనాడు రాత్రి భోజనం చేసుకుని, డాబా మీద నలుగురమూ కూచున్నాం. చిన్న గాలి రేగి తోటలో కొబ్బరి మట్టలు అల్లాడడం ఆరంభించాయి. యెదట దేవుడి కొండ బ్రహ్మాండవైన మహాలింగము వలె చీకటిని చీల్చుకుని మిన్నుముట్టి మనిషి యొక్క అత్యల్పతను సూచించుచు, యేదో చెప్పరాని చింతను భీతిని మనస్సులకు కలుగజేయు చుండెను. దేవతలు పూజ చేసిన దివ్య కుసుమముల వలె చుక్కలు శిఖరము చుట్టు చెదిరి వెలిగెను. మా మనస్సులు

గత కాలము నాటి స్థితిగతులను గూర్చిన ఊహాలతో నిండి యుండెను. తలపోసి తలపోసి ఆనాడు యీ స్థలం యెలా వుండెనో బౌద్ధులు యేమి యేమి చేసేవారో అని నేనంటిని.

ఆ పీనుగులు మనలాగే యేడుస్తూ వుండేవారు. మనకంటే అర్ధాన్నంగా వుండేవారు : అని సున్నితమైన తలంపులు బెదిరి చెదిరే పెళుసు గొంతుకతో వెంకయ్య అరిచాడు. నాకు కళ్ళ మొయ్యా కోపం వచ్చి, "నీ అమూల్యమయిన వూహలతో నువ్వు ఆనందించరాదా, నా తలలోనే కల్పించుకున్న బౌద్ధ ప్రపంచమును పెటుకు మాటలాడి యేల కలత పరిచెదవు" అని అడిగాను.

"గాని" శాస్తుల్లు గారు అన్నారు. "బుద్ధుడు విష్ణ్వవతారం గదా యీ జంగాలు శివుడని యేల పూజ చేస్తూన్నార్రా?" అని శంక వేశారు.

శాయన్న భుక్త పొడుం డబ్బీ తీసి, పెద్ద పట్టు పీల్చి, గావంచాతో ముక్కు తుడుచుకుని, "ఒక కథ వుంది" అన్నాడు. కథంటే శాస్తుల్లు గారికి సరదా. "అయితే చెప్పు అన్నారు" చెవి వొగ్గి విన్నాం. యిదీ కథ.

ఈ గ్రామంలో శైవ వైష్ణవ మతాలకు వైరం చిరకాలం నుంచి కద్దు. శివ మతానికి మొనగాడు జంగం శరభయ్య అనగా యిప్పుడు పారిపోయిన పూజారే. మొన్న ప్రతిమను పెరికి పలాయనం అయిందాకా అతగాడు సాక్షాత్తూ నందికేశ్వరుడి అవతారమని రాత్రులు గృహ యెదుట వృషభ రూపమైఁ మేస్తూ వుంటాడని యిక్కడి జంగాలకూ, దేవాంగులకూ నమ్మకం. యిపుడైనా ఆ దొర కిందటి జన్మంలో పరమ మాహేశ్వరుడౌట చేత ఆ విగ్రహమును కోరినాడనీ, భక్తవాత్సల్యత చేత శివుడిచ్చిన శలవును అనుసరించే శరభయ్య విగ్రహాన్ని పెరుక్కు వెళ్ళాడనీ డేరా నుంచి పారిపోవడంలో వృషభ రూపం ధరించి రంకె వేసి మరీ దాటేశాడనిన్ని ఒక వార్త అప్పుడే అతని శిష్యులు పుట్టించారు. రేపో నేడో వీరాసనం వేసుకుని బక ధ్యానం చేస్తూ కొండ మీదనో, గోపురము మీదనో ఆవిర్భవిస్తాడు. బాజా బజంత్రీలతో వెళ్ళి ఉల్లభం బట్టి తోడ్చుకు వస్తారు. ఆ పైని కంసాలి వీరయ్య (వీరణాచారి అని పిలిస్తేనే గాని కోపగిస్తాడు) ఆ కథకి చిలవలూ పలవలూ కల్పించి ద్విపద కావ్యం రచించి అచ్చు వేస్తాడు. ఆ ఉభయుల కీర్తి దిగ్ధంతులకు వెల్లవేస్తుంది.

"ఔరా వీళ్ళ మూఢభక్తి, యీ ప్రపత్తి పండితులకు వుండదురా, వీళ్ళది యేమి అదృష్టం", అని గురువు గారు అన్నారు. ఆపైని వెంకయ్య యేమో అనబోతే చేతితో నోరు అడ్డాను. యెవరి అభిప్రాయం వారు చెప్పకుండా నీ శాసనం యేమిటి అని అడిగాడు. మాటాడవద్దని చైసౌజ్ఞ చేశాను. శాయన్న భుక్త తిరిగీ యెత్తుబడి చేశారు.

అవును తాము శెలవిచ్చినట్టు పామరులకు వుండే గాఢభక్తి పండితులకు వుండదు గాని, యీ మూఢభక్తి ఒకప్పుడు ప్రాణాంతం తెస్తుంది – అదే చెప్పబోవుచున్నాను వినండి.

"నేను ఆ మాటే చెప్పబోతే చెప్పనిచ్చాడు కాడు" అని వెంకయ్య అన్నాడు. "అవును నీకంటూ తెలియని సంగతి లేదు. మరి వూరుకో" అన్నాను.

శివస్థలం యొక్క ఉత్పత్తి మీకు తెలియనే తెలుసును. పూజారి శరభయ్య చాలా కథకు డౌటచేతను వీడి రోజుల్లో శివస్థలానికి మిక్కిలిగా వైభవం కలిగింది. చుట్టు పట్ల గ్రామాల వాళ్ళందరూ మొక్కుబళ్ళు చెల్లిస్తారు. ఉత్సవపు రోజులలో పెద్ద జాతర్లు సాగుతాయి. మరిన్నీ యిక్కడి దేవాంగులు కలిగినవాళ్ళు. జంగంపాడు యావత్తున్నూ, దేవర పేటానున్నూ, శరభయ్య మాట మీద నడుస్తారు. ఈ గ్రామములో వుండే విష్ణుస్థలం రెండు వందల యేళ్ళ కిందట యీ దేశం యేలే ఒక మహారాజు కట్టించి రాజభోగాలకు వొక గ్రామం స్వామికి సమర్పణ చేశారు. అప్పటి నుంచి రంగాచార్యులు గారి కుటుంబస్థులే యీ స్థలానికి ధర్మకర్తలై వుంటూ వచ్చారు. యీయన యిద్దరు ముగ్గురు వైష్ణవులను జీతమిచ్చి వుంచి వాళ్ళ చేత మిక్కిలి భక్తి శ్రద్ధలతో స్వాంవారి కైంకర్యం జరిపిస్తూన్నారు. రంగాచార్యులు గారు బహు యోగ్యులు. ఆయన యొక్క సంస్కృత సాహిత్యం మీరు చూడనేచూశారు. ద్రావిడ వేదములో కూడా గట్టివారని ప్రతీతి కద్దు. ఆయన కొమాళ్ళు క్రిష్ణమాచార్యులు కూడ సంస్కారే గాని విశేష ప్రయోజకుడు కాడు. ఆ యింటికి వెలుగు తెచ్చినది యీ కృష్ణమాచార్యులు భార్య నాంచారమ్మ. ఆమె తల్లీ తండ్రి కూడా పండితులౌట చేత ఆంధ్ర గీర్వాణముల యందు మంచి జ్ఞానం సంపాదించిరి. పురాణం ఆ యిల్లాలు చదివినంత శ్రావ్యంగానూ, రసంతోనూ యెవరూ చదవజాల్రు. రూపమూ రూపానికి సదృశమైన గుణ సంపత్తీ కలదు. ఆమెకు ఒక కొమార్తె. ఒక కొమారుడున్నూ. యిల్లూ, దేవాలయం కూడా ఆమే చక్కబెట్టుకుంటారు.

"ఇది కవిత్వమా, నిజమా?" అని వెంకయ్య అడిగాడు.

మాకూ వాళ్ళకూ రాకపోకలు గలవు. నా భార్య చెప్పిన మాటలు నే చెబుతున్నాను. ఆమె పురాణం చదవడం చవులారా విన్నాను. మీకూ వినడపు అభిలాష వుంటే రేపటి దాకా వుండిపొండి. విష్ణుస్థలం యొక్క స్థితి ఇది. గాని, అయ్యంవార్లం గారు మత సంబంధమైన జట్టీలలో యెన్నడూ జోక్యం కలుగజేసుకోవడం లేదు. వైష్ణవ పక్షానికి కెప్తాను సాతాని మనవాళయ్య, అనగా రోజూ పొద్దున్న ఉపాదానానకు వచ్చి, స్తోత్ర పాఠాలతో పెణక యెగర గొట్టేస్తాడే, అతగాడే ఒకనాడు తెల్లవారగట్ల కలక్టరు గారు గుఱ్ఱమెక్కి వస్తూ వుండగా, గ్రామ పొలిమేరను మనవాళ్లయ్య యెదురై, పెళపెళమని శ్లోకం యెత్తుబడి చేసేసరికి, ఇతని స్థూలకాయం బట్టె నామాలు, రాగి ధ్వజం, కోలాహలమూ చూసి గుఱ్ఱం బెదిరింది. కోపం వొచ్చి కలక్టరు

అయిదు రూపాయలు జుల్మానా వేశారట. యీ కథ శుద్ధాబద్ధం అనీ, తనచేత శ్లోకాలు చది వించి దొరగారు అయిదు రూపాయలు ప్రెజంటిచ్చారని, అవి పెట్టి కొత్త వ్యాయవార పాత్ర కొన్నాననీ మనవాళ్ళయ్య చెబుతాడు.

2

శైవులలో వున్న ఐకమత్యం వైష్ణవుల్లో లేదు. సాతాన్లు చాలమంది మనవాళ్ళయ్య శిష్యులే. అయినప్పటికీ కొందరుమట్టుకు అతను అవతార పురుషుడని చెప్పరు. అతనంటాడు – శరభయ్యే వృషభావతారమైనప్పుడు నేను గరుడాళ్వారి పూర్ణావతారం కాకపోతే కాకపోవచ్చును గాని వారి యొక్క అత్యల్పాంశవల్లనైనా జన్మించి వుండకూడదా. గరుడాళ్వారి నఖముల యొక్క తేజస్సు నాయందు ఆవిర్భవించి వున్నది కాబట్టే, శరభయ్యను యిలా చీల్చి పేల్చుతున్నాను.

అయ్యవార్లంగారికి ఒక మాటు యీ మాట చెవి సోకి గట్టి చీవాట్లు పెట్టారు. ఆ చీవాట్లు తిని పైకి వచ్చి, "యీ బ్రాహ్మలదీ, జ్ఞానము కాదు. అజ్ఞానమూ కాదు. కడజాతి మనుష్యులే భక్తి ప్రభావం చేత అళ్వార్లు అయివుండిరి గదా! ఇంతకాలవాఁయి రాముడి ధ్వజమును జయప్రదంగా మోస్తూ, శైవ సంహారం చేసిన నేను శ్రీమద్గరుడాళ్వారి నఖాగ్రాగ్రం యొక్క అవతారం యేల కాను? గరుడాళ్వారి నఖములు పెరిగి, ఖండన ఐనప్పుడూ ఆ ముక్కలు నా వంటి భక్తులుగా ఆవిర్భవించి పరమత సంహారం చేస్తవి గాని, వృధాగా పోనేర్చునా? వట్టి మాట!" అన్నాడు. "ఔర : యేమి మూర్ఖత; యేమి అహంభావము. యీ అజ్ఞులా అవతార పురుషులు? యిలా అన్నందుకు వీళ్ల తలలు పగిలిపోవురా?" అని గురువుగారు అన్నారు.

"శాస్తుర్లు గారూ! పాతరోజులైతే వీళ్ళే అవతారాలయి పోదురు. వీళ్ళ పేరట బొమ్మలు నిలిపి, దేవాలయాలు కట్టి, మనవేఁ పూజ్జేతుం. మరి బుద్ధుడూ యిలాంటి మనిషే గదండి" అన్నాడు వెంకయ్య.

"చాకి బట్టెకీ సముద్రానికీ సాపత్యం తెస్తివి" అన్నారు గురువు గారు.

"అన్న మాటకల్లా వ్యాఖ్యానం చేస్తే గాని వూసుపోదురా?" అని నే అన్నాను.

"యీ వూరి నాయలు స్తోమం కలవాళ్లు. అందులో సారధి నాయడు లక్షాధికారి. అతని బావమరిది రామినాయడు గ్రామ మునసబు. కొంచధూర్తూ, నిషా బాజీన్నీ – భోజన ప్రియుడు. యీ తాలూకాలో కల్లా పెద్ద సారా దుకాణం యీ వూళ్ళోనే వుంది. దాన్ని బట్టి ఈ వూరి యోగ్యత మీరు వూహించుకోవచ్చును.

నాలుగు సంవత్సరముల కిందట యిక్కడికి దక్షిణ దేశం నుంచి ఒక అయ్యవార్లంగారు

వచ్చి, సారధి నాయడికీ, ఇంకా మరి కొందరు నాయలకూ, చక్రాంకితం చేసి, వైష్ణవిం చ్చారు. ఆనాడు మునసబు రామినాయడు రామస్వామి వారి ఆలయంలో తూంపట్టు పులిహోరా, వైష్ణవమూ యేక కాలమందే గ్రహించాడు. నాటికీ నేటికీ, రెంటియందూ ప్రపత్తి యేకరీతిగానే వుంది. అప్పటి నుంచి సారధి నాయడు ద్వాదశి ద్వాదశికీ స్వాం వారికి విరివిగా రాగ భోగాలు నడిపిస్తున్నాడు. ద్వాదశి అంటే రామినాయడికి పెద్ద పండుగ.

నాయళ్ళంతా వైష్ణవం పుచ్చుకొని, శివకోవిల వైపు తిరిగి చూడకపోవడం, శరభయ్యకు కంట్లో మిరపకాయ రాసుకున్నట్టు వుండెను. ఆలోచించి, ఆలోచించి ఒక యెత్తు యెత్తాడు.

ఆ రోజుల్లో హైదరాబాదు రాజ్యం నుంచి శివాచార్లు కొందరు దేశ శంచారార్థం యీ ప్రాంతానికి వచ్చారు. మరి రెణ్ణెల్లనాటికి పీఠంతోనూ, ప్రభలతోనూ, రుంజలతోనూ, పెను ప్రళయంగా వచ్చి యిక్కడికి దిగబడ్డారు. రోజూ అర్ధరాత్రి వేళ శివార్చన చేసేవారు. ఆ సమ యంలో శంఖాలు, జయఘంటలు, ఢమామీలు, వీటి ధ్వని పామరుల మనస్సులో భయోత్పాతం పుట్టించేది. యీ నల్లరాతి కొండల్లో ఆ ధ్వనులకు ప్రతి ధ్వనులు కలిగి, కోలాహలంగా వుండేది. యీ అట్టహాసంతో, వైష్ణవం పుచ్చుకున్న ఒక్కొక్క నాయడే, నామాలకి నామంబెట్టి, విభూది రుద్రాక్ష ధారణం చెయ్యడం ఆరంభించాడు. వచ్చిన పదో రోజున శివాచార్లు గుండం దొక్కడానికి పెద్ద ప్రయత్నాలు చేశారు. సారధి నాయణ్ణి కదిలించడవేఁ వాళ్ళ ముఖ్య ప్రయత్నంగా వుండెను. అదివరకే సారధినాయడికి శివమతం వేపు తూగు లావాయెను. గుండం తొక్కడం చూసిన తరవాత సారధినాయడు సిద్ధాంతంగా శైవం పుచ్చుగుంటాడని అంతా నమ్మారు. అందుచేతనే, శైవుల్లో మొనగాళ్ళంతా రుంజలతో సారధి నాయడి యింటికి వెళ్ళి, చాలా కైవాదం చేసి వుత్సవం చూచుటకు రాక తీరదని పిలిచారు.

యీ మాట చెప్పగా, అయ్యవార్లంగారు యేవఁన్నారంటే "రాముడి ఆజ్ఞ యేలా వుంటే, ఆలా జరుగు గాక. వైష్ణవుడు, శైవుడు కావాలని కోరితే, అడ్డి యేమి కార్యం? కాక కాశీలో మృతి పొందిన వారికి శివుడేకదా, తారక మంత్రోపదేశం చేస్తాడు. గనక యీ జన్మంలో పరమ శైవుడైన వాడికి, వచ్చే జన్మలో తారక మంత్రోపదేశం చేసి, ముక్తి యివ్వకపోతాడా? యే మతవైనా ప్రపత్తి వున్నవాడికి తోవ వుంది. అది లేకుంటే వైష్ణవుడైనా, కార్యం లేదు". సాతాన్లకి అయ్యవార్లం గారి ఉదాసీనత చెయి విరుచుకున్నట్టు వుండెను.

ఈ బ్రాహ్మడికి వైష్ణవాభిమానం తక్కువ. గనక మనం విజృంభిస్తేనే కాని వైష్ణవమత ప్రభావానికి అగౌరవం వస్తుందని మనవాళ్ళయ్య ప్రగల్భించి, శివాచార్లు గుండం దొక్కేనాటి రాత్రి రెండు ఝాములప్పుడు, కోవిల యెదటి రావి చెట్టు కింద పెద్ద మీటింగు చేశాడు. సాతాన్లూ, నాయలూ వొందలకి జమ అయినారు. అందులో యోధులు, దుకాణంలో రహస్య

శేవ శేవించి, ఒక్కొక్కరే దిగబడ్డారు. అంతట మనవాళ్లయ్య చెట్టు మొదటి రచ్చ రాతి మీద వంగి, నిలిచి, గెడ్డము కింద వక కఱ్ఱ ఆనుకొని, యేమని పలికెను. “పరమ భాగవతోత్తముల్లారా! వింటిరా ఈ శైవుల యొక్క రాక్షస మాయల్లో పడి, అప్పుడే చాలామంది నాయలు వైకుంఠానికి పోయే రాజమార్గమైన వైష్ణవ మతం విడచి, అంధకారబంధురమైన శైవ మతంలో కూలి పోయినారు. ఇక మన పరమ మిత్రుడున్నూ, భక్తాగ్రేసరుడున్నూ అయిన సారధి నాయణ్ణి మాయగమ్మి తమలో పడవేసుకొనుటకు, యిప్పుడు విపుల ప్రయత్నం చేస్తున్నారు. యీ రాత్రి అతడు వెళ్ళి శైవుల ఘోర కృత్యములు చూసెనా, మరి మనవాడు కాడు. గనక అతన్ని కాపాడి శ్రీమహావిష్ణు యొక్క మహిమ ప్రజ్వలింపచేసే సాధనం యేమిటో తాము అంతా ఆలోచించండి. సారధి నాయడు యీ రాత్రి అక్కడకు వెళ్ళకుండా ఉపాయము కల్పించడము కర్తవ్యమని నా అభిప్రాయము”.

యెలాగంటే, యెలాగని నలుగురూ తలపోయుచుండగా, రామనుజయ్య లేచి నిలిచి అన్నాడు. “దీనికింత ఆలోచనేలా? యేమి? వాళ్ళు చేసే పని మనవేఁల చేయరాదూ? రామభక్తుడైన శివుడికే అంత మహిమ వున్నప్పుడు సర్వేశ్వరుడైన ఆ రాముడికి అంతకన్న వెయ్యి రెట్లు మహిమ వుండకపోయినా? గనక, నా సలహా యేమిటంటే శ్రీ మద్గరుడాళ్వారి అవతారమైన మనవాళ్ళయ్య, రాగి ధ్వజం చేతపట్టుకొని నాలాయిరం పఠిస్తూ గుండం తొక్కితే సరి. శ్రీ వైష్ణవ మతాల తారతమ్యం లోకానికి వ్యక్తం కాగలందులకు, శివాచార్ల గుండం కంటే మరి బారెడు ఆస్తి లావుచేసి, యీ చెట్టుకిందే యీ క్షణమందు బ్రహ్మాండమైఁన గుండం తయారు చేస్తాను. యిందుకు అభ్యంతరం చెప్పేవాణ్ణి వైష్ణవుడని భావించను”.

చీకట్లో యెవరికీ కానరాలేదు గాని మనవాళ్లయ్య నోరు వెళ్ళబెట్టాడు. నలుగురూ “బాగుంది! బాగుంది!” అనేసరికి అతని ప్రాణాలు యెగిరిపోయినాయి. ఒక్క నిమిషం ఆలోచించి అన్నాడు. “అన్నలారా! తమ్ముల్లారా! పరమ భాగవతోత్తముల్లారా! రామానుజయ్య నన్ను ఆక్షేపణ చేస్తున్నాడు. నేను పడవలసిందే? యీ శరభయ్యే వచ్చి తాను వృషభావతారవఁని నిక్కి నీలుగుతున్నాడు గదా, మనం దెబ్బకి దెబ్బతీదాం; అని కేవల వైష్ణవాభిమానం చేత, నేను గరుడ వేషం వేశానే గాని, ఇంత భారవైన శరీరంతో నేను గరుడాళ్వారిని యెన్నడూ కానేరనే? ఆ మాట నాకు తెలియదా? ప్రాజ్ఞులైన మీకు తెలియదా? రామానుజయ్య అయితే, చులాగ్గా దేగలా వున్నాడు గనక, అవస్యం అతగాడే గరుడాళ్వారి అవతారం. అతణ్ణే గుండం తొక్కమనండి. నేనుగాని నిప్పుల్లో కాలుబెట్టానంటే గజం లోతుక్కూరుకుపోయి చస్తాను. రామానుజయ్య తేలిగ్గా వున్నాడు; అంటీ అంటనట్టు చపచప అడుగేసుకుపోతాడు. అన్నల్లారా! న్యాయం ఆలోచించండీ” అనేటప్పటికి రామనుజయ్య సన్న సన్నగా జారాడు.

రామినాయుడు జల్దుకొని అన్నాడు. "రావంస్సోవింకి మయిమం వుందా లేదా? వుందా, యీ వేషాలు మాని తిన్నగా గుండం దొక్కు". ఆ మాట విని మనవాళ్ళయ్య మొహం జుమాల్మంది. రామానుజయ్యలాగ మందలో జొచ్చి మాయవౌందావంటే, చీమా, దోమా కాదు. పది యిరవై మణుగుల పట్టు. "హే దైవమా, నేను ఒక్క అరగడియ గరుడాళ్వారినే అయితే, యెక్కడకైనా యెగిరి ప్రాణం దాచుకుందును గదా" అని అనుకున్నాడు.

"యేం, పల్లకుంటావేం?" రామినాయుడు పొడవడం ఆరంభించాడు. "అల్లాండం బెల్లాండం అని తెల్లారకుండగ వొచ్చి, తెగ అరుస్తావు గదా, ఆ ముక్కలన్నీ మావంటోళ్ళని బెదిరించి కూరా నారా లాగడానికేనా ఆటి మయిమం యే కాసింతైనా కద్దా?"

మనవాళ్ళయ్య నిట్టూర్పు విడిచి, రామానుజులను స్మరించి, యిట్లా అన్నాడు. "రామి నాయడన్నా, నివ్వూ నేనూ చిరకాలం నాటి నేస్తులం, నువ్వు గవునరుమెంటు వారి తరపున మునసబీ అధికారం చాలా కాలవాంయి చలాయిస్తూన్నావు. యుక్తాయుక్తం యెరిగిన మనిషివి. అవును గాని, వైష్ణవమతం యొక్క అధిక్యత అగుపర్చాలంటే, ఆ శరభయ్య చేసే తక్కవ పనా, నన్ను చేయమంటావు? "పృధివ్యాపస్తేజో వాయురాకాశాత్" అన్నాడు. విష్ణు భక్తుడైన వాడికి కర్తవ్యం ఉత్తమోత్తం పృధివీ అనగా భూమిమీద నడవడవేం. పంచభూతములలో మరి వక భూతం మీద వైష్ణవుడన్న వాడు అడుగేసి నడవనే కూడదు. అంతకు ఒక వీసం తక్కువ ఆపః అన్నాడు. అనగా నీట్లో ఉరకడం ఒకపాటి కర్తవ్యం కావచ్చు. అధమాధమం అగ్గి తొక్కడం గనక మీరు యావన్మందిన్ని యిప్పుడే నా వెంట రండి. యీ నిశీధి సమయంలో శ్రీ మహా విష్ణు నామస్మరణ చేసి అమాంతంగా సీతాగుండంలో వురుకుతాను. అప్పట్లో నా మహిమ మీకు తెలియగల్దు".

రామినాయుడు దగ్గిరకి వచ్చి, మనవాళ్లయ్య చెయి బట్టుకొని గట్టిగా నొక్కుతూ అన్నాడు. "యిన్నావా వైష్ణపోడా, మా ఇయ్యంకుడు సారధి నాయుడు జంగపాళ్ళలో కలిసిపోతే దోదసి పులియోరి శక్కర పొంగళం పోతాయి. ఆ మాట నీకూ యెరిక, నాకూ యెరిక. నువ్వు సీతమ్మ గుండంలో ఆనపకాయ తుంబలాగ తేలి, యీతలాడితే, నీ మయిమం ఆడొప్పుతాడా, యెట్టి కుట్టె కబుర్లు మానేసి, మావాడు రెండు కళ్ళతో సూస్తుండగా అల్లాండం బెల్లాండం అంటూ అగ్గి దొక్కు!!".

"సరే నేస్తం నీ అభిప్రాయం ఆ ప్రకారం వున్నట్టయితే అలాగే కానియ్యండి. శ్రీ మహావిష్ణు యొక్క మహిమ నిలబెట్టడానికి అగ్గి తొక్కుతానా, తొక్కి చూస్తానా. యిప్పుడు చాలా రాత్రైంది. యిళ్ళకి పోయి పరుందాం. రేపు యీ వేళప్పుడు ఈ స్థలంలోనే బ్రహ్మాండమైన గుండం చేసి, దందహ్యామానమైన ఆ గుండం తొక్కి, వైష్ణవ మత ప్రభావం కనపరుస్తాను. అప్పట్లో ఆ గరుడాళ్వారే నన్ను ఆవహించి, అంత గుండమునూ చెంగున ఒక్క దాటున దాటిస్తారు.

“ఆ పప్పు వుడకదు. యీ రాత్రి మా వాడు జంగపాళ్ళలో కలిసిపోతే, రేపు నువ్వుదాటేం, దాటకేం, ఆ దాటేదాటేదో, యీయాళ ఆళ్ళ గుండంలోనే దాటు. లెండోస్సి యీ వైష్ణపోణ్ణి మోసు గెల్చి గుండం తొక్కిద్దాం” అని రామినాయడు అనేసరికి నలుగురు నాయలు మనవాళ్ళయ్య రెక్కలు పట్టుకు రచ్చ రాతి మీద నుంచి కిందికి దించారు. మీరి వచ్చిందని మనవాళ్ళయ్య ఒక యెత్తు పన్నాడు.

“ఆగండి, ఆగండి గుండం తొక్కవలసి వచ్చినప్పుడు, అందుకు కావలసిన పరికరం అంతా కూర్చుకోవడవాఁ, లేకుంటే కట్టుగుడ్డలతో గుండంలో పడేసి; వొళ్ళు తెగ్గాలుస్తారా? ఆ శివాచార్లు వీరభద్ర విగ్రహం చేతబట్టి, మంత్రాలు పఠిస్తూ, శంఖధ్వనికి వీరావేశం పుట్టి గుండం తొక్కుతారు. అలాగే శ్రీ రామస్వాం వారి తాలూకు ఉత్సవ విగ్రహం వొకటి నా నెత్తిని కొడితే గాని యెలా చస్తాను? గరుడాళ్వారు అయినా యెప్పుడూ పెరుమాళ్వారిని వీపున మోసుకునే బయల్దేరుతారు గాని ఒట్టినే రెక్క కదపరు. మీరెరగరా” అనేటప్పటికి, సారథినాయడు “ఆ మాట నిజవఁ్రాఁ యిగ్గరవిఁస్తాడు. అయ్యావోర్ని తెలుపుకు రండోస్సి” అన్నాడు. నలుగురు నాయలు పక్కనున్న అయ్యావార్లం గారి యింటికి వెళ్ళి, పైమీద గుడ్డ అయినా లేకుండా ఆయనను మోసుకు వచ్చి రావి చెట్టు కింద రచ్చరాతి మీద కూచోబెట్టారు. యీ గడబిడ కనిపెట్టి కృష్ణమాచార్లు అటకెక్కి దాగున్నాడు.

3

అతి వినయమును నటిస్తూ మనవాళ్ళయ్య రంగాచార్యులు గారికి ప్రస్తుతాంశము విన్న వించి, ఉత్సవ విగ్రహమును యిమ్మని వేడాడు. రంగాచార్యులు గారు అన్నారు. “ఓరి మూర్ఖ ల్లారా! మీకు మతులు శుభ్రంగా పోయినాయిరా? యీ గుండం తొక్కడమనేది గర్హ్యమైన తామస వ్యాపారము; వైష్ణవ మత నిషిద్ధము. మన గ్రంథాల్లో ఎక్కడా యీ ప్రక్రియ లేదు. గుండం తొక్కడానికి ఒక విధీ, మంత్రం యేడిస్తేనా?”

“శక్కరంతోటి వొళ్ళల్లా తెగ్గాల్చుడానికి మంతరం కద్దా! అట్టే మాటలు శెలవియ్యక, ఆ యిగ్గరవేఁదో సాతానోడికియ్యండి”. అని రామినాయడు అడిగాడు.

“ఛీ! పొండి. మూర్ఖుల్లారా! నేను యిచ్చేది లేదు. ఉత్సవ విగ్రహములు శూద్రులు ముట్టుకో వలసినవి కావు. ముట్టుగుంటే కళ్ళు పేలిపోతాయి”. అని రంగాచార్యులు గారు అనేసరికి, మనవాళ్ళయ్య, “బతికానురా దేవుడా”, అనుకొని, సారథి నాయడితో “చూశావా నేస్తం; ఆ మాట నిజమే! నేను ఉత్సవ విగ్రహములు ముట్టుగోకూడదు. అందుచేత యిప్పుడు కర్తవ్యం యేమిటంటే ఆ విగ్రహం పట్టుకొని అయ్యావార్లంగారే గుండం దొక్కవలసి వుంటుంది. ఆ ఆధిక్యత అనేది వారికే వుండవలసినది”.

మునసబు "ముసలాయన యిగ్గరాలట్టుకుని గుండం తొక్కేదేటి? సిన్నసోవిఁని లెగదీసుకెళదాం, రండి" అన్నాడు.

"వాడి జోలికి వెళ్ళకండి. మా బాగే; వుత్సవ విగ్రహాలు పట్టుకుని, నేనే గుండం తొక్కుతాను. మా వాడు పట్ణం వెళ్ళాడు. వూళ్ళోలేడు" అని రంగాచార్యులు గారు అన్నారు.

"అయితేలెండోయి!" అని మనవాళ్ళయ్య బొబ్బ వేశాడు. అంతట ఆ రావి చెట్టు మాను చాటున గప్పునీ ఒక వెలుతురు పుట్టింది. అందరూ భీతిల్లారు. నిషాలు దిగజారజొచ్చాయి. వెంటనే మాను వెనక నుంచి, ఒక చేత కరదీపము, రెండవ చేత సూరకత్తి, పట్టుకుని, వుంగరాల జుత్తు గాలికి తూగులాడుతుండగా, నిబ్బరంగా అడుగు వేసుకుంటూ వచ్చి నాంచారమ్మ, మామగారి పక్కను నిలిచి, ఆయన రెక్కలు పట్టుకుని వున్న నాయల వంక బాకు మొన జూపి "దుష్టుల్లారా! యీ పరమ పవిత్రమైన బ్రాహ్మణ్ణి వొదుల్తారా, బాకుకు బలి యిచ్చేదా?" అని అడిగినది.

హటాత్తుగా వచ్చిన యీ వీర రూపమును చూచి, అందరి ధైర్యాలూ అడుగంటాయి. అయ్యావార్లంగారిని పట్టి నిలిచిన నాయలు బెదిరి దూరం సాగారు. అంతట ఆమె చేతి దీపం రచ్చ రాతిమీద వుంచి, "నీకేం కావాల"ని మనవాళ్ళయ్యను అడిగింది. మనవాళ్ళయ్య రెండడుగులు వెనక్కివేసి, తనకేమీ అక్కరలేదన్నాడు.

"నీకు ఉత్సవ మూర్తులు కావలెనంటివే".

"నాకెందుకు తల్లీ, అపవిత్రుడను; వాటి యెత్తు బంగారం కరిగి యిస్తే నాకు అక్కర్లేదు. రామినాయడు యేమో కొంచం –"

ఆమె అటుంచి యిటు తిరిగి, రామినాయడిని నిస్సాకారంగా చూస్తూ – "నీకేం గావాలి, మునసబు నాయడా" అని అడిగింది.

మొహం వొంచి, రామినాయడు తనకేమి అక్కర్లేదని పైకి చెప్పి. "ఆడదాయితో యవడు మాటాడగల్డు?" అని గొణుగుకున్నాడు. రామినాయుడి పెళ్ళాం గయ్యాళి.

నాంచారమ్మ – "యెవరికీ యేమీ అక్కరలేకుంటే యీ ముసలి బ్రాహ్మణ్ణి వొంటిమీద బట్ట యినా లేకుండా నిద్దర మంచం మీంచి యెందుకు యీడుచుకువస్తిరి? యెవడూ మాటాడ్రేవిఁ?"

రామినాయడు కొంచం ధైర్యం తెచ్చుకొని, "ఆడదాయితో మాటలకంటే సాల్లేం గాని, యీ రాత్రి కాడ ఆ జంగపోళ్ళు శివుఁడి పేరు జెప్పి గుండం దొక్కుతారు గదా, మన రామ స్సోంవోరి పేరు జెప్పి మనం కూడా గుండం దొక్కకుంటే, మన పెండెం యిరిగిపోదా?"

నాంచా : "నువ్వేల తొక్కరాదూ?"

మున : “నాకు మంతరం, మాయా యెరికనేదే! అందకనే సాతానోణ్ణి తొక్కమన్నాను”.

నాంచా : (మనవాళ్ళయ్యతో) “నువ్వెందుకు తొక్క కూడదూ?”

మనవాళ్లయ్య : “అమ్మా యీవేళ యేదో నా ప్రారబ్ధం చాలక యీ మీటింగు తలపెట్టాను. బుద్ధి గడ్డి తిన్నది. యిదుగో లెంపలు పడపడ వాయించుకుంటున్నాను. తల్లీ నన్ను యీకాడికి వొదిలివేస్తే శ్రీరంగం వెళ్ళిపోతాను. యీ నాలుగు వూళ్ళ పొలిమేరనూ, నేనంటూ తిరిగీ కన పడితే, నా నెత్తి మీద పెద్ద పిడుగు పడిపోవాలి”.

నాంచా : “నీకు కొండంత గుండె వుంది! (రామి నాయడుతో) మునసబు నాయడా, నీ వియ్యంకుడు సారధి నాయుడు విరిగిపోతే, ద్వాదశి ద్వాదశికీ “శక్కర పొంగళం”, “పులియోరీ” లేకపోతాయని గదా నీ దుఃఖం.

మునసబు : (తలగోక్కుంటూ) “ నాకొక్కడికే అన్న మాటేటమ్మా. ఆ రామసోన్ంవారికి మాత్రం పులియోరం కరువైపోదా?”

మనవా :“అమ్మా శర్కరపొంగలి, దధ్యోదనమూ అనేవి ముఖ్యములు కావు. వైష్ణవ మతో త్కర్ష మహిమ కనపర్చి ఉద్ధరించాలి, అదీ కర్తవ్యం”.

నాంచాం : ఆ వుద్ధరించడం యేదో నువ్వేల చెయ్యరాదు? నీకు ఉత్సవవిగ్రహమంటూ యేలా? ఆకాశమంత రాగిధ్వజం మోసుకు తిరుగుతావు గదా. దానిలో అరకాసంతయినా మహత్తు లేదా?”

మనవాళ్ళయ్య, “మళ్ళీ మొదటి కొచ్చింద”ని సణుక్కుంటూ, కష్టం మీద మందలో దూరి అంతర్ధానం అయిపోయినాడు.

నాంచా : “రాముడే కాడు. యే దేవుడి మీద నయినా నిజమైన నమ్మకమన్నది యేడిస్తే, ఒక్క గుండవేఁ కాదు, అన్ని కష్టాలూ తరించవచ్చును. నేను మా మామగారి పేరు స్మరిస్తూ గుండం దొక్కుతాను. నా వెంట రాగలిగిన వైష్ణవులెవరైనా వుంటే యెదటికి రండి”.

యెవడూ కదలలేదు.

నాంచారమ్మ: నిరసన నవ్వు నవ్వి “ముసలాయనను అగ్గిలో తోసి పైనుంచి చూడడానికి మీరంతా వీరులా?”

యెవరూ ఉలకలేదు పలకలేదు.

నాంచారమ్మ అందరినీ కలయజూసి “పీరు సాయీబు యిక్కడ లేడా?” అని అడిగింది. పీరు సాయీబు వెంటనే యెదటికి వచ్చి “అమ్మా. యిదిగో దాసుడ”ని చెయి జోడించి నిలు చున్నాడు. పీరు సాయీబు దూదేకుల సాయీబు అయినప్పటికీ, రామభక్తుడు, కీర్తనలు

చెప్పుతాడు. హటయోగం అభ్యసిస్తాడు. రోడ్డు పక్క యేటి వొడ్డు తోటలో మఠం యితనిదే. యితనికి శిష్య బలగం లావు.

"సాయీబూ! నువ్వు గుండం తొక్కగలవా?" అని నాంచారమ్మ అడిగారు.

"మీ శలవైతే అవలీలగా తొక్కుతాను తల్లీ"! అని అన్నాడు.

నాంచారమ్మ : "యేడీ మనవాళ్ళయ్య? గరుడుడి అవతారం అంతర్ధానమైపోయిందీ. రామినాయడా పరమ భాగవతోత్తములైయుండిన్ని, మీరు యెవరూ గుండం తొక్కజాలినారు కారు గదా? అట్టి స్థితిలో యీ పచ్చి తురకకి గుండం తొక్కడానికి భగవంతుడు సాహస ధైర్యాలు యిచ్చాడు. గనక మీ వైష్ణవ మతం గొప్పా అతగాడి తురక మతం గొప్పా? రామినాయడా మీ దేవులాటంతా యీ రాత్రి వైష్ణవులు శైవులికి, పరాభవం చెయ్యాలని గదా? అందుకు వుపాయం చెబుతాను వినండి. మతాలు, సాత్వికాలూ తామసాలూ అని రెండు విధాలు. ఈ రెండు విధాల మనుష్యులూ శైవుల్లోనూ, వైష్ణవుల్లోనూ కూడా వున్నారు. గుండాలు దొక్కడం మొదలైన తామస కృత్యాలు చేసే వాళ్ళని శైవుల్లో శివాచార్లు అంటారు. మన వైష్ణవుల్లో అట్టి కృత్యాలు చేసే తెగ కూడా వున్నారు – యెవరో మీకు తెలుసునా?

మనవాళ్ళయ్య గుంపులో మరి వక పక్కనుంచి తన బుఱ్ఱ పైకిపెట్టి "యెవళ్ళమ్మా వాళ్ళు" అని అత్యాతురతతో అడిగాడు.

మునసబు నాయడు "మరెవళ్ళు? సాతానోళ్ళు" అనేటప్పటికి, మనవాళ్ళయ్య బుఱ్ఱ మళ్ళీ మందలో మాయమైపోయింది.

నాంచారమ్మ : "ఆ వైష్ణవులు యెవరా? మరెవరు తురకలు; పీరు అనేది యేమిటనుకున్నారు. శ్రీ స్వామివారి తిరునామమే. పట్టణంలో మా యింటి పక్కనే ఒక సాతాని పీర్లని నిలిపి గుండం తొక్కేవాడు. పట్టణంలో యెంతో మంది హిందువులే పీర్ల పంజాలు వుంచి గుండాలు తొక్కుతారు. గనక శ్రీ రామస్వామి వారి నామం తెచ్చి పీరు కట్టి యిస్తాను. ఆ పీరు పట్టుకు పీరు సాయీబు గుండం దొక్కుతాడు. పీరు సాయీబు యోగ్యత మీరెరిగినదే. అతగాడు కబీరు దాసంత భక్తుడు. గనక భయాలు విడిచి అతని వెంట వెళ్ళి జయించుకురండి. వేళకి భక్తి నిలుస్తుందో, నిలవదో చేతి కఱ్ఱలు మాత్రం మరవకండి.

ఆమె విరమించే సరికి పెళపెళమని ఆ మూకలో నుండి మనవాళ్లయ్య శ్లోక పఠనం ఉపక్రమించి యిటూ అటూ మనుషులను తోసుకుంటూ యెదటికి వచ్చి సాష్టాంగ వేసి "అమ్మా మీరు సాక్షాత్తూ శ్రీ మహాలక్ష్మి అవతారం. వైష్ణవ మతం నిలబెట్టారు. మతమే అన్నమాట యేమిటి? మా ప్రాణాలు కూడా నిలబెట్టారు. యిహ నా విజృంభణం చూడండి" అన్నాడు. మన వాళ్ళయ్య పెద్ద హికమద్దారుడు. ఆ రాత్రి వైష్ణవ తంత్రం తరవాయి కథ అంతా అతనే నడిపించాడు.

అంతా చల్లారగానే అటక మీద నుంచి కృష్ణమాచార్యులు దిగాడు. కష్ట సాధ్యమును సాధించిన సంతోషముతో, నాంచారమ్మ కరదీపం తిరిగి చేతపూని, యింటికి సవిలాసముగా నడిచిపోవుచుండగా, పెనిమిటి యెదురైనప్పుడు ఆమె ప్రేమ పరిహాసములు పెనగొను దృష్టితో చూసెను. ఆ దృష్టి తనకు దేవత్వమిచ్చి తన్ను అవతార పురుషుణ్ణి చేసిందని కృష్ణమాచారి మర్నాడు నాతో చెప్పి, ఆ అర్థంతో శ్లోకం రచించాడు. తమ రహస్య శృంగార చేష్టలు మిత్రులతో చెప్పితేనే గాని కొందరికి తనివి తీరదు.

ఆ రాత్రి శివాచార్లు గుండం తొక్కడం చూడ్డానికి నేను వెళ్ళివుంటిని. తెల్లవారగట్ల నాలుగు గంటల వేళ చిరిచీకటిలో గుండంలో నిప్పులు కణకణ లాడుతుండెను. ప్రాతఃకాలపు శీతగాలి సాగింది. ఒక్క పెట్టున గర్భ నిర్భేదమయ్యేటట్టు శంఖాధి వాద్యములు రేగాయి. ఇంగిలీషు చదువుకున్న నాస్తికాగ్రేసరులకు కూడా ఆ కాలమందు బితుకు కలిగిందని వారే వొప్పుకున్నారు.

పందిటిలో నుంచి వీరగంధాలు పూసుకున్న నలుగురు శివాచార్లు గుండం దగ్గరకు వచ్చి నిలుచున్నారు. ఒకడు నెత్తిమీద భీకరమైన రాగి ప్రతిమ పెట్టుకున్నాడు. యెదురుగా నిలిచి మరి వకడు కత్తి ఝుళిపించుచూ వీర వాక్యాలు కొలిపాడు. ఒకడు గుండంలో నెయ్యిపోసి గుమ్మిడికాయ తుండలు గుండంలోకి విసిరాడు. వెంటనే శివాచార్లు గుండం జొచ్చి నడుచుకు పోయినారు. అవతల వొడ్డు చేరి తిరిగి తొక్కుటకు వారు యిటు అభిముఖులై యుండగా, "అల్లా-రామ్" అని కెవ్వుమని ప్రళయమైన కేక ఒకటి వేచి, తక్షణం శివాచార్లు గుండం దిగిన వేపు నుంచి, మూకను చీల్చుకుని ఒక మనుష్య ప్రవాహము గుండము దాటుకుని పోయింది. వారిలో అందరున్నూ ముఖముల మీద ముసుగులు వేసుకున్నారు. ఆ మనుష్య ప్రవాహమునకు అగ్రమందు వెండి పీరు వకటి రెండు చేతులా పట్టి ఒక వీరుడు భీముని వలే నడుచుకుపోయి నాడు. యిది అంతా అర నిమిషం పట్టలేదు.

మూక, చకాపికలై చెదిరిపోయినది. కొందరు సాతాన్లకీ, శివాచార్లకీ కూడా యెత్కించిత్ కాళ్ళు కాలాయి. అది భక్తిలోపం కింద కట్టారు. తరువాత శరభయ్యకీ, మనవాళ్ళయ్యకీ రాజీనామా అయినదని అనుకుంటారు. పైకి మట్టుకు దెబ్బలాడుతున్నట్టే వుంటారు.

అదుగో, మా యింటికి యెదురుగా ఆ రచ్చసావిట్లో నిలిపిన పీరు ఆ పీరే. నాటినుంచీ, ప్రతి సంవత్సరం ఆ పీరుకు పండుగ చేస్తారు. వూరు ఆబాలగోపాలం శైవ వైష్ణవ భేదం లేకుండా పీరు దేవరకు మొక్కులు చెల్లిస్తారు. త్రిశూలాకారం గనక ఆ పీరు శివపీరే అని శరభయ్య అంటాడు. కేవలం రామస్వామివారి నామం గనుక విష్ణుపీరని మనవాళ్ళయ్య వాదిస్తాడు. ఆ వ్యవస్థయేదో వెంకయ్య పంతులు గారే చెయ్య సమర్థులు.

"శివుడూ, విష్ణూ పీర్లే అయినప్పుడు, బుద్ధుడు శివుడు కారాదా?" అని శాయన్న భుక్త కథ పరిసమాప్తి చేశారు.

మా గురువు గారు యీ చరిత్రకు చాలా ఆశ్చర్యపడి అన్నారు. "ఔరా! కలికాలంలో మనుష్యులే కాదు – దేవుళ్ళు కూడా సంకరం అవుతున్నారు.

"అయినా తప్పేమి? శివుడన్నా, విష్ణన్నా, పీరన్నా, బుద్ధుడన్నా ఆ పరమాత్మ మట్టుకు ఒక్కడే గదా?" వెంకయ్య వూరుకుంటాడా, "అందరు దేవుళ్ళూ వక్కరే అయితే, ఆ పీనుగుల్ని అందరినీ ఒక్కచోటే నిలిపి అందరూ కలిసి పూజ తగలెట్టరాదా?" అన్నాడు.

అంత గురువుగారు "ఓరి! దేవుళ్ళని పీనుగులంటావురా? నువ్వు వొట్టి కిరస్తానువి – యింకా కిరస్తానుకైనా దేవుడంటూ వున్నాడు; నువ్వు కిరాతుడివి. పీరో, బిట్రో, దెయ్యమో, దేవరో, యీ అజ్ఞులకు మూఢభక్తి అయినా వుంది. నువ్వు అందరు దేవుళ్ళకీ ఒక పెద్ద నామం బెట్టావు.

"ఒక్క మీకు తప్ప శాస్తుల్లు గారూ", అన్నాడు.

"నీ జన్మానికల్లా విలవైన మాట అంటివిరా" అని నే అన్నాను.

(ఆంధ్రభారతి, 1910 ఏప్రిల్, మే, జూన్ సంచికలు)

మతము : విమతము

(గోలకొండ పాదశాహీ వారి పర్మానుల సీలు యిచ్చుట విప్పుబడుటం జేసి దీనికి సికాకోల్ లేక చికాకోల్ అను పేరు కలిగెనని యిక్కడి వారందురు గాని, అది నిజము కాదు. ఈ పట్టణము బహు ప్రాచీనమైనది. దీని పేరు శ్రీకాకుళము. ఒకప్పుడిందు శ్రీకాకుళేశ్వరుని క్షేత్రముండెను. దానిని పడగొట్టి షేరు మహమ్మదు పెద్ద మసీదును కట్టెను. నిజమిది)

ఒక సంవత్సరమున కార్తీక మాస శుక్లపక్ష దశమి నాటి సాయంత్రం ఇద్దరు బ్రాహ్మణులు, ముప్పది యేండ్ల ప్రాయపుటతడొకడును, యిరువది యేండ్ల లోపు వయస్సు గల యతడొకడునూ తూర్పు నుండి పట్టణము దరియ వచ్చుచుండిరి.

నారాయణభట్టు మోము అత్యంత సంతోషముతో వికసితమై యుండెను.

"పుల్లా! మా వూరొచ్చాంరా. యిట్టి వూరు భూప్రపంచములో వుండబోదురా. కాళిదాసు అవంతిని ఉద్దేసించి చెప్పిన మాటలు దీనియందు వర్తిస్తున్నాయిరా, యేమి నది, యేమి వూరు! ఇది శ్రీకాకుళేశ్వరుడి క్షేత్రము, యెట్టి మహాక్షేత్రమని చెప్పను, అదుగో –

నారాయణభట్టు నిశ్చేష్టుడై నిలిచి, కొంత తడవు మాటాడకుండెను.

"యేమి స్వామీ! యేమి స్వామీ!" అని పుల్లంభట్లు అడుగ "యేమి చెప్పనురా పుల్లా! కోవిల గోపురం మాయమై పోయిందిరా!" అని నేలపై కూలబడెను.

"చెట్ల చాటునుందేమో స్వామీ?"

"యే చెట్లు కమ్మగలవురా, పుల్లా!ఆకాశానికి నెత్తంటిన ఆ మహా గోపురాన్ని, మనస్సు చివుక్కుమని పోయిందిరా పుల్లా! యీ పట్నానికీ మనకీ రుణస్య చెల్లిపోయింది. రా తిరిగీ కాశీ పోదాం."

"గోపురం కోసవాఁ యిక్కడికి వచ్చాం స్వామీ? యెడతెగని మార్గాయాసం పడి యీ నాటికి దేశం చేరాం గదా; మళ్ళీ వెంటనే పోవడానికి యినప కాళ్ళు కావు గదా? లెండి, నా మాట వినండి; దాని సిగ్గోసిన గోపురం, గోపురవఁన్నదే మీకు కావలసి వుంటే మా వూరు రండి.

"ఓరి వెఱ్ఱివాడ! మీ వూరి గోపురం యెవరిక్కావాలిరా! నీకు బోధపడదు. చిన్నతనంలో యెప్పుడూ ఆ గోపురం మీదనే. యెందుకా తీపులు, మా గోపురం కథాశేషమైంది."

లేచి "శివ శివ –" ఓరే, మీ వూరి గోపురం కూడా యీ మ్లేచ్ఛులు పడగొట్టి వుంటాట్లా!"

"మీకు యేమి ఉపద్రవం వచ్చింది? పడగొడితే ఆ పాపం వాళ్ళనే కొడుతుంది. ఆకలేస్తూంది, పెందరాళే వూరు చేరుదాం!

"యేం వూరు – యేం చారడం! ఆకలంతా పోయిందిరా!"

నారాయణభట్టు లేచి మౌనము వహించి కొంత తడవు నడచెను. అంతట తలయెత్తి చూడ సంజ చీకటిలో నెలి వెలుగు కమ్మిన పడమటి ఆకాశమును దూసి రెండు మసీదు స్తంభములు కళ్ళ యెదుట నిలిచెను. నారాయణభట్టు మరల నిలిచిపోయి స్తంభముల పరికించుచు;

"కాకుళేశ్వరుడి గుడి పగలగొట్టి మ్లేచ్ఛుడు మసీదు కట్టాడు" అనుకొనెను.

"దేవుఁడెందు కూరకున్నాడు. స్వామీ"

"ఆ మాటే యే శాస్త్రంలోనూ కనబడదురా పుల్లా. మసీదు వేపు పోదాం పద."

"మసీదు గానీ సత్రం అనుకున్నారా యేమిటి? పెందరాళే భోజనం మాట ఆలోచించు కోకపోతే ఉపవాసం తటస్థిస్తుంది".

"అంత మహాక్షేత్రం పోయిన తరువాత తిండి లేకపోతే వచ్చిన లోటేమిటి?"

కాలుకు కొత్త సత్తువ పుట్టి గురువును, కాలీడ్చుచు శిష్యుడును, గట్లంట పుట్టలంట బడి మసీదు ద్వారం చేరిరి.

"యేమి తీరుగా కట్టాడు స్వామీ, మసీదు"!

"వాడి శ్రాద్ధం కట్టాడు!"

గెడ్డము పెంచి యాబది సంవత్సరములు ప్రాయము గల ఒక తురక చిలుము పీల్చుచు కూర్చుని యుండ నారాయణ భట్టు 'సలా'మని ఇట్లడిగెను.

"భాయీ! యిక్కడే కదా పూర్వం శివాలయం వుంటూ వచ్చింది".

తురక ఒక నిమిషమూరుకొని నోటిలోని పొగ నెగనూది "హో సైతాన్కాఘర్" అని యుత్తర మిచ్చెను.

"యేం పాట్లొచ్చాయీ దేవుఁళ్ళకి!"

"దేవుళ్ళకి యేపాట్లూలేవు – మన సాపాటు మాట ఆలోచించరేం?"

"కుఱ్ఱవాళ్ళకి ఆకలి లావు. సాయీబు గారూ! యీ వూళ్ళో చేబ్రోలు వారుండాలి; వున్నారా? ఈ దేవాలయం దగ్గిరే వారి బస వుండేది. అనగా యిప్పుడు మీ మసీద్దగ్గరే!"

ముసల్మాను స్వచ్ఛమగు తెనుగు నవలంబించి "లేద"నెను.

"అయ్యో! మా పెద మావఁ రామావధానులు చిన్నమామ లక్ష్మణ భట్టు దేశాంతరగతులైనారా? మృతులైనారా?

సాయీబు చేత నుండి చిలుము నేలరాలి ముక్కలై నిప్పులు నలు దెసలా చెదర, 'నారాయణా' అని సమ్మోదముగా పిలిచెను.

మెటిల్‌డా

నేను వృక్షశాస్త్రము యమ్.యే. పరీక్షకు చదువుతూ వుండే రోజులలో మైలాపురి పెద్ద రోడ్డున ఒక మిద్దె యింట్లో బసచేసి వుంటిని. నాతో పాటు పది పన్నెండుగురు విద్యార్థులు మనదేశపు వాళ్ళు ఆ మేడ యింట్లో వుండేవారు.

నేను వచ్చినమూడో రోజున రామారావు నన్ను సౌజ్ఞ చేసి పిలిచి రహస్యంగా "మెటిల్డాను చూశావా?" అని అడిగాడు. "లేద"న్నాను. "అదుగో చూసీ చూడనట్టు చూడు" అని చూపించాడు.

చూశాను.

"చాలు, యికరా" అన్నాడు.

మెటిల్డా వైపు తిప్పిన మొహం తిప్పకుండానే "యెలా రావడం: కళ్ళు భగవంతుడు యిచ్చినందుకు యిదే కదా ఫలం – మనోహరమైన భగవంతుడి సృష్టిలో కల్లా మనోహరమైనది సొగసైన స్త్రీ, మనస్సులో చెడుచింత లేనప్పుడు చూస్తే తప్పేమి?" అన్నాను.

"నీలా శ్రీరంగ నీతులు చెప్పిన వాళ్ళనిచాలామందిని చూశాను. కొత్త వాడివి, యెరిగివుంటే మంచిదని చూపించాను. మరి యెన్నడూ యిటు కన్ను తిప్పకు." అని రెక్క పట్టుకు గెంటుక పోయినాడు.

"మంచి మనిషా, చెడ్డ మనిషా?" అని అడిగాను.

"మంచయితే మనకేల? చెడ్డయితే మనకేల? ఒకర్ని మంచి కాదండానికి మన మంచేం తగలడుతూంది? మెటిల్డా వైపు చూడవలెనని తిరిగి యెన్నడైనా చూస్తివా నీకూ నాకూ నేస్తం సరి" అన్నాడు. రామారావు నాకు ప్రాణసమానమైన మిత్రుడు. యేం చెయ్యను, మనసు నిరోధించి మెటిల్డా యింటి పెరటి వేపు వున్న డాబా పొంతకు నే వెళ్ళలేదు, కొన్నాళ్ళు.

పసుపు రాసుకొని స్నానమాడిన పైని బంగారు చాయలు దేరిన మేని సొంపు, నెమలి పింఛమువలె ఒడలును కమ్మి చెదిరిన తలకట్టూ, బావి నుంచి నీరు తోడిన వయ్యారమూ, తోడుతూ వొక్కొకతరి తలయెత్తి యిటు అటూ చూసిన కన్నుల తళుకూ, మోము అందమూ నా కన్నులు కట్టినట్టు వుండి మరుతునన్న మరుపు రాకపాయను.

వారం పది రోజులు కట్టుమీద వున్నాను. ఆ పైని మనసు పట్టలేక పచారు చేస్తూ చదివే మిషమీద, చేత పుస్తకం, దృష్టి పెరటి వేపూ వుంచి డాబా మీద గస్తు తిరిగేవాణ్ణి రామారావు యింట లేనప్పుడు.

ఆ రోజుల్లో రెండుమార్లే యేదో పని మీద పెరట్లోకి వచ్చి వెంటనే యింట్లోకి వెళ్ళిపోతూ వచ్చింది – మెరుపులా.

కాలేజీకి వెళ్ళేటప్పుడు మెటిల్డా యింటి యెదట చీమలాగ నిమ్మళంగా ఆ యింటివేపు చూస్తూ నడిచేవాణ్ణి. అప్పుడప్పుడు చిత్తరవు చట్రంలో ప్రతిమలాగ, గవాక్షంలోంచి మెటిల్డా కనపడేది.

2

మెటిల్డా చరిత్ర అడిగి వారివల్లా, వీరివల్లా, అడక్కుండా నా నేస్తుల వల్లా గ్రహించాను.

మెటిల్డా పెనిమిటికి మావాళ్ళు పులి, ముసలి పులి అని పేరు పెట్టారు. అంత ముసలివాడు కాడు. యాభై అయిదు, యాభై ఆరు యీడు వుండవచ్చును. కొంచెం తెల్లగా, పొట్టిగా వుంటాడు. పెద్ద కళ్ళూ, కోర మీసాలూ, స్ఫోటకం మచ్చల మొహం. రెండేళ్ళాయ వచ్చి మా ప్రక్క బంగళాలో బసవేశాడు. యెక్కణ్ణించి వచ్చాడో, యెందుకు వచ్చాడో యెవరూ యెరుగరు. వీధి వేపు పెరటిలోకి వొరసుకొని పెద్ద గది వొకటి వుంది. దానిలో మూడు బీరువాలతో పుస్తకాలు వున్నాయి; అమేషా రాస్తూనో, చదువుతూనో కనపడేవాడు. వీధి పెరటిలోనూ, వెనక పెరటిలోనూ పూల చమన్ బహు సొగసుగా వుంచేవాడు. ఉదయం, సాయంత్రం మొక్కలకు గొప్పు తవ్వేవాడు. మెటిల్డా మొక్కలకి నీరు పోసేది. ఇది యింగ్లీషు పద్ధతి ప్రకారం యిద్దరికీ శరీర వ్యాయామం. అంతే మరి, యిల్లు కదలి నాలుగు అడుగులు పెట్టడమన్నది లేదు. యింటికి చుట్టాలూ,పక్కాలూ రాకపోకలు యెన్నడూ లేదు. పులి మెటిల్డాని యెక్కువ కాయిదా పెట్టేవాడు. గుమ్మంలోకి రాకూడదు అని శాసనంట. గాని అప్పుడప్పుడు వచ్చేది. ఆ పిల్ల మొఖాన వొక మోస్తరు విచారం కనపడేది. వింతేమి? మొగుడు కంట్రక పెట్టేవాడు. మొగుడి అప్ప (అక్క), ఒక ముదుసలి, చిలిపి జగడాలు పెట్టేది. ఇంటిలో మిగిలిన వాళ్ళు ఒక ముసలి వంట బ్రాహ్మణుడు.

మెటిల్డా పెనిమిటిని పులి, పులి అనడమే గాని అతని పేరేమిటో యెవడూ యెరగడు; పోస్టు బంట్రోతు ఆయన పేర వచ్చిన ఉత్తరముల పై విలాసం ఎవరికీ చూపకుండా నిర్ణయంట. ఒక్క పోస్టు మేష్టరికీ, పులికీ మాత్రం పరిచయం వుందని అనుకునేవారు.

అది రహస్యం కాపాడడం కోసమై వుంటుంది.

3

ఒకనాడు అభ్యంగనమై జుత్తు విరియబోసి, షోకుగా టోపీ తలనమర్చి, మల్లిపువ్వు లాంటి బట్టలు కట్టి బరికి పోతూ, మెటిల్డా యింటి యెదట జాలంగా నడుస్తూ వుంటిని. అంతట గుమ్మం దగ్గిరికి వచ్చి, ఆమె వేపు చూస్తూ నిలిచిపోయినాను. అర మినుటు కావచ్చు, పులి గుహలోంచి పైకి దుమికి, "అబ్బాయీ, యిలారా" అన్నాడు. తంతాడేమో పరుగుచ్చుకుందావాఁ అనుకున్నాను; గాని అట్టి పని చేస్తే నాయందు నేరం నిలవడం కాకుండా, మెటిల్డా యందు నేరం నిలుస్తుం దేమో? నాకు యేమైతే ఆయను, ఆమెను కాపాడదామని వెళ్లాను.

లైబ్రరీ గదిలోకి తీసికెళ్ళాడు. కుర్చీమీద కూలబడి, రౌద్రాకారమైన చూపుతో యింగ్లీషున అడిగాడు?

"నా పెళ్ళాం వేపు చూస్తున్నావా?"

"కిటికీలోంచి కనపడుతూండే మీ లైబ్రరీ చూస్తూ, మీరు యెటువంటి మనుష్యులు, యేమి చేస్తుంటారు అని ఆలోచిస్తున్నాను."

"నా పెళ్ళాన్ని చూడలేదూ?"

"చూశాను, యెదట నిలుచుంటే కనపడరా, అంతే". పిడుగులాగ "జానే! జానే!" అని పిలిచాడు. మెటిల్డా రాలేదు.

"వొస్తావా రావా, లంజా!" అన్నాడు. వొణుకుతూ మెల్లగా వచ్చి తల వొంచుకు నిలబడ్డది.

యింగిలీషున నాతో మళ్ళీ అన్నాడు.

"ఓ తెలివితక్కువ పెద్దమ్మా – చూడు, యెంత సేపు చూస్తావో, యీ ముండ మొహం వేపు యేం, నా వేపు చూస్తావేం, దాని వేపు చూడక? నా మొహం దాని మొహంకన్నా బాగుందనా?

నేను మాట్లాడలేదు. కథ బాగుంది కాదని, కాలు గుమ్మం వేపు సాగించబోతూండగా, కనిపెట్టి మెల్లగా "వుండు" అన్నాడు.

నిలిచాను.

నిమిషం కిందట కన్నుల రాలిన నిప్పులు చల్లారాయి.

"అబ్బాయీ" అన్నాడు.

"నిజవాఁడ్డం యెన్నడైనా నేర్చావా? తల్లిదండ్రుల దగ్గిర గాని గురువుల దగ్గిర గాని." నా తల్లీ తండ్రీ తలపుకు వచ్చారు.

"నేర్చవలసిన అవసరం లేకుండా నిజాయితీ నాకు పుట్టుకతోనే వచ్చింది" అన్నాను.

"అయితే, పుట్టుకతో పుట్టిన ఆ నిజాయితీ చూదాం, చెప్పు; నా పెళ్ళాం అందంగా వుందా లేదా?"

"ఆమె అందంగానే వున్నాదనుకుంటాను"

"సంశయవేఁవైనా వున్నదా?"

"లేదు"

"తోవంట వెళ్ళేటప్పుడు రోజూ, దానికోసం యీ వేపు చూస్తూ వుంటావా లేదా?"

"నిజమాడమన్నారు గనుక వొప్పుకోక విధి లేదు. చూస్తున్నానుగాని, చెడ్డ తలపు మనసులో యీషత్తు వుంటే దేవుడు సాక్షి?".

"దాని మాటకేం – అది కంటికిక్కనపడితే నీకు ఆనందం. అవునా కాదా? నిజవన్నదేదీ?"

"అవును"

"అయితే ఈ ముండని తీసుకుపో – నీకు దానం చేశాను తీసుకో, నాకు శని విరగడై పోతుంది".

నేను మాటాడకుండా కదలి పైకొచ్చాను. యిళ్ళు కనపడలేదు. మనుషులు కనపడలేదు. శృంగభంగమై నన్ను నేను దూషించుకుంటూ బరికి పోయినాను.

అక్కడ బస యెత్తెయడానికి నిశ్చయించాను. బస యెత్తేసి, మరి ఆ వీధి మొహం చూడకూడ దనుకున్నాను.

నా కళ్ళకి కట్టినట్లు ఆ వొంచిన మొఖం : బిందువులుగా స్రవించిన కన్నీరు : ఆచుకొన్న నిట్టూర్పుల చేత కంపించిన రొమ్ము – యే మహాకవి రచనలోనూ లేదనగలను, అగాధమై ప్రౌఢమైన కరుణరసం, ఆ సరిలేని సొగసున్నూ.

4

నే బసవున్న యింటి గుమ్మం దగ్గిరకి వచ్చేసరికి పులి యింటి ముసలి బ్రాహ్మణుడు సన్నసన్నగా, నా చేతులో ఒక చీటీ పెట్టి జారిపోయినాడు, ఇందాకటి కథతో దీనికేదో సంబంధం ఉందని తలచి, నా గదిలోనికి వెళ్ళి లోపల గడియ వేసుకొని చీటి చదువుకొన్నాను, దానిలో యేముందీ?

కుదురైన అక్షరాలతో

"మీరూ, మీ నేస్తులూ నా కాపరం మన్ననివ్వరా? మీకు నేనేం అపకారం చేశాను? తల వంచుకు మీ తోవను మీరు పోతే నే బతుకుతాను. లేకపోతే నా ప్రారబ్ధం".

యేమి చెయ్యను? అక్కడ బస విడిచి మరివక చోటికి పోతే, నా మట్టుకు చిక్కు వొదులు తుందనుకుంటిని గదా? యిప్పుడు మెటిల్డా చేసిన విన్నపం యెలా తొలగి వెళ్ళిపోదును? నా స్నేహితుల వల్ల ముప్పు కలక్కుండా ఆమెను కాపాడవద్దా? కాపాడగలనా?

మెటిల్డాను కాపాడలేకపోతే బతుకేఁవిటి? పౌరుష మేవిఁటి? ఈ మనోజ్ఞమైన స్త్రీ రత్నం యొక్క చిత్రకథలో, దుఃఖ భాజన కథలో, నేను కూడా చేరానా? దుఃఖం మళ్ళించి, యీ అందకత్తె మనసుతో మెప్పుకొంటే జన్మ సార్థకమవుతుంది. ఈ సొగసైన లిపి మెటిల్డా రాసినదా? యేమి అదృష్టవంతుణ్ణి? మెటిల్డా యేమి రాస్తే చెయ్యను. త్రైలోక రాజ్యం నాకుండి, యిమ్మ్" అంటే పట్టం గట్టనా?

గాని యిప్పుడు యేం చేతును? నాకు లోకజ్ఞానం తక్కువ, వినాయకుని చెయ్య బోయి కోతిని చేస్తానేమో? రామారావు అనుభవజ్ఞుడు, గుణవంతుడు, నేర్పరి, చెప్పిన మాట విననందుకు చివాట్లు పెడితే పడతాను. నా ఉద్యమంలో సాయం చెయ్యమని కాళ్ళు పట్టుకుంటాను.

అని ఆలోచించి రామారావుకు పూస గుచ్చినట్లు కథంతా చెప్పాను. నా నిశ్చయం యిదని తెలియచేశాను. మళ్ళించ ప్రయత్నించవొద్దని గెడ్డము పట్టుకు బతిమాలాను. రామారావన్నాడు. "మళ్ళించగలనని నమ్మకం వుంటే మళ్ళించజూతును, మళ్ళవని యెరుగుదును, చూడవద్దంటే చూడడం మానితివా?"

"గాని నాకు తోచిన మాటా, నాకు తెలిసిన మాటా నీకు చెప్పకపోతే నేను అపరాధిని అవుతాను, స్నేహాన్ని తప్పినవాణ్ణి అవుతాను".

"ఆలు మొగుళ్ళ దెబ్బలాటల్లోకి వెళ్ళవద్దని మన పెద్దల శాసనం. అవి అభేద్యాలు, అగమ్య గోచరాలు. మధ్యవర్తులు, కాపరం చక్కచేదావఁని చెక్కలు చేసి వెళ్ళిపోయి వస్తారు" ఒకటి.

"పులి పులి అని మనం యెంత పేరు పెట్టినా పాపం యీ పులి అరుపే కాని కరుపు లేదు. మెటిల్డాని యెన్నడైనా ఒక్క దెబ్బ కొట్టాడని విన్నామా? లేదు. తిండికి లోపం లేదు. గుడ్డకి లోపం లేదు. అతను చెప్పినట్టు మెసులుకుంటే నెమ్మదిగా కాలం వెళ్ళడానికి అభ్యంతరం లేదు" – రెండు.

"యిక మూడోది, నీకు మెటిల్డా మీద మనస్సు గట్టిగా లగ్నం అయింది. అది కూడని పని. చెడ్డ తలంపు లేనప్పుడు యేమి ఫర్వా అని అనగలవు. చెడ్డ తలంపు చెప్పి రాదు. యెక్కణ్ణించో రానక్కర్లేదు. కంటికెక్కనపడకుండా మనసులో ప్రవేశించి పొంచి వుంటుంది. చూసీ చూడనట్టు మనం వూరుకొని, అది పైకొచ్చే ప్రయత్నాలు బాహాటంగా చేస్తూ వుంటాం. చెడ్డ తలపులకి గుర్తు యెవరైనా వుండాలి కదూ. అడవిలో వొంటరిగా వున్న వారికి స్త్రీల విషయమై

చెడ్డ తలపులు వుండవు. సొగసైన స్త్రీల పొందు కోరేవాడికి అవకాశం తటస్థించినప్పుడు చెడ్డ తలపు వస్తుందా రాదా అని ఆలోచన. అ అవకాశానికి అవకాశం యివ్వని వాడె ప్రాజ్ఞుడు".

5

"నాకూ నీవూ, నీ స్నేహితుడు రామారావూ మరొక గొప్ప వుపకారం చేశారు. మీ మాటలవల్లా, చేష్టల వల్లా నా భార్య యోగ్యురాలని తెలుసుకొన్నాను. ఆలోచించుకోగా ఆనాటి నుంచి కళ్లెం వదిలేశాను. నా పెళ్ళాం బహు బుద్ధిమంతురాలు. యిచ్చిన స్వేచ్ఛనైనా పుచ్చుకోలేదు. యెక్కడికి కావలిస్తే అక్కడికి వెళ్ళమన్నాను. యెవరిని కావలిస్తే వారిని చూడమన్నాను. యెక్కడికి వెళ్ళకోరలేదు. యెవర్నీ చూడకోరలేదు. నాకు నీతో లోకం. మరి యెవరితో యేం పనంది. అలాగే సంచరించింది..

దాని చర వొదిల్చావు. అది నా చర కూడా వొదలడానికి కారణమైంది. హయ్యరు మాథ మిటిక్సు చదువుకున్నావా? లేదు. పోనియ్యి"

కాల్‌బెల్ టింగ్‌మని వాయించాడు. కీలుబొమ్మలాగ మెటిల్డా ప్రవేశించి గుమ్మం లోపున నిలబడింది.

"కాఫీ యియ్యి"

బల్ల మీద రెండు గిన్నెలతో కాఫీ అమర్చింది.

"నీక్కూడా పోసుకో"

మొగుడు కేసి "కూడునా యిలాంటి పని" అనే అర్థంతో చూసింది.

"పర్వాలేదు, నువ్వు కూడా తాగు; మన స్నేహితుడు" అన్నాడు. గాని ఆమె తనకు కాఫీ అమర్చుకోలేదు. ప్రక్కను నిలుచుంది.

"పోనియి, కూచో," అన్నాడు, కూచోలేదు. నేను భార్యాభర్తల సరాగానికి సంతోషించాను. నేను అందుకు కొంత కారణభూతుణ్ణి కదా అని మెచ్చుకున్నాను.

కాఫీ పుచ్చుకున్నంతసేపూ అతను చెప్పిన మాటలు, తన భార్యకు చదువు చెబుతున్నాననీన్నీ, అమేషా రామాయణం, భారతం చదువుతున్నట్టుందనీ, తను ఫలానా ఫలానా చోటికి తీసుకు వెళ్ళాననీ, కులాసా దిలాసా చూపించానని. అంతట నా చదువు మాట కొంత. చాలా విద్వాం సుడని కనుక్కున్నాను.

వెళ్ళిపోయేముందు "మరి నువ్వు వెళ్ళిపో"

●

వ్యాసములు

Blank

మాట, మంతి - 1
గ్రామ్య శబ్ద విచారణము

నవంబరు 5వ తేది శశిలేఖలో మ. చినపురుషోత్తం పంతులుగారు మొదలైనవారున్ను, 7వ తేదీని మా మిత్రులగు మ. లక్ష్మణరావు పంతులుగారున్ను వ్రాసిన లేఖలు చూస్తిని.

శశిలేఖా సంపాదకులు నాకు చాలా కాలము నాటి మిత్రులు. చెడుగు చేతామనే వూహతో నన్నుగూర్చి యేమిన్ని వ్రాయరు, అచ్చొత్తరు. కాక, యేమి ప్రచురించినా, మా స్నేహానకు భంగము రాబోదు.

విద్వాంసుల ధోరణులు వేరు వేరు రీతుల నుంటవి. హాస్యరసము మీద కొందరి కలము పరుగులిడుతుంది. కొందరి బుద్ధులు దోషాన్వేషణములో వాడితేరుతవి. మరికొందరి బుద్ధులు తిట్లకు తీరివుంటవి. ఈ మూడు రీతులూ చాలినంత లేకపోవడము వల్లనే, మన భాష యిప్పటి యీ దురవస్థలో వున్నదని నా అభిప్రాయము.

కాని, కన్ను కొంచెము తెరచి, యితర దేశములలో భాషలు యేలా పెరుగుతున్నవో, అదిన్నీ, గత కాలములో మన దేశభాషలు యెట్లు పెరిగినవో అదిన్నీ, కాని; శ్రద్ధతో భాషా శాస్త్రమును కరచి, గ్రాంథిక వ్యావహారిక భాషలను పరిశీలించి, మరి తప్పులు పట్టతలవడితే, ఉభయ తారకంగా వుండును. తీర్పులు చెప్పడం సులభం; విద్యా పరిశ్రమ కష్టం.

అంతవరకు యెవరి స్వభావానుసారముగా వారిని వ్రాయనిస్తేనే తప్ప, పేపర్లకు యీపాటి వ్రాయడమూ వుండదు. అచ్చు ఆఫీసులు మూసి, పత్రికా సంపాదకులు తపస్సుకు కూచోవలసి వస్తుంది.

ఇక మా మిత్రులు మ. లక్ష్మణరావుగారి మాట–మ.రాయప్రోలు సుబ్బారావు పంతులుగారు యేమివ్రాశారో నేను చూచియుండలేదు. లక్ష్మణరావు గారి వ్రాతను పట్టి చూడగా వారికి, వాడుక భాషయందు నిరసన భావం వున్నట్టు కనబడుతుంది ఏలనో? వారు దయచేసి కారణము చెప్పుదురు గాక.

గత కాలములో నవమాష్టం పారాయణము చెయ్యడమందు నిపుణులైన బ్రాహ్మణ వుద్యోగస్థులు రయితును, రత్రను, పరిపాటిగా, ఒక స్వారస్యమైన తిట్టు తిట్టుతూ వచ్చేవారు.

ఇప్పుడైనా కడపెడలను ఆ శబ్దం, వినబడ్డం కద్దు. యీనాడు కొందరు పండితులూ, కవులూ అట్టిదియే, ఆ గ్రామ్యోక్తివొకటి. గ్రామ్య భాషను గురించి వినియోగించుదురు.

వారిలో తెగబడి దీవించినవారు శ్రీ బాలకవి భోగరాజు నారాయణమూర్తిగారు, వారు వ్రాసిరి –

గీ. అజుని సృష్టి విచిత్రమేమందు నౌర
ఘనుల నిరుపమ పాండిత్యగరిమమేమొ
అంబురాసిలో గాలకూటంబు వోలె
గ్రామ్యభాష కొత్తగా ప్రబలె నిపుడు.

గీ. నిరత మవలక్షణంబుల నెగడుచుండి
ఆంధ్ర భాషతోఁబోరాట మాడదొడగె
లంజసంతతి సొత్తుకై లావుమించి
యౌరసునితోడ బోరాటమాడునట్లు.

సీ. నవనవాలంకార నవ్య వైభవమన్న
దలనొప్పియట దీని సరణి యేమొ
మహిని వ్యాకరణోక్తి మాటలాడుటయన్న
వాంతి యౌనట దీని వరుసయేమొ
సాహిత్య విధ్యుక్త సల్లక్షణములన్న
నురిబోసికొను దీని సరణియేమొ
వివిధ భవ్యాకార వృత్తగీతములన్న
మూలడాగును దీని లీలలేమొ

గీ. తగుదునని తానుగూడను తగవులిపుడు
సేయగాబూనె దెల్గుతో వేయి యేల
ఆంధ్రభాషా వధూటీ గృహాంగణమున
దాసియై మెలగుటకు నైన దగునె చెపుడ.

Appearances are deceptive – అని వొక ఆంగ్లేయోక్తి కలదు. తిట్టగానే, అసూయ కాబోదు. భూషించగానే, అనురాగం కాబోదు. ముద్దుతిట్లూ, భక్తి తిట్లూ, రస భరితములు. నారాయణమూర్తిగారి తిట్లు కూడా అట్టివేమో యని సందేహం పొడముతున్నది. లేని యెడల అవలక్షణములు వారి కవిత్వమందు వారేల వాడుదురు?

వీరు ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచికకు వ్రాసిన పైపద్యములు కాక, శ్రీ రాయబహద్దర్ వీరేశలింగం పంతులు గారి లైబ్రరీని గురించి ఆంధ్రప్రకాశికకు వ్రాసిన పద్యములను కూడా నేను చదివితిని. అందు కొన్ని స్వారస్యములు కానవచ్చినవి.

1) స్వభాషను దేశమునందునన్ జీవవినాశ ఘోరమును బొందగనీయక.

2) పూజితమై కవీంద్రసుమపుష్కలమై ద్విజరాజపుంజమై
 చెలంగు నీ రాజమహేంద్ర పట్టణ వరస్థిత బాలక పుస్తకాలయోర్వీజము,

3) కల్పతరోపమానమై

4) నవనవ గ్రంథసంధానుడై యే కవి

5) అతులతేజసంయుతంబయి

ఈ సంస్కృత ప్రయోగములు మిక్కిలి సరళములు కావనుకుంటాను. ఇక తెనుగున కళలు ద్రుత ప్రకృతికములతో సంబంధించిన నియమములను వీరు సంస్కరించినట్లు కనబడుతుంది.

1) చాల యుపద్రవమయ్యె.

2) దేశభాషలందెల్ల యనుచు.

3) కథల నవ్వుల కల్లమి కలలబడుట.

4) భాషను చక్కగా.

5) అటుచేతురు గాక.

ఇది గ్రామ్యమునకు వృత్తి కల్పించుట కాదా! బలియులు బలియురు కావలయును.

పై వ్రాసిన మాటలు, రాయవలసివచ్చినందుకు చాలా చింతిస్తున్నాను. బాలకవులు ప్రతిభావంతులని వింటిని. మన ప్రాచీనకవుల గ్రాంథిక భాషలో రాయడమన్నది గరిడీవిద్య. భగవంతుడు కాళ్ళు యిచ్చినందుకు సుఖంగా నడవక గెడలెక్కుదురు; యేమి చెయ్యను?

రామాయణమును తెలుగు చేసిన మ. వావిలికొలను సుబ్బారావు పంతులుగారు కూడా ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచికలో గ్రామ్యమును గురించి సరసముగా కొంత ముచ్చటించిరి. "కులటయగు మాతకన్న బతివ్రతయగు మాత యెక్కువ పూజ్యురాలైనట్లు, గ్రామ్యభాషకన్న లాక్షణిక భాషయే ప్రశస్తమని బుద్ధిమంతులెల్ల నంగీకరింతురు. అట్టి సలక్షణ భాష నుపేక్షించినచో గలుగు ననర్థములు పెక్కులు గలవు. గ్రంథవిస్తరభీతి సంక్షేపించెద. గాని తుద కాంధ్రపదము నామావశిష్టమగు".

పరభాషల నేర్చుట కడుపుకూటి విద్యగా నెంచి ఇంకొక చోట రాయడంలో సుబ్బారావు పంతులుగారు పరభాషల నేర్చుట కేవల గర్హ్యము కాదనుటకు ప్రమాణముగా యీ కింది పద్యమును వుదహరించిరి:

క్షితి మ్లేచ్ఛభాష శృతి గ
ర్హితమగునట్లే నని ధరిత్రిని దానిన్।
మతిరోసి విడువగూడదు
సతతము వ్యవహారహాని సంధిలు కతనన్ ॥

పై పద్యమున మ్లేచ్ఛభాషయని రాయడములో అప్పకవి తురకల భాషను మనస్సులో వుంచుకున్నాడు. ఆ కింది ఉదాహరణములను చూడండి. సుబ్బారావు పంతులుగారు యింగ్లీషు భాషను మనస్సులో వుంచు కొనిరి. గాని శృతి గర్హితమయిన మ్లేచ్ఛితము, యిది గాని, అది గాని కాదనుకుంటాను.

పతంజలి, వ్యాకరణాధ్యయన ప్రయోజనములను చెప్పడములో, శతపథ బ్రాహ్మణంలోని ముక్కొకటి యెత్తి రాసినారు.

తె సురా, హేలయో, హేలయ ఇతి కుర్వన్తః పరాబభూవుః।
తస్మాద్బ్రాహ్మణే న మ్లేచ్ఛితవై నాపభాషితవై।
మ్లేచ్ఛోహవా ఏషయ దపశబ్దః।

మరివొకచోట మహాభాష్యంలో – గరీయా నపశబ్దోపదేశః। ఏకైకస్య శబ్దస్య బహవో అప భ్రంశాః। తద్యథా గౌరిత్య శబ్దస్య గావీ । గోణీ, గోతా, గోపోతలికేత్యేవమాదయోపభ్రంశాః”

శృతిదృష్ట్యా, సంస్కృతపు మాట, లోకులనోట మారి సంస్కృత లక్షణమునకు పొందక పోగా, అట్టిమాట మ్లేచ్ఛితము లేక అపశబ్దమగును. అంతేగాని తురకమూ, యింగిలీషూ మ్లేచ్ఛితములు కావనుకుంటాను.

ఉద్యోతంలో నాగోజీభట్టు “నమ్లేచ్ఛితవై ఇత్యేత న్మ్లేచ్ఛభాషా విషయ మితి భ్రమనివృత్త్యర్థం తద్వివరణం నాపభాషితవై ఇతి అపశబ్దత్వం వ్యాకరణానుగత శబ్దస్యేషద్భ్రంశన ఏవ ప్రసిద్ధ మితి భావః॥ నను మ్లేచ్ఛోనామ పురుష విశేషో దేశ విశేషోవాస కథ పమశబ్దో॥ త అహ ఘజితి। నిన్దావచనా న్మ్లేచ్ఛతే రితి భావః। నిన్దా చ శాస్త్ర బోధిత విపరీతోచ్చారణేన పాపసాధనత్వాత్। ఏవం చ మ్లేచ్ఛా ఇత్యస్య నిన్ద్యా ఇత్యర్థ ఇతి దిక్”

వేదదృష్ట్యా, అన్య దేశభాషలకు మ్లేచ్ఛిత దోషము వర్తించనేరదు. “గ్రామ్యము నందు గల యనేక దోషంబుల గ్రహించియే పూర్వులు “అపశబ్దం ప్రయుంజానో రౌరవం నరకం వ్రజేత్” అని శాసించి” రని సుబ్బారావుగారు ఒక బాంబును నా బోట్ల మీద విసరజూడగా అది, పంతులు గారి చేతిలోనే పేలినది. యుక్తమే కదా?

సుబ్బారావు పంతులుగారు రామాయణము తెనిగించినారు. వారి తెనుగు సంస్కృత పదములతో నిండివున్నది. వీరి సంస్కృత ప్రయోగములలో మ్లేచ్ఛితములు అక్కడక్కడ కలవు.

"గావీ, గోణీ, ఆణవయతి" ఇత్యాది అపభ్రంశములను పఠించిన శిష్టేతరులకు, లోకసిద్ధి అయినా శరణమై యుండెను. స్వసిద్ధాంత ప్రకారము, పంతులుగారికి యే శరణమూ కానరాదు.

గాని, ఉద్యోతంలో "ప్రకరణాచ్ఛక్రత్వం గోయం నిషేధః" అని – అహోబలపండితీయములో అతయేవ వ్యాకరణ మహాభాష్యే సర్వోప్యపశబ్ద నిషేధః క్రతువిషయ ఏవ ఇతి ప్రతిపాదితం" ఇటువలెనే శబ్ద కౌస్తుభంలో కూడా మహా భాష్యమందు "యాజ్ఞే కర్మణి సనియమో అన్యత్రా౽ నియమః" ఉద్యోతంలో "యజ్ఞే సుశబ్ద ప్రయోగా ద్ధర్మోపశబ్ద ప్రయోగాదధర్మ ఇతి తత్రైవతయోః ప్రయోగ నియమః తదతిరిక్తస్థలేతు సుశబ్దాపశబ్దయోః ప్రయోగే అనియమః"

ఇలా రాయడంచేత సుబ్బారావు పంతులుగారి రామాయణ మందు నాకు అనాదరణ కలదని భావించకండి. వీరి కవిత్వం సాఫైనది. వీరి దైవభక్తి అందరూ యెన్నతగియున్నది. తెనుగులో వీరిపాండిత్యము అసమానము, గాని తెనుగులు నేర్చి, వీరి ఆంధ్రీకరణమును చదువుట కన్న, సంస్కృతంలో మిడిమిడి జ్ఞానం సంపాదించుకొని వాల్మీకి రామాయణం చదువుకోవడమే శ్రేయమని నా అభిప్రాయము.

ఆంధ్రపత్రికలో "గ్రామ్యము నిరసించుచు" వీరు వ్రాసిన వ్యాసమును బ్ర.శ్రీ. కాశీభట్ల బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు పొగిడి, తమ పత్రికలో ప్రచురించిరి. బ్రహ్మయ్యశాస్త్రి గారు కూడా వ్యావహారిక భాష "అందరి నోటంబడి కులటవలే భ్రష్టత నందియుండును" అని వ్రాసిరి. బ్రహ్మయ్యశాస్త్రుల్లు గారి దర్శనము నేను చేసి వుండకపోయినా చాలా కాలమునుండి వారి నెరుగుదును. వారిభాష నిర్దుష్టము. విద్యయు, తత్వాన్వేషణమును వారికి వ్యసనములవుటచేత, మాలో అభిప్రాయ భేదములున్నా వారియెడల నాకు విశేష గౌరవము కలదు.

వాడుక భాషను గురించి నా అభిప్రాయములను ప్రమాణములతో విమర్శించినవారు వీరొక్కరే. సమాధానములు, మరివొకచోట చెప్పదలచితి గాని, వారు ఉదహరించిన యింగ్లీషు పుస్తకములు ప్రస్తుత వాదమునకు ప్రసక్తములు కావు. ఇక వారి వాదమునకు సంస్కృత వ్యాకరణము యెటుల సహకారియో తెలియవలసి వున్నది. కన్నడ గ్రాంథికభాష మారుచు వచ్చెను గదా? ఆ మారుదలకు ఆదేశపు శిష్టులు యెటుల వొప్పిరో? తెనుగు గ్రాంథికభాష మాత్రము మారలేదా?

ఈ మధ్య యిలస్ట్రేటెడ్ లండన్ న్యూస్ అను పత్రికలో చెస్టర్‌టన్ (Chesterton) అను బుద్ధిశాలి, వైరుధ్యం లేని విరోధమును గురించి చమత్కారంగా ముచ్చటించిరి. సీమలో (Unionist versus Freetrader) అనునది, అటువంటిదే. పాత గ్రాంథిక భాషను, సలక్షణముగా వ్రాయ వలసినదన్న శాస్త్రుల్లుగారి మతమునకున్నూ, శిష్టులు యీనాడు వాడుకుంటూ వున్న భాషలో నుంచి కొత్త గ్రాంథిక భాషొకటి కల్పించుకోవలసినదన్న నా మతమునకున్నూ, వైరుధ్యం యెక్కడ? మా జాగాలే వేరు.

పరిశీలించి చూడగా, శాస్త్రుల్లుగారికిని, నాకును అభిప్రాయభేదము చాలా తక్కువ. గ్రాంథికభాష వాడుక చేసేవారు, దాని నియమములను పూర్తిగా మన్నించవలసినదనే నా అభిప్రాయము. ఆ భాషను సాధించలేని వారు, అనగా, లోకానికల్లా బ్రహ్మయ్య శాస్త్రులుగారి వంటి పది మంది తప్ప కడమందరూ, వాడుకభాషలో నుంచి సులభ సాధ్యమైన వొక కొత్త గ్రాంథిక భాషను కల్పించుకుంటే, శాస్త్రులు గారికి యేమికొరత?

వాడుక భాషను కులట అని మర్యాద చేసే పండితులు, దానిని దూరముగా విసర్జించక యేల వాడుక చేతురో? వారు "యాంటీనాచ్" కారు గాబోలును.

ఇక కళింగ దేశ చరిత్ర మాట :– దానిని గురించి మా మిత్రులు నాతో ముచ్చటించినప్పుడు, వారు కోరకముందే వారి నిర్ణయములను యెరిగిన వాడ నౌటచేత, యిదివరకు నలుగురూ వ్రాస్తూ యున్న భాషనే వ్రాతునంటిని. అట్టి వొప్పుదలకు కారణము దేశమున చరిత్ర జ్ఞానము విరివికావలెనని మా మిత్రులు చేస్తూ వున్న మహోద్యమమునకు తోడ్పడను అభిలాషే. అంతేగాని యిప్పుడు గ్రంథకర్తలువ్రాస్తూ వున్న అత్యంత కృత్రిమ భాషకంటె, బ్రాహ్మణాదులు వాడుకొనే భాష మంచిదని తెలియకకాదు.

ఇప్పుడు లక్ష్మణరావు పంతులు గారు నాకు వొక చిక్కు తెచ్చిపెట్టినారు. వారు రాసిన లేఖలో లక్షణ ప్రయుక్తమనే మాటొకటి ప్రయోగించారు. ఈ లక్షణం స్వభావం యెట్టిదో వారు కొంచెము శ్రమచేసి పత్రికా ముఖంగా లోకానికి వ్యక్తీకరిస్తే ఉపయోగంగా ఉంటుంది.

వ్రాతను బట్టి పోల్చుకుందామని, విజ్ఞాన చంద్రికా గ్రంథమాలలో చటుక్కున చేతికి వచ్చిన ఆంధ్రుల చరిత్రను తీసి చూస్తిని. దానిలో భూమిక మా మిత్రులు రాసినదే. మొదటి వాక్యకదంబమును చదివి చూడగా, భాష, లక్షణానుసారంగా వున్నట్లు నాకు కానరాలేదు. "అనియమాద్గ్రామ్యం హియత్వపభ్రంశః" అనే లక్షణము ప్రమాణం అయిన యెడల, ఈ భాషకు గ్రామ్యత గట్టిగా పట్టి వున్నది. గ్రామ్యంలో దిగిన వెనుక ఆగడం యెక్కడో!

అది అటుండగా "గ్రామ్య శబ్దార్థం యేమిటి?, శతాంధాః కూపం ప్రవిశంతి" వొకడన్నాడని వొకడనడమేనా, తత్వ విచారం కద్దా? సంస్కృత భాషా కావ్య శాస్త్రములో మోటుమాటకూ, మోటు అర్థమునకూ, గ్రామ్యత అని పేరు పెట్టిరి. ఇది వొక కావ్య దోషము. అహోబల పండితులు దీనిని గురించి కొంత రాసినారు. (రాజా భుజంగరావుగారి పుస్తకములో 117 పేజీ చూడండి)

గ్రామ్య శబ్దానకు సాధారణమైన అర్థము మోటు. ఈ శబ్దమునకు విరోధి "నాగరము, నాగరికము, నాగరకము" ఇంగిలీషులో నాగరికము Polite, refined అందురు; గ్రామ్యము Low, vulgar అందురు.

"శబ్దేపి గ్రామ్యతాస్త్యేవ సా సభ్యేతరకీర్తనాత్" శిష్టులు రాత్రీ పగలు వాడుకచేసే భాషను గ్రామ్య మనడము, అనాలోచితమనుకుంటాను. అదే గ్రామ్యమౌట నిజమైతే, ఇప్పటి మన గ్రంథకర్తలంతా గ్రామ్య జనమే, ఒక్క మహా మహోపాధ్యాయులు తక్క! "పామరాదిప్రయుక్తంయత్త ద్గ్రామ్య మభిధీయతే."

గనుక యిటుపైని బ్రాహ్మణాదులు వాడుకొనే నాగరికమైన భాషను పండితులు గ్రామ్యమ నకపోవడము ఉచితమని భావిస్తాను. నాగరమని దానికి పేరు పెట్టి, గ్రామ్యమును వొక చీడీ దించితే, శబ్దౌచిత్యము సాధిత మవుతుంది.

"అనియమాద్గ్రామ్యం హి యత్వపభ్రంశః" అని కొందరనగలరు. ఆ మాటకు వస్తే, నియమం లేని భాషే వుండదు. ఒక వేళ వుండుననుకున్నా, గ్రామ్య భాషకు వొక నియమం చేసుకుంటే, గ్రామ్యత పోవలెను. ఈ కారికరాసిన వైయ్యాకరణుడు అయితేనేమి, అహోబల పండితుడైతేనేమి, సంస్కృత లక్షణానుసారంగా, తెనుగుకు లక్షణం కల్పించకోరి, అసందర్భములు కల్పించుకున్నారు.

కాదంటిరా, నియమమంటే యేమిటో, సంస్కారం అంటే యేమిటో, వాటి స్వభావమెట్టిదో వాటి చరిత్ర మెట్టిదో స్పష్టముగానూ, విపులముగానూ యెవ్వరేని ఉపన్యసించి మమ్ముల తరింపజేతురు గాక. సాంకేతిక సుప్రసిద్ధ పదములు కూడా యెట్టివో తెలియగోరితిని.

గ్రామ్య, మ్లేచ్ఛిత, అపభ్రంశ శబ్దములను గురించి ముందు వ్రాసెదను. గ్రామ్యమును గురించి మా మిత్రులు బ్రహ్మశ్రీ వేదం వేంకటరాయ శాస్త్రులువారు చాటలు చెరిగి చర్చించినారు. వారు గ్రామ్యభాషను రాసిన కొన్ని పాటలు బర్న్స్ అను మహాకవి పాటలను పోలి యున్నవి.

గ్రామ్య భాషను గురించి యెవరేమి ప్రచురించినను, దయచేసి ఆ పత్రికల నాకు అంప వేడెదను. గ్రామ్య భాషా చర్చ గోరిన పత్రికా సంపాదకులు గ్రామ్యమును గురించిన నా వ్యాస ములు వారి పత్రికలలో యెత్తి ప్రచురింతురు గాక.

ఇంతవరకు వ్రాసిన పిదప మా మిత్రులొకరు శ్రీ బాలకవి గారి విమలా దేవి అను నవలను నాకిచ్చిరి. స్థాలీపులాకన్యాయముగా పరిశీలించ ఈ ప్రయోగములు కానవచ్చినవి. (అ) అనవసరమైన చోట్లను అనగా అనుకరణము లేని చోట్ల అన్య దేశములు.

సూచీ పత్రములో ఔరంగజేబు ఖాయిలా, యాఖుదా యా అల్లా, హుషారీ, ఖత్తల్ – ఇట్టివి చాలా కలవు (ఆ) సంధి విసంధుల తోవలు కానరావు; వఱకు ఆంధ్రోపాధ్యాయ పదవి; గ్రంథకర్తను అగు; సమగ్ర సృష్టియనియు, ఇందు; అప్పుడు; ఇందిర; ఇట్లు – ఉదయమున॥ గార్లు – ఆశ్చర్యాతి రేకము చేత॥ రాజసింహుడు– అతని ఏమి యీ యన్యాయము ॥ ఇంతలో నా రాజభటులు ఆ పురుషుని ఈడ్చుకొని బాటసారిని సమీపించిరి.

(ఇ) తనకు గల - నుత్సాహము ॥ విరిచి - గట్టినాకిది యే ప్రథమ ప్రయత్నమని - దెలుపుచుండ; రాజ్యము నకు వారసననియు (వారిన్ లేక వారిస) చంద్రావతి మహారాణిని బట్టి తెచ్చిన యాతడు సంతోషాతిశయమున ॥

ఈ) న్యాయమైన ఆడుది ॥ సాటివంశజుడే ॥ అన్యధా తలంచి ॥ సంరక్షణ ॥ స్మరణ ॥ ఈ ప్రయాస కూడ ॥ కుంభ కర్ణుని పాత్ర ॥ నిర్ఘాతపడి ॥ అర్ధపూర్ణ దృష్టి ॥ సృష్టింపబడె ॥ అంతా రామమయం (మిగిలినపాట సంస్కరించబడినది) నీవు చింతాక్రాంతయై ॥ దండన ॥ ఘటనము। సాహాయము ॥ జాగ్రత్తగా ॥ అసహ్యాపరుడు (అసహ్యా పాత్రుడనుటకు॥) ఇతరత్ర ॥ తన తదంతరము॥ కుమారిత ॥ భగవాన్ వశిష్ఠుల వారు ॥ ఆపద నివారణోపాయము ॥ ఆడుబడుచు॥

ఇవన్నీ తప్పులని నా అభిప్రాయమని కాదు "అపశబ్ద భయం నాస్తి అప్పలాచార్య సన్నిధౌ" అని చెప్పే వుంచాడు ॥ బాల కవుల ప్రయోగ సరణి కవిత్రయము వారి సరణికి చాలా దూరమనుకుంటాను. (తే.24.11.1910)

మాట - మంతి - 2
ఆకాశరామన్న ఉత్తరాలు

O, would some power the giftie gie us

To see ourselves as others see us - Burns

ఆకాశరామన్న బహు దొడ్డ మనిషి. బహు ప్రాచీనుడు, గాని రాతలు లేని అదృష్టపు కాలములో, ఆయన ఆఫీసు అమలు యెలా జరిగెనో నిశ్చయించలేము. చెట్టు చాటు నుంచీ, పుట్ట చాటునుంచీ ముఖం పెట్టి యెదట చెప్పరాని వార్త కేకవేసి వెళ్ళేవారు కాబోలు. ఇప్పుడు ఇంగ్లీషు వారు, పోస్టు, టెలిగ్రాఫు, ఖణాయించి, వార్తా పత్రికలు ప్రబలిన తరువాత అన్ని ఆఫీసుల వలెనే, స్కై ఆఫీసు పని కూడా హెచ్చినది. డబ్బున్నర ఖర్చుతో మనసులో బిరడా వేసి బిగించుకున్న దుఃఖమును వెలిబుచ్చవచ్చును.

వెనకటి కొక బుద్ధిమంతుడు, తాను చచ్చిపోయినట్లు తనవారికి తంతివార్త పంపెను. టెలిగ్రాఫు యొక్క ఉపయోగమును పూర్తిగా గుర్తెరిగిన వాడితడొక్కడే. డొంకచాటు నుంచి బాణం విసరవలె నంటే, వార్తా పత్రిక చాలా సుళువు. కొంతమంది సైంధవుణ్ణొకణ్ణి ముందు వుంచుకుని యుద్ధము చేస్తారు. యెగిరిపోతే, వాడి బుర్ర యెగిరిపోతుంది. గెలిస్తే యెవడి దెబ్బో అవతలాడు గుర్తెరిగే వుంటాడు. అభిమానం లావుగా వున్న చోట మాత్రం ఆకాశరామన్న గారు ఆటోగ్రాఫ్ లెటరే, అంపిస్తారు. Autograph letter అనగా స్వహస్తలిఖిత లేఖ.

ఈ మధ్య నన్ను కూడా ఆకాశరామన్న గారు అనుగ్రహించారు. అంతవరకూ, వారు ఖాతరీ చెయ్యవలసిన పాటి అధికుడను కానని అనుకుంటూ వుంటిని. యిప్పుడా కొరత తీరినది.

"నేను మిమ్ములనెరుగుదును. మీరు నన్నెరుగుదురో లేదో? అను ప్రశ్నతో శ్రీముఖమును ఆరంభించిరి. తమరి నెరుగనివారెవర"ని ఆ యుత్తరము. కవరు పెద్దాపురము పోస్టున వెడలినది. తమరు ఆ ప్రాంతమున వెలసియుందురు.

కాని, నేను మిత్రుడననియే మిమ్ముల భావించుచుండ బట్టి మిమ్ములను మిత్రమా! యని పిలుచుచున్న లోపమునకు మన్నించండి" ఇది యొక లోపముగా నేను తలంచలేదు.

శ్లో॥ అయం బంధుః పరోవేతిగణనా లఘుచేతసాం ।
పుంసా ముదారచిత్తానాం వసుధైవ కుటుంబకమ్ ॥

ఇదియను గాక దేశమాత పుత్రులమగు మన మందరము సోదర సమానులముగాన మిత్రులనుచున్నాను. ఇది పై శ్లోకార్థ దృష్ట్యా అల్ప దృష్టేమో? మనము జగన్మాత పుత్రులము.

దేశమాత అంటే, వొక చిక్కు కూడా వున్నది. యే దేశం? తెలుగులకు అరవలకు వుండే భ్రాతృభావం చాలా కనిపెట్టేను. బంగాళీలకు హిందూస్థానీలకూ గల ఐకమత్యము కూడా కొంత వరకు చూశాను. మన తెనుగులలోనైనా, దేశ మాతృ పుత్రత్వాద్భ్రాతృత్వం, లెక్చర్లలోనూ, వ్రాతలలోనే కాని, చర్యలలోనూ, ఆలోచనలోనూ, సిగపట్ల గోత్రత్వమూ, స్వప్రయోజకపరత్వమే మెండేమో? మాలవాడు కనపడగానే భ్రాతృత్వం చాలాదూరం పలాయనం చేస్తుంది. మాలవాణ్ణి చూడగానే అమాంతంగా కాగలించుకొని వాడికి దేశమాత పేరు యెత్తడముకు అర్హత లేదని నా గట్టి నమ్మకం. దేశమాత కథ అలా వుణ్ణియ్యండి. ఉగ్గుపాలతో మనము నేర్చిన తల్లిభాష యగు వాడుక తెనుగు భాషకే కొందరు తాళంబట్టుచున్నారు. మిద్దెలు మింగే బావగారికి తలుపులప్పడాలా!

"సంబంధ మాభాషణపూర్వమాహుః" అన్నాడు మహాకవి. పోస్టుద్వారా మాట్లాడుకొన్న మనకు, మిత్రత్వం సిద్ధంకానే ఐంది. దానికి యింత డొంక తిరుగుడేలా! ఆకాశరామన్నను యింగ్లీషు వారు కొంచెము దర్జా తక్కువగా చూస్తారు గాని, స్నేహాలకు దర్జా అంత అడ్డురానేరదని, నా మతం గనుక ఆకాశరామన్న గారితో నేస్తము నాకు యిష్టాపత్తే.

ఇష్టాపత్తే, అంటినా? బ్రహ్మానంద మనవలసినది, యేలనంటిరా, నావలెనే ఆకాశరామన్న గారు కూడా గ్రామ్య భాషాభిమానులు. రత్నములూ, ముత్యములూ కలిపిగుచ్చినట్లు వారు గ్రామ్యగ్రాంథిక పదములతో సొంపైన వాక్యములు రచించిరి.

ఇకవారిలేఖతరువాయి వినుడు : "మహారాజశ్రీ శ్రీవావిలకొలను సుబ్బారావు పంతులు గారు చేసిన రామాయణమును గురించి తాము వ్రాసిన మాటలేమి, శ్రీ విజ్ఞాన చంద్రికా గ్రంథమాల సంపాదకులును, సంస్కృతాంధ్ర మహారాష్ట్ర హూణ, హిందీత్యాది భాషా కోవిదులును నగు శ్రీ లక్ష్మణరావు పంతులు గారిని గురించి తాము వెలిబుచ్చిన యుద్దేశ మేమి? శ్రీ బాల కవి భోగరాజు నారాయణమూర్తిగారు మున్నగు వారిని గురించి తాము ప్రసంగించిన సంగతు లేమి మాకు చాలా హాశ్చర్యము కలుగజేయుచున్నవి. పులిని చూచి నక్క వాత పెట్టుకున్న దని నటుల మీ చర్య తోచుచున్నది. బహుశహ ఈ పై ముక్కలు అచ్చు వెయ్యడముకు వీలు వుండదు. అవి కాన్ఫిడెన్షల్ confidential not meant for publication మరియు "మీరు విద్యాధికులయ్యును, ప్రస్తుతము దేశము శాంతి కొరకు పాటు పడుచున్నదని తరుచు పత్రికలను చదువుచున్న తమకు తెలిసియున్నను, మీ వ్యాసము ఆ కల్లు త్రాగెడు వారి వ్యాసము వలె

తోచుచున్నది. "నిజముగా ఆలోచించి చూడగా మీకు అనుభవమే యెక్కువగాని విద్యా నైపుణ్యత తక్కువ. గుట్టు మట్టు నాకు తెలుసును. సంగతులన్నియు పత్రికా ముఖమున ప్రచురపరచమనిన ప్రచురపరచుతాను. గాని తమ యిట్టి గొప్ప కీర్తి ఆంధ్ర మహాజనులకు తెలియచేయ నా కిష్టము లేదు. అయినా మీ శలవేమిటి? పంతులు గారూ... దిక్కుమాలిన హాస్యోక్తులతో ఎదటి వారి మనస్సు నొప్పి కలుగచేయకండి. ఏమంటారు? నామాట నమ్ముతారా నమ్మరా? ప్రస్తుతము ఇంతటితో చాలించినాను, మీకు నా యుత్తరము వల్ల బుద్ధివచ్చినటుల పత్రికా ముఖమున ప్రచురించండి. నేనెవరినో మీ రెరుగుదురా? కొద్ది రోజులలో మిమ్ములను కల్సుకొని అప్పుడు చెపుతాను"

లేఖారంభమందు ఆ ప్రశ్న చూడగానే, మీరెవరో యెరుగుదుననుకున్నాను గాని, లేఖాంతమందు ఆ ప్రశ్న తిరిగి పఠించడము వల్ల సందేహమునకు కారణమైనది. "పంతులు గారూ" అని నన్ను నొక్కి పిలవటం చూడగా, ఆకాశరామన్న గారు పంతులుగారు కారని అనుకుంటాను, 'మాకు' అని బహువచనం ప్రయోగించటం చేత–యేమనుకోవడమునకూ పాలు పోకుండా వున్నది. మీరేమనుకుంటారు? సహస్రపాదాక్షి కాబోలు.

ఆకాశ ఆస్థానము నుండి నాకు ఈ ఫర్మానా జారీ కావడమునకు కారణము తప్పకుండా నాకు బుద్ధి రావలెననే. బుద్ధి వచ్చిదనదన్నమాట తాము నిరఖుగా తెలిసికొనగోరియే పత్రికా ముఖమున ప్రచురించమని వ్రాసిరి గాని నేను యెట్లు ప్రచురించగలుగుదును? చిన్ననాటి బెత్తపుదెబ్బల వల్ల బుద్ధి రాలేదు. పెద్దల మాట వినక దాట్లు వేసినపుడు కాలు విరిగినా బుద్ధి రాలేదు. నాటికి, నేటికి యెప్పటికప్పుడు బుద్ధిని యెంత ఆసక్తితో బతిమాలి పిలిచినా రాలేదు. అరవై యేళ్ళకి అగ్గిగండం అన్నట్లు, యిప్పుడు మామిత్రులు నొక్కి నొక్కి వ్రాసినారని బుద్ధిని విరిచికట్టి తెచ్చి పెట్టుకున్నా భరించడం కష్టం. ఆ శ్రమ నేను పూనుకోజాలను. మిగిలివున్న నాలుగు రోజులూ కొంచెం స్వేచ్ఛగా బతకవలెనని వున్నది. యెవరి కుండదు? అంతేగాక, నావంటి వాళ్ళకు కూడా బుద్ధి కలిగితే బుద్ధి చవకైపోతుంది. కనుక ఆ బుద్ధన్నదేదో ఆకాశరామన్న గారు భద్రంగానూ, రహస్యముగానూ దాచుకుంటేనే విలువ.

ఆకాశరామన్న గారి మాటయందు నాకు గట్టి నమ్మకమే గాని బుద్ధిరావడమన్న మాట మట్టుకు అబద్ధం. బైబిలులో "ది పేరబిల్ ఆఫ్ టెన్ టాలెంట్సు" అని నీతిబోధకమైన కథ వొకటి వున్నది. (The Parable of ten talents) భగవంతుడు ప్రతి మనిషికీ లావో, కొంచమో ప్రతిభను యిస్తాడు. యెక్కువ యివ్వలేదని తక్కువ ఉన్నవాడు సోమరియై వుండకూడదు. తన స్వల్ప ప్రతిభను పూర్తిగా వినియోగపరచ వలసి వుంటుంది. గాన నాకు చేతనైన రీతిని యిటుపైని కూడా రాయడమునకే తలచియున్నాను. గాని ఆగతలుచుకోలేదు. దేశము శాంతి కొరకు

పాటుపడుచున్న రోజులలో నా రాతల వల్ల పితూరీలు కలుగునని ఆకాశరామన్న గారు భయపడు చున్నట్టు కానవచ్చినది. ఏల నీ భయము? మేమంతా తిట్లాటలకు వీరులము గాని, తుపాకి పేల్చడం నేర్చి వుండలేదు. నేర్చిన వారివైనా తుపాకులు తుప్పట్టివున్నవనుకుంటాను.

ఏతావతా నేను హాస్యోక్తులు రాయడము మానకుంటే ఆకాశరామన్న గారు నా గుట్టు మట్టు ప్రచురించి నా గొప్ప కీర్తి ఆంధ్ర మహాజనులకు వెల్లడి చేస్తారట. ఇంతకన్న లోకోప కారమూ, నాకు ఉపకారమూ కద్దా? కోహం? అనే ప్రశ్నతో ఆరంభమైంది వేదాంత చర్చ అంతాను. నా గుట్టుమట్లేవో నాకే తెలియవు గదా, వారు శ్రమచేసి కనిపెట్టి చెప్పడం కన్న మిత్రత్వం వుండునా? లేక యే కారణము చేతనయినా వారికి నా యెడల ఆగ్రహము పొడమి, పత్రికా ముఖమున నాలుగు రానిత్తుమని బెదరించ తలచియుందురా? వృధా శ్రమ. ఒక రాతి స్థంభమును భూషిస్తే యెంత చరితార్థమో నన్ను మన్నించినా అంతే. ఆనందమహారాజును యెరిగిన నరుడికి ఆగ్రహం ఉండబోదు.

అయినా నేను ఆకాశరామన్న గారికి యే విధమైన అపరాధమైనా చేసివుందునా అని తలపోసి చూస్తిని. కాన రాలేదు. శ్రీ సుబ్బారావు పంతులుగారూ, లక్ష్మణరావు పంతులు గారూ, బాలకవి గారూ నా మాటలను అపరాధముగా తలచవలసిన వారు కారు. వారు ఆరి తేరిన గ్రంథకర్తలు. అయితే వారికి లేని ఆగ్రహము ఆకాశరామన్న గారికి కలుగునా? ఒక కథ వుంది.

వెనుకటి కొక గొప్ప ప్రభువు ఒక మహా పండితుణ్ణి అడిగెనట. యేమండీ మీరు భంగు పుచ్చుకుంటారట; నిజమేనా? అని. అప్పుడు ఆ వార్త విన్నవించియున్న మహానుభావుడు యెదటనే వుండెనట. అందుకా పండితుడనెను, "మహారాజా! నేను భంగు సేవిస్తానన్న మాట సత్యమే గాని, మత్తు మట్టుకు యీయనకు కలుగుతుంది".

లోకంలో యిట్టి వింతలువున్నా, ఆకాశరామన్న గారికి మట్టుకు నిజంగా నాపైని కోపం లేదు. ఈ మధ్య ఒక కవి సరికొత్త వృత్తమున నా రూప రేఖా విలాసములను వర్ణించిరి, యీ లేఖలో ఆకాశరామన్న గారు నా గుణసంపత్తి వర్ణించిరి. మొత్తము మీద తమ హస్తము హాస్యరసము వ్రాయుటలో నిరర్గళమయినదిగా తోచుచున్నది అని వ్రాసి, మీరు విద్యాధికు లయ్యును అని వ్రాసి, తిరిగీ నిజముగా ఆలోచించి చూడగా 'మీకు అనుభవమే యెక్కువ గాని విద్యా నైపుణ్యత తక్కువ' అని వ్రాసిరే అని శంకించగలరు. వారు శలవిచ్చిన రెండు మాటలూ యథా ర్థమే. శిష్టా నవగతములైనట్టిన్నీ, మ్లేచ్ఛ ప్రయుక్తములైనట్టిన్నీ "పిక, నేమ" ఇత్యాది వైదిక శబ్ద ముల అర్థము శాస్త్రము వల్ల కల్పించుకోవలసినదా లేక, మ్లేచ్ఛ ప్రయోగమును

అంగీకరించ వలసినదా అని ప్రశ్న వేసుకుని శరభస్వామి పలికెను. "యత్తు అభిముక్తాః శబ్దార్థేషు శిష్టాః ఇతి, తత్రోచ్యతే అభియుక్తతరాః పక్షిణాం పోషణే బంధనేచమ్లేచ్ఛాః" అని నాకు శాస్త్రములు రావు గాని చిన్ననాడు బొమ్మలాట నేర్చుకున్నాను.

ఆకాశరామన్న గారి మాటలకు గూఢార్థం కూడా వొకటి వున్నది. స్టెడ్ (Stead) అను మహా ప్రాజ్ఞుడు ఈ నెల రివ్యూ ఆఫ్ రివ్యూజ్ (Review of Reviews) అను పత్రికారత్నములో యిప్పటి పార్లమెంటు యెలెక్షనుల (Elections) ను గురించి ప్రజల తరపున వ్రాస్తూ హ్విట్టియరు (Whittier) అను కవి రాసిన రెండు చరణములు ఉదహరించిరి :

> I set the plain man's common sense
> against the Pedant's pride.

విద్యల విషయమై ఆకాశరామన్న గారి అభిప్రాయములను ముందు విపులముగా వ్యాఖ్యానము చేసి చెప్పుదును. రాస్తే వారే రాయాలి. వ్యాఖ్యానం చేస్తే నేనే చేయాలి.

మనుష్యుల విద్యలను పోల్చడమే కాకుండా, ఆకాశరామన్న గారు వైద్య శాస్త్రంలో కూడా ఉద్దండులు. చేవ్రాలు చూసేటప్పటికి యీ మనిషికి బహుమూత్ర రుగ్మత వుందని పోల్చుకుంటారు. డాక్టర్లుపోల్చుకోలేకపోతే లేక పోదురు. అది వాళ్లలోపం.

నా అదృష్టం యెట్టిదో గాని నాకు పరిచయం కలిగే మనిషల్లా వేలలో యెన్న తగినవాడై వుంటాడు. కోట్లలో యెన్నతగినవాడై వుంటాడు. నాటికి నేటికి ఆనందమహారాజు వలె లోకానికల్లా యెన్నతగినవాడై వుంటాడు. ఆకాశరామన్న గారు కూడా యెక్కడో వొకచోట ఆ గణనలో రావలసినవారే. పరుల గుణములు కనిపెట్టుటలో నేనే ప్రవీణుడనని నా గర్వం.

చిన్నతనంలో బొమ్మలాట నేర్చి వుండుట చేత లోకమనే రంగంలో చిత్రకోటి రీతులను ఆటాడే మనుష్యులనే పాత్రముల సొగసు నేకనిపెట్టడము నాకు అలవాటైనది. సొగసులేని మనిషే వుండడు. స్నేహమూ –ప్రేమా–అనేవి అనాది అయిన్నీ, యెప్పటికీ సరిక్రొత్తగా వుండే రెండు వెలుగులను నరుని మీద తిప్పి కాంచితే వింత వింత సొగసులు బయలు దేరుతవి. అసూయ అనే అంధకారంలో అంతా ఏక నలుపే!

అందులో జ్ఞాపకము వుంచుకోతగిన మాట పలికిన వాడల్లా యెన్నికైన మనిషే అని నా అభిప్రాయము. అట్టిమాట బ్రతుకు తెరవును దేనినైనా చూపేమాటైతే అది పలికినవాడు మహానుభావుడు కాడా? ఆకాశరామన్న గారు అట్టివారే. వారి మాటలు వినండి.

నిజముగా మీరు వ్రాసిన వారి యందు తప్పులేయున్నవనుకుందాము. అట్టి తప్పులను పత్రికా ముఖమున ఆంధ్ర మహాజనుల యెదుట రసవంతముగా చెప్పవలెను గాని దిక్కుమాలిన హాస్యోక్తులతో ఎదటివారి మనసు నొప్పి కలుగచేయకండి.

ఇప్పటి దేవాసుర యుద్ధ కాలంలో ఈ అమృతమయమైన వాక్కులు సాక్షాత్తూ ఆకాశవాణీ వాక్కులు కావా? విని మనమందరమూ బుద్ధి తెచ్చు కోవద్దా? ఆ రసవంతముగా తప్పులు చెప్పుట ఆకాశరామన్న గారి యొద్ద నేర్చికొనవద్దా? మనమంతా అనగా మీరంతా అని అర్థము.

దేవాసుర యుద్ధమని యేల నంటినా! భారత యుద్ధము పద్దెనిమిది రోజులతోనూ, రామరావణాయుద్ధము ఇరవై యేడు రోజులతోనూ చల్లారెనట. నన్నయ్యను గురించిన యుద్ధమూ, కవుల యుద్ధమూ, యింతటంతట చల్లారేటట్టు కానరాలేదు. ఈ దెబ్బలాడే వారంతా బుద్ధి మంతులూ, ప్రజ్ఞావంతులూ, విద్వాంసులూ అన్నందుకు సందేహము కద్దా! వీరిలో ప్రసిద్ధి లేని వారెవరు? మనసు రంజించునట్లు రాయనేరని వారెవరు? విద్యాబలంలోనూ, బుద్ధి బలంలోనూ ఈషత్తారతమ్యము ఉండుగాక! అది యెవడు తూచగలడు. ఒకరికొక విషయము యెక్కువ తెలిసియుండవచ్చును. మరొకరికి మరొక విషయము యెక్కువ తెలిసియుండవచ్చును. విద్య వొకరి సొమ్ము కాదు. అడుగు పెట్టిన చోటల్లా జ్ఞానపు గనులున్నవి. కన్ను తెరిచి చూసే సరికి గనులలో లక్ష్మి పెట్లో వచ్చి నిలుస్తుంది. యిక కవితా శక్తి మాట. మన దిక్కుమాలిన గ్రాంథిక భాషలో పద్యాలల్లడానికి కొండను త్రవ్వి ఆంధ్రగీర్వాణములు అభ్యసించవలెను గాని యింగ్లీషు, యింకా మరికొన్ని భాషలలో యీనట్టు లేదే! చచ్చిచెడి ఆంధ్ర గీర్వాణములు నేర్చిన, నాలుగడుగులకొకమాటు కాలు మెల్తపడుతూ వుంటుంది. మరిన్ని యెవడు వ్రాసిన పద్యాలు వాడికే అర్థం కావాలి. కావ్యాలు రాసినవారు పుస్తకములు అచ్చువేసి కట్టలు కట్టి అటక మీద భద్రము చేసి యెలకల పాలు చెయ్యవలె. యూనివర్శిటీ పద్ధతులు మార్పుగుటవల్లకావ్యములు టెక్సుబుక్కులై (Text book) బాలుర ప్రాణముమీదికి రాకుండా భగవంతుడు కాపాడినాడు. ఇది అప్రస్తుత ప్రశంస, వుండబట్టక యాకరువేశాను. బంగాళీలను చూసి మనము నేర్చుకోరాదా!

విద్యా వివాదాలలో పెద్దల యెడల కనపరచవలసిన విలువలు, వినయాది గుణములు పిన్నలు మరువరాదు. పెద్దలు పిన్నల యెడల వాత్సల్యత మరవరాదు. ఒకొ నొకప్పుడు కొంచెం రహస్యంగా పెద్దలను గూర్చి పిన్నలూ, పిన్నలను గూర్చి పెద్దలూ నిరసనగా మాట్లాడటం మనుష్య స్వభావం. అందుకు తేట తెల్లమైన కారణము భగవంతుడు పెద్దలనూ, పిన్నలనూ గూడా లోప ములు లేకుండా సృజింపకపోవడమే. అందుకు తోడు భగవంతుడు మంచి చెడ్డలను యెన్నే పనికిమాలిన శక్తి, ఆసక్తి ఒకటి పెద్దకీ పిన్నకీ కూడా కల్పించాడు. పెద్దలు ధోకాలు తిని వుండుటను కొంచం సహనమును నేర్చియుంటారు. పిన్నలకు ఆ సహనం వుండదు.

కనుక రహస్యముగా ఆ తప్పులు పలికిన నిరసన వాక్కులు ఒకప్పుడు చెవి సోకెనేని మనసున పెట్టకపోవడము న్యాయము కాదా? తండ్రి కొడుకును అంటాడు. కొడుకు తండ్రిని

అంటాడు. ప్రభువు భృత్యుణ్ణీ అంటాడు, భృత్యుడు ప్రభువును అంటాడు. అన్న మంచి మాటలను జ్ఞాపకం వుంచుకొని, నిందలు మరచిపోవలెను. లేకున్న మనిషికి సుఖమేదీ?

యిన్ని శ్రీరంగనీతులు పలుకుతున్నారు గదా. మీ "మాటా మంతీ" మాటేమని అడగగలరు. నా అంత మృదువుగా తప్పులు విజ్ఞాపన చేసేవాడు లేడని నా అభిప్రాయము. కోరివెళ్ళి నేను తప్పులు పట్టలేదు. గ్రామ్య భాష దిక్కుమాలిన స్త్రీ. ఆమెను పండితులు నిష్కారణముగా దూషించి అవమానించగా కనికరించి ఫీజు లేకుండా ఆమె తరఫున వకాల్తీ పట్టితిని. సమయా సమయము లలో ఆమెను అవలంబించిన వారే తిట్టడము భావ్యము కాదంటిని. వకీలుకు యేమన్నా చెల్లుతుంది గాని, అంత అధికారముండే నేనేమంటిని. ఒక్క దూషణ వాక్కు పలకలేదే! నన్ను, మృదువు తప్పితినని నిందించుట మొగనికొట్టి మొగసా లెక్కినరీతి నున్నది. ఆకాశరామన్న గారు పేర్కొనిన వారలలో శ్రీ బ్రహ్మయ్య, సుబ్బారావు పంతులు గారి యెడల నాకు భక్తి కలదు. శ్రీ లక్ష్మణరావు గారు నాకు ముఖ్య మిత్రులు. వారి విద్యను, దేశాభిమానమును నే నెరిగి వున్నట్టు ఆకాశరాములు యెరగరేమో! శ్రీ బాలకవి గారు యింకా ముందుకు రావలెనని నిర్వ్యాజమైన ఆసక్తి నాకు కలదు గాని, గ్రంథకర్తలు విమర్శనమునకు వెరచితే, భాష అభివృద్ధి అగుటయెట్లు? నవ్వుల వల్ల విమర్శనము యొక్క వాడి మొరపోవునని ఇంగ్లీషువారి సిద్ధాంతము. తలవరి వలె ముఖము మాడ్చుకొని పీక ఉత్తరించడము నాకు చేత కాదు. విమర్శనా పద్ధతులను గూర్చి యింకొకమాటు చర్చించెద.

29-12-2010.

ఆంధ్ర కవితాపిత - 1

"ధరణి వడంకె, ధూళిదివిదన్నిన భానుని గానరాదు."

'కాటమరాజుకు కర్ణుడోడె'

"నన్నయభట్టు ప్రథమాంధ్రకవియేనా?" అని ప్రశ్న వేసుకొని, మా మిత్రులు శ్రీ లక్ష్మణరావు గారు రెండు వ్యాసములు వ్రాసిరి. చదివి సంతోషించినాను. వొకప్పుడు నేను కూడా నన్నయను గురించి విపులముగా రాయదలచి యుంటిని. మా మిత్రులు శ్రీ జయంతి రామయ్య పంతులు గారు కూడా రాయదలచిరని విని, ఆగితిని. వారే రాసినచో, యితరులకు వ్రాయవలసినది అట్టే మిగిలియుండదని నా నమ్మకము.

కాని, ఢంకా దెబ్బ విన్న తరువాత యుద్ధంలో జొరకనిల్వడం కష్టం! ఫలితము రెండు తెగల వారివల్లనూ దెబ్బలు తినడమె కావచ్చును. అదీ ఒక ముచ్చటే!

లోకం పుట్టిన దగ్గరనుంచీ, లోకులు ప్రాణం పెట్టి దెబ్బలాడే అన్ని వివాదాంశములూ, కొంచెం నిదానించి చూస్తే, 'అవునూ- కాదూ', కూడా అని తేలుతవి. ఈ రహస్యమును మా మిత్రులు లక్ష్మణరావు గారు గ్రహించి నన్నయ వాదానికి తగిలించినారు. యిట్టి తీర్పులలో తేటతెల్లమైన మెరుగొకటి కలదు. నిజం యెటు ప్రక్కను వున్నా, మన ప్రక్కన కూడా వుండక తీరదు. మా మిత్రుల అభిప్రాయముతో నేను పూర్ణముగా యేకీభవింతును. గాని వొకరు అన్నమాటే మనం కూడా అనడం సొగసుకాదని తోచి, కొత్తమాట యేమైనా అందామని విశ్వప్రయత్నం చెయ్యగా, ఒకటి దైవవశాత్తు స్ఫురించినది.

అది యేమనగా, "నన్నయ ప్రథమాంధ్రకవి అవునన్న మాటా, కాదు. వాడన్నమాటా, కాదు. యిదీకాక అదీ కాకపోతే, అయినమాటేది? యేదా? చెవిఒగ్గి వినండి. "మనకు తెలియదన్నమాట!" దేనికైనా సందేహం వుండవచ్చును గాని, దీనికి సందేహం వుండబోదు. యీ మట్టుకైనా తెలియడమన్నది సామాన్యమైన మాటకాదు. వెనుకటికి, గ్రీకులలో సొక్రటీసనే పండితాగ్రేసరుడు వుండే వాడు. అతనికడకు పోయిమనబోట్లడిగిరట : "యేమయ్యా! లోకానికల్లా నీవే మహా జ్ఞానివని ఒక దేవత చెప్పినది. మాకన్న నీకు తెలిసిన దేమిటి? సొక్రటీసనెనట : "నాకు యేమీ తెలియదు. ఆ సంగతి మట్టుకు నాకు తెలుసును. మీకైతేనో, ఆ తెలియదన్న మాటా తెలియదు. అదె, నా ఆధిక్యత కావచ్చును." ప్రథమంలో తీర్పు చెప్పి వేశాం గనుక, యిక ఆ తీర్పు నిలబెట్టుకోవడమునకు తగిన యుక్తులు కల్పించుకుందాము.

ప్రపంచము యే రీతిని వున్నా ఆ రీతినే అది వుండడమునకు మనము ఒడబడ వలసి వచ్చిందిగదా అని లోకంలో పుట్టిన పండిత పామరులు ప్రతి వారికీ, ఒకప్పుడైనా విచారం పొడమక మానదు, "యిది యిలా వుంటే బాగుండును" అని మనకు తోచినపుడల్లా, లోకం యొక్క స్థితిలో సంతుష్టి లేక దానిని మరమ్మతు చేయడపు వూహ మనకు కలిగినదనే అర్థము. మాట లన్నవి ప్రపంచములోనివేగనుక, సృష్టి యావత్తూవలెనే అవి కూడా లోపములతో కూడియుంటవి.

ప్రాయేణ సామ్యగ్ర్య విధౌగుణానాం
పరాఙ్ముఖీ విశ్వసృజః ప్రవృత్తిః॥

విద్వాంసుల జుత్తులు తెగిపోవడము, యీ శబ్దముల వల్లనే, రామన్న గారు ఒక మాటకు, ఒక అర్థం చేసి, ఉపన్యాసం ఆరంభిస్తారు. ఆ అర్థంతో నాలుగు వాక్యాలు నడచిన తరువాత, అయిదో వాక్యంలో మరో అర్థం అందుకుంటారు. మరి పది పంక్తులైన వెనుక మరియొక అర్థాన్ని దాటుతారు. అలా కోతి, చెట్టు మీద నుంచి చెట్టుమీదికి దాటునట్టు, అర్థం మీద నుంచి అర్థం మీదికి దాటి, తుదకు సిద్ధాంతం చేసే వేళకు "మొదటి నుంచీ, ఈ చెట్టు మీదే ఉన్నామయా" అంటారు కృష్ణయ్య గారు; ఆ అర్థాలలో వొక అర్థం తీసుకొని పచ్చడి చేసి విడచి పెడతారు. తరువాత, ఆ వాదములో జొరబడే పెద్ద, పిన్నలు తలొక అర్థం లాగుతారు. తుదకు అర్థం అనర్థ మవుతుంది. యిది లోకపాటి.

నేను లోకంలో వాడనే అవుటను దాట్లు వెయ్యడంలో ప్రవీణుడనే. మీరంతా వున్నారు కనుక, అట్లా దాట్లు వేసేటప్పుడల్లా హుంకారం చెయ్యండి. ఈ కట్టుదిట్టంతో చర్చ వుపక్రమిత్తాం.

కవి అనగా యెవరు? ఒక అర్థము ఒట్టో, గట్టో నాలుగు పదాలు అల్లినవాడల్లా కవియే అని. ఈ అర్థమున నన్నయ్య ప్రథమాంధ్రకవి కాడనుకుంటాను. కిందటి సంవత్సరము మా మిత్రులు కృష్ణశాస్త్రిగారు వ్రాసిన శాసన పరిశోధన రిపోర్టులో 3, 81, 82వ పేజీలలో వుదహ రించబడిన యుద్ధమల్లుని శాసనము, మా మిత్రులు వ్రాసియున్నట్టు ఛందోబద్ధముగానే వున్నది.

స్వస్తినృపాంకుసాత్యన్తవల్లల నత్యత్రిణేత్ర
విస్తర శ్రీ యుద్ధమల్లుణ్డ నవద్య విఖ్యాతకీర్తి
ప్రస్తుత రాజాశ్రయుణ్డు త్రిభువనాభరణుణ్డు సకల
వస్తుసమేతుణ్డు రాజసర్కి భూవల్లభుణ్డర్థిన్॥

ఇది మొదటి పద్యము మధ్యాక్కర. నన్నయ అక్కర లందువలెనే, దీని యతి అయిదవ గణమున నిలిచినది. ప్రతి అర్థము చరణమునా, మూడవగణమున బ్రహ్మ గణము అనగా సూర్యగణము గాని, సగణ, గగములు గాని అయివుంటుంది.

ఆంధ్రకవితా పిత - 2

ఈ నెల 2, 5 తేదీలను శ్రీ కాశీభట్ల బ్రహ్మయ్య శాస్త్రుల్లు వారును, శ్రీ తేకుమళ్ళ రాజ గోపాలరావు పంతులు గారును, శ్రీ కోటీశ్వరశర్మగారును శశిలేఖలో ప్రచురించిన జాబులను చదివితిని. శ్రీ బ్రహ్మయ్య శాస్త్రులు వారి లేఖ ప్రచురితమైన తరువాతనే కోటీశ్వరశర్మ గారి లేఖ ప్రచురమాయెను.

"ప్రమాదో ధీమతామపి" అని శర్మగారు వ్రాసిరి. "ప్రమాదో ధీమతామేవ" అని నేనంటాను. నేలను నడిచేవాడికి మీది నుంచి పడడమనేది వుండదు. విపులమైన విచారణ చేసి వ్యాసములు రాసేవారి అభిప్రాయములు ఒకప్పుడుకొన్ని తేలిపోవడము సహజము. అట్లు తేలిపోవడం వల్ల ఆ గ్రంథకర్తల ప్రతిష్టకు ఒక లోపము లేదు. లోపములన్నవి యవరు పడితే వారు పట్ట గలరు. అది యొక గొప్ప ప్రజ్ఞ కాదు.

బ్రహ్మయ్య శాస్త్రులు గారికి ఇదమిత్థం అని శాసించి రాయడం కొంత అలవాటను కుంటాను. అది వక తప్పుగా నేను యెంచను. "సంశయాత్మా వినశ్యతి" అన్నాడు. తన శక్తి యందు తనకు నమ్మకం లేనివాడు గట్టిపని యేదీ చెయ్యలేడు. వివాదాస్పదమైన చిక్కు అంశ ములలో ధైర్యముతో యేదో వొక తోవతొక్కిన వాడల్లా లోకోపకారి. నిజము తేలుటకు అది వొక సాధనము. విక్రమార్క "సంవత్" ఉత్పత్తిని గురించి యడతెగని వివాదం ప్రబలియున్న రోజులలో శిల్పకళాకుశలులయిన ఫెర్గ్యూసన్ దొర యేమి నిర్ణయము చేసెనంటే, "విక్రమార్క శకారంభ కాలమందు విక్రమార్కు డనే రాజు వుండి వుండలేదు. మరి ఆరువందల సంవత్సరముల వెనుకనుండెను. జ్యోతిషముతో సంబంధించిన గణనలకొరకు శకారంభ కాలము ఆరువందల యేండ్లు వెనుకకు జరిపెను" అని. ఇట్టి సిద్ధాంతము తత్వ నిర్ణయమునకు సహకారి అని కీర్తి శేషులైన మాక్సుముల్లరు దొరవారు వాటిండియా టీచస్ అజ్ (What India Teaches us) అను గ్రంథమున మెచ్చి వ్రాసి ఆ సిద్ధాంతము ననుసరించి కొందరు సంస్కృత కవుల కాలమును యేర్పరిచిరి. ఇది కాదనువారు క్రీస్తు శకము 544కు ముందు "సంవత్" వాడుకొనునటుల రుజువు చూపుదురు కాక! యనిరి.

అంతట కీల్హార్న్, బూలర్ అను జర్మను పండితుల బట్టి నిదర్శనములను చూపిరి. వాటిండియా టీచస్ అస్ (What India Teaches us) అను గ్రంథము రెండవ కూర్పులో

మాక్సుముల్లరు (Max Muller) దొరగారు తమ వ్యాసమును విసర్జించిరి. అటులనే బ్రహ్మయ్య శాస్త్రులు గారు కూడా బెజవాడ శాసనము విషయమై తమకు నిజము తెలసిన వెంటనే సవరణను ప్రచురించిరి. పండితులు మరివకలాగు యెందుకు చేతురు? బెజవాడ శాసనము ఛందోబద్ధమైతే యేమొచ్చె? కాకపోతే యేమొచ్చె? అది యవరూ చెప్పరు. అసలు శాసనమును "అందున్నవి సౌష్టవము లేని వచనములు" అని బ్రహ్మయ్య శాస్త్రులు గారున్నూ 'యిందలిది భాష కాదు' అని రాజగోపాలరావు గారును దించివేసిరి. గ్రాంథిక భాష మారుననుమాట నమ్మని వారేమందురో!

ఈనాడు చుట్టు చూపూ, వెనక చూపూ లేని విద్యను విద్యగా పరిగణించరు. చుట్టు చూపు అనగా సరిపోల్చి తారతమ్యము తెలిసి చదువుట. ఒక దేశపు చరిత్ర బాగా తెలియవలెనంటే యితర దేశముల చరిత్రను కూడా నేర్చి చరిత్ర స్వభావమును గుర్తెరగవలె. వక భాషను బాగా తెలియవలెనంటే యితర భాషల చరిత్రము కొంత నేర్చి భాషా శాస్త్రము నెరుగవలె. నన్నయనాడు ఆంధ్ర కర్ణాటక భాషలు రెండును నేర్చిన కవులుండిరి. నాడు కన్నడ భాషా జ్ఞానమును వెలుతురును తెనుగుపై పరపి కొత్త సంగతులు తెలిపిన వారు శ్రీ రాజగోపాలరావుగారొక్కరు కనబడుచున్నారు. గాని నేను కర్ణాటక ఛందస్సును చాలా కాలము కిందటనే యెరిగియుంటిని. కన్నడ భాషను నేరనివారు కూడా కన్నడ ఛందస్సు సులభముగ గ్రహించుటకు సాధనమున్నది. మంగళూరు బేసిల్ మిషన్ ప్రెస్సులో అచ్చుపడిన నాగవర్మ ఛందస్సులో కన్నడ ఛందస్సును గురించిన్నీ, కన్నడ కావ్య ప్రపంచమును గురించిన్నీ విపులమైన వ్యాసములు ఇంగ్లీషున వ్రాయబడి యున్నవి. ప్రతి పద్యము యొక్క లక్షణము కూడా ఆ పుస్తకములో ఇంగ్లీషున తేటతెల్లముగ రాయబడినది. అక్కరల లక్షణము 102; 108 పుటలోనూ, అక్కరకె లక్షణము 109 పుటలోనూ అక్కరలలో వాడబడే గణములలో వివరము అయిదవ అధ్యాయారంభములోనూ యీయబడినవి. నాగవర్మ ఛందస్సున్నూ కర్ణాట సాహిత్య లక్షణ సంగ్రహమున్నూ కలిపి చెన్న పట్టణము గ్రంథ రత్నాకర ముద్రాక్షరశాలలో అచ్చుపడినవి. ఇందులో యింగ్లీషు లేదు. వెల తక్కువ. రెండవ నాగవర్మ కృతమైన కర్ణాట భాషాభూషణమనే వ్యాకరణమును రైస్ (Rice) దొరగారు. బెంగుళూరు గవర్నమెంట్ ప్రెస్‌లో అచ్చువేసిరి. ఈ వ్యాకరణము సంస్కృత సూత్రములు వృత్తి కలిగి వున్నది. గ్రంథము రోమను అక్షరములతోను కన్నడ అక్షరములతోనూ కూడా అచ్చు అయి వున్నది. సంస్కృత మెరిగిన వారు యీ వ్యాకరణమును సులభముగా జదువుకోవచ్చును. ఈ పుస్తకములో నాగవర్మను గురించిన్నీ కన్నడభాష, కన్నడ కవులను గురించిన్నీ, కన్నడ కావ్య ప్రపంచమును గూర్చిన్నీ యింగ్లీషు వ్యాసములు కలవు. 6వ పుటకు యెదురుగనున్న పటములో కన్నడ లిపికి కలిగిన మార్పులు చూపబడినవి. నాలుగు అయిదు కాలములలోని అక్షరములను త్రైఫారు వేసి చూసిన యెడల తెనుగున కూడా తలకట్లెట్లు మారినవో తెలియవచ్చును. మైసూరు

గవర్నమెంటు ప్రెస్‌లో శ్రీ ఆర్. నరసింహాచారిగారు నాగవర్మకృత కావ్యాలోకనమును కర్ణాటక భాషాభూషణమును కలిపి ముద్రించినారు. యింగ్లీషున విపులమైన ఉపోద్ఘాతము కలదు. అందులో ఛందోంబుధి వ్రాసిన నాగవర్మా, కావ్యావలోక నాదిగ్రంథములు వ్రాసిన నాగవర్మా భిన్నులని ఋజువు పరచిరి.

కేశరాజు రచించిన శబ్దమణి దర్పణమను వ్యాకరణమును మంగుళూరు బేసిల్ మిషన్ ప్రెస్‌లో కిట్టెలు దొరగారు ముద్రించిరి. యిందు సూత్రములు కన్నడ పద్యములుగానున్నవి. సూత్రార్థమింగ్లీషున మార్జినులో నీబడినది. భట్టకలంక దేవుని కర్ణాటక శబ్దాను శాసనము విపులమైన వ్యాకరణము. దీనిని రైస్ (Rice) దొరగారు మైసూరు గవర్నమెంటు సెంట్రల్ ప్రెస్‌లో అచ్చు వేయించిరి. సంస్కృతమున సూత్రములు, వృత్తి వ్యాఖ్య కూడా కలవు. పుస్తకము రోమను లిపిని కన్నడ లిపిని కూడా అచ్చు అయినది. కర్ణాటక కవిచరిత మొకటి ఆర్. నరసింహాచారి గారు, యస్. నరసింహాచారి గారు మైసూర్ వెస్లియన్ మిషన్ ప్రెస్‌లో అచ్చు వేయించిరి. (Wesleyan Mission Press Mysore) ఇంగ్లీషున ఉపోద్ఘాతము కలదు.

నృపతుంగుని కవి రాజమార్గము కె. పాఠక్ గారు మైసూరు గవర్నమెంటు ప్రెస్‌లో అచ్చు వేసిరి. విపులమయిన ఇంగ్లీషు ఉపోద్ఘాతము కలదు. గ్రంథము రోమను లిపిని కూడా అచ్చువేసి యున్నది. కెటిల్ దొరగారు కన్నడ, ఇంగ్లీషు నిఘంటువు రచించిరి.

ఆంధ్ర కవితాపిత - 3

బెజవాడలోని యుద్ధమల్లుని శాసనము రాజరాజ నరేంద్రుని కన్న చాలా ప్రాచీనమనే నా అభిప్రాయము. లిపినిబట్టి ఆలా అనక తీరదేమో అనుకుంటాను. 1893 సంవత్సరములో గవర్నమెంటు యెపిగ్రాఫిక్ డిపార్టుమెంటు (Epigraphic Department) వారు ఈ రాతిపైని కాగితము ఒత్తి అచ్చు తీసిరి. (Estampa face) దానిని ఆ దరిమిలాను మా మిత్రులు శ్రీ గిడుగు వెంకట రామమూర్తి పంతులుగారితో కలిసి పరిశీలించియుంటిని. తరువాత ఆ శాసనపు రాతిని కూడా చూచితిని.

యెపిగ్రాఫిస్టు గారి 1893 సంవత్సరపు రిపోర్టులో 12వ పుటలో ఈ శాసనము గూర్చి యిట్లు వ్రాయబడి యున్నది. Telgu-In very archaic characters mentions the King's Grandfather Mallaparaju"

(తెనుగు చాలా ప్రాచీనమైన అక్షరములతో నున్నది. రాజు తాతమల్లపరాజని వున్నది.)

ఆ సంవత్సర మెత్తిన శాసనపు అచ్చు కాగితము గైవిలియ కాగా యిప్పటి యెఫిగ్రాఫిస్టులును నా మిత్రులును అగు శ్రీ హెచ్చికృష్ణ శాస్త్రిగారు కిందటి సంవత్సరం తిరిగి ఒక అచ్చు యెత్తి ఆ శాసనమును గురించి వారి 1910 సం॥పు రిపోర్టు 2, 82, పేజీలలో వ్రాసిరి.

2వ పేజీలో దానిని గూర్చి "One of the earliest to lethic records written in Telugu Language in that part of the country" అని వ్రాసి (ఆ ప్రాంతమునందు వున్న మిక్కిలి ప్రాచీనమైన తెలుగు భాషలో వ్రాయబడిన శిలా శాసనములలో వొకటి)

82వ పుటలో :- "This epigraph may be roughly assigned to the 9th century of the Christian Era" (యీశాసనము అందిందుగా క్రీస్తు శకము తొమ్మిదవ శతాబ్దము నాటి దని చెప్పవచ్చును)

ఇలియటుదొర గారి తెనుగు శాసనములలో ఈ శాసనమును గూర్చి యిట్లు వ్రాయబడినది. గర్భాలయమునకు తూర్పున నంది మండపములో నందీశ్వరుని మంటపమునకు వుత్తరముగా వున్న తూము మీద అడ్డుగా వేసియున్న రాయిమీద శాసనము, ఈ రాతి పలకను తెలియని అక్షరములున్నవి.

ఇలియటు దొరగారు నియోగించిన పండితులు పదకొండు, పన్నెండవ శతాబ్దముల శాసనములెన్నో సులభముగా భేదించిరి. ఈ శాసనమును భేదించలేకపోయిరి.

కృష్ణ శాస్త్రిగారి కోరికపైని ఈ శాసనపు రాయి బెజవాడ మ్యూజియములో భద్రపరచబడి అందరూ చూచుటకు అనువైయున్నది. అందలి అక్షరములను పదకొండు, పన్నెండవ శతాబ్దముల లిపులతో సరిచూసిన అవి పాతవని చూచినంతనే తెలియును. ఆ శాసనపు లిపిని పరీక్షించగోరిన వారికి బూలర్ దొరగారి ఇండియన్ పెలియాగ్రఫీ (Buhler's Indian Palaeography translated by Dr. Fleet) యున్నూ, బర్మల్ దొరగారి సౌతిండియన్ పెలియాగ్రఫీయున్నూ సహాయ పడును. మొదటి పుస్తకములోని పటములు జర్మను ప్రతిలోనే గాని యింగ్లీషు ప్రతిలో లేవు. ఆ పటములలో 8వ పటమున నాలుగు, అయిదు, ఆరు కాలములలో తూర్పు చాళుక్య లిపులీబడినవి. అందులో అయిదవ కాలములోని లిపి రెండవ అమ్మరాజు (A.D. 945–970) శాసనము నుండి యెత్తబడినది. (ఇండియన్ యాంటిక్వరీ 7వ సంపుటము 15 పుట పటము 160వ పుటకు యెదుటనున్నది. ఆరవకాలములోని లిపి రాజరాజ నరేంద్రుని కోరుమిల్లి శాసనమునుంచి యెత్తబడినది. ఇండియన్ యాంటిక్వరీ 14వ సంపుట 48వ పుట.)

ఈ రెండు లిపులకును చాలా భేదము వుండబట్టే బూలరు దొరగారు అమ్మరాజ శాసనలిపికి, మధ్యకాలపు లిపి The middle variety అనిన్నీ, రాజరాజు కాలపు లిపికి పాత కన్నడ లిపి అనిన్నీ పేరుపెట్టిరి. ఈ పాత కన్నడ లిపి అన్న దానికే, బర్నలు దొరగారు ట్రాన్సిషనల్ Transitional character (మారుదల కాలపు) లిపి (ట్రాన్సిషనల్) అని పేరిడిరి. ఈ లిపి పదకొండవ శతాబ్దపు వేంగీ దేశపు శాసనములలో మొదట బయలు వెడలినది.

It first appears in the Vengi Inscriptions of the 11th Century Buhler's Indian Palaeography, Fleets translation p. 68.

అమ్మిరాజు నాటి లిపులకు రాజరాజునాటి లిపులకును గొప్ప భేదమొకటి యేదనగా, అమ్మిరాజుల నాటి లిపిలోని అక్షరముల తలకట్టు సూక్ష్మముగా శాణాంవలే నుండును (Wedge) రాజరాజు నాడు కొమ్ముల వలె తలకట్లు లేచి కోణము తేరినవి. రెండవ అమ్మరాజు శాసనముల పటములు యిండియను యాంటిక్వరీ 12, 13 సంపుటములలోనూ, బటర్వర్తు నెల్లూరు శాసనములు 1.సంపుట (Butterworth Nellore Inscriptions vol 1) 164 పుటలోనూ యీబడినవి. వీటి లిపిని కోరుమల్లి శాసనపు లిపితో సరిజూసి, ఆపైని యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనపు లిపిని పరీక్షించిన యెడల, అది రాజరాజు నాటికి ప్రాచీనమని స్పష్టపడగలదు. యెపిగ్రాపికా ఇండియా 5వ సంపుటములో 118 పుట వెనుక 6 తూర్పు చాళుక్య శాసనముల పటము లీబడినవి. వాటిలిపులు తొమ్మిది, పది శతాబ్దముల నాటివి.

బూలర్ ఇండియన్ పెలియాగ్రఫీకి యింగ్లీషు తర్జుమా బొంబాయిలో యెడ్యుకేషనల్ సొసయిటీ ప్రెస్‌లో దొరుకును.

Educational society's Press Bombay, "శాసనమునందున్న పురుషులను బట్టి, కాలము తెలిసికొందుమనిన నట్లగుచో నీ శాసనము రాజరాజ నరేంద్రునకు దరువాత వ్రాయ బడినట్లు తోచు చున్నది. గాని పూర్వము నందు వ్రాయంబడినట్లు తోచుట లేదు. "శ్రీయుత అప్పారావు పంతులు వారీ శాసనము రాజ రాజ నరేంద్రునకు బూర్వముదని వ్రాయించిరి. కాని వారు వ్రాసిన దానితో నేనేకీభవింపజాలను" అని బ్రహ్మయ్య శాస్త్రులు గారు వ్రాసిరి.

ఇట్టి అభిప్రాయమునకు శ్రీశాస్త్రులు వారు చెప్పిన యుక్తులు యివి అని అనుకుంటాను: (అ) బెజవాడ శాసనములో శాసనకర్త పేరు మల్లుడు, యుద్ధ మల్లుడు అని కూడా వున్నది. తాతపేరు మల్లపుడు. ఇట్టి లక్షణము గల (యుద్ధ) మల్లుడు రాజ నరేంద్రునకు బూర్వమునందు లేడు. (ఆ) ఈ శాసనమున పేర్కొన బడిన యుద్ధమల్లుడు తూర్పు చాళుక్యుడని వ్రాయబడి యుండలేదు. (ఇ) రాజరాజనరేంద్రున కిటీవల మల్లపు దేవుని మనమడైన మల్లుడొకడు కాన్పించుచున్నాడు. ఇతడు క్రీస్తు శకము 1202లో బరిపాలనము చేసినాడు.

బెజవాడ శాసనపు యుద్ధమల్లుడు క్రీస్తు శకము 927 నుండి 934 వరకూ తూర్పు చాళుక్యులసింహాసన మెక్కి పాలించిన యుద్ధమల్లుడయె వుండునని నా అభిప్రాయము.

శాస్త్రుల వారు పేర్కొనిన మల్లపుదేవుని శాసనము క్రీస్తు శకము 1202 నాటిది. ఆ సంవత్సరమున ఆ రాజు పిఠాపురమున పట్టాభిషిక్తుడాయెను. ఈ శాసనము యెపిగ్రాఫికా ఇండియాలో 4వ సంపుటములో 231 పుటను ప్రచురింపబడినది. పటము ఆరవ సంపుట 270 పుటను కలదు. ఈ శాసనపు లిపి బెజవాడ శాసనపు లిపితో చేర్చి చూసిన వెంటనే దీని కొత్త బయలుపడును. గాన నీమల్లపను గూర్చి చర్చించుట అనవసరము. అయినను పిఠాపురపు శాసనపు తెలుగు భాగము మొదటను, మల్లప పేరిట్లీ బడినది. 86 పంక్తి "స్వస్తి శ్రీ సర్వలోకాశ్రమ శ్రీ విష్ణువర్ధన మహారాజులైన మల్లపదేవ చక్రవర్తి" బెజవాడ శాసనములో ఈ రీతిని లేదు.

ఆంధ్ర కవితాపిత - 4

యుద్ధమల్లుని కథ యించుక ముచ్చటింతము. హియంతసాంగుడను చీనా దేశపు బౌద్ధ పండితుడు యేడవ శతాబ్దారంభ మందు మన దేశమునకు వచ్చెను. అప్పుడు దక్కను దేశమును చాళుక్య రాజగు రెండవ పొలికేసి, సత్యాశ్రయుడు పాలించుచుండెను. అతను ఆంధ్ర దేశమును జయించినట్లు అయిహోవి శాసనమందు జెప్పబడినది. (ఎపిగ్రాఫికా ఇండియా 6వ సంపుటలో 1, 12 పుటలు) యీ శాసనకావ్యకర్త రవికీర్తి అనే జయనుడు. సంస్కృత కవిత్వమందు అభిరుచి కలవారీ శాసనము చదవవలెను. సత్యాశ్రయుని తమ్ముడు కుబ్జ విష్ణు వర్ధనుడు తూర్పు చాళుక్యశాఖకు మూల పురుషుడు. ఇతని సంతతిలో కవి విష్ణువర్ధనుడనెడి రాజు క్రీస్తు శకము 843-844లలో పద్దెనిమిది మాసములు రాజ్యము చేసెను. యీ కవి విష్ణువర్ధనునికి ముగ్గురు కొడుకులు. జ్యేష్టుడగు గుణక విజయాదిత్యుడు 844 నుండి 888 వరకు 44 వత్స రములు పాలించి, సంతానము లేకుండా గతించినట్లు కనబడును.

అతని తమ్ములు మొదటి విక్రమాదిత్యుడు, మొదటి యుద్ధమల్లుడు. ఉభయులకూ సంతతి కలిగియుండెను. ఇక జట్టీలకు కొదవేమిటి?

గుణకుడు గతించగానే విక్రమాదిత్యుని కొడుకగు మొదటి చాళుక్యభీముడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఇతనికి దాయదుల వల్ల చిక్కులు కలిగినట్లు శాసనముల వల్ల కనబడును. ఇతని కాలానకు పశ్చిమ చాళుక్య రాజ్యము అంతరించి, మన్యఖేట రాష్ట్ర కూట రాజులకు చేరినది. పశ్చిమ దేశం యేలే ఈ రాష్ట్ర కూటులకున్నూ, తూర్పు చాళుక్యులకున్నూ అనుశ్రుతమైన వైరమున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. పూర్వ చాళుక్యరాజుల దాయాదులను కొందరిని వెనక వేసుకొని ఈ రాష్ట్ర కూట రాజులు వేగి దేశముపై దండెత్తి వచ్చు చుండిరి. మొదటి భీముడు రాష్ట్ర కూటరాజగు రెండవ కృష్ణునితోనో, తన దాయాదులతోనో యుద్ధము చేసి జయించి నట్లు నాకు దొరికిన కశింకోట శాసనములో వ్రాయబడినది. యీ దాయాదులలో భీమునికి పినతండ్రి అయిన యుద్ధమల్లుడు గాని అతని కుమారుడు తాడపుడు గాని వుండివుండవచ్చును. ఇది వూహ. భీముడు 888 నుంచి 919 వరకూ 30 సంవత్సరములు పాలించెను. ఇతని అనంతరము ఇతని పెద్దకొడుకు కొల్లభిగంధ విజయాదిత్యుడు ఆరు మాసము లేలెను. తదనంతరమతని

పెద్ద కుమారుడు మొదటి అమ్మరాజు 925 వరకు ఏడేళ్ళేలెను. ఇతని కుమారుడు బాలుడైన బేతవిజయాదిత్యుడు పదిహేను రోజులు ఏలెను. ఇతనిని కంఠికా విజయాదిత్యుడందురు.

ఈ ప్రకారము మొదటి భీముడి సంతతిలో, అతని మునిమనమడి వరకూ రాజ్యము వచ్చెను. అంతట భీముడి పినతండ్రియు మొదటి యుద్ద మల్లుని కొడుకును అగు తాళపరాజు, బాలుడగు కంఠిక విజయాదిత్యుని తొలగించి, రాజ్యమాక్రమించుకొని ఒక్కనెల రోజులు యేలెను. (మొదటి భీముని పెద్ద కొడుకగు కొల్లభిగండ విజయాదిత్యుని సంతతి వారు రాజ్య భ్రష్టులై యేమీ చెయ్యజాలక ఊరకుండిరి గాని) భీముని రెండవ కుమారుడైన రెండవ విక్రమాదిత్యుడు తాళప రాజును చంపి, రాజ్యమాక్రమించి, పదకొండు మాసములు రాజ్యము చేసెను. అంతట రాజ్య భ్రష్టుడైన బేత విజయా దిత్యుని తమ్ముడొకడు, మూడవ భీముడనువాడు, తన పినతాత అగు రెండవ విక్రమాదిత్యుని జయించి ఎనిమిదిమాసములు రాజ్యము చేసెను. ఆ వెనుక యీ మూడవ భీముని కొట్టి తాళపరాజు కుమారుడగు రెండవ యుద్ధమల్లుడు రాజ్యమును అక్రమించు కొని 927 నుండి 934 వరకు యేడేండ్లు యేలెను.

యిది బీరకాయపీచు. ఈ యుద్ధమల్లుడే బెజవాడ శాసనపు యుద్ధమల్లుడు కావచ్చునని నా అభిప్రాయము. ఇతనికి దాయాదులు మనకు తెలిసిన వారెవరనగా :–

1. మొదటి భీముని మనుమడు రాజ్య భ్రష్టుడైన బేత లేక కంఠికా విజయాదిత్యుడు;
2. పదకొండు మాసములు రాజ్యము చేసి తాళప రాజు వలన తొలగింపబడిన బేత విజయాదిత్యుని పినతాత రెండవ విక్రమాదిత్యుడు;
3. కంఠికా బేతవిజయాదిత్యుని పినతండ్రియగు రెండవ భీమరాజు.

క్రీస్తు శకము 934లో ఈ మూడవ దాయాదియగు రెండవ భీముడు యుద్ధమల్లుని జయించి దేశము నుండి వెడలగొట్టినట్లు శాసనముల వల్ల కనబడును. (Epigraphica Indica Vol. VII P.181; Vol. IX P. 49. Nellore Inscriptions Vol.I. P.170, 171)

రెండవ భీమునకు రాజ్యము సులభముగా సంప్రాప్తము కాలేదు. అతని శత్రువులకు రాష్ట్రకూటరాజగు నాలుగవ గోవిందుడు తోడ్పడెను. రాజ్యకాంక్షులై పోరిన దాయాదులతో యుద్ధమల్లుడు (Nellore Inscriptions Vol. I pp 170, 171; Epigraphica Indica Vol VII P. 181) కంఠికవిజయాదిత్యుడును జేరియుండిరి. ఇతర శత్రువులు యవరనిన, రాజమయ్య, ధళగ తాత బిక్కి; బిజ్జి; అయ్యప; లోవబిక్కి. వీరిలో తాతబిక్కి బేతవిజయాదిత్యుని పినతాత అయిన విక్రమాదిత్యుడని నేను పోల్చినాను. ఒక శాసనములో ఇతని పేరు తాత బిక్క్యన అని వున్నది. పశ్చిమ చాళుక్య రాజగు ఆరవ విక్రమార్కుని శాసనములలో విక్కలన్ అనుటకలదు.

కంఠిక విజయాదిత్యుని, యుద్ధమల్లుని, రెండవ భీముడు దేశము నుండి తొలగించెనంటిమి. ఈ బేతవిజయాదిత్యుని సంతతి తూర్పున చేరి, గాంగులతో సంబంధములు చేసి, తిరిగీ కొంత కాలమునకు తలయెత్తినట్లు కనుపడును. Indian Antiquary Vol. XX.p. 267-268 అటువలెనే యుద్ధమల్లుని సంతతి కృష్ణా జిల్లా ప్రాంతమందు రాష్ట్ర కూటుల సహాయము వలన కొంత రాజ్యము కల్పించుకొని కొంత కాలము మన్నినట్లు కనుపడును. యిందుకు ఆధారము యెపిగ్రాఫిస్టు గారి 1909 సంవత్సరపు రిపోర్టులో చెప్పబడిన గుంటూరు శాసనము (Pages 109; 110). శాసనకర్త విష్ణువర్ధన తాళరాజు. ఇతని వంశము పూర్వ చాళుక్య వంశము. ఇతను పైని చెప్పిన పూర్వ చాళుక్య రాజగు తాళపరాజు సంతతిలోని వాడు. ఈ శాసనములో మొదటి తాళపరాజు మొదటి భీముని తమ్ముడని వ్రాయబడియున్నది. పినతండ్రి పెత్తండ్రి బిడ్డలను, అన్నదమ్ములను వాడుక మనదేశమున నున్నది. మొదటి తాళప కుమారుడు యుద్ధమల్లుడు. ఇతనికి యిద్దరు కుమాళ్ళు. మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర బాడబరాజు, విష్ణువర్ధన తాళరాజు.

గుంటూరు ప్రాంతమందు రెండవ యుద్ధమల్లుని సంతతి వారు రాజ్యము చేసి యున్నప్పుడు ఆ కాలపు లిపినివున్న బెజవాడ శాసనములోని యుద్ధమల్లుడు పూర్వ చాళుక్యులలోని యుద్ధమల్లుడయి వుండడనుటకు కారణములు నాకు కానరాలేదు.

ఇక పేరులకా? యుద్ధమల్లుడను పేరు "మల్ల, మల్లప" అనియు, తాళరాజను పేరు, "తాహ, తాళప, తాలప, తాల, తాడప" అనియు శాసనములలో కానవచ్చు చున్నవి. నేను పైనుదహరించిన శాసనములే ప్రమాణము.

కన్యాశుల్కము

మంచి నాటకముల గనుట, జదువుట, కన్న విద్యాభిమానులకు ఎక్కుడు ఆనందముండ బోదు. అట్లు చూచుచు, చదువుచు, నుండునపుడు మనము భగవన్నిర్మాణమగు నీమాయా ప్రపంచమును మరచి కవి నిర్మాణమగు మరియొక మహా మాయా ప్రపంచమలో నానంద మగ్నులమై యుందుము. సాధారణ నాటకములెల్ల నిటుల నానందజాయకములగునపుడు ప్రతిభావంతులగు కవిశ్రేష్ఠుల నాటకముల మాట చెప్పనేల? మ.రా.శ్రీ. గురజాడ అప్పారావు పంతులు బి.ఏ.గారు రచించిన యీ నాటకమును పోలిన నాటకములు ఆంధ్రభాషలో లేవు. కథాకల్పన, పాత్రరచనా చమత్కృతి, రసపుష్టియు, నీ నాటకమున శ్రేష్ఠతరముగ నున్నవి. వీరికి హూణకవిశ్రేష్ఠుల కలాకౌశలము పూర్ణముగ పట్టుపడుటంజేసి, వీరు ఆపూర్వగ్రంథరచనచే నాంధ్రభాషా వధూటి నలంకరించిరి. ఈ నాటకము ౧౮౯౭వ సంవత్సరమున నైదకంములుగా రచింపబడి, రాజర్షులును, విద్యా భోజులును, పండిత పోషకులునునగు శ్రీ ఆనందగజపతి మహారాజావారలకు అంకిత మీయబడినది. అచ్చుపడిన కొద్ది వారములలో నన్ని ప్రతులును చెల్లుటయే కాక, పత్రికాధిపతులు ఈ నాటకమును వేనోళ్ళ పొగడిరి. ఇన్నాళ్ల వరకు రెండవ కూర్పు అచ్చొత్తించక పోవుటకు కారణము మన దేశములో గ్రంథముల నచ్చొత్తించి యమ్ము పడివాటుల భీతియే యని గ్రంథకర్తగారు ఉపోద్ఘాతమున వక్కాణించిరి. ఈ మాట యెంత నిజము! కొందరి స్నేహితుల ప్రోద్బలమున నీ రెండవ కూర్పిప్పుడచ్చొంత్తించిరి. రెండవ కూర్పులో నాటకమును మిక్కిలిగ మార్చి, అయిదంకములను యేడంకములుగ పెంచిరి. ఈ నాటకము గ్రామ్యభాషను వ్రాయబడి పండిత పామరులకు ఆనంద జనకమై యున్నది. గ్రంథకర్త గారు గ్రామ్యగ్రాంథిక భాషల తారతమ్యముం గూర్చి ఆంగిలేయ భాషను విపులమగు క్రోడము వ్రాసి, నాటకమునకు ఉపోద్ఘాతముగా నచ్చొత్తి, వారి పాండిత్యప్రకర్షను గనపరచిరి. వీరీ నాటకమున గ్రామ్యభాషకెంతయో వన్నె తెచ్చి, రసానుగుణ్యముగ పలికించిరనుటకు సందియము లేదు. ఇటులనేకదా ప్రాచీనకవులు ప్రాకృత భాషల యందు కావ్యములు వ్రాసిరి. ఆప్రాకృతములే యిప్పుడు బంగాళీ, ఓఢ్రము, మహారాష్ట్రము, మున్నగు భాషలుగా మారినవి. ఇప్పటి యీ వ్యావహారిక భాషలలోనే ఆయా దేశపు కవులు ఉద్గ్రంథముల వ్రాసి, ఆయా భాషలకు వన్నె తెచ్చిరి. ఆంధ్రమున గ్రామ్యగ్రాంథిక భాషల తారతమ్యమెటుల నున్నను, హాస్యరస ప్రధానములగు

నాటకములు గ్రామ్యభాషనే వ్రాయనగుననుటకు అంగీకరించని వారు ఉండబోరు. స్వభావము ననుసరించి వాడుకలో నుండు మాటలతో వ్రాయబడుటం జేసి, యీ నాటకమున భాష ముద్దులు మూటకట్టుచున్నది. కన్యాశుల్కమున కాశించి వృద్ధులకు పిల్లలనిచ్చు దురాచారమును మాన్పుటకై యీ నాటకము వ్రాయబడినది. కృష్ణారాయపురమను నగ్రహారమున నగ్నిహోత్రావధాని యను బ్రాహ్మణుడు కలడు. ఆయనకిద్దరు పుత్రికలు. పెద్దపిల్లను కన్యాశుల్కమున కాశించి వృద్ధున కొకనికి కట్టబెట్టుటంజేసి, ఆమెకు బాల్యమునందే వైధవ్యము సంభవించినది. అంతటను బుద్ధిరాక రెండవ పిల్లను గూడ లుబ్ధావధానులను నొక ముసలివానికి పెండ్లిచేయుటకు అవధానులు గారు తలపెట్టిరి. ఈ వివాహము విఘ్నముచేయుటకుగాను ఆయన బావమరది యగు కరటకశాస్త్రి తన శిష్యునకొకనికి స్త్రీ వేషము వేసి తక్కువ వెలకు ఆ లుబ్ధావధానులకు పెండ్లిచేయును. వివాహమైన కొద్ది దినములలో నా శిష్యుడు వేషము విప్పి పారిపోవును. ఇటుల పెండ్లికూతురు అదృశ్యముకాగానే, ప్రాణహత్య జరిగినదని పోలీసువారు క్రిమనలు కేసును లేవనెత్తుదురు. ఈ రసకందాయములో నగ్నిహోత్రావధాని పుత్రునికి విద్యనేర్పు గిరీశమను మోసగాడొకడు అవధానులుగారి జ్యేష్ఠపుత్రికను పెండ్లికిబోవు మార్గమధ్యమున లేవతీసుక పోవును. దీనంజేసి చిలవపలవలుగ కోర్టు చిక్కు లెన్నియో పుట్టి, న్యాయమార్గానువర్తియగు నొక బ్రాహ్మణోత్తమునిచే బాపబడును. గ్రంథము చదివి చూడవలెగాని, చెప్పి తెలుపశక్యమైనది కాదు. షేక్స్పియరు మహాకవి నాటకములలోని ఫాల్‌స్టాఫ్ అను పాత్రమువలె, నీ నాటకమున గిరీశమను నతడు నవ్వులబండి. కావ్యగుణములన్నిటికన్నను లలితమగు హాస్యరసము కష్టసాధ్యమని యాంగ్లేయ పండితుల యభిప్రాయము. అట్టి సరసమగు హాస్యము యీగ్రంథమంతట నిండియున్నది. కాన నీకవిని ఆంధ్రమోలియరని యనతగియున్నది. అంకితమును, ఉపోద్ఘాతములును ఇంగ్లీషుభాషను వ్రాయబడియున్నవి. తెనుగున వ్రాసిన బాగుండునని మా యభిప్రాయము. ఈ గ్రంథమును ఆనందగజపతి మహారాజుల సుందరరూపమును తెలుపు పొటిగ్రాపొకటి యలంకరించుచున్నది. గ్రంథము వెల ౧౨ అణాలు. ఇది చెన్నపురి ఎన్‌ప్లనేడులో సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథముల విక్రయించు వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్సు వారి షాపునను, తెలుగు దేశమునగల రెయిలు స్టేషనులలో హిగ్గిన్‌బాతం కంపెనీవారి పుస్తకముల యంగళ్ళవద్దను దొరుకును.

ప్రఫుల్ల లేక రాణీ చౌదరి (బంకించంద్రుని నవలారచన)

ఒకరివెనకొకరు ఆడపిల్లలీగ్రంథమును చదువుచున్నారు. ఈమాట వొక్కటియే దీని విలువను తెల్పజాలును. శ్రీసుబ్బారావుగారు ఇంగ్లీషునుండియో, కన్నడమునుండియో తెనిగించిరని నాజ్ఞాపకము. మన తెనుగుదేశమున కెంత దురవస్థ! బంగాలీ గ్రంథముల చదువు నేర్చిన కవి మనలో వొక్కడు లేడుగదా?

నూరు సంవత్సరము క్రిందట బంగాలీ విద్వాంసులు, బంగాలీ భాషలో వ్యాకరణము గాని, నిఘంటువు గాని లేకుండుట గని, గత యాభై, అరవై ఏళ్ళలో బంగాలీ వాడుక భాష నుండి ఒక సులభమైన గ్రాంథిక భాషను కల్పించుకొని, లోకములో యెన్నిక కెక్కిన గ్రంథ ప్రపంచమును కల్పించిరి. ప్రక్కనున్న వారిని చూచి నేర్చుకొను నేర్పయినను మనకు లేదాయెను. ఇకనైనను మనలో బుద్ధిమంతులు బంగాళి భాష నేర్చి, దానగల మంచిని తెనుగునకు కూర్తురు గాక.

సుబ్బారావు గారి శైలి చిన్నయ్యసూరిగా రేర్పరిచిన త్రోవనున్నది. ఆ శైలిని వీరి రచన మిక్కిలి రసవంతముగా నున్నది. అసమానమే అనవచ్చును. 45వ పుటలో "ప్రఫుల్ల ముఖ దిగ్భ్రమముజెంది" అని ఆరంభమైన వాక్యకదంబమును చదివిన శ్రీ సుబ్బారావు గారి రచనా సామర్థ్యము తెలియును. వీరి శైలిలో రెండు దోషములు నాకు కనపడ్డవి. అనవసరమైన సంస్కృత శబ్దములును, వాడుకలోలేని తెనుగు మాటలును గ్రంథమందు నిండియున్నవి. సంస్కృత వ్యాకరణము నేర్చకుండా పాత గ్రాంథిక శయిలిలో వ్రాయబూను వారికి కలుగు స్ఖాలిత్యములు శ్రీ సుబ్బారావుగారికి కూడ కలిగినవి. మొదట అధ్యాయముల సంఖ్య వీరు సంస్కృత పదముల నిచ్చిరి. అందు షష్ఠమాధ్యాయము, చతుర్దశమాధ్యాయము, ఏకాదశమాధ్యాయమను ప్రయో గములు దొర్లినవి. అది తెలిసి కానోపును. రెండవ భాగములో అధ్యాయముల సంఖ్య తెనుగు పదముల నిచ్చియు, అందులో సప్తమాధ్యాయమునకు మాత్రమే తత్సమము వుంచిరి. వీరు కొన్ని చోట్ల వాడుకలో నున్న తత్సమదేశ్య శబ్దముల విడిచి, అంతరించిన తద్భవశబ్దములను వాడియున్నారు.

రెండవ దోషము : అక్కడక్కడ అనుప్రాసమును వొత్తుగా తగిలించుట (అ) "ఇంక నేమే మింబెట్టుకో, తిట్టుకో, భూషించుకో, దూషించుకో" (ఆ) కెంపు పెంపు గల, "కెంపు సొంపు నింపు నధరంబు, కుందముల యందము డిందుపడంజేయు ద్విజాలియు" (ఇ) "అత్తరు

ణీతరుణుల మనముల గలిగిన దలపులు వలపుల పొలుపులు దెలుపవశమగునె” (ఈ) “పెచ్చు పెరిగి విచ్చలవిడి పచ్చవిల్తు డొచ్చము లేక.” ఇప్పుడు మన పత్రికలలో రెండు విమర్శన మార్గములు కనబడుతున్నవి. ఇష్టులైన కవులను పొగిడి వారి గ్రంథములందు తప్పులెన్నక పోవడము, అయిష్టులగు కవుల గ్రంథములయందు వున్నవి లేనివి తప్పులే యెన్ని, గుణములను మరుగు పరచడము. ఇంతకన్న భాషకు కీడు వుండబోదు. తప్పులని నాకు తోచినవి కనపరిచి నందుకు శ్రీ సుబ్బారావుగారు నన్ను క్షమింతురుగాక. కథ యొక్క గుణదోషములు బంకిం చంద్రులవి. కీర్తిశేషులైనవారి తప్పులెన్నినను చిక్కుకలగబోదు. బతికివున్న కవులకు శ్రాద్ధము పెట్టడము, చచ్చిన వారికి వర్ధంతులు చేయడము, యీనాడు మనవారి కలవాటైన ఈ పద్ధతి తలకిందులు చెయ్యడము వల్ల భాషకు కొంత మేలు కూడునని నా అభిప్రాయము.

బంకిముల కథలు తెనుగైనవి నా యెదట మూడున్నవి. శ్రీ సుబ్బారావుగారి ప్రఫుల్ల యొకటి; శ్రీ ఓ.వై. దొరసామయ్య గారు కన్నడము నుంచి తెనిగించి శ్రీవావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్ అచ్చొత్తిన, ఆనంద మఠమొకటి; అటులనే శ్రీ దొరసామయ్యగారు ఆంధ్రీకరించి కలారత్నాకర ముద్రాక్షరశాలలో అచ్చుపడిన కపాలకుండలము యొకటి. ఇంతకు మున్నింగ్లీషున బంకిము కథలనే రెండు మూడు చదివియుంటిని.

బంకిము వ్రాసినట్లే తాము తెనిగించితిమని శ్రీ సుబ్బారావుగారు వ్రాసిరి గాని, కొన్ని చోట్ల ఆంధ్ర లోకోక్తులును, లోకోక్తులవంటి ఆంధ్ర పద్యములును వీరి తెనుగులో కానవచ్చు చున్నవి. ఇదిగాక బంకిముల రచనా మార్గమునకు పొందిన వర్ణనాంశములను పెంచుట కూడా కొన్ని చోట్ల కలదు. బంగాళానేరనివాడనౌటచేత, దీని నిజమును కనిపెట్టజాలను.

ఈ మూడు గ్రంథములు ఇంగ్లీషులో ‘రొమాన్సు’ అను జాతిలో చేరును. దేశ కాలములను బట్టి జరగరాని సంగతులు, జరగతగిన సంగతులు వుంటవి. జరగతగిన సంగతులను వర్ణిం చునది ఉత్కృష్ట కథ. జరగనేరని సంగతులతో నిండి ఉండినది రొమాన్సు. అందులోను అంతరులు కలవు. బంకిముల రొమాన్సులు, ఇంగ్లీషు ‘నవలి’ యగు ‘స్కాట్’ తోవను కొంతవరకు అనుసరించి పోవును. దేశకాల భేదములను మన్నించక స్కాటు నవలలలోని కొన్ని అంశములను బంకిములు తన నవలలో చేర్చిరి. సీమలో మొదటి రిచర్డుఅను రాజు కాలమున రాబిన్‌హుడ్ అను బందిపోట్ల మొనగాడొకడుండెను. వానికి స్కాటు సుగుణసంపత్తిని కల్పించెను. ఇది స్కాటు నందే కావ్య దోషమై వుండెను. రాబిన్‌హుడ్‌నకు ప్రతిగా, బంకిములు ప్రఫుల్లలో భవానీ ఠాకూరను వాని నమర్చియున్నారు. ఈ భవానీ ఠాకూరు దొంగల మొనగాడైనను శౌర్యౌదార్య దేశాభిమానాది గుణసముద్రుడు; “సంపూర్ణ ధిషణాధురంధరుడు”. ఆనంద మఠములో కూడా గుణసంపత్తి కల బందిపోట్లు కలరు. సన్యాసుల దేశాభిమానము యింతంత కాదు. అట్టి

బందిపోట్లను, యిట్టి సన్యాసులును, మనసు కల్పించిన మాయా ప్రపంచములోనే వుందురు గాని, లోకములో వుండి వుండలేదు. దేశోద్ధరణమునకు భవాని ఠాకూరునకు దొరికిన సాధనము ప్రఫుల్ల ముఖియను ఒక మగడు విడనాడిన పేద బ్రాహ్మణస్త్రీ. రూపసి, బుద్ధిమంతురాలు. అడవిపట్టి పోవుచుండగా ఆమెకు నట్టడవిని వొక గాజుయిల్లు గానవచ్చెను. ఆ యిల్లు అంతటను అద్దములు కూర్చి కట్టిరి గాన, అడవి ఆ అద్దములయందు ప్రతిఫలించి అంతా యేక అడవిగా కనపడునట! ప్రఫుల్లముఖి ముఖము అద్దములో ప్రతిఫలించగా అది అద్దమని యామె పోల్చు కొనెనట. ఆ అద్దపుటింటికింద నొక నేలమాన్యములో లెక్కలేని ధనరాసులు పడియుండెను. ఆ ధనముతో సైన్యమును గూర్చికొని, భవాని ఠాకూరు ప్రఫుల్లముఖికి రాణీపదవి నిచ్చి పట్టాభి షేకము చేసెను. చెప్పన్న విద్యలు ఆమె అవలీలగా నేర్చెను. ప్రఫుల్లముఖి నేర్చిన శాస్త్రములు కళల పట్టీ 69-70 పుటలో నీబడినది. ప్రఫుల్లముఖి గారిడీవాడు అరగడియలో పుట్టించి, పూపించి, కాపించిన మామిడిని పోలియున్నది. ఇట్టి అసందర్భమును బంకిములు కల్పింతు రాయని నాకు శంక కద్దు.

ప్రఫుల్లముఖని అత్తవారు విడనాడుటకు కారణము పొందుకగా కానరాదు. "ప్రఫుల్లతల్లి ధనహీనురాలైనను, గొప్పవారి తోడి సంబంధము కలిగెనని వారితో తులతూగు ప్రయత్నంబున తన సర్వస్వమును వమ్ము చేసెను. ఒకనాడూరు బంతి పెట్టినప్పుడు తమకు మనసుదీర భక్ష్య, భోజ్య, లేహ్య, చోష్య, పానీయంబు లెల్ల సమకూర్చదాయెననుచు నాయూరిలోన నెందుకు గొఱ గాని దుష్టులు కొందరు భోజనమధ్యమున లేచిపోయిరి. ఆ యవమానమునకు గినుక యొదవ ప్రఫుల్ల ముఖితల్లి వారిని నిందించెను. అందుల కాగ్రహముగదుర నామెపై బగబూని యా తిండిబోతులు గలసి యాలోచించుకొని హరవల్లభుడు తన చుట్టముల తోడంగూర్చుండి యుండ, నాయూరిలోని వారెవరు లేకుండ జూచుకొని, వారొకరొకరుగ సభలోన గూర్చుండిరి. అందొకడు హరవల్లభుడు వినుచుండ "ఆహా! యేమి సంబంధము!" అనుచు దనలో దాను గొణిగెను. ఆ మాటకు దత్తరపడి "ఏమేమ"నుచు హరవల్లభుడు ఆతురత నడుగ "మాకెందుకండీ? ఎవరెట్లు పోయిన నేమ"నియె. అందులకు మరింత మనంబున దొందరుగలుగ హరవల్లభుడు వేడుకోలుగ నడుగ "ఏమోనండి, కులభ్రష్టులట!" అనుచు జివాలున లేచిపోయెను. అంత విషాదాకులిత చేతస్కుండై హరవల్లభుడప్పుడే సభలో ప్రవేశించిన మరియొకని నాయూరివాని నత్యాతురతతో "నేను జేసిన సంబంధము మంచిది కాదా?" యని యడిగెను. కుట్రలో జేరినవాడగుటం జేసి యా దుష్టుడు పెదవి విఱుచుచు నూరకుండెను. 7వ పుట.

ఇటులనే మరికొందరు గ్రామస్థులు అనుమానమును బలపరుతురు. అంతట హరవల్లభుడు తనకు కూడా లోకము కులభ్రష్టత్వ మాపాదించునేమో యని భీతిల్లి "తనవారినెల్ల బిలిచి

స్థితిగతులను వివరించి చెప్పి ఈ యూరికి మనము వచ్చిన సంగతిని గుఱించి గాని, మనము చేసిన సంబంధ విషయమై గాని యెవరితోడను మాటలాడకుండ భద్రముగా నుండుడు. మన గ్రామమున నెవ్వరికైన నీ మానహీనమగు వృత్తాంతము దెలియవచ్చునేని మనకు జేటు మూడును. కావున నత్యంత జాగ్రత్త తోడ రహస్యమును గాపాడు"డనుచు నొక్కి చెప్పి యారేయి యెవరికిని దెలియకుండ మూటలనుగట్టుకొని సందడిగాకుండ పయనమై తెల్లవారకమునుపేయిల్లు చేరెను.

ఈ చరిత్రము, చిన్నపిల్లలు చెప్పుకొను కాళ్ళూ చేతులూ లేని కథలను పోలియున్నది. మామగారు ధనవంతుడట. పరమలౌక్యుడు. మొదట కులగోత్రములు తెలుసుకొనకనే వివాహ మును నిశ్చయించెనో? కులగోత్రము లెరుగకనే, తన ఆప్తబంధువులు సమ్మతించిరో? అప్పుడు సభలో నుండిన బంధువులలో మొదట సంబంధము కుదిర్చిన రాయబారు లేమయిరి? గ్రామమునందలి పెద్దలిట్టి దుర్నయములకు దిగియుండరు గదా! మామగారు వారి నడిగి నిజము తెలిసికొనకనే, కులభ్రష్టులని నిశ్చయించెనో? యిందరు బ్రాహ్మణులు భ్రష్టులయింట యెటుల భుజించి యుందురను శంక పొడమలేదో? నమ్మె, పోనిండు. సంబంధము జరిగినమాట దాచుటెట్లు? తరలిపోయినపుడు లోకమెల్ల నెరిగి యుండలేదో? అందరు బంధువుల నోళ్ళు కట్టుబడునని మామగారెట్లు నమ్మిరి? ప్రఫుల్లముఖి భ్రష్టయైన తాను కూడ భ్రష్టాయెనే? అజ్ఞాన కృత దోషము ప్రాయశ్చిత్తము వలన నివర్తించునే? అది అటుండ ప్రఫుల్ల కుటుంబమునకు భ్రష్టత యెటులవచ్చెనో గ్రంథకర్త చెప్పలేదు. రైలు బయలుదేరి తెల్లవారక మునుపే యిల్లు చేరినంత దగ్గరనుండెను మామగారి యిల్లు! ప్రఫుల్లముఖి శైశ వవృత్తాంతము గాని, ఆమె కుటుంబము యొక్క పూర్వవృత్తాంతము గాని యీయబడి యుండలేదు. నాయిక యెవరి నడుమ యెటుల పెరిగెనో తెలియక, ఆమెను తెలియనేరము. చిత్రరచనా కళలో సెటింగ్ అని ఇంగ్లీషు వారనునది ప్రఫుల్లముఖికి లేదు. సెటింగ్ అనగా ఒక ప్రతిమ యేవస్తు జాలమునడుమ నిలిచియుండునో అట్టి వస్తుప్రపంచము. సెటింగ్ అనుమాటకు తెనుగు భాషయందు పర్యంత ప్రపంచమని వాడుదుము.

ఈ జాతి నవలలు ఉత్కృష్టమైనవి కావు. లోకములో నున్నట్టే వ్రాయవలెనని నా అభిప్రా యము కాదు. ఇంగ్లీషువారు ఐడియల్ (యేది యేలా వుంటే బాగుండునో అలా భావించుట) అను లోకోత్తర కల్పనలుండక, లోకోత్తరమైన రచనముండనేరదు. గాని మనుష్య జాతము యొక్క మనో ధర్మములను, వస్తుతత్వము ననుసరించి కథ నడుపవలెను. కళ్ళెము వదలి, చిత్తమును పరుగిడనిచ్చిన నవలలు జ్ఞానదాయకములు కానేరవు.

కావ్యము నందు శృంగారము

(ఒక గొప్ప పండితులిటుల వ్రాయుచున్నారు.)

కావ్యములలో శృంగార మెంతవరకు వర్ణనీయమను చర్చ తెనుగు పత్రికలలో జరుగు చున్నది. ఒక్కొక్క పుస్తకమును బట్టి దానిలో పది పంక్తులు తీసి, వాటిని పచ్చి శృంగారముగా నెంచి, పుస్తకమును గ్రహించుటన్నది అల్పదృష్టి. గత కాలములోను, అన్యదేశములలోను కళల స్థితిని కానీక చేయు సిద్ధాంతములుట్టి సిద్ధాంతములు కాని, గట్టి సిద్ధాంతములు కానేరవు.

పాశ్చాత్య కవులలో శృంగారము మెండా, మనలో మెండా అను విషయమును పండితులు భిన్నాభిప్రాయలలయి యున్నారు. పాశ్చాత్యులు మన కావ్యముల యందు పచ్చి శృంగారము మెండని అనులోచితముగా వ్రాయుటకలదు గాని, వారింటి మంటికుంపటిని వారు చూచు కున్నచో, వారు నోరెత్తరని నా నమ్మకము.

గ్రీకు దేశమున శిల్ప కారుల కళ దిశిమొల బొమ్మలతో నారంభమై, ఈనాటి ఫ్రెంచి యకాడమి బొమ్మలుగ పరిణమించినది. ఒంటినత్తి, యవయవముల బయటబెట్టు పుట్టముల గట్టి, వేలకొలది పెద్ద మనుష్యులమను మగవారి యెదుట, నాటలాడి, వారి నానందమగ్నులను జేయు కౌశలము పాశ్చాత్యులదే కదా. పదుగురి యెదుట స్త్రీని ముద్దు పెట్టుకొనుట, ఆలింగనము చేసికొనుట, వారిలో సర్వసామాన్యమే కదా.

మత గ్రంథములటుండగా బొకాషియో వ్రాసిన డికామిరన్ మొదలగు యూరోపు భాషలలోని పచ్చి శృంగార గ్రంథముల మాట చెప్పనవసరము లేదు. అందులో ఫ్రెంచి కవుల మాట లోక ప్రసిద్ధమే కదా!.

ఇంగ్లీషు కవులలో వాల్మీకి యగు చాసరు కథలందలి పచ్చి శృంగారమునకు ఈనాడు సమాధానము కల్పించుకోవలసి వచ్చినది. 'మార్లో' అను కవికృతమగు "హీరో అండ్ లియాండర్" అను కావ్యమును, ఆవిడ్ అను రోమను కవి కావ్యముల భాషాంతరీకరణమును, షేక్స్పియరుని "రేప్ ఆఫ్ లుక్రేన్" "వీనస్ అండ్ యడొనిస్" అను కావ్యములను, "మెర్రీ వైవ్స్ ఆఫ్ విండ్సర్", "హెన్రీ ది ఫోర్తు" అను నాటకములును మన ప్రబంధములకు తీసిపోవు. బైరను కవి వ్రాసిన డాంజు అన్ మొన్నమొన్నటి గ్రంథము.

మన దేశమున సంస్కృతములో వేదము మొదలుకొని ఈనాటి వరకును రచితములయిన యనేక గ్రంథములలో పచ్చి శృంగారమున్నదే. సంస్కృత కవుల త్రోవను బోయిన ప్రాచీన ఆంధ్ర కవుల మాట యటుంతము. ఈనాటి కవులలో మొనగాండ్ర కొందరి నెంచి వారి సరణిని పరీక్షించినచో కూడిన దెద్దియో కూడనిదెద్దియో బయలుపడగలదు.

అందు భాషా సంస్కర్తలలో మొనగాండ్రు శ్రీ రాయబహద్దర్ వీరేశలింగము పంతులుగారు. వారి మార్గమును ముందు విచారించి చూచెదను. గ్రామ్య భాషకు ప్రాణము పోసినవారు వీరేశలింగము పంతులుగారు. వారు తమ గ్రంథములనన్నింటిని అనేక సంపుటములుగా నచ్చొత్తిరి. తెనుగు భాషకు వారు మహోపకారము చేసిరనుటకు సందియము లేదు. అట్టి సంపుటములలో నగ్ర స్థానము పొంది ప్రథమ సంపుటములో జేరినవి గ్రామ్యభాషలో వ్రాయబడిన కొన్ని ప్రహసనములు.

శ్రీ పంతులు వారు భాషా సంస్కరణ కర్తలును, సంఘ సంస్కర్తలును నైనను, రక్త బలిమి చేత మన ప్రాచీన కవుల శృంగారము వీరికి ఆమూలాగ్రముగా నబ్బినది. అందుకు నిదర్శనము ప్రథమ సంపుటములో నగ్రాసనమునకు బూనిన అపూర్వ బ్రహ్మ చర్యమను ప్రహసనమే.

పచ్చి శృంగారము రెండు రీతులుగా నుండును. రత్యాది వర్ణనమును, స్త్రీల అవయవ ములను వర్ణించుటయు నందొకటి. ఇదంత ప్రమాదకరము కాదు. కవి వర్ణించినను వర్ణింప కున్నను యెన్ని పుట్టంబులచే నాచ్ఛాదనము చేసినను స్త్రీల యవయవముల నెరుగని పురుష లుండరు. మరచియున్న వారికి వర్ణనలు జ్ఞాపకమునకు తెచ్చుననుట అసంభావితము. దేవుడు సృజించిన స్త్రీ యవయవములలో నేమి తప్పున్నది. రహస్యములని చేసికొన్న మనుష్య నిర్ణయముల వలననే కొన్ని వాడక లేర్పడినవి. మళయాళమున స్త్రీలు రవికలు లేకనుండురో. చూచినంతట గలుగని ప్రమాదము వ్రాసినంత మాత్రమున కలుగునా? నిజమయిన పచ్చి శృంగారమన్నది పరకీయా శృంగారము. ఈ శృంగారమే అపూర్వ బ్రహ్మచర్య ప్రహసనము నందు వర్ణింపబడినది.

ఈనాటక కథానాయకుడు రామాకాంతము పంతులు. ఇతని యోగ్యత భృత్యుడగు కరటక రెడ్డి, ఈ రీతిని వర్ణించుచున్నాడు.

"రెండు సంవత్సరముల నుండి నా భార్యను యజమానుని కంటపడకుండా కాపాడుకొని వచ్చినాను. అతని కంట బడితే యిక నాకు భార్య ఆశలేదు. పెళ్ళాలు వున్న ఈ వీధి వారు అంతా ఆయన జీవానికి వుసూరుమని యేడుస్తూ వున్నారు. ఆయన మునిసిపల్ కమీషనరు. లోకల్ ఫండు మెంబరు. బెంచి మేజిస్ట్రేటు, డిస్ట్రిక్టు కోర్టు ప్లీడరుకావడం చేత యెప్పుడు యేమి చేసి పోతాడో అని అందరు జడుస్తూ వుంటారు. వాసుదేవరావు పంతులు గారి భార్య పుట్టింటికి వెళ్ళిపోవడం చేత ఆవిడ నిమిత్తం మా పంతులుగారు, యీవాళ ష్టీమరు మీద కొవ్వూరు వెళ్లుతారు".

ఈ నాటకమునందు కథ యేమనగా రామాకాంతం పంతులు భార్య పుట్టింటికి వెళ్ళి యుండును. పట్టుమని పది రోజులు అయినను తన్ను వదలి పుట్టింట నామె యుండదనియు, వర్తమానమందగనే బండి చేసుకొని, దుడుంగున వచ్చి తన స్వేచ్ఛా ప్రవర్తనకు భంగము కలుగ చేయుననియు, రామాకాంత పంతులుకు విచారము మెండు. వాసుదేవరావు పంతులు పెండ్లాము పుట్టింటికి పోవుచుండ, నామెను తగిలిపోవుటకు రామాకాంతము కొవ్వూరుకు ప్రయాణమయి వెడలును. ఈ పంతులుగారి భృత్యుడు కరటక రెడ్డి అనునతడు రెండు సంవత్సరములకు ముందే రూపవతియగు భార్యను పెండ్లాడియున్నను, తన భార్యను యజమానుని కంటి యెదుట బెట్టవెరచి తన పెండ్లి కథనే యజమానునికి జెప్పకుండెను గాని, ఆనాడు యజమానుడు పొరుగూరు పోయెనని యెంచి, తన భార్యను తెచ్చి యజమానుని యింట ఆమెతో సుఖింప తలచును. అంతలో యజమానుడు పొరుగూరుకు పోక, యింటికి మరలి వచ్చి, భృత్యుని భార్యయగు మోహినిని చూచి అతని భార్యయని యెరుగక, మగని యెదుటనే ఆమె తోడ సరసమాడ నారంభించును.

అది చూచి భర్త దిగులొందును. ఇంతలో యజమానురాలగు శ్యామలాంబ కూడా యింటికి వచ్చును. ఆమె రాగానే రామాకాంతం పంతులు మోహినిని వసారాలోనికి పంపివేయును. యజమానురాలు కూడా ఒక మల్లిచెట్టును చూచుటకు, ఆ వసారాలోనికి పోవనుంకించును. అట్టి చిక్కు సమయములో, నేదైన ఒక పెద్ద బొంకు బొంకి, తన మానమును దక్కించుమని రామాకాంతము కరటకరెడ్డిని రహస్యముగా వేడును. మోహిని తన భార్యయనియు, పంతులుగారు యజమానురాలు నిమిత్తము మంచి దాసీని కుదర్చుమనియు చెప్పియుండుట తానామెను అటకు తెచ్చితిననియు కరటకరెడ్డి యజమానురాలితో చెప్పెను.

శ్యామలాంబ పోయి, మోహినిని చూచి దాని రూపమునకును, మాటలకును సంతసించి, తిరిగివచ్చి మగనితో తన సంతోషము నీ రీతి చెప్పెను. "వాళ్ళ అనురాగము, ఐకమత్యమూ చూస్తే నాకును ముచ్చటవుతూ ఉన్నది." గాని రామాకాంతమునకు సంతోషము లేదు. మోహినిని తన వస్తువుగా నెంచి, అతడేమనుకొనును :

"వాడు యెంతసేటికీ కదలిరాకుండా వున్నాడు. దొడ్లో దానితో యేమి చేస్తూ వున్నాడో."

శ్యామల : యీ అద్దంలో వాళ్లు కనబడుతున్నారు. మన రెడ్డి పెళ్ళామును యేలా ముద్దు పెట్టుకుంటూ వున్నాడో?

రామా : పట్టపగలు ఆడదాన్ని వాడలా చెయ్యడం నీకు యిష్టముగా నున్నదా?

శ్యామల : మొగుడు పెళ్ళామును ముద్దుపెట్టుకుంటే అందులో తప్పేం వున్నది?

రామా : "తప్పిదం లేదు గాని నేను వక్క మాటు కరటక రెడ్డిని కూకలు వెయ్యవలెను. నీ వవతలకు పో"

ఆపైని యజమానునకును, భృత్యునకును జరిగిన సంభాషణలోని రెండు ముక్కల నుదహరింతము.

కర : మీ కోసమే ముద్దు పెట్టుకున్నాను. అమ్మగారి మనసులో మీ యందు వుండే అనుమానము పోగొట్టడానికి నేనా పని చేసినాను.

రామా : ఆ ముద్దు నా కోసం కాకుండా నీ కోసమే పెట్టుకున్నావని నాకు యిప్పటికీ అనుమానం బాధిస్తూనే వున్నది.

కర : అయ్యా, మోహిని వకవేళ వచ్చి మోహించి నన్ను యేమయినా చేస్తే అది నా తప్పేనా? ఆడవాళ్లు వచ్చి యెదుట నిలవబడ్డప్పుడు మగవాళ్ళు మనసు పట్టలేరు."

తుదకు కరటక రెడ్డియు మోహినియు దంపతులని క్లర్జిమేను రుజువిచ్చును. కథ కంచికి వెళ్ళినది. మన మింటికి వచ్చితిమి! కాని ఈ గొప్ప కథ వలన వ్యక్తమగు నీతి యెద్దియో? శ్రీ రాయిబహదర్ గారు తెలుపవలసి యున్నది.

దుష్టవర్తనునకు తగిన శిక్ష జోడుకంచుకాగడాలు వేసి వెతకినను గానరాదు. ఇది పచ్చి బూతు శృంగారమునకు గొప్ప నిదర్శనము.

ఇట్టి గ్రంథ రచన లోకమునకు హాని చేయును. దీనిని నిలుపవలయునని మా మతము.

వీరేశలింగము పంతులుగారు ఆంగ్లేయ నాటక మహాప్రపంచములోనుండి తెనుగుచేసిన ప్రహసనములు చాల మట్టుకు విషయవినోద సాఫల్యములే. చుంబనాలింగములను గూర్చి మొదటి సంపుటము, వాల్యుం : 10, 15, 34, 41 పుటల జూడుడు.

బ్రహ్మ వివాహమను ప్రహసనాంతమున, భానుమూర్తి అనునతడు పాపావధానులతో నిట్లు పలికెను. "యీ రోజంతా రంకు పురాణములతోనే కాలక్షేపము చేసినాము" ఇట్టి రంకు పురాణములు బ్రహ్మశ్రీ వీరేశలింగము పంతులు గారు తాము కల్పించిన ప్రహసనములయందు నిండియున్నవి.

దాని నెత్తి వ్రాయ తగదు కాని సత్యమరయ గోరినవారి కొరకు కొన్ని పట్లు సూచించెదము.

పుట సంఖ్య	**పంక్తులు**
310	15, 16, 17, 23, 24, 25
312	26

313	14
318	మూడవ రంగము
368	2, 6, 7, 11, 12
370	12, 13, 14, 15, 16
372	12, 13, 14, 15, 16,27, 28
402	13, 15, 16, 25
408	1, 6, 10, 11, 12, 13, 20, 21, 22, 23
415	21, 22
462	29, 30, 31
463	8, 9, 10
464	5
467	16
468	7
522	16, 17, 18

రెండవ సంపుటములో బ్రహ్మ వివాహము నందలి సప్తమాంకము రెండవ రంగము. శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య నిర్వచన నైషధము ప్రథమాశ్వాసమునందలి 33వ పద్యమును, అభాగ్యో పాఖ్యానము నందలి 52 మొదలు 84వ పద్యము వరకును ప్రాచీనుల వ్రాత అణగద్రొక్క బడినది. ఇక రసికజన మనోరంజనము చతుర్థాశ్వాసమున 114వ పద్యము నుండి స్త్రీ పురుష సంసర్గము తెరమరుగు లేక వర్ణింపబడినవి.

లాక్షణికులలో బ్రహ్మశ్రీ వేదము వెంకటరాయ శాస్త్రులవారు అగ్రగణ్యులుగదా. వారు రచించిన ఉషయను నాటకమున నీక్రింది పట్టులు చూడనగును.

పుటలు : 13, 25, 27, 28, 37, 38, 68, 69.

మాటా - మంతీ - 3
ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్

"ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్కార్య నిర్వాహక సభ 1915 సం॥ ఫిబ్రవరి నెల 20వ తేది శనివారమునాడు ఉదయము 8 గంటలకు బెజవాడలో సోషలు క్లబ్బులో సమావేశమగును."

నిద్రబోతున్నానా? అనుకున్నాను. కళ్ళు నులుపుకొని, తిరిగీ నిదానించి చూశాను. కార్డు మీద అచ్చు అక్షరాలు స్పష్టముగా కనబడ్డాయి. షేక్స్పియర్ అన్నట్లు కలలైనా యెరగని కార్యాలు యెన్నో వున్నాయి, అందులో ఇది వొకటి కావొచ్చును, అనుకున్నాను.

అయితే చెన్నపట్నం రాజధానిలో జరుగుతూ వచ్చిన సభ రెండువందల యాభయమైళ్ళు ఉత్తరానికి యెలాడేకిరిందని శంకపొడమింది. కారణం వినా కార్యం వుండబోదు. ఆలోచించిన కొద్ది కారణాలు శరపరంపరగా స్ఫురించాయి.

1. (ఆంధ్ర) దేశానికి ఒకప్పుడు బెజవాడ రాజధానిగా వుండేది.
2. (సా)ర్వభౌముడైన కృష్ణరాయలు పూర్వదిగ్విజయయాత్రకు విచ్చేస్తూ బెజవాడలో కొన్ని దినములు వున్నాడు.
3. (హి)యం
4. (త్) సాంగ్ అనే చైనా దేశపు బౌద్ధయాత్రికుడు బెజవాడలొ కొన్ని దినములు గడిపాడు.
5. (య) బోనెటాపర్ సెయ్, అనే పరాసుయాత్రికుడు కూడా బెజవాడలో కాలు ఊనాడు.
6. (పరిషత్తు)కు కొంతకాలం సెక్రటరీగా వుండిన మ.రా.రా. హనుమంతరావు పంతులు గారు బెజవాడలో యిప్పుడు చెయిరుమాన్‌గా వున్నారు.

యింకా కారణాలు కావాలా? బెజవాడ దగ్గిర యెన్నో రెయిళ్లు కలుస్తాయి. బెజవాడ చెన్నపట్నానికి విజయనగరానికి మధ్యనుంది.

ఇంద్రకీలాద్రి మీద అర్జునుడు తపస్సు చేశాడు. యుద్ధమల్లుడి శాసనం.

"ఆగు! ఆగు! యిన్ని కారణాలు చెబుతున్నావుగాని, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తుకూ యీ కారణాలకూ సంబంధమేమిటి? ఆంధ్రవాఙ్మయానికి చక్రవర్తి తిక్కనసోమయాజి గదా? అట్టి తిక్కయజ్వ ఉత్తరరామాయణంలో "సారకవితాభిరాము గుంటూరు విభుని మంత్రి భాస్కరు మత్పితామహుని దలతు" అన్నాడు. అంతవాడి తాత పాలించిన గుంటూరులోనే యేల సభ జరగకూడదు? అని ఒక నవ నాగరుకుడు అన్నాడు.

"చేసినదానికల్లా అడ్డుచెప్పడవేనా తెలివికి చిహ్నా? బెజవాడలోనో, ఆకాశంమీదో, యెక్కడో ఒక చోట సభ చేస్తూన్నారని సంతోషించరాదా? ఇది చేయకపోతే మీరు చేసేదేమిటి? ఇన్నాళ్ళూ సభ చెయ్యకపోతే మీరేం చేయగలిగారు? అని సమాధానం చెప్పాను.

మోడ్రన్ పిల్లకాయలకు పెద్దలయెడల ప్రపత్తి తక్కువ "మహాజనో యేన గతస్సపంథాః" అని వారి అడుగుల్లో అడుగు వేసి నడవరు – ఎంతటివార్నీ తప్పులు పడతారు. వాళ్ళకు శంకలకు సమాధానం చెప్పడం యెంతటివాడికైనా ఒకప్పుడు కష్టసాధ్యమవుతుంది. మరివక బుద్ధిమంతుడు అన్నాడు. బెజవాడలో సభ చేయడం పద్ధతికాదట. ఏమి అనాలోచితమయిన మాట! కాంస్టిట్యూషన్‌లో విద్వాంసులైన సెక్రటరీలు చేసే పని యేమూలనైనా యిమడక పోతుందా?

"సరేనయ్యా! ఇమిడిందనుకుందాంగాని హటాత్తుగా బెజవాడకు దేకిరించివారు రేపు ఉత్తరధ్రువానికి దేకిరిస్తారు. చెన్నపట్నంలో సభచేస్తే అక్కడ నివసించి ఉన్న మెంబర్లు మీటింగుకు రావడానకు వీలువుంటుంది. అక్కడైన మీటింగులకే కొంత మంది అక్కడివారు రారు. అలాటి స్థితిలో వ్యయప్రయాసముల మీద బెజవాడ మీటింగుకు వెళ్లబోతారా? ఆ చెన్నపట్నంలోనైనా పై జిల్లాల పెద్దమనుష్యులు వచ్చే రోజుల్లో అనగా లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిల్ మీటింగు మొదలయిన మీటింగుల కాలమునకు సామీప్యంలో అవకాశంకలుగుతుంది. అదంతామాని తోచినప్పుడు, తోచినచోట, ఆవాయిదాస్తుగా సభలు చేయడమేమిటయ్యా?"

అని ఉపన్యసించాడు ఇంకొక బుద్ధిమంతుడు.

కొంచెం ఆలోచించిన పైబలవత్తరమైన సమాధానం తోచింది. యెందుకు తోచదూ? మాట్లాడ్డానికి పని చెయ్యడానికి చాలాదూరం పదిమంది చేరితే మాటలు మెండవుతాయి పన్లు పాడౌతాయి? కోడొకడు తీస్తే కొమ్మొకడు తీస్తాడు. ఒక డౌనంటే ఒకడు కాదంటాడు. అందులో హిందూదేశానికి పార్లమెంటరీ గవర్నమెంటు యెంతమాత్రం పనికిరాదు. గనుక పనులన్నవి, ఒకరిద్దరి మీదనే జరుగవలసినది. కడం మెంబర్లందరూ హాయిగా పడుకొని నిద్రపోవచ్చును. పనితో వారికేమీ పనిలేదు.

కారణం లేక నేనా అనుకున్నారు? ఆంధ్రమహాజన సభకు అంటకుండా సాహిత్య పరిషత్తులు యెలా కాపాడుకువస్తున్నారో? ఈ జ్ఞానం అప్పుడు నాకు లేక తొలి సంవత్సరం ఆంధ్రసాహిత్య పరిషతు యొక్క సాంవత్సరిక సభ ఆంధ్రమహాజన సభతో పాటు బాపట్లలో జరగవలసిందని, యీ సంవత్సరం విశాఖపట్నంలో జరగవలసిందని నొక్కిచెప్పాను. నా మాటగా నా మిత్రులు విని ఆలా చేసివుంటే ఆంధ్రమహాజన సభలో వుండే నవ దేశాభిమానుల ధోకాకు సాహిత్య పరిషత్తు మూడు ముక్కలయి పోయియుండదా?

ఐతే నిన్నగాక మొన్ననే ఆంధ్రమహాజన సభ కూడినది గదా? ఆ స్థలంలోనే పరిషత్కార్య నిర్వాహక సభ యేలా చేయతలచేరు.

ఫర్వాలేదు. కృష్ణవరదలకి దాని వాసన యావత్తూ కొట్టుకుపోయింది.

మాటా మంతీ - 4

వాడుక భాషలు : గ్రామ్యము

అత్తగారూ, కోడలూ విషయమై ఒక సామెత కద్దు. రసావేశం మిక్కటమైతే గద్యలతూగు ఆగక, మాటలు పాటలుగా పరిణమిస్తాయి. గ్రామ్యానికి అలిగి, కసితీరక కొందరు మహాకవులు ఛందోబద్ధంగా తొమ్మిదో అష్టం పారాయణ చేస్తారు. వారికి పై సామెత వర్తిస్తుందేమో అను కుంటాను.

శ్రీరాముల సచ్చిదానందశాస్త్రిగారు ఆరు పద్యములనే మహాస్త్రములను గ్రామ్యావలంబ కులైన 'కూళలపై' కృష్ణాపత్రిక ముఖమున ప్రయోగించినారు. ఆనాడు శ్రీరాముల వారి బాణములు శత్రువులను కొట్టి తిరిగి శ్రీరాముల వారి చేతికి వచ్చేవట! యీనాడు శ్రీరాములవారైన సచ్చిదా నందశాస్త్రులుగారి బాణములకు కూడా ఆ ధర్మం పట్టింది. ఒక విశేషంతో, అనగా వెయ్యగానే వెనక్కి తిరుగుతాయి. శత్రువులను ముట్టవు.

ఈ లెంపకొడితే ఆ లెంప చూపమన్నాడు, మహాను భావుడైన యేసు. తన లెంప తానే వాయించుకోవడం అంతకంటే గొప్ప ప్రజ్ఞ కాదు? అంతశ్శత్రువులను అణగ్గొట్టడం అన్నమాట. ఆ పనే సచ్చిదానందశాస్త్రులు గారు చేసినట్టు కానవస్తుంది. వెనకటి కొక మహానుభావుడు "దూర్వాలంటె యేమిటో అనుకొని తిరిగి చచ్చాను, గరిగ్గడ్డిట్రా?" అన్నాడట. గ్రామ్యమంటే యెక్కడో కోస్తాను వుందనుకొని, సచ్చిదానందశాస్త్రులుగారు కత్తులు, కటార్లూ నూరారు. ఆ దూర్వాలన్నవి, వారివే పద్యాలల్లోనే యెటు జూసినా, నవనవలాడుతూ నవ్వుతూ వుండెను. దగ్గిర వస్తువును నరుడు సరకుగొనడు.

నన్నయభట్టు సూత్రములు (అనగా ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి) అహోబలీయము, అప్ప కవీ యము మొదలైన గ్రంథములు చదివిగాని, తెనుగు కావ్యములు రాయకూడదని శాస్త్రులు గారి అభిప్రాయము.

ఉ. నన్నయభట్టు సూత్రముల నాలుకచే బలుకంగమానియే
యెన్న నహోబలీయమును నించుకనైనను చేతముట్టకే
కన్నుల చేతనైన నిఁక గాంచక నప్పకవీయమాదియౌ
వన్నెలుగల్గు గ్రంథముల వ్రాయగవచ్చును గావ్య జాలమున్

లక్షణ గ్రంథముల పేరెత్తిన పద్యంలోనైనా, శాస్త్రులు గారు లక్షణం ఇంచుక పాటించినారు కారు. కడం పద్యములు దీనిని మీరివున్నవి. ఒక జాతి గ్రామ్యమైనా తప్పిపోకుండా వెతికి వెతికి పట్టితెచ్చి, వాటిని ఛందో బద్ధంగా బంధించి శాస్త్రులుగారు తమ పద్యాలను గొప్ప "గ్రామ్య ప్రదర్శనాగారము"గా చేసినారు. అందుచేతనే కాబోలును గ్రామ్యపద ప్రయోగమనే శీర్షిక నెత్తిరి.

పద్యాలంతటనూ చీకటి రాత్రిలో చుక్కలవలే గ్రామ్యములు మెరుగుతుండగా, కృష్ణా పత్రిక కానకపోవడం ఆశ్చర్యం. ఆ పద్యాలను మెచ్చి, యెత్తి అచ్చొత్తిన శశిలేఖ కానకపోయిన కానక పోవునుగాక!

ఆశ్చర్యమేలా? ప్రాచీనుల తెనుగు లక్షణం, కోరి చదివే మనుషులు కొంచం. చదివి తెలుసుకున్న వారు మరికొంచెం. వొంటబట్టిన వాళ్ళు మిక్కిలీ కొంచం. వొంటబట్టిన పండితుల క్కూడా కలం చేతపడితే దూడలు దొర్లుతాయి. బ్రహ్మశ్రీ వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు, మహా మహోపాధ్యాయ బిరుదాంకితులైన శ్రీ కొక్కొండ వెంకటరత్నంపంతులుగారి ప్రసన్న రాఘవమును విమర్శించి, విమర్శించి, మహా మహోపాధ్యాయులవారికి లక్షణజ్ఞానం యించుమించు పూజ్యమని సిద్ధాంతీకరించారు. ప్రమాణం చూపనిదీ శాస్త్రులుగారు మాటాడరు. అవతారికను యీ మాట లతో ఉపక్రమించారు.

"ఈ కాలములో ఆంధ్రభాషలో ప్రబంధములు పెచ్చు పెరుఁగుచున్నవి కదా. వానిలో అనేకముల వలన భాష కడుం జెట్టకలుగుచుంటం గాంచి, ఏదేనొక గ్రంథ మాధారముగా నీ చెరుపు నెల్ల విద్యార్థిజనోపయోగముకై భాషారక్షకై వెల్లడి సేయ దలంపుగొన్నవాడనై..."

మహా గజాః పలాయంతే మశకానాంతు కాకథా? ఇన్ని లక్షణ గ్రంథాలు చదివి రెండు వార్తా పత్రికల వల్ల మెప్పుగొన్న సచ్చిదానందశాస్త్రులుగారికే నాలుగు పద్యాల్లో నలభై చోట్ల కాలుజారినప్పుడు, యిక పసిపిల్లల గతి యేమిటి? యీ లక్షణమును స్కూలు పిల్లలు నేర్చగల రనుట వెఱ్ఱి భ్రమ కాదా? నేర్చమనడం ఉట్టి గట్టుకొని స్వర్గానికి యెగరమనడం కాదా?

ఓం ప్రథమం అని పల్లె కూటముల అయ్యవార్లకి లక్షణం పొంతే తెలియదు. యీ స్కూళ్ళల్లో తెనుగు మేష్టర్లకు వచ్చీ రావడం. ఇంగ్లీషు మేష్టర్లకు రానే రాదు. కాలేజీ పండితుల మాట మనం యేమీ చెప్పడానికి తగం. గాని మనకి శ్రమ లేకుండా, వారిలో వారే "వీరికి లక్షణం తెలియదని" వారూ, "వారికి లక్షణం తెలియదని వీరూ" తీర్పులు రాసి అచ్చువేసి వుంచారు.

మా చిన్నతనంలో శ్రీ కొక్కొండ వెంకటరత్నం పంతులు గారు ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలో పండితులుగా వుండి ఆంధ్ర భాషా సంజీవని అనే పత్రికను ప్రచురించే వారు. రాజమహేంద్ర వరంలో వుండి శ్రీ వీరేశలింగం పంతులు గారు వివేకవర్ధనిని ప్రచురించేవారు. కొంత కాలానికి

వీరున్నూ, కాలేజీ పండితులైనారు. ఇద్దరూ ఆరితీరిన గ్రంథకర్తలు. యూనివర్శిటీకి పరీక్షకులు. వారిని మెచ్చి గవర్నమెంటువారు మహా మహోపాధ్యాయులను చేసిరి. వీరిని మెచ్చి రాయ్ బహద్దరులను చేసిరి. ఆనాడు తెనుగు భాషలకు వీరిరువురును పట్టభద్రులై యుండేవారు. గాని వీరికి లక్షణం రాదని వారూ, వారికి లక్షణం రాదని వీరూ గజకచ్ఛపముల వలె పోరాడేవారు. ఇదే, దేవాసుర యుద్ధం అనుకునేవాళ్ళం.

వారు విరమించి చాలాకాలమైంది. గాని యే ముహూర్తాన్న పోరు తలపెట్టిరో గాని, ఆ యుద్ధ రంగం మట్టుకు యెన్నడూ చల్లారలేదు. కవులు లావైనారు. కాట్లాటలు లావైనాయి. History is repeating it self. చరిత్ర పునరావృత్తమవుతున్నది. నలుదిక్కులా జయభేరీలు మోగుతున్నాయి. యేమని? బిరుదులు గట్టిన పండిత కవులకు తెలుగు లక్షణం రాదు, రాదు, రాదని.

పదాతుల మాటా, మూటలు మోసే వాళ్ళమాటా చెప్పేదేవింటి?

సంస్కర్తల ఉద్యమముల మూలంగా తెనుగు లక్షణం మట్టిగలిసి పోతున్నదని యెలుగెత్తే మహానుభావులలో లక్షణం బాగా తెలియని వాళ్ళూ, లక్షణానుసారంగా రాయలేని వాళ్ళే మెండు. ఒక తోవా, తెన్నూ లేకుండా, యెవడికి తోచిన రీతిని వాడు తెనుగు లక్షణం అడుగడుగునా పడగొడుతూ, గొప్ప కోసం సంస్కృతం మాటలు ప్రయోగించి, కృత్తద్ధితల రూపుమాపి, లింగ వ్యత్యయము చేసి, శబ్దౌచిత్యమును చెడగొట్టి, లోకంలో యెన్నడూ, యే దేశం యెరగని దౌర్భాగ్యపు భాషను రాస్తూ అది తలుచుకు ఆనందిస్తున్నారు. మనుషులకు బుద్ధులు లేవా? కళ్లు లేవా? ఇన్ని విధాల గ్రాంథిక భాష తగలబడుతూ వుంటే, ఈ ఉపద్రవమును తొలగించ ప్రయత్నించక, వాడుక భాష రాసినందువల్ల యేమో తెనుగుకు చేటు వచ్చునని వగలబొగులుతారేమి? మనలో నాగరికులు వాడుకునే భాషా, ఉత్తరాల్లో రాసుకొనే భాషా చెడ్డదా? యీ మహనీయులు రాసే భాష మంచిదా? అయితే లక్షణము పట్టుబడని వారు గ్రాంథిక భాషను యేల రాయబూనుతారు? మీది మిక్కిలి పద్య రచన యేల తలపెడతారు? అని అడగలరు. సచ్చిదానంద శాస్త్రిగారి పద్యములు కొంచెం పరీక్షిస్తే ఈ శంకలకు సమాధానం తేలవచ్చును.

★★★

ప్రతిభ భగవంతుడు యివ్వాలి. కావ్య గుణాలు, పూనినేర్చి, విసగక రాసి, మంచి కావ్యములు యెడతెగక చదివి సాధించవలె. అట్టి శ్రమకోరని సులభ సాధ్యములు రెండు మూడున్నాయి. ఛందస్సు వొకటి. గణాలు సరిపెడితే ఒక మోస్తరు లయ కుదురుతుంది. కడంవి నిఘంటువుల్లో మాటలూ, వ్యాకరణాల్లో ప్రత్యయాలూను. ఇవి వాడుక భాషలో లేకపోవడంచేత ఒక విలక్షణ ధ్వనిని కొలుపుతాయి. అంతటితో ఆనందించే వారు అనేకులు. గంగిరెద్దుమీద గుడ్డపాతలవలె యివి లోపల పసను కమ్ముతవి.

రసం ఆట్టే లేని తలపులకు గద్య రచన తగి వుంటుంది. రసం చాలని చోట పద్యరచన విరసం. అందుకు తోడు తలపులు తక్కువైతే వృత్తాలు నిండడం కోసం గంగిరెద్దు గుడ్డలు మెట్లుగా పడవలె. ఆ గుడ్డలనైనా అందంగా అమర్చడం చేతకాకుంటే మాటలు మాసి, అన్వయం చెడి, పద్యాలు టొంకర నడకలు నడిచి కవిత్వం కపిత్వం అవుతుంది.

పెద్ద కవులకే పొల్లు మాటలు లేకుండా వొదగని చంపక మాలలకు, ఉత్పలమాలలకూ తలపడితే అంత్య గురువు లభించుటకు గాను, ఏకాక్షర శబ్దాలు అతకవలసి వస్తుంది. యతి ప్రాసలకోసం నిరర్థక పదములను ఫర్లాంగు రాళ్ళ వలె నిలవెయ్యాలి. కౌపీన సంరక్షణార్థ మయం పటాటోపః!"

★★★

రెండో పద్యంలో నియమ శబ్దం ప్రాసకోసం రెండుమార్లు వెలసింది. మూడో పద్యంలో ప్రాసస్థానమందు "1. భువిని, 2. కవులు, 3. అవనిని, 4. కవివరులు" అమిరాయి.

వృత్తం తలపెట్టేటప్పటికల్లా భూ దేవత శ్రీరాములు వారికి తోడై సాగిస్తుంది. యుక్తమే కదా!

మొదటి పద్యంలో 'ఇల'

రెండవ పద్యంలో 'ఉర్విలోన'

మూడో పద్యంలో 'భువిని' 'అవనిని,' అని జమిలినవి. ఆరోపద్యంలో "ఉర్విలో"

"సుండు" "సుమీ" కూడా దగ్గిర సీస చరణాల్లో తగిలాయి. మొదటి పద్యంలో గ్రామ్యా వలంబకులు 'కొందరు' అయి, మూడో పద్యంలో 'అందరు' అయినారు. అందులో శాస్త్రులుగారు కలిసిరో లేదో?

"కాలము చేయు చిత్రమొకొ" అని మొదటి పద్యం ఎత్తుబడి చేసిన్ని, మళ్ళీ యేమి చిత్రమో, అంటేనే గాని పద్యం ముగిసింది కాదు. "నింద్యమంచు" అనే దానిని కమ్మెచ్చున సాగదీసి, నింద్య మటంచని, యీడిస్తేనేగాని, గణాలు సరిపోయినవి కావు. మచ్చులు చూపాను. ఆరుమాటల్లో చెప్పవలసిన భావం, ఆరు పద్యాల్లో చెబితే వొచ్చే అనర్థకాలన్నీ యెవడితరం చెప్పడానికి? "అమలిన తారకాసముదయంబుల నెన్నను .... విధాతృనకైనను నేరcబోలునే?"

ఇక ఆంధ్ర శబ్ద చింతామణి, అహోబలీయము, అప్పకవీయము మొదలైన లక్షణ గ్రంథములలోని నియమములను, పటుక్కుమని త్రెంచినచోట్లు కొన్ని చూపుతాను.

1. అరసున్న వుండవలసిన చోట లేకపోవడం (అ) ఎక్కుడు బొందగోరి (ఆ) తెల్గు జేర్పగా (ఇ) ఇలగోరుచు (ఈ) అబ్రమౌగదా.

2. అరసున్న వుండగూడని చోట వుండుట : (అ) జీవమున్ఁ జయముగ (ఆ) తిప్పలుఁ దెచ్చిపెట్టి (ఇ) వ్రాయగఁవచ్చు (ఈ) ఓఁ కవివరులార

3. స్థిరానకు ముందు పూర్ణానుస్వారం కావ్యములందున

4. సరళాదేశం చెయ్యవలసిన చోట మానడం : (అ) చాల ప్రయాస (ఆ) ఐయినను చేత

5. సరాళాదేశం చెయ్యరాని చోట చెయ్యడం : (అ) మన దెల్గు (ఆ) ఆంధ్రము బాడుసేయ.

6. ద్రుతముపై గసడవాదేశము : (అ) వలయుంసుడు (ఆ) వలెసుమీ

7. కళలను ద్రుతాంతములుగా వాడడం:(అ) కాంచక నప్పకవీయ మాదియౌ

(ఆ) ఇంచుకనైనను.

8. కక్కూర్తి ప్రయోగాలు, అపశబ్దాలు : (అ) మున్ (ఆ) వద్దు (ఇ) విప్పలు (ఈ) చదువుకోవలెను (ఉ) కష్టముగూడను (ఊ) మొండి వివాదలేల యని మూర్ఖులతోడుత నంచు (ఋ) ప్రయాస.

కొసకు శ్రీరాముల సచ్చిదానందశాస్త్రులుగారు నిజం చెప్పేశారు ఇదుగో : దండిగ గ్రామ్య శబ్దముల దార్చుచు నాంధ్రము బాడుసేయఁగా జండతపూనకున్నని(కఁజయ్యన దెళ్ళును భాషయుర్విలో".

"ఆంధ్రము పాడుసేయగా" శాస్త్రులుగారు చండతపూనారు. కడంవారిని పూనమన్నారు. గాని ఆ హెచ్చరిక అనవసరం.

మాటా - మంతీ - 5
యిద్దరు రాజులు

రారాజు బంగాళాకువచ్చి, చేసిన చనువూ, చూపిన నెనరు కాంచితిని. కంటిని పట్నంపల్లె విరగబడి, ప్రేమార్ద్రములైన చూపుటరులతో రేని నించి పూజించడు. వారీవీరి సరాగం పొలయల్క తీరిన ఆలుమగల కలయికను పోలినది.

మన ఆంగ్లేయుల రాజు, ఒక చిన్న కరణం మొదలు వైసరాయి వరకూ, అధికారములకు చిన్నె. ఊరినాయుడు మొదలు మేటు తీర్పరి వరకూ, పద్ధతికి చిన్నె. ప్రజలను పీడిస్తూ, కాపాడే కనిష్టేబు మొదలు దండిదండ నాయకుడి వరకూ, మగటిమికి, చిన్నెగాని యీనాడు జాజిన్ ప్రభువు, మనపాటి మీద చిన్నెలుదాల్చి, దయాధర్మముల అవతారమై నిలిచాడు. బంగాళా విరాళికొనడము ఆశ్చర్యమా?

ఇది వొక రాజు కథ : కవి రాజైన రవీంద్రునికి బంగాళా చూపిన మిక్కుటపు పేరూ, పొరలేని భక్తీ, యేనాడేరాజెరుగును? ఆ మహాకవి భాషను యెత్తాడు. తలపుల నెత్తాడు. చెయ్యులనెత్తాడు. కీర్తి వెన్నెలల దిక్కులు నింపాడు. అది తనకీర్తి అని వంగదేశము గుర్తెరిగినది. అతడు తన సిరియని గర్వించినది. దేవుఁడని పూజించినది.

చిత్పూర్ రోడ్డులో చిన్న సందొకటి మళ్ళితే యెదుట పొయిపొక్కిళ్ళవలె మూడు మేడలు కనపడతవి. అందులో మధ్యది, కలకాలమూ దేశ చరిత్రములో వన్నెకెక్కి వుండగలదు. అది రవీంద్రునిది.

బ్రహ్మసమాజ మహోత్సవం రోజున, చీకట్లు కమ్మేవేళపుడు నేను వెళ్ళాను. గుమ్మం దాటితే బ్రహ్మాండమైన అంగణం. ఆ అంగణం చుట్టూ ఉన్నతమైన యెత్తిటికల మేడ. మేడల చూర్లంట మెరుపు దీపాలు వెలుగుతుండినవి. అంగణమంతా సామాజికులతో నిండివుండెను. చూడబోయిన మా బోట్లమూ, టాగూరు కుటుంబమువారూ, దక్షిణపు ప్రక్క మేడమీద నిలుచుంటిమి. మా కెదురుగా సారసను నాదుల పూజా భవనం వుండినది. లోపల దీపములు లేమిని, వెలుగు చీకట్లు పెనుగులాడుతున్న ఆ పూజా మందిరములో బ్రాహ్మ సుందరులు ఆకులలో పండ్లవలెనూ, చదువు చీకట్లమరుగున ముక్తి కాంతవలెనూ, కనీ కానరాక వుండిరి.

అంగణంలో దక్షిణం వేపు సామాజికులకు యెదురుగా వొక మంటపం యేర్పరిచారు. ఆ మంటపం మీద ముందుకు రెండు యెల్జిగాజు దీపపుచెట్ల నడుమను రవీంద్రుడూ, వొక పండితుడూ, ధోవతి అంగ వస్త్రములతో కూచున్నారు. వారి యిరుప్రక్కలనూ, వెనకకూ సామాజికులలో పేరుపడ్డ వారూ, గాయకులూ కూచున్నారు. వారిలో పండిత శివనాథశాస్త్రిగారినీ, హేరంబచంద్రమిత్రగారినీ పోల్చగలిగితిని.

నేను వెళ్ళేసరికి రవీంద్రులు మేఘ గర్జనమును పోలిన కంఠంతో భగవంతుణ్ణి కొని యాడుతుండెను. సామాజికులకు జ్ఞానోపదేశము చేస్తుండెను. మధ్య మధ్యను రవీంద్రుడూ, గాయకులూ భక్తి పారవశ్యం పుట్టేటట్టు కీర్తనలను పాడుతూ వచ్చిరి.

అప్పుడప్పుడు మెరుపు దీపాలు గప్పుగప్పున ఆరి వెలుగుతూ వచ్చినవి. అలా ఆరినప్పుడు భవనం మీద రాలిన చీకటియొక్క రెక్కలమీద భగవంతుడు సన్నిహితుడయినట్టు మనస్సుకు తోచేది. కాదా? చీకటే వెలుతురు. మరుపే జ్ఞానము.

చిన్ననాటి మాట యేమో, యిప్పుడు రవీంద్రుడుత్కృష్టమైన బతుకు బతుకుతున్నాడు. శాంతుడు, భక్తుడు, దయాపరుడు, పరోపకారమే బతుకునకు వినియోగమని నమ్మినవాడు, మంచివాడు. ఇట్టి మహాత్ములు వుండబట్టే బంగాళా బాగై వన్నెకెక్కింది.

బ్రహ్మమతం బంగాళాకు చాలా మేలు చేసింది. కొందరికైనా స్త్రీలకు చెరవొదల్చింది. బంగాళాకూ, సీమకూ బాట వేసింది. ఆ సుందరులు దీపమువలే దేశమునకు వెలుతురు నిస్తున్నారు. ఆ బాటను సీమనుండి నాగరికత ఆ దేశానకు దిగబడ్డది.

రవీంద్రుని వాఙ్మాధుర్యంను క్రోలి క్రోలి, ఉత్సవం ముగిసే వరకు వుంటే, తొడిదొక్కిడి లావగునని యెంచి, నా మిత్రులను వీడ్కొని చిత్పూరు రోడ్డుకు వచ్చితిని. అక్కడ అంతకంటే తొడిదొక్కిడి కానవచ్చింది. ఆ రోజు మాఘ పంచమి. బంగాళీలు సరస్వతీ పూజ చేస్తారు. రాత్రి ఉత్సవంలో సరస్వతీ ప్రతిమల్ని ఊరేగిస్తారు. ఆ పట్నంలో సామంతులు యిసకపాతర. ప్రతి సామంతుడూ తన యింట సరస్వతిని నిలిపి వూరేగిస్తాడు. ముచ్చిపనితో ధగధగలాడే వాహనాల తోటి, రథాల తోటి జన ప్రవాహం ఆ వీధిలో అడ్డు కలిగిన నీటి ప్రవాహం వలె పొంగి వెనకాడుతూ, కొంత సాగుతూ యెడతెగక కనబడినది.

ఉపాధికల ప్రతి బంగాళీ యింట్లోనూ, మొదటి అంగణంలో రమ్యమైన పూజామందిరం వుంటుంది. కాళీ, సరస్వతీ మొదలైన దేవతల వుత్సవములు ఆ మందిరంలో విశేషమైన వైభవంతో చేస్తారు. ఆ పూజలు ఆబాల వృద్ధులకు, స్త్రీ, పురుషులకు యింటిలిపాదికీ పనులు కల్పిస్తవి. మందిరమును అలంకరించడం, పూజా ద్రవ్యములను సమకూర్చడం స్త్రీ బాలుల వేడుక. యీ రీతిని యింటిలిపాదీ కలిసి చేసే పూజలు మనదేశంలో తక్కువ. నలుగురికీ

వినబడే దేవతార్చనగంట వొక్కటే కొన్ని యిళ్ళలో మిగిలింది. అదైనా దేవుణ్ణి జ్ఞాపకం చెయ్యదు. భోజనపు గంట అయింది. మిగిలిన యిళ్ళలో ఆ గంట మేజాబల్ల మీద యెక్కింది.

1912వ సంవత్సరం, డిసెంబరు నెల, రెండవ తేదీని కలకత్తాలో రవీంద్రుణ్ణి చూశాను. ఆయన ఒక పెద్ద టేబిల్ ముందు కూర్చునివున్నారు. గది అలంకరణతో, వస్తు సామాగ్రితో ఏమంత తీర్చిదిద్దినట్టు లేదు. భవంతి మొదటి అంతస్తులో పశ్చిమదిశగా వుంది ఆయన గది. రవీంద్రుడి కుడి భాగాన యువకుడొకడు ఆసీనుడయి వున్నాడు.

టాగూరు సాధుస్వభావి. మాటపొందిక మహా మెత్తన. నాజూకైన ముఖలక్షణాలు. తేటగా, సున్నితంగా నవ్వుతారు. మాటలాడేటపుడు పురుషత్వం తొణికిసలాడుతుంది. ఒక విధమైన ప్రశాంత, మనోనిశ్చయం ప్రస్ఫుటమౌతుంది. మన వీరేశలింగం పంతులుగారి మనః ప్రవృత్తికిది పూర్తిగా విరుద్ధం. ఆయన వలె, రవీంద్రుడు గడబిడగా మాట్లాడరు. సంభాషిస్తున్నప్పుడు సజీవత్వం వెల్లడి అవుతుంది. అయితే, ఆయన ప్రార్థన చేస్తున్నప్పుడు, ప్రవచిస్తున్నప్పుడు కంఠం సంగీత శ్రావ్యంగా వుంటుంది. వినసొంపైన గొంతుక. రవీంద్రునిది.

బెంగాల్‌లో నాటక రచన నీరసావస్థలో వుందని ఆయన అభిప్రాయం. షేక్స్పియర్‌నో, లేదా మరొక ప్రఖ్యాత ఆంగ్ల నాటక రచయితనో, వంగదేశ కవులు అనుసరిస్తున్నారని చెప్పలేం; కొంతమంది రచయితలు మాత్రం పాశ్చాత్య సాహితీపరులతో సంపర్కం పెట్టుకుంటున్నారు. కాని వారి రచనా ప్రభావం, వీరి నాటకాలను సోకడం లేదు. రంగభూమి శిధిలావస్థలో వుంది. ప్రేక్షకులను ఆకర్షించడానికై యధేచ్ఛగా పాటలను, పదాలను నాటకాలలో తెచ్చి పెడుతున్నారు. మొదట ఈ నాటకాలు చారిత్రక యితివృత్తజనితాలు. వీటిలో చాలా మటుకు రాజపుత్ర కథలతో నిండినవే. ఇప్పు డిప్పుడు పౌరాణిక గాధలలోనికి దిగజారిపోయాయి.

గేయకవిత్వంలో బెంగాల్ ముందంజ వేసింది. రవీంద్రుడు వాడేభాష వ్యవహారికమే. అంటే అందరూ మాట్లాడుకొనే భాష. ప్రామాణిక గ్రంథప్రయోగాలకు విరుద్ధమైన భాష. వ్యాకరణ సూత్రాలు కాదంటూ ఈ రకమైన బెంగాలీ భాషను ప్రయోగిస్తాడని ఆయనను పండితులు నిందిస్తారు.

ఇప్పుడు మద్రాసు యూనివర్సిటీ గ్రాంథిక భాషను సంరక్షించాలని చేస్తున్న ప్రయత్నమే, నాడు కలకత్తా విశ్వ విద్యాలయమూ చేసింది.

కలకత్తాలో జనులు మాట్లాడుకునే భాషలో తప్పిస్తే, ఇంకొక భాషలో మనకు వ్యాకరణ గ్రంథం ఎక్కడ లభిస్తుంది?

"తెడకొరి తెచ్చె" అనే పద ప్రయోగము మీద రవీంద్రునికీ, నాకూ సంభాషణ జరిగింది. ఆయన కొద్దిసేపాలోచించి, పూర్వకవుల ప్రయోగాలలో వుందని చెప్పారు. "తె" అనేది జానపదుల భాషలో కనిపిస్తున్నదని నేను సూచించాను.

ఆంగ్ల సారస్వత బోధనా పద్ధతులు చాలా లోపభూయిష్టంగా వున్నాయని వారి అభిప్రాయం. ఆంగ్ల సాహిత్యంపై హెన్రీ మోర్లే యిచ్చిన ఉపన్యాసాలను, రవీంద్రుడు ఎంతో ఆహ్లాదంతో విన్నారు. విద్యార్థులకు పరీక్షలు చాలా ఆవశ్యకాలని వారి మతం.

సిస్టర్ నివేదిత ఆయన కథలను కొన్నింటిని అనువదించింది, కాని ఆమె చనిపోయిన తరువాత, ఆ వ్రాత ప్రతులు కనిపించలేదు.

'మైకేల్'ను రవీంద్రుడు అనుసరించారు. ఆయన గీతంలోని పాదాలు ఏ పాదానికాపాదం అంతం కావు. ప్రయోగాలనూ, వ్యాకరణ నియమాలనూ, కాలదన్ని సరికొత్త శబ్దరూపాలను కల్పించినా, ఆయన సృష్టించిన 'శబ్దాలు' చలామణిలోకి రాలేదు. అందుచేత మన వెనకాల ఒక టిప్పణి వుంటే కాని, కావ్యం అర్థం కాదు. భాష బలి అయిపోతున్నా సరే, ఆయన "మైకేల్" అనే కావ్యం శబ్దాలంకారాలనే దృష్టిలోపెట్టుకుంది. ఈ విషయాన్ని నేను రవీంద్రునికి సూచించాను.

రవీంద్రునికొక పాఠశాల వుంది. ఆ స్కూలులో తనకు తానై సహాయం చేసుకోవడ మెలాగో చెబుతూ, ఆయన ఉపజ్ఞావంతమైన విద్యను ప్రసాదిస్తూ వుంటారు. మెట్రిక్యులేషను, విశ్వవిద్యాలయ పరీక్షలకు కూర్చునే విద్యార్థులు ఎన్నెన్నో విషయాలను అధ్యయనం చేయవలసి వుంటుంది.

తన ప్రక్కనే కూర్చున్న యువకుణ్ని "కావ్యభాష"పై ఒక వ్యాసం వ్రాయమని రవీంద్రుడు ఆదేశించారు.

అరుణాస్పదమనే నగరాన్ని వర్ణిస్తూ పెద్దనగారు "అచటబుట్టిన చిగురు గొమ్మైనఁజేవ" అన్నారు. అదే విధంగా కలకత్తా పట్టణంలో చిట్టచివరకి దోమలుసైతం పొలిటీషియన్సే!

కవిత్వము : వర్డ్సు వర్తు

వర్డ్సు వర్తు కవిత్వమునకును, అంతకు పూర్వము కవిత్వము వ్రాసిన ఇంగ్లీషు కవీశ్వరుల కవిత్వమున కును చాల భేదము కలదు. అతనికి ముందు పదునెనిమిదవ శతాబ్దమున నుండిన కవులు రెండు నిశ్చయములు చేసికొనియుండిరి. అవి యెవ్వియనిన (1) కావ్యమున నుపయోగించు మాటలు (Poetic Diction) నాజూకు గను లలితముగను నుండవలయు ననియు (2) కవిత్వమున వర్ణించతగిన వస్తువులు (Subjects) కూడ సామాన్యమైనవి కాక నాజూకు గాను, లలితముగాను, గొప్పవిగాను నుండవలయుననియు.

మనలో కూడా కావ్యములు లోకములో వాడుకలో లేని గ్రాంథిక భాషలోనే వ్రాయవల యునని లక్షణములు వ్రాసిన కవుల నిర్ణయము.

అటుల గాక, సామాన్యమగు వస్తువులను గూర్చి, వాడుకలో నుండు మాటలలో కవిత్వము చెప్పి కవితా సామర్థ్యము వలన వానికి సొంపు తెచ్చి చదువరుల మనసుల రంజింప చేయ వచ్చునని వర్డ్సువర్తుని అభిప్రాయము. అట్లని నాజూకు మాటలనతడు ఉపయోగించక పోలేదు. నాజూకగు సంగతుల గూర్చి కావ్యములు వ్రాయకపోలేదు. ఇతని కాలము నుండి ఇంగ్లీషు కవిత్వము తోవయే మారి మిక్కిలి గొప్ప స్థితికి వచ్చినది.

మన దేశపు కవులు కావ్యములలో వర్ణించు పాత్రములు, దేవతలు, దేవతా స్త్రీలు, రాజులు, రాజకుమారికలు, పెద్ద యింటి పురుషులు, స్త్రీలు, వీరి చర్యలు అవస్థలనే వర్ణింతురు. అందులో కథానాయకులకు (Heroes of the poem) లోకములో కానరాని గుణ సంపత్తి, పరాక్రమాదులు, సౌందర్యమును ఆరోపింతురు. తక్కువ జాతి వారిని గూర్చి వర్ణించి వ్రాయరు. కవిత్వమున వ్రాయతగిన చర్యలు అట్టి తక్కువ మనుష్యుల బ్రతుకులలో నుండనేరవని మన దేశపు కవుల అభిప్రాయము. వర్డ్సువర్తుకు పూర్వపు కవుల అభిప్రాయము కూడా కొంతవరకట్టిదియే.

ఆధునిక కవులు అటుగాక మనుష్యుల సుఖ దుఃఖములు అన్నియును వొక్కలాటి వేయనియు, మనిషి అయివుండుటలో వకని తక్కువ, వకని హెచ్చు లేదనియు, సుగుణములు, సత్ప్రవర్తన గొప్ప అవస్థలో నుండువారికిని, తక్కువ అవస్థలో నుండు వారికి సామాన్యములనియు, కావ్యములను రసవంతము చేయుటకు రాజుల, రెడ్ల, బ్రాహ్మణుల చర్యల వర్ణన యెటుల తగియున్నదో, రయితుల యొక్కయు, తక్కువ జాతుల వారి చర్యలు కూడా నటులనే

తగియున్నవనియు నభిప్రాయపడి, యింపయిన కావ్యములు తక్కువ స్థితిలో నుండు మనుజుల సుఖ దుఃఖముల గూర్చి వ్రాసిరి. వర్డ్సువర్తు అందుచేతనే ఒక గొల్లవాడి బ్రతుకును గూర్చి కావ్యము వ్రాసెను.

మన పండితులీ కావ్యమును జూచినచో "ఇదియా కావ్యము; ఒక గొల్లవాడు కొండలవెంట దిరిగెనట. వాని కుమారుడు చెడు తిరుగులు తిరిగి దేశాంతరగతుడాయెనట. తండ్రి మందకు పాకకట్ట నారంభించి దుఃఖముచే గాంచలేకపోయెనట. ఇదియా కావ్యమునకు తగిన కథ?" అని నవ్వుదురు?

పుట్టుకవల్ల గొప్ప రానేరదు. గుణయోగ్యతల వలననే గొప్ప వచ్చును. పెద్ద యవస్థలో నుండు దుర్జనుని కన్న తక్కువ స్థితిలో నుండు సజ్జనుడు నిజమైన గొప్పవాడు కాడా? టెన్నిసన్ అనెను :

"Kind hearts are better
Than coronets and served
Faith than Norman blood"

పెద్ద ప్రభువులై యుండుట కంటే దయగల హృదయము కలిగియుండుటే శ్రేష్టము. రాజరక్తము కన్న నమ్మిన నీతియే శ్రేష్టము. బర్న్సు కవియనెను :

"Rank is but the guinea stamp
The man is the gold for all this"

లోకములో యెక్కువ అవస్థ అనునది తెచ్చిపెట్టు కున్నది. నాణెముపై ముద్దర వంటిది. మనిషే బంగారము. అనగా గుణయోగ్యతలను బట్టి మనిషికి విలువ కలుగును. గాని ఉద్యోగము వలన, ధనధాన్యముల వలన పెద్దింట పుట్టుట వలన కలుగనేరదు. మైకేల్ అను గొల్లపిల్లవాడు అట్టి బంగారము. గుణ సంపదచే ఎన్నికైన మనుష్యుడు.

వంగీయ సాహిత్య పరిషత్తు

నారాయణమూర్తి పంతులు, నేను జస్టిస్ ఆశుతోష ముకర్జీగారిని చూడవెళ్ళాం. కొంత ప్రసంగమైన తరువాత "మీలో గొప్ప విద్వాంసులను చూడవలెనని నాకు అభిలాష కలదని" నేనన్నాను. సాహిత్య పరిషత్తులో కొందరు ప్రముఖుల్ని మమ్మును కలుసుకోవడనుకు సమావేశం చెయ్యమని, వారు దాస్‌గుప్తాగారితో శలవిచ్చారు. దాస్‌గుప్తాగారు వకీలు, బంకించంద్రుడి 'ఆనందమఠ్' యింగ్లీషు చేశారు.

అయిదుగంటలకు సాహిత్యపరిషత్తుకు రమ్మని మాకు ఆహ్వానపత్రిక వచ్చింది. మేం వెళ్ళాం.

సాహిత్యపరిషత్తు మందిరం అప్పర్ సర్క్యులర్ రోడ్డులో జైనమందిరానికి సమీపంగా వున్నది. అది ఒక పెద్దమేడ. కట్టడానికి నలభై యాభై వేలు అయివుండును. గుమ్మం దాటగానే కీర్తిశేషులయిన కాసింబజారు మహారాజావారి ప్రతిమ నేత్రోత్సవం చేసింది. ఆయన స్ఫురద్రూపి. శ్రీ పిఠాపురం రాజావారి వంటి విద్యాభిమానులు. పరిషత్తుకు చాలా ద్రవ్య సహాయం చేసి వుండిరి.

అప్పట్లో మేడ రెండో అంతస్తులో పరిషత్తుతో సంబంధించిన యగ్జిబిషను అనగా వింతలయి నట్టి గొప్పవైనట్టి వస్తువులను చూపుట జరుగుతుండెను. మేడకు దక్షిణంవేపు అరలా వొకటి వున్నది. ఆ అర సభలైనప్పుడు, నాటకములు ఆడడానకూ, ఉపన్యాసము లిచ్చుటకూ, ఉపకరించును. ఆ అరలో యెదురుగుండా బంకించంద్రుడి పూర్ణచిత్రము కద్దు. బకించంద్రుడు వంగభాషా కావ్య ప్రపంచమునకు బ్రహ్మ అనిన్ని, చంద్రుడు సాటిలేని కవి అనిన్ని ఆ దేశంలో పండిత పామరుల నమ్మకం. ఈయన ముఖాన శాంతమూ స్థైర్యమూ కనబడతవి.

బంగాళీలలో అనగా నాగరికులలో రెండు రకముల మనుషులను కనిపెట్టాను, గుండ్రని ముఖం, స్థూలకాయం వకటి. ఒంటిపేక కోలముఖం మరివకటి. చిన్నతనంలో బంగాళీపిల్లలు చాలా సుందరులుగా వుంటారు; చిక్కితే (గిల్లితే) పాలుగారు చెక్కులు; విశాల నేత్రములూ తరుచు.

బంకిం కొంచము వొలంగా వుంటాడు. ఆయన పఠానకు యెడంవేపు భారతమును బంగాళీ గద్యంగా రాసిన ఒక కవిపఠం వున్నది. దానికి యెడంవేపు మైకేల్ మధుసూదన్‌దత్తు,

అలలు తీరిన కత్తిరీజుత్తు పాపిట దువ్వి తా రచించిన “మేఘనాథబన్ధ” అను మహా కావ్యమును చేతబూని తన విశాల నేత్రములతో చూచెడి వారివేపు చూస్తూ పఠంలో కూచున్నాడు. బంగాళా కవుల పటములు బౌవుబజారు యిండియన్ ఆర్టు స్టూడియోలో అణాపరక (అణన్నర) కొకొక్కటి అమ్ముతవి. మధుసూదనుడి పెదవులలో చిన్న నవ్వొకటి దాగి ఉంది. ఈయన నాతో మాట్లాడు తూన్నట్టే కనిపిస్తాడు. ఆనాటి యింగిలీషు బారిష్టరులు వీరివిద్యకు జంకేవారని ‘రీస్ అండ్ రయ్యత్’ పత్రిక సంపాదకులు బాబూ జోగీశ చంద్రదత్తుగారు నాతో చెప్పినారు. గ్రీకు, లాటిన్లు సంస్కృత భాషను, ఫ్రెంచి, జర్మను, ఇవియే కాక తెలుగు, అఱవమును మైఖేలు నేర్చియుండిరట.

చదువుకునే రోజుల్లోనే వివాహము చేతునని తండ్రి సంకల్పించగా అందుకు అంగీకరించక కిరస్తానం అవలంబించి 1848వ సంవత్సరములో కొందరు చెన్నపట్నపు సహాధ్యాయులతో కూడి చెన్నాపట్నం వెళ్ళాడు. అక్కడ జీవనం జరగడం కష్టమై పత్రికలకు రాసి కాలం వెళ్ళబుచ్చవలసి వచ్చింది. ఆ రోజుల్లోనే బైరన్‌రీతిని “కాప్టిల్ లేడి” అనెడి యింగ్లీషు కావ్యం రాయడం. ఇంగ్లీషున గ్రంథములు రాసి పేరు ప్రతిష్ఠలు సంపాదింతుమనే ఆనాటి బంగాళీ విద్వాంసులు ఆశించిరి గాని దేశ భాషను తలపెట్టరయిరి.

మధుసూదనుడి మొదటి భార్య ఒక ఇండిగోపొంటరు కుమార్తె. భార్యాభర్తలకు సమరసచెడి ఆమె విడాకులు పుచ్చుకున్నారు. తిరిగీ మధుసూదనుడు వరించిన మరొక దొరసాని కష్ట సుఖములలోను ప్రతిష్ట అప్రతిష్టలలోను ప్రేమతో కనిపెట్టి తిరిగినది. ఆమెకు సంతానం కలిగెను.

యెనిమిది సంవత్సరాలు చెన్నపట్నంలో వుండి కలకత్తా తిరిగి వచ్చేసరికి పెళ్ళినాటి పెద్దపెళ్ళాం అంటకాగింది.

విద్యా పునరుజ్జీవనము

విద్యలలోనూ, కళలలోనూ మునపటి గ్రీకులు సాటిలేనివారై యుండేవారు. గ్రీకుల స్వాతంత్ర్యము సన్నగిలిన తరువాత రోమనులు తలయెత్తి ఆనాటి లోకమును ఏకఛత్రంగా యేలిరి, గాని విద్యలలో గ్రీకుల చాయను బట్టి పోయిరి.

కొంతకాలానకు, ఇటలీ దేశము కిరాతులు జయించడమూ, రోమనులు కిరస్తానులు కావడమూ జరిగింది. కిరస్తానులకు కిరాతులకు గ్రీకుల విద్యలయందు ఆదరం లేక దేశం కొన్ని సంవత్సరములు అజ్ఞానాంధకారం కమ్మి వుండినది.

అంతట కొన్ని కారణముల చేత ఇటలీలో జాత్యభిమానమూ, దేశాభిమానమూ మొలకెత్తి బలిసినది. పాత విద్యలు నేర్చను అభిలాష కలిగినది. ఆ సమయంలో యిస్తంబూల్ తురకల పాలుకాగా, అక్కడి గ్రీకుపండితులు కొందరు యిటలీకి వచ్చి అక్కడి ప్రభువులవల్ల మన్ననలంది, గ్రీకు విద్యలను తిరిగి లేవనెత్తిరి. దీనినే "రివైవల్ ఆఫ్ లెటర్స్" (Revival of letters) అని అంటారు.

యూరోపుఖండం అజ్ఞానంలో నుండి మేలుకోవడం అప్పుడే. అదివరకు టోపీ జాతులవారు కిరస్తానీ మతమే నిజమైన మతమనిన్ని, విగ్రహారాధన చేసే గ్రీకు, రోమనుల విద్యలలో విలవ వుండనేరదనీ, వారి విద్యలు చదువుటే పాపమనీ నమ్మి వుండేవారు. ప్రజలకు విద్య నేర్పితే దేశం బాగుపడునన్న జ్ఞానం లేకపోయెను. బైబిలు నిర్జీవమైన లాటిను భాషలో చదివే వారు. దైవ ప్రార్థనలు కూడా ప్రజలకు అర్థముకాని లాటిను భాషలోనే వుండేవి. బయిబిలు దాటి సత్యమూ, జ్ఞానమూ లేదనిన్ని, విగ్రహారాధకులై వుండే గ్రీకు, రోమనులు మూర్ఖులనిన్నీ కిరస్తానులు నమ్మేవారు.

ఇటలీలో గ్రీకు, లాటిను సరస్వతి ఉదయించగానే జనులకు కళ్ళ మసక మాసినది. బుద్ధిమంతులు కిరస్తానుల మోటతనమూ, మూర్ఖమూ, విగ్రహారాధకులై వుండిన గ్రీకు లాటినుల జ్ఞానమూ, కళాకౌశలమూ చూడగలిగిరి. యూరోపులో బుద్ధికి గొలుసులు విడినవి.

గ్రీకు, లాటిను విద్యలను చేపట్టుట పరువు ప్రతిష్టలకు తెరువైంది. వాటి రసానకులోనై విద్వాంసులు దేశభాషను నిరసించేవారు. గాని దేశాభిమానమూ, జాత్యభిమానమూ ప్రబలుట చేత దేశ భాషలో చెయిపట్టి రాయించింది. ఆ కథ ముందు చెబుతాను.

లాటినుకూ, యిటాలియనుకూ ఆనాడు వుండే భేదం, సంస్కృతముకూ, ప్రాకృతములకూ వుండిన యట్టిది. కొంతవరకు గ్రాంథిక తెనుగుకూ, వాడుక తెనుగుకూ వున్న భేదం వంటిది. వుత్తర దేశాలలో సంస్కృత ప్రాకృతములనే గాని, దేశ భాషలలో రాయడం పరువు తక్కువని పండితులు చాలాకాలం తలచేవారు. ఇప్పుడు ఆ భ్రమ తరిగిపోయింది. బంగాళీలలో లేనేలేదు. రవీంధ్రనాధుని ఆదరించడముకు సాహిత్య పరిషత్తు భవనంలో సభ అయినప్పుడు: "యిప్పటి బంగాళీ కవులు సంస్కృత కవులుగా మారినారు" అని వొకసందర్భములో అన్నాడు.

తెలుగు దేశంలోనూ యిట్టి చిక్కు మునుపు కలిగింది. ఇప్పుడు కలుగుతూంది. సంస్కృతాన్ని పట్టి అప్పుడు కలిగింది. గ్రాంథిక భాషను పట్టి యిప్పుడు కలుగుతుంది.

ఆంధ్రశబ్ద చింతామణికర్త అన్నాడు: "స్వస్థాన వేష భాషాభిమతాః...."

తొలికాలపు నాటి తెలుగు కవులు తాము ఉభయ భాషా కవులమని చెప్పుకోకపోతే గౌడు మూకలో కలుపుతారేమో అని, "ఉభయ భాషా కావ్యరచనాభిశోభితు", "ఉభయకవి మిత్రు" అని తమ సంస్కృత పాండిత్యము వెల్లడించుతూ వుండేవారు. తెనుగులో కూడా కావ్యములు రాస్తే ప్రత్యవాయం లేదని అధర్వణుడు చాటభారతం రాశాడు.

భట్టకలంకదేవుడి శబ్దానుశాసనం యిప్పుడు దొరకడం కష్టం. 1890 సంవత్సరంలో మైసూరుగవర్నమెంటువారు అచ్చువేశారు. ఇది వొక గొప్ప కన్నడ వ్యాకరణం. దీనిని గురించి రైస్‌దొర వ్రాసినారు.

"The date of its completion as given at the end of the work corresponds with 1604 A.D. it is thus from its period, not an antique treatise dealing with archaisms and absolete terms; interesting as a literary monument, though of citter practical value now, but has the advantage of treating of the whole range of the language down to the modern period and its rules are such as apply to the present times."

కన్నడమునకు వ్యాకరణమేల? అనే విషయమును, భట్టకలంకుడు యిలాగున చెర్చించాడు:-

మంగళశ్లోకం

"నమః శ్రీవర్ధమానాయ
విశ్వవిద్యావబాసినే !
సర్వభాషామయా భాషా
ప్రవృత్తా యన్ముఖాంబుజాత్".

“శబ్దానుశాసనంవా ప్రస్తుతమ్. తత్రచ అనుశాసన విషయభూతాః శబ్దాః కర్ణాటకా ఏవ. తే చ సంస్కృతశబ్దవత్సకల దేశ ప్రసిద్ధాః సకల శాస్త్రోపయోగితయాసకల మహాజనపరి గ్రాహ్యాశ్చ నభవన్తి; భాషావిషయత్వాత్, భాషాయాం చ పామరాణామేవాధికారో న పణ్డితానామితివై తేను శాస్యాః ప్రయోగార్హ త్వాదితి కేషాం చిత్సంస్కృతానామన్యథాఖ్యాతిం ప్రత్యాఖ్యాతు మేతదేవ విశేషణం సర్వఇతి ప్రవర్ణితవాన్ గ్రంథకారః. ఇదమత్రాకూతమ్ యథాసంస్కృతశబ్దాః సాధ్వసాధు వివేచన విషయతయాను శాసనార్హాః తథా భాషాశబ్దా అపి.

ఆంధ్ర కవితాపిత

బెజవాడ శాసనములో యుద్ధమల్లుని గూర్చి "రాజ్య పట్టంబుగట్టినపతి " అని వ్రాసియున్నది. "బాడబు మహారాజాధి రాజ"ని గుంటూరు శాసనమున నున్నది. యుద్ధమల్లుడును అతని సంతతి వారును తామే పూర్వ చాళుక్య రాజ్యమునకు హక్కుదార్లమను వాదమున నిలిచియుందురు. "రాజసల్కిభూవల్లభుండ"ను చోట "సల్కి" అనుమాట "చాళుక్య" అనుమాటకు దేశ్యము. ప్రాచీనమగు శివానందయోగేశ్వరుని మరాఠీవంశావళియును గ్రంథములో "చాళ్కె" అనుపేరు "చలకియా" "సాళోంగే" రూపములు కూడ నీయబడినది. కవిరాజ మార్గము ఉపోద్ఘాతం 8వ పుట చూడుడు. చాళుక్య అనుమాటకు గల రూపములను గురించి Fleet, dynasties of the Canareses districts in Bombay gazette volume I. Part II' pages 336, 337 లోచూడుడు.

"చాళుక్యర్" అను రూపము కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని సతారా శాసనములో నున్నది. Indian antiquary vol. XXI. P.303) మరియు ఓఘూగారి పుస్తకము 1 పేజీలో నోటు చూడుడు.

ఇరియటు దొరగారు సంపాదించిన శాసనముల వల్ల వేంగిగొంక రాజనునతడు యుద్ధమల్లుని వంశము వాడయినట్టు కానవచ్చుచున్నది. నా ప్రతి శుద్ధమైనది కాదు. శాసనపు రాతిలో కొంత ముక్క కూడా విరిగిపోయినట్లు తెలియుచున్నది. అసలు శాసనమును చూడడము ఆవశ్యకము, ఇరియటు దొరగారి ప్రతిలోని పంక్తులు కొన్ని ఈ క్రింద ఉదహరించెదను.

"సదరు జిల్లా రావిమట్ల గ్రామంలో వూరికి పడమర వయిపున తాడిమళ్ళ ప్రకాశనాయుడు గారి లోగిలి ప్రహరీ గోడకు ఉత్తర భాగమున పడివున్న నల్ల రాతి మీది లిపి.

పయి పలకవ్రాత యీ రాయిపయివరస కొంత విరిగిపోయినది. అందుచేత రాత కూడా కొంత పోయినది.

"పుత్రస్తస్య త్రిణేత్రప్రభు...
రాజేత్యన్వర్థ సంజ్ఞః కుముద
వనహిత శ్రీ.... వతంసః...
.... వేంగి గొంకేశనామా...

యుద్ధమల్ల నృప వంశాంభోధిర
త్న స్యతస్యాప్తో... సహో
గతమహామమాత్యశ్చ సేనాపతి.
యాశ్చాసౌ గుడియూరిపూ
ర్నకబహు గ్రామాధినాథః.

"స్వస్తిశక వర్షంబులు 1100 అగు నేటి వుత్తరాయణ నిమిత్తంబున గుడియూరి వెన్నపరెడ్డి కొడుకు దండనాయక మల్లిరెడ్డి దన్నేలిన శ్రీ మన్మహామండలేశ్వర వేంగి గొంక రాజునకు ధర్మముగా మాధ్యపల్లి శకటేశ్వర మహాదేవర గుడియును మంటపము గోపుర ప్రాకారపరివార సహితముగా దను యెత్తించి దేవరకు సాలునకు మానులకు నిబంధన నైవేద్యములకు..."

ఇరియటు దొరవారి శాసనములలోనే మరివక శాసనము కలదు. అది యిట్లున్నది. "బందరు జిల్లాలోని గణపవరం గ్రామములో గ్రామానకు తూర్పున సువర్ణ గుండం దక్షిణపు వైపున వేంచేసియున్న శ్రీ సువర్ణేశ్వర స్వాముల వారి దేవాలయం ముఖ మంటపంలో వాయువ్య మూల స్తంభం పడమర వైపు పలక మీద శాసనము. "స్వస్తి సమధిగత పంచమహాశబ్ద మహా మండలేశ్వర... పురనరాధీశ్వర, మానవ్యసగోత్ర హారీతిపుత్ర సోమవంశార్ణవ చంద్ర, సత్య హరిశ్చంద్ర, దళితరిపుదర రాజకందర్ప. యుద్ధమల్లవంశ సముద్ధరణ, భయలోభ... హర్న షట్సహస్రావనీనాయక, వయిరి భయదాయక శ్రీ మల్లేశ్వర మహాదేవదివ్యశ్రీ పాదపద్మారాధక పరబలసాధక నామాది సమస్తప్రశస్తిసహితము శ్రీమన్ మహామండలేశ్వర వేంగిమల్లి దేవరాజు కొడుకు గోకరాజులు శకవర్షంబులు 1066 అగునేటి ఆషాఢకృష్ణ ఏకాదశియు బుధవారము నాడు దక్షిణాయిన ..తినిమిత్తంన శ్రీమతు పద్మినీపురమున శ్రీ సర్వేశ్వర మహా దేవరకు నఖండవర్తి దీపమునకు నిచ్చిన సురభులు 30. దీనింజేకొని తోకల కొండబోయిందు పుత్రానుపౌత్రికముగా సాగనీయంబెట్టి నిత్యం మానెడు నెయ్యి నడుపంగల వాడు. శ్రీ వేంగి సాకాచారి లిఖిత.

పై శాసనములలో గణపవరం శాసనము సూయల్ దొరగారి జాబితాలలో ఒకటవ సంపుట 39వ పేజీలో ఉదహరింపబడియున్నది. శకము 1096గా నీబడినది. ఇరియటు దొర వారివి సూయల్ దొరగారివి సరి అయిన ప్రతులు కాకపోవడం చేత లేఖకులు ఒక అంకెనే 6 గాను 9 గానూ చదివి యుందురు. ఇట్టి శాసనములున్నవని తెలుపుటకంటె వీటి ప్రయోజనము వుండబోదు. చాళుక్యయుద్ధమల్లుని సంతతివారు కృష్ణాజిల్లాలో సామంత ప్రభువులుగా వుండిరనుటకు ఈ నిదర్శనములు చాలు ననుకుంటాను.

ఇతర స్తలములలో కూడా ఈ వంశము వారి శాసనములు కలవు. బెజవాడలోనే వేంగిగొంకరాజు కొమారుడున్ను మల్లపరాజు మనమడున్ను అయిన మహాదేవరాజు శాసనములు

రెండు కలవు. 1893 సం॥ యపిగ్రాఫిష్టుగారి రిపోర్టును 11వ పుట చూడుడు. ఒక శాసనపు కాలము 1062 శాలివాహన శకము.

బెజవాడ శాసనపు యుద్ధమల్లుడు చాళుక్య వంశము లోని వాడన్నమాట బెజవాడ శాసనము లోనే చెప్పబడి యున్నది. ఆరవ పంక్తిలో "రాజసల్కి భూవల్లభుండు" అని వున్నది. సల్కి అనగా చాళుక్య. రెండవ పులి కేశి యొక్క హైదరాబాదు శాసనములో చిలిక్య అనే రూపమున్నది. చాళుక్యుల యింటి పేరు అనేక రూపములుగా వుండెను. బొంబాయి గెజిటీయరు 1 టవ సంపుటం 2వ భాగములో ఫ్లీటు దొరగారు Dynasties of the Canarese districts 336, 337 పుటలు చూడుడు. కే.బీ. పాఠకకవి రాజమార్గము 8వ పుట కూడా చూడుడు. శ్రీ గౌరీశంకరు ఓగారి సోలంకేయుల చరిత్ర కూడా చూడుడు.

ఇతర యుద్ధమల్లులు

చాళుక్య రాజులందు గల యుద్ధ (ఆహవ) మల్లులలో రాజనరేంద్రునకు తరువాతి వారు కూడగలరు అని శ్రీ బ్రహ్మయ్య శాస్త్రులు వారు వ్రాసిరి. పర్యాయ పదములను పెట్టి పేర్లు మార్చుడము కారణాంతరములు లేనిదీ యుక్తము కాదనుకుంటాను. బెజవాడ శాసనపు యుద్ధమల్లుడు కాక యితర చాళుక్య యుద్ధమల్లులు కావలసినచో కలరు. Fleets Canarese Dynasties 211, 212. పుటలను, 380, 381 పుటలను రైస్ దొరగారి కర్ణాటక భాషా భూష ణము ఉపోద్ఘాతము. 13, 14 పుటలను చూచునది.

కన్నడ భాషలోని పంప భారతము అరికేసరి అనెడి చాళుక్య రాజుకోరికను వ్రాయబడినది. ఈ రాజు యొక్క పూర్వులలో యుద్ధమల్లుడనే ఆయన వేంగి దేశము నుండి కన్నడ దేశమునకు వచ్చి ధార్వాడ జిల్లా ప్రాంతమందు ఒక సంస్థానమును స్థాపించెను. ఆ యుద్ధ మల్లుడి తరువాత అయిదో పురుషుడు మరియొక యుద్ధమల్లుడు. అరికేసరి యితని మనవడే. పంప భారతము శాలివాహన శకము 863వ సంవత్సరములో వ్రాయబడెను. గనుక ఈ యుద్ధమల్లులు రాజ రాజునకు ప్రాచీనులే.

రాజరాజునకు తరువాత కూడా చాళుక్య యుద్ధ మల్లులు వుండి వుండలేదని యెవరు చెప్పగలరు? దేశ చరిత్రయు పూర్తిగా నున్నచో యిట్టివారుండి యుండలేదు అని చెప్పుటకు అవకాశము వుండును. మన పూర్వులు చరిత్ర ముఖమే యెరుగరే! ఒక్క పేరును బట్టి యితడు యితనని నిర్ణయించరాదు.

బెజవాడ శాసనపు భాషకును నన్నయభట్టు భాషకును వ్యత్యాసము కూడా వున్నది. అందు గూర్చి ముందు చర్చించెద.

ముత్యాల సరాల లక్షణము

ఆగష్టు నెల 17వ తేదీని వెలువడిన ఆంధ్రపత్రికలో వొక శతావధాని గారు నే రాసిన ముత్యాల సరములను గేయములను విమర్శించిరి. ఆపత్రిక నాకు అందినప్పుడు, నేనా విమర్శనమును చూసియుండలేదు. తరువాత కొందరు మిత్రులు చూసి నాతో చెప్పిరి. ఇంతట్లో మా వూరి 'భారతమాత' శతావధాని గారి వ్రాతను గర్హించుతూ వ్రాసినది. పిమ్మట శతావధానిగారి విమర్శనమును కూడా నేను చదివితిని.

విమర్శనమును రాసినందుకు శతావధానిగారికి నేను కృతజ్ఞుడను. చర్చ జరిగిన గాని నిజము వెల్లడి కానేరదు. నా ఉద్యమము వల్ల ఆంధ్రభాషకు ముప్పు వచ్చునను భయము వారికి పొడమి, వారు కొంచము కఠినముగా రాసియుందురు. తప్పేమి? ఆంధ్ర భాషయందు వారికి మిక్కిలి యభిమానముండుటనే కదా? వారి మనసుకు వ్యధ కలిగి ఆ రీతిని వ్రాసి యుండిరి. స్వమతాభిమానమును, పరమత నిరసనమును అందరికిని సహజమే కదా!

'భారతమాత' శతావధానులు గారిని గురించి కొంచము కఠినముగా వ్రాసినందుకు నేను యెంతో విచారిస్తున్నాను. లోకోపకారకములైన గొప్ప సంగతులు చర్చించుతున్నప్పుడు, మనసులు నొచ్చునట్లు రాసి, ఆగ్రహమునకు అవకాశము కలుగ చెయ్యరాదని నా అభిప్రాయము. శతావధానులు పండితులు; పూజ్యులు. వారి వల్ల నాలుగు తిన్నను, చేతనైన యెడల వారిని వొప్పించడము గాని, తెలియని చోట వారి వల్ల తెలుసుకోవడము గాని, లాభకరము. దూషణము వల్ల లాభము లేదు.

సులభమైన కొత్త గ్రాంథిక భాషను కల్పించుకొనడమును గురించి నా అభిప్రాయములను తెలియజేయవలెనన్నచో, పెద్ద గ్రంథమును రాయవలసివచ్చును. ఆ విషయము చర్చించుటకు నాకు యిప్పుడు అవకాశము చాలదు. శతావధాని గారు ఇంగ్లీషు నేర్చిన వారివలే కనపడు తున్నారు. వారు సంస్కృత, ద్రావిడ భాషల వ్యాకరణము లే కాక, ఇంగ్లీషున వ్రాయబడియున్న భాషాశాస్త్ర, భాషాచరిత్రములను కూడా చదివియున్నయెడల, వారిని అందలి సంగతులు జ్ఞాపకము తెచ్చుకొండని ప్రార్థించుట తప్ప, నేను చేయవలసిన పని వుండబోదు.

ముత్యాల సరములు గురించి మాత్రం యిక్కడ వ్రాసెదను. ముత్యాలసరములలో కొన్ని అచ్చు తప్పులున్నవి.

పద్య సంఖ్య	తప్పు	ఒప్పు
10	చెప్పరంబు	చప్పరంబు
17	వెల్లకల్లై	లెల్లకల్లై
18	ఒక్కటి	ఒక్కటె
29	పలుకకయుండు	పలుకకయుండి

శతావధానులు గారు నా పద్యములందు మూడు పెద్ద తప్పులు పట్టినట్లు కనబడుచున్నది. ఒకటి, నేను గ్రాంథిక భాషా వ్యాకరణమును పాటించలేదని, రెండు, ఛందశ్శాస్త్రమును పాటించ లేదని, మూడు, పద్యములలో కావ్య గుణములు లేవని.

కావ్య గుణములు ఒకరిసొమ్ము కావు. లక్షణ గ్రంథములెంత చదివినను, అందలి అలంకారాదులు తమ కబ్బమునందెంత యెక్కించవలెనని ప్రయత్నించినను, అనేకమంది పండితులు మనసును రంజించు కావ్యములు వ్రాయలేదు. అది వారి పాండిత్యమునకొక లోపముగా తలచకూడదు. కావ్య గుణములు ముఖ్యముగా ప్రతిభ వల్లనూ, కొంతవరకు కావ్య పఠనా కళాజ్ఞానము వల్లనూ, కొంతవరకు పూర్వకవుల కావ్యరసము మనసును పట్టి, ప్రవర్తింపజేయుట వల్లనూ కలుగును. అది అలా వుండగా, గుణ గ్రహణము కూడా కొంతవరకూ అలవాటును పట్టేయుండును. ఇంగ్లీషు సంగీతము సహించని ఇంగ్లీషు వారెందరో గలరు. ఒకవేళ మన లక్షణ గ్రంథములనే తీసి, యీ యీ గుణములు యీ యీ పట్ల పట్టినవని, యెత్తి చూపినను, శతావధానులు గారు అంగీకరింతురని నే తలచను. ఇక మన లక్షణ గ్రంథములలో కానరాని కావ్య గుణముల మాటో, లక్షణ గ్రంథములలో చెప్పడమునకు శక్యము కాని కావ్య గుణముల మాటో, చెప్పనేల? గ్రాంథిక భాషా వ్యాకరణమును అనుసరించని తెనుగు వ్రాతలు శతావధాని గారికి అసహ్యములై యుండును. ఇందును గురించి అట్టే చర్చించిన వినియోగము వుండదు.

ముత్యాలసరముల మాట అటుండనియ్యండి. ఆంధ్రభారతి యందు ప్రచురించిన వ్యాసము లలో రెండు మూడు దక్క తక్కినవన్నియు తమ స్తుతి, తామే యొనరించవలెనట. బుద్ధిశాలులును, గద్య ప్రబంధ రచనాచణులును అగు ఆంధ్ర భారతీ విలేఖకుల వ్రాతలు శతావధాని గారికి మనస్కరించకపోవుటకు కారణము యూహింపజాలను.

శతావధానులు గారు, ఛంధశ్శాస్త్ర సంస్కారము నెత్తిరి. అట్టి సంస్కారమునకు నే చూపినది దారి కాదనిరి. ఛందశ్శాస్త్ర సంస్కారము శతావధానులు గారికి అభిమతమైనట్లే కానవచ్చుచున్నది. ఛంధశ్శాస్త్రమనగా తెలుగున లాక్షణికులు చేసిన నియమములని వారి యభిప్రాయము కావచ్చును. లేకున్న శాస్త్రమునకు సంస్కారమన్న మాటీవరకు విని యుండలేదు.

శతావధానులు గారిని నేనొక ప్రశ్న అడిగెద. పూర్వులు చేసిన ఛందోనియమములు మార్చుతగియున్నప్పుడు ఆంధ్రవైయ్యాకరణుల శాసనము లేల మార్చరాదు?

"తెనుగు భాషకు అనుగుణమైన వృత్తముల నన్నింటినీ, ప్రాచీనకవు లెరిగి నిరూపించిరి. ఇక మన స్వేచ్ఛా ప్రచారమునకు అవకాశము లేదు" అనే యడల కథ ముగిసినది. యూరోపి యను భాషలలో కవులు కొత్త వృత్తములను కల్పించి భాషాభివృద్ధి చేయలేదో? కొత్త వృత్తములను కల్పించవచ్చునన్నచో, నా నేర్పు కొలది నేనొక కొత్త తోవ తొక్కితిని. తప్పేమి? నలుగురూ ఆమోదించిరా, నేను కల్పించిన వృత్తమును అవలంబింతురు. ఆమోదించరా, పరిత్యజింతురు. గాని దానిని గర్హించుటలో అక్షర విన్యాస మెచటెచట పెటకుగానున్నదో, విరామము లెచటెచట శ్రావ్యతను చెరచెనో, శతావధాని గారు శలవియ్యరైరి.

ముత్యాల సరములలో నే చేసుకున్న నియమమిది. మొదటి మూడు చరణములలోను సామాన్యముగా పధ్నాలుగేశిమాత్ర లుండును. నాలుగో చరణమున యేడు మొదలు పధ్నాలుగు వరకూ వుండును. విరామమును అర్థానుసారముగా చెవి కింపగునట్లు మార్చయత్నించితిని. ఎంత వరకూ నా యుద్యమము కొనసాగెనో, మార్పుల యెడ నసహనము లేని చదువరులు చెప్పవలె.

ఇక యతిప్రాసల మాట. నేను అజ్ఞుడనే కావచ్చును. కాని తెనుగు లాక్షణికులు యతి ప్రాసములని చేసుకున్న సంకేతములు బడి కుర్రవాళ్ళకును తెలిసియుండును గదా. నాకు తెలియకనే అవి నా పద్యములందు అమరినవని శతావధానిగా రెట్లు దలచిరి? తెనుగు నాకు మాతృభాష అవుటను యతిప్రాసములు దొరలినవట. తెనుగు భాషకును, యతి ప్రాసములకును నైసర్గిక సంబంధ మెట్టిదో శతావధానులు శలవిత్తురు గాక!

పాత యింగ్లీషులో మన యతి నియమము వంటి నియమముండెను. తరువాత అంత్య నియమము ప్రబలెను. వర్డ్సువర్తు మొదలైన మహాకవులు అంత్య నియమమును విడనాడి ఉత్కృష్ట కావ్యములు వ్రాసిరి. అప్పుడు మార్పులు సహింపజాలని విమర్శకులు గొల్లుపెట్టిరి. ఇంగ్లీషు భాషకు యవి నైసర్గిక మైనట్టా? అంత్య నియమమయినట్టా? రెండూ కానట్టా?

తెనుగును, కన్నడమును అక్క చెల్లెళ్ళు. కన్నడ భాషలో యతి నియమము లేదే? యేమి సాధనము? తెనుగులో కొన్ని జాతులకు, వృత్తములకును ప్రాస నియమము లేదే; దీని కేమి సాధనము?

ప్రాకృతాది భాషలలో అంత్య నియమము ప్రబలినది. సంస్కృతమునకు స్వాభావికము కాని ఈ అంత్య నియమము వీటి కేలాగు స్వాభావికమాయెను? తెనుగున మనము యతి ప్రాసములనువాటిని, సంస్కృతకవులచ్చటచ్చట నలంకారములుగా తగిలించుచు వచ్చిరి. చేతగా కనా, లేక సంస్కృత భాష యీ యతిప్రాసములకు వొదగకనా, వారు నియమములుగా నుంచుకొనరైరి?

బంగాళీలలో మొన్నటి వరకూ అంత్య నియమముండెను. మైఖేల్ మధుసూదనదత్తు అనునతడు అంత్య నియమమును విడిచి, ఒక మహా కావ్యమును వ్రాసి, బంగాళీ కవులలో అగ్రగణ్యుడాయెను.

నేను యెరిగియె యతిప్రాసములను, అలంకారములను ముత్యాలసరములలో ప్రయోగించితిని. నియమముగా నుంచిన యడల, యతిప్రాసములకు గాను తెచ్చిపెట్టుకున్న శబ్దములు అర్థ పటుత్వమును చెరచి, సందర్భమును తప్పించి, యీడ్చుకుపోవును. అందుకు శతావధానిగారు ఎత్తిన ముతకసామెతయే ప్రమాణము.

ఒకజాతి పార్శీగజలుయొక్క నడక ముత్యాల సరములలో తెచ్చుటకు నే యత్నించియుంటిని. కలమునకు వచ్చినట్లు వ్రాసితినని శతావధానిగారు అభిప్రాయపడిరి. అది నిజము కాదు. కలమునకు వచ్చినట్టు రాయుట శతావధానిగారికి అలవాటయి యుండును. లేనియడల శతావధాన మెట్లు చేయగలుగుదురు? ఏకైక దిన ప్రబంధ ఘటికాసద్యశ్శత గ్రంథకల్పన కొందరి మతమున, కవితకు మేర. ఇతరులు అర్థపటుత్వ శబ్దౌచిత్యములను సాధించుటకు మిక్కిలి శ్రమచేతురు. చిత్రములు వ్రాయునప్పుడూ, జిలుగు చెక్కునప్పుడూ శిల్పకుడు యెట్టి పరిశ్రమము చేయునో, అట్టి పరిశ్రమము చేసినగాని కావ్యగుణము లబ్బనేరవని మా మతము.

గ్రాంథిక భాషా సంస్కరణమును గురించి నా అభిప్రాయముల నిక్కడ రాయజాలనంటిని. ఒకటి రెండు మాటలు మాత్రము రాయక వుండబట్టక రాస్తున్నాను. శతావధానులుగారు వొక తప్పైనా లేకుండా సంస్కృతము రాయగలిగియుందురు. తెలుగు మాత్రము విస్పష్టముగా రాయజాలరు. లక్షణ గ్రంథములనూ, ప్రాచీన కావ్యములనూ, అనుసరించి గ్రాంథిక భాషనే రాద్దామని వారు యెంత యత్నించిననూ, మాతృభాషా ప్రభావమువల్ల వాడుక భాషలోని ప్రయోగములు, తెలిసో, తెలియకనో పంక్తులలో వచ్చి కూచుంటవి.

లేఖరులు; ఎక్కడ యాగినదో; రెండు మాటలు దక్క తెనుగున; వరకు చదివిన; ఉండవలయు కాని; సిరాయును కాగితము; ఇట్టివి; ఇందు పెక్కులు గానబడుచున్నవి. అని శతావధానులు గారు వ్రాసిరి. "సీసపద్య అర్థము యను శీర్షికతో" ననిరట. అకారమునకు యకారము అచ్చుతప్పు యెట్లగును? యిక శతావధాని గారి రాతలలోనూ, వారి మిత్రులు యం.వి. కృష్ణారావు గారి రాతలలోనూ విసంధులు కానవచ్చుచున్నవి. యే ఆంధ్రశబ్దాను శాసనమో అందులకు ప్రమాణము? బహుశః కౌస్తుభకారుడు ప్రాచీనులమతమని ఉదహరించిన "సంహితైకపదే నిత్యా" ఇత్యాది కారికలను వారు చూపగలరు. అది కుదరదు.

నా రాతల వలన ఆంధ్రభాషకు ముప్పెట్లు వచ్చును? ప్రాచీన గ్రాంథిక భాష, గ్రంథములలో నున్నది. ఎక్కడి మారుమూలల గ్రంథములూ చావుదప్పి అచ్చుపడ్డవి. ప్రాచీన గ్రాంథిక భాష

నిరర్గళముగా తూగినవారు, ఆ భాషనే వ్రాసి ఆనందింతురు గాక! ఎవరు వొద్దనిరి? పండితులు వ్రాయనూ వచ్చును. వెతికి తప్పుల బట్టి ఒకరినొకరు దూషించుకొను వ్యాపారమును కల్పించుకోనూవచ్చును. యెవరు వొద్దనగలరు? చిత్రము! నా రాతలవల్ల "త్రిలింగ" భాషకు ముప్పు వచ్చెనని శతావధానిగారు విలపించుచుండగా ఆ పేజీలోనే వెంకటరాయ శాస్త్రిగారు, శతావధానులుగారి రాతల వల్ల "ఆంధ్రభాషా యోషామణి కెన్నిపాట్లు వచ్చుచున్నవి" అని వ్రాసిరి. భాషకు ముప్పువచ్చునో లేదోకాని, ఈ దొమ్మిలాట వల్ల పత్రికలు చదువు వారికి తప్పక ముప్పు వచ్చుచున్నది.

కవిత్రయము వారి గద్యములను, అవధానిగారు వ్రాసిన విమర్శన గద్యమును, పాక్షికదృష్టి విడిచి, శతావధానులుగారు తైపారువేసి చూచినచో శబ్దములయందును, రూపముల యందును, అన్వయఫక్కియందును వారి తోవను తప్పి వీరెంత దవ్వున నడచిరో, శతావధానులే తెలియగలరు. ఇంత మార్పును తెచ్చిన శతావధానులే భాషా సంస్కరణధురీణులు గాక ఒరులెట్లు కాగలరు? వారితోవనే కదా, మా బోట్లము పోవుట. "మహాజనో యేన గతస్సపంథాః".

ఆంధ్ర గీర్వాణ సాహిత్యములు కలిగి తెనుగు వ్రాయు వారు మిక్కిలి యరుదు. దేశములో నూరుమంది వుండరని నిశ్చయముగా చెప్పగలను. మాట వరసకు నూరంటిని. అంతకును చాలా తక్కువే. సంస్కృత సాహిత్యము లేని వారు కోటాను కోట్లు. పత్రికలలోనూ, నవీన నాటకాది గ్రంథములలోనూ వారి లక్షణ స్ఖాలిత్యములు యెన్న వశమా? అట్టి తప్పుల తడకను వ్రాసి, ఆ రాతను గ్రాంథిక భాష అనుకొనుట కన్న, ఇప్పటి నాగరకులును, శిష్టులును వ్యవహరించు భాషనే రాసుకొనరాదా? ప్రౌఢ గద్య కావ్యములనూ, పద్య కావ్యములనూ వ్రాయువారు గ్రాంథిక భాషలోని యింపగు పదములను తీసికొందురు గాక. సులభ సాధ్యమగు నవీన వ్యావహారిక భాషొకటి ప్రబలిన యెడల, బుద్ధిబలము కలిగియు, మూగులైయున్న మనవారెందరు గ్రంథములను వ్రాసి భాషను వృద్ధి చేయరు? పుట్టు కవులయి, కఠినమగు గ్రాంథిక భాష నేరని వారికది మహోపకారము కదా?

వాడుక భాష కావ్యరచనకు తగదని శతావధానుల అభిప్రాయము. తగునని నా అభిప్రాయము. వాడుక భాషలే కదా, కవులు రాయ రాయ గ్రాంథిక భాషలైనవి. యీ భారత వర్షములోనూ, యితర దేశములలోనూ, వాడుక భాషలలో రసవంతమైన కావ్యములు పుట్టి యుండలేదా? బర్న్స్ అను మహాకవి మాట, శతావధానులు గారు వినలేదో!

భట్టకలంకుడు (కన్నడ వ్యాకరణములు)

భట్టకలంకుడు జైనుడు. కర్ణాటక శబ్దానుశాసనమనే గొప్ప కన్నడ వ్యాకరణం రాశాడు. 1604 సంవత్సరంలో గ్రంథం పూర్తి అయినట్లు కనబడుతుంది.

ఈనాటికి నిలిచిన కన్నడ వ్యాకరణములలో మొదటివి, రెండవ నాగవర్మ రాసిన కర్ణాటక భాషా భూషణము, కావ్యా లోకములో మొదటి అధికరణమును, రెండవ నాగవర్మ పన్నెండవ శతాబ్ద మధ్య కాలంలో వుండెను. భాషాభూషణము ఆధారంగా చేసుకుని, పదమూడోశతాబ్దంలో కేశిరాజు శబ్ద మణి దర్పణం అనే వ్యాకరణం రాశాడు.

డాక్టర్ బర్నలు అనే విద్వాంసులు శబ్దమణి దర్పణమును గురించి ఇలా రాసినారు. "The great and real merit of Sabdamanidarpana is that it bases the rules on independent research and the usage of wirters of repute; in this way it is far ahead of the Tamil and Telugu treatise, which are much occupied with vain scholastic disputations"

శబ్దమణిదర్పణములోని సూత్రాలు ప్రత్యేక స్వతంత్ర పరిశోధనమీదనూ, గొప్ప ప్రాచీనకవుల ప్రయోగాల మీదనూ ఆధారపడి రచింపబడినవి. నిరర్థక పాండిత్య ప్రకర్షకమైన వివాదగ్రస్త విషయాలతో నిండిన తెలుగు, తమిళ వ్యాకరణాలకంటే శబ్దమణిదర్పణం ఎంతో మెరుగైనది అని దీని భావం.

భట్టకలంకుల శబ్దానుశాసనమనే గ్రంథాన్ని మైసూరు ప్రభుత్వము వారు 1890వ సంవత్సరములో బెంగుళూరులో అచ్చు వేయించినారు. యిప్పుడు ప్రతులు దొరకవు. మైసూరు గవర్నమెంటు లైబ్రరీలో వున్న పుస్తకాన్ని నేను అరువు తెచ్చాను. అది తిరిగీ యిచ్చి వెయ్యవలసిన కాలం వచ్చినందున అందులో నుంచి తెనుగు వారికి తెలియతగిన భాగాలు కొన్ని యెత్తి రాస్తున్నాను. ఈ గ్రంథాన్ని గురించి రైసుదొర యిట్లు రాసినారు :

"It is .... not an antique treatise dealing with archaisms and obsolete terms, interesting as a literary monument though of little practical value now, but has the advantage of treating of the whole range of the language down to the modern period and its rules are such as apply to the present time"

ప్రాచీనమైనవీ, యిప్పుడు వాడుకలో లేకుండా నశించినవీ అయిన అనేక శబ్ద ప్రయోగాల సరళిని తెలిపే వ్యాకరణాలు వున్నాయి. ఇవి ప్రస్తుత కాలానికి ఉపయోగపడకపోయినప్పటికీ ప్రాచీన భాషా ప్రయోగ సంప్రదాయాలను గ్రహించడానకు ఉపకరిస్తాయి. అయితే శబ్దానుశాసన మనే వ్యాకరణం ప్రాచీనమైనది. కాని ప్రాచీన కాలం నుంచీ ఆధునిక కాలం వరకు గల భాషా ర్ణవాన్ని గురించి ప్రస్తావించే అవకాశాన్ని ఈ శబ్దానుశాసనం కలిగివున్నది. శబ్దానుశాసనం లోని సూత్రాలను ప్రస్తుత కాలానకు కూడా అనువర్తింపజేసుకోవచ్చును అని పై వాక్యాల తాత్పర్యం.

Some what curious statements are made in works that have come to hand regarding the constituent parts that combine to form Kannada. Thus the unknown author of Subhasthita or Neetikanda an old Jain work says"

ఒళుగన్నడ బెళుగన్నడ
తెళుగన్నడ అచ్చుగన్నడం సక్కజముం
ఎళగన్నడ హాళగన్నడ
సలెదేశియ కెనెయదుణ్ణి కన్నడికిళెయోళ్

Local (or home) Kannada, white Kannada, clear Kannada, and derivatives from Sanskrit young (or new) Kannada, old Kannada, being combined in the language of the country, is there any equal to Kannada in the world?"

ఏ అంతర్భాష వలన కన్నడమేర్పడినదో వాటిని గురించి తెలుసుకోదగ్గ కొన్ని వింత సంగతులు యిప్పుడు మనకు లభించిన గ్రంథాలలో కనిపిస్తున్నవి. సుభాషిత అనే ప్రాచీన జైన గ్రంథకర్త పేరెవరో తెలియదు కాని, ఆయన యిలా వ్రాస్తున్నారు :

ఒళు, బెళు, తెళు, అచ్చ, ఎల, హాళ మొదలైన కన్నడములు దేశభాషతో కలిసిపోయినవి. కన్నడ భాషకు సరితూగగల మరివొక భాష లోకమున కలదా? లేదని పైవాక్యముల సారాంశము. హాళగన్నడ మనగా పాత కన్నడమనీ తెళుగన్నడమనగా తేట అయిన కన్నడమనీ అర్థము.

ఇదే విధముగా ఈ శతాబ్ద ఆరంభమున దేవచంద్రునిచే రాయబడిన "రాజావలి కథై" అను గ్రంథమున యిట్లు కలదు. దేవచంద్రుడు జైనుడు.

హాళగన్నడ బెళుగన్నడ
వళగన్నడ పొసతెంబుదుం
తెళుగన్నడ మిశ్రదినిద
నిళెయోళు సత్పురుష రోడికేళ్వుదు సతతం.

"This, in which old Kannada, white Kannada, local Kannada, pure Kannada, and that called new, are mingled into clear Kannada, may good men in the world ever read and listen to"

పాత కన్నడము ప్రాదేశిక, కొత్త కన్నడాదులు తెళుగన్నడ భాషలో కలిసిపోయినవి. దీనిని లోకములోని మంచి మనుష్యులు సదా చదువుతూ వింటూ వుండెదరు గాక! అని దీని భావము.

హళగన్నడ ఆర్ హళకన్నడ is the early form of the language, Belu Kannada or white Kannada, seems to refer to a belief of the Jains, who attribute substances to sound and say that it is white. Thus Kesiraju in his grammar Sabdamanidarpana" has the following :

(1) శబ్దద్రవ్యం జనియిసుగుంస్వేతం

(2) శబ్దం జనియిసుగుం ధవళవర్ణం అక్షరరూపం

బెళుకన్నడ లేక తెళుకన్నడ అనే దానికి ప్రాచీన రూపం హళగన్నడము లేదా హళకన్నడము. శబ్దాన్ని ద్రవ్య రూపముగా జైనులు భావిస్తూ వుండేవారు. మరి కొంతమంది దానిని అక్షరరూపంగా భావించారు. జైన సంబంధమైన శబ్ద ద్రవ్యం శ్వేతరూపంగా పరిగణింపబడినది. మరివొక చోట జైన సంబంధమైన శబ్దము అక్షర రూపముగనూ, ధవళరూపముగనూ తన శబ్ద మణి దర్పణములో కేశిరాజు పేర్కొన్నాడు. ధవళమంటే స్వచ్ఛమైనదని అర్థము.

“వళగన్నడ లేదా ఓళదేశకన్నడ, refers to the word called దేశ్య, the native tongue including local peculiarities and dialects. అచ్చుగన్నడ is the universal term of pure కన్నడ, తెళుగన్నడ means clear, transparent కన్నడ, and from the same root derived the name Telugu, the other language which has so close and affinity to Kannda and which is written in the same characters"

వళగన్నడము లేదా ఓళ దేశ కన్నడ మనేది దేశ్య మనే శబ్దానికి చెందుతున్నది. దేశ్యమనగా మాతృభాష. ఇందులో మాండలిక భేదాలు, భాషలు చేరివున్నవి. శుద్ధ కన్నడ మనే దానిని విశాలమైన అర్థంలో అచ్చుగన్నడ మందురు. తెళుగన్నడమంటే తేట అయిన కన్నడమని, పలుచనిదని, సన్ననిదని అర్థము. స్ఫటికము వంటి స్పష్టమైన భాష తెళుగన్నడము. తెళు గన్నడమనే పదము నుంచే, మరివొక భాషావాచకమైన “తెలుగు” అనే మాట పుట్టినది. కన్నడమునకును, తెనుగునకును ఎంతో దగ్గర సంబంధము కలదనీ, తెలుగు అక్షరముల వ్రాత కన్నడ లిపిని పోలియుండుననీ రెయిసు దొరగారి వ్యాఖ్యానమునకు అర్థము.

పైది రెయిసు దొరగారి పీఠకలోనిది.

ఈ కిందిది గ్రంథారంభ మంగళ శ్లోకము :

నమశ్శ్రీవర్ధమానాయ విశ్వవిద్యావభాసినే
సర్వభాషామయీభాషా ప్రవృత్తాయన్ముఖాంబుజాత్॥

యే వస్తువు నుండి అన్ని భాషలకూ సంబంధించి నటువంటి భాష కలిగినదో సంపత్తును కలుగచేసేటటువంటిన్నీ, అన్ని విద్యల్నీ తెలియచేసేటటువంటిన్నీ ఆ వస్తువుకు ప్రణామములు.

ఈ శ్లోకము పై వ్యాఖ్యానంలోని కొంత భాగమిది. శబ్దాను శాసనం హి ప్రస్తుతమ్ । తత్రచ అనుశాసన విషయ భూతాః శబ్దాః కర్ణాటకా ఏవ। తేచ సంస్కృత శబ్ద వత్సకల దేశ ప్రసిద్ధాః సకల శాస్త్రోపయోగితయా సకల మహాజన పరిగ్రాహ్యాశ్చ నభవంతి। భాషా విషయత్వాత్ । భాషాయాం చ పామరాణామే వాధి కారోన పండితానామేతి వైతేనుశాస్యాః। ప్రయోగానర్హత్వాదితి। కేషాంచిత్సంస్కృతాగ్రహ గ్రహగ్రస్తానాం పండితమ్మన్యానామ్ మనసిప్రఖ్యాతా మన్యథాఖ్యాతిం ప్రత్యాఖ్యాతుమేత దేవ విశేషణ ముపవర్ణి తవాన్ గ్రంథకారః ఇదమత్రా కూతమ్। యథాసంస్కృతశబ్దాః స్వాధ్వసాధు వివేచన విషయతయానుశాసనార్హాః । తథా భాషా శబ్దా అపి । యదిచామీనానుశాశ్యాః కథంతర్హి భగవద్భాషా తన్మయీస్యాత్। సహ్యాపశబ్దమయీసా.

శబ్దమేరీతిగా ఉపయోగింపబడుతున్నదో యిప్పుడు మనం చెప్పుకుందాము. అందులో ముఖ్యంగా యిప్పుడు మనం తెలుసుకోవలసినది కన్నడ శబ్దాలు యేలాగున ప్రయోగింప బడుతున్నవనే విషయం. సంస్కృత శబ్దాలు అందరిచేతా పరిగ్రహింపబడుతున్నట్లు, అన్ని చోట్లా ప్రసిద్ధమైనట్లు, అన్ని శాస్త్రాలను సమన్వయించినట్లు కన్నడ శబ్దాలు పరిగణింపబడడం లేదు. యిక భాషను గురించి ముచ్చటించుకుందాం. జనుల వాడుకలో వుంటున్నది కనక, పండితులకు గ్రంథాలలో ఉపయోగార్హమైనది కాదు కనుక పండితులకు భాష ఉపయోగపడక జనులకు మాత్రమే మిక్కిలి ఉపయోగపడుతున్నది. అందులోనూ సంస్కృతం తెలియని కొందరు తాము పండితులమనుకుంటూ కొన్ని అనుకూల శబ్దాలను అననుకూలమైనవిగానూ మరికొన్ని అనను కూల శబ్దాలను అనుకూలమైనవిగానూ పొరపాటు పడుతున్నారు. అటువంటి పండితమ్మన్యులను గురించి మాత్రమే మేమిక్కడ ప్రస్తావిస్తున్నాము. సంస్కృత శబ్దాలను అవసరానవసరాలను బట్టి యెలాగున ప్రయోగించుకుంటున్నామో అలాగునే యీ భాషా పదాలు కూడా ఉపయోగిం చుకోవచ్చును. అన్ని విధాలా యీ భాషా శబ్దాలకు సంస్కృతంతో సంబంధమున్నది కనుక యివి సర్వదా ప్రయోగార్హములే. వీటిని అపశబ్దాలని యెంత మాత్రం పేర్కొనడానకు వీలులేదు. ఇది వ్యాఖ్యానం.

పై వ్యాఖ్యానమును మన తెనుగు భాషా పదాలకు కూడా అనువర్తింప చేసుకొనవచ్చును.

●

Diaries

blank

1893

January

18th Wed

(...) so wrote an article on Indian Press.

The Amrita Bazar Patrica. (...)

(Gurajada begins the first page of a note bok with the above entry. The following two pages are not legible. Eds.)

1894

July

30th Mon

259 MS.

July 93 - Feb 94

15th July due

Gonka Vol. II, P III Inscription

Para 19 of last manual report.

SS 1108. 1117 - 1125 SS ottepur

I Local Chief పృధ్వీశ్వర

malla madi friends with త్రినేత్ర పల్లవ

to have acquired a district of food villages and to

have recided at ధనదపుర

II హైహయ యదు కార్తవీర్య

III Kalinga's Heramba's (?) son

Gunaga Vijayaditya

ముగిశిర (in?) కందుకకేళి of మంగిమల గుండుగండ

గుండుగండ

MS PC (?) Annadevarapadu in Godavary

Vol. 10th June 1891 no 452 Salem manual foulks (Salem Manual by Rev. T. Foulkes, 1883. Eds.)

No. 351 of 1892
Vijayanthi Andhra (....)
24% principth?
See Kurma Vidunya
Trilochana Pallavadeva. Ind Antiquitiy 3 vol, XVIII
opposed Sultan (...) 1084 (...) inscription
Kalingattu Parani
The king of Kalinga fort to flee at ? May (...) in vengi, etc.

1895

January

Don't believe what you say and half-believe what you see.[1]

3rd Thurs

P.C. Biswas,
13 Elgin Road, Allahabad.

Drew previously from the Shroff my allowance for January, Wrote to Somaraju Bava[2] to send me the money he owes me as per account following:-

10	Rs. in cash
20	Rs. stamp for రాజమ్మ[3] (Rajamma) Registration fee
10	Rs. for medicines.
150	Rs. on account of the horse.
23	Rs. for articles taken for the marriage festival
8	Rs. Oxford Books.
221	Rs. in all.

To-night Fancy Dress Ball in the Fort.

5th Sat

Near Viravalli station in the Krishna district – there is a tank, the bund of which is grown with తుమ్మ (Tumma - crab tree) and ఈత trees (Eeta-date tree) More tanks like that near Rajahmundry on either side of Godavary all along the road I found patches of pastured ground covered with తుమ్మ trees which grew very luxuriously. Lots of తుమ్మ

covered - pasture land near Bezawada. What is the long grass that grows there - No trefoil. I have seen a hedge of సీమచింత (Seema Chinta - Madras thorn) at Bezawada. 12-45.

7th Mon

Drew pay for November and December. Maddala Venkataratnam. No. 7, College Road, Mylapore.

Sundara Rao, 293 Thambu Chetty St.,

Chengaiah.

9th Wed

Started from Vizianagaram. 6 P.M.

10th Thurs

Rs. 20	Madras note no.	T/43	90416
			29986
Rs. 10	T/16	22403	
Rs. 10	T/42	36930	
Rs. 20	T/41	55410	

Put these in Pogson's agriculture (Manual of Agriculture in India by J Frederick Pogson, 1883. Eds.). Arrived at Rajahmundry at 6 A.M.

11th Fri

Started for Bezawada (now Vijayawada) 7 a.m. in the train of H.H. the Maharajah of Vizianagaram. Mr. Madhavarao[4] is one of the best people I saw. He shows much attention to the bringing up of his boy.

12th Sat

Still on the way. Passed Nandial. A fine place. Refreshment beastly. I see jungle tracts newly cleared, cultivated with castor oil seed. The plant grows well. కంది (Red Gram - PIGEON Pea) Apparently not manured. Soil gravelly. Castor oil seed grown extensively.

13th Sun

Arconum in the morning. Big irrigation tanks. Casuarina

plantations. The Railway Station's hedges of కిత్తలినార (Kittalinara : A kind of semi-arid plant with thick leaves. Fiber is extracted from this). Arrived in Madras. Admiralty House, a nice place.

It's good to have a good stone and enamelled vessels.

H.H. showed us all the building. Gave us some insight into the policy of the importance of investment in land and buildings. The first Prince that bought a house in the metropolis. Other princes have followed suit and city may improve thereby. H.H.'s house considered the nicest in Madras. Very creditable to Balaramaswamy Naidu[5] *garu* and not unworthy of Prince Charming.

14th Mon

Chengaiah Pantulu calls. Why should Phool Bagh be not improved like this; not so much the building which is decent enough, but the garden.

16th Wed

Kesanapalli Narasingarao Pantulu mama *garu*[6] called on me in the evening. Balaramaswamy Naidu *garu* gave me 6 Rs. as *batta* for the 17th, 18th and 19th of January. I had not asked him for it.

17th Thurs

H.H. kindly asked Ramamurti Pantulu[7] and me to order dress suits. We did accordingly. I ordered a double-breast pink on my own account.

18th Fri

The more I see of Madhavarao the more I respect him. Letter from G. Narasimham, No.32, Thambu Chetty Street.

19th Sat

J.M. Gleeson, Esq., Supdt., Gardens, St. George's Cathedral Road, Teynampet.

N. Krishna Rao, Borhan & Co., P.B.No. 151 (...).

Mr. Madhavarao lent me 27 Rs. today.

List of Historical works left by His Highness in Madras:

1. Madras Manual of Administration. 2 Vols.
2. The Ancient Geography of India – Cunningham. Vol. I
3. Keene's Hindostan.
4. Orme's History of Hindustan. Vol. II
5. Brown's Bengal Army
6. Malcolm's Lord Clive Vol. II. and Vol.III
7. Auber - British Power. Vol.II, I
8. Godavary District Manual
9. Fullerton India
10. Dow's Hindostan. Vol.I, II
11. Eliphinstone's (History of) India
12. Keen-Moghul Empire
13. Gleig-Lord Clive
14. Gleig-British India. Vol. III. IV
15. Fraser – Our Faithful Ally, the Nizam .
16. Eliphinstone – Rise of the British power
17. Bell- The Empire in India
18. Aitchison Vol. VIII
19. Macaulay's works Vol. VI
20. Lethbridge – History of India- 2 copies
21. Sherring – Hindu Tribes and Castes.
22. Pope's Text Book of Indian History.
23. Wheeler's History of India.
24. Meadows Taylor's A Students Manual of the History of India.
25. Sleeman – Rambles and Recollections (of an Indian official).
26. Ritchie – British World in the East. 2 Vols.
27. The Fifth Report. Madras Presidency. 2 Vols.
28. Cambridge – War on the coast of Coromandel.
29. St. John-British Conquests in the East. Vol. III. 2 Vols.
30. Tod's Rajasthan. Vol.II, Vol.I.
31. Lyall – British Domination in India.
32. Madras in the Olden Time - Wheeler.

33. Thornton – History of British (Empire in) India.
34. Beveridge – (A comprehensive) History of India. Vol.I.
35. Torrens – Empire in India.
36. Encyclopaedia of Britannica. Vol. XVII.
37. Davanport Adams – “The Market of British India”.
38. Murray’s British India.
39. Brigg’s (the) Nizam. Vol.II, Vol.I
40. Adam’s Episodes of Anglo-Indian History.
41. Aitchison Index.
42. Malleson’s Decisive Battles of India.
43. Eastwick- Handbook of (The) Madras.
44. Mac Farlan’s British India.

Books Purchased by me for H.H.

1. Gleig’s India. 4 Vols. (one Vol. sent to Vz.)
2. Knightly.
3. Caper – The Three Presidencies.
4. Nolan’s History of India. 4 Vols.
5. Rees – Mahomedans.
6. Presidency (Bombay ?)

H.H.’s Books in my use.

Taylor’s Catalogue

Tamil Records. 2 Vols.

Sewell. Vol. I

(Rudyard) Kipling – Life’s Handicap.

Tolstoy – The Cossacks.

Irish Peasantry (and fun)

Prinsep’s Antiquities. 2 Vols.

Rice’s Mysore Inscriptions.

Meghaduta.

Campbells’s Telugu Grammar.

The Seven Pagodas.

Complete (....)

Books Purchased by me

1. Aeschylus. (Aesculapians)
2. Terrence.
3. Olem's Botany.
4. English – Canarese Dictionary.
5. Canarese - English Dictionary.
6. Canarese Anthology.
7. Canarese Fables.
8. కథాసప్తతి
9. వాగ్విధాయిని
10. Grammar.
11. Elements of Botany
12. Etiquette.
13. Scottish (...).
14. Lamartine.
15. Acting plays.
16. Brown's Telugu Grammar.

21st Mon

H.H. gave me his ideas about B.A. and the election business. Received the Devan of Udayapur Pannalalji. The man is old, healthy and smiling. It was his grandfather who wrote the communication to H.H.'s father from Udayapur. H.H. slightly rose from the chair, shook hands with him and showed him a chair on the right. The ***Devan*** made a దిగముడుపు (Digamudupu - In the present context the word denotes 'najarana') of five rupees. Wrote to Mr. Ramanujachariar for leave.

22nd Tue

Seshagiri Sastry (Sanskrit Scholar in Madras) North Mada St., Mylapore. Rangayya Chetty, Govindappa Naick St. C.R. Subba Rao, Sub Asst. Director of Agriculture, 293, Brahmin Street, Saidapet. Dr. E. Hultzsch, Ph.D.

Telegraphed to K. Ramanujachariar, Principal.

24th Thurs

Chengaiah Panthulu's address 293 (....)

25th Fri

Lent 9 Rs. to my cousin.

26th Sat

Borrowed 5 Rs. from B. Suryanarayana Pantulu. Borrowed one more rupee for a brush.

27th Sun

Gave 6 Rs. for *abdikam* (Death anniversary) One more rupee to be given to Venkataratnam Panthulu *garu*. R.V. Subbarao, 99, High Court, Parry's Buildings. Half a rupee more spent. Everything went off very well.

28th Mon

Borrowed one rupee for a brush.

30th Wed

I asked for batta for 12 days, from 19th inst. to 30th instant. He gave 25 Rs. in advance and also Travelling Allowance for Sriramamurty's cook and second class fare 39 Rs.

31st Thurs

Kashmir Govinda Raul and Sahaja Bhat, Srinagar. His Highness left for Vizianagaram. Gave one rupee for the box of Munshi Sahib. Gave 5 Rs. for the purchase of provisions. Narasingarao *garu* gave 19 Rs. more for batta. So I received altogether 25 Rs. for 25 days from 19th (Jan) upto 12th February.

1895

February

1st Fri

Gave 8 Rs. to tailor. Tel. 12 As., Tape 2 As. D.A. Tiffin 7 As. Kumbimal Rs. 4-10-0.

2nd Sat

0-4-6 Ghee

0-2-0 Tiffin for the house

0-8-0 Bread and butter and coffee. D.A.

0-0-6 Two cards - about proofs.

Three doses between meals and dinner. 11 As. coffee and bread; 8 As. Telegram, postage for packets 2 ½ As. Do- For books 10 As.

3rd Sun

Three doses between meals. Douching.

4th Mon

Second dose, 6 drs. Douching 7 As.

Telegram 1 Re.

Note paper 1 Rs. 3 As.

5th Tue

Postage -4 Rs. One anna extra charge. 1 As. postage. 7 As. Tiffin. 3 As. Comb. 3 Rs. Tiffin set.

6th Wed

10 Rs. to the tailor. Gave 3 Rs. to the cook. Telegram to Suryanarayana Pantulu *garu* 9 As. Bought 12 As. One Anglo-Indian gentleman. Tervoer. 3 cases Vizianagaram.

7th Thurs

7 As. Tiffin. Returned the books brought by Suryanarayana Pantulu *garu* from the Literary Society[8], except one volume Vizianagaram sent to (...) *garu*. There are three more books in the register against His Highness' name.

8th Fri

The Mixture (మందు) with the morning dose. Gave 1 ¾ Anna to the old coachman. Gave 4 Rs. to the cook. 4 Rs. postage (...).

Brought the Indian Antiquary 8 volumes from the Literary Society Library.

Gave 1 R. inam to the compositor. There was pressure of work. All hands engaged. One man was allowed for this. 4 As. tiffin.

9th Sat

Tiffin 7 As. Night pill (...).

10th Sun

Telegram to Veera Raghava Swami. 8 As. Two doses of cod liver oil, a tea-spoonful each. Night pill. 3 As. to the Vaishnava beggar. Washerman 9 As.

11th Mon

3 As. washer man (...). Washerman gas.

12th Tue

"Glad to receive your kind letters and telegrams. The extracts you sent reached me yesterday. I read them to H.H. H.H. wants to insert parts of them also". Gave 5 Rs. to the cook. Bought half a ream of paper for 1 R 2 As. Tiffin 4 As. A tin of plain arrowroot biscuits. 1 R 2 As. Found an inscription of the Pusapati family in the Oriental Library[9]. A book on agriculture too. 2 candles for 2 As.

13th Wed

Book 5 As.

Stories

సంగీత గొడ్డలి (Sangītha goddali)

దూడగడ్డి వూక తినుట (Dûda gaddi vuka thinuta)

పరమానందయ్యగారి శిష్యులు (Paramanandaiah gari sishyulu)

గుడగుడ శబ్దం (Gudaguda sabdam)

లంఘణం పరమౌషధం (Langhanam Paramaushadham)

14th Thurs

Stories

1. Turk losing his horses.
2. Jackals yelling.
3. Elephant, crow, two pigeons, Bachanna and Padshaw.
4. Tops

5. Reading the book as a soporific.
6. Cooking rice.
7. N.Y. చీమ(Cheema), నెమలి Nemali (Peacock), నేస్తం (Nestam-Companion).
8. The King and the juggler woman.
9. The Prince dislikes his wife and imposes the condition of getting a (.....).

15th Fri

Bought కూరలు(vegetables) tiffin 1 Rs.1A Paper (...)

16th Sat

Tiffin ½ Rs. Received the corrected proof from Jogarao Pantulu *garu*. This was on the 17th (mis-entry) (This correction is by Gurajada. Eds.)

Saw the Botanical gardens. Mr. Gleeson- he has neither education nor manners. Has got lots of talk in him. I must improve my acquaintance with him.

This was on the 18th (mis-entry) (This correction is by Gurajada. Eds.)

17th Sun

Heard Mysore Seshanna's[10] వీణ & జలతరంగిణి (Vina & Jalatharangini : Musical instruments) in the evening at Seshagiri Sastriar's, where I had gone for the loan of the Oriental Library catalogue. Excellent.

18th Mon

Telegram from Calcutta for proofs. Please hurry on with ***Treaty***[11] and send to Radhoo Baboo Sahib[12], 25 Beliaghatta, Sealdah & wire dispatch. Called on Mr. Baliah Naidu *garu*; gave the cook Rs. 5. Tiffin 7 As.

19th Tue

Tiffin, Biscuits 1-2-0. Telegram to B.S. *garu*. Saw the telegram at night on my return to Admiralty. Postage 8 As. Postage 2 As. Extra 10 As.

20th Wed

Telegram to H.H. 3 Rs. Urgent. Bought Canarese books. 1.Grammar 2. Mac.Manual 3. వాగ్విధాయిని (Vagvidhayni: Title of a book) and

4. కథాసప్తతి (Kathasapthathi : Title of a book) 8 As. 1 Fables 4 As. Selection 1 ½ R. All worth 14 Rs. The things bought at the Sultan Hall auction 2-15-6. A filler, 4 spoons, two tops and a children's tea-set.

Saw Mr. Sundara Rao[13] who was waiting for me at the Admiralty. He introduced me to two of his friends Mr. Balajirao, B.A., B.L. and another Iyengar who he said was the first disciple of Swami Vivekananda. We talked of meetings, oratory, lectures, social reform, religious reform and literature.

21st Thurs

7 As. posted the final proof. Bought a pair of shoes for 1 R. 12/ As. 3 Ps. (1-12-3).

22nd Fri

Borrowed 4 Rs. from P. Sitarama Raju, postage 9 ½ As. Tel. 1 R. Tiff. 8 As., 2-13-0 books. 2 As Coachman.

23rd Sat

Flower show. Borrowed 10 Rs. from Gottimukkala Venkatarama Raju. 1 lent to foreman.

1 R. Telegram,
Toys.
1 R for admission.
1 R Vegetables.

24th Sun

Boat festival in Triplicane. 10 As. Butler, 2 Rs. to Venkatarama Raju, 2 As. Candles, 5 Rs. to the cook, Took 2 Rs. back.

26th Tue

Washerman gave 9 ½ As. Due 4 As. put 22 clothes.

27th Wed & 28th Thurs

1.కోమటి(Komati) పేలాలు (Pelalu) (వెలయాలు?). 2. వైద్యుడు–గుర్రం (Vaidyudu-gurram). 3.వైద్యుడు – కరక్కాయ (Vaidyudu- Karakkaya). 4.బాచికాడి కథలు(Bachikadi Kathalu). 5.రాజు మంగలిని మంత్రిని చేయుట(Raju mangalini

manthrini cheyuta). 6.కోతి గుడ్డలతో ఖంగారు (Kothi guddalatho khangaru). 7.జోతిష్యుడు (Jothishyudu). 8.మంగలి (Mangali). 9.సరసం (Sarasam). 10.మిడతంభొట్లు (Midatam Bhotlu). 11.మంచి గంధపుచెట్టు అమ్మడం గతిమాలితే (Manchi gandhapu chettu ammadam gathimalithe). 12.సవారీ (Savari).

Stories for Mr. Underwood[14].

కథలు

1.ససేమిరా(Sasemira). 2. ఏకః పంధానుకర్తవ్యం (Ekah pandha na karthavyam). 3. రాజు భార్య రాజును చంపుట, మంత్రిభార్య బ్రతికించుట-పక్షులు మాట్లాడుకోవడం (Raju Bharya Rajunu champuta, Mantri bharya brathikinchuta-pakshulu matladukovatam). 4.రాచకన్యల తాలూకు బట్టలనిమిత్తం కుమారుడు (Rachkanyala thaluku battala nimittham kumarudu).

1895

March

2nd Sat

Went to the concert. It was beautiful. Mr. Balaiah Naidu *garu* kindly gave us tickets. The ladies acted splendidly.

3rd Sun

Saw Rajagopalachari. Attended a meeting in the College and went to see the conference of Sasipada Banerjee[15] with a friend. Took 10 Rs. from Butler.

4th Mon

Mr. Kees., M.A.L.T., M.R.A.C., Ag. Principal of the College of Agriculture.

Gave 4 more Rs. to the cook. Soup for the patient 0-5-8.

Attended the Muthuswami Memorial meeting. Speeches- mostly bad. Delivery of Sri Raj. Ay.i, Bhash(yam) etc. Bad. Parameswaran Pillai's[16] speech was spirited, but he was fast and excited. Some of the speakers wanting in a sense of what is graceful and appropriate.

5th Tue

Telegram to Radhoo Baboo Sahib. 2 Rs. Received 50 Rs. from Naidu *garu* for myself and 50 for the rest of the camp.

6th *Wed*

4-8-0 Paper for the Treaty.

1-0-0 Telegram to B. Suryanarayana Pantulu.

0-2-0 Coachman.

0-8-0 G.D.

0-1-0 Labels.

7th *Thurs*

1-1-0 Telegram to B.S.

2-0-0 Foreman.

15-0-0 Trunk.

5 Rs. Bought a lamp

8th *Fri*

సంపెగ, చామంతి (Sampega, Chamanti - Two varieties of flowers). P. Venkataswamy Naidu *garu*, Sanitary Inspector, No.2, Div. Court, Ranganadham Modali Street, D.No. 19.

5-4-0 postage for the parcel. Bought pencil.

9th *Sat*

బంతి (Banthi, Marigold) బాడిద (Badida = Badisa. A tree with red blossoms) Washerman due 1a 3p. (...)

Made acquaintance of Mr. Ramayya Pillai of the (Christian) College in the Oriental Library.

10th *Sun*

మందార, Mango in flower(ing).

Stories for Mr. Underwood.

కథలు జాబితా (...).

1.గారడీవిద్య (Garadi vidya) 2.విక్రమార్కుడు–దొంగతనం (Vikramarkudu-dongathanam) 3.సానియింటికి వెళ్లుట (Sani Intiki velluta). 4.రాజు దొంగతనము నేర్చుట (Raju dongathanam nerchuta). 5.నక్కలరాజు (Nakkalaraju) 6.రాజు కుమారుడు వుండు ఇల్లు–పురోహితుడి కుమార్తె (Raju kumarudu vundu illu- Purohithudi kumarthe). 7. బాచికాడు నెల్లూరు ప్రయాణం (Bachikadu Nelloru prayanam) 8.మంత్రి బంగారు గిన్నెలు ఎత్తు కొని పోవడం (Mantri Bangaru ginnelu etthukoni povadam) 9.గొడ్డు గోత బడ్డది

(Goddu gotha Paddadi). కాశీకి వెళ్ళినా కాకరకాయకూర ఎలా ఉంటుంది? (Kasiki Vellina Kakarakayakura ela untundi)

11th Mon

Paid 2 Rs. to printer. Picked up some important references in the local news. Operation.

12th Tue

Not legible (Eds.)

13th Wed

Accompanied Krishnamraju *garu*[17] to the Registrar's office. Saw Sundara Rao Pantulu *garu* at Senate House. Enjoyed the darkness and the breeze on the beach for over an hour. Talked of various things. A happy time. Thence to his house. Thence home. Borrowed 10 Rs. from Venkata Rama Raju. 4 Rs. paper for the Treaty. 5 Rs. English and Canaries dic. 3 Rs. Presidency Atlas.

14th Thurs

Took old Krishnamraju *garu* to the Registrar's Office. Called at Vests (& Co.) and ordered 5 copies to be leather-bound and 10 cloth (bound).

15th Fri

Treaties arrived here day before yesterday, fine, good order – H.H. is very much pleased and they are also in very good time. Saw Balaswami (Balaramaswami) Naidu *garu* at *Ananda Bagh*. Treated me very kindly. Saw the grounds. The new building is a novel design. The garden opposite is very cool. Drew 400 Rs.

16th Sat

బ్రాహ్మీ (Brahmi) 3 OUZ.

Due from Butler 2 ¼ Rs.

19th Tue

Went to the Christian College between 9 and 10 a.m. The students are permitted to be very boisterous on the ground floor. All the

influence of Dr. Miller[18] could not save the walls of the College from the irreverent pencils of mischievous school boys. The class-rooms are low and small and in some cases are crammed with students. The benches are very nice. Some are provided with backs and others with desks in front all supported by (...) legs. Dr. Miller's private room is stacked with books. There is a list (...) to the wall and behind a railing which encloses part of the room. The books are kept in shelves. A servant of the college who knows a little English gives the boys what books they want. They are required to write on a small slip of paper their names, the names of the books they want and the date. Boys seem to make a good use of the library. The general library is nothing remarkable. The almirahs show beautiful workmanship.

20th Wed

Saw Mr. Cowper Okley[19] who had a sore eye. He had the frankness to inform that the Presidency College and the Christian College were every way superior to Pachaiyappa's. He said, that his students do not buy their text books owing to poverty. He had a very high opinion of our College. As to my request that I may be permitted to spend some hours in his classroom he had his doubts whether his subordinates would like it or not.

Account for 50 Rs Note (This page is missing in the MS. The account details are from typed copy. Eds.)

2-0-0	Scavenger
1-0-0	Srinivasachari
20-0-0	Municipal Secretary, Vizianagaram
1-2-0	Biscuits
0-6-0	Soda & Lemonade
0-2-0	Strawberries
1-0-0	Second -hand book
4-0-0	Surannah
1-0-0	Card playing – coachman, etc.
0-4-0	Coachman

8-8-0	Ramaswami Chetti
0-2-0	Coachman
0-8-0	Srinivasachari
0-2-6	Photo
2-4-0	Biscuits
2-0-0	Drama

21st Thurs

Saw Dr. Miller.

Went at 9 A.M. to Dr. Miller who treated me very kindly. He held me by the hand, patted me on the back and made kind enquiries about myself and his ex-students at Vizianagaram.

Thence to Ramaswami Chettie's printing establishment where I had a chat with one of the brothers about the morale of Vaishnavas. To Vests, where I gave instructions to reprint the fourth form-dropped an application at the Senate House giving notice that I would attend the Convocation. Wrote to Srirama Sastri.

23rd Sat

Balaswami Naidu *garu* kindly invited Mr. Srinivasachariar and myself to a dramatic performance given by Kalyana Rama Iyer's troupe at the theatre in *Chenga Angadi*[20]. Aripirala Venkata Rao Pantulu *garu* had dragged me there last Saturday against my will. The roofing is made of zinc plates and is supported by iron girders. The building is situated in a narrow dirty lane. Last time the House was full and failing to find accommodation, we went to Balamani's performance at the (...) Khan gardens. The play there was Sakuntala. At the time we went there the parting scene was being enacted. Balamani's sister came out as Dushyanta. The gait was foppish, the form ungainly and the voice unmistakably betrayed her sex. Every member of the troupe except Balamani was worthless. Her figure was graceful. She was well made and delicate. But the face has lost some of the freshness. Her voice is sweet but there is some mannerism about it and I do not know if she can change the tone. Tragic parts,

she can play well - tragic parts of the patient and wailing type. I do not know if she will make a good tragic heroine. She overdoes weeping which is perhaps due to the stupidity of the playwright. She is fair. Showed great taste in the getup. The evil of pondering to the tastes of the pit is rampant in Madras. The buffoon is allowed to improvise humour in the most tragic scenes and to mar the natural development of the play. The other members of the Balamani Company were very badly dressed–they belonged apparently to low castes and as the low castes in Madras are not particularly good-looking, much make-up is necessary before they can be made presentable on the stage. The musical accompaniments are too many and too noisy. In this respect also this Company retains some features of ప్రహ్లాద నాటకం (A play in Telugu). One scene (...) the meeting between Dushyanta and Sakuntala at the court lasts for several hours. A long series of interrogation and reply mar the effect of the scene, which is one of the best managed in *Kalidasa.* I forget to mention that *Bharata* is a monkey in appearance.

Last Saturday after stopping at Balamani's for some hours we went back to Kalyana Rama Iyer's, hoping to see the concluding scenes of ద్రౌపది వస్త్రాపహరణం (A play in Telugu). We took last class tickets and stood at the other end of the building for a few minutes. The Company has got rich dresses, but the dressing is mostly fantastic and absurd. Tying the hair into a big knot at the back of the head and wearing a cap do not make one look dignified much less would it make him look like a prince. *Dussasana* looked in his beard, mustache, queer turban and brass bells like a snake-charmer in our district. Both *Duryodhana* and *Dussasana* yell when they have to speak, as *Rakshasas* do in the *Maratha* companies. Except Balamani, there is no other actor or actress in Madras who knows how to talk naturally. The characters do not speak; they recite, and that too in a damned hurry like *Hindu* school boys. They talk as if there is a bet lying as to who would talk fastest. The pauses are very short and artificial. Last Saturday I could not see much of Kalyanaram. The stripping (of

Droupadi) was performed by *Dussasana* in a most fantastic manner. He was frisking round the lady, yelling frightfully. Madras-wallahs seem to be fond of these things, long speeches and music. Without the latter they can't get on. A simple prose drama, I am afraid, has no chance with them.

Today I saw Kalyanaram at his best. His figure is good, perhaps lovely. Dress decent. I liked the colour of the cloth. It was like white silk with a narrow fringe of lace. The worst feature about him is his eyes and nose. The former are too round and the latter is rather depressed. At a distance the appearance would certainly improve. His acting was poor enough. Voice and music both bad. His action was like that of a coquette dancing girl, while curious to see. Balamani was modesty itself as Sakuntala. I am of opinion that it is positively harmful to admit courtesans into dramatic companies. A clever actress with a decent appearance is a source of danger to society if she happens to be a prostitute, if she should be lovely and clever her mischief-making capacity will be unlimited.

Having stopped for some time at Kalyana Ram Iyer's we went to Balamani. Mr. Balaiah Naidu's party consisted of 12 people in all and there was no accommodation even for one. But if there is one man in the Maharajah's service who can effect impossibilities and if there is one who knows and does what is right it is Mr. Naidu. His name has a charm about it. If you mention his name you find civility and accommodation anywhere. So we were at last accommodated behind the ladies. We took reserved tickets. Mr. Naidu *garu* borne all the cost. The famous ***Dambachari Vilasam***[21] was going on. The heroine was gracefully performing 'గొబ్బి' (A form of folk dance). Her cloth was all gold. And this day's instalment included the anointment scene. Balamani came dressed like a ballet girl in flesh coloured banians. Her face was flushed. She dressed her hair carefully and wore sun, moon, etc., without which she would have looked much better. Somehow I did not like her in this dress. She did not look

natural. She does not look a coquette even as మదనసుందరి. (Madana Sundari - Name of a character in a drama) There is a quietness and a repose about her form and action. But what is really remarkable is that a courtesan who received *Gandam Naikar* and some fat, blessed *Chetty* of Madras should have taken the part of a fleecing prostitute in *Dambachari Vilasa* and have helped to teach a moral condemnatory of herself. But she is a remarkable woman.

This morning a boy (East Indian) came here and cleaned the zincs. Since then the telephone has been out of order.

24th Sun

Mr. Balaiah Naidu *garu* came here accompanied by some friends of whom I know Subba Rao Saheb[22] of జావళి (Javali - A lyrical form, erotic in nature) fame, Kannaswami Naidu *garu* and Shanmugam Chettiar of the Empress of India Press. Srinivasachariar was with me and we had a very happy time of it. Subbarao *garu* sang and Srinivasachariar too. There were two or three games of billiards and a set of tennis. B.N.G. (Balarama Naidu) makes some nice strokes but requires more practice to become an expert. Kannaswami Naidu *garu* is tolerable. Mr. Shanmugam reminds me of Mr. Venkatadri Naidu. The expression of the face is the same. There is a coolness about it that seems to be prepared for any exigency. Naidu *garu* is very sociable.

I have often asked people why it is that, while in point of music, the Tamil country is superior to the Telugu country, most of the songs sung here are in the Telugu language. People say that Telugu is more musical and sweet. This is not, however, the whole truth. Tamil is by no means unmusical. More cogent reasons must be found. I would suggest the circumstances that before the Mussalmans and Europeans occupied Southern India the ruling families happened to be Telugu people, viz, the Nayakars of Madura, the Chola-Chalukyas at Kanchi, and the rulers of Vizianagaram. Telugu, no doubt, has certain advantages. It admits Sanskrit words without any limit. It has more open vowel sounds. Tamil has too many guttural sounds, at least

‘ha’ is frequently heard. ర, ళ, ఢ (ra, l/a, d/dh - Telugu consonents) are frequent. Doubled letters are frequent too. Many words end in a consonantal sound.

The telephone is not working properly. Learnt that His Highness left Calcutta.

Tamilians (...) miliative in speaking Telugu ఉండాది(Vundadi), పూడుస్తాడు(Pudustadu), చేసి అయింది(Chesi aiyindi), వెధవకొడుకు(Vedhava Koduku), తీస్తిని (bought), అద (Adaa), (అదిగా), యక్కడనో (Yakkadano) (కో), సామి for అయ్యా (Sami for Ayya). The accent falls on the first letter in a word. రెండు మనిషి (rendu manishi), బిల్లుయత్తు (search for it), చేస్తిని (Chestini), వేసుకుంటామూ (Vesukuntamu) యేమి దండుగ (Yamidanduga), అందరు ఒద్దు (andaru oaddu), కత్తిదార పోసినాడు (laost, mislaid), నేను మంచివాడు (Nenu manchi vadu), లక్షణంగా(lakshanamgaa).

25th Mon

Did not stir out.

Characters

Appearance

1. ఏకాంగి[23] pox-pitted face, rather long, darkish, head dress, చెక్కరంగు (Chekkarangu - brownish in colour) laced. Wears a gown of కాషాయ (Kashaya - orange) colour. Fabric superior, puts on an air of supreme wisdom. Adopted some English fashions. Wears a handkerchief which he uses pretty frequently especially in the course of his speeches. He nods his head wisely when people talk to him. Talks affectedly. It costs a lot of money to poor old Krishnam Raju who had to pay 2 ½ Rs. carriage hire, whenever it pleased ఏకాంగి (Ekangi) wants to pay him a visit. The lower orders worship ఏకాంగి (Ekangi). He is a clever mob-orator. The Brahmin Vaishnavas hold him in dislike, which shows that he is not a man to be despised. The lower orders bow down at his feet. There is a Vaishnava beggar who attaches himself to Krishnama Raju He is a great scoundrel.

26th Tue

Bought Vinolia soap – one time-piece Rs. 3-10-0 for Bulusu

Suryanarayana Pantulu at Ramaswami Chetti's. Paid up Rs.8-8-0 odd items.

Seen Krishnamraju's *ashtakam* (Ashtakam - Hymn contains eight poems) at Ramaswami Chetti's. Gave 2 ½ to the foreman of Vest's for 2 ½ sheets of paper for the 4 ½ form(s) of the "*Treaty*".

Ekangi resumed.

శలవు (expenditure), విచారించుట (enquire), తీస్తిని (bought), తోసి (deduct), మరిచిపోయింది (Forgotten). గొల్లవాడు నీవు పిండుకో (Gollavadu nivu pinduko - milkman you draw the milk).

Chewing betel leaves.

Weighed myself at the Railway Station. 88 lbs. Gained 7 lbs. weight.

27th Wed

Feel sad. My mind goes back curiously to the memories of lost members of my father-in-law's[24] family. Especially that little boy Chitti Babu.[25] Today I must write to Gidugu Rama Murty. I am very sorry for him. The circumstances of most of the respectable families in the country are such that if the managing member dies, the family sinks into insignificance and not infrequently indigence.

This is the Telugu New year's day. God bless His Highness. May the world be happy.

28th Thurs

The Vaishnavite beggar silently glides about. He brought a lamp and hinted that I should help him to buy it for some God. I preached him a little philosophy and he quietly slunk away.V.వెంకట నారాయణరాజు గారు (V.Venkatanarayana raju) told me a story about his relations and their enemies fighting on the fields. He is a very jolly fellow. Takes everything good humouredly. If those whom he respected say anything harsh to him he looks pale and startled. The story of the soldiers. There is a good deal of provincialism in his speech.

Put the Madugula Valley in some novel and the Park fire too

(The great fire in Madras, 1887).

Saw Mr. Anandacharlu's[26] son Srinivasachari at Ramaswami Chetti. He is a jolly young man. He admitted that the lines on which his journal published were not favourable to its success. Poetry and especially modern poetry can never be attractive to the public. He said there were few who could translate English literary works. I said that translation will rarely succeed. He admitted it but regretted the lack of originality in native graduates.

Press rates.

6 Rs. Ramaswami Chetti.

4 Rs.

4-4 Glazed demmy.

15 as lbs.

13/4 extra fancy tools 3 ¾ for Gm.

29th Fri

Attended Convocation. The arrangements are not satisfactory.

30th Sat

Dr. Browning came.

Drew fifty rupees from Naidu *garu* for travelling expenses of the servants and their pay for March.

Pay for March.	18-8-0
Batta for 8 days in April	6-4-0
Difference of fare for the patient	20-12-0
Advance for other items.	15-12-0
Sixty one rupees in all.	61-0-0

This evening I went to the Town Hall to see the school boys' meeting to do honour to the memory of Muthuswami Iyer.[27] Mr. Martin was expected to preside. But he did not turn up. So Mr. Parameswaran Pillai presided. Mr. Robertson and Dr. Browning assisted.

Had a loan of Mallison’s Decisive Battles of India.

Went to the theatre - *The Pickpocket*.[28] Some of the characters talked too low. The acting was not so good as in the "*Incident*" (of 1892). The story is not very interesting.

31st Sun

Party at the Admiralty House.

Return to Madras(?) – Walking, reading, riding, cycle, swimming, singing – Dr. John.

1. Cold water bath.	2. John…	3. S.I.
4. Swimming day.	5. Cold giddiness S.I.	6. Mumps
7. Dys.	8. Heart	9. Lungs
10. Headache	11. School	12.Operation
13. Pills	14. or INT	15. Sultry

Dr. John…

Voice examination	Father's humour
When sleeping	Mountain
Fruit, even coffee	Culture Tours.
Paralysed. Shocked	

Mr. Parameswaran Pillai was one of the party. We had very good meals served. Everything has been arranged so nicely. After we (the Brahmins) finished our breakfast we went and sat with others while they were eating. After close of the meal I proposed the health of the host in soda in a short speech. Srinivasachari and Subba Rao *garu* sang. Mr. Naidu *garu* asked them to sing in praise of His Highness and such songs he enjoyed very much. I heard him say that he would do some things only under the (order) of His Highness but would not do them for anybody else however great he may be. He knows how to be happy and he feels happy in the happiness of others.

Dr. Browning's bungalow in Guindy. Dr. Browning is absent. The Guindy Park has a dreary look. The grass is all parched up and the trees are too much apart from one another and have rather a stunted appearance. An almirah with books, mostly professional. There is Shakespeare however and some Fado's (?) Christ. I had a

chat with the Butler who seems to love his master. Dr. Browning studies cases carefully. Some times spends days in diagnosis. Great decision and coolness about him. He is one of the few people that feel the Maharaja what they think. Balaiah Naidu *garu* told me that during the absence of His Highness Dr. Browning charged less than the usual rates charged by the members of Subbarao (...) the medical service. The native community of Madras think that after Branfoot's departure Dr. Browning is the best general practitioner in the service. He writes to the medical journals. He takes a good deal of interest in the Ghosha Hospital. H.H. paid him a compliment about his services in that connection.

Introduced Narayana Murty to Parameswaran Piillai.

"Nothing (is) the matter with your organs. Your nerves have been shattered to pieces. Refrain as much as possible from sexual intercourse. Continue the Pepsin powders until you think you can get on without them. No (salt), may take dosa, fruits, soda. Tell the Maharaja that it is my opinion that you should not be in the college. Do not expose yourself to the sun. You may travel if you do not expose yourself. Continue cod liver oil and you will get strong. Do not go in for patent medicines. They are all humbug. You may have cold bath in summer, tepid in winter. Ride; do not cycle. That effects the heart. It is not necessary that you should know what the matter is with your urine. It is only a physiological curiosity and does not effect the treatment in any...."

H.H's account

Feb.	2nd	Horse	0-2-0
		Telegram	0-8-0
		Porter	0-12-6
	4th	Telegram	1-0-0
	5th	Postage	0-5-0
	6th	Telegram	0-9-0
		History of Anglo	

		Indian-people	0-12-0
	8th	Coachman tip, postage	0-01-9
		Postage	0-4-0
		Bakshis to (court peon)	1-0-0
	12th	Two (...)	0-2-0
		File book, Gum, Ink, paper etc.	2-0-0
	15th	Repairing the carriage saloon	0-1-0
	19th	Telegram	0-8-0
		Postage	0-10-0
Feb	20th	Telegram	3-0-0
	21st	Postage	1-0-0
		22nd	
		(...)	0-9-6
		Books, fees,	2-13-0
		Coachman tip	0-2-0
	23rd	To the (...)	1-0-0
		Telegram	1-0-0
	24th	Candles	0-2-0
		(...)	2-8-0
		Salary for Mr. Sawers	5-4-0
		man ... jelly	2-0-0
	26th	(...)	4-8-0
		Jelly (?)	1-0-0
		Tip coachman	0-2-0
	27th	Telegram	1-2-0
		Printers	2-0-0
		Postage	5-4-0
			42-1-36
Jan	31st	Cook	5-0-0
		Ghee	0-4-8
Feb	6th	......	3-0-0
	8th	......	4-0-0
	12th	......	5-0-0

	18th	......	5-0-0
	24th	......	3-0-0
Mar	4th	......	4-0-0
			29-4-8

My account

Batta from 10th Jan to	Rs.
31st March for 72 days	144
Given by Narasinga Rao Pantulu	89
	55
Given by Balaih naidu *garu*, used for HH	40
Total	**95**
Lent to Aripirala Venkata Ramanaiah	
Pantulu *garu*	20
To Ramudu for application fees	30
	50

One Venkata Ramaiah accounting for 20 Rs.

Lent one Re. to (...)

Camp Account

Received 500 Rs. from Naidu *garu*

Krishnamraju gari	106-4-0
Sawers Instalment	37-8-0
- do -	12-8-0
Sawers II instalments	14-4-0
operation expenses	17-4-0
Sawers II	13-5-4
	201-1-4
My own account	95-0-0
	296-1-4

Balance 204 Rs.

(As this page is found detached from the diary note book, unable to fix its correct location. The account is upto 31st March. The same has been produced at the end of the March diary. Eds.)

1895

April

1st Mon

2 Rs. Brahmam (debt)

2nd Tue

5 Rs. Brahmam.

3rd Wed

Left for Bangalore. Could not get dinner at the Ramaswami Mudali Choultry.[29] No 2nd class accommodation in case going direct to Bangalore. So got into the Mettupalayam car. Had a friend, Eurasian in the compartment – Incident at Arconam. Changed trains at Jalarpet.

4th Thurs

Saw Mr. Venkayya, Krishna Sastri at Dr. Hultzsch.

Arrived in Bangalore. Balaiah Naidu *garu* has a beautiful house here. His agent, Venkobaraoji Deshmukh was very attentive and kind to me. There is a workshop attached to the choultry. The lower orders are better dressed here than in Madras. The women wear clothes having a greater variety of colour. The wells here are very deep and paved with stone. Four large slabs fitted into the outer wall in one another form. Telugu also is taught in the pial schools. Mr. Venkobarao complains of temperature going upto 90.

Are there (1) theatres (2) native clubs (3) native newspapers here?

I wanted a twig to clean my teeth. My friend offered some dark tooth-powder. He could not understand the indispensability of a twig to me. He then ordered a servant to cut a twig for me from a margosa tree in the compound. The fellow brought down a twig one inch in diameter!

See Natesa Sastri, Mr. Rice if possible. (St. John's street)

Dr. Hultzsch, Nandidurg Road.

Mr. Rue, Royal Artillery Mess.

Must see Mr. Adam[30] at Madras. One can't get soda at the Bangalore Cantonment station.

Vedanta Desika Vaishnava Acharya. వైష్ణవ గురుపరంపరా ప్రభావరి, డిండిమభట్టు – సర్వజ్ఞ.... (Vaishnava guru parampara prabhavari, dindimabhattu sarvagna) Elliot, బల్లహదేవ చక్రవర్తి కొండపడమటి పర్వతాపుర మహా (Ballaha deva chakravarthi - kondapadamati parvathapura maha).

Saw Mr. Venkayya and Krishna Sastry at Dr. Hultzsch's (who lives in Nandidurg street) at Benson Road, Oakland, Copied inscriptions కొండపడమటివారు (Kondapadamati Varu - A clan in the Andhra region). Returned home in the evening and strolled into town which has a very unprepossessing appearance. Streets (are) dirty and narrow. Houses are mostly built of mud and have a mud terrace. Here and there, there is a good house. Women of lower orders are better dressed than in Madras or Vizag. People (are) fairer and good looking. The Bazar is not at all attractive. The sweetmeat stalls are better than in Madras. *Pakodis* (Pakodis : Savoury-Snacks). Excellent. Soda bad.

We saw the Srinivasa Reading Room. People who use it have to sign. Narrow long room. Neatly kept and well lighted. *Amrita Bazar. Bangalore Mail, Daily Post, Madras Mail, Times* and *Standard*. Every body here is very courteous and obliging.

Saw one Swami, Head Clerk of Mr. Rue of the Archaeological Survey. Asked why the houses are so badly built. Pleaded guilty. The girls of the country are- some of them-pretty. Talked about architecture and antiquities. Nobody knows where Sewell's papers are.

Saw Ananda Mahal. Nicely built and tastefully furnished.

5th Fri

Visit to the Central College. Had a long talk with Mr. Tait.

Took coffee and drove to Central College. It is a beautiful building. The compound is very large. On two sides of the Tennis Court there is a wire at about 8 feet high to prevent the balls from flying out in all directions. The building contains the College and High School depts. There is a tiffin house built at a cost of 4000 Rs. Stables and latrines.

Saw the Mathematics lecturer Mr. Venkata Swami Naidu in the Teacher's Waiting Room. He knows Messrs. Madhava Rao,[31] Vijayaraghavachary[32] and Ramanujachary.[33] Pay 300/- The furniture is not good nor neatly kept. The benches are worse than those at Vizianagaram. 10 writing tables put together form the table in the Teacher's Room. In the Reading Room there are three decent tables. The Librarian's pay is 25 mensem. The Library contains 3000 vols. One case is full of magazines bound. There is nothing remarkable about the Library. There are 8 students in the Mathematics section and about 25 in the Physics.

Talked to Mr. Tait, English Professor, for about an hour. He complained of want of *esprit de corps* among native students. They do not mix together nor do they seem to care to approach their Professors. That was not what we did at school. We played together and we fought together. He said that I was right when I said that personal influence (by) men with high character and attainments was one thing needed to improve students by example. I said that our students were iconoclasts. Radicalism is a habit with them and having had to give up the best cherished notions about their own religious history, the best revered traditions, they lose the quality of reverence. I alluded to the Madras school boys under the administration of Norton.[34] He said it was a sad thing. Dr. Miller had said that educated Hindus were wanting in backbone. "Early marriages and poverty leave no peace to Indian students and hence you notice their lack of easy-mindedness which is characteristic of English students", I said. He admitted the truth of that. It seems one student begged him to

promote, because at the time of examination his mind was disturbed by the death of his little child. I told him that our Principal withdrew help for those students who enter a married life. He would not generally give leave to students who want to marry.[35] I asked him how he accounted for the lack of any extraordinary productiveness in the vernacular literature under the influence of English education. I told him that if Latin and Greek works could produce an outburst of literary creativity in the European countries at the time of the Renaissance was it not inconceivable that the influence of such a great literature like that of the English people should have gone without any appreciable influence on the vernaculars? He could not see his way to any answer. He thought that there was a Malayali novel much talked of. I told him that the novel had created a sensation because an European puffed it up and translated it.[36] I spoke to Malayali friends in Madras. They did not think much of the work. Mr. Tait said, “It contains humorous conversations between an illiterate man and an educated man about stammers.” I said, "I understand why some Europeans like the book. They like humour. But is there any art in the style or the matter?" "I do not know", he said, "But likely". But I said "One work is not enough". I told him that I would assign our cause of literary poverty. It was the shabby way in which literature was taught in the colleges. Boys were not taught to exercise their critical faculty. He admitted the truth of all this. He said he did not like teaching literature. It was a sorry affair. Dates and names of books the boys get what they do not understand. I said, "It would have been better if they were made to read more masterpieces and the history only of a literary epoch". He said that that was just the thing he had suggested to Dr. Miller, who said “They have too much to do already. They cannot be asked to do more." I said, "It is true, they have to do too much already. But your proposal would have reduced that too much to something reasonable and useful." "Yes, You are right". What book do you use as a text"? He lifted up a book from the table and from its very appearance it looked like Longman’s

work. I exclaimed, "It is Longmans Text." "Yes. Then you know it. There are some things here that can be got by heart. That is the advantage". I said, “I’ve compelled our boys to read general books out of school hours. One of the lecturers helps them". "That is excellent" he said. He complained of the unwieldiness of classes. He said, "It was no longer possible to show the mistakes of each student in composition. There was no use of simply marking the mistakes. The students would not know what the mistake is. To write down the corrections would be an impossible task. The University have left out paraphrasing from B.A. General English. The General English paper was a nuisance. One hardly knew what would be asked".

The nature of the question depended entirely on the caprice of the examiners. I told him that we have to teach more than what they teach in the Madras colleges where the professors happen to be University examiners. Skeat’s Etymology and Kelen’s Syntax they have not yet been teaching in the Madras colleges. That I had given notes from these books for our students five years ago. It was early last year and this year there are questions upon Skeat. Kelen has not been touched yet. He made enquiries about the business I had gone to Bangalore. I told him that and hinted that I would be very much obliged if he permitted me to hear him lecturing. He said that he was going to teach General English in the third hour and that it was a thing he did not like much. I dropped the matter. (I had heard Leonard. He is a poor teacher). Mr. Tait is talked highly of Leonard. Boys say he is irritable and angry. But I found him very civil. He chatted and chatted with me. But he is by no means talkative. I put him to talking on the subject and he said very few students could paraphrase. There was one student in the class who was particularly good at it. I told him the difference between English and Telugu prose. (I spoke also to the Canarese Pandit.) At the conclusion of our conference I was the first to rise to take leave. He shook hands with me. I begged his pardon for having disturbed him so long. He said he found my conversation very very interesting and that he was glad to make my acquaintance.

6th Sat

Saw the Palace. Balance 80 Rs.

H.H. told me that a telegram will be sent to you tomorrow.

Saw the palace[37] this morning. It is a fine building but not so well furnished as the Moti Mahal at Vizianagaram. There is grandeur and homeliness side by side in some places. Some of the stairs are badly made. The flooring planks in the verandahs are any thing but decent. Not many paintings. The Maharaja's library is a small collection of light reading. Nothing but novels and such things. The Palace is in the custody of a Tamil Pillai who is dressed shabbily. It was said that Her Highness[38] has ordered that the Palace should be closed and not shown to anybody. Had I known this before I saw the building, I would not have entered it. She is very much loved and respected. Her character is noble and exceptionally good. She knows English, Canarese, Telugu. (She) Can talk both fluently and write in all these languages. Our country may very well be proud of Her Highness. She has five children. May the family be happy and may the children grow to be worthy of their parents. The late Maharaja died of diphtheria at Calcutta, while putting up on the ***Sealdah koti*** as guest of our Maharajah. When the news was wired to our master he was very sorry. The Maharajas were good friends and held each other in great respect. The Dowager Maharani[39], when leaving Calcutta, asked Radhoo Baboo Saheb to telegraph to our Maharajah to this effect : "Her Highness the Maharani, before leaving asked me to tell your Highness that it is some consolation to her (Mysore Maharani) that her husband breathed his last in his own house. She hopes that the friendly relations between the families will continue." His Highness admired the Maharani's good sense. It seems the late Maharaja was not much of a scholar or a thinker.

He మున్నుస్వామి(Munnuswami - name of a person) in the fifth regiment employed. Just a little milk powder. Just a little can ?

Went to the museum – nice place. Officer in charge very polite.

Took estampage. The ivory work as good as that at Vizianagaram. More graceful.

Clean the stone with a brush. Then wash the dirt out. Then pour water with a wet cloth over the inscription. Then dip the paper in water, spread it evenly on the inscription and beat with the brush until all the details come out.

When dipping the paper you squeeze it into the water tub.

The peon first put in the Nassick paper and over that the printing paper. There may be small prints made when the Nassick paper is beaten in.

If the letters be very shallow, the stone is rough. Put gum, lamp black and ink powder in a bottle, pour water until it becomes ink-like. Then pour this in small quantities over one pad and rub on with the other paper freely. Then beat with the pad over the inscription – rub, the ink must be put on again and again. Roll it up carefully from one side. Both sheets one over the other.

Saw one of the regiments going to Chitral. The parting is a moving sight. The train dashed on. The families were weeping, the Sepoys waving handkerchiefs.

Krishna Sastry seemed a good boss with little conceit, and willingness to teach and learn. But he did not turn up the next day. So I was left with Mr. Venkaiah. He is not genial nor does he seem to be very sympathetic. But he seems to devote all his time and energy to archaeological pursuits. (He) Thinks a little too much of himself and is rather jealous. He did not show an inclination to give me access to the records. I asked for Elliot's collection of Telugu inscriptions. "Hultzsch must have taken it" he said. "Please look up (for) the *Bezawada* inscriptions and the *Nadendla* inscriptions." "There is nothing important in them." "Where are the two? Any inscriptions of Singa?" "No, there is only one and that was sent to Dr. Keil Horn (Sanskrit Scholar) for editing". I showed Sewell where both the inscriptions are entered. He says, "It must have been a mistake". The

first two days he spoke nothing but praise of Dr. Hultzsch. He is industrious; a very good Sanskrit scholar. Hultzsch said that Rajendra Lal Mitra was not a good Sanskrit scholar. I have found some inscriptions in Bhandarkar's[40] notices of Sanskrit manuscripts. But I want to push to my knowledge of Sanskrit before I come out. I am writing some imaginary conversations - one between the Raja Raja Chola and his elder sister Kundava. I am going to write a series of articles on Raja Raja, his ability, his traits etc. I said I wanted to have a correct sketch of the history of Southern India so that I might give a historical framework to some plays and novels, I intended to write in Telugu. He said, He had also intended doing a similar thing. I asked him to produce all the estampages of the Krishna and Godavari Districts in his possession. But he did not produce them. When I had little time at my disposal he wanted to engage me in conversation. He asked my help to make out the meaning of some Telugu words in the inscription. I helped him as much as I could. He thought that *Karikala Chola* was a name borne by several people. He did not know who built something (...) in the Cauvery. He thought it was (on) the banks, not a bridge or an anicut. His knowledge of *Karikala* is little. He thinks little of the local records. Elliot's Selvyn collections came into the office from Elliot. Use is not made of it. It contains some grants whose originals are missing. There is a grant of 2 thousand years ago. It is perhaps a forgery. I wanted pads and brushes. He could have ordered and got them for me himself. But he would not do so. He asked me to write to Hultzsch. He asked me not to publish the information I had gathered at the office because it was given without the Dr.'s (Hultzsch) permission. The Doctor is on privilege leave at Ooty. I wanted to take photographs of some estampages. For that too, Dr. Hultzsch's permission is wanted. But Dr. Hultzsch rarely thinks of attending to letters. Mr. Venkaiah says that he is rather forgetful, changeable too. He hardly knows his own mind; he does not like long tours. I asked where Sewell's collections are. He does not know. Where the notes and copies recently collected by

Govt. are? He does not know even that. He thinks they might be with Mr. Rae "who locks them up as if they were his private property."

I met Mr. Rae's assistant who was more communicative. He said the papers were not in his office. Then he wrote most of the minutes. Mr. Tait had told me that Mr. Rae was not a scholar; his business being to take care of (the) buildings and (the) stones. Mr. Venkaiah said that Burgess was not a scholar. He knows a little of architecture. Appert was a fool and Sewell was no better. Natesa does not know how to work scientifically. His folklore has made him imaginative and imaginative people cannot work scientifically. It was by tact and by sheer importunities and pressure, I could manage to get that little information I could. He knows nothing of the *Kota* people. Thinks that the *Rajamandri Reddis* got empire by conquest, not by alliance with the *Kondaveedu Reddis* as stated by Mr. Viresalingam. *R. Reddis* fought with our Kondaveedu. Why does Gajapati call himself మహామండలేశ్వర? (Mahamandaleswara) He does not know. Why because కాకతీయులు (Kakateeyulu - a ruling dynasty) are powerful after the *Cholas.* Fleet (Historian) wrote about the *Eastern Chalukyas* in one of the recent volumes of the Indian Antiquary. Do you know anything of the *Sagis*? No. the last great Vijayanagara king was Krishna Raya, after him the rulers ruled only a few villages and called themselves great emperors. First Dr. Hultzsch wanted to appoint a Telugu assistant and he thought of G.V. Ramamurty. But subsequently he thought that there were not many inscriptions in the Telugu country. So he appointed Krishna Sastry.

I have no ambition. I want leisure. To do literary work is my aim. But I should prefer to work independently.

Enquiry at the museum for the circuit reports. They give 5 Rs. a page to contributors to the *Epigraphia Indica.*

He had applied for a place in the Educational dept. provincial service. "I do not know what Dr. Hultzsch said in his remarks on my

application. Govt. increased my pay to Rs. 200. It will rise by installments to 250. As Srinivasa Iyengar told me that Hultzsch was not a scholar, that he had applied to Govt. to make his place permanent or to give him pension, that Govt. declined to answer his petition, but made him understand that his continuance will depend on the work which he may be able to turn out".

He wanted from me

1) Details about *pina Viranna.*
2) అప్పనమంత్రి (Appana Manthri - Minister to Srikrishnadevaraya)
3) The genealogical introductions to Telugu works. (I) Must ask my cousin to send the copies of his books.

7th Sun

Arrived at Madras early in the morning. Took coffee at the Central Station. Mr. Srinivasachariar told us an anecdote. I opine that his conduct at Bonmadi was very unchivalrous and not at all worthy of him. (Nilam Subba Rao, the nephew of the Raja of Tuni and Venkatanarayana Raju *garu*. The adventure at .. Datla people). (I) Rung the telephone bell at Spencer's Buffet, but no response from the Central Office. It was, perhaps, too early. So (I) engaged a coach. The coach was stopped at the gate by a sergeant who asked for a pass. I said", They have allowed the baggage to be taken out of the Railway platform and why do you obstruct". "Yes, it is because they let you off. I caught you." I: "I did not do anything wrong to be caught". Ser: "But nobody that does wrong confesses it". The coachman begged me to drop a two-anna piece into the Sergeant's hands to shut his mouth. I declined to do so and asked the coachman to drive back to the platform. The Sergeant said that I was not to be intimidated and gave way.

At Bangalore I experienced great kindness from the people of Naidu *garu*. The Bangalorians are very civil. Everybody treated me with respect.

Mr. Srinivasachari received a note of invitation from my friend Govindarao Pantulu *garu* to a meeting in which the Telugu students

of the (Madras) Law College wanted to present Mr. Vepa Ramesam Pantulu[41] with a silver cup in appreciation of his singular success in B.L. degree examination.

In the note J.S.S. asked V.S.C. (Srinivasachari?) to invite me also if I returned from Bangalore. As I did return from Bangalore, I went to the meeting inspite of much inconvenience of fear that my absence might be misconstrued as an indication of absence of sympathy, especially as I had read a lecture to my friend J.S.S. when he put the proposal to me. I said, "If you make too much of this you will be showing that the Telugus are generally so backward and stupid that they make too much of a brilliant person. It would no doubt be encouragement to the candidate but if he should be naturally of a weak mind his head may be turned and his life made a failure by this one false step taken by his friends. Conceit is a failing, natural to all educated natives. That is a psychological necessity and the more you counteract it, the better".

Lionizing has done much harm to Southern India. Some fellow of indifferent character or attainments is made much of and the conviction (...) grows up on him and his admirers that he is perfect. He cares no longer to improve himself and his followers copy his imperfections. Mr. Viresalingam is an example to the point. But in this particular instance I was glad to be assured that Mr. Ramesam was not the man to be conceited. He has a virtue, absent generally among us, frankness. He is modest. If only he has a high ideal of scholarship and had made a true estimate of his own achievements or abilities nothing more need be wished. From what little I have seen of him, I am convinced, he will make his mark. But I hope it will be unlike the greatness of our present Madras lions. So much (...) about the gentleman. But the meeting was everything that it ought not to have been. It seems they wanted to ask me to preside but on learning that I had gone to Bangalore, they asked Mr. Sriramulu,[42] B.A., B.L., an intelligent Vakil of the High Court, native of Masula

district. That day I was shabbily dressed. As soon as I sat down, the President said, "If anybody deserves to be (the) President, it is yourself Sir". But I thank providence that saved me from that unpleasant position. Mr. J.S.S. speech was badly delivered, long long years(?) and full of adulation, that would have turned the head of an anchorite. Mr. Jagannadham beat him hallow in that respect. There was a Mohammedan who volunteered to speak. His manner was good, matter bad. Speech making is one of the evils of modern civilization. Nothing so nice as a good speech, but nothing so intolerable as a bad speech, and most speeches are bad. If Mr. Ramesam's head should turn over this (which God forbid) my friends will be responsible. I told Mr. J.S.S. as much (...). had I presided, my speech would have put matters in a correct light and I could have got some credit for cynicism.

But before I go home, I must meet V.R. (Vepa Ramesam?) and sound his depth.

P.S. 21st. I invited him to breakfast one day. But he did not turn up. The poet came and Suryanarayana Pantulu. The poet read to me 60 pages of his novel.

Resumed:

That day Srinivasachari sang at the meeting. He sang also after the meeting closed in the moonlight, on the terrace. I talked to my friend Venkatapati Raju about the education of the *Kshatrias (*A caste in Hindus). In Madras *pakodis* are very good. I forgot to mention that we had great difficulty in reaching Triplicane. The whole way was blocked up by sight-seers. The అరువత్తిమూరు శైవభక్తుల ఊరేగింపు (Aruvatthimuru saivabhakthula uregimpu - A religious procession of 63 Saivaites devotees) was going on. There was not one good face (of course of a woman) to look at.

From 10th Jan. to 20th April.

Rs.	16-10-8	Pay Sri Rama Murti Pantulu's cook.
	11-0-0	Passage to -do-
	27-10-8	
	103-0-0	
	103-10-8	
	3 - 0-0	Boat charge
	100-10-8	Balance 59-5-4

$1^1/_2$ ...

I *Bandi* hire. About forty balance.

The goods of H.H. the Maharaja. 6 *jatkas* hire for bringing upto Vest's (& Co.) to get sample butter.

8th Mon

200	
80	
120	
40	Other balance
160	Balance

9th Tue

80 Balance

10th Wed

Visited School of Arts.[43] Went to Pachaiyappa's. Thence to Bank. Cashed a cheque for 180 Rs., drawn from Balaswami Naidu *garu*. Thence to X College. Thence to the Oriental Library. Lost my pencil there. The M.A. student turned up there, as promised, to seek my advice which I gave.

Drew 180 Rs. from Balaiah Naidu *garu* of which I gave 83 Rs. to Rajus.

Pay for March for Krishnam Raju.	30- 0-0
Venkataraju	7- 8-0
April *Batta* for 21 days Krishna Raju	21- 0-0
Venkataraju	5- 4-0
Soda(?)	6- 5-0
Servants	6- 5-0
Carriage hire	2- 0-0
Half Ticket for Narsingraj	4-10-0
Eighty three rupees in all	83- 0-0

Syces (horse keepers) *batta :* Twenty Rupees for April.
Until they reach home including I.R. for
fodder for horses after reaching B = 20-0-0

103-0-0

11th Thurs

Heard from Soorinarayana (Pantulu) who asks for 12 copies and thick paper to be bound in red *Morocco* leather and all the rest in cloth. Similar to the one sent (Thacker) but in different colours, dark red, sky blue, purple and green. "Please have them done and send as soon as possible. Take the photographs from Weel and Klein.[44]

Order more if wanted. Send type without distributing. Ask V and Co. (Vest) to carefully pack and send seal (and) signature and all".

12th Fri

Music party at the Admiralty House. One of త్యాగయ్య (Tyagaiah's) pupils, an old man sang very well. Srinivasachary followed Mocharla Ramachandra Rao Saheb, K.Narayana Rao and a lot of others were present. He is a jolly old man. Had much enthusiasm. Looked hale.

13th Sat

Went to the theatre.

5 Rs.

2 Rs. owing to Ramanuja Chetti

Balance 72 Before that I had a 50 R. note (...).

It seems one day Kalyanaraman saw Mr. Srinivasachariar at his quarters and had a long talk with him over dramatic matters. K. invited him to a performance that day, but owing to my absence from the station and other causes he did not go. But (he) promised to be there that evening. So we went. On the way we picked up Suryanarayana Pantulu and one poet friend (who is a literary man). The performance was bad. The house was not full. The performance was given in the Town Hall. Most of the chairs were empty. The rates were 2 Rs. 1½ Rs. and 1 R. The absence of lower rates probably precluded the pit-admirers of Kalyanaraman from rushing in here. What was noticeable, in fact, the only thing worth noticing was the ladies of the Hon'ble Sankara Nair's[45] family. Three of them sat on the very front row on a long bench that would accommodate four.

The eldest was a plump fair lady with an infant in her lap. The next was much younger. And last sat the youngest. These Malayali ladies were decently dressed. They had bodices on, and rich sarees. They wore costly jewels (tastefully worn). The lady that sat in the middle had not large borings in her ear. But the other two ladies had such big role-like ornaments thrust into borings in the ear that it was not very pleasant to look at it. It is no doubt difficult to induce women to give up their ways, but it is true that serious efforts should be made to discourage the barbarous practice of boring the ears. The youngest lady was very slender, but had large fishy eyes and finding that the play was bad enough I spent my time in carefully marking the facial expression of the ladies, especially of the youngest (who looked so modest and innocent).

One absurd thing after another was being perpetrated on the stage. The scenes were bad, the curtains were worse, the acting was worst and the English language doesn't give an adjectival form (for) expressing a still greater degree of disapprobation. The acting was... I do not know what to say.

First as regards అనసూయ and ప్రియంవద (Anasuya and Priyamvadha- friends of Sakuntala, heroine of 'Abhignana sakuntalam') they irresistibly

reminded me of the 'Daughters of the Plough' in the Princes. Rude stout fellows personated the delicate-minded and graceful-limbed companions of Sakuntala. Kalyanaram looks like a middle aged woman, not a girl. His face is against him. The eyes are round and protuberant and move about like those of a doll. They can show but one expression, anger, disgust, perhaps some vague resemblance of pettishness. They are utterly devoid of mildness, love, languor, sadness. In fact they have no range of expression. The forehead is depressed and small - small indeed at the corners. The eyebrows are not well formed. The lips are not slender, the upper lip is actually round, and both the lips and the mouth project considerably from the plane of the brow. The breasts are too large and not properly set, too much for the appearance. The moment he opens his mouth, one would have an inclination to leave the place. The Prince's compliment "The march would creeck (?) their sister" would very well apply to Kalyanaram. His voice is thorough base, very masculine, incapable of modulation. The music is aweful and delivered without any grace.

All variety and perversity. Why would he not give up? He will not do. But my dictum is ineffectual – as ineffectual as Jaffrey's - "This will never do." The Madrasees (in generality) like Kalyanaram immensely. To speak ill of him is heresy. The fellow is a business man. He pays visits to all prominent men in the place, and canvasses patronage. The Tamilians further South like him more. His popularity proves one thing, that the Madrasees have no judgement. Things are done much better at Vizianagaram. Buchi Sastry's Company would have done many times better, though it must be admitted that they had the advantage of Srinivasachariar's tuition. It would be impossible for Kondayya to perpetrate any of the absurdities that Kalyanaram was upto. To begin with, the notices are something braggartly and senseless. They can be printed without any alteration in the 'Punch' and pass for very good humourous reading. K. calls himself an actor of no ordinary merit. That is modesty with a vengeance. Self -laudation is a fashion among the dramawallahs. The

Tamilians have funny ways. They now do for their friends what Milton promised to do for (...). They make reputation for their friends by praising them everywhere. Kalyanaram must have made a name like that. He has no doubt the manners of a coquettish dancing girl. When younger he had perhaps a better voice and a fairer look. It is sheer perversity in him to personate women still. The fellow who came out as *Dushyanta* is perhaps the hero of the troupe and I cannot understand the good sense of Kalyanaram in having selected such a confounded, muddy-headed, clumsy-looking, ugly devil for the hero. He is not dark. But his appearance is bad and he neither knows it, nor, perhaps, thinks it necessary to improve it. He comes out in socks, dark trousers, coat, etc. like a military officer. He wears a cap on his head. The mustache are so thin and short that he looks like a begging *Satani* (Vaishnavite beggar) of our country. There is the confounded *Tiruchurnam* (Thiruchurnam - The vertical three line marks on forehead a mark of religious custom) on his face. His mouth also is projecting and the upper lip is round. His teeth too are a little protuberant and the lips will not cover them quite. Such a man cannot help having a stupid look. He has no dignity about him, no activity, no martial spirit. He ties his hair into a big knot at the back of his head. All these fellows are rude, no idea of grace, no sense of appropriateness. When he stands, the head hangs forward, the chest goes backwards and he flourishes his unmentionables in the air. What a stupid, stupid fellow he is! The rest of the characters have no dress whatever, and they say and do things most inappropriate. As I remarked on a former occasion, every one of the characters recites, makes *japam* (Japam - Recitation of religious scriptures silently, here murmuring) mutters, does anything but speak. I remarked to my friend 'the Indian Garrick'[46] during one of the long rigmarole speeches" Do you see anything of donkey’s tail or is it gone?", People seem to labour under the impression that the faster one talks the cleverer he is. This is one of the legacies bequeathed by the Marathi troupes[47]. There is also a good

deal of monotony and artificiality in the manner of delivery. Now one would naturally ask, "If things were so bad, why did Kalyanaram leave the slums of *Chenga Bazar* and parade his glory in the Town Hall"? My reply is, "Ignorance and audacity." Poor fellow, he naturally thinks that he does Sakuntala splendidly and he attached much importance to the circumstance that he made the actors get up a lot of Sanskrit verses from *Kalidasa.* These were most unnaturally delivered. In fact that was the worst feature in the drama, (sloka after sloka, poem after poem) that was my favourite, say, the favourite of the world, was slaughtered in cold blood, and my patience was exhausted when కింశీతలైఃక్లమ వినోదిభిః (Kim Sīthalaih klama vinoddibhihi - Can all the cooling measures could eliminate her grief?) was dragged on the scaffold and I could not refrain from stamping on the ground as a mark of disapproval, which was echoed from various parts of the hall. Suddenly Sakuntala perched behind there, croaked out a careless, careless brothel catch in Telugu ననుగూడరా నాథా (Nanugudara Natha-A line from a song -Javali) and Srinivasachari left his seat in utter disgust. Oh! the brute! When I passed a harsh judgment on Kalyanaram's first play, S.Ch. (Srinivasachari) was not quite pleased. He defended K. (Kalyanaraman). One of my friends remarked, "What would ***Kalidasa*** have felt if he were here". I said, "He would have committed suicide." On one or two occasions the acting was good. He was silent while the friends were talking to the King. *Sak. (Sakuntala)* says to the King "ఇక్కడేమిటి అల్లరి చేస్తావు. అంతా చూస్తారు. బహిరంగం!' (Ikkademiti allari chesthavu. Antha chustharu bahirangam - The dialogue from drama- Why do you make nuisance here? Everybody will watch-open place.) and goes behind one of the side screens and then thrusting forward her head from behind another side screen says, "How shall I go there again. I shall say that I lost my wreath forgotten". "ఉత్తరువు చేస్తినీ" (Uttharuvu chestinī- I have ordered). The final consonant is lengthened. Enters searching. He asks what she wants. 'అయ్యో నా పూలచెండును పోగొట్టుకొంటినే!' (*I lost the bouquet.)* 'ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము. అద్దానిని నేను నీ కొసంగెదను. కాని నీవు నాకొక వాగ్దానమీయవలెను!'

(Be calm. I shall give it to you if you make a promise.) 'ఇచ్చెదను' *(I shall do it.)* 'ముందు మాటయియ్యి' *(Promise me first)* 'యిచ్చితిని!' *(Yes)'* 'అటులైన యిటువచ్చి కూర్చో. పూలచెండును నీ జటయందలంకరించెద!' (*You sit down here. I shall adorn it in your plait. Give it here.)*

(Takes the arm and exclaims) *"How soft it is."* (Ladies laugh). Now begins acting like that of an adulterer making advances to a married lady.

Personal account.

Gave 10 Rs. to Srinivasachariar borrowed from Rama Rao by Kanna Babu.

20 Rs. for his passage and the money due to Raju.

Tamil ఋ is frequent find.

14th Sun

1. Tenali Ramakrishna.
2. Is the present marriage system among the Hindus satisfactory?
3. Is the students' life in Madras a happy one?
4. The aims of life.
5. Should reverence be shown to a person simply because he is in a big position?
6. Is the caste system a barrier to the union of the people?

2 Rs. to the Scavenger.

5 Rs. to Raju.

122 Rs.

15th Mon

Saw Sowers[48] off. Thence to the Chepauk where His Excellency laid the foundation stone of the student's hostel. The attendance was good. Mr. Bishop (Bliss?) spoke first. His manner is not good. There is an unpleasant monotonous drop at the end of each sentence. He spoke of H.H. in terms of praise and what was worthy (of) notice he affixed the 'H.H.' to the title. His was a long speech. Next Dr. Duncan handed the bottle of coins and the newspapers to Her Excellency

who deposited in the aperture in the stone. Mr. Baliah Naidu *garu* presented plaster in a beautiful plate and water in a jug equally good. Rajah presented the trowel on behalf of the Committee. Then H.E. spread the plaster and declared the stone, well and truly laid. After that H.E. went back to the dais and delivered a speech. It was better delivered than Bishop's, but H.E. halts. Then Justice Subrahmanya Iyer[49] thanked H.E. on behalf of those assembled. The speech was badly delivered and badly conceived. Too flattering. Praise is not a bad thing if gracefully served. But grace and appropriateness are the last things one can expect from a Madrasee.

Went to the Pachaiyappa's College Day. The gathering was not large. Many benches were empty. Arrangements not good. A knot of native gentlemen and half-a-dozen Europeans sat on the dais. Number of gentlemen are thronged round the rolling of the same. They stood pell-mell. The speech of the Bishop was excellent and beautifully delivered. He has a good voice. His Lordship was very humorous. He closed his speech with a Telugu benediction. The other speeches were bad. Dr. Cowper Okely was frank and personal. Delivery bad. One Krishnamachari[50] spoke nonsense. He proposed toast to the progress of education. He said there were defect(s) Want it for causes pecuniary motives: want of intellectual function.

Mr. Stone said that education must be self - supporting and Govt. interference is baneful.

Brought books. Spens (1-8) 4 towels – big for 2 Rs. Book mark 2 Rs. Banians 2-4-0. Took from home 16 Rs. Gave 3 to Raju.

16th Tue

Began Sakuntala with Srinivasachariar.

Is not the speech of the Ashrama girls rather objectionable in the beginning of the drama? K. admires unadorned beauty. Sakuntala in *valkala* (Valkala - A hermit's garb made of bark.) and *Parvati* in flowers.

Vanajyotsna (Vana Jyotsna - Light of the grove. Name of a plant). white, *Nava mallika* creeper *Kesari*. (Kesari - Nava mallika creeper in orange colour.)

The scene extremely poetic and beautiful.

The device of making listen from a hiding place is common. *Upabhoga kshama* is a necessary phrase. క్షత్ర పరిగ్రహక్షమా యదార్ధ్య మస్వామభిలాషియేమనః (Kshatra parigrahakshama yadardhya maswamabhilashathemanaha - Her concentration is so determinant on Lord.)

Who is to save you from the bee? It can be only రాజర్షి దుష్యంతః (Rajarshi Dushyantha - The saint king Dushyantha) who is the guardian of the hermitage? Very nice King. "I shall not make myself lose the heart." Gives an air of reality. Sakuntala's silence to the King's query is very natural. ప్రభురివదృశ్యతే (Prabhuriva Drusyate - He seems to be like the Lord Dushyanta) The qualities inherent in a Prince, at least, expected. Were the Kings delicate?

What was *Viswamitra* doing at the time of the story? 'పురాకిల' (Purakila-A Sanskrit word, means once upon a time). How many years? The gods are afraid of other's *Samadhi*. This remark is uncalled for. He only shows by this, an inclination to get into నమ్మకం, విశ్వాసం (Nammakam, Visvasam - Credibility, believing.) (believable) talk with them.

వైఖానసః: (Vaikhanasam-Relating to saint Vaikhanasa, a preastly class- in Vishnu Temple.) Difference of interpretation. What is the meaning of she is not for .... *Saku* అసంబద్ధ ప్రలాపినీ (Asambaddha Pralapini - Incoherent speech) very good: picture of Sakuntala as tired by watering plants. The girls can read. *Priyamvada* is a clever girl. Royal we.

17th Wed

Raju left for Vizianagaram.

Read with Srinivasachariar *Ouida's* 'Fresievas[51]. This is a sensational piece, the story of one Mr.Benze the son of an Italian; mountain-girl brought up by a father (clergyman). He is sent to paint the ball-room of an English heiress. While doing the work he falls in love with the lady. But the progress is slow. He first does not like her quiet. She is aspirated, wayward and beautiful. There is too much repetition and "to be or not to be" style of writing. The psychological analysis is by no means natural or (and) correct. The painter at last

turns out to be a cousin of the lady and legitimate owner of the property. This is a hackneyed device. The lady makes the proposal (of course before the secret is known to herself). Something like the courtship of .. (PH. sinks to the grouse on him).

18th Thurs

Deposited fifty Rupees note with the Butler.

My mind dwells sadly on Devarapalli. My father-in-law, young brother-in-law etc. etc., Also that half idiotic, impish Brahmin boy Sastrulu. Ah! those days: I would wish them back again. At this distance how pleasant they look! But in those days troubles weighed over my heart, in fact so heavily, that as long as I was moderately healthy I never wished back younger days. Troubles, mostly pecuniary, gone, gone, entirely disappeared. The Devarapalli house. What a crash! Those were happy days of love and enthusiasm. Enjoyment can be unalloyed only as long as a man has no thought for means of livelihood. He eats what no other man earns and is anxious about.

Poor (Yenamandra) Narayana Murty what a pity that such a clever man should have poor health!

Kavuri Chiranjivi is gone. What a sweet fellow he is; I hope I may be able to secure a scholarship for him. I would very gladly have given him my daughter in marriage but my cousin has superior claims.

On the 15th inst. something funny happened. Finding that we had been too early to Pachalyappa's, I strolled along the Evening Bazar stalls, making purchases, mostly books. At one of the stalls I saw one who looked a loafer, selling a pair of spectacles to the stall-keeper who offered Re.1. But the seller demanded 3 Rs. I offered 1-8 and grumbling a little, the fellow gave them to me. I put them on immediately, but they did not suit me. How could they? I had neither long sight nor short sight. With these I walked with an air of importance which boots and spectacles invariably give. I wanted to

step into the building but as the glass is made of two pieces, stuck together, one for reading and the other for distance, the spectacles gave me a false perspective and I came down most ridiculously on the threshold!

Radha by Ravi Varma has a rather stupid look. The left eye brow stops much short of the ear corner of the eye. There is an air of unreality about the face. The eyes are too large and I do not quite like the make of the mouth. The corners of the upper lip are a little too much depressed (a little too much). My goodness; what eyelash! But the expression is thoroughly mild and innocent. Not at all that of *Radha,* who should look voluptuous and forward at least the former.

Rs. 2-12-0 telegram to Suryanarayana Pantulu.

Went to the Fort (Fort : In those day Madras Record office was located in the Fort). Found some very important information regarding the Vizianagaram family.

Attended the *Garbhadanam* (Garbhadanam - Nuptial ceremony) ceremony of Srinivasachari's niece.

Saw the procession of *Kapileswara* (Kapileswara - A temple in Madras)

This is to be asked Dr. Hultzsch.

Do you know anything of the *Kota* people?

The Krishna Manual says that they were Jain kings. (By the by (...) were they early *Chalukyas Jainas?* Did not a *Chola* princess erect some thing in a Jain temple?

Do you know anything of the *Poosapatis? Madhava Varma. Rachiraju*. (See in the Oriental Library. పంచతంత్ర పద్యకావ్యము.) (Panchathanthra Padya Kavyam - Classical Poetry.)

Kakati Ganapati is called *Mahamandaleswara.*

The war between the *Rajah of Nellore* and who else? See note book. *Pallavas,* later at *Canchi.*

See if there are inscriptions in *Vellore.*

Indian Antiquary Vol. VI p. 226.

గరిశలూరు (Garisaluru - name of a village) near *Jammalamadugu*

వెంపల్లి (అనుమల సమురు) (Vempalli (Anumala Samuru) - Name of a village.)

8. Kaveri Bridge.
9. What dynasty? Travancore–*gotrams* (Gotrams-a family lineage) *Pandya* శంభురాజు తెలుంగు రాజు (Sambhuraju Telungu râju - Name of a king)
10. How far can you trace the *Colas? Gonka.*
11. *Could not Rajiga be Raja Raju Gangu?*
12. Two classes of *Ksthatrias.* (Kshatrias - a caste) *Krishna x Jagannadha.*
13. Sewells papers.
14. Elliot.
15. *Madhava Varma* of (....) belongs to *Saila* or *Sila Vamsam.* మాధవవర్మ (Mâdhava Varma) బుద్ధవర్మ (Buddha Varma) చిక్కభీమ (Chikka Bhima), మాలవభీమ (Malava Bhima), పరిచ్ఛేది(?) (Paricchedhi), కాటమ (Katama), అన్నలదేవ (Annaladeva), వీరబసవరాజు(Vîra Basavaraju).

Deposited a fifty rupee note with the Butler. Then ten rupee note too.

19th Fri

Batta for 57 days	110
Passage for servant	20
Extra.20	
H.H. expenses	100
	250

3 Rs. brushes.

Books.

3 to Raja.

Paid for acting plays. Rs. 4-0-0 & 12 Rs. for N- Got Brown's Telugu Grammar for I R (one rupee.) (Some entries are not legible. Eds.)

A. old paper

B. Higginbotham 2 Rs. 2a (?)

C. Vest & Co. Rs. 2 and

D. Ramaswam Chetti

Invited to preside over a meeting of the Christian College Telugu Society. 4-45 P.M. "The influence of newspapers."

20th Sat

The other day I was sitting at the roquet (Tennis) court with Shanmukkam Chettiar, another Krishnayya *garu* of Udayapuram. He is a hale old man. Has bright eyes. Has much spirit. He said he was 68 years old. Thyagayya *garu* died at 46 years of age, His guru was Ramabrahmam. I asked him the meaning of ఆనందసాగరమే కృతి.[52] It should read ఆనందసాగర మీదని దేహము భూభారము రామబ్రహ్మానంద సాగరము. (Ananda Sagara midani dehamu Bhubharamu Ramabrahmananda Sagaramu - The first line of above said Kruti with philosophical connotations.)

He said that *Bhagavatam (*Bhagavatham - Street plays enacting epic stories.) has disappeared from the country. In his younger days there were very good troupes. But *Chettiar* praised some *Harikathavallahs.* He said that Thyagayya *garu* died while singing శ్యామసుందరాంగ (Shyam Sundaranga - Opening words of a song). He was a *murikinati Brahmin.* (Murikinati - Mulikinati Brahmin - A subsect in Telugu Brahmins)

(నారాయణ is శివవర్మ) (Narayana is Sivavarma)

Asked Butler to pay 3 Rs. to the milkman. One Anna for porter, a half anna too.

In Tamil there are many words of three letters ending in a double consonant probably more words of two letters too like that.

పరుప్పు (Paruppu - Pappu, Split pulse of kernel of one kind)

యన్నసమాచారం? ఏమి సమాచారం? (Yenna Samacharam? Yemi Samacharam - What's the matter)

ఒన్నుమిల్లే – యేమీలేదు (Onnumille - Yemiledu - Nothing)

ఒర్తురు మిల్లే – యెవరూలేరు (Orthuru mille -Yevaruleru - Nobody is there)

యప్పో – యెప్పుడు (Yappo- Yeppudu - When)

Krishnam Raju: యవి అన్ని మాయాపురాణాలు, మనుషుల్ని నరకానికి తోసివేయ డానికి వచ్చినాయి. అవి వినకూడదు. పురాణాలు అన్ని ఏకకంఠ్యం చెయ్యవలె. విష్ణు

పురాణములు సాత్వికములు. బ్రహ్మవి రాజసములు, శివునివి తామసములు. అంతర్ ముఖులు శివుడ్నిగాని అన్యదైవములనుగాని పూజించరు.[53]

The eyes have altogether lost their lustre and have a dull fierce look, brought on by O and D. (old age and degeneration) Very sensitive. Easily excited. In talk he has no repose. Talks by jerks and repeats phrases and sentences. He paces up and down when talking in earnest or when excited. He walks as if the earth holds the soul for a moment as each feet falls. Extravagant in expenditure. Good natured. Sympathy within certain limits. Past; went mad for some time. Kept D.G. (Dancing Girl) (Wanted to - h instead(...) meet (...).

Received the *Telugu Harp* today. Two numbers. Like all good things her music is heard occasionally. I see the fingers of my friend, Mr. N. strike them, as charming as ever. Mr. Venkanna, my friend, has come out with a pungent letter against Mr. Nair.[54] The letter is well written though betraying the exuberance of a youthful fancy. It is less artificial than his first article. The vituperation is too severe and not quite deserved. Nair is quite young and since he fell under the eye of H.H., he has been trying to improve himself. He was reading some books when (he was) here. If he gives up his break, he may turn out one of our best speakers.

The College photo went off without me, perhaps rightly – an unhealthy fellow has no business in a group, and an ugly fellow is not worth photographing. Q.E.D.

The Managers had not the kindness to answer my letters. Perhaps they had nothing cheering to say – their position is perhaps delicate.

To revert to Mr. Nair, he must be thanked by Mr. V. and all Vizianagaramwallahs. Matters will be lively at Vizianagaram,. Vizianagaram life must have gained much in interest since the advent of Mr. Nair. The boys like him and no wonder. A smart pen and a glib tongue are the summum bonum with them. See how they run after Mr. Norton.

Poor Rama Murti Pantulu. His son's bangles have been stolen and *Harp* has got one item of news. My health has contributed something. What *(...)* with fires, thefts and the new era of speech-making, the *Harp* is in full swing.

My brother-in-law[55] is offended with me. Not a single letter from him after I came here. Somehow he has come to understand that I stood in his way when H.H. promised to lend him money. So that one result has come out of that subject, difference between myself and my brother-in-law. My wife and children are at Madugula but my brother-in-law has not the humanity to appraise (me) of their safety. But no matter. I did my duty in having intervened and I am not at all sorry for it. I did not deserve the kindness of H.H. when he offered a loan on favourable terms. Years back I had borrowed 2000 Rs. when my affairs were in a bad way but could not pay back one rupee. This H.H. was not probably aware of it when the offer was made. My friends know that I did not like to avail myself of the offer. I was all the more so minded *(...)* when I knew my brother-in-law did not mean to be fair. My obligations to H.H. are infinite. H.H. gave me peace of mind when I most needed. I have been here so many months. The progress in my health is not quite marked. I have slight hopes of its ever getting much better.

If one does not improve at the Admiralty, he has slight chance at Vizianagaram. Anywhere such surroundings, such comforts are not within the reach of any but the richest and most cultivated. It is true my mind cannot be quiet. The archaeological fad is growing upon me especially in connection with His Highness's family. I went to Bangalore for this only. I spent wearisome hours in the Oriental Library for this only. For a man of uncertain health, it is advisable that he should do something which he can. How happy I could feel if I could only throw some light on the early history of the family!

I have in hand three things now, if I could do something for each – The family history of H.H. The Telugu stage. The education of *Kshatrias.*

Butler gave 10 as. *jutka* hire to the cook.

Borrowed one rupee from Ramaswami Chetti & Co. paid 1 R. (one Rupee) to the hackney coachman and six annas to the *jatkawallah*. Our own horse struck work on the way and we had to send it home. Attended the meeting of the *Gyan Samaj*[56]. The Sanskrit pandit read some learned disquisition in Telugu on music. Nobody understood or cared for it. Attendance was bad. Mr. Adam presided. Two little boys were very sweet looking. Thence to the Railway Station. Mr. Swaminatha Iyer was travelling with his wife in 1st class. Two Europeans entered his compartment. Hence he had to remove into a reserved compartment with baggage and all just when the train was about to move. Why did he not reserve a compartment at first? What a pity!

21st Sun

శకుంతల59. Resumed. After the sacrifice closed. What shall I do ? **शक्यामरविन्दसुरभिः**[57] భైరవి c (contrast to Megha Sandesa) వీచీ వాత్రైః Bhavabhuti's Uttara Rama Charitra.

వేతస పరిక్షిప్తే[58] Kings investigation about foot steps.

Eaves-dropping. Is that dignified.

ప్రథమ దర్శనాత్ could she hence seen after the meeting with D. first act.

మగ్నచ్ఛుకాపన్నా how long (?) (...)

Why should (...) stooping. మదనబాధ and called just when .. they present they ? (...) king might have seen in the middle of conversation.

The eyebrows are a considerable element in the expression of the face. Projecting eyebrows are not agreeable. Sunken eyebrows give an expression of cruelty or wickedness. Too delicately penciled - lightness, gradually arching and moderately thick, not too distant from the eyes, nor too near them -that will be beautiful. Where there is a break in the line, i.e. where they come down or go up just a little after going halfway, sweet intelligence and cheerfulness are the expressions. Thick eyebrows give a gloomy appearance. Perhaps not. For Eg. Anantacharlu's son.

Heard Dhanam[59] sing. Her appearance is not very attractive. But closer study discovers in the expression a consciousness of power coupled with modesty. There is an ease in her manner, some nonchalance too. When she sings *udattam* (Udattham - A higher note.) there is a break in the eyebrows. The singing is exquisite, no harshness. Subtlety combined with sweetness. But we miss altogether the spirit of the Madras women and the varied feelings of Srinivasachariar. But Srinivasachariar cannot reach the intensity of feeling which she achieves with the greatest ease. Here is the least sophisticated music I had every fortune to hear. Her vocal jugglery devoid of sweetness, she eschews. The combinations are both subtle and sweet. The transitions are made with the perfect ease. Her voice is as fine as the music of the Vina. Her instrumental music is sweeter than Seshanna's; others are nowhere. But I indicated her weakness. There is little spirit. The instrument does not seem to scatter notes all round, like the locks of a giant. She sang దర్బార్, భైరవి, సావేరి, యదుకుల కాంభోజి, పున్నాగవరాళి etc., (Names of Ragas - Darbar, Bhairavi, Saveri, Yadukula-Kambhoji, Punnagavarali)

On our way home we saw a grand marriage procession of *Chettis.* It was very grand – but devoid of taste. A native band in front. Next followed several hundreds of men richly dressed. A little boy and a little girl on horse back. Next several hundreds of ladies, glittering in lace cloth and jewellery. The effect was something charming. Some of the young ladies were pretty. I wanted to get down from the carriage and see what is to be seen and hear what is to be heard. But no, I would not have it?

Mr. Parameswaran Pillai will call on Sunday at the Admiralty.

23rd Tue

The Young Men's Hindu Association. Fine refreshments. A table with papers. Tit-bits, contemporary, fortnightly. Benches round. Nineteen. *Nature, Spectator, Review of Reviews, India, Academy, Public Opinion, London Time's weekly, the Madras Dailies and the Social*

Reformer. The National Guardian. Mr. Vedam teaches Vedanta philosophy to a class in the morning every Sunday. Talked to him of the College. Said, "I do not care for modern Telugu literature. It spoils what little Telugu I know. Men who cultivate సాత్విక (Sathvika - mild) dream and speak things that are true."

Gave 31 Rs. 2 annas 6 pies to Ramaswami Chetti & Co. for the 4 pieces of calf (leather) (28 Rs.) & stationery. Gave ½ R. (Rupee) to coachman and 1 R. to Srinivasachariar.

Attended the Debating society – the subject was students and politics. Two boys spoke tolerably well. The chairman was a professor from Bombay.

24th Wed

The horse would not go. Went to the zamedar (Zamedar - A Hindustani word, A police constable) who cleared a way at the approach – hired a *jutka* and went to Vests' and town. To the Literary Society.

Is religious belief at present on the increase or decline in India?

Who is more dangerous, a deceitful friend or an open enemy? – the grand oldman.

Is suicide an act of courage or cowardice?

Does the education of intellect diminish crime?

Purity of life.

Is superstition or skepticism more pernicious to society?

25 th Thurs

Got a brougham. Srinivasachariar looked full in Ramanadha Iyer's face, the latter made a *salam* to him.

26th Fri

The confounded coachman has not yet got the carriage ready. A gale.

27th Sat

Morning a student of the Engineering College came to me when I was gathering flowers in the fernery. He asked me to go and speak to Sundaram Pantulu *garu* about himself. Parameswaran Pillai turned up in the evening with one friend. Had a game of billiards. I wrote a lot of letters.

28th Sun

Wrote a lot of letters. Some *Dubash* (interpreter), who as the Butler represents, is a friend of Naidu *garu*, stopped here; was entertained by the Butler. We had a game of billiards. He plays as well as myself.

Our Cook is a remarkable woman. She is dark. Description hereafter. At first she created on me the impression of a very well behaved, religious woman. I wondered how such a staid creature could be a cook in Madras for so many years without the metropolitan taint. My opinion was soon dissipated. She has a sweet voice. Sings, songs not particularly religious – some of them are decidedly amorous. She has a brother who is fighting in the courts for *Karinikam* (Karinikam - The post of a village officer incharge of accounts). She told me that she saw Mr. B.S. Pantulu at Chittoor, (and) that B.S. has been transferred to Nellore and that he promised to decide her brother's suit in his favour. The woman is rather fond of talking. I know nothing bad about her character. But she may be good or bad. She knows V.S.R. family well. She has some narrative and descriptive power; V.S.R. married a *Madhwa* (Followers of Dwaitism - a sect in Brahmins) girl. So beautiful – none else like her, European or native. She was the daughter of a Zamindar at Sr. R. On the 16th day she matured, he performed nuptials and brought away the girl here. Q :(question) "Is she living." A :(answer) "No, she died, rather suddenly. She lived with him for only 10 months. He took her once to Bombay. Hired a house at 100 Rs. a day. One day while the lady was looking at a cheval glass she saw the form of a tiger in it. The tiger seemed to devour her – had devoured as far as the haunches. She become unconscious. Then a Mussalman who knows charms was sent for. He asked V.S.R. to deluge her with a hundred pots of cold water, which being done she came to herself. Then they left Bombay and returned here. She was no longer herself. Her beauty had already faded. Her people asked her many times to go to Sr. R., but she would not go."

Question: "Were they a loving couple?" Answer : No. Yes or no. She sat always on his haunches. (Our understanding of the text not satisfactory. Eds.) He went to his sisters in the Krishna District. One day she felt very bad, asked for buttermilk and rice five or six times in the course of the day. (She) told (her) husband that she was not feeling well, then that she had menstruated. She asked her husband to touch her where he did. She asked him to stare his (haunches) under her head and expired saying: యక్కడ శ్రీర. యక్కడ ఈ వూరు. నేను మీ పిల్లను, మీతో సంబంధమురావడము, మీతొడలపైని కాలము చేయడము ...(Yekkada Srira. Yekkada eeuru. This place and Sreera are so far away. I'm your woman, married to you, to die in your lap...)

Thence forward his mind is unhinged. He wrote కథారత్నాకరం (Katharatnakaramu - Title of a book). and (a) novel. Both are about her. He always reads. She has become a mania with him. He always talks of her. I was really touched with the story and stood thinking and feeling. This the cook has perhaps seen...

V.S.R. began as a school master. Then pleader – turned out a very successful; lucky, made money. Opened a Pr. S (Primary School) which failed. Then speculated in G.P. (Government Papers) – Good speaker. Clever man.

Another version of the story is one of suspicion and murder. I sincerely hope it is false. If it be true, which God forbid – he must be very devil – and a big heel – It is not impossible. A fellow that has the pettiness to write compendiums for lucre, a fellow, that having a son and a daughter was infatuated with a girl of a different sect, whom he married at great cost, is not an unlikely man for strong jealousy. I must see him one of these days. J.S.R. gave me a romantic version of the story – that having lost his all in spec. (speculation) he resolved to put an end to himself and her. That they got two cups of poison and sat in a room with closed doors. She drank. But before he could do it, the story got out and he was prevented. One said, "He went to his sister-in-law[60].

I gave striker to the *Dubash (*Interpreter*)*. Went to Rangachariar, Vakil, to speak to him about the *Jalantra* suits.[61] Thence to Madhava Nair. Thence to beach and back home.

29th Mon

The paucity of heroines. *Vasantasena*, a dancing girl. Character attractive. *Kalidasa's* heroines are loved simply for their beauty – in the dreams post-prandial love. Situations few. A drama without a heroine. Greek stage result of Greek life. English Indian Hindu.

Leelavati, Sulochana are the two sisters. A new drama by P. Sambantham, B.A., Rev. D. Anantam, B.A., Headmaster, CMS. High School.

The Admiralty is delightful now. The mornings are very pleasant. The cuckoo has made its home here, and sends forth its sweet notes, all hours of the day. Many creepers and flowers are in flower. *Lilies, Nandivardhana,* the creeper *sampang, Gungareni,* మందార. (Sampang, Gungarani, Mandara - Types of Indian flowers)

Telephone line crossed. Peon sent by the Central Office, who cleared the leads.

Was Iambic Pentametre the Latin dramatic meter? Who translated ***Euripides*** into Tamil? How did he adopt blank verse? Drama in ancient India not printed. The evils of printing.

Starting reading Cornhill Magazine volumes :

Stage adaptations of Shakespeare
Foreign Actors and English Drama
The Miseries of Dramatic Author
The English Drama
Elizabeth and James.
Shakespeare in France.
Costumes and Character
Cleopatra
A Persian Fashion Play.

Dramatic Situation and Dramatic Character
Why did Shakespeare Write Tragedies
The Comedy of France.
Shakespeare and Voltaire.
A Dramatic Tale.
A Study in Fool Literature
The Theatre in China
The Foreign Theatre before Moily
Two Dramatists of Last Century.
Behind the Curtain
Otway
The Danish National Theatre
A Pleasant Play
The Art of Criticism
Dauntae
Ancient Humour
Art : Relation to Man
Supernatural in Art
Humour
American Humour
Criticism on Wordsworth
George Eliot
Novel Element in Literature
Social Life in Art
Art and Morality
English Rural Poetry
Pessimism and Poetry
Ethics and Aesthetics of Modern Poetry
Dravidian Folk Songs
The Study of Keltic literature
English Lyrical Poetry
Poetic Image and Primitive Conception.
Poetry of Italian Dialects

Ballad
Chaucer's Love Poetry
Early Years of Shelly
A Plea for Erotic Forms and Verse
The Modern Culture
Bohemians and Boheminism
My Countrymen
Anarchy and Authority
National Character
The Social Life Among Greeks
The Burmese Heroines
Self-Esteem and Estimation
Thieves and Thieving
The Gaint Planet, The Jupiter
Ethics of Friendship
The Modern Idea of Culture
French Press
The journalism
Early Newspapers
Newspaper Interest in Germany

Sister-in-law aged 20 years. Her husband was a Sub-Magistrate. In her room there were furniture (...) etc. His brother’s wife came and lived with him. They were envious of S.M. and poisoned her. Why? Not known. They did not like. Why? Can’t say. Some say that she poisoned herself. In the night a scream was heard. They poured poison into her throat by force and trod over her neck. He heard the scream too. Somehow he had no sleep that night. The servant heard too. In the morning her bedroom doors remained closed (for) too long. They forced them open (and) found the lady dead with a glass beside her. The police were called in and he had to spend a good deal of money. This was one year ago. The second wife died 3 years ago. I asked about V.S. She told me something about his whereabouts and then, అతని మంచితనం వకటి యేడుస్తున్నది. పెళ్లాలకు సంగీతం చెప్పడమేమిటి,

పైవాళ్ళ ముందర పాడించడమేమిటి? (why should teach music to wives, and allowed them to sing in front of outsiders).

Did V.S. like that? Yes. (Y F's S.S. are taught by D.B.)

They dictated a letter to the nephews (four) of K.H. who are reading in the L.C. The W.(wife) of N. Krishna Rao goes to them, so that she may implicate others. She caught hold of the missive and showed it to her friends, who with a view to finding out the truth used to make Y. F.S.S. write songs etc., which would contain the words in the letter composed. It appears N.S. said.. So he sent apologies. What a pity! How sorry I felt;. But roses grow in the midst of thorns.

30th Tues

Went to Vest & Co. Mr. Samuel is absent from the station. Mr. Bishop promised to get the brass mould ready in three days. But the foreman told me that the engraver was still absent. He further told me that the binder was not satisfied with (...) granted.

Thence to Pachaiyappa's (College) hall where Mr. Sathianadham read a lecture on "Social intercourse between Hindus and Europeans". It was contributed to the new magazine of Sankar Nair. Mr. Chentsal Row[62] presided. His English not particularly good. In some places the language is too violent and the humour is forced and other sensational type. Nothing weighty in the matter. He thinks that the dictum "because Europeans know so little of us they have no sympathy for us". He thinks that because they are not sympathetic, they know so little of us. The Chairman said, "These act and react. Females are not brought into society. There is no unity among us. A consciousness of superiority and pride are the failing (...) of the English race. The natives cringe. So English people can not respect them. Birds of passage."

My views are – the causes of aloofness are:

Foremost –

1) Difference in social position. We are dependent on Govt. servants, merchants, very few big ones, of these few still have no education.
2) Customs etc. different.
3) Our appearance is generally so ungainly that ladies cannot be blamed and they shun us.
4) Unless we have common interests and necessity of mutual help, no intimacy can exist.
5) The educated native is a strange product neither fish nor flesh nor red-herring. He has not yet studied. When he cultivates character and acquires real culture, he will be respected – and money too.

★ ★ ★

From 10th January to 20th April

Rs. 16-10-8	Pay Gajapati Raja's cook
11-0-0	Payment to - do -
Rs. 27-10-8	
130-10-8	Balance 59-5-4
3-0-0	పడవ ఛాజి ≡
133-10-8	51
(...)	

(As this page is detached from the diary note book, it was printed at the end of April. Eds.)

1895

May

1st Wed

Some of the questions that require constant pleading by the Press:

1) Celibacy on the part of the weak and the poor.
2) The proper bringing up of children. Withholding unhealthy drugs and food and checking bad habits.
3) Including *Kshatrias*, and *Sudras* (Kshatrias and Sudras - Names of the castes in Indian Social system) to marry their girls late.

4) In newspapers – what necessity is there for care in style? There is. The conditions under which our newspaper writers work are unfavourable. Too few hands. All departments- Manager and Editor and Proprietor, the same – orator and secretary of every movement. School master and Vakil. Other professional duties. No time to study. Weeklies more useful for some time. Want of unity in the country. A drawback. Humour will catch. Fiction of the right sort. Blind translation will not do. A vernacular introduction needed. Sometimes like a manual of politics and society. Such a thing does not exist in English: something like manuals.

2nd Thurs

Went to the Cosmopolitan Club[63] where they had a conversation of the Madras Graduate's Association. Ridiculous. In small parties they strolled about the terrace for some time and took refreshments which consisted of coffee, bread, grapes, oranges, soda, etc.

Mr. Rangachari[64] read a paper. His delivery was bad, unnecessarily emphasizes every sentence. There was nothing remarkable in what he said, nor anything practical. Mr. Mani Iyer was in the chair. Mr. Sundara Sastry[65] sat next to me and was whispering very choice critical remarks. He is trying for a sub-judgeship. When the lecturer praised Lord Wenlock[66] and Lady Wenlock., and when the lecturer talked of attacking orthodoxy from within and without, he said, "Dynamite within and cordite from without, what has education done for our young men? Yes. It has made them dyspeptic" and so on. The next speaker was Mr. Bala Rao. His speech was more humorous than sensible, and the humour was not of his own making. He blamed graduates for this thing and that thing - no originality, no study of vernaculars etc. He hurled a charge against *mofusil*[67] graduates that they do not read even half a dozen books after they leave college. There was a good deal said about social reforms. A Dist. Munsiff was on his legs for a long time:

he tackled of the difficulty of learning a foreign tongue. "They taught much that was useless. For example mathematics was useless". Thus went on a long rigmarole speech. Mr. Subrahmanyam said, "You do not care for female education. A man spends lot of money on the education of sons, but very little on daughters". Then rose up another gentleman, who said that he was quite satisfied with what graduates had done. Pointed to such distinguished men like Mr. Parameswaran Pillai and Kalyanaram Iyer etc.

There was no practical programme before the meeting. As graduates their duty was first to attend to educational matters. There is absolutely no intelligent public opinion on educational matters. Teaching history etc. Next literary work. Much talk of want of originality.

The Madras native stage disgraceful. Vernaculars in a wretched condition. No art in style or matter. Give currency to a higher type of moral ideas through novels and plays.

Originality poverty, Revival low position and want of that buoyancy that is given by a prosperous condition. Nothing to be proud of directive education defective. Taste not created. Lack at leaders. English rivalry.[68] (Under scores by Eds.)

A revolution in the microcosm. The moral nature. Graduates have not founded institutions. Females need to be taught English.

(Text) books for matriculation.

Subscription of English and Indian Histories. Matriculation Class.

Modern Indian History or Pre-English period. Literacy (Literature) should be better taught. Vernacular professorships. Madras Telugu.

Social differences. Want of union (unity?)– nationality a myth. Competition for recruiting educational service. Better pay and facilities to attract men of merit. Handing over institutions to private management and enterprise is a great evil. Mismanagement of *mofusil*

schools and college committees arrant. They have not yet learnt better. Pachaiyappa's have a national college, it is not easy to understand.

Example of teachers.

High character.

Creating interest in literature. But general English an anomaly. The conditions of our University (are) different from those of the English Universities. Geographical extent. Metropolitan. Fellows are practically the Senate. Conditions in the *mofusil*, (are) generally not known.

Reading.

Reynold's[69] novel is a disgrace. Improve the physic. Encourage celibacy. Sanitary. Bringing up. Hobbies. The Teacher's College must be better manned. Any English graduate can teach anything and be(an) examiner for any examination. It is said that natives have shown no originality. I would ask what originality have their teachers shown here. Only editing text books?

Mr. Thompson and composition papers.

I cannot understand what they mean by editions for Indian students. Absolutely nothing. One would naturally expect comparison with vernacular books and with vernacular idioms which are neither here nor there.

History in the F.A. Class (is) very unpleasant to sit listening to awful English and more awful delivery. They sometimes know but they cannot express themselves.

From the description of letters in *Appa Kaveeyam* (Prosody Text by Kakunuri Appakavi. (1578-1656 A.D.) you can judge, whether శబ్దానుశాసన (Sabdanusasana - Telugu Grammar Text.) is spurious or genuine. There are inscriptions at Raichore (Raichur).

4th Sat

Learnt that poor R.V.Subbarao's (Rentala Venkata Subbarao) son died quite suddenly. He went to the beach one evening. Came home, supped and went to bed. In the morning he was found dead. What an unfortunate man R.V.S. is!

Went to the marionette show. Excellent. The science splendor is something wonderful. If a puppet show is like this I wonder what the regular play would be in London theaters.

Went to the Club (Cosmopolitan Club?). There spoke to Mr. Srirama Sastry about Northern Circars Student's Association. I met Konella Subbarayudu's son there (Mr.Venkata Lingam). He told me that Mr. Kellet referred him to me when he asked Mr. Kellet about Dravidian philology and spoke highly of me: He said, "I shall come to the Club every day, Sir, if you come". A queer lot, the Madras fellows.

Drew five rupees from Butler.

I must write a drama about Eurasians[70] and create sympathy. I must make Englishmen blush for the treatment they give the half-castes.

5th Sun

Went to the Native Club. Had a game (Billiards) with Rajamani Chettiar.[71] Push, spin, slow. This is the secret of his success. When the object ball is near of the side cushions, a distance from the top corner pockets, and your ball in the hook or somewhere about there, spin on your left and strike ½ ball slow.

When the Ad. B. is near the middle pocket, near the cushion hit the centre. Spin. Slow.

6th Mon

My writing is like my figure.

Took 10 Rs. from Rama Murty. To Ananda Babji. Saw Rangachariar and sent him home as the horse had a sprain. 4 As pepsin powder at Smith's Branch. Gave 1 R. to *jutkawalla.*

7th Tue

How do languages change? Why should they change somewhat simultaneously over wide area and somewhat similarly in certain areas and somewhat differently in others? For example, how did the Dravidian parent- tongue change into Tamil in the South, and Telugu in the North? Is it Barnell who said that Tamil has a copious literature and is nearer the parent speech? That it has a copious literature does not prove that it is oldest. The oldest literature no doubt preserves a modern sister. But Tamil literature is not decidedly older than Telugu literature.

To the above question the answer seems to be – the change depend on the slight, imperceptible changes and tendencies, effected in the vocal organs by the frequent repetition of certain sounds by people in certain areas. So the habits of the people, their songs, their literature, religion, etc. have a decided influence. So also the neighbouring languages. In the same community there are differences.

8th Wed

Saw the Mathematics teacher in the Pachaiyappa's College. He accosted me. But I did not know him. That was an awkward position.

Plate No. 13 Madras Museum.

స్వస్తి చరణ సమోరుహ వివాత విమోచన త్రిలోచన ప్రముఖాః ల పృధ్వీశ్వర కాంత కావేరీతీర కరికాల కులప్రదీప కుమారాంకుశ। శ్రీమద్బలియదే అ మహారాజు (...) ట ఉత్తరాయణ నిమిత్తంబున । తరితరేవుల సహశుభార్జితంబు సేసి శ్రద్ధర భటులయుం ఒకయు । సిద్ధాయంగాను – స్వస్త్యనేక సమరసంఘ జైనోపలబ్ధ విజయలక్ష్మీ సహిత ... భువన త్రినేత్ర శ్రీ। 2 grants as Sewell thinks. But three. (This is the text of an inscription. Eds.)

10th Fri

3 as. Puri. V.C.O.

4 as. Coachman

5 Rs. Literary Society. (Madras Literary Society)

1-8-0 Billiards.

1 R Soda. 1 bottle & ginger ale (1 bottle) The rest with Srinivasachariar.

11th Sat

10 Rs. from Butler.

Gave 4 to milkman.

6 Rs. for the drama at the banqueting Hall. (...).

Scenes from Shakespeare by Mr. and Mrs. G. Crofton-Wilmer.

Falstaff neither sufficiently old nor stout. Manner indifferent. More like a recitation than acting.

Portia has a fine presence. Looked as Poise better than Hal.

Merchant of Venice. Col. Sewel did not know by heart his part. So he read from a book or paper on the table.

Shylock passable. But Portia (Mrs. C. Wilmer) was capital. She is a beauty. Dressed in good taste and action natural and spirited. Delivery distinct and beautiful.

Othello, dress odd. Appearance poor. Action bad. Desdemona not altogether bad. Again Mrs. Crofton Wilmer as Eilia, splendid. The dress was - I do not know, how to describe. It was simple beauty. Her action – she alone could act. The rest are not worth a thought.

House well attended. Native gentry, the younger generation, Vakils etc. mustered strong.

On our way home we went to the Triplicane Theatre. As soon as we entered the enclosures, someone who knew Srinivasachary (he is very well- known in dramatic circles) asked us politely to go to the very front sofa and sit there. He said we need not pay. We went and sat for a short while and when returning paid 1 Re. The building is very bad, curtains worse, costumes and action worst. The dresses are shamefully bad.

The హిరణ్యాక్షుడి (హిరణ్యకశిపుడి) వేషం (Hiranyakasipudi Vesham - Role of Hiranyakasipa, a demon king) was more dressed than any mad street beggar. Prahlada (Prahlada - Son of Hiranyakasipa) is the only lad of whom something can be made in proper hands. Also perhaps (put auctions (?) in some sketch) (…).

She dances and sings most fantastically, a parody of the North country fashion.

The Manager has a decent appearance and some music. The conversation was carried on first in Telugu verse. Got up from *Bhagavata* (Telugu epic by Pothana 15th century A.D.) and then the meaning is explained in Telugu-something like Kalyanaram's Sakuntala Sanskrit and Tamil.

Got the pads from the Railway station.

The Eurasian drama. A big civilian keeps a hill woman. Has two children. They are brought up (...) in marries and provides the woman and children to keep her silent. He severs his connection from her. She knows not where he is. A Mussalman merchant (Butler turned merchant) given her the installments. The youngman and his sister turn. He does not know that his mother is a hill woman. Thinks his father is no more. But when he returns to India everything is altered. His friends are (...) He asks her if she does not feel for this. She feels not etc. Supplies withheld for some days. She works. She feels not etc. Shall I make the children return when supplies fail? The European married and has children. The infidels. He makes love to another.

12th Sun

Finished several volumes of the Indian Antiquary.

14th Tue

Saw Mr. Kellet, Prof. of History, Christian College.

We talked for more than an hour. Talked to him about the defective way of teaching English literature in colleges. The teaching is not calculated to stimulate thought. Taste and criticism (are) lacking. About vernacular literature. Writing of history. The jobbery and ignorance about selecting Telugu texts and examiners. The Madras Telugu. Evils of University extending over a large country. Spoke of Ramanujachari, Madhava Rao, Srirama Sastry & Venkataraya Sastry (Vedam) . He said that it was too late this year but something would be done next year quietly. I said, "personally I do not care for examinership – I cannot afford to waste my time like that. But I told that good scholars from our side of the country should be appointed because the examination paper determines the course

of study.” Talked of teaching of history. He asked, "Why should you not write a history of Rome and Greece, comparative method". I said, "That was beyond my powers." He said, "Oh, you can". He talked a world of things.

Did not feel well. So could not record the whole conversation.

All this period has been covered by an attack of bronchitis. The only things worth noting are His Highness’s books. Have sent away by Vest & Co. and Mr. M. Venkataramayya came to see me. I like him very much. He is one of the few young men of literary tastes we have in this country.

28th Tue

V. Venkataraya Sastry. N.212, Thambuchetty st., Black Town, Madras.

Measurement of belt టేపుతో 32 అంగుళములు కైవారముగా, అంతకు కొంచెం తక్కువగా వుండే మరివకటి గూడా తెస్తే బాగా వుంటుంది (With tape of 32 inches in round and a bit lesser one had to be brought). కంచు అమాందస్తా (Bronze mortar & pestle).

Sanskrit text and notes for B. Suryanarayana Rao

1. Sankaranarayana’s Dictionary
2. Leather Belt.
3. One set of pearl buttons.
4. Jacket clothes.
5. Fancy articles.
6. Time-piece with alarm.

1895

June

1st Sat

Letter from Mr. Thurston[72] about taking copies of inscriptions at the Museum .

3rd Mon

Write to Dr. Keil Horn, Subrahmanyam, Vijayaraghava chariar, Srinivasachariar about గర్సలూరు (Garsaluru - Name of village) inscription, Sitaramaiah etc.

4th *Tue*

Write also to Dr. Bandarkar and Dr. Fleet.

5th *Wed*

Went to Vest & Co. Mr. Bishop said, "We break up the types (of the printing press) and send them when you want and retain what belongs to us."

I : Please do not break up. You may charge for all the type.

B : The frames and other things belong to us. How can we give them all away etc., etc., etc.,

I : I shall feel obliged if you see your way to selling to H.H. all the frames, the Company's types, frames and all.

B : You see, the type in the first part (of the 'Treaty') is all ours. The type used for the marginal notes is all ours etc.

I : Yes, But you might oblige us. He can buy fresh things for himself any day he wanted.

B. : I shall see. We shall have to charge for all.

I. : Yes, you may do so.

B. : But what is the Maharajah going to do with the type in frames?

I. : I cannot say. His Highness may want these for stereotyping. But when that has to be done, it will be done at your office.

B. : Perhaps he is going to print the book ***'Treaty'*** there.

I. : Not likely, There are no good workmen there. Since the book is important H.H. wants it to be stereotyped, H.H. will have them rather at Vizianagaram than here, as otherwise it will cause some inconvenience to you. It occupies space here.

B. : All right. What about the yellow cloth? Do you get it?

I. : I shall feel obliged if you get it, sir.

B. : I don't know where I can get it. It is not likely that I can get it.

I. : Then I shall try native firms.

B. : They do not have it. We never ask them. But gilt won't look nice over yellow cloth & C.

Again compared the quotations today. మాటాడకూడదు. చెప్పుతరం కాదు. (ఐనీళితిజిఖి not talk. Not possible to say)

Ask the Doctor about Abbayya Sastry Babu. Write to Changaiah and Narasinga Rao Pantulu.

Accounts to be cleared.

Ramaswami Chetti. H.H.	57-12-0
My own,	49-14-0
To Vest's binder.	1-10-0
Bangles - Cook woman	10-0-0
Milkman	6-0-0
Curd	1-0-0
Narayana Murthy's Medicine bill	6-0-0
Doctor's bill	100-0-0 - 90 Rs.
Medicine bill	40-0-0
Oleograph to Ramaswami Chetti …….. books	30-0-0

కొనవలసిన సామాను (Konavalasina Samanu - Things to be purchased.)

బొత్తములు (Bottamulu - Buttons)

Neck-tie

Cap

Band for the stomach (...).

శ్రీరాములు (Sriramulu - Name of a person)

7th Fri

Ask Ramaswami Chetti for rough paper and V.V. Krishnama Chetti.

Get the oleograph framed.

Buy a grammar.

Railway regulator.

Gave to Velu Pillai's friend the Royal Dramatic Entertainments for binding.

Look up the file for ……. Shop.

The Four Civilizations.

Vedantasara (Vedantasara - A book on philosophy)	2-0-0
The folk songs.	2-0-0
On the Govt. of India	0-12-0
State of India.	1-0-0
Colonial policy Applicable to India	1-0-0
Agnus (...)	4-0-0
History of East India.	1-8-0
Orissa & Temple of Jagannadha	0-12-0
Greek	3-0-0

10th Mon

బజారులో కొనవల్సిన వస్తువులు: (Bazarulo Konavalasina Vastuvulu - Things to be bought in the market.)

సగ్గుబియ్యం (Saggubiyyam- type of barley, Sagobam), పట్కి పంచదార (Pattki Panchadara- Sugar), పాతబియ్యం(Patha biyyam- Old rice), నెయ్యి (Neyyi-Ghee), నాల్గు శికాలు పట్టెవేప చెక్కపెట్టె (Patte Vepa- Neem peels; Chekkaapette- Wooden box), అగ్గి పెట్టెలు (Aggipettelu- Match boxes), సన్నపాటిగిన్నెలు రెండు (Sannapati ginnelu rendu- Two small vessels), బొల్లిఆవు (Bolli Aavu = Spotted cow), లాంతరు (Lantharu - lamp).

11th Tues to 16th Sun

(Not legible. Eds.)

17th Mon

Dharanikota was to the South of Krishna. *Bhima* ruled there. His country consisted of 6 thousand villages. షట్ సహస్రావనీ వల్లభా **षट सहस्रावनी वल्लभा** (Shut Sahasravani Vallabha- Ruler of six thousand villages). While *Vengi*[73] is 18,000 villages.

18th Tue

Started from Madras.

Rug	Re.	1-12-0
Tickets.	AR.	17-6-0
Ch.		8-11-0
B.H.V.of building.		2-4-4

to the foreman on account

Told the Butler to give 2 Rs. to the mounted policeman. Vakil 10 Rs.

19th Wed

The weather cloudy and pleasant. But some times it was too violent and chill.

20th Thurs

Guntoor.

Weather continues to be cloudy. Most favourable for taking estampages, though rather troublesome for photographs by straps, ink, comm.. I saw the *gopuram* of the Mangalagiri temple. It is of the Vizianagaram style. More slender than the Southern ones. See Monday, back.

శ్రీరాములు

Arrived in Bazawada in the morning so full of associations of Vizianagaram family. It is beautifully situated at the foot of the Indrakeeladri, which is described with so much attachment by the princely author of శ్రీకృష్ణవిజయం[74]. From the other end of Krishna bridge the river with its volumes of red water, the town beyond with the hills as background, the Kanakadurga Temple nestled in a valley and the Bungalows on the hill near the Railway Station, from an engaging view point. The house of my host Mr. Patibandla Venkataramaiah Pantulu *garu* is in Governor's Peta which is situated at some distance from the hills and is considered to be more healthy and comfortable. He is a Sanskrit scholar, learnt English subsequently. He is a or rather the leading pleader. His house is very nice. So airly so roomy, so lightly (...) without any pretensions of grandeur. There is a large compound. It stands by itself and the

room which is given to my use has a window and a door having look (...) the Krishna Masula Canal[75] and the line of trees on its background. This is the just the kind of house, which I would like to possess and to which I would retire some months in the year, if my time was my own. Advice to keep quite is thrown away.

Retire. The word is a strange unfamiliarity almost sounds meaningless to a man that has shattered constitution. But weak or strong they may be retiring in to a secluded locality.

But with me rest from brain work is an impossibility.

Work (...) Advice to keep quite.

This is some thing that the (...) but there were days when, I hoped that in my retirement days I might retire to country life in Devarapalli some months in the year and all that. All this came back to my memory.

Wests and Co. were selected as the best business. The appearance of the shop is not specifically grand. The Chettis belong to a professional and wealthy family. Their uncle opened the first native shop in Madras. Mr. Srinivasachari introduced Mr. Sampath Chetty to me.

To return to Bezawada. It must have been considered city once. See the Krishna Manual.[76] Considered to be a place of considerable strength from a military point (of) view. Old Krishnarayalu encamped here for some days. ఆముక్తమాల్యద. "విజయవాటి గొన్ని దినంబులుండి" వాటిక is Vijayawatika was established by మాధవవర్మ. . There is a place in the town of Bezawada called పూసపాటివారి కోట. Houses have been built on the site now.

21st Fri

Caught hold of a copper plate grant of Krishna from Sriman Kilambi Seshacharyulu *garu* a cousin of our Principal.

Subject.

Dancing girl. Mother dead. Grand mother living. Father dies. Turned out. Father reclaimed mother who cares not for money. A

Brahmin takes. His wife discarded. Her cousin teaches. No father or marriage. But gives up B.L.[77]

Must buy a commode, cot, etc., at S & Co.. Buy an easy-chair.

1895

July

3rd Wed

I came home at last. At Bezawada, through the carelessness of my people, I lost my manuscript book of research into the local records. So the labour of a month is gone. I stopped for a day at Rajahmundri. Saw some inscribed slabs in various compounds. Proper care is not taken of them. Stopped one night at Pithapore. The circumstances of my aunt's[78] family are in a bad way. Her husband is a confirmed invalid, irritable and desperate. Her eldest son is a useless chap. Their domestic life is far from pleasant. I brought my uncle with me here, gave him 20 Rs. and sent him away. He intends going to Bhadrachalam and launching into agricultural speculations.

Last evening His Highness talked to us on consideration for the feelings of others and control over anger. The occasion for this was – on the previous day when the boys were being examined in the presence of His Highness, Mr. Laxmaji Pandit[79] used the combination "no any". At once Mr. Sarma pounced upon him as his wont and told him that it was bad English – in the presence of the boys; I was not present but I was told that both Ramamurti Pantulu and (Jiddu) Sundara Rao Pantulu, also took cudgels. Sundara Rao pantulu told me that he tendered an apology before he left. So this evening H.H. said "I want that those who are about me should have control over their anger. One must take the utmost care not to wound the feelings of others. Man has enough of his own troubles and cares professional and domestic. So many things prey – on a man's mind-especially of a man who is the head of a family. Why should we cause pain to a

mind which is already strained? When a man is wrong, you should not bluntly tell him that. There are times and there are ways. A fault can be pointed out gracefully and without offence. There was some north country pandit (His name I forgot). If H.H. or anybody said रावणः रामो हतवान (Ravanah Ramo Hathavan - Ravan was killed by Rama.) he would say something like this: "those Sanskrit fellows probably say रावण (Ravan), they use the accusative."

As regards the trouble a man has, H.H. told an anecdote : Once in the olden days H.H. remarked to the late Sundara Rao Pantulu *garu* that having sat in the presence of his father for a long time, H.H. felt very uncomfortable. Perspiring and all that. Then Sundara Rao Pantulu *garu* gently laughed and said, "There can be no comfort in the presence of greatness."

Some European, I forgot his name too, told His Highness that once he got vehemently angry with a servant whose persistent nuisance was beyond tolerance. He had a mind to kill him. But with remarkable prudence, the gentleman walked into his bedroom and hit hard some rope or cord until the violence of his anger had dissipated itself.

When he returned to the table where he was dining, it appears that the late Maharaja remarked to Mr. Underwood "Why do you get ruled like that? People misbehave because they know no better. It all comes of ignorance." Then Mr. Underwood said "I know it is bad to be angry. It is useless to be angry. I know that anger exhausts one and that it makes one unhappy. But I cannot help being angry. My nature is easily irritable."

5th Fri

Must go to the theatre tomorrow to see Sakuntala so that I may be able to compare the troupe with Kalyanaram Iyer's and Balamani's.

For the last few days His Highness has been going through number of grammars to see if "no any" is wrong and if so why. We were going through standard writers too – like Shakespeare, Byron,

Young and Wordsworth to see if the usage is found anywhere. Today His Highness told me that the likely books where one could find it were Newman and Froude, and strangely enough Suryanarayana Pantulu had gone through scarcely ten pages of Newman's Historical Essays, Vol.I. then he came upon "Whether or no any" etc. That settled the matter. H.H. then delivered himself thus:

"My cousin, S.R. Suryanarayana Pantulu and myself were there. Old Sanjiva Rao Pantulu once helped me in producing a document executed by one of my ancestors wherein he styled himself మహామండలేశ్వర. That was of great use to me. I have made researches, written the ***'Treaty.'*** We can correct our own errors and retract wrong statements. But what a dead man said we can no longer retract. My father once claimed for the family the titles of మహామండలేశ్వర and సుబేదార్ (Subedar - A Urdu synonym for Mahamandaleswara). I doubted that the claim was spurious and had no foundation. A dead man cannot justify a statement of his that is questioned. The honour of my father was concerned in the matter. Old Sanjiva Rao's document upheld the మహామండలేశ్వర title and Appa Rao Pantulu brought the other day book which has supported the claim to the title of సుబేదార్. Now Suryanarayana Pantulu, like a good son of a good father, has found for me an instance of "No any (...)." The credit was really His Highness's who suggested the book. His Highness said, "This instance settles the question. Newman's authority is unquestioned. He is a writer of recognized position. Once there was difference of opinion between Ramanujachariar and myself about the correctness of the expression. For five years I had that point before my mind and at last it was in Newman I found the usage in question. I do not say that finding instances of 'No any' is a splendid achievement or of great consequence with regard to the incident that gave occasion to the research. I am myself willing to write (that) 'no any' is not a correct usage and subscribe to it. It is when a man is quite certain that he is right and that somebody else is wrong, it is then especially that he should take care not to wound another gentleman and especially an old man like Lakshmaji Pantulu, by telling him that he is wrong.

Things can be said mildly, softly without offence. Old man had his days and his troubles.[80] He is a veteran. He may be militant. But younger men should respect him, put up with what he says and make him happy. There are mild ways of pointing mistakes. There is no necessity for assertion. A man of S's attainments has no necessity for finding faults in others, however great they be."

In this connection His Highness told a story of a Bishop Archbishop. It appears H.H. was reading Mill's three Essays on Religion. H.H. found some difficulty and asked Kali Babu if he would tackle it. Kali said "I don't care. Old Rama Raju (the Butler), a Rajaput servant, whose duties are those of a waiter or Butler, eats the cream and serves those of a plain milk. You cannot manage him with all your education and bothering your head about difficulties. I am not sorry that I have not your education. From tomorrow let me have my milk raw. I shall get it boiled separately and drink it with the cream. We know how to enjoy while you tackle your difficulties eternally." Just then the Bishop Gill called and H.H. hastily dressed himself and during the interview asked the Archbishop for some light on the difficulty in the book. The Bishop, it would appear, slowly delivered himself to this effect: "I think, you find it explained by Butler in such and such a place."(...) H.H. thought, "What kind of a Bishop this is; He says that he thinks it is somewhere explained. He is an Englishman and Divine, Is this his knowledge of Butler?" After the interview closed, H.H. bought a copy of Butler from a bookseller and referred to it and to his surprise, at the place indicated, found exactly the words the Bishop had told. Then H.H. thought, "How careful these English people are about the accuracy of what they say and how modest at the same time." H.H. further said, "You should be careful how you deal with young people. If you are harsh to a boy, reprimand him severely, he will never after get to you and he cannot help going. He will find no pleasure in your company. A young man's care will be that others do not find fault with him. What does that man think of me, and think of my dress, my appearance,

my intellect, my character...? When I was young I did not mind that what kind of people were about me, provided I was sure that nobody thought ill of me. My thoughts were all about myself. So if anybody said anything wrong or did anything wrong, I did not mind it. I readily excused." (H.H does not know this trait is peculiar to his character and is not common to young men or old.) But when a man grows older, has the stamp(...) of work like – so, he should not mind and he does not mind what others say. When he goes into society, he must be prepared to judge and be judged. He must read the character of the people with whom he comes into contact. He must study the book of man. Otherwise, he will be considered to be of no account. The result of a man's exercise in this direction should be seen in patience, tolerance and a disposition and capability to please others. Offence is the last thing to be expected of such man etc. etc. (This is the draft of the talk as I understood it. I might have misrepresented unwittingly in some places. Reproduction of the very words is out of question. At this stage of the conversation I had to take leave and go to the College.)

8th Mon

This morning I went to see old Krishnam Raju. He feels better than yesterday. He had two motions. Thence to Venamma. She asked me about the solvency of the Madras Electric Tramway Company. I had no cheering news to tell her. But she argued herself into a sense of security and displayed a little legal knowledge. She told me that Tekkali pronote was sent by the managers to my father for filing a suit. She does not (disclaim) responsibility, but says that she asked my father about the advisability of advancing four thousand rupees and that he advised her to advance. The pronote was executed by the Zamindar's Manager and the Rajah repudiates the debt. Thence to the Head Manager Sahib, who was sitting and giving the history of a *quasi* (Quasi - half - way) political revenue case. People said that he was all right, but he talks too much, I am afraid. Thence to Sundara Rao Pantulu who talked to me about his hobby, the systematizing and encouragement of native medicine and practices.

Thence home and to the Fort. H.H. asked me about the Manager Sahib and thanked me when I gave cheering news. I found Laxmaji Pantulu *garu* there. H.H. said that ములగచారు (Mulagacharu - A south Indian recipe) should be given up. It is hard and astringent and creates wind and indigestion. The diet of Kodandarao Pantulu *garu* is too — an opiumwallah. He takes no milk, not curd and perhaps no wheat, grape & sugar. H.H. remarked (...) was very good diet for a sick man. We referred to medical books which bore out the statement of His Highness. His Highness said that chicken broth was dying diet and the place where we sat was the dying bed, i.e. it was conveniently near the closet and as it was all made of mortar and brick and did not necessitate the trouble of removing the dying man to the floor from the bed. All this, if any accident should happen like a fall etc. (which God forbid). May His Highness live long and live happily as long as he lives: He is a type of character: A strongly pronounced individuality, good qualities and virtues in such a high degree, that India cannot show another individual that approaches him. H.H. has abundant sense of humour; to talk like this of his own death. Is it like Shakespeare's humour that comes out of philosophy? It seems there is a Mussalman, a very humorous fellow, who used to make everybody laugh. When he was going to die he asked his sons to draw his cot near the wall and stretched his legs against the wall and passed away in that position. Then he died. Rigour mortis set it in that position and when he was put into the grave, his body could not be set straight. When they attempted to do so, it used to go up and down like a see-saw, Then people said, "This man made us laugh when he was living and he makes us laugh even after death."

H.H. told a story of another man who, when his sons were removing him to the bier in his last moments, remarked, "I swung you in a cradle when you were little fellows and you swing me now".

Yesterday (Gidugu) Ramamurty Pantulu *garu* came. His Highness wants to give him some money. H.H. asked the Joint Manager to take Mr. Stevens[81] for superintending or examining some canal. The

work can be done by anybody. But (H.H.) wants to pay Mr. Stevens. The behaviour of Mr. Stevens towards the Maharajah is anything but wise, anything but proper. He (H.H.) patronizes Mr. Stevens talks discourteously to him in the name of bluntness, a thing which another man does not do, European or native. This type of conduct is reprehensible, when all the obligations are on one side. H.H. got on without Mr. Stevens all these days and could have got on too always. Stevens fails to see that the kind treatment which he receives from H.H. is condescension. He does not understand the positions of His Highness. If Mr. Stevens had been a democrat, his conduct would have been justifiable. But he has strong conservative prejudices. With all these defects, Mr. Stevens has good points and the strongest is, I believe, he loves the Maharajah. He is willing to help anybody when he can. Whether other Europeans in the services (do) little or no work, their claims and the claims of their families are exorbitant. How kindly the Maharajah retained Mr. Davis (Engineer in Vizianagaram Jamindari) in the service and also gave him other sources of income, simply because Mr. Davis married a lady who came all the way from England. H.H. thought that the income of Mr. Davis would not do for a married man and given all the favours.

Speaking about 'no any' H.H. said that 'whether or no' in the quotation from Newman stood by itself. When H.H. wanted to give his views, Mr. Stevens would hardly allow, but said "I am an Englishman. I know my language better than you do. Mr. Underwood also concurs with me. Two Englishmen give their opinion and the point is settled. Refer the matter to competent authorities like Mr. Adam and Mr. Cooper Okley" But reasons he would not give nor would he discuss grammar.

This evening Sarma turned up and there was a passage at arms between him and Laxmaji Pantulu. It is surprising how much grammatical knowledge H.H. has. He was arguing and arguing for hours.

11th Thurs

H.H brought together the J. (Joint) Manager, D.J.V. Sarma and the Principal (Ramanujachariar) to settle the question of Sarma's brother to be given వకాలత్[82] in *Samsthanam* cases. The Maharajah displayed an amount of tact which is really wonderful. What an administrator would he make! But he does not actively direct the management and I am sure, he has his own reasons for it. One strong reason I can discover, why Zamindar should not manage estates personally- Zamindar is not necessarily a good administrator. In fact the influence of his way of life and surroundings is against his developing into one. Such being the case, managing Zamindari generally proves a nuisance. A Zamindar's duty generally ends in choosing the best manager. It returns when there is gross delinquencies on the part of his agents. This is my view. Sarma puts his case with a moderation that took me by surprise. Jagannadha Rao Pantulu (Dewan of the Jamindari) had the best of it. H.H. leads, suggests, but never rules. H.H. is perfectly justified in preferring the claims of D.J.'s son to those of Sarma's brother. But H.H. is prepared to spend more than our fees for the sake of benefitting S.R. the Joint Manager's nominee, and P whom Mr. D.J. introduces to this position of J.N. and the Barrister, whose father is a friend of H.H. H.H. kindly enquired about my father.

12th Fri

Today H.H. discussed on stupidity, uncleanliness and irregularity of native servants. Nothing is in its proper place nor in proper order. Unless one makes a show of anger they do not mend. Step by step we must improve them. We need improvement ourselves. There is a bad habit of putting everything on the floor. Why not have benches? The Hindu woman is in a bent posture half the day at any occupation – cooking, serving etc. In cleaning vessels the inside is left dirty while the outside is cleaned to brightness. – Once went into Maharajah's studio which H.H. was showing with pride. The bottles were all arranged on the floor and E—(An European)

looked at H.H., smiled and said, “I cannot work here. Cannot stoop to reach the bottles”. That is a slap. Since then I have used tables, those dealwood things were (…).

Later addition.

What an amount of simplicity about H.H.! The tables on which H.H. and his associates dine and the stools on which they sit are of dealwood, most unpretending in material or shape. His dress is of the plainest and cleanest. The laced cap which was used by his father and which so many rich men love to display, His Highness has given up. He has contrived a head -dress, half-cap, half-turban, which sits so gracefully on his head. This head-dress is being adopted by many zamindars, proprietors and rich men.

29th Mon

Health again bad. Highness very kind.

Mr. Viresalingam’s Lives of Poets: (Author of Kavula Charitamu - Telugu)

In the very first sentence of his preface, the author condemns all the lives of the Telugu poets.

కవుల కాలము (Kavula Kalamu - Period of the poets). Here is the keynote. Dates are everything with him.

1895

Memoranda

1. రంగసాని కథ (Rangasani Katha - story of Rangasani)
   దొంగవాని కథ (Dongavani Katha - Story of a thief).
2. Musalman and Bania (Trader).
3. Horse gram
4. Double…
5. Soldier.
6. The Giant.
7. (Gurajada left this as blank intentionally. Eds.).

నీ వాడూనూ
పన్నీట తడిసె పడతి పయ్యద కొంగె
కన్నీట తడిసెనుగా – వన్నె మీరినట్టు
వనితా చక్కని మోము చిన్నబోయెనుగా
మిన్నగ మెరసే మెలత చక్కని మేను
సన్ననై సోలేనుగా వెన్నెల నాదే వెలది
చందురూని కన్నెత్తి చూడాదుగా దిగులొందగ

(శహనా)

ఏనోవా రానమ్మా యింగిరిందుపోయి
శెనె నేరమా చ్యమ్మా
మానె శ్రీనివాసునీ మది మరుందా నో
యన్నై ఆనాలుం యిప్పుడి ఆహుమో
అవనిక్కి

(తోడి)

రాజు వెడలె జూతాము రావే కస్తూరి రంగా

(శ్యామసుందరి)

(మారువ)

యే మగువ బోధించెరా నీకేమగువ
శ్యామరాజు భూపాల తనయ
సరస శ్రీకృష్ణరాజేంద్ర

(కానడ)

రమ్మని బిలిచితె రావె చెలియా
చల్లపోయినా దంఖ(భ)రీ? (దంబోళి?)
సారిగామ

(బ్యాగడ)

యణ్ణై తెక్కు రెన్వారాయి కణ్ణాళ్లనే
ధర్మసంవర్థనీ మా యమ్మా నమ్మితి నిన్నూ

దాసుడను నను(బోవ వలెనమ్మా
బంగారు బొమ్మా
(రీతిగౌడ)
జననీ నినువినా (త్రైలోక్య)
దిక్కెవరమ్మా జగములోన గావ
సరసిజ మానస సమ్మోహిని
వినవె నా మనవినీ
వినినన్నూ (బోవు
(పూరి కల్యాణి)
నినువినాగ। మరిదిక్కెవరున్నారు నిఖిలలోక
జనని నన్ను (బోచుటకు
పన్నగభూషణుడే కాంచి యేకామ్రపతి
మనోహరి కామాక్షి
(కాఫి (హిందోళ))
నీవాడె యీ బాల్కెనొ దేల్ప
శ్రీపతి దానై
(నాదనామక్రియ)
నా మానాసు వంటిదె నీ మానసయితే
నా నోము ఫల మీడేరురా (కళ్యాణి)
(సావేరి)
రామబాణాత్రాణా
యేమందునే కొమ్మా
దీనివెత యెట్లా తీరునమ్మ
కోమలీ శ్రీరాజగోపాలు నెడబాసె
రామరామ యన్నాళ్ళో కామి

తానెవ్వరో తనవారెవ్వరో
చిత్తాస్వాతివాన జోడించి కురియగా
చిప్పలోను బడె చినుకొక్కటి ।
ఆ చుక్క ముత్యమయి మునిగిపోయెముందు
నెమయిలా చెప్పింది పోయిందా

Sakuntala

ఘంటారావం – కామం ప్రియాన సులభా
మోహన good

Scenes

కుమిలిపోయి – గునుపూడి అడవి
సిర్నిమన్న యేరు రామతీర్థం
(...) కొండలు, మాడుగుల శ్రీ (...)
చిలకా కోరాడ

(ధన్యాశి)

సుందరాంగా –
సుందరాంగ నిను పొందని దేహము

–

(బిందుమాలిని)

(...)

(ఖరహరప్రియ)

(...) శాయవే

(హిందుస్తాని కాఫి)

గూఢం నూపురశబ్దమాత్రమపి కిం
కాంతం ... ఎడముశాయ

(భైరవి)

చింతయామి
సామంత మౌళి
(కల్యాణి)
జనకానాంచ (...) వితరతి
(మోడి)
శుశ్రూషస్వ గురూన్ కురు ।
యత్రద్విమా । కష్టభో(?) ఉపా
భావో ... విన్యస్తాస్మితా ప్రతను విరవేష్ఠి శ్రీపూ
(దర్బారు)
(పున్నాగవరాళి)
కువలయదళ స్నిగ్ధైరుహై(?)రుగ్రై
(సావేరి)

... త్వాం కామిగ మదనమా

(నాదనామ క్రియ)

శిశుర్వా శిష్యోవా దదతు తరవః (?)

(శహన)

తవకుసుమశరత్వం –

ఏవత్తాదేవ

(జంఝూయి (?))

దేవ్యామ ... గతో

(యదుకుల కాంభోజి)

ద్యూతేషణా ప్రణయ కౌశిషుచేందిరాశః (?)

రతాంతేశయ్యా

నిశీధ కిల హేమకులిశే .... కాయం –

మయా విధివందిత ముత్తరాయు (?)

(Gurajada attended many music concerts while he was in Madras. He noted the ragas and the beginnings of the Keertanas. As these lines are found in the diary note book for 1895 without any date, these lines are printed at the end of 1895 diary. Eds.)

Cash Account

సరుకుల మీద	కాసులు	100
	కంకణాలు	60
	హోలీ	200
		360
		275
		635

Samay	200
Pay	200
	400

వడ్డీలు –

వెంకటరత్నంగారి బాకీ	60
మొత్తం	700
కొట్టాంలో నున్న గది	50
	750

జనవరి

నీళ్ళ బ్రాహ్మడికి 4 months	12-00
బుగతా do	28-00
దేవాలయం	20-00
ఆమదల	7-00
బట్టల వెంకన్న	10-00
నూనె	20-00
పెరుగు, నెయ్యి	12-00
నూతిజీతం	6-00
చెబదులు	20-00
పాలు (...) 29 days	5-00
చెబదులు	30-00
బాకీ	3-00
(...) మరమత్తు	20-00
సన్యాశి 13 days	4-8-0
G.గారి శు 2	25-00
చన్నయ్య	36-10-4
వెంకటాద్రి జీతం	4-12-0
...	3-0-0
	(........)

NOTES

(1893-1895)

1. This sentence is at the top of the page written with pencil. - Eds.
2. **Somaraju Bava :** A close relative of Gurajada.
3. **Rajamma** : Sister-in-law of Gurajada.
4. **Vanga Madhava Rao :** Mathematics Lecturer in Maharajah's College, Vizianagaram. Gurajada was his student. Madhavarao edited ***"Telugu Harp"*** a journal in English, published from Vizianagaram.
5. **Balaramaswamy Naidu**, also known as Balaiah Naidu was the Agent of the Maharajah in Madras.
6. **Kesanapalli Narasingarao :** Father-in-law of Gurajada Syamala Rao.
7. **Ramamurthy Pantulu** : Officer in the Zamindari.
8. **Madras Literary Society** an exclusive European Club started in 1812 in Madras.
9. ***The Government Oriental Manuscripts Library*** was a radically distinctive library which consists of rich trove of manuscripts of works in literature, history, philosophy and science.
10. ***Mysore Seshanna :*** Veena exponent who was a legend in his own lifetime. He was adept not only on the Veena with which his name is inextricably linked but also on piano, violin and *jalatharangini*. He was an artiste of Mysore Palace.
11. This is about the pressure of work in the printing press where ***Treaty*** was printed.
12. ***Radhoo Babo Saheb :*** Agent of the Maharajah in Calcutta (now Kolkata).
13. ***Jiddu Sundara Rao :*** Poet and Scholar in Telugu who used to participate in the *Durbar*.
14. ***A.J. Underwood :*** A Britisher in Vizianagaram Estate as Private Secretary to Ananda Gajapati.
15. ***Sasipada Banerji :*** One of the Brahmo social reformers who tried to improve the material and moral conditions of the Indian workers in Bengal in 1870s.
16. ***G. Paramesvaran Pillai (1864 -1903) :*** In his short and brilliant eventful life G. Parameswaran Pillai donned many mantles as a politician, editor and orator. He was hailed as the father of political agitations in Travancore. He was an acclaimed writer and columnist. He started prestigious tri-weekly ***'Madras Standard'*** in Madras. The journal brought into light the sufferings and problems of Indians migrated to South Africa as indentured labour. Later he went to London, studied Law and after coming back to India became a Barrister in the Madras High Court. He restarted the ***'Madras Standard'*** with the help of George Norton in 1896. He was a great orator.
17. ***Krishnam Raju :*** Maharajah's relative ***(Rajabandhu)***.

18. ***Dr. William Miller :*** Principal, Madras Christian College. Great academician who had held Gurajada in high esteem.

19. ***Mr. Cowper Okley :*** Principal, Pachaiyappa's College, Madras.

20. Chenga Angadi : A market place in Madras, frequented by poor people.

21. *Dambachari Vilasamu* : A farce (prahasanam) by Kandukuri Viresalingam pantulu.

22. ***Dampuri Subbarao :*** An expert in ***Javalis.***

23. ***Ekangi : Bairagi*** of ***Kanyasulkam*** is the mirror image of Ekangi.

24. ***Yellapragada Sanyasi Raju :*** Gurajada's father-in-law.

25. ***Chittibabu :*** Brother-in-law of Gurajada; the youngest son of Sanyasiraju.

26. ***Punahpakam Anandacharyulu (1843-1908):*** The first Andhra, indeed the first South Indian to ascend the Presidency of Indian National Congress. He was born in a village in Chittoor district. He enrolled as a Lawyer in Madras High Court. Scholar in Sanskrit and Telugu, he wrote many articles and established a journal called ***Vyjayanthi***. He was the President of Hindu Literary Society and Secretary of Madras Native Association. He was a member of the Legislative Council of India and President of Nagpur Congress in 1891.

27. ***Muthuswami Iyer :*** was one of the forty young graduates appointed Deputy Collectors in the first batch of 1859. Later he took up legal profession and practised in Madras High Court. In 1876 he was appointed Sub Judge, the first Indian to attain such status in South India. Subsequently he became Judge in Madras High Court and officiated briefly as Chief Justice in 1891.

28. ***Pickpocket :*** A three act comic play, by G.P. Havatre.

29. ***Ramaswami Mudali Choultry :*** Famous choultry in Madras established by Savalay Ramaswami Mudaliar who had acquired his fortunes through long and loyal service as *dubash* in the firm Arbuthnot & Co.

30. ***John Adam :*** he was hailed as "the father of commercial education" in South India for his attempts to stimulate commercial training both within Pachaiyappa's College and elsewhere. On his persuation Govt. incorporated commercial education for Middle School examination as a result of which a shorthand class was started in Pachaiyappa's College in 1884 and favourable response emboldened its Trustees to launch a separate commercial school two years later. Adam relinquished his Principalship of Pachaiyappa's College in 1891 to study Law and subsequently became a Barrister at the Madras High Court. He was an active participant in Congress affairs for many years and was its spokesman on commercial and technical education.

31. ***T. Madhava Rao :*** An outstanding statesman of South India. He was Diwan of Travancore Samsthanam in 1857, a summit position of Indian aspirants in the nineteenth century. During a span of sixteen years as Diwan, he made Travancore the model state. Later, he moved to a similar position in Baroda. After retirement he played an active role in Madras Congress session in 1887. British Government honoured him with Knighthood.

32. ***C. Vijayaraghavachariar (1852-1944) :*** A leading Lawyer in Salem in Madras Presidency, came to limelight in 1882 when he defended the Hindus in a case of communal riots. He himself was implicated as an accused in the case and was sentenced to ten years imprisonment. He was acquitted in 1883 by the Madras High Court. He was a member of the Madras Legislative Council for six years and later went to Imperial Legislative Council. He presided over the Nagpur Session of Congress in 1920.

33. ***V. Ramanujachari :*** He was one of the Western-educated leaders of Madras in 1850's. He was the Secretary of the Madras Native Association, formed by the elite of Madras in 1851. MNA was the first real attempt at organizing a political association along with Western lines in South India.

34. ***George Norton :*** Advocate General of Madras and President of Madras University Board constituted in 1840. George Norton paid considerable attention to the native education and strongly advocated the necessity to educate higher order of the society.

35. As a measure to curb the evil practice of child marriages amongst the upper caste Hindus, social reformers like Kandukuri Viresalingam urged the Govt. to make a rule disqualifying the married boys for admission into college education. But the Govt. did not concede the request of the reformers. However, few colleges adopted this policy voluntarily. Gurajada, though, a staunch advocate of abolition of child marriages was not in favour of coercive methods to bring change in the younger generation.

36. The first Malayali novel is perhaps "Indulekha" (1889), authored by Oman Chandu Menon, which was translated into English later.

37. Mysore Maharajah's Palace in Bangalore built in 1887. It was styled largely on Windsor Castle, England.

38. Wife of the Maharajah of Mysore - Chamarajendra Wodayar.

39. ***Dowager Maharani:*** Alaka Rajeswari Devi, mother of Ananda Gajapati. She adopted her brother's son Chittibabu (Vijayarama Gajapathi). As he was a minor at the time of adoption, Alaka Rajeswari managed the Zamindari.

40. ***Bhandarkar :*** Great scholar in Sanskrit and an eminent historian in whose memory Oriental Manuscripts Library was established at Pune.

41. *Vepa Ramesam :* Eminent Lawyer at Madras. He was appointed judge in Madras High Court in 1925. He was awarded Rao Bahadur.

42. ***Dasu Sriramulu (1846-1908) :*** A social reformer and poet.

43. ***School of Arts :*** The Madras School of Arts privately established by Dr. Hunter, was taken over by Government in 1855. The course of instruction was similar to that adopted at South Kensington, U.K.

44. *Wheel & Klein :* Famous photographic Company at Madras which in later years became Klein and Pearl.

45. ***C. Sankaran Nair (1857-1934) :*** He was the second South Indian to become

Congress President in 1897. He was a Lawyer and Advocate General in the Madras High Court. He became a Judge subsequently. After retirement he was appointed Member of Viceroy's Executive Council. He resigned from the Council protesting against the Jalianwallahbagh killings in 1919 on which he differed even with Gandhiji and wrote a book entitled 'Gandhi and Anarchy".

46. Indian Garrick : Gurajada's friend, Actor, play write, Director G.C.V. Srinivasacharaiah.

47. *Marathi troops :* Parsi theatre, probably known as Marathi troop, became a bye-word for new audience in urban India. A penchant for song and dance and a love for travelling. Scenes of a make-believe would make their plays immediate success with audience all over India.

48. ***Sowers :*** A Britisher in the service of the Vizianagaram Zamindari as Secretary.

49. ***Justice S. Subrahmania Iyer :*** An eminent Lawyer of the Madras High Court who later became a judge. He was one of the two citizens who gave adverse opinion on the proposed Bill of Ananda Gajapati on the abolition of child marriages.

50. ***Krishnamachari :*** A prominent journalist who edited *Janavinodini* published from Madras.

51. ***Ouida's Fresievas :*** Famous English novelist, whose real name is Mary Loius De Larme (1839-1908)

52. Ananda Sagaram Kruthi - Kruthi a musical lyric form. Ananda Sagaram: the opening line of the particular Kruthi (the ocean of happiness).

53. They all are illusionary myths. They throw human beings into hell. Don't listen to those myths. Byheart the epics. Vishnu puranas are mild, glorious with divinity. Puranas relating to Brahma's are passionate and relating to Shiva are of mental darkness and create anger due to ignorance. One who has inner sight and wisdom does not offer prayer either to Shiva or other gods.

54. Nair : Lecturer in Maharajah's College.

55. ***Narasaraju:*** Brother in-law of Gurajada. "As he got into bad ways in the early life in his village" he was sent by his father Somaraju to Vizianagaram to be educated under the guardianship of Gurajada. But he "formed wrong habits" and was visiting a dancing girl called Podugu Sundari. Gurajada had to go to her house several times to bring his brother-in-law home. One day when police arrested Narasaraju for buying stolen property, he shot himself with a gun and committed suicide.

56. ***Gyan Samaj :*** *Divya Gnana Samaj* (Theosophical Society) founded in 1875. Gurajada though joined the Samaj at the instance of Ananda Gajapati, severed his association with it soon. He was critical of Theosophy in Kanyasulkam and Kondubhattiyam - his incomplete play.

57. అభిజ్ఞాన శాకుంతలం – 3 అం – 8 శ్లో. దుష్యంత వచనాలు.

58. అభిజ్ఞాన శాకుంతలం – 3 అం – 8 శ్లో. దుష్యంత వచనాలు.

59. ***Dhanam (1867-1938):*** Veena Dhanammal, a doyenne of 'Veena' who exercised a staggering influence on the cultural life of the elite of Madras Presidency.

Her extended family of musicians held court in a house that became both temple and boudoir for the rich and famous men of Madras city.

60. This narration is the backdrop for Gurajada's short story 'Matilda'.

61. ***Jalantra suit :*** One of the vexatious litigations of the Zamindari.

62. ***Palle Chenchalrao :*** One of the stalwarts amongst Govt. servants in Madras Presidency. He was chosen as one in the first batch of forty Deputy Collectors appointed in 1859. Later, he was promoted as Post-Master General. He was elected as the Secretary of Madras Hindu Marriage Association which had never performed widow marriages. He was one of the six social reformers who dared to participate in the "Samskara Bhojanam" (dinner) in Madras.

63. ***Cosmopolitan Club :*** A Club of Madras elite started in 1876.

64. ***M. Rangachari :*** Sanskrit Professor. He was a 'traditionalist' who relied heavily on the Sastras in the social reform movement. He was very critical of the methods of the radical group and the Madras Hindu

    Social Reform Association launched by the rationalists in November 1892.

65. ***Sundaram Sastry :*** A Lawyer in the Madras High Court. When the government proposed to introduce Age of Consent Bill in 1890 to curb the child marriages, he questioning the necessity of the legislation, argued that the social evil did not exist at all in South India.

66. Wenlock : Governor of Madras.

67. Any town or rural area other than the district or State headquarters.

68. Here Gurajada expressed his ideas in words rather than in sentences. He scribed 'al' over the word poverty. 'F' over revival, 'al' over position, 'al' over prosperous, 'al' over education, 'al' over taste, and 'al' over English.

69. ***G.W.M. Reynold :*** An insignificant novel writer who is not known even his own country.

70. ***Eurasians :*** Mixed European and Asian descent, also known as Anglo-Indians. This minor community struggling for its identity during East India Company rule, was ill-treated by the Britishers. Living in very poor conditions they approached the officers for help. Instead of showing sympathy for them, the British women, known as Mem Sahibs, used to make fun of them. The community, despite its numerical smallness had long displayed a capacity for organization. As early as 1862 an East Indian Association had been organised in Madras to watch over the interest of the East Indian community, although little was heard of its activities in the ensuing years. With the formation of the Anglo-Indian and Eurasian Association in Bengal in 1876, there were discussions in Madras for the formation of a similar body. However it was not until October 1879 that the Eurasian and Anglo-Indian Association of Southern India was formally inaugurated, largely due to the indefatigable D.S. White, an official in the Department of Public Instruction in Madras. (R. Suntharalingam : *"Politics and Nationalist Awakening in South India, 1852-1891")*

This is the historical background which prompted Gurajada to write a drama about Eurasians.

71. ***Rajamani Chettiar :*** A poet. His works include ***Suguna Manjari*** a book of poetry in the memory of Maharani Vanaja Kumari in 1896 and ***Ganikamani Vilasam*** on Ananda Gajapati's concubine Ramaswami. He was the son of Narahari Gopalakrishnama Chetti, the author of Rangaraya Charitra, the first novel in Telugu. He was the playmate of Ananda Gajapati in cricket, polo, etc.,

72. ***Edgar Thurston :*** Historian, Author of "Castes and Tribes of South India", Madras 1909.

73. ***Vengi (Also known as Vegi):*** The ancient name of the region between Krishna and Godavari rivers.

74. **Srikrishnavijayam :** A kavya by Tammabhupala, a royal poet, of 17th century which contains the pedigree of Pusapati family.

75. **Krishna-Masula canal :** Constructed during 1852-54 by Sir Arthur Cotton on Krishna river originally planned to irrigate 5.08 lakh acres in Krishna, Godavari and Guntur districts.

76. **Krishna District Manual :** Compiled by G.Mackenzie in 1883.

77. Theme for the novel, which Gurajada planned, but could only write a rough copy of three scenes.

78. ***Aunt:*** Tummalapalli Lakshmayamma wife of Venkata Ratnam, who was an employee of Pithapuram Estate.

79. ***Lingam Lakshmaji Panthulu (1830-1902) :*** Scholar in English, Greek, Latin and several other languages. Tutor in English to Ananda Gajapati. His great work on the languages of hill tribes was published by Calcutta University.

80. Lingam Lakshmaji served nine years imprisonment in a case. ("Naa Eruka": Autobiography of Aadibhatla Narayana Das-1930, Page.130).

81. ***Stevens:*** Employee in the service of Vizianagaram Zamindari.

82. Vakalath - Authorization by a client to the Lawyer to appear on his behalf in a case in the court in Law.

1896

January

1st Wed

To prepare an early history of VZM. (Vizianagaram)

22nd Wed

G. Changaiah Pantulu
293, Tambuchetty
BlackTown
Madras.
I.P. Krishna Sami Iyer Avg
Lakshmi Vilasa Mandiram
Triplicane
Madras.

27th Mon

Money due H. S.,
Lease from Rayadu Sastry.

31st Fri

There will not be so much to lose in improving another man's land as in one's own. But when I succeed in taking as much interest in such lands as in my (own), I shall deem myself fair. With H.H,'s characteristic (?) of taking personal interest, one would - a great debt. But to do even without it is real sense of duty.

1896

February

3rd Mon

The Director of Public Instruction (Alfred Burn) arrived by the down train. The Principal received him at the Railway station. The Joint Manager saw him at the Daba Gardens (Visakhapatnam) and drove him to the Phoolbagh.

4th Tue

In his speech at the College, the Director said that he was glad etc. “If our people think that philosophy is a road, it is progressing. I have not been keeping pace with the new. When I returned I may again resume it. 2. My students. 3. Hostels, 4. I am not surprised at the affection and esteem with which you speak of the Maharaja. It is not possible for anyone who knows H.H. not to love him. If he has one fault, it is too much goodness and generosity. But if your students improve intellectually and morally and become good citizens this fault will become a virtue of it is a fault at all, a fault in the right direction to…."

8th Sat

Sounder & Co. Ltd., Bombay. Auto Harps from 5 Rs. to 50 Rs. each. (Share market details - numbers leftout. Eds).

14th Fri

Spoke to the Joint Manager about the Wenlock Memorial. Took his permission to draft letters in his name to whom- so-ever I pleased.

28th Fri

Gave 2 Rs. to Balarama Row and sent him to Chicacole (Srikakulam) with advice, etc.

29th Sat

Saw Balijepalli Suryanarayana Pantulu *garu* and took promise of support with vigour to the Wenlock meeting at Vizag. Saw Venkanna pantulu *garu* about the same business. Glad to find that he spoke more favourably to me about the monument than he did to Ramanujachariar. I asked him to preside. He had no objection, but said that he would try to induce Mr. Miller to preside. Gave 1 Rupee to the story telling Brahman. 1 ½ Rs. Cards.

1896

March

1st Sun

2-1-0 one sweater, 2-2-0 another, 2-0-0 for the sodas, 3-1-2 biscuits and swiss Milk, 0-6-0 *Bandi* (cart) charges.

2nd Mon

Held a memorial meeting at Chicacole (Srikakulam) which was a great success. Took estampages at Gujaratipet great mosque and *Arasavilli* (Arasavilli : A place in the present Srikakulam district where the famous temple of Surya (Sun) is situated). There was some difficulty at the last moment. Mr. Bapiraju "the leading Vakil" was in a hostile attitude. I discussed with him and induced him to move the resolution and after a long speech he came to me and said “you have converted me.”

4th Wed

Started for Sompeta.

5th Thurs

Left Sompeta for Chatrapur. Found at the Railway Station the Sub Registrar, Kanakaraju, an old student of mine, who was very attentive to me and promised support. The 'Standard' is everywhere. I saw a copy with him.

Chatrapur. Copied an inscription in the mosque.

6th Fri

Saw the Sub Magistrate, and the Tahsildar (Tahsildar-A Urdu word for Revenue officer) who were very cordial and enthusiastic in their promises of support. They are on the eve of *Jamabandi (*Jamabandi - Decision taken on Reconciliation of land Revenue collection in a final meet of the *Fasli* year.). Asked me to come on my way back from Chatrapur.

12th and 13th Thurs & Fri

What is the a/c of the owner?

Self-willed – no repairs.

Dry 200

పుష్య శు ౧౫ కలకత్తా

మాఘ శు ౧౫

మెట్టు సంక్రాంతి (According to Indian Calendar - Pushya Shuddha - 10th month, Magha shuddha - 11th month).

Magistrate రోజాలకి (?) సారధినాయుడు (Rojalaki Saradhinayudu - Saradhinayudu for roses).

45 last year

38 before that

47 before that

20 *Garesas* under the tank.

10 x 10

ఖర సంవత్సరములో కూడ మంగలిగుట్టలో నీరుండెను. ఇంత నీటివాగుగల చెర్వు యక్కడ లేదు. (Khara Samvastaramlokuda mangali guttalo nirundenu. Intha nitivagu gala cheruvu ekkadaledu - Even in the year of Khara there is water in Mangali Gutta. There is no other pond with abundant water levels).

14th Sat

Meeting at Samarlakot. ¾ Rs. Cook vegetables, 50 coconuts.

15th Sun

కఱ్ఱ మూడు మూర–రాముడు కఱ్ఱ (Karra Mudu Mura - Ramudu Karra - Measurements).

10x10 కఱ్ఱలు There is a small coconut *tope* 13 ½ yards base of the tank bank 178 acres. Lay in 55 – 55 yds. × 11 yds. – 605 yds.

16th Mon

On the way though the coachman not (...).

అసర్త చెరువు (Asarta Cheruvu - Asarta pond) 20 miles.

1000 నారకట్టు (Nara Kattu - Bund)

1000 repairs.

17th Tue

(A sketch by Gurajada. Eds.)

18th Wed

పొర్లు Govt. నగ్గుగంతవాని మెట్టు నాలుగు గరిశెల (?) (Porlu Nagguganthavanimettu nalugu garisela - Measurement of land).

19th Thurs

(A sketch by Gurajada. Eds.)

21st Sat

Started for Elamanchili from the end of the big tank bund. There is a son-in-law who gives information to others and spoils business. Viyyanna Pantulu offered 43000 for గంగాధర (Gangadhara - A name) Mr. Chalapathi Row Pantulu saw the land and offered 75000. బోసందు (Bosandu - Agreement of land) is correct here. బోసందు might be Bhusandhi.

(బొమ్మనహళ్లి – బ్రాహ్మణపల్లి) (Bommanahalli- Brahmanapalli - Name of a place)

22nd Sun

Vemuri Venkateswarulu bought కాపగొాద వలసను (Kapagoda valasanu - A place) income 600. They said, it fetched 1000- Bought for 24000 Rs. The Govt. ordered that the value of a *gars* of income is 40 Rs.

1896

April

8th Wed

Send Mr. Balaiah.

23rd Thurs

P.V.R. & Sons Music Harmonium.

26th Sun

Started for Berhampur by the morning train.

5 Rs. to Kameswara Rao.

5 Rs. To Sastri.

1 R. to the peon.

2 Rs. Refreshment Room.

½ R. to Coachman.

1896

May

1st Fri

There is a (...) with pendant golden flower clusters on the road (...) green and bamboo bushes on the tank South bund. The last almost touch the surface of the water.

2nd Sat

The Amin

See the big Zamindar, Sompeta.

3nd Sun

Camp Sompeta.

Obtain a map of Jalantra. Left Sompeta for Vizianagarm.

$2^1/_2$ Rs to Ramudu.

1 R to Rangaswami naidu

15th Fri

Refreshment Room. Kupur's Bill

16th Sat

Dream the previous night-telepathy – death of the Chota Maharani. Last night I dreamt that I was weeping on account of some mishap that befell the Maharajah. I saw the Maharaja in my dream. My mind was not quite at ease in the morning, but what my consternation was when at 11 a.m... Suridu rushed in with the sad news of the death of Her Highness the Chota Maharani ***(Chota Maharani :*** Vanaja Kumari Devi, wife of Ananda Gajapathi.) Sahib. I could not at first believe the bad news but as I was told that there was lamentation at Kumar Pratap Singh's, I went to console him and try to advise courage. Saw him again in the evening.

17th Sun

Kumar Sahib left for Madras?

Called at Pratap Singh's in the morning and again after dinner when I took with me some refreshments for his use on the way.

27th Wed

సగ్గుబియ్యం (Saggubiyyam (Sâgobam);, పంచదార Panchadâra (sugar); , బేడలు Bçdalu (dal), కంబారుతాళ్లు Kambaruthallu(kambâru rôpes), తంబాకు గట్టు Tambâku gattu(Tobacco), తుళ ఇంగువ Tula Inguva (Asafoetida), ఉల్లిపాయలు(Ullipâyalu (Onions).

31st Sun

వంశవృక్షం. The money with which the land was improved belonged to the daughters.

1896

June

5th Fri

Began work in the Samstanam's Huzur office (Gurajada worked as clerk in Huzur Office for a brief time. Eds.)

7th Sun

Examined each book and statements in possession of Kotapalli Chalapati Rao Pantulu. The forms must be considerably altered to render the accounts clear and less cumbersome. As they are, the work of checking is difficult. I have written to the Regn. Office for the forms in use in the Pithapur Estate under Court of Wards. Here the headings are too many.

1896

July

20st Mon

Started for Tilari at 7-15. Arrived at Tilari (...) now to take ticket for Kotabomali. Arrived at 11-30. The station is 4 miles between backwater and the coast. Less than (a) mile distance. Children …….. all wonder the *sawari* (Sawari - Carriage) and one fled in fright. Got behind an old woman….

21st Tue

1-10 started for Jarjange.

22nd Wed

గంగారామ్ గ్రామము తాలూకు రాజు ధాన్యం యిచ్చాడు. మాదలచోళ్లు, కుంచెడుచోళ్లు వగైరా తొలకరి. (Gangaram Gramamu Taluku Raju Dhanyam Icchadu. Madalchollu, kuncheduchollu vagaira tolakari - Raju of Gangaram village gave Madalachollu, Kundheduchollu variety of rice, gram). How nice if a తొలకరి (Tolakari - First showers of rainy season and to start agriculture operations) is formed. Irrigation. Gazette. Useful information. అంతన్నాను. జాము చేసినడు (Anthannanu. Jamuchesinadu - meaning not clear. Eds.)

23rd Thurs

Went to Vanavishnupuram. The land is fertile and very extensive. The large irrigation tank in the village has water always, even in years of active scarcity. Ourselves from here–Jerjange. Surcharge rate at 45 at *Sankranti* (Telugu festival) 30/-.

24th Fri

A difference of a 3rd between Govt. *Sist*. And *Inam sist* (Govt. Sist: Land tax levied by the Govt.; Inam sist: Land tax levied by the Zamindar). On it is offered 35000 Rs. for Jerjangi.

1896

September

11st Fri

Saw Mr. Gillman and spoke about K.V. and other matters. Saw some very fine photographs taken by him of the ruins of Hampi (Hampi : Historical place (now in Karnataka State). He wants the loan of a photographic camera obtained (...) transfer of a dew. Executed a pronote in favour of the *Samsthanam* for (…) for received payment.

1896

November

7th Sat

Guards 10.

Secunderabad 5-30. The Govt. Pleader turned up with Wills Bud, reported S –

Hyderabad.

Wadi under H.H.'s orders 10. 12 to guard etc. A walk with Mr. D.

18th Wed

Hari Vaidyanatha Sastry, Gayaputra Vara Sitaram.

1896

December

3rd Thurs

The week has been uneventful one in the share market. The attention of operators being diverted to Govt. papers which owing to Frontier trouble and anticipated dear money both here and in London is likely to be subject to considerable fluctuations for some time to come. Operators in the share *Bazar* are not disposed as they were a week ago to hold paper up and the Shroffs bearing in mind the hopes they sustained last year by carrying over a week. Holders are now demanding wider margins inspite of these factors & C.

1897

January

1st Fri

Fancy Dress Ball. H.H. delivered a speech which was pronounced as excellent. Mr. Hume, the Collector, replied in complimentary terms.

2nd Sat

Highness took me to the Theatrical at the Cantonment. Maharaja Holkar's visit.

H.H. took me in his own carriage to the theatrical at the merriment camp. I wore a new black coat from H.H.'s. The play was 'Caste'. The acting was good. Mr. Rawson, our Civil Judge, as the drunken speechifying rascal, father of the heroine was perfect. Polly was an elf and angel – had the spirit of an elf and the heart of an angel.

3rd Sun

A music party at the Hd. Manager Sahib's to honour the retiring Dist. Munsiff and the Joint Manager[1] on whom the title of *Dewan Bahadur* has been conferred by the Government. Presented a copy of my play (Kanya sulkam the first edition) to the Joint Manager and apologised for the inconsiderability of the gift. He said, "Do not say so, You have given me your heart. I am sure of that – and that is a great gift."

4th Mon

H.H. Holkar[2] pays his Chief Officer in circuit whom he calls 'Vakil'. 43 Rs. a month! H.H. the Holkar took 3 dancing girls from the place and sent them back from the Godavary.

5th Tue

A quarter of a century in Vizianagaram. "There is little richness of implication in his expression."

Thackeray

6th Wed

July	3rd class
	4th class
75	Upper 4th class
76	Fifth class
77	Seventh class
1878	Seventh class
79	8th class

(Do these years denote Gurajada's schooling?. Eds.)

19th Tues

About the house.

20th Wed

No.5

21st Thus

H.H. went to Tilari to meet Mr. Willock.[3]

Wrote to the Sub-Magistrate accepting Bench-magistrateship.

H.H. went to Tilari to meet Mr. W. Havell there.

22nd Fri

Gone to U. Bapiraju Pantulu *garu*. The record in the *Akkivalasa* case.[4] Copies of judgment.

1. Mr. Turner's arrival.
2. Max Muller. "What India Teaches us."
3. Evening engagement with Chiranjeevi.
4. Balaramaswamy's accounts.

23rd Sat

దీనబంధు (Dinabandhu - A Telugu journal) A Madras paper. 77, Annapillai St., Minakshi Vilasam Press.

27th Wed

1. Rajamani Chettiar, the great R comes by the morning train tomorrow. Tell Sitaram.
2. Madhava Rao's Affair.
3. Proprietor's tutor.
4. The forms for Accounts with public *Cutchery*.
5. Send intimation to Mr. Stevens.
6. Write to Cherukupalli Jagannadham.
7. & to Sivarao pantulu garu.[5]
8. Notices to the College, the Hindu School and the offices.

28th Thurs

Dr. Bennet.

1. Ramaswami's matter confirmed[6]. Cocanada people.
2. Spoke to Dewan Bahadur about Bobbili.

29th Fri

Maharajah Holkar telegraphed for the (three) fairies (Dancing girls).

పీతల అప్పాయ (Pithala Appaya - Name of a person).

Speak of him to the Municipal Secretary. Saw Dr. Bennet. Took one package of tea from Mrs. Stack. Rs. 1/8. Sent Sanyasi to Jarjangi.

30th Sat

Sent *Kanyasulkam* to the Review weekly of Madras.

1897

February

1st Mon

Gangadhar Balakrishna Gadre. School Master. Sarada Sadan. The 2nd class Magistrate's Court of Tekkali taluk with a request that the whole record of calendar case No. 406 / 1888 on the file of the said court to be sent through a clerk.

2nd Tue

Witnesses :

1. లక్ష్మీకాంత పట్నాయక్, కోటబొమ్మాళి (Laxmikanth Patnaik, Kotabommali)
2. నంబూరివాసి నాయడు, యలమంచిలి (Namburivasi nayadu, Yalamanchili)
3. కల్లి అప్పలనాయడు, డిటో (Kalli Appalanayudu, Yalamanchili)
4. కవిట చినజోగులు, డిటో (Kavita chinajogulu, Yalamanchali)
5. కవిట అప్పలనాయడు, గుంజతోవ (Kavita Appalanayudu, Gunjathova)
6. ఎన్ని చౌదరినాయడు, రంపహనుమంతపురం (Enni Choudarinayudu, Rampaahanumanthapuram)
7. వుద్దండరావు నారప్ప, పాలవంగారి పురం (Uddandarama, Narappa Palavangaripuram)

3rd Wed

మరమ్మత్తు లెక్కలు (Marammatthu Lekkalu - Repair Charges)

4th Thurs

Classical Dictionaries for the Principal.

Macualay. Vol. VII.

5th Fri

జరజంగి దగ్గిర కొత్తపేట అనే ప్రొప్రయిటరీ గ్రామం. తిమ్మరాజు శివకాశి పంతులు గారి వల్ల పరదా భావన్నారాయడున్నూ రూపాయలు ... రా.... (Jarajangi daggira kotthapeta Ane Proprietary gramam Thimmaraju Shivakasi pantulu gari valla parada Bhavannarayudu... Propriotory -)

Tiffin in Motimahal.

10th Wed

Go and talk to Chiranjivi.

Meeting at Bimili. His Highness delivered a very good speech according to the testimony of Mrs. Turner and Mrs. Stevens to whom the report travelled.

11th Thurs

(H.H.) To me: Do you know why I love Turner?

(I) About introducing Lord Mussel etc.

H.H: I am a radical

I told S.H.G.T. because there is more chance of your forgetting the Butler than of he forgetting you.

14th Sun

The Commander-in-Chief arrived by the morning down train and was received at the Railway Station by H.H. with a guard of honour etc.

15th Mon

The Salute was fired this morning having been omitted yesterday as it was Sunday. Tiffin at 10O'clock in the Moti Mahal. Received again from Sitarama Swamy Daroga[7] under the orders of H.H. for use in Jerjangi.

24th Wed

Hearing of the Akkayavalasa (Akkavalasa) case. గుళ్లపల్లి వెంకటేశం గారు (Gullapalli Venkateshamgaru - A name)

1897

March

10th Wed

All the money taken before this was for

1. Card playing 18 Rs.
2. Story books 5 Rs.
3. Expenditure at the Railway Station 10 Rs.

11th Thurs

2 Rs. for cards. She asked for 20. I gave one to her. What remained of the rest I deposited with Munisami.

20th Sat

2 Rs. Card playing. Two soda water bottles.

31st Wed

2 Rs. to Balaramaswamy. 6 Rs. to Papaiah. 2 Rs. to…. (rest not legible - Eds.)

1897

April

4th Sun

20 Rs.

4 Rs. for 2 of Venkataramana

To (...)

For Saradamba

since

Rs. 77-0-0 - Balasami

Rs. 40-0-0 - Venkataramana

117-0-0

8th Thurs

90 Rs. of which 40 to Venkataramana.

10th Sat

100 Rs. Travelling expenses of Saradamba

Old travelling	77	Rs.
Three weeks 10 each	30	Rs.
(….) Present	120	Rs.
(...)	18 ½	Rs.
	245 ½	
	3	
	248 ½	

11th Sun

40 Balance of (...).

100

120 (....)

260

248 1/2

11 1/2 (gave to (...)

10

1/2 (....).

12th Mon

Rs. 10 (.....)

1897

May

1st Sat

* ముప్ఫై రూపాయీలు జమలో చూచుకోవలెను. (Refer Rs. 30 in credit)

10 బలరామస్వామి (...) (Name of a person)

4 రామస్వామి వివాహం మాటల తాలూకు (Regarding Ramaswami marriage talks)

Left for Madras about this time.

5 సన్యాశి (Sanyasi (...).

2nd Sun

Drew Rs. 1000

Two memorandums.

Drew 320 Rs. - notes from the Daroga.

Deposited with him, belonging to Ahmed's, given by Ramaswami.

Gave her 300 notes.

520 Rs. her own account.

To Venkatramanadas[8] 500 Rs.

3 Telegrams.

30, 22 sent 10 N.

4th Tue

చన్నపట్నం (Chennapatnam) Peddinayanipeta, సాంబయ్య వీధి (Sambaiah Veedhi) No. 30, కోనేటి రామతిలకంగారు. (Koneti Ramatilakam garu)

5th Wed

Sunkayya

R 36 2 due to him.

37 due to him

R. 1

25 Rs. now taken.

Due to him.

22nd Sat

Not legible (Eds.)

23rd Sun

His Highness[9] expired at about 3 in the morning.

1897

July

11th Sun

(not legible Eds.)

21st Wed

9 Artistic Japan.

10 Duke of Clarence in Southern India.

11 Prince of Wale's tour.

12 The English Illustrated Magazine. Yrs. 86-87

13 Rice Indian grown.

14 Agincourt's History of Art.

22nd Thurs

The *Vardhanti* (Death Anniversary) of Prince Arjoon Singhji. Asked to ascertain if *sist* is being collected.

24th Sat

1. The people of India. 4 Vols.
2. Celebrated pictures at – (...)
3. Picturesque Europe.
4. Beauties of Clouds.
5. Princes Imperial India.
6. India and its Native Princes.
7. Illustrations to Forbes' Oriental Memoirs.

26th Mon

Fine to Krishnam 2 as. for not working at the punkha.[II] *(Punkha - Fan)* Ramayamma *garu* (....).

27th Tue

Sent Memorandum to the Manager Sahib to get back pianos and harmoniums from Underwood.

చన్నపట్నం శూళైరొటుగ తంగం తిరువేంగళము ముదలి వీధి, 17 నం॥ యింటిలో మునుస్వామికి యిచ్చెదనని వ్రాయునది. (Chenna patnam sulairotuga thangam Thiruvengalamu mudalividhi, 17 number intilo Munuswamiki icchedanani vrayunadhi- Address of Munuswami in Madras. Tangam Tiruvengalam Mudali st. in Cholai area).

28th Wed

P: Her Highness a nazib (Nazib : Urdu word : Person born in a noble family) on Narasamma garu to accompany one that is clever.

1897

August

3rd Tue

At 35 past 5 Ramayamma delivered in my presence currency notes to the value of 1,000 (Rupees one thousand only) to Vydyula Jagannadha Rao Pantulu.

8th Sun

Ramayamma garu gave into my hands 30 Rs. (Thirty rupees) to be delivered to Sitaramaiah as charity, he having begged her to help him to perform *Shashti purthi* on attaining the age of 60 years.

18th Wed

Motilal left .

22nd Sun

I

1,40,000 One lac forty thousand rupees.

Yielding an interest of 700/- per month, six months interest due by the end of this month, i.e. four thousand two hundred 4,200 Rs.

II

10,000 Ten thousand, dated 15th April int.(interest) to the end of Aug. amount 225

For 135 days 4 m. ½ m.

(NB. per day 1-10-8)

III

(7000 seven thousand, April 6)

147 days at 1-2-8 per day	171-8-0
	4,596-8-0

B.O. Four thousand five hundred and ninty six and eight annas only interest due, on three items.

Other items.

Item IV

Running for four quarters

17,000	Seventeen thousands

Item V

10,000	When Turner left.
7,000	Another occasion.
2,000	A third occasion.
19,000	Nineteen thousand.

24th Tue

1,40,000	-	Lakh forty thousand.
10,000	-	Ten thousand
7,000	-	Seven thousand
17,000	-	Seventeen thousand
19,000	-	Nineteen thousand
1,93,000	-	Total original.

4,596-8-0 part interest upto 1st September, 97.

1,97,596-8-0 Total.

(Sd.) G.V. Appa Row.

Turner must have left on 12-2-97. The interest runs for 200 days by 1st September next. So int. (interest) will be

333-5-4
4,596-8-0
4,929-13-4

Was asked to deliver 130 Rs. and odd to Swami.

26th Thurs

Letter	Post card.
½ oz	1 a. single.
2 ½ as.	2 a. reply.

Paper ½ anna for 2 oz

27th Fri

15	The English illustrated Magazine for	86
16	-do-	for 90
17	-do-	85
18	Glimpses of the World.	

1897

September

11th Sat

Her Highness's telegram to Govt. was dispatched. Copy being sent to Baliah Naidu garu. The draft was in the hand of Krishnamurty with the corrections by the Joint Manager.

12th Sun

V. Jagannadha Rao told me that he has been ordered to inform all the clerks, who are to note it down, that 48 Rs. being the pay for eight months of a Hindusthani woman servant, at 6 Rs. per month, due upto the end of last శ్రావణ (Sravana - 5th month of Indian Calendar.) has been given into hands of Ramayamma *garu*.

27th Mon

Fine to the Washerman ½ R. and to the ironer $^1/_4$ R. for the bodies smelling dirty. Order communicated through Ramayamma *garu*.

1897

November

11th Thurs

Mr. Willock[10] took charge.

12th Fri

For 20 pieces of linen for wearing at Puja-Linen kurtas white. Challis.

13th Sat

Ordered from Watson & Co., 24, Municipal Market, Calcutta, for reading magnifying glass, size A about 1 ½" diameter. Rs. 7 and Rs. 10

20th Sat

H.H. went to the late Maharajah's quarters (Ata) and had a look into the Fosa Khana. (Fosa Khana - Retiring rooms or Circut House)

21st Sun

Again today.

26th Fri

Telegram to A. W (Watson) & Co. reminding about lenses. Ordered magnifying glasses, one size 'A', one 'B' 13th inst. Expedite dispatch.

30th Tue

140	
10	in camera Joint...
10	
7	
167	

20 – H.H. M (money) not to be included in counting interest.

1897

December

8th Wed

The commencement of College exams.

Paid. 3 Rs. to Bhatraju[11]

9th Thurs

Paid 12 to Bhatraju for having given up his claims to original palmleaf records containing *"Govinda Sisamalikas"* (Devotional poems.). Paid in all between 30 & 40 Rs.

10th Fri

1 Anna excess telegraph charge.

4 anna coolly.

11th Sat

31-7-2	మహమ్మదల్లి (Mohammad ali)
8-13-2	మహమ్మదీయునికి (Mohammadiyuniki - to a Muslim)
40-4-7	

పట్టు పంచల చాపు (Pattu Panchala chapu - Silk attire for Indian men). Yellow.

బుర్నిసు (Burnisu - Blanket) Red.

Garment

Satin

Flower satin yd.	1-4-0
Plain.	1-6-0
S	1-2-0

12th Sun

Wrote to Vizag for wool $^{1}/_{4}$ lb. blue with white stripes.

14th Tue

Wrote to the Assistant Vakil for two packets of white and two packets of pink wool.

15th Wed

చిట్టిబాబుగారికి *(Chittibabu :* Vijayarama Gajapati's name before adoption) సాటిన్ కోటుకు/పైయిజామా (Chittibabu gariki Satin Coting / Pajama for Chittibabu (Vijayarama Gajapati) Gave 2 Rs. to D. Jagannadha Rao Pantulu garu for the wool obtained from Vizag. (Some accounts not legible. Eds.)

16th Thurs

Summoned as Assessor to the Principal Govt Agent's office.

17th Fri

Wool arrived from the Assistant Vakil with a letter. Four packets white and four pink.

18th Sat

The adoption ceremony took place today at 9-45 a.m.

20th Mon

Was sent for by Willock and severally talked for not having submitted the report on the Jerjangi transaction.

22nd Wed

On a petition sent by the *ameena* of Gangaram seeking urgently orders about estimating crops, the Hd. Manager endorsed. "I know nothing of the petitioner or his appointment, presumably, Mr. Apparao,

the Epigraphist knows everything about the Estate. Represent.” There on Mr. Willock endorsed, “Appa Rao to prepare a full note at once on the transaction.”

23rd Thurs

Wrote to Mr. Willock reporting on the petitions and promising the memorandum in two or three days. In the absence of records I said, "I could send only an imperfect report". Mr. Willock endorsed. "Then go to the *Samsthanam* office and prepare a proper memorandum without fail.

25th Sat

Article in *the Hindu* about the adoption.

26th Sun

The Manager said that Mr. Willock wanted to see me at the Phool Bagh on Monday morning.

27th Mon

Mr. Willock treated me roughly. He asked me, “Why don’t you prepare the memorandum?”

“The records are in the office, Sir,”

“Then write what you know. You go and trouble the office people for useless papers.”

“No Sir, I troubled nobody, In fact nobody turned up. If you only wanted me to put to writing what I know, I could have done it already.”

“Then do it at once.”

“I am sorry, Sir, You seem to be offended. I never meant it.”

He : "That will do. Prepare the note.”

“I shall send it to you tomorrow. morning.”

29th Wed

Sent the report to Mr. Willock in the morning at 5 a.m.

31st Fri

This has been a disastrous year to me. On the morning of the 23rd May, His Highness, the Maharajah of Vizianagaram, whom I had loved

dearly – dearer than father, mother, wife or child, expired. His character, his personality by its unalloyed goodness, sincere kindness and godly truth, commanded unselfish loyalty from the most advanced minds. Our lives were intertwined with his. I could do anything for him, anything that he ordered. A great light has passed away from the world. But I am not forsaken, treated very kindly by the Maharajah Kumarika very very kindly. God bless them.

Memo

వడ్డాది వెంకటరావు పంతులు

అక్క తలలు (?) గ్రామములో నాకు విజయనగరం డి.ము. కోర్టుఫయిల్ 1887 సం. అపీలు నెం.173 యపై (...) శి చిల్లర య॥ విశాఖపట్నం డి. మన్సబు కోర్టు ఫయిల్ 1891 దాఖల్ నె 923రు.

యీ నెంబరులో నేను (ఫయిలులో కొన్న (...) యీ రోజు కోర్టు వారంటు (...) 1891–26–3/4 (...).

1898

January

10th Mon

Paid to K.C. Narasingarao Pantulu garu Thirty Five Rs. being the price of the horse which I purchased from him.

11th Tue

Lent my copy of the Vizagapatnam Dt. Manual to Mr. B. Suryanarayana Pantulu for the use of Mr. Willock, Returned.

14th Fri

Gave to Mr. Willock copy of a telegram received from B. Balaiah Naidu by Her Highness, last September about a diamond brooch of His Highness in his possession.

15th Sat

The tailoring department delivered through Venkataswami six shirts for the use of the minor Maharajah.

16th Sun

Ordered to see that the Fort premises is kept clean. Sent for the scavenger to Sanjivarao Pantulu garu. Report about the *mali (*Mali - Gardner). The one *Garsi* (Measurement) of paddy. Papayya's quarter rupee get Sulphur ointment. Kanda Brahmin Temple St. V. Sastry's address. 32, Sivarao Street, Triplicane.

17th Mon

Delivered to Mr. M. 8 Rs. given into my hands the other day on a certain purpose.

20th Thurs

విట్టుగూడ్ల విషయము (Vittugudla Vishayamu - meaning not clear)

21st Fri

Sent a Money Order for 32 Rs. to G.C.V, Srinivasa Chariar, Mylapore, Madras.

22nd Sat

Eclipse of the Sun.[12] Two goldsmiths are to be employed during the eclipse to make rings of a mixture made of gold, silver and copper, as many as could be made during the eclipse. 12 Hrs. – 20° – 12°. Vizagapatam. Point of 1st contact on *Sani* (Planet Saturn). Dis 64 30.7 W

Eclipse ends 15 Hrs. – 8° – 54° point of last contact. N. 45^0 – 40.7^0 east.

26th Wed

Sent a Money Order for Rs. 21/7 to S & Co., Madras.

30th Sun

Sent a copy of my testimonials to Narasingarao Pantulu mamagaru (......).

1898

February

1st Tue

36 Rs. Thirty six rupees given to a Hindustani woman, once in six months. Last payment was on the 12th September, 1897.

17th Thurs

From Vizag up trains.

Ar.	Dep.
1-42	2-2
18-00	18-22
Local	
9-47	10-7

From Vizianagaram down.

17-34	18-1
23-2	23-22
Local	
13-30	13-50

18th Fri

Postpone water tax till supplies.

Vizag.

Excellent site for harbour (but facing the south). Governor arrived Vizag 7-15 p.m.

19th Sat

Saw Dr. Browning. He went to the Harbour. I was there.

20th Sun

1. Photographic negatives. 2. Papers concerning land.

Returned to Vizianagaram in the train in which H.E. arrived here. Drove straight to the Fort with Dr. Browning and saw him at the Phool Bagh.

1.Photographic negatives. 2. Papers concerning land.

21st Mon

H.E. at the palace. Left at about 3 p.m.

22nd Mon

(Not legible - Eds.)

24th Thurs

యిదివరకు యెంత యీ రెండు బాపతుల క్రింద కర్చు అయినది. (A/c not produced here Eds.)

25th Fri

Ramayamma garu paid to the Dresser Sahib 475 + 90 = 565 Rupees. (Nos. of currency notes noted on 25th & 26th omitted here. (Eds.)

27th Sun

I. 1. తీగ (Tiga - thin necklace) 2.నున్న కడియం (Nunna kadiyam- smooth Bangle) 3.కెంపులతో తాపిన పతకంగల మూడుపేటల పలకసర్లు (Kempulathothapina pathakam gala Mudupetala Palakasarlu - Three chained necklace with ruby pendant) 4.పతకం లేకుండా పలకసర్లు ఆరువందల రూపాయలు (Pathakam lekunda palakasarlu - Chain without pendant - six hundred rupees).

II. 1.కంటె (Kante - Close necklace) 2.వడ్డాణం (Vaddanam - waistelet) 3.తీగ (Tiga - thin necklace) 4.డిటో (Tiga - thin necklace) 5.డిటో (Tiga - thin necklace) 6.కంకణాల జత (Kamkanala jatha) 7. బాజు బందులజత. యేడువందల (వడ్డీ) రూపాయలు. (Bajubandula Jatha a pair of armlets worth Rs. 775/-).

28th Mon

రావిపాడు

నూకపేట

గుడిచిన్నపేట

ఉప్పతిపేట

వెంకన్న పేట

యలమంచిలి

(Names of villages Eds.)

600 dry amanat

800 (...) - do -

140 grazing

180 acres

Waste and dry land

400 acres good land

పాలుభూమి(palu Bhumi)

10 grazing (...)

1898

March

1st Tue

యలమంచిలి (....) పొగాకు

April

8st Sat

Send Mr. Balaiah.

11th Fri

(Train Timings Not produced. Eds.)

12th Sat

అప్పు (...) భుక్త యప్పుయ పరంగా to యేడునూరుల రూపాయలు పంపించి 27 ఫిబ్రవరి నాడు (...)

23rd Sat

Rupees 80, music Harmoniums.

24th Sun

1. Bidhu Bhushan Das.
2. Paper fee printing 10 Rs. 6 As.
3. Srinivasachari.

26th Tue

Started for Berhampur by the evening train.

27th Wed

At Berhampur heard from the Dy. Collector that Mr. Taylor will be here tomorrow. Gave 2 Rs. and odd to Restaurant.

28th Thurs

Saw Mr. Wolfe Murrey[13] in the morning.

29th Fri

Saw Mr. Taylor.

30th Sat

Saw Mr. Wolfe Murrey.

Two Rupees inam. One to bandiman.

1898

May

1st Sun

Camp at Kanchili. There is a సోనార్ గొచ్ఛా[14] with pendant golden flowers clusters on the road. చింతలు కొన్ని వెదుళ్ళు మరికొన్ని (Chintalu konni vedullu marikonni - some tamarind and some bamboo trees) green and bamboo bushes on the tank south bund. The last almost touch the surface of the water.

2nd Mon

The Ameen (...) Sompeta.

3rd Tue

Camp Sompeta. Obtain (a map) of Jalantra. Left Sompeta for Vizianagaram.

12th Thurs

శుభం

చి॥ నానమ్మ వివాహం (Nanamma Vivaham - marriage of Nanamma)

చి॥ బాబు ఉపనయనం (Babu Upanayanam - Gurajada Venkata Ramadasu (Son of Gurajada) religious ceremony).

14th Sat

సదస్యం (Sadasyam - A ceremony after marriage).

1898

June

15th Wed

Refreshment Room Keeper's Bill.

23rd Thurs

(Not legible. Eds)

24th Fri

I was sent by H.H of Rewa to take some ryots to the Manager for the settlement of a Revenue dispute. When I went to W.(Willock) he kept me waiting for a pretty long time and then went to Mr. W and having returned from him told me that W wanted me. I went and asked him. W turned round and said, "Well that is it." I said, I was asked to take these ryots to the Manager. I knew nothing about the matter myself"

W: Why did you want to see me?

I: I did not want to see you.

W: It is I that should take action in the matter, not the Manager. Why did you go to him? I will not allow such things (...).

I: (Farmers like this) I know nothing of this business Sir. Rewa Maharani asked me to take these ryots to the Manager which I did.

W: I know. You are at the B (bottom) of this. You will have to be c-t (cut) of your c-t (contact) in future.

I: I assure you sir, I know nothing about the matter, By God. I am very sorry you have formed such an i - n (impression).

W: You may go.

(Rest not legible. Eds.)

1898

July

4th Mon

N.C. paid 1200 + 200 + 58-13-0 and took back the jewels we brought on 6th February, 1896.

20th Wed

మూడు తులముల తొమ్మిది అణాపరకకు ఒక గురువింద గింజ తక్కువ (Mudu thulamula Thommidi Anaparakaku Oka guruvinda ginja takkuva - Measurement of gold).

27th Wed

Took 20 out of which 19 were sent to mother (the other day). Today Rs. 5-6 to the postman, being subscription to అముద్రిత గ్రంథ చింతామణి. (Amudrita Grandha Chintamani.)

29th Fri

12,000 given to the Shroff.

31st Sun

A pronote (of hand) was executed by Mr. W.K. Willock, the guardian in favour of H.H. The Maharajah Kumarika (Rewa Rani) for 25,000, Twenty five thousand Rupees, which Her Highness has advanced to the *Samsthanam* at 6% interest (six) per annum.

1898

August

3rd Wed

Sent reminder orders of H.H. The Maharani Saheba a sowcar named సకినేటి జగన్నాథరాజు of Pachipenta.

4th Thurs

(Not legible. Eds.)

19th Fri

(Not legible. Eds.)

20th Sat

From mother (lent) 100 Rupees on a pair of gold wire bracelet with two gold heads to each, weighing about Seven tolas including the weight of the lace (....) beads.

1898

September

1st Thurs

Saw Mr. Gillman. Spoke about photographs from Hampi. Sanku Appanna affair.

5th Mon

(Not legible. Eds.)

11th Sun

Saw Mr. Gillman. Spoke about K.V. and other matters. Saw some very fine photographs taken by him of the ruins of Hampi. He wants the loan of a photographic camera.

(Rest not legible. Eds.)

13th Tue

Cowle price for Narasamma.

14th Wed

Sent letter to Mr. Gillman.

1898

October

15th Sat

Polo Tournament.

24th Mon

(The first two lines not legible. Eds.)

Vijaya Dasami. (Indian festival) Raja received presents and fruits from servants.

The Sabha Papers.

28th Fri

H.H. the Dowager Maharani saw Mr. Ramanujachari (Principal, Maharajah's College)

1898

November

3rd Thurs

Sabha Dress. Coconut oil.

4th Fri

Will executed by Her H., Dowager Maharani.

5th Sat

Started 9-55 A.M. for Benares.[15]

6th Sun

(Not legible. Eds.)

7th Mon

Guards - 10. Secunderabad 5-30. The Govt. Pleader turned (...). Wadi under H.H. orders (...). (Rest not legible. Eds.)

8th Tues

(Not legible. Eds.)

9th Wed

Bhusaval. 7.30

(Rest not legible. Eds.)

13th Sun

Maharaj called on Balu Mokshadas Mitra at Benares.

18th Fri

Hari Vidyanath Sastri - Gayaputra. Cale Sitaram Allahaad.

26th Sat

(Not legible. Eds.)

28th Mon

7/22 52801 - Rs. 100/-

2nd June 1896

cal share list

Govt paper $3^{1}/_{2}$ $^{0}/_{0}$

94/6 3% 96 and 97

Rs

85/

29th Tue

94/5 closing 94/4

94/10, 94/8

Calcutta Share list 94/4 $3^1/_2$% small gain

3% 85/-

30th Wed

Son of the Maharaja of Benares called.

1898

November

3rd Thurs

Sabha Dress. Coconut oil.

4th Fri

Will executed by Her H., Dowager Maharani.

5th Sat

Started 9-55 A.M. for Benares[15]

6th Sun

(Not legible. Eds.)

7th Mon

Guards - 10. Secunderabad 5-30. The Govt. Pleader turned (...). Wadi under H.H. orders (...). (Rest not legible. Eds.)

8th Tues

(Not legible. Eds.)

9th Wed

Bhusaval. 7.30

(Rest not legible. Eds.)

13th Sun

Maharaja called on Balu Mokshadas Mitra at Benares.

18th Fri

Hari Vidyanath Sastri - Gayaputra. Cale Sitaram Alahabad.

26th Sat

(Not legible. Eds.)

28th Mon

1 Madras

7/22   52801 - Rs. 100/

2nd June 1896

cal share list

Govt. paper 3 1/2   0/0

94/6   3% of 96 and 97

Rs.

85/

30th Wed

1 - 8 - 0

2 - 4 - 0

2 - 4 - 0

0 - 4 - 0

5 - 12 - 0

94/3 94/4 closing 94/3

small gain 94/8 94/6

1898

December

1st Thurs

0 - 4 - 0 (...)

Cal share list

$3^{1}/_{2}$ $^{0}/_{0}$ $^{93}/_{15}$

3%   85%

2nd Fri

93/13 closing 93/14

Small gain 94/1   94/3

3rd Sat

93/14 closing 19/15 small gain .... 94/2, 94/3, 94/4.

The week has been an eventful one in the share market. The attention of operation being diverted to Govt. papers owing to (..) trouble. I anticipated dear money both here and in London is likely to be subject to commendable fluctuations for some time to come. Operations in (...) Bazar are not so disposed as they were a week ago to hold paper up and the shroff bearing in mind the losses they sustained last year by carrying over week holidays.

4th Sun

Saw Sri Narayana Singh. (Share market details. Not produced. Eds.)

6th Tue

94/4, 94/3 closing 94/2.

Small gain

7th Wed

94/2, 94/1, 94/8, 94/6

Small gain

8th Thurs

93/15

93/15 small gain

94/4 94/6

10th Sat

Calcutta share (...) 94. Govt. paper declined in the week to 93/13 but recovered to 93/15. The market closes this afternoon.

(Numbers omitted here. Eds.)

11th Sun

About lands purchased - Two lacs 67 thousands on the land. Worth is 21 crores 88 lacs. 60 thousand 734.

12th Mon

93/15 94/- small

gain 94/4 94/6

(...) list 94/

13th Tue

(...) 94/- 93/14 (...)

Closed list 93/14

14th Wed

93/14 small sums 94/2. The transactions were reported 3 $^{1}/_{2}$ per cent 93/14. Small sums (...)

15th Thurs

93/14 closing 94 small sums 94/4, 94/6 (...)

16th Fri

94/- Closing 94/1 small

94/4 + 94/6

94/3

17th Sat

Kumara Raja of Pringa called. The Maharaja called on Swami Bhaskarananada.

Govt. paper is steady at 90/2[16]

19th Mon

94/4 small gain 94/8

20th Tues

94/4 94/5

29th Thurs

Letter from B.N. about Mr. Turner.

Memoranda

Grindlays & Co.

55 Badian Street,

London S.W.

పాహంశిపిల్లి

అనంతరామయ్య

C. Vijayaraghavulu Raju *garu* , Comptroller's Office,

Secunderabad.

P. Rauce Madude, Pillai Ave, Grant 4 leads
Secunderabad.

Hanumantha Rao, Mudulur Dt. (...)
Hyderabad.

P.C.Biswas, 13 Flyin Road, Alhabad. (...)

1899

January

1st Sun

AA

35 06901 – 100

Calcutta No. 18-1896

06902 another hundred.

4th Wed

Mr. Turner's letter to B.N.

8th Sun

దుందుభి సం॥ భాద్రపద బ ౧౩ ఆదివారం – మఖానక్షత్ర చతుర్థ చరణం – జననకాలనేతు దశాశేషం ని ౨ ది ౨౩ (23)[17]

1899

August

6th Sun

Bukka Appadu
Penpaka Lands.

10th Thurs

Chicacole Tope
Andra lands.
చెల్లాయమ్మ (Chellayamma - Name of a person) Pastures.

12th Sat

Pratap Singh

Horse

Photographer

Chander

(Gidugu) Rama Murti Pantulu

Kama Sastri[18] (Name of a person)

Gadi Khana

13th Sun

Horse to P.

16th Wed

Books to be sent

19th Sat

Write L –

29th Tues

Epigraphia Indica in the Museum.

30th Wed

Inscription - Hampi given to.

1899

September

10th Sun

To Vizagapatnam. Saw the Bishop.

23rd Sat

Sun wani Book.

Maharaja Jetindra Mohan.

1899

October

9th Mon

Ask H.H.'s permission to get figures from Phonic entry. (?)

1899

December

18th Mon

At Madras. The Bishop called on T.H.S.

Treaty Books.

1. Pandit Rama Misra Sastry.

2. Dharagunya Maharani, Research Ka Mandir, Allahabad – Gaya.

..... Gaya for H.H. (Late)

1. అన్నమ్మ[19] సువర్ణ దానమ్ (Annamma Suvarna Danam)

2. విశ్వనాథశాస్త్రి సుబ్రహ్మణ్యము (Viswantha Sastri subrahmanyam)

3. పర్వము (Parvamu)

4. సాంబయ్య (Sambaiah)

5. చిన్నరాజు (Chinnaraju)

Seal and Hakim forms.

Addakulu (A wild plant - dry leaves used for making plates for serving food)

Late Ananda Raj.

1900

March

17th Sat

Anonymous letter to Manager at Madras. Dasara 3-10-1900. I was directed by Her H. to tell Datla Ramachandra Raju *garu* to invite to dinner with the Maharajah Kakarlapudi Ramachandra Raju, Jogulu Raju, Kakarlapudi Vizia Gopala Raju's son, Ganapati Raj, Vizia Gopala Raj – Penumatcha Sitarama Raju garu[20]. At 4 p.m. H.H. received *Nazar* (presents) etc. standing.

1900

April

9th Mon

Proceedings of the Madras Government Order No. 357 dated 9-4-1900, "Mrry. G.V. Apparow will be permitted to look into such records named by him as are not confidential in the Chief Secretariat Library. He is requested to communicate with the Superintendent of the General Record Department on the subject." [21]

1900

October

12th Fri

Left for Benares by special train.

16th Tues

Arrived at Benares.

17th Wed

General Amberjang of Nepal. Dr. Premachandra Benarjee & Keshi Purnachandra Benarjee and Paramanada Deshi (Joshi?) called.

19th Fri

H.H. inspected the Ghat[22] and Pandit Madan Mohan Malavya[23] called.

21st Sun

Inscription in the Mandapam.

24th Wed to 29th Mon

Went to see the celebration of the anniversary of the Central Hindu College.

27th Sat

Mr. & Mrs. Philips arrived.

1900

November

1st Wed

Foundation stone of the Ghat building laid. Mrs. Porter called.

3rd Sat

Tawker Girpal Singhjee arrived.

4th Sun

Mr. & Mrs. Phillips left. *Arzi* (Petition) of Kedari Panda about silver ornaments.

5th Mon

Maha Mahopadhyaya Swami Rama Misra Shastri called.

14th Wed

Syama Baboo, Rama Sardars left.

16th Fri

Mata Maharani.

23rd Fri

Back pipes by the Black Watch.

25th Sun

Nuptials of the Maharajah.

29th Thurs

Arrived in Calcutta. From daybreak nothing but rice fields and as we approach the city, godowns, gardens for miles. Coconut and Indian date make their appearance. Last evening in Bihar we travelled in a level country full of cultivation. There was *jowarI* (the great millet) *chana* sugar-cane and turmeric.

The Sealdah palace is a nice and commodious house, but with dirty surroundings. Railway Station, Factories & c. The compound is laid out into a garden - a couple of ferns & c. The ground floor consists of low

rooms. Nothing remarkable architecturally. But the outhouses are spacious and can accommodate a large number.

Domestic architecture in Calcutta is nothing attractive- the *(...)* Italian, as Ferguson calls it. Stone is rare, and everything is in stucco. The Municipal Market is one of the finest things.

30th Fri

Shopped. In Newman's second-hand catalogue, there is a book of Ancient Indian Geography – a dictionary. If it is not compiled from Cunningham a copy should be purchased – Saw at the book stalls a new edition of "The French in India." Saw Chatarjees.

1900

December

1st Sat

Shopped. The Harrison Road is lighted with electricity. Every second wire post has a globe with light. It looks as if the street has been hung with moons of remarkable brilliancy.

3rd Mon

Saw the Museum, especially the archaeological collection, which is rich in Buddhist sculptures. Those from Asaffai bear unmistakable traces of Greek influence in drapery, in the anatomy and the hair and in the regularity of the features. A portion of the rail is in situ (?). Unlike the Amaravati rail, the rails are massive. There are some votive *stupas*. In the collection of the heads of Buddhas and Bodhisatvas, there are some excellently sculptured. Curiously enough there is a Dekhan (Deccan) inscription slab presented by Cavelly(Cavali) Venkata Boraiah.[24] There are Jain images also. Four of them standing. So far as I could judge, the difference between Buddhas & Bodhisatavas consists mainly in the latter wearing ornaments.

At Benares there are two temples of Parsvanadha, adjoining the palace. That adjoining the road is recent. From this a paved way leads to the older temple. In the compartments of the enclosure, there are a large number of pilgrims of both sexes from Bhopal. There are three shrines. In each of them is a large పీఠ (Pīṭha - Pedestal) on which there are images of *Tirthankaras* in white and black marble.

A cloth sewing చాందిని. The square or octogenial pillars are painted with female figures (and male?) making various *upacharams* (Upacharams - Service) singing, dancing & C. The old temple has a flat roof. No dome. The modern one is quite like the Benares Hindu temples.

Last night, I went to the National Theatre. The House was full. There was only a standing room for hardly half a dozen people. The costumes were natural. No music except between the scenes. The acting was pretty good, though it sometimes trenched on buffoonery and farce. This was certainly incompatible with a tragedy, which, I subsequently learnt the play was. I went also to the Bengali Theatre. This is smaller. A love scene between a girl and a pink-clothed but sheepish gallant was being enacted. She sang sweetly. Not much to look at. The rest of the scenes were buffoonery, except a ballet. The tune was good and the atmosphere had been great. Majority of the girls were ugly.

4th Tues

Saw the High Court buildings. The courtyard is a small but well kept park. The style of architecture is Gothic. The doors are high and admit plenty of light and air. (The Madras High Court buildings are denied both these with a heedless wastage of ornament.) Saw two glories, Harmonium (and) accordion.

5th Wed

Morning, started from Calcutta. The scenery of the Hugli is very charming, particularly the Silpur gardens; no need of steamers, boats, mills & c.

6th Thurs

(....). Reached Vizianagaram. Morning. (On the way) saw the temples of Bhuvaneswar, scattered in a plain covered with brush wood. There was fog all along the river's course.

7th Fri

Reached Madras.

Governor's escort 8 troopers & a carriage were waiting for us. Jaypur six, the other Zamindars none, some of them had, but when the Governor's B.G. (Body Guard) was reduced to 50 from 100 they were "polished off."

10th Mon

H.H. of Rewa drove out. In the evening (Zamindar of) Bobbili25 called.

11th Tues

The Viceroy[26] arrived. H.H. sent dishes to H.E. Maharajah attended the ceremony. Mr.Gillman arrived.

12th Wed

The minor Maharajah attended the reception . H.H Rewa dined. Wrote to H.E. and sent copies of "Victoria Prasasti"[27] for presentation to the Viceroy.

Morning at the Admiralty

The birds chirped. From between the knells of sand stretches of the sea glittered and a (pillar) rod of radiance shot across the backwaters, while it grew darker and darker the more it receded from that red. To the slope of the b.w. (back water) the strand grew. The bank was low and on a level with the ground. On the other side of the b.w (back water) the ground was less even. A few palmyrahs and cactus bushes struggled and beyond them was a grove of casuarinas and coconuts. A road went right across the b.w. to Adayar past a cemetery and another road from Admiralty to the beach lined up casuariana trees. The road that led into the portico was lined with pots containing beautiful flowers and leaves,

creepers in pots with వెదురు ప్రభ (Veduru Prabha - A support for the creeper with bamboo sticks). In the centre was a fountain; two foreign palms all coconut-like leaves but trunk-short. Ferns and crotons and the beautiful-leaved plants surrounded the fountain which was in six lobes. The eight pillars that supported the portico were huge, and high and round. The houses were square piers. The pillars were painted (not the piers) upto two yards in green over which was a nice border of green leaves and dark red flowers.

The high flight of marble steps led to the drawing room. The room was painted greenish; painted in variegated-colours geometrical, fixed with a flower border over which was a fringe of interlaced creeper & flower. The ceiling was also painted. Three doors which led to the drawing room which was dark. Beautiful curtains. One gate to the east looked on the sea. Another gate was this side, was closed with doors, leaving a small opening below and containing large upper panels, two yards by one yard, set with mirrors over which the arch was filled with the coat-of-arms of the English Royal House in gilt work. Over the crown was a dark lion. The arched way was lined with fine teak (wood work) with a floral border.

A corresponding gate on the opposite side. W (West) was a wooden gateway likewise set. More elaborately carved but not too much. One gilt moulding put over the arch. Over the carnice the Vizianagaram Coat of Arms; the support over two small lions. Two *Kalasams* (Kalasams - Round shaped vessels on the pinnacle of the tower) on each side over the capitals of the side wooden pillars. An over square but tall posts with panes that are triangular or pyramidical.

The flight of steps to the upper storey began from this gate, a few steps right and then winding to the castle where on the wall was a painting by Ravi Varma and on the left another one in a swing. On bamboo stands her P (Picture).

On the table was a bronze statue, almost naked, with a shield in the left and a spear in the righthand, fierce and in the act of throwing the weapon.

15th Sat

Went to the model farm[28]

1) When should shoots be removed from plantains?
   a) Manure-ashes for plantains. Bonedust for sugar-cane, oil-cake and white castor.
   b) To prevent white ants eating sugar-cane seed – irrigate the land freely. Throw slaked lime into the soil, half a ton over an acre. Phenol 2 gallons. Free irrigation.
2) What vegetation protects banks etc.?
3) How to prevent silting up of channels?
4) How to protect anicut of packed stone?

16th Sun

Sir Bhashyam called.

17th Mon

The minor Maharajah called on His Excellency (Viceroy).

18th Tues

Last night there was a drizzle. Smokelike clouds were drifting to the south in the eastern horizon and of a lighter colour sparsely covered the rest of the sky.

There was a cool, light breeze that now and again stirred the forest of coconut '*topes*' against the blue sky. The crescent of the moon was a third of the sky above the horizon, with a single star or planet, there or four yards below it. Along the margin of the backwater in front of the palace fishermen with their nets & early risers.

20th Fri

H.E. Sir Arthur Havelock called.

A semi-private visit. The interview extended for about three quarters of an hour. At parting, he said, it seems, "It is with profound regret and regard for her I part."

Business to be done:

Oake's Auction of second-hand books. For my brother[29] – a clock and a pen.

My mother – two globes, two fabricks. In all- *chandrahara,* glass cups, for mother nice blanket also. Tricycle repairs.

Books from the Literary Society's library to be obtained. Indian antiquary.

The Epigraphia Indica.

Buddhistic Antiquities in the Krishna Dist.

Mr. & Mrs. Winterbotham called on Her Highness.

26th Wed

The Lord Bishop and his mother called on her Highness. (Gurajada noted in bold letters. Eds.)

Scenes

In the night the trees reflected in the water and the lights here and there (seen). Shafts of brightness into the breast of water. At the S.E. (south east) end with casuarina coconut tope & c. There is an inherent (?) such interest is felt in the unknown to one self. We imagine all niceness, prettiness (...). The same in the case with men. The less known the life of one, the more charm surrounding it over the people. The curiosity to find it. The bright lights in a Bungalow - Christian English family lives. The charm thus attaches to her. Hindu wife in the mind of the husband is seen long accountable. Her life, her (views?), her surroundings of early life & c have charm.

30th Sun

H.H. went to Tawker's shop. Saw J.Js. got a present of I.R.

31st Mon

What shall I enter against this date - I remember no important incident having happened, So I have only to chronicle that the great Century passed away with the old year 1900 A.D. (Gurajada wrote in bold letters. Eds.)

* * * * * *

G.C.V. Sreenivasachar

(...)

Novels

****

Janarthan Reddi

Jambag,

Hyderabad Deccon

C/o. Captain Raghoonath

(The above entries are found on the first page and last page of the diary. Eds.)

1901

January

1st Tues

The new year and the new Century - Alas! The Maharajah did not live to live in it.

5th Sat

H.E. L. Ampthill called.

35 *sowars* including bugler and (...) (Rest not legible. Eds.)

6th Sun

Left Madras at 11 p.m. (Rest not legible. Eds.)

7th Mon

I am on the Way.

8th Tues

Finally arrived at Vizianagaram at 1 a.m.

Phool bagh.

9th Wed

(...). Planted *Nendrakoja*, the Malabar plantain.

Planted clear (...).

13th Sun

Fielded sheep in the sugarcane pit for seven days, the central got four nights. Last night there was a *Dukki* (One plough - tip deep rain) of rain. The అడ్డుకట్ట (Addakatta - Horizontal barrier.) breached to the north where there were small loose stones, and carried off the mud in several places.

The earth and turf మన్నుకట్ట (Mannukatta - Mud barrier) higher up were intact. Perhaps there was not much rain that side.

Put water into the tank.

18th Fri

There was rain on the 15th in the Kottam (Thatched house). Weather has been cloudy till now. There was pretty high-flood in ఊటగెడ్డ (Utagedda - rivulet). Two of the large stones have been thrown out of positions and silt has formed pretty high.

I must be content with a little packing. It is, perhaps, advisable to have a large plantain *tope* (orchard) on the new *jirayati*. This would perhaps be most paying. The return may not, however, be as quick as a succession of crops – *gingelly, chodi* and rice. The plots have to be measured.

Memoranda

Budhavarapu (Suryanarayana Murthy), Haji, Swami, Sastri, Munsif's wife, Venkanna pantulu,[30] prickly pear.

In giving the land (old) for sist (tax), the *kankar-dibba* (Kankardibba - Pebble maund) must be reserved.

19th Sat

Planted chodi. (*Panicum paludosum* Rex.)

Planting the banana shoots obtained from Madhava Dhora – young shoots 500 at 5 Rs. per thousand, and plantains too on the other side of the '*Gedda*'(small stream). Weather continues to be rather cloudy. Clouds, white, passing into darkish. But no rain for the last 3 days.

The *jirayati* (Land in the enjoyment. Not purchased or heredity) waste is being ploughed. There is water standing in the highest మతారు బొంద (Name of a place, Mataru Bonda).

నక్కదోస (wild cucumber) seed on tank bund. కర్బూజా (Karbujaa - A kind of fruit - melon) *Gedda* bund, as little removed from the stream as possible, that is consistent to its immunity from ravage from floods.

20th Sun

Watering fields for sowing gingelly.

Manure required for sugar-cane.

Received summons to appear at 2 pm. 26th February.

1901

June

14th Fri

A swarm of locusts passed over Vizianagaram.

1901

July

29th Mon

Maharajah Arjun Singhji of Jodhpur, cousin of the ruling prince, arrived here.

31st Wed

I saw him. He was given, besides presents Rs. 6000 cash.

1901

August

1st Thurs

Maharajah Arjun Singhji left in the evening.

9th Fri

Venkanna pantulu died on the night of the eighth. In him, the good and bad features of Western civilisation were exaggerated. He was public spirited, bold, independent, was very active, but had no balance.

Some people, especially those that do not like him made much of some lapses. But they fail to see that such lapses are inevitable in the present intellectual condition of our society. The old social ideas and religious beliefs, which were quite inoperative in producing integrity in public life, though they had some influence in keeping up a certain standard of private morality, lost their active influence on educated natives, while Western education simply inculcated ideas, without the living force which comes of harmony with social and intellectual conditions. As Freeman somewhere remarks of a people in Eastern Europe, I may say, the present generation are witnessing the existence of two civilizations with irreconcilable contrasts, the one hoary but much degenerate, narrow and uncompromising, but weak on account of its own narrowness and the inferior social position of its representatives who, therefore, have not the means to oppose with vigour the tide of alien beliefs and ways and the other, a strong in its progress and freedom, and irresistible in its appeal to reason.

Western civilization is iconoclastic, and the freedom which it taught without the social progress and accommodation, which makes that freedom beneficient is sure to lead to inconsistencies, lapses and excuses and to combat this tendency effectually is the greatest educational problem of the day. Mr. V. (Venkanna Pantulu) represented in his person, in an exaggerated degree, the strength and weakness of alien influence.

1901

November

15th Fri

Mr. P.T. Srinivasa Iyengar came here the other day. He is a case of strange transformation, from a free-living agnostic to an all-believing and every absurd belief, trying-to-scientifically-explain, Theosophist.

18th Mon

A long ముసురు (Musuru - Lingering drizzle), heavy rain. Castor plants coming out well.

1901

December

13th Fri

Extracts from the (...) of the late Dowger Maharani Saheba furnished to Her H. the Maharaja Kumarika Saheba by the Manager.

1902

March

4th Tues

A long gap. March 1902.

Left Vizianagaram for Madras at 7 a.m. Her Highness, the Dowager Maharani, H.H. Rewa Sircar, the minor Maharajah, Maharani Saheba, Babu Sahib, Chitti Dulahir Saheba and Thayi Saheba (that is Kumar Pratapsinghji's elder daughter), Dr. Leaping as well as the tutor.

5th Wed

Arrived in Madras at 7 a.m. The Government carriage and the troopers did not arrive. The requisition was sent late and Governor being in camp, did not reach in time.

Swami Paramahamsa Bala Subrahmanyaji also accompanied Her Highness. He is Her Highness's Hon. Private Secretary.

Some disciples of Swamiji brought a dog-cart for him, a cartload of garlands, sandal paste etc., and flourished an umbrella over his head.

7th Fri

This morning a young Modaliar - a graduate, who had written a book in Tamil on what he called, "The higher religion and philosophy of the Hindus" called to pay his respects to the Swami. He talked a lot about the ignorance of educated Hindus in matters religious and philosophical. Paid me high compliments to my face and called me a "kindred soul" – God save the Monk![31]

9th Sun

The Maharajah of Bobbili called this morning with his younger son. He was of opinion that an Anglo-Indian tutor was preferable to a raw Englishman from home for native chiefs and zamindars. He told me that he had published a Telugu History of Bobbili, the first part consisting of what the late Sriramamurti Pantulu had written about the Velama caste, and the second, a translation of his own work on the History of Bobbili.

10th Mon

Mr. Elwin, the Acting Collector arrived in Madras and called here.

On the cover of my copy of Apte's English Sanskrit Dictionary I had noted the following statement of H.H. the late Maharajah of Vizianagram, "The greatest man is the greatest slave – self-imposed slavery."

A prescription given to me by P -
Soda bicarb gr.
Sig Bismuth Et an cil 31
Tinct. Gentium Co. 3 gr.
Tinct, Cinchon co 3 gr.
Ag Chloroform – m.

$^{1}/_{3}$ part daily ½ hr. before meals.

On the evening of the 9th we went to witness the *Harikatha Kalakshepam*[32] of Krishna Bhagawati, a man of Tanjore. He is a very good musician and a clever man too. He related the story of *Rukmini Kalyanam*[33] in Tamil. His digressions were few and interested the generality of his hearers. The verses and songs were of different languages, Telugu, Sanskrit, Canarese and Maratta. The Telugu and Sanskrit verses were from the *Bhagavata.*[34] His relating the stories in short compass is one element of his success.

12th Wed

Her Highness the Dowager Maharani Saheba, the Maharajah Kumarika Saheba and the Minor Maharajah paid a visit to H.E. the Governor at Government House. Mr. Elwin, the acting Collector and guardian also present.

17th Mon

Her Excellency Lady Ampthill, accompanied by her sister Lady Mand paid a visit to their Highnesses. The interview lasted from 12 a.m. to 1 p.m. and their Highnesses were very much satisfied.

22nd Sat

Mr. Thompson returned the visit at 10 a.m.

Thompson: How do you like Mr. Phillips?

Mah : He is a stiff man.

Thom : How do you like Mr. Gillman?

Mah : He is a nice pleasant man.

Thom : I hope he will come back married.

Mah. : I do not know. I have not heard from him for two months.

Thom : I should like very much to see H.H. but sorry to hear she is not doing well.

Mr. Winterbotham called at 12 a.m.

Burgess Amaravati and Jaggayyapet.

p. 13 *Dharanikota* is the ancient *Dhanyakataka*, capital of Mahendra.

18 miles west of Bezawada.

Could *Nakkadevara* Jina be నాగార్జున దిబ్బ ? (Nagarjuna dibba?) p. 18

Taylor's ignorance of Pali "long after scholars had recognized princes to be the proper one." Gave transcriptions they are seemingly nonsensical.

1902

July

12th Sat

H.H., the Dowager Maharani passed away at 1-45 p.m.

1902

August

27th Wed

Son[35] born to minor Maharajah.

(Notes at the end of 1902 diary scribbled by Gurajada)

Things to be done in the garden.

1. Get plantain shoots from Gajapatinagaram.
2. Prepare ground for *Veduru* (bamboo) in a block somewhere.
3. Make a packing across *gedda* (small stream) at the *moga* (mogadala - in the front) near channel and complete it.
4. It is possible that the channel below flows steadily only in winter. What crops can be grown to the advantage?
5. Make a small tank, store water, and plant plantains allround with vegetables. The best locality for the tank would be above the level of the channel. The excavated earth may be used to bund up the stream and connect it with tank.
6. Begin the large canal work. First speak to the Bantupally people - along channel - make a small (...) near the pond and use the water for watering a number of mangoes and coconuts. Make pits and fill with manure. Put two or more plantains round each plant for shade.

To be obtained:

Plantain shoots.
Pine apple shoots.
Yellow lilly.
Grass for bunds.
Grass for lemons.
Stout bamboo.

Things to be purchased:

1. Bell, Lamp etc. for tricycle.
2. A quilt.
3. A tin for holding Ganges water.

4. 4 bottles coca wine. 11-0-0

(Coca wine is an alchoholic beverage combining wine with extracted coca alkaloid . Eds.)

5. *Kapada.*(cloth)

6. Cheap Gauge Flannel shirts, China Bazar.

7. Shoes from Li Hung Chung.

8. Travelling bag.

1903

March

1st Sun

Took charge of the stables.

1903

April

7th Tues

Left Vizianagaram for Madras.

8th Wed

At Madras.

10th Fri

Sir Bhashyam paid a visit.

11th Sat

Coonoor.

14th Tues

To Ooty for a day.

18th Sat

Balayya Naidu paid his respects to H.H.

1903

May

6th Wed

H.H. left for Ooty.

15th Fri

H.E. Governor paid a visit to H.H.

16th Sat

Mr. Thompson's Visit.

18th Mon

Mr. Winterbotham's visit.

21st Thurs

Mr. Gillman engaged Mr. Weir.

1903

June

8th Mon

H.H. called on Lady Ampthill.

11th Thurs

Left Ooty.

14th Sun

In Madras.

20th Sat

Left Madras for Vizianagaram.

1903

July

13th Mon

Mr. Sarma died at Vizagapatnam. Suit filed against the *Samsthanam*[36].

1903

December

26th Sat

One of the Ranis of Pithapur[37] paid visit to Her H.

1904

April

27th Wed

Left Vizianagram for Ooty.

The Rajah paid a visit to H.H., accompanied by his two nephews. Basivi Reddi and Chiranjeevi got in at Nidadavole.

28th Thurs

Received wire that my daughter was ill. Arrived in Madras.

29th Fri

Message that Nanamma was alright.

30th Sat

Mr. Rangachari[38] called. Sir Bhashyam called. I left for Coonoor.

1904

May

1st Sun

Arrived at Coonoor.

9th Mon

Arrived at Ooty.

16th Mon

Mr. Larmour arrived.

23rd Mon

Lady Price called.

30th Mon

The Hon’ble Mr. Stokes paid a visit & papers were signed.

1904

June

7th Tues

H.H. called on H.E. Miss Thompson at Government House. Mr. Tatachari went to Coonoor.

21st Tues

H.H. called on H.E. Miss Thompson.

24th Fri

His E. called on H.H.

25th Sat

H.E. Lady Ampthill paid a return visit.

1904

July

6th Wed

Mr. & Miss Durell left for Home. (England)

1905

April

17th Mon

H.H. left for Ooty.

18th Tues

Reached Madras.

24th Mon

I left for Vizianagaram, my father having died.[39]

1905

May

7th Sun

Left VJM for Ooty.

8th Mon

In Madras.

10th Wed

Left Madras.

11th Thurs

Arrived at Ooty. Mr. Larmour & Sastry were my fellow passengers. Mr. Thompson had called by the time I arrived. Mr. Gillman arrived on Friday. Mr. Gillman arrived. Mr. Gillman saw Her H.

26th Fri

Mr. Larmour left.

29th Mon

H.H. called on Her E at Govt. House.

1905

5th June Mon

H.E. Lady Ampthil paid a return visit.

1906

January

1th Mon

1668 అక్షయ భాద్రపద శు 1 (..) 1747 Tirumala Venkatesam Venkata ట ta

2nd Tues and 3rd Wed

cp (camp ?) 1. చెప్పల్లి నెల్లిమరర్లవాళ్ళుయిచ్చినవి (?)

2. సిగిరికొత్తపి (...) తరకలు?

3. నరస హిజెషెరీ

బంగారు (...)

4. కొత్త (...)

మాడావాళ్ళు

విస్తారము

Beal's Health (...)

B. (Butterworth) Nellore VOL

Epigraphia

Sundaram

4th Thurs

Killa Kumbalu

గార వెలుక్సులు (?)

B దంతులు 3

ask Raju about

P.L.B.

12th Fri

శ్రీరాములు

Today the Treasury Officer sent me this diary.

Business for the day.

Palm leaf books.

Grants printing.

Webster's Dictionary.

Show Somayajulu.

Send a *jelayat* (?) to V. Raju.

After return from Madras send for Bobbili Siddhanti *garu*.

(Pages 13th Sat and 14th Sun are not legible. Eds.)

16th Tue

Sri Rama Murty's book II should be filed and persons in possession from the Godavary District should be sighted from it and also records from Sub-Court and Munisiff's Court, Peddapur.

17th Wed

Manual sent.

Write to Rajah about Butler's book.

Settled with Chiranjeevi about M –

18th Thurs

P.L.B.

Road to Velagada.

Voleti Narayana's father's book about the order in which *Dharmodakams* are given.

19th Fri

Wired Gopinath

Shall we send X to Rangoon.

20th Sat

1. Ganga Raju.
2. Vizag

   Sri Rama Murti's Leave. Chicacole.

1. వంగపళ్ళు (Vangapallu - Brinjal ripened for seeds).
2. Copper plates etc.
3. Hakikhets (Hakikhets - Papers of Ascertainment).

21st Sun

Gopinath arrives by Mail.

Mama's son. Bhogapuram boys.

Kakarlapudi Venkatanarasa Raju. Jagannadha Raju.

Bhati Bavaji Sukh Dave.

22nd Mon

Left by local train for Waltair.

1. 3rd class. 1 Re.
2. 2nd class return fare 2-12-0
3. Inter class.

Servant sent back. 0-8-0

Talked to Gopinath about SS. etc.

Jutka hire 8 as.

Coca wine 4 as.

23rd Tue

Pal Calcutta. Books to
See Beal Hon. Jt. Secretary
Travelier French
K. Venkataramaiah, Mica Inspector, Saidapuram, Via Gudur.

24th Wed

Tuni carriage.

27th Sat

Her Highness saw the Prince of Wales at the *Parda* party (Get together where ladies sit in a *parda*, a curtain).

30th Tue

Her Highness called on Lady Ampthill.
Examined Pratapa Rudra's Dayabhaga.

31st Wed

Papers.

1906

February

2nd Fri

About Rajah going to Tuni.
Her Excellency called on Her Highness at 12-30.

3rd Sat

The Rani of South Valluru called. Dewan Bahadur Bhogaraju Narayana Murty Pantulu *garu* called.

(At the end of the 1906 diary in the column Memoranda of things lent – the following entries were scribbled – Eds.)

Memoranda of things lent etc.

Burnell & Sewell to Somayajulu. 12.1.06.
Catalogue of Oriental Library Ms.
Mr. Venkayya's address.
Sri Ramanandha Iyer, B.A.
Rev. – Mylapore.
B. Suryanarayana, B.A., 37, Lingi Chetty St.

1912

February

3rd Sat

Paid to the (...) 11 Rs. and (...) over and above the fifty rupees drawn from Naidu *garu*.

1913

ශ්‍රී

श्रीरस्तु

January

1st Wed

Election of a King by an elephant.

Called on Sir John Atkinson. Found him very nice. I shall have to see him again after the Public Service Commission leaves.

It is very gratifying to me that Ramamurti is made Rao Saheb. The Hon'ble (Mocharla) Ramachandra Rao telephoned to me from the Cosmopolitan Club and said it was a triumph to our cause.[40]

2nd Thurs

The succession appeal will be heard after the 15th inst., unless appellants ask for a long adjournment and Srinivasa Iyengar agrees. We shall oppose. Saw P.R. Sundara Iyer, Justice. He wants a note on Telugu studies in two or three days. A meeting will be held on the 10th inst. Burra met Seshagiri Iyer[41] also. Wrote to Messrs Yates, Hunter, Seshagiri Row. Wire to Her Highness.

3rd Fri

Had a wire from Mr. Fowler to go to Vizianagaram, probably in connection with the will. Instructions were countermanded.

4th Sat

Left Madras, Wrote to Sir H.H. about 1.Telugu 2. A school for civilians on Phonetics & Telugu etc.

5th Sun

At Ellore – Reached Vizianagram in time. At Rajahmundry Gunneswara Rao[42] asked for acting plays in Telugu.

6th Mon

Saw Mr. Fowler and Mr. (Sarma?) and discussed matters connected with the late Maharajah's will.

9th Thurs

Left Vizianagram for Madras.

13th Mon

Party at Siva Swami Iyer's; saw Mr. Mark Hunter and Mr. Gillman.

14th Tue

Party at Mr.G. Natesan's[43] 5-30.

16th Thurs

Governor's State visit and return visit.

23rd Thurs

P 360 J.M.L.S. (Journal of the Madras Literary Society) 1837 Vol. X.

Essay on the language and the literature of Telugu. The Telugu poets may be divided into 2 classes. Popular and classical. (N.B. All those distinctions and terms loosely employed.)

The Poetical works *(Samanya Cavyamulu)* are principally written in *'Dwipada'* uniform couplets and are much in the familiar style of Ovid, Goy's fables or Scott's 'Marmion'. The classical *(Mahacavyam)* are usually in *(Padyamulu)* stanzas may be compared to the Odes of Horace or Grey. On the principles adopted in Western criticism the taste (...). Even in these, bombast, immorality, bad taste and childish conceits frequently occur. But these flourishes are far more prominent in those which are written in stanzas; doubtless each of these works contains a Kernel of really pleasing poetry. But this is precluded by many phases of ill-judged theme. wherein the poet is evidently a more grammarian, and ..... (as Pope says), "Who lives in syllables" he rejoices in syllables and the dictionary is never out of his thoughts".

In many stanzas particularly in the metre called *seesa* the same thought is thrice reiterated with a mere change of phrase ..... Such passages possess an undeniable value as regards the foreigner who will find these stanzas a most convenient substitute for the *Amaracosha* (Amarakosa : a Sanskrit Dictonary) and similar vocabularies of synonyms. But the taste they display is paltry enough. The absence of these and other pedantries renders the poems written in couplets much more agreeable to a foreigner, who will value them for their simplicity, which is a fault with (...).

1913

February

12th Wed

Town buildings	3536
Fort	6463
	9999

13th Thurs

1. Gardner for Tawker.
2. Signature P Rs. (...)
   Peddacheruvu.[44] Late Maharaja's photo.

22nd Sat

Oxford University Hand Book. Panchapakesa Iyer.

1913

March

1st Sat

1. Remittance for SK Grammar.

27th Thurs

Godavarthy Ramadass (Gurajada's near relative) books & A.V.N. College books.

31st Mon

Seewa Club's money.

1913

April

1st Tues

1. కోడూరు సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర శాస్త్రి, రామేశ్వరం (Koduru Subrahmanyeswara Sastri, Rameswaram-Name of a person and his town.)
2. Rangammannar M.N.
3. Ally
4. విజ్ఞానచంద్రిక (Vignana Chandrika)
5. Vedam Venkataraya Sastry 7-14

2nd Wed

చిత్రప్రభానామ శబ్దరత్నవ్యాఖ్యా – హరిశాస్త్రిణాకృతా (Chitraprabhanama Sabdarathna vyakhya - Harisastrinakritha - A book written by Hari Sastry)

Pandit R. Narayana Sastry… (Training College, Sealam)

Professor of grammar

Tanjore

3rd Thurs

No. 51 – Haji Sahebpet, East Road, No. 42. West of Road; Nos. 41, 39 – Peerjan.

7th Mon

Left Vizianagaram. Mr. K. Veeresalingam Pantulu *garu* was my fellow passenger from Rajahmundry.

8th Tue

Arrived in Madras.

9th Wed

Meeting of Examiners.

13th Sun

Find from some Guntur people at Madras and find out about Dr. Wil.

14th Mon

Left Vizianagaram. Modern Review.

15th Tue

Arrived in Madras. Write to Venkata Chalam[45] about the French book and to the Hyderabad man.

16th Wed

Akella

K. Suryanarayana,

8, Iswara Lala lane, Triplicane.

18th Fri

552 B.F. Now (new?)

20th Sun

(Not legible. Eds.)

23rd Wed

See P.R. Sundara Iyer, Justice.

Mr. Ramesam's book

Write to Ramakrishna Kavi.[46]

Venkatachalam arrives on Thursday.

24th Thurs

Write to the Govt. Examiners.

26th Sat

సింహాచలం శాసనము (Simhachalam Sasanam - Inscription of Simhachalam), తిమ్మరసుమీది గ్రంథం (Thimmarasu meedi grantham - A book on Thimmarasu), విన్నకోట పెద్దన[47] – వ్యాకరణం, (A grammar book by Vinnakota Peddana) దంతులూరి (Dantuluri)

1913

May

1st Thurs

Left Madras for the Neelgherries. There was Mr. Salkind, Secretary of the Text Book Committee in my compartment. A very pleasant and obliging man. We discussed Telugu. Mr. Salkind was very kind to me, so that I could close the window.

2nd Fri

Saw Mr. Middlemast in the train. Could not, however, talk with him. He disappeared at the Coonoor station. We got into the Mail carriage. Paid 3 Rs. N.B. *Bhasa's* plays etc.   13-6-0. (...) garu 5 Rs.

Arrived at Highlands. The Maharani Saheba showed me the drawing room which looked on the flower garden and the hill slopes and plains below. She called it a dream. Verily it is a dream. It is so tastefully furnished and has a most romantic situation.

Bill Rs. 6 subscription. (...). Wrote to Mr. Vedam (Venkataraya Sastry)

Coonoor

It is nine or ten years since I had been here. How kind the Maharani Saheba is! The climate of the place is milder than that of Ooty and the room which I share with Sridhar Ramachandra Raj is nice. God bless the Maharani.

Novel.

The blue flowered creepers looked affectionate welcome. The Sita అక్షింతలు (Akshinthalu - A kind of flower). smiled, and the weedy area's whispers pass on.

9th Fri

Books taken for H.H.	
Tolstoy's posthumous stories	3-8-0
Note Books	0-10-0
	4-2-0
S.K. Books	13-6-0

10th Sat

Went to Ooty. Advance of 5 Rs. from Sri Ramulu. Return ticket 1-8-0

12th Mon

Ruby's No. 1374

Batta given upto 22nd   48-11-0

14th Wed

Bought for Her Highness.

Shakespeare	1-12-0
Times of India	0 -4-6
	2-0-6

15th Thurs

Went to Ootacamund under the orders of the Maharajah & the Maharani. Carriage hire 1-0-0

16th Fri

Accommodation for Krishna Row's brother హయగ్రీవరావు వడ్డాది (Hayagreeva Rao - Vaddadi - Name of a person) cousin.

20th Tue

The Maharani Saheba gave into my hands	150-0-0
Wrote to *Andhra Bharati* towards subscription	
Past year & current year by M.O. today	100-0-0
Balance	50-0-0

23rd Fri

Gave 4 Rs. to Guruvulu.

24th Sat

Ooty.

26th Mon

Sent bills to the Registrar and the Secy. To S.S.L.C. Examinations.

Travelling	132 - 08-0
University	415 -12-0
S.S.L.C.	195 - 01-6
	743 - 05-6

28th Wed and 30th Fri

(Entries not legible. Eds.)

1913

June

9th Mon

Paid the balance of the Maharani account to *Triumbuck Pandit* together with Rs. 50/- now given. Altogether 100/-. Narayana Sastri.

12th Thurs

In the Connemara Library or buy a copy.

1. Anantapur Manual.
2. Bellary District Manual.
3. Journals of the Madras Lit, Society, Through & take a list of articles.
4. Make an extract from విన్నకోట పెద్దన (Vinnakota Peddana) or see Oriental Library.

<u>Oriental Mss Lib.</u>

1. The article on Dandi by a German. See University Note Book.
2. Inscription book – Ceded Districts.
3. Anantapur book – Wilson Balley (?)
4. - LR see Wilson or Taylor.

14th Sat

(Not legible. Eds.)

15th Sun

See Hunter about loan. Particularly (?)

Speak to Mr. Fowler.

Prior appointment. Mackenzie mss (manuscripts. Eds.)

1913

July

17th Thurs

Beams for lower storey.[48] 8 x 17' x 10" x 12" = 113 $^{1}/_{3}$

For upper storey 8 x 16' x 9" x 11" = 88

Total

Say 200 Cft. 201 - $^{1}/_{3}$

20th Sun

Sitaramachandra Rao 4 $^{1}/_{2}$ ft.

Pusapati Suryanarayana Raju 12 ½ &

Ananda Raj

25th Fri

Ind and VI & VII.

26th Sat

Information about the *Menteda* Project.

1913

August

8th Fri

Mr. K. Linga Murti (Secretary) Veeresalingam Public Library.

11th Mon

Canvass Head Masters'

Sasilekha[49]

Ask Bhat to see composition books in Canarese.

T.A. Gopinath Rao, MA.

Supdt. of Archaeology, Trivandrum.

12th Tue

R. Narasimhachariar, M.A., Bangalore.

14th Thurs

Swami's Ramayana

Chilakamarti Padmanabham.

Gunneswara Rao.

Pagati veshagallu (Folk performing artists. This artform was popular in rural Andhradesa, now almost extinct. Eds.)

1913

September

15th Mon

Write to Mr. Durell to pick up references at the Paris Public Library. Write to the Librarian of the Imperial Library. Also to the Professor, History, University of Paris.

Is there no French Book which treats of Dupleix La Bourdonnais Count de Lally?

Open a note book for history. Ask for a list of school books and useful literature stories group.

1. Wellington Square, Calcutta.

   A. Rama Murty & cloths.

1913

October

17th Fri

Thacker's Reduced Survey Map of India and Burma by J.G. Barcholomew's scale 70 miles to an inch.

Sainsbury's "English Novel".

18th Sat

Meeting of the Senate. (The Madras University)

19th Sun

Meeting of the Dravidian Board of studies (The Madras University).

20th Mon

Meeting of the Sub-Committee Intermediate Telugu Composition.[50]

23rd Thurs

Must catch the Rajahmundry Mail.

1913

November

16th Sun

Khaji Saheb Burke.

Subscription to "Simplified Spelling."

17th Mon

Gurajada Ramachandraiah,

Gurajada, Vuyyur Post,

Krishna Dt.

18th Tues

(A sketch by Gurajada showing water supply drain. Eds.)

19th Wed

Application to Chairman about water connection with the Ghosha Hospital.[51]

1913

December

4th Thurs

Requested at the reception pandal at 3-45 p.m. (by L.T. Harris.)

5th Fri

At 4-15 p.m. the foundation stone with the latter (by p. Sect. to the Maharaj)

1914

January (In the opening page of 1914 diary Gurajada jotted these lines. Eds.)

Donation by Jina Princes 1165 Page, para 9, 1257 – 8,

1. దేవతాపూజలకుం అంగరంగ భోగానకుం ఇప్పించి
   దాని యెవ్వరు దప్పినా కపాలానకుడిచిన

Memoranda of things left (Column printed in the diary. Eds.)

C. Krishnabaraij (.....)

A cursory examination of (....) prose

Yeats W.B., 18, Woburn Buildings, N.W. a. 48

R. Kipling, Retenson's Square, S.W. a.46

Max Pemberton, Forston Hall near (....) a.50

G.K. Chesterton, Church Road, Black Fields Bucks,

George Bernard Shaw, 10, Adelphi Terrace, W.C. a.57

Contribution Weekly (...) to the Illustrated London (...)

Memoranda of Reference and other matters of interest (Column printed in the diary. Eds.)

Chendra Rekkha Banarjee, High Court Vakil,

No. 8, Goliotola Street.

1914

January

1st Thurs

There is not a word in all these about an attempt to bring *Sandhi* near to the phonology of the spoken dialect. Ramaiah (...) on speech conditions about both groups in reading speech which is recorded. We forget it was a chant (...) and between it (...).

The Usl-s-Walter to adopt fake *Sandhi* today ద్రుత did by ignoring Dritaprakritika where (...) infinate connection between words in భయపడు, కొట్టపడు after మమున్. Where in speach సరళాదేశము to (...) 4 speaks of it. If so drop druta forms. But the high (...) are full of them sc. Give the forms

and the place of ద్రుతప్ర (...). You also in inscriptions (...) టావు (...) As per the (...) Dravidian phonology was (...) with literary dilect.

యడాగమం was an incidental option more (...)

6th Tues

Chilakamarti Lakshmi N Pantulu Vol V

యదిమొదలు యాయన

యతడు నాయన

యక్కడ

స్థాపించియందు

యట్లు చేయు

ఒకదానిం బ్రకటించి

సంగతులం జెప్పి

స్వయముగా జేయుట

ప్రధానముగా జేసికొనిరి

నచ్చుట

యర్థము

యత్నము

యభిలాష, యుద్యోగము యాదరణ

యధికమయ్యె యుత్తరప్రత్యుత్తరములు

యనుచితము

యుపచరించు

య

యాచారము

సహజజ్ఞానియని యనేకుల యభిప్రాయము

యాయా దేశములందున్న

వ్రాసినవి వున్నవి

16th Fri

Arrived in Calcutta.

17th Sat

Sir Murrey Hammick[52] called at 12 a.m.

18th Sun

Attended the annual meeting of the Sahitya Parishad.[53] Pandit Hara Prasad Sastry[54] presided. He remarked, "Pali was popular because it was easy to pass in it". Pandit Shiv Sancar Ojah attended. Hara Prasad thinks that Ravindra's poetry is unpopular because his Bengali is cast in English idiom.

20th Tues

H. Sarkar.

22, Kalidas Singhi Lane,

Rajah Bazar.

22nd Thurs

Went to Kidderpore. New Market.

23rd Fri

Syamendra Mohan Das.

30, Bahir Mirzapur Road,

Calcutta.

24th Sat

211, Cornwallis street at 1 p.m. Brahmo anniversary.

Calcutta University Institute, 5-30 p.m.

Star Theatre 8-30 p.m. and 3 p.m. Minerva 8-30 p.m.

I saw Sir Gurudas. The house has a 'Talab' (tank) – not large, simple. He looked poorly. He said he was 70- the Biological span of life. He said that spl.(special) studies were not satisfactory in this University. The students were required to read too many books. They acquired repulsion and dropped study in after life. He deferred shorter courses and depth. He asked me to fight for it. Short courses would be popular and give a good grounding. He said he had read my preface to జార్జిదేవ చరిత.[56] He appreciated the poem. He was fighting with Ausuthosh Babu[57] and Brijendralal about Sanskrit courses.

26th Mon

Defects of training are apparent in the answer books of candidates in Telugu Composition III C second paper. Wherever such an arrangement is possible, I think that Telugu composition should be taught by the teacher who teaches English composition.

I think that candidates who take up Telugu in Group III C should attempt to write the literary or poetic dialect correctly in answering the second paper. I presume, the object of this paper is to test the candidate's power of composition in the literary dialect, while in compulsory comprehension he may and does generally use modern or vernacular forms. I think, this must be kept in mind. I presume, compulsory composition in Telugu is a continuation in the college course of Telugu composition of the School Final Examinations.

గుడివీధి (Gudividhi - Name of the street)	18-0-0
ఆబ్దికంనాడు (Abdikam nadu - the day of Death anniversary)	10-0-0
5 Stamps.	2-0-0
2 Doz	1-4-0
2 pad locks	0-8-0
Rock salt	0-4-0
బండి లైసెన్సు (Bandi license - licence of the vehicle)	3-8-0

1914

February

10th Tue

Returned from Simhachalam. Take to Madras

Bandarkar

Lanmar (?)

Pillary

Dictionaries.

11th Wed

Wire to Bombay for *Mrucchakatika*[58]

Take coins from Appala Narasayya, Berhampur.

Bricks, *Adapaka* (name of a place) Land, Anakapalli for seeds and దొండ బండ్ల (name of a place) old well deepened. New well digged.

12th Thurs

Vemulakonda Gopala Swami Pantulu's son-in-law.

14th Sat

N. Munuswami's books.

1914

March

13th Fri

To remind him of the son-in-law of Mr. Gopala Swami Pantulu.

14th Sat

Things to be remembered –

Popes' *Tiruvachakamu*, Tamil Translation.

Survey Decisions – Calcutta House. for G. Narasimham – Letter to Alli Brothers.

Sending Minutes to Ramaswamy Sastry.

Bharati & Masulipatam Lady – Seshadri's book –

Gopinath Tawker's Book – Prabhakara's money.

Note – Since the question of the settlement of the lines of Intermediate Telugu Composition has been delayed, I have thought it no longer fair to dispose of the books referred to me.

17th Tue

Arrival in Madras.[59]

Text-book Sub Committee.

20th Fri

Senate meeting.

Burke Grapes and Kandahar pomegranates. (Under score by Gurajada. Eds.)

21st Sat

Senate meeting – go to Old college – see Mr. Hunter.

27th Fri

Wrote to the Sessions Judge.

31st Tue

Wire to Ramaswami Sastri and sons. Prabhakara Sastri.

1914

April

1st Wed

Write to –

4th Sat

Meeting.

6th Mon

Meeting of Examiners. (ms)

24th Fri

Senate.

27th Mon to 29th Wed

	Tran 120	**100 Marks**	**120 Telugu(?)**	**(.....)**
174	105	43	63	200
175	50	57	45	170
176	80	57	45	
177	65	55	76	
179	85	33	38	
180	75	42	75	
181	85	42	60	190
182	35	39	24	150

30th Thus

Write to Mr. Wallace.

1914

May

4th Mon

Intermediate.

Left for the Hills.

Meeting of examiners.

5th Tue

Coonoor.

7th Thurs

Write to Mr. Ramayya.

Write to శశిలేఖ (Sashilekha, a Telugu weekly), వేములకొండ, గిడుగు, శేష (Vemulakonda, Gidugu, Sesha - Proper nouns)

Hari, Venkata Raya Sastry's Grammar, Principal, Sastry.

13th Wed

Massaiah arrives. Fodder.

Topics. 1) History, 2) Telugu, 3) Poet – Personal favour.

4) Syndicate. Rani's letter. Kripal.

15th Fri

Went to Ooty.

16th Sat

Returned to Coonoor.

18th & 19th Mon & Tues

The conscious motive or that unconscious force - cause of deviations from grammatical tradition - was metrical exigencies. The complex ideas and figures of *Prabandhas* and the limitations which the poets imposed on themselves made metrical exigencies more exacting. If now-a-days

we slacken metrical restrictions to what they are in Canarese, Tamil and Malayali, then the necessity for deviation from grammar would altogether cease. On the other hand, changes in living languages arise from living necessities and the interplay of the influence of the peculiarities of the individuals and communities.

22nd Fri

Went to Ooty.

26th Tue

హుజూరితో మనవి చేయవలసిన సంగతులు... మునుస్వామి. (Huzuritho manavi cheyavalasina sangatulu.. Munuswamy - The topics to be presented to His Highness... Munuswamy)

1) Watchman at my house.

2) Poet 3) (Burra) Seshagiri Row. 4) BA. (hons.)

1914

June

3rd Wed

Returned to Coonoor.

12th Fri

To remind him of Tawker and Municipal Elections.

Mr. G. Papayya. (Godavarthi Papaiah - relative of Gurajada).

15th Mon

Went to Ooty.

16th Tue

Returned to coonoor.

24th Wed

Left Coonoor.

25th Thurs

Left Mattupalliam.

26th Fri

Arrived in Madras.

28th Sun

(Not legible. Eds.)

1914

July

13st Mon

Credit Rs. 10

Telegram to Krishnamachari Gumali

15th Wed

Milk from today for four days. Refreshments pucka (?).

1914

August

1st Sat

Sent the report on Text Books.

2nd Sun

Typed letter to the Registrar of the University of Madras. Letter to Govindaraghava Iyer, L.A.

3rd Mon

Sent the continuation of the letter to Registrar.

1. B. Hanumantha Rao 2. Stone. 3. Middlemast. 4. Spinner.

10th Mon

(Not legible. Eds.)

16th Sun

Inspector wanted to see the H.H. Maharajah.

28th Fri

Andhra Advocate, Value pay Bill.

1914

September

1st Tue

1. Write to Sompeta *Amin* about Kawlu's – Money, Coconuts.
2. Palacol for oranges.
3. (...) about mango export.
4. Sri Swami Iyer about Telugu & *Bilhana*
5. (...) Sir Harold Stuart (Madras Govt. Law Secretary)

6th Sun

Written to Ross.

Steel girders.

(4 x 18) (10" x 6")

(4 x 14) (x" x 6")

7th Mon

Peda Narayana నల్లజీడి (a variety of cashew seed)

Printed Notices – Telugu Association.

1914

October

8th Thurs

Send for Jagannadham – and settle the payment to Smith .

19th Mon & 20th Tue

G.V. Ramadas, B.A., Headmaster, High School, Jeypore (Vizag Dt.), G. Rama Murty, B.A., L.T., Training School Vizagapatam, Sree Paravastu Bhattanadha Swami, Ayavarlu *garu*, Government College, Kumbakonam.

N.V.V.B. Ramalingam, B.A., L.T., Kallikota College, Berhampore. G.V. Sitapati,[60] B.A., L.T., Lecturer, Rajah's College, Parlakimidi.

Ch. Narayana Rao, M.A., Municipal High School, Chicacole, V. Ramachandra Rao, B.A., Assistant, Maharajah's College, Vizianagaram.

K. Sudarsana Rao, B.A., L.T., Head Master, Govt. Training School, Rajahmundry.

K. Suryanarayana, B.A., L.T., Lecturer, A.E.L.M. College, Guntur, I.V.L. Narasimhachari, M.A., L.T., Lecturer. Noble College, Masulipatam.

26th Mon

V.V.L. Narasimha Rao, Telugu Pandit, M.C. Lawren High School, Coconada.

1914

November

2nd Mon

1. యెఱ్ఱ సింహాచలం (Yerra Simhachalam - Name of a person)
   హక్కుదార్లు (Hakkudarlu)
2. తమ్ముడు భగవాన్లు (Thammudu Bhagavanlu - Name of a person)
3. బావమరిది, అల్లుడు (Bavamaridhi, Alludu -Brother-in-law, son-in-law)
4. గొర్రె పెద్ది నాయడు (Gorre Peddi nayudu)
   ధాన్యం రెండు మిట్ట రెండు గరిసెలు (Dhanyam rendu mitta rendu gariselu- Graisa measurement)

Dry 8 acres, wet 5 acres.

16th Mon

Chandrasekhar Banerjee, Vakil, High Court, No. 8, Beliatola Street, Calcutta.

18th Wed

Garden

కరివేపాకు మొక్కలు (Karivepaku mokkalu - Curry leaf plants) భాగవతుల వారి యింటి బాదం మొక్కలు[61] (Bhagavathula vari inti badam mokkalu - Almond plants from the house of Bhagavathulu.), గున్నేశ్వరరావు గారి యింటి బొంత అరటి మొక్కలు పంపుచున్నాము. Gunneswara rao gari inta (Jalanthra) mokkalu pampuchunnamu - Sending Bonta Arati Mokkalu from the house of Gunneswara Rao.

Coconuts కోఠిలో. మునిగోరింటకల్ గుచ్చి (making garland with Munigorinta flowers - Nippled with tip of the nails).

Went to garden when not feeling quite well.

19th Thurs

Plantain shoots from అయ్యప్ప పంతులు తోట (Ayyappa panthulu thota - Garden of Ayyappa panthulu).

Went to Fort.

Exposed to heat.

Night temperature, body heat high somewhat.

Went to market to buy brinjals.

20th Fri

Saw Munsiff.

Sent for Surimoorty Pantulu.

Evening temperature 99.6. Later 99.4

21st Sat

Morning temperature 98.4

About	10	a.m.	98.5 or above.
	2	p.m.	99.2 after sleep.
	3.45	p.m.	99.2
	6-20	p.m.	99.0 after a drive to Thotapalem garden.
	9-10	p.m.	98.6 after meals, acidity.

Night stomach disturbance and motion. Consistent constipation for some time.

22nd Sun

5-35	a.m.	98.4
Between 11&12	a.m.	98.4 below normal
7	p.m.	99.0 పప్పు (Pappu - Cooked pulses) etc.

Went to Railway Station. 9 p.m. 99.0

Sleep good. Urine once.

23rd Mon

6	a.m.	98.0	slight cold sensation in the nose and stiffness in the skin.
9-35	a.m.	98.6	
11	a.m.	98.4	after a little dozing.

3	p.m.	98.8	after sleep. Breakfast about 1 p.m.
7	p.m.	98.4	went to the big garden between 3 and 4 p.m. and returned.
About 10	p.m.	98.8	

Slept with ఉన్నికోటు (woolen coat) took off broad cloth, exchanged thick for light stockings.

24th Tue

5-40	a.m.	98.4	straining in stools. A little burning sensation.
8-30	a.m.	98.8	Drove out, went to Ramanuja Chariar (Principal) & to the Fort. A sort of feverish(ness) in the limbs.
About 12		99.4	
12.30		100.0	Just after meals.
1-30	p.m.	100.0	Nearly after a little dozing.
3-45	p.m.	99.6	After sleep.

Is this temperature due to light night dress or morning outing without rest?

3-45		99.6	After sleep.
5-15		99.7	
6-45		99.4	విస్తళ్ళు కుట్టుతుండగా (while preparing leaf plates (used as plates for dinner. Eds.)
10	p.m.	99.2	

పులుపు దగిలితే పొట్టలో ఒక మోస్తరు dry sensation.. మొన్న దూమెరుగుగా పులుసు కలుపుకుని అన్నం తిన్నాను. యీ వేళ ఉదయం పులుసులో ఆనప ముక్కలు తిన్నాను. అరటికాయ పెరుగు కూరగాని, పెరుగు అంటీ అంటడం ఉదయం (...) (Pulupu thagilite pottalo oka mostharu - Tasting sour beverage dish leaves in the stomach slightly dry sensation).

Monna dumeruguga pulusu kalupukoni annam thinnanu. Eveela pulusulo anapa mukkalu thinnanu. Aratikaya perugu kura gani, perugu ante antadam - Day before ate rice with a sour beverage dish prepared with tamarind lightly, today ate gourd beverage and plantain fry with curds.

If I take rest in the morning and do not stir out, I think the temperature in the course of the day will be low. I was keeping indoors in the mornings until today.

Dr. Browning told me that I would not generally get fever, does not lost long etc. He advised me not to expose myself to the sun. Perhaps my stay in Ooty has made my skin too sensitive to heat and sunshine effects persist on the nervous system.

25th Wed

7	a.m.	97.8	Rose from bed.
9-40		97.8	Having kept the Thermometer the mouth. 98.6 longer, the readings were 97.9, 98, 98.4., 98.6 Was temperature just rising or does lack of flesh in part heat slowly.
1.10	p.m.	99.0	after meals. No extreme latitude today and a tendency to rest. Due (to) probably to good sleep.
3	p.m.	99.0	after sleep
9	p.m.	99.2	

26th Thurs

5	a.m.	98.6	
12	a.m.	98.6	Sharp stomach-ache. as usual. Last night వెలక్కాయ పచ్చడి (Velakkaya pacchadi - (wood-apple fruit chutney) this morning బీరకాయ (Birakaya - Sweet gourd), నారదబ్బకాయ (Naradabbakaya - A kind of citric fruit.) Yesterday I had well–cooked brinjals & మెంతికూర (Menthi kura-Fenugreek leaf curry)
3	p.m.	100.4	
10	p.m.	101	Stomach-ache acute at night. Took peppermint etc. No relief. Acid – చారు (charu - A liquid dish to eat with rice) (...) Soda mixture. No relief. Opium one whole pill. Relief in ½ hour.

27th Fri

4	a.m.	101	Castor oil at 5 a.m. 3 drams.
8	a.m.	99.6	Purgative.
7	p.m.	99.5	Steady.

28th Sat

6.15	a.m.	98.0
8	a.m.	98.0
1	p.m.	98.3
3.45	p.m.	98.0
8	p.m.	99.0

Stool semi consistent dark (on account of Bismuth). Is this low temperature due to the action of castor oil on the walls of the bowels? The dry cough also is reduced. Went to bed at 10 p.m. Got up at about 4 a.m.

29th Sun

4	a.m.	98.0	The skin is warm and there is a feeling of heat in the body, after sleep.
6	a.m.	98.0	
9-15	a.m.	98.1	
14-00	p.m.	98.8	After sleep.

30th Mon

Went to bed at 8, slept after 9

5-30	97.9	
9-15	98.3	
1-10	99.1	After sleep – rather warm, perspiring under flannel coat – feel slight discomfort, feeble. మజ్జిగ (Majjiga - Butter milk)
6-30	99.1	Went to bed at 9 p.m. Got up twice, but woke up several times. Rose from bed after 6 a.m.

1914

December

1st Tue

6-15	98.2	
9	98.3	
11-30	99.0	After bath and a good breakfast.
2 p.m.	99.4	After sleep.

Walked in the evening, chatted with Father Dominic. Felt happy. (rain in the night).

2nd Wed

6	a.m.	97.6	
8-15		98	
3	p.m.	100	A busy day, coffee with *conjee.* Bowels not free, I suppose.
6		95.9	
9	p.m.	99.4	After meals. (Cloudy weather).

3rd Thurs

5-15	98.9
6-45	98.4

After morning rough. A busy day again. I was working with the Maharani (Lalitha Kumari) till about 12 a.m. (midnight). Felt strong probably on account of the small quantity of coffee mixed with *conjee.* Rest after breakfast, but no sleep. Went to Mr. Appayya's garden at 3 p.m. walked much. Felt strong as in the old days. What is the cause? (1) good rest and sleep. (2) Bismuth etc. (3) Coffee.

5-45	99.4	
8-15	98.8	
5	98.3	
6-30	98.4	After more rest.

5th Sat

6 a.m. 98.0

6th Sun

8.40 99.6

Stomach-ache. Took castor oil. Morning castor oil 3 drams, Later 2 drams with 3 drops of opium. No relief. 5 opium. Then 6 grams salt, Later relief. Purgative.

9 a.m. 101 Relief – 5 motions free.

7th Mon

7 a.m. 98.3

9 a.m. 98.1

4 p.m. 97.8 After sleep

9 p.m. 98.3 & odd, Nearly normal. The whole day below normal, probably due to the clearing of the bowels. Am I to infer that the higher temperatures of other days are due to constipation? The stomach-ache, cough, have disappeared but slight ache persists. The pain begins in the regions of the liver. Take less fat.

8th Tue

6 a.m. 97.4 I attribute these low temperatures to the action of castor oil on the bowels.

10-30 98.0

2-15 98.8 After some sleep somewhat out of sorts.

9th Wed

Temperature slightly above normal when there was heat in the skin.

10th Thurs

4-30 98.6

2 p.m. 98.5 or 6, shave & bath.

9 p.m. 99.0

11th Fri

5 a.m. 99.0 Inspection of the Hospital site.

10-15 99.0 Bath. Plantains in Jogaiah's house.

3-20	p.m.	99.1	or 2
9-30		98.4	Stomach-ache steady in the pit of the

stomach and gas pressing over the root of the rectum and the urinary passages. Drank but (...).

12th Sat

5-30		97.8	
2-45	a.m.	98.6	Bath. Slept after breakfast.

13th Sun

4	a.m.	98.0	
3	p.m.	99.5	Bath (...).

14th Mon

4-30		98.1	

Did not stop at midday. Could work well.

Constipation – sensation in the anus when passing stools.

15th Tue

2	a.m.	100.2	Took salts 5 drams. Purgative.
6-30	a.m.	99.5	
10		99.6	
3		99.5	after sleep
5-30		99.4	
12-30		97.8	slight stomach-ache. Motion.

16th Wed

6-15		98.8	still
1-45		99.4	after sleep.

17th Thurs

6-30		97.8^0	

18th Fri

		100^0	at 1-30 a.m. at 6.45 a.m. or there abouts loose motions. Castor oil 3 drams. Purgative.
		98.6	during the day.

19th Sat

6-30 97.8

2 p.m. 98.6 Ate లేత దూట పెరుగుపచ్చడి (Letha duta perugu pacchadi - Core of the stem. The interior tender substance of the plantain tree. It is cooked and eaten. జూఖిరీ.). This gave acidity and dryness in the stomach. Tolerable motion. N. Recommended. Bath & cold water early in the morning & before bed for constipation. Storm wind. No rain. Cloudy.

20th Sun

6-30		99	
1	p.m.	100	Slight stomach-ache. Enough to disturb sleep.

21st Mon

2	a.m.	101	
4	a.m.	101	Castor oil 2 oz.
7-45		99.8	Stomach-ache again. Long intervals. Motions – free.
11	a.m.	99	

22nd Tue

6-45	97.4	
12-45	98.4	Felt very hungry at 9-30 a.m.

23rd Wed

The request of Suguna Vilasa Sabha. Subba Rao, Vakil, Borrowed Myth's book, గొడ్డళ్ళు–గునపం

6-30	a.m.	97.6	No motion last night.
4	p.m.	99	
6	p.m.	99.4	Feverish feeling.

24th Thurs

5.30 am	98	
2.00 p.m.	99	
7.00 p.m.	98	Below at 11 a.m.

It was about 11.45 when I breakfasted. Cooking was delayed. No satisfactory motion.

25th Fri

7	a.m.	97.8	
9		98	
1-45		100	Bath. Stomach-ache twice.
2-20		100.5	
2-45	p.m.	100.2 or 3. Discomfort.	
4-40		100.3	
8	p.m.	101.0	9 in the night 100.2
9-30		99.6^{0}	No satisfactory motion.

26th Sat

1-30		98.0	
4-15		98.5	
6-30		97.5	
11-15		98.0	Pay the price of వుల్లినారు (Ullinaru - Onion seedlings)
2-30	p.m.	99.0	
4-30	p.m.	98.8	

27th Sun

6-30	a.m.	97.6	
9-00		98	
3-45		98.4	Very weak after sleep
9 -00	p.m.	98	

28th Mon

6	a.m.	97.6	
10-30		98.4	After work
7-30	p.m.	99.6	
9-30		99	

అక్కిరాజు ఉమాకాన్తమ్, ఆన్ధ్రవాఙ్మయసమితి
52, ఆఫీసు వేన్కటాచలమొదలి వీధి,
తిరువల్లిక్కేణి, చెన్నపురి.

(Akkiraju Uamakantam, Andhra Vangmaya samithi, 52, office, Venkatachala Modali Vidhi, Thiruvallikkeni, Chennapuri - (Address)

29th Tue

5-30 97.6

7 p.m. 98.4 Night motion good.

30th Wed

6-30 97.6 Motion not satisfactory

10-15 97.8

6-30 98.6 Drove to Chinna Thota.

31st Thurs

6-15 a.m. 97.6

1-30 a.m. 98.6

1915

January

1st Fri

5-20 98

--- 99

7 p.m. 99.2 scalded my hand.

2nd Sat

6-45 97.6

6-30 101° salt

9-30 100.2

4-30 99 salt

3rd Sun

7 p.m. 98 Motion good.

11 98.4 Felt giddy after breakfast.

2-30 99

* * * * * * *

NOTES

(1896-1915)

1. ***Joint Manager :*** Vijjavarapu Anantarao Pantulu. Before joining Vizianagaram Estate he was the President of Bhimlipatnam Municipality. He was awarded the title Dewan Bahadur by the Government in recognition of his services to Bhimlipatnam. Anantarao Pantulu was a scholar in English and Sanskrit. He wrote many books in English including his autobiography. ***(Vasantarao Brahmajirao, Gurajada Sata Varshika Sanchika, Hyderabad 1962)***.
2. ***Maharajah Holkar:*** Native Prince of Indore. Notorious for his amorous way of life.
3. This sentence is not found in the diary; but found in the typed copy. Perhaps quoted from some other notes. Eds.
4. ***Akkivalasa case :*** Case against the Zamindari in the Visakhapatnam Court.
5. Sivarao Pantulu : Close relative of Gurajada, Polavaram Zamindari.
6. ***Ramaswamy :*** A courtesan (Vesya) patronized by Ananda Gajapati. Enamored with her beauty and amorousness, Maharajah fell in love with her and kept her in his Palace after the death of his wife. But Ramaswami with her erratic behaviour teased Maharajah frequently. Maharajaha's efforts to correct her did not yield result. Vexed with her vagaries, he finally asked Gurajada to take care of her and mend her ways.
7. Daroga - A Superintendent of any department as salt, stamps etc. in 19th century.
8. ***Gurabattula Venkataramanadas :*** Veena exponent in Maharajah's Durbar.
9. Ananda Gajapathi died in an accident. The horse on which he was galloping down the Velagada Hill tumbled causing a chest injury to him. The injury brought on fever and on the fourth day he was dead.
10. **Willock** : District Collector, Visakhapatnam. He was one of the trustees of the Vizianagaram Estate during the minority of Vizayarama Gajapati.
11. *Bhatraju :* Gurajada's friend in Vizianagaram. Gurajada wrote in his 'Memoirs' about the dubious nature of Bhatraju's son.
12. The blind belief on the eclipse of Sun expressed here was common to the Hindus, especially to the Brahmin families, in those days. Even now many orthodox families follow this tradition by observing fast and bathing in the rivers. Gurajada was no exception to this sentiment. However as time passes we can observe a graphic development and radical change in his thinking. After nearly a decade, by 1910, he welcomed the comet Halley as a guest from another planet. He, in the poem ***'Strings of pearls' (Mutyalasaraalu)***:

    "I said, the moon does not regard
    The comet in the false alarm
    That the long tailed one is *Ketu* came
    With an intent to devour him
    But no, to me he gives a conceit
    Of a shipped lily came to grace
    The wrists of starry goddess

A gift of bounteous nature
Comets are rare phenomena
So wondrous that the minds of old
Steeped in crass ignorance believed
That the trains they trailed brought harm
It's a pity pundits who lay claim
To wisdom weave such silly fancies
About things to sublime which poets
Should hail as Heaven's blessings."

- Rendered into English by Ronanki Appalaswami

13. ***Wolfe Murrey :*** Agent to the Governor. Gurajada presented a copy of 'Treaty' in the form of a letter to the Governor.
14. తంగేడు in Telugu : A plant with yellow flowers. Cassia in English.
15. The purpose of the visit was to search for a bride to Vijayarama Gajapati. In Benares, Lalithakumari, daughter of Thakur Sahib of Kasmanda, Surya Buxsingh was chosen as bride and the marriage was celebrated at Benares.
16. Several entries made during this month and even earlier show Gurajada's interest in share market.
17. This is Gurajada's date of birth according to Indian calendar which corresponds with the English date September 21, 1862.
18. ***Kolluru Kama Sastri :*** Author of *Andhra Sindhu Saramu.* poet and scholar in Ananda Gajapati's Durbar.
19. *Annamma :* Appalakondamma, the youngest daughter of Gurajada.
20. Representatives of Kshatriya houses known as Rajabandhus. They were entittled to the honour of seats in the Maharaja's Durbar.
21. Gurajada sought permission of the Chief Secretary to consult Govt. records for research on the history of the Pusapati family.
22. ***Ghat :*** A landing place on the banks of River Ganges (Ganga). Maharani built it for the convenience of pilgrims.
23. ***Madan Mohan Malavya (1861-1946):*** A great national leader who commanded unique respect. He presided over the Congress twice, first over Lahore session in 1907 and next over Delhi session in 1918. During the interval he was a member of the Imperial Legislative Council. He is the founder of the Benares Hindu University.
24. ***Cavali Venkata Borraiah (1776-1803) :*** Eldest of the "Kavali Brothers" who helped Col. Colin Mackanzie (1754-1821), the first Surveyor General of India, in his "pioneering task of securing the source material for the history and culture in Indian Peninsula... "Borraiah is truly the father of Indian paleography and Epigraphy..." He may be "ranked as the first Indian author to write in English" *(Dr. C.V.Ramachandra Rao: 2003, Nellore.)*
25. ***Bobbili Rajah*** Rao Venkata Swetha Chalapathi Ramakrishna Ranga Rao, Bobbili was an estate in Visakhapatnam dt. with an area of 920 sq miles. About Rs. 90,000 *Peshcush* was paid to the British Govt.

26. ***Viceroy :*** Lord Curzon. (1898-1906) He introduced radical reforms in education. Partition of Bengal on 20th July, 1905 was the climax of his unpopular policies which evoked unprecedented wave of protests that unleashed the Swadeshi Boycott movement.

27. ***Victoria Prasasti :*** Poetry by Gurajada in praise of Queen Victoria.

28. Gurajada started agricultural operations in his farm. This is a new avocation for him.

29. Brother : Who is the brother ? Certainly not Symala Rao who died long before.

30. Kurella Venkanna Pantulu : Lawer at Vizianagaram. "He was very intelligent and independent. Unfortunately he was addicted to vices".

    (V. Brahmaji Rao; Gurajada Centenary Souvenir, Hyderabad)

31. Obviously Gurajada did not cherish the flattery. He snubbed the Swami, of course not to his face, by ridiculing him : "God save the Monk!"

32. Harikatha Kalakshepam - A folk art form of story rendering popular in South India.

33. Rukmini Kalyanam-Marriage of Rukmini (with Krishna.)

34. Bhagavata - Epic in Sanskrit by Vyasa.

35. Son of Minor Maharaja : Alak Narayana Gajapati.

36. Challenging the adoption of Vijayarama Gajapati the reversioners of Vizianagaram Zamindari filed a suit (O.S.No. 18 / 1903) in Vizagpatam District Court.

37. ***Pithapuram :*** A Zamindari in Godavari district (now in East Godavari Dt.) One of the wives of Pithapuram Zamindar Gangadhara Ramarao (1862-1890).

38. ***Prof. M. Rangachari :*** Head of the Sanskrit Dept., Presidency College.

39. Gurajada Venkata Ramadas died in an accident when the cart he was travelling fell in a stream. Ramadas was a Peshkar, a revenue employee in Vizianagaram Samsthanam.

40. ***Mocherla Ramachandra Rao :*** Our cause - whose cause? The cause of the spoken dialect? Paradoxically Ramachandra Rao never supported spoken dialect. He opposed Gidugu and Gurajada.

41. ***Seshagiri Iyer :*** Sanskrit scholar, Member of Madras University Senate.

42. ***Gunneswara Rao :*** Publisher of ***Kanyasulkam*** second edition. (1909)

43. ***G. Natesan :*** Renowned Editor of "Social Reform".

44. Big Tank in Vizianagaram was dug for construction of the Fort. Paidithallamma festival is celebrated every year near this tank.

45. ***Venkatachalam :*** Public Prosecutor, Rajahmundry.

46. ***Manavalli Ramakrsihna Kavi :*** Poet and Scholar in Telugu.

47. ***Vinnakota Peddana :*** Telugu Grammarian who lived in about 1400 AD, his work is Kavyalankara Chudamani.

48. Gurajada started constructing a house.

49. Sasilekha : A Telugu journal published from Madras.

50. The sub-committee formed by the Madras University to prepare a scheme for compulsory vernacular composition for Intermediate.

51. Ghosha Hospital for Women and Children at Vizianagarm built by Rewa Rani Appala Kondayamamba. The Hospital gained importance in the country as a unique and exclusive hospital for women.

52. ***Sir Murrey Hammick :*** Acting Governor of Madras Presidency.

53. Sahitya Parishad : Banga Sahitya Parishad founded in 1894.

54. ***Hara Prasad Sastry :*** Renowned Bengali scholar and poet.

55. Chandra Rekha Banajee, High court Vakil, No. 8, Goliatola Street.

56. George Deva Charitha : was authored by Padmanabha Sastri to which Gurajada wrote preface in English.

57. ***Justice Ausutosh Mukharji:*** Calcutta High Court Judge and also a scholar in Sanskrit.

58. ***Mrucchakatika :*** One of the greatest Sanskrit plays written by King Sudraka in the first century AD(?). Kanyasulkam is compared with it by its critics.

59. As per the diary of Kandukuri Viresalingam, Gurajada was in Madras on March 9th. Viresalingam arrived at Madras on 7th March 1914 and after two days, on 9th March 1914, Gurajada met Viresalingam. The relevant entry in Viresalingam's diary:

    "Monday 9th March 1914

    Messrs. S. Ramanujam Chetty and G.V. Apparao Pantulu of Vizianagaram saw me."

    (Viresalingam's Diary - March 9th 1914)

    In Gurajada's diary no entry was made on March 9th.

60. ***Gidugu Venkata Sitapati (1885-1969):*** Son of Gidugu Ramamurti, scholar and writer in Telugu.

61. ***House of Bhagavatula Lakshmi Narayana Sastri (1811-1898(?)) :*** A Sanskrit scholar in Vizianagaram *Darbar*. He was the author of Sri Rama Vijaya Vyayogam, a Sanskrit play, to which Gurajada wrote preface in English.

* * * * * *

My Own Thoughts

blank

1. M.O.

C.P. Brown's Wars of the Rajahs

Mr. Brown's edition of the *Wars of the Rajahs* holds important position in the history of Telugu prose literature. It is a significant part that no scholar has yet thought of examining the vast mass of prose literature which has sprung into existence with the establishment of British rule.

Authorship in India*

Authorship is a profession in England. It is a paying profession in the case of the successful author and ready writer. The conditions of production and circulation in this country differ materially from conditions prevailing in the European countries. Here the author does not venture out into life on the frail boat of literature. He relies for his livelihood generally on a teacher ship in a school or some other appointment. The most successful men of the modern world, men who have received English education, the Vakil and the Officer in the Government service do not count the Muses in the mother tongue, because the Muses know only a language which the English scholar finds it a trouble to master.

The English education that is imported to our colleges has not yet succeeded in imparting to their alumni a knowledge of literary art or literary criticism. English literature is studied to qualify for examinations, but not to equip the minds with a taste for literature.

Graduates who are acquainted with current English literature can be counted on one's fingers. The average English scholar at the university hopes to write in his mother-tongue with elegance and the brilliant student to enter the field of literature. The average Indian student never hopes to write English well. Even the clever student never dreams of joining the ranks of English writers.

Literary Criticism*

There is no literary criticism in India. The criticism of the kind which has existed for the last twenty years busies itself with deviations from usage of the early poets and their canons of rhetoric.

Under the circumstances Telugu prose sprang and grew without the guidance of literary art, or the check of literary criticism. The making of Telugu prose fell into the hands of pandits and persons who received superficial English education. Intimate acquaintance with English literature was a necessary qualification (for) one who sets himself to form a modern (prose) in Telugu, such as they have in (...) great European languages.(* Titles given by the Eds.)

Historical Discussions

It is not proper to undertake a historical discussion without acquaintance with the general history of the country or personal examination of the evidence adduced. But since it has been begun – it is well in the interests of the poor students, and the general public to bring the date, the first disputed in Telugu literature, within the limits of probability or to show to the writers the proper methods.

Language of Flowers

We only take flowers for similes (...) the lotus, the lily, the champaka, vakula etc. We omit a great many beautiful flowers. We know little about vegetables and habits of birds and animals. Kalidasa's poetic instinct (...).

మల్లియలార మీ పొదలమాటున లేడు గదమ్మ చెప్పరే?

ఉత్కృష్ట పదార్థములు

Characters from life

An author does not draw all his characters from life, but unconsciously indents on the traits of imaginary productions of previous poets.

Seeking to know prehistoric history – the fate of characters in a work subsequent to the work before it.

గడ్డికుప్పలో పంచదార చుక్కలను బోలు.

For introduction of Latin into plays (Molier Vol. III Bohim Standard Library, p. 171). " The shop keeper turned gentleman" and other things not intelligible to a mixed audience.

No improvement in literary workmanship

English literature which is more widely cultivated in this country than even Latin or Greek was in the time of the Revival, has failed to introduce any remarkable improvement in literary workmanship. I say this advisedly. There are many now who are satisfied with the progress made, some who think highly of it. I have myself read a fair quantity of modern prose and poetry and confess to a sad disappointment. Not speaking of poems, or dramas of any length, not speaking of essays and tales, I would challenge any body to point out one writer, a master of literary technique, I mean one who labours over his sentences and paragraphs as a painter over the canvas.

As the literary form develops, one genius improves it much more than his predecessors and clothes great thoughts with it. Good works can be written by imitating previously existing works or by rules formed by deductive and inductive processes. At the present day we have a host of English masterpieces to imitate.

Advaitam – a mirage

అద్వైతము యండమావి. Not attainable by those who are in the world, whose career goes to swell the current of the great flood, we call the

world. The current is too troubled for divine truth to reflect on its surface. If we keep as clear as possible and reflect some faint trace of heavenly truth, a star here and there, a bright-tinted cloud, that is the utmost, one can hope for. The true philosophy of the world lies in self-abnegation and beneficence; and is there any impulse that leads of self-denial better than love.

Love

Love is the brightest flower of the human soul. Not mad love, not passion, but the admiration of the beauty, the crystalline purity of lovely souls and beneficence and kindness, peace and calmness, loveliness, beaming through beauteous features. Goodness is God and to fall in love with goodness is a tangible way of manifesting love to God. As the soul discards evil and acquires and develops virtue, it approximates (to) God and becomes godly.

The English poet had said *He prayeth best* etc.

Love progresses with civilization. With the savage, it is lowest and beastly. False *Vedantism* encourages selfishness.

Shelley's philosophy of Love – Love is the absolver of all the responsibilities of human race – worship love alone and the sins of humanity disappear. In society which is adhesion, love alone can bring happiness through harmony (....).

Vedanti

Without this practical philosophy whose test is action, people are daily lost in theories whose real bearing and significance they do not know. How much humbug and folly has been practised in our country in the name of *Vedantism* so that it has grown into a proverb that "one should take care of *(మర chembu)* when the *Vedanti* is coming".

There is a satanic cult who misapply to themselves the name of *Vedanti*, who pretending to believe in 'est' apply it only in selling out principles. (...). Low progress with civilization (.....) that is lowest and beastly. False Vedantism encourages selfishness. Shelley's philosophy of love – love is the(...).

Early Ambitions

My early ambition was to become a school master sitting in a chair and enjoy the pleasure of flogging students. It came to pass that I did become a school-master, though by the time I became one, I lost the malicious pleasure of inflicting pain.

I wanted to become a Munsif but that was not to be. Then a Lawyer. That was not to be too, though I had to conduct many cases.

Once I thought, "If I become a teacher of the Upper Fourth Class, what wonders I could do"? So I did become, but the results were not very wonderful.

Once I thought – suppose, just for the sake of supposition, though it was not possible – that I should be Head-Clerk in the Deputy Collector's office – I would please the Deputy Collector (C. Jagannatha Rao Pantulu Garu) with my work. Strangely enough I got the place but never liked it.

It was my ambition to teach in a college. I taught.

It was my idea to be intimate with late Maharajah and so I was at last.

Another idea came similarly to pass.

I sincerely hope that another idea will not come to pass.

Pictures as friends

When one has familiar pictures in the house, they become something like friends, and when one is lonely or in trouble turns to them for sympathy and companionship.

* * *

People are about the efficacy of certain individuals and how strongly they recommend. In their own case if they fail in efficacy they attribute it to some counteracting circumstances.

* * *

People, who, of course, pride themselves of proficiency in something or simply cleverness are flattered if one goes and asks their advice or instruction.

* * *

The joint manager is too cunning. He professes so much sincerity that one is naturally tempted to doubt it. His policy is of the Sukraniti type Kutila not Raja. He is very ambitious, and thinks a wonderful deal of himself. If people are subservient, he does them favours.

Youth

In the first enthusiasm of youth nothing seems impossible. Vice is condemned in an unqualified manner.

Folly

Ignorance and foolish confidence are the causes of much folly and mischief in this world. A man believes this thing is good for me, that thing is good for me; and there is no subject about which one is so positive as what suits oneself. One sets so much value on one's own experience or one's own knowledge.

Drink

One requires boldness and says things which one could not say when all right.

Superiority

There is a constant struggle for superiority, not as much of desert, but of position. Often a man brings himself to believe that his deserts are more than what they are, by thinking lowering the public opinion of another man's worth.

We feel

Until we get some position or a coveted object, we deem it great, when got, the pleasure lasts some while. After that one thinks little of it – feels as if it were a matter of course, and wants something better-greater. The element of unknown adds charm, interest and romance to natural objects and memories and individuals.

* * *

We feel affection for those who trust us (and) are dependent on us.

* * *

If I talk to a man for help a day, I shall not be satisfied if he is not benefitted even to a small extent thereby itself (?).

* * *

A communicates to B what C had said in A's hearing to B's discredit, though on other counts A has little love for B, on account of ill-will for C or through pure love of mischief or to appear to care for B. B pretends to have not heard it and communicates it to some one who is the head of the family or so.

A View

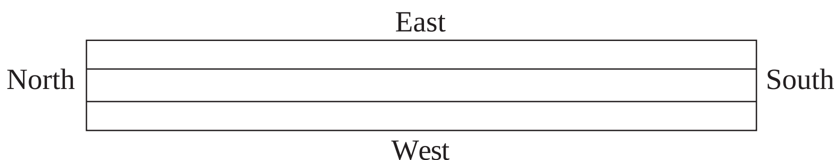
వెలగాడ కొండమీదనుంచి విజయనగరం

(The view of Vizianagaram from Velagada Hill)

The white storied buildings looking like white sails on a sea of greenery. The tanks like streaks of silver, in a landscape, variegated with sands, white soil, the trail of the river sand (...) with just a thin line of water rutting. The road to the north (wall of) the Railway. Mists in the distance enveloping and farther towards the sun, the waters becoming more and more brilliant. The fields- some green, some waste, like marks on a chess board – straight lines etc.

చిన్న లో(వో?)లుగ తుప్పలు అందందు పైన వొక మేఘం.

The rugged surface to the west of that is broken into rocks, is strewed with thousands of (...) still visible through a <u>thin</u> (under score by Gurajada - Eds.) fog. ఉత్తరమువైపు వరండా

యిటు వకగది అటు వకగది.

గుమ్మముకు యదురుగుండా ఒక గున్నజావి చెట్టు.

10 గజముల వంకూ చతురము. అటుపైని (...).

Distant higher ghats. Blue clouds of various shapes of blue. The view forming farther. In the east quite (...) dot here and there reddish ! the water in some of the tanks not (reddish).

నెర్లిమర్ల యేరు. కోరుకొండ వద్ద నుండి పోవుతోవ యెర్రని కంకరనేల బయలు బడెను.

ఆ కొండను వెదురు డొంకలు. కొండ పూచినట్లు కొంచెము పసుపు పచ్చగా గాన్పడుతున్నవి. రామతీర్థపు కొండలు, బోగారపు కొండలు.

The ploughed furrows looking darker than the rest and there were (many) (...)

Three sides of an amphitheatre. Hills some small నున్నగా (కంకర రాళ్ళు). చుట్టూ మట్టము వరకు cultivation. Some huge and green and blue, some running in riddles more or less long. The group to the east of Vizianagaram in a cluster. Huge plains to the north and south with here and there a small conical hill. The hill infront of the palace rising like the head of an elephant with straggling shrubs and కత్తిమందు చెట్లు. To the west the కొండ. Farther away the Eastern ghats ridge over ridge. The winds whistling and making music through the holes in the doors. The palmyra in regular rows in some places, running along the banks of tanks, and growing irregularly every where.

West ఒక చిన్న గున్న చింత. south జీడిమావిడి.

Armies of palmyra trees in various groups (...). One solitary (...) from the hilltop and darkly are as if on the hill down.

Above from the hill tops are flow (...)

(..) నలువైపులా నవనవలాడే తుమ్మలు with yellow tops and green mass. Quivering in the wind, the small tuffed grasses dancing in the middle of the కత్తిమందు chettu రామభజన lamps (like) shy not moving. A few fleeces of cloud అభ్రక while bended in the end, over the background of a grayish sky (hung) చెరువుపైన rest.

There was a cloud in the mid sky; mostly towards the west, and all around the horizon, there was a clear ring which was in the west, brilliant, white in decadence incessant like silver shower in a marionette show, the brilliancy sobering down towards the east in the north, beyond and above the low hills, like an extended conflagration. In the east, cold ashy grey.

The train at the foot of the Kalingapeta hill trailing like a monster snake with ruby eyes.

The cherries in bloom. The whole tree is covered with light red-blossoms.

Moon full.

The coconuts lifting their heads against a background of a rosy horizon. The vanishing night (...). Here and there wisps glaring, gliding and vanishing.

A long spell of wind and rain. It clears up enough to show the moon.

Who ever and anon gets under passing clouds of various grades of thickness from vapoury to thick. Dark straps pass over.

The play of light upon the hill and valley. Shallow lake and forest, is weird.

The (...) danced in frenzy on the hill tops. The little daisy shook with joy. But the geraniums in the glass house were still.

A few fleeces of clouds, అభ్రక – white, tinted, in the air, over the background of a greyish sky. Horizon తెలుపు-పైన నీలం.

One solitary eagle rose from the hill-tops and flew darkly over the hills, down.

The coconuts against the deep blue of the hill which stood out from a background of the gray sky.

***

Scenes

Ruined fort – a fort built at great cost but abandoned without habitation, because some mishap fell on the builder or it was haunted. The Chipurupalli Fort. The Madugula Fort. The Bimli Hill.

***

Tatitopu of Palms having a leafy roof and forming a continuous shade is interesting. From the shade, the life of the malis, who water and in quite out of touch with others-they think and what they like. The casuarinas stand thick with spiked heads morning flourishing where nothing else grows. their sphere of lives quite out of touch with others-the worshipers, the villagers, their sons, their daughters what (...).

Human Nature

It is not given to all to find in youth, boyhood. Some individual who by his intellectual or moral grandeur inspires him with deep reverence and arouses in the heart a firm conviction to subordinate all personal interests to obedience, to the will of that great man.

But, alas, the imperfections of human nature. The idol shows defects as the worshipper's knowledge increases, or feelings grow restive and ill-humoured through restrain. Human nature is opposed to idealization, conceited human nature, especially; and envious men, or men who believe themselves to be (...).

***

Glimpses of the outside world in tales that give a brooder interpretation. Put electoral struggle into the novel. One man, a Zamindar who keeps a girl, goes with, is the holder and the candidate.

The miss apprehension which C.C. was (labouring) under S … wealth (...).

***

Extension of six months leave.

(The above sentence is found in a typed copy without any details. The same is also found in the typed diary at the end of 1898. But the typist himself had a doubt about this entry and he put a question mark next to it. We brought this sentence into M O as this piece was found in M O papers. Eds.)

Subject

1. A Mussulman, son of a Viceroy wants to marry a Brahmin girl. So stops her nuptials. Before the date of marriage with the girl, the husband and the girl turn Mussulmans. Also add the demolition of a Hindu Temple which includes the couple to reconcile themselves to a course which alone could save their honor. Plan a seen in a ruined temple or city.
2. A Rajaput with his notions of honor but very poor which used to put him to frequent straights and the like Pusapati.
3. A dancing girl or wife or some woman somebody loves, trying to make exhibition of her man's desertion by pretending to be too bad in health.

4. Introduce tutor to a son of a Rajah who is disliked by the Rajah.
5. **Kanyasulka**

   Make Agnihotra ask Gereece about the condition of Lubdha.
6. Let the father in Anti-nautch be against English ideas and methods.

The Rake

There is a young man - like Y.B. (Young Bhattraju) Drinks, borrowing, extravagance, and foolish letters.

Introduce a mussulman hawker of perfumes and drugs. A

Jyotishi, a devil driver, a mussulman friend, if necessary.

***

1897

Rose early in the morning , dressed myself, and was present at the Mothi Mahal, with the Head Manager Sahib to receive Prince Urjun Singh who came from Jodhpur. U.O. received orders to arrange for a *Shikari* at Krishnasagaram, if that should fail, the *Shikari* party should hunt in the Reserves. Also to instruct the Manager to addressed the Amins of Gajapatinagaram and Bonnangi; and to send *Shikaris* to Vethurvada and Gopalapalli. Instructions given.

The Manager asked me, " What are you doing now".

" I am attending on the Huzur".

" Why not come and work here? I tell you in your own interest. Do not think that I am telling you this owing to ill-will. You will get into hot waters, If you do not attend yourself to the office early, it will go hard with you".

I said that I cannot work day and night in his office. He asked me if I had strength to run up and down with messages, but no strength to work in the office? I told him that work in the office was harder than running up here and there once or twice in the course of the day. Besides, I had the duty which was assign to me by His Highness.

He: Since, of late, we had mutual assurances of goodwill, I tell you all this. Take it in good part. Be wise and come and work here.

"There is time yet to see what will be advisable for me to do in future".

(There is no such entry in the 1897 diary. The typist, who followed the original manuscript, clearly stated that this writing was from "M.O" Eds.).

Baalika Paathasala (Girls' School)

My friend Dubbin Babu has secured (for) me an invitation to a meeting that was held in a house belonging to the Casim Bazar Family for founding a *Balika Paathasala*, as a branch of the *Mahakali Paathasala*, at Calcutta, where I am told, they teach in the right orthodox fashion. The girls' school and out-of-school duties are too exhaustive to be tabulated.

The first thing in the morning, on empty stomach, *slokas* in praise of various goddesses. Then bowing down to elders in the family – a very useful exercise etc..etc. Going to school under (the) chaperon ship of a maid servant. Another dose of *slokas* in honour of gods and goddesses. In the school, they teach culinary art, stitching etc. and more than all, obedience to elders and to their husbands, particularly.

I wish my wife had gone to such a school when a girl. As for *slokas*, she has learnt them by hundreds. Cooks splendidly without any school teaching. Has a great aptitude for *pujas*, especially such that cost a lot of money. She is a perfect paragon and could be a very good teacher for a girls school. Only she is wanting in one important respect – and religious though she is to the backbone, not a recital of all the injunctions of the *Sastras* have convinced her that she owes implicit obedience to her husband. On the other hand, she believes that he is the greatest idiot in the world and requires to be taught his duty at every step. She believes that her husband should yield her (?) implicit obedience. So, after what educated youngsters prate of chivalry and such nonsense (bravery?), it is refreshing to hear the gospel of obedience to husbands. If the thought that the Balica branch or any other branch will avail anything in my unfortunate case, I would have opened my purse-strings and have made glad the heart of Mataji Maharani, by contributing largely to the funds of the school.

So we went to the meeting. There a lot of Bengalis in numbers were squatting on the floor. I singled out the fattest and eldest – looking member and forthwith attacked him. “You Bengalis are a very backward race in social matters. I speak this with all deference to your push, though in some quarters it is characterized as bravery. Your women cooped up in the dungeons of shrouds shut out from God’s light and air, the face (…) of creation, live a dwarfed life. How can their children be great? I admit you have the gift of gab, just like parrots who are put in cages. We Telugus and Mahrattas, we are all one. (We Telugus migrated to Telingana from Mahrata). We are all men of action. Look at the Peshwaabi (and) the mighty kingdom of Bijapur.

“Our women move about freely. We drive with them on the marine. They are a noble race. Great scholars. Look at Mataji Maharani. You find her betters in my province. As a patriot talking to a reasonable man I ask you, why on earth do you not bring out your females? Is education lost upon you? Why do you treat your ladies as criminals?” The fat Bengali Babu looked blank. (He was seated a little by himself). Flattered by the effect of my eloquence, I renewed the attack with greater vigour and fired off my periods on the dreariness of street scenes in Bengal and North India, owing to the total lack of fair faces and the aesthetic and utilitarian sides of the question. A yawn and turning to a pandit shouted and shouted and began to gibber away in Bengali without taking the slightest notice of my speech. I was provoked beyond measure, and if I had been still on duty, would have walked him to jail on a charge of defamation! Dubbin Babu told me subsequently that the fat Babu on whom I wasted my eloquence had no knowledge of English.

The Bengalis have a bad habit of talking among themselves in Bengali when strangers are present. Nobody volunteers to talk to me. My commanding presence perhaps scares them away. Dubbin Babu who was lost in a group of his own countrymen, who delights in talking along eternally, at last remembered my existence, and came to me with, “Excuse me, I was talking to a friend.”

(MS is available with the Gurajada collections State Archives, Hyderabad. Eds.)

The Character of the son of Bhattraju

1. Appearance, rather dark, a thievish smile. Dressing above means. Mouth rather wide. Lips thick. Hesitating when trying to make his way with big men – a defiant and presumptuous attitude with small men.

2. Show : Carries a book in his hands. No inclination to succeed by exertion. Wants to get on well in the world by misrepresentations; indulges in falsehood to gain advantages – falsehoods which he wants to palm off on all people, educated, uneducated and so forth. Readiness to assume an attitude of being injured and neglected and taking to task those from whom he looks for favours with slackness in doing duty towards himself. An inveterate tendency to falsehood. Shamefacedness. Has the audacity to ask me to condone his falsehoods – a belief that he can thrive by falsehoods.

Makes falsehoods do the duty of honest qualifications.

3. Does not care for his parents. Left mother in a precarious condition and went away to Madras. A great failure as a student.

English spelling and composition much below the standard. Not at all amenable to advice. No respect for those who wish well of him. Was living on the charity of (Nidadavolu) Sundararau Pantulu (of loved memory), Venkateswara Rau and others. When in Madras, he (...) to find this man at the Admiralty, which I did. He showed his (...) one day by quarreling with (...). I had formed a very bad opinion of him then.

When he came here he was very pushing – especially with me, perhaps taking advantage of my mildness. Wants to rub shoulders with me by getting into my carriage, goes upstairs in my house, comes wherever I sit.

He gave me certain books, useful for history, which his father had long been tempting me with. That was partly I did not give him up. I gave him some money as he said that he had to travel about to obtain the books, while the fact seems to be that the books were in his father's position and that some years back the same books were presented to the Maharajah by his father, and were lying with our pandits for some time.

They were subsequently returned being considered worthless. These he palmed off on me as new acquisitions.

He misrepresented to the Maharajah that he had matriculated. When I learnt of it I rebuked him very severely, preached a sermon to him and advised him to give up the habit of falsehood (…) and to turn a new leaf. I told him that his matriculation falsehood was a suicidal step. It was monstrousness to tell a falsehood to a kind patron.

There was a change in my manner towards him. I could hardly control my Irritation and he complained to several people of my displeasure.

D.G never liked him, partly or mostly his dislike was due to his aristocratic tendencies, his intense dislike for those who from a low status wanted to aspire for privilege or position.

But I used to stick on to the man as he had given some books to me useful for history. He brought one day a long list of Telugu books, some of them very rare, some perhaps are available nowhere. The list was alphabetically arranged. I showed it to my cousin, who was positive about its not being genuine.

L.L. (Lingam Lakshmaji Rao) mentioned the matter to H.H., where upon he brought books belonging to Nidadavolu Sundara Rao and submitted them as his own – a bare faced and daring lie. He would not himself mend matters with Sundaram garu or L.L. but wanted his father to intercede. Even now he pretends to be offended I rebuked him very severely. Asked to beg the pardon of L.L.. that it is a thing (but లాచారి is a thing) unknown to him. He wants folly – but is not prepared to bend and make an apology.

(Manuscript, available With A.P State archives, Hyd. Eds.)

Letting Gently Down

In controversies, when one party has to yield, the party imposes some condition to show adherence to their original position, a qualified consent, to satisfy their feeling of pride.

I

I shall be terrible as I was humorous.

***

The weakness and lie whit washing (Underscore- by Gurajada. Eds.) physical and metaphysical. When superiors come for inspection the newness of the improvements betray- nations failing – to try to create an impression that things will always be as they are made at inspection.

Distance in space and time

While distance in space gives false impression of size, and relative distance in time tends to give to the mind a more correct estimate of things. Contemporaneous judgments are wrapped by selfish and other motives.

There is also an intellectual perspective in memory. Details go out- as in usual images, and only huge objects stand out prominently. Not only an exaggerated opinion toned down, but there is softening of the reality in many cases- the process of softening, goes below the truth. We excuse the faults of others because they have lost all their freshness.

And one that has committed a fault, thinks that one is absolved by lapse of (long) time. When something we do not like happens it gives us strength to think, to know that the acuteness of sorrow will pass away with time; that the process is one of physiology based on natural lines.

ఉత్తరకుమార ప్రజ్ఞలు

Men are fond of maintaining their reputation with the little society of which they are members or masters intellectually by position. But when one receives a discomfiture from one in a superior position, or equal position and so forth, one tries his best to explain the affair away to his people - say with followers etc. to his advantage.

Faith in Work

I have great faith in work, work as the carver of a path uphill, work as the means imparting conviction to the minds of those whose approbation we want. I have no sympathy for people who whine for want of

advancement, while lapsing into indolence. My p (paternal) uncle is such a character.

With me work has become a habit, and in itself.

***

Ready to die fighting (?). Want death unprepared

Superstitions

Absurd superstitions often guide men's action and lines of action. The superstition is based on the unthinking, on unquestioning belief- while in the thinking and the skeptical, it enforces the most slavish obedience, prompted by cowardice, an implied acknowledgment of the precise nature of the relation between the things or acts, considered inauspicious and the result with which they are connected in the mind by some accidental coincidence or construction as being concomitant.

Our weak individual superstitions seem to justify most foolish actions. On the educated Hindu, the effects of habit are immense (...).

My Father

We are so anxious about those when we love that we apprehend all kinds of dangers about (them). Once I was travelling with my father in *bandy* (...) between Chipurupalle and Vizianagaram. Father went to the tank at Garividi to quench (his) thirst. He was a little late in returning and I was full of all kinds of apprehensions, forgetting that everyone is generally careful about himself, especially when he is old enough.

* * *

When something we do not like happens, it gives us strength to think, to know that the acuteness of sorrow will pass off with time, that the process is one of physiology based on natural laws.

* * *

The negative precept requires to be more widely impressed of trying to avoid causing pain to another than the positive precept of doing good.

Never commit the mistake of at one time making much of a man and at another time neglecting him. Do not raise expectations which you cannot fulfill.

Try to think your actions might be interpreted.

* * *

The same course which we pursue to the detriment of others, we condemn when they pursue to our detriment.

* * *

Good and Bad Traits

One having or having acquired some good qualities, feels satisfied with it and fails to see his drawbacks with regard to other traits.

* * *

It is no doubt a great thing to root out anger by cultivating sympathy, but one would be foolish to rest on his laurels for that feat while the fancy jumps with desire at the sight of a pretty girl and the mind indulges in all sorts of amorous flights and situations. That must be done away with too.

* * *

When there is fear of a beautiful picture of a woman emitting the sexual passion, view it on her in the light of a sister and you are safe.

* * *

The trend of bacteriological research is in the direction of showing that they are all over the earth dormant guns which are capable of being raised into pestilential possibility by change of environment. (The Pioneer, Jan, 13th, p 5)

Pessimism and optimism

In low spirits men get disgusted with life and the world – and strangely there springs into a swollen exhilaration and pessimism owing perhaps to a corresponding change in the physical condition.

Equanimity

It is heroic for one, who is in a dependent position, to take an insult or a whipping good humouredly and instead of putting on a weary face soon after until the fret passes off, to appear cheerful and give no room to the aggressive party to feel sorry- to put on a cheerful face but not to court pity by gloomy dispiritedness.

The best way to get over the effects of whipping or insult is first (1) to convince oneself of one's fault, if fault it be, or (2) to see that when one is right, there is no reason to take a whipping to heart or (3) instead of receiving the whipping on the emotional nature, to apply the intellectual microscope up- on the state of the rebuker which places the rebuked at once, on a position of advantage.

There is a pleasure, a happiness, when one philosophically suppresses anger or displeasure and views provocation with a philosophical eye - by trying to trace and understand what is meant or calculated to provoke. One feels like a earth on a rock which defies the storm – unlike the tree that hurls wither and thither with it.

***

When one talks sense, communicates the results of his Experience, for the god of others, it becomes a duty to encourage him and to put him to taking at his best.

Philosophical Eye

By taking to trace and understand what is meant or calculated to provoke, one feels like an earth on a rock which defies the storm.

Imagination

Imagination is equalizer of men - the great democratizer. for when one sees a big man, enjoying some advantages, a man can imagine equal enjoyment or higher. Imagination and enjoyment exercise the same set of nerves, though of course, there is great difference in intensity. But imagination makes by its range and plasticity.

Even imagination, of a well-directed mind does not like to leave the tract of probability and possibility. It rebels and becomes dissatisfied, and feels irksome if driven into extravagance.

***

Feeling happiness, by sympathy in the happiness of others which does not tax vainly, like flight of imagination.

Friendship

Mutual friends of parties, who are enemies usually is in the need of tact, It is rarely or perhaps never properly understood. He ends by damaging the friendship on both sides or in changing it from substance to shadow. It is also true that men in such positions, if weak, pursue a course praising each other and condemning each to the other. Double deal and are caught, as the professions which are put on, slip off some times and show the reality.

To put it in another way, a hypocrite is an actor, an actor who has generally to extemporize his part (as the questions can never be fully anticipated). When the best got–up parts fail(?), it is no wonder that the acting of hypocrisy sits loosely and can easily be seen by those that can see.

Small details

The ignorance of people of small details which govern a man's course of action or not giving them due weight or though having heard, not remembering them, these determine their inability to appreciate one's position.

After thoughts

When in the course of conversation one has said something that is calculated to pain us, one is wanting in readiness or సమయస్ఫూర్తి. Readiness to reply sometimes brings himself to believe in his fault. Later on some very fine retort or justification for the conduct that is deemed faulty strikes him.

Sadness is happiness when one is conscious of loving another, but that other has not shown one gratitude or has not returned the affection- a state of passive reconciliation to one's lot with a consciousness of "you will be sorry for ill treating me". Since you disregard me, I disregard myself- I shall throw this worthless life away on something, expose myself to dangers, of course for public good.

Feeling a man's mind before we talk

1. some people judge properly the speaker's character. Clever guess their mind and speak.

2. some guess without success to guess.
3. some guess but the success (…).
4. some have a clear theory to guess.

When trying to please another-they don't see for everything (…).

Shallowness

Flatter one's vanity and make him do foolish things. Make a shallow fellow absente by sending him about some fool's errand.

House

There are two views of a house. An inmate's view and a traveler's view. When a child, I used to feel uneasy in a stranger's house. I was always for going home. This was, perhaps, owing to the feeling of (or ?) strangeness and restraint. Of course, there is an exception with regard to temporary sojourn to places where there are objects of absorbing interest for a child. And then think of the house at Devarapalli. As a traveler I would have felt, "Why did they build such a house here and live? What are the views of those who live in there" Such a building seems out of place in a village like that. When I live there, everything seems to be in place and natural.

***

Men are accustomed to generalize from individual (mental) experiences.

***

It would be an interesting subject for (...) what things are remembered by the world-meaning there by a community - what forgotten - Things tinged by strong humor or that satisfy the craving for miraculous - those connected with illicit love.

***

A man's home keeps alive the memory of things which, but for him would long ago have been forgotten.

Absent-mindedness

The validity of thought is seen in resolutions and judgments.

Economy of time with regard to thought is a great thing. Whenever

in company something is talked of, which is of no interest to one, one might think of other matters without, of course, showing impoliteness to the persons assembled. I was for many years given to daydreams and reveries. When eating, I used to think or fancy.

When walking, when in the closet, when in bed, when I woke up during night, in my morning walk and so forth – I, at last, saw that too much thinking and fancying, though very pleasant, the latter especially, was exhausting to the nerves. Now I am trying to think less, to economize mental effort!

***

Impossible Projects

It is a sad disappointing experience that brings to the wise a realization of the extreme difficulty of doing things – of doing anything well. One overlooks the importance, the indispensability of special training time and co-operation. Even experience seems to fail to teach a true estimate of one's working power. Projects of vast dimensions are planned without an appreciation of their magnitude or a consideration of one's own resources. These are given up in turn for others. The sight of a good achievement of another in some line, creates in us a desire to excel in that line. What appears the thing to do today is not quite that tomorrow. Much useful energy is lost in this world on impossible projects and hobbies whose utility is not great. One sometimes feels misgivings as to reaching the destination in a life time, but feels it a disgrace to confess it oneself or to others.

Some people are so averse to meeting present difficulties that they would incur loss to get over them.

The pleasure that one feels after putting off a difficulty by a makeshift is only a shadow of pleasure. Such a man is a prisoner.

Of Women

A woman sometimes does a thing, not because it is good or bad but because one who likes to have it done, spoke well or disregarding of her.

Chandravadana

Long, uniformly thick lashes covering the full length of eyes (..). The curve at a proper distance from the eyes, giving a large and prominent upper lid, rather projecting lips, the under (lip) thick. Round face, inkling towards fairish, the hair tied into a low braid. Ear-ring of pearl and ear-flowers pendant. Rather thoughtful and quiet. There is harmony about what she does.

Her sister's large intelligent eyes. Active, sharp, walks dancing, like the little girl, as she is.

Eyes

Karuna's eyes are deep set. There is no break (విరుగు) in the eye brows. The cheeks rather bulge. There is thick mole at the bottom of the left cheek. Fairish – an expression of consciousness of deserts, some contempt for the fellows of the class, and discontent.

Silent. The limbs are slender. She glides, does not walk, when she comes before the Maharajah. The appearance is not demonstrative as of those who expect attention.

L. Kama Sastry

Eye brows wide apart, are mark of intelligence. A prominent eye, generally denotes great power of addressing. The girl has liquid eye. Bhaskara ... dropping eye lid. The little పొడుగు girl rather thick in the middle.

According to physiognomy, if the eyes are closer, the man is very acute. So is H.O.I ... Generally there is the distance of an eye. Also the angle made by the bottom of the nose with the bottom of the ear. If it tends to be (....) the man is honest.

Bhaskara Rao

Rather, straight eye brows.

Kunti

I like not that look, no good comes of that. What fool like me would tear his fingers (to the mercy of) with ugly thorns to pluck a little scentless flower.

***

Some people are so averse to meeting present difficulties that they would incur loss to get over them.

***

The pleasure that we feel after putting off a difficulty by a make believe is only a shadow of pleasure. Such a man is a prisoner.

Wife and Husband

"Speak the truth. Show a high ideal of womanhood to misguided husbands. By anxious care and free self-sacrifice, by gentle persuasion win them from vice, incidental to youth. Speak the truth."

But what is truth?

What pleases your husband is truth? What displeases him is falsehood? A woman is not true to herself unless she is false to her husband? Husbands want to deceive themselves. The art of lying is the art of wifehood? You must study your husband and deal him out the measure of his which he will swallow. They must be of the idea that exact flavour that he likes. In our society the wife is at the mercy of the husband. It is wife's interest and her stern duty to do what pleases the husband. There is a limit, no doubt, and the limit stops short of appreciable injury to others.

Suppose your husband cannot stand onions. Then you withhold onions from him? So most husbands cannot stand truth about themselves. Give and administer lies? Pretend affection (...) How to do it without betrayal is the acumen of test.

"Here I am your doctor. Each girl brings her case and I shall diagnose and prescribe. Marriage is a disease, a necessary evil. It requires its doses of restraint and reticence and its din of lies." "My husband wants nothing but brute force (...)." "You are a fool if you believe him. You told him that he is ugly."

Then you have signed your death warrant.

What is the remedy?

Let us discuss. Canvass opinions. Tell your husband that you have

ugliness. Tell him that ugliness is the outward sign of goodness. Tell him that you are also ugly so that you match. Talk tell him, “do you know why I say you (....)

To please others

The best way to please a man, especially one who thinks that his talk is worth attending to, is to listen to what he says and to signify or pretend acquiescence.

When you seem to understand the logic or worth of what is said, the speaker thinks that you are an intelligent man, a right-thinking man.

Feeling

A feeling of insult combined with resignation.

Why Anger?

Anger is caused by a lack of dramatic element in one’s nature of being able to appreciate the motives, and the circumstances, which prompt those that give offence.

***

Suppress anger or displeasure and view provocation with a philosophical eye – by trying to trace and understand what is meant or calculated to provoke. One feels like an earth on a rock which defies the storm – unlike the tree that hurls whither and thither with it. People are fond of doing what brings immediate or individual credit.

***

Illness creates in one a feeling of superiority to considerations of etiquette and delicacy – an expectation of special consideration from others.

***

Long illness makes both the attended and relations of the patient vexed.

***

Bottle. The medical invalid’s point of view. The drunkard’s point of view.

Our servants

Without telling our servants or people what our wants are, we get angry with them for not preparing for this contingency or that.

We want them to know our wants without telling . We might have told them, but knowing their preoccupation or carelessness, not sufficiently impressive or without proper regard to their ability or leisure. Then we fret and fume.

The passion into which we fly when our expectations are not fulfilled or when we find that something is not ready when it would have been convenient to – (...) blinds us to our share of the fault for something not being done or done rightly.

Awkwardness

When people feel diffidence in conversation from a consciousness of having done something wrong, inferiority of position, or fear, or respect for the individual spoken to, they handle this thing or that, such as a pencil or pen (which gives them time to think, to keep away from the work they fear or the adverse opinion expressed in the face of the hearer.) Some people, without any such excuse, have a general characteristic-based, perhaps, primarily on diffidence of pulling the nose, cracking the fingers etc.

Weak Nature

Weak nature, when they want to set themselves right with men of some position, or men whose opinion they value, who think ill of others, are gushing in their professions of friendship and innocence try to please the hearer by all means, by an appearance of subservience, faithfulness and by speaking ill of his opponents – or appearing to concur with his views.

The weakness and lie of white-washing, physical and metaphysical, when superiors or outsiders come for inspection. The newness (...) of improvements betray its natural feeling (...). Why try to create an impression that things will always be as they are, made at inspection?

The circumstances that induce a man to take to a certain course of conduct are not generally present to the mind of the man with whom he has business or other relations. And it is necessary to avoid misunderstandings or censure, it is necessary to acquaint such with the precise nature of affairs. Later on- it is a Brahmin who wrote- does not weep defeated in bottle.

To an intellect which has been accustomed to, or trained to order, or which through study has been brought to love order, the irregular arrangement of things is most disagreeable, asphyxiating.

Similar with regard to light, air and accommodation.

Some people of really honest intentions would be surprised and feel insulted if you impute to them a misdemeanor which they consider to be a misdemeanor, while they might, at the same time, be committing unconsciously or thoughtlessly, other or smaller misdemeanors.

One says…

I do not want to be considered the worthiest. Through it would be my aim to show that in willingness to serve. I am not less worthy than others. Give your heart to a hundred and your mind wholly to some. I shall be satisfied if I am sure that I am not misunderstood.

Originality

In many branches of knowledge, there will be for a long while only scope of imitation or translation to the ordinary man of letters in India.

Every man thinks that some branch of knowledge is his forte.

One man talks of his knowledge of the country, another of life, third of his medical acumen – law, agriculture and so forth.

People pride themselves on their superior knowledge of character of some big man on whom they are dependent.

***

People are fond of doing what brings immediate or individual credit.

Telugu versus English

Telugu has to run a competition with such a highly cultured tongue

like English and hence is neglected by those who, of all men, are best capable of improving it.

The disadvantage of Telugu is not having been the exclusive tongue of a metropolis. Bengali and Mahratti prospered by being so. Bengalis (and) Mahrattas profited from the metropolis being fixed among them. To some extent the Tamils also.

Stupid

A stupid man cannot marshal all the considerations concerning, or arguments for and against, an act. There is a greater likelihood of arguments and considerations readily presenting themselves for a course of action we like, than those against it.

Prejudice and self-importance prevents (...) one seeing the contrary arguments or at least their force etc.

Antiquity

Antiquity invests objects with melancholy interest. A fort in good order is a less interesting object than a fort in ruins, especially when it has historical associations and gives free play to the imagination. A consciousness, that men who had their joys and sorrows, their hopes and fears, once filled the place with their lives and particularly the troubles of the last occupants appeal to own imagination and feelings-and the thought which could not have been present to the minds of the occupants themselves, that their descendants should not have lived to enjoy a just inheritance.

***

The freedom from evil desire ensures the possession of a miraculous energy.

***

Our patriots

Our patriots who overflow with sympathy for the masses, indeed for men in general, on platforms, dislike almost everybody who is in the same rank as themselves, but not those with whom he (...) has dealings, appearance, learning, intelligence or the favour of another – one that

does not make a high estimate of himself, or see through his failings or misunderstands or misinterprets.

***

In the first enthusiasm of youth nothing seems impossible.

***

If we are good others will be good.

***

Respect

It is a sad mistake to talk lightly or disrespectfully of husband to wife, or master to servant, or father to son – especially with regard to husband and wife under the present conditions of our society.

They have to spend their lives together and if the wife is taught to think lightly of her husband or is accustomed to hear light talk about him, she will not be in the best mood to love her husband or perform her conjugal duties properly.

Constant change of mood and standpoint

Men are very fond of taking credit, for their conduct having been based on certain principles and dilate upon what is right and what is wrong generally.

Time elapses and it is found that a different principle governs the same individual's conduct, under a new impulse – or from a consciousness that the old line of conduct was no longer agreeable to his feelings, or brings less gain than the new, to oneself. The inconsistency is generally forgotten.

When it is pointed out how there is inconsistency, one's pride is offended, and all sorts of arguments are brought forward to justify the change, or to prove that there was no real change at all.

The truth is liking or profit or mankind's great argument founders. Intelligence finds agreements for everything, and can follow a course of special pleading.

One having or having acquired some good quality, feels satisfied with it and fails to see his drawbacks with regard to other traits.

***

It is no doubt a great thing to root out anger by cultivating sympathy, but one would be foolish to rest on his laurels for that feat. While the fancy jumps with desire at sight of a pretty girl and the mind indulges in all sorts of amorous flights and situations, that must be done away with too.

***

The negative precept requires to be more widely impressed of trying to avoid causing pain to another, than the positive precept of doing good.

***

Small Details

The ignorance of people of some details which govern a man's course of action, or not giving them due weight, or though having heard, not remembering them – these determine their inability to appreciate one's position.

The Ramlila guns were heard.

B was an editor of Theosophist.

A reading for B.A.

Brilliant speaker, active.

A flash in the eye, imperious in book disdain.

Drink

Like to like.

One requires boldness and says things which one could not say when alright.

Liquor makes a man generous.

***

Deep moving hill P. Jagannadha, brother World ruler.

***

Pressure of Debt

Money difficulties take a man to any straights. To think that my poor master the late (...) went to H.H. begging for a loan of Rs.1500 and that he agreed- that somebody else indicated to H.H. the un-wisdom of lending to one in my master's position and the matter coming to nothing after all.

It will be a serious mistake to suppose that a man is an absolute slave of circumstances, that he is entirely helpless for determining his own conduct – for, though the influence of heredity and surroundings is overwhelming in determining the physical and mental constitution. It lies in the mind to correct such influences, though to an extent varying from nearly (...) through to inappreciably small. One's character has to be judged by the comparative advance he had made.

Lies

We refrain from lying for fear that the world may suffer by our example.

A lie, spoken in secret, degenerates one's own mind; it creates ajar in the mechanism.

Answer by anticipation

When we know that somebody has come to ask money or some other favour, such as some irksome duty or concession, to avoid the necessity of giving an unpleasant or ungracious answer at the business interview that would be looming, or the exclusive (...) face of the asker, eyes at it, would drop hints by the by, of the impossibility, difficulty or undesirability of the thing asked.

Comic Subjects

Introduce a man who when asked to bring the doctor, says, if he should not be at home; if he has no medicines; if he cannot cure etc.

A chicacole man-evades a civil warrant of arrest by crossing the river which forms the boundary between the jurisdictions.

(1) Making light of everyone and every thing

వాడా వాడి సంగతి యెవడెరగడు ? వాడి మాటలు చెప్పుకోనక్కర లేదు.

(2) Out – bragging another

నీవు చెప్పినదేపాటి ? నేను ఒక రోజున ....

(3) (a) Bragging of the greatness of ancestors.

మా తాతగారి నాడు యలా వుండేదంటే .....

(b) Of a son. మావాడు యేమనుకున్నాడనుకున్నారూ?

This was spoiling him.

(c) Relative points compared.

పూసపాటివారు గొప్పా? బొబ్బిలివారా?

పాత సబ్మేజస్ట్రేటా? కొత్తా?

నేను చూసినన్ని వూళ్ళూ, పాములూ ఆహా!

One speaking disrespectfully of another, feeling safe in the absence of that other. When the other hears and turns up.

Being caught in the action of doing something wrong or foolish (thing). (...)

Banian Councilors and cholera & Bombay Councilors and plague.

In a comedy

"The shopkeeper turned gentleman".

The behaviour of an educated man who is entertained in an old fashioned gentleman's house – out of the stamp (sound of foot step) of Darbha Venkata Sastri – horrifies the lady of the house.

***

Joining widow-marriage movement and then performing *prayaschittam*.

***

The peacock began to scream each time a gun went off. (When the Commander-in-chief came)

A South country man

1. Taking food with the ordinary clothes.

2. Spitting.

3. Not cleaning the teeth properly.

4. Eating before పరిషేచనం *(parishechanam)*.

5. Going with boots into the house.

6. *Vogayithyam* (ఓఘాయిత్యం) mutual arrogance (...).

***

People not knowing English see approbation from the English educated by pretending to appreciate English ways of to have (?) assimilated. సూర్యనారాయణ బావ, ఎఱ్ఱి పాపయ్య.

Psychology of Children

Children feel very irksome when they have to live among strange surroundings. They have a longing to go home.

I wonder how children take the inequalities of life. I fancy it must cost a good deal of sorrow and chagrin before a child reconciles itself to a position of less opulence than fellows.

Again, an advantage of influence and affluence of parents is felt in all its force by children; and they (try) to show their superiority over other children. If permitted to have their way, they use the advantage of their age and position over grown up people too and end in becoming spoilt.

Water and Children

Children are fond of running water which is under their control or which is not deep enough to cause alarm.

Flowers and Children

What pleasure flowers give to childhood, what glory to be able to cull them before others; to make garland festoons! To light combustible matter is another source of pleasure; I have already spoken of water.

***

మా చిన్ననాడు మాంచెస్టరు బట్టలకుండు రెయిలు, స్టీమరు బొమ్మలు చూడడం అదొక సరదా.

Anxiety and Anger

Parents or elders are full of anxiety when they miss little ones. But when the miscreants turn up, their anger knows no bounds.

The feeling being, “You fool! You cause me so much trouble.”

Children’s feelings

When the bustle and enjoyment of festivals or ceremonies or entertainments are over, the boy feels very sad, very sorry.

Poverty

There were days when I considered poverty a shame.

***

Law

Next to death, there is nothing so un-helpable as legal practice.

The Dramatic Temperament

This is the advantage of a true actor; perhaps not of a dramatist.

Bangle Sellers (గాజులవాళ్ళు)

One very old – clear face – grey whiskers – a load of గాజులు – turban – a fit subject. How many beauties he must have seen, how many soft hands pressed! A hero learning the trade and going about as గాజులవాడు – It is possible or do they insist on his being old?

***

The melancholy music of old associations bringing pleasurable retreat.

***

Laziness is caused not infrequently by weakness and to censure weak people into activity would be to exhaust them into permanent debility or death.

Favourite bet (?)

Some people are constantly winning.

Characters

An author does not draw all his characters from life. But unconsciously indents on the traits of imaginary productions of previous poets.

***

One peculiarity of Bhagavatam I consider to be, Yati running on the same vowels and perhaps consonants or open vowels.

***

If Vizianagaram patronized religion and literature, so did Cuttack. Pratapa Rudra wrote a treatise on Dharma Sastra. (…) were equally so.

NB: The pilgrimages by ladies were very common and every men followed their mothers and wives. The shrines exercised a beneficial influence. There all classes meet in the grace of God all were equal. Every chief has a family deity. *Chakradhara swami or Sriparvata swami*. They are early. *Amareswara, Mallikarjuna, Swayambhudeva* are later.

****

Telugu poetry is conventional, as well as much of later Sanskrit poetry.

***

Reading Sanskrit Mahabharata, speaks nature associations by redolent – Mountain, cloud and garden.

*** *** ***

2. H.H
On His Highness
Maharajah Ananda Gajapati Raj

H.H.'s Character

There was an inherent egotism (in His Highness) fostered by early associations, by the flattery of courtiers, and by a burning desire to outshine others, which received support from success in one or two departments – such as music and horsemanship. Again, owing to the range of his knowledge acquired by varied experience and study, he was in more than one respect superior to everyone who moved in his company. One might be a very good English scholar; he was superior to him in the knowledge of Persian. One might be a great pandit; but H.H., possessing something of pandit knowledge, was an English scholar to boot. He was superior to all the scholars in being proficient in music. He was superior to professional musicians in being a scholar. Again, he excelled in athletic sports. So it was not possible for anybody to put on airs in his presence – so that everybody was prepared to hear something that would be new knowledge.

This, combined with a feeling of respect and admiration for the flawless purity of his heart, and the grandeur of his character – and the commanding, yet beauty of his personality made one feel small.

He was a great critic of what one did or said, how one said or did. He had a general code of appropriateness and propriety which became right (...) as time went on. Those, whom he undertook to train, had the worst of it (...) – next men of education. He could endure much from the uneducated, when once they had access to him.

Of course, he endured a good deal from the educated section also.

He used to raise hopes (and) was very slow to do favours. But considering how many people were looking out for favours it was no wonder that it was not possible for him to know or remember what each man's needs were. But he tried his best to enquire; he knew that favours could not be bestowed on all; also if one was favoured, others would have heart-burn.

The question may naturally be asked. How is the life of Ananda (Gajapati) Raj necessarily? Did he make history as a soldier, statesman, author or reformer? No. He did not make history. Very few Hindus have yet any scope to make history-political history; and Anandaraj's literary efforts were confined to occasional verses and unfinished, abstruse philosophical discussions. His claim for the attention of the world is based on the wonderful character he developed amidst unfavorable surroundings – and his representative character. He was a link between the old world and the new – and he represents in his person, Hindu, Mussulman and English civilizations. It is doubtful if there was another man of the last century who was more thoroughly representative of India of the day.

***

We sometimes talk arguing. Ignorance on the part of H.H.. It is good rain, fields etc.- there being matters not supposed to be within the experience of a man of his possession.

***

(H.H. (was) asked to serve on the general famine committee).

One said, " This is a pen I have used 30 years. I thought it was not worth talking to a man who attaches so much importance to such a little thing as that.

Zamindaries

A change has come over Zamindars and Zamindaries. Most of these were at one time petty tributary kingdoms. The Rajah kept State, maintained an army and was a hereditary military leader.

Though Vizianagaram had submitted to the (East India) Company in the time of Vijayaramaraj II, yet in his time, owing chiefly to the policy of Seetarama Raju, Vizianagaram's military spirit was kept and during his Dewanship Vizianagaram, not only so far as the internal administration was concerned but also with regard to her relations to neighbouring Zamindaries, was practically free.

With Narayana Babu begins the loss of the independent status and the Zamindari was gradually shorn not only of territory but of honours. Though to superficial look it might seem that Vizianagaram gained much in prestige in the time of Vijiaarama Raj III. Yet it was in his time that the hereditary honours were cut down, so that at his death difficulties arose about salutes and titles. Looking at the past history of the family, the Maharaja in whose veins the blood of a race of warriors was flowing, whose fiery spirit was the high in spite of the smothering influence of Western culture and Eastern philosophy and the influence of training to overcome emotions - could not but feel the position to which he was reduced by Govt., the establishment of whose power in these parts was materially assisted by his ancestor. He was too proud to ask for privileges : he was fighting with reason with officials, who shut him up without consideration, by treating his claims as groundless. But putting forward his claims, he warded off the charge of impertinence or discernment, by a profuse profession of loyalty. It was, however, a genuine feeling: there was no room for doubt, considering the innate truthfulness of his nature. It was a part of his faith: his nostrum for the consolidation of the British Empire and the securing of the rights of the Indian Prices and peoples. H.H. deemed it short-sightedness or rather blindness on the part of the rulers not avail themselves of elements, forces that existed in society, the innate loyalty of the people.

Anandraj II wanted to shake the throne of the Nizam.

Anandraj III wanted to shake the world to its centre.

Midst interruptions of minor duties and pleasures held on to his higher purposes, సత్యశతకం, Treaty, వ్యాకరణం – English (?)

Srinivasachari told me that Krishna Vodayar (one of the Maharaja of Mysore) lived to the age of sixty. His food was sugar onion, cream etc.

09-01-97

G. Subrahmanya Iyer, Editor, Hindu, myself, H.H., Vijaya Raghava Chari went to Holker at Indore. He sat on a big chair (...). Caste his own powers and those of the English Government.

We said, "You are a great man having civil and criminal powers".

"What are we, the Govt., are everything" (he said).

Literary judgments

H.H. 's literary judgments were wanting in catholicity. His appreciation was the greatest with regard to works that displayed intellectual vigour: but he keenly appreciated love poetry and wine poetry of the conceit and nonchalant kind.

For rigid and hairsplitting logic and philosophy he had great liking. Mill was his greatest favorite. A work on time and space by (John Stuart) (...) he likewise liked. H.H. undertook the compilation of a comprehensive Telugu grammar, and in the course of a commentary on the invocatory stanza, entered into a very long disquisition on the existence and attributes of the deity and time and space all in Sanskrit.

H.H.'s knowledge of three literatures (Persian including Urdu, Telugu and English), his familiarity with the modes of thought of the Hindus, Mussulmans and Englishmen, and his experience of Bengali, Hindustani, Telugu, Madrasee life make him a brilliant conversationalist, of course, not to mention his intellectual qualities and special experience, etc.

H.H.'s *nom-de-plume* (a pen name - Eds.) as Urdu and Persian poet is *Rashidi*. The following verse composed long ago by H.H.

"When there is any danger, talking of all kinds of means for avoiding it, but when called to face it showing incapacity."

Saying one thing and doing another.

(Tom Jones –Thackeray-fitness of things)

On Poetry & Patriotism

While reading the Telugu *Bhagavata* H.H. was charmed with the verses in which *Dharmaraja* questions *Arjuna* about the cause of his shedding tears and suggests a variety of causes.

H.H. says: "How beautiful is Potana's poetry".

Prominence is given to ఓడితివో శత్రువులకు - to defeat from enemies. Judged by the standard set up in the muse, all the people of India must be weeping – and should not one really weep for all their failings? Can Wordsworth or all the Western poets equal this?

Real Democracy

H.H :No man deserves to be run down. Every man has good qualities, through one might not be able to see them. It is difficult to do justice to anybody's character.

If you like, you may be friends with a man, otherwise not.

But it is not good to run one down.

On Philosophy

"Once Gopal Babu asked me the meaning of philosophical necessity. I said I did not know. The expression was in Mill's *Three Essays on Religion*. Just then the Lord Bishop of Madras was announced. During the interview I asked his Lordship the meaning of the expression. He answered calmly with little appearance of certainty that the word related to a controversy about free will. Referred to Butler's analogy (...).

"After the interview, I drove to a book-seller's shop and bought a copy of the book, where I really found everything about the expression. In all controversies, reluctance to commit oneself is great strength."

H.H.: Grant duff once told some people who gave him an address, that they were perfectly happy, that there was once a great painter whom, one day a friend found weeping in his studio. Asked the friend, "Why do you weep?" The genius replied, "I was never satisfied with any work which I turned out. Today I am satisfied with my work, which shows that my intellect has deteriorated."

H.H.'s father

His father lived in Benares till he was twenty years old. Taken there when an infant. The centre of ancient civilization, its associations.

People from all quarters of the country flock there, hence the compositeness of life there, rivalry with the Raja of Benares.

With memories of high descent and royal state, he was living in straightened circumstances. An allowance of something like six thousand a month for his father. Seeing the pomp and circumstance of the North Indian Princes, with aspirations to outshine them, he did not waste his time in Benares; acquired command over English language in which he talked with fluency, and wrote well – even published pamphlets. Though H.H. did not cultivate reading habits his ambition was to outshine the Rajah of Benares in his own place and the accounts of Vizianagaram go to show that he did outshine. When after administering his estate for years, he went back to Benares. He built splendid palaces (?) and purchased an estate worth (...) a year, and maintained state elephants, horses, etc. He was fond of show. He instituted a Ramalila festival in Benares, which was performed better than the one of the local Rajah బుద్ధమండల్ (Rajah Budha Mandal).

Having seen better towns, he wanted to civilize the appearance of Vizianagaram, and the work done by the late Jagannadha Raju in this direction pleased H.H. so much that he began to feel grateful to him. Chinna Babu was 1 when he accompanied his father to Benares.

The father's lenient treatment of the son was partly due to his fear that he would join the mother in intrigues against himself and mainly to his own love which probably increased after the death of the first son.

On his father

"My father was considered a great man in Rajaputana, as he was an (…). When we went to Jeypore for my marriage, my father misconstrued a statement of mine: నా దేహమందు నాకెంత శక్తి వున్నదో సర్కారు వారికి కూడా వున్నది. (The circar has the same power as I have in my body).

“My father thought that I had as much right to Vizianagaram as he had. That was before my marriage and when I made *namaskaram* to him after marriage, he turned away his face. He said, ‘You will be greater than I’. He was apparently displeased. It was long after he called (me to) with affection. Then he told me, sorry. I set right the misunderstanding.

“Such was his anger and such was his affection.” (I treated you as a brother, not as a son…).

***

The very thought of marriage and love makes me sick. If your blessings could win me back my father, I should wish for nothing else.

***

What you quarrel with God, if he thought it good to take away your father, you want to have him back. And then, You have known so much of our religion. You cannot reconcile to such (…).

Work

He (H.H.) was always after something, some sincere work, some grand project – even ordinary work, he made severe to himself by limitations, some of which chimerical and aims which were almost unattainable. He was fond of conversation. He was constantly lecturing to those around him-with little repetition, drawing from his vast and varied experience, with European natives, Hindus and Muslims, Bengalis, Hindustanis, Telugus and Tamils anything to make one think.

He thought a good deal. His dreamy eyes and gracefulness and ease, always indicated a deeper current than the present shows (...) that he was after game higher than what occupied other peoples’ attention.

Business and money bags had no *nazzar* for him.

***

H.H.’s Aspirations

It is the force of habit that makes a man anxious for his wishes prevailing after his demise with regard to the disposal and management of his property. It must be flourishing. It must be intact.

I wonder what became of H.H.'s aims for some months before his death. His behaviour then, too, he would make us believe, had an aim – great aims those lie dead with him in his ashes. Nobody almost now cares for them? Each wants to secure some living, one's own position or intrigues for a higher. Many subordinates have interests to this end. There is no end of intriguing (J[1]- is at last caught).

And what of H.H.'s aims, what of వ్యూహం the combination, the families, the Children's Brigade, the ten years of Latin and French, the teaching of the world, the shaking of the earth to the centre of peace & patience the gospel of peace, the worship of Reason – All depend for a faint sketch on this weak pen! Alas! and some imbecile successor to the ancient *Gaddi* may purchase, with a few bags of sordid lucre, those rights and privileges for which H.H. was fighting all his life.

R.S. (Ramaswami the *Vesya* patronized by Ananda Gajapati)

I attend on R.S. What a change in my views have a few years made! When H.H. first took R.S. up, it was with a feeling of deepest regret that I heard of it. It was a thing that I had not expected from my experience of H.H.'s previous life. But my knowledge of his early life was then scanty, much more scanty than now. So it was a sad surprise – a great surprise. So suffice is to say that I felt it very keenly. My pride was wounded – that our H.H., so full of goodness, ability and promise, should blast all his prospects at one stroke. Then I was not in close contact with H.H. Far from it, I used to see him now and then. I could see him whenever I liked- but I did not much care to, in the term of the late Principal (Chandra Sekhara Sastri) before whom, I thought, H.H. was nowhere – partly as I had failed in B.A., and made up my mind not to see until I passed. Subsequent reports did not tend to familiarize me to the incidents talked of. On the other hand my sorrow increased. But never I had an unkind thought of R.S., until R.S. came to live here. Till then my sorrow was all for H.H. I had not a shadow of reason to blame R.S. It was her profession. But R.S. coming here was a turning point. The heroic forbearance with which H.H. put up with R.S.'s vagaries showed me a new side of H.H.'s

character and that without any object. At the same time I cursed – no, it is impossible that I should curse anybody – but I wished R.S. anywhere with (...) H.H. of course, I wished R.S. to be happy, but more than that, that R.S. should not mar the happiness of H.H. (...). Afterwards, I came to know H.H. more intimately and R.S. too better. I saw the good points in R.S., but the bad points overweighed, till at last I was put in charge or rather took her in charge in anticipation. Another turning point in my views. (During the last six or seven years my reflectiveness and knowledge of life increased. I schooled myself to control dislikes hatred, ill-will, etc. and to be sympathetic (– sympathy being the *sine qua non* of a literary aspirant.) I came to know her views, her aims and her feelings to take account of her training and early influences.

I see, more than once, part of her mother's pugilistic spirit, and lacking the insight (how could she have it when we and our betters have not it) to read the mind of H.H. Must have acted in a way displeasing, for example, must have persistently disobeyed in some matter, counting on her influence. In the present case the attraction must have been partly that of opposites. But for a strong liking, H.H.'s craving would be for intellectuality and beauty in one or other of the features of her moral being (...).

Ram Sing (Ramaswami) after (abortion) was purging, weak. I reported and asked if I might send for Doctor. H.H. said : "You should have done that without telling me. That shows want of decision. She may be sinking. Give her Spiritus Vini Gallici at once." I went to R.S., and asked if she would take a little Spirits Vinae Gallici. R.S. would have none of it. Felt her pulse. Rather excited. Complained of weakness. Wondered why H.H. did not turn up. Sent man after man for the Doctor *Saab*. Then H.H. came in haste and pressed on her an ounce of brandy with equal quantity of water. I proposed to get Chlorodyne and *Omam* water. H.H. said: "But by the time you come back she might sink. Men with their under jaws have no decision. Nature has none. I have none. You are so calm. We must at once administer this. I also had no decision. But I have

schooled myself to be more strong." H.H. administered Spirits V.G. and she felt better.

Has H.H. become hard to please? If Appa (...) has failed to satisfy him, it is no wonder. The original points of attraction, it is hard to see, unless it be a modest bearing, a thoughtful look and great coyness. It is like the cast of the frame, which H.H. has said, resembles that of Narayana Swamy and some others evoke old fond memories.

(NB: This is a peculiarity in matters of liking. When one finds a girl bearing resemblance to the wife one loves, one begins to like. Also when a girl resembles oneself. The case of Venkateswaram is in point.) App. N – has not known good society. Considering her mother's tongue it is a wonder that she is quiet (...) but it is probable that she inherits her good points, simplicity, disregard for money.

When we want to show our forgiveness or rather more correctly non-disapproval of something wrong, which another has done, or we suspect another has done, and acted partly on the belief, we enunciate principles of right which will include the particular line of action concerned.

Temper

After undertaking the training of Ramaswami and Venkataswami, H.H. began to feel the impatience and disgust, which a sanguine teacher feels by the slackness, with which his precepts are acted up to by the pupils and the constant failures to act up to them. Natives are, as a rule, of this part of the country at least, are so indifferent, indolent and forgetful that practical instruction takes root slowly or never at all – and they tire out a sage's patience.

H.H. used to say, "On the day of my demise, these fellows will eat rice-pudding. They would prefer anything to my tuition." His noble teaching was so entirely different to the ideas in which they were brought up that they could never realize their grandeur or importance.

H.H. failed to take a grasp of the situation in Ramaswami's marriage affair. It was impossible that he should, seeing how various the interests concerned and how much terminable (...) the moral forces at work.

"Distinctness of enunciation and speaking out free-one should learn this. One should not mutter and mumble." At breakfast this morning, H.H. impressed this on Ramaswami.

H.H. called the goldsmith to remove Ramaswami's earrings.

The son of the man turned up. H.H. asked, "How many brothers and sisters are you? When do you dine? What do you eat? Do you squat on the floor?"

'Yes.'

"That is not right. Have wooden seats. Can you make a bicycle?"

'Yes.'

"Are you making one?"

'Yes.'

"A man that makes bicycles can make wooden seats. You should not sit on the floor."

H.H. told me after I had taken charge of Ramaswami, that educated people are kind to women. "My obligations are great to you. I cannot repay them even if I should cut off my flesh and give it to you. People do not understand noble motives. You have bravely exposed yourself to the misconstructions of ignorant and foolish people, who might say, *he goes to her because he loves the girl, or wants to profit himself by her, or he wants to curry favour of the Rajah."*

Talking in this connection H.H. said: "My mother and sister have perfect confidence in you."

General interest and special

" Mr. H.G.S. and I were talking in the Dabha Gardens. The question was about doctors I said that I had no faith in doctors. I regulated my health by diet only. H.G.S said, "Doctors want to put drugs of which they know little into a system of which they knew less".

***

“It is enough for you (addressing AR) if your family improves. It is enough for this man (GVA) if his class, say History class, is all right. But it is the Principal’s interest to take care of all the classes. So I, of the town. The dancing girls had as a class improved in music and appearance since the days of my father. So, before I marry (...) these one or two months, let us teach them music, manners, self-respect and so forth.”

H.H. has got servants who will do well or ill, successfully or with the definite object of not succeeding, anything which H.H. may like to have done, according as they themselves like it or not.

My view is to do whatever he orders me to the best of my ability, until one should come to think that H.H. is laboring under a serious mistake, or, God forbid, that his wits are unsettled.

In the former case one might gently hint at the correct state of things. But if H.H. would not see – then put the matter plainly, and if he still insists on one’s doing a thing, that is clearly not for his good, then one should throw up one’s place, as a proof of one’s earnestness – if the matter should be of such paramount importance – to show one’s disinterestedness and to set a good example to others. If, however, there is fear that those that are about H.H. are not the right sort of people, and that one would be able to do good, let him remain in service but gently and emphatically protest.

Shaw (George Bernard Shaw) having remarked that, “I should be sent in to the service of the Maharajah of Holkar, as Dewan or Secretary,” H.H. remarked that, “I would please him and Get on very well”.

Nothing escapes H.H.

Noting an odd or disagreeable peculiarity, H.H. does not at once come out with it like a discovery, takes no pride in painful fault-finding. But long after noticing, in the course of conversation, incidentally and inoffensively mentions or hints at the fault.

(1) “Apparao has a habit of winking the eye. The fact is, I long, could not wink. I tried to learn it, and it stuck perhaps.”

(2) "Apparao is straight as a spindle. But one shoulder he brings down; it must be put up."

H.H. does not care to listen to the details at the preliminary stages of any business. If it is done, he is pleased – if without troubling him and depending upon him for advice or help at any stage.

04-01-1897

The eldest son of the Late Suryanarayana Somayaji passed Matriculation. H.H. called him to his presence at once, shake hands with him, spoke very encouragingly, and said, "You could not have given me so much pleasure by any other thing – my ... nights could not have given me greater pleasure."

***

Why does H.H. recommend so many people? Why does H.H. press people? I am afraid to pay too much difference to those individuals, who, by age and position are above me or are related to me as gurujana గురుజన mostly in not expressing views that may militate with theirs. How far am I justified?

***

Rescuing the wife of Dr Talzer in the Hoogly

The debts must have contributed partly to some చిన్నతనం and unhappiness. More than once H.H. remarked, "I am not solvent. You are". H.H did not know that I was as poor as (this) job.

Silver Match Box

"Col. Hill, Artillery Superintendent, who came from the Indian Government, came and saw me. He told me that he came to this town, attracted by my reputation. What do you think of it? He took away my silver match box (as a memento, I think?)".

***

H.H. On "Nana Fadnavis"

"Nana Fadnavis" will treat us to music. Let us ask him to play on the violin. He has joined the ranks of Telugu poets by writing the Satakam.

He is a position. He lead the opposition against the strongest man. If he had only strength, say the strength of Shaw, he would have swallowed up Vizianagaram.

Elections

Talking about the excitement caused in London at the time of elections H.H. said: “If I set my office in system like a Govt. office or like a shop – if I said that no manager should be in office for more than 5 years – if there should be election for Manager & Joint Manager (such election, of course, presupposes Councilors), then at the time of election there would be excitement here. If I insisted on anything being regular, pigeonholes, etc.”

***

H.H. had no అహంకారం, no anger, but confidence in his powers – which grew strong during the greater part of his life, though it was accompanied by humility – which when not theoretical was of the manly kind – a kind of concession to these around him – striving to please.

In praising G. Venkataramanadas, myself, and depreciating himself in comparison (...). While doing this he sometimes made the superiority of the man who was being addressed, saying everybody was better than himself, to knock away any undue opinion one may come to entertain of himself or expectations of favour.

H.H. used to resent undue advances – advances which he did not like. People were sometimes severely snubbed. NRS, OSP.

H.H. says…..

Affection for our people’s achievement.

Pressing some people to talk and leaving others.

Liquor makes a man friendly and generous.

If we are good, others will be good.

It is not death which makes the martyr, it is the cause.

Our bodies are old but our hearts are young.

In the region of my heart. No man deserves to be run down. Every man has good qualities, though one might not be able to see them. It is difficult to do justice to anybody's character.

If you like, you may befriend with a man; otherwise not. But it is not good to run one down.

The crime that cannot be forgiven is not being able to forgive.

Never raise hopes that you cannot fulfill.

At breakfast this morning H.H. impressed this (to) Ramaswami.

The late *Dewan* used to say, "తామసి, తామసి." A passionate man is a man with a blemish."

Beauty soon grows familiar to the eye. Virtue alone has charms that never die.

A condition of stagnation is not desirable.

In 24 hours I cannot do eating, bathing, *puja* and all that. Night is nothing but a shadow cast by earth, as is shadow to frighten me in to sleep! No. Nature will have the upper hand over us some day. So while I can, I will have upper hand over her.

To do harm intentionally to the weak and the innocent, such as women, and children (...).

Beauty is royalty without forces.

We must not only bear our troubles patiently but also our pleasures coolly.

No credit to obtain access to acquire possession of a woman's body. One must obtain the mind.

Extremes meet. Would you be very independent, you will be dependent.

One said, "This is pen I have used years. I thought It was not worth talking to a man who attaches so much importance to such a little thing as that".

News papers are everything. Sometimes what appears in a newspaper has great effect, and sometimes what appears in a news paper is useless.

***

A word of approval from H.H. was of value, not because it came from a man in power and augured good, but because H.H. was a reader of character and bestowed his approbation after thorough testing. H.H. was given to another sort of praising, to please people, and perhaps, to encourage them to try to be, what H.H. described them as being. That, however, meant little or nothing.

***

In his presence- so that everybody was prepared to hear something that would be new knowledge. This combined with feeling of respect and admiration for the flawless purity of his heart, and the grandeur of his character and the commanding. Yet his beauty of personality made one feel small.

Generosity

H.H. : "A really strong man will not try to traduce you or do you harm, when you have insulted him or neglected him, but he will revenge by trying to do you good, by demonstrating by his actions that you have dealt unworthily by a worthy man."

"It is unworthy of a noble nature to defuse itself (?) .

When the late Principal of the College died, Mr. Vijayaraghavachari, one of the lecturers, a great friend of the deceased, used to put a gloomy face. Where upon, H.H. tried to console him in various ways and finding his attempt unavailing, H.H. said, "It is not good to chill the spirits of a company by one's sorrow. You do not mean that the other friends of the deceased present Are not equally sorry. They are not disconsolate like you".

K.V. : "Mr. K.J. says that there has been embezzlement."

H.H. : "No. He should not say so. You should not speak ill of a dead man, who can no longer defend himself. I shall stop all that".

H.H : "Rama Raj is offended. Seems to have complained to Philologist(?). Bairagi Raj was waiting for two days in the antechamber for audience, but he had not the courtesy to invite me.

"They have a right to be invited and they sit with us for dinner".

Beauty

It is the setting of the bones that gives the impression of beauty.

Mother's Discipline

H.H : My "చిరాయు" mother said, 'My boy like bad practices, good practices also can be acquired and strengthened by habit'.

I would add : If you practice adherence to one principle, you will progress in the direction of being principled. If you practice one నియమము, you will end by practicing more.

Opiumwallah

An Opiumwallah once was drying his pajama – the wind flew away with it. Then the Wallah, full of gratitude for the Almighty, knelt down and offered thanks for having saved his life. For, as he rightly put it, "had I been in the pajama, I would have flown too."

H.H. on Horse

To what trouble they put the horse the circus men by beating and beating (whipping) compel the horse to learn feats. Bought a horse for 10,000, have sold it. It fell while clearing a (...) and died.

Scene:

Hill & kovelas, on it worship.

H.H. tells

A musician should not be proud of the honour given to him, after leaving the four walls of the fort. Thereafter the honour to the – (...) professional jealousy with a profession that he did not (...) for them as he was scientific and not in that category.

***

Fond of talking and generalizing – seeming to know – bringing himself to believe that he knows the greatness of everything, owing to the extraordinary nature of his intellect and to his large experience his inclination to show himself off is mostly due to a vague feeling that he is

considered to be an idiot by some people. Sensitiveness is a feeling that he is neglected. To make amends for all that he has a very generous heart and a real desire to please everybody though things upset him. He continues every act on the part of those whom he most dislikes as an insult intended. He sees through things. A little good service – a little buttering will put him so much that he at once becomes fond again of those whom he has deluged with abuse and innuendo of which he is very fond. His wits are generally very round about. He is (...) of not symmetric.

Ornamentation

When a boy has to be exhibited for matrimonial purposes it to ducked to borrowed dress & jewels.

***

Two European officials of the St. Pt. in the company of nautch girls. I have been a great charming of the class. I have been the steward of this class as if preliminary canters. I am going to get married near my fifteenth year, so I take my preliminary canters- love making (Actual connection .H.H. has long given up with any except his own wedded wife. He has wonderful control over himself).

Work of Art

When an author who has taste and judgment creates a work of art, the creative and critical faculty (...) work almost together, the mind creating ideas and characters and the critical faculty, such as it is, consisting generally of a feeling, and a judgment, accepts or rejects each. As the coin issues out of the intellectual mind it clinks and is tested.

Last days of H.H.

H.H. never inflicted his discomforts on others. On the other hand, he used to make other people's troubles his own.

For a year before his death, his health was not alright. I used to notice what everybody else missed. H.H. used to complain vaguely at night when seated on the chair. I knew it was some sort of uneasiness. H.H.

would not tell what the matter was. Nobody should know that anything was wrong with him. Nobody should be anxious on his account, while he was anxious about everybody.

During the four days fever, there was fast breathing and disinclination to talk.

Alas! Whose words and deeds shall I chronicle hereafter!

When going up Velagada Hill, H.H. expressed himself as pleased with the arrangements I had made. Also, during our sojourn on the hill. Those were very happy days. Fine breeze, beautiful scenery, happy company, princely condescending. "I don't like spendthrifts," said H.H. There is one consolation – I did not bring discredit on H.H., as far as I am aware.

The day we were to return, after I had sent away all the party of elephants and palanquins H.H., K.N. and I remained behind. H.H. had just bathed. I observed a heavy dust storm coming towards us from the north. I informed this to H.H. and begged him to postpone departure for a short half hour, until the gale had passed off. H.H. said, "Then what of those whom you have sent in advance"?

I: "We did not notice the gale then, your H."

"Never mind, we shall go".

H.H. came to the front verandah and ordered his horse.

When the gale began to blow, H.H. stood thinking for a little while and said to me: "Yes. It would not be courage to ride now. It would be foolishness. I shall go walking. Send the horse behind me". So H.H. walked down hill and Narsinga Raju with H.H. It seems after proceeding a little while H.H. got on horse-back and galloped downhill to catch those who were on elephants, so that he can just render them assistance. There was a sharp shower and H.H and the whole party were thoroughly drenched. Uphill, I was all anxious on account of H.H. I took a hasty Tiffin and proceeded down the hill on a palanquin. I went to Phool bagh, where H.H. and the party halted. H.H. was upstairs with *mahout*, A.R.

and R.S. were in a hot quarrel. H.H. appeased them in turn. When I had interceded to prevent a fight, H.H. remarked, “Strong Man (...).”

***

Mr. H.G.S and I were talking in the Daba Gardens. The regulated my health by diet only. H.G.S. said: doctor want to put drugs of which they know little into a system of which they know less.

Illness

H.H. was sitting quite upright in the middle of the pial, Mr. Stevens being to the right. H.H. did seem very weak. H.H. said, holding the head with the palms, “there is heat in the head. I do not like it.”

“Abdul Rahim, what should one take when one feels weak (fainting?)”.

“Spiritus Ammonia Aromaticus or Spiritus Vini Gallici”–

“You mean brandy?”

‘Yes.’

“I do not like brandy. Well, put some on the table. I shall go to the closet. If I feel fainting, I shall make noise; come and give.”

Abdul Rahim put the mixture on the small almirah.

About 8° clock, I went to the dispensary to bring a mixture. By the time I returned, i.e., about 9, the case had turned serious. There were muscular twitchings. I drove at once to the Cantonment to bring Doctors. By the time I had returned, the Zanana ladies were with H.H., and I could not get in. In great anxiety, but feeling certain that the end had approached, I remained in the Fort till half past 3. At 3-05 H.H. expired. God rest his soul!

Next morning I saw H.H. H.H. seemed as if sleeping – no pallor, or ghastliness about the face.

***

“Last night I locked the thought of her,
within the dungeon of my heart,

But what a daring thief that was
He ran away with prison itself.

(Another version)

The thought of her; locked by night
within the dungeon of my soul
But strange to think, the burglar's might
who ran way with jail and all.

"Sahib kiyato yarko myne
Kiyatha dilme band"
Night thought of beloved
Was imprisoned in my mind.

"kisbala (i) ka tha o Kidi
Udjaya zinda banda!"

Persian: I have become a shopkeeper of my heart. I will sell a peace to everyone that comes.

(These poems were perhaps, just scribbled down by Ananda Gajapathi and never had the advantage of the author's second thoughts and corrections. These poems might have been translated from Persian and recorded by Gurajada. These lines are found under the heading H.H. Eds.)

***

3. CREATIVE WORKS

కథా రచనకు ప్రయత్నం

తిరిగి వచ్చుసరికి అప్పక్షేమమును గూర్చి తనకుగల ఆతృతచేత కొన్ని అడుగులు చెలికత్తె తోడ ముందుకుసాగి సాయంత్రమగుట దూరము పోవుటకు భీతిల్లి తోవకిందుగ కొండ దక్షిణపు కొసను నొక నల్లరాతిపై గూర్చుండెను. చల్లగాలి గట్టిగ వీచి రోజు గొట్టుచుండ గడ్డితలలు పక్కపక్కకు నాట్యము సలుప పొదలు ఆకులు పైకెగసి తెల్లని కింది భాగముల గనపర్చుచుండెను; శుద్ధ ఏకాదశి రోజయినను మబ్బునే గుడ్డివెన్నెల. మబ్బుగమ్మి వెన్నెల మసగనిండి యుండెను.

ఆవిడ దక్షిణ(ం) వైపు కూర్చుండ గాలి కురుల నెగరగొట్టుచుండ గాలి తాకిడిని యెదుర్చురీతిని మోమెత్తి యుంచినది. తెల్లని శాలువలేప్పుకొని సరిచేసుకొని దారివంక చూస్తూ యుండెను.

పరిగజములు క్రిందుగా నిలువచేత కాపాడబడి ఒక బిల్వము బంగారు పండ్ల బరువుచే కొమ్మలనొంచి యుండెను.

కొంత తడవు తోవకెదురుగా పక్క పక్కలకు తిరిగి తిరిగి చూచి చెలికత్తెతో ఆవిడ యిట్లనియెను : “యీ బ్రాహ్మణ చిన్నవాని యోగ్యత బహుయెన్నికగా నున్నది!”

మబ్బులుకమ్మి గుడ్డివెన్నెలను అడ్డినవి. ఆమె కట్టుకున్న తెల్లనిచీర చీకటిలో నువ్వా నేనా అన్నట్లుండెను. చీర అంచులు గాలికి కదులుతూ వుండగా ఆమె విగ్రహమువలె కూర్చుని ఉండెను. వనము నిశ్శబ్దముగా వున్నది. కొండ శిఖరములు కంటికి ఆనుట లేదు. శీతాఫలములు వాసనలను వెదజల్లుచుండెను.

“మిమ్ము యీ కొండలను యేలే వనదేవత అనుకొంటిని. వట్టి చేతులతో దేవతలను చూడకూడదు. గనుక యిదిగో ఉపహారం!”

యీ మాటలు ఆడుతూవుండగా గతుక్కుమని లేచి ఆమె యేమి అనుటకు యెరుగక నిలిచి వుండగా అతను : "మీ అప్ప ఖులాసాగా వున్నారు. కూర్చోండి. వక అరఘంటలో వస్తారు. నేను అడ్డుతోవను వచ్చాను....."

(మాటా మంతీ అవీ యివీ పుటలు 36-37)

"యౌవన సహజమైన కాల్పనిక ప్రవృత్తితో అప్పారావు చేసిన కథా ప్రయత్నమొకటి. ప్రకృతి అనే పుస్తకం అనే రచనలో అణగిమణగి ఉంది. అప్పారావు ఇంగ్లీషున రాసిన ప్రకృతి వర్ణనలను ఆంధ్రీకరించిన అవసరాల సూర్యారావు ఈ కథను మట్టుకు ఆయన భాషలోనే ఉంచారు. అప్పారావు రచనాశైలి తొలినాళ్ళలో ఎలాగుండేది తెలుసుకొనేందుకు కూడా ఇది సాయ పడుతుంది" అని కేవిఆర్ ఈ భాగాన్ని గురజాడ రచనగా గుర్తించారు. (పుటలు 338, 339 - 1969 ప్రతి) State Archives Hyderabad లోని గురజాడ పత్రాలలో ఈ కథా భాగం మట్టుకు లేదు. ఈ కథకు ముందు ఉన్న వెలగాడ కొండలవర్ణన - ఇంగ్లీషు భాగం మాత్రం ఉంది. సం॥

***

Second Story

Rev and Hero

***Hero* :** Give me a hearing, Sir – I want you to plead on my behalf.

***Rev.* :** You refuse the light that flows on you.

***Hero* :** I seek light, not the same you kindly offer, but something similar as ennobling to me – without it I am a lost man. I brought her to you – I have an object of life. I had many before – more or less unreal. But there is some real good, some justice on which I have set my heart. Let me do a service. When I succeed I will not look for a reward. This Girice (Girisam) is a scoundrel.

***Rev.* :** No, my son, talk more charitably. He is a Christian at heart and no Christian can do wrong. He is a reformer – so you do not like him.*

(Another Scene)

***Hero* :** I have no time to argue with you. Suspend your judgment till you know more. But in the meanwhile return the key. I want to talk.

***Rev.* :** Disguise is a falsehood.

(Court)

Heroine enters – all look at her in surprise.

***Collector* :** Who is this and what is her business.

***Heroine* :** I don't want security. I want to go to jail.

***Hero* :** *(To himself)* Want to go to jail! What does she mean? Is it to avoid me?

***Coll* :** I hope you are not mad.

***Heroine* :** I wish I were.

***Coll* :** Who is your Vakil?

***Heroine* :** I want none.

***Mr. X* :** I am her Vakil.

***Heroine* :** I do not want him.

***Coll* :** Think over the matter. The man that has stood bail has not declined.

***Heroine* :** But I have declined. I want the protection of the jail.

***Coll* :** A strange creature this. Will you advise her?

***Mr. X* :** Yes. Very gladly – I fancy Mr. Hero will succeed better.

***Hero* :** *(Bites his teeth)*

***Coll* :** Yes. Mr. Hero will not refuse a good office to a helpless woman – His anti-*nautch* principles do not stand in the way of exercise of humanity.

***Mr. Y (to X)* :** She has given us the slip. What does she want?

***Mr. X* :** She wants to go to jail. She prefers the jail to the lodgings of a home provided for her.

***Mr. Y* :** I am afraid we mismanaged.

***Mr. X* :** Ask Mr. Hero if he would guarantee.

***Mr. Y (to Hero)*:** Will you stand bail Sir? You are so much interested in her.

***Heroine* :** The devil take you.

***Coll* :** Then cancel the bail and put her on remand – march her to the jail – she is a dangerous creature – and may produce disastrous results on the anti-*nautch* party.

(Jail)

***Old Woman* :** My child, what folly is this! You want to break an old woman's heart.

She : You got on when I was not with you. I was only a source of trouble to you. You will get on without me. I feel happier here than I can ever feel at your place. I respect you. I perhaps love you. But your ways are different from mine. They do not suit me – Poverty I can put up with – work I would regularly do for you – as I did – But you were not content with that. You wanted to bring me down to dishonour and (...) rightly or wrongly. I was trained to be a woman and without a heart. Go! Don't break your heart – If I live and am permitted to work, as long as there should be strength in these arms, you shall not lack bread. But you are well-off. You only want me to do things which would bring me misery – nothing short of that will satisfy you. I would rather die than submit – you shan't make a fortune out of my dishonour – but honourably I can win my livelihood and yours.

Old : I promise that you shall not be troubled hereafter. Come and live under my roof and fill it with light. You shall have your ways.

She : No – under your roof the air is not good to breathe. It is asphyxiating – and your friends – well, I don't want to give pain to an old heart – go and be happy – as you were before I came – I live under the Queen's roof. She is a good lady – and no harm can come to me.

* * *

She : *(Hiding)*

He : Is not a fault to be excused, though one owns it.

She : *(Silent, weeping)*

He : I crave your indulgence as a cousin – the same blood flows in our veins – Speak to me for the sake of your dead father – my uncle. Habit and prejudice are like the horse's eyes. They don't allow one to look this side and that side, what I said. Don't think I am a *Maricha*. I intend you no harm. I swear by all that is holy.

I let you live just as you deem fit. Don't look at me – I want no favour – Let me see you out of danger.

(She weeps. No answer)

***

(She sees newspapers in the (...)
Rev.'s house and sees to what (...) hero is put)

***She* :** I am a *nautch* girl. My mother was a *nautch* and my father was a monster. It amuses you to play with me.

***He* :** If you were fifty time a *nautch* – I love you – It is hard to read character. Our judgment is warped by our prejudices and money is the mother of prejudice – we are drawn on by the current of popular opinion. It requires thought and sympathy to do justice to one's character and close acquaintance. People are apt to judge superficially. Your father was good, and if you have inherited your beauty and purity of heart from your mother, I do not wonder at his falling in love with her. The social conventions prevented him from marrying her, so that she was happy in her life time. You are brought now into trouble. Your mother is loved by all the villagers and so are you. Even if your mother was not what she should be, what is that to me and even my father did your father injury. Am I to be hated for that – where is your forgiveness? Does your philosophy teach you to meet affection with unkindness – No – Let that go – I come not to win your love. Reserve it to my betters. But hate me not. I ask you to do me a piece of favour which anybody might claim at your hands – tell me the name (...) and the whereabouts of the pandit, whom your father employed to teach you.

She : Why do you want that? Any more schemes about disguises etc.? Why do you seek him? Let not the poor man know anything about my condition – It will only grieve him, while he can do nothing. You are determined not to leave me in peace.

He : Am I never to be excused? What will give you trust? well – there are two boxes – in your room locked up. Their keys (thinking)

She : Why, you can break locks.

He : You deem your sister so cruel.

She : She deems me a sister – that is really kind of her. But who wants the keys – I never opened the one – my father's – the other contains my trinkets. But can I trust you with the keys?

He : No! You need not – But send them to your sister to the Address. I pack up for you. Here is a so, so. Now good-bye – I take myself away from your presence – my presence gives you so much pain – But I prefer my pain to yours – so adieu and long adieu.

(Exit)

She : What a charming fellow he is. He is a wizard. I have half a mind to call him back. It is impossible to dislike him – and why should I dislike him – But is he true? – To think of the *Sanyasi* – he has art to seduce Arundhati. But why disguise?

(Now reads newspaper.)

** In one typed page the following lines are found. Eds.*

Rev : Disguise is falsehood.

She : The very thought of marriage and love makes me sick. If your blessings could win me back my father, I should wish nothing else!

***

Rev : What, you quarrel with God ! If he thought it good to take away your father, you want him back. And then, you have known so much of our religion. You cannot reconcile your self to such ?

***

Girish : Woman! Woman! They name is absurdity. I know your dear mother very well. I am related to you.

He : You are not a philosopher but you are an angle. It is philosophy of brutishness that makes a man heart callous. Philosophical equanimity is a degree which none I know of has got. It is mere talked on than possessed. Nor do people make an effort of acquire it. As long as man is made of flesh and blood and the nerves, he must feel.

***

All we should aim at is to be *arhats* that is to doaway with good emotions also, in order to acquire *mukti*, in throwing away the matter in once own vessel by looking at mirage, మృగతృష్ణ.

***

(The heroine is prevented from seeing people. Giris wants to use compulsion.)

Giris : You are foolish. Come, you are a silly woman. Philosophy ! It does not prevent your father from besetting you, but shall I allow it to stand between you and me?

***

Like the bee that buzzes about the face when one is going to rest.

*** ***

CHITRANGI

Play

Scene I

Night of Kartika Full moon (…). 12^{0} clock in the night (...). In the palace garden. Mango grove. Enter Raja Raja, disguised as a north country Sadhu. And the Vidushaka.

Vidushaka : I dislike these escapades. I have no stomach for them. Why should not, at this time of the night, enjoy most perfect repose over a surfeit of sweet meats and flowers. The music of the Veena passes my comprehension. Those who can command pleasures have not the sense to enjoy. But must be eternally getting into scrapes guided by some mad thought.

Raja Raja : The peasants (…) is his throne, and eating and drinking your heaven.

Vidushaka : I wish your majesty could get on without eating and drinking.

Raja Raja : Yes, I would forego food and drink and sleep and comfort and venture into a giant's den if I can find a fair face (for) then (m?)

Vidushaka : I know reliably, every born woman ugly. Mark, you scaling walls have caused a bruise here (pointing to the stomach) in pulling me up. It is not just for a king to draw (deal ?) blow except in fair fight. I have a mind to cry. (puts on a woe begone face and cries bass).

Raja Raja : Silence, fool or you will draw the whole harem upon us.

Vidushaka : Why not declare yourself like an honest man and say justly: 'I want this wench. If you will not give her, I will take her by force". That would be sensible and business like. I hate these disguises (…) that will someday lead to my untimely (…) on the world's stage.

Raja Raja : Peace, fool. People are coming. Get into the bark (of) this trunk.

Vidushaka : *(Showing unwillingness)* Suppose there are snakes there.

Raja Raja : Man dies but once.

Vidushaka : Oh!

Scene II

A Platform in the garden. A Tulasi plant in a gold pot. Lights. Puja materials. Enter priest seated on a wooden board. Chitrangi in a silk sari. Hair flowing after a bath. Attendant ladies. Brahmins seated on a carpet. Sweet meats. Coconuts, Fruits, Sugarcane etc.

Ranganyaki : Dear, give the fruits and sweet meats to the Brahmins with your own hands. ***(Chitrangi does so. The brahmins receive presents etc.)***

Meenakshi : ***(Waving her hands to the attendants to retire to a distance.)*** You must tell your heart's desire to the gods. Otherwise how could they give their blessings?

Chitrangi : I have no heart's desire.

Meenakshi : Do not lie, friend. The gods may take you at your word.

Chitrangi : I won't tell for the whole world.

Malati : Then you do not trust your friends? There is no one here to overhear.

Meenakshi : What a fool you are, Malati? The three worlds know her heart's desire and yet she will not mention it to the gods.

Chitrangi : How naughty you are! The merciful gods know what is in my heart.

Meenakshi : But they think that you are too proud to voice your prayer.

Chitrangi : Do they, really? Do you think so, dears? do not joke with me.

Malati : It is clear as the moonlight. The gods will be pleased if you confide to them …. .Tell them your heart's desire. Know you not the proverb, gods alone (...) incantations.

Chitrangi : I am ashamed to tell it.

Meenakshi : The gods may be prepared to grant it.

Chitrangi : *(After hesitating and blushing)* I pray to God to give me Sarangadhara for husband.

(Malati and Meenakshi laugh)

(Chitrangi casts an angry look at them. Waking with a haughty step.)

Meenakshi : Our mistress is offended.

Malati : What is your heart's desire? Meena?

Meenakshi : That is a desire which gods cannot grant.

Malati : You are always blasphemous.

Meenakshi : Then who can make my husband sober?

Malati : The gods may, at their mercy.

Meenakshi : There is no justice with the God's law. They are as unreasonable as kings.

Malati : How?

Meenakshi : They gave you a paragon of a husband. But I shall not describe mine. A husband is a women's God.

Malati : Since when have you begun to worship him?

Meenakshi : Always.

(Enter Attendant)

Attendant : The Princess wants you.

Meenakshi : *(To the attendants)* – Remove these things carefully. (**Exudent**)

(Enter Raja Raja and Vidhushaka.)

Raja Raja : O moon! Now shine without fear. The face that outshines you is absent.

Vidushaka : O moon! Now shine without fear. The cracked coconuts that outshone you have vanished.

Raja Raja : These eyes have seen what is most amusing.

Vidushaka : This tongue missed tasting what was most toothsome.

Raja Raja : Oh! For a taste of those rosy lips.

Vidushaka : It wore forbidden fruit.

Raja Raja : How, fool?

Vidushaka : It was another's. No other than your son's.

Raja Raja : My son has not married her.

Vidushaka : What is long settled is as good as done.

Raja Raja : Fool! Fool! How many matches are broken since the first woman was born! My son shall have the fairest of every land from the Snow Mountains to Rama's bridge. He never saw Chitrangi and will not deem it a loss which gives his father bliss.

Vidushaka : A clever man can reason himself into Hell.

Raja Raja : Now, fool, what shall I do?

Vidushaka : Whatever your majesty pleases! But for myself I should prepare to sneak into the kitchen and discuss the viands with the chief cook.

Raja Raja : With the passport of your Brahmin thread, enter the precincts of the Zenana. Give this ring in secrecy to Menakshi and tell her that Raja Raja will be grateful for service.

Vidushaka : When? When?

Raja Raja : Now. I shall stand here, rooted like the tree.

Scene III

Enter Chitrangi. Seated on a throne. Two girls were standing on either side: Malati, Jyoti, Mallika and attendants.

Chitrangi : What punishments to friends that hatch a plot?

Mallika : Put them in chains, Madam.

Chitrangi : Arrest the traitors. Dandin You know them by their looks.

Dandin : I am not learned in books. My liege.

Chitrangi : Will not the culprits surrender themselves to law? What! ***(None speaks)*** what has Malati to say?

Malati : What is the charge, my gracious princess?

Chitrangi : A guilty conscience speaks not in doubtful terms.

Malati : The criminal should hear the indictment before he is punished.

Chitrangi : Come, come. You repeat crime by your speech. Give me your hands. ***(Malati kneels and holds forth her hands.)***

Chitrangi : Strange that the hand should suffer for slip of the tongue. ***(Removes gold chains from her own hands and puts them on Malati's hands.)***

Malati : May successes attend your Highness! ***(Bows down)***

Chitrangi : Where is the other culprit? ***(Looking round)*** Not here. Go and fetch her at once.

Attendants : Who, you're Highness?

(Enters Meenakshi)

Meenakshi : Madam, here is a Brahmin ….

Chitrangi : Traitress, not another word.

(Minakshi looks startled)

Mallika : (Aside) – why does Meena look startled? What mischief has she been at?

Meenakshi : To princes, loyal service is treachery.

Mallika : The cat shuts its eyes and sips milk and believes the world is blind. Confess your crime and crave pardon.

Chitrangi : Not a word, by the 33 crores gods: What punishment is … for a traitress?

Mallika : A halter.

Chitrangi : Come. Meena and receive your punishment.

Meenakshi : ***(Stands before Chitrangi bowing)*** To kind eyes, every act is a service. To unkind ones, every act is a crime.

Chitrangi : ***(Takes a necklace of pearls from her own neck and puts it on the neck of Meena)*** There, you are rightly served.

Meenakshi : ***(Bowing to Chitrangi's feet)*** May a king of kings wed you soon!

Chitrangi : There again! Hush! what about the Brahmin?

Meena : Here is a weak Brahmin who proposes to eat 100 Modakas at one sitting.

Chitrangi : If he fails?

Malati : A sound whipping will give him fresh appetite.

Chitrangi : Call him in and serve at once!

(An attendant puts a seat and serves 100 Modakas in a silver plate.)

(Enter Vidushaka)

Vidushaka : Hail, princess! May success attend you! May a king of kings wed you!

Chitrangi : What a conspiracy! Everyone talks of marriage and nothing else.

Mallika : Will he be punished too?

Chitrangi : If he does not swallow his one hundred at one sitting.

Vidushaka : What punishment merciful princess?

Chitrangi : A sound whipping and no more, to whet the appetite:

Vidushaka : The very thought, doing away all appetite! May I have the whipping first?

Chitrangi : Bring the whips.

(The servants stand on either side of Vidushaka with whips.)

Vidushaka : (**Imperative to the attendants**) Stand aloof, wenches! I have to say my evening prayer. Think of the potency of a Brahmin's curse.

Attendants : Be done with your prayers or you shall submit.

Vidushaka : If you but touch me with the end of your whip, your husbands will turn demons and eat you up and your children become helpless idiots.

Attendants : Hold, hold, unkind Brahmin! Shall not hurt you for the whole world!

(They withdraw)

Chitrangi : (…) to your pests. The guilty must be punished.

Vidushaka : Madam, a Brahmin is exempt from corporal punishment.

Chitrangi : But one that breaks his word is no Brahmin.

Vidushaka : Then I claim my royal prerogative.

Chitrangi : What corner has the happiness of owning you as majesty for ruler?

Vidushaka : The whole world. So I say to my chum, the King of Kings, his sway is limited to Andhra; I reign everywhere.

Chitrangi : What audacity to claim the great Raja Raja for a chum!

Vidushaka : Yes, Madam. He is proud of my friendship.

Malati : I recollect, I saw him with Raja Raja. I think he is the famous court- fool.

Vidushaka : The same, my sweet ladies.

Chitrangi : *(In a low tone)* Meena, my sweet (…) my shame! (**Curses herself**) Worshipful Brahmin, Chitrangi bows down to you.

Vidushaka : May a King of Kings marry you Madam, before I digest these sweets.

Chitrangi : - - -

(Bezwada palace. Zanana at Nellore palace.)

Meena : Sweet princess. You must go.

Chitra : No, I won't.

Meenakshi : What perverse! A woman worships the goddess Gouri for a good husband. She watches with anxiety the mediation of her elders for a match. Many a gem of a girl is given away by selfish parents anxious to secure influence or wealth to unequal husbands. But you are simply fortunate every way. You are wedding virtue, beauty and power. Then why do you loiter at the gates of heavens? Enter and be happy.

Chitra : *(Petting a parrot)* Heavens and happiness - words of comfort -good man a-great man a beautiful man, grant it. But an utter stranger, Meena. I do not know him at I know my Meena. A husband is a trial even to ordinary girls. If your husband dares to Ill-treat you., perhaps you can rebel. He cannot do without you. We elders will correct him. He must take you as you are. But a prince, Meena, a word may displease him. Who can divine his ever-changing whims? Is he beautiful? Then all the worse for me. A kingdom's beauty to tempt him, and many a prince ready to join his daughter in lawful wedlock to him, to a princess, wedlock

is a battle. Always the fear what pair of eyes will outshine mine, what speech sound sweater in my husband's eyes. Is he from battle or in chase, he invites death before his time.

Malati : Speak not words of ill-omen.

Chitrangi : To leave you with whom I have lived in friendship since we were girls, to leave dear father and mother, to leave even those inanimate things, this house and those souls (grounds?) gives me a pang.

Malati : You will soon forget us, sweet princess. Do call to mind what words Kanva said to Sakuntala.

> **అభిజనతో భర్తుః శ్లాఘ్యేస్థితా గృహిణీ పదే**
>
> **విభవగురుభిః కృత్యైః తస్యప్రతిక్షణ మాకులా।**
>
> **తనయ మచిరాత్ ప్రాచీవార్కం ప్రసూయచ పావనం**
>
> **మమ విరహజాం నత్వం వత్సే శుచం గణయిష్యసి॥**

Chitrangi : Sweet Malati, good Malati you are a fortunate creature. Your husband loves you and he lives in your father's house. How could you know the sorrows of a woman who leaves her house to a stranger's though he be a husband and a prince?

Malati : How simple is my princess? You leave your house to live in a greater palace, in a fairer country. Your friends go with you and all your servants and some elder's to protect you. Your father and his Senani will resent the slightest injury to you.

Chitrangi : Malati. Will you go with me?

Malati : I come. You are more in my life. Let the king order and I go.

Meenakshi : How could this be? You do not certainly mean my princess, that Malati should go with you leaving her husband here? Your father cannot leave him for one minute. Answer madam.

An old man's love is whole-hearted. He loves with infatuation. You fear no rival. To have a King of Kings at your beck and call. If it not a thing that a woman's heart should be proud of? Experienced and learned in the art of love, he was struck by you, schemed and schemed in the Hon'ble art of love to win you. He loves you better than good name which is all to kings, but which has risked for you.

Chitrangi : No one can coat bitter pill sweeter. But an old man's dating call it love! I wish you had an old man for your husband, Meena.

Meenakshi : I wish I had an old man with the wisdom of years in his eyes, who knows what he likes and likes because he knows. I have a young man. The less said of him the better.

Chitrangi : But Sarangadhara is surely not like other young men.

Meenakshi : No. He is the most beautiful. All the loss (less?) could certain one be of him.

Chitra : What, O! What do you say, Meena?

(A bed-room in the palace. A bed-stead on one side, Chitrangi discovered seated on a chair. A female attendant removes some of the jewels and helps to undress. A mina in a golden cage on a stand.)

(Raja Raja stealthily enters from one side and beckons to the attendant to withdraw. Which she does dropping is her haste a jewel on the ground.)

Chitrangi : Ha! what is it ? ***(Looks around, sees Raja Raja, stands up in confusion and bends her head. Raja Raja approaches her.)***

Chitrangi : ***(In the same posture)*** Meena! Meena!

Raja Raja : Why do you summon Meena ? Raja Raja will deem it an honour to render any service.

Chitrangi : (**Aside**) – Good God. What is this! ***(Makes a move towards the door.)***

Raja Raja : My life, where do you go ? ***(Catches her hand. She struggles to disengage her hand)***.

Mina : Stop. Swami, stop. Swami.

Raja Raja : ***(Looking at the bird in astonishment)*** Ah! Who dares to question the power of Raja Raja ?

(A pavilion in a garden.)

(Enter Court-fool. Seated on the pial. Leaning against the wall.)

Court–Fool : The head of a courtier hangs loose. And when a king is subject to fits of passion it is particularly shaky. No doubt, my master's anger is short-lived, and is succeeded by relenting generosity. But of what avail is ever a king's favour when life's spark has been extinguished? Perhaps the family will benefit. But who cares? Wisely has the philosopher Sankara said, "Who is your wife and who is your son''? They are nothing when you have shuffled off this mortal coil and incarnate may be, as the dog that you torture or the calf that your wife starves. This nock would have been forfeit fifty times over the sanctity of my person did not save it. And yet what glamour has court favour! Old courtiers daily take the leap from the bastion into the nether world and yet new aspirants crowd to all their places.

Where the wise tread path of folly, the fool has needed to be wise. Saunaka, avoid women. They work more mischief to a kingdom than the six natural enemies. ***(Looking to the right)*** there comes the arch enemy.

Act II Scene I

(A garden house. A temporary shrine of Durga with an ornamental canopy. The image with eight arms as in the illustration, facing the audience. Facing to the left the priest on a seat of silver. Hair in locks, tied in a not at the top of the head. Body smeared with ashes. A mark with turmeric powder on the face. A rosary in his hand. Sarangadhara in silk clothes. Subudhi, Narayana.)

Priest : Good prince. If thou wouldst learn the truth, that none deserves to know who has not earned merit in previous births, the Truth hid from the common herd – the Truth that seems atrocious to the common little beliefs of the common herd. If thou wouldst learn the Higher law that breaks the laws that little gods and little men have made, listen.

Saranga : Nothing gives me greater pleasure than knowledge. Knowledge Is my greatest happiness.

Priest : Good Prince, pause before you resolve. This cult teaches you to disrespect morals which one has invoked with his worthless hulk. This is the Truth of Truths and Secret of Secrets. It enjoins celebration of what is condemned. You worship women as the source of life. You love women as you care of life. You worship the God in women and that worship might be intense. You brighten the soul with the spirit of Life.

Prince : Agreed.

Priest : There is no right, no wrong there is nothing. The world is a shadow. Since you must live, brighten the shadow while you live, and when you pass away, pass away into the Sakti-Force, pervading all universe. What is force? Women and wine. To the initiated they are life. To the uninitiated they are death.

Subudhi : What does the great Durga give in this world?

Priest : A prince who receives Saptasati and worships Durga will become a Chakravarti.

Subudhi : *(Aside to Prince)* – He simply resolves with a creed what we have been doing.

(శివశక్త్యాయుక్తో etc.)

(Manuscript is available with A.P. State Archives, Hyd., Gurajada collection. Typed copy is also available. As the pages are jumbled, we edited as per our discretion. Eds.)

A Novel : Few Scenes

Novel

Let the father in *anti-nautch* be against English ideas and methods. Gravel walks.

1. I saw her at the Coonoor railway station.
2. In the Coonoor train.
3. In the *jutka*.
4. At Oooty

Soudamini-Sketch of a Novel

(The title is ours - Eds.)

The poet was quite taken with her. He makes her acquaintance in five seconds to my chagrin and envy. He was friendly with the children in half that time. He gave them apples, showed the pictures. Was exploring their curious intellects as the Neilghery wood passed in panorama before them through the saloon window.

She was watching all this in silence, no doubt with some curiosity – but he did not long allow her to maintain an attitude of silent observation. He asked her opinion on something then and there and then something else, till atlast he touched a subject in which she was interested and then the chat continued ceaselessly till we reached Coonoor. The spirit of contradiction was up in me and I contradicted him once or twice. She looked at me and nodded assent. But his spirit to the occasion, he counted off a hundred figures on the digits and proved that I was utterly wrong and that her approval was not of what I had said but of what she generally understood you to have said. When the train stopped some friends came to receive her. She bade good-bye and was walking with her friends to

the bungalow which was nearby. But the poet took his portmanteau and followed her. I asked him if he was not going with us. He said that he was very much interested in the question of education of the children – and wanted to understand a new method of which she was a master. I was utterly astonished. That was the first time I saw the poet taking any interest in education, except his own which was as disarray as could be.

I must confess there was fascination in the lady's personality. I found it somewhat difficult, in spite of myself to tear myself away from her. I bid her good-bye and stood nearer her when I was pretending to talk to some porter there looking at her as she passed until she was out of sight. Then I returned to the Railway carriage. The poet had left his luggage to be taken care of by me. I gave it in charge of my servants and asked them to go in a bullock cart.

I ran upstairs, took coffee at the refreshment room, and by the time I came out, there was no conveyance anywhere. I ran up the Ooty road and sighted a *jutka* wallowd. The man said that he was engaged.

"For how much", I."five rupees". That was enormous for a *jutka*. But I offered six. He asked for payment. I paid and got into the *jutka* and thanked my stars for good fortune. I thought of the poet, the careless, careless poet. He was smug in some Lady's parlour talking of heaven and earth with a fleshy eye and a ringing voice while my lot catched me into a jolting *jutka*, drawn by an over-worked nag, which bore on its back the marks of his master's humanity. It was the most stubborn animal I ever saw and its driver – the cruelest driver. He laid the lash on the poor ill- bred creature. I began expostulating in broken Hindustani. He glared at me and laid the lash thicker. I declined to go in it. He stopped the *jutka* to oblige me. I thought over the matter. If I did not go, it did not mean respite to the horse. So I went. It was quite late when we came to the place where they change horses. The horse finally struck work here and refused to move. Each lash took it a few stages backward. I got down. The driver promised to get another horse.

****

గుఱ్ఱాన్ని బండివాడు బాదగా వొళ్ళు తట్టుతేరి వుంది. నేను వొద్దని కూకలు వేసినా వినేవాడు కాడు. సగం తోవకి వచ్చింతర్వాత పెద్ద విదేశపు తుమ్మచెట్లు వున్నాయి. అక్కడ గుఱ్ఱాలను మార్చడం మాములు. గుఱ్ఱం మార్చేవాడిలాగానే అక్కడ బండివిప్పి గుఱ్ఱానికి యింత గడ్డివేసి రెండోగుఱ్ఱాన్ని తెచ్చే మిషమీద వెళ్ళిపోయినాడు. పావుగంటైంది, అరగంటైంది, గంటైంది. పికరు లేదు. గుఱ్ఱం వెతకను వాడు వెళితే, వాణ్ణి వెతకడానికి నేవెళ్ళాను. ప్రాణం విసికి నేను తిరిగి వొచ్చేసరికి అది వరకు వున్న గుఱ్ఱం, బండి కూడా మాయమై పోయినాయి.

("ఇది మహాకవి తెనుగున వ్రాసిన పేరా" అని అవసరాల సూర్యారావు పేర్కొన్నారు. మాటా-మంతీ, అవీ యివీ (ఇంగ్లీషునకు తెలుగు) 1958 ప్రతి. సం॥)

This horse was the reverse of the other. It was a reckless creature and dashed on level ground.

A fresh bargain. A new cart.

A prepayment. Overtaken by a shower. Got down at a friend's shop asking the carriage-man to stop. The moment I got down, the carriage is driven away at a great pace.

I was very angry with the *bandiman* and then I blamed myself for having shown so much attention to the strange lady that I missed the *tongas* and the phaetons.

I have friends among the Mussulman shop-keepers. I got drenched into a shop. The keeper looked at me with surprise and asked me to change my dress. He brought me pajamas, flannel shirt, banyan, an overcoat and a rug and a bale cast cap. He made hot coffee in a stove while I related my adventures. He is stout. He laughed at the poet's conduct, and my *bandy* bargain. I took coffee with condensed milk. I thanked the shop-keeper from the bottom of my heart! It was still raining. He offered me a man and a lantern to take me to my lodgings. But the house and its whereabouts were known only to the poet. I forgot to ask for it. I did not know where to go. The shop-keeper did not know what to do. I had one or two friends at Snow-House Hill and several friends whose whereabouts were unknown to me. While I was cogitating what to do, a coach and pair (four?) drew up at the shop. A fifty year old gentleman with grey mussulman turban etc. slipped in. Said, "Having gone to a friend's house we were caught in a shower. Get a good shawl

for my daughter and a rug for my girl. A peg of whisky for me". 'No'. "Doesn't matter. You follow the Prophet too closely for earthly comfort". He was already rather elated. He noticed me and asked, "Who is this?" Mussulman explains.

"Why. My house is at the disposal of any friend of yours and may board if only he is wise enough". M urged me to accept. After some hesitation I agreed. When we went to the carriage, in a 'varish'(?) recollecting something, hesitated – then said, "Never mind, get on old boy, there are ladies. Avoid touching them if you are a blackguard, otherwise it does not matter". "You sit on the seat opposite, అమ్మ God has sent us a guest". As he opened the carriage there was a flash of lightening which lighted up the inside of the carriage and there was flash of gems on the person of a young lady and a flash of eyes of which the lightening was a parody. Darkness again. I took my seat, crouching in a corner, for fear that I might irreverently touch a goddess. The carriage whirled along many a turning. The rain pelted. At last we drew up before a mansion glittering with lights. We got down first, then the ladies. They looked like sisters.

One was dressed plain and had a few ornaments but the younger flashed from head to feet. I had but one full look and hurried my look away. Was it because I thought it bad manners to look or was I dazed. Two bright diamond ear-flowers, mingled and spready with the moonlight of the face. She had turned away her face to the carriage and I was all along looking through the glass window.

The clouds broke up and drifted west and the moonlight covered with curtain of magic thrown on the distant mountain range. The frog broke the silence at intervals with its' croak.

I sat in a chair in whose cushions I sank and watched the lovely moonlight scene. Now and again a fleece of cloud passed over the surface of the moon and enveloped the scene in thin darkness.

The house lights glittered on the Hills.

What a change from bad to good and good to bad. Saw that good comes out of bad. How wretched I felt in the *jutka*, and what a change

into a splendid cart inhabited by the beauties and a kind harmless old man and then into the mansion inhabited by blessed ladies. I dared not to ask who he was. But it struck me that he must be a Naidu. There was something in his accent. I can't tell what.

But deny the rain. He hustles everyone even into a sumptousely furnished room – says, "Make yourself comfortable deny yourself nothing here. I am a *sudra* but I have a Brahmin cook".

I said, " I wanted some *poories* and milk". There is a hustle (make him Balayya). He shouts by twenty names but no one comes. He rings, rings. Then he goes himself, finds all the servants hearing(..) animatedly from the coachman.

Comes back and tells me. Says that the Brahmin cook is ill. Says he will have some refreshments prepared personally. Feels very sorry for the disappointment. Asks me what I like. I say anything. He asks puri etc. I say anything. He runs out and asks his daughter to prepare coffee with her own pure hands. " Let not any servants touch it". He runs away to attend to his ఫలహారం. A quarter of an hour later. The daughter comes with the coffee in a silver tray, with biscuits. She peeps through the door. Finding me alone, she withdraws just like a lightning again. I learnt afterwards that her name was Soudamini. Then she sends the coffee in by her maid servant. Twenty five. Decent looking. Dressed neatly. Balayya comes in. ''Your refreshments are getting ready. I have an Oriya Brahmin cook also. He is doing it''. B: You are bringing the coffee? Idiotic woman! I wanted no sudra to touch it. Take it away. Have it prepared by Amma again. You will never learn the rules of caste. ఆచారం. I am a sudra though connected with some ruling families of the south. My ancestors ate in the same పంక్తి as Brahmins but those days are gone. I am a sudra. But స్త్రీరత్నం is sacred, even from a low family- not that my family is low. I maintain its honour unto the last. Of them who was she? The daughter of a fisher woman who married a saint. I forget names. My daughter knows all. Knows Sanskrit. Can quote whole chapters. Run, ask Soudamini to make coffee in a twinkling of the eye. To me – There is always boiling water in the kitchen. Everything ready at a moment's notice. Run.

Maid : This was prepared by S.

Bal : Then why did she not bring it herself. Your hands have polluted it.

I : Never mind. I don't mind it. Don't give trouble to your daughter. (I take the coffee from her hands).

Bal : Oh. You are advanced? Then why not dine with me?

I : I am advanced but I draw the thin line. coffee and dry food from any hands. Rice from a brahmin.

Bal : I am glad you have respect for caste; I respect you for it. One who respects caste respects himself, respects society. You can trust such a man.

I : I don't say I do it as principle. My principles go much further than practice.

Bal : So do mine. I am say more. My practice goes farther than my principles. But the principles must be recognized. For that matter, I have a Mussulman Khan sahib. But I stand for caste. Individuals who are in advance of the times cannot deny themselves the lone things of the world. But let them not do it in the defiance of caste. One who knows all the lone points of caste and proclaims them earns the liberty, which knowledge gives, of transcending those laws. He becomes the exception to the rule. Look at the saints. They made the laws and broke them. A great man is a law unto himself but he must, maintain the social laws in all their rigidity for others. This was the philosophy of a great man whom I had the honor of serving. The maharajah of ….

(To maid) What a fool you are? You have brought with a small cup. Bring another. Ask Amma to bring it. Don't pollute it with your unholy fingers. Ask Amma to bring some biscuits.

He was dilating on the virtues of whiskey. I said," I don't touch spirit". "I respect you for it", he said. "I admire you. Nothing like నియమ". He looked around to see that none observed. Opened a cup-board, took out a bottle and a glass. Put a peg, added soda and gulped it down.

Then Soudamini came with another cup of coffee. Stopped at the threshold with bent head.

Bal: Come in. He is a Brahmin. A sacred person. He is my friend.

She walks in with a measured step and bent head, places another tray on the table with coffee in a large silver bowl.

Balayya calls her. She goes to him and looks at him. He asks her the name of the king who married a fisher woman. She turns round without an answer and goes out of the room.

Bal: "There is perversity in human nature- specially youthful nature. More so in women. If I told her "go away", she will stop. I ask her to stop, she goes.

Hard times for me. I was very curious to see her beauty, that was the ken of a father.

A guest- what would he think of it? Let me part in good behaviour. I may have better chances. He pulled at the hukka and filled the room with fumes. The hukkah belonged to Tipu Sultan.

(One typed page is missing here. Eds.)

From the glass room, the girl's beauty seemed to pervade the hills. The mansion was a temple and she is goddess. She gave life to Ooty. To the downs to the distant hills- to the nature. Her beauty moved with the wind laden with the fragrance of the heliotrope and the pine. Her spirit pervaded the universe. The stars were her jewels. She was the moonlight night.

N.B: Her spirit was glorious – at the period of highest beauty and aroma of youth. It is bound to be. It may deteriorate later. A rose may jade later. But in full bloom it has its beauty and fragrance.

Her thoughts, though she be young, are high. She has the pride of a conqueror of men. A Napolean. She owns a vast treasure. It is hers to give or withhold more than any king or emperor. Consciousness of power, power not combined with royalty as it is usually is, but with love.

The love transforms itself with the higher. It catches its red light. Even faults acquire a beauty. Even ignorance is a virtue. You have the

satisfaction of teaching and learning, that are some of the pleasures of sexual love. A woman may know what a life teaches. But a man first learns, tries to make her unfold petal by petal, that life to him unknown or dimly known – to his ken. His activities in street. She does not share. True life which gave her being a shape. The life of her family which was different from her, all these things utterly indifferent to a brother, but all important to a husband, etc.

III

I : Infinitely obliged to you. I can't repay your kindness.

B : You can repay.

I : I shall do anything you may command.

B : Are you here on business or on pleasure.

I : No business worth the name. For pleasure – to escape the heat of the plains and to enjoy the glorious scenes and the bracing air of నీలగిరి.

B : Then, promise to live with me for a week.

I : Most gladly.

B : Very well. Not so fast. The promise has its troubles. You should not see any one, not go into the streets. This house and its unfrequented surroundings you are at liberty to roam. One promise as a guest: You will never say a word about my family to anyone. We live here in utter seclusion. The world is wicked & curious and mercenary. My daughter is unmarried. She marries and goes into the world. Till then nobody can see her or know her unless I choose. This is the responsibility of a father now a days. I am sorry I did not marry her when a little girl. Now she has a mind. What can a child know? But she thinks, she knows. I am having misgivings. I must depend upon others. I cannot trust the counsels of my relations. Their advice is tinged with selfishness. So also of youngmen. Before you leave, I may take your advice. I can marry her, if I choose to, half a dozen Zamindars all at once, like Droupadi. They will do anything to earn a look from her. I am proud of her beauty. You should have seen her mother when she was young. But that is another story.

IV

Coffee was brought by a Nellore Brahmin. He had bathed, worshipped. (name of a flower in Telugu- not legible. Eds.) flower in hair. (Bhang, Religion and woman). He hobbled when Bhanged. Letters of his guru who did wonders. Devils stories about the origin of Ooty. A puranic, inventive cast of mind. He talked the experiences. There are things but he should not speak. Life is precious! Naidu was good. He would never leave him but his woman was a shrew and pinch. Heartless. The girl was an angel. In half an hour he gave pen and ink sketches of the establishment. His real wife and family were in Waltair.

V

The poet : The woman must rise, rebel. She is the better human. You will say she is weak. Rut. The peasant woman in our country is strong, hardy, more enduring than man, who dozes off in the fields, who transplants, say, ‘you fool’, who picks cotton. She seeds చింతపండు, who is maid servant of all work, who pounds rice etc.

Now our own women. The higher castes. She draws water, cooks etc. I admit the refined woman, the highest handiwork of God, is physically weaker. But let us place in her hands an instrument which neutralizes brute force. Only woman should learn to fence.

I : They know it too well.

Poet : You don’t know when to joke. They fence on account of men’s unreason and his cruelty. Now every woman must be armed, where she goes out with revolver and a dagger.

I : I thought her eyes were enough to kill.

Poet : Yes, to conquer fine souls. But there are the brutes who require cold steel and not bullet. Then alone can woman hold her own against cruel men.

Cooking should be abolished. You get your food from the common dealer. Have an apparatus to warm it. It is better prepared at a professional shop. Each street should have a shop. A family turns out and eats without the bother of cooking. What a saving of energy?

I : But the poor cannot afford it.

B : There will be no poor in his Utopia.

Poet : Utopia! I am speaking of this real world. A poet and a prophet are ahead of their times.

B likes the idea of sword exercise. Poet undertakes to teach. She begins to learn. He has the run (rules) of the show. He teaches her poetizing. She begins to read verses.

VI

A Zamindar wishes to spirit her away. She stabs him. Poet is beaten – bleeds . She returns home like a doe, skipping on the hills. The poet is brought home in a rickshaw. Next day we learn that a Zamindar was stabbed by thugs while on riding etc. (Brother?)

Poet floors her brother and offers to cut. She interferes. He gets up. They talk apart. She enjoins silence.

The mental constitution and moral were different. Religious ideas etc. One thing common. Self-willed.

Each good in her way. Soudamini know her mother’s birth. It was a canker.

VII

The poet to the Tudor Hall.

Beauty.

My love! Don’t be startled. Where is the harm if I call you love? I mean it in a sense, and that a very proper sense. I love you. But you will say, ‘so do many’. They do. But mine does you no harm. I want your friendship. I cannot ask for more. Your very sight is an intense joy. Your talk is music, ever and ever fresh, you rule this atmosphere with the rainbow of romance, should I say, with halo. Very well that it is. If I were (...) and richer, I would have carried you away into some island in the mid sea, as Ravana carried away Sita, and there make you the queen of a realm of beauty.

Women are like flowering trees. Some trees flowered before we arrived there. The Rhododendron is silent now. The Camellia lapsing into reserve. The wattle – The Chirp, we look upon as a great nuisance, now bursts into gold – head and powder. When my sexual vision opened, some women blossomed. Then three generations of women flowers have passed and you are the fourth. Why women should marry is this. A woman may lose beauty (…) in the eyes of strangers. But to a husband who has a heart and a head, a wife's beauty will never wane. When a young man marries a young woman, her beauty is only physical beauty. But as time rolls on, associations, and ties of daily life- children, common joys and sorrows. The solicitude which she naturally shows to a husband though there may not be much love in the matter, all these replace the bloom that jades, the glow that slackness in the eye, etc.

But some women know beauty culture. They preserve it much longer than others. These are the woman that work and are happy-tempered- philosophers, I mean. So if you want to keep your beauty it is an asset worth keeping, work, work in the open air, walk, cycle, ride, and be a philosopher. Let not the troubles of this earth leave furrows on your brow.

The Hero: You are born with traditions of freedom. Why should you marry and sell yourself to any man.

But you must marry someone who will see more beauty in your eye and your life as physical beauty. Beauty jades.

But there is the other side of the question. How can I put up permanently with a man whom I grow to dislike? Well, I am not an authority on that question. How can I say how a woman feels? most women of my country seem to feel nothing. It is a routine which they think they are born to. They have, no doubt, a saying that it is a misery to be born a woman. No doubt it is. By the time a man turns ugly, a woman dies. No love (…) or where is the rub.

Suppose a man becomes a leper or a permanent invalid. If then wife loves him or he has children, suppose they put up with it. There must be special sources for cashiered husbands maintained by the state and

cashiered wives too, who are unserviceable, I mean. The present tie is, no doubt, too tight.

(Last Para in the typed copy is missing. Original Ms not available. Our sourse is only the typed copy. Eds)

***

Notes for a Historical Novel

(The title is ours. Eds.)

1557 Ally Audil Shah Fights with Nizam Shah for Sholapur and Kalyan.

Nizam Shah – Hoossein Anjoo - Ambassador

1558 Ramaraj and Audil Shah invade Ahmadnagar and ravage the country.

Nizam's ministers : (1) Kasimbak Hakim. (2) Shah Jafur (3) Nizam gives up kalyani. But as soon as the enemies depart, makes an alliance with Kutoob Shah and lays seize (…) to Kalyani.

Audil Shah sends Kishwarkhan and Abuturab and Barrid. Kutubshah goes over to Audil Shah. Kutubshah secretly helps Nizam. The allies go against Sholapur. But kishwar Khan warns Audil Shah of Ramraj's aggrandisement. Audil Shah gave etgeer and Bhaktalkota: Kovilkonda, Pangal and Guntoor.

Murahari Row	The favourite of Ibrahim Kutub Shah.
1559	Peace between Ramraj, Audil Shah, Nizam Shah Kutub decamps.
1562	Hussain Nizam Shah Booby Jumaly x Ibrahim Kutub Shah at Kalyani and lays seize to do it.

Ramraj. Ally Audil and Barid Shah from Bidar, Boorhan Imad Shaw from Berar attack Nizam.

Incensed for the murder of Jahangir Khan (Borgi Horses) Ramraj's troops misbehave themselves in Ahmudnaggar. Ramraj, before going to his capital, takes some territory from Audil and Kutub.

1564 – League.

Rakshasa Tangadi

E 4 miles — West Anegendi

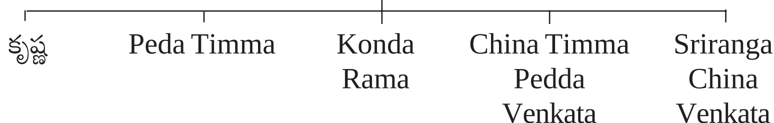
Hampi

Venkateswara Rai — Commanders of Ramaraju.

Velupa Rai

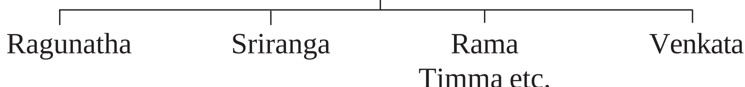
X

Hama

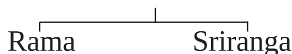
X

Tirumal

X

Venkata

Characters

Rama Raj	:	Raya
Sadasiva Raya	:	King
Venkatadri	:	Raya's Brother
Tirumala	:	Raya's Brother
Peda Timma	:	Ramaraya's son. Very much attached
(...)	:	Second Son, very wicked.
Ramadev Madhava Varma	:	Chief of Bezvada, Chief of Pusapati
Kakati Krishma Raju	:	Follower
Kota Narasimha Raju	:	Follower
Ali Adil Shaw	:	Bizapur Sultan
Hadi Panth	:	(..) Maharatha
(...)	:	(...)

(...) Kiswar Khan and Turub Shorajee scheme against RamRaj. Kutub Shaw sends Mustafa Khan-advise to Adil Shah and Nizam Shah. Chand Bibee to be given to Adil Shah. Adil Shah's sister Hoddia Sultana to Nizam's son Moortuja. Rama Raj seventy years old. Rumi Khan was the commander of Nizam's artillery. Adil Shah wants to place Timma Raj, son of Ram Raj on the throne.

Generals

Kutub - Moostafa Khan Ardistanee fighting (for getting) up Keys of Raichoor.

Nizam - Mowlana Inayat Oella (?)

Adil Shad - Krishwar Khan.

Ibrahim Kutuab Shah

Murahari Row. His favourite Mustapha Khan.

Ally Adil Shah (gn) Kishwar Khan - Abu Turab

Hussain Nizam Shah (gn)kasim Beg. Hakeem (?)

Rumi Khan - Commandar of the Artillery.

Beeby Junab - betrothe to Kutub Shah.

Chand Beebi to Ally Adil Shah.

Ein ul Mulk in the service of Ram Raj.

Raghunatha
Sriranga
Rama
Venkata } Sons of Tirumala

Ibrahim’s followers :Mamood Khan, Syed Hye.

***

Paparaju 1617 A.D.

Sina Raju (Digvijayam) Basavaraju

Paparaju.

***

Generals of Ram Raj

1.Venkateswara Rai 2.Velapa Rai 3. Doulat Khan, brother of Ibrahim. Kismat Shah was called a mad prince, fled from Devarakonda to Bareed.

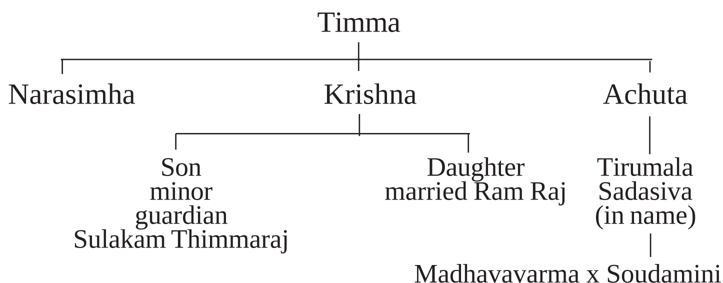
Mussey (?) Manual. Women shooting with bows sculpture in the – 351 page.

Beauchamp - History of India 1561 (?).

The Mussulman girl for whom Ram Raya's son has moved heaven and earth is a secret confident of Audil Shah and all the men about her. So Audil Shah also disguises himself as one of their men when leaving Audil shah gives her the ring.

She flays away the ring during the later part and as she issues out of Audil Shah's tent that bag of gems.

Another article: The living Audil Shah. His part. The present – The future (….).

Sadasiva is considered to be imbecile. He suddenly appears in the midst of most exciting scenes. Audil Shah's sister says she will marry the man who brings the diamond.

Madhava Varma

Rama Raj – Tirumala – Venkatadri

A letter perporting to come from Madhava Varma to Krishna Raj.

Tells him to go and join him at Adil Shah promising Bezwada.

They live(en) different parts of the same building. Krishnam Raj is performing puja. 60 years old with బుగ్గ మీసాలు and short geddam. Performs *puja*. Wears gold spectacles. Books in *Bhurjara* leaves. There are *Smartas* some Kshatriya Servants. One of them is fanning.

కృష్ణంరాజు : యేమండి మా చిన్నబాబుకు సుతరాము వెఱ్ఱి యెత్తిపోయినది. యీ సంస్థానం వదలి మరి వచ్చేరీతి కనబడలేదు. బెజవాడ కృష్ణవేణిని వదలి యెన్నిరోజులు అయినది. యేదో వక మిషపెట్టి రాజుగారు కాలక్షేపం చేస్తున్నాడు. ఓడలు బండిమీద బండ్లు ఓడలమీద వెళ్ళును. యిదే దృష్టాంతరము. చిన్నబాబు వంశమేమిటి? వాళ్ళ ప్రతిష్ఠ యేమిటి (?) చతుస్సముద్ర ముద్రావలయిత భూచక్రానికి కిరీటమాంధాతలు "కుంజరయూధంబు దోమకుత్తుక చొచ్చెన్" అన్నట్టు ఈ సంస్థానం రావడం, సహాయం కోరడం, బంధుత్వం మర్యాదా ఆలోచించక వాళ్ళు గడువులు పెట్టడం. మా నౌఖర్లు చేసుకున్న రాజ్యం యిది. ఆ విశ్వాసాలు యిప్పుడు వుంటాయా. డబ్బుసహాయంగాని మనిషి సహాయంగాని వక్కనాటికి అడగలేదు. అక్కడ అందమయిన పిల్ల వున్నా మన వెఱ్ఱిబాబును వలవడం యీతను ముందూ వెనకా ఆలోచించక మావంటివాళ్లం వుంటూవుండగా ప్రమాదమయిన పనులకు తాను ముందుకు దుమకడం.

యేమిటండి యింత మయిమరుపు. కనకదుర్గమ్మ వుండగా మనకు మరివకరి సహాయం యెందుకు. అక్కడ నిలబడితే దుర్గ యిస్తుంది ఫౌజు.

యిక్కడ కలి అయిదుపాదాలను నడుస్తున్నది. యిక్కడ వుండకూడదు. యీ వైష్ణవం బెడిసికొట్టక మానదు. విరూపాక్షుణ్ణి వదిలి ఆసీలుమాలిన తరవాత మరి రాజ్యం నిలవదు. యీ ప్రళయంలో మనమెందుకు మునగవలె. ఆడవాళ్ళకు యీ సాహసం, యీ నిర్లజ్జ. అంతా వైపరీత్యం.

Having performed his puja Madhava Varma comes to bowdown to Krishnam Raj. Peon on one side. Soudamini had glided in during the latter part of the speech and stands behind him on the other side. K talks on while he is washing the సాలగ్రామములు. So she does not notice them.

The Brahmins have stood up as soon as they sighted Soudamini. All of them have stood at a distance and he and Soudamini gaze at each other.

The old Raj hints to Soudamini that she stands in the way or some such thing.

He says "Madhava is heartless".

Soudamini keeps silent-motions to move to follow her.

Krishnam Raj : There! there again ! He is lost.

Soudamini : Come and see me at once without delay.

Court Scene

Ram Raj : What is the news ?

Diwanjee : Chand beebi the daughter of Vazir (Nizam) Shah is supposed to be a great beauty. It seems that she has declared that she will give her hand only to the man who brings her the Diamond of Virupaksha.

Rama Raj : Suppose a Hindu took it ?

Diwanjee : Then she would marry an infidal.

A Veera Vishnava is employed to steal the Diamond. Ram Ray's son is *Sakteya*. In the tent they have an inner cell for privacy. శక్తిపూజ, కుంకుమ.

Soudamini's room is furnished with paintings - Bharata - Madhava had gone to Goa on a deputationor was a Prisoner - learnt -

Pencil drawing - brought paintings which he gave Soudamini. He orders a picture of Soudamini. He draws a picture of Soudamini.

The youngest child of Tirumala a boy of 16 is fondly attached to Soudamini.

Adil Shah - brave - generous - He loves Soudamini as a sister - and Madhava Varma as a brother. He is an adept in political intrigue. సమయస్ఫూర్తి. Expert in his calculations. His wife chand Beebi inspires him and supports him. His friendly relations to Vizianagara Empire and his obligations stand in his way. (Gribble ?) speaks of his having come into position two diamonds (one of which was as large as an eye (egg). The confederates make preparations on the advise of Head Dewan.

Madhava Varma is ordered to to and demand of Adil Shah what these preparations mean. To ask guarantees for peace. The Asst. Dewan advises Ramrajnot to send Madhava, as he is intriguing to get Bezwada from the Mussulmans, and to espouse the cause of the puppet sovereign. Casts aspersions on the character of the Head. Before he leaves Madhava goes to Ramraj and asks him for Bezwada. Doubts thickens.

Madhava is detained by Adil Shah without an answer, under surveillance. He cannot find independent and safe means of cemmuniecation with Ram Raj. The 1st letter ofAdil Shah to R.R. speaks of invasion against Ahmadnagar and asks for hlep. Madhava is detained as an old friend. A letter purporting to be from Madhava under his seal and signature arrives to his lieutenant to quite Vizianagarm (as he wanted to take service under Adil Shah) as of for exercise and to join him at ... The letter is obtained and shown round.

సౌదామిని : అతనియందు తప్పుపట్టుల-యెంత బుద్ధి తక్కువ మనిషిని. నిప్పుకు చెదపట్టునా. అంత ఆలోచన లేక అతనిని యెందుకు కోపగించితిని. యుద్ధము రాబోవును. యెవరేమవునో, అతని మనమెంత తల్లడిల్లుచుండునో, స్వయంకృతాపరాధముల కనుభవించుటయే గతి. నేను తప్పు చేసితిని. నిజమే అతనంత తొందరపడి కోపగించుకుని వెళ్ళిపోవవలెను. నాయందంత ప్రేమకదా! ఆలీవద్ద వున్నాడని కొంత ధైర్యముగా వున్నది.

IV & V

సౌదామిని : (just going up)

ద్వారపాలకి : అమ్మా యవరో వొచ్చినాడు. యీ వుత్తరము యిచ్చినాడు. (చదువుతుంది). Yes. I ws to blame. How could my wretched pride think that he could - so grievously. But who has brought this missive ? It is a bluff? ఉత్తరము తెచ్చిన అతనిని పిలువు.

(Enter Ali.)

Ali, is it you ? Why have you cared to --

Ali : It is for you.

Soudamini : Why for me, Ali? Is it wise for you to enter the enemy's camp? I am glad to see you but I am sorry that you came. For God's sake, goaway as you have come.

Ali : Dear, I am not affraid for my life. I am in no hurry to flee without fulfilling the mission I undertok. Has the letter satisfied you ?

Soudamini : I am astonished that a litle lover's quarrel of friends should entice you into wild danger. But should you bring the message yourself?

Ali : Yes, I should. I have other and more important business.

Soudamini : I fail to understand you.

Ali : Then put on a veil, and follow me.

Soudamini : I am ready. (go to a tent)

Ali : You, know whose tent this is?

Soudamini : Yes. My cousin's harem.

Ali : Let me see what goes on. Come, let us enter. (discevers several females and twomales lying drunk on the fllor. Points to the woman with the diamond. Takes it.) Now let us be gone.

Soudamini : I understand you. But do you think that I could not believe the lateact of the theft? You do me injustice. You donot know how much I repent my thoughtless and harash treatment of Ramadev.

Ali : But I owe him a duty and thank God, I have fulfilled it. He (...) for you and loves none but you.

Soudamini : Has he come here ?

Ali : No. I thought it not safe.

Soudamini : As if it was safe for you even.

Ali : It is safe enough. I feel asif I am in my own camp. Your army is so rotten. There is hardly a guard whose faithfulness is proof to Gdd. Gold proof.

Soudamini : Yes. I know it. Who else has followed you ?

Ali : I cannot disclose two facts.

Soudamini : Well. I do not care to pry into your secrets but I have one favour to ask of you if you win.

Ali : What is it ? It is granted. But I have favour to ask in return.

Adil Shah is a friend of మాధవ.

X

Madhava : I must stop you. Mistook you. You cannot ask for help, to received by a (...)

Soudamini : Yourr heroic amateur Rama would not have said that.

Madhava : He sought the help of monkeys to conquer Ravana.

సౌదామిని

Make Soudamini warn the Hero of danger. The first occassion on which she manifests some anxiety on his account. She tells him that her cousins the sons of Ram Raj propose his being sent to their enemy on a perilous mission.

He says - You are my religion. My religion is conquest of the Mussalmans and recovery of Hastinapura (Chedi is under dynasty (?)

Soudamini : If you win the day, spare the women and children.

Ali : That need not be asked as long as Ali is alive. Now to my request. I could have sent you the letter through somebody, if that would have cleered my friend. But I have risked my life for your sake. Your army is as rotten as a (...) It would be a wonder if you win. If you have faithf in me, if you love Ramdev, if you hate the vice of those in whose midst ou live, come away to our camp. Whether we win or lose, you shall be safe. Ramdev and you need not depend on the issue of the battle. He will have a kingdom and Bezwada and I will make your father a real ruler. He and you will rule.

Earlier grants mention the immediate (?) with respect. Ramraj was stronger than Krishna and certainly than Achuta. Achuta seems to have

turned out most of the important officers of Krishna. He evidently restored some who were dispossessed or dismissed by K. See Krishna Sastri papers. See Ummathuru.

The mountain fortresses or the mussulman Kingdoms always afforded protection to malcontents of krishna's time, the usurpation was recent and the family was not long enough on a throne to evoke universal or deep loyalty. Krishna's brilliant reign established the dynasty. Achuta was jealous of the Aravidus, naturally too. I suppose, considering the strength of their class and the (….) of their connections. A wiser ruler would have conciliated them. Rama was, perhaps the greatest ruler. He could have easily set aside the puppet Sadasiva. But he had the prudence not to, and he had the example of Saluva before him.

(The Ms is available with A.P.State Archives, Hyd. -Eds.)

*** ***

4.MISCELLANEOUS WORKS

INTRODUCTION TO HARISCHANDRA

This drama was written at the request of the Jagannadha Vilasini Dramatic Company of Vijayanagaram and put on the boards for the first time in the latter part of 1893. Subsequently it was performed several times by different troupes in various important centres in the Presidency; and the success which attended these performances induced the author to give the work to the public.

A work of literary pretensions in a foreign tongue generally requires justification; but in India, where English has established itself as the *Lingua Franca*, in cultivating which the upper classes spend the best part of their youth, ambition on the part of writers to gain a wider audience than the learned few that appreciate compositions in any of the highly-difficult Dravidian literary jargons, if not laudable, is, at least, not open to objection. As the medium of inter-provincial communication, English is fast supplanting Sanskrit and Hindustani.

More than that, it has brought into existence a new India in the yearly-increasing numbers of educated people, in whom the feeling of nationality, once passive and unreal, has rapidly developed with all the enthusiasm and romance that invariably spring up from the contact of old world ideas with the new.

There is also a desire on the part of Europeans interested in India to understand the past and present national life of the country through the productions of the national genius; and Indian writers in English will be doing a service to their country, by presenting to the view of Englishmen whatever is attractive in their life.

Perhaps there is no story in Indian literature, which is so well calculated to attract the admiration of Europeans as that the Truthful Harischandra.

It will be seen that, in taking the story of Harischandra for dramatic material, the author has altered it considerably, availing himself only of those incidents that lend themselves to effective dramatic treatment, and inventing others for the proper development of character and action.

There is some supernatural element in the piece – not such as would destroy human interest – but what would reAudily identify itself with Nemesis or presiding Providence. Some people have objected to the tribulations that fall out of all measure to the lot of Harischandra's family; but they forget that Prometheus chained to Moant Caucasus, with vultures feeding on his entrails, has more to endure and bemoan – all for having benefited humanity – than Harischandra, the Truthful. Nemesis among the Greeks was conceived also in the light of reaction from excess, be it of good or evil, and this idea has invaded ever the Christian drama. I need only instance the cases of Antonio of the "Merchant of Venice" and Desdemona of "Othello". The Greek idea of tribulation for excessive good does not satisfy one's sense of justice. One would rather think that there could not be too much of a good thing. Though the Ibsenian doctrine of Heredity and Environment as determinants of character and condition, would seem, from our present state of knowledge, to be most rational, no theory or belief, ancient or modern, furnishes better justification for the inequalities of life than the *Law of Karma*.

The Indian intellect could not tolerate pure tragedy, but the tragic element entered largely into some of the Sanskrit plays, such as *Uttara Ramacharitam* and *Naganandam;* but, in all cases, the justification for the troubles that overwhelm the heroes must be looked for elsewhere than in their present lives. The author of 'Harischandra', therefore, very appropriately puts the following lines into the mouth of the Hero:

"This sage was saviour of my revered sire,
Nor for my Father's son can harbour ire;

From sins of by-gone births, by troubles feigned,
He purged this wretched soul and fame attained."

Harischandra will hold a unique place in the History of Indian literature. It is one of the few pieces, which are invested with grandeur, by the sublimity of the dramatic motive and the magnitude of the self-sacrifice depicted. Harischandra's passionate attachment to Truth and subordination of all interests to the supreme duty of Truth-doing and Truth-speaking, is only the reflex of the national mind at the time when the story was conceived, and will serve to show to the philanthropic Englishmen the grandeur of the national ideals; while, at the same time, it may induce the educated Hindu to develop in himself and such of his countrymen as come under his influence, the nobler instincts which were dormant through centuries of political servitude.

Several European gentlemen were present during some of the performances of the play, and expressed themselves highly pleased with it; and Lord Wenlock the late Governor of Madras, for whom a special performance was given by the Madras Oriental Dramatic Company, in the Victoria Public Hall, addressed the following note to the author, the President-Founder of the Company.

Government House,
Madras, March 6, 1896.

M.R. Ry. G.C.V.Srinivasacharayah Avargal,
Vijayanagaram.

Dear Sir,

I should like to express to you the pleasure I enjoyed at witnessing your performance of *Harischandra*, your great drama, in English. I was much struck by the wonderful manner in which you acted, considering the great length of your parts, and that you had to act in English, and

think you deserve great credit for the very evident pains your Company had been at to put the play on the stage.

I am only sorry that I was unable, from being so tired, to witness the conclusion of the performance.

Beleive me,
Yours truly,
Wenlock

Vijayanagarm,
G..V. Appa Rao
January 4, 1897.

*This introduction is reproduced here from the play “Harischandra,The Martyr of Truth”, penned by G.C.V. Shrinivasacharyah, published by the Madras Oriental Dramatic Company, in the year 1897.

***

Preface to Sri Rama Vijaya Vyayoga

By way of preface I need only quote the following critique which appeared in the Telugu Harp of 21st December 1894 :

While the bolt of war is bursting on the shores of the Celestial Empire, it is interesting to note the ebullition of warlike feelings in the breast of an erudite Pandit living in the capital of Ancient Kalinga. Mr.B. Lakshmi narayana sastri, who fills the Sanskrit Chair in the Maharaja's College, Vizianagaram, has given to the world a dramatized version of the time-honoured story of Rama's invasion of Lanka. This is perhaps the thousand - and oneth time that that story lent itself to literary treatment, but the present attempt is no less remarkable for the impress it bears of the times than for its dramatic power.

The author does not omit the traditional mention in the introductory dialogue, of the first presentation of the play, and though the occasion is fictious as in the case of most recent plays in our classical languages, in this instance it has atleast the germs of potentiality. In the season of Autumn, of all seasons considered the best for armed expeditions by our old fighting forefathers, Maharaja Ananda Gajapathi Raj, the Lord Kalinga assembles his ten thousand Rajput warriors at the hoary shrine of Mukhalingum, situated on the banks of the Vamsadhara, previous to joining the camp of his illustrious friend Field Marshal Lord Frederick Roberts on the North-west Frontiner. The stage manager wants to provide some amusement for the assembled warriors; they demand a dramatic representation of a heretic character, The Sutradhara make his memory for a play of the kind. Sri Rama Vijaya Vyayoga opportunely comes to his mind, and he straightway proceeds to make arrangements for its representation.

Before doing so, however, he describes the immediate ancestors of his friend the poet, who happen to be all men of learning quite innocent

of martial demonstrations, though one of them won his spurs as a knight of the pestle. The sixth ancestor was so much in divine favour that when he dropped his idol-case, by accident, into the river Godavari, the idols came back to him most miraculously.

The drama opens with the return of Hanuman from his successful quest of Sita. Of course, the traditional lines are adhered to and no attempt is made to reduce the story within the limits of probability. In fact, the elimination of the superhuman element would be considered by the orthodox public a sacrilege and gross violation of historic truth. Our poet has however, largely deviated from Valmiki, and the most remarkable feature of the piece is the introduction of modern ideas and innovations, which impart to it the character of a medley full of interest as showing the impression made on the mind of an old Pandit by Western civilization. The author is not unacquainted with modern methods of warfare, and the quaint humour with which he introduces them into the play invests it with indescribable charam.

Hanuman tells the story of his quest in a Sloka laconic in its brevity, and remarkable for the disposition of the words calculated to convey, in one line, the news of his success, and the safety of Sita.

దృష్టా సీతా ప్రాణతో సింహలే సా..

The only sign of emotion betrayed by Rama is momentary absorption. This is a typical example of the exacting character of the dramaturgy of Indo-Aryans who insisted on the rigorous elimination in a Vyayoga of every emotion other than the predominant Rasa. That there may be no mistakes about his fidelity to the time honoured rules of unity the poet makes the old minister Jambavan exclaim :

సీతోదన్తవశా ద్దయార్ద్ర హృదయః కిఞ్చిచ్చలచ్చేతనః
తామ్య న్మోహ ముపాగతోపి సహసా ధైర్యా న్నిరున్ధన్మనః ।
రక్షః కక్ష దిదక్షు రక్షియుగలాద్రోషాగ్ని ముజ్జృమ్భయన్
క్షిప్రం త్రక్షసదృక్ష రూక్ష విభవే క్షిప్తో రసే రాఘవః ॥

Now the monkey hosts prepare for the invasion of Lanka, but the question of presedence among the Aimian warrior turns up for discus-

sion. Nila, the Commander-in-Chief, puts in a ntshell the evils of competitive examinations. If the test be too severe, the deserving fail and will have to be classed among the undeserving; and if the test be too easy, the unworthy succeed and take their plae beside the worthy. Sugriva asks Jambavan for a solution,but the ursine minister, much likes a modern councillor, prefers to settle the question by votes. Sugriva thus delivers his own opinion : "Those who can clear the great ocean at one jump are worthy. The rest are insignificant." The minister pooh-poohs the test as too easy for money warriors whose very children are taught to cross with little effort the Pamban passage like a street gutter. Hanuman's views are characteristic. In the ensuing war, he counts only upon those who, having in the fullness of their animal spirits vaulted up to the welkin many a time, bear on their heads the marks of tremendous contusions made by the adamantine substance of the prima mobili. The old bear is not to be outdone in intellectual combats. He successfully demolish Hanuman by maintaining that what are termed stars and planets by European and Hindu astronomers are nothing more than pieces of the outer-most crystalline sphere knocked out by not-over-smart-monkey - boys in the gabbles of an occasional holiday. His dictum that idea of precedence is given up; and very wisely too, as maintaining order in a countless horde of monkeys would have proved an experiment of doubtful success.

There is a belief, widely prevalent among orthodox Hindus that nothing is new under the sun. Inventions, however marvelous in the eyes of the pigmies of today, and ideas however original in appearance, were, in their opinion, all known to the ancients. Hence there is no anachronism when Rama looks up and exclaims, "Who are these that move about fearlessly like railway engines devoid of smoke."

The king of monkeys replies :

ఉద్వృత్త రాక్షస కలత్ర గల త్రిసూత్రీ
చ్ఛేత్తుః ప్లవఙ్గమ గణాఃతవ భృత్యభృత్యాః ।

Rama marvels at the extent of the army which, it is reported, spread from shore to shore. The van is already in Lanka and Rama asks Sugriva how it is employed. Sugriva informs him that the monkey warriors are digging pits in Lanka for their habitations and that they are making with the earth excavated, a causeway between the island and the mainland; Rama wonders if such a small feat was worth the while of heroes who crassed the ocean like a puddle. Sugriva dilates on the advantages of bridge-making to ordinary mortals. Presently an orderly arrives on the Prasravana hill where the chiefs hold council, with some deal cases, which being opened, the contants are found to be watches and world-charts sent by the commander for distribution among the Captains. These naturally elicit the admiration of Rama who delivers himself thus :

అహో! చిత్రలేఖన కౌశలం చిత్రకారస్య! తథాహి
రేఖా బిన్దు విరామాశ్చ ధైర్ఘ్య స్థౌల్య విశాలతాః సదృశా
సదృశా ఏవ దృశ్యన్తే సర్వచిత్రపటే ష్వహో !
కిఞ్చ తత్ప్రదేశ బోధికా వర్ణపఙ్క్తయో నీలపీతాది వర్ణాశ్చ సంయగ్
లిఖితాః. అపిచ

బ్రహ్మాణ్డోదర మధ్యవర్తిన ఇమే ద్విస్సప్తలోకాః క్రమా
ద్దృశ్యన్తేఽత్రసముద్రసప్తక మారుత్ స్కంధర్క్ష గోలాదయః
కిఞ్చాబ్దాయన మాసపక్షి ఘటికా కష్ఠానిమేషాదమో
జ్ఞాయన్తే ఖలు కాలబోధక మహాయంత్రే త్వహో సామ్ప్రతమ్

From the number of copies and their exact similarity, Rama rightly conjectures that they were produced by machinery. The reader may wonder what monkeys have to do with world-charts and watches. But Rama is ready with his explanation :

"సఖే వానరరాజ! అచిర ప్రవర్తిష్యమాణ రక్షో వానర మహావీర వ్యతికరే పరస్పర సమ్మర్ద వశాదన్ధకారితే భూనభోఽన్తరాలే రాత్రిందివ విభాగ పరిజ్ఞానార్ధ మపేక్షితం కాలయన్త్ర నిరీక్షణం. చిత్రపటానాం ప్రయోజనం తావద్విజ్ఞాతవ్య మస్తి". and Sugriva

"లఙ్కా యాత్రాయాం ప్రసక్తాయాం యది కదాచిత్ సమ్మర్దవశాన్మార్గ నిరోధే సత్యుపర్యుపరి గచ్ఛన్తః కపివీరా స్తత్తత్స్థానాపరిజ్ఞానా త్సఞ్జాత విభ్రాన్తయః ప్రతీపం గచ్ఛేయు రథవా విస్ఫోటిత

బ్రహ్మాణ్డ భిత్తయో బహిర్నిర్గచ్ఛేయు, స్తతశ్చ సజాతీయేష్వనేక కోటి బ్రహ్మాణ్డేష్విదమేతద్ బ్రహ్మాణ్డ మితి కోవా విజ్ఞాతుం శక్నుయాత్? పశ్చాల్లజ్జా యాత్రావ్యగ్రమానసా ఏకైకం బ్రహ్మాణ్డం విస్ఫోట్య విజేతుం యద్వ్యారభేరన్ అకాణ్డే సర్వసృష్టి విలయః ప్రకృత కార్య విలమ్బశ్చ ప్రసజ్యేత ఏతన్మూలకో జగత్స్రష్టుః పరమేశ్వరస్య విజిగీషో ర్దేవస్య వా వ్యాకోపో మాభూదితి మహదిస్తి ప్రయోజనమ్".

At the auspicious moment fixed by the Astrologers the army begins its aerial march and Hanuman asks of Rama a boon of quite a novel kind, to be permitted to carry the two princes on his shoulders across the sea. But Rama cannot bear the idea of treating the great-warrior as a common vehicle, nor does he like to disoblige him. He gets over the dilemma by handing his weapon to the monkey chief for conveyance to Lanka, the weapon being a recognized representative of a Kshatria on all ceremonial occasions. But this does not satisfy the indefatigable and adventurous son of Wind, who, rude warrior as he is, outwits the human Prince by carrying on his head the whole mountain with the chiefs assembled on its. The movement is noticed and creates lively alarm in the breasts of some of the leaders. The cause is discussed with no less erudition than anxiety. In a short time they approach the sun whose rays become intolerable. Jambavan who manages to conserve some coolness in spite of Solar vicinity, refers to the world-chart and exclaims that they are only two miles and a half distant from that luminary. Just when courage was dryingup in the breasts of the Simian Chiefs, Hanuman makes a sudden descent and carefully deposits the mountain on the shores of Lanka. Modern geologist will, therefore, note that a certain hill in Ceylon owes its existence there not to aqueous or igneous action, but to a freak of monkey-nature. The rival armies now come face to face. The names of the leading warriors in the opposite camp are given and a translation will not be without interest. "Stout-handed, Big-paunched, Great-sided, Diamond-toothed, Lightning-tongued, Horrid-eyed, Flame-eyed." Sugriva approaches Rama and solicits orders for action, as it was getting difficult to control the 'fighting-fervour' alike of soldier and chief. But Rama is ahead of his times and is at one with Plutarch in his condemnation of generals fighting pell-mell in the ranks and incurring per-

sonal risk. So he proposes a council of observation consisting of the monkey monarch Sugriva, his hoary minister Jambavan, the renegade Vibhaishana, the surgeon-general Sushena, and the redoubtable Hanuman, who are to sit on the mountain and observe the action with field-glasses, giving directions whenever necessary. Sugriva mutters the formula of obedience "As Your Majesty pleases!" but is put out of sorts at the prospect of inaction. Hanuman speaks out his mind, "Your Majesty, in this matter of observationand advice, the Patriarch Jambavanwill suffice. I see no good that I can do who am so fickle by nature." Vibhishana pleads on behalf of the bellicose chiefs and Rama yields so far as to permit them to fight occasionally, thus violating the principle of Division of Labour which, of course, he knew.

Ravana issues from the northern gate of the Fort and Rama's admiration of the valiant enemy is a master-stroke of the poet, which distinguished him from the host of native battle-painters, who make rival combatants deal more abuse than blows.

అహో పౌలస్త్యస్య వీరగోష్ఠీలోలుపతా! అహో బ్రహ్మవర్చసమ్ ! అహో సామ్రాజ్య వైభవః! తథాహి :

తప్త్వా తపాంసి సుమహాన్తి మహానుభావః
సంతోష్య శంకర మవాప్య దయాం తదీయామ్ ।
త్రైలోక్య మేకధృత చారు సితాతపత్ర
మాక్రమ్య మోద ముపయాతి నహీదృగన్యః ॥

Ravana, speaks with little respect of his human opponents and tries to draw Rama into a wordy warfare, but to no purpose. Lakshmana, however, pays him back, when Rama with characteristic magnanimity exhorts his brother to speak with greater consideration of a foe of proved courage. The description of the war, is spirited and full of original situations. The war-dance of Sugriva on the ten heads of the giant is picturesque.

ధిం ధిం ధిం ధిం ధణం ధాం దణత ఝుణుత ఝేుం
ఝేుంత ఝేుం ఝేుం ఝుణంతే

త్యుచ్చార్యోచ్చార్య శబ్దా న్నటతి హి నటవ
    న్మూర్ధ్నిమూర్ధ్ని ప్లవంగః,
ధిత్తా ధిత్తా తధిత్తా గధిత గధిత ధీ
    ధిత్త ధిత్తేతిరీత్యా
వక్త్రా ద్వక్త్రా త్కదుష్ణం వమయతి రుధిరం
    రక్షసా రూక్షసారః

The following verses will give an idea of the writer's heroic style.

మౌర్వీటఙ్కార ఘోషః పిపరతి పరితో
    రోదసీ గహ్వరాన్తః
కర్ణాన్తాకృష్ట ముక్తా గరుడ గురు గరు
    త్స్వర్ణపుఙ్ఖా హ్యసఙ్ఖ్యాః,
ఛిత్త్వా చిత్త్వా నిశాటాన్ రఘుపతి విశిఖా
    శ్చణ్డవేగాః ప్రచణ్డాః
బ్రహ్మాణ్డాఖణ్డభిత్తీ ర్వ్యిదధతి సహసా
    రుద్ధ నీరన్ధ్ర రన్ధ్రాః ।

ధ్వస్తీభూతాః ప్లవఙ్గా నిశిచరసుభటా
    శ్శైల పాషాణ హస్తాః
కున్తాసి క్షేపణాది ప్రహరణ కరణా
    యుద్ధ్యమానా నదన్తః,
భిన్ధి చ్ఛిన్ధీతి రున్ధి ప్రజహి జుహుధి హుం
    ధిఙ్ని పిణ్డీతి తృణ్డీ
త్యన్యోన్యం చాజఘూతం సమరసమరసాః
    కోటిశో ఘ్నన్తి వీరాన్.

ముష్టీముష్టి కచాకచి ప్రకుపితా స్తే వజ్రదన్తాదయో
దణ్డాదణ్డి నఖానఖి ప్రచలితా స్తే వాలిపుత్రాదయః,
బాహూబాహవి భల్లుకాశ్చ మిలితాః కల్పాన్తకాలోపమాః
యుద్ధ్యన్తే ఘనగన్ధసిన్ధుర ఘటా హర్యక్ష యూధా ఇవ.

మేఘాస్త్రం మారుతేన క్షపయతి కుపితో
    మారుతం పార్వతేన
ప్రత్యక్షైప్సీత్సుమిత్రాసుత ఇవ హరిజి
    చ్ఛాజ్కరం వైష్ణవేన

ఆగ్నేయం వారుణేన ప్రతిహత మకరో
త్తామసం తైజసేన
బ్రాహ్మం బ్రాహ్మేణ రామ శ్శమయతి సహసా
సాహసా ద్రావణోపి.

When the war is concluded Rama returns home with his wife, on a Pushpaka, an aerial car belonging to Kubera, and its passage is described with some originality. At Ayodhya, Bharata anxiously awaits the return of the exiles, and the description of the preparations for their reception breathes some reminiscences of the late gubernatorial visit to the capital of Kalinga.

కస్తూరీ ఘనసార చన్ద నసైరర్గోరోచనాకర్దమై
రథ్యా చత్వర రాజమార్గ సరణీఇృస్సిన్తు పురే
ద్వారేషు ప్రతిమన్దిరం బహువిధాః స్థాప్యాః పతాకాః పునః
సౌధాగ్రేషు తథ్రా సురాలయ మహాహర్మ్యేషు చైత్యేషుచ

The meeting between the long-separated brothers is deeply pathetic and shows that the poet can strike with considerable skill other chords than heroic. Rama is duly installed, but even here, in his own capital war dogs his heels. Some sages arrive from the banks of the Jumna and complain of the depredations of a giant. Rama is quite ready to undertake a fresh expedition, but as he was prohibited from leaving the palace for three days after the ceremony of installation, he very reluctantly leaves the task to other hands. Satrughna is ordered to proceed at once with his army, and as the latter consisted of men, the poet finds an opportunity to bring in all the paraphernalia of modern warfare.

సన్నహ్యాన్తాం తురఙ్గాః సమదకరిఘటా
శ్చోద్ధ్రియన్తాం పతాకా
ఉద్ఘోష్యన్తాఇృ భేర్యో జయగతిపిశునా
స్సర్వత స్సైన్యమధ్యే,
తన్త్రీవార్తా స్సమన్తా త్ర్పహిణుత శకటా
న్ధూమయంత్రానువిద్ధా
న్పర్యాప్తం చాగ్ని చూర్ణం భిభృత రణముఖే
గోలజాలం సమగ్రమ్.

కిఞ్చాసేతు హిమాలయ మధ్యవర్తినో యే తూపాయనపాణయో ద్వారి వర్తన్తే తే సర్వేపి :
దిగ్దన్తావల దన్తకన్దకషణ ప్రోచ్చణ్డ దోర్మణ్డలాః
కున్తాసి చ్ఛురికా ద్వినాలనళిక వ్యాయామ పారజ్గతాః,
భేత్తుం మస్తక మస్తకస్య సహసా దక్షా మహా క్షత్రియాః
నాసీరం పరిపూరయన్తు సహసా శత్రుఘ్న సజ్చోదితాః

The author is one of the greatest punits in the country. It was only his remarkable intelligence and his acquaintaince with the laws of occidental criticism that saved him from the inveterate pedantry which marks the works of so many of our recent poets. The verse is flowing and the diction chaste. The few similes employed are appropriate. As regards the source of his similitudes, it is enough to state that the old Pandit has not neglected even Brahminical Dietary, poor as it is in all conscience. Kumbhakarna threatens to eat up the myrids of tailed warriors, like "గుడమిశ్రధానా సంసృష్ట భర్జిత చరణకాన్" and Ravana's ten heads were broken by Rama like so many pots of curds. In some places the poet has given as apt renderings of Telugu Proverbs. శునోదంన్యశ్యోపానః తాడనం గంతవ్యస్తీర్థా విశేషః, స్వయమేవ అభ్యాగతః, కిమితి కలవింకే చంద్రహాస ప్రక్షేపః అభ్యుపగతః

The writer is eminently a grammarian and a study of this piece will be to our school boys as good drill in grammar as Bhatti Kavya, with this additional advantage, that here, the poet predominates over the grammarian. We said that with remarkable taste which we hardly expect in modern Pandit, the poet refrained from parading his learning; but we would not be doing him justice if we do not quote the rare instances of allusions to one or other of the sciences interespersed through the work.

Astrology : అయే జరఠతాపసః త్రిస్థాన స్థిత శనిగ్రహ ఇవాస్మాకం ప్రతిబధ్నాతి సజ్గరోదర్కమ్ !

Purvamimamsa : ప్రధాన ఫలేనాజ్గానాం ఫలవత్త్వ మితివత్ ప్రధాన దీక్షయా అజ్గానాం దీక్షావత్త్వం కుతో న భవతి ?

Logic : దేవ స్వమహిమాత్ర కారణం, వయం తు అన్యథా సిద్ధాః

Philosophy : : నృఘానిపాతాం రఘుపుజ్గవాభ్యాం రణాజిరే రావణమేఘనాదౌ, ప్రారబ్ధభోగా త్మ విలోకనాభ్యాం విక్షేప సాక్ష్యావరణే యథైవ.

There is a mixture of Poetry and Philosophy in the concluding benediction and the Drama winds up with an earnest expression of hope that Unbelief may exist only in name, an idea prompted, no doubt, by the heretical tendencies of the Professor's own pupils.

పుష్యన్తు లతికాః కాలే ఫలన్తు తరవ స్సదా,
కుణ్డోధో ధేనుకం భూయాత్ వాన్తు వాతా స్సుగన్ధయః
మాయావీ కురుతాం ప్రపంచ రచనా
ముచ్ఛృంఖలం మయయా
తజ్ఞ స్తాం శశశృజ్గ కల్పకలనాం
బోధేన బాబాధ్యతామ్,
అధ్యాత్మం స్ఫురతా న్న దుఃఖ ముదియా
దధ్యాసజన్యం క్వచిత్
ప్రాజ్ఞానాం మననా దఖణ్డ సహజా
నన్ద స్సదా భాసతామ్

Fort,Vizianagaram, **G.V. APPARAO**
1st January 1901.

***

Note on Veeresalingam's *Kavula Charitra*

The book is neither fish nor flesh, nor good red herring, as the trite saying goes. It is not lives of the poets in any sense of the term, because in no case is there any life to write or a semblance of one. No estimate of the work is attempted, no connection traced between authors. Any idea that the work resembles works known as lives of poets in English, not to speak of such a classical work like Johnson's would be highly misleading. It is not history, it is not criticism, it is not an anthology – but an indifferent medley of all. It must be a misnomer to give the name of history to these determinations of the times of poets, which he arrived at by methods most unscientific; it would be equally absurd to call criticism, the application of a general epithet or two, showing little discrimination and carrying hardly any meaning, to the style of an author. Even the specimen verses quoted are not selected on any principle and are isolated.

It would have been historical material of great value if he had published all the historical portions of Telugu poems, and Oriental scholars would have been laid under obligation to him if he had translated them into English. He could have rendered great service to the Telugu reading public, if he had given a choice selection of extracts from classic writers, with a running analysis of the plots of the poems, as help to a proper appreciation of the extracts. But historical or critical work is not his domain; and his work in this direction would not merely disappoint, but disgust one that has the slightest idea of what history or criticism is.

Veeresalingam's *Rajasekhara Charitham*

1. *Rajasekharam* (*Rajasekharacharitra*) or Moon Light of instruction (*Viveka Chandrika*) by Rao Bahadoor K. Veeresalingam Pantulu Garu. This domestic novel is an adaptation of Goldsmith's *Vicar of Wakefield*. This book is popular. It is written in the literary dialect but the author violates the rules of literary *sandhi*. There is little system even in the violation. I open the book at random at page 78 and examined a paragraph

– the 1st paragraph – and found little consistency even in observance and non-observance of *sandhi*. But as this book was considered to be a typical reader by writers of the *neo-kavya* school as it was prescribed as text for public examinations in the past.*

* Gurajada scribed notes on Kavulacharitra and Rajasekharacharitra in th empty pages of 1914 diary. In the margin for the first book he noted, " Telugu book Sub-Committee"; for the second book he noted," Text book Sub-Committee". Eds.

2. Greek Myths-Part 1 by Chetty L. (Lakshmi) Narasimham.

This is a translation of Hawthorne's *"Wonder book"* and *"Tangle wood Tales"*. The stories have high literary merit and bring a new element into Telugu literature. The translator is a careful writer and the translation is well executed. Like Mr. Veeresalingam with regard to *sandhi*, he disregards *sandhi*, but with consistency. It is written in the literary dialect. It was prescribed for the public examinations as textbook in the past years.

3. *Sringara Chandra Kasiyanam* by Maddulapalli

Gurubrahmam. It has no dramatic merit. It is poor in both style and execution.

4. The *Kondaviti Charitra* by the same writer, is pedantic and there is obscenity in the description of flower girls.*

* Gurajada intended to include these comments in his report to the text book sub-committee. In the margin he wrote, " Text book sub-committee". Item 1 to 4 are found in the March 1914 diary. Gurajada only used the empty space in the diary. Eds.

5. Sadhana by Venkata Parvatiswara Kavulu, the translation of a very clumsy detective novel from Bengali written in a fairly correct poetic dialect. Matter unfit for school boys.

6. Harischandra by Mr. N.C. Desikachar. The story of Harischandra is in the poetic dialect. The language a good specimen of the school of writers in the poetic dialect who reproduce the archaisms and rhythm of the prose of the early poets.

***

A note on Sanskrit and Vernacular studies

It is generally admitted that in the University of Madras, Sanskrit studies have not been fruitful of results and that Vernacular studies have failed. An enquiry was set on foot recently to investigate the causes of failure, but before the enquiry could be completed, the question of the utilization of the Government grant has come in for decision.

The question of Sanskrit and Vernacular studies in colleges cannot be considered independently of the question of those studies in schools – High, Middle and Elementary. If the basis of education as imparted in schools be unsound, little is gained by promulgating ambitious schemes of improvement in collegiate studies. Much of the discussion on the subject is characterized by abstract speculation by lay-men not in touch with education or conversant with modern methods of teaching or modern requirements of scholarship. In this Province, Sanskrit or vernacular scholarship hardly exists and much harm is done by amateur handling of vital educational problems.

It is curious that in the long list of questions proposed by the Senate Committee appointed to consider the position of the Vernaculars and Classical and Foreign languages, the one which should have formed subject of a separate and most exhaustive enquiry is relegated to the last place. When I asked an eminent educationist what answer he had given to it, he remarked that his answer was brief and unsatisfactory as the Committee had not given in question the prominence which it deserved. A discussion of the subject in relation or an abstract standard of efficiency or by speculation on abstract causes of failure can be of little value. A comparative study alone can yield useful results, and for the purpose of comparison let us take the neighbouring Universities of Calcutta and Bombay.

Almost every important college in Bengal and Bombay maintains one or more graduate Professors or Lecturers n Sanskrit and a large proportion of these are Masters of Arts of Indian or Foreign Universities. Both the Pro0vinces have produced eminent scholars, some of European reputation, whose work is found in critical edition s of Sanskrit and Prakrit classics, and in the journals of Scientific Societies. In Madras, the Presidency College and colleges in the Native States alone maintain separate Graduate Lecturers in Sanskrit and the contribution of Madras to the progress of Sanskrit studies has not been appreciable.

I attribute this difference chiefly to three causes.

1) Both in Bombay and in Bengal a classical language is compulsory in the B.A. course.

2) Both the Universities were fortunate in their Sanskrit Professors, especially Bombay where savants like Drs. Buhler, Kiel horn, Peterson and Bhandarkar created enthusiasm for Sanskrit studies and research on modern lines.

3) The Vernaculars spoken in those Provinces are derived from dialects closely related to Sanskrit, and literary tradition looked to a study of Sanskrit as a sign of culture.

In spite of the operation of these causes an enquiry held by the *Bangiya Sahitya Parishad* (The Academy of Bengal) in 1894-95 elicited the fact that Sanskrit studies in Bengal schools and colleges were far from satisfactory, and that the average graduate acquired a very superficial knowledge of Sanskrit. Sanskrit is a language difficult to master and the greater part of current Sanskrit is a language difficult to master and the greater part of current Sanskrit literature was written when the language long dead and the tradition of the living idiom was lost. The general body of the teachers in Bengal as everywhere else, did not know how to teach it. At the enquiry held by the Bengal Academy, Baboo Brajendra Nath Seal,M.A., Principal of the Berhampore, (college) remarked, “I am sure that neither by love of learning and a sense of its high ideals, nor by

familiarity with the theory and practice, and with the historic development of education in civilised countries are we (got) competent to take charge of the higher educational interests of our country. European guidance and control are almost as necessary today, I say it in the bitterness of spirit, as twenty five years ago. I am pained to find that whenever the modern improvement in educational theory and practice or the established principles of national educational organisation in civilised countries are sought to be introduced in our University, my countrymen with a few bright and honourable exceptions generally form a stolid phalanx of ignorant obstructionists (vide page 23 supplement to the journal of the Bangiya Sahitya Parishad for Sravan 1302).

The chief cause of the unattractiveness of Sanskrit or Vernacular studies in Bengal or here is the irrational method of study followed. In Madras there is much talk at the present day of "Modern European method of criticism and research is an essential element of the equipment of teachers of Vernacular and Classical languages", but very little of those methods is in evidence and both graduate teachers, of whom there is now a tendency to make much, and the Inspecting Agency are generally hopelessly ignorant. In the Northern Districts a serious attempt was made by Mr. Yates to modernise education by the employment of the direct method of teaching, and under his influence siggular results were achieved at Parlakimidi by Rao Saheb G.V. Ramamurthy Pantulu. But no progress in modern methods is possible unless a really serious attempt is made to train teachers. No educational problem is of greater importance. In his work on "Education and Statesmanship in India, 1797-1910", Mr. H.R. James, Principal of the Presidency College, Calcutta remarked, "This question of the provision of the qualified teachers is so much the most important that all other requirements of Education sink into insignificance (....). If good is to be done, it will be done by the quiet efforts of myriads of humble workers, inspired and patiently organised by educational captains." (PP 97-99.)

“The resolution of 1897 pressed strongly the need of more serious attention to the training of teachers. ‘No money’ it is said, “Is better spent than that allotted to the support of efficient training schools and colleges for teachers, and money is not well spent if granted to schools presided over by untrained and incompetent teachers .....” The Governor-General in Council is of opinion that in the truest interest of education the cost of providing thoroughly good training schools and colleges for teachers of English as well as of Vernacular schools should be regarded as a first charge on the Educational Grant (....) if the training colleges are animated with the right spirit, they will send out year by year to High Schools (....) teachers inspired with high ideals, instructed in the practice of methods capable of revolutionising the whole system of secondary education. Not least of these is a method of teaching English which has life in it and a potential development of which the full measure has not (yet) been taken (....). The method of teaching English has been so unspeakably bad in the past that the assured hope of better methods excites the most lively anticipation of an improvement in the requisition of English out of all proportion to anything hitherto experienced.” (PP. 71-72)

If the last remark is true of the teaching of English, it is more so of the teaching of Sanskrit and Vernaculars which has been more than unspeakably bad in this Province. As matters now stand the Pandit walks fresh from *Tol* to a pedagogue’s stool and starts teaching languages living and dead, equipped with an unscientific grammar and a metrical dictionary of synonyms in which all living distinctions of sense are effaced. Small wonder if students do not take kindly to studies which are dull, repulsive and unfruitful.

The Government Grant to the University cannot be better utilised than for instituting a professorship of Sanskrit and appointing a German Scholar as Professor who should be an expert in the modern methods of teaching living and dead languages. The scale of pay should be liberal and attractive to secure the services of an eminent scholar who has established a reputation as an educationist. Economy in such matters is

culpable. He may be attached to the Government Training College to train graduates who may be employed to practice modern methods of teaching languages in High Schools, and to train, in their turn, Pandits and Teachers of Elementary Schools.

Both in the Maharashtra country and in Bengal, men who have received the highest Western culture have assiduously applied themselves to the cultivation of the Vernaculars and the progress made by Bengali in the last half a century is nothing short of marvelous, while in the South, Vernacular studies are generally in the hands of uncultured mediocrity and literary art is conspicuous by its absence. The reason is not far to seek though it has, in an unaccountable manner, eluded the vision of most inquirers into the causes of failure. It is no other than the employment of an impossible archaic dialect as a medium of literary expression and of education.

A writer in the *Asiatic Quarterly* for October 1912 (vide PP. 351-361) has treated in a masterly fashion of the Arabic language question in Egypt, and his remarks apply with great force to South Indian Vernaculars generally and to Telugu particularly. He remarks, "The phenomenon of a nation possessing two different idioms, the one for conversation and the other for literary purposes, is one by no means confined to Egypt, and for that very reason possesses a more general interest, because this duality of language not improbably accounts for the intellectual unproductiveness which characterises so many Oriental and some European nations. Those who have wondered at the sterile results of Vernacular Education in those countries will, perhaps, not be surprised when they realise the handicap imposed by a traditional written idiom which is no longer the spoken language of the country."

The grammar of the Telugu Poetic dialect to-day is practically the grammar of the first poem extent which belongs to the eleventh century A.D. and its diction includes a vast mass of obsolete words, archaic forms and the entire vocabulary of the Sanskrit language with unlimited power to form derivatives and compounds. In the second half of the last

century some writers inadequately equipped with Western culture attempted to create a modern prose in the poetic dialect, violating some of the rules of its grammar for the purpose and much of the prose current at the present day is written in a bastard Telugu. It is this artificial and incorrect jargon that is read in Elementary and High Schools. There is no dictionary of the living tongue or a scientific grammar of dialects living or dead, and among persons who pass for scholars, crude notions prevail about the nature of language and of grammar.

Telugu studies have made so little progress, that it is futile to think of founding a Professorship in Telugu. At present no material exists on which a Professor could work. Except Rao Saheb Mr. G.V. Ramamurthi Panthulu of Parlakimidi there is hardly any scholar, Indian or European, who can claim to have made a scientific study of the language. No living Native or European Scholar has published works on the Telugu language or literature which entitle him to a Professorship. It is absurd to create a Professorship that he may acquire proficiency and teach.

I enclose a copy of the proceedings of a conference held last year at Vizianagaram. The resolutions adopted at the conference indicate the lines on which Telugu studies should be conducted. A true record of Telugu as it is spoken during various periods in the past does not exist. Scientific study can, therefore, begin only with the living dialects. When one comes to deal with the old poetic dialect, one finds oneself on slippery ground, puzzled to distinguish, how much of it was artificial and due to the exigencies of an elaborate system of versification and how much of it represented the living speech of different periods and districts. There are sounds in the spoken speech which are not presented in the poetic dialect, and it is not easy to determine how much of this phenomenon is due to actual phonetic change and how much to the inadequacy of the Prakritic (Prakrit) alphabet to correctly record the sounds of Telugu. An intelligent study of the old poetic dialect is possible only after a careful comparative study of the spoken dialects.

A portion of the grant should be utilised for Telugu research and for the training of scholars who should collect, under expert guidance, materials for the scientific study of the language. These should consist chiefly of grammars and dictionaries of dialects, and for the early poets and for epigraphic records. A good dictionary of polite spoken Telugu will prove of great use both to the Englishman and the Indian, and the Government should lose no time in organising a linguistic survey of the Dravidian languages if it desires to place vernacular studies on a sound basis.

Critical editions of the early classics can be left to private enterprise. Original Telugu poetry is of a comparatively recent date and has little abiding interest being highly conventional and artificial. Collection of manuscript poems which lie buried in private libraries will not yield useful results. The only valuable part of an original Telugu poem often happens to be a panegyric on the poet's family or his patrons, and the panegyric yields a bare genealogy which has little real historical interest.

I propose the founding of two fellowships and three scholarships for Telugu research. Their value and duration are details which may be settled by the Syndicate. The scholars should work under the guidance of European scholarship and each scholar should study at least one other principal Dravidian language besides Telugu. A like number of fellowships and scholarships may be founded for Tamil and Malayalam which go together. The Malayali and Canarese population of the Province is small and the native states of Travancore and Mysore are devoting their attention to the improvement of Malayalam and Canarese studies. Canarese has also been fortunate in enlisting the services of the eminent scholars of the Basil Mission at Mangalore.

I presume that the Government of India grant is intended to meet the special needs of this University; and the rationalisation of vernacular studies is the crying need of the hour. They form the basis of education and their character determines the quality and quantity of literary output in the vernaculars on which mass education must mainly depend. A grave

responsibility rests with those who shape or guide vernacular studies and I hope they will realise it.

Tinkering such as has gone till now can never mend existing evils. A scheme for the training of teachers of languages on modern lines should be carefully thought out and worked on a liberal scale. What has to be done is worth doing with some thoroughness. The distribution of the recurring grant among rival schemes of appropriation may result in the starving of one or more of them.

Among the other proposals of appropriation, the institution of a Chair of Indian History and Archaeology and a Chair of Indian Economics has received strong support. But I do not think that a Chair of Indian History and Archaeology is a crying need, in this Province. Outside the University in the Archaeological surveys, the work of discovery and research is advancing by leaps and bounds in the hands of enthusiastic experts. The only pity is that the number of Indians who intelligently follow the results of the surveys is exceedingly small. The native states of Mysore and Travancore maintain Archaeological Departments and the publications of the Department in Mysore form a considerable library though the quality of editing leaves much to be desired. The organisation of a Department of Epigraphy under Dr. Hultzsch introduced into Epigraphic work scientific method and habits of scrupulous accuracy. His successors the late Rao Bahadur Mr.V.Venkayya and Rao Saheb Mr. H.Krishna Sastri who underwent careful training under him, collected and classified thousands of inscriptions and mapped out more or less fully the history of the ancient kingdoms of Southern India. The work of publication did not, however, keep pace with collection. But the Government of Madras recently strengthened the office of the Assistant Superintendent for Epigraphy and we may look forward to more expeditious publication in future.

The institution of a Chair in Indian History and Archaeology is hardly the step which will advance Historical and Archaeological studies to any considerable extent. A professor cannot undertake practical training

which should form the necessary equipment of a student of History and Archaeology in a province like Madras which is sound in architectural remains and epigraphs. The requisite training in the mechanical processes of preparing estampages, drawings and photographs, and in editing and reporting and methods of research can be acquired only in the surveys. Instead of professorship, I propose the founding of three studentships, one student to be attached to the office of the Superintendent of Archaeology to undergo training in prehistoric archaeology and in the work of excavation and conservation, and two students to be attached to the office of the Assistant Superintendent of Epigraphy. The studentships should be of the value of Rs.100/- each a month, and tenable for a period of three years. The Government should be requested to locate the office of the Assistant Superintendent in Madras to facilitate the training of students, and to make its collection of estampages available to scholars.

I fully recognise the importance of the study of Indian Economics. It is of more than a provincial interest and the Government is doing and may be expected to do whatever is necessary for its advancement. Let us hope that the people also will wake to a sense of its importance, though as yet the District Associations of whose existence one hears once a year, have evinced little more than an oratorical interest in local economics. The founding of the Madras Economic Association is a hopeful augury. Why not economic studies be left in the hands of that excellent body for the present?

In a University like that of Madras in which most of the colleges are maintained wholly or partly by Government and no important scheme of improvement can be worked without the help of Government, it is not easy to distinguish the responsibilities of the University and the Government in the matter of organisation and outlay. A better system of recruitment of the educational service than what now prevails and a more liberal scale of pay will largely mitigate existing evils. To seek to remedy them by creating fresh appointments with inadequate pay would be inexcusable waste.

Any scheme of appropriation of the Government of India grant for the improvement of Sanskrit and Vernacular studies has a chance of overlapping "the practical schemes for the better cultivation of the ancient languages of India and the promulgation of original linguistic work" which are now engaging the consideration of the Governor in Council (Vide Memorandum No. I3I4-3 Educational dated September 2, 1912). There are clear indications that the Government of India will encourage a scheme for the training of teachers in modern methods of teaching languages, (Sanskrit, Pali and the Dravidian languages) and the University should apply for a liberal grant through the local Government for the establishment of Training Schools. I need not add that the Training of Teachers of languages is a legitimate (and in this province, the paramount) duty of the University. The University of Oxford has an effective organisation for the training of teachers – Elementary and Secondary.

(The complete title of this report is A note on Sanskrit and Vernacular studies and appropriation of the Government of India grant to the University". It appears that Unilit Publishers secured the complete report and published only the edited version. The following statement confirms this assumption. "We have also been able to secure the famous Minute of Dissent which has been long out of print and the note on Sanskrit Studies, Portions of which are published in this volume". We could only reproduce the version appeared in Unilit, Gurajada special issue. *Eds*.)

REMARKS ON C.R.REDDI'S NOTE

If I have rightly understood Mr.Ramalinga Reddi's line of argument, it is this:

His object in making the proposals is, "proper growth of Telugu as a living and useful language". This object can be achieved by bringing about some kind of association between the vernacular and the physical and natural and human sciences. One of the means of creating such an association would be prescribing in a liberal measure prose books dealing with subjects of modern interest. Such a course would also prove an encouragement to authors. From the point of view of mass education, no two objects could be of greater moment that the creation of such an association and affording of encouragement to authors.

Mr. Ramalinga Reddi's proposals are : –

For the Intermediate Examination:

(1) Half the number of text-books should be prose works of modern interest.

(2) Whole books should be prescribed; 600 pages of prose could not be deemed too heavy.

(3) The books prescribed for one year should not be repeated for the next.

For the B.A. Examination:

(1) Not less than three books should be of the type above indicated. Proposals (2) and (3) for B.A. are the same as for the Intermediate Examination:

By prose works of modern interest Mr.Ramalinga Reddi does not mean the "so called novels in Telugu" but scientific publications.

At first sight, one may be inclined to think that Mr.Ramalinga Reddi lost sight of the consideration that text-books prescribed in language course should be good literature or should serve to throw light on the history of language or literature. But Mr. Reddi, claims high literary merit for the books in his list. Some of them exhibit “brilliant traces of research and originality;” almost all of them are written in “chaste, elegant Telugu free from pedantry and slovenliness”.

It may at once be admitted that if Mr. Ramalinga Reddi’s estimate of the books in his lists be correct, some attempt may and should be made in the directions indicated by him. I regret that my own estimate is entirely at variance with his. I have, therefore, to examine the books in some detail.

The books in the list may be roughly classified into three classes; (1) Text-books of Science or books connected with science, (2) History, (3) Fiction.

Since Mr. Ramalinga Reddi lays special stress upon books connected with science, I shall deal with them first. In the *Vijnana Chandrika* series Nos. 3,6,7,11,12,14,18,22,23,25,26,27 are elementary text-books of science. There are two medical books, one on cholera and the other on malaria. Among the published works of the *Andhrabhashabhivardhani Samaj*, there is a book on hygiene and another on Veterinary Science. *Andhrapracharini Sabha* series contains only novels and no books on Science. *Manavaseva Samaj* has a work on match-factories and another on the manufacture of candles.

With the exception of one book, which is Mr. Ramalinga Reddi’s *Ardhasastra* or Political Economy, all these scientific books are only compilations and lay no claims to originality. As a rule these books were written for teaching the elements of science to the masses and school boys; and neither the authors nor the publishers make any claim for them as literature. They are simply adaptations of English text-books or compilations.

With uncertain terminology, the authors generally struggle for the expression of scientific ideas in a language to which they are entirely new. The authors themselves acknowledge it. (vide, pp. iii, iv, and xii. Elementary course of Physics V.Ch. Series p.v. Manual of Biology p.ii Physical Geography by Mr. Sitharamayya)

In an advertisement and in the general preface to the *Vijnana Chandrika* series, the Editor says:

"All our books are written chiefly for the people."

"The object of this series is only to present English knowledge to people ignorant of English." In the Preface to the Elementary course of Physics the author says, "As this is the first attempt to write this science there may be many shortcomings."

This book has been divided into two parts to suit the requirements of students in lower forms (vide pp. I and XII). The natural science premiers are professedly for the use of little boys and girls.

The Editor of the *Vijnanachandrika* series did not demand high scholarship or experience in literary craft in the compilers of his books. The Manual of Biology was compiled by Mr.Lakshmipati when he was a student in the final M.B.C.M class during the "brief periods of leisure which he could command", and the Manual of Chemistry was compiled by Mr.Viswanadha Sarma while he was a student in the M.A. class.

The claim set up for this kind of literature, that it is written in chaste, elegant Telugu, free from pedantry and slovenliness is not pressed by the Editor himself who demands from his literary employees not even a good knowledge of grammar. In the Preface to the Text-Book of Physics, he says, "This *Mandali* (Society of Publishers) is ready to correct grammatical and other blunders in the works sent by authors and to embellish them with the necessary illustrations; the *Mandali* deems it their laudable duty to help authors in all ways".

The quotations made in the above paragraphs will indicate the character of these scientific books. There is little fairness in calling upon

students to study as part of their vernacular course text-books on some science or sciences. How is the Telugu teacher expected to teach this (...role) of sciences?

Mr. Reddi claims for some of these books a wide circulation but that proves little. These *Mandalies* are patriotic-commercial enterprises whose books are sold by a system of subscription and the scientific books which they publish are bought by many as a matter of patriotism, not to read.

Next I shall deal with the works on History. It is probably here that Mr.Reddi claims brilliant original research on the part of the authors. I read these books carefully and found that they lacked in scientific method and that fable was often narrated as sober history. Except the History of the Andhras, they are compendious compilations and the authors do not generally go to original sources such as epigraphs. I need invite attention only to the story of Pridhvi Raj and Rani Samyukta and the chapter on the History of the old Jeypore Rajaputs in the Brief History of India. (V.Ch. Series Vide pp.29 to 39 and 266 to 332 Mohamedan period) Portions of Mr. Lakshmana Row's History were prescribed once as a prose text for the Matriculation Examination.

It is my strong conviction that it would be a serious injustice to inflict on students books which possess no literary merit. The doctrine that it was the duty of the University and the Department of Education to offer encouragement to Telugu authors did great injury in the past, both to Telugu literature and to Telugu studies. Bad models were placed before the students which resulted in an abundant crop of inferior literature. Most writers do not know that special equipment and training are necessary for producing good books in any department of literature. The cultivation of literary art is unknown in the country, and young men with poor scholarship often figure as authors and they get the language of their books corrected by pandits who do their task generally in a careless fashion.

I instance the following books which were written in very incorrect language, which an intelligent college student would not write.

(1) Delhi Durbar (V.Ch, Series No.15 in Mr. Ramalinga Reddi's.)

(2) and (3) *The Story of Mahabharata and the Life of Sree Krishna* published at Masulipatnam.

Literature is growing in the country without the control and aid of literary criticism which unfortunately does not exist. Until the author improves himself, I am afraid, the University cannot help him.

It should not for a moment be supposed that I undervalue the patriotic enterprise of some of the authors and publishers. From a scored out paragraph at the end of Mr. Ramalinga Reddi's list I find that the Telugus have shown greater literary activity than the Canarese. But it is no disparagement to the Telugu scientific writers and historians to say that they are a very long way yet from Huxleys and Bandarkers.

I think Mr. Ramalinga Reddi should appeal to our countrymen and not to the University to patronise Telugu scientific publications more largely. He may plead for the teaching of sciences through vernacular text-books in schools, though there is serious difference of opinion among patriots and educationists about the utility of such a course.

There is a dearth of good modern prose books in Telugu. That is the reason why the University courses consist largely of selections from early poets whose works are partly in prose and partly in verse.

Their prose possesses considerable merit while modern prose manifests little literary art, ancient or modern.

It is true that the present syllabuses are antiquatedly literary and not in touch with the present, in the sense that they do not deal with subjects of modern interest. The subjects of the early poems were epic and *puranic*. But the epics and the *puranas* continue to be the religion of the great mass of the Indian people. Though many students may outgrow popular beliefs, they move in a society which is dominated by those beliefs and are thralls to its conventions. These beliefs affect the solution of every social problem of the day.

Mr. Ramalinga Reddi has limited the expression works of modern interest to "scientific publications" such as those given in his lists, but if

he extends it to literature which reflects the ideas which permeate the intellectual atmosphere of Europe, there is no such literature at all in Telugu.

Let us consider the novels in Mr. Ramalinga Reddi's lists, where if anywhere in contemporary Telugu literature, one would expect literary treatment of modern social problems, Indian or European. But to the Telugu novelist, the present is a sealed book, and the historical novel has a fatal fascination, because there he thinks he is absolved from the embarrassing restraints of probability and can indulge to his hearts content in describing the imaginary patriotism, of (individuals) and the perfidy, cruelty and some times cowardice (the...) novels of the *Vijnanachandrika* series and his (...) is almost all contemporary fiction like wise historical. Most of these novelists have no idea of the requirements of a historical novel and many of them have no acquaintance with English literature. The history of the periods treated in the novels hardly exists. It is being laboriously worked out by specialists who find the ground uncertain everywhere through paucity of materials. The authors are ignorant alike of history and methods of historical research and do incalculable harm to society by spreading false ideas.

A cursory examination of the novels of the *Vijnanachandrika* series, will convince anyone, of the justice of my estimate. Let us take the latest publication, a prize novel entitled the *Empire of Vizianagar,* which was heralded with a fanfare of trumpets.

It should be borne in mind that both the General Editor of the series and the Manager of the publishing society are responsible for the contents, because the author acknowledges in the Preface that the Manager has revised the novel, and the Editor adds a Foreword lauding the novelist for his glowing account of the Empire of *Vizianagara*.

Without feeling the absurdity of it, the author tells the reader in the Preface that he had commenced a study of the Indian History on the 28th of April 1913 with a view to writing a story, that is, historical novel; started writing it on the 1st May and finished it on the 26th of the same

month. He naively admits that he had taken the historical material for the frame work of the story from Mr. Lakshmana Row's Brief History of India where the events treated in the novel are rapidly summarised in half a dozen pages. This is the sum total of the author's research into the history of the period in which he laid the scene of the novel. He had not even read mr.Sewell's *"Forgotten Empire"*. His ignorance of even the broad facts of history is astounding. The author kills in the battle of *Talikot* Tirumala, the first king of the third dynasty, brother of Rama Raju. If the novelist had read even Mr.Lakshmana Row's history less carelessly he would have found there the statement that Tirumala ruled the kingdom of Karnatic for some years after the battle. Ignorance of this fact is inexcusable in a person who pretends to possess even a superficial acquaintance with Telugu literature, because a classic poem which is acknowledged to be at the head of one school of Telugu poetry and has set the type for the modern artificial epic was dedicated to king Tirumala after the battle of *Talikot.*

I shall touch only two topics – the novelist's account of the battle of *Talikot* and his delineation of the three principal characters in the political drama.

The account of the battle is amusing by its puerile unreality. That the author deviates from Feristha's account is the least of his demerits. He does violence to common sense. Kings and commanders engage in single combat like epic heroes. They abandon their commands on the battle field and appear whenever the novelist wants them for dramatic effect. The disposition of the armies is confusion itself. Mr. Sewell himself, while professing to follow Feristha, gives an incorrect account of the dispositions which the Editor of the *Vijnana Chandrika* adopts without referring to Feristha. The Editor has embellished this novel with a fancy sketch of the dispositions and Ramaraju's main army occupies the right wing there instead of the centre. The novelist places Venkatadri's army in the centre *(Vide.p.290 of the novel).*

In a battle in which hundreds of thousands are engaged on both sides, Tirumala seeks out Ally Audil Shaw, and overpowers him. Several Musulman warriors come to his rescue. Venkatadri leaves his own command and appears suddenly on the scene, and attacks and kills the elephant of Ally Audil Shaw who jumps down from the elephant and flees for life. Tirumala overtakes and captures him and delivers a long speech of which I translate the first few sentences.

"Sirrah! Sinner! Mean dog! Until yesterday you were addressing my brother, "Father Father" To-day you join our enemies to fight. To-day your sins will receive their due reward. You are a traitor to your father and to your mother.

"Audil Shaw wept hot tears. He wept for fear of death. He did not know what to do. He thought of all his treacheries and wept!

"His army had deserted him by that time. But one Musalman warrior came opportunely to Audil Shaw's rescue and cut off the lifted arm of Tirumala. But like a stricken tiger Tirumala transferred his sword to his left hand, attacked that warrior and slew him. In the meanwhile Audil Shaw effected his escape.

"Then Tirumala heard of the death of Ramarajah, maimed as he was, he hastened to the scene; but the Musulmans slew him by treachery.

"Venkatadri also hastened to see his "dead brother". A Musulman warrior attacked him and broke his head into two pieces. Though Venkatadri's life was ebbing away he slew that warrior. Despising death at the hands of the Musulman he stabbed himself."

I have given only a few scraps from the novelist's account of the battle.

The worst offence of the novelist is the portraiture of two of the greatest Musulman Kings of the Deccan as despicable cowards and traitors. He wanted to make out that Ramaraju was a dupe of their treacherous machinations. He therefore made of Ramaraju a simpleton, a character which misfits Ramaraju of history who emerged out of endless intrigues and civil wars as the *de-facto* ruler of the Empire of Vizianagaram with a nominal puppet sovereign on the throne.

Ali Audil Shaw of Bijpur formed an alliance with Ramaraju and Feristha tells us how Audil Shaw strengthened the alliance by a bold stroke of policy. When a son of Ramaraju died, Audil Shaw proceeded to Vizianagaram with a hundred horses and offered condolence to Ramaraju in person. Feristha says that the queen of Ramaraju called Audil Shaw her son by which was meant, I suppose, nothing more than that the friendship between Audil Shaw and Ramaraju was to be more than a political alliance. Briggs uses the word adopted for which there is no authority in the original. Ramaraju treated Audil Shaw with great respect but when Audil Shaw departed, Ramaraju would not, as etiquette required, accompany him to some distance.

This breach of etiquette, Audil Shaw felt as an insult which he never forgot.

It is clear from this incident that Audil Shaw was a spirited prince and set much value on personal dignity. He was not the person to demean himself to Ramaraju for any political advantage.

But the novelist made Audil Shaw a toady of Ramaraju. Audil Shaw settles down at Vizianagaram intriguing clumsily and freely under the nose of Ramaraju.

He enters the privacy of Ramaraju without announcement and makes his *salam* but Ramaraju does not even acknowledge the salutation but motions him to a chair. Audil Shaw addresses Ramaraju as a master in a respectable style while Ramaraju addresses Audil Shaw in the singular with scant respect.

In the conversation which ensures Audil Shaw says, "The peaceful Hindus have suffered much from the Musalmans. The Musulmans are certain to reap the fruits of their sins. It is incarnations of God like yourself (!) they should, without fail, undertake the maintenance of justice. Though I am a Musalman, I have great partiality for Hinduism. Justice always triumphs" *(vide p.30 of the novel).*

In the novel Ibrahim Kutub Shaw addresses a letter to Ali Audil Shaw

in which he openly explains all his intrigues without fear of interception. The following passage occurs in that letter:

"When I hear the very name of the Empire of Vijayanagaram, terror seizes my heart. What a great Empire! It is a spear on our side. But as you say, we can never defeat them in a battle. We should pretend friendship. When we think of the name of the Andhra Warriors our hearts sink. Even if all of us should combine we cannot fight with such soldiers, and with such an Empire."

Both Ali Audil Shaw and Ibrahim Audil Shaw were great patrons of learning and of arts. Audil Shaw received two embassies from Akbar. He was the first king of Bijapur to embellish the city with architectural monuments. Under his orders were built *Jumma Masjid,* the *Houz-i-Shapoor,* the city wall and the aqueducts which convey water throughout all the streets.

An anecdote with which Feristha opens his account of Ali Audil Shaw shows that he was an open and fearless critic of his own father even in matters of religion about which the father was a bigot.

Ibrahim Kutub Shaw was perhaps the greatest Mussalman king of the Deccan. He was a great patron of learning and was partial to Oriental learning. Two eminent Telugu poets dedicated their works to Ibrahim and one of his nobles. The poets only celebrated the victories of their patrons over Hindus and compared them to the great gods of the Hindu pantheon. Feristha thus summarizes his character *(vide p.445 and 446 Vol.III Calcutta edition).*

"It is not related in any history that the army of this Prince was defeated while he commanded in person. In the camp he was attended by learned men, whom he used to consult on points of law; and such was the vigilance of his authority and the excellence of his police administration, that an old woman might pass with a tray of gold on her head from Golconda to Bengal, to Bijapur or to Ahmadnagar without fear of molestation; a circumstance the more to be wondered at, when we consider the dexterity and boldness of the robberers of Telingana. Of the

conquests achieved in this region the principal are those of Cassimcota, Rajahmundry, and Condbeer. Among the many edifices erected for the purposes of charity, for public offices, for royal residences or for general utility, the following are the most conspicuous.

"The fortifications around the hill of Golconda; the Ibrahim gardens; the *Goolshun*, or flower garden; the *Lungur*, or almshouse, dedicated to the twelve Imams; the Tank at Ibrahimpatnam; the Tank called Hussein Sagar; the Dam at Boodwul, and the Kala Chubootra, or Black Terrace at Golconda, besides numerous mosques and colleges which were erected under his direction. During the just reign of Ibrahim Kutub Shah, Telingana, like Egypt, became the market of the whole world. Merchants from Toorkisthan, Arabia and Persia, resorted to it and they met with such encouragement that they found in it inducements to return frequently. The greatest luxuries from foreign parts daily abounded at this king's hospitable board; and praise be to God that the virtuous habits of this illustrious house still increase; and may they continue to do so till the end of time!"

It is clearly recorded in history that Ramaraju was entirely responsible for the combination of the Mussalman kings which resulted in the battle of *Tallikot*. There is no foundation to the story of the treachery of the Mussalmans on the eve of battle which the novelist describes in great detail.

Ramaraju became insolent and aggressive (Vide pages 209, 210 and 211 of the novel itself) and his army behaved scandalously in the campaign against Ahmadnagar desecrating mosques and ill-treating Mussalmans. This was clearly in violation of treaty conditions Between Audil Shaw and Ramaraju.

The novelist's ignorance of history is phenomenal. He indulges in reckless invention and deviates from well established facts.

The *Vijnanachandrika Mandali* is a very enterprising publishing company in the Telugu country. Both the Manager and the Editor spared no pains to make it a success. But the account which I have given of the

prize novel *"The Empire of Vizianagaram"* published by them will show the literary standards and tastes which prevail in the country. Such a novel would not have found a publisher in England. Nay, no sane Englishman could have written it, an average English school boy would possess a sounder knowledge of the history of his country and a saner historical imagination than the author of the *"Empire of Vizianagaram"*.

The language is no better than the subject matter. It is a combination of conventional pedantry and common place and is often incorrect.

Though the lists which he has given contain many novels, Mr. Ramalinga Reddi himself does not appear to have formed a favourable opinion of Telugu novels as a class. His condemnation of Mr. Chilakamarti Lakshminarasimham's *"Tales of Rajasthan"* as neither good history nor romance is a practical condemnation of modern Telugu literature proper. Because Mr. Lakshminarasimham stands acknowledged as the most popular writer of the day, his tales were prescribed as a text for the Intermediate Examination in Arts two years running and the Board concerned could not find a better text-book for the *Vidvan* Examination (Oriental). *The Tales of Rajasthan* is a clumsy unacknowledged adaptation of Feasting's excellent book for children, *"From the Land of the Princess"*. A comparison of the English original with the Telugu translation will show that the literary art of the English writer was entirely lost upon the translator.

Mr. Lakshminarasimham's *'Hemalata'* was prescribed for non-detailed study for the Intermediate Examination for the year 1916. It is no better than the *Tales of Rajasthan*. It consists mostly of scenes and characters clumsily borrowed without acknowledgment from Meadows Taylor's novels and pieced together without much coherence. The novel opens with the adventures of a patriotic Rajaput warrior who seeks to bring about a combination of the Hindu Rajas against the Mussalman Emperor of Delhi. He goes as an emissary of the Raja of Daultabad with an important diplomatic communication to the court of Odeypore. He also desired to see his aged father and his daughter (the heroine) who

lived in a village near Agra. Odeypore is due north of Daulatabad while Agra is hundreds of miles further north-east. Any sane man would first go to Odeypore, discharge his important trust and then proceed towards Agra. But like a lunatic he avoids Odeypore, travels towards Agra, straggles beyond Agra to Muttra and falls helplessly into the hands of two ruffians at whose very sight he collapses into a swoon, an incident quite out of keeping with his martial character. Though a redoubtable Rajaput warrior, he travels unarmed. The novelist invents this absurd incident that the enemies of the Hindu Rajas may obtain possession of the papers which the Rajaput warrior carried about his person. He turns up later on at Odeypore disguised as a patriotic *sanyasi* maintains a large establishment of spies and controls events. The political priest was legacy from Meadows Taylor's to the Bengalee novelist Bunkim Chandra Chatterji in whose hands he developed into a patriot of the European type. The example of Bunkim proved infectious and there is hardly a Telugu history novel without a patriotic political priest.

The prize novel *"Empire of Vizianagaram"* opens with the lamentations of patriotic priest.

Among the histories written and published in Telugu the history of the Andhras' evidences some original research. But it is full of dry dynastic lists and details of religious grants and contains much controversial matter which deals with the purity of caste and status of Rajahs and Velamas to which communities many influential Zamindars belong.

Since writing the above, find that in the course of his speech in the Imperial Legislative Council on the Resolution moved by the Honourable Mr. Ramarayangar about vernacular education, the Honourable Babu Surendra Natha Benarjee said, "Even in Bengalee, which was one of the most advantageous Indian languages, there were no suitable books in Mathematics, Mechanics, and in modern Geography, as now understood" *(17th March 1915).*

A similar opinion was expressed by many educationists in Bengal some years ago when an enquiry was started by the Bengalee Academy about imparting education through Bengalee.

It needs no saying that the position of Telugu in this respect is worse than that of Bengalee.

About the quantity of prose to be prescribed for the Intermediate Examination, I think, six hundred pages is too heavy. Heavy as it was the course of study the Intermediate Examination was recently burdened with a (...) compulsory course of vernacular for non-detailed study. The Telugu non-detailed study may create the impression that such a study would not prove much of a strain; but in the case of Telugu it is unfortunately so. These books for non-detailed study are in the archaic dialects – the dialect of the old poets and the new poetic dialect of the modern prose writer. The student has perforce to obey the grammar of the poetic dialect and practise composition. I think the dose of Telugu prose which an Intermediate student (...) for non-detailed study is quite enough and the optional course should comprise selections from the works of the poets as I have already stated were partly in prose and partly in verse. A scientific study of the poet’s dialect and of modern Telugu and a critical study of literature is what students require. Modern prose does not offer scope for either.

For B.A. no prose can be prescribed until good prose works come into existence.

(Original typed copy of this essay is available with A.P. State Archives- Gurajada collection. Eds.)

***

Khadga Tikkana and Kavi Tikkana

The date of one Marana and the writer of a book known as Basavapurana, bear on the date of Tikkana.

There is a satirical verse with reference to one Rana Tikkana or Khadga Tikkana, which says that Tikkana was shamelessly moving about in Nellore, after having fled from the battlefield in a fight with Vijaya. The mention of Vijaya and the bitterness of the sarcasm vouch for the authenticity of the verse which is found in Dwatrimsat Mantri Charitra, or the history of thirty two ministers. But it is absurd that a father could have composed it in deprecation of his son. The idea of showing his face shamelessly in the streets of Nellore, after sustaining a defeat - more naturally belongs to some political enemy or of one who thought himself aggrieved; or it must have been the outcome of malice or the bias of a rival but less fortunate poet - or a poet to whom the patronage of the poet minister did not flow as liberally as the poet thought he had a right to expect. The verse is capable of two interpretations.

మ॥ ద్రవిడోర్వీపతి గర్వముందునిమి, శౌర్యంబొప్పఁ గర్ణాట ద
ర్ప విఘాతంబు నొనర్చి, వైరిమనుజేంద్ర శ్రేణికిన్ గొంగనా
నవనిం బేర్కొని యున్న యట్టి విజయక్ష్మాధీశ్వరుం గాసిగా
నెనిచెం జోళన మన్మసిద్ధి యని ప్రాయేటంబ్రగా ఘోద్ధతిన్.

(నిర్వచనోత్తర రామాయణం)

The more natural interpretation seems to be having nipped the pride of the king of the Dravida country, and put down the pride of the Karnata (King); Manumasiddi defeated Vijaya, who has assumed the name, or who has acquired the name of "Terror to hostile princes" (In శబ్దారత్నాకర this meaning of గొంగ is not genuine, refer to the Kanarese dictionary). It must be borne in mind that he did this at an early age.

The meaning put on this verse of my cousin is, "M. defeated Vijaya who having defeated the kings of Dravida and Karnata, acquired the fame that he was a lesson to hostile princes."

My cousin identified Vijaya with Vijaya Bahu of Ceylon, who seems to have invaded the Chola country. As Manuma was a feudatory of the Cholas, he fought on their behalf with Vijaya Bahu and having defeated him assumed the title of "Chola Rajya Sthapancharya". I recollect the title was first assumed by Tikasiddhi - and the occasion was also mentioned. (....). (some telugu lines were quoted by Gurajada, but left by the typist. Eds.)

The occasion is plain. It is described in Vikramarka Deva Charitra. Rajiga of Vengi and Sourisvara the brother of Vikramaditya VI had hostile intentions against the Chola king who was the father-in-law of Vikkalan. Vikkalan claims to have defeated Sourisvara and Rajiga and restored the Chola to the throne. It is very likely Tikka fought on the side of the Chola. Tikka was evidently a great hero.

Could Rajiga be Raja Raja Ganga? Was the transfer of the Chola capital from Tanjore to Canchi ever complete? Having endowed Temples there so grandly - on the banks of a holy river, in a very fertile tract of a country, near hostile countries Ceylon also Madura and Cheara how is it likely that Tanjore was ever deserted. Canchi is too far north.

Canchi was no doubt favourable military position for repelling the advance of the Karnata Kings. Beyond to the north, there was the friendly feudatory state of Nellore.

But the ancestors of Manumasiddhi, speak of encounters with the Pallavas of Canchi. Ruled Canchi having conquered Sambhu Raja & other enemies Kanchipuradheeswara Kadambarya Bheemeswara Maharaju. The Pallavas were of the Bhar (adwaja gotra)

The Cholas very likely made a temporary occupation of Canchi and left it under Viceroy like the Siddhis. But the Pallavas used to reign the place - if they were weak, with the help of the other powers, who were in those days only too willing to avail themselves of an opportunity of weakening the Cholas and striking a blow. It must be borne in mind that

there was remarkable persistency in the old dynasties. Long tenure created an impression of sacred immemorial sight and people supported old families. Again, it was not so easy in those days to retain conquests, as each chief was hostile to all the chiefs of the surrounding countries. For example the

Kalinga x Vengis x W.Chalukyas

Cholas x Ballalos

Dethroned chief - Pallavas x cholas

Dethroned chief - Pallavas x Ballalas

Pallavas had always a good chance of reinstatement.

So the Pallavas perhaps held on. If Tikkana fought with Rajiga, is it likely that he was friendly with him after the latter became Chola king? If there is any truth in the statement that Tikkana was sent on an embassy to Ganapati of Orangal to procure assistance to Manuma, does it not show that the Chola power had waned and that Manuma had to seek assistance elsewhere. Some General of Kakatis, perhaps of Ganapati himself, ruled at Canchi. In the local records we find that in parts of Nellore and the Ceded districts the Kakatis had territory. There was hereditary feud between Manuma and some chief in the Krishna District, (who had something to do with the Palnad heroes?) Katam Raj. There is a Vijaya about this period in the Krishna district. This Vijaya is a more likely man.

In the verse above quoted ద్రవిడ probably means Canchi Pallava Kadevaraya probably was a Pallava. Manuma having put down the pride of the Pallava of Canchi and of the Karnata defeated Vijaya - may not this Vijaya be Vijaya Pandya of Pandhya Mandala in Mysore or Ceded districts.

See Rice.

About Gangaya Sahini etc. See Dr.Oppert's extracts from the local records. About లకుమయ also - Gore Gangaya boasts of having defeated (...)

It is not possible that Tikkana being a patron of poets according to Ketana's Dasakumara Charita, got the Bharata translated by Pandits or at least took their help - may not that account, dif (ference) of style between the earlier and later parvams? Tikkana being the Chief Minister of the king of a country that was on the passage between norther and southern countries in those troubles (..) times could command leisure to do it all himself? It might be suggested that he did the work in retirement. But could his political enemies have allowed it? Did they not deem him a dangerous man to be done away with ?

Tikka does not seem to have come in contract with the Kakatis. Why ? were not the territories of Vijaya Pandya contiguous with those of Manuma?

రేూం రే : కొంకె = a hook, in Canarese or Spear. కొంగి = a curved stick or hook.

There is a Lakshmana Dandanayaka in Ind(ian) Antiquary.

Nallacharla may have been of the Dayadis (రిపు దర్ప దుర్జయులగు దాయాద నృపతుల ఈయొన etc.

There are two side Vijaya Pandyas of Nolambavadi. One a fudatory of Ahawa Malla, Vik(ramaditya)VI, who defeated Someswara and frustrated the plans of Rajiga Chola ; and the other Pandya of the time of Kalachuri Soma & Bijjalas.

Identification of localities & individuals. గుమ్మలూరు Krisnaturu in the Sidhavatam Taluka or the కూర్మలూరు. It is in the పొత్తపినాటిసీమ.

Identification of localist individuals (...).

In a work dedicated to Reddis one Telugu Raja is mentioned as a descendant of Nam (...) who is Gopala Pattnam so forth - in my [1]cousin's (am) and book.

There was a perfect (....) of the Telugu country with the Cholas from the Cholas from the 11th century onwards.

[1]'My cousin'- Gurajada refers to Gurajada Sriramamurti's 'Kavijeevitamulu." Eds.)

Note : On note to Khadga Tikkana and Kavi Tikana

This is a rough typed copy of an article of Gurajada. The first few pages are missing. The title "Khadga Tikkana and Kavi Tikkana" is not given by Gurajada. It is given by us. Gurajada discussed different aspects of the period. He quoted some poems here and there in the article. Unfortunately the typist left some space for those Telugu poems, but he did not copy them as intended.

It appears that Gurajada consulted several sources in writing this article. Nayanipalli (Guntur Dt) inscription is one among them. There are references to Tikkana in Ekamranadha's Pratapacharitra (15th century) Kase Sarvappa's Siddeswara Charitra (17th century) and Jakkana's Vikramarka Charitra, Local Records etc. It is presumed that the poem about Khadga Tikkana referred by Gurajada is nothing but the Chatu poem now available in the collection of Chatupadya Manimanjari, compiled by eminent scholar Veturi Prabhakara Sastri.

As per Gurajada the poem is from "Dwatrimsat mantri charitra". In Chatu Padya Manimanjari a seesamalika with the title Dwatrimsanmantrulu is available. “పోరిలో నసహాయశూరుడై తెగి వెన్క బ్రతికె సిద్ధయ తిక్కఁ డతులితముగ” Only in this stranza a passing reference is made to Khadga Tikkana.

సీ. రణ రంగమున మోహరంబులఁ బొడగని
ప్రాణంబు వాసిన పంద గజమ !
విజయాధిపుని దాడి వెనుకొని తగులంగ
దెసతప్పి పాఱిన దిగ్గజంబ !
చేరజాలక తిర్గి చేమడ మళ్ళించి
మంచానకందని మదగజంబ !
బెనుతుల్ల చెఱువులోఁ బిరుదులన్నియు రొంపిఁ
ఆ.వె. నేఁడు మొదలు గాఁగ నెల్లూరివీథిలోఁ
బొగడు తనము సేయు మగులతలలు
పూరిగఱచి తిక్క? భూతమై సోఁకుము
యూరివారిసోఁకు గారు సేసి ॥

(This Chatu Poem also refers to the plight of Tikka. Eds.)

***

Titles Telugu Word

There seems to have been a practice for princes to carry about when they went in state or to war to carry some representation or Birudulu or Titles.

In Tikana's translation of the Virataparva of the Mahabharata he says that Arjuna brought away the Birudas which the Kouravas left behind when they retreated. It has to be ascertained by a reference to the Sanskrit Mahabharata whether there is any mention of Birudas there.

Insgnia like సూర్యభాను, చంద్రభాను, తుల్యా, అస్త్రాగిరి, మతా, మరాతబు might be called రాజచిహ్నా? But it is doubtful if they furnisedtitles. A Ganda Bherunda or Salve might certainly furnish a Biruda whichwas perhpas represented by a symbol as the emblem in a flag or as on image

One peculiarity has to be explained. Saluva Gunda Narasimha of Jaimini Bharata, is of Atreyasa gotra. His General's son (....).

(For further reading on Gurajada's scholarly work on "*Birudavalis*" refer Arudra's introductions to Veturi Prabhakara Sastri's Chatupadya Manimanjari,1988 Edition. Eds.)

***

Gouda and Dravida Kingdoms

In treating the Vizianagar Empire as National, we shall be committing some mistakes. No doubt, at one time, the kings of Cuttack joined the Mussulmans, probably against Viziaanagar but it must be born in mind that Cuttack had sway over Kalinga since the time of the first Kalinga Gangu king of Orissa, namely Ananta Varma.

An inscription at Draksharama says that an early Narasa after defeating the prince of Orissa, sent a general to conquer the country of the Godavary. The Gajapatis appear in the Krishna district. Goparaju Ramana was the minister of the Gajapatis. (See Indian Antiquary, Sewell's reminiscences etc) n the time of Gajapatis, their rule was firmly established in the Circars and extended to Nellore, On the frontiers of Krishna, they came in contact with the Mussulmans and their alliance with the Mussulmans must have been a matter of necessity as otherwise they had to fight. Salwa Narasaraya attacked Udayagiri when it was under the king of Kalinga. Could Cuttack afford to fight both Bijapur and Golconda? They could certainly (…) combined (…) the Mussulmans, but there were jealousies, property and territorial disputes. I.e. Cuttack would not relinquish (…) territory. Twice at least, Gajapatis carried their arms into the heart of the Vizianagar Kingdom. Once they captured Orangal. There was always the strong and archaic tradition of kings to fight each other. According to (…) natural enemies (…) and fought (…) under Cuttack the Circars had from at least the fall of Reddis, upto Musulman occupation. They had a wonderful organization of పాత్ర సామంతులు who was tied by bonds of local or class patriotism or leadership.

The two kingdoms represented the two races గౌడ and the Dravida

(The original is missing. Only typed copy is available now. This piece of writing originally had no title. It was given by the Eds.)

Purohit

Can a Kshatriya change his gothra or pravara ?

Do Dharma Sastra or Codes of our Hindu law allow it?

Does custom allow it ?

To avoid confusion it would be necessary to define the laws.

In calling a priest to office ..

as (...)

For performance of marriage for (...).

Savarna Gothra and Pravara

Kshtriyas cannot perform a (...).

ప్రాతికృత ప్రకార have to (...)

of their own the most (...) of the (...)

Khatriyas lean to right opportunity.

Hence they take the Pravara of the Purohit who officiates. So there is (...) about the Gothra and Kshtriya (...).

And not an inherent incident.

In avoiding marriages the Kshatriya is made to respect only the latter of the law.

But if Purohits change the gothra must change that to change a purohit.

Manu or Sastras say about to hereditary of Purohit?

They (...) qualification (...) hereditary right in gratification.

"a noble family, put not from the family of hereditary purohits.

The Pandavas are advised to select a purohit and they select an (...)

(...)

(...)

when large bodies of Kshatriyas migrate, when the families multiply and the P's family does not,

Then P's family becomes extinct when men of adequate qualifications are not found in the Purohit's family, when he falls spiritually, change becomes necessary.

The uniformity of (...) infraction from the oldest to the latest date. A settler Brahmin understanding of (..) Gothra proper for (...) Kshatriya.

Later law books reflect the order of the day. In the matter of Brahmins a Pravara uniformly (?) of rulings.

A Brahmin (...) that Kshtriya donot visit శూద్రకులా for a non (...) దొంతం క్షత్రియకులం.

(...)

Used in a(...) his fuel (...) out of race and admit (...) of the extravagance.

(...) of news.

Impossibility of a few men over (...)? talk of Kshatriya (...)?

(..) matter of opinion

Bhattacharya

(The manuscript is in the State Archives, Hyd. The title "Purohit' is given by Gurajada. Eds.)

Medical Report

1. Profession:- Lecturer for some years in the College, Private Secretary to successive Maharanis.

Age:- 54 Years.

Weight:- I weighed 78 lbs. three or four months back. I weighed myself recently and the machine gave about 84 lbs. but I am not sure that it is in order. At 33 years (I weighed) 81 to 84 lbs.

2. My body is very sensitive to the atmospheric temperature. I cannot stand draft of even ordinary breeze except rarely. When walking or driving, I hold an umbrella against the direction of the wind. The adjustment of my shawl or shawls, caps, coats or flannels to suit atmospheric conditions and avoid discomfort is a constant travail with me. On the hills I put on shirt over shirt and coat over coat. For the last 4 or 5 years my body has failed to respond to the stimulus feeling of the bracing cold of the hills.

Though my appetite is excellent there, and I feel a little energetic, I generally feel miserable.

3. For some years I have to take rest after the midday meal; lying in the bed for 2 or 3 hours. Otherwise I feel heat in the body. About 3 or 4 in the evening I felt lassitude. If I took coffee and a little bread at 4 P.M., I felt stronger and I could walk and work in the evening. I walked very rapidly. My movements were very quick. I gave up coffee and bread not being able to digest it, on account of the acidity which it induced and the sleeplessness which sometimes followed. Even now I feel the need for a strengthening food, which does not form acid, for tiffins. If bland food goes into the stomach, I feel immediately happy. I want some good Tiffin.

4. Years ago I used to feel that my skin felt hotter than the skin of most people. Frequently I used to feel some discomfort; a burning sensation in the stomach which used to be relieved after the night meal.

5. For years I used to take a cup of claret or a small quantity of coco-wine before the night meal; and milk, rice and sugar formed a substantial part of the meal. Whenever I had acid eruptions, I used to suffer from insomnia and pass large quantities of pale urine. Claret and other wines disagreed with me later and I gave them up. A little quantity used to excite the brain. Three years ago there was ulceration in the tongue for months and I was advised to give up milk. A mixture of nitro-hydrochloric acid gave immediate relief and I did not suffer from that complaint afterwards.

6. Curiously enough I feel ravenous appetite on the hills. I took coffee in the morning and in the evening there, but the tongue was not ulcerated on that account.

7. I go to bed with all my clothing on, but the face felt hot generally and had to be fanned. Even on the hills with all the wrappings, I used to feel the need sometimes for fanning the face. And the burning sensation in the face soon disappeared. The temperature was then probably above normal.

8. Twenty three years ago and for many years afterwards, my chief trouble was with my nerves and bowels. They were irritable. I passed semi-consistent stools and watery sometimes 4 or 5 times a day. This started, I suppose, because I took for about one year (1890-91) as my night meal, large quantities of roll on boiled in milk into a thick mass. Crows used to eat up the faeces in the morning. Thereafter pieces of boiled curry used to pass out undigested with the faeces.

9. About that time (1891) one morning in winter at about 10 o'clock I commenced climbing a hill in the heat of the Sun without shelter. To reach the house on the summit soon I climbed up a steep short-cut and felt fainting for a few seconds. Since that evening I began to feel vertigo.

10. Owing to much intellectual work, there has been complete nervous break-down. After sexual intercourse, I used to feel excitement of the brain and sleeplessness and sometimes nerves stitching at the points where the arms join the chest. I had insomnia but foolishly persisted in

taking coffee. I was a Lecturer in the College and was addicted to hard study. The mere mechanical act of reading anything used to strain the brain. I could not walk a few steps.

11. I thought I would die but the late Maharajah thought that roughing it would do me good and though I was afraid of a Railway journey he took me to Madras and placed me under the treatment of Dr. Browning.

12. Dr. Browning examined me and said that my nervous system was wrecked but that I would live long. He prescribed with each meal,

Aromatic confection —— V (five) grains

Bismuth———————V (five) grains

Pepsin————————V (five) grains

He said he could not prescribe anything then to build up the nerves as they were too sensitive to stimulus. He prescribed a sedative tonic as a night pill which was also to prevent nocturnal emissions.

Ext. Belladonna
Ext. Hyoscyamus
Camphor

He started small quantities of Cod-liver oil also.

13. I improved, but did not give the treatment a chance. I roughed it and after five months treatment I was down with troublesome bronchitis with fever. My illness brought me one piece of good fortune. Dr. Browning being absent on the hills, Dr. Nanjunda Row attended on me and we became friends. He advised me to take well-boiled milk at night with rice. Then the fever had brought down my weight from 84 to 78 lbs. My age was then thirty three.

14. Why I have given up milk I explained above. My tongue got ulcerated and I was advised to give up milk. Milk used to give a good motion in the morning. When I felt constipation, I had only to increase the quantity of milk. Now milk brings on acid fermentation.

15. My other troubles in 1894-95 were – I used to feel – shooting gripping pains in the back of my head. They have since disappeared.

16. I used to take three rice meals and Tiffin at four. Sometimes for weeks at a stretch I had to substitute coffee and milk for morning rice. On such occasions I used to have now and then dark semi-consistent stools about midday.

17. Extreme lassitude has been constitutional with me even from my boyhood. I was phenomenally thin. But the amount of work-intellectual and knocking about, which I could do, was a great surprise both to my friends and to myself. Even as a young man I used to feel constitutional lassitude. I was always inclined to lie down in bed and had aversion to physical exercise. In all foolishness, I used to goad my brain to work. I did so until recently.

18. The matter with me now sums to be this: there is complete nervous debility. The digestive organs are affected. In the old days any nervous shock or hypochondriacal fear used to induce a motion. Now not even a nervous shock can relieve constipation. This constipation is accompanied by fever such as is described on page 203 Vol. I, of Burney Yeo's Manual. There is acidity of the stomach. The slightest quantity of tamarind water or butter milk brings on acid eruptions, dryness of the alimentary canal, and stomach cough. When I take indigestible food or take constipating medicines, there is stomachache. This is rare. Enema invariably relieves it. My bowels were too sensitive to purgatives. I took them in small quantities. My Doctor gives me the following mixture:-

Mag-sulph Z 1
Sodi. sulph Z 1
Soda bicarb X (ten) grains.

Six drams of this used to give me 6 or 7 watery motions. Until last summer, I never took a purgative. Milk used to regulate the bowels.

Now eight drams of the mixture has no affect, I take castor oil 3 drams, but it upsets me.

I started Enema recently. It makes the bowels tender, for a day or two.

My meals now are:-

at 6 A.M. – Mellin's food 6 heaped-tea-spoonfuls.

at 11 A.M. – rice with plain vegetable curry, tender brinjal, *Luffa acutangula* or snake gourd or bottle gourd.

at 7 P.M. - do –

Recently I used to take *conjee* of rice fried and broken into pieces, but as the Indian doctors believe that fried rice causes constipation, I resumed it now, I feel the need of some easily digestible liquid food which does not bring on acidity. I want to get rid of the constipation and the fever. My fever, I think, is partly due to nerves and partly to toxic poison. More than a month back I had a temperature of 103 degrees. I put myself on Mellin's food and broken rice *conjee* for three or four days. The temperature was about normal. Then I began rice only at mid-day. Then twice at mid-day and at night. After the mid-day meal the temperature rises. Mellin's food and rice *conjee* reduce temperature, but that low temperature is accompanied with extreme weakness. Rice meal makes me feel stronger and enables me to rough it just a bit. All last night I had no sleep. Now at 7 P.M. I have temperature of 100 degrees. I dictated all this now.

19. When there is fever, I feel burning sensation in the stomach, chest, arms and the brow especially on the left side. Sometimes a temperature of 100 degrees is not accompanied with discomfort and I feel inclined to rough it. But when the temperature is about normal I feel decidedly happy. Absolute rest-cure is impossible with me. But I am giving myself as much rest as is perhaps bearable. And I think nobody can observe diet as strictly as I do. I am afraid of travelling with this fever. Otherwise I should have gone to Madras for medical advice.

20. I get two kinds of fever. One I get rarely, when there is inflammation of the throat or bronchitis, or much toxic poison in the blood. Then I feel much rawness in the limbs, much weakness and discomfort, some chill also. The present fever is not accompanied by rawness or the characteristic symptoms of the regular fever. My appetite

is not generally affected. The immediate cause of the present trouble seems to be this:

In the last week of July I had fever, 101 degrees, one day owing to worry and intellectual work. I had it twice again at three days intervals. My doctor thought it might be malaria. I had no chill. My appetite was good. As a precaution he put me on quinine 2 1/2 grains twice a day. Unfortunately someone in the dispensary increased the dose without our knowledge to 5 grains a dose.

I never took more than 2 grains of quinine. This course must have affected my stomach, bowel liver and nerves.

Supplementary Note

1. Dr. Burney Yeo says under constipation, that it is accompanied by a fever of 101 to 102 degrees, some doctors have observed higher temperatures. It is accompanied by furred tongue, headache, loss of appetite etc. My fever is somewhat like that, I think.

2. About half a dozen times within the last 4 or 5 months I had stomachache due to bad food which was accompanied by fever and constipation. I had headache only once or twice. Stomachache used to be relieved at once by Enema, and purgatives used to reduce temperature.

Now I have fever without furred tongue. I never have headache; 8th April. Since the advance of summer I am having some headache; my appetite is good; fever hardly affects it, if it is below 101. I think my fever is now due to two causes:-

3. (1) Solid food, even rice, getting into the stomach. Recently I put myself on *conjee* (see temperature table from 4th Feb, 1915 to 9th Feb.) I began one rice meal at mid-day. Then the temperature used to rise to 99 (see table up to 15th Feb.) After that I began two rice meals, one at mid-day and one at night. The temperature used to rise up to 99.6. It was like that till the 19th February. Thereafter the temperature raised to 99.8 for 2 days. The temperature remained generally below 99.6 up to 22nd February when I had a temperature of 100. Liquid food may reduce temperature.

I take Mellin's food and I used to take *conjee* made of rice fried and broken into pieces. Both kept me exceedingly weak. Rice makes me stronger. I pick up in no time. There is acidity. The slight trace of tamarind brings on acid eruptions, buttermilk also.

4. I feel weak at the usual Tiffin time, but I dare not eat anything, coffee least of all; it brings on acidity and sleeplessness except on the hills. I am experimenting with roll on *conjee* at night from today. I should like to have 4 light meals a day at 7 A.M., 11 A.M., 4 P.M., and 8 P.M. Something in the stomach makes me feel happy.

5. The second cause of the fever appears to be exposure to Sun's heat even for a few seconds, rise in atmosphere's heat and brain work. I also require rest which I am giving myself now. The nerves must be toned without irritation. Nervine tonics excite nerves and bring on nocturnal emissions. If I do not sleep at mid-day, the temperature is sure to rise more rapidly than otherwise. Perhaps some rise in temperature has for years been usual with my constitution, now I suppose.

6. I have no other organic diseases. I put myself on *conjee* yesterday. Mellin's food at 7 A.M. Roll on *conjee* at 12 A.M., Mellin's food with milk at 7 P.M. Milk brought on acid eruptions, but the temperature came down to 99.3. 9th April 1915. I find that my temperature is rising with the progress of summer. But the immediate cause of fever is constipation following indigestion. I want a course of food which I should be able to digest, and which unlike Mellin's food and *conjee*, does not make me extremely weak.

Yesterday's temperature (17-3-1915)

A.M.	**P.M.**
7.00 - 98.4	1.45 - 100.8
9.45 - 99.4	3.00 - 100.2
10.30 - 99.6	4.00 - 100.8
11.30 - 100.8	4.30 - 100.4
11.45 - 100.6	7.50 - 100.0
9.00 - 99.3	

Today (18-3-1915)

A.M.

6.30 - 98.0

8.30 - 98.0

9.00 - 98.4

(This self assessment/medical report is a typed copy and signed by Gurajada- available with A.P. State Archives, Hyderabad, Gurajada collection. Basing on the temperature chart at the end of the report, it can be presumed that it was completed on 18-3-1915.)

[Excerpts from the letter written by Apparao to the Editor, The Hindu in 1912, December which were quoted in The Gramya Controversy book]

The general complaint is that spoken Telugu is not grammatical. To prove this writers misquote and misplay standard authors. If spoken Telugu is not grammatical it is the fault of the grammarians' rules of grammar have no value except as statements of fact: respectable expressions can never be ungrammatical if in general use…

The old literary dialect in Telugu corresponds more or less to Chaucer's English and it would be as absurd to write in this dialect in the 20th century as it would be if an English writer of the present century were to adopt the language of Chaucer. In fact, the spoken and written dialects in Telugu are two different languages practically. Owing to this Telugu literature is stunted and few educated Indians care to write books in Telugu. The contest in Telugu is between a dead dialect and a living dialect and if the educated classes and the Telugu people would be impartial and rational they should *prefer* the latter…

[Notes scribbled by Apparao on the margins of the book Dramatic Opinions and Essays by Bernard Shaw]

How to manage the introduction of the story and the characters in the opening of a play without giving explanation? In the case of popular stories, a Dramatic author has an advantage and this probably accounts for the superior technique of Shakespeare.

The devices which may help a dramatist are the construction of the past by relevant statements which characters speak with sincerity, because they believe in those statements or because the statements affect them. Statements should describe the past in brief but clear allusions. Incidence of the past should be such as effect (ing) the present and the future. The drama should open with sincerity, conviction and action. The essential characters should be brought out by bold touches. The significance of incidence in the plot scheme should be opponent. Contrasts help to (bring out) boldness of outline. The motives should be felt in every word and act.

[Notes written by Apparao in the other books]

One school of dramatists in Telugu develop (the) moral artificially; no note of sincerity.

***

…Much of modern Telugu drama is independent of the stage. That is it is not meant for acting. This is an advantage on the stage of literature but no such advantage is (traceable?)… (Incomplete. Eds.)

(All these were reproduced from Mahodayam by K.V.R., 1969 edition. Eds.)

Correspondence

Blank

Contents

1

Sambhu Chandra Mookerjee
1839-1894

Sambhu Chandra Mookerjee who, in a way discovered and appreciated the poetic zeal in Gurajada at an early stage, was one of the forefront editors in the country during later half of the nineteenth century. In 1855, while still in college, Mukharjee took to journalism and became a co-founder of *Calcutta Monthly Magazine*. After its early closure, he pursued the profession of journalism and joined the *Morning Chronicle* as its Editor. Subsequently, he switched over to the *Hindu Patriot* in 1859 as an Assistant Editor. The journal was ably edited and published by Harish Chandra Mukharjee, brought Sambhu Chandra to limelight as a talented commentator of national and international affairs, as a literary critic of outstanding merit and as one who could rival Englishmen themselves in his mastery over English. He started *Mukharjee's Magazine* in 1872 which played a prominent role in awakening economic and political nationalism. Subsequently he merged *Mukharjee's Magazine* with his newly launched weekly *Reis and Rayyet* in 1882 and continued it till his death on 7th Feb., 1894.

***

To
Mr. G. Venkata Ramanaiah,
Editor of the "Indian Leisure Hour",
Vizianagaram.

Reis and Rayyet Office,
August 14, 1883.

Dear Sir,

I duly received your note of the 20th ultimo and the pages of "The Indian Leisure Hour" accompanying.

'Sarangadhara'[1] is, indeed, a most promising production, and I have resolved to give it the widest publicity in our paper. You

will, I trust, excuse me for withholding the fact of its original publication. It is my practice to acknowledge the source from which I derive anything, however trifling. There are journals which habitually pilfer ideas and news and even whole paragraphs and articles from *Reis & Rayyet* without acknowledgement. To these too I give their due whenever I borrow from them, though of late, at the instance of friends, I am, by way of reprisal, adopting a system of admitting quotations without naming the source. I make this statement because it goes against my grain to print the poem as if it was our own. But I do this on purpose, and in the interest of the poem itself. People do not care for a piece that has appeared before. Few would look into even a little known work of a great poet, if published in a newspaper. "Oh! They have filled their columns with a long extract" or "It is old chaff", they say. When the source from which a piece is derived happens to be obscure, the chance of anybody attending to it is still less. A fortnightly publication of a distant district of the Benighted Presidency can hardly hope to command an audience of the general public. When that journal is a native affair, the thing is out of the question. It is an unhappy prejudice, no doubt, but there is no help for it. Appearing from time to time, in fragments, in *"The Indian Leisure Hour"*, the poem may be said to have received no publication as yet. I wished to give it every advantage and have accordingly published it as if it were our own. My object, indeed, is twofold. I wish to encourage the young author by bringing out his work under the most favourable circumstances. The appearance of a poem in a high class journal of literature as well as politics is no ordinary recommendation; it is tantamount to an appreciative criticism. In the next place, I mean to test the literary calibre of our public. We have got, I suspect, few true judges of high literature. Poetry is still less understood, I fear. It will be interesting to watch the reception of this essay in English verse by a native of India.

Hereafter, there will be time enough to surprise the public with the origin of the work. Meanwhile, please communicate this letter to your young friend. His poem has many defects to be sure, but there is stuff in him. Let him grow? and prosper. I need scarcely say that I long to know his name and all particulars about him, his birth, his education and pursuits.

Yours & c.,
Sambhu C. Mookerjee

2

To

Mr. G. Venkata Appa Rao,

September 17, 1883.

My dear Mr. Venkata Appa Rao, - - I duly received your two letters of the 29th August and 4th September current. I am glad that you have taken the trouble to write so fully. I take a great interest in the career of a young poet like you and the accounts of your life are most welcome. The discouragements you have experienced are nothing extraordinary; every writer of genius or any originality, certainly every poet, must reckon upon them. Still less reason is there to wonder at your travail. The number of men that understand good literature is small in every land. Those that understand poetry are still fewer. Look at the fate of poets in Europe! In India, the case is desperate. The Anglo-Indians, though educated, are not a learned or critical class. What shall we say of the natives? A native writer is under a peculiar disadvantage. The natives generally wait upon the European judgment. Even the knowing ones are too prudent to risk their opinion. The Europeans are apt to regard a native's attempt to court the Muses in a European tongue as almost an impertinence, rather than an act of rashness, which, no doubt, it is. The spectacle of a black fellow, not content with writing prose, going so far as to dabble in metre, is apt to deprive them of the legitimate exercise of reason. Then the modern blank verse that you attempt in *Sarangadhara* is far from popular, I suspect. The jingling rhymes of Pope still occupy the minds of men and pass for true poetry. But never mind. Don't be discouraged. You have

parts. Improve them by cultivation. Read and reflect. Read not poetry only, but all kinds of books. Above all, observe. Observe men and nature and their works. Travel, if you get an opportunity. If not, make the most of your immediate neighbourhood. Go into the remote villages, the woods, the hills; go to the sea-shore; watch the sun and the moon; watch clouds and storms; watch sunbeams and the dew; watch the stars of Heaven and the thunder and lightning and the waves of old ocean. Watch waterfalls and the running brooks. Nor forget to notice the beautiful and the uncomely in the human form divine. And, last not least, follow the operations of the heart, your own and others'; measure their strength as well as weakness. Remember what others have remarked on these things, but never depend upon others. Trust your own self, give tether to your own powers. You must read a good deal, but inasmuch as you write in a tongue not your own, you must master the language. Read carefully, to see how those to the manner born express themselves. At first you must imitate others until you acquire command sufficiently to chalk out, if possible, a new path suiting your genius. If you write from true inspiration, when full of your subject, you cannot fail to succeed. More hereafter. Yes, do give us a satire on the present controversy by way of a relaxation.

Yours most truly,

Sambhu C. Mookerjee

***

3

To Mr. G. Venkata Appa Rao

My dear Bard, Jan 27, 1884.

I duly received your several letters and must apologise for my long silence. The fact is, I have been very busy and besides knew you would be so too, between prose and poetry, examination[2] and recreation. Even now I do not intend to disturb you in the midst of your serious occupations with a long letter. But it is time enough to send you an assurance that your correspondent lives. How long do you stay at Madras? Let me hear all about your examination and society there. Who are the leading men as regards letters and politics and position? Who are your best public speakers? I should like to hear also of the social and political movements. What are the prospects of widow marriage?[3] I see that native society was divided on the subject of the party to Mr. Carmichael[4]. What is the opinion on the subject now? Are the influential gentlemen who honoured the retiring member of the Government ashamed of themselves or the worse thought of by the public? Are the promoters of the counter-demonstration admired for their courage? Have they been in bad odour with the Europeans since? What do they say of poor Mr.Wallace?[5] But I fear that, like Napoleon the Great, I am too much given to asking questions. You may answer at leisure, or not at all.

Vizianagaram has come with a heap of camp-followers. I expected a visit from the brightest of the nine gems of his *Sabha*,[6] but you have not yet turned up. So I conclude, you are hard at work at Madras.

Yours sincerely,

Sambhu C. Mookerjee

4

To Mr. G. Venkata Appa Rao — Calcutta,

My dear young Bard, — May 20, 1884.

You see, I find no difficulty in addressing you - that is, since I have had the happiness of knowing you. Before that I must have experienced some difficulty. In point of fact, you obviated it by your first copious communication giving an account of yourself. I always find myself in a fix in writing to a stranger, especially an Oriental, for the first time.

June 3.

There! There you may read my defense for my long silence, including my seeming neglect of your affectionate dispatch of the 2nd May! There you may see how unjust is your natural suspicion that I do not reciprocate your feelings! After weeks of ineffectual wishing, I at last sat down on the 20th to give you a reply, determined to finish my epistle at that sitting, but lo! Before I had fairly plunged into the introduction I was peremptorily interrupted and the scarcely begun note was lost in the mass of unfinished Mss (manuscripts) on the editor's table. I have today lighted upon it and shall try to add to it a few sentences, if I cannot finish it.

I was saying that I never experienced any difficulty in addressing Europeans, because I knew their customs; and whether I approved of them or not, it was sufficient that they were their own. I had only to write to them as they would write among themselves, and this I could do without compunction. Not so with our Indian brethren. Here the ground is wholly uncertain. We are

not sure what will be acceptable – the idea varies with individuals. The reason lies on the surface. We are Orientals, employing an (a) Western tongue. Just as we easily lapse into our vernacular idiotisms in our conversation and writing, so we are addicted to Indian forms of address and superscription in our correspondence. Perhaps, we all have a sneaking preference for our own. Nationality is hard to suppress. Oriental languages are rich in etiquette of all kinds. On the contrary, the English has far too few forms of epistolary address. Its barrenness is not calculated to satisfy us. What wonder then, that we should show, even in English correspondence, a tendency to differentiate varieties of station and feeling? For instance my *Brahmanic* aristocracy revolts at the idea of Sir-ing a *Sudra*. Sir is translated in Bengali or Sanskrit (as) *Mahasaya* - a common enough term of address among us, but strictly speaking, one to be given to *Brahmans* only. This speciality of the word has been almost lost under the influence of our modern system of education in British India and in the progress of democratic ideas of equality, but it was very well understood in the past. Now-a-days we address *Mahasaya* to each other and everybody of respectable appearance and dress. There is no distinction between *Brahmans* and *Sudras* in the forms of speech or spoken language. Formerly few think saying *Mahasaya* to a *non-Brahman*. The *Brahman* who used such an address towards the *Sudra* would be regarded as either very ignorant or very servile. Good Sudras would themselves be shocked at being addressed by the chief of the twice-born. About the use of Sir - the English equivalent of *Mahasaya* - there is still less difficulty, if possible. The etiquette that differentiates class from class is confined to vernacular correspondence. In Bengali the epistolary forms reserved for *Brahmans* would never be employed towards other castes. But there is no such distinction in English. We

indiscriminately use bandy terms of respect between ourselves. In English we are all equal. I perhaps am the sole representative of old world compunction. The one remnant of the dark ages lingering yet in a time of enlightenment. For I am about the sole repository of the knowledge and the feelings of the past, and I cling to time - honoured traditions with a sentimental attachment. It goes against my grain to subscribe myself obedient servant to any Hindu, and I generally avoid Sir-ing non-Brahmans.

June 22.

Not that I have been always so minded in my younger days, when I was at college and for some years after, I was radical and democratic, but the phase passed away, and later by I think I have come to truer estimate of things, appreciating differences and submitting to nature. But you should not run away with the notion that I am unduly vain of my caste, looking down upon others & c., & c. I know no illiberality. I have always been a seeker for truth and an asserter of justice in everything. My language, I know, deceives. I scold and ridicule. It is hard to suppress the workings of vivacious fancy. But I never really despise. As I rigidly exact from my own consciousness justice to others, I have schooled myself to condemn no man, nay, nothing. I am disposed to see the fitness of all things. My argument to my *Brahman* friends is-if the Lord Almighty can permit a being or thing exist, why should not I, who cannot conquer my own headaches? That does not dispose of the matter entirely in all its aspects, but the thought is well calculated to subdue pride and conceit, to bring us down to our proper level, to open our eyes to the fitness of things. It has certainly been of the highest use to me in my struggle, within myself, with passion. I recommend it to all who seek me or listen to me in earnest. My dear young *Brahman*, the son of *Bharadwaja* (I need

not tell you that it is myself) could not send you from the banks of the *Bhagirathi*, in famed *Aryavartha*, a *Mantra* more precious. Sir Walter Scott, not withstanding the library he had written, conceived that he had something left to say before he left the world, and he said it to his dear son-in-law "Be a good man, John." Easier said than done, might Lockhart reply. The difficulty is about the way. The *Rishis*, ancient and modern, are usually silent. The consideration I have mentioned will, I venture to think, be found successful as any other. I see I have digressed, but I will not, having regard to the importance of the matter, apologise. Apart from that, the complaint against digression is not legitimate in this behalf. Digression is the very soul of epistolary correspondence. Friendly letters, to my mind, ought not to be stately narratives or rigidly construed statements, or elaborate arguments. They should be of the nature of familiar intercourse. For my part, I love to talk with you through the post, giving myself up to the bent of the hour or the suggestion of the moment, the more so as I cannot hope to see you within a reasonable period.

Here I had a better close. I began on the 20th May and this is the 22nd June- more than a month to write a single letter! What are you about? Did you commence the political poem you contemplated? Try your hand at ballads and stanzas in different metres. Your versification is defective. Only constant practice can give you an easy, smooth, bounding pen.

Vale!

Sambhu C. Mookerjee

***

5

To

Mr. Venkata Appa Rao

My dear Appa Rao, Dec. 28th, 1884.

I have just returned from Tippera and so read your affectionate enclosure to the business communication addressed to me as Editor. And as I have plenty of leisure I had better answer it at once, though I have no other paper to write upon but this crumpled sheet of the Business Department. Anything to show regard and affection, if the feeling be real! And for ourselves, we descendants of gymnosophists are used to inscribe our thoughts on palm and plantain leaves and bark.

Your letter does not require prompt attention, but as you look up to me for advice, there is always a reason for writing whenever I can afford the time; the disposition is always present. Nor need I be in want of materials. I may chat with you on paper when in the mood, with perhaps some little advantage to yourself. Suppose, for instance, I criticize my own writing-this very letter. I may tell you, what might interest you to know, that I have penned through the word 'accustomed' not because it is any way wrong or inaccurate or infelicitous, but because I wished to show that a simpler word would do, and be perhaps more expressive because it is downright English, which the other is not. You must be aware of this. One who has read so much of the best poetry in the language, specially of the unsophisticated earlier period, one indeed, who is a poet into the bargain, cannot but be familiar with the first principles of a pure, idiomatic nervous diction. But I wished to present another example to youth, which is naturally fascinated by the music of voluminous words and of rolling periods, in order to give it confidence in its knowledge and taste. You see I have been breaking the rule myself in the last sentence, but then the rule has its

exception - in fact, there are more rules on the subject than one. The Latin part of the language is not to be despised. There can be no rhythm, generally speaking, no wide sweep of sound, without its help.

Again for 'official', I substitute 'business' as the right word in the opening sentence. ‘Official’ would have done equally, or better perhaps, in the way of literary expression. But I was afraid you might, on my authority, describe such a letter as yours to the editor by the same word in a matter-of-fact business way. In that way it is a “business letter”. To call it 'official' is to speak of it in a rather formal way.

Thus you see I have come to the end of my space! I am glad to see your list of reading. It is comprehensive and very creditable to your years. At another time I shall make some remarks on the subject. Just now I must hasten to dinner which is announced.

I am obliged to you for your kind wish that my evening may be happy and tranquil. I can scarcely hope so. I have a great capacity for enjoyment and a disposition to tranquility. But those who have a strong sense of duty and desire to live for their country and the world, in however obscure a sphere or way, must be prepared for misery. But I am called again and must close with my most affectionate regards.

Yours,

Sambhu C. Mookerjee

***

6

20th April, 1889.

My dear Syamala Rao [7]

How long our father[8] is going to remain there? I am going to send money within two or three days to you. If I cannot procure it, I shall draw from the Savings Bank . Therefore obtain a form from the Post Office. I shall fill the account and send it by telegram.

My wife[9] had fits three days ago. But it was very slight. She is alright now. Of course not so well. She feels so severe after that, otherwise she shall (...) *Akkayya* (elder sister) and our boys all are doing well. Venkatachalam wrote that there is influenza at Rajahmundry and that whole families are down with it. His Highness is going to Nilgiris and there is a talk that Her Highness will accompany by land.

My wife wants very much to go to Devarayapalle and I may have to take her there after the college closes. (...).

I am alright now.

If you chance to see Narayana Murthi Babu at *Chikati* ask him to get a *Dasavathar.*

Veeramma's civil suit is not yet solved and case against *Ameen* dismissed.

Yours affectionately,

[signature]

***

7

October 8, 1889.

To

Mr. G. Syamala Row

My dear Mr. Syamala Row,

You have knocked at an auspicious season and, indeed, on the very Day of Luck. This is the evening of the full moon (after the *Dusserah*) on which the Goddess of Fortune, *Lakshmi* is worshipped. We are in the chronological centre of our *Doorga Pooja* Long Vacation. The whole weekly journalism of Bengal Proper is in abeyance. There is still work enough for me at any rate - more than ever perhaps - but it is not of an exigent kind. Your first letter missed fire by coming at an unfortunate moment. The fact is, I did not see it in time; but months after I picked up an open letter which was yours. It is difficult - I may at once say impossible to attend to all the letters received by an editor. But it is not the young or the obscure that are neglected in this office. I am at once a bad and good correspondent; I am irregular and forgetful, but when I do write I pour out my mind, writing at length and conversing on paper. I am afraid I bore my correspondents, as at this moment, with my long-windedness. I am unfortunately a prey to a monologous and discursive habit. I love to encourage the young, and so they are pretty sure of hearing from me, however much I may offend exalted personages. Just now I might be addressing more than one noble Lord both here and in England, but I prefer Mr. G.V. Syamala Row.

So far so good. And now for the bad. For business, you know, is business - usually a hard, dry, disagreeable thing - at best a miserable yarn.

I truly regret that I cannot give you an answer after your heart. Your productions so far as I have read the pieces forwarded, are not poetry. They are not good verse, either; sometimes no verse at all. For all that, you may find many openings for publication in the Native Press. Indeed, some of the pieces - the Lines to Allan Hume and the Greeting to Norton and Bonnerjee, have already appeared in *the Hindu* - so much the worse for that excellent paper! I am sorry that my brother editors do not know better. It is evidence of that want of culture and of that absence of the critical faculty that degrades our press in the opinion of European society. The truth unfortunately is that with the exception of two Parsis, Mr. Padshah of Calcutta and Mr. Malabari of Bombay, our journalists are singularly deficient in literature. Even the Anglo-Indian Press is weak to a degree in this respect, as was confessed last year when the editor of a leading Calcutta daily sent over to this Press Mr. Locke Richardson, the Shakespearean reciter, with a note of introduction to me, to be examined in his pretensions. It is passing strange that the experienced editors of *the Hindu*, who are unquestionably clever and able men, do not see the utter inanity, the halting verbosity, and the defective construction of such a piece as your Greeting fond to "Magnificent seditionists." These faults are so glaring that you yourself ought to see them. You have evidently not matter and language enough for heroics. Accordingly, the gaps are mechanically filled up with expletives and useless epithets, and you are reduced to frequent repetition and idle interrogation. The same difficulty, for the same reason, you experience with your stanzas. Take the first: It is one mass of repetition of a single salutation - "Hail, Norton and Bonnerjee!" For these four words you have employed twenty. You were met by a difficulty at the outset - to make up eight syllables of your first line. So you called your "mild Hindu" ‘meek’ - which certainly does not advance the matter. The stanza is open to a more serious objection. It causes a "derangement of epitaphs." There is no knowing Who's is who? An English reader would take Norton to

be the mild Hindu, and Bonnerjee to be England's worthy child. So you see that, notwithstanding your lavish expenditure of words, you have not made your ordinary opening salutation clear and have confused the identity of its objects. The second stanza opens promisingly, but the promise is broken before reaching the semicolon. From "A nation's gratitude and love" what a fall is "in this place!" - a perfectly irrelevant phrase whose impertinence you suffer meekly, nay, actually invite, in order to secure the benefit of the answering rhyme. Well for you could you keep clear of both *place* and *race*! But for these, perhaps, you might escape the lamentable sinking of your verse. You might then possibly avoid such an awkward sentiment - "Naught can our thankfulness remove." Then you could not possibly write "we are a grateful race." I wonder you do not see the solemn ridiculousness of that dictum in the connection. All your rhymes are of the same character, not flowing naturally from the thought, but commanding it.

You have matter, such as it is, far no more than a couple of stanzas, at most three. This you spread out into eight. Vigorous writing in prose and metre is out of the question under such circumstances. You have either a defective notion of metrical diction, or, in striving to make bricks without straw, you suppress your critical sense for the nonce. The latter is, of course, the true theory, and you unnecessarily reduce me to remind you that "in this place," "returning here," and such like words and phrases can only sink the fair bark of Lyric Poesy. Besides the tautology, the opening line is marred by the adjective - ‘able’, a word which has no business in verse. Shall I tell you that the only decent thing in your Greeting – at any rate in your eight stanzas - is a single adjective - ‘peerless’. “Peerless Norton” is excellent. The whole line is very good, "Our peerless Norton come!" and the best of the eight lines.

So there is yet hope for you, if you give your higher self play and be in no hurry to be a famous poet before you have gone through

the necessary discipline – of which this letter may well be regarded as a part – and acquired the requisite fund of observation and ideas. This latter is a question of time, except for a few favoured souls who seem to descend on our earth fully equipped.

But how came you to write such stuff as the opening lines of your heroic couplets?

"All hail to you, my country's faithful friends,

From Britain's isle, on which our ideal depends,

And where you worked so well for Bharat-land,

That we can, sure, achieve a success grand."

The very punctuation, carefully as you have, in obedience to metrical necessity, punctuated the passage, is faulty. There is not, in an opening salutation, a single mark of admiration, either at the beginning, in the middle, or at the end. The grammar is not better in other respects. What does ‘And’ connect? It is a mere stop-gap. ‘Can’ ought to be ‘might’. There is no end to the filling-in process. What a succession of pleonasms in ‘Britain's isle’ and ‘Bharat-land!’ Say you that it is Bharat - and not Bharat? Does that mend the matter? Do you ordinarily say - Johnson-land or Goldsmith-land? Why not say at once *Bharat's land*? Of course, without special warning, most readers will read "Bharat-land" as if it were *Bharat-land*. The crowning blunder is in the scanning of the last line. Are our brethren in the South accustomed to pronounce the penultimate word as *suc-cess*? Or, how came the *Hindu* to admit such a verse?

Your ballad is better, because therein you have something like a story to tell and that form is more easy to imitate. But do, like a good boy, eschew all attempts at blank verse. You can produce only bad and queer prose in the effort to write poetry. Even Southey and Wordsworth are frequently prosaic to the last degree.

The sonnet is not only a difficult but also a delicate business, which has been beyond many true poets and men of genius. You ought to have recognised the fact in the instance you quote. Bocage's sonnet may be good in the Portuguese, but what a poor thing in the English version! It is well written, and, I dare say, faithful enough. Your imitation is good, perhaps better. But what, after all, is there in it?

October 9.

An imitation cannot substantially go beyond the original. What is there in the original, I ask? Nelson comes bleeding from the field of battle to Elysium, makes an indifferent, not to say foolish, speech to the poor affrighted ghosts, bragging of having raised Europe from thraldom, a pretence finally reduced by the speaker himself to his having thrown a bolt against France for which his own countrymen were mighty glad and thankful to him; then Alexander, the Macedonian military lunatic, after his juvenile habit, weeps and envies the new comer, although the latter had defeated only one nation on the seas. Such is the substance; nor is it set out by drapery and accessories. It is quite possible that Bocage's Portuguese is good, even fine, but the English rendering is not so. All the spirit and spirituality have evaporated in the process of transferring literature from one tongue to another. The truth is, translation is an impossibility. It is usually a sort of literary murder.

* * *

Your friend, I dare say is a clever, even a brilliant young man, and I shall be glad to hear of him and from him if he likes it. But you pay *Reis and Rayyet* a poor compliment by stating so confidently that his ballad deserves a place in its columns. Indeed, you seem, in the fervour of a youthful friendship, to have conceived an exaggerated opinion of its excellence. In point of fact, it is not so very distinctly or specifically above the level of your own

compositions in manuscript that you send me. If you wish to see what brilliant university men and medallists can do, take up the Cambridge Prize Poems. But, for a foreigner, your friend's piece and, indeed, your own ones not in print are creditable. His ‘Dufferin’ is a trifle superior, perhaps, in neatness, being short, but it is essentially of the same class with yours. Both are effusions of not only unfledged poets but also juvenile politicians. It is strange the unreality of your productions and the absurdity of the ideas did not strike you. It is possible to dislike Lord Dufferin and avoid these faults.

But why still "rub it into" the poor Marquis of Dufferin and Ava? Is he never to be forgiven for having saved an empire stranded by his predecessor? Why, your very leaders, who started the dead set against him, are themselves ashamed of their injustice. In fact, the word has been passed, to praise Lord Dufferin as a seasoned, masterful and sagacious statesman, without bias, and to fight for the reforms he recommended. Your friend sings:-

"He found the Rishis' sacred land
    United all in love,
The Turk and Brahman, hand in hand,
    With blessing from above."

That may be poetry. But is it truth? Was the *Rishis'* land even so very united? Then how did it cease to be the *Rishis'* land to become the *Mlechhas'* dependency?

If by the blessing of God, the Turk or Mussalman and Brahman were in any sense "hand in hand" in these latter days, was it Lord Dufferin that "set them by the ears," or was it your own dear Ripon? Was it not rather that Lord Dufferin did his best to hear the differences caused by the stupid and weak bungling of his predecessor and succeeded? Surely, the cultivation of poetry does not absolve us from the obligation of justice. Justice is due to the D-1. Is Dufferin alone to go without it?

After all, your and your friend's verses have considerable merit as exercises, if not sufficient for public acceptance. You must not suffer yourselves to be discouraged. You have everything for success except age and experience, and these are bound to come – they are already upon you, hastening to greet you as I write. You both are remarkably clever young men. I wish we had some such products of our Calcutta University. I am astonished at your command of English. Your letter under reply would not be disowned by many educated Englishmen. Poetry is an exceptional product, and some of the greatest men have failed in it. I would not say one word to dissuade you from the practice of verse. It will go off without anybody's interference, or you will burst upon the world as a true singer. Meanwhile, I would ask you to write prose as well, as much as you can. There is a poetry in prose too - a rhythm and melody as well as a passion and sentiment akin to those of the masters of song. But I would not have you attempt that even. If it come naturally you will not be able to help it. Write naturally and straightforwardly, whether in prose or verse - with honest manliness, using your own thoughts and your own language, without trying to write after somebody else. However, all this is superfluous advice. You have already acquired a singular facility in writing English.

I wish I could ask you to eschew politics. But this is impossible. You cannot even keep clear of the degrading local and party politics of the day. At all events, try to make them secondary to higher studies – Jurisprudence and the Science of Government and History.

Need I ask your pardon for this long despatch and its severity? I address a surprising intelligence, and I hope my letter justifies itself. I love you and your friend as my country's hope. I love you in special for your connection with Appa Row. I could not give you better proof than the trouble I have taken in appraising your work and the trouble I am taking in giving judgment.

You scarcely deserve such consideration. See how scurvily your other Row treated me! After having roused in me the greatest interest and even affection, he gave me up without notice. For long I was in great anxiety about his fate. I was glad to learn from your first letter that he has settled down to a profession. God bless him! Does he continue his addresses to the Muses? He has the stuff in him.

Your sincere friend and well-wisher,

Sambhu C. Mookerjee[10]

P.S. : Your 'Tantia' is interesting and will appear on the 26th S.C.M.

***

8

E. Hultzsch

Renowned German Archaeologist, Director of Archaeology, Bangalore. Author of Corpus Inscriptionum Indicarum.

Ootacamund,
5th June, 1895.

Dear Mr. Apparao,

Yours of the 3rd instant reached me yesterday. Please let me know your address from the beginning of next month. I shall look at the three inscriptions (two from Udayagiri and one from Palakol) and send them to you for publication, after my return to Bangalore.

Professor Keil Horn[11] does not appear inclined to publish the two inscriptions of the time of *Krishna Raja* to which you refer. If you send me a memorandum regarding the chiefs referred to in these inscriptions, I shall gladly forward it to him. He may then be willing to publish the inscriptions or return them to me in which case we can edit them.

I do not think I can undertake to sell *Nasik* paper[12] as you suggest. You will have no difficulty in procuring the paper through some local agent.

Yours truly,

E. Hultzsch

***

9

To

The Hon'ble G. Stokes, B.A., I.C.S.,

Chief Secretary to the Government of Madras.

Honorable Sir[13],

I thank you for your kindness in having permitted me to go through the Press lists and request permission to go into the records bearing on the history of the French in the Northern Circars of which I enclose a list.[14] For ready reference I have marked with blue pencil the numbers of those records in my notebooks (four), herewith submitted. As the records are wanted for historical purposes, I had to make out a pretty long (list). To show my bonafides, I beg to enclose a letter of introduction from the Lord Bishop of Madras, and a letter addressed to me by Mr. H.W. Gillman, dated 16th November 1899.

Yours sincerely

10

J.W. Rees was associated with Pearson's Magazine Published from London (1896-1939). The "magazine was dedicated to Politics, literature and arts".

J.W. Rees to Gurajada

17, Pall Mall Street,

London S.W.

7-2-1904.

My dear Sir,

I remember you very well. I am glad to hear of you again. If you will let me have your short stories, I shall be very glad to look them through, with a view to collaborate, if that seems likely to prove a fruitful proceeding to result in something the British public would appreciate.[15]

Yours truly,

J.W.Rees

***

11

Maharajah of Vizianagaram Vijaya Rama Gajapathi IV (1883-1922)

Vijayarama Gajapathi Raju IV was adopted by his maternal aunt Alaka Rajeswari Devi in 1897. By virtue of his adoption he became the thirteenth descendent of Vizianagaram Zamindari. He was brought up and educated in Kasi Viswa Vidyalayam a renowned Sanskrit Learning Centre. He founded Maharaja College of Music at Vizianagaram. He was a great connoisseur of fine arts. However he could not devote much attention on the Zamindari affairs due to his ill health. He died at the age of 39.

Fort, Vizianagaram,
9th May 1904.

My dear Rajah Saheb,

I have a favour to ask of you. The bearer Mr. N. Sundaram Pantulu[16] is a great Telugu scholar who has collected at great trouble and cost a splendid manuscript

library of Telugu books which contain some rare works not yet printed. He is employed in the Local Fund Service under Mr. Arbuthnot. Owing to his absence from Vizianagaram his library is suffering. He is now at Anakapalli. I shall deem it a great personal favour if you kindly recommend him to Mr. Arbuthnot for transfer here i.e. to Vizianagaram. I hope you will do this one request of mine.

Yours very sincerely,

***

12

To,

J.W. Rees Esquire, 9/9.

17, Pall Mall Street,

S.W. London.

Dear Sir,[17]

I am very thankful to you for your note of the 5th instant and your very kind promise that my short stories can be examined for publication. I shall improve them and send them to you next month.

In *Pearson's Magazine* - August I find a short story by a Bengali Babu. If such stories are suited, I think, I can give no end of them. My short stories deal with modern life, the present day of life, and my aim is to deal with (...) they (...) real modern life. But the Mackenzie manuscripts in the Madras Museum contain many a quaint tales of adventures (?) to life. My ambition is to present modern life (...) so that (...) my dream of its future (...) introduce (...) novels. I forgot the name of the author of Adventures of (....).

You, perhaps, think this (...) it liking (...). I shall send you a story of (...). You promise (...) express provided you think the story (...) considered to be an expert (...). I shall send manuscripts in packets.

Yours sincerely,

[signature]

***

13

Max Pemberton Esq.,
Editor, Caesell's Magazine,
Hampstead.

56, Fitz John's Avenue,
Hampstead,
Nov. 29th, 1904.

My dear Sir,

I am greatly flattered by your kind letter and the offer contained in them. I am at present, unfortunately, not able to undertake any additional work as my plans for some time are made; but I should be greatly interested to see any stories of Indian life that you might care to show me. Please be good enough to keep them to a length of under five thousand (5000) words. It would be quite possible for us to have your stories slightly touched upon if they are not altogether in our vein.

With renewed thanks,

I am, dear Sir,
Max Pemberton

***

14

26-12-1904.

To,
Max Pemberton Esq.,
Editor, Cassell's Magazine,
56, John's Avenue,
Hampstead.

My dear Sir,

I wrote a silly letter last week, to which I tender my apology. Please accept my sincere thanks to your kind note of the 28th inst. I shall try my best to (...) you the rules (...). There is no typewriter at Vizianagaram. I shall have my stories typed in Madras or Calcutta and send them to you.

Yours sincerely,

***

15

To
Max Pemberton Esq.,

I find story letters (...) in (the) magazine. Even the least of them make desperate effort at originality and plagiarism is not seen in your splendid Xmas number which you had edited brilliantly with "The Hundred Days (....)"[18]

Yours sincerely,

***

16

Poona,

15-1-05.

Dear Appa Rao,

I will try to send you the required information tomorrow on enquiry.

In the meantime I send you printed pages from *Gotra Charitra*. For your information *Vasista* and *Sandilya* are different gotras. But being nearest kinsmen cannot intermarry; but one having *coundinya gotra* cannot (...) to having his *gotra* (...) Rishi.

For instance my *gotra* is *Sandilya*, see *Markz*, at the same time I cannot perform same time with one who has *Kasyapa gotra*. At the same time one having *Kasayapa* as his gotra cannot go in for *Vasishta*. More hereafter.

Please let me know what books you got from Poona and what from Bombay. Pravara manjari has been ordered from Bombay send to you (...).

Yours,

B.T. Savarkar[19]

***

17

10-2-05.

My dear (Gidugu) Sitapati,

I received your letter and noted the (...) of father. I gave the letter to uncle. I very well understand Mr. Venkatachalam's sentiments. He has lived an exemplary life and views things from an ideal stand point. I hope you will learn to follow his foot-steps.

I wrote a long letter to Mr. Venkatachalam justifying our actions. One (...) of life places in (...) difficulties in the attainment of (...). I know the qualifications of an ideal bridegroom. Beauty, virtue, wealth to education. This much can afford to purchase (...). Poor folk like ourselves must be thanking stars if one finds a bridegroom (...).

Yours,

Gurazada

***

18

To May 1905

Maharajah (Vijaya Rama Gajapathi IV)

My dear Sir,

I regret to inform you that my father[20] met with a fatal accident on the evening of 22nd inst. while crossing the road in a *bandy*. He was sixty seven. His first appointment as clerk in Chodavaram *tanah* and subsequently as *Peshkar* in Chipurupalli *tanah*. (...) personally by the Collector in whose *Jamabandi* my father worked.

19

Elk Hill House,
Ootacamand,
22nd, May 1905.

My dear Mr.......... (?),

I am glad to receive your letter of 12th instant. I returned here on the 11th instant.

Some years back His Highness the Maharaja Saheb of Jeypore[21] wrote to me to furnish any material I may possess for the history of Jeypore. I have since been trying to trace its history. The result of my studies is this and if His Highness approves I shall publish an article in the papers.

The story found in the pamphlet written by the Rajah of Sangamavalasa that the మూలపురుషుడు (Mulapurushudu) arrived from Kashmire is not true, because at that time Mohamodans were ruling Kashmire. Sankara Varma never ruled Kashmire.

The story found in the Jeypore papers printed by Govt. that the Rajahs held high position under the Gajapathis of Cattack seems more probable.

There are only two families that trace their origin to *Sankara* in this world. One is *Kadamba* family and the other the *Pallava* family. The *Kadambas* were born from the sweat on the brow of Siva- but their *Gotra* is మానవుళ (Manavula). The other family is *Pallavas*. I have enough reasons to think that the Jeypore family is the *Pallava* family. The *Pallavas* became the most powerful Kings in Southern India in ancient times. They claim to be descended from *Sankara* and one of the *Bharadwajasa Gotra*. The *Pallavas* were related by matrimonial alliance to the *Chalukyas*.

If His Highness approves I shall work up this theory. The office of Govt. Epigraphist is here and there are thousands of old inscriptions. The Epigraphist is a friend of mine.

I explained my views to His Highness' cousin at Vizagpatam and he approved it.

Yours very affectionately,

P.S :
It appears that Mr. Raja *garu* has written a History in Oriya. If you send me the chief points in it in Telugu it may help me.

***

20

Sunnyside,
Ooty,
31-5-05.

My dear (...)[22]

Pray accept my sincere thanks for your kind letter of 22nd instant. I came to Ooty intending to do so much and did little. (...). Here my duties are exacting. I have not called on Mr. (....). yet. I met Mr. Lazarus on the road and introduced myself. I shall call on Mr. Turner[23] tomorrow.

I am afraid in religious matters our habits and thoughts are divergent. If you leave out Jesus there is nothing that I can object to in your creed. I object to Jesus as Son of God, if that expression is to be taken literally as most Christians do. What to the man Jesus, as revealed in the Gospels, whatever their authority, I am surprisingly (...) as to allegiance as I give to all conceptions of noble humanity.

You ask me, "Is there no unique part of myself." Why, I fancy, the question hardly requires asking. My answer to the question (....). I have one higher grant as well-as lower. The unique sentiments (...) inherent devotion to the well-being of others is my higher self and the selfish man is my lower self. It does not require extraordinary courage, moral or physical to believe in the existence of human personality after bodily death of the eternal existence. Being Almighty (...) and to praise and worship that being (...) to it by the fear of precautions; and everlasting hope of everlasting bliss. On the other hand it requires real courage to face the pangs that universally (...) accompany the efforts of ardent discard long cherished religious beliefs.

I am an agnostic and a materialist and I have no reasonable religious (...).

You have said that you or I could be a Buddha. I admire you too much to disbelieve that of you; but as to myself I despair (....) of it.

You pardon me if I compare Buddha with Jesus. Please bear it in mind that Buddha came centuries earlier than Jesus-and that there are striking resemblances in their lives. Jesus was born as common clandestine to be the ruler of the world, spiritual of course, though such a claim was unnecessary and misleading. Buddha was both a Prince discarding his riches, and went out as a mendicant in search of Truth. Jesus said, “You are sinners, but I can absolve you of your sins by vicarious punishments and take you to Heaven”. Buddha said, “You are sinners. Sin brings its consequences - there is no evading them. But discard the lower instincts, cultivate your higher instincts and love all things living and stoic (...) of the knowledge”.

You will improve the scale of spirituality, cease from doing wrong and attain bliss. The process is painful but there is no royal road to salvation. Have you read *Dhammapada* or even Edwin Arnold's “Light of Asia?”

Buddhism is more ascetic than Christianity. Thought (...) utmost asceticism (...). I see advantage which arises from the control of the sensory. I am not as sure whether after as to (of ?) discard the good things that the world can give. If we compare the Buddhist creed with the Ten Commandments, you will see there is much activity in Buddhism in which Ten Commandments are wanting. As such (...) they teach suggestions (...).

Jesus, Son of God feels sorry for the sins. I doubt it (...). There is so much misery in the world. The question (...) at least refer (...) greater inequalities of the society known of precision if he feels for everybody's misery of the world finds no adequate explanation from Christianity. It is among the (...) for you and for them to speak pleasantly of God's mercy. Lordship down to

common strata of society and (...) yourself what (...) lends (...) by the majority of men. I quite see that attribution of human feelings to God lands in innumerable difficulties. We apply human intelligence to (...) which, if real, are (...) human comprehension that Christianity as though (...) has changed its position from age to age (...) into a hundred denominations. The light God gives you (...) has not enabled (...) among yourselves. You would have (...) as follow this doubtful light?

If (...) hastens to accept my (...) having given up my own, I am an agnostic and keep my view (...) to all truth, at (...) be it the bungling cotereism (?) of (...) of the Theosophists, the sincere but (...) uniqueness resenting (...) of the belief of the gymnastics of the Ten Commandments of the mystics (...) looks of many nations (...) which are accusable to me (...) in English garb. You (...) may think that I do not seek truth. My allegiance (...).

I must have hurt your feelings. Thousand apologies.

Yours Sincerely,

P.S. How is Miss. (...) doing? Is she learning Telugu or Tamil? Would you come to (...). Sanskrit, the language of your father (...) If so you cannot begin so early (...).

***

21

<u>Confidential</u>

28-6-05.

My dear (....) (?),

There is a పనసకర్రపెట్టె (Panasa Karra Pette) of mine which contains records connected with (...). Nilachalam Pantulu wishes to (...). He wants to cite the Govt. Epigraphist where (...) to have an expert. If the Epigraphist requires the help of any records I will wire to you "Please send" and forthwith kindly send పనసకర్ర కావిడి పెట్టె here by Mail train.

In the meanwhile, kindly get it packed in deal-wood most carefully and keep it ready with superscription etc. I shall feel obliged if you personally attend to this matter. Ramalingeswaram Pantulu knows the box because I asked him to seal it when I came away. My son knows it also. Kindly have the thing some (...) a little attention possible.

***

22

( ) - 7 - 1905.

My dear Mr. Baker,

We usually order food to be served to European guests (...), but there is no crockery. In the letter of my brother[24] to Maharajah (...) there was (...). John says there is (...). Kindly make enquiries and ascertain what he (...) of it.

In the meanwhile please purchase four plates, other accessories such as spoons, forceps, saucers for ten persons. I shall also try to use the old crockery.

Gurujada

***

23

Dear Sir,[25] (?) 1905 (?)

I saw Mr. Venkayya yesterday morning. Having had to write in great hurry to catch the mail, I scribbled my letter yesterday. Mr. Venkayya thinks it very necessary that he should be supplied with impressions of the inscriptions so that he may advise as to their convenience. Spurious grants were pretty common in ancient India and these are any (...) of desertion both because they do not represent the alphabet of the date which they profess. Then again the date does not tally with the week day or an eclipse or other astronomical phenomena. (...) does fall on the date specified. By the above tests (...) proved the spuriousness of a whole (...) of a (...) plates accepted as genuine (...).

So please advise Mr. Neelachalam to obtain impressions. They can be prepared in any ordinary press. The plate is cleaned and placed over padding. The ink roller is pressed over it. A paper is placed over the plate. Over this comes another padding and then (...) If, however, it is not convenient to print the plates, let some one who has good knowledge of Telugu and can draw well copy out the plates letter by letter and (tell) him in the meanwhile let us have literati so that we may verify the dates and see how far the wording is consistent.

Yours sincerely,

***

24

To 1905.

A. Sealy Allin, C.E.

Sir,

I read to Her Highness the contents of your letter and her views are these-

Sanyasi was trained by Mr. Jeffrey. Her Highness has long known him and he understands the requirements. He was sent to the workshop from the Fort.

Her Highness feels it inconvenient to deal with a new man. At the same time she does not like Sanyasi should be incurred without sufficient cause. She, therefore, thinks that Sanyasi should supervise the work of the person when you employ at the oil engine and that he should be held responsible for it. He should come into Fort at early hour every day. If he finds anything wrong that requires his personal attention he should attend to it and then go to the Workshop. If he finds everything right, he should report himself to some clerk in the *samsthanam*, go straight to the workshop. Her Highness thought... that the ice mechanism at the water work.....[26]

***

25

Ootacamund,
20th Sept., 1905.

My dear Friend,

Your letter of the 12th reached on the 16th. I have already acknowledged with thanks the receipt of my file of reports. Yours was indeed a greater discovery than that of Columbus.

I am sending by book-post my answers to Mr. Jagannadha Row's questions, the original of which is also returned. I am glad you have connected the Vizianagarm family with the Bezwada inscription. Was this fect performed by you in the witness box or inside the court ?

From the papers I see that the suit is adjourned to December. Do you want me to the Conference at Madras? If so I would like to know when it is to be held. I am afraid there is not much for a vakil to discuss with me in preference to you.

What about my evidence? I hope my request in the subject will be complied with Vakil that I should be examined in the Sub Court here on commission. About the end of December or in the beginning of January (it is fixed) to start the tour to the Southern Districts and I would request in to deposing my evidence before December. You will be providing me (...) (...) if you want me (...) either to Ooty or (M) to Meatpalem (?) (...) from Tinnevelly. Please therefore persuade the Vakils to disposing my evidence quickly if they cannot dispose with it altogether.

What is the (...) bit of paper found in your last letter about ? Perhaps it got into the envelope by mistake. It seams to be some lively discussion in financial subjects mainly two officials of your *Samsthanam*. At any rate it did not concern me.

My (...) fight how and I have done what I can for the Jagannatha Row with in the limited time at my disposal.

Hoping you are doing well.

I am yours truly,

V. Venkayya

***

26

2-7-1905.

My dear Neelachalam Panthulu[27],

Your letter of yesterday releived me from anxiety. It is absolutely necessary that you should take to the notice of Mr. Venkayya on the genuineness of the inscriptions before you file them! Mr. Venkayya wants to know precisely as also on their value in supporting any preposition you wish to advance on their strength. Please, therefore wire to Vizianagaram and obtain the copies and send them on registered. A note should accompany (...) that you propose to utilise them.[28]

I don't know much of the procedure (...) than Venkayya.

Yours (...),

***

27

16-10-05.

To

Maharaja (Vijayarama Gajapathi-IV)[29]

I invited Rajah of Tuni to ball tonight. He is anxious to attend, but more anxious to meet you in Tuni. He will leave by Tuni Mail. I shall feel obliged if you can stay at Tuni till Wednesday if it is not inconvenient.

Ball tonight Highness (...) attendance and (....) Collector (...).

Gurajada

***

28

To 25-11-1906.

J. Mac Jarlane,
Sutroisa.

Dear Sir,

I am very much obliged for your kind note of the 15th inst. I have addressed Babu Satish Chandra Ghosh. As I do not happen to know him very intimately permit me to (....) as soon as possible.

Kindly let me know if there is any book which gives an account the different varieties of sugarcane grown (...).

Sd/- Apparao

***

29

26-9-1908.

My dear Maharaja Saheb (Vijaya Rama Gajapathi IV)

I am very thankful for your kind invitation. Your wishes are commands to me; but urgent business detains me here. I feel flattered that an excellent troupe of amateurs like Jag. Co elected to act my poor play. This circumstance has determined me to bring up a second edition. If our friends remember a play[30] which was out of stock twelve years ago, certainly there must be some merit in it. The reception accorded to my book at the time of publication was enthusiastic especially from the press. I did not follow up the success with a new edition or fresh ventures for two very good reasons. First, publication of Telugu book is a bother. There is practically no book store in the Telugu country such as exists in Europe or even in Bengal. The author has to be his own printer, publisher and advertiser. Respectable acquaintances ask for free copies. The result will be a hole in the author's pocket.

Only school books written in bad Madras Telugu have any chance of acceptance by Madras printers. With regard to old classics a system of barter prevails among the book-sellers. There is not a single Telugu book-shop in all Madras. If Madras had been situated 30 miles north its present city, Telugu would have fared better; if thirty miles south, Tamil would have fared better. So here it stands on the position of step-mother to Telugu. My other reason is I did not contemplate of entering in the list as a Telugu writer. I was habituated to cultivate scholarship and enjoy the good works of others. I published *Kanyasulkam* as an object (...). I felt that writers, especially play wrights, were going on the way they liked. You know my interest in the reform of Telugu literature and this was brought in the Preface to my play.

I felt that grammatical Telugu was very false odd on the boards as much as it did when inflicted in real life. I wondered why authors invariably draw their plots from old world romances when the present was full of varied and intense life. So I wrote in colloquial Telugu and invented an improbable plot to hang on to it (the) sketches of contemporary life. The book was successful beyond my expectations. There my mission ended. Because I am a scholar, it did not follow that I was a poet. Anybody can aspire to scholarship. It is only nature that can make a poet. In the Telugu world of letters the mischievous doctrine prevailed is that any scholar can be a poet. Hence pandits in high schools and colleges flood the world with their concoctions and their influence forces their books upon unfortunate students. There is no criticism worth the name or a reading public. I did not like to follow their example. I had hoped that able writers, not able pandits, would follow my example. I wish talented writers like you write prose dramas with plots drawn from present day life, necessarily in colloquial Telugu. A prose drama is difficult to act. Music and metre divert attention from bad literature and poor acting. Musical dramas we have in plenty and their success on the boards is finally due to the ignorance of audiences who will be satisfied as long as a harmonium squeaks from the side curtains. Musical talent is rare among our actors and what is more insufferable (under score by Gurajada - Eds.) than bad singing. On the other hand, every person can become a tolerable actor by patient training. But the unfortunate notion prevails that acting does not require study and training. In the seventies and eighties of the last century enterprising persons in Vizianagaram opened Banks. They thought Banks required no training. Every one of the Banks failed. A good object was lost. Unfortunately the results of quackery do not tell so forcibly in professions like the Indian actors. An amateur actor has hardly the time and the professional does not care to get up the part thoroughly in a prose drama; mastering the part is out of the question in either case. That has been my experience. I am sure that the *Jagannath Vilasini*

Dramatic Co., being of respectable standing and patronized by you, places higher ideals before it. I am afraid that I have made the letter inordinately long. My excuse is my enthusiasm for the subject. I hope some day to witness performances by Jagannath Dramatic Co.,

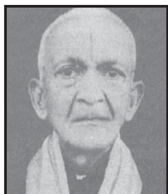
In the summer of 1906, I wrote another prose play at Ooty but I regret to say the manuscript is missing.

Yours sincerely,

***

30

Ongole Munisubrahmanyam
(1886-1969)

An ardent admirer and beloved follower of Gurajada, Munisubrahmanyam was a Pleader at Ongole. His acclaimed contribution to Telugu literature if at all there is any, is preserving invaluable letters of Gurajada addressed to him during 1909-11, which unfold the vision and world view of Gurajada.

Munisubrahmanyam came into contact with Gurajada in 1905 "just by accident". Reminiscencing his early association with Gurajada, he said: "I was then a poor student of the Maharaja's College at Vizianagaram seeking his help to carry on my college studies. Slowly, I found myself, quite unconsciously, both morning and evening, at his desk or in his library, dabbling in all kinds of literary work that he was doing... When, in 1909, I graduated from that College and left Vizianagaram and settled down as teacher in my native district of Nellore, and afterwards as Tutor in P.R. College, Cocanada, the literary work that was being carried on was disturbed and the same had to be done by correspondence for one or two years. It was during that period that Apparao Pantulu wrote to me a number of letters, rather lengthy, some of them which are pieces of fine literature in English and treatises on several aspects of literature, science and arts”. (Literary Reminiscences of Gurajada Apparao by O. Munisubrahmanyam, *The Hindu,* Feb 26, 1936)

Evidently there must be more number of letters than that are available. However, it is beyond comprehension why the correspondence between them came to a sudden end after Munisubrahmanyam settled at Ongole in 1911.

***

Fort,
Vizianagaram,
14th March, 1909.

My dear Munisubrahmanyam,

I was sincerely glad of your success. Your illness in Madras frightened me. Examinations are such a strain and so much misery that a young man feels infinite relief when he passes. I hate

examinations. I thank you very much for the things you have said of me. If contact with me inspired your enthusiasm in literature, I am sure your acquaintance made me think better of the coming generations and get interested in them. Through you, I recovered my better self. You will be glad to learn that I am keeping decent health and that I am keeping *Durbar*[31] politics at arm's length. I have considerably altered *'Kanyasulkam'*[32]. It has gained considerably in humour. I had to change my conceptions of some of the characters after three Acts had gone to the press. When you go to Madras kindly call at G. Ramaswamy Chetti and ask them to push on the work. There has been great delay in printing. I asked my nephew Narasimham[33] to exert himself, but I have not heard from him. I have actually begun the Telugu grammar. I want a grammar of the Nellore spoken dialect. Can you prepare a short note on verbal substantive and inflexions chiefly? Please get for me copies of issues of the *Amudrita Grandha Chintamani*[34]... with *Tikkana Somayaji* and ungrammaticals of *Mahabharata*.

Yours sincerely,

P.S. The late పూండ్ల రామకృష్ణయ్యగారు (Poondla Ramakrishnaiah) was a friend of mine. He wrote about the descendants of Tikkana, the village of కొట్టరువు (Kottaruvu) etc. More in my next.

***

31

Elk Hill House,
Ootacamund,
7th May, 1909.

My dear Munisubrahmanyam,

I have lost sight of you again . Where are you now? If I do not write to you frequently, it is not because I lack the will, but because I lack the energy. 152 pages of *Kanyasulkam* are printed. It will exceed 200 pages of small type. Modesty apart, I think, I have made it a great book . The test of it is, I am myself fascinated with it. It more thoroughly represents my mind than the first edition which came up from the surface.

I asked my printers to send you the forms already printed. Please read them carefully, and to your friends and bring to my notice any inconsistencies or absurdities you may notice at once. Also please underline all the words which people in Nellore district do not understand. I shall add them in the glossary.

Existing plays in Telugu are poor stuff though some of them do not lack poetic merit and imagination like Mr. Venkataraya Sastri's *Prataparudriyam*. You will find even in that play whole pages which neither advance the plot nor help to develop character. The one thing I like most about that book is the atmosphere of literary and patriotic romanticism which the poet has successfully conjured up in dramatizing one of the most stirring episodes in the history of our country. But the historical colouring is false and the improbabilities transcend literary license. (Thinking that) you have read ప్రతాపరుద్రీయం *(Prataparudriyam)* I have written about it. If you have read Viresalingam's or Chilakamarti's[35]f, I shall furnish you with short critiques so that you may gain some knowledge of technique.

Wishing you every success.

How is (your) father doing? My *pranamas*. Are there book-sellers in Nellore and Ongole? Can you arrange for the sale of copies of my books there?

I remain,

Yours affectionately,

***

32

Elk Hill House,
Ootacamund,
7-5-1909.

My dear Poet King,[36]

I asked my printers to send to you the printed forms (pages) of *Kanyasulkam*. Please write a review for some important Telugu paper. Please do not forget this is the greatest drama in Telugu language in originality of plot, (...) humor and for characters (...). How is your wife. (...).

Signature

***

33

From O. Munisubrahmanyam

Stonehousepet,
Nellore,
10-5-1909.

Dear Sir,[37]

I received the first 128 pages of *Kanyasulkam* from the printers. I have gone through it carefully. I am sure it has undergone a great change. It has gained considerably in humour. I believe I am able to appreciate its high merits. At all events, I am able to enjoy it immensely. My friend Mr. Sivakamaiah B.A., a fellow teacher, is in raptures at it.

Girisam,[38] with all his remarkable capabilities as a teacher, as a lover, as a social reformer and politician and as a flippant young man of these days never fails to amuse us in all our walks, gatherings and conversations. *Agnihotra*[39] and *Lubdha*[40] are the real portraits of two old world orthodox *Brahmins* who are most skillfully duped by two different persons in two different ways. *Buchamma*[41] and *Minakshi*[42] illustrate the main theme and title of the play. They are two types of young Indian widows – the one innocent and lovable and the other immoral and perverted beyond correction. The lightly drawn and finely shaded portrait of *Ramappantulu*[43] is perhaps not unfamiliar to us at Vizianagaram. He could also have been a drunkard, but as it is, his character needs a final finish. Perhaps, *Madhuravani* is the type of the professional prostitutes of India. The situations in which gentlemen are put to all sorts of humiliation in the brothel, are excellently conceived; and are calculated to teach us that a frequenter of that place must be prepared to embrace all ignominy and compromise all dignity and self-respect. *Venkatesam,*[44] a young man of marriageable age and so stupid and shallow-headed as never once to be able to peep into his tutor's movements and actions, is not a unique figure at all.

Everything in the play is so natural and realistic; and the humour is sure to burst ones lungs by its unceasing attacks. There is no part of the play that does not, in some degree, advance the plot, main or subordinate; and each character develops gradually with time and circumstances the play, as a (...) does not (...).

I understand your criticism of *Prataparudrium* and endorse it to the word. I have studied two other plays of Mr. Sastri (Vedam Venkataraya Sastri) as text-books, *Usha and Naganandam*. They are found guilty of a little looseness of structure. I have studied *"Harischandra"* by Kandukuri Veeresalingam as a text-book and Chilakamarthi Lakshminarasimham's *'Parijathapaharanam'* and *'Prasannayadavam'*. I shall be highly thankful if you supply me with short critiques on them, as promised by you.

I shall send you a list of words not used in these parts in a week. I received only 128 pages of the book *Kanyasulkam*. Please ask the printer to send me a copy of the book , as far as it is printed till now.

Hoping my letter reaches you in the enjoyment and health.

I am, affectionately yours,

O. Munisubrahmanyam

***

34

Elk Hill House,
Ootacamund,
17th May, 1909.

My dear Munisubrahmanyam Pantulu,

I was glad to receive your letter. I am surprised at your command of the terminology of criticism. I do not know if I have much to teach you. Do write a review of my play. I shall see that it is published in some Madras Daily when the book comes out. I shall ask the book-sellers Messers V. Ramaswami Sastrulu & Co., Esplande, (Proprietor V. Venkateswara Sastri,[45] a literary enthusiast whose acquaintance you should make) to send some copies to you for presentation and for sale through local book-sellers. Yesterday I sent you my *"Songs of the Blue Hills"* and Preface to *Kanyasulkam*, along with it. I could not write the Telugu grammar (as I have) a great deal to do and my health is not good. I wish you could collaborate with me on my work. What can I say? In a country where there are no openings to intelligent young men, I would recommend literature. Let me see how my literary ventures fare and if they prosper as business, I should take you as my collaborator. I want to follow people who will stick to some place like my friend Mr. G.V. Ramamurti working in the High School. If he takes it up with you with a place there (...) yourself in your work, because the school will be run as an experiment on modern methods. If you come to Vizianagaram I do not know what help I can do. The Inspector of Schools[46] will help us. I think we can help ourselves.

Yours very affectionately,

***

35

Elk Hill House,
Ooty,
21.5.1909.

My dear Munisubrahmanyam Pantulu,

I am glad to learn that your Rev. (revered) father and mother are doing well. Please tell my *pranamams* to your father. I am glad you like my play. I value your opinion. I went through the forms (pages) you sent. While reading them I am amused. That is the sure test of a book being readable. The element of surprise will be wanting for an author and if still a book interests him, it must be interesting indeed. True, the scenes in which మీనాక్షి *(Meenakshi)* appears are not very edifying. For one thing, I can quote precedents. To begin with, Shakespeare's Doll Tearsheet and Mine Hostess, Dame Quickly in Henry IV & Henry V and Merry Wives make a most interesting group with Sir John Falstaff. Not edifying persons "any of them" but Falstaff, the reprobate, represents the high watermark of Shakespearean humour–Falstaff who lives in the reeking atmosphere of a bawdy house. *Madhuravani*[47] is far purer than the Hostess of Doll.

Otway[48], if I remember rightly , has a really disgusting scene in "Venice Preserved" - a high dignitary of state demeaning himself before a courtesan.

Realistic writing must certainly bring up some elements which on one's moral sense, inspite of artistic idealization. Partly moral censure is a matter of temperament . Growing up in the company of your cousin[49], you abhor immorality . A *nautch* girl shocks you. I congratulate you on your fine moral sense. That is why I do not want to discuss this question with you in full. But I believe you are wise beyond your years and I may (spoil you...).

Poetic justice is not what it was at one time. I paint life artistically idealizing, of course. Though art is my master, I have a duty to the society. Therefore, the reader can ask one question. Have I made vice attractive? I hope not. In the first edition *Madhuravani* was colourless inequity. Now she is fully drawn. What I must confess, my conception of the character altered as the book advanced. Whether it has created any inconsistency, I do not know. But what does inconsistency matters, if it is accounted for? There is so much of inconsistency in human nature. I am myself fascinated with *Madhuravani*. So I reformed her in the last Act. You cannot quarrel now.[50]

The book has gained an unobtrusive, but strong moral purpose. You will find that I do not at all trifle with life. I take a very difficult matter in a book that bubbles with laughter, quite seriously.

Do not forget the humanity of a *nautch* girl. Her joys and sorrows are as serious a matter as yours or mine. How is an unchaste wife or a rakish husband, (and society teams with both) better than a *nautch* girl, who is not a fraud in the sense that her label is correct? She breaks no marriage bond.

What have you to say to the *Gieshas* of Japan whom noblemen marry and certainly you know Aspasia of Greece. Read Laedm (?) Both countries have their marked history. The fact is the study of anthropology has necessitated readjustment of social ideas. There is no use of blinking facts. What is the meaning of making so much of the sexual ties? Do not think that I am belittling the importance of the institution of marriage in the history of social evolution. Humanity progressed much in knowledge during the past two centuries and thinking men have begun to examine old ideas and ideals. If the institution of marriage has conduced to progress, it must not be forgotten that the idea of the inviolability of the marriage tie was the cause of untold miseries.

The tale is not complete yet. Among Englishmen, marriage has become a civil contract. Shelley and George Eliot Scouted it.

The modern woman will rewrite human history. The love plot is disappearing or is taking a subordinate place in the higher fiction. Why does literature ring endless changes on the theme of sexual love? Note the word 'sexual'. It has an ungainly physical basis. Why does not a young man fall in love with a jaded beauty of fifty? Like steaming victuals or a blushing rose, a young woman ministers to the senses– you do not care for cold food or a faded rose. No more for a jaded beauty . That bread rots (The bread that is rotten) or a rose goes into dust, does not (or a rose that is in the dust do not) prevent your enjoyment of them. When they are fresh they appeal to the senses. The *Vedantins'* transiency of life and beauty is no valid argument for abstention.

It is on the other hand a strong argument for enjoyment. Sin lies in overdoing and overdoing tells soon enough. Both in life and in literature sexual pleasures must take their proper place. They are made too much of (given too much of importance) now.

Cato lent his wife, to whom I forget. In the lunar race, queens were sent to scoundrally *Brahmins* openly. What then of secret vice? Read your epics and *Puranas*!

I want you not to blink at facts. Take the lancet, cut deep and analyse. The real love that deserves to be idolized is love of Man, what Christ taught or was supposed to have taught, with the limitations due to his age. What Shelley taught us is a poetic fancy independent of what *Buddha* taught is a living faith. When Buddhism was stamped out, India committed religious suicide.

Many thanks for the glossary.

Yours affectionately,

***

36

Elk Hill House,
Ootacamund,
24th May, 1909.

My dear Munisubrahmanyam Pantulu,

Thanks for your card. I received your list of words. Some of them you will find in dictionaries. I shall give a pretty long list at the end of the book. Mr. Y. Narayana Murti[51] calls my book a wonderful work of art. But at page 120 you are only at the threshold of the main interest. I consider the succeeding scenes the best in the book. Mr. Venkateswarlu sent me a copy of Venkataraya Sastri's *Usha*. Poor Venkataraya Sastri has no idea of art. He resorts to *Viskambhakams* to tell the story like Greek choruses and English prologues. The gods are all made cowards, and *Bana* is made arrogant, insolent and petty, not certainly a father of whom *Usha* could be proud. He addresses *dikpalas* ఓరే (Oreh)[52].

I am laying down the scheme of another play. A third is already in manuscript, as you know. But the printing? There is the rub.

Wishing you all happiness,

Yours affectionately,

(signature)

***

37

J.A.Yates

(1874-1951)

J.A. Yates was one of the European educationists who greatly admired Telugu language, and at the some time was astonished at the archaic style of the text-books. He, being Inspector of Schools of Northern Circar comprising of Visakhapatnam, Godavari and Ganjam districts, visited several educational institutions only to find that the Telugu language taught in the class-rooms was highly Sanskritized and that it was different from the language spoken by the common man. Determined to reform the language, especially the text-books, he provided a launching pad to the spoken dialect movement in 1906.

Yates started his career as a Lecturer in Madras Pachaiyappa's College and subsequently joined the Education Department of the Madras Government. He assumed charge as Inspector of Schools at Visakhapatnam on March 26, 1906. His all out support to the spoken Telugu dialect movement was a great source of encouragement to Gidugu and Gurajada.

***

Waltair,

24-5-1909.

Dear Mr. Appa Rao,

I am very obliged by your sending me a copy of the introduction to the new edition of your play. Some time ago (P.T.) Srinivasa Iyangar sent me a copy and asked for my remarks. I wrote quite a long (letter)-appreciative and expanding your idea from an Englishman's point of view. He promised to send it on to you. I am writing to remind him to save myself the trouble of repeating myself!

I have not been to Messrs. Higginbothams more than twice in my life. I think I am not known to them. P.T.S.[53] will write to Mr. Higgs; he knows him. I have no doubt they will take up the sale of your play, provided they don't incur any loss and are certain to incur gain.

Surely your book will sell well. It is very kind of you to introduce me into the preface but I (feel) rather out of place in a discussion of Telugu. I appreciate the compliment, however.

Are you writing any thing more in the spoken tongue?

With kind regards,

Yours sincerely,

J.A Yates

***

38

Elk Hill House,
Ootacamund,
2nd June, 1909.

My dear Munisubrahmanyam,

I like your letter. I did not misunderstand you. I started commenting on your statement that the scenes in which the *nautch* girl appeared (in Kanyasulkam) were not very edifying and that I wondered over the ethics of literature. I never said that the moral sense was a matter of temperament (though some of it certainly is). What I said was that moral censure was a matter of temperament. I was referring to literary judgements. I am surely stating a fact and the history of literary criticism will bear me out. If you go to spiritual ethics, there is an end of all argument. I want the sexual relations to be thoroughly analysed, shutting out all the light of conventional sentiment from the laboratory. Examine biologically and historically and learn to rate it at its true value. You care for truth in life . Why don't you seek truth in sentiment? I can imagine what thraldom women have sufferred under men. Can't you ? Try to study married life around you. Try to imagine what wives think of poor husbands, ugly husbands, bad husbands,weak husbands. You will perhaps ask what of bad wives, ugly wives etc.? But they are slaves and we expect a higher standard of purity from them than they from us! That makes all the difference. Suppose you actively abhor all men who are not pure, how many of your friends would be left to you? If a woman is unhappy because man expects more than woman can give, man is unhappy because woman does not adore him as he could wish. What is jealousy? If a husband is not beautiful - a woman cannot admire his person. She cannot help admiring a beautiful person.

How impossible! Even if a husband is a fool, his wife should admire his wisdom! You can enlarge. You have no doubt heard of *Geishas* of Japan. In Japan sexual morality is lax. Side by side with it there is rigorous national life and material prosperity and what is surprising, there are high political ideals. Sentiment apart, I view the sexual question like this. There are laws imposed by society. It is our duty to respect them. Such a law is the law that regulates sexual relations. It is a crime to violate it, except when you feel that the social law is defective and you want to reform it, openly, of course. If you obey the law you should not be debarred from scrutinising it and reforming it, if need be. I admire the sentiment of purity. But what is the exact nature of that sentiment, its genesis and working? And wherein lies that purity? I believe that the present social laws about sexual relations have set up an unattainable standard - and the lapses are very numerous. It is time we tell the truth to ourselves. You say unchaste married men and women are equally abominable as *nautch* girls. Cannot you think out and try to distinguish? Certainly your searching intelligence will readily find points of difference. For one thing, a *nautch* girl is true to her profession. I am viewing that one point by itself.

I dilate– because my next play[54] touches this problem slightly. Yes, Compte, the positivist philosopher elaborated humanity as a creed. I don't rate it exactly as he does. Creeds are cumbrous and impracticable. Love of man is a simple rule and it will make man very very happy. Love wins back love.

Modern European society is a strange combination of extreme selfishness and some humanity. Which will triumph? Self possibly!

About *Usha*, I read it recently and noted my remarks on the book itself. I lent it to Mr. Narayana Murty. It is a worthless book. I never thought that Mr. Venkataraya Sastri was so puerile and

lacking in healthy imagination. One act is *Usha's* విరహ *(Viraha)*, another is ప్రద్యుమ్న విరహ *(Pradyumna Viraha)* in the disgustingly conventional style, lotus leaves, moon-beams and what not. No action, no character. The love between *Bana's* nephew and the wetnurse of *Usha* is conceived in bad taste and is extremely vulgar. Mr. V. Venkataraya Sastri thinks that buffoonery is wit.

The last scene of K *(Kanyasulkam)* is in print. You will have the entire book very soon. Mr. Y.N. (Yanamandra Narayana Murty) calls my book a wonderful work of art. Leading book-sellers promote speedy sale. Mr. Yates wrote admiring my preface. We live on such praise.

I became very weak as soon as I arrived here. I am glad to tell you my health has improved considerably.

I shall print a portion of your glossary at the end of the book. My *pranamas* to your father. When do you return to Nellore?

Yours very affectionately,

Gurazada

P.S. At what O'clock does the Mail arrive at Nellore - from Madras, I mean?

***

39

Tawker's Gardens,
Royapettah, Madras,
24-6-09.

My dear Munisubrahmanyam,

By yesterday's mail I sent you a copy of *Kanyasulkam.* Please write a review. I suppose you have a copy of my *Songs of Blue Hills.* If so, review that also along with my play, so that philistines may not say, "This man has written in the spoken dialect because he cannot wield the literary dialect with effect. Sour grapes!" Send on your review to me. I shall have it published.

What a disaster on the East Coast railway line! I am afraid your district suffered the most. Is it likely that the three carriages had, I mean, contained only thirty persons in all? Old Rangaiah Chetti[55] is a good man according to his own lights, I suppose. I mention him in the Preface. His death creates a vacancy in the Board of Studies. I requested Mr. Krishnaswami Iyer not to put a crank in his place. I suggested the name of Mr. Ramanujachari.[56] "Why not you?" asked Krishnaswami Iyer. I had no objection except on the score of frequent journeys to Madras.

Yours affectionately,

P.S. : I learn that a firm of enterprising rascals is pirating popular publications. Some one tells me that on the Curator's list of registered books my name appeared recently. But I did not register any book.

***

40

Tawker's Gardens,
Pater's Road,
Royapettah,
1-7-1909.

My dear Munisubrahmanyam,

I did send the book to you and along with it copies to three other friends. Two of them acknowledged the books. I think the postal people played some mischief. Please enquire. I sent you another copy today. Please write a review and send it to me.[57] Give your opinion frankly, otherwise the review would be one-sided and valueless. You must learn to rely on your own judgement. It does not matter if we differ. An author finds some justification, sound or unsound for whatever he writes. Unfortunately the Registration Department is under a European now. And my friends have no influence with him.

Can you come next Sunday and spend a day or two with me? I live at Tawker's Bungalow in Royapettah. You may live with me. Will they not give you a day's leave?

Yours affectionately,

***

41

Tawker's Gardens,
Royapettah,
7-7-1909.

My dear Munisubrahmanyam,

Yours of the 3rd inst. I am sorry that I could not secure a place for you at Vizianagaram. The Ripon High School[58] scheme collapsed. I wished very much that you should settle at Vizianagaram. Let us hope that opportunities will occur. The Cocanada tutorship is not a bad job[59]. But two years bond is an inconvenient thing. I think it is advisable to take it up. If a better (place) offers itself, we can easily induce the College Committee to release you from the bond. About reviews, you will have seen the wretched theft that Mr. (Venkanna) wrote in *The Hindu*. He copies the first paragraph from the *Times of India*. Shall stay on here till the 15th inst. at least.

Yours affectionately,
[signature]

P.S.: There is not one person that I know who knows to review a Telugu book. That is why I asked you. You have critical acumen and command over the terminology of criticism.

There was a scholar by name D. Narasaiah[60] who used to edit a bright little weekly *"The People's Friend"* now defunct. He was a native of Nellore. Is he living? If so give me his address. He had a wonderful command of English. Please see him.

***

42

C. Venkatachalam

a close relative of Gurajada, was the Government Pleader and Public Prosecutor at Rajahmundry. Gurajada held him in high esteem and valued his opinion very much. Both of them were in correspondence on personal matters also.

***

Rajahmundry,
29th July, 1909.

My dear Apparao,

I am in receipt of your letter. The length 55 inches given by you to the firm is I think all right. I have, therefore, not written to the firm. Please tell him to expedite the work and send the gown as early as possible. I hope you have given the order for the bag for the gown.

In today's *Mail* there is a very flattering review of your book. I think it is the best of the reviews that had already appeared, I think there would be a good sale of the book in these parts. I will be able to give you some idea of the sales in a week or so. It is hardly time as yet to receive orders for the book as the advertisement in the *Andhra Kesari* appeared only in the last issue. I think the book, notwithstanding its bulk, is more entertaining than the 1st edition. I have not yet heard any adverse criticism of the book. The character Girisam is to be (....). The fellow will be remembered and live long after we all disappear and are forgotten.

When are you likely to leave Madras for Vizianagaram? Buchi Babu wants to enter the Police. I am dissuading him and advising him to take up some independent business. After your return I think we can cure him of the Police mania.

Yours affectionately,

C. Venkatachalam

43

Admiralty House,
Mylapore,
31-7-1909.

My dear Munisubrahmanyam,

Thanks for your card. We leave on next Friday. Your present place is not a bad start and Cocanada is not a bad place either. It is an important commercial centre and let me add, of letters also. Climate is pleasant. I shall introduce you to the *Zamindar of Polavaram*[61] and other friends. Please make the acquaintance first of కాశీభొట్ల బ్రహ్మయ్యగారు (Kasibhotla Brahmayya)[62] of ఆర్యమత బోధిని (Arya Mata Bodhini). (He) promised a review of my book. I sent copies to the editresses of the two ladies magazines of Cocanada.[63]

A review by సరస్వతి (Saraswathi).[64] I enclose a letter of introduction to D. SivaRao Pantulu who lives with the *Zamindar* of *Polavaram*. He is the son-in-law of my uncle. He is a literary man. When you meet him tell him to send a copy to the Editor of రవి (Ravi)[65] I have sent 200 copies to the Manager of the *Saraswathi* office for sale in Cocanada. The reviews must state where the book is available. Did you read reviews in the *Mail* or *the Hindu* and the Telugu papers of Madras? The sales are slack. I suppose for one man who buys, twenty borrow and read. Our country is poor.

Yours etc.

Gurazada

***

44

Confidential

August,[66] 1909.

My dear Venkatachalam,

I cannot tell you how happy your letter made me. I value your verdict more than any other friend's and you have intrinsic knowledge of matters. You (....) sent me two or three strongly worded cards: I value them and cannot destroy them - but rest assured that they are beyond the reach of anybody. I wrote to him (?) an apologetic letter and he is as sweet as ever. The (...) card was nice and I showed it to Polavaram *(zamindar)*.

No one that knows me well, will attribute mercenary motives to me. Some friends, no doubt thought that I would send uncle (...) to service under (...) Polavaram and I sharply took them to task for entertaining such (...) views. Her Highness the Maharani recommended him to Mr. Gillman for a pension of Rs. 25/- per month and if he gets it he must be considered as singularly fortunate man. I can put him in the way of (...) a few men (...) a month and that will settle him comfortably. He is too good and talkative and has become irritable of late. The worst thing is talkativeness. Nothing gives him greater pleasure than to be listened to and readily plays into the hands of his hearer. He has poor business capacity (...).

About grafts (...) you graft mangoes of four varieties that always bear (...) and few grafts bear late. This summer plant out plenty of mangoes and try to make grafts in your garden of which uncle speaks (...). I should like to have some of your varieties. We leave to Ooty about the 15th April. I do not know when (...).

Gurujada

45

Fort ,
Vizianagaram,
11th August, 1909.

My dear Munisubrahmanyam,

I duly received your letters. I am very busy, as you guess, with so little energy. Thank you for your kind promise to come over here. Please see the Manager of *Saraswati* Press - కామేశ్వరరావు (Kameswara Rao) is his name, I think. He is a very clever writer. Please ascertain how my book is selling. Has a review[67] appeared in Mr. Brahmayya's paper ఆర్యమతబోధిని (Arya Mata Bodhini)? If you can spend next Saturday and Sunday here, I propose to get a note on Wordsworth's Micheal.[68] I am collecting material. I am engaged in writing a drama on the story of *Bilhana* to show that the spoken dialect lends itself to the expression of higher emotions. How do you like your work there? What grammar do Matric students use there? Nesfield? If not, please bring a copy of the book which they use.

Yours affectionately,

Gurazada

***

46

Sept., 1909.

My dear Mr. Venkatachalam,

Please treat this communication as strictly confidential and (...) without prejudice. Sastri wrote the letter. He wrote from the depths of his heart. I wanted to write a suitable reply, but pressure of business, not marriage business.

Now I have leisure and I write to you. There is nothing that I should willingly keep (...) from you and if I did not earlier there is no motive for it. The matter was decided with some suddenness because no (...) alternative and when (...) decided it did not (...) whether (...)[69]

Gurazada

***

47

R. Galletti

Prominent Italian in the British Government who worked as District Collector in many places including Visakhapatnam. During his long tenure in *Andhra Desa* he learnt Telugu with the help of scholars and gained considerable knowledge in it. He evinced keen interest in the spoken dialect and, compiled a dictionary of Telugu spoken words in Roman script.

***

D'Anglis Hotel,
25-12-1909.

Dear Mr. Appa Rao,

I have sent your letter of the 22nd on to the Chief Secretary.

I read *Kanyasulkam* many years ago and was glad to see that a book in the colloquial had run to a second edition. Also that in the edition you recognised the difference between 'a' and modified 'a' ('a' as the Gunons write it) in the print.

I enclose a little pamphlet I wrote myself in the colloquial some years ago. I wrote it in Roman characters, finding it more convenient, and my *munshi* put it into Telugu characters. It is easier and quicker to write Telugu in Roman phonetic script than in the Telugu script. I should like to see another edition of *Kanyasulkam* in Roman phonetics, modified 'a' being written"a".

Yours sincerely,

Galletti

***

48

Sule's Gardens,
16th January, 1910.

Dear Mr. Appa Rao,

I am very much obliged for your letters of the 4th and 14th and your views.

As an official I cannot enter upon a general discussion by letter of controversial questions, but I think your letter of the 4th January about the vernaculars and their study might interest Lord Morley and I will send it on privately to him if you have no objection.

Yours sincerely,
Galletti

***

49

H. Krishna Sastri

Epigraphist of considerable experience, and reputation. He worked as Chief Epigraphist in the Department of Epigraphy at Indore and later at Bangalore. He was friendly with Gurajada, willing to extend all possible help in research work. Gurajada complimented that, "Krishna Sastri seems to be a good boss with little conceit, and willingness to teach and learn."

(Diaries of Gurajada 6th April, 1895)

***

Camp: Madura,

11th February, 1910.

My dear Appa Rao,

Your kind note of the 2nd instant. I have been flourishing as best as I could amidst distant tours and consequent hardships. I regret I do not possess a copy of *Bilhana's Vikramarka Deva Charita*; but feel glad to hear that you are going to embellish with your master-hand the already popular story and make it doubly so. Was it a princess of Guzerat who was the cause of those outpourings of a passionate poet's indiscreet love? I am glad to know it. Your *Kalinga History* too must be welcome alike to students of History and to Telugu scholars. Professor Hultzsch from Germany writes to Mr. Venkayya to say that your *Munjern* plates are, all of them, at least four, hopelessly forgeries and that he is not going to publish them. I do not think there is sufficient justification for thinking so.

My discoveries, so called, are of the mildest type, particularly in this trip. A copper plate of the *Chalukya Vikramaditya*-I is the only one which I may claim as something like a discovery. Of these records one or two early records of the *Ganga* period, some of the *Kakatiya* period from *Palnad* and the usual *Chola* ones are all that I could mention, for the present. Here, I am going to examine the *Brahmi* inscriptions in caves. You know they have not yet

been properly interpreted. If they could be, it will indeed be a splendid discovery.

In spite of the heavy work in connection with the report, I shall feel it a pleasure to spend some hours with you - once a week if not everyday– on the Hills. I do maintain a photographic establishment.

Congratulating you on the success which your fine production - the *Kanyasulkam* - is having on the stage.

Yours sincerely,

H. Krishna Sastri

***

50

My dear Ellison,

Mr. Willman told me that he would give 9 months leave to the Manager on full pay and retire him at a pension of Rs. 250 a month. I asked him if he should retain him forthwith. He promised that he would not retire him until the suits against the *Samsthanam* were disposed of. I did not understand that he was going to ask the Manager to hand over charge forthwith. He has knowledge of family matters for a long time and his sudden retirement will cause us great inconvenience.

I, therefore, request you to keep him in his duty until the end of January next. In the meanwhile we shall consider the arrangement to the mode for conduct of business during his future absence.[70]

[illegible]

***

51

Ootacamund,
27th Oct., 1910.

My dear Appa Rao,

Your letter of the 21st instant. The *Bezawada* inscription of *Yudhamalla* will be published in the *Epigraphia* by Mr. Ramayya Pantulu. Of the two copies that I prepared of it, I have sent one to Mr. Venkayya for preparing a photo lithographic plate and the other I am sending to Mr. Ramayya Pantulu. In this way you will see that I possess no spare copy to send you for reference. Besides it appears to be the desire of the Government that no notice or comment on the epigraphical discovery by the Archaeological Department can be made in any journal in anticipation of its publication in the *Epigraphia* or other official journal. For your purpose I should think that what I have said of the inscription in my report, a copy of which I have already sent you, must be enough. In case you may still like to see the original, enclose a tentative framescript of it for reference and return. I regret for not sending you the inscription for reasons stated above. Please do not use my framescript in print, for it is only tentative and is to appear in the *Epigraphia* soon.

I do not possess a copy of *Bhatta Kalanka's* Kanarese Grammar. Mr. Venkayya is here and his address is 'Edgeworth'. Will you kindly tell me of earlier convenience? Now that Prof. Hultzsch does not care to publish the early *Eastern Chalukya* grants discovered by you which of them you would like to edit yourself and which you would leave to me? Your paper on *Indravarman* may be sent to Mr. Venkayya, if it is ready. The plate to accompany will be ordered without delay. Your pencil notes with impressions have been returned to you already.

Yours sincerely,
H. Krishna Sastri

52

Fort,
Vizianagaram,
4th Dec., 1910.

My dear Munisubrahmanyam,

How is it I have not heard from you for a long while? Did you read my recent poetry in the *AndhraBharati*[71]? *Daman and Pytheus*[72] has been praised immediately even by the old school paper-wallahs.[73] You will recollect that some time back you told me that the criticism of Brahmayya Sastri can be considered to be effective in Cocanada and asked me to reply. I delivered my first broadside in a recent issue of శశిలేఖ[74] (Sasilekha). You will find it also in ఆంధ్రకేసరి[75] (Andhra Kesari). Please let me know what you think of it. More articles will follow. Please look up పిల్లలమర్రి పినవీరన్న శకుంతలాపరిణయం (Pillalamarri Pina Viranna *Sakuntala Parinayam*) a copy of the (and) also of my verses in which the authors might have discussed bad poets and the correct principles of poetic art. If you can get hold of నరసింహపురాణం *(Narasimha Puranam)* of *Erra Pragada* (....) quote similar verses from him also. What are you doing now? Please convey my compliments to your revered father. I hope he is keeping excellent health.

Yours affectionately,
[signature]

***

53

To

The Editor,
The Hindu. 1st February, 1911.

An Undeciphered Inscription

Sir,

In a letter under the above heading published in your issue of the 26th inst., Mr. D.V. Prakasa Row[1] asks for information about a grant of the *Eastern Chalukya King Vishnu Vardhana V* (A.D. 843-844) published by Dr. Burgess and Pandit Natesa Sastri in Vol. IV of the Archaeological Survey of India . The inscription was published by Dr. Fleet in Vol. XIII of the Indian Antiquary. Impression of the plates will be found in the facing page 86. The donative part of the inscription is in Telugu of which Dr. Fleet could not obtain a translation for obvious reasons. What Dr. Fleet could make of it, will be found in his paper on *Eastern Chalukya* chronology (Indian Antiquary Vol. XX P.102). I intend dealing with that inscription in a series of articles in Telugu which I am contributing to the columns of the *Krishna Patrika*, Masula (Machilipatnam). The second article deals with the date of *Yuddhamalla* inscription at *Bezawada*, and I think that there can be little room for doubt as to its priority to *Ramayya Bhatta.*[2] I do not quite understand what Mr. Prakasa Row means by "a recognized Telugu language prior to *Ramayya Bhatta*". Does he mean "a Telugu literary dialect?" If so, certainly there was. The *Bezawada* inscription of *Yuddhamalla* furnishes forms which are not to be found in *Ramayya Bhatta*, and if we go further back to the *Chalukya* inscription which is puzzling Mr. Prakasa Rao, and similar but shorter records, we shall have to admit that like Canarese, Telugu had older literary dialects. The true significance of this fact does not lie in its bearing on academic discussions on

the position of the first poet whose work is extinct but in the light which it throws on the history of South Indian literary dialect and on the question of the formation of a popular literary dialectical Telugu.

Fort,

Vizianagaram,

January, 28.

***

To
The Editor,
The Hindu.

6-2-1911.

Dear Sir,

In my letter of the 29th ultimo published in your issue of the 1st instant, the word Nannayya Bhatta नन्नय भटट has been mis printed Ramayya Bhatta. I invite Mr. Prakasa Rao's attention to the following inscriptions in Mr. Butterworth's Nellore Inscriptions.

All these inscriptions, which are older than Nannayya, and are very important. They will help to understand the history of literary Telugu as elucidating.

Nellore Inscriptions II Vol.

Page	Place	S.No.
544	Kandukur	31,32
606	,,	67
609	,,	69
676	Kanigiri	25
896	Ongole	3
966	,,	39
967	,,	40
	III Vol	
1151	Podili	1
1152	,,	2
1201	,,	38

The reproduction of photographs in Mr. Butterworth's volumes are far from satisfactory and I hope that the Government Epigraphist will prepare careful estampages of these inscriptions and reproduce them in *Epigraphia Indica* with or without comment.

By passing, I may remark that Mr. Butterworth's volumes amply bear out Mr. Krishna Sastri's remarks on publications by amateurs. Not that I under-rate the usefulness of Nellore inscriptions, far from it, on the other hand, I think their value is far greater than what Mr. Butterworth assigns to them in his modest preface. They are invaluable as presenting specimens of written Telugu of thirteen centuries, and they have thrown a flood of light on the history of many South Indian dynasties. But in publications of the kind, one does not expect a high standard of accuracy and in basing important conclusions upon them one has to depend on the original records. Dr. Hultzsch had asked me to edit the *Malliyapundi* grant of *Ammaraja* in *Epigraphia Indica*[3]. As a guide to the inscriptions, the value of Mr. Butterworth's volumes cannot be over-rated.

I have not read the G.O. in which Mr. M.K.Narayana Swami Iyengar comments in your columns but I am afraid, his remarks about Messrs Venkayya[4] and Krishna Sastri are hardly fair. Amateurs may know more Telugu or Tamil than the professionals in the Department, but there is no denying the fact that publications under the editorship of scholars who have made epigraphy their life work, and have many years of experience behind them, maintain a higher level of accuracy than publications issued on the responsibility of an amateur.

The greatest of scholars have committed blunders and cannot help committing in a field of research where material is scanty for

correct interpretation on connected history, and much is for conjecture and tentative construction. The history of antiquarian research in India has been one of continual readjustment of knowledge in the light of new facts. It is just possible that Mr.Venkayya mistranslated some Tamil words of the last century. An Epigraphist is seriously handicapped in a province which is polylingual. Tamil and Telugu are blessed with ancient literary jargons, which whatever their literary and philological values, do not possess the human merit of general intelligibility. A scientific study of the Dravidian languages was inaugurated by European scholars, and the output by the native scholars is yet very small. Unfortunately these languages were considered to be outside the scope of the linguistic survey, and their study received a very superficial treatment. The generality of Telugu writers have no idea of the value of the study of local dialects, present and ancient. Unfortunately for Telugu, Mr. C.P. Brown was it's first and last worker. I know no one who knows Telugu. I hope the case is different with Tamil.

It is within my experience that both Mr. Venkayya and Krishna Sastri sought the help of Telugu scholars when they needed it and they were always ready to receive suggestions in matters connected with Epigraphy. I cannot conceive how the charge of mistranslation of some vernacular words can be brought up against them as damaging their character as experts. Few higher qualities go to make an expert than carrying a lexicon on one's head. It was with memories moderately charged with vocabularies and rules of grammar, that European savants (under score by Gurajada. Eds.) have reared up the wonderful edifice of oriental research.

I am amused at amateur Narayana Swami Iyengar's estimate of the work of the Dept. Indian Epigraphy owes a deep debt to Dr.

Hultzsch and his Chief Assistants. They brought into the Dept. scientific methods and a high ideal of accuracy. Any one who knows anything of South Indian antiquities knows this. Spending the summer months on the Hills, I have watched year after year, the work of successive Chiefs and Assistants in the Epigraphist's Office at Ootacamund. No office works harder with greater zeal. An intelligent scholar, which Mr. Narayana Swami Iyengar, no doubt should try to realise what taxing brain work and what labour an annual report or a single number of the *Epigraphia Indica*. Possibly the Tamil of the inscriptions is easy. The case is different with Telugu. Yet, I am surprised at the comparative ease with which both Messrs Venkayya and Krishnasastri decipher and interpret. A case in point is the *Yuddhamalla* inscription of Bezawada. Some years back four eminent Telugu scholars (that is as present day scholarship goes) were at it for several months. But it was reserved to Mr. Krishna Sastri to discover that the inscription was in metre and that a portion of it had to be read from bottom up.

Mr. Narayana Swami Iyengar has quoted Mr. Marshall. His remarks do not apply at all to this province after Mr.Venkayya began to issue his elaborate and interesting annual reports, which mark an epoch in South Indian antiquarian research. In what sense the records of the Epigraphist's office can be said to be hidden behind a board I fail to see. Any <u>bonafide</u> (under score by Gurajada) amateur can easily obtain permission to inspect them. I must confess that I do not see any meaning in Mr. Marshall's remarks about finality.

The educated public take so little interest in the Department that Government is not likely to employ a large establishment and to undertake costly publication. But, I believe that the requirements of amateurs will be served and public interest aroused, if duplicate

copies and careful transcripts of inscriptions copied, one deposited in the Madras Museum. Considering the paucity of such amateurs in the country it is a pity that the few workers are unable to work in harmony. Taking it for granted that Mr. Krishna Sastri's remarks on amateurs were objectionable their reputation does not, I think (it) requires the underestimation of distinguished scholars like Messrs. Venkayya and Krishnasastri or the workers of the Department.

***

55

Admiralty House,
Mylapore, Madras,
3-4-1911.

My dear Munisubrahmanyam,

I was glad to receive your letter. I thank you for all the kind things you have said of me. Even old chaps like me need a little encouragement and it comes from no quarter more agreeable than from a loving young friend like you. My cause is the people's cause[5]. I have cultured opinion at my back. I do not mind if those who are incapable of understanding the subject array themselves against me. Their conversion can do no good to the language. They are so hopelessly wedded to the old, highly artificial literary dialect that I can never expect them to write well in the new. Even in the old literary dialect good writers are few. I want young men like you to create a tradition of good writing in the polite spoken language. I am sorry to know that Cocanada[6] is still against me. My policy in (the) controversy is to give a long tether to my opponents so that they may stray far. I am replying to one critic, I am attacking another on collateral subjects. I think they have learnt to respect me. Even now (Kasibhotla) Brahmayya shows me much courtesy. The leaders of the Madras Telugu factions come to see me. No one is anxious to cross swords with me. I am quite satisfied with the progress of the movement.

Some of them use dialect consciously to write the old literary dialect and lapse into the modern dialect. I wish your brother's success in the examination. Please convey my *namaskarams* to your revered father. I can easily realise (...).

If you pass the second grade, set up practice. Do not enter govt. service unless you have a godfather. The process of promotion is painfully slow and the subordinate Revenue service grinds all spirit and romance out of a nature like yours.

I see no reason why your enthusiasm for letters should wane. Write in the polite spoken dialect taking pains about your sentences. You will soon develop into a good writer, if not a great writer.

In the new year number of ఆంధ్రపత్రిక *(Andhrapatrika)* you will find from my pen, part of the story of కళాపూర్ణోదయం *(Kalapurnodayam)* in the author's style. Can you send me a copy of పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుని శకుంతలా పరిణయం *(Pillamarri Pina Veerabhadruni Sakuntala Parinayam)*

Yours very affectionately,

Gurajada

***

56

Kasinadhuni Nageswara Rao

1876-1938

A renowned editor and publisher and, in a way, one of the pioneers of Telugu journalism. Kasinadhuni Nageswara Rao was the founder of *Andhra Patrika,* a Telugu daily that gained enviable reputation and popularity for nearly eight decades in *Andhradesa.* He started *Andhrapatrika* as a Telugu weekly from Bombay in 1908 and shifted to Madras in 1914 to convert it into a Daily. It was acclaimed as the first successful daily newspaper in Telugu. Nageswara Rao was known for his munificence with his unstinted charities for every worthy cause. He was a source of inspiration for the political movement that agitated for the formation of separate Andhra State in 1920s.

***

The *"Andhra Patrika"* An Anglo-Telugu
Illustrated Weekly,
published every Wednesday.
Office: Nidumolu, Krishna Dist.,
27-4-1911.

Dear Sir,

Many thanks for your very kind letter of the 16th instant which was sent to me from Bombay to this place. Owing to my ill - health I came to this place for rest and change and may remain here for one month more.

I owe you an apology for not publishing the selections and the verses on the Maharaja. An article on the life of Maharaja was published and so the verses were left off. The selections from *Kalapoornodaya* were left off as a copy of the book could be found in the hands of those conversant with the Telugu language.

I am very sorry that the volume has become a bulky one. I attribute this defect to the contributors. You will find by perusing the articles that, with a few exceptions, all the articles are lengthy.

I am bound to bring out the volume by a certain date and the contributions good, bad, indifferent reach me slowly. Without even an attempt at selection I am obliged to give to the printer articles as they reach me. If the contributors take care to send short articles in time the volume can be lessened in bulk. This will save me money and trouble. Kindly suggest me new ideas for the next number.

Language is a living force and it is bound to reform itself with the advances made by the community. You must try to convene a gathering of people interested in the progress of the Telugu language and discuss the mode of operations. I am afraid there are not many who have carefully thought out the problem like you. I am not well-versed in Telugu and my Telugu is very poor. I know Sanskrit a little and hence more Sanskrit words are to be found in my articles. I read sometimes Emerson and the jerky sentences are imitated from him. Thanking you for your kindness and your promise of reviewing the number in the Madras papers.

Yours sincerely,

K. Nageswara Rao

P.S. : I have a mind to publish some useful booklets size demy 1/2 of 24 pages matter to be sold at one *anna* each. If the booklet comes to 12 pages it shall be sold for half-an *anna*, and if of 48 pages 2 *annas*. No booklet should contain more than 48 pages. Will you mind to be good enough to write one booklet on any useful and interesting subject that you are interested in. I shall be much obliged to you to give any suggestions regarding this scheme of mine.

K.S. Rao

57

B. Seshagiri Rao

(1884-1941)

A very enterprising person Seshagiri Rao claimed his close association with Gurajada on several occasions. His unstinted support to the cause of spoken dialect movement was appreciated very much by the leaders. As a student of Maharaja College, Vizianagaram he was very near to Gurajada. Later he became a Lecturer in the same College. He was appointed Research Officer of Dravidian Languages in the Madras University on the recommendation of Gurajada. He was also a member of The Composition Committee in 1911. He established a Telugu University by name *"Bharati Teertha Peetham'"* in Vizianagaram in 1923 and awarded 'degrees' to research scholars. His book "Studies in Indian Jainism" is hailed as the first of its kind in Jainism.

***

Dear Mr. Seshagiri Rao,

The copy of my letter to Ramanujachariar which I sent you tells you all that I have to tell you of my activities here. My health is not very satisfactory. It never was. I agree with you about the magazine (...) a book of tale, and brief verse. That is Mr. N. Subbarao's[7] idea. Your heavy things may go into separate pamphlets and other magazines. In reorganising the Association you are doing the right thing.

About the initial vowel and semi-vowels, I do not expect the desperate attitude which you have assumed. You are welcome to wreck the cause which you have at heart by a determination to have your own way. People are attacking us strongly in divergence (...) in practice. Local records, inscriptions, Prabhakara Sastri[8], Venkata Subbaiah (...) any blessed writer uses (*vu in Telugulo*) . It is enough if you use it in places where the semi-vowels pronounced (...) are in twice in a whole book. How is the school boy to write? According to your school, you are at one extreme; (Veturi) Prabhakara Sastry and Veeresalingam at the other extreme. Me in the middle? Very well. Do what you please. You think I am

offended. Why should I be offended? If you are not careful to save your cause from a severe and well-merited attack, I naturally show anxiety. You can very well imagine that it is not egotism which prompts to push my point. God knows that I have learnt to change my views on Modern Telugu more than once. Your argument about separation of words does not appeal to me. That may hold good when you write for foreigners or for children, though to children combinations which they hear frequently are simpler than component parts. When writing prose works for adults, you have no right to do so. You must record spoken *Sandhi* of prose as approximately as possible. The analogy of Prakrit makes me laugh. I fail to see its relevancy. For at least four generations (of) Telugu people have written the same vowel to bring back the symbolism (?) of Prakrit which few Pandits read. Do what you please.

Yours Sincerely,

***

58

Fort,
Vizianagaram,
2-8-1911.

Dear Munisubrahmanyam Pantulu,

I have written to Venkatachalam Pantulu[9]. I could not answer your letter at once on account of the illness of my mother[10] and of my cousin Venkateswarlu and pressure of work under the new system of management. I am sorry for your financial difficulties. I hope you will succeed as a lawyer and that your financial difficulties will vanish. If you have self-confidence, you are sure to succeed. Intelligence and industry you possess in no small degree.

I do not think that లవణరాజుకల (Lavanaraju Kala) is more musical than my previous efforts (poems). People get accustomed to the new style. That is all. There are few people of letters among us and public opinion is worth nothing. I value the opinion of cultured persons like you. My *namaskarams* to (your) father.

Yours affectionately,

Gurazada

***

59

P. Raghavendra Rao

Dewan of Mysore State

***

Mysore,

29-10-1911.

My dear Apparao,

Thank you for your kind lines of the 4th inst. which reached me six days later on my return here from Delhi, where I had been on a visit of inspection. Our Government have honoured me by making me the sole officer incharge of all arrangements at our Delhi campus - this time - Hence it . I went to Calcutta from Delhi and returned by the East Coast route via Madras and as such passed throw Vizianagaram last Tuesday (24th) afternoon. Had I known that you were there, I would have wired previously and asked you to give the pleasure of a meet at the Railway Station, but it was alas! otherwise. I do not know if you will be going to Delhi in December next and in case you are, will you kindly let me know your address there? I shall try to see if I cannot give you a look up there at least.

I think it will be alright about the book. I shall also ask our Librarian to hold by till December next as desired by you and have no doubt that he will be agreeable of it.

With all kind regards,

Yours Sincerely,

P. Raghavendra Rao

***

60

Admiralty House,
Mylapore,
22nd Nov., 1911.

Dear Friend (?),

I received your note of yesterday just now. It is rather awkward to blow ones own trumpet. The University members of the Syndicate know me very well. But why should any body write an account (...).

(...) who happens to be a pandit in a College or High School conceives that he is necessarily a prose writer or a poet, because he happens to be a pandit and (...) his creed celebrates on the unfortunate world. In obedience to your wishes I have, however, (...). I consider my best claim is that I was a Lecturer in the Maharajah's College, Vizianagaram (....).

(See particularly the report for 1909-10)

Yours Sincerely,

Memo

1. More than twenty five years back, I started and edited a Telugu fortnightly at Vizianagaram by name *'Prakasika'*[11].
2. Telugu plays :

   Kanyasulkam & *Bilhaniyam*[12] (appearing serially in the annual number of *Andhrapatrika*).
3. Poems :

   1. *Songs of the Blue Hills*.
   2. *The Dream of King Lavana*[13]- *Andhra Bharati*

3. *Kasulu*[14] - *Andhra Bharati*

4. Prose tales contributed to *Andhra Bharathi*, a monthly magazine at Masulipatnam.

5. Essays: language, history and literary criticism contributed to the *Andhrapatrika*, *Krishnapatrika*[15], *Kesari*, *Sasikala*, *Andhraprakasika*[16] and other papers. A series of articles on the origins of Telugu poetry in the *Krishnapatrika*.

***

61

The Bangiya Sahitya Parishad Mandir

243-1, Upper Circular Road, Calcutta

Bangiya Sahitya Parishad was founded in 1893 in Calcutta with the aim of lifting Bengali language and literature to the pinnacle of perfection and glory. Its prime objective was not only to retain the popularity of Bengali in the face of the Western influence imported by the colonizer British, and also to place it on the elevation of improvement. The main pillars behind the establishment of the Parishad were L. Leonard and Kshetrapal Chakrawarti. Ramesh Chandra Dut, the renowned Bengali writer and economic historian was elected as the first President in 1894.

***

23rd Jan., 1912.

My dear Sir,

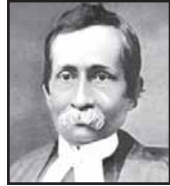
We have arranged a small party to meet you and Y. Narayana Murthy this afternoon at 5.30 P.M. I hope you will kindly find it convenient to pay a visit to the Parishad at the appointed time.

Yours most truly
Hemchandra Das Gupta,[17]
Assistant Secretary

***

62

Gooroodas Benerjee

An educationist and nationalist, was born on January 26, 1844 at Narikeldanga, in the suburb of Calcutta. Gurudas Benerjee took his M.A. Degree in 1865 and was appointed Lecturer in the Presidency College, Calcutta. In the following year he obtained BL degree and subsequently a degree of Doctor of Law. Later he was appointed Judge in Calcutta High Court. He was honoured with knighthood. Sir Banerjee throughout his life took deep interest in educational matters. He was appointed the Fellow of the Calcutta University in 1879 and had been twice its Vice-Chancellor. The Calcutta University has owed many a reform to his initiative and persistence.

***

Narikeldanga,
Calcutta,
24th January, 1912.

My Dear Sir,

I have received your letter of the 26th instant and the copy of your book entitled *'Kanyasulkam'* which you have kindly presented to me.

I have read with pleasure and with it your learned English preface of the work, and regret very much that my ignorance of Telugu prevents me from deriving the pleasure and the profit which the (....) for every reader of it.

I am glad to find that your powerful pen is directed against which Manu condemns in the following well known couplet.

न कन्यया៖ पिता विद्वान् ग्रृह्णीयात शुल्कमण्वपि ।
ग्रृह्णं शुल्कं हि लोभेन स्यान्नरो पत्य विक्रयी ।।[18]

I have much pleasure in sending you herewith a copy of my little book on education.

Yours Sincerely,
Gooroo Das Benerjee

63

Thompson

Member of the Madras University Senate. He was the Convener of the Committee for Intermediate Telugu Composition and Translation.

***

Warden's Lodge,
Chepauk, Madras,
20-2-1912.

Dear Sir,

I am much obliged for the copy of your comedy which you have been kind enough to send me. I wish I could read it.

I have had to follow officially to some extent the controversy between the reformers and conservatives (...) in Telugu standard, the speech of refined and educated people (...) a right lines.

Yours sincerely,

Thompson

***

Maharani Lalithakumari Devi

Maharani Lalitha Kumari Devi wife of Vijaya Rama Gajapathi was a highly sophisticated and cultured lady who played host to Gandhiji, Ravindranath Tagore and many other National leaders. Gurajada was her personal secretary. Gurajada had paternal love and affection for her and indeed she reciprocated it by taking personal care on his health and welfare. She extended considerable help to Gurajada in construction of a new house which was named 'Lalith.' She implemented water supply scheme in Vizianagaram at a cost of two lakhs. She virtually ruled the Zamindari with a kind heart and benevolence.

***

The Fort,
21st Feb., 1912.

My dear old Appa Rao,

It is really nice to hear from you daily, and to know about you. I miss you very much. I have wired you this morning saying you must telegraph to Maharaja about Narayana Murthy. Maharaja has been in Cany all these days, but is expected today. You will, I am sure, write to father and tell him all about the Appeal. I am anxious to learn about your health in your wires to me. You do not mention a word. So I thought you are well. I am not with you to see to your comforts. No more, I will close.

Your well wisher,
Lalitha Kumari

***

65

Bombay,

5-3-1912.

Dear friend,

Many thanks for your kind letter of the 2nd instant and the interesting contribution sent by book-post. The whole article will be published in the next week's issue i.e. on the 13th March. I further thank you for your promise of sending a series of articles to the paper which shall be gladly published in the paper.

I shall thank you to give the following few lines for your consideration. You are a great scholar and brilliant writer and as such you may think me presuming writers for the request I make in this letter.

I agree with you that the style to be adopted in the Telugu writings should be popular in preference to the classical, though I am a great sinner in that respect. Unfortunately my poor Telugu and scanty knowledge of Sanskrit are responsible for my illogical situation. Another drawback to be found in the language itself owing to the poverty of the language in the scientific and technical terms which can be easily coined from the Sanskrit roots and words. This state of affairs is responsible for the introduction of a large number of Sanskrit vocabulary into Telugu literature at the present time. I believe, the writers "for the sake of pedantry" do not willfully introduce high sounding words into their writings. Other writers there are who are generally disposed to put into their own books the words and sentiments found in the classical authors in a new garb. On the whole I am inclined to be true that no writer does wish to introduce *Grandhika Bhasha* (classical language) for the sake of introducing it into his writings. This is the natural result of our present culture rather absence of culture.

This position of those who advocate the use of *Grandhika Bhasha* may not be just but you confront it at every turn. Our old authors used that language and our present authors are using that language in their writings.

The position of those who advocate popular language must be identical to the one taken by those who advocate the use of classical style. There should not be any clash of interests between the two classes of writers. Both of them wish to serve the language in the light of their ideals. But any attempted style of the *Grandhika Bhasha* cannot be the end and aim of the writers. They may put their thought into the form that naturally appeals to their instincts but no good purpose is served by going out of the way to select popular words for the sake of those words on sentimental grounds. I request you to write in the *Gramya Bhasha*, (spoken dialect) as you call it, but please do not make a special attempt to put your thoughts in that style on theoretical grounds only. All great authors try to express their ideas in clear and simple language without any attempt. In your writings in some places an idea comes to the reader that a special attempt is made by you to use the spoken language. I think by avoiding that partiality for the spoken language and writing in your flowing style you will be doing justice by yourself and service to the language.

Hoping to be excused for this uncalled for opinion.

Yours sincerely,
K. Nageswara Rao

***

66

Mysore,
18-3-1912.

My dear Apparao,

I have your reply of the 12th inst. as also the book packet referred to in it and thank you very much for this prompt response to the request made in my letter of the 11th inst. The books arrived here safely yesterday and I had them returned also to the library this morning. I am very sorry if my pre-emptory telegram put you to any inconvenience, but I really could not help it and you will also not mind it, I hope. Our Palace Controller Mr. B. Rama krishna Rao is a Telugu man and very keen on Telugu literature, history and matters antiquarian generally. He and you are kindred spirits. I think, and it seems to me, that I cannot do better than to attempt to bring you two together by interchange of letters, to begin with. I have spoken to him about you and he says he will be delighted to hear from you and to do what he can for you. He is a good friend of mine and a most charming person altogether. So would you write to him yourself next about any matter which has common interest for you both? He will be delighted to respond, I am sure. Address him please as follows : B. Ramakrishna Rao, Esq., Palace Controller, Mysore. I have given him your address, so it will be all right. Hope you are there fit and well. If Dr. Mangayya[19] is still there kindly remember me to him. With all kind regards.

Yours sincerely,

P. Raghavendra Rao

P.S. : Don't you think it is time you followed my worthy example and dropped me very formal "Mr."?

67

Sarada Charan Mitra

Scholar and author in Bengali. He was the President of Bangiya Sahitya Parishad.

***

85, Grey Street,
Calcutta,
15-4-1912.

Dear Mr. Appa Rao,

Many thanks for yours (your letter) of the 1st April and your Telugu song on the Coronation Durbar printed in the (Devanagari) character[20]. Notwithstanding dissimilarity of the Telugu and the Northern Indian languages, I find that if Devanagari be used in printing Telugu, the dissimilarity would appear to be much less than if different scripts were used. I find from your translation that many of the words are Sanskrit and we can easily understand them. I have kept your book as one of importance and shall see that it is published in the next number of the Devnagar.

There can be no doubt that India, if it is to be united, ought to have a common script and a common literary language. I shall try to find a volume of the National Magazine which contains an article on Teakchand but it is so difficult to get the book. I have some of the volumes and I have asked my son, who looks after the Library, to trace it.

The members of the Sahitya Parishad, as such are averse to write in any other language except Bengali. I am an exception notwithstanding that I am the President. However, I shall try to induce some of my friends to write an essay on the modern literary Bengali dialect. With best regards.

Yours Sincerely,
Sarada Charan Mitra

Private

From

Suryanarayana (?)

Secunderabad,

16-9-1912.

My dear Bavagaru,

Many thanks for your kind letter which reached me last night. What you say is quite true and I quite agree that if we co-operate our way will be quite smooth.

To come to the point - I am not at all anxious for compromising the pending litigation. Let it be over for the present. We may think of it later on. For the present let us think of the loan question. When I was negotiating a loan on jewels for Messrs. Tawkers, Mr.Gopinath requested Mr. Narathan Seth to sound my capitalist whether he would also advance 14 or 15 lakhs to the Maharajah's jewels and Mr. Narathan Seth actually showed some telegrams purporting to have been given by Her Highness to the Baronet Cowasjee Jakayan asking him to come over to Madras with his solicitor to examine the jewels and give the loan before 29th of last month.

Thereupon the Baronet wired to the Maharanee (in giving) whether she would agree to his terms. No reply. Thereupon Mr. (...) Tawker who was then in Secunderabad wired to me to come here urgently and then explained that no jewels would be pawned, but only the trustees would sign and take the loan. I wrote to you then about this matter.

Mr. Cowasjee Jakayan Baronet has sold Govt. Stocks to the extent of 25 lakhs for some other business which fell through and he has got that amount in Current Deposits in the Bombay Bank lying as a dead stock, and he is thinking to invest it in a safe place or to buy again Stock notes. So he has been wiring again and again to the Maharani and to me and I was requesting him to keep the money for us till the 25th of this month promising to get him some definite terms or some definite information at least by 18th instant, and I am very grateful that your letter has come in time. Mr. Gokuldas Partha a respectable and wealthy gentleman, is the Baronet's Chief Advisor and his wires to me herewith sent show how anxious he is for my return to Bombay with definite news.

So the money (25 lakhs) is ready and the capitalist is very anxious to lend it to the Maharajah as I have given very very flattering accounts of Vizianagaram and its rulers.

The Baronet may be induced to lend the money to the Maharajah (i.e. 25 lakhs) at $7\frac{1}{2}$ or 8 p.c. or $8\frac{1}{2}$ p.c. payable half yearly for a period of four or five years almost. It is better to take the loan in the (name?) Maharajah himself or the civilian officer and then to create a trust-deed safeguarding the future interest of the minor. It is not advisable (...) to try for the loan after the trust is created (...) it has already been accepted but acting through the trustees. Any how I am ready to pursue the matter. My heartiest co-operation (...) on the money by the end of the month.

Lastly, the middlemen won't work for nothing. They expect some good remuneration. In the case of a loan on jewels Messrs. Tawkers agreed to pay 7 p.c. of interest and 2 p.c. commission. Note the letter of Mr. Partha enclosed. Now the Vizianagaram loan is a loan on personal security. So the interest will naturally be one percent higher and the commission also likewise. The commission and interest together will be felt rather heavy in the 1st year but for the succeeding four years the borrower will have the benefit.

You must also remember that the negotiation is not the (...) and my (opinion?) on his affairs. They are strangers, care for nothing except money especially when the Maharajah is the borrower. The usual rate is 5 p.c. but I can manage it with 3 p.c. out of which only one percent or even less remains to me.

This is a true and correct statement of facts. You can test its truth by the letters and wires enclosed which please return with your reply. Whether these terms are fair or unfair you must judge and reply.

Now regarding the repayment of the loan, the capitalist wants strong assurance that the yearly instalments will be regularly paid. You know fully well that there has been not one instance where so much money was borrowed on personal security in our Presidency. As this is actually (?) personal security loan to induce the capitalist to readily lend the money, can you manage to get him the lease or *Ijara* or *mustaguri* of four or five *Tannahs* yielding enough to pay the yearly interest and instalments of the principle? Is this possible to do so between ourselves, secondly can you see that any (...) often chased Estates Bengal Press & Madras Press. He deposited with the capitalist as security for the loan to which case, the stamp will be at the rate of Rs. 9/- per Rs. 10,000/- at any rate. If you can bring the Maharajah and the Collector to Madras the necessary papers may be executed in a day and the loan taken at once. Bitter in Bombay if the capitalist wishes so far the matter could be kept quite private in Madras or Bombay. It is not safe to invite The Capitalist to Vizianagaram for some folks malcontents may write unanimous letters to the capitalist and spoil the affair.

Please consider well all these aspects in the matter and come to me to Bombay - Sardar juba (under score by the author. Eds.) near Crawford market, when I will put up whether you approve of the terms offered by the capitalist– if not wire when and how you want to arrange.

Give two telegrams - one about the loan on the lines on which you require it, the second about the commission I expect thereby Wednesday evening or latest Thursday morning. If you put the matter in motion and correspondence, I can induce the Baronet to wait a bit, else he will utilize the money otherwise. Please reply by wire to Bombay.[21]

Yours sincerely,

Suryanarayana

***

69

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

(1838-1950)

మహా పండితపరిశోధకులు, విమర్శకులు, యోగవేత్త. ముప్పై సంవత్సరాలు మద్రాసు ప్రభుత్వ ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారంలో పరిశోధకులుగా పనిచేశారు. తిరుపతి శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రాచ్య పరిశోధనా సంస్థలో పరిశోధించి తాళ్లపాక కవుల కృతులను వెలుగులోకి తెచ్చిన మహనీయులు, బహుగ్రంథకర్త.

***

లైబ్రరీ (G.O.M.L.)
24-10-1912.

నమస్కారములు, ఉభయకుశలోపరి,

నిన్న నార్తరన్ సర్కారు ప్రోగ్రెసివు యూనియన్ మీటింగు జరిగినది. మీ కన్యాశుల్కంలోని గిరీశంను గూర్చిన కొంతభాగం ఆడినారు. పొట్టచెక్కలగునట్లు నవ్వనివారు లేరు. అద్భుతముగా నున్నది. నేను పద్యములు వ్రాసితిని. శ్రీ (న్యాపతి) సుబ్బారావు పంతులు గారచ్చు వేయించినారు. చాలామంది సంతోషించినారు. నేడు గ్రామ్యం గూర్చి వీరేశలింగంగారి యాజమాన్యమున పచ్చయప్ప కాలేజీలో మీటింగు-ఇవి విశేషములు. తప్పక వెంటనే తెలుగు రాయలు శాసనము, సింహాద్రి మీది, యింకా రెడ్ల శాసనములు, నా ప్రతాపరుద్రుని శాసనము, మల్కాపురావుది దశకుమార చరిత్రము, ముఖ్యముగా ప్రసంగరత్నావళి పంపగోరుచున్నాను. ఎదురు చూచుచున్నాను. జవాబు వ్రాయింపుడు. దొరకునేని వెదురువిత్తులు పంపవేడెదను. కన్యాశుల్కపు కూర్పును నిన్న మెచ్చుకోనివారు లేరు. వీరేశలింగముగారు, రెం.సు. గారు (రెంటాల సుబ్బారావు), న్యా.సు. గారు (న్యాపతి సుబ్బారావు) మొదలగువారు మిగుల పరితోషపడిరి. మీ యొద్దినుండి పుస్తకముల రాక కెదురుచూచుచున్నాడను. చిత్తగింపుడు.

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

***

70

Vedam Venkataraya Sastri

(1853-1929)

A doyen of classical literature, Vedam Venkataraya Sastri was a great scholar in Telugu and Sanskrit and an eminent play wright. His plays including *Prataparudriyam* (1897), *Bobbiliyuddham* (1916) are hailed as all-time classics. He was an able commentator of Telugu classics. His commentaries on Sri Krishna Devaraya's *Aamuktamalyada*, Srinadha's *Sringara Naishadham* are of high literary standards. He was the leader of the classical dialect movement and an arch rival of Telugu language reform. His book entitled *"Gramya Bhasha Prayoga Nibandhanam"* (1901) is a scathing criticism on spoken Telugu dialect.

Though Gurajada and Vedam were the leaders of two warring groups both were good friends. As Examiners of B.A. and M.A. degrees of the Madras University, both worked in tandem. The exchange of letters between them shows their mutual respect and regard. Even when they differed on many literary issues including the spoken dialect movement, they never harboured any ill-feelings against one other. Especially the letters of Gurajada to Vedam are exemplary pieces of goodwill, respect for and recognition of the greatness of a powerful opponent.

In the Preface to *Kanyasulkam*, Gurajada says that, "The credit of deliberately introducing the vernacular into Telugu drama in keeping with Sanskrit tradition belongs to my friend V. Venkataraya Sastri whose *Prataparudriyam* owes not a little of its charm to dialogue in the dialects."

Venkataraya Sastri worked as Sanskrit pandit in Madras Christian College since 1886 and served in the Text-book Committee of the Madras University for some time. He was the first recipient of the title *Kalaprapoorna* awarded by the Andhra University in 1929.

To
Vedam Venkataraya Sastry

Fort,
Vizianagaram,
30-4-1912.

Dear friend,

Many thanks for your kind note of the 19th instant. I am sorry to learn that you resigned as the Secretary of the T.A (Translation Group A). I am glad to learn that your health has improved.

I shall feel obliged if you can furnish me a brief note on the admissibility of విసంధి *(Visandhi)* and laws which do or should govern it.

With kind regards,
I remain,
Yours sincerely,

***

71

Tallapragada Suryanarayana Rao

Lawyer at Rajahmundry. Founder of *Andhra Geervana Vidya Peetham,* (Sanskrit College) at Kovvur.

***

Tanuku,
18-5-1912.

Dear Sir,

Your kind letter to hand. Sorry my letter was also posted late. I have chided my clerks for it.

I do not think, that our deputation business can be finished in July. Mr. Ramachandra Rao is engaged otherwise. Without him I do not think we can go.

Meanwhile, I shall take an opportunity to discuss the question raised by you. I think there are misunderstandings among each other. There is no use of our discussing these questions through letters. We have to discuss them face to face or come to a cartain opinion.

Take for instance the article published in *'Madras Mail'*. The above article was written on wrong proofs. He has not understood the object of the meeting of the Academy or the object of members and pundits (and) the question of erotic poetry. It will be that way or the English papers are going on. If real good is to come out for the improvement of language free and fair (...) be held open discussions must be with fare mind without taking for success or defeat.

I have today sent to you a set of my writings which will show to you how far I have achieved your objects without even the sacrifice of grammar. You will do well to read my ఆర్థిక చరిత్ర, (Arthika Charitra), రాధారాణి, (Radha Rani), మాధవ కంకణము, (Madhava Kankanamu),

చంద్రశబరి (Chandra Sabari). I have my *Satakam* now in print. I will send you as soon as it is out.

I have introduced విసంధి *(Visandhi)* freely. This will be seen in use frequently in my *Satakam*. I think the reform you advocate may be done with more advantage by colloquial written books by leaving them to the public instead of thrusting them upon the public through the medium of Govt. This is what is not liked. Write in my next.

Yours sincerely,

T. Suryanarayana Rao

***

72

To 2nd June, 1912.

Vedam Venkataraya Sastry

Dear and respected friend,

I was very much gratified when you told me at the Madras conference[22] that you went with me a long way, though you differed with me on some points. Though there may be difference of opinion on the practical solution of prose diction, it would be impossible for us to differ on questions of authority. We go to the same original sources. That is why I admire you. You generally exhaust any subject which you discuss. But I cannot say the same thing of pandits generally. Judgements are, in their case, a matter purely of sentiment, and they do not take the trouble to examine the genuine Sanskrit tradition. I was amused to read in దేశమాత (...s paper) *(Desamatha)*[23] a sentence whose meaning I put (which I translated) into English.

"One or two persons advocated the use of గ్రామ్య *(Gramya)* in dramas, but pandits have condemned the practice." Where are the Pandits? I should like to see them. Of the other persons who assembled at Pachaayappa's (college), I wonder how many deserve that name.

It appears you spoke at length at the Nidadavole Conference[24]. I am anxious to learn what you said, at least your chief arguments and general conclusions. Unfortunately your speeches are not reported in the Madras papers. Only ఆంధ్రప్రకాశిక *(Andhra Prakasika)* gave a report of the meeting at which you spoke of సంధి *(Sandhi)*, in one or two sentences in which your views were given, were written in a Telugu which I did not understand. I shall feel obliged if you publish your Nidadavolu speech in some Telugu weekly- at

least the gist of it. I value your opinions highly. Sir, please take some trouble for my sake and the sake of Telugu and write to me briefly what your views are, how far we concur, and where we differ.

Yours very sincerely,

P.S:

Dear and respected friend,

This is in continuation of my letter of this morning.

Which prose works and poems of the present day do you offer as standard? May we take your కథాసరిత్సాగరము *(Kathasarit Sagaram)* as a standard for prose, and your dramatic works for poetry, say *Usha*?

How far have you deviated from the rules and precedents of the language of the older poets? What is your test of correctness? Do you think it possible, I mean, is it a practical measure to secure a fairly common standard of correctness among prose writers? What is your opinion of these solutions of Mr. Veeresalingam Pantulu of a prose diction for Telugu? Do his followers follow any intelligible, fairly uniform standard? Granting that to scholars accustomed to literary forms, serious writing in the spoken dialect sounds undignified, does not the popular prose of the present-day- with Veeresalingam at its head, offend the sense of propriety of both the Pandit and Western Scholar?

Yours very sincerely,

***

73

Kotagiri,
Nilagiri,
3-6-1912.

My dear Appa Rao,

Very many thanks, indeed, for your long and very interesting and instructive letter. I can't presume to answer at such length, nor is there need, I think. I wish, chiefly, to say that I have written just now to Mr. Middlemast telling him that you wanted to call. I told him that the regiment[25] is growing from the stage of ridicules, to that of sympathetic reception. Unless you hear from him otherwise, he works from 6-30 a.m. to 2-00 p.m., so he told me, after that he goes out to golf. He is stopping at the Ooty Club. Perhaps the best thing would be to write and ask him to give a time, when you could be certain of meeting him.

I saw Mr. Young soon after I got your letter. He said he would write to you. I, yesterday morning, sent him over your letter to read. He is very keen, but tells me that most of the senior missionaries are averse to a change; religion of any kind or sect always (...).

I got back my article from PTS and sent it on to the Editor of the *Mail;* I wrote to him a long covering letter suggesting a series of articles of which yours would be the first. I told him that Academy[26] would capture the TBC[27]. Indeed, there was a danger that they had already done so. For some time past I have received no Telugu book. I fear that (Jayanti) Ramayya and (Vavilikolanu) Subbarao, both of them will damn everything that is at all reformed. They both are incapable of understanding whether a book is good or bad from an educational stand point. All that the reformers need to do is to adopt new books, if they want them, and get the DPI's permission; but even there they are sure to trap. Then DPI

will refer the books to the TBC Secretary who will refer them to those preponderate Ramayya and Subbarao (even though Ramayya has a better reputation because he took a couple of degrees, I think one in M.A. Hist. and another in the Language of Telugu (...) paper is among (....). These two will prevent their use if they can. I must insist, if I can, on Telugu books being sent to PTS and myself - especially books for elementary school arithmetics.

With very kind regards,
Yours very sincerely,
J.A. Yates

P.S. If Lawson Publisher (The Madras Mail) publishes my article please keep in dark that I wrote it. After all I have no authority in the matter, I only operate as an ardent sympathizer. The more I think of 'erotics' of Subba rao who wants them the more I laugh at his stupidity.

***

74

12th June ,1912.

To

Vedam Venkataraya Sastry

Dear friend,

Please accept my sincere thanks for your kind note of the 9th inst. I have the first edition of *Katha Sarit Sagaram* at home. Please order your publisher to send me a copy of the new edition, when it is out by VPP . I have not yet received the booklet which you promised to send as a specimen.

Your remarks about yourself show your modesty. None of us can altogether shake off the habits and sentiments of a life- time, but original thinkers like you who combine real scholarship with literary power are able to chalk out new paths to meet new conditions and to save the literature from stagnation. So I want to study your writings. Your poetry is quite in the fashion of grammar and diction of the old poets. In prose you have certainly deviated, but what I fail to understand is how you can make common cause with persons like Mr.Vavilikolanu Subba Rao[28] who takes on one hand an extreme position in prose and reflects a decadent taste in poetry and with writers of the Veeresalingam's School on the other hand from whom there is greater danger to the old literary dialect than from persons who advocate cultivation of spoken dialects. I think as a leader it is your duty to examine the merits and defects of the school of prose which is in greater vogue than the classical style that you advocate.

I await with interest your pamphlet on Gramyadesa Nirasanamu. I hope you have recovered from the fatigue of the journey to Nidadavolu.

Yours Very Sincerely,

P.S. I just now received your pamphlet. Please accept my best thanks for it. I wanted to read the best presentation of the opposite views. I shall try to meet your objections. We differ little on questions of authority. I am afraid, I did not make myself sufficiently intelligible at the conference[29]. You meet contentions in a shape in which I did not raise them.

I admire you for many things especially for the atmosphere of historical romance and literary patriotism with which you have developed the story of *Prataparudra*. Perhaps those times were as prosaic as ours, as all present is for a present generation, but you have succeeded in idealizing characters and institutions. Few so-called critics understand the merits of the drama. Telugu critics grovel in the mud of grammatical accuracy and the minutiae of artificial art. Admiring you as I do, I should loth to cross swords with you. But you have left us no alternative. Therefore I crave your permission, as *Pandavas* craved that of *Bhishma*. If I succeed in convincing you even to less than least extent, it can only be with your help.

With kind regards,
I remain,
Yours sincerely,

***

75

Kumbakonam,
5-7-1912.

My dear Mr. Appa Rao,

Many thanks for your long and most interesting letter. I am afraid this won't be an adequate reply, indeed. I don't think there is anything to reply, for you are giving me valuable information which don't want to and can't refuse. I agree with you altogether on the stupidity and ignorance of these people over matters - linguistic. I was very glad to hear about your interviews. I hope some good will come of them. I don't think it is possible to prepare a brochure before the Governor goes to Cocanada, but I hope that a deputation will explain matters to him at Vizag. If any one can, P.T.S or G.V.R. (Gidugu Venkata Ramamurty) can.

I am very busy just now and so have not had time to think of the question, but I hope before long to be back again. I send you a copy of a paper and this is the only one I have, I think. But keep it as long as you like. I should only like it back eventually.

Your letter and mine seem to have crossed. You must have got back the letter you wrongly addressed to me. I am very glad to hear that Mr. Srinivasa Iyengar[30] is our supporter. I know him by name so well.

I must stop now. With very kind regards,

Yours Sincerely,
J.A.Yates

***

76

Gummuluri Venkata Ranga Rao

Prominent citizen of Madras actively associated with social literary and cultural activities. He was the Chairman of Board of Studies of Telugu, Madras University, the secretary to the Madras Land holders Association and a great patron of arts.

He played a prominent role in the controversy of Muddupalani's *"Radhika Santwanam"* in 1911. He vehemently opposed prohibition of Telugu classics including *Radhika Santwanam* on the plea that the books contain profane descriptions. He sent a report to Sir Arthor Lawly, the Governor of Madras stating that the "works were classics and were written by poets who lived one or two centuries ago or are translation of old Sanskrit works" and that other editions of them are now extinct".

***

Triplicane,
9-7-1912.

My dear Mr. Appa Rao,

Your letter of 30th June to hand. Glad to learn you had an opportunity of meeting Sir T.A. Atkinson and explain to him our position in regard to *Sringara*[31].

I am sorry Mr. Venkateswarlu has not yet sent you Brown's Telugu - English Dictionary. I sent for him and told him in person, as soon as I came down here, to send it on to you. I am just reminding him about it.

Have you received any letter from the Principal of the Alipore College, Calcutta regarding the glossary of botanical and scientific words in Bengali? If not, please, remind him. I don't require answer papers. I only want you to preserve them until we hear further on

the subject from the Registrar. I do not quite understand why this communication was not sent to us. More about this by and by? Trusting this will find you in good health.

Yours sincerely,
G. Venkataranga Rao

***

77

Hemachandra Das Gupta

Secretary, Bangiya Sahitya Parishad Mandir

Calcutta

***

Calcutta,
27th July, 1912.

Dear Mr. Rao,

Many thanks for your letter to Mr. Trivedi from Ootacamund. Mr. Trivedi was seriously ill when your letter reached him, and as a matter of fact , he is still very ill though a little better. He has been suffering from serious frustration possibly due to excessive brain work and has been advised to take complete rest for a long time. Pen and paper are practically forbidden for him, and hence I am replying to your letter on his behalf.

I have not got any official issue containing the vernacular equivalent of scientific technical terms, but several such lists appeared in our quarterly journal from time to time and a few more are still in the course of publication. One of them which will be published very soon is a glossary of chemical terms with their equivalents chiefly compiled from old Sanskrit works by Dr. P.C. Ray Ph.D., It is in contemplation to bring out a separate issue containing all the lists that have already been published along with lists of these terms which have not been published in our quarterly journal but for the coinage of which expert help has already been sought and offered. The complete list might come out in two or three years time.

Our annual meeting comes off tomorrow and I hope to send you by Monday a complete set of all the available publications bearing on the subject. In some of these publications I hope you will come across the principles that have been followed in compiling the list. In this connection if you kindly excuse me, a personal reference I would like to draw your attention, to initials written by me and published in the (...).

Yours sincerely,
Hemachandra Das Gupta

***

78

Mark Hunter

Professor in English in the Madras Christian College, who was appointed subsequently Principal, Govt. Arts College, Rajahmundry on April 23rd, 1903. He was a member of Madras University Senate.

(For more details see the letter of E. W. Middlemast dt. 16th May, 1913)

***

Sainton,
San Thome, Madras,
30-10-1912.

My Dear Mr. Appa Rao,

I suppose you are in Madras now and, I hope, you will have leisure to meet me some day this week, if possible before the Senate meeting. Mr. Seshagiri Iyengar will have no option (objection?) to get over that that particular business is hung up for the present and I do not think that there will be any backing up or the University eager in order to bring back pundits. For the pundits, I believe will either feel some good or do nothing - the next best thing.

However, the Syndicate has some other proposals for the (...) or having some two or more (...) it is proposed to develop to improving the conditions under which the teaching and study of Indian languages are conducted. So far that is very technical but I do not think the scheme has been perfectly thought out. (...) and if so affect the good intended I have put in an amendment that has the details on the scheme considered (...) and I should like your opinion in this matter beforehand.

I am (surprised) that you have not been nominated to Telugu H.G. (not meaning (...) this H.G.) did not realize the true needs of the University in this matter. There are good many fellows that could be well spared, where there are several people Indian and European origin.

You seem to have got over difficulties for you in the matter of Estate finances.

I trust you will triumph over your difficulties and get things placed in a firm footing.

Yours sincerely,
Mark Hunter

***

79

యనమండ్ర సూర్యనారాయణమూర్తి

గురజాడకన్నా పన్నెండేళ్లు చిన్నవాడు. కొంతకాలం కురుపాం జమీందారుకు ట్యూటరుగా, విజయనగరం జమీందారు విజయరామ గజపతి -IV కి వ్యక్తిగత కార్యదర్శిగా, విజయనగరం మహారాజా కళాశాలలో ఇంగ్లీషు అధ్యాపకులుగా పనిచేశారు. వ్యావహారిక భాషోద్యమాన్ని వ్యతిరేకించినా, వ్యక్తిగతంగా గురజాడతో స్నేహసంబంధాలు కొనసాగించారు.

***

కలకత్తా,

12-12-12.

మిత్రమా,

నేనిక్కడ క్షేమముగా బ్రవేశించినాడను. మీరు మెడ్రాసుకు బయలుదేరి యుందురు కావున దీని నక్కడికి బంపవలయునని యింగ్లీషు మునిషీకి జెప్పి వారిపేర బంపుచున్నాను.

ఇంత వేగముగా మీ కుత్తరము వ్రాయవలసినపని లేకపోవునుగాని నిన్న నేను తొందరగా నజరుమహలుకు బోవుచుండగా మీరు కొన్నిమాటలు శెలవిచ్చినారు. అందు కుత్తరము వెంటనే చెప్పలేక పోయినాను. మీ వంటి మహాపురుషుల ప్రశ్నములకు దగిన జవాబు చెప్పుటకెంత యాలోచన కావలెను. అప్పటి నుండియు చిత్త మా యంశములందే కాపురముండి యీ యుత్తరము వ్రాయువరకు నుండబట్టినది కాదు.

మీరు నాయందు రెండు నేరములు మోపినారు. మెడ్రాసు మహజరుకు సంతకములకై పాటు పడుట, నే సంతకము చేయుట. మతభేదముచేత మీకివి నేరములుగా గాన్పించుట న్యాయమే. కాని నాకేలాగు నేరములు? నేనొకరికేల భయపడవలెను. అమూల్యమైన మీ స్నేహము దీనివలన బోయెనేని యీ పనులు తప్పే. కాని యిది యింతటితో బోయెడి భాగ్యము కాదు. మీరును నా కభిప్రాయ స్వాతంత్ర్య మియ్యనంతటి సామాన్యులు కారు. ఒక్కచో నాపని నిందార్హమే యగును. మనమందరము సత్యప్రియు లము. ఎంతటి సామాన్యుడును సత్యము దాటినప్పు డేదో మిష కల్పించుకు దాటునుగాని సత్యము నా కవసరములేదని చెప్పి తప్పడు. కాబట్టి నేజేసినపని యిదివరలో నా మతమును ప్రకటించుకొనిన దానికి విరుద్ధమయినయెడలగాని సంతకములు చేయించుటకు దంటాలు

పడుటలో నే నితరుల నిర్బంధించి వంచించిన గాని నాయందు దోషారోపణ చేయవచ్చును. మొట్టమొదట నేను తంటాలు పడనేలేదు. అవకాశములు నాకు వచ్చిన రోజునే మహారాజులుంగారు విజయనగరము వచ్చుటచేత నాకందును గురించి యాలోచించుటకైనను సావకాశము లేక రామానుజాచారిగారి కిచ్చి దొరికినన్ని సంతకములు సంపాదించుమని కోరినాను. మొన్న సాయంకాలము కొంతమంది తగు మనుష్యులు నాకు దటస్థమైనారు. వారికి కాగితముల సంగతి కొంచెము బోధజేసి సంతకములు చేయ నిష్టమున్నచో జేయవలెనని యడిగినాను. అందుపై నొక్కరు అప్పారావుగా రేమందురో అన్నారు. ఆ మాట విని వారి కిదివరకిచ్చియున్న సంతకముల ఫారము లాగి కొందుమన్నంత యసహ్యాము పుట్టినది. కాని తొందరపడక నన్ను నేవారించికొన్నాను. మరునాడు వారు (మరెవ్వరు గారు. అప్పయ్య) వట్టి కాగితము తీసుకువచ్చినపుడు సంతకము చేసినాడా లేదా యనికూడా జూడలేదు. మరియొకరు వాగ్వాదమున కారంభించినారు. వాదమవసరము లేదు. ఇదిగో మహజరు. చదివి చేసితే చెయ్యండి లేదా మానవచ్చు నన్నాను. అక్కడికిని వారు వాదము మానకపోయేటప్పటికి నేను ప్రతి వాదమాడినాను. అందున్నవారు కొందరొక పక్షము, మరి కొందరు మరొక పక్షమైనారు. ఇంతకన్న నెక్కువతంటాలు పడలేదు.

ఇక నేసంతకము చేయుటలో గలిగిన రండాగర్భమేమో శెలవియ్యవలెను. నా మతము తమకు విశదమే. సలక్షణముగా గాని తెలుగు వ్రాయగూడదని, లక్షణ విరుద్ధమైనది బాలురు చదువగూడదని. లక్షణమన్న నేమో మొదలగు సంగతులు చర్చించవలసిన చోటిది కాదు. మహజరు కోరినదియు నదియే. ఈ కోరికల నిలబెట్టుటకు మహజరులో వ్రాసిన కొన్ని సంగతులు నాకు సహేతుకముగ గాన్పింప లేదు. అవి అబద్ధములనికూడ చెప్పగలను. అట్లని మహజరంతయు నిరసించుట న్యాయమా? ఇంతకు నా సంతకముకన్న బహిరంగముగా నా యభిప్రాయములను వెల్లడిచేయుటకు యత్నించి మెడ్రాసు మెయిలుకు వ్రాసినాను కాదా? ఆలాగు వ్రాసిన యుపన్యాసమందలి వాదములు మహజరు వాదములను గొట్టి వేయునా, వేయవా? ఇంతకన్న ధారాళమైన ప్రవర్తన మరియెవ్వరి యందైనను గలదా? నా సంతకమును, ఉపన్యాసమును దగ్గిరబెట్టి విమర్శించి మరి నన్ను నిందించవలెను. నేను సంతకము చేసినానన్న మాత్రముచే మీకు గోపము వచ్చినది. ఇంత పరమతాసహనము మీకు గూడదు. మీకు జడిసియే అప్పయ్య సంతకము చేసినాడు కాడు. నేను కూడ నాలాగు చేయమన్నారా? ఆలాగు చేసితినేని మీకు నాయందు గౌరవముండునని యెంచవచ్చునా? లౌక్యుడ వందురు కాబోలు, కాని సత్యవాది యనియు

నందురా? మీ జవాబు చూచుకొని (కాని) నా సంతకము వితుడ్రా చేసుకొన్నారు (?). మరి నీ చేయి యగ్ని ప్రవేశము చేయి(...) యెదురు చూచుచున్నాను. మీరు మద్రాసులో బొడిచే బొడుపుకై (ఈ భాగం ఉత్తరంలో స్పష్టంగా లేదు. సం॥) యెదురు చూచుచున్నాను. రామయ్యను రెండు సంగతులలో గెల్చుకొందురు కాని మెమోరియల్‌లోని విజ్ఞప్తి న్యాయము కాదని వాదించిరేని యాంధ్రలోకమంతయు మీ తోకకు తాటాకులు కట్టకమానదు. ఒక్క శుభ (మీ కశుభ) వార్త - తమకు విన్నవించవలసియున్నది. శ్రీశ్రీశ్రీ విజయనగరము మహారాజావారు మా పక్షము!!! ఇప్పుడు మా బలమొక్కమారు తలచుకోండి.

శ్రీనివాసయ్యంగారికి నా నమస్కారములు ముందుచేసి నా యుత్తరములకు జవాబియ్యనందుకు నాకు గలిగిన కోపము వారు కార్యసిద్ధి చేసినగాని తీరదని చెప్పవలెను. మీ యుభయుల సహాయముచేతను ఆ పని నెరవేరునని యాశపడుచున్నాను.[32]

చిత్తగించవలెను,
నారాయణమూర్తి

***

80

Dear Mr. Appa Row,

Your letter of 7th inst. to hand. I am glad (to) learn that the Maharajah finally agreed to the new arrangement which, so far as my information (...) goes, seems to (...) meet the requirement of the situation and at the same time with least violence to the common purpose of the parties concerned. I had a very (...) with Mr. Srinivasa Iyanger (...) విచార (...) by a friend (...).

Hoping that this will find in excellent health.

With best regards,[33]

Yours sincerely,
S. Venkataramaiah

***

81

To

Dear Mr. Ramakrishna Pillai,

I have the honour to inform you that I have not yet received notice of meeting.

Mr. Venkataranga Rao must have received it long ago. He had time to prepare a list of text-books. I request that you will be so good as to make enquiries at the office about the non-receipt of notice by me. I request that you will be so good as to postpone the meeting to some date after the summer recess. If postponement of the meeting be not advisable, I would request you to postpone consideration of matters connected with Telugu to another meeting[34].

Your sincerely,

***

82

Fort,
Vizianagaram,
16th Dec., 1912.

My dear Mr. Gunnayya Sastri[35],

You will (would) have learnt long before this that my patron *Maharaja Kumarika*[36] passed away peacefully on the morning of the 14th Inst. In her the country has lost a great administrator and a great public benefactor. To me the loss is irreparable. I propose to retire.

I am glad you have raised an interesting discussion in your last letter. If you study the verse and the diction of the experiments from the ముత్యాలసరములు (Mutyalasaramulu)[37] you will notice a change. My first efforts were simply to introduce into verse as many current forms as possible and some current forms which do not confirm to the grammar of the literary dialect or the usage of the poetry. In పూర్ణమ్మ (Poornamma)[38] the proposition of the latter is larger and in కన్యక (Kanyaka)[39] it is the largest. The choice of the words determined by variety of the metre and sometimes the words undergo slight changes in the hands of poets to suit the mould of metre. The regularity of Telugu metres made this process more common than the European languages. The poets are free to use metres which are by no means a rigid and yet they lengthen their words very freely, that is, they give a full Sanskrit form to the shorter spoken Bengali form. In French (...) also the poets take the same liberty in respect of a dropped or silent (...) 'e' of words.

Poetry admits all archaic forms in large numbers than prose. In Telugu poetry having been written hither to in an archaic dialect, spoken speech lacks poetic association. Such associations will have to be (...) by the New poetry which I am trying to do. I sent a poem

of three stanzas to *Andhra Bharati* recently (...) having any archaic forms.

Lastly we have yet to find metres into which spoken forms go correctly. Now with ā (and) *anusvara* go well into the metres which I have used freely.

I can tell you that in my poems there is a progress towards archaic forms. That is all I claim (...) about యడాగమ (Yadagama), నకారాగమ (Nakaragama) some of it at least in our ancient poetry.

Yours sincerely,

***

83

To

G.C.V. Srinivasachari,

Her Highness will leave Ooty for Madras on Sunday or Monday, halt for a day and go to Vizianagaram. A batch of people will probably leave day after tomorrow, including (...) Narayana Babu followed by the Agent to be in readiness (...) them. I shall wire starting. Please be singularly (...) of Ooty.

What you have written in your letter is much of a political matter. Please assure Srinivasa Iyengar that the story of understandings...[40]

***

84

Vizianagaram,
4th Jan., 1913.

To,
Maharaja Vijayarama Gajapathi,

Dear sir,

I thank you for your kind note of yesterday. The house in which I live is a *Samsthanam* house acquired by Maharaja Vijayarama Raju[41] about sixty years ago. It is more than twenty years since the late Maharaja gave me permission to occupy it without paying rent. But some years back it was thought advisable to receive rent from persons occupying *Samsthanam* houses to prevent their acquiring adverse rights of possession. A rent of Rs. 5 a month was fixed on the house in which I live and I am required to pay two months rent every year.

The house is a very old one, small and incommodious. The floor of the house is on a level with the street and I have been fighting yearly with the Municipal contractors to prevent them raising the road above the level of the house . The quadrangle is below the level of the road. There are only three living rooms, one on the ground floor and my almirahs, book-racks and record boxes occupy so much space that there is no room to move about and all my family has to sleep huddled together in the room on the ground floor under very insanitary conditions. The rest of the house consists of a kitchen, a dining room and store room.

In 1898-99 I superintendented the construction of a *ghaut* of flight of steps on the bank of the *Ganges* for the late Maharani Maharaja Kumarika Saheba (Rewa Rani) and the next year she started

building the *Kedarghaut* house. She promised to give me the house in Vizianagaram which I now occupy when her *Kedarghaut* house was completed and occupied. But after 1900 we did not visit Benares and Her Highness could not perform the ceremony of *Grihapravesam* or first entry. The rapid increase of my family and my library caused much inconvenience in respect of accommodation. So a few days before Her Highness died I requested her to arrange for a grant to me of the house for the spiritual benefit of her brother or to give the Trust[42] permission to sell the house to me. She said she would see about it, but said nothing definite. The house which stood to the east of the house was given similarly to the late Y.Narsamma, a lady attendant of Her Highness the late Dowager Maharani[43], and a very valuable site was given to Dewan Bahadur V. Ananta Rao Pantulu *garu*[44]. After the demise of the late Maharani Maharaja Kumarika Saheba I mentioned her promise to some of my friends who mentioned it to the *Rani Saheba*, who told me very kindly that I deserve to get the house. I would not have mentioned this matter at the time, if I did not think that there was some chance for the grant of a house at the time of the obsequies. I have since dropped the matter. The same delicacy which prevented my making requests to the late Maharani prevents my making similar requests to the Rani Saheba and I wish to avoid making demands on her purse. I do not want my relations with her to be mercenary.

The Superintendent of Law Branch told me that you had kindly approved of remuneration for work in connection with the succession appeal[45], though the amount has not yet been fixed . If you kindly advance to me the price of the house as part of the remuneration I shall be in a position to buy it. It may be worth between 1500 to 2000 Rupees. If you approve of this proposal, I request you to do me the favour of arranging for a sale of the house

to me in which case I can undertake repairs and improvements at my own costs. I have saved no money during my long service and I am not in a position to buy the house without your generous support.

I beg to remain.

I am your most obedient servant,

***

85

Surya Buksingh

Thakur Sahib of Kasmanda, is the father of Lalitha Kumari Devi, the Maharani of Vizianagaram.

***

Sitapur,
Kasmanda Dist.,
7th Jan., 1913.

My dear Pandit Appa Row,

Just a line or two.

I cordially expect from you all that is and will be for my daughter[46]. Please do not leave any stone unturned for getting her appointed as Member of Committee. In fact, place her in the same position as the senior Maharani was. As I have already had a promise from you, I need not enlarge upon this subject. I am confident; you will also try your best to get the appeals thrown out by all means.

Let me tell you that my daughter too has unbounded confidence in you, you yourself know it.[47]

Yours sincerely,
Surya Buksingh

***

86

Government House, 30th January, 1913.
Madras.

Dear Sir,

With reference to your letter dated 13th September, 1912, I am desired by His Excellency to inform you that he proposes to nominate you as literary Fellow of the Madras University. I am to know whether you are willing to accept the office or if you are willing, will you please be good as to let me know your full name (not merely initials) to enable me to prepare necessary notification for the Gazette?

Yours truly,
Private Secretary,
Governor of Madras

***

87

Vizagpatnam,
7-2-1913.

My dear brother,

Permit me to heartily congratulate you upon the unique honour conferred on you on being nominated as Fellow of our University. You richly deserve the honour and you have placed the Telugu-reading public under deep obligation by the research you have made in that directive. May you enjoy this honour long and hope this is only a beginning of the honors yet to come. Sorry H.H. (His Highness Ananda Gajapathi) did not live to hear this.

Yours sincerely,
Akella Suryanarayana Rao

***

88

Vizianagaram,

G. Appayya,
Law Branch,

Law Branch.
12-2-1913.

(Endorsements on the petition - 4th January 1913 submitted by Mr. G.V.Appa Rao Pantulu to the Trustee of the Vizianagaram Samsthanam.)

Submitted :

I had the privilege of being a student of Mr.Apparao in the F.A. and the B.A. classes of the Maharajah's College. He had the reputation of being an eminent teacher and was popular with the students and was held in great esteem by the late Maharajah. I had opportunities of watching the prominent part which he took in the conduct of the *Samsthanam* succession suits, in the midst of serious difficulties and discouragement. By his ability and force of character he kept evil influences in check. He always secured the support of the late Maharani for honest men and good work. But for him, the waste of money in the big suit would have been far greater and intriguers would have triumphed. His advice and help have been indispensable in all the important litigations in which the *Samsthanam* engaged since I took over charge. I may instance (1) the Velagada resumption suit. (2) The Kondapalem suit and (3) the Katrinikona suit. He practically conducted the last suit under my instructions which was a test suit of great importance as Jagannatha Row and Nilachalam, the late Superintendent of Law Branch, who gave false evidence in favour of plaintiff and against the *Samsthanam*, were behind the Plaintiff and failure in the suit would have led to a crop of vexatious suits against the *Samsthanam*. With these remarks, I beg to submit this petition for favourable consideration of the Trustee and the Committee.

(Sd) G. Appayya

89

Eluru,
14-2-1913.

My dear friend,

Very hearty congratulations to you on your appointment as a Fellow of the University. One more victory for the new movement. Hope your work in the Senate will be completed (....) to lead to good results.

Yours sincerely,
K. Ramachandra Rao

***

90

E.W. Middlemast

Member, Madras University Senate. Very prominent educationalist who along with Mr. Thompson, Mark Hunter and other European scholars worked hard to improve the education standards of the University.

***

Madras,
8th April, 1913.

Dear Mr. Appa Rao,

I write to acknowledge the receipt of your letter of the 28th March. The Syndicate will have a meeting on the 29th inst. in which the constitution of the various Boards of Studies will be decided upon . I shall have to go to Ootacamund and don't know, at present, whether I shall be able to attend the meeting or not. If I do attend I shall pay attention to your proposals, but I doubt if they can all be carried. The Boards are limited by the Regulations to twelve members each, and the tendency is to reappoint the old members unless there is a strong reason to the contrary. It is true that there are two Indian scholars in the History Board but they are there as historians not as antiquaries.

Is Dr. Hule a competent Sanskrit scholar?

The separation of Sanskrit from Oria, Burmese etc. would require an alteration of the regulations. The proposal to separate would, I think, best come from the Board itself.

I shall be at Ootacamund Club, Ootacumund from the 12th onwards.

Yours sincerely,
Middlemast

91

To
Kasinadhuni Nageswara Rao Pantulu
(Founder of Andhra Patrika)

Admiralty House,
Mylapore, Madras,
21-4-1913.

Dear Friend,

Many thanks for your kind note of the 16th inst. which was redirected from Vizianagaram to me. I congratulate you for the New Year number (సంవత్సరాది సంచిక *Samvatsaradi Sanchika)*. The design on the cover is excellent and the matter, of course, is valuable. I am glad you have published *(Gidugu)* Ramamurti's paper. I am grateful to you for trying to get Vol XVI of the three parts. I want the part which has many *Godavari* plates of Raja Prithvimula of the *Vakataka* family. Kindly ask the Manager to send me that part by VPP to Highlands, Coonoor, Nilgiri.

I leave for Coonoor on the 24th inst. If the part which contains the *Godavari* plates of Prithvimula (are not sold as a) set separately, please ask Manager to send containing entire volume by VPP. I thank you for the letter. You asked me the article on four copper plates from Golaconda in May. They are with Krishna Sastri. I am taking from him నరపతి విజయము *(Narapati Vijayam)* and I will ask him to redeem his promise, an article on Vizianagar. For sometime you are not helpful to the movement. You say you want a man like నన్నయ్య (Nannayya). నన్నయ్య (Nannayya) did nothing new. He followed the path of poets prior to him. There is no parallel to my literary work now in India. In Bengal the New Literary movement had the support of all men of culture. Takechand lead. Bankim Chandra followed him and Ravindranath is its greatest exponent and he is worshipped by the Bengali Academy. Here,

unfortunately, the Telugu Academy is in the hands of Madras party which is taking it backwards. They are the obstruction to progress. Is writing for (...) a greatest feat? Thousands of letter - writers do it.

1. My (....) the Telugu country. (...). He deliberately violates the rules of grammar (...).

2. Hardly any writer shows any knowledge of the technic of prose composition. If you compare our prose with an average English prose you will see the difference.

3. We had no prose. For modern prose, the very idea of which we borrowed from Englishmen, we are trying to use an *archaic* literary dialect. *Archaic* forms are incompatible with a modern prose. You must use mostly current forms.

4. The Committee appointed by the University to settle Tamil Composition for the Intermediate examination ruled that the current forms alone should be used in the prose.

5. Nothing is easier than to write in simple, direct and in the polite spoken Telugu. If this not well in your years from the first standard and afterwards you have accustomed yourself to the incorrect jargon in which (...) readers have written and any variation from it looks abnormal!

6. Great Sanskrit scholars wrote inscriptions in spoken Telugu - and also commentaries.

7. The result of reading of modern incorrect prose which you also write has been that candidates for S.S.L.C., Intermediate, B.A., and M.A., write incorrect Telugu. They employ యడాగమ *(Yadagama)* freely after ద్రుత! *(Druta)*

Do you mean that reading prose with విసంధి *(Visandhi)* is necessary for learning the literary dialect? Boys who are to read such books can never learn the grammar of the literary dialect.

8. A man may love literary dialect, if he cares, but observing all its rules of grammar. (...) But for prose please use the language you speak.

Yours sincerely,

G. Apparao

***

92

J.C.H. Fowler

Chairman, Board of Trustees of Vizianagaram Estate appointed by the Govt. to administer the Estate. He admired and entertained great respect for Gurajada, whom he described as a man with a true and faithful heart.

***

Waltair,
8-5-1913.

My dear Appa Rao,

I have just received your letter. Your faithful services to the *Samsthanam* and your habitual avoidance of pretty intrigue have merited reward, and I am glad that it has fallen to me to bestow it. I shall see to the adjustment of the money to the payment of debt. I shall take an early opportunity of registering the sale-deed[48].

I shall see that the urgent papers sent to the Raja and Rani are properly considered and returned without undue delay.

I am particularly anxious about the Bank[49] loan, as they will insist on repayment unless we secure it by mortgage. If I have to repay it out of the 14 1/2 lakhs, I shall not be able to pay Kosal Das, who continues to write and threatens suit unless he is paid on 30th June, or before. There is no hope of raising another loan in that time. I thought whether the Committee understood the critical in my position.

Yours sincerely,
J.C.H. Fowler

***

93

Ootacamund,
16th May, 1913.

Dear Mr. Apparao,

I am nominating Skinner, Moffat and Mark Hunter as Syndics in the place of Pittendrigh, Jones and Macppail. I need say nothing in support of Skinner's nomination . In support of Moffat's it is enough to say that a science man is needed on the Syndicate and Moffat is the best man to take Jone's place. With regard to Hunter, I don't think that we could find anyone more fitted to succeed Macppail, and to do the work on the Syndicate Committees Macppail was doing .

I see however that the Syndicate as a body is nominating Skinner, Moffat and Seshagiri Iyer. I cannot understand why they nominate Iyer. He has done nothing in particular for the University; he has no particular academic distinctions; I cannot find his name in any Board of Studies; he is a member of the Faculty of Law which is already quite adequately represented on the Syndicate by the Vice-Chancellor and Sundaram Iyer. I don't think, after hearing his discourses in the Senate and reading his speeches elsewhere, that he has much knowledge of University questions.

On the other hand, Hunter has an intimate acquaintance with University matters and has given without stint his time and labour to University service. He is the Chairman of Board of Studies in English-in some ways the most important Board in the University- and also Convener of the Library Committee. He has been a member of almost every important committee of Senate in recent years and

in many cases he has been entrusted with the work of drawing up the report. His knowledge of all phases of University education would render him invaluable on various committees of the Syndicate to which many of the questions that arise or referred for expert opinion before they are decided by the whole Syndicate.

Lastly Hunter is an acknowledged authority on the English language.

I hope that you will agree with me and record your vote for Skinner, Moffat and Hunter.

Yours sincerely,
E.W.Middlemast

***

94

The club,
Ootacamund,
24th May 1913.

Dear Mr. Appa Rao,

Thank you for your promise to vote for Mr. Hunter. Of the other two gentlemen nominated by me, Dr. Skinner has the greater experience of Syndicate work and occupies the more responsible position.

I hope to see you at Ooty soon. It will be splendid if you can get Mr. Ramanujachari and Mr. Rangayya to vote for Mr. Hunter. The votes of Indian gentleman like these, who take an independent view of things, will carry the day.

Yours sincerely,
E.W. Middlemast

***

95

To

Ongole Munisubrahmanyam,

My dear friend,

It is long since I heard from you. I am glad to tell you that our cause has made great progress[50]. How are you faring? Writing anything?

Mr. G. Natesan, Editor of *Indian Review* (contests) for a seat in the Senate.[51] He is one of our national heroes, a fearless patriot and (an) able organizer. He has built up an extensive publishing business. His publications are of great educational value on politics, economics and social philosophy. I shall feel obliged if you kindly write to your friend Mr.Venkatarangayya[52] of P.R.College, Cocanada, regarding his vote. Kindly send me his reply.

Yours etc.,

Gurajada

***

96

To, Ootacamund,
M.R.Ry.G.V. Appa Rao Pantulu garu, 4-6-1913.

Dear Mr. Apparao,

I am much obliged to you for your kindness in sending me copies of your 'Note' and of the other two pamphlets which I look forward to reading with interest. I am sure that there is much good work to be done in introducing modern methods in the study of the vernaculars.

Yours sincerely,
E.W. Middlemast

***

97

T.A.Gopinatha Rao

Epigraphist, Department of Epigraphy, Madras.
Published several important inscriptions.

***

Trivandrum,
10th July, 1913.

My dear Sir,

Your kind note. I was absent in an out-of-the-way station; hence the delay in acknowledging its receipt.

I feel extremely grateful to you for the kind sentiments expressed in your letter on the nature of my work. I hope to be able to deserve them.

The age of *Vishnuchitta*, the foster-father of *Goda*, is in a manner determined by Mr. M. Raghava Iyengar, the talented Editor of that high class journal the *Sendamil* as about the middle of the 8th Century A.D.

Yours sincerely,
Gopinatha Rao

***

98

Fort,
14th July, 1913.

My dear Appa Rao,

Your telegram in hand. I had forgotten to tell you the talk of Mr. Fowler, "I will not advance to Mr. V.H (?) Appa Rao whoever the devil he is".

So try and bring Mr. Srinivasa Iyengar with you as there is a lot for him to do here. I am sure you have spoken to him about Baba Saheb's wives? If not, tell him, and so he will decide all that he has to do in the matter. But they must get Rs.50/- each as (....) they badly appear (...). Hope you are well.

Remember me kindly to Mr. Srinivasa Iyengar and family who is quite well.

If he cannot come at once as I presume as he is a busy man, then you need not wait for him any length as I want you here.

Your sincerely,
Lalitha Kumari

***

99

Office of the Government Epigraphist for India,
Camp: Ootacamund,
6th August, 1913.

Dear Sir,

With reference to your letter of 25th ultimo, I send, herewith, the rough copy of the text and translation of your article on *Vishnukundin* plates received from you personally and also a set of impressions. I am sorry, I was not able to make a clean corrected copy of it, owing to the pressure of office work and hope you would excuse me. Please return to me at an early date the text and translation of your article revised in the light of the newly discovered *Vishnu Kundin* plates, along with the introduction which you are going to publish with it. I shall go through the whole manuscript as soon as I get it from you and make slight changes, if any before sending it to Dr. Sten Konow for publication in the *Epigraphia Indica*.

Yours sincerely,
H. Krishna Sastri

***

100

Office of the Government Epigraphist for India,
Ootacamund,
27th October, 1913.

Dear Sir,

Your letter of the 23rd instant. I am sending you two sets of impressions of the copper-plate inscriptions required by you. Now I cannot ask Dr. Hultzsch to postpone preparing his article on the *Vishnukundin* plates. If however, in acknowledging my letter about them, he possibly postpones preparing the article for some reason or other, I shall accept your paper and forward it to Dr. Konow for publication, in case you send it to me at once.

Yours sincerely,
H. Krishna Sastri

***

101

Daba Gardens,
Vizagapatam,
31-10-13.

My Dear Mr.Apparow,

I am glad to hear from Jayanthi Gopalam garu that you were ready in helping me to effect the sale of Gunkalam. I am getting Rs. 1669-11-3 from the cultivated land of 200 odd acres. Besides that there is 352 acres and odd cultivable land or Bunjer. I am ready to part the cultivable land at the rate you mentioned to him, but how much you are prepare(d) to give for Bunjer and the trees. However I shall leave the whole affair to you entirely. You know that I am heavily involved. So, I hope you will try your best and get a good price as I want to clear my debts before I launch against Kurpam's children.

Yours sincerely,
R.V. Jugga Row(?)

(Zamindar of Shermahamadpur (?)

P.S. I am fully confident that you will guard my interest. I shall readily accept what ever rate you settle. You are aware that I will not forget my benefactors.

31.10.13.

***

102

Worden's Lodge,
Chepauk,
Madras S.E.,
13-11-13.

Dear Mr. Appa Rao,

Many thanks for your kind congratulations.

I am glad you (...). I have noted the language difficulty with impartiality. I wish the Pandits could take the same view.

Yours sincerely,
Thompson

***

103

Worden's Lodge,
Chefauk,
Madras S.E.
16-11-1913.

Dear Mr. Appa Rao,

Many thanks for yours of the 10th. I am very pleased to hear that the Committee is (...) to arrive at a compromise in (...) the controversy.

Yours sincerely,
Thompson

***

104

Harold Stuart

Member, Madras Legislative Council. Earlier he was Chief Secretary to the Government of Madras.

***

The Grange,
Adayar, Madras,
11th Dec., 1913.

Dear Sir,

I do not propose to visit Vizianagaram, but I shall be in Waltair on 30th and 31st January and could see you on either of those days and will make an appointment if you will let me know which day you prefer.

Yours truly,
Harold Stuart

***

105

Ooty.

Dear Mr. Wallace[53],

The contractor Mr. K. Appana Dora whom I employed to build the hall extension which I planned to my house has started work, and he has to know how many joints, if any, can be sold to him from this (...) when removed from the buildings in the Fort, that he may know how much wood he has to buy in the market. I shall feel obliged if you will kindly tell me if any joints can be spared and if so, how many, of that dimensions. Before he left to Home (England), I requested Mr. Fowler to speak to you about the old joints to me, and he said he mentioned it to you. So there is authority, if you require it. If, however, it be not possible to sell any joints to me, I shall ask the contractor to buy the wood in the market.

It is very pleasant here.

Yours sincerely,

G. Appa Rao

***

106

To
Vedam Venkataraya Sastry

The Highlands,
Coonoor,
8th Jan., 1914.

Dear friend,

I am glad you passed (helped to pass) one more student. How happy he must feel! We had to send away the lists of B.A. text-books at once[54]. We did not prescribe any prose. Texts for the other examinations will be settled later on. For Intermediate I propose your నాగానందము *(Naganandam)* and ఉష *(Usha)*. Also *Harischandra Dvipada*. About non-detailed study for Intermediate, Venkata Ranga Rao[55] and myself could not agree. Please send me a copy of your prose *Dasakumara Charitha* and any other prose work except కథాసరిత్సాగరము *(Katha saritsagaram)* at your earliest convenience.

I have to ask you one question. You used in your plays various class dialects on the ground of ఔచిత్యము *(Ouchityam).* Why did you omit the best of them, i.e. the language of the cultured *Brahmans*? Is there no use for it anywhere? Does not the same ఔచిత్యము require that the characters of a certain social status should use it?

I hope you are keeping excellent health.

Yours very sincerely,

P.S. శృంగారనైషధం is also prescribed for F.A.

***

107

Syamendra Mohan Das

30 Bahir Mirzapur Road,
Calcutta,
21-1-1914.

My dear sir,

I was really very sorry to have to leave Vizianagaram before seeing you again and having a talk with you on the subject of introducing a suitable style in our vernaculars and the present tendency of modern Bengalee. While at Vizag I wrote a letter to Mr. Ramananda Chatterji requesting him to remind Dr. Tagore for his promising notes. I had also been to Mr. Chatterji and reminded him of it again. Sofar I have been able to keep my promise, but I am really ashamed of my not being able yet to supply you with necessary materials as you wanted. I hope to do shortly if Messrs. B. Benerjee & Co., can find out an old publication of theirs– a pamphlet touching exactly the points you want to discuss.

Within my short stay at Vizianagaram and Vizag I was forced to observe that you had two parties– one for and another against any divergence from the old path of writing Telugu.

Bengalee prose was one time a jargon of bombast and puzzles. It was Sanskrit language twisted into *Bhasha* (under score by the author. Eds.) by eluding certain case endings. *Anuswar* corresponding to Telugu ం *am* and *Visarga* corresponding to Telugu ః ('ah') and by using indigenous or coined verbal endings to inflexious, instead of those sanctioned by Sanskrit rules. Though written by pandits the language was understood less by the learned, least by the mass and neglected by both. Virtually Raja Ram Mohan Roy created a

readable prose and Vidyasagar made it practical and popular. But Vidyasagar's age was an age of translation, not of creation and freedom. Hence his style was bound by the fetters forged by the Sanskrit Grammarians and Lexicographers. Bengalee prose was even then almost a *terra incognita* and impenetrable to the mass. The daring Teakchand with a really defiant spirit turned the tide against the Pandits as Michael M.S. (Madhusudan) Dutt did in poetry. Teakchand did what you are perhaps trying to effect in the Telugu world of letters. After Teakchand a greater master was yet to come and he came, it was Bunkim, master of Rabindranath, the winner of the world's (Nobel) prize. With Bunkim appeared in the field of literature puritans like the late Kali Prasoona Ghose of East Bengal and late Chandranath Bose of West Bengal, both authors of renown. Now, Vidyasagar with his team of *Vidyabhushans* and *Vidyalankars* came to be antiquated, Teakchand got out-of-date and his pure style out of taste. Bunkim still survived, lent a hand to the struggle between the written and the spoken Bengalee; the bookish and the newspaper language, the vulgar and stately style continued. Heaps of arguments, discussions, opinions, suggestions accumulated, but the solution was never arrived at.

What you and I and all of us want is a language competent in itself to convey (1) elementary knowledge to the mass, (2) technical knowledge to the students of industrial, arts and sciences, (3) higher knowledge and lofty ideas to scholars and the more advanced and above all (4) to create a healthy, sublime and powerful <u>literature</u> (underscore is by the author. Eds.) through a simple, yet dignified style. This being of the ideal of the most up-to-date tendency of workers in field is, as far as I can gather, to infuse into the language every day used words, homely phrases and common place idioms, expressions most familiar to all ears from peasant to the priest,

from prince to the poor and least limited by provincialism, less sentimental but more spirited, simple in wording but sublime in meaning. The success lies, no doubt, in the skill of selecting, arranging and applying such words of expressions. It requires even vulgar words and slang terms to be used in an unvulgar and agreeable way.

Grace and dignity must be given not by the help of rhetoric and aristocracy of words, but by refined taste, lofty ideals, by impressiveness and lucidity, vigor and straight forwardness, above all this–how easy to theorise and yet how difficult to reduce in practice! The language question–that of simplifying and making it intelligible to all without a dictionary or grammar by the side or without the aid of a pandit, while at the same time not losing its dignity and grace, is the puzzle of today. It has set our right-minded men thinking!

With the foregoing ideal in view, if I were to paint the style of modern Bengalee, I would begin by placing my causes between the two areas of pan, Bunkim and Dwijendranath Tagore and after bringing the above panorama in mind, call it a blend of all the masters with no line of demarcation to distinguish one from the other.

The letter has already exceeded its limit and I must close here with wishes of all success in your noble endeavours.

Very sincerely Yours,
Syamendra Mohan Das

***

108

To 11-2-1914.

Vedam Venkataraya Sastry

Dear Sir,

I congratulate you on the completion of the work. It is invaluable to the student of Telugu literature. *Naishadham* cannot be understood by average scholars without such a gloss as you have given. You have done what nobody else could have done so well. I am sorry that the gentlemen with whom you have chosen to throw in your lot (though you have more in common with us than with them) decided not to print my *Minute of Dissent*. Therein I gave a critical estimate of the prose writers of the day and distinguished your work from that of the illiterate rabble. Your friends are never tired of singing the praises of two inferior artists like Viresalingam and Chilakamarthy and it is only recently there is a halting acknowledgement of your claims. For the first time I boldly showed up the utter worthlessness of the prose which, uncritical and unscholarly persons were blindly holding up as model. Your friends never did you ordinary justice. An old friend from the opposite camp, that is, your humble servant, has given you your due as a scholarly writer.

If you glance through my *Minute of Dissent* you will find what I said of you. Mr. Lakshmana Rao (Komarraju) once said that I flattered you. It is he who flatters for his own purposes. I proclaim my views from house tops and they are always my honest convictions.

Why don't you do one service to Telugu? May I request you to write the story of the *Mahabharata* in a blend of old and new forms such as is used in commentaries, tales etc. You may say in your preface that the book is not meant for school boys, that it is meant for the illiterate or whatever you please. I shall print it.

Yours very sincerely,

***

109

The Grange,
Adayar, Madras,
19th March, 1914.

Dear Mr. Appa Rao,

Thanks for the papers and the Telugu story you have sent me. I shall try to read the latter and let us strive to form an opinion as to the merits of modern Telugu.

Yours sincerely,
Harold Stuart

***

110

To

Admiralty,
Admiralty House,
Vijayarama Gajapathi (IV)
Mylapore,
24th March, 1914.

Sir,

In a separate cover I have the honour to forward a complete set of appendices to my Minute of Dissent which I submitted to the Syndicate through Mr. Mark Hunter. Of the set which I had originally sent to the Convener, only two appendices were returned to me and I gave those two to Mr. Mark Hunter. I had another set of copies made and I submit them now to be attached to the Minute of Dissent.

I have the honour to be sir,

Your most obedient servant,

***

111

Dear Mr. Krishnaiah,

Admiralty House,
26th April, 1914.

Your letter of the 21st April reached me here, redirected from Vizianagaram. There is no provision in the rules for showing any concession to candidates, who did not sit for English this year. The rules will have to be amended. Please notice the point in your report.

I stay in Madras up to the end of this month and leave for Coonoor on the first of May. I shall feel obliged if you can despatch the answer books to my address on the 29th inst. They will reach me on the first of May because registered parcels arrive a day late.

Yours sincerely,

***

112

Jayanti Ramayya Pantulu

(1860-1941)

Great scholar in Telugu and Sanskrit. A hardcore antagonist of spoken dialect in Telugu literature, he published a booklet "A Defence of literary Telugu" in 1913, making out a case for classical dialect and opposing the language reform. He was also an epigraphist.

He was the Chief Editor of an eight-volume Telugu dictionary *Suryaraya Andhra Nighantuvu*. Earlier he was in Government service as Deputy Collector.

***

Thotaramudi,
Godavari,
4-5-1914.

Dear friend,

I believe you are in receipt of my last note from this place. Please arrange to the despatch of your marks and lists of the marks who appeared to other M.A. Boards and we shall see that they do not complain of delay on our part.

Please note that I will hold a meeting of our Board in the Telugu Academy office at 3 P.M. on Thursday the 21st instant to announce this result .

Please acknowledge receipt of this letter and oblige.

Yours truly,
Jayanti Ramayya

P.S. We are sending at once the remuneration.

113

Confidential

To
Vedam Venkataraya Sastry

The Highlands,
Coonoor,
9th May, 1914.

Dear and respected friend,

Since arriving here I have been busy valuing the M.A. answer books. I had to value S.S.L.C. Composition papers first. So I had to keep the M.A. papers to the last. Mr. (Jayanti) Ramayya has notified that he will hold the meeting of Examiners in Madras on the 21st inst. But I should be glad to avoid a journey to and fro. Travel in summer between Ooty and Madras is always unpleasant. The cars will be crammed in May and the confusion at Mettupalayam and the heat one must only experience to realize. So I proposed to Mr. Ramayya to pass on the results by circulation, so far at least as I am concerned. He wired back to say that such a course was impossible. You send in your results, and Mr. Ramayya can send the results to me so that I may help any deserving lame - duck over style (to use a metaphor employed by a Judge of the High Court when speaking to the late V.Krishnaswami Iyer about the bad results of the Apprentices examination.) The marks which I assign to any deserving candidate cannot be raised without my approval. And then there is the difficulty about the valuation of dissertations. It was a mistake to have divided the valuation of dissertation between (among) three examiners. All the dissertations must be examined by only two examiners, to secure uniformity of valuation – you and I or Mr. Ramayya and either of us. Since that

is not to be, I shall tell you my views. Out of the 9 candidates, you may pass 8– you told me, if I remember rightly, that one or two failed in your subjects. The same was the case in mine. Two or three students have good knowledge of grammar– one of them did splendidly. Two or three students have poor knowledge of grammar– one is very poor. His య *(ya)* and న *(na)* augments beat record. Wrong use of these arguments is found in other papers too, but the candidates in the latter case show ability in other directions and even critical acumen. Barring that student, I think the others may be passed. This is the last year for M.A., and since no college is affiliated for Honours in Telugu, we shall have to wait long for the next batch.

I shall return to Madras when the monsoon sets in. I shall stay for a month and enjoy the pleasure of your company.

Yours sincerely,

Gurujada

***

114

No.4, Mallikeswara street,
George Town, Madras,
16-5-1914.

Confidential

Dear Sir,

Your kind letter of the 9th instant. Ever since I received it I have been busy making arrangements for an unavoidable trip to Nellore. I am starting this evening.

I think Mr. Ramayya objects to passing the results by circulation on the ground that it is unprecedented. In my opinion the methods suggested by you are good enough, but with this remark. I do not like to pass any body who has shown a deplorable ignorance of grammar and the text-books. His dissertation must not be allowed to save him. I think I have three who do not deserve to pass. I do not know how to enable you to avoid a journey down here. Perhaps, you may suggest to Mr. Ramayya that the necessity of your presence at the extended meeting be decided after he and I meet and compare our results. I have no objection to accommodate myself to your convenience as far as my circumstances permit.

I am to be back here before the 20th instant in order to attend the meeting of the 21st. Hoping this finds you in perfect health and happiness.

Yours faithfully,
V. Venkataraya Sastry

***

115

The Highlands,
Coonoor,
17-5-1914.

To,
M.R.RY. T. Ramakrishna Pillay Averghal, M.A.
Tottacada Cottage,
Egmore, Madras.

Dear Sir,

I am now living here. Last evening I went to Ooty. I received a wire from Mr. Venkata Ranga Rao[55] asking me to meet him at the Coonoor Rly. Station. But (as) I was then at Ootacamund I could not meet him. Our trains passed each other at the Fern Hill Station. He told me something about a meeting of the Board of Studies which you proposed to convene on the 20th inst. to prescribe text-books. He told me that he had sent a list of books to you. I have not yet received a notice of the meeting. The date which you have fixed is very inconvenient. It is very inconvenient to run back to Madras for a day or two from the Hills. Mr.V.R. Rao (Venkata Ranga Rao) also cannot attend the meeting of the 20th. So he decided to request you to postpone the meeting. If, however, you cannot postpone the meeting, please postpone the consideration of the Telugu text-books. The question of text-books requires very careful consideration. The recommendations of Languages Committee have to be kept in view. There was a recommendation to edit the text-books for some of the examinations. There must be continuity

between the text-books from 1915 and 1916. The text-books for 1915 were prescribed in such a way as to necessitate a study of the history of the Telugu language and literature. If the meeting is held in the summer recess or after the summer recess, that is in July, it would be convenient. In case you hold the meeting, I request you not to decide any question connected with Telugu Text Books.

Yours very sincerely,

***

116

To

Vedam Venkataraya Sastry

The Highlands,

Coonoor,

18th May, 1914.

Dear friend,

Many thanks for your kind letter of the 16th instant. I am sorry to learn that the meeting of the 21st will interfere with your stay at Nellore. I am sure you will excuse me if I have decided not to attend the meeting. No doubt, the fate of poor candidates may depend on a few marks and when they are deserving, all the examiners may have to help them a bit. Otherwise they may fail. That is the one consideration in favour of my going to Madras to attend the meeting. But you must excuse me when selfishness points the other way. For the first few days after arrival on the Hills one undergoes a process of acclimatization. If one goes back to Madras after a fortnight's stay, the benefit of that stay is wiped out. I can leave the case of the candidates very safely in your hands. I was, for long, a teacher. I started life as a teacher. I loved my boys. I know you love them too. You have an enthusiastic following. It would be presumptuous on my part to preach consideration to you.

It is, no doubt, very desirable that candidates for M.A. should possess a good knowledge of grammar, at least a good practical knowledge of it. But in the vast majority of cases grammar is learnt by an extensive study of good literature and not by a process of getting up rules. From the infant standard upwards our students read Telugu prose whose chief characteristic is ungrammaticality, if I may use the word. How can we expect a high standard of knowledge of grammar from our students? The real culprits are bad prose writers, whom poor examiners cannot reach and punish.

This reminds me of the necessity to recommend good prose works written correctly by real scholars as text books. It appears that Mr. R. K. Pillai proposes to hold a meeting of the Board of Studies for recommending the text books on the 20th instant. I had no notice and I asked him to postpone the meeting to some day in July. If he concedes to my request I should trouble you to send me a batch (set) of your prose works. I know your dramas and can recommend them. But in respect of prose we must omit portions which are too amorous. After I hear Mr. Pillai, I shall write to you. I have your *Harischandra Dvipada* with me and your *Naishadham.* I did not bring your other works and editions.

I have to invite the attention of the Board of one more matter. The Presidency and Christian College have not been affiliated even for B.A. pass (?). It will be years before we see the next Honours B.A. Two of the candidates fall short to the minimum by 11 and 13 marks respectively. I am strongly of opinion that they should be enabled to pass and I strongly appeal for your support. In the final list of marks which I am sending today to Mr. Ramayya, I revise their marks but less than one mark short of the pass minimum in the texts so that it is left to yourself and Mr. Ramayya whether to add one mark each and pass them or not.

I am sending a long letter to Mr. Ramayya which he will no doubt read to you. So I do not repeat here what I have said there.

I have to invite the authorities to return to the M.A. results, I hope you will excuse me if I do not attend the meeting. I am sure yourself (you) and Mr. Ramayya will show the candidates all possible consideration.

I hope you are keeping in excellent health.

Yours very sincerely,

117

To 18-5-1914.

Jayanti Ramayya Pantulu

Dear Friend,

I am glad you have sent me the marks and gave me an opportunity of expressing my views. Please accept my thanks for the same.

You might have noticed that seven candidates who appeared in Malayalam for M.A., passed in this year. Probably, there were no failures, or a very small number failed. This is the last year for M.A. which is a consideration that should weigh with us. It is a pity that No. 176 and 181 should fail with 547 and 549 marks respectively. On examining their answer books, I find that I have given 85 each in translation and composition, reduced the figure to 80. I have restored the original figure in the enclosed marks book. I have revised their marks in the text paper and gave such marks which all make their total one less than the minimum of that you may pluck them, yet if you do not find it possible to give them a mark each. I found No. 181 better among the candidates. The translation of 181 is excellent. I did not see the dissertation of 176 and cannot form an opinion.

If Mr. Venkataraya Sastri garu and you agree with me, two more candidates will pass, which will make the total number 6 and there will be three failures.

I told you that it was my opinion that only one deserved to fail and that is 182 who gets only 349. All the rest get above 500 marks or more but I drop those whose marks fell short of more than 50 from the minimum.

You say that none of the candidates struck you as sound scholars. But the average of those passed the examination is

satisfactory. You will admit that there are no books on language and literature; and no teachers. I am sure we will see in coming years some of these candidates as patriots in the cause of Telugu literature. Give them sincere encouragement for all the trouble they took. The next M.A., you will not see for years.

Yours sincerely,

***

To
George Maddox Esq., B.A.[56]

Sir,

I have the honour to submit herewith the marks books of Vernacular Composition - Modern Telugu.

On page 99, book II, the number of Bodapati Venkata Hanumanta Row is entered as 29553. But in his answer book the candidate entered the number 29533.

On page 189, book II, no number is entered against the name of Yarra Ramayya. His answer book bears the number 41022.

The number of candidates who sat for Modern Telugu was (...) and the total of marks which gives an average of (...). I do not think that the average is of any value as an indication of the standard of efficiency reached by the average candidate in Vernacular Composition.

The standard of efficiency must be necessarily low as long as composition is not taught by teachers who understand the principles of composition, and students are compelled to read bad models. A similar state of affairs prevails at the Intermediate examination in Arts. A reform in the system of teaching should be made.

(Gurajada did not scribble date on the letter. Eds.)

Yours sincerely,

Gurajada

119

The Highlands,
Coonoor,
18th May, 1914.

Dear friend,[57]

The notice of meeting did not reach me even today. It is surprising. If for any reason, the University authorities have asked you to recommend the text-books much earlier than in the past years and if it be not possible to postpone consideration of Telugu texts, I would request that the texts for 1916 standard be repeated for 1917.

As for Modern Composition for Intermediate, if Mr. Venkata Ranga Rao has recommended any books, I request you to substitute one of them with either Brown's *Wars of the Rajahs*[58] or Yenugula Veeraswamayya's *Kasiyatra Charitra*[59].

But I cannot understand if the delay of four or five weeks can make any difference for the texts of 1917.

Kindly give some weight to my wishes.

Yours sincerely,
G. Apparao

***

120

Rabindranath Tagore[60]

(1861-1941)

Ramgarh,
Kumaon Hills,
May 24th, 1914.

Dear friend,

Thank you for your kind letter. I had been forced to go through a very great dissipation of mind for a long time– so I have taken shelter here in the solitude of Himalayas to gather my scattered forces and regain my spiritual equilibrium. You can easily understand that this is most important for me and I cannot set my mind to anything else for some time to come. I am sure you will understand and excuse me if I fail to meet your demand, at least for the present.

With kind regards,

Yours sincerely,
Rabindranath Tagore

***

121

Otachamond,
25-5-14.

Service Unpaid

To

The Secretary to the Text book Committee,
4, Herley's Road,
Kilpauk,
Madras. W.

Signature of the sender

Wire to Maddox

Secretary to Examination ad College, Nungabaccum,

Your wire. I find from my note book 9047 not received. Letter follows.

(Sd) Appa Rao

Letter

Sir,

I received your wire of the 23rd instant asking me information about the candidate No 9047, Venkatasubbayya of Christian College, Madras. I left the answer books in Madras and brought here only the note book into which numbers of answer books have been most carefully entered. No. 20476 not there. It is not at all likely that I should have overlooked in an answer book. If you wish (...) then (...) here, but the fright on the Nilgiri Railway will be very high. Please write instructions.

I have the honour to be sir,
Yours most obedient servant,

122

26th May, 1914.

To
P. Venkataramanayya, B.A., L.T.,[61]
First Assistant, High School,
Mulugu.

Sir,

I received your report dated the 20th April. I am afraid you misunderstood my instruction about the average for the following reasons. I desired that the average should not deviate much from the average of classical Telugu and modern Telugu of last year. You will remember, I read out to you the report of Mr. Bhanumurthi[62], Examiner in classical Telugu.

1. It is difficult to secure uniformity of valuation in Telugu Composition by Examiners and Assistant Examiners.

2. The high averages of previous years were no indication of the efficiency of the students in the case of Telugu Composition of the Intermediate Examinations in Arts.

3. Under the circumstances, the only means of preventing hardship to candidates in different centers is to try to keep as near as possible to the average of last year.

Such being the case, it was not necessary that you should have artificially raised the average from 45.2 to 47.3. The average of the answer books valued by me was 46.6. I had no means of ascertaining on what principle you raised the marks of individual candidates. Otherwise I would have restored your original valuation. It is now too late. If you had sought my advice earlier I would have gladly given it to you.

Yours sincerely,

To	Ooty,
Phillip,	28-5-1914.
Madras N.C.	

Dear Sir,

I received your letter of the 21st inst. I worked hard and finished selection of text-books day before yesterday. We signed the list and sent it yesterday. There is one omission which I hope the Board will supply. We should have prescribed (...) some inscriptions for B.A. Branch V History.

I propose the following inscriptions : Nellore Inscriptions, Vol. I (of) Mr. Butterworth's[63]

Atmakur

1.	No.24	1187 - 88	(?)
2.	7	1246 - 47	
3.	51	1274 - 75	(?)
4.	29	1275 - 76	
5.	25	1284 - 85	(?)
6.	55	1290 - 91	
7.	35	1612 - 13	

The inscriptions are short. There is no time to consult Mr. Venkata Ranga Rao. If I postpone the matter until we meet, this communication will not go by Mail. As Mr. Venkata Ranga Rao left the selection of inscriptions to me for B.A., the Board may accept my selection for group V.

I regret to say that Mr. Venkata Ranga Rao and myself could not come to an agreement on the question of Intermediate text-books. He made me understand that the reference to him was only in respect of the *Wars of the Rajahs*.

I entirely disapprove of a heavy course of non-detailed study in Telugu for Intermediate. One classic and one prose work in real Modern Telugu will suffice. For the Classic I would propose the *Virata Parvamu* of *Tikkana*. It is not possible to make a better selection. An edition of *Virata Parvam* has been brought out by Mr. D. Suryanarayana Sastri, Telugu Pandit in the Christian College and Examiner to the University.

Your sincerely,

***

124

V. Suryanarayana Rao

(1866-1937)

An eminent Lawyer at Machilipatnam, a social reformer and a nationalist. An ardent Congress man, was a delegate to the Surat, Calcutta and Benares Sessions of the Indian National Congress where he sailed with the extremist group. He had links with extremists such as Veera Savarkar and Lala Hara Dayal. Though a follower of Kandukuri Viresalingam in social reforms, he opposed him in the language reform.

***

Masulipatnam,
20-6-1914.

My dear Mr. Appa Rao,

You would better send the series of your articles, actually signed by you to *Andhrapatrika* as it has a greater circulation among the people, though *Krishna Patrika* is one of a higher class. I shall see that it is copied into the latter journal.

We must get rid of Mr. J.Ramaiah as I agree with you that he is quite incompetent. We must change the venue of the Telugu Academy. We want men like Mr. G. (Gidugu) Ramamurthy who is capable of tracing the origin of the word. The rate of progress as regards the compilation of the dictionary is scandalous. You must read the article on the subject by Mr.Tallapragada Suryanarayana Rao of Kovvur Bar. Unless you take the business on yourself as if it were your own, it will not be successful. You have already become old and weak. You had better spend the remaining of your life on this work. You have not left behind any monumental work

worthy of your talent. What has become of your history of Vizianagaram Dt.? What I have been thinking is to be a model for other district people to follow you and I hope you are doing well (in health). When will you go back to Vizianagaram?

Yours faithfully,
V. Suryanarayana Rao

***

125

To
Vedam Venkataraya Sastry

Admiralty House,
Mylapore,
17th July, 1914.

Dear friend,

I owe you an apology for the delay in answering your last letter and for not having seen you yet. Until three days back it was very hot in Madras and a journey to Mallikeswara Street was out of question. Before I leave Madras, I shall see you and spend an hour or two in your pleasant company. I have recommended a good part of your ఆంధ్ర దశకుమారచరితము *(Andhra Dasakumara Charitam)* for the Intermediate Examination and at the suggestion of Mr.Venkata Ranga Rao హితోపదేశము *(Hitopadesam)* for Matric (Matriculation).

I wish we had more of your prose books. Your కథాసరిత్సాగరము *(Katha Sarit Sagaram)* is full of love intrigues. Nor is *Dasakumara* free of them. Why don't you give your imagination to full play as ప్రతాపరుద్రీయము *(Prataparudriyam)* and write some prose stories? Or even adaptations from the *Puranas.*

I could have prescribed your prose with an easy conscience if you had dropped విసంధి *(Visandhi)* or used it more sparingly and with some method. I like your దశకుమార *(Dasakumara)* style better than your కథాసరిత్సాగర *(Katha Sarit Sagaram)* style.

About your projected play on the siege of Bobbili-it is a pity you did not complete it. I hope you have not said anything derogatory to Vizianagaram. I have got much material for a history

of the period, and I shall gladly place it at your disposal, if you will complete the play. That material will prove that Viziaram Raj was a patriot. He wanted to drive the French out of the Circars and asked Bobbili to co-operate. Bobbili did not.

I have a personal favour to ask of you. Please attend the meeting of the *Academy* (Senate) tomorrow evening at 4 P.M. I want to propose a division of work and responsibility.

Mr. Ramayya - Derivation

Yourself-the vocabulary of the classics
Mr. G.V.Ramamurti - spoken Telugu
Each to have a separate establishment and remuneration.

Yours very sincerely,

***

126

To August, 1914.

Vedam Venkataraya Sastry

Dear Sir,

The enclosed copy of the letter which I addressed to Dr. Burne[64] after you left will explain the force of (...) in connection with the Telugu Composition Committee. For (...) sent you my letter to the Syndicate.

Ramakrishna Pillai, the Chairman of Dravidian Studies told me the other day that there is no need to nominate to Tamil Composition Committee. The Syndicate did a service to the Dravidian languages in drawing attention of the cleavage between spoken and written dialect with (...) Dravidian vernaculars; but the constitution of the Composition Committee has not yielded results because there is little and real scholarship in the Committee and the members of the Committee are generally incompetent to solve the question of Composition. The object of the Syndicate was (...) to bridge the gap between the literary and spoken idiom. This can be quickly achieved by adoption in of a general resolution of (...).

Yours sincerely,

***

127

Francis Dewsbury
Secretary
Senate of the Madras University

Senate House, Madras,
27-8-1914.

Dear Mr. Appa Rao,

In reply to your letter of 26th inst. the proof of your 'Remarks'[65] has been read in the office. It was very 'clean' and only few typographical corrections were required. I hope to issue the complete document early next week.

Yours sincerely,
Francis Dewsbury

***

128

Senate House,
Madras,
22-9-1914.

Dear Mr. Appa Rao,

Your letter of the 3rd inst. has been awaiting reply– I have only just received from the press the copies of the Telugu Intermediate Composition Report.[66] These are now being distributed to the persons connected with the University who are interested in the matter. I cannot officially send elsewhere, and the list you sent to me contains names of persons not connected with the University, with whom I have no authority to open communications in this matter. I see no objection to your doing so, if you wish, and I am prepared to send you a few extra copies of the report for distribution on hearing from you that you would care to have them. With reference to your letter to Mr. Venkata Ranga Rao on the matter of Telugu text-books, I learn from him that he has communicated to you my official reply that I cannot reopen this matter to the Syndicate except by the request of the Editorial Committee or the Editor-in-Chief. The Syndicate acted on the recommendation of the Board of Studies and could hardly rescind its decision without a further reference to that body on indefinite delay. Your suggestions should have been made to the Board before its report was sent in for order by the Syndicate.

Yours sincerely,
Francis Dewsbury

***

129

H.D. Durell

European friend of Gurajada and Maharajah Vijaya Rama Gajapathi. Durell stayed in India for a long time. He left for England immediately after the First World War broke. Camping in France, he served the Red Cross. The library of the Maharajah's Sanskrit College was named after Durell in 1909; but it was changed later.

***

38, Longridge Road,
London S.W.,
Oct. 20th, 1914.

Dear Mr. Appa Rao,

Many thanks for your letter of Sept. 20th. I am sorry you have not been well, I hope you are now better, that the coming cool season will set you up thoroughly. I am pretty well, though one cannot help feeling the strain of these terrible events of anxiety as to the issue. I hope it may some day be possible for me to obtain further material for you from Paris[67]-but who knows what the future will bring? The friend on whom I depend is at the front, in charge of the machine section of an infantry regiment; he was safe up to few days ago. Expect for a mild attack of dysentery (not the (...) variety fortunately) but his position is one of great peril.

I have just returned from a fortnight in France, mostly spent in Paris, where I was engaged in working for a Red Cross Committee. I am likely to cross again in a few days, for some base other than Paris. My experiences were very interesting although it was not possible for me to get near the scene of action.[68] While I was in Paris, 28 bombs were dropped on the city, some near me,

though I saw some of its effects. It seems clear that the French recovered from the state of chaos and unpreparedness which led to their early disasters, and it is generously recognised that the fine behaviour of fine retrieve in almost desperate situation. The feeling of the two countries for each other seems to be perfectly cordial, their co-operation in everything assured-a most essential thing in fact is essential condition of ultimate success I should think. The first division of the Indian troops who uncamped at Orlean while I was in France. I was told they were being trained in the special entrenching work this war calls for. Lord Kitchener, thorough in everything is determined that there shall be no avoidable waste of life through the use of men in any degree during war but once the Indian force is declared ready, I am convinced that it will be the finest and most formidable body in the whole war.

I am writing to the Raja some account of my experiences in France, and sending him copies of Government publications which will be of greater interest to you and other members of Vizianagaram community than to him. I dare say though some of you will doubtless be ready to give him the benefit of (...) study of documents and speeches. It is satisfactory to know that three documents leave no room for doubt as to German enforceability, though even in the immediate occasion of the attack could be attributed to the Allies, nothing will alter the fact that there is a war of self defence against unprovoked and inexcusable aggression. In so far as our nations are unprepared and inefficient in warlike preparations and (...) to compare with Germans, surely that is a glory to us, as it is shameful to the Germans. We may take pride in it– do not you think so? For we are proving every day that due to our higher civilization and not (...) to loss of vigour. Good similarity (...) the solidarity of the Empire is a tribute to our essential fairness of dealing and above all the effort of India must go down in history

and in a supreme degree honourable to both sides. It proves and that on the whole and inspite of many faults, many mistakes, the administration has (...) at the highest and that the people of India have been great enough to see the matter as a whole– it has been far more than a question of interest on each side; on ours there must have been an ideal of high achievements, and on yours of chivalrous loyalty. As for my part I do feel a keen satisfaction in looking forward to the happiness of more intimate relations between the two races that must result. I believe it was the need of this that was the principal impression I got from my life in India. Please remember me to one and all friends and write again when you have time.

Yours sincerely,
H.D. Durell

***

130

Senate House, Madras,
30-10-1914.

Dear Mr. Appa Rao,

In reply to your letter of 29th instant regarding your report on Matric (Matriculation) texts of past years, I do not think that the Syndicate would wish you now to proceed with it. The object the Syndicate has already been gained to, in view of the fact that practically all language texts for detailed study will, in future, be published by the University. Your investigation is quite unnecessary. The Committee of the Syndicate which considered the Reports received recommended that no action was now desirable and the Syndicate accepted that view.

Yours Sincerely,
Francis Dewsbury

***

131

Konda Venkatappayya

(1886-1948)

One of the stalwarts amongst National leaders in Andhra Desa. He obtained B.L. Degree from Madras University and started legal practice at Guntur. He was the Chairman of the Reception Committee of the first *Andhra Mahasabha* held at Bapatla in 1913. He was a member of Madras Legislative Council under Minto-Morley reforms; but subsequently resigned to become a trusted lieutenant of Gandhiji. He was the President of the Provincial Congress Committee and member of All India Congress Committee. Gandhiji designated him as the leader of Freedom Movement in Andhra Desa.

***

Guntur,
3-11-1914.

Dear friend,

Pardon me for the delay in replying to your letter and in acknowledging the receipt of the packet containing the report of the Intermediate Telugu Composition Committee and the Telugu Composition controversy. I shall place them on the table of the Indian Club as you have desired me to do.

There is also what is called the "Young Men's Literary Association" which is attended, more largely, by the younger section of the educated people in the town, especially the junior lawyers in the Bar. If you find it convenient to send another set of books, and if you think worthwhile doing so, you may send them to be placed similarly on the table of the Association.

With best regards to you,

Yours sincerely,
K.Venkatappayya

132

Narikeldanga,
Calcutta,
4th December, 1914.

My dear Sir,

I beg to acknowledge with my best thanks the receipt of your kind present a copy of your learned Note of Dissent from the Report of the majority of the Telugu Composition Sub-committee.

Yours sincerely,
Gooroo Das Benerjee[69]

***

133

Madras.

Dear Sir, (?)

I take pleasure of sending for your kind perusal copies of 1. Minute of Dissent prepared by me, 2. The Analysis of the same with two Appendixes in English, 3. Story in modern Telugu with preface by Vepa Ramesam, Vakil, Madras High Court.

The Minute is a work of research. Though I could not avoid technicalities, I had to make the Minute intelligible to European scholars.[70]

G. Apparao

***

134

From Venkataraya Sastry

Mula Peta,
Nellore,
17-1-1915.

Dear Sir,

Your kind letter of 12th instant to hand. I am sorry that you are not in the best of your health. Your opinion of army experience must be included among the *Prahasanas*, the fact the activity of the army (.....) means నరమృగయా *Naramrugaya* adds (...).

With any number of people at your beck and call I do not find why you are making coffee yourself[71]. Perhaps you do it as a hobby (...) arrangement. I am (...) because I have not got attendants and they will not do it well.

You like to give a place to poetry selections for B.A. (...) of contemporary poetry. But I am of opinion that most of it does not deserve recognition of classical poetry its most striking feature being wrong prosody. Ignorance of the rules of dramatology and absence of propriety of common sense. If you make an exception in favour of *Vidyanatha's* scene in my *Pratapa, (Prataparudriyam)* I thank you for the honour you conferred on me by doing so. I do not suggest any other scene to it.

After finishing the 3rd Canto of *Amuktamalyada* my progress in which you are kind enough to enquire, I fell into a high tide of unfortunate circumstances, which swept me off from Madras and even from myself, if I can say so. Of them, ill - health in some form or other for full five months was one; but it was the effect on me of the others, not itself the (case) of them. You refer to the latest *Vavilla* edition of *Amukta.* I have not seen it. I shall get a

copy and see. I am (...) investigating for those records that should bring to light on the real author of *Amuktamalyada* but sorry to say without success.

You, being as you are one among very few that can in these days appreciate real literary labour, have not favoured one line of opinion on my commentary on *Sringara Naishadha*.[72] What is the good of one thousand irresponsible men praising or as many damning it? You will not therefore be surprised if I clamour loudly that you have not been kind to me. I am enclosing herein the opinion favoured by Mr. Ramalinga Reddy of Mysore, for favour of your kind glance. I think you will not disbelieve that I am doing so with no other object than simply informing a worthy friend.

You know I have been ousted from the Board of Telugu Examiners in connection with the Matric, Intermediate and the B.A. exams. I think this would not have happened had you been kind to me.

As for my critical notes on *Subhadra Vijayam*, I am sorry to say that I am not at present to write a critique as I am lacking both time and health. But I shall despatch by book-post my copy of it, which is throughout interspersed with my critical observations. You may once go through that copy and make use of my notes if you find them accurate.

Yours sincerely,
V. Venkataraya Sastry

***

Here is the letter of Mr. Ramalinga Reddy[73]....

Mysore,
23rd September, 1914.

My dear Sir,

I thank you most heartily for your kindness in presenting me with a copy of your superb edition of *Sringara Naishadha*. I have read through a good portion of the book and I find it of entrancing (...).

I suppose it is beyond question that yours forms the greatest commentary that has so far appeared in Telugu and that it will be probably a unique one of its kind for all time to come (...) today the Telugu world could boast that a modern scholar has beaten the ancients at their own game in a most decisive fashion (...).

Yours sincerely,
C. Ramalinga Reddy

***

135

గుమ్మలూరి లక్ష్మీనృసింహశర్మ (పలాస, శ్రీకాకుళం జిల్లా)

విజయనగరం, 1915, ఫిబ్రవరి, 23.

ఆరు మాసములై నా వంట్లో అస్వస్థతగా వున్నది. ఇప్పుడు కొంచెం నింపాదిగా ఉంటున్నది. మీ ఉత్తరములకు వెంటనే జవాబు వ్రాయకపోతే మీరు చేస్తున్న ఉద్యమము లకు భంగం కలుగబోవునన్న భయముచేత యిందుకు వెంటనే జవాబు వ్రాస్తున్నాను.

నే వ్రాసే పద్యములలో మాత్రాగణములమీద ప్రస్తరించి చూస్తే ఇది నడక అని పోల్చవచ్చును. అయితే అర్థం యివడనప్పుడు కొన్ని అవసరమయ్ని మాత్రలు చేర్చుకోవలెను. అర్థానికి మాత్రలు మీరినప్పుడు, మాత్రలు తగ్గించుకోవడము నా నిర్ణయము. ఇది కొంతవరకు ఇంగ్లీషు కవుల పద్ధతి. మన ఛందస్సుకూ యింగ్లీషు ఛందస్సుకూ భేదమున్నది. వృత్తాలలో నియమాన్ని దాటి వొక అక్షరం అటుగాని, యిటుగాని వెళ్లటానికి వల్లకాదు. యింగ్లీషులో వొక గణాన్ని కవిత్వం వ్రాస్తూ తెలివైనకవి యితర గణాలను అక్కడ కూడా విశేష నిపుణతతో తగిలిస్తాడు. ఇందువల్ల తూగుకు వైచిత్రి (Variety) కలుగుతుంది. పద్యాలు సువ్వి పాటలాగ మొహం మొత్తవు, యింగ్లీషు ఛందస్సులో కొంత నియమాతి క్రమణము (Irregularity) వొప్పుకుంటారు. అందులో ode మొదలయ్ని వృత్తములలో శ్రుతి సుఖం చూసుకొని తోచిన గణాలన్నీ వేస్తారు. ఛందశ్శాస్త్రమంతా శ్రుతి రంజనమునకు సాధన భూతమయ్నింది. గాని శ్రాద్ధమంత్రము లాగు మారుదలకు వీలులేనిది గాదు. ఇది వరకు మీరు వ్రాస్ని ముత్యాలసరములు అమృతవల్లిలోవి మార్చుకోవలస్ని అవసరము లేదు.

తరచు మీ క్షేమం వ్రాయించగోరుతాను. చిత్తగించవలెను.[74]

గురజాడ అప్పారావు

***

136

From
George Maddox Esq., B.A.,
Office of the Commissioner,
for Govt. Examinations.

Madras,
March 30th, 1915.

Dear Sir,

I regret my inability to allow (change the venue of) the meeting - Telugu (Modern) Composition and Translation - Group-A (at) Vizianagaram instead of at Madras. The rule that all meetings should be held at Madras is not relaxed , hence my inability. I may add that the Assistant Examiners concerned have been furnished with a copy of the circular programme requiring their presence at Madras at 3 P.M. on Tuesday the 6th April, 1915.

Sincerely Yours,
Maddox

***

137

From
M.R.Ry. G.V. Appa Rao Pantulu B.A.,
Examiner in Modern Telugu Composition and Text books (?)
S.S.L.C. Examination.

To
George Maddox Esq., B.A.
Secretary to the School-Leaving
Certificate Board,
Madras.

Fort,
Vizianagaram,
1st April, 1915.

Dear Sir,

I intended to start for Madras tomorrow but I have an attack of fever and it is not just possible that I may be able to instruct the Assistant Examiners on the 6th instant. I, therefore, request that you will be so good as to intimate to them not to proceed to Madras until they hear from you. After I reach Madras I shall give you intimation of a date of meeting with three days interval. As one of them lives in Nellore and the other in the North Arcot District, even if any of them should not be able to meet me on the day appointed, I can wait at Madras for him especially as I have also some work in Madras connected with the University.

This year the instructions issued by you to Examiners in Telugu Composition are very full and I have today sent written instructions by post in which I have elaborated points which have special reference to modern Telugu. They may proceed with the work of valuation.

Yours sincerely,

G.V. Appa Rao

True Copy forwarded to the Assistant Examiners Concerned.
The meeting is not to be held on the 6th April 1015.
Copy to : Secretary S.L.C. Board.
True copy forwarded to Madras.

138

To
G.V.Appa Rao, Esquire,
Vizianagaram.

Pestonjee P. Pocha & Sons,
Seed and Bulb Merchants,
Poona,
6-4-1915.

Dear Sir,

We are in receipt of your post card of the 2nd, and thank you for the kind permission granted to us (...) so your name and certificate in advertising our garden in the near future.

We (...) thanking you for your kindness.

Yours faithfully,
Pestonjee P. Pocha

***

139

Dr. Col. Illington

Superintendent King George Hospital,

Visakhapatnam

To Fort ,

Vizianagaram,

Dr. Col. Illington, 7-4-1915.

Will you be good enough to attend (to) my Private Secretary Mr. G.V.Apparao who is now staying at Vizagapatam with P.T. Srinivasa Iyengar. He has been ailing for the past so many months and has just gone to Vizag for a change and better medical treatment. I hope you will give him your very best attention, and inform me of his progress from time to time. Please send your bill to me for payment.

Yours sincerely,

Lalitha Kumari,

Rani of Vizianagaram

***

140

Vizianagaram,
2-6-1915.

Shri Appa Rao,

Your letter to me is very sad, and at the same time makes me realize that it is so hard to do, that the scheme of things is not intelligible to us, and that we will never know why the good are harassed and even carried off and the wicked so often left to flourish. I hope you will live to write your (Kalinga) history for which you have worked so seriously. But if not, (...) it is superfluous to offer some consolations; you have accepted that resignation of readiness to face the next unknown which all men should envy you. You have, I know, to live so that you fear not from death. I shall be able to say that for myself when my health fails. Your sorrow is for those you love, not for yourself. But your family is in good care. And as for your adopted child, your History of Vizianagaram, rest assured that I will make it my business to see it is done as well as can be without you.

I can say you are one of the few chosen in this place when I thoroughly request and I could have spared at most more easily I shall not give up hope yet.

Yours sincerely,
J.C.H. Fowler

***

141

22-7-1915.

Dear Appa Rao,

Many thanks for the fruits. I am so glad to hear of your improvement and that you have overcome the long and sharp illness. I hope you will have many years to complete your literary ambitions. I think the work of collecting the history is going on well and that you will soon be amongst it again.

Yours sincerely,
J.C.H. Fowler

***

Triplicane,
6-9-1915.

Dear Mr. Appa Rao,

Thanks for your kind letter of the 2nd instant. Yes, the number of pages allowed, especially as regards the Intermediate selections, will compel us to omit many desirable pieces. The Intermediate selections are nearing completion. We have already selected from the three *Bharata* poets, *Nanne Choda*, *Ranganatha*, *Bhaskara* and *Ketana* (*Dasakumara Charita*). I propose to have a few more selections from *Srinadha*, *Potana*, *Pillalamarri Pina Veerayya*, *Krishnaraya*, *Peddana and Ramarajabhushana*. We have still plenty of space with regard to the B.A. selections and we can manage to put in there all such selections as we are obliged to omit from the Intermediate selections for want of space.

I am sending you by post, today, the prose pieces prescribed for the Matriculation Exam. of 1917.

The arrangements for carrying the preparation of the Telugu Lexicon are being matured and I think the work will be commenced from the beginning of October. Mr.Vedam Venkataraya Sastri has consented to be there working on a salary of Rs. 225 to 250 a month and do the work on the lines accepted by the Editorial Committee. It is proposed to give him for the present the assistance of two Pundits. A meeting of the Committee will be held shortly.

You have been appointed as University member for life.

Hoping you are in sound health,

Yours friendly,
G. Venkata Ranga Rao

***

143

7-10-15.

Dear Appa Rao,

I have received your 2 letters from your son. I am very sorry that you are still ill and that you take so long a time before you can get at order again. I shall like to have a talk with you, if I can see you in your house. Could I see you on Saturday morning about 7-30 and if so I will come down there. As regards the Bijjipuram affair, I was there some 2 months back and informed the ryots your troubles. I will send for Jagannadha Rao and ask him to get it prepared for you.

As regards our farm at Krishna I don't think we can take up any land of yours. If we do, it would only be a very small plot indeed, and I will inform you if I can help you in your dispute with the *agraharam.* Of course, as you are in need, I shall give all necessary help. I shall hope to meet you in person.

Yours sincerely,
J.C.H. Fowler

***

144

The Society for Promoting Christian Knowledge
Madras N.C.

13th October, 1915.

To
G.V. Appa Rao, Esq., B.A.,
Fort, Vizianagaram.

Dear Sir,

At the direction of the Registrar, I write to ask you to be good enough to provide me with ‘copy’ for the Telugu Text Book for the Matriculation Examination of 1917.

Yours faithfully,

Superintendent

***

145

బాలాంత్రపు వెంకటరావు

(1881-1972)

జంటకవులు వెంకటపార్వతీశ్వరకవులలో మొదటివ్యక్తి వెంకటరావు కవిగా, నవలా రచయితగా ప్రసిద్ధులు. వీరు ఆధునికాంధ్ర సాహిత్య వైతాళికులలో ఒకరు; ఆంధ్రప్రచారిణీ గ్రంథమాల స్థాపకులలో ప్రముఖులు. పార్వతీశ్వర కవితో కలిసి రచించిన 'ఏకాంతసేవ'లో భావకవిత్వలక్షణాలు అంకురరూపంలో వ్యక్తమయ్యాయి.

***

ఆంధ్రప్రచారిణీ గ్రంథనిలయము,
నిడదవోలు,
13-10-1915.

మహారాజ రాజశ్రీ గురజాడ అప్పారావు సన్నిధికి, బాలాంత్రపు వేంకటరావు నమస్కారములుచేసి చేయంగల విన్నపములు.

ఆర్యవర్యా!

మా నిలయమునుండి ఈవరకు బయల్వెడలిన గ్రంథములన్నియు నీ దినమున రైలుపార్సిలు ద్వారా తమకు పంపుకొని యున్నాము. 'ప్యాసు' ఇందుతో పంపికొంటిని. దయతో అందుకొన కోరు(కొంటాము).

ఆంధ్రభాషాభివృద్ధికొరకు నాలుగు సంవత్సరములనుండి మేమొక సంఘముగా చేరి, తమవంటి భాషాభిమానుల యొక్కయు, విద్యాధికుల యొక్కయు సాహాయ్యమున నింతవరకు నలభైమూడు గ్రంథములను ప్రకటింప గలిగినాము. ఈ గ్రంథములన్నియు పునర్ముద్రణముసేయుట, ముందు క్రొత్త గ్రంథములను ప్రకటించుచుండుట మొదలగు పనులన్నియు ద్రవ్యసాధ్యము లైనవని తమవంటివారికి తెలిసియే యుండును (...). మనకు దగినంత ద్రవ్యము లేకపోవుటచేత, రెండు వత్సరములనుండి తమవంటి విద్యాధికులు మమ్మును, మా యుద్యమములను బ్రోత్సహించుచు మా నవలలలోని రెండు మూడు నవలలను ట్రెయినింగు స్కూళ్లలో పఠనీయ గ్రంథములుగా నుంచియున్నారు. (...) ఇంటరుమీడియేటు క్లాసుకు మిగుల (...) రెండు గ్రంథములు పెట్టుట కేర్పాటు చేయ బడినవి. ఇప్పుడు తాముగూడ మా నిలయమునందును, మాయందును బరిపూర్ణానుగ్రహ ముంచి మా గ్రంథములలో మీ కిష్టము వచ్చిన గ్రంథములను ఈ సంవత్సర మింటరు

మీడియేటు క్లాసునకు (రాబోవు వత్సరము) కాంపోజిషను గ్రంథముగా నుంచుటకు దగిన యేర్పాటు చేయింపకోరినాము.

మా యేజంటుగారు ఈమధ్య తమదర్శనమునకు వచ్చినపుడు, "నా యొద్ద మీ గ్రంథమేదియును లేదు. ఉన్నచో నొక గ్రంథము ఇంటరుమీడియేటు క్లాసునకు రికమెండు చేయవలెననుకొంటి"నని సెలవిచ్చియున్నారట. సకాలమున మాకు దెలియక తమకు గ్రంథముల నంపుకొనలేదు.

ఇప్పుడైనా దయయుంచి సావకాశమునుబట్టి మా నిలయములోని మరియొక గ్రంథమును గూడ కాంపోజిషన్‌కు రికమెండు చేయుటగాని లేదా తాము మీటింగునకు వెళ్లినపుడు అక్కడ మా గ్రంథమొకటి పఠనగ్రంథముగా నేర్పాటు చేయుటగాని, చేయింపవలయునని మిక్కిలి ప్రార్థించుచున్నారము.

ఆత్మబంధువులవంటి మీవంటివారున్నప్పుడే మాకు దగిన సాహాయ్యమును, ప్రోత్సాహమును కలుగకపోయినచో నికేమాత్ర మెక్కడ గలుగును? ఎప్పుడు గలుగును?

కొలది దినములలో దర్శనమునకు వచ్చుచున్నాను. తమ దయగల జాబున కెదురు చూచుచున్నాను.

చూతమునకును గోకిల వ్రాతమునకు
నేమి సంబంధమున్నదో యెఱుఁగ మైనఁ
జూతమిచ్చిన పల్లవ వ్రాతములకు
గోకిలావళి తిని, కలకూజితముల
మోహమున ముంచు చుండు నీ ముజ్జగముల.

భువనమెప్పుడనంతమై పొలుచు; నందుఁ
బరమ పావన జీవన పటిమనొప్ప
కామితమునిచ్చు సరసులకేమి కొదవ?
కాని, చాతకమాత్మనిష్ఠానుగతిని
దప్పిచే గళమెండిన యెప్పుడైన
భ్రాంతిచేనైన నలఘునాశ్రయము మాని
యన్యమార్గాశ్రయంబుల కరుగబోదు.

చిత్తగించవలయును,
ఇట్లు విధేయుడు,
బాలాంత్రపు వేంకటరావు
(కార్యదర్శి)

146

Camp: Mangalore,
19-10-15.

My dear Mr. Appa Rao,

Please forgive me for my delay in answering your very kind letter and thank you for that most valuable *treatise*[75], as far as I can say, unanswerable for the linguistic point of view it takes. I read it with the utmost interest and shall value it accordingly. I am looking forward to part II. Is it coming that interesting?

I am very sorry to hear that you have been so weak from over work. I can quite understand what a strain such a masterly and scholarly work must have put upon you . I hope you are now better.

I see no price on the *treatise*. I should like if it is for sale to get another copy by now. When I was coming out, I had a fellow passenger, a Southern civil servant and his wife. She was a good Arabic scholar and we had many discussions about the language. She confirmed absolute faith by the facts given in the passage you quoted in your Appendix. She told me about a man, a missionary who happens to be an old friend of mine and a very clever man, and a great lover of modern Arabic verses. He had throughout his studies Arabic as the medium of instruction. I promised to send my acquaintance notes on this subject immediately. I should like to send him a copy of your memorandum.

With kind regards and thanks,

Yours sincerely,
J. A. Yates

***

147

Bangalore,
4-11-1915.

Dear Mr. Apparao,

Please forgive my delay in answering your kind letter of the 23rd. I was most interested in your account of what you have done in the cause which you have so much at heart. Do you refer to the previous summary of the proceedings of the Committee which you sent me? I don't remember to have seen any other. Anyhow your present memorandum is sufficiently cogent to convince any impartial person. As to Venkata Ranga Row, I can't imagine him capable of any reasonable or scientific argument.

It is very kind of you to say you will give me as many copies as I want. For the present if you will send me a dozen, I think, that will suffice and I will bother you for more afterwards. (Gidugu) Ramamurthi tells me that he has been appointed Examiner! Splendid, he has prepared lot of alternative proof of his unanswerable thesis, proposes to tackle the Heads of Colleges in Madras. Your zeal (...), must I (...) , whatever the temporary setback gain the day.

Meanwhile, you are overworked and all I am very grieved to hear it and hope that before long you will be restored to health and able as you say to take up your lance again. Please let me know from time to time how you are. Your work is monumental.

With very kind regards,

Yours very sincerely,
J.A.Yates

Andhradesa Libraries Association

Office of the Honorary Secretary,
Bezawad,
14-11-1915.

President :
Hon'ble Rao Bahadur
Mocherla Ramachandra Rao

Vice Presidents :
Chilakamarti Lakshminarasimham
Suri Venkata Narasimha Sastri

Honorary Secretaries :
Nalam Krishna Rao
Iyyanki Venkataramanayya

శ్రీరామ

మహారాజశ్రీ గురజాడ అప్పారావు పంతులుగారి సన్నిధికి,

విన్నపములు, సూరి వెంకటనరసింహము వ్రాయు మనవి. "గ్రంథాలయ సర్వస్వము" యొక్క ప్రథమసంచిక తమకందియే యుండును. మా రెండవ సంచికకు ఆంధ్ర సారస్వత విమర్శకు సంబంధమగు యంశము నేదే యొకదానినిగూర్చి వ్యాసము వ్రాసి పంపగోరుచున్నాను. తామిదివరకట్లు వ్రాసెదమని మాకు వాగ్దానము చేసియు(న్నా)రు. నేనిదివరకుఁ దమకొక యుత్తరమును వ్రాసుకొని యున్నాను. (...) వ్యాసమున కెదురు చూచుచున్నాను.

చిత్తగించవలెను,

సూరి వెంకటనరసింహశాస్త్రి

***

Condolence Messages

మద్రాసు,
3.12.15.

గురజాడ రామదాసు పంతులుగారికి,

చిరంజీవి బాబూ!

ఆంధ్రపత్రికలోని ప్రచురణకై శ్రీ పంతులుగారి విచారకరమైన వార్త తెలిసిన వెంటనే మా ప్రాణము లేచిపోయినట్లైనది. అక్కటా! పాడు రోగము ఘటంబు నెత్తికొనిపోవు వఱకు విడనైనను విడువక బాధించెను గదా? శ్రీ పంతులుగారి కేవిధమైన లోటు లేదుగాని శ్రీ మాతృశ్రీగారికిని, అవ్వగారికిని పసుపుగుంకములకు లోపమును, కడుపు శోకమునకు కారణము నైనందులకు బరితపించెదము. శ్రీ పంతులువారి యాత్మకు శాంతి గల్గును గాక. కాలమొక్క రీతిగా నుండదు. కష్టముల గడచి తరించగలరు. ముసలమ్మగారికి పెద్ద కాలమునకు వచ్చిన కష్టమునకు తప్పింపజేయు సాధనము లేదు గదా? ఇంకను వారి దర్శనమునకు సంక్రమణమునకు రావలెనని యనుకొనుచుండ నీ (...) యగుపడిన వాని మాడ్కి పరితపించితిని. ధైర్యముగా నుండెదరు గాక. బాల్యములో నున్న మీకు చాల విచారమును భగవంతుడిచ్చెను. అప్పరాయ సూర్యుడస్తమింపగా జగమంతయు చీకటియలము కొనెను.

హా! దైవమా! (...) పుత్రుని భరతమాత కోల్పోయెను.

ఇట్లు, విచారించు
మంగళగిరి కృష్ణద్వైపాయనాచార్యులు

***

150

To	Triplicane,
G.V. Ramadas	4-XII-15.

Dear Sir,

Your letter to hand. I was much distressed to hear of the death of your beloved father. It was a sad loss not only to you and other members of the bereaved family, but also to the large number of friends he left behind him. I have known him intimately for ten years and have always entertained the highest regard for his culture, character and goodness of heart.

Now that he is no more, I hope you will walk in his footsteps and shall live on his good name.

Please accept my sincere sympathy and condolence for the irreparable loss you have sustained and convey the same on my behalf to your mother and other members of the family.

Yours sincerely,
G. Venkata Ranga Rao

***

151

Gidugu Venkata Ramamurty

(1863-1940)

The main pillar of spoken Telugu dialect movement. He was one of the pioneers of renaissance in Andhra Desa. Gidugu was a lifelong friend of Gurajada, he waged relentless battles against great scholars and pandits of archaic language in conferences and seminars for forty years. His great friend and associate in the Movement, J.A. Yates observed, "What was wanted was a leader, one who could make incessant war on forces of reaction, who was fearless, watchful scholar, who could authoritatively counter with chapter and verse, the contentions of his opponents, who had the scrupulous exactitude of the scholar, who was inexorably fair and friendly in debate who never let his enthusiasm of the cause override the zeal of the truth. Ramamurty was leader of the scattered reformers looked for". *(Reminiscences of Yates, Vyasa Sangrahamu)*. Gidugu was in more than one sphere, a pioneer and a social reformer. He invented script to *Savara* language and wrote several books on it. He welcomed *Savaras*, the tribals of Srikakulam District into his house, gave shelter, food and education to some of them. He was conferred Rao Bahadur title by the Government.

***

Parlakimidi,
5th December, 1915.

My dear Ramadas,

Alas ! He passed away[76]. Dear soul. I mourn with you and share your grief. My dearest friend is gone. I refrained from writing to him since I saw him last at Vizag, as I was warned by the Doctor. He told me, "Your presence will excite him and induce him to discuss literary and historical topics and that will tell upon his health". I had been hoping to see him restored to and in good health. The end came all too soon. Your last letter written to his dictation, I believe, was dated 29th ultimo. The country has last in him a good and useful man and a profound scholar.

My heart bursts when I think of your grand mother. Poor old lady! Nothing can possibly give her consolation. God grant her courage to bear the grief. You have to comfort your mother and grand mother and your sisters. I lost my father when I was only fourteen years old. I remember Appa Rao cried when he saw me crying for my loss and I was consoled.

Appa Rao will live in the memory of all Telugu people. He is living through deed. To think of him is to recollect the happiest incidents in our lives.

Yours affectionately,
Gidugu Rama Murty

***

152

To
Ramadas

Carloton Hotel,
Lucknow,
7-XII-15.

Dear Sir,

I have extremely grieved to hear in your letter, which only reached me today, of the death of your father. It is true that he had been seriously ailing for some time, but he made such a stern fight against disease that I had hoped he might pull through, and live for some years more. It is a shock to me to hear that such was not the case.

Your father was a man for whom I always entertained a great respect. He was a great scholar and a deep thinker; and yet a man of quiet and modest habits. But above all this, I found that he was a man with a true and faithful heart. Those he served, he served most faithfully. He held a position in which by taking advantage of his special influence he could have amassed much wealth at the cost of other unfortunates. This he scorned to do. I think he (...) his reward. Had he looked only to his material gains, he would now (...) perhaps (...) not repenting his life was wasted and abused. Now he has died happily in the love of many and the respect of all and looking back on life worthily spent in the pursuit of knowledge and the performance of duty.

Please express my deepest sympathy with all the members of your family.

Yours truly,
J.C.H. Fowler

153

27, Bhawani Dutta Lane,
Calcutta,
14th Dec., 1915.

అయ్యా,

ది. 12-12-1915 రోజున వంగదేశీయ ఆంధ్రసమితి యనుపేరంబరగుచున్న బంగాళాదేశపు ఆంధ్రసంఘము కూడి, కీర్తిశేషులగు గురజాడ అప్పారావు పంతులుగారు ఆంధ్రదేశమునకు చేసినమేలు అతిశ్లాఘనీయమని కొనియాడుచు ఆంధ్రకవి ప్రపంచమును (ప్రపంచమున కవి) సత్తముని జ్ఞాపకార్థము ఈ సభ కూడినదనియు, వారి యకాల మరణమునకు మిక్కిలి చింతించుచున్నామనియు, నిలిచి నిశ్శబ్దముగా తీర్మానించిరి. ఈ తీర్మానములను విశదీకరించుచు (...) పనిచేసిన మీ సంఘము వారి కుటుంబమునకు ఈ సభవారు సానుభూతి తెలుపుచున్నట్లుగా తెలియజేయుటకు కూడ తీర్మానించబడినది. వారి కుటుంబపు పై విలాసమేమియు తెలియమిచే వారు స్థాపనచేసిన మీ సంఘమునకుగా వ్రాసిన, మీరుపంపెదరని యాలోచించబడినది. కనుక దయచేసి మా సానుభూతిని తగురీతిని వారికి అందజేసెదరని వేడుచున్నాను.

ఇట్లు
విధేయుడు,
పట్రం(ద్రం)గి కేశవరావు
(సహాయకార్యదర్శి,
వంగదేశీయ ఆంధ్రసమితి, కలకత్తా)

***

154

Rajahmundry.

Dear Mr. Ramadas, 15.12.15.

I will be going there very shortly, when I will be able to solve our a/c. We shall also settle about the copyright business, which your respected father wrote to me.

Hoping you all in good health.

Yours,

S. Suryanarayanamurty

***

155

Parlakimidi,
17th Dec., 1915.

My dear Ramadas,

I was about to write to you when your kind letter reached me.

Yes, the Records will be sent to you by (...) if it don't for there in a week.

I have not read the notice in *The Hindu*, but I am in communication with the Society. It is proposed to publish memorial edition of your father (...). I would like to write a short biographical note. Will you consult Godavarthi Papayya[77] and Venkatarao[78] and note down the chief incidents with dates. I know how to bring out their significance. Kondala Rao[79] will perhaps tell you something almost his childhood. Born in - Elementary education (from 3rd class up to 6th we read together). Time spent with Chandrasekhara Sastri[80] school master (how long) - Head Clerk Taluk Divn. Office (how long) - with Ananda Gajapathi - The present Rani - his habits - educationist (...) domestic life (...). Have you (...).

Mr.Yates wired to me three days ago his condolences.

Yours sincerely,
G. V. Ramamurthy

***

156

J.A. Yates

40, South Parade,
Bangalore,
24-12-1915.

Dear Mr. Ramdas,

I do not know what you must be thinking of me for not writing to you. Your letter reached in, copy in the course of travelling got mislaid and though I know your initials and address I could not remember your personal name. You must forgive me because I had not met you personally. I have found it now and beg you to forgive my apparent neglect. When I heard some days later of your father's death, I wrote to Rao Saheb Ramamurthi as the only friend and relative of your father that I know.

Though late, yet my condolences are most sincere. When I heard of the bad event I could hardly believe it to be true, because I wished it were not true. I had only very recently received a letter from him and subsequently twelve copies of his magnificent Memorandum on the Telugu controversy. (Minute of Dissent).

We have lost our dearest friend to the cause of Telugu reformists' leader, most able advisor and most scholarly dependant; and moreover who set fearlessly in the time of reform his remarkable witty play *Kanyasulkam*. I am sure his works will live after him. No good cause is ever lost and in future years men will look back with reverence to your father, as a scholar and writer and the founder of the movement which will culminate in a great reform of (...) letters, and take it a great privilege to know him, and I treasure some letters I received from him in Telugu and the gift with his own superscription of his last monument and unanswerable (...).

But then I only knew him in the way of letters while to you he was a father and all that the words mean. Though you lament his loss, you will always have pride in his fearless zeal for the right and his poems as a writer.

I hope you will pardon my delay in writing and believe my excuse to know that you and all your family have my deepest sympathy in your great loss.

Believe me,
Yours sincerely,
J.A.Yates

***

157

Burra Seshagiri Rao,
The Telugu Research Society,
145, Mint street,
Madras.

Dear Sir,

The Telugu Research Society at whose inception your late father took a kind interest by offering his free and enthusiastic co-operation, held a meeting on 8th Dec. to bereave his loss[81]. You will have seen from the papers that a unanimous resolution was passed recording the sense of loss which the Telugu literary world has sustained in your father's death. The Zamindars of Munagala and Khasimkota were present to show their sympathy in the meeting. Mr. Ch. Bhanumurthi Pantulu, Telugu Translator to the Govt. of Madras, moved the resolution, supported by the Editor of the daily edition of *Andhrapatrika*, the Honourable Mr. B.N. Sarma[82] and Mr. P. Dakshinamurthi Sastri of Oriental Library. It must be a melancholy satisfaction to notice that the various speakers who opposed your father while he was living, have now accepted his ideal of literature in modern Telugu for the masses and paid him high tribute. Sir Harold Stuart, and R. Venkata Subbarao[83] who could not present sent sympathetic messages.

The Telugu Research Society has, subsequently as a mark of respect to your father's memory, started a scheme to bring out shortly a memorial edition of your father's occasional lyrics. I understand from Ramaswami Sastri and Sons that he himself was planning such a collected edition shortly before he so suddenly passed away. Will you kindly send over to me his collection that I

may start work upon it at once? Our plan is to print 10,000 copies and circulate them almost free to all Andhra - households that your father's name may be eternally enshrined in every Andhra heart, even to raise it to modern heights of human endeavour. About Rs.6000 has already been subscribed here by generous friends and I am touring this Christmas in the Telugu Districts for further donations. You would be doing us a great favour if you can kindly co-operate with us in the matter and enable us to bring to a success what we think would be an abiding memorial to him. Meanwhile may we also request you to give a copy of a photograph of your father that we have and enlargement of it made for our Society. I am to request some expeditious action from you in these matters.

Yours faithfully,

B. Seshagiri Rao

P.S. : Prof. C. Ramalinga Reddy of Mysore has also asked me in a letter to convey to you his sympathy for you in this great loss of yours.

***

158

పర్లాకిమిడి,
15.9.29.

గి॥ వెంకటరామమూర్తి అనేకాశీర్వచనములు.

నాన్న రచించిన పద్యాలు మనము దిద్దకూడదు. దిద్దడానికిమనకు అధికారము లేదు. నీవు ఉదాహరించిన మూడు పద్యాలలోను అసాధువుగా నాకేదీ కనబడలేదు. “కించ” పూర్వ కవులు ప్రయోగించినారు. సానందోపాఖ్యానములో ఉన్నది. భారతములో లేకుంటే నేమి? పండితులు వాడేమాటలన్నీ భారతములో వున్నవా?

నీవు పంపిన పుస్తకాలు మూడున్నూ అందినవి. శివశంకరశాస్త్రిగారు సాహితీసమితికి అధ్యక్షులు. గుంటూరులో ఉన్నారు.

వాడుకభాషలో అయిదారు (...) మంది ఇప్పుడు వ్రాస్తున్నారు. యూనివర్శిటీవారు అంగీకరించకపోయినా, పరీక్షకులు చూచీచూడనట్లు కాగితాలు దిద్ది మార్కులు ఇస్తున్నారు.

మీ నాన్న పద్యాలలో తప్పులున్నవని శ్రీ (వఝల) సీతారామస్వామి శాస్త్రులు గారితో Foot Note లో దిద్దుబాట్లు చేయించవలసినది.

ఇట్లు
గి॥ వెంకట రామమూర్తి

***

159

పర్లాకిమిడి,
3.10.29.

గి॥ వెంకటరామమూర్తి అనేకాశీర్వచనములు.

మీరు పంపిన పుస్తకము చూచి చాలా సంతోషించాను. కళ్ళకు అద్దుకున్నాను; ముద్దు పెట్టుకున్నాను. మీ నాన్నను చూసినట్లు అయినది. పుస్తకము వెల యెంత? నాకు మూడు పుస్తకములు కావలెను. సాహితీ సమితి అధ్యక్షులు శ్రీ తల్లావఝుల శివశంకరశాస్త్రిగారికిని, ఆంధ్రా క్రిస్టియను కాలేజీ పత్రికా సంపాదకునికిన్ని ఒక్కొక్క ప్రతి పంపిచవలెను. ప్రసిద్ధ పత్రికలకు మీరు పంపిస్తున్నారనుకుంటాను.

నాకు కొంతకాలమయి జబ్బుగా ఉన్నది. ఓపిక ఏమీ లేదు. చాలా నీరసముగా ఉన్నాను. అప్పారావు డ్రామా ఎవరూ ప్రశంసించకుండానే ప్రసిద్ధికెక్కినది.

మీరు, మీ పిల్లలున్నూ క్షేమముగా ఉన్నారనుకొంటున్నాను. నేను విజయనగరము వచ్చి మిమ్ములనూ, (మాట్లాడవలెనని కోరికతో).

ఇట్లు
గి॥ వెంకట రామమూర్తి

***

NOTES

1879 to 1910

1. Gurajada's Sarangadhara was first published in a Vizianagaram local news paper "Indian Leisure Hour" edited by G. Venkataramanaih. Afterwards Sambhu Chandra Mookerjee published this poem in his "Reis and Rayyet". Though this letter is not addressed to Gurajada, the subject is Gurajada's poem Sarangadhara. Hence this letter finds a place in this volume.

2. ***Examination in Madras :*** Gurajada stayed in Madras in January 1884, obviously, to take his B.A. examination. In the formative years, the colleges situated in the urban centres of the Presidency were essentially affiliated to the Madras University and therefore, they had no authority to hold final examinations of F.A. and B.A. Students of the colleges from Visakhapatnam, Vizianagaram, Rajahmundry and other towns had to go to Madras in the months of December and January when the final examinations were held by the University.

3. ***Widow Remarriage in Madras :*** The prospect of widow marriages in Madras was, indeed, very bleak as a result of apathy, inaction and insincerity on the part of the social reformers who could not perform even one on their own. The Madras Widow Remarriage Association formed in 1874 with lofty ideals was floundered soon consequent to the lack of courage in the members to practice what they preached on platforms. Kandukuri Viresalingam who visited Madras in 1879 inspired the younger generation to revive the Madras Hindu Widow Remarriage Association with more enthusiasm and commitment. However, differences cropped in between the 'traditionalists' whose inspiration was the religious texts and 'radicals' who relied on reason and common sense as guidelines of the reform. Viresalingam, with an intention to revitalize the Association, performed a widow marriage on June 7th, 1883 in Madras despite the non-cooperation of leaders. Again in January 1885 when Viresalingam planned to celebrate two more marriages in Madras, leaders like R. Raghunadha Rao and P. Chenchal Rao, who were subject to intense pressure from the orthodox people in Madras, opposed it. The controversy, often leading to heated debates, resulted in division between the two groups of traditionalists and radicals in the Association even on the issues such as Age of Consent Bill.

4. ***Carmichael Controversy :*** A farewell reception in honour of the departing Member of the Governor’s Council, D.F. Carmichael, brought to surface the underlying antagonism between the administrative elite and its younger rivals in the political arena of Madras. The reception by the administration

elite, including Madhava Rao, Muthuswamy Iyer and R. Raghunadha Rao in December 1883, touched a heated controversy with the professional elite which opposed the idea of a "public reception" on the ground that Carmichael had not championed Indian interests. The sponsors of the reception were urged to abandon the "odious movement" or run the risk of "a direct and open collision" with their opponents. Convinced that the popular opinion was behind it, the elite group of youngsters convened a public meeting which resolved that Carmichael's services "have not been such as to entitle him to any special recognition." However, the agitation was to no purpose. The reception took place with the usual pomp associated with such events, graced by the Governor and attended by Europeans and Indians of wealth and social eminence. The anti-Carmichael faction watched the proceedings with "a mixture of scorn and anger."

It was this controversy which highlighted, rather dramatically, the emergence of the professional elite in the political scene in South India.

***D.F. Carmichael* :** (1830-1903) entered Madras Civil Service in 1851. He was the Private Secretary to Travelyan, the Governor in 1859. He worked as Collector, Magistrate and Agent of the Govt. at Visakhapatnam (1863), and Ganjam (1869). He was Revenue Secretary (1875), Chief Secretary (1877). He edited the Manual of the District of Vizagpatam (1869), first of its kind in *Andhra desa*; wrote preface to the Catalogue Raisonne of Oriental Manuscripts by William Taylor.

5. ***Wallace :*** John Wallace, District Judge of Godavari district, became controversial for granting licenses to unqualified persons to practice law in District Munsiff's Courts in 1878. Some of them who obtained the *Sanads* or *Pattas* allegedly sold them illegally. Viresalingam wrote an editorial in *Viveka Vardhini*, his weekly journal, urging the Government to cancel the *sanads* that were granted by Wallace. *Madras Standard*, taking notice of the editorials of Viresalingam, gave it wide publicity. Finally, the Madras High Court censured Wallace and ordered withdrawal of illegal *sanads*. Sambhu Chandra Mookerjee's inquisitiveness in the incident even after six years speaks of its notoriety.

6. ***Sabha :*** *Darbar,* the Court of Ananda Gajapathi.

7. ***Syamala Rao :*** younger brother of Gurajada, studied B.L. in Madras Law College. He was a poet. His English poems were included in G.C.V. Srinivasachariar's play *Harischandra*. His poem *To the Magnificent Seditionists*, on Indian National Congress, and on the eve of the Madras Session in 1887, was published in the *Hindu*. Syamala Rao died at a young age. However, there is a controversy regarding the date of his death.

8. ***Father :*** Gurajada Venkata Ramadas
9. ***Wife :*** Lakshmi Narasamma
10. These letters of Dr. Sambhu Chandra Mookerjee are reproduced from "An Indian Journalist, being the life, letters and correspondence" by F.M. Skrine, I.C.S., Calcutta, 1895.
11. ***Professor Keil Horn :*** Eminent Historian
12. ***Nasik Paper :*** Paper specially used for estampage of inscriptions.
13. This is an undated letter. Must have been written in November or December, 1899.
14. The permission sought by Gurajada to consult official records was accorded by the Madras Government, vide Order No. 357 dated 9-4-1900. Gurajada noted down the G.O. in his diary thus:

    "Mr. G.V.Appa Rao will be permitted to look into such records named by him as are not confidential in the Chief Secretariat Library. He is requested to communicate with the Superintendent of the General Record Department on the subject." *(Diaries of Gurajada)*

    This shows the zeal of Gurajada in writing the History of the Gajapathis. Ever since he was appointed Epigraphist of Vizianagaram Zamindari in 1897 he started collecting material on the history of the royal family. He consulted several historical records and also learnt the methods of taking estampages of stone inscriptions and facsimile impressions of the copper-plate grants for this purpose.

    Eminent historian Mr. Mallampalli Somasekhara Sarma writes that Gurajada, in course of time developed interest in the history of Telugu country and started securing ancient copper-plate grants which record donations of lands or *Agraharas* to Vedic scholars. According to him Gurajada "secured nearly seven copper plate grants" and sent them to Assistant Archaeological Superintendent for Epigraphy, Southern Circle. "It is not known if there are any more. H. Krishna Sastry had all these noticed in the Annual Report on Epigraphy for the year 1908-09. They have been published either in the Oriental Journals or in the quarterly journal of *Epigraphia Indica*."

    Gurajada's History of Kalinga was announced to be published by *Vignana Chandrika Grantha Mandali* in 1911, a prestigious publishing company started by Komarraju Lakshmana Rao and others. However, the condition laid by Lakshmana Rao that the book should be in literary dialect was not acceptable to Gurajada and, therefore, he withdrew his offer to give it to the said company. Afterwards the book never saw the light of the day.
15. Efforts to trace the stories of Gurajada in Pearson's magazine did not yield any result. Due to brittleness top portion of this letter was lost. As per Avasarala Suryarao, it is dated 7.2.1904. Eds.

16. ***Nidadavolu Sundara Rao:*** Scholar in Sanskrit and Telugu. He is the father of Venkata Rao, renowned scholar and literary historian.
17. This letter must have been written on 9.9.1904. Only 9/9 is scribbled on the letter.
18. This is an incomplete draft.
19. The date and signature on the letter are not clearly legible.
20. Gurajada's father Venkata Ramadas started his career with Vizianagaram Estate as a low grade revenue official, finally retired as *Khilledar*. Ramadass met with a tragic death on 22nd April, 1905 while he was crossing a canal in a country cart, a flood rushed suddenly and washed away the cart, causing his instantaneous death. Date not mentioned in this letter.
21. Ananda Gajapathi's mother Alaka Rajeswari Devi belongs to Jeypore Royal family and her adopted son Vijayarama Gajapathi is also from the same family.
22. The name of the addressee is illegible, but it can reasonably inferred that he was an Englishman residing at Madras and that his father was an Orientalist. The letter is partially damaged and many words are not legible.
23. ***Turner :*** Agent of the Vizianagaram Maharajah in England.
24. Gurajada's brother Symala Rao died in 1897 or earlier. Some cousin is referred in this unfinished draft.
25. This is an undated letter. This letter must have been addressed to a scholar or official of Vizianagaram Samsthanam.
26. This is an incomplete and undated draft.
27. Superintendent of Law Branch, Vizianagaram *Samsthanam.*
28. Succession Appeal.
29. This is a draft.
30. *The play* to which the Maharaja extended invitation to Gurajada was the first edition of *Kanyasulkam* written, possibly in 1892. Its maiden performance was held in August 1892 by Jagannatha Vilasini Sabha, the famous theatrical company established by Maharaja Ananda Gajapathi at Vizianagaram. Dedicating the play to Ananda Gajapathi, Gurajada wrote that "Ten years ago, when the question was engaging your Highness's attention of saving a very helpless section of our womankind from a galling type of slavery, fraught with the germs of social demoralisation, a humble servant made a feeble effort to arouse public opinion on the subject, by exposing the evil in a popular drama."

Elaborating the purpose of the play, he said that "such a scandalous state of thing is a disgrace to society and literature cannot have a higher function than to stop up such practice and give currency to a high standard of moral ideas. Until reading habits prevail among the masses one must look to stage to exert such healthy influence. These considerations prompted me to compose *Kanyasulkam*." (Preface to the first edition)

The maiden performance was an instant success and was applauded by the people of Vizianagaram as well as by the local press as a great event in the history of Telugu stage. *Telugu Harp*, a local journal, observed that "The author of the piece is our well-known townsman, Mr. G.V. Appa Rao Pantulu, B.A., of the Maharaja College. He had already reputation for skill in other directions and has displayed an amount of literary activity that entitles him to distinguished mention. His facile pen has often contributed English prose and verse to periodicals and he is an earnest labourer in the field of local archaeology. We now congratulate him on his successful debut as a play wright and wish him a long and brilliant career."

(26th August 1892)

The East Coast Express reported that subsequent to the first performance "the play has been acted several times and judging from the large audience which crowded the theatre on each occasion, the author must be congratulated upon the success which the exhibition of his work produced."

The Press

The reception accorded to the first edition, as claimed by the author, was quite encouraging. *The People's Friend*, a weekly journal from Madras, reviewing the play as "a new and bold departure in Telugu dramatic composition, or for the matter of that in Telugu composition in general..." hailed the writer for using new literary diction "which though unsanctified by existing usage among authors, bears the stamp and seal of popular approval and universal use." (January 27th, 1897)

The Weekly Review, said that the play "holds mirror up to nature." *Chintamani*, a Telugu weekly, wished that "this work which is intelligible to the masses spread all over the country and help the cause of social reform."

So the play was a grand success beyond the expectations of the author.

31. ***Durbar :*** Royal court of the Maharaja of Vizianagaram, wherein a galaxy of scholars, poets and musicians were patronized by Ananda Gajapathi.

32. Considerably altered *Kanyasulkam* is, indeed, not a slightly improved version of its first edition, but a totally recast 'new work' which remains a great drama, as real as life. Gurajada, elaborating the conditions that prompted him to write the play, said that "Modern life which presents

complex social conditions is neglected by play wrights except for the purpose of the broadest force and poverty of invention is manifested by the constant handling of threadbare romantic topics." (Preface to the Second Edition). "*Kanyasulkam* is unparalleled in the Indian Literature in depicting the age-old customs, blind beliefs, ignorance and selfishness which degenerated the society to the lowest depth. The author laid foundation to a modern society of high human values". (Sri Sri)

The play which is in itself aglow with life and humanity was hailed by C.R.Reddy that "its men and women move about with all the graces and kindnesses, oddities, cruelties, chicaneries, sanctities and hypocrisies of real life-life in which nature and custom, reason and tradition, sentiment and superstition are in miserable conflict. (Preface to the Kannada translation)

The play was well received by the enlightened public as well as the press. Contemporary national newspapers including *The Hindu*, *Madras Mail* and *Times of India* made 'fantastic' reviews. However the Telugu journals, with an exception of *Krishna Patrika* and *Andhra Patrika*, were conspicuously silent on the arrival of the new edition. The reason might be that most of the journals were opposed to the spoken dialect in literature. "Apparao's *Kanyasulkam* had been appreciated before the Modern Telugu Movement was in offing, but not later on. The second edition of *Kanyasulkam* published in 1909 did not receive the encomiums which the first edition received mainly because any appreciation would, as the pandits apprehended, contribute strength to the Modern Telugu Movement. It was for the same reason that though *Prataparudriyam* had been well received before 1910, condemnation of the use of the spoken dialects in it was published during the days of the language controversy". (Gidugu Sitapati : A Monograph on Mahakavi Gurajada Venkata Appa Rao.)

33. ***Potharaju Narasimham,*** nephew of Gurajada, was a Professor in Philosophy in the Madras Presidency College.

34. ***Amudrita Grantha Chintamani (1885-1904),*** a monthly journal published with the prime object of bringing unpublished Telugu works to light. Published from Nellore the journal was a forum for many literary discussions and controversies. Though staunch promoter of literary dialect, it made a fair and favourable review of *Kanyasulkam*.

Poondla Ramakrishnayya (1860-1904) was the Editor and Publisher of *Amudrita Grantha Chintamani*. Himself a great scholar in Sanskrit and Telugu, he was a follower and admirer of Vedam Venkataraya Sastri.

35. ***Chilakamarti Lakshmi Narasimham*** (1867-1945), a versatile litterateur, was poet, editor, play wright, novelist, dramatist and above all a social reformer. His extempore poem *Bharatha Khandambu* was a source of inspiration to the younger generation in Vandemataram Movement. He was a close friend of Gurajada who always respected him personally.

36. ***Poet King :*** Adibhatla Narayana Das (1864-1945), a legendary exponent of *Harikatha*, was also known as Poet King. He was popular not only in Andhra desa, but in Mysore State, Bengal and other places also for his Harikathas. It is said that Ravindranatha Tagore, immensely pleased with his concert in Calcutta in 1913, congratulated him profusely. He was also honoured by the Maharaja of Mysore State when he gave a concert of *Harikatha* in the Palace. Gurajada brought to the notice of Ananda Gajapathi a news report in the *Hindu* about the felicitation held by the Maharajah of Mysore to Narayana Das and suggested to honour Adibhatla by appointing him in the *Durbar*. Maharaja, accepting Gurajada's proposal, appointed Das to the *Durbar* on a monthly salary of Rs. 10/-

37. The first two paragraphs of this letter are not available. Rest of the letter in Ongole Munisubrahmanyam's hand writing was printed in Gurajada's "Lekhalu", compiled by Avasarala Surya Rao, Published by Visalandra Prachuranalayam, Vijayawada, 1958, Ref : PP 22-23. Whereas it is evident from the auto-biography of Ongole Munisubrahmanyam that he wrote a number of letters to Gurajada, only one of them is available. Another letter was partly quoted by VR Narla in which Munisubrahmanyam wrote that "the play *(Kanyasulkam)* has the reverse of a moral purpose, that scenes in which Madhuravani and Minakshi appear are not very edifying, that in short, the drama cannot be put on the stage lest it should have a deleterious effect on young men and women."

38. ***Girisam:*** A progeny of Falstaff in King Henry Fourth of Shakespeare, Girisam is an evergreen character in *Kanyasulkam*. A psuedo-patriot, a psuedo-reformer, he with his good-looks and glib tones attracted the gullible and innocent young widows and ruined their lives. He must be appreciated only against the social context in which he lived, moved and had his being. "An upheaval was taking place in society which had almost been stagnated for quite some time. Vast new forces were slowly emerging into view and values were undergoing a change in this period of rapid influx. English education was giving birth to a whole new class of men who began naturally and understandably to aspire for positions of power and self. His rural background not withstanding, Girisam cut off his moorings as any other young man of the day did...... Anything and everything that was ready at hands he flinched or scrupled not to employ to further his ends, those being none other than

security and respectability in life. More than the "beautiful, young widow" Butchamma, it was her late husband's landed property which drew him to her.... He was his own enemy because his ambition recoiled on himself and left him once again float as a very jetsam and flotsam on the turbulent waves of the sea of life, Girisam fell down and broke his crown.... "Damn it, things have gone awry", he had to confess, not in a repentant, but in a frustrated mood."

(K.V. Ramana Reddy : Gurajada Commemorative Volume, South Delhi 1976)

39. ***Agnihotravadhanlu:*** A religious fanatic who believes in early marriage of girls whom he markets as if they are commodities. He sold his first daughter to an old man to become a young widow. He wanted to marry his seven year old daughter to Lubdhavadhanlu with a blind belief that such marriages have religious sanctity. He is an embodiment of male-chauvinism, arrogance and superstitions and notorious for his irritability and perverse nature. He never relented his ways of life.

40. ***Lubdhavadhanlu:*** Rich land-lord known for his greediness, as his name indicates. He wanted to marry in late sixties, by buying a young girl at a cheap price. In fact, that was not a thought generated in his mind; but his so called well-wishers instigated him saying that marriage was the only way for him to escape death. This led to misery in his life and in the end he realised his stupidity.

41. ***Buchamma:*** Unfortunate young widow who having lost her husband on the second day of her marriage, leads a life of near slavery in her parental house. Anxious to save her sister from such condition, she innocently walks into the trap laid by Girisam and elopes with him only to end in a Widow's Home.

42. ***Meenakshi:*** Young widowed daughter of Lubdhavadhanlu who is lured and sexually exploited by a relative Ramappantulu. She, with a burning desire to belong to some one to get the stamp of respectability falls prey to the amorous advances of Ramappantulu. Whenever she conceived her life was miserable.

43. ***Ramappantulu:*** The most unscrupulous rogue, crook and a parasite who ekes livelihood by encouraging litigation to squeeze money from the innocent and gullible. The entire village is vitiated by his immoral ways of life. He traps young widow Meenakshi promising to marry her. Madhuravani who comes to the village to live with him pays him in his own coin and necks him out of his own house.

44. ***Venkatesam:*** He represents a new generation of the early twentieth century which aspires for lucrative jobs in the Government by learning English language. Even a fanatic like his father Agnihotravadhani sends him to town to

learn English, but the boy who was tutored by Girisam got into the wrong track.

45. ***Vavilla Venkateswara Sastri (1885-1956)*** was the proprietor of Vavilla Ramaswami Sastrulu & Sons, famous book - publishers in Madras. Sastri was a well-read person who was familiar with Sanskrit and Telugu literature. He published an English journal *"Federated India"* for sometime and subsequently started *'Trilinga'* a monthly journal in Telugu which enjoyed high respect amongst scholars.

46. ***Inspector of Schools :*** J.A. Yates was the Inspector of Schools for Northern Circar districts comprising of Visakhapatnam, Godavari and Ganjam.

47. ***Madhuravani :*** More than any one else, Gurajada himself has delved deeply into the character of Madhuravani in his letters to Muni-subrahmanyam. He viewed her as an emancipated woman who could rewrite the history. Indeed Madhuravani is a true inheritor of *Devadasi* tradition, exposed the shallowness of the people around her and retained her self-respect and independence as against all odds in a male dominated society. She viewed her profession with some kind of objectivity. She abhorred the profession, but neither complained nor criticised since it was her livelihood. She cared more for humanity even in a cesspool.

Madhuravani was born at a time when the traditional fuedal order was showing cracks under the shattered impact of Western money-centered way of life with commercial values. "The world's oldest profession was long since pushed out of temples into the bazaars of the growing towns, even though it could retain some of the vestiges of the by-gone times such as music and dancing. Its patrons also changed with times. They were no longer princes all, nor even the turbaned landed gentry. While these were still there new ranks of society threw up Deputy Collectors, Tahsildars or their yet modern off spring, all English educated weilders of administrative power. The pity is that Madhuravani could get hold of no higher a 'patron' than a dissolute private tutor by name Girisam and even this was a pride for her. She was poor enough to change her 'patrons' out of sheer necessity. She was clever too, in so far as she had a strong sense of security which she woefully lacked. She had to insure herself against certain loss of looks and prime and save a few rupees for the dreadful days to come.... In point of hard fact Madhuravani was a prostitute, a wage labourer, a bread-winner by definition of true proletariat. However, she was loved and admired by everyone including a social reformer who is an anti-nautch." (K.V. Ramana Reddy : Gurajada Commemorative Volume, South Delhi)

48. ***Thomas Otway*** (1652-85) : Known as a great play wright.

49. In Vizianagaram Ongole Pattabhiramamurti, a flourishing pleader was leading the "Anti Nautch movement". He was a close relative of Ongole Munisubrahmanyam. For some time Subrahmanyam stayed in his house at Vizianagarm. Munisubrahmanyam wrote in his autobiography (unpublished), "My uncle Ramamurti Babu is to this day my ideal".

50. Was it only to please amateurish criticism of Ongole Munisubrahamanyam that the author reformed Madhuravani in the last scenes? If it was so, giving such an importance to an Orthodox person is a gross injustice to Madhuravani. Why should Gurajada take an amateurish view so seriously?

51. ***Yanamandra Narayana Murty (1874-1926):*** Private Secretary to Maharajah Vijaya Rama Gajapathi. Later he was appointed lecturer in Maharajah's College. Earlier he served a stint as tutor to Kurupam Zamindar.

52. ***Oreh*** (ఒరే) ***:*** A Telugu word used for "you fellow".

53. ***P.T. Srinivasa Iyengar :*** A Tamilian migrated to Andhra to become the Principal of Mrs. A.V.N. College, Visakhapatnam. P.T.S was an enlightened person who strongly advocated the cause of the spoken Telugu. He contributed a valuable introduction to Setti Lakshmi Narasimham's "Greek Myths" with the title "Life and Death of Languages" putting a strong plea for the use of spoken dialect in Telugu literature. He was a Fellow of Madras University.

54. ***My next play :*** *"Kondibhatteeyam"* an incomplete social drama which deals with the life of an unfortunate dancing girl was written in 1906 at Ooty and was lost while Gurajada was travelling to Vizianagaram. Gurajada attempted rewriting the play in 1910, but could do only three Acts which remained unpublished during his life time. However, Gurajada's son Ramadas claimed sometime later that he had discovered the original manuscript of the play, edited and published it in 1934. However it appears Gurajada referred the play *'Bilhaneeyam'* in this letter and letter dated 11-08-1909.

55. ***Samarthi Rangaiah Chetty :*** Professor in Mathematics in the Madras Christian College. Rangaiah Chetti is proficient in Telugu language and literature. He was a staunch supporter of spoken dialect and tried to bring reforms in the University education. He was the Chairman of Intermediate Board of Studies. He died in a gruesome train accident near Sullurpet in Nellore district.

56. ***Kilambi Ramanujachari :*** Learned scholar in Sanskrit and English, Ramanujachari headed the *Maharajah's College* for 30 years as Principal very efficiently. Ananda Gajapathi who came to know of the erudition of Ramanujachari persuaded him to give up legal profession at Madras and

join the College as a lecturer. Later Ramanujachari succeeded C.Chandrasekhara Sastri as Principal. Ramanujachari a supporter of classical dialect, presided over the Annual Conference of *Andhra Sahitya Parishad* at Kakinada in 1914.

57. It is, indeed, surprising, why Munisubrahmanyam did not choose to fulfil the request of Gurajada. He never reviewed Kanyasulkam.

58. ***Ripon High School*** was started by K. Venkata Krishna Rao Shroff (Officer of Treasury) of Vizianagaram Zamindari in 1887. G.C.V Srinivasachari, famous singer, scholar in Telugu and Sanskrit and a play wright, was the Headmaster.

59. Tutorship in PR college, Cocanada.

60. ***Narasaiah (1849-1909):*** Dampuru Narasaiah was a pioneer amongst South Indians in English journalism. He was a progressive-minded intellectual. Though he hailed from a humble family with meagre resources, he published four journals successively, three in English and one in Telugu, during his life time. He edited *Native Advocate* (1867) from Madras and *Nellore Pioneer* (1871) from Nellore. Subsequently, after nearly to a decade, he published *The People's Friend* (1881-1897), a real friend of the people, from Madras. The journal caught the imagination of the common people with its pungent and fearless criticism of the policies of the Government. Narasaiah was a social reformer who advocated widow marriages in Madras. An ardent admirer of Kandukuri Viresalingam, he was one of the six reformers who dared to dine with Viresalingam in Madras in 1883. At the fag end of his life he started a rural Telugu weekly *"Andhrabhasha Grama Varthamani"* (1900-1902) at Nellore. By the time Gurajada enquired about him he was no more. *(For further reading see Dr. Kalidasu Purushotham's "Dampuru Narasaiah", Nellore, 2007).*

61. ***Polavaram Zamindar :*** Raja K.R.V. Krishna Rao (1876-1919) was a patron of Telugu classical literature. He himself was an accomplished man of letters.

62. ***Kasibhotla Brahmayya*** *(1863-1940) :* Editor of a Telugu monthly *Arya Matha Bodhini*, Brahmayya was a hardcore antagonist of spoken Telugu language movement.

63. Two magazines from Cocanada ***:*** One of the two was *Hindu Sundari*. It was the first women's journal ably edited by Mosalikanti Ramabayamma. The second one, perhaps, *Savithri* (1910-1918) was published and edited by Pulugurti Lakshmi Narasamamba. The journal with conservative views, was against any social reforms, not to speak of widow marriages.

64. ***Saraswathi*** *(1898-1912)* : A monthly literary journal from Rajahmundry, edited and published by Zamindar of Polavaram, Raja K.R.V. Krishna Rao.

65. ***Ravi :*** A Telugu monthly journal published by the Christian Missionaries

from Kakinada.

66. No date was marked on the letter.

67. Review in Arya Mata Bodhini **:** Kasibhotla Brahmayya reviewed *Kanyasulkam* in his *Arya Mata Bodhini,* indeed, with a closed mind. It was not a fair review. Instead of reviewing it as a social drama, he focussed his unjust criticism on the spoken dialect of the play.

68. ***Wordsworth's Michael :*** Gurajada, so fascinated with the poem of Wordsworth, wrote a brief essay in Telugu titled *"Kavitvamu"*.

69. No date was marked on the letter.

70. This is an undated letter.

71. ***Andhra Bharathi*** *(1910-15)* : A short-lived Telugu monthly edited by Ayyanki Venkata Ramanaiah later taken over by Mutnuri Krishna Rao. The weekly published from Machilipatnam which attained high standard of journalism seems to be the favourite of Gurajada, rather, Gurajada was the favoured poet of the magazine. Most of his poems and short stories were published regularly in the journal. His short story *'Diddubaatu'* was published in Feb. 1910, another story *'Mee Peremite'* in June 1910. His poems including *Ooti Chodyam* (March 1910), *Tokachukka* (July 1910), *Kasulu* (Sept. 1910) and *Lavana Raju Kala* (Jan 1911) were published in this journal.

72. ***Daman and Pytheus:*** A poem based on the Roman legend of two Greeks who were great friends and were willing to sacrifice their lives for the sake of one another. When Daman, condemned to death by the King, wanted to visit his wife for the last time, his friend Pytheus stands by in the prison and offers his life. His wife also was prepared to sacrifice her life to save him from gallows. King realising the greatness of their friendship revokes the death sentence. It is a poem on truthfulness and sacrifice.

73. ***Old School paperwallahs*** **:** Editors of the journals who supported classical language in literature were Kokkonda Venkata Ratnam, Kasibhotla Brahmayya of *'Aryamata Bodhini'* and Gattupalli Seshacharyulu of *'Sasilekha'* etc.

74. ***Sasilekha :*** Telugu journal published and edited by Gattupalli Seshacharyulu at Madras.

75. ***Andhra Kesari*** (1904) : A weekly journal edited by Chilukuri Veerabhadra Rao from Rajahmundry which contributed greatly to the national awakening during *Vandemataram* movement in *Andhra*.

1911 to 1915

1. ***D.V. Prakasa Rao*** was a student at Rajahmundry, keenly observed the social reform movement.
2. ***Ramayya Bhatta :*** Gurajada made a note to the Editor that the name 'Ramayya Bhatta' in his earlier letter published in *The Hindu* on 1-2-1911 was wrong and that it should be Nannayya Bhattu.
3. In one typed copy of this letter this sentence was found: "Mr. Hultzsch had to reedit the Mallayyapudi grant Amma II in Epigraphia Indica as a guide to inscriptions".
4. **V. Venkayya :** Epigraphist in the Department of Archaeology. He was a witness in Maharajah's succession suit to give evidence on the history of the family of Pusapati. Though Venkayya showed no inclination to help Gurajada in the research work, Gurajada had no prejudice against him.
5. ***My cause is the the People's cause :*** It is, indeed, the cause of Telugu literature, to rescue it from the "danger of becoming an instrument of exploitation in the hands of the elitist classes." Gurajada along with his life-long friend Gidugu Venkata Ramamurty launched a movement to introduce the language of the common people in Telugu literature which was sinking due to its own weight. They had to launch a crusade against the 'statusquo-ists' who resisted the movement of spoken Telugu dialect which had dogmatic conviction to retain the archaic language. Gurajada stated without ambiguity whatsoever thus: "I view the Telugu literary dialect as a great disability imposed by tradition upon the Telugus. Let those who love fetters venerate it. My own vernacular for me, the Living Telugu, the Italian of the East in which none of us is ashamed to express our joys and sorrows, but which some of us are ashamed to write well. Literature in the Vernacular will knock at the door of the peasant, and will knock at the door of Englishman in India. Its possibilities are immense." *(*Preface to *Kanyasulkam)*
6. ***Cocanada (Now Kakinada)*** : The head-quarters of Andhra Sahitya Parishad which was a strong fort to the army of protagonists of classical literature arrayed against the reformers of Telugu language. Maharaja of Pithapuram was the chief patron with whose financial help the Parishad functioned comfortably. The reactionary forces of the Parishad "had a vested interest in what they claimed to be standard Telugu. It is so divorced from life that to master it tolerably well one has to study it for years and years. Only the elitist classes can do it. And so, it can be a good instrument in the hands of those classes to keep the masses illiterate and to control their minds effectively." *(V.R. Narla)*

7. ***Nyapati Subbarao*** was one of the pioneers of political awakening in Andhra Desa. He lead the Freedom Movement and several other struggles including separate Andhra Movement. He was one of the 'six young men' who founded The *Hindu* in 1878.

8. ***Veturi Prabhakara Sastri*** *(1888-1950)* **:** Epigraphist of great reputation who was instrumental in bringing to light several inscriptions and manuscripts. He worked as Epigraphist in Govt. Oriental Manuscripts Library, Madras. After retirement he worked for Tirupati Tirumala Devastanam's Oriental Research Institute where he brought out innumerable copper plates of Annamacharaya's *Keerthanas*.

9. ***Venkatachalam Pantulu :*** Gurajada's close relative.

10. ***Mother :*** Kousalyamma

11. ***Prakasika :*** Though Gurajada claims the publication of Prakasika from Vizianagaram, the only reference to its existence is a review in *Yadharthavadi*, a monthly from Visakhapatnam, edited by Gundukurti Venkata Ramanaiah. *(Dr. V. Lakshmana Reddy: Telugu Journalism 1985).* Venkata Ramanaiah was also the Editor, *The Indian Leisure Hour* in which Gurajada's poem *Sarangadhara* was published in 1883.

12. ***Bilhaneeyam :*** Gurajada's incomplete play based on a Sanskrit poetic composition which has no historical relevance. He takes the main thread from the Sanskrit work and weaves his own theme. The story revolves around Bilhana, a handsome and brilliant poet appointed by the King as tutor to beautiful princess Yamini. It cannot be presumed how Gurajada intended to narrate the story; but in the first two Acts he cleverly parodied the factions and internal squabbles of the poets, scholars and administrators of Ananda Gajapathi's *Durbar*.

    However, it is evident that Gurajada aimed "to show that the spoken dialect lends itself to the expression of higher emotions". It is evident that Gurajada's aim is also to convey religious tolerance through the play.

13. ***Lavana Raju Kala*** (The Dream of Lavana Raju) is based on an episode from *Yoga Vasishta*; but Gurajada gives an altogether new message of human equality and dignity. He says "If goodness happens to be a *Mala* I would prefer to be a *Mala*". This was written long before Gandhiji thought of ameliorating the hardships of Dalits.

14. ***Kasulu*** (Poem) : Gurajada's reflections about ideal love and real beauty as different from artificial ones are described in this poem.

15. ***Krishna Patrika*** was started by Konda Venkatappayya at Machilipatnam in 1902 and was ably edited by Mutnuri Krishna Rao. It is one of the national journals which contributed a great deal to the growth of national awakening

in Andhra.

16. ***Andhra Prakasika*** (1885-1913), a popular Telugu journal form Madras published for nearly four decades, was edited by A.C. Parthasarathy Naidu who waged many a battle for justice and fair play. Started as a weekly it was, after sometime, converted into a bi-weekly.

17. ***Hemachandra Das Gupta :*** Lawyer in Calcutta. Scholar in Bengali and English who translated Bunkim Chandra Chatterjee's *"Anandamath"* into English.

18. న కన్యాయాః పితా విద్వాన్ గృహ్ణీయాత్ శుల్క మణ్వపి।
గృహ్ణం శుల్కంహి లోభేన స్యాన్నరో పత్యవిక్రయీ॥ (మనుస్మృతి 3-51)

19. Dr. Mangapati : Popular Physician in Vizianagaram who was taking care of Gurajada.

20. The title of the poem is *"Victoria Prasasti"* originally written in Telugu (in *Devanagari* Script).

21. This letter is badly damaged and not legible.

22. Madras conference of the protagonists of classical Telugu literature, chaired by Dewan Bahadur M. Audinarayanaiah, was held in George Town in the city on April 10th, 1912. It was reported in The Hindu Dt. 11.3.1912 that a large gathering of scholars, poets and writers made a hue and cry against the movement of spoken Telugu dialect which was gaining in Andhra Desa expressing serious concern over the decision of the Madras Government to prescribe Text Books in Spoken dialect, the conference urged the Director of Public Instruction and syndicate of the University not to implement and requested to prescribe only the books that were in classical language. A resolution moved by Vedam Venkataraya Sastri was accepted unanimously. Stalwarts like Maharaja of Pithapuram, Jayanti Ramaiyya, D. Gopalacharyulu spoke on the occasion.

23. ***Desamata*** (1900-1913) : Telugu weekly published from Rajahmundry. It was edited by Chilakamarti Lakshmi Narasimham.

24. ***Nidadavolu Conference :*** Poets and scholars in support of Telugu classical language held series of conferences across Andhra Desa to condemn spoken dialect movement and thereby to impress the Government that people, at large, were against the reforms of the Telugu language. Presiding over one such conference held in June, 1912 at Nidadavolu, Vedam Venkataraya Sastri made a desperate appeal to the Government not to enforce Telugu Text books written in the spoken dialect in the curriculum which would be resented by the students as well as teachers.

25. Regiment of the spoken dialect movement.

26. ***Academy :*** Andhra Sahitya Parishad an organisation of the supporters of classical literature.

27. ***TBC :*** Text - Book Committee - appointed by the Madras University.

28. ***Vavilikolanu Subba Rao*** (1863-1939) translated *Valmiki Ramayana* into Telugu. He worked as Telugu pandit in Madras Presidency College between 1904-1923.

29. ***The conference :*** A conference of the Andhra Sahitya Parishad, held at Pachiayappa's College, Madras on May 15th & 16th, 1912, was attended by a large number of poets and pandits who advocated classical Telugu language. The agenda of the conference was to discuss about *Sringara Rasa* in Telugu *Prabandhas* and to endorse it as a necessary component of the literature since it was recognised by the Sanskrit *Alankara Sastra* as one of the nine *Rasas*. Mocharla Ramachandra Rao, Bayya Narasimheswara Sarma, Vemavarapu Ramadas and Gunupati Yanadi Reddy were among the stalwarts who participated in the discussions. Gurajada, the only spokesman of the modern Telugu, deliberated at length the merits and advantages of spoken Telugu dialect. But his lone voice was indeed, a cry in the wilderness.

    The *Hindu*, May 20th, 1912, reported that the conference made a fervent appeal to the Madras Government not to entertain the plea that the classical Telugu literature contained profane descriptions which are harmful to the society. It was resolved to send a delegation to the Governor of Madras requesting him to direct the Government to withdraw the proposal to expurgate objectionable passages from Telugu classics.

    Subsequently the delegates met the Governor only to get a rebuff from him that the Government was averse to interfere in the language controversy.

30. ***S.Srinivasa Iyengar:*** An eminent jurist and Advocate General of the Madras High Court who defended Vijaya Rama Gajapathi in the succession suit. He was also a scholar in English literature. Gurajada who had "great respect on the literary judgments" of Iyengar, recast *Kanyasulkam* on his suggestion.

31. ***Sringara :*** Gurajada's meeting with Sir T.A. Atkinson was in connection with the decision of the Madras Government in prohibiting Telugu classical literary works for the reason that they contain obscene descriptions. Earlier the Government seized the copies of the Telugu classics, including Muddupalani's *Radhika Santwanam.* Consequently a meeting of the learned Telugu and Sanskrit scholars was held on July 20th, 1911 at Madras which was chaired by Gurajada and resolved in view of Madras Literary Association requesting the Government to drop the prosecution case against the publishers and to allow them to bring out expurgated editions of the nine Telugu classics. Gurajada was requested to forward the resolution to the Chief Secretary H.A. Stuart.

32. రాతప్రతిలో ఒక పుట లభించలేదు. ఆ భాగాన్ని అవసరాల సంపాదకత్వంలో 1958లో అచ్చయిన గురజాడ 'లేఖలు' నుంచి తీసుకొన్నాము. ఆ భాగాన్ని ఇటాలిక్స్‌లో సూచించాము.

33. This is an undated letter. Must have been written in the fag end of the year 1912.

34. This is an undated letter.

35. ***M. Gunnayya Sastri :*** A Telugu poet and scholar. His poems on the King's Coronation were published in *Krishna Patrika*.

36. ***Maharaja Kumarika :*** Maharaja Kumarika Saheba Appala Kondayamba, known as Rewa Rani, is the widowed sister of Maharajah Ananda Gajapathi. Having lost her husband Ramsingh, the ruler of Madhogadh in Reva, (Madhya Pradesh) at an early age she returned to Vizianagaram to live with her mother and brother. After the death of her brother Ananda Gajapathi she was at the helm of the Zamindari affairs. She was one of the members of the Regional Council appointed by the Govt. to administer the Zamindari during the minority of Vijaya Rama Gajapathi. She was a capable administrator and dynamic lady who safeguarded the interests of the Maharajah by discharging Zamindari affairs.

37. ***Mutyala Saraalu (Strings of Pearls)*** is the new metre and a new school of poetry Gurajada introduced to the Modern Telugu Literature. He says :

"I will take the most limpid words, limpid as pearls and strings - you wreath; I'll marry them old and the new". (Rendered into English by Ronanki Appalaswamy). The newer significance, a metre evolved by Gurajada from a folk-song, marks a departure in Telugu poetry and may be regarded as the very first major attempt to infuse modern thought and modern imagery into almost decadent literature that bore merely the echoes of a past glory. He says :

"Here, I string a garland of pearls
in words transparent lucidly
Happily combining all that is best
in the old and the new."

He envisaged staunch opposition, of course, from the pedants and the pundits who would conceal thought in their verses. To them he says :

Perhaps you look on my verse with disdain
But, little care I for your lack of praise;
Eyes that worship wooden images

Scarce can perceive the beauty of living damsels.

A little later, the poet as prophet says :

You will see in years to come
the magic words of wise men shall prevail;
the chains that separate one class of
men from another shall snap,
And, unlimited prosperity visit our globe,
No more of man-made barriers;
All Nations shall dwell in one universal Home;
And boundless love shall bring increasing joy to all men.
No more of castes and creeds;
The flame of knowledge shall shine unimpeded
Bringing heavenly bliss to all on Earth.

(Translated by Achanta Janakiram)

In these lines, the translator observed, Gurajada anticipates by some decades the ideas of *League of Nations, the Atlantic Charter* and *the United Nations.*

38. ***Poornamma*** is a lyric, narrating the sad plight of a young maiden who prefers death to being married to an old man. The theme is tragic but, the treatment is full of beauty. The elegant verse is composed in the new metre.

39. ***Kanyaka (The Damsel) :*** This poem of a young and innocent girl resembles Poornamma in many ways. The King of the land fell in love with Kanyaka, her with blind lust. Gurajada narrates with dramatic effect the tyranny of the feudal lords over the common people and exhorts the people to be "sovereign among sovereigns" and to shake off their ignorance and lethargy.

40. No date is marked on the letter.

41. ***Vijaya Rama Gajapathi III*** was the eleventh descendent to the Zamindari of Vizianagaram. He was a connoisseur of arts and literature. He established a number of educational institutions including Maharajah's College in Vizianagaram.

42. ***Trust :*** A trust was formed after the death of Maharani Alaka Rajeswari Devi to manage the Estae. Gurajada Ramadas son of Gurajada, writes in his memoirs that since Maharaja Vijaya Rama Gahjapati “was afflicted with a wasting disease”, a trust was constituted, on the advice of Rewa Rani, to manage the Estate. What is that ‘disease’ and how it affected the Estate is not known. However, Rewa Rani became powerful member of the Trust to look after the administration. *(Gurajada Satha Varshika Jayanti Sanchika, 1962, Hyderabad)*

43. ***Dowager Maharani :*** Maharani Alaka Rajeswari Devi.

44. ***Dewan Bahadur :*** Vijjarapu Ananta Rao Pantulu, the Joint Manager of Vizianagaram Estate, was a scholar in English and Telugu. Ananta Rao wrote several books including his autobiography in English. *(Gurajada Satha Varshika Jayanti Sanchika, 1962, Hyderabad)*

45. ***Succession Appeal :*** An appeal to the Madras High Court by the Vizianagaram Zamindari against the judgement of Visakhapatnam District Court on the validity of the adoption of Vijaya Rama Gajapathi. After the demise of Alaka Rajeswari Devi who adopted Vijaya Rama Gajapathi as successor to the Estate, the reversioners challenged the adoption in the court contending that adoption was legally not valid. The case went against the Zamindar and an appeal was preferred by him. Vijaya Rama Gajapathi and Rewa Rani directed Gurajada to take care of the appeal. Legal luminaries like Bhashyam Iyengar and Srinivasa Iyengar were appointed by the Maharaja to argue his case. Gurajada studied the legal aspects of the case in depth and having understood the inherent weakness in the case he tactfully negotiated with the opponents and struck a compromise with them safeguarding the interests of the Maharajah and the Estate.

46. This letter is in connection with the nomination of Lalitha Kumari Devi as a Member of the Board of Trustees of Vizianagaram Zamindari which fell vacant after the death of Rewa Rani. Surya Buksingh sought the help of Gurajada to get Lalitha Kumari Devi nominated to the Committee. Gurajada used his good offices and fulfilled his wish .

47. Ramadass, son of Gurajada narrates an interesting anecdote regarding the marriage of Lalitha Kumari Devi. In 1898, Maharani Alaka Rajeswari Devi and her daughter Rewa Rani, accompanied by Gurajada, went to Benares to find a suitable bride for Vijaya Rama Gajapathi. One night, while Gurajada was sleeping in his room, Surya Buksingh went there with costly gifts and requested to help in getting his daughter Lalitha Kumari Devi wedded to Vijaya Rama Gajapathi. Gurajada gently refused the costly 'bribe' and expressed his inability to help. The Thakur, deeply dejected, said that he had no choice except to throw his daughter in the Ganges if the match was not settled in her favour. To find a way out of the embarrassing situation, Gurajada took the Thakur and the plate of jewels next morning to the Maharani and narrated to her all that happened over-night. Happily for everyone, Maharani accepted the proposal as well as the gifts.

48. ***Sale deed :*** Sale of house by the Samsthanam in favour of Gurajada.

49. ***Bank :*** Loan to the Estate.

50. This is an undated letter. However, as there is a reference to the Senate elections, we can safely conclude that this must have been written in the month of May, 1913. Madras Govt. gave choice to the students of S.S.L.C. to write either classical or modern Telugu in the examination of Part II (Translation). This was a partial victory for the spoken Telugu movement.

51. Elections to the Madras University Senate.

52. ***Prof. Mamidipudi Venkatarangayya*** is a reputed historian who edited the English and Telugu volumes of History of Freedom Movement in *Andhra Desa*. He was a prolific writer and a great intellectual. He was a Lecturer in Andhra University for a long time and later became Professor and Head of the Department of Political Science in Bombay University. He was working as lecturer in P.R. College, Kakinada at this point of time. Ongole Munisubrahmanyam was a colleague of Venkatarangaiah in P.R. College for sometime.

53. ***Wallace :*** Collector and Chairman of Board of Trustees of Vizianagaram Samsthanam. This is an undated letter. As the subject matter is about house extension work, this must have been written in the year 1913.

54. Gurajada was appointed Examiner of S.S.L.C., Intermediate, B.A. and M.A. examinations in 1913. He was a member of Text-Books Committee also.

55. ***G. Venkata Ranga Rao's*** letters are included in this volume.

56. ***George Maddox :*** Secretary, Secondary School Leaving Certificate Board, Govt. of Madras.

57. It is not clear to whom the letter was addressed. The addressee must be a co-member of the Text Book Committee.

58. ***Brown's Wars of the Rajahs :*** Gurajada observed that "Mr. Brown's edition of the *Wars of the Rajahs* hold of the important position in the history of Telugu prose literature. It is a significant part that no scholar has yet thought of examining the vast mass of prose literature which has sprung into existence with the establishment of British rule." *(Minute of Descent)*

59. ***Kasiyatra Charitra*** is a travelogue by Yenugula Veeraswamayya, the Head Interpreter in the Madras Government of East India Company. Veeraswamayya, who travelled from Madras to Kasi (Varanasi) in 1830-31, recorded social life of the people across coastal Andhra during early nineteenth century. It was the earliest book in spoken dialect published in 1838.

Gurajada admiring the book for its spoken dialect, recommends it to the Telugu Composition Committee, Madras University.

60. Gurajada met Rabindranath Tagore at latter's residence on two occasions in 1912. The first occasion was just a *'Darshan'* along with some other admirers and the next one was an occasion when Gurajada had interacted with Tagore.

Gurajada wrote an article in Telugu on the experiences and impression of his meeting with Tagore.

61. ***P. Venkataramanayya :*** Gurajada praises Venkataramanayya as one of the finest intellectuals in his diaries.

62. ***Chennapragada Bhanumurti :*** Telugu poet with national fervour. His poems during *Vande Mataram* movement had greatly inspired the people of *Andhra*. He was a Telugu Translator in Madras Government.

63. A Collection of the Copper Plate and Stone Inscriptions In The Nellore District (in 3 parts), made by Alan Butterworth and V. Venugopala Chetti. Printed at Govt. Press, Madras 1905.

64. Dr. Burne : Director of Public Instruction, Govt of Madras.

65. Remarks on college report.

66. Telugu composition committee.

67. Gurajada, being interested in the research of the history of Kalinga, requested Mr. Durell to obtain relevant material for him from Paris Library. Simultaneously Gurajada wrote to the officer incharge of the Paris Archives also for the material. However, neither Mr. Durell nor the Archives could secure the relevant documents for Gurajada.

68. First World War - War front.

69. Gurajada, after meeting Gurudas Benarji in Calcutta for the first time in January, 1914, made an entry in his diary.

(Diaries of Gurajada, Dt. 24-1-1914)

70. There is no date and no name of the addressee on the draft.

71. ***Coffee*** **:** Hot coffee spilled over Gurajada's hand causing burns and fever.

72. Gurajada had already favoured his opinion on Sringara Naishada in his letter dated 11-2-1914.

73. ***Cattamanchi Ramalinga Reddy*** (C.R. Reddy 1880-1951). He was the founding Vice-Chancellor of Andhra University 1926, where he set high standards in every branch of the administration. Though a forward - looking man C.R. Reddy in many aspects, remained traditional and hardcore antagonist of Spoken Telugu dialect.

74. ఈ ఉత్తరం “వేగుచుక్క కథావళి” 1919 నవెంబరు సంచికలో ప్రచురించబడింది. గుమ్మలూరు లక్ష్మీనృసింహశర్మ తన కవిత్వంమీద అభిప్రాయాన్ని కోరుతూ రాసిన ఉత్తరానికి, గురజాడ

సమాధానం ఇది. "వేగుచుక్క కథావళి"లో 1918, ఫిబ్రవరి 23 అని ఉత్తరం మీద తేది ఉంది. ఇది అచ్చు తప్పు. 1915 ఫిబ్రవరి 23గా ఉత్తరం తారీకును భావిస్తున్నాము.

75. ***Treatise*** **:** The reference is to the "Minute of Dissent".

76. ***Death of Gurajada :*** Gurajada died on 30th November 1915. Recollecting the lost moments of Gurajada. Gidugu Sitapati, the illustrious son of Gidugu Rama Murti, described the last moments thus: "Death was closing in on him too soon.... Let the doors and windows of the bed-room be opened; let the flannels and woolens covering him emaciated and prostrate body be removed; let the sparkling sunbeams kiss him; let the cool morning breeze caress him; let some one bring him a glass of his favourite wine and a handful of *pan*. The poet's son looks bewildered at the family doctor; sadly, the latter nods his assent. The wine is brought and the poet drains it to the last drop; the *pan*, too, is brought, and the poet chews it with pleasure .... He turns to his physician with a mischievous twinkle in his eyes and says, 'My dear Doctor! if I survive I will write a treatise on dietetics. Having put me so long and so strictly on diet, you have made me an authority on the subject". Hardly before he finishes his jest, death steps in. *(VR Narla , Gurajada, Sahitya Academy, New Delhi.)*

77. ***Godavarti Papaiah,*** a relative and classmate of Gurajada, worked as a teacher in the Maharajah's school. After retirement he was in Vizianagaram Estate as Amin (Tahsildar).

78. ***Angara Venkata Rao*** was a classmate of Gurajada. After passing Matriculation he worked as a teacher in the Maharajah's School for a short period. Subsequently he passed Second Grade Examination in Law and practised as a Pleader at Vizianagaram. He died in 1919.

79. ***Mandapaka Kondala Rao*** was a versatile person. A great actor, he was, perhaps, the first to play the role of Girisam in *Kanyasulkam*.

80. ***C. Chandrasekhara Sastri*** was the first Principal of Maharajah's College. A highly proficient scholar in Sanskrit and English, he was an educationist with rare vantage. He migrated from Raya Vellur to Vizianagaram "not so much in search of a living as for the fulfillment of self-chosen mission. He had a fervent faith in the liberating influence of modern education.... Gurajada held him in great esteem that, at a point of time, he felt that even Maharaja Ananda Gajapathi was no equal to Sastri. But subsequently he revised his opinion on the Maharaja. Sastri, impressed by the aptitude of Gurajada for learning took him into his fold. That helped Gurajada not only to prosecute his higher studies, but to sow seeds for the bright future.

81. Condolence meeting was held on 8-12-1915 in Anderson Hall in Madras. *Andhra Patrika* reported that almost all prominent Andhras of the city

attended the meeting to express grief on the death of Gurajada. S. Srinivasa Iyengar, Advocate General, Madras High Court who presided over the meeting narrated an incident which revealed Gurajada's honesty and integrity. "A man with less moral calibre could have enriched himself immensely during the pendency of the Big suit (succession suit). In fact, one day at dead of night a big bribe of cash was offered to Gurajada to win him over to their side by some of those who were opposing the adoption of Vijaya Rama Gajapathi. Gurajada's response to this offer was typical of him. “You know my dear Sirs, he said, 'I am a dyspeptic. I can hardly digest a plateful of soft rice; how can I digest a sackful of hard cash?”

82. ***B.N. Sarma :*** Sir Bayya Narasimha Sarma was one of the staunch protagonists of classical Telugu School. He was the Member of Madras Governor's Council.

83. ***Rentala Venkata Subbarao*** (1860-1918) : A Lawyer-turned industrialist and finally publisher of 'guides', popularly known as "Made Easy" books for students of S.S.L.C. and Intermediate. His books on Shakespeare - published in London were very popular.

Minute of Dissent

Blank

DEDICATED

TO

M.R.Ry. Gokul Dossjee Gowardhan Dossjee

as a token of respect and gratitude
for the patriotic enterprise which he has helped to build up
in the publication of Sanskrit and Telugu Classics
and of popular Literature

BY THE AUTHOR

Admiralty House,
Mylapore, 17th July 1914

Gokul Doss Gowardhan Doss was a businessman from Gujarat settled in Madras. He was the Honourary Secretary for the Hindu Theological Higher Secondary School, Madras (1915-24) - Eds.

Foreword

In the interest of Telugu Letters, I deem it advisable to place before the Telugu Public an authoritative exposition of the contentions of rival schools of Telugu Prose, especially as many persons complain that the issues of the Controversy have nowhere been clearly stated. I hope this book will clear the atmosphere of much misapprehension and lead to a rational solution of the question of Telugu Prose Diction.

Esplanade, Madras. V. Venkateswarlu.
20th April 1914.

MINUTE OF DISSENT

[N.B. The resolutions passed by the Committee at its sittings of the 2nd of August and the 6th of September were numbered separately. The report of the majority of the Sub-Committee quotes numbers without specifying dates; but it is evident that the numbers refer only to the resolutions passed on 6th September].

1. I dissent from the views of the majority of the Sub-Committee consisting of Messrs. Vedam Venkataraya Sastry and K.V. Lakshmana Row. They stuck to the position which they had all along occupied and showed no disposition to come to any common understanding with the Modern School.

2. An examination of the lists, which they prepared, and the covering report clearly show that far from entering into the spirit of the second resolution, they tried to get behind it. The report reopens discussion on the principle of the resolution, lays down conclusions at variance with it, and winds up with an appeal in favour of a school of prose with which Mr. K.V. Lakshmana Row may be particularly identified as the editor of the *Vijnanachandrika* series.

3. The lists were drawn up not in accordance with the amendment proposed by Prof. M. Ranga Chariar, accepted by me as proposer of the resolution, and passed by a majority of the committee, but in accordance practically with an amendment proposed by Mr. J. Ramayya Pantulu and seconded by Mr. K.V. Lakshmana Row, which was lost. The latter amendment was "that the words 'in standard literary Telugu' be inserted between the

words ‘from’ and ‘be classified.’’ The same amendment was proposed by Mr. G. Venkataranga Row and seconded by Mr. V. Venkataraya Sastri at the meeting of the 2nd of August, fortified by the additional clause “it being understood that no form not sanctioned by literary usage be permitted”. In fact, the second resolution as modified by Mr. J. Ramayya Pantulu’s amendment was one of the draft resolutions, which Mr. G. Venkataranga Row placed before the reconstituted committee on the first day of its meeting.

4. The language of Prof. M. Ranga Chariar’s amendment was clear, and the speech with which he introduced it, left no room for doubt. He mentioned ‘వస్తాడు’ (Vastadu) as an instance of ‘‘polite speech prevailing among the educated Telugu people.’ The very fact that Mr. J. Ramayya Pantulu’s amendment was lost showed that the sense of the Committee was against the exclusion of all polite forms, which did not conform to the grammar of the literary dialect or the usage of the poets.

5. As Prof. M. Ranga Chariar explained to the committee, the Syndicate felt that the literary dialect in each of the principal Dravidian Languages had diverged too far from polite speech and thought it desirable to bring them closer together by ‘fixing if possible a standard of colloquiality’ in vernacular composition. Committees were constituted to carry out this object. As defined by the Syndicate, “to seek to establish a standard of colloquiality in composition for each language” was the primary function of the committees. Mr. Lakshmana Row evidently picked up the term colloquiality from the Syndicate’s reference in this connection and utilised it to coin a nickname for the Modern School. His memorandum on modern standard Telugu prose which was circulated to the members of the Telugu Committee, is a violent attack on what he calls the colloquiality school and contains a

warning to the University not to lend its support to this 'New School'. The views of the memorandum are the views of the sub-committee's report and its classification of forms is practically the classification adopted by the sub-committee.

6. When he moved resolution 6 of the 2nd of August, Mr. Lakshmana Row expressed solicitude to adhere to the letter of the Syndicate's reference. But in framing these lists, he disregarded the spirit of the Syndicate's reference and the instructions conveyed in resolutions 2 and 3 of the Committee. The majority report clearly states that "the Sub-Committee have classified the grammatical forms into archaic and current." By *grammatical* Mr. Lakshmana Row means conforming to the grammar of the old literary dialect. Here his memorandum comes to our help. There he says, "when I say grammar and grammatical forms I mean the traditional grammar of the Telugu Language and the forms sanctioned by it and employed by modern popular prose writers like Kandukuri Veeresalingam Pantulu and Lakshminarasimham".

7. So the majority of the Sub-Committee have dealt only with forms which have been employed by a certain school of contemporary prose writers to which they belong, and forms which have the sanction of 'traditional grammar.' They ignored the second part of Prof. Ranga Chariar's amendment which extended the classification to the polite speech prevailing among the educated Telugu people; and they gave a restricted meaning to the word, literature in the first part.

8. The Sub-Committee was required to classify forms into *current and archaic*. The currency or archaic character of any form is a question of fact, and facts are not altered by individual prejudices or predilections. In the majority report there is no discussion of facts. Both Mr. Venkataraya Sastriar and Mr.

Lakshmana Row had, no doubt, opposed the second resolution; but I presume, Prof. Ranga Chariar hoped that the members of the Sub-Committee would loyally attempt to give effect to the 2nd resolution laying aside, for a moment, their allegiance to opinions to which they were committed in the past, or to their literary work which was moulded on those opinions. But it was only natural and right that the majority of the Sub-Committee gave expression and effect to their own convictions.

9. It was equally natural that they should cast about to find some justification for their procedure. They resorted to the expedient of reading the 4th resolution into the 3rd resolution, and so reading, they hoped to be absolved from all obligation to admit into their classification polite spoken forms which do not conform to 'accepted grammar.'

10. The third resolution clearly defined the scope of the Sub-Committee's work which was to "prepare a list of archaic and current forms" in accordance with the second resolution and there is no mention in it of the 4th resolution. The 4th resolution was brought up after the 3rd resolution had passed, and if the former were meant to regulate the classification set forth in the 2nd resolution, Prof. Ranga Chariar, who moved the 4th resolution, would have introduced into it a clause to that effect. As I can understand it, the 4th resolution has application only to slang and other *similar* forms; that is, to non-polite forms which may be described by the Sanskrit word అసభ్య. If, on the other hand, it was meant to exclude all forms except Mr. Lakshmana Rao's 'grammatical forms,' then the 2nd clause of Prof. Ranga Chariar's amendment to the 2nd resolution would be purposeless.

But as I have shown above, the meaning of the 2nd resolution is abundantly clear, and any attempt to get round it must fail. The form 'వస్తాడు' which Prof. Ranga Chariar instanced as an

admissible polite form stares the majority of the Sub-Committee in the face and there is no escaping it.

11. The report of the majority of the Sub-Committee is vague. It does not formulate or discuss a body of principles to govern the classification of forms. I asked them to define the terms *current* and *archaic*. Mr. Lakshmana Row showed a disinclination to commit himself to definitions. I then handed in a slip of paper with the following question engrossed upon it.

"What is the meaning of the words current and archaic when applied to the literary dialect?"

Mr. Lakshmana Row told me that his report answered my question.

12. In the report there is no attempt at definition; nor can we gather from it in what sense the writers used the terms *current* and *archaic*. They have, however, defined *spoken language*. "By the spoken language the Sub-Committee understand the deliberate speech of the educated classes of the higher order of society, in the Telugu Country as a whole, and not the speech either confined to any particular area or to particular clan or tribe".

13. 'Telugu Country as a whole' is another instance of the majority bringing up a lost point. When Prof. Rangachariar proposed his amendment to the 2nd resolution, Mr. Ramayya Pantulu suggested the addition of the words "in the whole of the Telugu Country" or words of similar import. Prof. Rangachariar declined to accept the suggestion. But that lost suggestion was to govern the classification of forms in these lists.

14. The majority claim to have striven to "establish harmony between the spoken and written languages". *To establish harmony* is a convenient metaphor but it is not very informing. Whatever it may mean, this harmony has been attained here by strongly circumvallating the literary dialect.

15. In the past, non-literary forms used to attain affiliation from time to time though very sparingly. The process was due in some cases, to the inadvertent blunders of old poets; but more often, it was due to the conscious sanction of writers whom metrical exigencies drove to violation of precedent. Later grammarians and rhetoricians accepted those blunders and violations as authoritative precedents. But this process is now to cease at the bidding of the majority. Their report says, "any further attempt to introduce spoken forms into the literary dialect will certainly hinder the growth of a dignified healthy prose literature". The word *further* may seem to imply that the Sub-Committee propose to give the literary dialect a fresh accession of non-literary spoken forms to any appreciable extent. But an examination of the lists shows that only one solitary 'ungrammatical form' has struggled into the sacred precincts. It is the emphatic particle ఏ (e) followed by the affirmative particle ను (nu) in the case of two demonstrative pronouns వాడేనా (*vadena* = Is it really he?) వీడేనా (*videna* = Is it really this man?) This use of the particle 'nu' is not recognised by traditional grammar. The corresponding literary forms would be వాడేయా (*vadeya*) and వీడేయా (*videya*). Considering that the difference between the two pairs of forms is confined to a single letter, the concession is wondrous small; and I fail to understand why for its sake an important rule of grammar of the literary dialect should have been violated.

16. Let us try to realize what exactly is this spoken language with which the majority of the Sub-Committee have shown a solicitude to harmonize the literary dialect - this spoken language which is used in the Telugu Country as a whole and is not the speech either confined to any particular area or to particular clan or tribe. Here Mr. Lakshmana Row's memorandum must again come to our help. It says, "the contention that all the *gramya* (non-grammatical, dialectal and slang) forms are to be found current in

every part of the country seems to be a gross exaggeration. I doubt if more than half a dozen common forms, foreign to grammar, could be thus collected". So the spoken language of Mr. Lakshmana Row resolves itself into half a dozen forms or so. Even on this limited field, Mr. Lakshmna Row does not feel on firm ground. For, he opines that, "until a linguistic survey is undertaken and completed we shall have no reliable data to arrive at a conclusion as to the universal existence of any forms."

17. It may be pertinently asked how did Mr. Lakshmana Row manage to fill column *current* in his lists with more than two hundred forms when he did not feel sure what forms were really *universally* current in the Telugu Country? Mr. Lakshmana Row has kept us in the dark as to the process by which he determined the universal currency of his current forms: particularly of the two ungrammatical forms above quoted and of four individual non-literary words which he has admitted into his current lists, namely -

ఎనిమిది మంది, తొమ్మిది మంది, తొమ్మండుగురు, తోవ.

One important grammarian Mr. Arden who treated also the dialectal variations of the Ceded Districts does not include the first two among current forms; on the other hand, he lays down a principle according to which they would be incorrect even in spoken speech : "Masculine and feminine cardinals use a different form from the *neuter* cardinals; but in common conversation these forms are only used as far as the number *nine.* After the number *nine* the masculine and feminine cardinals are expressed by the neuter cardinal forms with the word మంది *persons* added to them".

18. The forms ఎనిమిది మంది and తొమ్మిది మంది are not generally current in this part of the country. I have not met with them in current literature, not even in the literature written in Modern Telugu. So Mr. Lakshmana Row's condition of affiliation fails in respect of forms which he himself has countenanced.

19. Currency in every part of the country and in every section of the community is a utopian standard which brings a smile to one's lips. Its utter impracticability is amusing enough; but the test of exceptional currency comes with a bad grace from persons who are wholly in favour of literary forms which have no living currency and which have to be learnt with conscious effort. They are so remote from life on account of their archaism and artificiality that they produce a comic effect when imparted into actual speech.

20. If there are any grammatical forms which have a wide currency in the Telugu country, I may say, almost universal currency, it is the verbal forms in which the conjunct consonant స్తే (*st*) occurs, of which వస్తాడు (*vastadu*) is a typical example. Even according to his own principles of standardization which are not, however, laid down with much clearness or consistency, Mr. Lakshmana Row should have admitted them into his lists. In the absence of a linguistic survey we are not altogether helpless in determining questions of general currency. Modern conditions of life have set on foot migrations on an unprecedented scale. Courts, schools, colleges and offices are places where local peculiarities of speech of different districts and different sections of society are represented. The Railway is a School of dialects. The serious student of language does not lack opportunities of investigating dialectal variations. There is also an abundance of recorded evidence of the speech of various districts. To show their ubiquity I quote verbal forms in స్తే (*st*) picked up at random from my own collection of books and manuscripts.

(i) In 1868 Major T.G.M. Lane, Telugu Translator to the Government of Madras, published by order of the Secretary of State for India, 'A collection of official documents in the Telugu Language consisting of Urjees and other papers filed in Courts of Justice for the use of candidates for the Indian Civil Service'; from every district of the Presidency except Ganjam and Kurnool.

Vizagapatam	Godavari	Krishna	Nellore
ప్రార్థిస్తూ వున్నాను	ప్రార్థిస్తూ వున్నాను	ప్రార్థిస్తూవున్నాను	చేస్తూ వుండవలసినది
చేస్తూ వున్నాను	తెలియవస్తూ వున్నది	శిక్ష చేయిస్తామని	చేస్తూ వున్నాను
చెల్లిస్తు వుండగా	చేస్తున్నాను	పంపిస్తే	చేయిస్తేనే గాని
సంచరిస్తూ	చేస్తే	వస్తువు రావడం	వసూలు చేస్తూవచ్చేది
పంపిస్తే	విశదపరుస్తూ వున్నాను	చేస్తూరావడం	విశదపరుస్తున్నాను
చేయిస్తాను		సోదాచేస్తే	చెల్లిస్తానని
	చేయిస్తే	కలగచేస్తున్నది	యిస్తారని
	పంపిస్తూవుండేలాగు	ఇప్పిస్తే	తీసుకొనివస్తూ
	తెలియవస్తూవున్నది	చేస్తూ వున్నారు	జరిగిస్తున్నాను
	విచారిస్తే	చేస్తూ వున్నారు	చూస్తూ వున్న
		తెలుస్తుంది	తోస్తున్నది
		వెతికిస్తే	పోస్తూవున్నందున
		అనుభవిస్తూవుండగా	జరిగిస్తున్నారు
		చేయిస్తే	వస్తూవుండేయడల
		చేస్తున్నాను	తెలుస్తున్నది
		చేస్తూవున్నాడు	చూస్తే
		వ్రాయిస్తూవున్నందున	చెల్లిస్తున్నారు
		ప్రార్థిస్తాను	
		ఇస్తాము	
		ప్రార్థిస్తున్నాను	
		చేస్తే	
		చూస్తే	
		తెలుస్తున్నది	
		వ్రాస్తూవున్నారనిన్ని	
		చేయిస్తాను	

Caddapah	Bellari	North-Arcot	Chingleput
ప్రార్థిస్తున్నాము	ప్రార్థిస్తున్నారు	ప్రార్థిస్తున్నాను	దయచేస్తున్నారు
ప్రార్థిస్తున్నాను	అనుభవిస్తావున్నాను		
చేస్తున్నాను	ప్రార్థిస్తావున్నాను		
చేస్తున్నాడు	వస్తున్నది		
విన్నవిస్తూ	చేస్తే		
పరిశోధిస్తే	తోస్తున్నది		
చూస్తే	యెత్తివేస్తున్నదని		
ఖాయపరుస్తూ	యిస్తావున్నట్టు		
అగుపరుస్తాము			
రుజువుపరుస్తున్నాను			
చెల్లిస్తాను			
కనపరుస్తూ			
దావాపరుస్తూ			
మనివిచేస్తూ			
వర్తిస్తూ			
విశదపరుస్తూ			
కాస్తావున్న			
వర్తిస్తున్నాను			
తెలుస్తున్నది			

(ii) At one time translations of acts in the Fort St. George Gazette were in Modern Telugu. In the translation of the Indian Limitation Act. No. XV of 1877, the form వ్యాపిస్తున్నది (*Vyapistunnadi*) appears in the table of contents from the body of the translation I pick up at random the following forms.

జరిపిస్తూ వుండడము, వస్తున్నది, జరిగిస్తూ వుండేటట్టు, చేస్తున్నాడు, ఇస్తున్నాడు.

The late Puvvada Venkatarao, an enterprising publisher, compiled a book containing Madras Act No. I of 1889 and allied regulations and rules. I quote the following forms from the sixth edition (1890)

జరిగిస్తూ వుండే, చెలాయిస్తూ వుండే, చేస్తూవున్న, వ్యాపిస్తున్నది, సమ్మతిస్తున్నారు.

(iii) Christian Literature

1) Four story books published form 1874 to 1877 A.D.
I quote one form from each.
వస్తే, చేస్తున్నాడు, వస్తాను, పంపిస్తాను, వస్తున్నావు.

2) Similarly from Twelve story and tract books published from 1872-78.
కురిపిస్తున్నాడు, నిరీక్షిస్తూ, చస్తున్నాను, కలుగచేస్తూ వున్నాడు, చూస్తే, ప్రేరేపిస్తూ వున్నాడు, చేస్తారు, అంగీకరిస్తాను, అపహరిస్తే, వస్తున్నాడు, చేస్తారు, యిస్తాను.

3) Twelve letters of a Hindu Convert (1880)
వస్తారు, వినిపిస్తారు.

4) The Jewel Mine of Salvation (1873)
మొక్కుతూ వస్తిరే, చేస్తూ వస్తిరే.

5) Phulmani and Karuna (1881). Page 89
జరిగిస్తే, విచారిస్తే, Page 93 పోగుచేస్తే, చూస్తిని, చేస్తిని.

6) Come to Jesus (1855)
వస్తాను, చస్తావు, వ్రాస్తాను, వ్రాస్తే, చేస్తే, ఇస్తే

7) Hymns arranged in metres (1849)
అపేక్షిస్తివి, కాస్తివి, తెస్తూ

8) Treasures of the Spirit (1887)
చేస్తున్నాము, చేస్తిని, నిశ్చయిస్తున్నాను, సమర్పిస్తున్నాను.

9) The barren fig tree (1880)
తీసివేస్తే.

10) Jessica's first prayer (1879)

వస్తే, చూస్తూ వుండేవాడు, పిలుస్తారు, ఇస్తాను.

11) జంతుస్వభావదీపిక (The Habits of animals) (1855)
కాస్తూ ఉండెను, చేస్తూ ఉండెను, కూస్తున్ను, ధ్వనిచేస్తున్నూ.

12) On bathing (1877)
ఇచ్చివేస్తాడా, ప్రేమిస్తున్నాడు, చేస్తూ

13) The turban with a border of gold (1879)
పెళ్ళిచేస్తే, వ్రాస్తిని, వేస్తాడని.

14) On famine
పోషిస్తున్నారు, చేస్తున్నారు, శిక్షిస్తున్నారు, నా కొమార్తె కొరకు బొమ్మలు కలిగిన వక పుస్తకము, నిరీక్షిస్తున్నాను, చూస్తున్నావు, బొమ్మలపుస్తకం, తోలుకోస్తేనే తప్పు, ఉపయోగిస్తురు, దొంగిలిస్తాడు, బాలుల విషయమై కథలు, పోయివస్తాము, చూస్తూ, నడుస్తూ, నీకిస్తానని, వస్తున్న, పూజిస్తూ, ముత్యాల హారం, వస్తావు, లాగేస్తాను, చేస్తాను, చూస్తూ వుండెను, అనుభవిస్తూ, యెండకాస్తే తోస్తుంది.

15) The story of the pink chaddar by A.L.O.E.
ప్రేమిస్తూ, తోస్తున్నది, యిస్తానంటే, వస్తూవుంటే.

16) Wreath of stories by A.L.O.E. (కథావళి)
చూస్తాడు, పరీక్షిస్తాడు, వస్తివి, వస్తాడు కాబోలు, చెరిపివేస్తూ, చూపిస్తాను, చేస్తున్నది, చంపివేస్తివి.

17) History of the true incarnation
పరితపిస్తూ, ప్రవహిస్తున్నట్టు, నిద్రిస్తు.

18) A Dialogue on Salvation
తోస్తున్నది, చూస్తే, బోధిస్తున్నారు, ప్రకాశిస్తున్నది.

19) Polycorp, a witness
సాక్ష్యమిస్తు, చేయిస్తాను, పడవేయిస్తాను, క్రీస్తు మతస్థులైన తల్లులకు ఇస్తున్నాడని, బోధిస్తున్నాడు, శిక్షిస్తాను, పులి వస్తున్నది, చేస్తున్నది, ప్రార్థిస్తాను.

III. (a) My collection contains three old translations of the Bible. The oldest is an odd volume of the New Testament without title page.

వస్తున్నాను, సమ్మతిస్తున్నాను, తిరస్కరిస్తున్నాను, క్షమిస్తున్నాను, ఆటంకపరుస్తున్నాను, పోషిస్తున్నాడు, చింతిస్తున్నాడు, బోధిస్తూ, ప్రార్థన చేస్తూ వుండెను, ప్రకటిస్తూ, నడుస్తూ, చేస్తూ, ఆరాధిస్తూ, జరిగిస్తున్నారు, చేస్తున్నది, నడుస్తున్న, గద్దిస్తు, నిలుస్తు, తర్కిస్తున్నారు, విలవిలలాడిస్తున్నది, వ్యభిచరిస్తున్నాడు, చేస్తున్నది, వెంబడిస్తు, పిలుస్తున్నాడు, తినివేస్తూ, నిద్రిస్తున్న, తోస్తున్నది, తాగనిస్తూ, స్థిరపరుస్తూ, ఉపదేశిస్తు, శోధిస్తూ, జీవిస్తూ.

The second *is a* translation of 1881.

వస్తూ వున్నాను, నడుస్తూ వుండిరి, చెల్లిస్తూ, వేస్తూ, ఇస్తూ వుండెను, కాల్చివేస్తూ వుండిరి, చేస్తున్నారు, చేయిస్తూ వున్నారు, నివసిస్తున్న, ప్రవేశిస్తిని, చేస్తిని, చేస్తాను, కాస్తూ వుండిరి, వాయిస్తు వుండెను, కట్టిస్తాను, చేస్తిరి, యిస్తాను, చేస్తివి, చేస్తే, ఆజ్ఞాపిస్తిని, చేస్తూవున్నాను, పిలుస్తున్నాను.

The third *is the* translation of 1890.

వస్తూ వున్నాడు, చేస్తూ వుండిరి, పుట్టిస్తూ వున్నావు, మేపిస్తిని, నరికివేస్తిని, చేస్తిని, శిక్షిస్తిని, ప్రకటిస్తూ వున్నాను, నీవు వస్తివో.

IV. The leading periodicals are admitting into their columns contributions in Modern Telugu and the lead in this respect is taken by the *Krishna Patrika* which publishes every week racy paragraphs on current topics in Modern Telugu.

1) *Vivekavalli* (Chicacole), December 1912.
వస్తాను, చస్తాను, చేస్తాడు, చేస్తారు.

2) *Desamata* (Rajahmundry), 5th November 1913.
వస్తున్నాను, వస్తూవున్నారు, వస్తున్నావు, చేస్తున్నాము, చిత్తగిస్తూనే యున్నాము.

3) *Krishna Patrika* (Masulipatam), 1st Nov. 1913.
వస్తారు, వస్తుంది, వస్తే, పోస్తున్నారు, చేస్తున్నాము, చూస్తున్నారు, నిర్బంధిస్తారు, విధిస్తారు, గణిస్తుంటే.

4) *The Gnanodaya* (Masulipatam), 1st Oct. 1912.
తోస్తుంది.

5) *Andhra Bharati* (Masulipatam), September 1912.
మఱిస్తే, వ్రాస్తే, వ్రాస్తాము, చేస్తే, మన్నిస్తే.

6) *Hindujana Samskarini*, the journal of the *Sadharana Brahma Samaj*. The following forms appear in the summary news of the last month (June 1891)
చేయిస్తూ, చూస్తూవచ్చేది, యిస్తామంటే, చూస్తూవుండగా, చేయిస్తే, చేయిస్తామని.

V. The literature which has the widest circulation among the people, far wider than any literature in the Poetic dialect consists of tales, stories, ballads, songs, etc.

a) Stories

1) *Chardervish by* Yerramilli Mallikarjunakavi which went through many editions from 1863 to 1912. చే స్తా వ ు , చల్లారుస్తున్నాడు, రెట్టిస్తున్ను, వినిపిస్తే, విశేషిస్తున్నవి, చూస్తే, చేస్తే.

2) *Rechukka and Pagatichukka.*
వస్తాను, వస్తూవున్నవాడు, చేయిస్తాను, వేస్తాను, చేస్తాము, యిస్తాను.

3) *Sukasaptati*
వస్తూవున్నాడు, వస్తిని, వస్తే, వస్తివి, వస్తున్నారు, వస్తున్నాము, వస్తున్నాను, వస్తూవున్నాడు, వస్తూవుండగా, వస్తిమి.

4) *Kasimajililu.*
వస్తిని, తేలుస్తాడు, చేస్తాము, చేస్తే, యిస్తారు, యిస్తాను.

b) Ballads and songs of ladies.

1) *Kuchhala katha*
వస్తిని, వస్తినా, వస్తుంది, వస్తేగాని, యిస్తిని, కనిపిస్తిని.

2) The Ellore collection of women's songs, 2 volumes. వస్తాడు, యిస్తిని, వస్తిమి, తెస్తా, వస్తాడు, తినుపిస్తున్నావు, కోస్తే, వస్తే, వస్తిని, చేయిస్తిమి, యిస్తామనిరి, యిస్తాను, చేస్తాను, చేస్తూవున్నాడు.

c) Ballads of wandering Minstrels.

1) The Siege of Bobbili. A bazaar edition of February 1910. pages 4 & 5
తెప్పిస్తున్నాను, చూస్తాము, గెలిస్తే, వస్తున్నారు, తెస్తాము, వస్తూ వున్నాడు, విడుస్తాము.

2) The Siege of Bobbili, a manuscript copy in my own collection. In 2 pages are found.
వస్తాము, యిస్తాము, యిస్తాము, యిస్తాము, యిస్తారు, వస్తాను.

3) The story of *Balanagamma*. In two pages are found. యిస్తేను, తెస్తాను, పలకరిస్తినా, చేస్తే, చూస్తూ.

4) The story of Rama by Parvati Vardhana and Annapurna. వస్తావా, యిస్తాను, తలస్తిమి, యిస్తురు.

5) *Palnati Veeracharita*; a manuscript in my own collection. తెస్తివో; చేయిస్తి; చూస్తిని; వస్తిమి; చేస్తే; తెస్తిని.

VI. Mackenzie collections and other local records.

1) The chronicle of Kondavidu. In one short page.
నడుస్తూ వున్నది, వస్తేను, వస్తూవుండు, రక్షిస్తూవున్నాను, నడుస్తూ వున్నది, నడిపిస్తూవున్నాను, నడిపిస్తూవున్నాము.

2) The chronicle of *Barabatti* in the Cuttuck Province. In one page
వస్తే, యిప్పిస్తాను, అనుభవిస్తూ, చేస్తూ వున్నాడు.

3) Mackenzie collections, Local records vol.4. The History of the Pusapaties.
నడుస్తారు, వస్తూ వుంది, అగపరచనిస్తిరి, చేస్తాను, మందలిస్తే, చేస్తూవుండగా, వస్తుంది, అనుభవిస్తూ.

4) The *Kayfiyat of Kokata* in the Ceded Districts.
నడుస్తు వుండెను, చేస్తూవుండగా, నడిపిస్తూవుండెను, ధారపోయిస్తిమి.

5) The Kayfiyat of Srikakulam in the Krishna District చేస్తువుండగా, వస్తాను, చేస్తూవుండే, చేస్తూవున్న, తెస్తే, యిస్తే, చూపిస్తా, క్రీడిస్తూవున్నాడు, అగుపరస్తాను.

6) The annals of *Handeh* Anantapuram in the Anantapur District published by C.P. Brown. In one page. చూస్తూ వుండగా, యిస్తే, నిలుస్తున్నాను, చేస్తు , చేస్తు వున్నంతలో

VII. 1) Dramatic Literature. Modern Telugu enters into many dramas. In this respect Rao Bahadur K. Veerasalingam Pantulu Garu takes the lead. Modern Telugu enters largely into the first three volumes of his collected works. I cull the following forms from the speech of Brahmin Pandits in the orginal drama *Brahma Vivahamu* Vol.2. వస్తుంది, చేస్తూవున్నారు, శెలవిస్తూ యున్నారే, విచారిస్తే, వస్తాము, తెలుస్తుంది, వస్తాము, లభిస్తుంది, చేస్తారు.

The play bristles with such forms.

2) Mr. J. Hanumanta Rao's *Susena Vijayamu*. యిస్తే, యిస్తాను, చేస్తారు.

3) Mr. R. V. Subbarao's *Varasulkam* అనుభవిస్తారు, విసర్జిస్తూ వున్నారు, ఏర్పరిస్తే, వరిస్తుంది, భోంచేస్తున్నారు.

4) *Ushaparinayamu* by Dronamraju Sita Ramarao of Rajahmundry. చేస్తుంటే, చేస్తుంది, యేడిస్తే, చేస్తాను, అణుస్తాడు, చెప్పిస్తాను.

5) *Rukmangada* by Mr. N. Suryanarayanaswamy. సంతోషిస్తాము, వుడికిస్తాను, అరగదీస్తున్నాను.

6) *Kulasekaracharitramu* by Arya Somayajulu Lakshmi Narayana Sastri Garu. వస్తున్నాడు, తెలుస్తుంది, వస్తున్నాము, నేస్తారు, చేస్తారు.

7) *Suniti Devi Charitramu* by Valluri Bapiraju Pantulu Garu. వస్తారు, ప్రార్థిస్తున్నాను, చూస్తే, చేస్తే, పంపిస్తాను, ప్రయత్నిస్తాను.

8) *Vidhileka Vidyudu* by Mr.V. Venkatachala Ayya.
దయచేస్తారా, సంతోషిస్తానండి, వస్తానండి, వస్తుందండి.

For forms in స్తి (*st*) in the dialects of the lower classes and in Musselman Telugu see the last mentioned play, *Prataparudriyam* of Mr. V. Venkataraya Sastry and *Bobbili yuddhanatakamu* of Mr. Sripada Krishnamurty.

9) *Apavadatarangini* by the Zamindar of Polavaram. In one page.

బాగాయిస్తారా, అప్పిప్పిస్తారని తోస్తుంది, పిలుస్తున్నారు, చేస్తాను, చేస్తూవున్నావు.

10) *Palleturla Pattudalalu* by Tirupati Venkatakavulu
వస్తున్నది, వస్తుంది, వస్తున్నారు, వేస్తారు, వస్తే, లేస్తారు, స్మరిస్తారు, కాలుస్తూవున్నారు.

11) *Tahasildar Vesya Prahasanamu* by Mr. B. Surayya. In one page
పనిచేస్తాము, వస్తుంది, చేస్తారు, పిలిపిస్తాడు, యేడిపిస్తాడు.

POPULAR POETRY

Vemana's Verses. Book 2 verse 43 కప్పిస్తివి C.P.Brown's Edition.

Kuchimanchi Jaggakavi-*Chandrarekha Vilapamu.*
వస్తాడు, తెస్తాడు, యిస్తాడు, చస్తాడు.

Venugopala Satakamu
యిస్తి, వేస్తి, పోస్తి, అమ్మిస్తి, దర్శిస్తి.

VIII School Books and Books of General Interest

1) Telugu first book of the Christian Vernacular Educational Society for India 1876, 9th Edition 5000 copies.
Total Copies 35,000.

వస్తాడు, వస్తున్నది, చేస్తున్నాము, వస్తున్నది, చేస్తున్నది, చేస్తున్నాడు, చూస్తున్నాడు, అరుస్తున్నది, సకిలిస్తున్నది, గర్జిస్తున్నది, కూస్తున్నది.

2) Geography of the world - by Mr. George Beer (1852).
కాటువేస్తారు, గీసివేస్తారు, కాపురము చేస్తున్నారు, పిలుస్తారు.

3) The habits of animals (1855).
కాస్తూ, చేస్తూ, కూస్తున్ను, ధ్వని చేస్తున్నూ, యిస్తున్ను.

4) First standard Arithmetic. C.V.S. (1876).
చూపిస్తూ, ఇస్తుంది, తెలియచేస్తుంది.

5) Arithmetic (1848).
సరిగా వస్తే, పంచియిస్తే, చేస్తే, పంపకము చేస్తే, బాగాహరిస్తే.

6) The English Instructor No.I. For the use of English schools in the Telugu country.
యిస్తాడా, తోస్తుంది, చేయిస్తాడు, రక్షిస్తాడు, శోధిస్తున్నాడు, ప్రకాశిస్తున్నాడని.

7) First lessons in Telugu by Col. Rogers. The text rendered into Telugu from the Tamil Kathamanjari by Maddali Lakshmi Narasayya Pantulu, (1880) (In half a page.)
యేడుస్తున్నాడు, వాతవేస్తే, యేడుస్తాను, ఆడిస్తూ, చేస్తూ వుండెను, యేడుస్తావు.

8) New Testament stories.
అనుభవిస్తూ, ధూపమువేస్తూ, చేస్తూ, తృణీకరిస్తారు, అందిస్తూ, నిద్రిస్తూ, వశిస్తున్నామని, యిస్తున్నాడు, యేడుస్తూ వుండెను, వుపదేశిస్తూ.

9) *Kasiyatra charitra* by Yenugula Veeraswamy. (In two pages.)
వస్తూ, భక్షిస్తూ, వస్తున్నది, గరిహిస్తూ.

10) Brown’s Telugu Reader.
వస్తాడు, వస్తాము, వస్తిని, వస్తున్నది, వస్తూ, వస్తే, చేస్తాను, చేస్తిమి, చేస్తారా, చేస్తిరో, చేస్తివి, చేస్తున్నారు.

11) Morris Telugu Selections. In one page
వేస్తారు, వస్తున్నవి, (thrice) - వస్తున్నారు, తీస్తాము, చేస్తారు.

12) *Ramadas Bandikhana*.
కట్టిస్తి, చేయిస్తి, చేస్తి.

IX Old Manuscripts

1. Telugu commentary on *Andhra Sabda Chintamani* - a standard grammar (from Mr. B. Seshagiri Rao's collection)
ఇంచుగాగమము వస్తే, వక్ష్యమాణసూత్రముచేత, ఉజ్ఞ్వస్తే

2. ప్రపన్న పరిత్రాణం (Prose), Southern Vishnava Literary Telugu.
పెరుమాళ్లు యొక్క తిరునామము వుచ్చరిస్తే.

3. *Rangarat chandamu*, a standard work on prosody.
ప్రస్తరిస్తే, ప్రస్తరించివేస్తే.

4. A commentary on *Raghava Pandaviyam*
విహారము చేస్తూ వుండెనని, ప్రకాశిస్తూవున్న.

X Proverbs

పుణ్యానికి పుట్టిడిస్తే పిచ్చకుంచమని పీకులాడినట్టు

గొడ్డువాడు గొడ్డుకేడుస్తే గొడారివాడు తోలుకేడిచాట్ట

కొండనాలికకు మందువేస్తే వున్ననాలిక కూడా వూడిపోయిందట

చదవేస్తే వున్నమతి కూడా పోయిందట

గాలి, వాన వస్తే కథే మారిపోయెను

సన్నికల్లు దాస్తే పెళ్లాగిపోతుందా

చుట్టమై చూడవస్తే దెయ్యమై పట్టుకున్నాడు

చింతచస్తే పుల్ల చస్తుందా

తానొకటి తలిస్తే దైవమొకటి తలిచాడు

నేడుచస్తే రేపటికి రెండు

దివ్వె తేరా దిగనేస్తాను

పచ్చగడ్డి వేస్తే భగ్గుమంటుంది

పదిరాళ్లు వేస్తే ఒక రాయైనా తగులుతుంది

రాజునుచూచిన కళ్ళతో మొగుణ్ణి చూస్తే మొత్తాలని బుద్ధి

కత్తివాటువేస్తే నెత్తురు లేదు

ఆవలిస్తే పేగుల్లెక్కడతాడు

తివ్వతీస్తే డొంకంతా కదుల్తుంది

రాజుతలిస్తే గాజు గంబాలకేంకొదవ

కాగలకార్యం గంధర్వులే తీరుస్తారు

కాలికివేస్తే మెడకి, మెడకివేస్తే కాలికి

కురూపీ యేం చేస్తున్నావంటే స్వరూపాలు లెక్కపెడుతున్నానన్నాడు

ఆకలేస్తే రోకలిమింగు

కొంపతీస్తివా రామన్న అంటే అందుకు సందేహమా అన్నట్టు

యేట్లో వంగలు కాస్తాయా అంటే కాస్తాయి అన్నట్టు

నువ్వు దంచు నేను పక్కలెగరవేస్తాను

ఒకరి కలిమికి యేడుస్తే ఒక కన్ను పోయింది తన లేమి కేడుస్తే రెండు కళ్ళూ పోయినాయి

బళ్ళు వాడలమీద వస్తాయి, వాడలు బళ్లమీద వస్తాయి

కఱ్ఱవంక పొయ్యి తీరుస్తుంది

Most of those proverbs are taken from “A collection of Telugu Proverbs”, by Captain M.W.Carr (1868).

XI. Linguistic survey of India IV.

1) From the specimen of Telugu standard dialect (p.590) సేవిస్తున్నాను, వస్తూ

2) *Kamathi* Dialect (Bombay and its neighbourhood), P.596

3) *Dasari* Dialect - వస్తా. p.600

4) *Beradi* Dialect (Belgaum) వస్తావు, ఒస్తాయి, ఓస్తాన్. p.602.

XII. a) The following forms are quoted from letters written to a pleader in Gooti by clients residing in various surrounding villages.

వ్రాస్తానని చెప్పివుండే, రాస్తే, వ్రాయిస్తూవస్తూ యున్నాను, వస్తూ వున్నాను, యిస్తును, యిస్తానని, చేస్తే, చేస్తాను.

b) From similar letters addressed to a pleader of the district court of Kurnool.

చేస్తాము, చేయిస్తాము, వ్రాస్తారు, వ్రాస్తూ, వ్రాయిస్తాను, వ్రాస్తే, పంపిసస్తూ రావలయును, పంపివేస్తే, ఆపిస్తే, వసస్తూవున్నాను, వస్తూవుంటే, వస్తూనే, యిస్తే, తలుస్తూ.

c) From letters addressed by parties residing in the Ceded districts to persons residing in Anantapore.

వస్తే, వస్తాడని, వస్తున్నారు, వస్తాను, వస్తూయున్నాము, వస్తూ వున్నాము, వసస్తూనే, వస్తారు, వొసస్తూవున్నవి, వసస్తూయున్నది, వస్తూవుంది, వస్తాము.

21. There are two classes of forms in *st.* The most numerous are the present participle forms in-*tu* to which the personal terminations are added. In others the past particle-*ti* coalesces with the final consonant of a verbal theme. The great frequency of forms with *st* is due to the very large proportion in the language of Sanskrit verbs which take the formative ఇంచు. All the grammars which deal with the living vernacular treat of these forms.

1) W. Brown's grammar (1817) p.80

2) Campbell's grammar (second edition 1820). It was published by the Government who purchased the copy- right of the work from the author. Campbell gives the literary and modern forms side by side (p.98 and pp 11 to 12)

3) Grammar of the Telugu Language by C.P. Brown, (second edition 1857 p. 86, pp. 124-134,149, 158 & 159)

4) Morris' grammar of the Telugu language (Trubner's simplified grammars edited by Rost 1890 pp.64, 75, 89, 91)

5) Rev. A. Ricoaz. An abridgement of the Telugu grammar for the use of schools (1869) pp.46-54)

6) A short grammar of the Telugu language Maddali Lakshmi Narasayya, 1870, Madras Civil Engineering College papers (pp. 30-41)

7) Caldwell's comparative grammar of the Dravidian languages. (Second edition p.396)

8) Linguistic survey of India Vol.IV Drs. Grierson and Sten Konow (p.589)

9) Telugu philology by the late Prof. Seshagiri Sastri, verbs p.32.

22. The present participle in *tu* or *utu* has a very respectable pedigree. It has its sisters in the oldest cultivated Dravidian languages in (1) *utu* and nine variants of it in old Canarese, of which Mr. Kittel considers *utu* as the primitive form (vide Kittel's grammar, page 109 para 173), and (2) in Tamil *ttu* the suffix of the adverbial participle (strong form). A present participial particle *t* or its voiced form *d* is found in several Dravidian languages pointing to its probable existence in the parent Dravidian. It is possible that in Telugu the current particle *tu* and the archaic particle *chu* or more correctly *tsu*, belonged to different dialects and had independent existence. The statement often made by writers of the Old school that current forms are corruptions of literary forms is unsupported. In Tamil and Malayalam the particles *tt* and *chch* live side by side in the high and lower dialects. Dr. Grierson says, "In Vulgar Tamil and in Malayalam *chch* almost always corresponds to *tt* in high Tamil after *i* and *ei*" (Lingustic survey Vol. IV p. 289).

In another place “Tamil has *ndu* or *ttu* vulgarly pronounced *chchu*” (Ibid p.296). If so-called vulgar forms are to be considered corruptions of literary forms and as being “irregular forms of expression which are either the result of the violations of accepted rules of grammar or are produced by means of contractions or other modifications due to hurry, indifference and ignorance"[1] then from the evidence of Tamil which had the least contact with Non-Dravidian languages, forms with *chu* or *tsu* must be considered corruptions of forms with *tu* (vide Caldwell’s grammar p.382).

23. The late Professor Seshagiri Sastri of the Presidency College, Madras gave a higher status to forms with *tu* than to forms with *tsu*. I give below a translation of his remarks in this connection.

“The ancient present tense forms చేస్తాఁడు; వస్తాఁడు; తెస్తాఁడు; పోతాఁడు were considered as *gramya* (non-literary or vulgar) even in the time of Nannayabhatta and others, and were rejected. But a comparison with the corresponding verbal forms in Canarese, Tamil and Malayalam will show that these alone are *suddha* forms (i.e. correct, or in conformity with the genius of the Dravidian languages) Vide page 32 Telugu philology. (Verbs)

24. In Telugu the participle in *tu* or *utu* is much older than the earliest grammar of the poetic dialect which was compiled by Ketana in the latter part of the 13th or the early part of the 14th century. In the Nellore inscriptions published by Mr. Butterworth, the first instance of a verbal form with *st* occurs in an inscription of 1208 A.D

(Ongole No.76 p.1035). Finite verbs do not occur with frequency in lithic records and where they occur, they are generally past forms of the donative verb ఈ or ఈయ్ and *st* occurs in the first personal forms. Of the dated Nellore inscriptions of the 13th century 20 use first personal past forms of ఈ or ఈయ్. Of these 15 use the form *istimi*. Five use other verbal forms with *st*.

A. D.	1246-7	Atmakur	No. 7 p. 208	కట్టిస్తిమి
,,	1252-3	Udayagiri	No. 48 p.1396.	చేస్తే
,,	1272-3	Nellore	No. 25 p. 787.	దారవోస్తిమి
,,	1275-6	Atmakur	No. 29 p. 240.	చేస్తుండి
	--	Ongole	No. 131 p. 1120.	సమర్పించిస్తిమి

The inscriptions in which st occurs are distributed as shown below :

Atmakur..4
Darsi...2
Kandukur.....................................7
Nellore...1
Ongole...4
Rapur...1
Udayagiri......................................1

25. The literary form ఇచ్చితిమి or ఇచ్చితి occurs in 7 inscriptions only, that is, one literary form occurs for about 3 forms in *st*. It is curious to note that of the 7 inscriptions in which the literary form occurs, five come from the same locality, Ongole.

26. Only seven inscriptions of the twelth century use the donative verb in the first person, and all the seven use the literary form. It should be noted, however, that four of these come again from Ongole.

27. No. 48 of Udayagiri dated in 1252-3 (pp.1394-96) has a peculiar interest. It is an inscription of **Siddaya,** an uncle of the poet **Tikkana,** the translator of the *Mahabharata*; and the name Tikkana also appears in it. This **Tikkana** was either the poet himself, or more probably, his cousin Tikkana, son of Siddanna. The inscription is in fairly correct literary dialect, but spoken forms

crop up here and there, and the verbal form చేస్తే which occurs in the imprecative part of the inscription, shows that forms with *st* had an extensive polite currency at the period.

28. Mr. Butterworth placed students of Telugu under great obligations by the publication of the Nellore inscriptions which are invaluable for a historical study of the language. Inscriptions of other districts are not available for ready reference like Mr. Butterworth's volumes. I, therefore, quote a few forms in *st* which I could readily pick up from my own collection of estampages and transcripts, and from my notes.

KRISHNA DISTRICT

1) An inscription of the time of Prataparudra, undated: ఇస్తిమి.
2) An inscription dated in Saka 1231 from Nandalur: యిస్తిమి.
3) An inscription from Srikakulum in the Krishna District, of Krishna Raya, of *Saka* 1440: సమర్పస్తిమి.
4) An inscription from Srikakulam in the Krishna District, of Saka 1010: ఇస్తిమి.
5) An inscription from Srikakulam in the Krishna District, of Saka 1324: చేఇస్తిమి.
6) An inscription from Tadepalli of *Saka* 1312: యిస్తిమి.
7) An inscription from Tadepalli undated: యిస్తిమి.
8) An inscription from Gangavaram undated: సమర్పణచేస్తిమి.

GODAVARI DISTRICT

9) From Anaparti. Inscription of Ravu Telugu Rayalumgaru: ఇస్తిమి.
10) From Draksharama. A private grant in the cyclic year చిత్రభాను.

The *Saka* year was not quoted. This inscription was engrossed by Peddanacharya.

The engrosser of the next inscription in my list which is dated in the cyclic year వృష corresponding to the *Saka* year 1083, is also of Peddannacharya. So the undated grant 10 in this list may belong to *Saka* 1084 as the cyclic year చిత్రభాను follows వృష.

VIZAG PATAM DISTRICT

11) From Simhachellam. An inscription of *Saka* 1203 of Narasimha II of Cuttack యిస్తిమి.

12) -do- A private grant dated in *Saka*, 1343. యిస్తిమి

THE PECULIAR INTEREST OF PAST FORMS IN St.

29. The past first personal form *istimi* must have been in general currency for centuries before it could have entered into inscriptions found in localities so distant from each other as Simhachellam and Nellore. It has gone out of general currency in the Circars and, I am informed, also in Nellore. The past forms in *Sti* persist on the Tamil borders and probably on the Canarese borders also. In the Circars the forms *Istimi* and *Divistimi* are found fossilised in benedictory and donative formulae. *Divistimi* (we bless you) occurs in letters written by elders to youngers, and *istimi* (we have given) in gift deeds. The form *istini* is employed by girls when distributing condiments at puja. ఇస్తినమ్మా వాయినం పుచ్చుకుంటినమ్మా వాయినం.

30. It is probable that these forms went out of general currency in the Circars long ago, though how long ago it is not possible to determine. It is certain that in later inscriptions they appeared (as they appear now n letters and documents), as obsolete forms which

kept up an artificial life in a written dialect after they had died out of living speech.

THE TRADITION OF AN IMMEMORIAL PROSE DIALECT

31. This written dialect was not the *'kavya'* or poetical dialect. It was the dialect of prose and we have recorded evidence of its existence for at least seven centuries. It was a blend of obsolete and current forms. In inscriptions, the scribes freely employed spoken forms which did not conform to the usage of the poets. The feeling that such forms were vulgar or undignified, or out of place in prose composition was foreign to them. On the other hand, they must have felt that they contributed to the dignity of prose by employing obsolete forms like ఇస్తిమి which had once lived a vigorous life, and became obsolete without finding admission into the poetic dialect. The standing of these forms must have been very high to secure them an artificial currency in old world prose, when they had died out of living speech.

32. Not only are verbal forms with *tu* and *st* most widely current, the corresponding literary forms with *chu* or *tsu* are not current in standard speech[2], and linger only in the fast disappearing old pandits' slang to which Brown refers in his grammar under *Gramya* or vulgar forms (Vide Brown's Grammar, P.358)

33. To summarise : The present participle in *tu* and the verbal forms with *st* fulfil conditions of affiliation which must satisfy the most exacting critic if only he concedes the principle of affiliation.

1. They have almost universal currency.
2. The corresponding literary forms have no currency.
3. They are as regularly formed as the corresponding literary forms.

4. They have recorded existence for seven centuries with certainty of long previous currency.

5. They can try conclusions with the corresponding literary forms in respect of antiquity and connections with polite forms in cognate languages.

6. Some of the forms with *st* died out of current speech and were felt to be so important as to retain a place to this day in the traditional prose dialect.

34. Yet these forms failed to find a place in the *kavya* dialect of the poets. Nor do they find a place in the Sub-Committee's lists. Can there be a stronger proof of the tradition of grammatical fixity of the poetic dialect, or of the compelling influence which it exercised over the minds of Messrs. V. Venkataraya Sastry and K.V. Lakshmana Row when they prepared lists of current and archaic forms?

35. There are many other widely current, non-literary, spoken, grammatical forms which can be traced to hoary antiquity. I shall content myself with instancing a few typical forms.

36. Nouns ending in *mu* (ము) - Many nouns in the poetic dialect denoting non-rational beings, inanimate objects and abstract ideas, end in *mu* (ము). A large proportion of such forms are Sanskrit derivatives. In standard speech these nouns appear with a final *anuswara* in which form they are current in Nellore also.

37. It is doubtful if the sound corresponding to the symbol *mu* (ము) of the literary form, was ever widely current, or if the symbol correctly represented the modification which the *anuswara* sound underwent when Sanskrit and Prakrit neuter nouns were naturalised in Telugu.

38. Sanskrit neuter nouns in a (అ) take *am* (వ్ం) in the nominative case. In Prakrit this *m* is replaced by an *anuswara*

(Vide Hemachandra's Prakrit grammar, *Sutra* 13, Page 5, Appendix to Vol. IX, Bombay Sanskrit series; also Trivikrama's Prakrita *Sabdanusasanam*, *sutra* 40, page 13, Vizagapatam, Arsha Press edition). The same tendency is still prevalent in Telugu so that Telugu scribes replace the final *m* (మ్)of Sanskrit words by an *anuswara* at the end of metrical lines. This feature is found also in many Sanskrit books printed in Telugu type. Sanskrit words first came into Telugu from the vernacular Prakrits and the learned Sanskrit of the Prakrit-speaking Brahmans. It may, therefore, be presumed that Sanskrit neuter nouns in *a* (అ) came into Telugu with a final *anuswara* as they are to-day in polite speech. When a *u* (ఉ) was sometimes added to the *anuswara* in the process of naturalisation the resultant sound, represented a nasalised semi-vowel *vu* (వు). At the present day the symbol *mu* (ము) represents a nasalised semivowel in such words as *pamu* (పాము) *Chima* (చీమ) and *demudu* (దేముడు) which are *pronounced as pavu, Chiva, devudu.*

39. Whether or not the final *mu* (ము) which Sanskritic neuter nouns take in the literary dialect correctly represented a speech-sound which really existed in the past, the spoken form with an *anuswara* has claims to be considered at least as ancient as the form in *mu* (ము). This view receives support from the fact that according to grammarians, ancient Canarese neuter nouns in *a* (అ) took an *anuswara* in the nominative.

40. The Conjunctions యున్ and నున్ *(yun and nun).*

The conjunctions యున్ and నున్ of the literary dialect, are no longer in use in living speech. In Modern Telugu the lengthening of the final vowel of a word gives a copulative sense. Sometimes a ను or ని is added to the final long vowel. న్నూ and న్నీ are also used as conjunctional post-positions, generally in writing.

41. In Parent Dravidian the copulative post-position was probably ఉమ్ *um* or ఉన్ *un* which took an initial semi vowel in

combination (Tamil వుమ్, యుమ్; Canarese ఉం, Telugu యున్). In Modern Canarese a change has come over the particle similar to the change in Telugu and ఊ takes the place of ఉం. (Ex. Telugu రాముడూ, కృష్ణుడూ, Canarese రామనూ, కృష్ణనూ). The Canarese modern form was standardised and it was accepted by the Canarese Composition Committee. Vide page 3 of the report.

42. In Appendix A, I gave a list of nouns with a final *anuswara* and modern conjunctional forms from old inscriptions. Neither of these appear in the Sub-Committee's lists.

43. I hope I have proved conclusively that currency in the living vernacular, however wide, or however long, did not really influence as a principle the classification of forms by the Sub-Committee. The words *current* and *archaic*, no doubt occur as column headings in the statements. The current column is full of archaic forms and such of the forms as happen to be current, or very similar to current forms, are such as are common to the literary and spoken dialects.

ELEMENT COMMON TO THE POETIC AND SPOKEN DIALECTS

44. There was never any trouble or difference of opinion about the use in composition of words and forms which are common to the poetic and spoken dialects, and a recommendation to use them was hardly necessary, and was not a concession to Modern Telugu. By filling the current column with such forms, the Sub-Committee hoped to create the impression that they had affiliated a large number of non-literary spoken forms. But the Sub-Committee did not include in the lists, as they were required to do, polite spoken forms corresponding to the archaic forms irrespective of their use in literature. Mr. Venkataraya Sastry explained to me that he did not use the terms *archaic* and *current* in their normal sense. *Archaic*

meant for him, forms whose employment in prose, the Sub-Committee disapproved, and current meant forms whose use they approved. Out of about 256 individual forms given in the list as current, more than half are archaic and the rest with one or two exceptions are sanctioned by "traditional grammar."

45. The loose use of the words *archaic* and *current* in the discussions and the resolutions of the various committees, and the absence of scientific method in classification have introduced much confusion into their proceedings.

CURRENT AND ARCHAIC

46. *Current* means what is current in speech, be it a standard dialect or a local or class dialect, and *Archaic* means what has passed out of such currency. These terms were not used in this sense in the proceedings of the Composition Committees. Consequently, the wording of their resolutions and recommendations is highly misleading.

47. The technical terms *current* and *archaic* should, on no account, have been used divorced from their normal English signification. More specific terms should have been employed to indicate any kind of usage, however wide, other than in actual speech.

48. When using the term *current*, the Tamil Committee's report does not indicate a standard speech or any local dialect with reference to which, currency was determined. No doubt, the expression *standard speech* occurs in the table of contents of Mr. Subbiah's note, but a perusal of the paragraph devoted to the discussion of dialects in that note, leaves the impression that in Tamil there is no standard speech but only a babel of unimportant local dialects.

49. Similarly in their report, the majority of the Telugu Sub-Committee discourse on *currency* without feeling it incumbent

upon them to indicate the spoken dialect in respect of which such currency was to be understood. The denial of a polite standard speech is an important article of faith of the Old school. The Sub-Committee opine that, "the proposal of some that the dialects of the Krishna and Godavari districts be imposed as standard language on the other parts of the Telugu Country is unsound in principle and will prove most mischievous in practice". The majority of the Sub-Committee have thus cut the ground from under their own feet. Under the circumstances, they had no right to discuss *current* forms or to undertake the classification required by the second resolution.

50. The Old school labour under a misconception that no spoken dialect should be considered as a standard, unless it be uniform throughout the whole of the country in which the language is spoken. Even in countries like England where ideal conditions conducive to uniformity prevail, polite speech presents marked variations.

51. In his Primer of Spoken English, Sweet said, "All I can do is to record those facts which are accessible to me, to describe that variety of spoken English of which I have a personal knowledge, that is, the educated speech of London and the district round it, the original home of standard English both in its spoken and literary forms. That literary English is the London dialect pure and simple, has now been proved beyond a doubt by the investigations of the German Morsback... But the unity of spoken English is still imperfect. It is still liable to be influenced by the local dialects in London itself by the Cockney dialect, in Edinburgh by the Lothian and Scotch dialects and so on. (pages v & vi)

52. Again in his Sounds of spoken English, "A standard spoken language is, strictly speaking, an abstraction. No two speakers of standard English pronounce exactly alike. And yet

they all have something in common in almost every sound they utter." (page 8)

53. In some countries of Europe conditions of standard speech prevail, compared to which, the conditions of Telugu in respect of uniformity may be considered ideal. Darmester says in his Historical French Grammar, "and yet in spite of the triumph of the absolute monarchy and of three centuries of general and local administration in which the language of Paris alone was used and in spite of the rise of the marvellous literature which has given to French an unrivalled position in the eyes of the world, the language has not yet achieved the conquest of the whole land. At the present day, Provencal in the cities of the south and local Patois in the greater part of the country districts belonging to the *Langue d' oui*, are still spoken side by side with French; in the country districts of the south the peasants hardly know any other speech but their Patois; the Basque region and lower Britanny have been hardly affected at all by French." (page 36)

STANDARD SPOKEN TELUGU

54. What the Sub-Committee condemns as unsound in principle, the imposition of the dialect of one part of a country on the other parts as the standard language, is exactly the process which occurred in the formation of standard speech at every turn in linguistic history. Everywhere the speech of courts and of centres of learning displaced its neighbours less favourably situated and developed into a standard language.

55. There is little doubt that the same process occurred also in the Telugu country in the distant past. Whatever the old school may say to the contrary, eminent scholars and the people of the Telugu country are agreed that there is a dialect which is acknowledged as the standard. It is no other than the Telugu of the Krishna and the Godavari Districts.

56. *Vegi*, near Ellore, in the Krishna district, and Rajahmundry in the Godavari district were for many centuries, the capitals of the powerful *Andhra* kingdom of *Vengi* at whose court Telugu was first cultivated. Under the Eastern *Chalukyas*, the dominions of the kings of *Vengi* included the greater part of the Vizagapatam district and extended in the south-west into the Nellore district. The inland parts of the Telugu country were absorbed during this period by the kingdoms of *Dravida*, *Karnata*, or *Maharastra*.

57. The first eminent Telugu poet whose work is extant, the poet whose language set the standard for the literary dialect in after-times, lived at the court of king Raja Raja of Rajahmundry and was an old resident of the capital. He claims to belong to a Brahman family which was attached to the royal house for generations.

58. Historical conditions point to but one conclusion that the *Chalukyan* court at Rajahmundry set the standard both for speech and for literature, and that the influence of that standard extended to the utmost limits of the kingdom of *Vengi*. Beyond it, the standard was carried by the influence of court-poets and pandits -- literary dictators whose rule was not circumscribed by the narrow limits of a kingdom. To this day Rajahmundry maintains its pre-eminence in literary activity.

59. There is overwhelming evidence to prove that a standard speech exists in Telugu and that it is no other than the polite speech of the Godavari and Krishna districts.

In Vol. IV of the Linguistic Survey of India for which Drs. Grierson and Sten Konow, and the late Rao Bahadur V.Venkayya were responsible, the Telugu of the Northern Circars is treated as standard Telugu.

"The dialect spoken in the Northern Circars is usually considered, the purest form of the language." (Vide p.577).

Speaking of Telugu dialects in Northern India, Dr. Grierson says, "In reality the differences in phonology and inflexional system is so unimportant that those local forms scarcely deserve the name of a dialect". (page 577) If the varieties of Telugu spoken by the Telugus settled in different parts of Northern India, do not deserve to be distinguished as dialects, there is little sense in dividing polite speech into dialects by towns and districts as Vizagapatam dialect, Rajahmundry dialect and so forth. If the Komatu dialect, of which a specimen is given at page 595, does not deserve to be distinguished as a dialect, because it does not differ from the 'ordinary' standard Telugu, the polite speech of even border districts does not deserve that designation, and the fact will have to be recognised that standard Telugu is remarkably uniform. (Vide Linguistic Survey Vol. IV-page 594)

In his grammar of Telugu (1817) Mr. William Brown says, "The *Gentoos* spoken by the higher classes in the Northern Circars, particularly the better educated of the Rajah caste in the Vizagapatam province (a race of men distinguished for the elegance of their manners and a high sense of honour) may be considered the most refined and perhaps, the most perfect *Gentoos* spoken at the present day." (preface page ii) He advised European students of Telugu to select a tutor from "some district north of the river Krishna." (Vide preface p. xiv).

In his Telugu Grammar Mr. Arden says, "The Telugu spoken in the Krishna and Godavari districts, which is the purest and most largely used, has been taken as the standard, and the principal differences, met with in the Cuddapah district have been pointed out and explained... as colloquial dialects of Telugu slightly differ, the book has been arranged to suit, as far as possible, all dialects." (preface, page vi)

60. Similar testimony comes from a writer whom the Old

school have, for sometime, constituted their high-priest. (By Old school, I mean Mr. J. Ramayya Pantulu and his friends and not real orthodoxy).

Rao Bahadur K. Veerasalingam Pantulu Garu says in the preface to the revised edition of Brown's Dictionary "It (Telugu) is spoken and written in its purity along the coast-strip between Nellore and Vizagapatam and in the four districts of the Madras Presidency included with in those limits." (Brown's Telugu-English Dictionary, revised edition, introduction p.iv).

61. In deriving the word Telugu from *Trilinga*, Telugu grammarians gave *Srisaila* in the Kurnool district and *Draksharama* in the Godavari district, as the western and the eastern limits respectively of the Telugu country, which again bears testimony to the importance of Krishna and Godavari Telugu. (Vide *Ahobala Panditiyamu*, Ellore edition, Volume I, page 140).

UNIFORMITY OF STANDARD TELUGU

62. The remarkable uniformity of Standard Telugu is due to physical, social and historical conditions. The Northern districts are isolated on one side by mountain ranges inhabited by uncivilised tribes, and on the other by the sea. The Brahmans who were repositories of culture and the creators of polite speech were constantly at requisition at the courts of kings and chiefs, and everywhere at ceremonials where sumptuous feeding and largess could be had. The proverb went, that a king was respected only in his kingdom, but a scholar everywhere. We learn from inscriptions that, when large *agraharams* were granted to Brahmans, Scholars from far and near were invited to settle in them. Brahman families were constantly moving about the country, their objective generally being localities which offered facilities for betterment. A cursory examination of brahman family names which, in most cases, are

names of villages in which the families once lived, will show the extent of their migrations. The Brahman created the standard at the capital, and carried it everywhere. The warrior castes were no less restless than the priestly caste. Endogamous castes and sects spread over the whole country were a strong unifying factor. Frequent famines also must have set on foot migrations on a large scale. This state of flux of the higher classes gave their language uniformity. The conservative character of the people and their constitutional respect for authority, left little room for development of individuality which is at the root of all change. (Vide Sayce's Introduction to the Science of Language . Vol.I, p.200).

63. Under the British rule more potent causes for the spread of the Standard Speech have come into operation which it is needless to detail. The home of Standard Speech has not merely retained its importance under modern conditions but has shot into the first rank among the districts of India in respect of the material prosperity and educational and literary activity. The Godavary and Kistna (Krishna) deltas are among the richest districts of the world. The great rivers, the sea, and the mountain ranges offer infinite possibilities of development. The East Coast is also studded with important zamindaris which have always been centres of ancient learning.

64. There is far greater uniformity in Telugu than in the principal North Indian Languages. Dr. Grierson remarks that the modern languages of Northern India are said to change every twenty miles. (Vide Linguistic Survey, Volume V, page 3). Local variations in Bengali are very great. They must have been equally so in ancient times. Later Prakrit grammarians speak of a *Gaudi* and a *Dhakki* as Prakrit dialects of the day. And yet the nineteenth century witnessed the elevation of the dialect of Calcutta into the literary language of Bengal and it has already a great literature to its credit.

Dr. Grierson says, "Literary Bengali, as now known, is the product of the present century. Its direct cultivators are Calcutta Pandits."

65. In ancient India, local variations, however great, did not prove a bar to the literary cultivation of important dialects. Like any modern scientific student of language, Vamana and Jayaditya discourse in *Kasika* of variations of speech from man to man, house to house, and district to district, and according to the mood of the moment.

అపశబ్దా హి ప్రతిదేశం ప్రతిగృహం ప్రతిపురుషం
ప్రత్యవస్థం భిన్నాశ్చానవస్థితాః

(Vide page 15 Kasika, Benares Edition)

In spite of this dictum, the Prakrits developed extensive literatures and were recognised by grammarians, as did the principal modern languages of Northern India.

66. Scholars are agreed that the Telugu of the East Coast districts is the standard. Currency, must therefore, be determined with reference to it. This does not, however, mean that important local variations of other districts should not receive recognition in literary composition. Such variations are not really a handicap but a distinct gain. "Unity in variety-this is life; unity without variety-this is death. Therefore dialects should be allowed to live." (Gouin, "The Art of Teaching and Studying Languages" page 386).

MISUSE OF TERMS

67. Before proceeding to a discussion of the Sub-committee's lists, it is necessary to clear the ground by an approximate definition of certain terms whose misuse by writers of the Old school has tended to cloud the issues. Chief among these terms is 'grammar'. A misconception of the nature and functions of grammar pervades the discussions of the Committees, especially, of the Telugu

Committee. Considering that any modern standard work on English grammar would furnish information on the subject, it is somewhat surprising that persons who claim to speak with authority on questions of language and literature, should ignore modern advance in grammatical studies. Sweet's New English Grammar contains a very clear exposition of the nature and functions of grammar. "Grammar is generally used to imply a mainly practical analysis of one special language, in which study, general principles and theoretical explanations are subordinated to concise statements of facts, and definite rules." (page 4).

"In considering the use of grammar as corrective of what are called ungrammatical expressions, it must be borne in mind that the rules of grammar have no value except as statements of facts; whatever is in general use in a language is for that very reason grammatically correct. A vulgarism and the corresponding standard or polite expression are equally grammatical each in its own sphere - if only they are in general use. But whenever usage is not fixed - whenever we hesitate between different ways of expression, or have to find a new way of expression then grammar comes in, and helps us to decide which expression is most in accordance with the genius of the language, least ambiguous, most concise, or in any other way better fitted to express what is required." (Sweet's New English grammar, part I, page 5).

"We do not study grammar in order to get mastery over our own language, because in the nature of things we must have that mastery before we begin to study grammar at all, nor is grammar of much use in correcting vulgarisms, provincialisms and other linguistic defects, for these are more dependent on social influence at home and at school than grammatical training." (Ibid PP 4 and 5).

TWO DIALECTS AND TWO GRAMMARS

68. There are two principal dialects in Telugu, one an archaic and artificial literary dialect and the other, the living polite dialect. The facts of the two dialects differ considerably and since grammar is a statement of facts, each dialect has a grammar of its own which takes account of its facts. The literary dialect acquired grammatical fixity centuries back. In other words it did not keep pace with the changes undergone by living speech. It is, therefore, a dead language and its facts are found in books. The facts of polite speech are in the mouths of the best society.

69. Some members of the Old school resent the application of the epithet *dead* to the poetic dialect; but the word is a technical term of the science of language, and conveys no offence. On the other hand, it is redolent of power, beauty and sanctity. When we mention Sanskrit, Pali and Persian, Hebrew and Arabic, and Greek and Latin, we have summarised the achievements of the ancient world. Some of these languages are said to exercise a living influence. Living influence is a metaphor and means influence felt at the present day. But such influence does not constitute them living languages. Genung explains the nature of a living language in the following paragraphs under "present usage":--

"Under this head come the considerations that should influence the writer on account of the age of words in general, he should admit only words in good standard present usage. Language evinces its life as do all living things; by growth on the one hand, taking in and assimilating new expressions, as advancing thought or discovery or invention demands them; and on the other hand, by excretion, continually discarding old locutions for which there is no further use. It is this phenomenon of growth and the excretion that distinguishes a living language from a dead one; the latter kind, like Latin or Hebrew, can be added to mechanically, but it

does not grow; nor on the other hand does it diminish, being fixed and crystallised in its existing literature. Because it is thus fixed it does not take hold as does a living language; the spirit has gone out of it, so that at best its life can be only galvanised life."

"In a living language there are always many words on the frontiers of the too new or too old whose use is a matter of uncertainty and debate; and has to be determined by a general consensus of literary usage and authority, in which not only refined speech but the relative rank of authors has to be taken into account." (Vide The Working principles of Rhetoric pp. 61-62)

70. Here it is necessary to invite attention to a fallacy, which vitiates the reasoning of many writers on the Telugu Controversy. They seek to apply to Telugu the principles of standard of usage laid down by English writers without necessary qualification. The usage of the best speakers and the best writers is the standard in English. It is so because the language of literature in English has kept pace with the changes undergone by standard speech, but did not acquire practical fixity like the ancient literary languages of the East. In other words in English there is nothing like the cleavage, which exists in Telugu between the spoken and the written idiom. Therefore in Telugu the usage of the great writers who wrote in the poetic dialect, can set the standard only for that dialect. On the other hand, for the new literature in Modern Telugu the usage of the best speakers alone can set the standard until a literature develops as in Modern Bengali. While laying stress on the usage of great writers as the standard of usage for Telugu, the Old school carefully avoid all reference to the other English standard of usage, namely, the usage of the best speakers.

71. Members of the old school generally treat Telugu as but one language with but one grammar which they call traditional grammar, accepted grammar or existing grammar. This belief is

due to the domination of the influence of the old world pandit who refuses recognition to polite speech[3]. A vague idea seems to prevail that the grammar of the literary dialect has universal application to all dialects, whose usages are considered right or wrong according, as they conform or not, to its rules. This process is something like judging the correctness of Italian by the grammar of Latin, or of the Prakrits by Sanskrit grammar. I am afraid these new grammatical distinctions of traditional grammar, accepted grammar, and existing grammar are not used with any clearness of conception and are meant by their very vagueness, to create an impression that the grammar, which they connote, is fortified by ancient authority and modern acceptance. If by traditional grammar the Old school mean grammatical treatises of orthodox writers old and new, it would be only another instance of the irresponsible manner in which they set up as standard what is unscientific and unsound. Speaking of the Canarese grammar *Sabdamanidarpana*, Dr. Burnell made a reference to the short- comings of the Telugu grammarians. "The great and real merit of *Sabdamanidarpana* is that it bases the rules on independent research and the usage of writers of repute; in this way it is far ahead of the Telugu and Tamil treatises, which are much occupied with vain scholastic disputation." The contrast between the method of Telugu grammarians and Canarese grammarians is put pointedly in Mr. Rice's remarks on Bhattakalanka's Canarese *Sabdanusasana*. "It is not an antique treatise dealing with archaisms and obsolete terms interesting as a literary monument though of little practical value, but has the advantage of treating the whole range of the language down to the modern period and its rules are such as apply to the present time." (Vide page 4, Rice's edition of Bhattakalanka's *Sabdanusasanam*). In the preface to his Telugu philology, the late Professor Seshagiri Sastri made scathing condemnation of orthodox Telugu grammars.

72. And yet the following resolution (6) of 2nd August last which was proposed by Mr. K.V. Lakshman Row and seconded by Mr. Jayanti Ramayya Pantulu pins its faith on Chinnaya Suri's grammar.

"That under para 3 of the reference from the Syndicate No. 2873 dated the 18th September 1911, this Committee is bound to proceed on the basis of the existing Telugu grammar, such as followed by standard grammarians like Chinnaya Suri and Sitaramacharlu and to consider in what respects, if any, the strict rules of that grammar may be departed from, in the interests of simplicity and clearness of expression."

73. The wording of the resolution betrays a strange ignorance of the nature and functions of grammar. A good grammar is based on usage which a bad grammar cannot adequately represent. Until that usage changes grammar cannot change. To change the rules of grammar first and to seek to change usage in accordance with such change is an impossible process in respect of a living language and wanton vandalism in respect of a language that is dead.

74. Much of the inconsistency which characterises the pronouncements of the Old school is due to a vain attempt to treat a highly archaic and artificial literary dialect as a living tongue.

75. The confusion between the grammars of two dialects, one ancient, and the other modern, is apparent everywhere in the writings and pronouncements of the leaders of the Old school. Referring to my attitude in this controversy, Mr. J. Ramayya Pantulu wrote as follows, in his pamphlet entitled "A defence of Literary Telugu" (which was reprinted by the University and circulated to the members of the Composition Committee). "As a member of Text-book Committee, Mr. Appa Row would approve books written in accordance with the rules of accepted usage and grammar as well as books which contravene those rules. In writing composition

in the School-Final and Intermediate examination, he would leave the candidate's choice either to conform or to violate the rules of grammar." (Vide page 7).

76. In his memorandum on Telugu Prose, Mr. K.V. Lakshmana Row recognises but one grammar, which he calls the traditional grammar. In the 7th paragraph he speaks of polite Telugu which he calls *'gramyam'* as "non-grammatical, dialectal and slang." Its forms are "foreign to grammar." (Vide page 7). In para II he says that the new School of linguistic reform has no grammar of its own. Here he probably means a treatise on grammar. This statement is somewhat surprising when we consider that modern standard Telugu has received a more thorough and scientific treatment from modern scholars like Campbell, Caldwell and Sten Konow than the old poetic dialect did at the hands of orthodox grammarians.

77. While dividing polite speech into innumerable dialects, some writers of the Old school refuse to recognise, explicitly or by implication, the existence of two distinct dialects like an old literary and a modern spoken. Such of them as taken an extreme position are at least consistent when they speak of one grammar for Telugu, but Mr. J. Ramayya Pantulu believes in different dialects and one grammar. At a conference of Pandits held in May 12th in Madras which was organised by Mr. Ramayya Pantulu and his friends, a resolution was passed which stated that there were no essential differences between literary or *grandhika* Telugu and spoken or Vyavaharika Telugu. In a report of the pandits' Conference which appeared in the Madras Times of 17th idem, a writer said, "The speakers were unanimous in declaring that there was no need for the reform as there was, strictly speaking, no such thing as spoken as different from written Telugu." In a memorial to Government which Mr. J. Ramayya Pantulu proposed for adoption at a meeting held in Madras for that purpose appears this somewhat startling

statement. "The distinction between modern and old Telugu exists only in the imagination of reformers and is unintelligible to Telugu people. We have nothing in Telugu corresponding to old English. What they call Modern Telugu is nothing but the colloquial dialect."

78. In his pamphlet Mr. J. Ramayya Pantulu says, "The difference between the two dialects grammatically is no more than exists between the literary and the colloquial dialects generally." But every student of the science of language knows that among conservative oriental peoples with an ancient civilisation, literary languages showed a tendency to acquire fixity, while the spoken languages changed, and as time went, widened the cleavage between the spoken and the written idiom. In his Comparative Grammar of the Dravidian languages Mr. Caldwell says, "It is a remarkable peculiarity of the Indian languages that, as soon as they begin to be cultivated, the literary style evinces a tendency to become a literary dialect distinct from the dialect of common life with a grammar and vocabulary of its own." (page 81). This tendency has been noticed by eminent authorities on the science of language. But I shall content myself with quoting from Professor Whitney.

"Thus far in the history of the world, this kind of conservative influence has usually been active only within the limits of a class; a learned or priestly cast has become guardian of the national literature and the conservator of the tongue in which it was written; while to the masses of the people both have grown strange and unfamiliar. Deprived of the popular support, the cultivated dialect has at once begun to lose its vitality; for no language can remain alive which is not answering all the infinitely varied needs of a whole community, and adapting itself in every part to their changes; it is stinted of its natural and necessary growth when it is divorced from general use and made the exclusive

property of a class. Thus there come to exist among the same people two separate tongues; the one, an inheritance from the past, becoming ever more stiff and constrained, and employable only for special uses; the other, the production of the present, growing constantly more unlike the other by the operation of the ordinary processes of linguistic change; full of inaccuracies and corruptions, if we choose to call them so, but also full of healthy and vigorous life, which enables it finally to over-throw and replace the learned dialects of which it is the offspring. Such has been the origin and such the fate of all the learned dialects which, in various parts of the world, have been preserved as 'dead languages,' for the purposes of learned communication, after losing their character as the vernacular speech of a community; for instance, the ancient Egyptian, long kept up for sacred uses, and written in the hieroglyphic signs, after both language and letters had in popular use taken on another form; the *Zend*, in the keeping of the ministers of Zoroaster's doctrine; the Sanskrit, even yet taught in the Brahmanic schools of India, amid the Babel of modern dialects, its descendants; the Latin, the common language of the educated through all Europe, for centuries during which the later forms of Romanic speech, now the vehicles of a culture superior to that of Greece and Rome, were mere barbarous *patois*. Every dialect which is made the subject of literary culture is liable to the fate of the Latin; *aristocracy and exclusiveness tend to final over throw, in language as in politics;* the needs and interests of the many are more important than those of the few, and must in the end prevail. True Linguistic conservatism consists in establishing an educated and virtuous democracy, in enlisting the whole community, by a means of thorough and pervading education, in the proper and healthy preservation of the accepted usages of correct speech and then in letting whatever change must and will come, take its course. *There is a purism which, while it seeks to maintain the integrity of*

language, in effect stifles its growth; to be too fearful of new words and phrases, new meanings, familiar and colloquial expressions, is little less fatal to the well-being of a spoken tongue than to rush into the opposite extreme. It is hardly needful to point out that these desirable conditions are much more nearly realised in the case of our modern cultivated and literary languages than in these of olden time, and that the former have, in all human probability, a destiny before them very different from that of the latter. In the present constitution of society, among the enlightened nations of Europe and America, the forces conservative of the general purity of language have attained a development and energy to which only a distant approach was made under the most favourable circumstances in ancient times. The conscious and reflective users of speech, the instructed and cultivated, the writers of their thoughts, have become everywhere a class powerful in numbers as well as dominant in influence. Education, no longer confined to the upper layer, more or less pervades the whole mass of the people. Books are in every one's hands, assimilating and establishing the written and spoken usages of all. That form of the common speech in each country which has enlisted in its support the best minds, the sweetest and most sonorous tongues, is ever gaining ground upon the others, supplanting their usages, and promising to become and to continue the true popular language." (Language and the Study of Language by Whitney, pp. 149 to 151. See also appendix H).

79. The cleavage existing between the literary dialect and polite speech in Telugu, hardly requires proof and has been attested to by eminent scholars. Dr. Sten Konow says, "On the other hand, the difference between the conversational language and the literary form is considerable" (page 577). "The greater part of Telugu literature consists of poetry and is written in a dialect which differs widely from the colloquial form of the language." (page 579, Linguistic Survey of India).

Dr. Campbell : "Nearly the whole body of the Telugu literature consists of poetry, written in what may be termed the superior dialect of the language; but so different is this from the inferior or colloquial dialect in common use among all classes of people, that even to the learned, the use of commentaries is indispensable for the correct understanding of many of their best works." (Vide pp 12 and 13 of the introduction to Campbell's Grammar).

Arden's Telugu Grammar : "In Telugu the dialect used in ordinary conversation differs so much from that used in grammatically written books that thousands of Natives, who use the language as only the medium of conversation, cannot read a grammatically written book, or understand it, when read to them. For the same reason, a foreigner may be able to read and understand a Telugu book, but at the same time may be unable to converse with Natives, or understand what they say to him. Owing to this great difference between the colloquial and the grammatical dialect, in the present work the former has been kept entirely distinct from the latter." (Vide page 4 of the preface).

"Upon opening a Telugu book written in the grammatical dialect, the student will find, that not only do the forms of the individual words differ very considerably from those used in common conversation, but that the words are so run into each other, and have their initial letters so altered, that the whole is rendered almost unintelligible." (Vide Page 312).

80. When the majority of the Sub-Committee undertook to classify grammatical forms into archaic and current and filled the archaic column with so many as 359 archaic forms as against 246 which they call current they clearly admitted that the poetic dialect was archaic. But in appendix B of his defence Mr. J. Ramayya Pantulu quotes with approval two passages from Brown's essay on

Telugu literature in which he held that, "No part of the language not even in the oldest poems, has become obsolete." And Mr. J. Ramayya Pantulu exclaims, "What should be said to an educated Telugu man complaining that literary Telugu is archaic, obsolete and unintelligible?" Mr. J. Ramayya Pantulu does not tell us that the paragraphs in question were addressed to European students of Telugu whom Mr. Brown desired to convince of the advantages of studying popular Telugu poetry. I wonder if Mr. J. Ramayya Pantulu is not aware that Mr. Brown in his grammar published later, and in the preface to his dictionary expressed quite a different opinion. "If we wish to be intelligible we must use the common dialect. The two dialects differ almost as much as ancient and modern Greek: and were a resident in Athens to attempt to transact business in ancient Greek (using likewise poetic elision!) he would not easily be understood; nor can the Telugus understand us, unless we speak and write as they do. These remarks are made in consequence of the publication, by Natives at Madras, of some small works on grammar and religion, which by using poetical rules are hard to be understood." (page 34). Again at page 45 Mr. Brown said, "As the principal Telugu rules are used in poetry, but much neglected in common life, I have placed them at the end of this grammar to be referred to when questions arise in Telugu poetry. Among the Natives these rules are known to few but poets; who use them (and often break them) in writing verse."

"Each of the Southern languages has a poetical and a vernacular dialect : which vary as widely as Saxon varies from English." (Preface to Brown's Telugu-English Dictionary, Page iv)

81. Like the "Little Cottage Girl" of Wordsworth, Mr. J. Ramayya Pantulu disbelieves in death, in the Telugu poetic dialect. In his note on the compilation of a comprehensive etymological dictionary of the Telugu language which the Telugu Academy was

to publish, Mr. J. Ramayya Pantulu suggested the exclusion of quotations from Modern Literature from the dictionary. He remarks, "It will, perhaps, be desirable to fix a time-limit and rule that no book written after that limit should be quoted from. This will shutout almost the whole of prose literature which is quite recent and cannot lay much claim to authority." (Vide page 3). This is a scathing condemnation by the President of the Senate of the Telugu Academy of a Prose literature whose praises Mr. K.V. Lakshman Row sings in the report of the majority of the Sub-Committee. This scholar to whom archaism in language is sacred, and current usage is repugnant, undertakes to settle the lines for the Composition of candidates at the Intermediate examination!

82. In the columns of the *"Madras Mail"* of the 6th Instant a correspondent takes great pains to defend the misuse of the term 'grammar' by writers of the Old school. I notice his letter because it bears internal evidence of the authority of the old school. For misuse of terms, mis-statements of facts and for confusion of thought, the letter is remarkable even for a writer of the Old school; to its stock phrases, "traditional grammar," "accepted grammar" and "existing grammar", the writer adds two more, namely, "grammar in the wider sense and grammar in the narrow sense of the pedagogue and the school time-table." If I may venture an interpretation of the letter, I suppose the writer seeks to draw a distinction between descriptive and historic grammar on the one hand and normative or didactic grammar on the other. But modern scholarship does not recognise the authority of normative grammar except within very narrow limits and the modern world refuses to acknowledge its authority when it seeks to "measure the correctness of current speech by the standard of a more or less arbitrarily chosen past period often termed classical". The nearest analogy in European history to the pretensions of the Telugu poetic dialect was the "humanistic apotheosis of the Ciceronian latinity and the

unreasonable contempt of the Humanists for the medieval Latin which after all was the organic development of the speech of Rome."

83. The psychology of the grammatical puzzle of the Old school is not inscrutable. I suppose it sprang from a desire to find a bad name for a dog that was to be hanged. It obviated the necessity of explicitly recognising the existence of two dialects and facing the problem as to which of the two dialects was best indicated as a suitable instrument of Modern Prose.

GRAMYA

84. Another much misunderstood and misinterpreted word is *Gramya*. It is a technical term of the grammar of the poetic dialect which is variously explained. The first grammarian Ketana did not define the term but the examples which he gave are all from the spoken Telugu of his day which, he thought, did not find recognition from the poets. According to him *gramya* bore the same relation to the poet's Telugu as the *Apabrahmsa* of the Sanskrit grammarians bore to classical Sanskrit. Like Ketana all subsequent grammarians gave their examples of *Gramya* from spoken Telugu but later grammarians introduced confusion into the meaning of this technical term of Telugu grammar, by importing into it the meaning it carries in Sanskrit rhetoric, of 'vulgar.' Appakavi says in one place that *gramya* is the speech of the rustic classes. (Vide appakaviyamu, The edition of Messrs. V. Rama swami Sastrulu & Sons, page 37). The meaning of the term was further extended to ingrammaticisms. The Old school call polite Telugu of the present day *gramya* and the term is rendered by the English words "vulgar, slang, dialectal, ungrammatical." Of the three meanings given by the grammarians to the word *gramya* only one, the first, applies to that portion of polite spoken Telugu which was not utilised by the early poets. The very term 'polite' excludes slang and vulgar. Slang

is evanescent and disreputable, Polite Telugu is not. *The vulgar* of English rhetoricians generally corresponds to the second meaning of the word *gramya* and carries low class associations with it. Let us honestly call Polite spoken Telugu by its correct name; and then discuss its worthiness or unworthiness; only let the Old school bear in mind the logical consequences of calling it vulgar. Says Lounsbury, "Language is no better and no worse than the men who speak it." (page 184, History of the English language)

85. The character of *slang* and the *vulgar* is, in the first instance, determined by the speech-sense of polite society, from which it is imported into literature. As irony would have it, the Telugu poetic dialect contains a large number of low class forms which are considered vulgar in polite society. I need only instance one grammatical form widely current in literature and low class dialects, which is condemned as improper in the polite society of the Circars. The past-tense forms formed from the past participle adjective (వచ్చినాడు, కొట్టినాడు). Mothers administer a prompt rebuke to children when they pickup such forms from their low class surroundings.

THE REAL PROBLEM

86. Is it worth while to have in Telugu a modern prose such as they have in English? The question is capable only of one answer and it is no longer left to our option to have it or not to have it. Social, political and literary ideals have changed. Literature is no longer confined to a cult; and mass education which is one of the greatest blessings of British rule has necessitated the creation of a modern prose in Telugu.

87. If so, from English analogy which is the dialect indicated as most suitable for modern prose? This question admits of but one answer – the polite spoken dialect. A highly artificial and archaic poetic dialect is altogether unsuitable for modern prose.

(When speaking of a modern prose, I exclude emotional or imaginative prose which in the matter of diction, partakes of the character of poetry). The use of acrhaisms to a limited extent is permitted in English poetry. But archaisms are considered to be incompatible with a prose style. A modern prose must be based on present usage.

88. The recommendations of the Tamil Composition Committee acknowledge this fundamental principle. The following passage occurs in a letter addressed by Rao Bahadur Professor M. Ranga Chariar as convener to the members of the Tamil Composition Committee, indicating the lines on which it was to work. "The other point relates to archaic forms of inflexion. It will perhaps be good to classify the inflexional forms of the language into obsolete, obsolescent and current forms, and prohibit the use of all obsolete forms in modern prose as well as poetry, permit to some extent obsolescent forms in modern poetry, and allow only the current forms in modern prose. In this respect also the object to be kept in view is to make the written (prose) language be as near as possible to spoken speech." (Vide p.36 of the Report).

89. In support of this principle, I have made citations from English writers in Appendix B.

90. Let us examine the claims of rival schools of prose. To avoid misconception it is necessary to revise the names which are given to them. The opponents of the modern school are all grouped under one name, the conservative, traditional or orthodox school. But there are such radical differences in literary doctrine and in practice among the various groups which comprise it, that it is necessary to distinguish them.

91. Mr. J. Ramayya Pantulu recognises but two schools, a classical and a modern. Mr. K.V. Lakshman Row concedes that there are three "differing widely from one another on the question

of how far it is desirable to follow the traditional grammar and the classical style in modern prose." We are not here concerned with style which tends to confuse the issues. We are concerned only with dialects. What is called traditional grammar is only a periphrasis for the poetic dialect. Mr. K.V. Lashman Row's three schools are:-

i. "The conservative school, represented by some pandits of the old orthodox type" who, "naturally protest against any departures from the rules of traditional grammar."

ii. The modern prose school who avoid archaic forms and write a grammatically correct simple style intelligible to the ordinary reader is headed by Rao Bahadur K. Veerasalingam Pantulu Garu.

iii. The "colloquiality school", that is the Modern School which Mr. K.V. Lakshman Row believes, "seeks to discard altogether literary tradition and grammar, and desires to raise the various spoken dialects to the dignity and rank of the standard literary language in supersession of the now recognised popular style of prose".

92. It is not easy to conceive how the first two schools could differ widely in their allegiance to traditional grammar and yet both write grammatically correct language. What Mr. K.V. Lakshman Row calls the modern prose school has deviated largely from traditional grammar.

93. Since the basis of classification into schools is difference in respect of dialect, it is advisable to give them names which will bring out that difference. I, therefore, propose to call the Real Orthodox School, the School of the Kavya or Poetic dialect, or for convenience, the Kavya School. Since Mr. K. Veeresalingam Pantulu and his followers employ varieties of the literary dialect in which they violate its rules of grammar and precedents of usage I would designate them the School of Neo-Kavya Dialect or Neo-

Kavya School. The Neo-Kavya School comprises a hetero geneous crowd of writers who may be roughly classified into three groups.

i. Writers like Mr. V. Venkataraya Sastri who deviate from literary tradition in certain matters basing such deviation on interpretation of rules, but otherwise write a correct Kavya dialect.

ii. Writers like Mr. K. Veeresalingam Pantulu who deviate widely from literary tradition, partly deliberately, and partly unconsciously.

iii. Writers who profess to follow Mr. K. Veeresalingam Pantulu in deviating from authority but break rules at will and write a very incorrect Kavya dialect.

94. Mr. K.V. Lakshman Row calls this Neo-Kavya School, the school of modern prose, meaning thereby, probably, that it is progressive in ideas of style. But since dialect is the real basis of classification, it is advisable to drop this designation. This school does not accept spoken currency as the standard of usage as against literary tradition, but professes to conform to that tradition. I have dropped the names, Grammatical School and Classical School, as the terms are misleading. The Kavya dialect was no doubt the dialect of the earliest and the best of the poets, and the dialect with which the grammarians busied themselves, but the employment of the term grammatical dialect has led some persons to believe, or make others believe, that the spoken dialects are ungrammatical.

The term classical Telugu may lead a foreigner to associate with Telugu poetical literature those qualities which distinguish the great literatures of ancient Greece and Rome. The modern school employs polite speech. There are two sections in this school. One section avoid archaisms altogether, and the other admit them sparingly according to literary exigencies.

THE KAVYA SCHOOL

95. Before we discuss the question of prose in the Kavya dialect it is necessary to form some idea of the nature of that dialect and its tradition.

96. The Kavya dialect was the product of a condition of society dominated by narrow social, political and literary ideals. The masses lived and laboured for the benefit of the aristocracy and the education of the *sudra* was a crime.

97. The education of the masses was no part of the orthodox tradition. Learning and literature were the monopoly of the Brahman to whom Sanskrit precedent was sacred and inviolable. Telugu literature originated under Sanskrit influence and as the beginnings of Telugu literature synchronised with the decadence of Sanskrit literature, the conventions of language and art which characterised that decadence, fixed themselves on Telugu literature.

98. The Kavya dialect was a poetic dialect. In the absence of mass education or democratic religious movements, the Telugu poets did not feel the need for prose. Prose pieces, no doubt, entered into poems. There, the poet sought relief from composition in metres which taxed all his resources. Sometimes a single word, sometimes a prose sentence, served as a useful link in metrical narration. The longer prose pieces generally differed from verse only in not being thrown into a metrical mould. Old literary Telugu was a poetic dialect. Its development was determined by the needs of a highly conventional poetical literature with a complicated system of versification. Words and grammatical forms which expressed set ideas, or met certain, ever-recurring metrical exigencies, were retained in the language permanently as a valuable and indispensable asset.

99. Telugu poetry appealed to a narrow cult. Scholars wrote for scholars, and as time went on, unintelligibility was felt to be high literary merit. The Kavya dialect abounded in learned Sanskrit and in archaisms.

VOCABULARY

100. Perhaps, no language of the world has a more copious stock of synonyms than the Telugu poetic dialect; for, here, we have the singular phenomenon of an almost wholesale annexation of a great dead language, Sanskrit, and unrestricted borrowing from the literary Prakrits.

101. In the native element there is a wealth of variants of words and of grammatical forms belonging to different ages and different dialects and there are coinages of the poets too.

102. The retention in hand of this cumbrous vocabulary was necessitated mainly by metrical exigencies. Indigenous Telugu poetry was alliterative and the pandit imposed upon it the quantitative restrictions of Sanskrit regular metres. Telugu metres modelled on Sanskrit regular metres, had eight alliterative points and the first two letters of a verse determined the shape and position of seven words in a quatrain!

103. In indigenous metres, the alliterative points were fewer. Sometimes whole poems were written in one of these metres, namely, *dwipada*. But this metre was not popular with the poets who preferred the varying rhythm and the majestic sweep of Sanskritic metres to the dull monotone of the *dwipada*. In the former, lines ended in longs; but words with final shorts preponderated in the poetic dialect; and poets were reduced to all kinds of shifts to close verse lines with longs. The Canarese poets from whom Telugu probably borrowed some popular Sanskritic metres, were wiser and discarded what is called the pause

alliteration. But the Telugu poet preferred to race in jingling chains. The following table will indicate the wealth of synonyms which was all too small for the needs of the average poet (and , sometimes, even of eminent poets) who called into active service a formidable reserve of veteran expletives when confronted with a metrical difficulty.

Number	Idea	Number of synonyms	Number now current
1.	Woman	130	7
2.	Beauty	91	11
3.	Cupid	88	1
4.	Love	71	10
5.	Courtesan	50	6
6.	To die	79	5
7.	War	42	7
8.	Warrior	56	5
9.	Deceit	44	14

104. In the following list I omitted Sanskrit synonyms and took into account only Telugu words and Sanskrit derivatives which together are called *achcha Telugu* or pure Telugu, by Telugu grammarians.

Number	Idea	Number of synonyms
1.	To excel	97
2.	To spread	90
3.	Much	6
4.	Little	82
5.	Sorrow	84
6.	Joy	33

7.	Anger	58
8.	Enmity	27
9.	Pride	59
10.	Prosper	56

THE TRADITION OF GRAMMATICAL FIXITY

105. So much for the vocabulary. The grammar of the literary dialect acquired practical fixity long long ago. Grammarians have laid down in unmistakable terms that the usage of the most ancient poets was the standard. Appakavi whose authority Mr. J. Ramayya Pantulu sets very high, quotes from 'కవిరాక్షస' reputed to be an ancient poet, the dictum that poets should use only such words as were used by Nannaya in his translation of the *Mahabharata*. The same idea appears in *Ahobala Panditiyamu* (Vide page 3, Ellore Edition). In another place Appakavi defines a *Satkavi* or "good poet" as పూర్వకవీశ్వర వాక్ప్రయోగదక్షుడు, i.e., one who is skilled in using the language of the ancient poets. With a vocabulary largely obsolete and a grammar which had acquired practical fixity in the dim distant past, the Kavya dialect is not indicated as a suitable instrument of modern prose.

THE MAKERS OF NEO-KAVYA PROSE

106. British Rule with its broad educational ideals necessitated the creation of a modern prose, but the task fell into the hands of persons who had no notion of the requirements of a modern prose. An intimate acquaintance with English literature and literary history, and a mastery of at least the technique of literary art, were the qualifications required in a writer who undertook the creation of a modern prose in Telugu. The pandit who assayed it in the first instance and the layman who followed in his wake with an uncritical and superficial knowledge of English literature, were both not qualified for the task. They gave Telugu prose a wrong start and the result proved injurious to literature and to education.

107. Under missionary influence, no doubt, Telugu School books were once written in the polite spoken dialect, and spoken forms entered largely into the translations of the Bible.

108. But Elementary Education came under the influence of the pandit and school-books were written in the poetic dialect. Even the pandit realised in time, that a study of the poetic dialect was beyond the capacity of elementary school boys, and that it was an unsuitable medium of instruction in elementary schools. He, there fore, sought to simplify it by deliberately violating some of the rules of its grammar, chiefly those bearing on *sandhi*. In 1856 The *Upayukta Grandhakarana Sabha* of Madras i.e., the Text-book Committee of the day which wrote or published school books appended a notice to the 3rd edition of an "outlines of geography" of which the following is a translation.

"*The Upayukta Grandhakarana Sabha* (society for the writing of useful books) of Madras, wrote this book in the cyclic year *Saumya* corresponding to 1849 A.D. They made a new departure in this edition. In order to secure general intelligibility, they discarded difficult *sandhis* and observed only such *sandhis* as are in common use, though such a process involved violation of grammar. They have made the style very easy and brought out this revised edition. In this task they were assisted by V. Satagopacharyulu and some pandits" (Vide page 5).

109. This step was a turning point in the history of Telugu. It was unfortunate that U.G.K. Sabha should have started the fallacy that the discordance of *sandhi* was an advantage. To a student who could understand the obsolete words and archaic forms of the literary dialect, sandhi is not likely to present difficulties. The object with which the U.G.K. Sabha violated *sandhi* was soon forgotten and breach of *sandhi* became a fashion and an end in itself.

110. The *sandhi* of the poetic dialect is more than mere coalescence of sound with sound. Its laws effect changes in the initials and finals of words, and operate with so much uniformity that they constitute the dominant characteristic of the phonology of the literary dialect. A majority of these changes are based on the classification of all words into two distinct classes, *Kala* and *Drutaprakritika*. This distinction is so important that it runs through the entire framework of the grammar of the poetic dialect. Certain case inflexions, verbal forms, particles and individual words are called *Drutaprakritikas*, because they end in న్ (*n*) in their normal condition, and when the న్ (*n*) drops, as it sometimes does, it is supposed to be still present for the purposes of *sandhi*. When the final న్ (*n*) dropped in the earlier stages of the language, either it left a faint nasal sound or, a sound-idea which developed into న్ (*n*) before an initial vowel. *Drutaprakritika* words have generally three forms:

1) With న్ (*n*) e.g. రామునిచేతన్, చూచెన్, చూచితిన్
2) With ను or ని (*nu* or *ni*) రాముని చేతను, చూచెను, చూచితిని
3) Without a final న్, ను or ని (*n*) రామునిచేత, చూచె, చూచితి

111. All the three forms were freely used in the poetic dialect according to metrical or rhythmic exigencies. These *drutaprakritikas* have almost disappeared from modern Telugu. In the Kavya dialect all words which are not *drutaprakritikas* are called *kalas*.

112. The initial sounds of words within a sentence undergo two sets of changes according as the previous word happens to be a *Kala* or a *Drutaprakritika*. After *drutaprakritika* words which have dropped న్ (*n*) the initial vowel of a following word invariably took the augment న్ (*n*) in the absence of coalescence. After a *drutaprakritika*, unaspirated initial surds changed into the

corresponding sonants. With the general disappearance of the *drutaprakritika* most of these incidents of *sandhi* have disappeared from modern Telugu. A somewhat similar change of unaspirated surds occurs after some *kala* words also, but optionally.

113. After *kala* word, in the absence of coalescence, a vowel invariably took the augment య్ *(y)*, so that, except in the beginning of a sentence or of a number of sentences which formed a *sandhi* group, no word in the kavya language began with a vowel.

114. To summarise : In the absence of coalescence, after a *drutaprakritika* an initial vowel invariably took a న్ (*n*) augment, and after a kala word, it took a య్ *(y)* augment. After *druta* words, initial unaspirated surds changed into sonants.

115. I said that the *drutaprakritika* has almost vanished from modern Telugu and with it, many of the connected sound changes incidental to literary *sandhi*. The *drutaprakritica* sense is so entirely lost from popular consciousness that the augment య్ *(y)* which could come in the Kavya dialect only after a *kala* appears in modern Telugu after words which were considered *drutaprakriticas* in the Kavya dialect. I cite the following examples from Mr. K. Veerasalingam Pantulu's works in the spoken dialect and from Mr. Venkata Sastri's పల్లెటూరి పట్టుదలలు.

ఒళ్ళతో + యెక్కడో
అందుచేత + యిదిన్ని
దీనికి + యేమి
అందుకు + యేమి
చెప్పడానికి + యిక్కడ

Instances of a vowel appearing after a druta.

తనలో + యిప్పుడు
తర్కంలో + అడగండి
వ్యాకరణంలో + అడగండి

116. But a new phenomenon appears in modern Telugu. Words which appeared in the Kavya dialect with an initial ఉ *(u)* or ఒ *(o)* long or short now take the augment వ్ *(v)* for which there is no parallel in the Kavya dialect. Examples :

నన్ను + వూరంతా తిప్పి
నాకు మహా సంతోషంగా + వున్నది
తొందరగా + వున్నది
నేను + వూరికే
ఈలోగా + వూరినుంచి

117. In his works in modern Telugu Mr. K. Veeresalingam Pantulu freely uses forms with an initial వు *(vu)*.

118. In his grammar of the Dravidian languages, Caldwell remarks, "There is a tendency in all the Dravidian languages to pronounce *e* as if it were *ye* and o as if it were *wo*. In colloquial Tamil, this pronunciation though often heard, is seldom represented in writing; but in modern Canarese and Telugu *y* before *e* and *w* before *o* are often written as well as pronounced. (Vide page 4). In a foot-note he remarks, "Europeans often notice the appearance of this peculiarity in the pronunciation of English by the people of Southern India. 'Every' becomes 'yevery' and 'over' becomes wover.

119. The uniformity of *sandhi* in the Kavya dialect was, no doubt, to some extent artificial as in classical Sanskrit. Whether in any particular case the *y* augment was a fleeting incident of *sandhi*, or formed an integral part of a word, we have no means of determining. In the older stages of the language as now, the initial letters of many words probably varied from a vowel to a semi vowel according to their position in a sentence. The author of *Andhra Sabdachintamani* who is held by the orthodox school to be the most authoritative grammarian to Telugu held that many words which were supposed by grammarians to begin with vowels other

than అ *(a)* really began with the semi-vowel య్ *(y)*. When following a final vowel, he ruled, that semi-vowel lost its consonantal character and coalesced with it. This accords with the phonetic laws of modern Telugu.

120. Another important feature in which the phonology of modern Telugu differs from the phonology of the Kavya dialect is this. Many words and grammatical forms which appear with a final short vowel in the Kavya dialect, appear in modern Telugu with a final long vowel or a long vowel attached to the penultimate consonant. Examples :

Plurals of nouns in ము *(mu)*

Kavya dialect	Modern Telugu
రథములు	రథాలు
హారములు	హారాలు

Verbs

Kavya dialect	Modern Telugu
వచ్చెను	వచ్చాడు
వచ్చెదను	వస్తాను
వచ్చెడి	వచ్చే

Conjunctional Particles

Kavya dialect	Modern Telugu
వాఁడును	వాడూ, వాడున్నూ
వీఁడును	వీడూ, వీడున్నూ

Individual Words

Kavya dialect	Modern Telugu
కూడ	కూడా
చాల	చాలా
అంతయు	అంతా

121. From this it is patent that the phonetic laws of the Kavya dialect differ very widely from the phonetic laws of modern Telugu.

It was, therefore, unscientific, absurd, useless and harmful to seek to apply to the Kavya dialect the laws of *sandhi* of modern Telugu or to reverse the process.

122. It was a grave error on the part of the *Upayukta Grandhakarana Sabha* to have discarded sandhi in the interests of intelligibility. That intelligibility could have been better secured by writing school books in modern Telugu.

123. But the departure made by the *Upayukta Grandhakarana Sabha* had this redeeming merit. If they discarded *sandhi*, they discarded it systematically and the augments న్ *(n)* and య్ *(y)* rarely appear in their books.

THE FATAL ERROR OF THE LATER NEO-KAVYA SCHOOL

124. A further departure from tradition made by Mr. K. Veeresalingam Pantulu and his followers rendered the phonology of the Neo-Kavya dialect chaotic. Under exactly similar conditions the న్ *(n)* and య్ *(y)* augments appear and disappear in their prose; under precisely the same conditions surds sometimes change into sonants and, at other times, they do not.

125. I cite the following instances of this grave irregularity from Mr. K. Veeresalingam Pantulu's works:-

Observance of incidents of *Sandhi*	Non-observance of incidents of *Sandhi*
దేశ భాషలోఁగాని	భాషలో పసిపిల్లలు
ఇంగ్లండునకుఁబోయి	పరీక్షకు పోవుటకు
ఏమియుఁ గలుగలేదు	అతిదయయు
	పక్షపాతమును
అన్నిఁటినిఁ బోగొట్టుకొన్నను	అన్నిటిని పోగుచేసి
భాషయందును గలవు	భాషయందును ప్రౌఢ
	కాలముల యందును

భాషయందును గలిగిన కూడఁ ప్రామాణికులు
బ్రార్థించు కూడ చదువరులు

This irregularity in the application and non-application of the rules of sandhi, is fatal to the artistic merit and the educational value of the Prose of the Neo-Kavya School. Students learn a language from books, and not from grammars. Students who read the works of Mr. K. Veeresalingam Pantulu and his followers in the Neo-Kavya dialect, acquire very incorrect and confused notions of the complicated laws and operations of literary *sandhi*. A study of these books, therefore, acts as a serious handicap to the student who aspires to a mastery of the Kavya dialect.

LITERARY TRADITION

126. Is such violation of *Sandhi* a deviation from literary tradition?

The scholars and pandits of the *Upayukta Grandhakarana Sabha* who initiated the reform clearly expressed their opinion that the omission and violation of *sandhi* was a breach of grammar. (Vide page 5 of the Society's History of India 3rd Ed. 1856 and page 5 of The Outlines of Geography 3rd Ed. 1856.)

The grammarian Chinnayya Suri was an honorary President of that Sabha and his authority must be held to be conclusive by the members of the Neo-Kavya school who accept his grammar as standard.

127. The Pandits Conference held in Madras on the 15th and the 16th May 1912 under the auspices of the Telugu Academy was of the same opinion as the U.G.K. Sabha. Says the official account of the conference:

"On the question of *Sandhi* the conference came to the conclusion that in poetry, *sandhi* should be invariably observed

and that in books intended for children the rules of *sandhi* should be relaxed in all cases in which such relaxation is permissible. In ordinary composition the conference advocated the existing rules".

128. As against the opinion of Pandits who initiated the system of violation of rules of grammar more than fifty years ago as an unavoidable evil in the interests of school children, and of the Pandits Conference, held two years back, Mr. K.V. Lakshmana Row expressed in his memorandum a view that a breach of the rules of *sandhi* was in accordance with literary tradition. He says, "I have to point out that a misconception has long existed among a number of Telugu Pandits who have not been evidently acquainted with the tradition of Sanskrit grammar. These pandits seem to be of opinion that sandhi is everywhere and in all cases obligatory. This is a mistaken notion. Sanskrit grammarians give the following rule for the coalescence of contiguous sounds in language. సంహితైకపదే నిత్యా నిత్యా ధాతూపసర్గయోః। నిత్యా సమాసే వాక్యే తు సా వివక్షా మపేక్షతే॥

"This means that *sandhi* (సంధి) is obligatory in a single word, between a verbal root (ధాతు) and its prefix and in a *samasa* (సమాస) and that apart from these it is optional in prose.

"This rule must hold good equally in Telugu. Prakrit grammars end with a *sutra* శేషం సంస్కృతవత్. Traditional Telugu grammar considers itself a kind of Prakrit grammar (Vide *Appa Kaveeyam* 1st *Aswasam*) and therefore Telugu grammarians have generally borrowed supplemental rules from Sanskrit and Prakrit grammars.

"Thus the rule says that except in the above three cases, the laws of *sandhi* may be left to be optional so far as prose-writing is concerned. This option has proved to be of considerable value in the development of modern Telugu prose. The modern prose writer in Telugu is at perfect liberty to break *sandhi* in the middle

of a sentence with a view to making his meaning clear, his periods balanced and his diction forcible".

The whole argument is a tangle of fallacies and mis-statements of fact. That traditional Telugu grammar considered itself a kind of Prakrit grammar, if it means anything, means that traditional grammar is a bad grammar. The grammatical structure and idiom of Telugu are so different from those of Sanskrit and the Prakrits, that their grammars cannot be considered to be identical or similar.

129. The pandits whom Mr. K. Lakshmana Row taxes with ignorance are not really ignorant of Sanskrit grammatical tradition "governing *sandhi*". The Pandit rightly understands శేషం సంస్కృతవత్. The rule means as one grammarian puts it అనుక్త మన్యతో గ్రాహ్యమ్ (what is not stated here may be taken from elsewhere). It is explained by two rules in the Telugu grammar *Andhra Kaumidi* (1) అనుక్తమ్ సంస్కృతవత్ (2) శేషం ప్రాకృతవత్. Where Telugu grammarians have laid down definite rules, the rules of Sanskrit grammarians have no application. Telugu grammarians have ruled that omission of *sandhi* is not permissible except at the end of a sentence. Early poets made *sandhi* even between sentences. So the *Adharvana karika runs*.

న స్యాద్వాక్య విరామేతు సన్ధ్యభావోఽపి దోషకృత్

(At the end of a sentence even the omission of *sandhi* is not a fault)

130. Traditional Telugu grammars being defective, has Mr. K.V. Lakshman Row considered the logical consequences of the application of the rules of Sanskrit grammarians to all formations and usages which Telugu grammarians failed to note?

131. It is well known that the option allowed by Sanskrit grammarians in the matter of *sandhi* has no application to literary

composition and Sanskrit rhetoricians are emphatic in their condemnation of omission of *sandhi*.

Mammata says, "తేష్వాద్యః (ఐచ్ఛికః) సకృదపి వర్తమానో దోషాయ" (of these, wilful omission of *sandhi*, even rarely, is a fault)

132. There is little relevancy in going to Sanskrit grammarians to settle the usages of a Telugu literary dialect which is found in the works of the early poets. An examination of their language clearly shows that omission of *sandhi* has no place there except at the end of a sentence.

133. Mr. J. Ramayya Pantulu's treatment of the question of *sandhi* differs materially from Mr. K.V. Lakshmana Row's. In the opening sentence the former concedes that the question of *sandhi* admits of difference of opinion, and then disposes of the analogy of Sanskrit. "In Sanskrit as well as in the cultivated Dravidian languages these phonetic changes are carefully studied and embodied in rules. It is a mistake to suppose, as is sometimes done that the Dravidian languages have borrowed the rules of *sandhi* from Sanskrit. It will thus be seen that there is little in common between Telugu and Sanskrit in the matter of *sandhi* except in the nomenclature and method of treatment". About the usage of Telugu poets he says, "In verse, it is regarded as compulsory with one exception, viz., at the end of a sentence. The word sentence is sometimes literally interpreted so as to include a verse line. But relaxation of sandhi even in these cases is rare in practice. *Sandhi* is the rule."

134. Mr. J. Ramayya Pantulu advocates the omission of *sandhi* in some cases – but not uniformly – not certainly to the enormous extent to which it is practised by *Vijnanachendrika*, and by Mr. K. Veeresalingam Pantulu in his latest work. Mr. J. Ramayya Pantulu limits omission to cases where "making *sandhi* is likely to obscure the meaning or convey an incorrect idea of the form of a word –

such as a foreign word or a proper name". But since the extent to which *sandhi* obscures the meaning varies with the capacity of the reader "the degree, to which *sandhi* should be dispensed with must vary with the class of readers for whom any book is intended". But since the capacity of readers of ordinary prose varies infinitely, there can be no standard of విసంధి (i.e., omission of sandhi). If like the Pandits conference Mr. J. Ramayya Pantulu had contended himself with drawing a distinction between works intended for children and books intended for grown up persons, two systems of *sandhi* would have sufficed.

135. Mr. J. Ramayya Pantulu does not rely upon traditional authority for omission of *sandhi*. He conjectures the rationale of that authority and finds reasons for deviation in the conditions of prose. He believes that Telugu stanzas (except *sisa* which is long) are usually read as single breath-groups, which obviated the necessity for omission of *sandhi* in the middle of a sentence. "These considerations do not apply to prose".

136. The man must yet be born who will read a వృత్త stanza as a single breath-group. Good readers always make pauses in the middle of a verse sentence irrespective of *sandhi*. The metrical pause is an integral part of Sanskrit versification. Telugu poets neglected the pause restriction when adopting Sanskrit metres, but good poets positioned pauses in their verses with great rhythmic effect.

137. If it were first proved that the poetic dialect was a suitable instrument for a modern prose, it would be hardly necessary to twist tradition into an acquiescence of breach of *Sandhi*. When deviation from tradition is so far allowed as to utilize an archaic and artificial poetic dialect for purposes of modern prose, no justification in tradition need be sought to break the laws of *sandhi* in prose, provided of course that the breach of laws followed some definite and rational principles.

138. It is precisely such principles that are lacking in the shapeless prose of the Neo-Kavya school. This movement was never strong in western scholarship, and the vagaries of writers who were generally poor scholars, were not controlled by the literary critic and the scientific student of language. Even to-day there is no literary criticism in Telugu and a scientific study of the language has only just begun.

139. Rao Bahadur K. Veeresalingam Pantulu who is considered to be the leader of the Neo-Kavya school, published a grammar and a work on rhetoric , and the two works are incorporated in his collected works, thereby showing that he holds by them even now. There is not a single word in either work about breach of the rules of *sandhi* in prose. No attempt is made in these books or elsewhere in his collected works to reduce to a system his own violations or the violations of other writers.

140. The first volume of Mr. K. Veeresalingam Pantulu's auto-biography which was recently published is significantly silent about Mr. K. Veeresalingam Pantulu's reform of the poetic dialect. The book describes in great detail the struggles of social reform in the last century. The author was hardly conscious that he led a reform in the world of letters, nor seemed to realise the magnitude of the problems which were raised by that reform.

141. Nor has any other writer of the Neo-Kavya school analysed the incidents of sandhi in the writings of his school. One or two general principles are vaguely laid down by writers like Mr. K.V. Lakshmna Row but these principles do not accord with actual practice. Mr. K.V. Lakshmana Row opines that breach of *sandhi* in the middle of a sentence conduces to making the meaning clear, the periods balanced, and the diction forcible. An examination of the prose of the Neo-Kavya school will show that violation of *sandhi* has in actual practice, produced effects far other than those which are claimed for it.

142. One need not go far to test the validity of Mr. K.V. Lakshmana Row's dictum. He has given side by side a passage from Nannayya and a translation of it into the Neo-Kavya dialect. One wonders why it did not strike Mr. K.V. Lakshmana Row that there is between the two, all the difference that exists between good language and bad language, good prose and bad prose. It does not require much discrimination to see that the rhythm of Nannayya has been utterly destroyed in the translation and that the diction has become weak.

143. Mr. K.V. Lakshmana Row does not give any new values to Telugu vowel symbols like Mr. V. Venkataraya Sastry Garu. In the absence of such innovation there is unpleasant hiatus where *sandhi* has been omitted - Witness:

ఏమిచేయుదు+ఎవ్విధంబున+ఈ ప్రసవక్లేశంబు
అనిన + ఏకపాదుండు
తత్కాలంబున+ఉద్దాలకుభార్య

Does Mr. K.V. Lakshmana Row believe that either intelligibility or rhythm required the breaking-up of జలమగ్నుఁడై యున్న into జలమగ్నుఁడై ఉన్న?

144. As I have said in another place, breach of *sandhi* has become a fashion, an end in itself, and even an eminent scholar like Mr. V. Venkataraya Sastry makes విసంధి, which is justified, in my humble opinion, neither by considerations of rhythm nor by the consideration of intelligibility –Witness:

1) పార్వతి+ఒకనాడు+ఏకాంతంబున
2) చంద్రశేఖరుఁడు + ఆమెను
3) ధర్మాదులకును + ఇచ్చెను
4) అప్పుడు + అతఁడు
5) కాచియుండగా + ఈశ్వరుఁడు + ఇట్లు చెప్పసాగెను.

Sandhi cannot certainly act as a bar to intelligibility in the case of readers who can understand Mr. V. Venkataraya Sastry's archaic Telugu and learned Sanskrit with which his prose abounds.

145. It is unjust, however, to class Mr. V. Venkataraya Sastry, as Mr. K.V. Lakshmana Row has done, with the crowd of writers whose writings carry the hallmark of incorrectness and bad art. To him the diction of the poetic dialect has living associations and when his imagination is touched, much of the విసంధి drops and his sentences move with the rhythm of the masters. It must be said to the lasting credit of Mr. V. Venkataraya Sastry that he gave the first start to modern Telugu as a literary instrument in his plays. He has little in common with the other writers of the Neo-Kavya school.

146. In his "Greek Myths" an adaptation of Hawthorne's Greek Tales, Mr. Chetti Lakshminarasimham of Vizagapatam has avoided many of the blunders and inconsistencies of the Neo-Kavya school, by systematically avoiding *sandhi*. It was once the fashion to condemn his book as a production in *'gramya'* i.e., modern Telugu, which it was not. His language was no better and no worse than the language of the leaders of the Neo-Kavya school. "Greek Myths" has outlived adverse criticism and has entered the Valhalla of Mr. Venkataranga Row's models of composition.

147. Mr. K.V. Lakshmana Row admits that option in the matter of *sandhi* is leading characteristic of the Neo-Kavya prose. He says "this option has proved to be of considerable value in the development of modern Telugu Prose."

If, therefore, the option was irrational or was exercised without discretion, Neo-Kavya prose will stand discredited.

148. It is sometimes claimed that this option was exercised by leading writers in the direction of making the *sandhi* of the Neo-Kavya dialect accord with the laws of *sandhi* of modern Telugu.

That was the aim of the U.G.K. Sabha who initiated the reform more than fifty years ago. Since then the reform of the poetic dialect has been mainly identified with *Visandhi*. The fifth resolution of the 6th September last of the Telugu Composition Committee which was moved by Mr. V. Venkataraya Sastry and seconded by Mr. J. Ramayya Pantulu legalizes violation of *sandhi* with the express condition, *"that care should be taken to see that in this respect the written sentence approximated as nearly as possible to spoken speech."*

149. If the language to be used in composition was to be as indicated in the second resolution, a blend of literary and spoken forms, the condition in the fifth resolution which I italicized in the preceding para was right and intelligible. Any rational blend must be based on the phonology of modern Telugu. But if as Mr. J. Ramayya Pantulu said and his school understand it, the language of prose composition were to be the traditional Kavya dialect, it would be absurd and comical to divest it of its characteristic phonology and to impose upon it the phonology of modern Telugu. The same phonetic laws are not always in operation in a language or a group of languages. The phonetic laws which are in operation in one period are sometimes replaced by another set of phonetic laws in another period.

OTHER DEVIATIONS FROM TRADITION

150. The Neo-Kavya school also effected other deviations from tradition. The average writer violates the grammar of the poetic dialect and of Sanskrit generally from sheer ignorance, and current Neo-Kavya prose has no claim to be styled as Mr. K.V. Lakshmana Row styles it, grammatical. It is essentially ungrammatical.

151. I shall only note a few deviations from tradition made by Mr. K. Veeresalingam Pantulu, the leader of the school. Mr. J.

Ramayya Pantulu is of the opinion that those alone are competent to effect reforms "that have been trained in the literary and linguistic tradition". One of the principal points of difference between the phonology of Kavya Telugu and modern Telugu consists in the change of the *p* sound in imperative, negative and other verbal forms to a *ts* sound. The habit of current speech or metrical exigencies were accountable for the occasional violation of literary usage by one or two good poets; but their violation was not accepted as a precedent by poets. In the report of the Sub-Committee as issued in manuscript, *p* and *ts* were made optional, but when the printed report came out, there appeared a note of dissent from Mr. V. Venkataraya Sastry, "I do not approve of this". If Mr. V. Venkataraya Sastry has not been trained in the "literary and linguistic tradition" no one is.

152. But Mr. K. Veeresalingam Pantulu filled his works, even those in the Kavya dialect, with verbal forms with ts. e.g., ముంచవలెను, స్ఫురించకపోవు, తెప్పించకుండ, క్షమించవలెను. Mr. K.Veeresalingam Pantulu has also affiliated verbal forms like నిలువగల్గినాము, విన్నాను, which even second rate poets avoid.

WHO BROKE AWAY FROM TRADITION ?

153. The charge is often laid at the door of the Modern School that we are revolutionary in our aims and that we have done violence to tradition. An impartial reader of this note will be convinced that, in this case, as it often happens, it is the criminal that raises the cry of 'thief'! The Modern School is strongly opposed, and for scientific and artistic reasons, to a violation of the grammar and precedents of usage of the early poets. We have declared this, in unmistakeable terms but Mr. J. Ramayya Pantulu will not understand it.

THE MODERN SCHOOL CARRIES ON THE LITERARY AND LINGUISTIC TRADITION

154. In one of his brilliant paragraphs in the Illustrated London News, Mr. Chesterton noticed a vagary of conservatism. He said that revolutions sometimes continued the old order of things under new names, but it was the curse of conservatism, to change the old order of things without changing names. That is precisely what has happened in Telugu. The Neo-Kavya or Pseudo-Kavya School, deliberately broke away from tradition on a wrong track, and yet succeeded in securing acceptance all these years as the classical school, and the school of orthodox tradition. It was sailing under false colours.

155. In his pamphlet Mr. J. Ramayya Pantulu taxed me, as examiner and as member of the Text-Book Committee with "approving books written in accordance with the rules of accepted usage and grammar as well as books which contravene those rules" and that I would leave the candidates "choice either to conform to or violate the rules of grammar." Mr. J. Ramayya Pantulu and his school have a new English of their own. In that English, Mr. Ramayya Pantulu's remarks mean that I give writers and students option to write in the Kavya dialect or in polite modern Telugu. I insist on the observance by writers of either dialect of the grammar peculiar to it, but Mr. J. Ramayya Pantulu knows only one grammar. As for candidates, unfortunately, they generally write a jargon which is neither this nor that.

156. It is Mr. J. Ramayya Pantulu and his friends who have all these years, given license to authors and students to write the Kavya dialect ungrammatically. This option was, from every point of view, harmful and did permanent injury to Telugu prose literature and to vernacular education.

Mr. VENKATARANGA ROW'S MODELS OF COMPOSITION

157. It was a grave injustice to the Real Kavya school which Chinnayya Suri represented, to group it with the Neo-Kavya School. Nowhere is this confusion of schools more glaring than in the list of models of composition which Mr. G. Venkataranga Row submitted for the consideration of the Intermediate Composition Committee. Few books in the list make any pretensions to high literary merit. Most of them can prove of use only as furnishing illustrations of faults of style, and in respect of language, they range from the inflated Kavya dialect of Mr. K. Veeresalingam Pantulu's *Nitichandrika* to the incorrect and colourless Neo-Kavya dialect of the *Vijnana Chandrika* series.

158. Chinnayya Suri is called the father of Telugu prose in the Kavya dialect. His rendering of the Sanskrit fable *Hitopadesa* has some literary merit, especially the first part. The sentences are short and rhythmical. The sense is always clear; and the author showed a restraint, rare among Telugu writers in the use of words and figures of speech.

159. The same cannot be said of his imitators whose name is legion. It is unfortunate that nearly every Telugu Pandit in a college felt and feels that he must needs be a poet, because he happens to be a pandit. His influence generally secures recognition to his works, and many bad books are thus foisted upon the unfortunate students - books which would not have commanded a circulation but for the patronage of the University or the Department of Education.

160. Two renderings of the Sanskrit (Beast Fable) *Hitopadesa* into the Kavya dialect, are connected with the honoured names of two scholars who served as Pandits in the Presidency College, Madras - both excellent men. Some of Rao Bahadur Veeresalingam

Pantulu's works have undoubted literary merit, especially his work in the spoken dialect. But among the writers who followed Chinnaya Suri as translators of *Hitopadesa* into Kavya Telugu, Mr. K. Veeresalingam Pantulu was the worst literary sinner. For years Telugu prose muse could not soar higher than second hand Beast Fable, and *Neetichendrikas* by Chinnaya Suri, Rao Bahadur K. Veeresalingam Pantulu, and *Mahamahopadhyaya* Kokkonda Venkataratnam Pantulu were read year after year by pupils in high school classes. To crown all, the versions of Messrs. Veeresalingam Pantulu and Venkataratnam Pantulu appear side by side with Chinnaya Suri's masterpiece as models of composition to pupils in Intermediate Classes in the list of books submitted to the Committee by Mr. G. Venkataranga Row.

161. The faults which Chinnaya Suri avoided by a correct taste rare among Telugu pandits, are found exaggerated in Mr. K. Veeresalingam Pantulu. His extravagance transgresses even the bounds of proverbial oriental extravagance. What the Sanskrit *Hitopadesa* or Chinnaya Suri said in ten words, Mr. K. Veeresalingam Pantulu said in a hundred. Sound fascinated him, and he indulged in fantastic alliteration. Words were let in merely to fill long drawn alliterative schemes. Synonyms were piled up and unfamiliar words were marshalled to express the simplest ideas of a beast fable. Even the example of the Sanskrit original did not save Mr. K. Veeresalingam Pantulu from the besetting sin of most prose writers in the kavya dialect, namely, the frequent use of long Sanskrit compounds. Witness the following from his *Nitichandrika*.

నిరంతర పరిఫుల్ల వనమల్లికా వల్లికా మతల్లికా వేల్లిత నికుంజ పుంజరంజితంబయి, కుసుమవిసరపరిమళమిళిత గళితమకరందబిందు సందోహాస్వాదనాగతమిళిందబృందసుందరంబయి, నికటవిటపివిటప చ్ఛటారటచ్ఛకుంతసంతానాక్రాంత తతరవాక్రాంతదిగన్తరాళంబయి.

162. At the time when he wrote this book, Mr. K. Veeresalingam Pantulu aimed at excelling Chinnaya Suri, and no doubt, felt that , he outdid him in the kavya style. He was in his youth and was either imperfectly acquainted with Sanskrit rhetoric or did not appreciate the natural diction of the great Sanskrit classics, and believed that unintelligibility and an exhibition of learning were the chief merits of a prose composition. He must have felt contempt for the brevity and the conversational style of the Sanskrit original.

163. But it must be said to the credit of Mr. K. Veeresalingam Pantulu that he soon discontinued writing in the inflated kavya style of his *Neetichendrika*. That he has lived to strongly disapprove of it is evident from his subsequent work wherein he discarded alliteration and verbosity to a large extent. In fact, in his later popular prose, Mr. K. Veeresalingam Pantulu went to the opposite extreme, and attempting to simplify his prose, he made it bald and rhythmless.

164. True, Mr. K. Veeresalingam Pantulu discarded the *Nitichendrica* style. But the scholars who sit in Academies and on text-book committees have discarded neither his *Nitichendrika* nor its style. They have done more. They have exalted Mr. K. Veeresalingam Pantulu's worst work in a vitiated kavya style, into a text-book for students preparing for the Matriculation and S.S.L.C. Examination. It is only four years since the latter examination was instituted, and Mr. K. Veeresalingam Pantulu's *Nitichendrika* was prescribed as a text for three years consecutively without a word of protest from the self-constituted guardians of the Telugu Language. The Honourable Rao Bahadur Mr. Sarma condemned in the Legislative Council that excellent book of travels in modern Telugu, Yenugula Veeraswami's *Kasi Yatra Charitra*, one of the best prose works in the Telugu Language. I wonder what he thinks of Mr. K. Veeresalingam Pantulu's *Nitichendrika*.

165. Here I must point out another fallacy of the old school. They seem to think that the only condition which a literary language need fulfil is intelligibility. They think that intelligible prose can be written in the Kavya dialect if it is divested of learned Sanskrit and very obsolete Telugu. They forget that it is not easy, to reproduce an archaic dialect in composition, and that few writers have succeeded in writing fairly intelligible prose in the Kavya dialect with correctness or with elegance.

166. They forget the standpoint of the learner and the writer. The literary dialect is very difficult to master. That is the reason why Telugus who have received the best Western culture are unable to cultivate composition in Telugu. They are afraid or committing blunders, and give up the attempt in despair. Spontaneous writing is out of the question, when one has to write a language which he has to learn from books and is in mortal dread of violating grammar or usage at every step.

167. Mr. K.V. Lakshmana Row hardly seems to be aware that the question of Telugu prose diction affects a great educational problem viz. Elementary Education. Under the influence of the pandit the educational department was long violating a fundamental principle of educational method by compelling little urchins at elementary schools to learn readers written in a wretched variety of the literary dialect. The badness of these readers some of which bear the honoured name of Rao Bahadur K. Veeresalingam Pantulu Garu is a scandal to which the advocates of orthodoxy in literature choose to be blind. With rare exceptions elementary school teachers are ignorant of the poetic dialect. Vernacular teaching in elementary schools has long been, therefore, a tragic farce. (vide Appendix H.)

168. To a writer, the kavya dialect has decided advantages over the Neo-Kavya dialect. One who applies himself to the cultivation of the Neo-Kavya dialect is not relieved from the necessity of

mastering the Grammar of the kavya dialect. The Neo-Kavya dialect sometimes observes the grammar and usages of the kavya dialect and sometimes violates them. A writer must be well versed in the kavya dialect to be able to observe rules and precedents; and in addition, he should master the principles of violation which, however, is not an easy task. Every one concerned has shirked the duty of reducing the practice of writers into rules for the simple reason that such practice is not capable of reduction into uniform laws.

THE PROCESS OF SIMPLIFICATION

169. Mr. J. Ramayya Pantulu will, no doubt, say that the kavya dialect has undergone a process of simplification at the hands of the Neo-Kavya school, and that the charge of difficulty, obscurity and artificiality which might be legitimate against the kavya dialect, does not lie against the Neo-Kavya dialect. Mr. J. Ramayya Pantulu explains the process of simplification thus:

'The proper thing to do to 'simplify and modernise' literary Telugu is, as far as possible, to avoid archaic and less usual forms and words, and to use words and forms which are more familiar and grammatical, to avoid *sandhi* in prose whenever that course is necessary to secure clearness of expression and to use foreign words when it is necessary to do so." (p.36).

170. An examination of the lists which were prepared by the majority of the Sub-Committee, and were adopted by a majority of the Composition Committee will give a tangible idea of this process.

THE CLASSIFICATION OF FORMS BY THE MAJORITY OF THE SUB-COMMITTEE

171. The duty entrusted to the Sub-Committee was simply to classify forms into *archaic* and *current* in the first instance; and

then to classify archaic forms into two classes, namely, forms used by the leading prose writers of the day, and forms not used by them. It was open to the majority of the Sub-Committee to illuminate the classification by deducing from the practice of each writer any rules which governed his acceptance or rejection of particular archaic forms.

172. But the majority of the Sub-Committee did nothing of the kind. They did not analyse the prose of the leading prose writers to ascertain their use of archaic forms, because such a troublesome process was foreign to their methods of work. They simply classified some individual words and typical forms into two classes, archaic and current. By archaic they only meant words whose use in prose they did not countenance. The Archaic was something arbitrary. It was what Mr. V. Venkataraya Sastri and Mr. K.V. Lakshmana Row, two prose writers who had the advantage of being on the Sub-Committee, did not choose to use in their prose, or to be more correct, do not choose to use hereafter. Rao Bahadur K. Veeresalingam Pantulu and Mr. Ch. Lakshmi Narasimham who are placed at the head of the Neo-Kavya School had no voice in the matter.

173. The Committee decided that in respect of archaic forms usage in literature was the standard.

The Sub-Committee were not entrusted with discretionary powers to sanction or disallow the use of particular archaic forms. They were simply to formulate the usage of leading prose writers. That was exactly what they did not choose to do.

RESULTS OF AN ANALYSIS OF CURRENT PROSE

174. I made an analysis of the language of some pages taken at random out of the following prose works.

1. Mr. Veeresalingam Pantulu's *Nitichendrika*, which was prescribed as a text for Matriculation for three years, and his articles from the Newspaper, *Vivekavardhani*.

2. Mr. Ch. Lakshminarasimham's *Rajasthana Kathavali*, *Saundarya Tilaka* and *Karpura Manjari*.

3. Mr. V. Venkataraya Sastri's *Katha Saritsagaramu*

4. Several volumes of the *Vijnanachandrika* Series.

My analysis shows that avoidance of obsolete words and archaic forms by writers of the Neo-Kavya school is a myth. The following varieties of learned words and forms occur in these books.

I have given in Appendix C a list of forms which the majority of the Sub-Committee have ruled out of use as archaic and of forms which go on all fours with such forms. These were picked up from a few pages of the prose works mentioned above.

When there are Sanskrit words widely current in modern Telugu, poets affect learned Sanskrit derivatives, which sometimes corresponded to literary Prakrit forms. Appendix D gives a list of such non-current Sanskrit derivatives which were used by leading prose writers of the Neo-Kavya school.

Appendix E is a list of variants with *anuswara* of words which exist in the poetic dialect also, without an *anuswara*.

Appendix F gives a formidable list of obsolete words used by these writers in a few pages of their works. I have given the words used by each writer in parallel columns to show that the choice of no two writers generally agreed.

175. These writers generally show a marked partiality for sonorous and out of the way grammatical variants – Witness:

కావుటంజేసి, బెట్టిదంపుం జెట్ట, నాకుంగూర్తేని, అదియునుంగాక,

కూలంద్రోసి, గుడారంబునం గూర్చుండి ఉన్మాదిని యుంబోలె, కొడుకుం గూతురు, వీనింగూర్చి చేసినంగాని, పనులంజేసి, వ్రాయుటకుంగల సాధనములు.

176. Even elementary school readers are not free from these features. A woman is not స్త్రీ or ఆడుది, but నెలతుక, ముద్దియ, పొలఁతి. సందేహము is సందియము; To come is not వచ్చుట but అరుదెంచుట, To speak is not అనుట or even పలుకుట but వక్కాణించుట. The school reader also aims to cultivate in the little urchins a taste for long Sanskrit compounds. ఏకసహచరాను గమ్యమానుండు, అతిరుచ్య ఫల భార వినమ్రులై; విమలచారిత్రశిక్షకా చార్యకము, మందహాస సుందరవదనారవింద లావణ్యాతిశయము.

All these usages are picked up from a school reader which bears on the title page the name of Rao Bahadur K. Veeresalingam Pantulu Garu, the leader of the Neo-Kavya school!

177. His *Nitichendrika*, a favourite text with the University Board of Studies and the Text-Book Committee is full of Sanskrit compounds and synonyms. Nor does Mr. V. Venkataraya Sastry neglect Sanskrit in his prose. But it must be said to his credit, that he always uses Sanskrit words which have well-established poetic associations and does not hanker after the out-of-the-way.

178. It is thus apparent that the simplification and modernization of the poetic dialect is only an ideal of Mr. J. Ramayya Pantulu which is not evident in the actual practice of the best writers of the Neo-Kavya school.

179. Even supposing that the process of simplification has been attempted by some writers, there can be no simplicity in the process of simplification. Considering that the vocabulary of the literary dialect is enormous, and its grammatical forms manifold and remote from life, any process of elimination must be a painful process attended with much uncertainty. It is something like distilling sea-water to supply a city with drinking water when there is an abundance of spring-water available.

180. One process of simplification is elimination. The other appears to be the avoidance of words and forms which are "less usual" and the use of words and forms which are "more familiar". This means, I suppose (as Mr. K.V. Lakshmana Row puts it more clearly when speaking of *Taddharma* forms and their alternatives), a recommendation to use only those forms "Which are nearer to the colloquial forms".

181. Mr. J. Ramayya Pantulu and Mr. K.V. Lakshmana Row think this a process of simplification. But it is not. The very similarity between the literary and the spoken forms which they consider as a recommendation, proves an inconvenience on account of cross-associations and leads to much uncertainty and confusion. Why should I say 'leads'? It is precisely the use of these *similar forms* which has led to one large class of blunders which deface Neo-Kavya prose and the answer-books of candidates at examinations.

182. The slight variation in form of these similar forms is due to an important phenomenon in the history of the language. In Telugu there is a law of vowel mutation which modern grammarians have called *harmonic sequence* or *vowel harmony.* This law is more extensively in operation in modern Telugu, than it was in old Telugu. Therefore many words of the literary dialect appear in a slightly different shape in modern Telugu. A writer who elects to use the archaic forms has to work against the strong phonetic tendencies of the present.

EXAMPLES

Current & Non-literary	Archaic
గనక (This form appears in an inscription of the 13th century.)	కనుక
వెనక	వెనుక

ఎదట	ఎదుట
దగ్గిరికి	దగ్గరకు
తీసుకున్నాడు	తీసికొన్నాడు

THE LAW OF THE ORDERLY DEVELOPMENT OF LANGUAGES

183. Mr. J. Ramayya Pantulu thinks that the propaganda of the modern school is "ill-conceived, revolutionary and contrary to the Law of the orderly development of languages". The orderly development of languages is a long exploded myth. Does Mr. J. Ramayya Pantulu seriously mean that the forced and chaotic changes to which the poetic dialect was subjected within the last 50 years in a misdirected attempt to force it into a modern prose mould, can be honored with the name of orderly development? Thank God! the poetic dialect is intact in the works of the early poets, and the so-called "orderly development" has benefitted only an illegitimate false personation, the Neo-Kavya or Pseudo-Kavya dialect.

184. The poetic dialect has great merits but only as a poetic instrument. Poetic exigencies conditioned its development. An attempt to use it for modern prose is no more sane than running the sacred car of *Jagannath* on a modern rail road.

185. Organic growth or orderly development of languages is a metaphor and like most metaphors – introduced into serious discussions, it is misleading. Living languages change sometimes for the better, sometimes for the worse. The forces which are in operation in a living language and the process of operation are very different from the few changes, mostly mechanical, which occur in an archaic literary dialect. Telugu poets made a few deviations from literary usage but these were mostly due to metrical exigencies and did not, except in rare cases, receive general acceptance. I may instance క్వార్థకేకారసంధి.

The following extracts clearly explain the limits within which languages change.

1) "So long as a language is alive, it is constantly changing, so that the grammar and rhetoric of living language can never be absolutely fixed. It is only when the language has ceased to be spoken – has become as we say, a dead language – that fixed rules can be framed which every one who undertakes to write it must observe. The very statement that a language is dead implies that hence-forward no individual or body of persons has power to change it in any particular." (Words and their ways... In English, Greenrough and Ketredge).

2) "This is the error of the classical creed, to imagine that in a fleeting world, where the quickest eye can never see the same thing twice, and a deed once done can never be repeated, language alone should be capable of fixity and finality. Nature avenges herself on those who could thus make her prisoner, their truths degenerate to truisms, and feeling dies in the ice-palaces that they build to house it. In their search for permanence they become unreal, abstract, didactic, lovers of generalization, cherishers of the dry bones of life; their art is transferred into a science, their expression into an academic terminology. Immutability is their ideal and they find it in the arms of death. Words must change to live, and a word once fixed becomes useless for the purposes of art." (Walter Reliegh's Style pp. 40,41).

3) "It must once for all be clearly understood that the people can be said to make and change language only in the same sense and insofar as "the people" in a democracy may be said to make and change institutions and laws or insofar as 'society' may be said to set and change fashion. This does not mean that all members are actively engaged in it. In all three cases the majority of the people or of society play a passive and, in Tarde's sense, an imitative

part. With them rests merely the privilege of final acceptance or refusal. It is the individual, from whom all social alterations start, be they linguistic, or political, or economic. If it be admitted that innovations in language are not ‘‘nature growths’’ but social products, there is no good reason why criticism should not be passed on them. If language be primarily a tool, why should we not have a right to fashion it in the same manner in which we fashion social conduct by laws, and with the same partial success" (Collitz). "Reverence for the historical creations of the people" is the proper attitude of the historian, including the historian of language; but it gives us no help as to the position we ought to take towards a proposed innovation. The first question, in such a case, is whether it is worth while to take any action whatever, and if this be answered in the affirmative, by what canon we should judge; and for this purpose Noreen's principles appear sound and practical; first, that changes in the existing speech-material by which a distinct gain is not obtained should be discountenanced; second, that, as the chief aim of all speech is to be a means of communicating thought, that form of speech must be deemed best which is most quickly and most clearly understood by the listener and at the same time, most easily produced by the speaker. Wrong (because counteracting the very purpose of speech) is therefore everything which is likely to be misunderstood, or cannot be understood at all, or is understood only by some effort, or increases the difficulty of production (as the retention of foreign sounds in naturalized words), or requires special mental labour on the speaker's part by falling outside his customary association groups, or additional physical exertion by unnecessary fullness. And finally, a point neglected by Noreen, as speech is the raw material from which literature is hewn, the aesthetic canons of literature must in a certain measure react upon speech, that the adoption or rejection of an innovation may depend on purely aesthetic considerations, such as ugliness due to low

associations. In this way it may happen that the same phrase at different periods of a language may be literary or vulgar not because it is inherently so, but because its rank is determined by the company it keeps and the place where it was born. (Lectures on the Study of Language, Oertel, pp. 89-91)

THE MODERN SCHOOL

186. The modern school is very much misrepresented by Mr. J. Ramayya Pantulu and his school. It is credited with a desire to "abolish by a single stroke of the pen the current literary language which is the result of the growth of centuries and to install in its place numerous colloquial dialects" (page 10 of the Defence). Nothing can be farther from truth. The modern school advocates the teaching of polite spoken Telugu in schools, especially elementary schools, and its employment for literary purposes, especially for the creation of a Modern Prose. We take the Telugu of the Godavary and Krishna Districts as the standard. Local variations of other districts need not be neglected. They will secure affiliation when good writers of those districts use them. Such a process is already in operation.

187. The merits of Modern Telugu (by which I mean, the polite speech of Godavary and Krishna) as a literary instrument are great.

1) Intelligibility – Intelligibility which the old school claim as the saving merit of the Neo-Kavya school is best secured by the employment of Modern Telugu in literature. Local variations are slight; and even if they were considerable, they could not prove a bar to intelligibility, as the countless variations from standard speech which the poetic dialect presents. In his Defence, Mr. J. Ramayya Pantulu mentions that Chinnaya Suri gives no less than 16 forms of ఒకఁడు (one man) and no less than 29 forms of its plural! "We have no less than sixteen forms of this single word అనగ (that is, or that is to say), all of which are met with in poetry" (pages 40 & 41)

Local variations of words are not many, and when they are introduced into literature they are easier learnt than poetic forms.

2) Literary cultivation of Modern Telugu necessitates a study of it, and the study of a refined living vernacular has great cultural value.

“Command of a noble vernacular involves the most valuable discipline and culture that a man is capable of receiving. It conditions all other discipline and culture. Reference is not now made to its scientific study, to its history and phonology, its lexical and grammatical elements; what is meant rather is the man’s growing up in the language, so to speak, and using it for all the purposes of his mental life.” (Hinsdales' --Teaching the Language Arts, Page 17)

3) If school books are written in Modern Telugu, vernacular education will improve at one bound. At present elementary school books are written in a bad type of the poetic or Kavya dialect and the elementary school teachers who are required to teach those books are, as a class ignorant of the literary dialect. To impart instruction to little urchins in an unfamiliar literary dialect contravenes the first principles of educational method. To this fact should be traced the failure of vernacular studies in the Madras University. In this connection, I invite attention to an article on the Arabic Language Question in Egypt which appeared in the Asiatic Quarterly Review of October, 1912. (Appendix H)

4) A study of Modern Telugu will prove the best training for a proper study of the language of the poets. A scientific study of Telugu can begin only with the spoken vernacular, and without such a study, a study of the poetic dialect would continue to be irrational and blind. Far from supplanting the study of old literary Telugu, a study of Modern Telugu will improve it and strengthen it.

5) If books are written in Modern Telugu, both the quantity and quality of literary production will improve. The difficulty of the poetic dialect has discouraged literary composition in the vernacular on the part of intelligent graduates, who dread violating rules of grammar at every step. They can write correctly in Modern Telugu without fear of violating an imaginary and impossible standard which is fatal to all spontaneity. In Bengal and Bombay persons who have received the best English culture apply themselves assiduously to the cultivation of the vernaculars while the leaders of Madras are content with talking about the improvement of the vernaculars on wrong lines.

6) Modern Telugu is acquired naturally, by the higher castes, and it can be acquired by the natural or direct method by the lower classes. It is so learnt now in towns by domestic servants.

188. Elementary School-books should be written in Modern Telugu without an admixture of poetic forms. Poetic forms may be sparingly used in books intended for higher forms. But it should be borne in mind that the writing of books should not be entrusted to writers who have not cultivated literary art on Western lines. That a person has succeeded in securing appointment as pandit in a school or college does not augur sound scholarship or literary power. Good writers alone can decide which poetic forms can be used with effect in prose; but not writers wedded to the Kavya or the Neo-Kavya dialect whose literary sense has been trained to abhor spoken forms.

REPUGNANCE TO SPOKEN FORMS

189. This repugnance to spoken forms is a feeling of recent growth. Its psychology is simple. Two generations of school-boys were bredup in the grammatical tradition. Those school-boys have grown up to be the men of to-day--and the grammatical

tradition - what is worse, the really ungrammatical tradition of the Neo-Kavya school - has grown natural to their tastes and deviation from it sounds like hereby.

190. But the great pandits who lived before modern school-books came into existence felt no such repugnance to the employment of Modern Telugu forms in prose. This prose was the traditional prose dialect which I mentioned in paragraph 31.

191. The question of a prose diction which we seek to re-solve now, was solved long ago in practice by the ancients and the tradition of that practice has continued unbroken to the present day. It is the diction of epistles of popular stories and local chronicles, of light literature and of learned commentaries. It should not be supposed that this blend of poetic and modern forms was the creation of the half-educated. The pandits employed it in learned commentaries on books on grammar, poetics, philosophy and the sciences. In inscriptions this traditional prose blend appears side by side with verse in Sanskrit and in literary Telugu. This fact shows that the writers were scholars.

192. It is essential that we should not lose sight of one material distinction made by the pandits of by gone days. When verse entered into a work, that work was kavya or literature. To a Pandit an epistle, a commentary, an inscription was not generally literature. When he felt that he was not writing kavya or literature, he gave full play to his natural tendencies and employed modern form. This gave to his prose a life and a spontaneity, which is always lacking in later poetry in the literary dialect.

193. What the pandit with his narrow literary standards was unable to recognize as literature is literature in the view of advanced western nations. A well-written epistle, a diary or a speech is prose and good literature in English.

THE POPULARITY OF THE TRADITIONAL PROSE BLEND

194. In his pamphlet entitled "A Defence of Literary Telugu" Mr. J. Ramayya Pantulu speaks of the popularity of the literary dialect. The literary dialect was never popular. It was the property of a narrow cult. Some Telugu poetry of a popular character was, no doubt, taught in pial schools in the old days, but students used to "get up" verses without being taught their meaning. The classics were as unpopular in those days as the Honors courses of our University are to-day in the vernaculars. The pial school teachers were poor scholars and could not teach them.

THERE WAS NO VERNACULAR EDUCATION IN THE PAST

195. There was no vernacular education worth the name in the past. British rule with its system of popular education has brought it into being and there is little sanity in all the talk of the present neglect of vernacular education. It is equally absurd to say that the Modern school seek to supplant literary Telugu by Modern Telugu. The position which literary Telugu has acquired in education is quite recent and it was due to the establishment of schools and the University. To prose works in the kavya and pseudo-kavya dialect patronage came from the University and the Department of Education, that is, practically from Boards of Studies and Text-book Committees. But for the patronage most of them would not have commanded any circulation. Their existence has been artificial.

196. Without the advantage of any such adventitious aid, but on the other hand discouraged by the University and by schools, the traditional prose blend has maintained a vigorous life. After the introduction of printing into the country, a vast mass of popular literatures has sprung up in this dialect and appealed to a much

larger reading public than prose works in the kavya dialect. Under para 20, I have given quotations from this class of literature.

197. Under sub-division iii of paragraph 20, I mentioned some school books, written in the traditional prose blend. The ninth book in this list is a remarkable prose work of travel by Yenugula Veeraswami which is the only work of its kind in Telugu literature. His language is direct and natural, and his descriptions of places, and his comments on men and manners always interesting.

198. Another book which deserves mention is V(a)1 *Chardarvish* by Yerramilli Mallikarjuna Kavi. In his preface to this work, the author stated that he had employed the spoken idiom as he had found that the literary dialect could not render thoughts adequately. It was first published in 1863. It has passed through innumerable editions and is immensely popular at the present day. Prose works in the traditional blend have a real currency in the country which most prose in the Kavya and Neo-Kavya dialects has not.

199. If I understand the reference of the Syndicate rightly as explained by Prof. Rangachariar, it is this prose blend precisely which the Syndicate are disposed to approve. The modern school does not advocate the discordance of poetic forms. The prose of the leading writers of the school will bear out my statement.

200. But though we do not limit the use of archaic or artificial poetic forms, any rational blend must be based on the phonology and grammatical structure of Modern Telugu.

201. For guidance, students may be advised to use modern forms and modern *sandhi* employed by the higher characters in Rao Bahadur K. Veeresalingam Pantulu's adaptations of *French's English acting plays*, and in his dramatic sketches which are found in volumes one and two of his collected works. By higher

characters, I mean pandits and persons who have received English culture. Fortunately for the students, Mr. K. Veeresalingam Pantulu does not generally vary his language with the social status of his characters and their language may be taken as the language whose use which Mr. Veeresalingam approves.

202. Students may be given freedom to use archaic forms, but they should be warned to use them correctly.

203. Rao Saheb Mr. G. V. Ramamurti has examined the Sub-Committee's lists in his note. Therefore, I content myself with remarking that the lists do not contain the verbal forms which Mr. K. Veeresalingam Pantulu and other writers employ.

204. The pandits and scholars who formed the *Upayukuta Grandhakarana Sabha*, who began fifty six years ago a reform of the literary dialect were more liberal than the majority of the Sub-Committee who drew up the lists of current and archaic forms. In their school books they made some very important deviations from grammar. They affiliated the third personal neuter plural base వాటి (వాటిని), వాటిలో. There is no form in the literary dialect corresponding to this. Among other deviations made by them are చేసుకొనిరి, తెలుసుకొని, తోడుతోనే, అందరికంటే, అన్నిటికంటే, ఉంచపడి, దగ్గిర, సరుకులు, ఐతే, కనమా. In 1834 P. Sitharama Sastri who was Sanskrit pandit to the Hindu Educational Society (హిందూ విద్యాసభ) published a Telugu grammar at the request of Mr. Kallo. He freely used modern forms in it. వాటిని, పలుకబడేవి, అనేటి, ఏలాగంటివి, లోపమున్ను, వీటికి, మరిన్ని.

205. Before I close this minute, I should notice at the risk of repetition some objections raised by Mr. J. Ramayya Pantulu in his "A Defence of Literary Telugu" (Addison & Co., 1913 Madras) to the literary cultivation of Modern Telugu. It will be seen from what I have said in the preceding paragraphs that Literary Telugu has nothing to fear from the modern school. On the other hand, the modern school stand for its integrity and for a rational study of

it on scientific lines. The following resolution of the Telugu Literary Association of Vizianagaram which represents the new movement in Telugu literature will speak for itself.

"That a committee be formed to prepare grammars and glossaries for the early poets, and to encourage a critical study of Telugu classics by organising lectures in literary art and critisism."

By passing, I may remark that Vizianagaram is the chief centre of Sanskrit and Telugu learning in the Telugu country and that the Telugu Literary Association has on its rolls some of the greatest Pandits and Scholars in the country. It is from Mr. J. Ramayya Pantulu and his friends of the Pseudo-Kavya school, that the old literary dialect really requires defence, and it is really necessary that the University should give it protection by insisting on its correct use by students and writers.

TWO TRADITIONS, ONE FOR POETRY AND ONE FOR PROSE

Our traditional prose blend is not the poetic dialect and we advocate the recognition of its employment in schools and colleges for prose composition.

206. Mr. J. Ramayya Pantulu's line of argument is nowhere clear. The reason is not far to seek. He makes misuse of technical terms and speaks of Telugu in language applicable only to English in which the grammar and idiom of the literary language differs but slightly from those of standard speech.

207. Mr. J. Ramayya Pantulu appears to justify the use of the poetic dialect for prose for the following reasons.

No spoken dialect of Telugu, or several dialects at the same time, should be employed for literary purposes, because there is a tendency in languages everywhere to develop a common

uniform literary dialect out of a number of heterogeneous local dialects. Where such a literary language already exists as in Telugu, no local dialect should be employed for literary purposes.

208. Mr. J. Ramayya Pantulu's general proposition is not correct. Many languages have lived and died without developing literary dialects. There exist even now languages spoken by civilised communities which have not developed a literary dialect. As I have stated in previous paragraphs, it is the archaic and artificial character of old literary Telugu that necessitates the cultivation of modern standard Telugu, and it was single favoured dialects that developed, generally, into literary languages. English and French literary dialects, as well as standard speech, developed mainly out of London and Paris dialects.

As time went, forms from other dialects made their way into the standard, owing to causes which it is not necessary to detail here.

209. Mr. J. Ramayya Pantulu says that Rao Sahib G.V. Ramamurti misunderstood the case of Italian. Prof. Whitney will answer for him. "The Italian was, in like manner the popular idiom of 'Tuscany' (Language and the study of Language, page 165)

210. Mr. J. Ramayya Pantulu, likewise, thinks that the Modern School misapply the analogy of Bengali to Telugu (Vide page 61 of his pamphlet). Mr. J. Ramayya Pantulu imports the question of foreign words into the discussion which is quite irrelevant. Modern standard Bengali is the dialect of Calcutta and the surrounding districts, and it was formed in the last century. It had no grammar or dictionary about a hundred years ago.

211. Mr. J. Ramayya Pantulu wholly misunderstands the analogy of English and his quotation from Lounsbury* of passages which go against his own contentions is amusing (Vide pp. 38-40).

When speaking of the English language Lounsbury means both the standard spoken and the literary language. But Mr. J. Ramayya Pantulu understands him to mean "literary language" only.

"..... From the end of the fourteenth century our tongue has pursued an orderly development. It suffers changes, both in grammar and in vocabulary; if it did not, it would no longer be a *living speech.* But these changes take place within well-defined limits; *they require the consent of vast numbers, sometimes of generations; they are spread over great spaces of time"*. The Italics are mine. Does Mr. J. Ramayya Pantulu believe that all this applies to an archaic poetic dialect like Telugu?

212. The next dictum of Mr. J. Ramayya Pantulu is that "Every literary language must fulfil two conditions – it must be uniform and fixed (అనన్యాదృశశ్చ నిత్యశ్చ)". That is, it must not vary from place to place or from time to time except, of course, 'within well-defined limits.'

Does Lounsbury's description apply to literary Telugu in support of whose fixity Mr. J. Ramayya Pantulu quotes a standard grammarian whose dictum he, however, modifies slightly, but without any authority?

213. Uniformity is no virtue unless it is accompanied by ease in acquisition. Sanskrit is uniform in the whole of India, but like literary Telugu it has to be acquired with great effort. The vernacular on the other hand, is acquired naturally.

214. Mr. J. Ramayya Pantulu opines that if Modern Telugu is cultivated, it will acquire fixity and deviate from speech. He quotes Lounsbury to show that the changes in English during the last five hundred years were 'insignificant'. Why should then the language of a conversative oriental people like the Telugus change more?

The Telugu poetic dialect acquired fixity and became artificial because it was shaped by the pandit and came under the influence of Sanskrit. There is now a revolution in social and literary ideas, which will not permit the new literary language becoming the property of a learned priestly class. This silent revolution Mr. J. Ramayya Pantulu ignores and talks of political revolutions as factors of linguistic change.

215. Mr. J. Ramayya Pantulu says that the people do not want Reform and that they are fond of the old literary dialect. I do not suppose that the masses, or the people can have any partiality for an archaic and artificial literary dialect. Nor in fact, have the English educated laymen who constitute themselves knight-errants to fight the battle of old literary Telugu, shown any marked partiality for it.

No doubt, some memorials advocating the exclusive use of literary Telugu in literature and in schools were largely signed but there is little doubt that very few of the signatories understand the questions at issue. Such educational problems can be solved only by expert educationists and scholars.

216. With rare good taste, Mr. J. Ramayya Pantulu compares the leaders of the Modern Movement to the three tailors of Tooley Street. Tailors have a useful part in life. They can mend old clothes. *Sartor Resartus!*[4] May I not retort that the attempts of Mr. J. Ramayya Pantulu and the handful of his Madras friends to stamp out Modern Telugu in the name of the Telugu Academy, resemble the equally laudable efforts of that good old Lady of Sydney Smith who armed with a broomstick manfully fought the Atlantic Ocean to keep it out of her little tenement?

217. By the bye, the few reforms which Mr. J. Ramayya Pantulu suggested after mature deliberation in pages 41 and 42 of his

'Defence' do not find a place in the lists prepared by his friends who formed the majority of the Sub-Committee.

218. We stand at the parting of the ways and our decision will affect the future destinies of the Telugu people. It lies with us to chain and starve Telugu literature or to give it liberty and vitality and to make it a great civilizing force. Individual likes and dislikes should not be allowed to sway the decision of problems which affect a whole nation today and who knows, for all time to come. I commend the pregnant words of Prof. Hinsdale in this connection to the serious attention of my friends of the Neo-Kavya school.

"Language is at best only symbolic of the world of consciousness, and nearly every word is rich in unexpressed associations of life - experience which gives it its full value for the life of mind. Subtleties, delicacies and refinements of feeling and perception are only indicated by words, the rest lies deep in our conscious or unconscious life, and is the source of the tone and colour of language. Words accordingly must be steeped in life to be living and as we have not two lives, but only one, so we have only one language. (Teaching the Language Arts, P. 19).

"Scholars might be developed and sustained on the old literatures, but not the people." (Ibid. Page 18).

Speaking of educational ideals in the modern world, Rev. W. Temple said, "The truth about the traditional type was its tendency to lose touch with the realities of the changing world".

APPENDIX - A

Noun forms with a final *anuswara* from ancient inscriptions.
From Mr. Butterworth's Nellore Inscriptions.

Number	Date		Forms
			ATMAKUR
24	1187-88	?	రక్తం
29	1275-76		సాంమ్రాజ్యం
13	1277-78		ధమ్మంగా
			DARSI
43	1050-51		ధారాపూర్వకం
41	1134-35		యిందువారం
39	1141-42	?	సముద్రం, ది(వం)
45	1170-71	?	యీధర్మం, పుణ్యం
69	1218-19	?	గ్రామం
6	1291-92	?	క్షేత్రం, భీమావరం
70	1305-06		మంటపం
85	1310-11		సుంకం; సర్వమాన్యంగా
13	1384-85	?	పుణ్యంబుగాను
			KANDUKUR
22	1237-38	?	సగం
50	1268-69		ధమ్మంగ్గాను, సేవాకట్టం
53	1273-74		పుణ్యం
1	1315-16		అగ్రహారం
54	1320-21		గ్రామం
28	1329-30		గ్రామం, స్థళం, పొలం
			KANIGIRI
24	1268-69		కాశ్యపగోత్రం
23	1393-94	?	దేవరాయసముద్రం, ప్రతిపాలకంగా

KAVALI

39	1207-08		ఫలం
31	1217-18	?	ఆచంద్రాక్క౯ం
45	1230-31	?	గ్రామం
43	1263-64	?	గో్త్రం
26	1264-65		నియామకం
19	1274-75	?	దీపం
22	1275-76	?	ఆచంద్రాక౯ం
30	1277-78		ధమ్మ౯ంగా
27	1278-79	?	గురువారం
36	1312-13	?	పుణ్యం

NELLORE

103	1218-19		ధమ౯ంగా
28	1346-47		చెఱిసగం

ONGOLE

19	1153-54	?	సమపఁణం
51	1155-56		మాన్యం
59	1167-68	?	ఆచంద్రాక్క౯తారంగా
76	1208-09		దోంసం
139	1218-19	?	పుణ్యం
138	1247-48		ఆదివారం
129	1293-94		గ్రామం
136	1300-01	?	క్షేత్రం, మాసం
54	1306-07	?	కామసముద్రం
149	1310-11		పుణ్యంగాను, సమంగాను
98	1310-11		పుణ్యంగాను, విఘాతం
7	1314-15		దమ్మ౯దానం
10	1320-21		మహాదానం, దానాలనేకం
35	1338-39		దండం, క్షేత్రం
78	1353-54		లింగం, అగ్రహా(రం)

RAPUR

20	1247-48	ధర్మ్మం, పుణ్యం, రాజ్యంమున
27	1392-93	శాసనం

PODILI

18	1369-70	గ్రామం, అమరం, ఉత్తరం, పుణ్యం

FROM INSCRIPTIONS AT DRAKSHARAM

Saka Year	*Form*
1088	బుధవారం, సుకృతం
1059	లింగం (భొట్లు)
1036	గురువారం, పుణ్యంగాను, వేమవరం, నాగవరం, దేశం, భీమవరం
1075	గురువారం
1044	క్షేత్రం
1057	నిమిత్తం
1087	ఆదివారం
1015	పెండ్లాం
1214	పెంళాం
1175	సుకృతం (గాను)
1070	బుధవారం
1052	పుణ్యంగాను

FROM INSCRIPTIONS AT SIMHACHALAM

Saka	Year	Form
	1190	జీతం, నిమిత్తం, దీపం
	1209	దారాపూర్వకం
	1214	నిమిత్తం(గా), ధారాపూర్వకం
	1208	అఖండదీపం
	1220	సహితం
	1211	దీపం
	1218	ధర్మ్మం, నిబంధం

1220	దీపం
1209	పాయసం
1222	అఖండదీపం

Modern Conjunction forms from
Mr. Butterworth's Nellore Inscriptions

ATMAKUR

No.	Year	Form
13	1277-78	త్రయోదశీని
25	1284-85 ?	మెట్టదొంపుటానుంన్ను, మాడాన్ను
57	1286-87	తల్లికిన్ని, తంఁడ్రికిన్ని, ధర్మ్ముఁవుగానూ

DARSI

41	1134-35	సఖమ్ముంన్ను
69	1218-19 ?	నడుపుకాండున్ను
57	1219-20 ?	గుడినా(సా?)నులకూను
24	1267-68	తోంటనూ, పుణ్యముగాను, భోగానంకూను
72	1272-73	సేనున్ను
35	1310-11	మాన్యమున్ను, సర్వఁమాన్యంగానుంన్ను, తూములున్ను, నానాధాన్యాలూను
67	1328-29 ?	బయ్యపరాజునికిన్ని
32	1370-71 ?	చేనున్ను
13	1384-85 ?	పుణ్యంగాను

KANDUKUR

61	1259-60 ?	అమృదపడిచాత ధర్మకున్ను
63	1261-62	ఉత్సములాకును, సంక్రమాణములాకును, ఆముదుపడి సాతువలకూను
50	1268-69	ఉత్తరానాం, దూప్పఁనాను
65	1268-69	దోంటాను, గలిగోవూను
53	1273-74	తమకున్ను
55	1320-21	కాలమున్ను

40	1322-23 ?	లోపలాను, వెలుప(లాను), కుంట(లున్ను) దిక్పతులున్ను, నవగ్రహాలున్ను, అహోరాత్రములుంన్ను, రుతువులున్ను, జంగమంబులున్ను[5]
8	1387-88	దిక్పతులున్ను, నవగ్రహాలున్ను, అహోరాత్రములుంన్ను, రుతువులున్ను, జంగమంబులున్ను.

KANIGIRI

24	1268-69	కొలననున 3 కరియముదునకూను

KAVALI

51	1198-99	ఏకాదశీని, ఆదివారమూను, కేశమినాయుండూను, శిరసునూకాను, గోవూను.
31	1217-18 ?	వెన్నసానికిన్ని
22	1275-76 ?	దామిరడ్డిన్ని, పంద్రుపోలిరడ్డిన్ని, పిన్నమరడ్డిన్ని, ప్రోలమరడ్డిన్ని, అన్నమరడ్డిన్ని, సానికిన్ని, దీపానికిన్ని.
23	1276-77 ?	రూకాను, గోవూను
27	1278-79 ?	కొడుకూను, శింగయాను

NELLORE

118	1193-94	చేనున్ను
30	1268-69	నారపరాజుబిడ్డలూను, అప్పళరాజు బిడ్డలూ దమలో, చెంద్రసూర్యాలూను
80	1314-15 ?	నాయనింగారికింన్ని, దేవనింగారికిన్ని, సమృద్ధిగానుంన్ను, నాగయాను, బోయుండూను, బోయుడూను

ONGOLE

59	1167-68 ?	బుట్టిన్ని (measure)
76	1208-09	(..)రంగంనులూను
151	1248-49 ?	కాటపరెడ్డిని, సోమిరెడ్డిని, దీనికి స్థానికులు

27	1253-54 ?	తనకూ (partly in verse)
28	,, ?	శుద్ధసప్తమీ
6	1268-69 ?	సామిదేవరకున్ను, నాగేశ్వర దేవరకున్ను
70	1275-76	గణపయాను
75	1280-81	పువ్వుందొంటాను, మామిడ్లును
53	1293-94	బ్రాహ్మణవ్రిత్తులూనూ
49	1298-99	(పున్నవలక్ష్మికిం న్ని), (దేవయ) గారికిన్ని
54	1306-07 ?	రాజ్యమూను, దర్మ—మూను
58	1310-11	కామయ బొప్పండూను, దేవయరెడ్డింగారూను, రడ్లును, సెట్లును, సకలధాన్యాలూను

PODILI

9	1257-58	సిద్దయున్ను, పోలజియ్యాను
6	1312-13	కాలమూన్ను, వెఇన్ని, ...మ్మకిన్ని
18	1369-70	వెంకటస్వామినిన్ని

RAPUR

36	1217-18 ?	కామేదేశ్వరదేవరాను, నాగేశ్వరదేవరాను.

FROM INSCRIPTIONS AT DRAKSHARAM

Year	Form
1083	లింగసానికిన్ని
1052	చేనున్నూ
1059	నాగయ్యభట్లకున్నూ, అప్పలమ్మకున్నూ, క్షేత్రమున్నూ
1036	మీరునూ, భీమేశ్వరుడున్నూ, సూర్యచంద్రులున్నూ
1075	అచ్చిశెట్టిన్ని, అమ్మలమ్మకున్నూ
1071	మహాదేవరకున్ను
1091	కొడుకున్నూ
1099	పెమ్మసానికిన్ని, తండ్రికిన్ని
1075	బుద్ధిరాజుకున్నూ, మారసానికిన్ని, సూరమసానికిన్ని
1218	కాడదేవిగారున్ను
1077	కాటరెడ్డిగారికిన్ని, రాధసానెమ్మగారికిన్ని
1199	సోమసానికిన్ని

FROM INSCRIPTIONS AT SIMHACHALAM

Year	Form
1190	నలుగురున్నూ, చేనున్ను, పుట్టినీ్న, యిద్దరున్నూ
1192	దీపమున్ను
1217	నిబంధాలుఃన్ను, నిబంధన౧న్ని, కడువలున్ను సత్రోపకరణాలున్ను
1219	నిత్యమున్ను
1205	దీపమున్ను, చక్రవర్తులున్ను, మహాదేవులున్ను
1213	గొబ్బెలున్ను
1203	రెండుఊళ్లున్ను
1210	నిబంధన ౧న్ని
1209	నిత్యమున్ను
1213	నాలుగున్ను
1211	నిత్యమున్ను
1209	సేనాపతినిన్ని, యిరువయ్యేనున్ను
1205	నిత్యమున్ను

APPENDIX - B

WORDS AND FORMS

"Some words and forms, which in ordinary speech have gone out of use, have, when introduced into written discourse, a quaint effect, as if the writer were trying to imitate some old model. Herein lies the objection to the employment of such obsolete words. They do not sound as if the user were fully in earnest; they draw attention to the oddity of the form and by so much, withdraw it from the importance of the object that the writer has at heart." [6]

Such use of terms beyond the call of the occasion is peculiarly the fault of those who, with little experience in writing, think that the distinction of a subject lies in words about it rather than in its own inherent character.

FOR PROSAIC WORK DISCARD POETIC FORMS

"By 'Prosaic work' is not meant here merely work in prose, for prose may sometimes be applied to subjects not prosaic. The meaning rather is, prose expressing common homely ideas, and in the spirit of ordinary life." [7]

WORDS CHOSEN FOR UTILITY

"The ruling standard of choice made imperative by the dominating prose mood, is utility.

"As long as this standard of utility dominates, any expression that promotes the end is open to prose.

"The staple of a diction governed by such practical mood will, of course, be the words of ordinary life and the recognised usage of the lay. Any departure from this into a more abstruse or dignified region carries with it its sober justification. *The hardest words to reconcile with this utilitarian vocabulary are the archaic*

and abbreviated forms of poetry; if in any prose they are found, it is such prose as seeks confessedly to produce poetic effects. This exception aside, in-as-muchas the pedestrian movement of prose has no occasion for quaintness, and the rhythm of prose does not require abbreviation, when such terms are employed they have merely the effect of affectation and finery."[8]

THE NUCLEUS OF LITERARY PROSE

"The standard with which all prose writing begins is naturally and properly conversation, the spoken word... Whatever refinement literature reaches, therefore, there still inheres in it as it were the vibration of a voice, dictating, as a sound universal rule, to write as if speaking. That is, aim at the directness, the simplicity of structure, the buoyant life that belong ideally to conversation ..." [9]

MANUFACTURED DICTION

"The antique comes from the study of some past usage or period of literary expression, like that of Malory's *Morte Darthur*, for instance, or the Bible. To be kept free from lapses of consistency requires not only the literary spirit which can move at home in past habits of thought and phrase but the sound philological knowledge which can separate the strata of usage peculiar to the different ages and follow the analogies of form, derivation, and the like, characteristic of each period. Working in the antique is cheapened and vulgarised by the throwing about of catch words like *whilom, quoth, in sooth, yclept* such relics of the 'by my halidome' – period of writing are now a days beneath the dignity even of humor; and this because the real proficiency is felt to be more a matter of flavour and texture than of single hard used words. Imitation of biblical diction, in-as-muchas the Bible is always with us a sacred possession, is hazardous, not to say a foregone failure because if applied to thought less serious than that of scripture, it

is necessarily of what is most venerated, while if applied to solemn thought it runs the risk of being either artificial -- which defeats its end, or goody-goody.

"Note: The peril of an assumed diction of a past period arises from the fact that a very small slip will betray the manufacture and destroy the illusion. It will be remembered how Lowell pointed out to Thackeray the modern provincialism “different to” in Henry Esmond; and how Ignatius Donnelly’s Baconian cipher was discredited by the occurrence therein of the modern split infinite."[10]

"Do not, out of mere affectation, indulge a fancy for quaint or archaic terms.

"There is little tendency to use words too old to be current or, that have a quaint effect, except from affectation:- but from this cause, in some stages of the writer’s culture the tendency is considerable.

"There is at present a strong effort on the part of scholarly authors to revive some of the hearty old Saxon expressions that have passed out of current use and this is commendable for many of these terms are too good to die. Study of the early English from an earnest desire to enlarge and diversify the resources of expression is certainly very valuable. But fondness for old words may also be, like fondness for old China, a fashion, a craze and when writers adopt them as mere affectation their style becomes artificial and fanciful and loses its earnestness and power." John Franklin Genung, Practical Elements of Rhetoric, pp 38 - 39).

MODERN USAGE

"Language is constantly changing. Yet it changes so gradually that it may be regarded as fixed for the lifetime of any one writer. The usage to which we must conform therefore is that of *our own time*. We cannot justify a violation of *modern usage* by

quoting Shakespeare, any more than Shakespeare, if he had infringed on the usage of his day, could have defended himself by quoting Chaucer. Plainly therefore, our standard of expression must be the practice of *good writers and speakers of the present day.*

WORDS NOT IN GOOD USE

"Every language contains a large stock of words that are not in *good prose use.* Among these may be mentioned archaisms or obsolete words" (Vide Gardiner, Kitredge and Arnold Manual of Composition and Rhetoric, p 347 and 349)

"Good Use is the *use, or general practice at, present* of good writers and speakers--the best if we could find them. From this definition it follows, that you should put yourself in the way of hearing and reading good speakers and writers in order to become familiar with their general practice.

"Archaisms or old terms no longer current in good writing must be left to the poet, and even he will do well to use them sparingly. They have no place in prose. Thus the third person in *eth*, of the present indicative of the active verb, is out of place in prose of the twentieth century, though common and in good use as late as Washington's time. The language of the pulpit is, of course, justified in a certain use of the archaisms found in the King James Bible or other early versions. (Vide Canby and others : English Composition in Theory and Practice by , p 149 - 151)

Usage as Reputable, National, present--Good use or correctness in language, has been admirably defined by Dr. Campbell as (1) Reputable use (2) National use and (3) Present use.

Present use as opposed to past use we need not discuss; for few of us are tempted to use abandoned old words. (Vide Baldwin's Writing and Speaking, 41).

ACCURACY IN THE CHOICE OF WORDS OR IN THE MEANING ATTACHED TO THEM

Barbarisms include archaic obsolete words.

ARCHAIC OR OBSOLETE WORDS

"As a rule, avoid the following and similar words and phrases: albeit, aught, behest, ere, erst, every whit, here-to-fore, hither, hight, howbeit, marry (indeed why), methinks, perchance, peradventure, prithee, right (very), sarcease, save (except), it were (would be), had as lief, it irks me, his speech bewrayeth him, to wit....." (vide Murision's English Composition, pp 31 and 32).

ARCHAISMS

"Occasional: We have implied in former sections, and shall here take it for granted that occasional archaism is always a fault, conscious or unconscious. There are, indeed, a few writers-Lamb is one of them, whose uncompromising terms 'Love me, love my archaisms' are generally accepted; but they are taking risks that a novice will do well not to take.

"As to unconscious archaism, it might be thought that such a thing could scarcely exist; to employ unconsciously a word that has been familiar, and is so no longer can happen to a few. Yet charitable readers will believe that in the following sentence 'demiss' has slipped unconsciously from a learned pen :

"He percieved that the liberal ministry has offended certain influential sections by appearing too demiss or too unenterprising in forgotten affairs. - Bryce.

"The guilt of such peccadilloes as this may be said to vary inversely as the writer's erudition; for in this matter the learned may plead ignorance, where the novice knows too well what he is doing. It is conscious archaism that offends, above all the conscious

archaisms of the illiterate; the historian's 'it should seem,' even the essayist's 'You shall find,' is less odious though not less deliberate than the ere, oft, aught, thereanent, I wot, I trow, and similar ornaments, with which amateurs are found of tricking out their sentences. That is only natural. An educated writer's choice falls upon archaisms less hackneyed than the amateur's; he uses them, too, with more discretion, say, of once in three essays. The amateur indulges us with his whole repertoire in a single newspaper letter of twenty or thirty lines and - what is worse-cannot live up to the splendours of which he is so lavish; charmed with the discovery of some antique order of words, he selects a modern slang phrase to operate upon; he begins a sentence with 'oft times,' and ends it with a grammatical blunder; aspires to 'albeit,' and achieves 'howbeit.' Our list begins with the educated specimens, but lower down the reader will find several instances of this fatal irregularity of style, fatal because the culprit proves himself unworthy of what is worthless to use and by using it to make it worse is to court derision." (Vide King's English by H.W. Fowler & F.C. Fowler, pp. 193 - 194).

"The only standard by which the conformity implied in grammatical truth must be ascertained in every language, *is the authorized, national, and present use of that language*..." (Vide Literary Hand Book of Composition and Style By Blackman, pp. 28 - 29).

"Knowledge of good usage can be acquired only by associating in life with the best speakers or in literature with the best writers .... Neither the grammar nor the vocabulary of one age is precisely the grammar or vocabulary of another. The language of a later period may not vary much from the language of an earlier one, but will vary somewhat. It is not necessarily better or worse; it is simply different." (Vide The Standard of Usage in English by Thomas R. Lounsbury, pp. 98 - 99.)

Authority as to usage:

"...... Obviously his first source of information and authority will be the body of intelligent and educated people with whom he comes in contact. If he follows their usage in matters of language, he cannot go for astray....

"If we know what a man means and if his usage is in accordance with that of a large number of intelligent and educated people, it cannot justly be called incorrect. For language rests, at bottom, on convention or agreement, and what a large body of reputable people recognize as a proper word or a proper meaning of a word cannot be denied its right to a place in the English vocabulary." (Vide, Rhetoric and English Composition by Carpenter, pp. 21 - 22)

"Language is at best only symbolic of the word of consciousness, and nearly every word is rich in unexpressed associations of life-experience, which gives it its full value for the life of mind. Subtleties, delicacies and refinements of feeling and perception are only indicated by words; the rest lies deep in our conscious or unconscious life, and is the source of the tone and colour of language. Words accordingly must be steeped in life to be living; and as we have not two lives, but only one, so we have only one language." (Vide Teaching the Language Arts, Hinsdale, - 19)

APPENDIX - C

(Abbreviations : Vir for K. Veeresalingam Pantulu, Lak for Ch. Lakshminarasimham)

Group 1. Personal pronouns

1. Vir : ఏను, ఏము, ఈవు, తారు
   Lak : మీరలు, తారు, ఏను.

2. Demonstrative Pronouns
   Vir : అయ్యది, అద్దాని, ఆయది.
   Lak : వారలు, అయ్యది, వీరలు, ఆకె

3. Interrogative pronouns
   Vir : ఏవాఁడు, ఏవారలు, ఏవారు, ఎవ్వాఁడు, ఏరు, ఎద్ది, ఏయవి, ఎయ్యవి, ఎవ్వి.
   Lak : ఎద్ది, ఏరు, ఎవ్వి, ఎయ్యది, ఏవానిచేత, ఏనిపైనన.

4. Indefinite pronouns
   Vir : ఒక్కరుండు, ఒక్కరువుండు, ఒరువులకు, ఎక్కటి, (శశంబు) ఒకండు (వారిజాకరంబు) ఒక్కండు, ఒండు, పలువుంఁడ్రు, పలుగుంఁడ్రు.
   Lak : ఓర్తు, ఒకర్త, ఒక్కర్తు, ఒకర్తుక, ఒక్కండు, ఒక్కరుండు, ఒక్కరిత

5. Collective pronouns
   Vir : ఎల్లరు
   Lak : ఎల్లరు

6. Numeral Pronouns
   Vir : నలువురు, ఇరువురు
   Lak : ఇరువురు, ముప్వురు, నలువురు, ఏవురు, ఇరుగురు

7. Miscellaneous forms
   Vir : అట్టిఁడు, కుడువఁగలాడు
   Lak : కుఱ్ఱఁడు

Group II

Vir : తీవియ, చెలియలు, పల్లియ, చేడియ, విద్దియ, కన్నియ, కట్టియ
Lak : గుండియలు, కన్నియ, అందకత్తియ, వన్నియ, చెలియలు, పల్లియ, గద్దియ, ముత్తియము, చెలికత్తియలు

1. Vir : నిద్దుర
   Lak : చెమ్మట, నిద్దుర

2. Vir : ఆరటంబు, కక్కురితి, కొమరిత, కొమరుఁడు
   Lak : కస్తురి, కక్కురితి, కొమరిత, కొమరుఁడు

3. Vir : ఉయ్యేల, ఉయ్యాల
   Lak : ఉయెల

4. Vir : డిగి, డాఁగు, డాచక్కి, డాపక, డాఁగుడు మూత
   Lak : డాఁగు, డగ్గరు, డిగు, డాయు, డిగ్గి, డాఁపక

5. Vir : త్రావు, వేవురు, నూరువురు, పొత్తిపురువు
   Lak : త్రావు, చివురు, నివురు, తీవ

6. Vir : కను
   Lak : కనులు, ఇలు, ములు

7. Lak : మహిమము

8. Vir : కురంగట, ఒసంగు, కలండు, మారుతుఁడు, కరంగి, ఎఱింగి
   Lak : మరుంగున, తెరంగున, ముసుంగు, నెలంత, ఎన్నండు

9. Vir : మాడ్కి, చూడ్కి, వేడ్క

   Lak : కూర్కు, మేల్కని, నాల్గు, కొల్వు, పల్కు, పిల్కుమాలిన, కోర్కెలు వెల్గు, నాల్కలు

10. Vir : త్రోవ, ప్రక్క, త్రాడు, ప్రోఁగు, ప్రాఁత
    Lak : ప్రక్క, ప్రాఁత, త్రోవ

11. Vir : అవిష్ఠమ్ము, వాసమ్ము, పరాజయమ్ము, అనంతరంబు, దేశాంతరంబు, మాసంబు

Lak : శంఖంబు, స్ఫురణంబు, మార్గవశమ్మున, వంశంబు, నెమ్మొగమ్ము

NUMBER

1. Vir : చుట్టుపట్టులు
   Lak : ఎన్నిసారులు, పండులు, చెట్టులు, చీకటులు, చోటులు, కోటులు, జడదారులు

2. Vir : ముదుసళులు
   Lak : సేరులు, ఏఁడులు, పుష్పాడులు, నెగళులు, వ్రేళులు, ఉవ్విళులు

DECLENSIONAL FORMS

Vir : ఎరుఁగమింజేసి, చేవమెయి, కార్యంబుపొంటె
Lak : లభించుటఁజేసి, బలిమిమెయి

VERBAL FORMS

1) *Past tense*
   Vir : అనియె; కట్టుకొనియె, అయితి(వి), నిరాకరించితి(వి), రక్షించితి(వి), హింసింపఁబడియె

   Lak : చనియె, అనియె, చనియెను, ఇడియె, వేడుకొనియెను, ఇయ్యకొనియె, అరుదెంచితి(వి), చేసితి(వి), అయితి(వి)

2) *Taddharma*
   Vir : చేసికొనియెద, కట్టుకొనియెదరు, వచ్చెదును, హత్తించెదు, అయ్యెడుమని, దురపిల్లెడును, చలుపుదు, నాటుకొనియెడిని, దక్కించుకొనెదను, పడియెదరు.
   Lak : చేసెదు, చేసికొనియెదను, శపియించెద, ఎరుఁగుదు, నిలుపుదు, తోచెడిని, తోచెడును, అయ్యెడును, పూనుకొని యెదను, అనియెదరు

3) Imperative Mood
   Vir : చేయుండు, వినుండి, తీర్చికొండు, పొండు, పేరుకొమ్ము, ఈకొమ్ము, అననిండు, కానిండి

Lak : భయపడకుము, చేసికొమ్ము, వ్రాయకుము, గెలిచి కొనుండు, బాధింపకుము

4) Gerundial and other forms

Vir : అన, నాన్

Lak : ఏమన్న, అన, ఎంచుచుండగనే

Vir : నమస్కరించుడు, నిగిడించుడున్, నావుడు, అనవుడు, అనుడు

Lak : అనవుడు, నావుడు, అనుడు, జతచేయుడు, అనుటయు

SPECIAL FORMS

Vir : ఎండనాక, వాననాక, ఓర్చు (ఓడించు), ఓరువన్ (ఓడింపన్) మన్నింత్రు, తేరన్.

Lak : తేరన్, చూచితే, కడతేరితే, అరుదెంచితే

Vir : ముంచవలెను, ఉంచవలయును, ఉంచగూడదు, స్ఫురించక పోవు, గ్రహించవలసిన, తెప్పించకుండ, పుష్పించక, క్షమించవలెను, ఆలోచించవలసి ఉంచవలెను, కనిపించలేదు, వేయించక, జరిగించవలసిన, పంపించని; పిలిపించవలెను, అనుభవించలేదు

Lak : ఉంచవలయును, ఉంచవలెను

ADVERBIAL ADJUNCTS

1) Vir : అచ్చటి, అచ్చట, అచట, అగుచోన్, ఒకానొకచోన్, ఇచ్చట

Lak : ఎఱింగినచో, ఇచ్చట, అచ్చట, అచట, ఇచట

2) Vir : ఇపుడు

Lak : అపుడు, ఇపుడు, ఎపుడు

3) Vir : అంతియ

Lak : అంతియ, ఇంతియ

4) Vir : అట్టులు

Lak : అట్టులు, అటులు, ఇట్టులు, ఇటులు, ఎట్టులు, ఎటులు

5) Vir : వలనుపడునేని; ఎందేనియున్ (జనియె), పాలముంతనేని, అగునేన్

Lak : ఏని

6) Vir : పెండెకట్లనొండె, దుడ్డునామములనొండె, ఈ లోకము నందొండె, పరలోకమునందొండె

Mr. V. Venkataraya Sastri's works team with archaic forms. I quote a few of them below taken at random from a few pages of his కథాసరిత్సాగరము, which may be taken as the poets ideal of Telugu Prose.

ఏను, ఎల్లరు, మువ్వురు, నలువురు, నల్వురు, ఏవురు, ఇరువురు, డప్పి, డక్కఁగొను, డెప్పరము, కను, పల్కెను, వెల్గుచున్న, పల్కులు, ఇట్టులు, ఎట్టులు, ఇటులు, పేరులు, పేర్లు, తీవియ, కన్నియ, ముత్తియంబు, కొమరిత, క్రాగు, ప్రక్క, ప్రాత, అనురక్తిమెయి, అనియె, చనియెను, కొనియెను, ఇడియెను, పడియెదరు, చెప్పకుము, అనన్, కనన్, తేరన్, అచ్చటికి, అచటికి, ఇచ్చటికి, ఇచటికి, ఇప్డు, ఏని, ఒండె, పవలు

The *Vijnana Chandrika* Publications also show a marked partiality for archaic forms.

అపేక్షం జేసి, ఏడుసారులు, ఇద్దానిని, లేదేని, తిరుగుపాటులు, ఎల్లరకు, పేరులు, నాలుగుమారులు, ఇద్ది, ఏర్పఱచుకొనియెను, మెలగఁన్, అచ్చట, ప్రక్క, ఇరువదిగురు, రద్దుపఱచనోయన, కనులు, పనివారలు, అచ్చటచ్చట, ఎంతేని, ఇచ్చట, తొడంగిరి, ఇంతియ, ఈల్గవలయు, జాగీరులు, సరదారులు, చంపఁబడియె, చేసికొనియె, తీసికొనియెను, ఇట్టులు, గోండులు, అనియె, బాటసారులు, త్రోవలు, సోమరులు, ఏర్పాటులు, ఎద్ది, ఇజారాదారులు, సుబేదారులు, అమీరులు, ఇరువురు, చేసికొనియె, మువ్వురు, మూవురు, ఎల్లరు, ఏవురు, ఇయ్యది, అయ్యది, తలంచిన, దోఁచుకొనఁబడియెను, మెకంబులు, స్నానంబు, పానంబు, వీరలు, ఆర్యులు, గుండియలు, అటులు, ఏలన, పొసంగు, తలంచు, ఎట్టులు, కొల్వు, తెల్పు, బంటులు, నోనాడన్, నిల్వంజాలక, నల్వురు, ఇద్ది, ఉండెడిది; ఇరువదిగురు, ఒండు, డాఁగుడుమూఁతలు, ప్రాత, ప్రక్క, ఒక్కరుండు, అగుటంజేసి, ఎనమండ్రుగురు, ఎవ్వి, కలుగుటంజేసి, అద్దానికి, ఉంచఁబడిరి, వదల్చవలసి, అవ్వాని, రెండు మారులు, ఒక్కరుఁడు, కన్పించ లేదు, సాగించవలెను, అతిక్రమించవలెను, సిద్ధించఁగలదు.

APPENDIX - D

List of non-current literary forms used by typical prose writers of the Old School when there exist in the language literary forms which are either current or resemble current forms.

No.	Non-current Sanskrit Derivatives.	Current Sanskrit Derivatives.
1	అనద	అనాధ
2	అరదము	రథము
3	అంతిపురము	అంతఃపురము
4	ఆస	ఆశ
5	ఆకసము	ఆకాశము
6	కరజము	కార్యము
7	గందము	గంధము
8	దేవళము	దేవాలయము
9	మోసయ	మోసము
10	నెయ్యము	స్నేహము
11	పాయము	ప్రాయము
12	బందుగులు	బంధువులు
13	మోము	ముఖము
14	మొక్కలుఁడు	ముష్కరుఁడు
15	రతనాలు	రత్నాలు
16	రోసము	రోషము
17	వితము	విధము
18	విద్దె	విద్య
19	సందియము	సందేహము

K. Veeresalingam Pantulu

1	కర్జము	కార్యము
2	గరువంబు	గర్వము
3	చిట్టలు	చిత్రములు
4	తిరుడు	స్థిరుఁడు
5	పసదనంబు	ప్రసాదనము
6	వీరము	వీర్యము

7	మంతిరి	మంత్రి
8	మెకమ్ము	మృగము
9	మొఱకు	మూర్ఖు
10	మానిసి	మానుషుఁడు, మానుషి
11	విద్దియ	విద్య

V. Venkataraya Sastri

1	అంతిపురము	అంతఃపురము
2	అనద	అనాథ
3	ఆన	ఆజ్ఞ
4	ఉగ్గడించు	ఉద్ఘాటించు
5	ఒజ్జ	ఉపాధ్యాయుడు
6	కొమరుఁడు	కుమారుఁడు
7	దక్కినము	దక్షిణము
8	నెయ్యంబు	స్నేహము
9	పెఱ	పర
10	బూతంబు	భూతము
11	మానిసి	మానుషుఁడు,మానుషి
12	మోము	ముఖము
13	రతనములు	రత్నాలు
14	వింజ	వింధ్య
15	వేసము	వేషము
16	విసము	విషము
17	వసము	వశము
18	సెజ్జ	శయ్య
19	సంద్రము	సముద్రము

Vijnanachandrica Series

1	కొమరుఁడు	కుమారుఁడు
2	నేమించు	నియమించు
3	నేమము	నియమము
4	మెకంబు	మృగము
5	సందియము	సందేహము

Use of non-current Sanskrit derivatives when there are corresponding current derivatives.

	Non-current Sanskrit Derivatives	Current Sanskrit Derivatives
	Ch. Lakshminarasimham	
1.	గారాము	గారాబము
2.	సంపంగి	సంపెంగ
	V. Venkataraya Sastri	
1.	కొమరుఁడు	కొమారుఁడు
2.	ముత్తియము	ముత్యము
3.	సంపంగి	సంపెంగ
	Vijnanachandrica Series	
1.	కొమరుఁడు	కొమారుఁడు

APPENDIX - E

Words are used with an *anuswara* when there are Literary forms without it.

K. Veeresalingam Pantulu

1 అలంతి
2 దొసంగు
3 దొరంకొను

CH. Lakshmi Narasimham

1 పడంతి
2 తెరంగు
3 మడుంగులు
4 మగంటిమి
5 అలందు
6 ఎఱుంగు
7 ఒసంగు
8 తలంచు
9 తొలంగు

Vijnanachandrika Series

1 అతండు
2 కొఱంత
3 మెఱుంగులు
4 అణంచి
5 ఎఱుఁగు
6 ఒసంగు
7 కడంగు
8 కడంగెను
9 పొసంగు
10 మునింగి
11 వెలుంగు
12 వడంకు

V. Venkataraya Sastri

1 అలంతి
2 నెలంత
3 పయ్యంట
4 కడంగు
5 తొఱంగు
6 దొఱంకొని
7 కనుంగవ
8 కడుంగడు
9 తక్కుంగల
10 నిలువంబడు

APPENDIX - F

List of obsolete words.

V. Venkataraya Sastri	K. Veeresa Lingam	Ch. Lakshmi Narasimham	Vijnanachandrica series
	అ		
అగులు	అన్నువ	అనయు	
అట	అలరి	అరయు	
అలవడు	అరుదెంచి	అరుగు	
	ఆ		
	ఆలింపుడు	ఆదిగాఁగల	ఆరయు
ఆపోవు			
ఆరివేరంబున			
	ఇ		
ఇంచుక	ఇక్కటులు	ఇంచుక	
ఇల్లడయించు	ఇడి	ఇయ్యకొను	
	ఈ		
	ఈకొనియె		ఈల్గు
	ఉ		
ఉజ్జగించు	ఉవ్విళ్లూరు	ఉమ్మలికము	
	ఉల్లంబు	ఉత్తలపాటు	
	ఉడుగక	ఉక్కు	
	ఊ		
	ఊడవిబాడుదురు		
	ఎ		
ఎలయించు	ఎకిమీఁడు	ఎట్టకేలకు మొదలిడెను	ఎగవేయ
ఎమ్మెకాఁడు		ఎలనాఁగ	
	ఒ		
	ఒఱపు	ఒనర్చు	

	ఒదవు		
	ఒరుఁడు		
	ఒనరించుచు		
	ఒదవిన		

ఓ

ఓలలాడించు		ఓగిరము	
		ఓలలాడించు	

క

కతము	కతంబున	కతము	కఱచు
కైదువు	కట్టిఁడి	కవియు	కవియు
కనుంగవ	కాణాఁచి	కలయంపి	కైకొను
కోరికలీరికలెత్త	కాఱించి	కడు	కేరడము
కొందలంబందు	క్రమ్మఱి	కట్టడచేయు	కప్పము
కూటమి	క్రుమ్మరు	కరము	కలయన్
కడలుకోన్	కొమ్మ	కావించు	కఱచు
కోలుపోన్	కొడిమెలు	కార్మొగులు	
	కోలుపోవు	కాంచు	
	కఱచు	కినుక	
	కడలి	కేలుఁదమ్మి	
	కడఁగుట	కైసేసి	
	కదురన్	కెలఁకులు	
	కొంతవడికి	కొంపోవు	
	కుందు	కొండొక	
	కాంచుచు	కఱపు	
	కైకొని		
	కఱపు		
	క్రోలన్		

గ

	గిట్టినయట్టులు	గాఁదిలి	
	గుమికానికి		

	చ		
చను	చనిన	చను	చను
చెలువ	చీఁకువాలు	చిచ్చుఱుకు	చనుదెంచు
చెలిమి	చెచ్చెర	చిగురుబోఁడి	చూపట్టు
చెంగట	చేడియ	చెయ్దము	
	చూపోపు		
	చెల్లఁబో		
	చెయ్దము		
	చేరఁజీరి		
	చుట్టనవ్రేలు		
	చెప్పఁదొడఁగు		
	జ		
జీవగఱ్ఱ		జిలుగుపైఠాణంపు	
		ఱయిక	
జాబిల్లి			
	డ		
	డెందంబు		
	డించు		
	త		
తద్దయు	తెల్లము	తక్కుంగల	
తెఱగంటి	తొడరు	తడవు	
వాలుగంటు	తఱిసి	తొంటియట్లు	
తలపోసెను	తోడుపాటు		
తోఁగిన	త్రిమ్మరుచుండ		
	తోడుకొని		
	ద		
	దిసంతులు		దబ్బర
	దొరఁకొను		
	దొరింపక		
	న		
నల్లఱెక్కచందమామరేక	నంజుడు	నెవ్వగ	

నెచ్చెలి	నుడువు	నుడువులు	
నాన	నెఱపు	నెఱపు	
	నెలకొను	నెమ్మేను	
	నిచ్చలు		
	నీలిడాలు		
	ప		
పలవించు	పడయు	పడతి	పడయు
పాటిల్లు	పసితిండి	పొరలు	పగిది
పురణించు	పెక్కు	పోరాటము	పాయు
పూవిలుకాఁడు	పోరాటము		పెక్కింటికి
	ప్రోవు		పేర్కొను
	పొలియు		పిక్కటిల్లు
	పొలియించును		పెంపొందుచుండు
పేరుకొందురు			
	పొరయక		
	పరతెంచి		
	పదరెను		
	బ		
బెగడుగొలుపుచు	బిట్టు	బిట్టలమట	బెగ్గడిల్లు
బేసియలుగులదొర	బోఁటి		
	మ		
మగఱాయి	మందెమేలము	మగుడ	
మ్రుక్కడి	మెడవాలు	మ్రోల	
	ముద్దియ	మ్రాన్పడు	
	మ్రందు		
	మిడియు		
	ముదలయేని		
	మల్లడిగొని		
	మేటివార్త		
	మ్రోల		
	మేను		

	మొగులు		
	ఱ		
		ఱేనికి	
	వ		
వలవంత	వంక (నీటిపట్టు)	వీడ్కోలుపు	వఱలు
వలువ			వేచియుండు
వనట			వేఱొండు
వఱపు			వెలువడు
వక్కాణించు			
	స		
సమకట్టు		సిలుగు	సమకట్టు
		సోయగము	సగపాలు
		సౌరు	

APPENDIX - G

Non-current Literary forms	Current non-literary forms
Ch. Lakshmi Narasimham	
ఎదుట	ఎదట
మోము	మొగం
వెనుక	వెనక
వాకు	వాక్కు
కమలి	కమిలి
పలుకరించు	పలకరించు
మఱచి	మరిచి
నిలువలేక	నిలువలేక, నిలవలేక
నిలువంబడు	నిలబడు
పేరఁటాండ్రు	పేరంటాళ్లు
ప్రొద్దుపోవు	పొద్దుపోవు
వెతకికొను	వెతుక్కొను
K. Veeresalingam Pantulu	
అడవి	అడివి
ఆబిడ	ఆవిడ
ఎదుట	ఎదట
కనుక	కనక
కలువ	కలవ
చనవు	చనువు
తెఱచు	తెరుచు
వేఁపి	బేపి
వెనుక	వెనక
వెండ్రుక	వెంట్రుక
ఆఁడువారు	ఆడవాళ్లు
నిలువఁజేయు	నిలువఁజేయు, నిలవజేయు
మిరెపుకాయ	మిరపకాయ

V. Venkataraya Sastri

ఎదుట	ఎదట
ఎలుక	ఎలక
కొమరుఁడు	కుమారుఁడు
కొమారిత	కొమార్తె
చనవు	చనువు
పయ్యంట	పైట
ముత్తియము	ముత్యము
మఱఁది	మరిది
మెఱపు	మెఱపు, మెరుపు
వెదకు	వెతుకు
నడచి	నడిచి
పిలువఁడు	పిలవడు
ముడివైచు	ముడివేయు
తోడికోడలు	తోటికోడలు

Vijnanachandrika Series

అదపు	అదుపు
కనుక	కనక
కొమార్త	కొమార్తె
వెనుకటి	వెనకటి
వెదకి	వెతికి
వడంకు	వణుకు
కాన్పించు	కనిపించు
వలనుపడదు	వల్లపడదు
వదలుకొను	వదులుకొను
నలువైపుల	నలువైపుల, నాలుగువేపుల

APPENDIX - H

From the Asiatic Quarterly Review for September, 1912.

THE ARABIC LANGUAGE QUESTION IN EGYPT
by ARIF

1. The following article deals with a question which, considering its importance has attracted too little attention on the part of the numerous writers who have dealt with the problems of Modern Egypt. The phenomenon of a nation possessing two different idioms, the one for conversation and the other for literary purpose, is one by no means confined to Egypt, and for that very reason possesses a more general interest, because this duality of language not improbably accounts for the intellectual unproductiveness which characterizes so many Oriental and some European nations. Those who have wondered at the sterile results of Vernacular education in those countries will, perhaps, not be surprised when they realize the handicap imposed by a traditional written idiom which is no longer the spoken language of the country.

2. In Egypt there are two languages, one the language of conversation (*Arabi darig*), the other that of literature and oratory (*Arabi fasih*). The first is a Neo-Arabic language, bearing the same relation to classical Arabic that Italian bears to Latin, or Modern to Ancient Greek. The use of this vernacular is absolutely banned in literature, it being regarded as a base and vulgar idiom, incapable of literary expression, much as Italian was before Dante wrote his 'Inferno' and justified its use in his 'Convito'. Every Egyptain who would be considered educated must acquire the written language, a semi-classical idiom which differs very considerably from the vernacular, both as regards grammar and vocabulary.

3. The practical disadvantages of thus having two languages are very great. Further, it is hard for us to understand

how a people can come to have such a contempt for the tongue which they use in their daily intercourse, and which, in any other country, would have been endeared to them by a thousand associations. Least of all can we understand that the favoured and universally accepted substitute for this *mother-tongue* should be an artificial language which only lives in books and formal speeches - which is acquired not in the home, but in the school-room.

4. Before proceeding further, however, with the discussion of this question, it may be well to offer a few words of explanation - we would readily call it apology - to those Egyptians who may happen to read these pages. Nations are inclined to be sensitive about their language, and to resent the comments of a stranger. However qualified the critic may be on account of his literary and philological attainments, the question is considered as being outside his competence. No more qualified authority on the Arabic language could be found than Judge Willmore[11] yet his opinions on the Egyptian language question, so ably expressed in the preface to his Grammar, were received with scant courtesy by the native Press. It may therefore be as well to state that the writer of the present article gives his opinion with every deference, with full consciousness of his own limitations, and, above all, with no desire to offend the religious prejudices of those who might be inclined to construe any criticism of the written Arabic language into an attack on the *Koran*. We are studying Egyptian problems as a European writing for Europeans. The Egyptian language question is one of the most interesting, as it is one of the most vital of those problems, and cannot be ignored by any writer on Egypt. At the same time, the opinion expressed is purely platonic and Egyptians may rest assured that this, at any rate is a problem the solution of which will be left entirely to themselves.

5. First among the disadvantages arising out of this duality of language is the effect produced upon education. The child

struggling to unlearn every familiar word and to remember its literary equivalent, learning out of text-books which it is a lesson in itself to understand has a large part of his mental energy diverted from the understanding of facts, which is, after all, the main object of his education, to the understanding of words. Just think how the difficulties of an English child would be increased, if in our text-books, words like 'steed', 'hound', 'occiput' were invariably substituted for 'horse', 'dog', 'head', etc. and all words were written in their Chaucerian instead of their modern form! Egyptians themselves often acknowledge that too many boys, on leaving schools, are unable to write a correct letter or essay, a charge which could hardly ever be brought against any decently educated school boy in Europe. It is clear, then, that ten years of school are not enough to master this dead language.

6. Secondly, there can be no greater check on the diffusion of knowledge among the masses than the existence of a separate written idiom. The difficulty of reading and understanding what is read is sufficiently great to deter the majority from opening a book at all. This must especially be the case with the lower classes, who mostly leave school after completing only an elementary course. The existence of popular text-books on practical subjects, one of the most effective means of spreading knowledge and of improving the well-being of the people in Europe is, of course, rendered impossible. The prejudice against employing the common terms for things would be too strong even for the writer of an agricultural primer. So ingrained is this prejudice in the minds of the educated classes that police officers taking down evidence from the mouth of a witness will convert the words actually spoken into their literary equivalents.

7. This strangely unpractical devotion to a dead language is found in many Asiatic countries, with its invariable

accompaniments of mental and material stagnation. It can be paralleled, so far as we know, from only two countries in Europe- Turkey and Greece. As examples of how far practical usefulness can be sacrificed to a literary tradition the following cases may serve. In Turkey, a few years ago, handbooks for police constables were issued in literary Turkish, a language which is 'Greek' to the poor Turkish policeman. In Greece, an eminent doctor, commissioned by the Government to prepare a few simple instructions teaching peasants how to combat malaria, drafted them in a language which might have been understood by Hippocrates, but certainly was not by the peasants, for whom they were intended. So it is in Egypt and will be, as long as the present tradition lasts.

8. The effect on literature is hardly less deplorable. A highly classical style and an archaic diction, which remove the work from the comprehension of the vulgar, are regarded as merits in an Egyptian writer. The possession of a "fine style" is too often synonymous with being unintelligible to all except the most educated readers. Language and not matter becomes the all-important. Egyptian literature, in short, is intended for the few, and its use as a means for spreading knowledge among the people is ignored. Not a book, not a newspaper article is published which is not an effort for all, excepting an educated minority to understand.

The only remedy which can bring about a real improvement in the mental development of the Egyptian nation is the adoption of the spoken language as the language of writing, and the creation of a vernacular literature. Such a change would be unfavourably received by the learned, the sheikhs, lawyers, and professional letter-writers, to whom the existence of the present written language is, or rather appears to be, an advantage. The arguments advanced against any such innovation are of the most various kinds. Some plead the poverty of the spoken language, and its unsuitability for literary purposes. Others deny its title to

be called a language and degrade it to the rank of a mere patois. All these arguments are usually based on a complete ignorance of the laws of philology and the history of other languages.

The retention of the written idiom is advocated on a variety of grounds - literary, political, religious. This elusive nature of the arguments brought forward will, perhaps, be best represented in an imaginary dialogue between a Sheikh and an English critic. The writer has had many such.

SHEIKH: Do you propose, sir, that we should write the common language, the *Arabi darig?* But that is impossible. It is not Arabic, it is not a language; it is a corruption of a language. It has no grammar, it is not fit to be used by educated people.

CRITIC: I will take your points one by one. You say the spoken language is not Arabic? Let us be quite clear, about terms. If by Arabic you mean the classical idiom, then of course modern Egyptian is not Arabic. It is no more Arabic than Italian is Latin. But all the same it is an *Arabic* language, just as French or Italian are Latin languages. However, in order to avoid confusion, I will refer to it in the future as 'Egyptian.'

Your next point is that it is a mere corruption of a language. I prefer the word 'development'. Of course, it is all the same really, but corruption contains a suggestion of censure. Everything in the world is in a state of constant decomposition and renewal - if you have studied philosophy at the Azhar, you have probably heard of the old Greek theory of flux. Language is no exception to this rule. Take any word in any language to-day, and from the point of view of the same language a few centuries before, it is a barbarism which would have made the delicate in such matters shudder. Call Egyptian corrupt, if you like, but do not imagine that the epithet implies anything discreditable or exceptional among languages.

You said that Egyptian has no grammar. I cannot allow that. Every language must have a grammar to be spoken at all. Do you mean to say that it is just the same whether I say 'Il Sheik akal il samak' (The Sheikh ate the fish), or 'Il samak akal il Sheikh' (The fish ate the Sheikh)? The grammar of a language which is hardly written or not at all, fluctuates more than that of a language which has a large literature. But no language can exist as a medium for communicating thought unless it has fixed rules which make it understandable-that is, a grammar.

No. Sheikh, not one of the charges you have brought against Egyptian but would condemn every other spoken language in the world, and brand as vulgar and corrupt words which have endeared themselves to several generations of Frenchmen and Italians. One of our professors has written a book called "The Science of Language". Read it, and you will see how languages, your own included, are formed.

SHEIKH : Well you may be right. I have not studied comparative philology. They do not teach these things at the Azhar, nor in the schools of the Government. But sir, I think that in any country people do not write as they speak. Surely in England educated men do not write like that? In speaking, one uses many vulgar expressions which are not to be written.

CRITIC: I do not deny that in our country there is a certain difference between the language of conversation and that of literature, but it is a difference of style rather than of language. A 'horse' is always a 'horse,' whether I am conversing with a friend or writing an *article* in the *Times*. With you it becomes a 'steed' as soon as you put pen to paper.

Of course one must distinguish between ordinary conversational language and slang. Unless an Englishman were consciously imitating the speech of the common people, he would

never write such a common phrase as "He gave him a crack on the nut." He would write that "He hit him on the head," which is exactly the ordinary polite way of putting it in speech. Egyptian, doubtless, has its slang, like every other language; I do not suggest that you should write *that*. But surely you are not prepared to say that the language of ordinary intercourse in Egypt is no better than slang?

SHEIKH: But why should we not try to go back to the classical Arabic? It is more beautiful, and purer than the language we speak now. Egyptian is full of foreign words -Turkish, Italian, I know not what. In the Ministries, the clerks learn to translate French idioms into Arabic. We must teach our people to use only words of Arabic origin.

CRITIC: I cannot judge whether classical Arabic is more beautiful than Egyptian. Anyhow, that is probably a question of taste. But if purity of language is what you seek after, then know that you are pursuing a will-o'-the-wisp. Do you think that the old Arabic was pure? Do you imagine that the Arabs who traded with every part of the Orient, who fought with the Abyssinians, the Greeks and the Persians, had no foreign words in their language? For a language to contain many foreign words is evidence that the nation which speaks it has had an eventful history, that it has exchanged ideas and commodities with the other nations of the world. Purity of language on the contrary, is a sign that it is a nation without a history, that it has led a dull and exclusive existence - the existence of a tribe of Esquimaux or Central African Pygmies. Why wish to uproot from the Arabic language words which are the memorials of many vicissitudes, but also of many glories?

You dislike foreign idioms. In language, as in law, the best standard of legality is use. A foreign word which is in common use is no longer foreign, it has become part of the language. I will

give you an example from Italian. The Germans have a word *Gegend*, meaning 'country', 'region', derived from *gegen*, 'opposite', because a country is that which lies opposite, which meets the eye. When the Germans invaded Italy and settled there, they found themselves surrounded by a Latin-speaking race, so they tried to speak Latin, and, like all people who speak a foreign language, they often translated idioms which were peculiar to their mother-tongue. Thus, when they wanted to speak of a country, they said contrate (from the Latin *contra*)-opposite, coining the word on the analogy of their own word *Gegend*. To-day you have the word *contrada* (our word country), which is as good Italian as the most aristocratically descended word of pure Latin origin.

SHEIKH : Sir, what you say is true. Perhaps for the reasons which you have stated, there would be no harm in writing the Egyptian language. But it cannot be. We cannot give up the written language because it is the language of the Koran, and if our children do not learn to write it, the study of the Koran will suffer.

CRITIC: Come, Sheikh, you will not maintain that the Arabic you write to-day-the Arabic of newspapers and books - is Koranic Arabic? The grammar may be mainly the same, but there is an enormous difference as regards style and vocabulary. The written Arabic of to-day is as different from that of classical times as the sorry language of a modern Athenian writer is from the Attic of Xenophon.

But, even if spoken Egyptian becomes the language of writing, what is to prevent your keeping up the Arabic of the Koran? In the village schools the children can still learn it by heart. In the other schools you can continue to teach it, as we teach classics in England. It has long been considered part of the accomplishments of an English gentleman to write verse and prose in correct Latin and Greek. You have much stronger reasons for making a sound

knowledge of classical Arabic a necessary accomplishment of every educated Egyptian.

SHEIKH: There is another reason why we should maintain the use of the present written idiom. In Syria, in Morocco, in Egypt they speak different languages, different varieties of Arabic. Here in Egypt we say *esh* for 'bread' : in Syria they say *khubz*. But in all these countries one language is written only. A book or newspaper published in Egypt is understood at Fez and at Beyrout. But, if we begin to write the spoken Egyptian, the Syrians and the Moors will find it hard to understand us, and little by little, as the differences become greater, they will not understand us at all. The Arabic language, as now written, unites the people of Islam. Remove it, and the union of Islam disappears.

CRITIC: I find it hard to believe that the unity of Islam depends on the maintenance of a single Arabic written idiom in all those countries where Arabic is spoken or studied. There was a time when everybody in Europe who wrote all wrote in Latin. Yet it did not have the effect of uniting at all the nations of Christendom, except, perhaps, superficially.

SHEIKH : I have no business to lecture you in these matters; but it seems to me that the unity of Islam depends not on Arabic language, but on the grand simplicity of its creed and the uniformity of its religious ceremonies - on the fact that five times a day, whether on the shores of the Bosphorus, the banks of the Nile, under the shadow of the Atlas or amid the rose gardens of Ispahan, the Muezzin proclaims the Unity of God from the minaret of the mosque: that the Moslem pilgrim who sets out from Moracco or Mongolia across vast distances on his journey to the Holy Cities of Islam, is hailed in each country which he traverses with the same form of mutual greeting between True Believers.[12] These things, part of the daily life of all Moslems, learned and ignorant

alike, are a far stronger bond than an artificial language which a few can read, still fewer can write, and the great majority cannot understand.

To my mind there is no reason why the dialects of Egypt, Syria or Morocco, should not be elevated to the rank of written languages with as good results as those produced by the substitution of the Romance languages for Latin. Reasoning by analogy, we may safely predict that the result would be an enormous spread of knowledge, among the people of those countries, and the rise of a more original and more permanent literature without in any way impairing the respect in which the Koran and the Arabic classics are at present held.

No one can maintain that the diffusion of knowledge in Europe has suffered since Latin has ceased to be the common language of the educated. The fact that an Englishman or a Frenchman to-day addresses himself intelligibly to millions of his countrymen where before he could only be understood by an elite of scholars, scattered over Europe more than compensates for any extra labour involved in translating works of science for the benefit of the foreign readers.

A dead language, like Latin, though not without its practical value as a common medium of correspondence could never give rise to a great literature. The historian and the novelist who wish to excite the interest of their readers - still more the poet, the dramatist and the orator, who appeal to the feelings - can only succeed in their object if they speak in the tongue which is familiar to all from childhood, the language of the home and of daily intercourse - if they use the common words in which everyone is accustomed to express joy, sorrow, and all the other emotions of life.

What would the world not have lost if the Romance languages had never been deemed worthy of becoming vehicles of literary expression? Men of letters would doubtless, have continued to attain a certain celebrity, according to the purity of their Latin, their mastery of Ciceronian eloquence, or their happiness of Horatian wit. Men like Scaliger and Salmasius would have set the standard of literary excellence. But no Dante would have inspired the Italian people, Spain would not have laughed and wept alternately over the adventures of Don Quixote, Portugal would not have sighed over the epic of Camoens, nor France been delighted by the plays of Moliere.

Apparently the writers of Egypt do not aspire to the fame and influence of a Dante or a Cervantes. They prefer the satisfaction of knowing that their works can be read by a narrow circle of the educated at Cairo, Beyrout, Algiers or Bagdad. They do not, it seems, covet the position of national writers, addressing their own people in the living language of their country. The task of edifying and amusing the masses is still to be left undisputed to the unknown authors of Antar of Abu Zeid, and of El Zahir Beibars.[13]

How long the present contempt for the spoken language will continue. We cannot tell. Of one thing we may be certain - that the day on which the common sense of the nations rebels against this attitude will see a great Renaissance, a great development of knowledge and literature among the Egyptian people.

Notes:

1. Vide Resolution 4 of the Telugu Composition Committee.
2. I use standard speech in the sense in which Drs. Grierson and Sten Konow use it in Vol. 4 of the Linguistic Survey of India. I take Rajahmundry, the capital of the later Chalukyas, as its centre. When I speak of standard Telugu, I mean Rajahmundry Telugu.
3. "The language of Telugu Poetry differs considerably from that of every day life, but it is not regarded as a different dialect or designated by any special name" (Vide : Caldwell's Grammar p.82)
4. A satirical work by Carlyle, written in 1833-34 Eds.
5. These five entries are not found in the inscription No.40, Kandukur. Eds.
6. John Franklin Genung, Outlines of Rhetoric, pp. 33 and 34.
7. Ibid., pp. 40-41.
8. John Franklin Genung, The working Principles of Rhetoric, PP 109-110.
9. Ibid, page 119.
10. vide Genung,working principlas of Rhetoric, page 113.
11. Mr. Willmore formerly Judge of the Native Court of Appeal in Egypt, is the author of "The spoken Arabic of Egypt, grammar, exercises, vocabularies (1905)", which is by far the most valuable non-political work that any Anglo-Egyptian official has contributed to the literature concerning that country.
12. Is-salam ulekum
13. These are very old epics, partly in prose and partly in verse, which are recited by professional minstrels, like the Homeric rhapsodies. Eager throngs of the common people may be seen any day listening to those truly national epics in the cafes of the native quarter, or on the Kara Meidan, in Cairo.

    It may here be noted that a vernacular Arabic literature had begun to spring up in Andalusia, but had no time to develop. In Egypt an attempt was made at the end of last century by a certain Osman Gallal, who published some first-rate adaptations of Moliere's plays in spoken Egyptian Arabic. He was right to begin with the drama. One must begin by amusing people before one attempts to instruct them. And yet any attempt to have Osman Gallal read in the schools would probably raise a howl of protest.

    Egyptians who find difficulty in believing that their vernacular can ever become a literary language should read Dante's Convito, in which he explains why he wrote his poems in Italian instead of Latin.

*****

దేశమును ప్రేమించుమన్నా!
మంచి అన్నది పెంచుమన్నా!
వట్టి మాటలు కట్టిపెట్టోయ్,
గట్టి మేల్ తలపెట్టవోయ్!

పాడిపంటలు పొంగిపొర్లే
దారిలో నువు పాటుపడవోయ్.
తిండి కలిగితె, కండ కలదోయ్
కండ కలవాడేను మనిషోయ్!

ఈసురోమని మనుషులుంటే
దేశమే గతి బాగుపడునోయ్.
జల్దుకొని కళలన్ని నేర్చుకు
దేశి సరుకులు నింపవోయ్.

గురజాడ అప్పారావు

పెన్నేపల్లి గోపాలకృష్ణ (1937–2011)

సీనియర్ జర్నలిస్టు పెన్నేపల్లి గోపాలకృష్ణగారు ఈ పుస్తకానికి ప్రధాన సంపాదకులు. ఆయనకు కన్యాశుల్కం ప్రాణవాయువు. నవతరానికి గురజాడ సాహిత్యాన్ని అందుబాటులోకి తెచ్చే ఆలోచనతో 1992లో గురజాడ అధ్యయన కేంద్రం నెలకొల్పారు. కన్యాశుల్కం మీద అనేక పరిశోధనా వ్యాసాలు రాశారు. కాల్పనిక సాహిత్యానికి, పరిశోధనకు నడుమ ఉన్న సరిహద్దు రేఖను చెరిపివేస్తూ ''మధురవాణి ఊహాత్మక ఆత్మకథ''ను రాసి తెలుగు సాహిత్యంలో కొత్త ప్రక్రియకు ఒరవడి పెట్టారు.

8-2-611/3, నిషాన్-ఇ-ఇక్బాల్, గ్రౌండ్ ఫ్లోర్, రోడ్ నెం. 11,
బంజారాహిల్స్, హైదరాబాద్-500 034. ఫోన్: 0402332 3760